This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het "watermerk" van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 06639870 6

V.D.P

xeira de Mattos

De Waterkeeringen Waterschappen en Polders van Zuid-Holland

DOOR

JHR. L. F. TEIXEIRA DE MATTOS

DEEL I

ALGEMEENE PROVINCIALE REGLEMENTEN HET VASTELAND

AFD. I

HET HOOGHEEMRAADSCHAP VAN RIJNLAND

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1906

De Waterkeeringen Waterschappen en Polders van Zuid-Holland

DOOR

JHR. L. F. TEIXEIRA DE MATTOS

DEEL I

ALGEMEENE PROVINCIALE REGLEMENTEN HET VASTELAND

AFD. I

HET HOOGHEEMRAADSCHAP VAN RIJNLAND

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1906

1, Reclamation of land — Netherlands — Bont
2, Water — Purif. — " — "

S 7D
2 - ED

DE WATERKEERINGEN, WATERSCHAPPEN EN POLDERS VAN ZUID-HOLLAND

South Holland.

DE WATERKEERINGEN, WATERSCHAPPEN EN POLDERS VAN ZUID-HOLLAND

DOOR

Jhr. L. F. TEIXEIRA DE MATTOS
CIVIEL-INGENIEUR

DEEL I

ALGEMEENE PROVINCIALE REGLEMENTEN
HET VASTELAND

AFDEELING I:

HET HOOGHEEMRAADSCHAP VAN RIJNLAND.

MET EEN VOORREDE VAN

Mr. J. G. PATIJN
COMMISSARIS DER KONINGIN IN DE PROVINCIE ZUID-HOLLAND

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1906

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
399610B
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
B 1947 L

Stoomdrukkerij Koch & Knuttel — Gouda.

INDEELING VAN HET GEHEELE WERK

DEEL I.

Algemeene Provinciale Reglementen.

Het Vasteland.

AFDEELING I. Het Hoogheemraadschap van Rijnland.

DEEL II.

AFDEELING II. Het Hoogheemraadschap van Delfland.
AFDEELING III. Het Hoogheemraadschap van Schieland.
AFDEELING IV. Het Grootwaterschap van Woerden.
AFDEELING V. Het Hoogheemraadschap Amstelland.

DEEL III.

De Waarden.

AFDEELING I. De Krimpenerwaard.
AFDEELING II. De Vijfheerenlanden en de Alblasserwaard.

DEEL IV.

De Eilanden.

AFDEELING I. Het Eiland Rozenburg.
AFDEELING II. Het Eiland IJsselmonde.
AFDEELING III. Het Eiland Voorne en Putten.

DEEL V.

AFDEELING IV. Het Eiland de Hoeksche Waard.
AFDEELING V. Het Eiland van Dordrecht.
AFDEELING VI. De in Zuid-Holland gelegen landen van den Bieschbosch of het Bergsche Veld.

DEEL VI.

AFDEELING VII. Het eiland de Tien Gemeten.
AFDEELING VIII. Het eiland Goedereede en Overflakkee.

Aanhangsel.

De Zuid-Hollandsche Rivieren en Zeegaten.

Inhoud.

	Blz.
Voorrede	XV
Inleiding	XVII
Opgave van Geraadpleegde Bronnen	XX
Verkortingen	XXVII

ALGEMEENE PROVINCIALE REGLEMENTEN.

Algemeen Reglement voor de Polders in de provincie Zuid-Holland	XXXII
Verordening op het bouwen op de Zee- of Rivierwaterkeerende Dijken en het graven in deze	XLI
Verordening op de Stoomvaart in de Boezemwateren	XLIV
Verordening ter voorziening in Scheepvaartbelangen	XLVII

HET VASTELAND.

AFDEELING I.

HET HOOGHEEMRAADSCHAP VAN RIJNLAND.

ONDERAFDEELING I.

OVERZICHT	3

ONDERAFDEELING II.

DE WATERKEERINGEN	26
De Duinen	26
Kunstwerken in de Rijnlandsche Duinen.	
De sluizen te Katwijk	31
Rijnlands Rechter-IJsseldijk tot aan den Afsluitdam boven Gouda	33
Kunstwerken in Rijnland's Rechter-IJsseldijk.	
Mallegatsluis; schutsluis en uitwateringssluis van Rijnland	40
Inlaatduiker voor het westelijk deel der stad Gouda	41
Havensluis; keersluis voor de Haven van Gouda	44
Inlaatduiker voor het oostelijk deel der stad Gouda	46
Hanepraaisluis; uitwateringssluis van het Stoomgemaal van Rijnland	46

Blz.
De Hooge Rijndijk 48
Kunstwerken in den Hoogen Rijndijk.
Kleine Wateringsluis 55
Groote Wateringsluis 55
Torenvlietsluis 56
Wassenaarsche Sluis 56
Korte Wateringsluis 57
Veenwateringsluis 57
Dobbewateringsluis 58
Voorwateringsluis 58
Waddingerduiker 59
Waddingersluis 60
Boschhuizersluis . . . . . , ... 60
Draaibrug over de Spoorweghaven te Leiden 61
Keersluis in de Nieuwe Trekvaart 61
Neksluis 63
Filosofensluis. 64
Molensluis (*Leiden*) 64
Singelsluis 65
Roomburgersluis 65
Meerburgersluis 66
Rijnegomsche Sluis 66
Koppelsluis 66
Weipoortsche of Zwietersluis. 67
Barresluis 67
Hoogeveensche Sluis 68
Oud-Groenendijksche Sluis 69
Nieuw-Groenendijksche Sluis. 69
Westvaartsluis 69
Lodewijksluis 70
Rijnenburgersluis 70
Molensluis van Rijnenburg 71
Oostvaartsluis 71
Papensluis 72
Hoornsluis 72
Langerodersluis 72
Sluis van Werklust 73
Sluis van Oosthoek 73
Weeshuissluis 73
Gouwe Schutsluis 74
Gouwe Keersluis 76
Sluis van Nijverheid 77
Steektersluis 77
Sluis van Hubert 78
Sluis in Damme 78

Blz.
Sluis van Wittelust 78
Sluis van Dobben 79
Sluis op Halfweg 79
Reeuwijkssluis 79
Zuidzijder Molensluis 80
De Wiericker- of Prinsendijk 80
Kunstwerken in den Wiericker- of Prinsendijk.
Inlaatduiker van den Boezempolder 84
Keersluis vóór den molen van den polder Oukoop en Negenviertel . 85

ONDERAFDEELING III.

RIJNLAND'S BOEZEM 86

Geschiedkundige Aanteekeningen omtrent eenige voorname boezemwateren.
De Rijn 114
De Katwijksche Uitwatering 117
De Waterweg van Rotterdam naar Amsterdam (behalve de Gouwe) . 119
De Gouwe 125
De Vaart Rijn—Schie 134
De Trekvaart van Leiden naar Haarlem 138
De Vroonwateren 138

ONDERAFDEELING IV.

POLDERS IN RIJNLAND.

A. Polders benoorden den Rijn.

Groep I. De polders tusschen Noord-Holland, de Drecht, de Oude Wetering en de Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder.
De Griet- en Vriesekoopsche polder 142

Groep II. De polders tusschen de Drecht, Amstelland, de Aar, de Kromme Aar, den Rijn, de Heymans-Wetering, het Braassemermeer en de Oude Wetering.
De Groote Heilige-Geestpolder 147
De Kleine Heilige-Geestpolder 150
De Rijnsaterwoudsche polder 152
De Wassenaarsche polder 155
De Noordeind- en Geerpolder 160
De polder Vierambacht 167
De Groote-, Kleine- en Kalkovensche polders 175
De Uiteindsche- en Middelpolder, en de daarin gelegen Uiteindsche Droogmakerij 181

Groep III. De polders tusschen Amstelland, Woerden, den Rijn en de Kromme Aar.
De polder Nieuwkoop 187

Blz.
De polder Nieuwkoop en Noorden 203
De Vereenigde Bloklandsche en Korteraarsche polder 214
De Zuid- en Noordeinderpolder 220
De Drooggemaakte polder aan de Westzijde te Aarlanderveen . . 229
De Kortstekerpolder 234

Groep IV. De polders tusschen de Heymanswetering, den Rijn, de Does en de Wijde Aa.
De polder Oudendijk 236
De polder Vrouwgeest 244
De polder Gnephoek 246
De Hoogenwaardsche polder 248
De Vlietpolder 250
De Lagenwaardsche en Bruimadesche polder. 252
De Hondsdijksche polder 255
De Kooipolder (*Woubrugge*) 258
De polder Achthoven 259
De Huis Ter Does-polder 261
De Doespolder 262
De Voorofsche polder (*Woubrugge*) 263

Groep V. De polders tusschen het Braassemermeer, de Wijde Aa, de Rijpwetering-vaart, de Rijpwetering, de Ade, de Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder en de Oude Wetering.
De Veenderpolder. 264
De Drooggemaakte Veender- en Lijkerpolder 273
De Hoornpolder 280
De Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking 281
De Googerpolder 292
De polder „Het Noordveen". 297
De Leendert den Boerspolder 300

Groep VI. De polders tusschen de Rijpwetering, de Rijpwetering-vaart, de Does, den Rijn, de Zijl, het Zweiland, den Eijmerspoel, den Dieperpoel, de Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder en de Ade.
De Kalkpolder 301
De Zijllaan- en Meyepolder 302
De Munnikkenpolder 304
De polder Boterhuis 306
De Roode polder 309
De Boschpolder 311
De Zweilanderpolder 312
De Vrouwe-Vennepolder 314
De Kaagerpolder 315
De polder Waterloos 317
De Drooggemaakte Akkersloot-, Hertogs- en Blijverspolders . . . 319

Bl.
De Blaauwe polder 321
De Hoogmadesche polder 324
De Piespolder 326
De Frederikspolder 327
De Aderpolder 328
De Buurterpolder 330

Groep VII. De polders tusschen den Dieperpoel, den Eijmerspoel, het Zweiland, de Zijl, den Ouden Rijn, den Buitensingel te Leiden, de Mare, de Warmonder Lee, de Spriet-Laeck en het Norremeer.
De Tuinder- of Kogjespolder 332
De Lakerpolder 333
De Zwanburgerpolder 334
De Veerpolder 336
De Klaas Hennepoelpolder 337
De polder Broek en Simontjes 338
De Slach- of Groote en Kleine Stadspolder 341

Groep VIII. De polders tusschen den Dieperpoel, het Norremeer, de Spriet-Laeck, de Warmonder Lee, de Leidsche Trekvaart, Noord-Holland en de Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder.
De Voorhofpolder 344
De Klinkenbergerpolder 345
(De polder Elsgeest) 347
De Vereenigde Hof- Groot- en Klein-Hemmeerpolder 347
De Simonspolder 351
De Warmonderdam- en Alkemaderpolder 352
De Roode Molenpolder 354
De Luizenmarktpolper 356
De polder Boekhorst 357
De polder Berg-en-Daal 359
De Lageveensche polder 361
Inpoldering de Groote Looster 364
De Beekpolder 364
De Mottigerpolder. 366
De Floris-Schouten-Vrouwenpolder 367
De Kooipolder (*Warmond*) 370
De Hellegatspolder 371
De Rooversbroekpolder 373
De Lisserpoelpolder 377
De polder de Bonte Kriel 380
De Zemelpolder 382
De Lisserbroek-, Meer- en Duinpolder 385
De Elsbroekerpolder 390
De Vennipperpolder 393

	Blz.
De Vennen- en Weerlanerpolder	395
De Oosteinderpolder	402

GROEP IX. De polders tusschen Noord-Holland, de Leidsche Trekvaart, de Maandagsche Wetering, het Katwijksche Kanaal en de Noordzee.

De Groote Zilkerpolder	405
De Hoogeveensche polder	409
De Zwetterpolder	411
De Noordzijderpolder	413
De polder het Vinkeveld	416
De Hornespolder	417

GROEP X. De polders tusschen de Leidsche Trekvaart, de Mare, den Rijn en de Maandagsche Wetering.

De polder Marendijk	419
De Posthuispolder	421
De Kikkerpolder	425
De Overveerpolder	426
De polder Oudenhof	427
De polder Kamphuizen	429
De polder Elsgeest	430
De polder Morsebel	433
De polder Hoogeweg	434

B. Polders bezuiden den Rijn.

GROEP I. De polders malende op den Gouweboezem.

De polder Rijneveld	436
De Vereenigde polder aan de Oostzijde van de Gouwe	441
De polder Middelburg	448
De Tempelpolder	456
De polder Bloemendaal	461
De polder Sluipwijk	468
De polder Willens	476
De Voorofsche-polder (*Boskoop* en *Waddinxveen*)	480
De polders Achterof en de Putte	488
De polder Laag-Boskoop	501
De polder Nesse	505
De polder Rietveld (*Alphen*)	507

GROEP II. De polders malende op den boezem van Woerden.

De Zuidzijder- en Boezempolder	510
De polder Oukoop en Negen-Viertel	518

GROEP III. Polder malende op den gekanaliseerden Hollandschen IJssel.

De polder Stein	524

Blz.

Groep IV. De polders door een eigen voorboezem op den Rijn malende.

De polder Reeuwijk 528
De polder Broekvelden en Vettenbroek 545
De Binnenpolder (*Zwammerdam*) 551
De polder Steekt 555
De polder Kerk en Zanen 559
De Hoornsche polder 562
De Rijnenburgerpolder 564
De Benthuizer en Benthorner Noord- en Zuidpolder 566
De Bent- en Delf- of Generale polder 572
De Oude Groenendijksche en Barrepolder 576
De Groote polder 580

Groep V. De polders malende op den Hazerswoudschen boezem.

De polder Nieuw-Groenendijk 583
De polder genaamd de Hazerswoudsche Droogmakerij 585
De Oostbuursche polder 594
De polder Rietveld (*Hazerswoude*) 596
De polder Oost- en Westgeer 599
De polder De Kleine Droogmakerij 601
De Gemeenewegsche polder 604
De Ambachtspolder 607

Groep VI. De polders malende op den Oostvlietboezem; dat is beoosten den Trekvliet.

De Oost- en Westbroekpolder 613
De Zwet- en Groote Blankaartpolder 617
De Oude Gelderwoudsche polder 621
De Drooggemaakte Gelderwoudsche polder 623
De Palensteinsche polder 626
De Driemanspolder 631
De Drooggemaakte Groote polder 643
De Zoetermeersche of Nieuw Drooggemaakte polder 648
De Zoetermeersche Meerpolder 655
De Drooggemaakte Geer- en Kleine Blankaardpolder 661
De polder Klein Starrevaart 667
De Gecombineerde Starrevaart- en Damhouderpolder 668
De Gecombineerde Huiszitter- en Meeslouwerpolder 672
De polder de Kleine Westeindsche Veen- en Droogmakerij . . . 676
De Groote Westeindsche polder 680
De Rietpolder 686
De Spekpolder 687
De Hofpolder 688
De Oostvlietpolder 690

Bl.

De Kleine Cronesteinsche of Knotterpolder 691
De Room- of Meerburgerpolder 693
De Rodenburger en Cronesteinsche polder 695

Groep VII. De polders malende op den Westvlietboezem; dat is bewesten den Trekvliet.
De Bosch- en Gasthuispolder . . . . , ... 698
De Noord-Hoflandsche polder 702
De Zuid-Hoflandsche polder 704
De Binnenpolder (*Voorschoten*) 706
De Starrenburgerpolder. 707
De Kuippolder 708
De Oostboschpolder 710
De polder Rietvink 711
De Oranjepolder 713
De Duivenvoordsche Veenzijdsche polder 715
De Zijdepolder 722
De Papenwegsche polder 724
De Zuidwijksche polder. 726
De Stevenshofjespolder 728

Groep VIII. De polders malende op den Wassenaarschen boezem.
De Ommedijksche polder 730
De Oostdorper- en Huisterweerpolder 732
De Gecombineerde Ruijgelaansche en Zonneveldspolder 734
Inpoldering in het Broek te Valkenburg 737

C. Waterschappen welke geen polders zijn.

Het Bestuur over den Omringdijk van den Drooggemaakten Noordplas. 737
Het Bestuur van de Elleboogsche en Stompwijksche Verlaten, onder Zegwaart en Stompwijk en de door beide Verlaten beschermde vaarten met de kunstwerken tot afvoer van water. 743
Het Bestuur van het Meersche Verlaat onder Stompwijk en den duiker, met de beschoeiing aan het begin der ringsloot van den Zoetermeerschen Meerpolder bij den bovenmolen van den Zoetermeerschen of Nieuw Drooggemaakten Polder onder Zoetermeer. 752
De polder de Zandsloot. 756
De Zanderijpolder. 759

Alphabetisch Register 761
Drukfouten, Verbeteringen en Aanvullingen. 767
Bijlage. Staat vermeldende de bezoldigingen der Bestuursleden zoomede de in de bijzondere Reglementen vastgestelde huishoudelijke Bestuurskosten van de Polders in Rijnland.

Voorrede.

In 1862 besloten de Staten van *Noord-Holland* voor rekening der Provincie te doen uitgeven de beschrijving der zeeweringen en waterschappen in die Provincie, door Mr. G. de Vries Azn. bewerkt, van welk werk in 1894 eene tweede uitgave, door Jhr. Mr. J. W. M. Schorer, destijds Commissaris der Koningin in *Noord-Holland*, bewerkt, het licht zag.

In 1898 werd op last der Staten van *Groningen* uitgegeven een boekwerk: „De Zeeweringen, Waterschappen en Polders in de Provincie Groningen", door Mr. C. C. Geertsema, Commissaris der Koningin in die Provincie.

De wensch, ook voor *Zuid-Holland* zoodanig werk te bezitten, was meermalen geuit — o. a. door Mr. P. L. F. Blussé in de zitting der Provinciale Staten van 17 Juli 1894, die er toen tevens terecht op wees, dat voor dien arbeid noodig was een auteur, die, doordrongen van de behoefte aan zoodanig werk, het feu sacré zou bezitten, om in die behoefte te voorzien.

Gedeputeerde Staten achtten zich gelukkig, toen zich in 1902 de heer Jhr. L. F. Teixeira de Mattos, Civiel-Ingenieur, bij hen aanmeldde, zich bereid verklarende, zoodanig boekwerk samen te stellen, indien dit op kosten der Provincie zou worden uitgegeven. De heer Teixeira was geen onbekende: hij had zich reeds als nauwgezet verzamelaar en navorscher doen kennen door het schrijven van het boekwerk: „de Dedemsvaart", behelzende de beschrijving en de geschiedenis van dit kanaal, dat in 1903, voorzien van een waardeerend voorwoord van den heer A. Déking Dura, Hoofd-ingenieur van den Provincialen Waterstaat van *Overijssel*, voor rekening van die Provincie werd uitgegeven.

Geen wonder, dat Gedeputeerde Staten meenden van het aanbod van den heer Teixeira gebruik te moeten maken.

Door hen aangemoedigd, begon hij onmiddellijk met de veelomvattende studie, voor zoodanig werk vereischt, en, toen hij in het voorjaar van 1905 in hoofdzaak gereed was met een deel van het werk, dat op zich zelf een geheel bevat, te weten: de beschrijving van *Rijnland* en alle daarin gelegen polders, aarzelden zij niet, aan de Provinciale Staten het voorstel te doen, dit deel, als eerste gedeelte van het geheele boekwerk: „de Waterkeeringen, Waterschappen en Polders van Zuid-Holland", voor rekening van de Provincie te doen uitgeven.

De commissie uit de Staten, in wier handen het voorstel gesteld was, betuigde eenstemmig hare groote ingenomenheid met het voorstel, dat dan ook in de vergadering van de Staten van 18 Juli 1905 met algemeene stemmen werd aangenomen.

De heer Teixeira heeft sedert zijn zeer omvangrijken arbeid met groote zorg en met

groote voorliefde voor de voorgenomen taak voortgezet, daarbij gaarne gebruik makende van de opmerkingen, waartoe hij de besturen van de verschillende door hem bewerkte polders in de gelegenheid stelde.

Het bovengenoemde deel: „de beschrijving van Rijnland en alle daarin gelegen polders" is thans gereed en wordt alsnu algemeen verkrijgbaar gesteld.

De heer Teixeira verzocht mij een woord van inleiding waartoe het bovenstaande moge strekken. Het wil me voorkomen, dat de goede verwachting, die Gedeputeerde Staten van zijn arbeid hadden, bij kennismaking met den inhoud van het werk niet zal worden beschaamd.

Ik meen, dat we den schrijver erkentelijk mogen zijn voor de vervulling van de omvangrijke taak, die hij zoo belangeloos op zich nam, en dat dit werk van groot nut zal kunnen zijn, niet alleen voor de administratie van deze Provincie, maar voor allen, die belang stellen in de geschiedenis van ons vaderland.

Ik uit daarbij den wensch, dat het den schrijver moge worden gegeven, den arbeid, dien hij zich voorstelde: de waterstaatkundige beschrijving van de geheele Provincie *Zuid-Holland*, te voltooien op even verdienstelijke wijze, als waarin hij er m. i. in slaagde, dit eerste deel daarvan te bewerken.

Mei 1906.

PATIJN,
Commissaris der Koningin in
Zuid-Holland.

Inleiding.

„Het ware wenschelijk, dat ook in andere provinciën de arbeidskracht en lust „aanwezig waren ter levering van werken als het hier aangekondigde."

Deze woorden, waarmede de Heer G. VAN DIESEN zijne aankondiging [1]) besloot van de door Jhr. Mr. J. W. M. SCHORER bewerkte tweede uitgave van het beroemde werk van Mr. G. DE VRIES Azn.: „de Zeeweringen en Waterschappen van Noord-Holland", spraken tot mij als een aansporing te meer, om mijne krachten te beproeven aan de bearbeiding van een soortgelijk werk over de provincie *Zuid-Holland.*

Het behaagde Gedeputeerden Staten, mijn hun kenbaar gemaakt voornemen toe te juichen en mij hunnen zoo onmisbaren steun toe te zeggen.

Bij de bearbeiding werd hoofdzakelijk de wijze van bewerking, door DE VRIES en SCHORER en, later ook, door GEERTSEMA bij de provincie *Groningen* gevolgd, als voorbeeld genomen. Alleen kwam het mij voor, dat het zijn nut kon hebben, de stof wat breeder uit te werken, en, met name, aan de beschrijving van den *tegenwoordigen* toestand eene beknopte uiteenzetting van het *verleden* vast te knoopen. Voor *Noord-Holland* en *Groningen* was zulks minder noodig, wijl dáár over de historie der waterschappen uitnemende geschriften reeds bestonden of in bewerking waren [2]). In *Zuid-Holland* echter, waar dergelijke geschriften geheel ontbreken, scheen het mij toe, dat eene uitbreiding met geschiedkundige aanteekeningen voor een goed begrip van de ontwikkeling der waterstaats- en waterschapstoestanden alleszins op hare plaats, zoo niet onmisbaar was.

De voorgenomen arbeid werd aangevangen met eene beschrijving van het Hoogheemraadschap van *Rijnland* en van de daaronder behoorende polders, alles voor zoover gelegen in de provincie *Zuid-Holland.*

Met bijzondere erkentelijkheid zij hier gewag gemaakt van de groote bereidvaardigheid, waarmede Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* mij bij het samenstellen van het werk ter wille waren, eensdeels door op *Rijnland's* huis een vertrek te mijner beschikking te stellen en mij gereeden toegang te verleenen tot het geheele archief, anderdeels door hunne tusschenkomst te verleenen bij het vragen van inlichtingen aan de besturen der onder *Rijnland* gelegen polders.

---

[1]) Tijdschr. Kon. Inst. v. Ingenieurs 1895—96; blz. 81.

[2]) Gewezen wordt slechts op: „*De Kaart van Hollands Noorderkwartier in* 1288" en „*Het Dijks- en Molenbestuur in Hollands Noorderkwartier*", beiden door Mr. G. DE VRIES Azn., op „*Het Grondreglement voor de Waterschappen in de Provincie Groningen*" door Mr. E. VAN LOON en op „*De Zijlvestenijen in de Groninger Ommelanden*" door Mr. C. C. GEERTSEMA.

Door die hooggewaardeerde tusschenkomst werden aan de besturen van alle polders *Vragenlijsten* ter beantwoording ingezonden. De daarop ontvangen antwoorden werden, waar dit doenbaar was, met de op *Rijnland's* archief aanwezige officieele stukken vergeleken en, waar noodig, verbeterd of aangevuld. *Niet* gecontroleerd werden, in het algemeen, de opgaven omtrent afmetingen van bemalingswerktuigen; slechts waar een bestek of beschrijving, voornamelijk bij stoomgemalen, op *Rijnland's* archief voorhanden was, had eene verifieering plaats. Voor de volkomen betrouwbaarheid van bedoelde afmetingen kan alzoo niet worden ingestaan.

Evenmin wordt in het algemeen ingestaan voor de juistheid en betrouwbaarheid der opgegeven afmetingen van bruggen en sluizen. Deze toch moesten vaak worden ontleend aan gegevens, waarvan, hoezeer van officieel karakter [1]), de meerdere of mindere onbetrouwbaarheid bij latere opmetingen met name gebleken is. Met name is dit het geval met de opgegeven doorvaartwijdten, waarbij vaak niet rekening is gehouden met aanwezige, de vaart vernauwende remmingwerken of gordingen of wel met de, bij geopenden stand, binnen den eigenlijken dag blijvende deelen van beweegbare bruggen.

De hoogtematen van alle beschreven objecten zijn, tenzij anders vermeld, gegeven ten opzichte van het A.P.-merk aan Rijnland's observatorium te Oude-Wetering, — zoogenaamd Rijnland's A.P. —, welk merk gelegen is 0.09 M. lager dan het herziene z.g. N.A.P.

Boven de beschrijving van elk onderdeel zijn jaar en maand vermeld, waarop die beschrijving voltooid is. Dit heeft het voordeel, dat een latere navorscher onmiddellijk weet, van wanneer af hij zoeken moet naar gegevens, om den beschreven toestand bij te werken.

Voorts is boven alle waterschappen en polders aangegeven op welke bladen, zoo van de topografische kaart des Rijks op de schaal van 1 à 25000 (verkort T. K.) als van de waterstaatskaart (verkort W. K.) die waterschappen of polders geheel of gedeeltelijk voorkomen.

Achter in het werk zijn, als Bijlage, in een tabellarisch overzicht voor elken polder verzameld:

a. het vereischte grondbezit voor benoembaarheid der bestuursleden;

b. de bezoldigingen van de bestuursleden, de secretarissen en de penningmeesters;

c. het hoogste bedrag der in rekening te brengen huishoudelijke bestuurskosten en schrijf- en kantoorbehoeften en

d. de som bedoeld in art. 48 van het Algemeene Reglement voor de polders in de provincie Zuid-Holland (maximum bedrag van onderhandsche aanbestedingen).

Achter deze inleiding is eene opgave geplaatst van alle geraadpleegde bronnen voor zoover in druk verschenen.

De drukproeven werden, vóór het afdrukken, ter beoordeeling gezonden:

1°. door tusschenkomst van den Heer Commissaris der Koningin aan de Besturen van *Rijnland* en van de betrokken waterschappen en polders;

2°. aan den Heer Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat, en

[1]) Genoemd worden slechts: „Overzicht der Scheepvaartwegen in Nederland" uitgegeven door het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid en „Register der Bruggen en Kunstwerken in Boezemwateren van Rijnland" uitgegeven door *Rijnland.*

3°. voor een deel, aan den Heer Griffier der Staten.

Van de door genoemde autoriteiten gemaakte opmerkingen werd een dankbaar gebruik gemaakt, hetgeen aan de nauwkeurigheid van het werk niet anders dan ten goede kan komen.

Ten slotte is het mij een behoefte, openlijk mijn welgemeenden dank te betuigen aan Heeren Gedeputeerde Staten voor hunne voordracht tot het doen uitgeven door de provincie van dit eerste deel van mijn arbeid, aan de Provinciale Staten voor hun daartoe betrekkelijk besluit, aan allen die mij bij de samenstelling op eenigerlei wijze behulpzaam waren en, niet het minst aan den HoogEdelGestrengen Heer Mr. J. G. PATIJN, Commissaris der Koningin in de provincie Zuid-Holland, voor de bereidvaardigheid waarmede hij mij met een Voorrede heeft willen vereeren.

Voor deskundige critiek op den geleverden arbeid houd ik mij ten warmste aanbevolen.

T. D. M.

Opgave van geraadpleegde bronnen.

I. Wetten, Placaat- en Charterboeken, Notulen, Verslagen, Reglementen, Jaarboeken.

Wetten, Decreten, Besluiten en Tractaten op den Waterstaat in Nederland. Met aanteekeningen van J. F. Boogaard. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff; 1858.

Jaarlijksche vervolgen op idem; van af het 23ste vervolg (1886) verzameld en uitgegeven op last van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

Het geheele werk wordt doorgaans aangehaald als: Boogaard. *Wetten enz. op Waterstaat.*

Alphabetisch register op Idem 1669-1872.

Idem 1873—1882.

Idem 1883—1892.

Idem 1893—1902.

Mr. J. M. Hoog. Aanteekeningen op Boogaard's verzamelingen van Wetten, Decreten, Besluiten, Tractaten en andere Bescheiden betreffende den Waterstaat in Nederland. Bewerkt op last van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1897.

Frans van Mieris. Groot Charterboek der Graaven van Holland, van Zeeland en Heeren van Vriesland. 4 Deelen. Leiden, Pieter van der Eyk, 1753—56.

Groot Placaet-boek, vervattende de Placaten, Ordonnantien ende Edicten van de Doorluchtige, Hoogh Mog. Heeren Staten Generael der Vereenigde Nederlanden: ende vande Ed. Groot Mog: Heeren Staten van Hollandt ende West-Vriesland; mitsgaders vande Ed: Mog: Heeren Staten van Zeelandt. Aangevangen door Mr. Cornelis Cau, tot 1682 vervolgd door Mr. Simon van Leeuwen en tot 1795 voltooid door Mr. Joannes van der Linden. 9 Deelen met Generaal Register. 1658—1796.

Deel I—II 's Gravenhage, Hillebrandt van Wouw;

Deel III—VII 's Gravenhage, Jacobus, Paulus, Isaac en Jacobus en Isaac Scheltus;

Deel VIII—IX Amsterdam, Johannes Allart.

Johan van de Water. *Groot Placaatboek* vervattende alle de Placaten, Ordonnantiën en Edicten, der Edele Mogende Heeren *Staten 's Lands van Utrecht*; mitsgaders van de Ed. Groot Achtb. Heeren Borgemeesteren en Vroedschap der *Stad Utrecht*; tot het jaar 1728 ingesloten. 3 Deelen; Utrecht, Jacob van Poolsum, 1729.

L. Ph. C. van den Bergh. Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot het einde van het Hollandsche Huis, 700—1299. Uitgegeven door de Koninklijke Academie van Wetenschappen. 2 Deelen. 's Gravenhage, 1868—73.

Gedrukte Resolutien van de Staten van Holland en Westfriesland 1524-1794; met indices. (Provinciale Griffie: afkomstig van het Rijksarchief).

Decreeten van de Vergadering van het Provinciaal Bestuur van Holland 2 Maart 1796—30 Januari 1798. 12 Deelen. (Provinciale Griffie).

Notulen van het Wetgevend Lichaam van het Bataafsche Gemeenebest. (Provinciale Griffie).

Notulen van de Staten der Provincie Zuid-Holland. (Uitgave der Provincie).

Register op Idem 1841—60.

Idem 1861—70.

Idem 1871—85.

Idem 1886—95.

Verslagen gedaan door de Gedeputeerde Staten aan de Staten der Provincie Zuid-Holland. Verschijnen jaarlijks. (Uitgave der Provincie).

Provinciaal Blad van Zuid-Holland. (Uitgave der Provincie).

Idem; Beslissingen in geschillen van Bestuur. (Uitgave der Provincie).

Buitengewoon Provinciaal Blad van Zuid-Holland (afkondiging van bijzondere Polder- en waterschapsreglementen). (Uitgave der Provincie).

H. LE COULTRE. Toelichtingen op het Algemeen Reglement voor de polders in de Provincie Zuid-Holland. 3de herziene druk. Alphen Z. H., N. Samsom, 1897.

Provinciale Almanak voor Zuid-Holland ten dienste van Gemeente-, Waterschaps-, Polder- en andere Besturen, uit officieele bronnen samengesteld door J. A. REYNDERS. Uitgegeven met subsidie der Provincie. Verschijnt jaarlijks. Alphen Z. H., N. Samsom.

De eerste jaargang was die over 1888; hij was een voortzetting van het „Jaarboekje voor de Provincie Zuid-Holland", uitgegeven door H. C. SUSAN C. Hzn. te *'s Gravenhage*, van 1878—1882 voor eigen rekening, van 1882—1884 gestaakt en van 1885—1887 weder voortgezet met subsidie van de Provincie.

Notulen van het verhandelde bij de Vereenigde Vergadering van het Hoogheemraadschap Rijnland. Gedrukt sedert 1857/58.

Alphabetische Register op idem 1857/58—1882.

Idem 1883—1895.

Begrootingen van het Hoogheemraadschap Rijnland met bijbehoorende Memorien van Toelichting. Worden jaarlijks afzonderlijk gedrukt en verkrijgbaar gesteld. (Uitgave van Rijnland).

Verslagen omtrent den Toestand van den Algemeenen Waterstaat van het Hoogheemraadschap van Rijnland. (Verschijnen jaarlijks, uitgave van Rijnland).

Overzicht van Rijnland's waterstaat in de jaren 1859—1885.

Idem 1886—1900. (Uitgaven van Rijnland).

Verslagen van het verhandelde in de zittingen van Hoofdingelanden van den Haarlemmermeerpolder. (Verschijnen jaarlijks; uitgave van den Haarlemmermeerpolder).

Verslagen omtrent den toestand van het Hoogheemraadschap Delfland en zijne onderdeelen. Verschijnt jaarlijks in druk sedert 1873/74. (Uitgave van Delfland).

II. Algemeene werken, woordenboeken en encyclopedieën.

A. J. VAN DER AA. Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden. 13 Deelen en een Aanhangsel. Gorinchem, Jacobus Noorduyn, 1839—51.

Mr. W. T. GEVERS DEYNOOT. Bijdrage tot

de kennis der Hoogheemraadschappen en Waterschappen, Dijks- en Polderbesturen in de provincie Zuid-Holland. Rotterdam, M. Wijt en Zonen, 1844.

Mr. A. A. J. MEYLINK. Geschiedenis van het Hoogheemraadschap en der lagere waterbesturen van Delfland. 's Gravenhage, Gebr. J. en H. van Langenhuysen (onvoltooid), 1848.

Mr. G. DE VRIES Az. De zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland; 1ste Uitgave; Haarlem, Johannes Enschedé en Zonen; 1864.

Mr. G. DE VRIES Az. De zeeweringen en waterschappen van Noordholland; 2de Uitgave bewerkt door Jhr. Mr. J. W. M. SCHORER. Haarlem. Johannes Enschedé en Zonen, 1894.

M. DE VRIES en L. A. TE WINKEL. Woordenboek der Nederlandsche Taal (voor zoover verschenen) 's Gravenhage en Leiden, Martinus Nijhoff, A. W. Sythoff; 1882—1906. Wordt vervolgd.

A. A. BEEKMAN. Nederland als Polderland. Zutphen. W. J. Thieme en Cie. 1884.

Waterbouwkunde door N. H. HENKET, Dr. Ch. M. SCHOLS en J. M. TELDERS met medewerking van verschillende Ingenieurs. Tweede deel, Afd. XIII, Waterstaatkundige beschrijving van Nederland, bewerkt door W. VERWEY Az., met 66 platen, 's Gravenhage, de Gebroeders van Cleef, 1890.

Dr. H. BLINK. Nederland en zijne bewoners. Handboek der Aardrijkskunde en Volkenkunde van Nederland. Met kaarten en afbeeldingen. 3 Deelen, Amsterdam, S. L. van Looy en H. Gerlings; 1892.

Dr. J. FRANCK. Etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal. 's Gravenhage; Martinus Nijhoff, 1892.

Mr. A. S. DE BLÉCOURT. De ambachten in Rijnland, Delfland en Schieland. Haarlem, Vincent Loosjes, 1902.

Overzicht der Scheepvaartwegen in Nederland, met overzichtskaart en schetskaarten. Uitgegeven door het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid. 4de Uitgave. 's Gravenhage, de Gebroeders van Cleef, 1904.

A. A. BEEKMAN. Het Dijk- en Waterschapsrecht in Nederland vóór 1795. Eerste Deel (A-Hypotheken). 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1905.

Idem. Tweede Deel (voor zoover verschenen) 1905—06.

Weekblad van het Regt.

III. Werken betreffende Rijnland in het algemeen.

Keuren ende Ordonnantiën van het Hoog-Heemraadschap van Rhijnland, gemaakt bij Dijkgrave ende Hoog-Heemraeden deszelven Lands.
1ste Stuk, tot 30 September 1664; Leiden, Pieter Delfos Jr. 1769;
2de Stuk, 30 September 1664—1767; Leiden, Pieter Delfos Jr. 1769;
3de Stuk, 6 November 1769—1802; Leiden, Pieter Delfos en Zoon; 1803.
4[de] Stuk, 1 Maart 1805—3 Juni 1822; Leiden, J. Brill, 1822.

Register op idem. Leiden, D. du Mortier en Zoon; 1823.

Mr. SIMON VAN LEEUWEN. Handvesten ende Privilegien van den Lande van Rijnland met den Gevolge van dien. Leiden en Rotterdam, bij de Hackens, 1667.

Mr. SIMON VAN LEEUWEN. Costumen, Keuren ende Ordonnantien van het Baljuschap ende Lande van Rijnland. Leiden en Rotterdam, bij de Hackens 1667.

Hedendaagsche Historie of Tegenwoordige Staat van alle Volkeren; XVI[de] Deel, vervolgende de Beschrijvinge der Vereenigde Nederlanden, en wel in

't bijzonder van Holland. 3de Deel van de beschrijving van Holland, waarin, als derde Hoofdstuk: Beschrijving van alle de Dorpen en Heerlijkheden tot Rijnland behoorende en 4de deel van idem, waarin als veertiende Hoofdstuk: Beschrijving der Vrije Heerlijkheden Bloemendaal, Kort Haarlem met Willens, Vrijhoef met Kalverbroek en het Land van Stein. Amsterdam, Isaak Tirion, 1746 en 1749.

L. van Ollefen en Rs. Bakker. De Nederlandsche Stad- en Dorp-Beschrijver. Deel VIII, Rhijnland, bewerkt door Rs. Bakker. Amsterdam, H. A. Banse, 1801.

Jhr. Mr. Gevers van Endegeest. Over de Droogmaking van het Haarlemmermeer. 1ste gedeelte Leiden, S. en J. Luchtmans, 1843; 2de en 3de gedeelte 's Gravenhage, de Gebroeders van Cleef, 1853/61.

A. van Egmond. „Beschrijving van den Waterstaat van het Hoogheemraadschap van Rijnland." Nieuwe Verhandelingen van het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam. Tweede Reeks; 1ste deel; 2de stuk. Rotterdam, 1867; met bijlagen en kaart.

Het verzekeren van een vasten boezemstand aan Rijnland, beschouwd door de Ingenieurs J. F. W. Conrad, L. A. Reuvens en T. J. Stieltjes. Beantwoording eener vraag van de vereenigde vergadering van het Hoogheemraadschap, naar aanleiding van het in den winter van 1866 op 1867 ondervonden waterbezwaar. (Uitgave van Rijnland); 1868.

Nadere Adviezen, uitgebragt aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland, door de Ingenieurs J. F. W. Conrad, L. A. Reuvens en T. J. Stieltjes in Commissie vereenigd met den Ingenieur, Hoofd-Opzigter van Rijnland P. Maas Geesteranus (Uitgave van Rijnland) 1871—72.

Jhr. Mr. Gevers van Endegeest. Het Hoogheemraadschap van Rijnland. 2 Deelen. 's Gravenhage, de Gebroeders van Cleef, 1871.

A. Huet. Stoombemaling van polders en boezems. Met een atlas en 25 platen. 's Gravenhage, de Gebroeders van Cleef, 1885.

Dr. E. F. van Dissel. Opgaven van geschiedkundigen en technischen aard omtrent de boezemstoomgemalen van het Hoogheemraadschap Rijnland. Bijlage van het jaarverslag van Rijnland over 1892. Ook afzonderlijk verkrijgbaar. (Uitgave van Rijnland).

R. Fruin. Over de opkomst van het Hoogheemraadschap van Rijnland. Robert Fruin's verspreide geschriften, uitgegeven door Dr. P. J. Blok, Dr. P. L. Muller en Mr. S. Muller Fz. Deel VI, blz. 176. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1902.

R. Fruin. Het beleg en ontzet der stad Leiden in 1574. *Met Kaart.* Robert Fruin's verspreide geschriften, Deel II, blz. 385. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1900.

R. Fruin. Oudheid van Rotterdam. Robert Fruin's verspreide geschriften, Deel VI, blz. 1. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1902.

R. Fruin. Naar aanleiding der Vereeniging van Delfshaven en Rotterdam. Robert Fruin's verspreide geschriften, Deel VI, blz. 107. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1902.

De thans van kracht zijnde verordeningen of keuren van Rijnland.

Alphabetisch Register op de stukken van het Oude Archief van het Hoog-

heemraadschap Rijnland (Uitgave van Rijnland) 1871.

Supplement-Catalogus van het Archief van het Hoogheemraadschap van Rijnland, 1894; met „Verbeteringen en Bijvoegingen" tot 1898; bewerkt door Dr. E. F. van Dissel, Ingenieur van Rijnland (Uitgave van Rijnland).

Inventaris van de Atlassen, Kaartboeken, Kaarten en Teekeningen in het Archief van het Hoogheemraadschap Rijnland; bewerkt door C. H. Dee, Ambtenaar ter Secretarie van Rijnland (Uitgave van Rijnland) 1882.

Vervolg van Idem; bewerkt door Dr. E. F. van Dissel, Ingenieur van Rijnland (Uitgave van Rijnland) 1898.

Alphabetische Lijst der Polders in Rijnland; behoort bij de Kaart van Rijnland van 1884, bewerkt door Dr. E. F. van Dissel, Ingenieur van Rijnland (Uitgave van Rijnland) 1884.

Alphabethische Lijst der Boezemwateren in Rijnland; behoort bij de Kaart van Rijnland van 1884, bewerkt door Dr. E. F. van Dissel, Ingenieur van Rijnland (Uitgave van Rijnland) 1887.

Register der Bruggen en Kunstwerken in Boezemwateren van Rijnland, bewerkt door Dr. E. F. van Dissel, Ingenieur van Rijnland (Uitgave van Rijnland) 1890.

Register van Plaatsnamen in Rijnland 1895, bewerkt door Dr. E. F. van Dissel, Ingenieur van Rijnland (Uitgave van Rijnland).

Eerste Vervolg op Idem, 1899.

Opgave der werken bij Rijnland in onderhoud, gerangschikt in alphabetische orde der gemeenten, waarin zij zijn gelegen, bewerkt door Dr. E. F. van Dissel, Ingenieur van Rijnland (Uitgave van Rijnland) 1897.

Lijst van de Boekwerken in Rijnlands Archief, op 31 Januari 1902 (Uitgave van Rijnland).

Inventaris van het Archief van het Groot-Waterschap van Woerden opgemaakt door N. de Kruif, Secretaris-Rentmeester van het Groot-Waterschap. Woerden, D. Kraayenbrink, 1886.

IV. Werken en geschriften betreffende onderdeelen van Rijnland.

a. *Duinen, Dijken en Sluizen.*

N. T. Michaëlis. De Hanepraaisluis te Gouda. Verhandelingen van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs 1858/59, blz. 26. 's Gravenhage, Gebrs. J. & H. van Langenhuysen.

P. J. Neyt. Het Huis te Britten. Notulen der Vergaderingen van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs 1874/75, blz. 68. 's Gravenhage, Gebrs. J. & H. van Langenhuysen; 1875.

C. H. Dee. Memorie betrekkelijk den hoogen Rijndijk opgemaakt ingevolge opdracht van Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland, 1879. (Uitgave van Rijnland).

C. H. Dee. Memorie omtrent den Wierikkerdijk; 1880 (Uitgave van Rijnland).

W. H. Hubrecht. Herstelling van de Mallegatsluis te Gouda. Tijdschrift van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Verhandelingen 1886/87 blz. 8. 's Gravenhage, Gebrs. J. & H. van Langenhuysen, 1887.

Waterbouwkunde door N. H. Henket, Dr. Ch. M. Schols en J. M. Telders met medewerking van verschillende Ingenieurs. Eerste Deel, Afd. II. Sluizen, bewerkt door J. M. Telders, met platen; onvoltooid. 's Gravenhage, de Gebroeders van Cleef, 1891—96.

Tijdschrift van de Nederlandsche Heide-

maatschappij; 4de jaargang (1892), waarin, blz. 41 vlg., een Rapport over de beplanting der Nederlandsche zeeduinen, uitgebracht aan de Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Financien.

b. Plaatsen in Rijnland.

I. W. (IGNATIUS WALVIS). Beschrijving der stad Gouda. 2 Deelen. Gouda, Johannes en Andries Endenburg en Leiden, Christiaen Verwey; 1713/16.

P. PLEMPER. Beschrijving van de Heerlijkheid en het Dorp Alphen aan den Rijn: Leiden, Hendrik van Damme, 1714.

Handvesten en Privilegiën, octroyen, vrijheden en gerechtigheden aan de stad *Haerlem* en hare burgers verleend; Haarlem, Izaak en Johannes Enschede en Jan Bosch, 1751.

Handvesten, Privilegien, Octroyen, Rechten en Vrijheden, mitsgaders Ordonnantien, Resolutien, Plakkaaten, Verbintenissen, Costumen, Instructien en Handelingen der stad *Leyden*, verzameld en in orde geschikt door FRANS VAN MIERIS; Leiden, Abraham Kallewier, Abraham Honkoop en Abraham Kallewier Lz.; 1759.

Dr. M. DE VRIES. De visscherijen, geheeten het Vroon, ten jare 1433 aan de stad Leiden in erfpacht gegeven. Leiden, E. J. Brill, 1858.

c. Polders in Rijnland.

Octroyen, Reglementen, Contracten, mitsgaders Resolutiën en andere Saaken, specteerende tot de *Driemanspolder*. 's Gravenhage, Paulus en Isaac Scheltus, 1737.

Keuren, Ordonnantiën, enz. van de Heerlijkheid *Nieuwkoop en Noorden*; Nieuwkoop, Johannes van Abkoude; 1756.

Octrooi voor Schouten en Ambachtsbewaarders van Hazerswoude, Benthuizen, Noordwaddingsveen, Hoogeveen, Soeterwoude en Benthorn, tot het Bedijken en Droogmaken der Plassen, onder de respective Ambachten gelegen. (Met reglementen en verdere stukken). Leiden, D. du Mortier en Zoon, 1821.

Keuren en Consenten wegens de vervening der landerijen, gelegen in den gecombineerden Veenpolder onder Swammerdam en Reeuwijk. Leiden, D. du Mortier en Zoon, 1844.

Provinciale begrooting van *Utrecht*; M. v. T. ad volgnr. 24 der Inkomsten.

De thans van kracht zijnde keuren van de onder Rijnland gelegen waterschappen of polders.

V. Kaarten.

Chromo-Topografische Kaart des Rijks op de school van 1 : 25.000, bewerkt aan de Topografischen Inrichting van het Departement van Oorlog.

Waterstaatskaart van Nederland op de schaal van 1 : 50000, bewerkt aan de Topographische Inrichting van het Departement van Oorlog, uitgegeven door het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

Kaart van de rivier de Hollandsche IJssel van Gouda tot IJsselmonde, in 3 bladen, op de schaal van 1 : 10.000, op last van den Minister van Binnenlandsche Zaken, onder directie van den Hoofdinspecteur van den Waterstaat L. J. A. VAN DER KUN opgemeten en vervaardigd door de Landmeters bij de Algemeene dienst van den Waterstaat E. OLIVIER Dz. en J. LEIJDS. Bewerkt aan het Topographisch Bureau van het Ministerie van Oorlog. Blad n°. 1, *Gouda*; 1860.

Kaart van den Hollandschen IJssel in 10 bladen op de schaal van 1 : 2500; Bewerkt aan de Topographische Inrichting van het Departement van Oorlog, uitgegeven door het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid. Blad n°. 1, *Gouda*; 1902.

Polderkaart van de Landen tusschen Maas en IJ, op de schaal van 1 : 50.000, met toelichting, door W. H. Hoekwater. Amsterdam, C. A. J. van Dishoeck. 1901.

Officieele grenskaart behoorende bij het Reglement van Rijnland.

Officieele grenskaarten behoorende bij de bijzondere Reglementen der polders.

Kaartboek van Rijnland, Delfland en Schieland, door Floris Balthazars, 1610—1615.

Kaart van 't Hooge Heemraadschap van Rhynland; gekarteerd door Jan Jansz. Dou en Steven van Brouckhuysen; gesneden door Corn. Danckerts. 1647. *Hoogst zeldzaam*; volgens den Inventaris van de Atlassen enz. in het archief van Rijnland, is het op Rijnlands archief aanwezige exemplaar het eenig bekende.

Idem; vernieuwd, geamplieerd en gecorrigeerd door Joh. Dou; 1687.

Idem; nogmaals vernieuwd, geamplieerd en gecorrigeerd op aanwijzing van Melchior Bolstra; 1746.

Kaart van het Hoogheemraadschap van Rijnland, opgedragen aan de WelEdele Heeren Dijkgraaf, Hoog-Heemraden en Hoofd-Ingelanden; vervaardigd door den Eersten Opziener over den Waterstaat en Landmeter J. Kros. 1855.

Overzichtskaart van de boezemwateren, polders en wegen in Rijnland, op de schaal van 1 : 50000 (Uitgave van Rijnland) 1884.

Kaart van de Heerlijckheyt Nieuwkoop en Noorden; 2 bladen; 1647.

Nieuwe Kaart van de Gecombineerde Nieukoopsche Plas; gemeeten en geteekend door de geadmitteerde Landmeeters Klaas Vis en Jan Switser; 1788/89.

Kaart van de bedijkte en droog gemaakte gecombineerde Noord plas, geteekend door Klaas Vis ordinaris Landmeeter van Rhijnland; 1767.

VI. Bestekken.

Bestekken van werken uitgevoerd onder beheer van het Rijk.

Bestekken van werken uitgevoerd onder beheer van de provincie Zuid-Holland.

Bestekken van werken uitgevoerd onder beheer van Rijnland.

Bestekken van werken uitgevoerd onder beheer der onderscheiden polders onder Rijnland.

Verkortingen.

A. P.	=	Amsterdamsch Peil.
A. P. R.	=	Algemeen Reglement voor de polders in de Provincie Zuid-Holland.
B. P. B.	=	Buitengewoon Provinciaal Blad.
Gor.	=	Gorinchem.
's Grav.	=	's Gravenhage.
Hilleg.	=	Hillegom.
K. B.	=	Koninklijk(e) Besluit(en).
Loqt.	=	Loquet.
N. A.	=	Nieuw Archief.
N. A. P.	=	Nieuw (herzien) Amsterdamsch Peil.
Not.	=	Notulen.
O. A.	=	Oud Archief.
P. B.	=	Provinciaal Blad.
T. K.	=	Topografische Kaart (schaal 1 à 25000).
Utr.	=	Utrecht.
V. V.	=	Vereenigde Vergadering.
W. K.	=	Waterstaatskaart.

ALGEMEENE PROVINCIALE REGLEMENTEN

ALGEMEEN REGLEMENT VOOR DE POLDERS IN DE PROVINCIE ZUID-HOLLAND.

Jan. 1904.

Het *Algemeen Polderreglement*, zooals bovenstaand reglement in het spraakgebruik genoemd wordt, kwam ongeveer in het midden der vorige eeuw tot stand en had zijn ontstaan te danken aan de behoefte, die in de provincie reeds sedert geruimen tijd gevoeld werd aan eene regeling op gelijkvormigen grondslag van het groote aantal in Zuid-Holland aanwezige waterschapsbesturen. Vele waterschappen, toch, hadden geen reglementen, vele andere werden bestuurd volgens oude octrooien of reglementen, die met de nieuwe orde van zaken niet meer in overeenstemming waren. Eindelijk hadden vele, na 1814 ingevoerde, bij Koninklijk besluit goedgekeurde reglementen, na de grondwetsherziening van 1848 hunne bindende kracht verloren, vermits zij niet door de Provinciale Staten waren vastgesteld, en zouden dus aan eene herziening moeten worden onderworpen.

Gedeputeerde Staten, op een en ander bedacht, boden in de Herfstvergaderingen van 1855 aan de Staten een ontwerp aan van een algemeen reglement voor de polders in de provincie, waarbij de leidende gedachte was, zooveel mogelijk alles, wat voor alle polders gelijkelijk geregeld kon worden, in éene verordening op te nemen en daarbij voor te schrijven, dat de bijzondere bepalingen, aan elken polder eigen en niet voor algemeene omschrijving vatbaar, ondergebracht zouden worden in een afzonderlijk voor elken polder nader vast te stellen *bijzonder reglement.*

Het ontwerp werd door de Staten in handen gesteld van eene commissie uit haar midden [1]). Die commissie deelde echter mede, dat het ontwerp bij de meerderheid harer leden een zoodanig ongunstig onthaal had gevonden, dat zij zelve een nieuw ontwerp had meenen te moeten samenstellen. Dit ontwerp kwam. begeleid door een nota van Gedeputeerde Staten, die zich met enkele artikelen niet konden vereenigen, in beraadslaging in de zitting der Staten van 22 Juli 1856. Na eene driedaagsche discussie en wijziging door amende-

[1]) Besluit der Staten van 6 November 1885 n°. X, not. Herfstverg. blz. 14.

menten, werd het ontwerp bij Statenbesluit van 24 Juli d.a.v. n°. I [1]) met 40 tegen 6 stemmen aangenomen. Bij K. B. van 24 Augustus 1856 n°. 63 werd het reglement goedgekeurd, doch begeleid door eene nota van bedenkingen van ondergeschikt belang, met verzoek bij het ontwerpen der bijzondere reglementen voor de polders op die bedenkingen te willen letten. De afkondiging geschiedde daarop in het provinciaal blad n°. 97 van 1856. Omtrent de uitvoering van de in het reglement vervatte voorschriften werden door Gedeputeerde Staten de noodige instructiën gegeven bij besluit van 10 September d.a.v., opgenomen in het provinciaal blad van hetzelfde jaar n°. 104.

De bedenkingen der Regeering gaven Gedeputeerde Staten aanleiding om in de zitting der Staten van 7 Juli 1857 een voorstel in te dienen tot wijziging van de artikelen 7, 8, 11, 58, 61, 62, 64, 69, 83 en 98. Dit voorstel, in handen eener commissie gesteld, werd bij besluit van 28 Juli d.a.v. n°. XII [2]) aangenomen met 57 tegen 2 stemmen. De wijzigingen werden goedgekeurd bij K. B. van 22 Augustus d.a.v. n°. 62 en afgekondigd in provinciaal blad n°. 87 van 1857.

Sedert heeft het reglement onafgebroken en ongewijzigd stand gehouden [3]), hetgeen wel als een bewijs voor zijne deugdelijkheid mag worden aangemerkt.

Wij zullen de voornaamste bepalingen van het reglement, dat uit 108 artikelen bestaat, kortelijk nagaan.

Het reglement geldt voor alle polders in de Provincie Zuid-Holland (art. 1); wat onder polders verstaan wordt leert het reglement zelf niet, doch wel, hoezeer op niet zeer duidelijke en eenigszins verouderde wijze, de titel, luidende: *Algemeen Reglement voor de polders in de provincie Zuid-Holland, waaronder worden verstaan alle waterschappen, uitgezonderd de ambachten en de waterschappen, welke met het beheer over en de zorg voor gemeenschappelijke werken of belangen van verschillende waterschappen belast zijn, of toezicht over anderen uitoefenen* [4]). Volgens art. 97, echter, kunnen meerdere polders onder het beheer van één bestuur worden gebracht. Zulks geschiedt alsdan op den voet en de wijze te bepalen in het Bijzonder reglement van elk hunner.

Zulk een *Bijzonder Reglement* wordt voor elken polder vastgesteld en is, met het algemeene reglement, daarop toepasselijk; het regelt al die onderwerpen, waarin bij het algemeen reglement niet is voorzien of waarvan dit de nadere regeling voorschrijft, zooals hier onder zal blijken (art. 1).

Het reglement is niet van toepassing op polders welke slechts aan één eigenaar of aan meerderen in onverdeelden eigendom toebehooren, behoudens,

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1856; blz. 121 en vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1857; blz. 70, vgl.

[3]) Eene in 1871 door Gedep. Staten voorgestelde wijziging, strekkende tot invoeging van twee nieuwe artikelen, werd ten slotte verworpen (zie Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1871, blz. 35 en 189 en Herfstverg. 1871, blz. 1 en 36).

[4]) Zie hieromtrent Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1856, blz. 102 en 113—114.

de verplichting tot inzending eener schetsteekening der poldergrenzen (zie hieronder) en tot het doen van een voordracht [1]), indien de polder daartoe in de termen valt, tot benoeming door den Koning van een persoon, die het bestuur vertegenwoordigt (zie hieronder). Mede is het niet van toepassing op polders, die gedeeltelijk in aangrenzende provinciën zijn gelegen (art. 107).

De vraag of een waterschap al of niet onder de polders, in het reglement bedoeld, behoort, en mitsdien daaraan onderworpen is, wordt, indien daarover geschil ontstaat, door de Provinciale Staten, onder goedkeuring des Konings, beslist (art. 108).

De grenzen van elken polder worden in het bijzonder Reglement omschreven, en nauwkeurig aangeduid op eene schetsteekening, die ten koste van den polder onder toezicht van Gedeputeerde Staten in dubbel wordt opgemaakt. Een dezer exemplaren is bestemd voor het Provinciaal archief, de andere voor dat van den polder. Voor polders welke nog onder toezicht staan van een hooger waterschapsbestuur, wordt de schetsteekening in triplo opgemaakt, en het derde exemplaar aan dat hooger bestuur toegezonden (art. 2). De nauwgezetheid waarmede de grens in het bijzonder reglement is omschreven en de nauwkeurigheid der vervaardigde grenskaarten laten nogal eens wat te wenschen over. In den lateren tijd zijn de grensomschrijvingen in de reglementen hier en daar echter verbeterd. Het ware gewenscht dat daarmede werd voortgegaan en dat ook de vaak zeer gebrekkige of verouderde grenskaarten op eenvormige wijze werden herzien.

Het bestuur van elken polder bestaat uit een voorzitter en zooveel andere leden, onder zoodanige benaming als het Bijzonder Reglement aanwijst (art. 3). Die benamingen, doorgaans gegrond op traditie, zijn zeer verschillend; vaak voorkomend zijn: *dijkgraaf*, *schout*, *molenmeester*, *poldermeester*, *heemraad*, *schouwer*, ook veelal eenvoudig *voorzitter* en *lid*; op de eilanden zijn nog al in zwang de namen *dijkraad* en *gezworene*, minder vaak komen voor: *kadegraaf*, *waardsman*, *hoogheemraad* (n.l. bij *polders*), *commissaris* en *gedeputeerde.*

De bestuursleden worden voor zes jaren benoemd doch zijn herkiesbaar; de aftreding wordt bij een rooster geregeld (art. 5). Zij worden gekozen door stemgerechtigde ingelanden van den polder. Voor polders echter, waarvan het bestuur door den Koning moet worden benoemd, doen stemgerechtigde ingelanden eene voordracht [1]) aan Gedeputeerde Staten toekomen. Van iedere benoeming wordt aan Gedeputeerde Staten mededeeling gedaan (art. 6). Bestuursleden moeten stemgerechtigd ingeland wezen, of zooveel hectaren land, waarvan omslag wordt betaald, in den polder bezitten, als in het bijzonder Reglement wordt bepaald; ontbreekt die bepaling, dan is eerstgenoemd vereischte voldoende. Nochtans kunnen, behoudens goedkeuring van Gedeputeerde

---

[1]) Thans, ingevolge art. 16 der wet van 10 November 1900 (Staatsblad n°. 176), eene *aanbeveling*.

Staten, ingelanden die het bepaalde grondbezit missen, zoons van stemgerechtigde ingelanden en huurders of bruikers van land in den polder, tot bestuurslid worden benoemd of voorgedragen, mits zij de overige vereischten bezitten. De betrekking van voorzitter kan, onder gelijke goedkeuring, worden opgedragen aan iemand die geen ingeland is, mits de overige in het reglement nader omschreven vereischten bezittende (art. 8).

De verkiezingen geschieden bij ongeteekende en door het bestuur gewaarmerkte briefjes (art. 34). Over ieder persoon wordt afzonderlijk gestemd. Bij eene eerste stemming wordt de volstrekte meerderheid der uitgebrachte stemmen gevorderd; wordt die meerderheid niet verkregen, dan beslist, bij eene onmiddellijk te houden vrije stemming, de meerderheid van stemmen, bij staking van stemmen beslist het lot (art. 35). Ter zake van onregelmatigheden bij verkiezingen staat voorziening open bij Gedeputeerde Staten en daarna ook beroep op den Koning (art. 37).

De bestuursleden leggen bij het aanvaarden hunner betrekking, een voorgeschreven eed of belofte af in handen van den voorzitter of van dengene, die hem vervangt (art. 11). Zij mogen geen aandeel hebben in aannemingen of leveringen ten behoeve van den polder (art. 12).

In elken polder, waar het stemrecht door niet meer dan zes stemgerechtigde ingelanden kan worden uitgeoefend, worden deze geacht gezamenlijk het bestuur uit te maken, en wijzen zij aan Gedeputeerde Staten een persoon aan, die het bestuur, zoo noodig, vertegenwoordigt. Voor zoover de polder daartoe in de termen valt, doen zij aan Gedeputeerde Staten een voordracht [1]) ter benoeming van een bestuur door den Koning (art. 7). Deze bepaling vindt in de provincie vrij veelvuldige toepassing.

Het bestuur wordt in zijn taak bijgestaan door een secretaris, een penningmeester en de verdere door de stemgerechtigde ingelanden noodig geoordeelde beambten en bedienden (art. 4). De secretaris en de penningmeester worden, op voordracht van het bestuur, door stemgerechtigde ingelanden, de overige beambten en bedienden door het bestuur benoemd (art. 15). Allen ontvangen van het bestuur hunne instructiën (art. 16). De bestuursleden, de secretaris en de penningmeester genieten eene bezoldiging en schadeloosstelling, waarvan het bedrag in het bijzonder reglement bepaald wordt; die der overige beambten en bedieningen worden door stemgerechtigde ingelanden vastgesteld (art. 21). Behalve die bezoldigingen genieten de bestuursleden en de beambten en bedienden geen emolumenten (art. 22). In het Bijzonder Reglement worden ook vastgesteld het hoogste bedrag der huishoudelijke bestuurskosten zoomede dat van de in rekening te brengen schrijf- en kantoorbehoeften (art. 21).

De secretaris woont alle vergaderingen bij en houdt aanteekening van de

---

[1]) Thans *aanbeveling*; zie de noot op de vorige blz.

handelingen en besluiten. Hij is den voorzitter in de uitvoering der genomen besluiten behulpzaam en bewaart het archief (art. 73).

De penningmeester is belast met invordering van alle ontvangsten en inkomsten van den polder; hij betaalt niet dan op stukken door den voorzitter en een der leden van het bestuur voor gezien geteekend (art. 74).

De betrekkingen van voorzitter en secretaris en die van secretaris en penningmeester zijn vereenigbaar (art. 4). Veelal heeft het laatste plaats.

In elken polder is eene vergadering van stemgerechtigde ingelanden, wier bevoegdheid reeds is en hieronder nog nader zal worden uiteengezet.

Stemgerechtigd zijn alle personen, maatschappen en zedelijke lichamen, die een of meer bunders land, waarvan omslag wordt betaald, binnen den polder in vollen eigendom, erfpacht of vruchtgebruik bezitten. Zij stemmen naarmate van de hoeveelheid in den omslag begrepen land, welke hun in den polder toebehoort; daarbij geeft elke bunder een stem; niemand mag echter meer dan een vierde der in den polder geldende stemmen uitbrengen (art. 23). Het stemrecht kan bij gemachtigde worden uitgeoefend (art. 24). Eene lijst der stemgerechtigde ingelanden wordt door het bestuur opgemaakt en jaarlijks in de maand Januari herzien; zij wordt voor het einde der maand ter inzage van ingelanden gelegd (art. 26); elk ingeland kan tegen de lijst in het algemeen reglement nader omschreven (art. 27) bezwaren inbrengen.

In de vergaderingen worden de besluiten over zaken genomen bij meerderheid van stemmen; bij staking van stemmen beslist de voorzitter. Over personen wordt gestemd op dezelfde wijze als voor verkiezingen is voorgeschreven (art. 43). In eene vergadering van stemgerechtigde ingelanden mag niet beraadslaagd, geen besluit genomen noch eene benoeming gedaan worden, zoo niet meer dan een derde der in den polder geldende stemmen vertegenwoordigd is (art. 40). Ieder stemgerechtigd ingeland heeft het recht in het belang van den polder voorstellen te doen (art. 65).

De rechten en verplichtingen in het Algemeen Reglement aan de vergadering van stemgerechtigde ingelanden toegekend en opgelegd, kunnen door die ingelanden worden opgedragen aan vertegenwoordigers uit hun midden onder den naam van *Gecommitteerde ingelanden.* In dit geval vermeldt het bijzonder reglement die opdracht en bepaalt het getal der gecommitteerden, hetwelk ten minste het dubbel van dat der bestuursleden moet bedragen. De gecommitteerden worden door de stemgerechtigde ingelanden benoemd (art. 98).

Alle vergaderingen worden door den voorzitter belegd, die van het bestuur ten minste tweemaal 24 uren en die van stemgerechtigde ingelanden ten minste acht dagen vóór elke bijeenkomst (art. 38).

Aan het bestuur is de regeling en besturing van het huishouden des polders opgedragen (art. 45); het mag geen besluit nemen zoo niet meer dan de helft der leden tegenwoordig is (art. 40).

Het is belast met het beheer en de zorg voor het onderhoud van alle werken

en eigendommen des polders, met de uitvoering van alle nieuwe of buitengewone werken in het belang van den polder noodig geacht, zoomede met het toezicht en schouwdrijven over alle werken, die den waterstaat of de belangen des polders raken, onverschillig door wien of te wiens koste zij worden onderhouden, behoudens het toezicht daarover aan andere autoriteiten opgedragen (art. 47). Ieder werk of iedere leverantie, waarvan de vermoedelijke kosten de in het Bijzonder Reglement voor elken polder te bepalen som te boven gaan, wordt in het openbaar aanbesteed (art. 48). De uitvoering en de wijze van uitvoering van nieuwe en buitengewone werken wordt, behoudens de goedkeuring des Konings, waar die wordt vereischt [1]), bepaald door de vergadering van stemgerechtigde ingelanden (art. 64 sub d).

Bij dringend of dreigend gevaar is het bestuur bevoegd voorwerpen tot waterkeering benoodigd, welke zich in den omtrek bevinden en aan derden toebehooren, ten behoeve van den polder tot zich te nemen (art. 50) en roept het een dijkleger op; eene keur regelt van dat dijkleger de samenstelling, den duur, den aard der diensten en de belooning (art. 54). Met inachtneming, van de bestaande verordeningen en wettelijke bepalingen bepaalt het waar de aarde tot het maken, verleggen, verbeteren of herstellen van dijken en kaden moet worden gehaald (art. 52). De voorwaarden waarop de dijkplichtigheid en de hoefslagen kunnen worden afgekocht en het hoogste bedrag der door dijkplichtigen te dragen dijklasten worden door de vergadering van stemgerechtigde ingelanden bepaald (art. 64 sub k). De hoefslagboeken worden door het bestuur vastgesteld en bijgehouden (art. 57).

De uitvoering van alle gewone of buitengewone werken, tot welker aanleg of onderhoud ingelanden of derden verplicht zijn, wordt, dus in het belang das polders noodig geacht, door het bestuur bevolen; bij weigering of nalatigheid of bij dringend of dreigend gevaar is het bevoegd die werken ten koste der daartoe verplichten te doen uitvoeren (art. 51). De schuldplichtigheid wordt, behoudens tegenbewijs, bewezen door het gaarderboek (art. 81). Het gaarderboek wordt door het bestuur ontworpen, vastgesteld en bijgehouden; op in het reglement nader aangegeven wijze kunnen tegen het ontwerp-gaarderboek door ingelanden bezwaren worden ingebracht (art. 83).

Het gaarderboek houdt in: de aanwijzing der perceelen in den polder naar de kadastrale indeeling, de inhoudsgrootte, de namen der eigenaren, erfpachters of vruchtgebruikers, en vermelding in hoeverre de perceelen al dan niet of in welke mate zij schuldplichtig zijn (art. 82). De landen, waaromtrent in het gaarderboek geene aanteekening van geheelen of gedeeltelijken vrijdom ge-

[1]) In verband met art. 33 der wet van 10 November 1900 (Staatsblad n°. 176) houdende algemeene regels omtrent het waterstaatsbestuur is thans voor de uitvoering van nieuwe werken aan zee- of rivierwaterkeeringen de goedkeuring vereischt van Gedeputeerde Staten en wordt dus de toepassing van de bepaling van het Algemeen polderreglement gewijzigd.

vonden wordt, worden, behoudens tegenbewijs, geacht geen recht op vrijdom te hebben (art. 81, slot).

De bestrijding der uitgaven geschiedt in elken polder in hoofdzaak door heffing van een aanslag. De omslagen worden volgens de kadastrale grootte bundersgewijze gedragen door alle binnen den polder gelegen landen, behoudens tegenbewijs. Toe te kennen vrijdommen worden in het Bijzonder reglement vermeld. De afkoopkassen betalen de omslagen der afgekochte en van de door abandonnement ten laste dier kassen vervallen heele landen of uitgeveende wateren (art. 80). Het bedrag van den jaarlijkschen omslag wordt vastgesteld door de vergadering van stemgerechtigde Ingelanden (art. 64 sub b). De kohieren der omslagen worden door het bestuur, dat tevens de betalingstermijnen regelt, invorderbaar verklaard en aan den penningmeester ter invordering gegeven (art. 85).

Jaarlijks wordt, vóór den 1sten Juni, door het bestuur eene begrooting van inkomsten en uitgaven voor het loopende dienstjaar aan de vergadering van stemgerechtigde ingelanden aangeboden. Van elk beheer, waarvoor een afzonderlijke omslag wordt vereischt, wordt eene afzonderlijke begrooting opgemaakt en afzonderlijke rekening gedaan (art. 87). De rekeningen van het afgeloopen dienstjaar worden zooveel mogelijk in dezelfde vergadering, doch in elk geval vóór den 1sten Juni door het bestuur aangeboden (art. 88). De begrootingen en rekeningen vermelden alle ontvangsten en uitgaven van het dienstjaar en worden vóór de vaststelling ter inzage van ingelanden nedergelegd; hiervan geschiedt openbare kennisgeving (art. 89). Het dienstjaar van den polder loopt van 1 Januari tot 31 December (art. 87). Het toezicht op het beheer der inkomsten en uitgaven is opgedragen aan het bestuur, dat de kas en de boeken van den penningmeester zoo dikwijls opneemt, als het dit noodig acht (art. 58).

Besluiten tot het doen van aankoopen en geldleeningen ten behoeve des polders, zoomede die tot het ruilen, vervreemden, bezwaren of onderhands verhuren van eigendommen en tot het aangaan van dadingen gaan uit van de vergadering van stemgerechtigde ingelanden (art. 64 sub e). Evenzeer behoort aan die vergadering de goedkeuring van alle overeenkomsten van blijvenden aard ten behoeve of ten laste van den polder (art. 64 sub l).

Mede beslist die vergadering over de vraag of van wege den polder rechtsgedingen zullen worden gevoerd (art. 64 sub h). Bij alle handelingen, zoo in als buiten rechten, wordt de polder vertegenwoordigd door het bestuur (art. 56); rechtsgedingen waarin de polder als eischer of verweerder optreedt worden echter gevoerd op naam van den voorzitter (art. 70).

De keuren of politie-verordeningen, die in het belang van den polder vereischt worden, worden door het bestuur vastgesteld (art. 46) doch zijn onderworpen aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten (art. 92 sub a). Afdrukken of afschriften der afgekondigde keuren worden gezonden aan Gedeputeerde

Staten, aan het bestuur van het hooger waterschap, waarin de polder is gelegen en aan de ambtenaren van het Openbaar Ministerie, die met hare handhaving zijn belast; zij worden tevens tegen betaling der kosten verkrijgbaar gesteld (art. 79).

Eene belangrijke rol in het reglement spelen de bepalingen omtrent het toezicht van Gedeputeerde Staten op de polders. Wij zullen de voornaamste dier bepalingen aanstippen.

Zoowel de polderbesturen als de vergaderingen van stemgerechtigde ingelanden zijn verplicht aan Gedeputeerde Staten de inlichtingen te verstrekken en de stukken of bescheiden over te leggen, welke door dezen in het belang van hun toezicht worden gevorderd (art. 90).

Alle besluiten van de besturen en der vergaderingen van stemgerechtigde ingelanden, welke in strijd zijn met de wet, met het Algemeen reglement of met andere wettig bestaande verordeningen, of kunnen strekken ten nadeele van den algemeenen waterstaat, van dien van den polder of van andere waterschappen, of waarbij het belang van het eene gedeelte der ingelanden ten behoeve van het andere deel blijkbaar wordt benadeeld, kunnen door Gedeputeerde Staten worden geschorst of vernietigd (art. 91).

Behalve de keuren of politie-verordeningen zijn aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten onderworpen:

de aanleg van nieuwe zee- of rivierwaterkeerende werken, of verandering n de bestaande, voor zooverre de machtiging van een hooger bestuur daartoe niet wordt vereischt;

het aangaan van geldleeningen;

het voeren van rechtsgedingen en het aangaan van dadingen; en

overeenkomsten met andere waterschappen of met gemeentebesturen betreffende den waterstaat des polders, het onderhoud van werken of gemeenschappelijke belangen (art. 92).

Aan hen behoort de beslissing van geschillen omtrent de toepassing van het Algemeen of van het Bijzonder reglement, die over het aanleggen of onderhouden van werken, en die tusschen het bestuur en de vergadering van stemgerechtigde ingelanden of met de besturen van andere waterschappen (art. 93).

Zij zijn bevoegd om, wanneer de voorzitter, het bestuur of de vergadering van stemgerechtigde ingelanden weigert of nalatig is gevolg te geven aan de voorschriften, bij het Algemeen of bij het Bijzonder reglement, bij wetten of wettelijke verordening vastgesteld, tot welker uitvoering zij verplicht zijn, die te doen uitvoeren (art. 94).

Van de beschikkingen waarbij Gedeputeerde Staten eene benoeming of een besluit schorsen of vernietigen, zoomede van door hen verleende goedkeuringen staat beroep op den Koning open (art. 95).

Gedeputeerde Staten zijn, eindelijk, in bepaalde gevallen bevoegd de leden van een polderbestuur te schorsen, van hunne betrekking vervallen te verklaren

of wel, zijn zij door den Koning benoemd, hun ontslag aan den Koning voor te dragen (artt. 14 en 96).

Wanneer polders staan onder hoogere waterschapsbesturen, dan zijn de voorschriften in de reglementen dier hoogere besturen ten opzichte dier polders, voor deze verplichtend (art. 99); die voorschriften worden in het bijzonder reglement des polders vermeld (art. 103 sub l). De besturen van zoodanige polders zijn bovendien verplicht in alle zaken waarin zij de beslissing of goedkeuring van Gedeputeerde Staten inroepen, of waarvan zij moeten kennis geven, dit door tusschenkomst der hoogere besturen te doen (art. 99).

Behalve hetgeen, waarop hierboven reeds de aandacht is gevestigd, houdt het Bijzonder Reglement van elken polder in: de wijze waarop door het bestuur aan de ingelanden openbare kennisgeving geschiedt of stukken ter inzage worden gelegd en die van afkondiging der keuren en voorts alle verdere bepalingen in het belang van den polder noodig geacht (art. 103 sub i en l).

Hiermede zijn de voornaamste bepalingen van het Algemeen polderreglement overzichtelijk behandeld. Het zou ons te ver voeren, in bijzonderheden te treden omtrent de toepassingen dier bepalingen; voor dergelijke bijzonderheden kan verwezen worden naar:

de provinciale verslagen;

Mr. J. M. Hoog's Aanteekeningen op Bogaard's verzameling van wetten enz. betreffende den Waterstaat in Nederland [1]), en

H. le Coultre. Toelichting op het Algemeen Reglement voor de polders in de Provincie Zuid-Holland [2]).

Ten slotte merken wij op dat de bepalingen omtrent gegoedheid der leden van polderbesturen, bezoldiging en schadeloosstelling van voorzitter, bestuursleden, secretaris en penningmeester, het hoogste bedrag der huishoudelijke bestuurskosten en van de in rekening te brengen schrijf- en kantoorbehoeften, en de som bedoeld bij artikel 48 van het algemeen reglement, welke bepalingen allen in elk bijzonder reglement moeten worden opgenomen, niet bij de afzonderlijke beschrijving der polders zullen worden vermeld, doch bij elkander verzameld zijn in eene als bijlage achter in het werk geplaatste tabel.

---

[1]) 's Gravenhage. Martinus Nijhoff, 1897; blz. 448 vlg.

[2]) Alfen. N. Samsom, 1897.

VERORDENING OP HET BOUWEN OP DE ZEE- OF RIVIERWATER-KEERENDE DIJKEN EN HET GRAVEN IN DEZE.

Jan. 1904.

Bij de wet van 23 April 1880 (*Staatsblad n°.* 70) werd het keizerlijk decreet van 2 November 1810 (Bulletin des Lois n°. 325) „*portant qu'on ne pourra, „sans une permission spéciale, construire des habitations sur les digues de „Hollande et sur les talus*", met ingang van 1 Januari 1882 vervallen verklaard.

De betrekkelijk lange termijn tusschen de afkondiging der wet (5 Mei 1880) en hare inwerkingtreding had ten doel aan de provinciale en waterschapsbesturen de gelegenheid te geven in de materie, die voortaan aan hunne zorg werd overgelaten op met het nieuwere recht strookende wijze te voorzien.

Die voorziening kon voor een groot gedeelte worden overgelaten aan de waterschapsbesturen, die bevoegd waren op de aangelegenheid keuren vast te stellen. Voor die dijken, echter, die voor de verdediging tegen zee- of rivierwater van belang zijn, scheen het wenschelijk eene provinciale verordening in het leven te roepen, omdat bij hunne instandhouding meer algemeene en gemeenschappelijke belangen betrokken zijn.

Van die wenschelijkheid waren Gedeputeerde Staten doordrongen, toen zij in de zomervergadering der Staten van 1881 een voorstel deden tot vaststelling eener verordening „*op het bouwen op- of in de zee- of rivierwaterkeerende dijken en het graven in deze.*" Behoudens enkele wijzigingen werd dit voorstel bij Statenbesluit van 21 Juli 1881 n°. II [1]) aanvaard. De verordening, goedgekeurd bij K. B. van 8 October d.a.v. n°. 23, werd afgekondigd in het Prov. Blad van hetzelfde jaar n°. 69. Wijzigingen werden nog aangebracht bij Statenbesluiten van 15 Juli 1884 n°. XVI [2]) en van 19 Juli 1898 n°. XII [3]), resp. goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus 1884 n°. 19 en van 13 Augustus 1898 n°. 35 en afgekondigd in het Prov. Blad van 1884 n°. 45 en van 1898

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1881, blz. 140.
[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1884, blz. 48.
[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1898, blz. 82.

n°. 60. De tekst der verordening, zooals die na de wijzigingen luidt, is opnieuw afgekondigd in het Prov. Blad van 1898 n°. 61.

De verordening, uit 12 artikelen bestaande, is op 1 Januari 1882 in werking getreden.

De dijken waarop zij van toepassing is, worden in art. 1 verdeeld in drie rubrieken, als:

a. de dijken, wier afmetingen bij provinciaal reglement of bij dijktafel, krachtens provinciaal reglement zijn vastgesteld (hieronder ressorteeren de waterkeerende ringen van de eilanden *Voorne en Putten*, *IJsselmonde* en de *Hoeksche Waard*, zoomede de *Lek-*, *Noord-* en *Merwede*dijken en de dijken tegen overstroomingswater uit de *Betuwe* in de *Alblasserwaard* en de *Vijf Heerenlanden*);

b. alle overige dijken tot zee- of rivierwaterkeering bestemd, waar zij schaardijken zijn, of slechts door zomerbekadingen of onbekaad voorland van zee of rivier gescheiden;

c. de volgende dijken, ook voor zoover zij door voorliggende polders zijn gedekt en dus niet of niet over hun geheele lengte tot rubriek *b* zouden behooren, als:

1°. de *Maasdijken* van *Delfland* en *Schieland*, de *IJsseldijk* van *Schieland* en de inlaagdijken achter de duinen van *Delfland*;

2°. op *Over-Flakkee* en *Goedereede* (waarvoor nog geen dijktafel is vastgesteld):

de dijk van den *Mariapolder* van af den *Weipolder* tot de *Galatheescheslui*s;

de dijken van den *Kruispolder*, den *Krammerpolder* (beiden langs den *Wilhelmina-Annapolder*) den *Nieuwen Blokpolder* en den *Heerenpolder* tot aan de haven van *Oude Tonge*;

de dijk van den polder *Oud-Herkingen* van af den dijk van den *Diederik-polder*, de *Oude dijk* van den *St. Elisabethpolder*, de *Westdijk* van den polder *Dirksland*, de dijk van den polder *Oud-Melissant* en de *Gorsdijk* van den polder *Roxenisse*;

de *West-Nieuwlandsche dijk* achter den *Springer-polder*;

de *Oude Nieuwlandsche dijk* en de dijk van den *Ouden Oostdijkschen polder* tot aan den *Langen Nieuwen dijk*;

de dijk van den *Bokkenpolder* en die van den *Gorspolder*;

de *Lange Nieuwe dijk* en de *Korte Nieuwe dijk* van den polder *Rooklaasplant*; en

3°. op het eiland *Rozenburg*:

het gedeelte van den ringdijk van de gecombineerde *Krabbe- en Graspolders*, dat door de polders der *Dordtsche landaanwinningmaatschappij* wordt gedekt.

Onder *dijken* verstaat de verordening de kruin, de glooiingen of beloopen en de bermen.

De voornaamste bepalingen der verordening zijn de volgende:

Het maken van regenbakken of putten in de dijken is verboden.

Om op de dijken eenig gebouw van welken aard ook te plaatsen of, zoo het bestaat, uit te breiden of geheel of gedeeltelijk te herbouwen, wordt vereischt een schriftelijke vergunning van het Waterschapsbestuur tot wiens zorg de betrokken dijk behoort, tevens houdende de verklaring van het bestuur, dat tegen de vergunning bij Gedeputeerde Staten geen bezwaar bestaat of dat die vergunning dertig dagen te voren is medegedeeld, zonder dat daartegen door Gedeputeerue Staten bezwaar is ingebracht (art. 2). Bedoelde vergunning wordt, tenzij vóór het besluit van vergunning het waterschapsbestuur door Gedeputeerde Staten is gemachtigd eenige ontheffing of verzachting daarvan te verleenen, en onverminderd andere voorwaarden, welke het waterschapsbestuur daaraan bovendien mocht hebben verbonden, geacht verleend te zijn onder een aantal in art. 3 der verordening met name genoemde voorwaarden.

Indien het waterschapsbestuur zelf tot het stellen van een gebouw op een zijner dijken verlangt over te gaan, vervalt het vereischte tot aanvrage van vergunning, doch is het bouwplan onderworpen aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten, die bevoegd zijn, daaraan de door hen noodig geachte voorwaarden te verbinden (art. 5).

Afbreken van eenig gebouw op een dijk kan, buiten het geval dat daartoe door het waterschapsbestuur of Gedeputeerde Staten, krachtens art. 4 der verordening, eene in dat artikel nader omschreven lastgeving is verstrekt, eerst plaats hebben ná kennisgeving van het voornemen daartoe aan het waterschapsbestuur en met opvolging van alle zulke voorschriften als dat Bestuur, zoowel omtrent den tijd waarop de afbraak zal geschieden, als omtrent de maatregelen van voorzorg en herstel van den dijk, binnen 6 weken ná de kennisgeving zal verstrekken (art. 6).

Ook tot het verrichten van een aantal andere, in art. 7 nader omschreven handelingen op of aan de dijken wordt vergunning van het betrokken waterschapsbestuur vereischt; deze vergunningen zijn opzegbaar.

De verordening bevat voorts de noodige rechtsmiddelen en strafbedreigingen; deze laatsten wisselen af tusschen hechtenis van 1 tot 7 dagen en boete van *f* 3.— tot *f* 75.—, gezamenlijk of afzonderlijk.

VERORDENING OP DE STOOMVAART IN DE BOEZEMWATEREN.

Dec. 1905.

Het Koninklijk besluit van 31 Juli 1841 (Staatsblad n°. 26) „houdende bepalingen omtrent het vragen van vergunning tot het aanleggen van stoombootdiensten," waarbij voor het hebben van een geregelden stoombootdienst vergunning werd geëischt, werd bij de wet van 23 April 1880 (Staatsblad n°. 67) „betreffende de openbare middelen van vervoer, met uitzondering der „spoorwegdiensten" ingetrokken. Toen die intrekking nog in voorbereiding was, werd door de Regeering de aandacht van Gedeputeerde Staten gevestigd op de noodzakelijkheid tot het in het leven roepen van politiebepalingen die de stoombootvaart dáár, waar daaraan behoefte mocht bestaan, aan bepaalde voorwaarden onderwierp of buiten sloot. Dientengevolge gaven Gedeputeerde Staten aan de besturen der boezembeheerende waterschappen in overweging om, zoo het belang der waterkeeringen langs hunne boezemwateren zulke politiebepalingen mocht vorderen, die vast te stellen en aan hunne goedkeuring te onderwerpen. Hieraan gaf o. a. de Vereenigde Vergadering van *Rijnland* gevolg door eene keur op dit stuk vast te stellen. Deze keur eischte de goedkeuring van Gedeputeerde Staten zoowel van Noord-Holland als van Zuid-Holland. Die van Noord-Holland ontzegden evenwel die goedkeuring, de bevoegdheid van *Rijnland* tot het maken der keur betwistende. Die van Zuid-Holland onderwierpen het geschil aan de beslissing des Konings, die Gedeputeerde Staten van Noord-Holland in het gelijk stelde.

Deze uitspraak was aanleiding, dat de Provinciale Staten nu zelf, op voorstel hunner Gedeputeerden, de materie gingen regelen, en zoo kwam bij Statenbesluit van 24 Juli 1883 n°. XXI [1]) de *Verordening op de Stoomvaart in de Boezemwateren* tot stand, welke werd goedgekeurd bij K. B. van 10 October d.a.v. n°. 20 en afgekondigd in het P. B. n°. 67 van 1883. Wijzigingen werden nog vastgesteld bij Statenbesluiten van 15 Juli 1884 n°. XXIV [2]), 20 November

[1]) *Hnd. Prov. Staten*; *Zomerverg.* 1883, blz. 170.

[2]) *Hnd. Prov. Staten*; *Zomerverg.* 1884, blz. 70.

1889 n°. V [1]), 21 November 1893 n°. XVI [2]), 20 November 1894 n°. XI [3]), 17 Juli 1900 n°. XVII [4]) en 17 November 1903 n°. XXI [5]), resp. goedgekeurd bij Koninklijke besluiten van 2 September 1884 n°. 22, 14 December 1889 n°. 35, 30 Januari 1894 n°. 3, 20 December 1894 n°. 26, 7 September 1900 n°. 32 en 13 Januari 1904 n°. 21 en afgekondigd in de Provinciale bladen n°s. 57 van 1884, 79 van 1889, 14 van 1894, 1 van 1895 [6]), 76 van 1900 en 11 van 1904.

De verordening bevat 13 artikelen verdeeld over drie paragraphen.

De eerste paragraaf bevat *bepalingen betreffende de boezemwateren, die der algemeene scheepvaart dienen.* Deze boezemwateren worden in art. 1 met name genoemd; het zijn:

de *Gouwe*;

de *Rijn*;

de *Zijl*, het *Zweiland*, het *Norremeer* en de *Dieperpoel*;

de *Heimanswetering*, de *Woudwetering*, het *Paddegat*, het *Braassemermeer* en de *Oude Wetering*;

de *Nieuwe Vaart*, de *Aar* en de *Drecht*;

de *Grecht*;

de *Trekvliet* van de *Schie* bij *Delft* tot den *Rijn* en die van *'s Gravenhage* tot de *Nieuwe Tolbrug*;

de *Schie* van *Delft* naar *Schiedam*, *Delfshaven* en *Rotterdam*; en

de vaart van *Delft* naar *Vlaardingen* en *Maassluis*.

In de meeste dier boezemwateren is het verboden met grooter snelheid te varen dan voor elk hunner in art. 2 met name is bepaald; bij het doorvaren van bruggen of andere kunstwerken mag niet meer dan de helft dier snelheden worden aangewend.

In de in art. 1 genoemde wateren is het — wanneer daarin niet geregeld dagelijks een vaargeul is opeengehouden — verboden met een stoomvaartuig ijs te breken, zoodra en voor zoover zulks voor dat water door Gedeputeerde Staten bij openbare bekendmaking, in het belang van oevers, bruggen of van in winterlaag liggende vaartuigen, niet toelaatbaar is verklaard en zoolang die verklaring niet door hen, eveneens bij openbare bekendmaking, is opgeheven (art. 2, slot).

Art. 3 verbiedt zonder schriftelijke vergunning van het boezembeheerend bestuur elders met stoomvaartuigen aan te leggen dan aan bepaalde, als zoodanig door borden duidelijk aangewezen aanlegplaatsen. Het boezembeheerend

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1889, blz. 61.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1893, blz. 68.

[3]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1894, blz. 38.

[4]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1900, blz. 60.

[5]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1903, blz. 62.

[6]) De tekst der Verordening, zooals die destijds luidde, werd opnieuw algemeen bekend gemaakt bij Provinciaal Blad n°. 2 van 1895.

bestuur kan aan de eigenaren van zoodanige aanlegplaatsen te allen tijde in het belang van de boorden voorschriften geven tot bescherming van de boorden langs, nabij en tegenover de aanlegplaats; van het desbetreffend besluit van het boezembeheerend bestuur staat hooger beroep bij Gedeputeerde Staten open. De eigenaar is verplicht de gegeven voorschriften na te komen op straffe van verlies van het bord. Het geheele artikel is niet van toepassing op het vaarwater tusschen *Rijn* en *Schie* en op de *Gouwe*.

Art. 4 verbiedt het varen met stoomvaartuigen zonder vergunning van Gedeputeerde Staten in den *Rijn* van de Utrechtsche grens tot *Woerden*, in de vaart van Delft naar *Vlaardingen* en in haren zijtak naar *Maassluis*.

De tweede paragraaf bevat bepalingen *betreffende de overige boezemwateren*. Voor deze wordt:

a. in art. 5 een maximum toegelaten vaarsnelheid voorgeschreven voor:

de *Mare*, de *Trekvaart* naar *Haarlem* tusschen *Leiden* en de *Dingsdagsche wetering* en die *wetering*;

de *Havensloot* van *Lisse*;

de *Rotte*;

de *Binnenmaas* van *Westmaas* tot *Maasdam* en

de *Boezemvaart* van *Maasdam* tot de sluis te *Puttershoek*;

deze snelheden zijn ook hier bij het doorvaren van bruggen of andere kunstwerken tot de helft verminderd [1]), terwijl de bepalingen van art. 3 mede hier van toepassing zijn;

b. in art. 6 het varen met stoomvaartuigen zonder vergunning van het boezembeheerend bestuur op alle andere boezemwateren verboden.

De derde paragraaf, eindelijk bevat *algemeene bepalingen*, waaronder voorschriften omtrent de afvoerpijpen voor den afgewerkten stoom der stoombooten, bepalingen omtrent hen die voor de nakoming der voorschriften van de Verordening te waken hebben en omtrent hen die tot het constateeren der overtredingen bevoegd zijn, eene strafbepaling waarbij tegen overtredingen van de bepalingen der verordening eene geldboete van ten hoogste *f* 75.— of hechtenis van ten hoogste 12 dagen wordt bedreigd, en eene bepaling houdende dat Gedeputeerde Staten ten koste der overtreders kunnen doen wegnemen hetgeen in strijd met de Verordening is daargesteld.

Voorts bepaalt art. 10 dat de Verordening niet toepasselijk is op het kanaal door *Voorne*, het *Zederikkanaal*, de *Linge* en den *Gekanaliseerden Hollandschen IJssel* [2]).

Eindelijk worden in art. 12 de woorden *Stoomvaart*, *Stoombooten* en *Stoomvaartuigen* gedefinieerd als „alle vaartuigen, die zich door motoren, op het „schip aanwezig, kunnen voortbewegen, onverschillig welke de aard dier motoren „ook zijn moge." Het begrip „*boezemwateren*" wordt echter niet omschreven.

[1]) In de Verordening wordt, in art. 5, naar het schijnt ten onrechte, de *laatste* zinsnede van art. 2 hier toepasselijk verklaard; dit moet blijkbaar zijn: de *voorlaatste* zinsnede.

[2]) Daarbij ware, naar het schijnt, ook nog te voegen: het *Merwedekanaal*.

VERORDENING TER VOORZIENING IN SCHEEPVAARTBELANGEN.

Dec. 1905.

In hun verslag aan de Staten uitgebracht in de Herfstvergadering van 1881 omtrent het door hen verrichte onderzoek naar den feitelijken en rechtstoestand der vaarten in de provincie [1]) kwamen Gedeputeerde Staten tot de conclusie [2]) dat behoefte scheen te bestaan aan provinciale politie-bepalingen, waarbij

„1°. in het belang of van het bevaarbaar houden van wateren of van „latere eventueele vermeerdering van dier bevaarbaarheid worde gewaakt „tegen het stichten van de vaart belemmerende nieuwe bruggen over die „wateren, het verlagen of vernauwen van bestaande bruggen en sluizen, het „veranderen van beweegbare bruggen in vaste of omgekeerd, en het vervangen „van ten algemeenen dienste liggende verlaten of andere invaarten door „keersluizen of dammen,

„2°. worde voorzien in dadelijke wegruiming van gezonken, of ligting van „vastgeraakte vaartuigen."

Zij behielden zich een nadere overweging voor „ten aanzien van eene even„tuele voordragt eener daartoe strekkende voorziening" aan de Staten. Van die nadere overweging is de *Verordening ter voorziening in scheepvaartbelangen* het gevolg. Zij kwam niet zonder moeite in de wereld, vermits zij aanvankelijk 's Konings goedkeuring niet kon verwerven [3]). Eindelijk volgde echter de vaststelling bij Statenbesluit van 16 Juli 1885 n°. IX [4]), goedgekeurd bij K. B. van 8 September d.a.v. n°. 17 (Provinciaal blad n°. 60 van 1885). Sedert bleef de Verordening, die uit 8 artikelen bestaat, ongewijzigd.

Zij is van toepassing op alle boezemwateren, die voor een ieder met vaartuigen uit zee of rivieren toegankelijk zijn, met uitzondering:

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1881, bijlage 26.

[2]) Aldaar blz. 113.

[3]) Zie hierover Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1882, blz. 128 en bijlage 31; Zomerverg. 1883, bijlage 5; Zomerverg. 1884, blz. 46 en bijlagen T^1 en T^2; Herfstverg. 1885, bijlagen P^1 en P^2 en Zomerverg. 1885 bijlagen Q^1-Q^3.

[4]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1885, blz. 46.

a. van de wateren in de bebouwde kommen der gemeenten, voor zoover zij niet tot hoofdverbinding strekken,

b. van de boezemwateren, welke tevens rijkskanalen zijn.

Onder *boezemwateren* verstaat de verordening de van zee en rivier afgesloten stilstaande wateren, waarop polderwater afloopt of kunstmatig wordt uitgeslagen en geborgen totdat de gelegenheid bestaat om het door sluisgang met of zonder hulp van maaltuigen op de zee of de rivier te brengen (art. 1).

In de artt. 2 en 3 geeft de verordening de noodige voorschriften omtrent de aanwijzing door zichtbare baken, des daags voorzien van een witte vlag en des nachts van een helder brandende lantaarn, van in een der boezemwateren gestrande, gezonken of aan den grond geraakte vaartuigen.

Art. 4 verbiedt over of in de wateren waarop de verordening van toepassing is, nieuwe bruggen of sluizen te stichten of bestaande te herstellen zonder vergunning van Gedeputeerds Staten of in strijd met de aan de vergunning verbonden voorwaarden. Verbinden Gedeputeerde Staten aan een zoodanige vergunning voorwaarden, die ten doel hebben aan het werk in het belang der scheepvaart gunstiger afmetingen te geven en die den eigenaar geldelijk bezwaren, dan wordt aan dezen daarvoor een vergoeding toegekend, over welker bedrag Gedeputeerde Staten zich doen voorlichten door een of meer deskundigen, zoo mogelijk in overleg met den eigenaar te benoemen.

Op denzelfden voet wordt den eigenaar de schade vergoed welke hij lijdt door verandering of verzwaard onderhoud van eenig werk, waaraan hetzij grootere afmetingen hetzij een andere inrichting moet worden gegeven tengevolge van een besluit der Staten tot verruiming of verdieping van eenig boezemwater. De wijziging van het werk is de eigenaar echter verplicht te gedoogen (art. 5).

Het maken van vooruitstekende werken of het slaan van palen in de boezemwateren is, zonder vergunning van Gedeputeerde Staten, verboden (art. 6 al. 1).

De brug-, sluis- of andere werken, welke ten gevolge van het vervallen hunner bestemming niet zijn voltooid of van welker stichting na hunne voltooiing het doel is vervallen, moeten op eerste aanzegging van Gedeputeerde Staten door den beheerder onverwijld worden opgeruimd (art. 7).

Zonder vergunning van Gedeputeerde Staten of, in spoedeischende gevallen, van den Commissaris der Koningin, eindelijk, mag geen der boezemwateren voor de scheepvaart worden afgesloten. Ingeval, echter, van doorbraak, overstrooming of dreigend gevaar voor watersnood blijven de waterschapsbesturen bevoegd de scheepvaart onmiddellijk te stremmen, behoudens hunne verplichting om hiervan dadelijk kennis te geven aan Gedeputeerde Staten en die goedkeuring te vragen tot handhaving van den genomen maatregel (art. [illegible] al. 2 en 3).

Tegen overtreding der voorschriften van de verordening is een straf bedreigd

van *f* 10.— tot *f* 75.— boete en van 1 tot 7 dagen gevangenis [1]), terwijl Gedeputeerde Staten ten koste der overtreders kunnen doen wegnemen, beletten of verrichten hetgeen in strijd met de verordening is daargesteld, ondernomen of nagelaten; spoedeischende gevallen geschiedt dit niet, dan nadat de belanghebbende schriftelijk is gewaarschuwd.

[1]) Lees: hechtenis.

HET VASTELAND

Het *Vasteland* van *Zuid-Holland* is. aardrijkskundig gesproken, verdeeld over vijf Groote Waterschappen, te weten:

1°. *het Hoogheemraadschap van Rijnland,*

2°. *het Hoogheemraadschap van Delfland,*

3°. *het Hoogheemraadschap van Schieland,*

4°. *het Grootwaterschap van Woerden,* en

5°. *het Hoogheemraadschad Amstelland*

Slechts *Delfland* en *Schieland* liggen geheel binnen de grenzen van de provincie Zuid-Holland; *Rijnland* ligt gedeeltelijk in Noord-Holland, *Woerden* gedeeltelijk in Utrecht en *Amstelland* gedeeltelijk in Noord-Holland en in Utrecht.

Aan elk der vijf genoemde Groote Waterschappen zal eene afzonderlijke *Afdeeling* gewijd worden, terwijl elke afdeeling weder verdeeld zal worden in *Onderafdeelingen* in de volgende volgorde:

overzicht;

waterkeeringen;

boezems;

binnenpolders;

buitenpolders (alleen in *Delfland* en in *Schieland*).

AFDEELING I.

HET HOOGHEEMRAADSCHAP VAN RIJNLAND.

ONDERAFDEELING I.

OVERZICHT.

Dec. 1903.

T. K. 364, 365, 382, 383, 384, 401, 402, 403, 404, 420, 421, 422, 423, 424, 440, 441, 442, 443, 459, 460, 461, 462, 483.

W. K. Hilleg. 2, 's Grav. 1, 's Grav. 3, Utr. 1, Utr. 3, Gor. 1.

De grenzen van het Hoogheemraadschap van *Rijnland* zijn omschreven in art. 1 van het Reglement, dat in het jaar 1857, uit hoofde de Staten der provincien Zuid- en Noord-Holland omtrent eenige punten niet tot overeenstemming konden geraken, is vastgesteld bij K. B. van 6 Juli van dat jaar (Staatsblad n°. 90), en achtereenvolgens is gewijzigd bij K. B. van 10 April 1859 (Staatsblad n°. 20), bij besluit der Staten van Zuid- en Noord-Holland resp. van 6 en 5 November 1863, goedgekeurd bij K. B. van 30 December d. a. v. (Staatsblad n°. 208), bij besluit der Staten van diezelfde provincien resp. van 13 en 9 Juli 1875, goedgekeurd bij K. B. van 10 Augustus d. a. v. (Staatsblad n°. 144) en bij K. B. van 10 Juli 1891 (Staatsblad n°. 146).

In genoemd artikel wordt de grenslijn van het Hoogheemraadschap verdeeld in eene *noordelijke*, *oostelijke*, *zuidelijke* en *westelijke* grens.

De *noordelijke* grens ligt geheel in Noord-Holland. Beginnende aan de Noordzee op 8263 M. ten noorden van het midden der Dorpstraat te *Zandvoort*, langs het strand gemeten, loopt zij hoofdzakelijk in zuidoostelijke richting door de duinen en hooge gronden tot den *Slaperdijk* en langs de buitenbermsloot van dezen en den *Spaarndammerdijk* tot nabij *Amsterdam*.

De *oostelijke* grens treedt in de provincie Zuid-Holland bij het snijpunt van den *Heerenweg*, loopende langs de zuidzijde van den *Westeinderplas*, met de *Bilderdammerlaan*, zijnde de oostelijke waterkeering van den *Vriesekoopschen* polder. Zij volgt, ongeveer langs de provinciale grensscheiding, het midden der kruin van die Bilderdammerlaan tot aan de *Drecht* en het midden der noordelijke kade van dit water tot de *Nieuwe Amstel-* of *Tolhuissluis* aan het *huis ten Drecht*. De grens strekt vervolgens dwars over die sluis in dier voege, dat de twee paar zuidelijke deuren (dat zijn die van de groote en van de kleine sluisopening), waarvan de punten naar de zijde van Amstelland's water gekeerd zijn, aan de zuidzijde van de grens blijven; verder langs den wes-

telijken oever van den *Westerpolderdijk* tot aan *Kattenbrug* en van daar langs den zuidelijken voet van den *Nieuwveenschen* en van den *Zevenhovenschen weg*, midden door de dorpen *Nieuwveen*, *Zevenhoven* en *Noorden* over den uitweg tot *Slikkendam*, waarna de voet van de *Hollandsche Kade* ten noorden en ten westen gevolgd wordt, tot aan het punt waar de provinciale grenzen van Zuid-Holland en Utrecht de *Meije* raken, om verder langs die grenzen te gaan tot aan de *Haze-* of *Bodegraverskade*, en voorts langs den noordwestelijken voet van den *Meijedijk* tot in het midden van den *Rijn* bij *Zwammerdam* van waar het midden van den Rijn tot aan de sluis te *Bodegraven* wordt gevolgd. Van deze sluis loopt de grens langs den zuidelijken oever van den Rijn, den west- en zuidkant van de west- en zuidgracht van de *Wierickerschans* en den westkant van de *Kleine* of *Enkele Wiericke* tot aan den *Hollandschen IJssel*.

De *zuidelijke* grens wordt gevormd door het noorderboord van den *Hollandschen IJssel* benedenwaarts tot bewesten de *Mallegatsluis te Gouda*, den westkant van de *Turfsingelgracht* aldaar en van de *Gouwe* tot aan de *Dorrekade* te *Waddinxveen*. De grens volgt voorts de noordzijde dier kade tot aan den *Donderdam;* van daar richt zij zich over het midden der landscheiding, de *Oost- en Noordlandscheiding* genaamd, om de droogmakerij de *Honderdveertig-morgen* onder *Bleiswijk*, over den *Hildam*, langs de noordzijde van den *Binnenwegschen* polder, over het midden van den weg, de *Oostkade* genaamd, tot aan de vaart tusschen den *Binnenwegschen* polder en de *Zegwaardsche* droogmakerij (of *Palensteinschen* polder) over het midden van deze vaart tot aan den *Hoorn*, en voorts langs het midden van het zuidelijk *Schinkelwegslootje* en van de vaart ten zuiden van het dorp *Zegwaard* tot aan de *Delftsche Wallewetering*, en langs het midden dier wetering tot den *Reguliers-* of *Royaardsdam*. Van daar maakt de kruin van den zuidelijken dijk van den *Driemanspolder* de grenslijn uit tot den *Achter-* of *Stompwijkschen weg*. De grens volgt hierna het midden van dien weg en van de *Dorpstraat* te *Leidschendam* tot aan en over de sluis aldaar, voorts de kruin van den waterkeerenden dijk tusschen *Rijnland* en *Delfland*, genaamd de *Zijde*, eerst tot den *Voorschoterstraatweg*, daarna tot den achterweg van *Veur* en vervolgens tot den *Zijdenweg* of het noordeinde van den *Bezuidenhoutschen weg*. Zij gaat vervolgens over het midden van den Zijdeweg en van de *Nieuwe Laan* tot den *Wassenaarschen Schouwweg* en door het midden van dien weg tot vóór het inrijhek van *Groenendaal*. Van daar wordt de westkant van het bosch van *Klingendaal* gevolgd, totdat de grens zich westwaarts richt langs den *Zijdedijk*, ten zuiden van Groenendaal, in rechte lijn door de vlakte van *Waalsdorp* en de duinen naar de Noordzee op een punt aan het strand gelegen op 3160 M. benoorden den kerktoren van *Scheveningen*, langs het strand gemeten.

De *westelijke* grens, eindelijk, wordt over de geheele lengte gevormd door de Noordzee.

De grenslijn is nauwkeurig aangeduid op eene kaart, welke, onder toezicht van Gedeputeerde Staten van de provinciën Zuid- en Noord-Holland, in triplo is opgemaakt en door deze voor echt is geteekend. Een dezer, op 61 bladen vervaardigde kaarten berust in het archief van elk dier provinciën, de derde in dat van het Hoogheemraadschap.

Als *buitenwaterkeeringen* worden in Onderafdeeling II hieronder beschreven de navolgende gedeelten van Rijnland's grenzen:

1°. de *duinen*, vormende de geheele westelijke grens, en

2°. de *Noorder-* of *Rechter-IJsseldijk* vanaf de *Mallegatsluis* te *Gouda* tot aan den afsluitdam in den *IJssel* boven die plaats.

Het *Bestuur* van het Hoogheemraadschap berust bij de *Vereenigde Vergadering* en is samengesteld uit één *Dijkgraaf*, zes *Hoogheemraden* en zestien *Hoofdingelanden*. Er zijn bovendien nog zestien *Hoofdingelanden-plaatsvervangers*. De dijkgraaf en de hoogheemraden worden door de Koningin, op aanbeveling [1]) van de *vergadering van Hoofdingelanden* (samengesteld uit de Hoofdingelanden en de Hoofdingelanden-plaatsvervangers), de Hoofdingelanden en hunne plaatsvervangers onmiddellijk door de stemgerechtigde Ingelanden benoemd, resp. verkozen, en wel één Hoofdingeland en één plaatsvervanger in elk der zestien *districten*, waarin het Hoogheemraadschap is verdeeld.

De zetel van het Bestuur is gevestigd te *Leiden* in het *Gemeenlandshuis*.

Het wordt bijgestaan door een' *Secretaris*, een' *Rentmeester*, een' *Ingenieur* en de verder benoodigde beambten en bedienden.

Dijkgraaf en Hoogheemraden vormen het college van dagelijksch bestuur.

De geheele uitgestrektheid van het Hoogheemraadschap bedraagt, volgens het gaarderboek, vastgesteld in 1902, 104553,41,07 H.A.

Tot de werken van *Rijnland's algemeenen Waterstaat* behooren, onverschillig door wien die worden onderhouden: zijne *dijken* en *waterkeeringen*, de *gemeene boezem*, de *bruggen* en *sluizen*, de *stoomgemalen* die den boezem afmalen en de *duinen*, die, voor zooveel noodig, met helm worden beplant of op andere wijze worden vastgelegd, om ze voor verachtering te behoeden en te voorkomen, dat de omliggende landen door overstuiving worden benadeeld. Nadat er langen tijd verschil van gevoelen had bestaan over de verplichting van *Rijnland* tot het beplanten der duinen, heeft het Hoogheemraadschap de zorg voor die beplanting tot zich getrokken en is er eene verordening vastgesteld, die deze aangelegenheid regelt. [2]) De duinen worden daarbij,

---

[1]) Het reglement spreekt nog van eene *voordracht*; art. 16 der wet van 10 November 1900 *Stbl.* no. 176, schrijft echter eene *aanbeveling* voor.

[2]) Laatstelijk: *Verordening op de Duinen*, vastgesteld in 1899.

zooals in onderafdeeling II hieronder uitvoeriger zal worden uiteengezet, onderscheiden in *vrije* en *onvrije duinen*.

Behalve de reeds genoemde buitenwaterkeeringen behooren tot *Rijnland* een aantal *binnendijken*. Terwijl wij hier de dijken en boezemkaden der afzonderlijke polders buiten bespreking laten (deze zullen bij de beschrijving dier polders behandeld worden) zullen wij omtrent drie dier binnendijken, die als de voornaamsten zijn te beschouwen, korte mededeelingen doen, n.l. omtrent den *Spaarndammerdijk*, den *Hoogen Rijndijk* en den *Prinsen-* of *Wierickerdijk*.

1°. De Spaarndammerdijk strekt zich van de hooge gronden bij *Zandpoort* oostwaarts uit tot aan den spoorweg *Amsterdam—Zaandam* nabij *Amsterdam*, waar hij aansluit voorbij den *Westerdoksdijk*. Vroeger zeedijk tegen het open *IJ*, is de dijk na de afsluiting van dat water en de doorgraving van Holland op zijn Smalst binnenwaterkeering geworden. Thans scheidt hij *Rijnland's* boezem van den *IJboezem*. In de vroegste tijden waarschijnlijk hoofdzakelijk door de aangrenzende ambachten aangelegd, werd hij in den loop der 16de eeuw door *Rijnland* tot zich getrokken. [1]) Thans wordt hij door *Rijnland* onderhouden op eene kruinshoogte van 3.00 tot 3.30 M. + A. P. Te *Spaarndam* wordt de buitenberm beschermd door schoeiingen onder, en steenglooiing tot even boven water over eene lengte van ongeveer 250 M. In den dijk liggen de belangrijke uitwaterings- en schutsluizen te *Spaarndam* en *Halfweg*, waarbij in Onderafdeeling III hieronder uitvoeriger zal worden stilgestaan. In het onderhoud van de dijkskruin als rijweg wordt bijgedragen door den *Houtrakpolder* voor $^1/_9$ en door den *Grooten IJpolder* voor $^2/_9$, krachtens overeenkomst met de *Amsterdamsche Kanaal-Maatschappij* van 1/10 Mei 1875 en van 15/16 Mei 1876 [2]), wier verplichtingen ter zake op genoemde polders is overgegaan.

Het eerste gedeelte van den dijk, van de hooge gronden bij *Zandpoort* tot nabij *Spaarndam*, over eene lengte van ongeveer 2300 M., is de zoogenaamde *Slaperdijk*, omstreeks 1623 aangelegd ten gevolge van een daartoe in 1582 door *Haarlem* gedaan verzoek [3]). Hij was vroeger vrij lang en deed dan als overlaat dienst, doch werd in 1806 op dijkshoogte gebracht. De rijweg langs dien Slaperdijk wordt onderhouden door de *Directie* van den straatweg tusschen *Spaarndam* en *Zandpoort*. Voor dat onderhoud draagt Rijnland jaarlijks *f* 150.— bij [4]).

2°. De Hooge Rijndijk wordt in Onderafdeeling II hieronder uitvoeriger

---

[1]) GEVERS v ENDEGEEST. I, blz, 4.

[2]) Not. V. V. van Rijnland 30 April 1876 n°. XIII en 2 Juni 1876 n°. IV.

[3]) GEVERS v. ENDEGEEST. I, blz. 3.

[4]) Not. V. V. van Rijnland 2 Maart 1871 n°. V.

behandeld. Wij volstaan dus hier met de mededeeling, dat hij zich van den na te noemen *Wierickerdijk* bij de *Wierickerschans* langs het linker- of zuidelijk boord van den *Rijn* over eene lengte van 34.641,50 M. westwaarts uitstrekt tot de hooge gronden te *Katwijk* en geacht wordt, in verband met den *Wierickerdijk* eene bescherming van de zuidelijk gelegen gronden te vormen tegen inundatiewater bij doorbraak van den *Noorder-Lekdijk bovendams*.

3°. De Prinsen- of Wierickerdijk, eveneens in Onderafdeeling II hieronder uitvoeriger te behandelen, is in 1672 op bevel van Prins WILLEM III gelegd, om de bovengenoemde defensielinie, die aan de oostzijde nog open was, geheel te sluiten. Hij strekt zich, over eene lengte van ongeveer 8600 M. uit langs de grens van *Rijnland* van den *Hoogen Rijndijk* bij de *Wierickerschans* tot den *IJsseldijk* bij *Hekendorp*. De dijk met toebehooren wordt onderhouden door de drie Hoogheemraadschappen *Delfland*, *Rijnland* en *Schieland*. In de baten en lasten deelen, met eenige afronding:

Delfland voor 40,6 %
Rijnland „ 34,7 %
Schieland „ 24,7 %.

Vermelden wij ten slotte nog met betrekking tot de *binnendijken*, dat de waterkeering tegen de aan *Rijnland* aan de oost- en zuidzijde grenzende waterschappen *Amstelland*, *Woerden*, *Schieland* en *Delfland* hoofdzakelijk gevormd wordt door de z.g. *Landscheiding*. Van deze grensvormende kade ligt veelal slechts de aan *Rijnland's* zijde gekeerde helft binnen diens grondgebied. Het onderhoud berust op de in het Gaarderboek aangewezen onderhoudsplichtigen, tenware de aangrenzende polders daarmede belast zijn.

De *gemeene boezem van Rijnland* wordt in onderafdeeling III hieronder uitvoerig beschreven. Hier ter plaatse derhalve slechts enkele mededeelingen. Volgens opgaaf van de Waterstaatskaart [1]) is het afwateringsgebied van Rijnland's boezem groot ongeveer 98000 H.A., waarvan ongeveer 5000 H.A. boezem, de scheidingsslooten in de boezemlanden daaronder begrepen [2]), 5500 H.A. duinen [3]), 12500 H.A. boezemlanden en 75000 H.A. polderland, waarvan 4500 H.A. [4]) slechts gedeeltelijk op Rijnland afwateren [5]). Bovendien wordt de boezem belast met het water van het Grootwaterschap van *Woerden*, groot ruim

---

[1]) Blad Hillegom 2, verkend in 1898.

[2]) In het voorwoord van de „Alphabetische Lijst der Boezemwateren in Rijnland," wordt voor de grootte van den boezem opgegeven 3700 H.A. Dit getal is vermoedelijk juister.

[3]) Dit getal is niet juist en moet zijn ± 10500.

[4]) Ook dit getal is niet juist en moet zijn ± 1990.

[5]) Met de aangegeven correcties wordt de grootte van het afwateringsgebied gebracht op ± 101.700 H.A.

17000 H.A., hetwelk door de sluis te *Bodegraven* op Rijnland afwatert. Sedert de afdamming van den *Hollandschen IJssel* is deze sluis voor *Woerden* het eenige afwateringsmiddel. Bij drooge tijden wordt zij gesloten om het water in *Woerden* op te houden. *Woerden* onderhoudt, ter tegemoetkoming in de afwatering, eene eigen uitwateringssluis te *Spaarndam*, de z.g. *Woerdersluis*.

Een groot aantal boezemwateren worden door het Hoogheemraadschap schoongehouden; zij worden, 165 in getal, met name genoemd in den *Staat A* behoorende bij de *Verordening op de Wateren en Waterkeeringen*, vastgesteld in 1900. In verband met den boezem en zijne werken bestaan er nog drie verordeningen van *Rijnland*, n.l.: de verordening op de *zijpen, greppels enz.*, de verordening op *Rijnland's bruggen en sluizen* en de verordening op het *peilmalen*, allen laatstelijk vastgesteld in 1899. Ten opzichte dier laatste moeten wij hier nog mededeelen, dat *Rijnland* door den *Rijn* verdeeld wordt in een noordelijk en in een zuidelijk deel. Terwijl *Rijnland's* boezem *benoorden* den *Rijn* vrij is, is de boezem *bezuiden* den *Rijn*, hoewel in normale omstandigheden gemeen liggende met het overige deel, onderworpen aan een maalpeil van $0{,}27^5$ M. ÷ A. P. Zoodra dit peil bereikt is, moeten de deuren der sluizen in den *Hoogen Rijndijk* gesloten worden, waardoor de twee deelen van den boezem van elkander afgescheiden worden. Tengevolge van de in den lateren tijd in de waterloozing van *Rijnland* na de droogmaking van het *Haarlemmermeer* aangebrachte verbeteringen, wordt dit maalpeil slechts zelden meer bereikt of toegepast.

Worden de deuren in den *Rijndijk*, bij bereikt maalpeil, gesloten, dan staan de boezemwateren ten zuiden van den *Rijn* onderling ook niet meer in gemeenschap. Zij worden dan gesplitst in vier groepen, t. w.:

den *Gouweboezem*, groot ongeveer 76 H.A.;
den *Hazerswoudschen boezem*, groot ongeveer 19 H.A.;
den *Vlietboezem*, groot ongeveer 143 H.A., en
den *Wassenaarschen boezem*, groot ongeveer 62 H.A.

Slechts de *Gouweboezem*, waarvan de *Gouwe* het voornaamste water is, wordt bij noordewinden nog wel eens meer dan de anderen opgezet en blijft dan ook nog meest alle jaren op enkele dagen eenige uren lang gesloten. Voor dezen boezem is het maalpeil dan ook lager dan voor de anderen, nl. 0.30 M. ÷ AP. in gewone omstandigheden en 0.35 M. ÷ AP. bij noordelijken wind of ruw weder [1]).

De werken, welke bij *Rijnland* in onderhoud zijn (behalve de boezemwateren) zijn nauwkeurig omschreven en van belangrijke gegevens voorzien in de „Opgave der werken bij Rijnland in onderhoud," van DR. E. F. VAN DISSEL, ingenieur

---

[1]) Verordening op het peilmalen, art. 6.

an *Rijnland* [1]). Die werken worden daarin verdeeld in de volgende groepen:

Bruggen,
Duikers,
Dijken of Kaden,
Gebouwen,
Hekken of Scheringen,
Kanalen of Wateringen,
Schoeïingen,
Sluizen,
Stoomgemalen,
Wegen en
Werken niet behoorende tot eene der voorgaande afdeelingen.

In 1871 werd door *Rijnland* aan de *Oude Wetering* een observatorium gesticht, waarin gegevens worden verzameld betrekkelijk boezemstanden en bemaling van polders en alwaar waarnemingen worden verricht omtrent regenval, verdamping, windrichting, winddruk, waterhoogten, thermometer- en barometerstanden. Dit observatorium is telegrafisch verbonden met het rijkstelegraafkantoor te *Roelofsarendsveen*. De bij het observatorium gestelde peilschaal is de officieele schaal waarnaar de hoogten in *Rijnland* worden gemeten. Het A.P.-merk dier peilschaal (zoogenaamd *Rijnlands* A.P.) ligt op 0.09 M. ÷ NAP.

Tot de belangen van het Hoogheemraadschap behooren ook de *verveningen* en *ontgrondingen*, waarover uitdrukkelijk aan Dijkgraaf en Hoogheemraden het toezicht is opgedragen, en de *waarborggelden*, waarvan het beheer door de Vereenigde vergadering wordt geregeld en die alleen krachtens een besluit van haar, behoudens goedkeuring van Gedeputeerde Staten van *Zuid-* en *Noord-Holland* aan de eigenaren van de verwaarborgde landen kunnen worden afgegeven [2]).

De taak van het Bestuur omvat voorts de *belangen tusschen twee of meer* in het Hoogheemraadschap gelegen *polders gemeen*, en, in zekere mate een *toezicht* over elks huishoudelijke belangen.

Wat de gemeenschappelijke belangen van twee of meer in *Rijnland* gelegen polders betreft, bepaalt het Reglement, dat Dijkgraaf en Hoogheemraden het toezicht hebben op de boezems in *Rijnland* die aan twee of meer „waterschappen" gemeen zijn; dat de Vereenigde Vergadering beslist over de toelating om op een der gemeene boezems van de waterschappen te mogen uitmalen of uitloozen, en de voorwaarden bepaalt waarop, mitsgaders de wijze

---

[1]) Zie de bronnenopgaaf achter de Voorrede.

[2]) Zie ook de *Verordening op het ontgronden*, vastgesteld in 1899.

hoe die toelating geschiedt, behoudens beroep op Gedeputeerde Staten; voorts dat Dijkgraaf en Hoogheemraden het recht van naschouw hebben over alle waterkeerende en waterafleidende werken, waarbij sommige van *Rijnland's* onderdeelen een gemeen belang hebben; en eindelijk dat zij zorgen, dat door de besturen der in *Rijnland* gelegen waterschappen niets worden verricht hetgeen in strijd is met de bijzondere belangen dier waterschappen.

Tot een *toezicht* over de huishoudelijke belangen van elken in het Hoogheemraadschap gelegen polder, worden Dijkgraaf en Hoogheemraden bepaaldelijk geroepen in art. 169 van het reglement, dat de begrootingen en rekeningen van elk dier polders en de kohieren van elks omslagen aan hunne goedkeuring onderwerpt. De keuren der polders worden voorts door tusschenkomst van Dijkgraaf en Hoogheemraden aan Gedeputeerde Staten ter goedkeuring ingezonden.

Het tweede lid van art. 196 (vroeger 195) van het Reglement houdt de bepaling in, dat door de Vereenigde Vergadering aan de Provinciale Staten van Zuid- en van Noord-Holland een voorstel moet worden gedaan omtrent de destijds in *Rijnland* aanwezige *ambachten*, bepaaldelijk met de bedoeling, dat omtrent het al of niet opheffen dier instellingen zou worden beslist [1]. Dit voorstel is in 1862 bij de Staten ingekomen [2]. Bij Statenbesluit van 7 Juli 1864 n°. VIII [3]) werd, voor zoover *Zuid-Holland* betreft, tot opheffing van alle ambachten op een nader te bepalen tijdstip en op nader te regelen

---

[1]) Het bestek van dit werk laat niet toe, eene uiteenzetting te geven van het wezen en de inrichting dier vroegere ambachten. In een brief van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 20 Februari 1872, houdende eenige door de Tweede Kamer der Staten-Generaal gevraagde inlichtingen (te vinden in BOOGAARD, 9e vervolg, blz. 323) wordt gezegd:

„Ambachten noemde men zekere districten van het platte land, uit vroegere instellingen van „Burgerlijk bestuur overgebleven, met afzonderlijke administratiën, nu enkel nog, in de groote „waterschappen, met het beheer van sluizen, kaden, wegen en andere werken, binnen het district „gelegen, en met invordering der omslagen van de onderhoudspligtigen belast.

„Na de nieuwe regeling onzer burgerlijke gemeenten en waterschappen schenen de ambachts„besturen een noodelooze, hinderlijke, kostbare omslag, voor zooveel hunne taak aan de besturen „der gemeenten of polders, waarbinnen de werken lagen, kon opgedragen worden."

Het „Woordenboek der Nederlandsche Taal", onder redactie van wijlen M. DE VRIES c.s. geeft (Deel II, 1, kolom 354) deze definitie:

„*Ambachten* (was) de benaming der onderdeelen van hoogheemraadschappen, welker besturen „elk in zijn *ambacht*, belast waren met de garing van de omslagen dier hoogheemraadschappen „en met het onderhoud van en het toezicht op wegen, wateren, bruggen, en enkele andere „waterschapswerk."

Zie ook: DE BLÉCOURT, Ambachten in Rijnland, Delfland en Schieland; BEEKMAN, Dijk- en Waterschapsrechten, I blz. 68.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1862, blz. 12.

[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1864, blz. 21.

wijze, besloten. Ook de Staten van *Noord-Holland* namen een gelijksoortig besluit, en het gezamenlijk besluit werd goedgekeurd bij K. B. van 3 September 1864 n°. 48.

Deze regeling heeft in 1869 door de Staten der beide provinciën plaats gehad voor het grootste deel dier ambachten (Statenbesluit van 23 November 1869 n°. VI [1]); gemeenschappelijk besluit goedgekeurd bij K. B. van 28 December d.a.v. n°. 13). De regeling omtrent enkele andere was reeds tusschentijds geschied.

De werken tot dusverre vanwege de Ambachtsbesturen onderhouden, werden aan *Rijnland* overgedragen, met vergunning om voor de kosten van onderhoud gedurende eenige jaren een' buitengewonen omslag te heffen en deze werken bij overeenkomst aan andere corporatiën tegen schadeloosstelling over te dragen. Dit laatste is met de meeste werken gelukt, die veelal zijn overgegaan aan de besturen der gemeenten of polders, waarin zij zijn gelegen, zoodat thans nog slechts weinige dier werken bij *Rijnland* zelf in onderhoud zijn gebleven, nl. elf bruggen, vier sluizen in den *Hoogen Rijndijk*, twee vaarten, één oeverwerk en eene polderkade [2]).

Tot bestrijding der *uitgaven* van het Hoogheemraadschap, waarvan het overgroote deel besteed wordt aan de openbare werken (Hoofdstuk II der begrooting) dient voornamelijk de opbrengst van den omslag van ouds genaamd *morgen-*, later *bundergeld*.

Geheele vrijdom van omslagen wordt toegekend aan:

a. onbebouwde duingronden;

b. zee- of rivierwaterkeerende dijken;

c. openbare wegen en paden bij het kadaster bekend;

d. kerkhoven, openbare begraafplaatsen en eigendommen van den staat, de provincie of gemeenten, die geheel tot publieken dienst zijn bestemd;

e. gronden aan denzelfden eigenaar of eigenaren toebehoorende en in hetzelfde kiesdistrict gelegen, welke gezamenlijk eene oppervlakte van minder dan 25 aren bevatten;

f. wateren, als zoodanig op de kadastrale leggers voorkomende, die tot den algemeenen boezem van het hoogheemraadschap behooren, voor zooverre die niet verwaarborgd zijn;

g. de buiten den *IJsseldijk* gelegen gronden, en

h. landen, die voor elke opbrengst ongeschikt zijn.

Volgens de begrooting voor 1903 (art. 190) was de totale inhoudsgrootte van het hoogheemraadschap 104553,41,07 HA. Hiervan betaalden:

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1869, blz. 73.

[2]) Nader gespecificeerd in de M. v. T. tot *Rijnland's* begrooting onder de artt. 104*a*, 152*a*, 152*aa* en 152*b*.

vollen omslag	83793.07,24 HA.
halven omslag	807.05,44 „
een vast bedrag	3049.36,90 „
en waren in het genot van vrijdom	16903.91,49 „
te zamen	104553.41,07 HA.

De *halve* omslag wordt betaald:

a, als van ouds, door de gronden buiten den *Spaarndamschen dijk* gelegen, en

b, gedurende twintig jaren, door de nieuwelings in cultuur te brengen of droog te leggen gronden.

Een *vast bedrag* betalen gronden van den *Binnenpolder* onder *Zwammerdam* ten bedrage van *f* 280,50.

Eene nadere regeling omtrent de betaling van het Bundergeld is nog gemaakt ten aanzien van den polder *Nieuwkoop* (zie de beschrijving van dien polder in Onderafdeeling IV hierbeneden).

Het bundergeld bedroeg in de jaren:

1898	*f* 1,10 per HA.
1899	„ 1.10 „ „
1900	„ 1.10 „ „
1901	„ 1.20 „ „
1902	„ 1.20 „ „

Afgescheiden van het bundergeld wordt nog, als tegemoetkoming in de bemaling, een vast bedrag betaald door:

den polder *Nieuwkoop* ad	*f* 300.—
de *Verdolven Landen* onder *Velzen* en *Schooten* ad	„ 73.65
te zamen	*f* 373.65

Een niet onaanzienlijk deel der inkomsten van *Rijnland* vindt zijne oorzaak in de omstandigheid, dat de boezem van *Woerden* door tusschenkomst van dien van *Rijnland* afwatert. Wij zagen hierboven reeds, dat, als tegemoetkoming wegens die uitwatering, het Grootwaterschap van *Woerden* de z.g. *Woerdersluis* te *Spaarndam* onderhoudt. Behalve deze praestatie in natura wordt echter ook nog door de landen van *Woerden* financieel bijgedragen. Die bijdragen zijn van drieërlei aard en bestaan:

1°. in eene vaste jaarlijksche uitkeering van f 2000,— waartoe het Grootwaterschap krachtens Koninklijk Besluit van 27 Augustus 1862 no. 66 [1]) verplicht is „voor het bevorderen der uitwatering door het daarstellen der sluizen „te Katwijk." Deze regeling is een voortvloeisel van art. 191 van het reglement van het Grootwaterschap;

[1]) Zie Prov. Bl. van Zuid-Holland, 1862 no. 104.

2°. in uitkeeringen van een vast geldbedrag, tegen betaling waarvan een aantal landen, in *Woerden* gelegen, van oudsher, krachtens overeenkomsten, bevoegd zijn, om op *Rijnland's* boezem af te wateren. Die uitkeeringen bedragen jaarlijks f 103,50 [1]; en

3°. in *morgengelden*, thans *bundergelden*, die door een groot aantal andere landen, eveneens in *Woerden* gelegen, voor hetzelfde doel, mede krachtens veelal zeer oude overeenkomsten, moeten worden opgebracht. Die bundergelden wisselen af naarmate van het aantal belastbare H.A. grond in elk dier landen. Hiervan wordt deels den vollen, deels den halven omslag betaald. Volgens de begrooting voor 1903 betaalden 3263,36,36 H.A. den vollen en 1319,92,77 H.A. den halven omslag [2].

Thans een kort woord over de geschiedenis van *Rijnland*. De opkomst en de oudheid van het Hoogheemraadschap worden op meesterlijke wijze beschreven door FRUIN in zijn bekend opstel „Over de opkomst van het Hoogheemraadschap van *Rijnland*" [3]. In dit opstel wordt betoogd, dat *Rijnland* ongetwijfeld zijn ontstaan te danken, of liever, te wijten heeft aan de verstopping van den ouden *Rijnmond* bij *Katwijk*. Van de schade, die deze verstopping aanrichtte, zou het eerst blijken uit een oorkonde van FREDERIK BARBAROSSA, in 1165 gegeven. Eene tusschen vier waterkeeringen begrepen streek, welke in de 1e helft der 13e eeuw bestond, neemt FRUIN aan als den oorsprong van het latere waterschap. Die streek was ongeveer begrensd tusschen de duinen ten westen, eenen *Wendeldijk*, waarvan de juiste ligging niet is na te sporen, ten noorden, den *Zwadenburgerdam* bij het tegenwoordige *Zwammerdam* ten oosten en de *Zijdwinde* of *Ovenzijdwinde*, de tegenwoordige landscheiding tusschen *Rijnland* en *Delfland* ten zuiden. Niet lang daarna ontstond de *Spaarndamsche* dijk tegen het *IJ;* althans in 1253 was het *Spaarne* reeds afgedamd. Twee jaar later gaf WILLEM, Roomsch-Koning, het bekende handvest van 11 October 1255 [4], waarbij hij belooft, dat hij geen sluis (*Spoya*) zou vergunnen aan te leggen in den *Spaarndam*, buiten voorweten en raad van de gemeenelands-heemraden. Deze oorkonde, waarin voor het eerst sprake is van gemeenelands-*heemraden* werd vaak, doch volgens FRUIN ten onrechte, beschouwd als den stichtingsbrief van *Rijnland*. Deze stichting ziet FRUIN veeleer in het handvest dat FLORIS V op Maandag na St. Valentijnsdag 1286 [5] gaf, waarbij hij aan allen kond doet, dat hij „bi rade onser goeder lieden van onsen lande" aan allen die woonachtig zijn „tusschen Ovenzijdewinde ende

---

[1] Zie de begrooting van *Rijnland* onder art. 183.
[2] Zie de begrooting van *Rijnland* onder art. 184.
[3] FRUINS verspreide geschriften. Deel VI blz. 176.
[4] v. MIERIS. Charterb. Deel I blz. 293.
[5] v. MIERIS. Charterb. Deel I blz. 447.

Zwadenborchdam ende dien Zedijk ende dese voergenoemden Sparnedam," „orlof" heeft „gegeven over te slane een water, hietet die Sparne, daer die wilde ze in vloide ende vele ons lands plach te bedervene" (de *Spaarndamsche dijk* was dus in dien tusschentijd weer doorgebroken.) Voor het eerst blijkt uit het handvest, dat er zeven heemraden zijn, die zich door coöptatie voltallig houden en dat nevens hen de *baljuw* van *Rijnland* tevens *dijkgraaf* van het waterschap wezen zal. De heemraden heetten „van den *Spaarndam*"; het „Heemraadschap van den *Spaarndam*" schijnt dan ook een juistere naam dan de later allengs in zwang gekomen naam van *Rijnland.*

Vroeger behoorde de duinstreek tot den *Hoek van Holland*, zooals FRUIN aantoont, ook tot *Rijnland*; waarschijnlijk staat dit in verband met het feit, dat de baljuwschappen van *Delfland* en *Schieland* in oude tijden besloten waren tusschen de *Lier* en de *Gouwe* (of *IJssel*), d.i. tusschen dezelfde grenzen („inter duo flumina quae vocantur Liora et Hisla") als waarin eene oorkonde van 985 waarschijnlijk een onderdeel van een gouw brengt. Bij het ontstaan van het *Heemraadschap* van *Delfland*, kwam die duinstreek echter daarbij en werd dus van *Rijnland* losgemaakt.

De Heemraden van den *Spaarndam* voeren spoedig den titel van „*Welgeboren Heemraad*," hetgeen op hunne edele geboorte wijst.

Het college werd bevestigd en zijne macht aanzienlijk uitgebreid bij handvest van FILIPS VAN BOURGONDIË van 4 October 1427 [1]). Van dien tijd af verkrijgt *Rijnland* eigen rechtsmacht en gezag over lagere besturen, als nederheemraden en ambachtsbewaarders, door den schout gekozen; de Heemraden werden *Hoogheemraden.*

Van de zeven Hoogheemraden werden er voorheen vier benoemd uit de Edelen en landeigenaren, een uit de regeering van *Haarlem* voor de stad, een uit dezelfde regeering wegens de goederen van *St. Jan* en een uit de regeering van *Leiden*. De laatste drie benoemingen werden aldus geregeld bij overeenkomst tusschen *Rijnland*, *Haarlem* en *Leiden* van 1655, en daarbij tevens bepaald, dat geen Hoogheemraad zou gekozen worden, die niet minstens voor *f* 15.000 waarde aan landerijen in *Rijnland* bezat [2]).

De uitgebreide macht van *Rijnlands* bestuur bleef nog bestaan tot in de 19[de] eeuw. Zij was drieledig: *besturend*, *wetgevend* en *rechterlijk*. *Rijnland*, immers, bestuurde het Hoogheemraadschap, maakte *keuren* voor hetzelve en voor de polders en ambachten, die beiden aan zijn gezag onderworpen waren, en sprak recht over geschillen tusschen derden en wegens overtreding der keuren.

Bij die keuren werden allerlei straffen bedreigd, bestaande meestal uit boeten, soms loopende tot 50, 70, 100 zelfs tot 300 ponden. Dikwijls kwam daar nog arbitraire correctie bij, soms ook bannissement en zelfs geeseling [3]).

[1]) v. MIERIS. Charterb. Deel IV blz. 899.

[2]) GEVERS VAN ENDEGEEST. Deel I blz. 220—221.

[3]) Een enkele maal werd zelfs de doodstraf toegepast. (GEVERS VAN ENDEGEEST. Deel I blz. 236)

Ter uitoefening van hunne rechtsmacht, spanden Hoogheemraden de vierschaar of hielden vaste rechtsdagen in hunne gemeenlandshuizen te *Leiden* en te *Halfweg*.

Vooral onder den invloed der machtige steden *Haarlem* en *Leiden*, wier poorters belangrijke bezittingen hadden in het platteland, ontstonds reeds vroegtijdig eene zekere contrôle over het beheer, vooral het finantiëele, der Hoogheemraden. Reeds in 1396 had Hertog ALBRECHT aan *Haarlem* een privilege gegeven, waarbij bepaald werd, dat de Heemraden „gheen morghengelt gaderen noch setten en sullen tensy by een of twee van onsen Rade, die wy daertoe voeghen sullen, ende bi onsen stede van Haerlem ende van Leyden" [1]). Het duurde lang, eer het den steden gelukte, aan dit privilege de hand te houden. Na langdurige wederwaardigheden slaagden zij echter, en zoo ontstond langzamerhand een college, dat zich in den loop der eeuwen ontwikkelde tot het tegenwoordige college van *Hoofdingelanden*. Bij resolutie der Staten van Holland en Westfriesland van 30 Januari 1591 [2]), o.a., werd bepaald, dat voor het vervolg Hoofdingelanden zouden zijn: twee van wege de Staten van Holland voor het belang van gemeenelandsgoederen in *Rijnland* gelegen; een uit de Edelen van Holland voor de abdij van *Rijnsburg* en *Leeuwenhorst*; de Heer van *Wassenaar*; de Heer van *Hazerswoude*; nog vijf van de principale Edelen, in *Rijnland* ingeland zijnde, die men gewoon was te beschrijven; de stad *Leiden*; de stad *Haarlem*; en de commandeur tot *Haarlem* (d. i. de commandeur der goederen van de commanderie van *St. Jan*); te zamen dertien Hoofdingelanden. Dit getal was wel eens veel grooter, doch beperkte zich later tot tien [3]). Zij werden door de Staten van Holland gecommitteerd, en er mocht door hen geen vergadering worden gehouden, zonder voorafgaande bijeenroeping, met opgaaf der punten van beschrijving [4]).

In vroeger jaren placht *Rijnland* verdeeld te worden in een *Noorder-* of *Haarlemmer-* en in een *Zuider-* of *Leider-Kwartier*, naar aanleiding, wellicht, der groote belangen van elk; in het *Haarlemsch* kwartier waren de *Spaarndamsche dijk*, het *Haarlemmermeer* en het *IJ* de gevaarlijke punten; in het *Leidsche* kwartier waren het de *Rijndijk* [5]) met zijne sluizen en maalpeil en de droogmakerijen. In het *Noorder-Kwartier* hielden de twee Hoogheemraden uit *Haarlem* om de 14 dagen in die stad —, in het *Zuider-Kwartier* beurtelings twee commissarissen uit de andere Hoogheemraden elken Zaterdag te *Leiden* de zoogenaamde *besognes*, waarbij de loopende zaken in ieder kwartier werden afgedaan.

---

[1]) v. LEEUWEN. Handv. en Privil. v. Rijnland. blz. 25.

[2]) *Groot-Placaetboek* v. Holl. en Zeel., Deel II, kolom 1345.

[3]) GEVERS VAN ENDEGEEST. Deel I, blz. 225.

[4]) Zie over het ontstaan van het college van Hoofdingelanden ook FRUIN's verspreide Geschriften. Deel VI, blz. 230 vlg.

[5]) De oudste keur op den *Rijndijk*, vermoedelijk tevens de oudste van *Rijnland*, is van 1330.

De regelen, waarnaar Rijnland werd bestuurd, vonden vrijwel hun basis in een tweetal, tengevolge van veelvuldige klachten, in 1553 [1]) en in 1595 [2]) tusschen Dijkgraaf en Hoogheemraden eener- en Burgemeester en Regeerders van *Leiden* anderzijds gesloten overeenkomsten. Het zou ons te ver voeren, de bepalingen dier overeenkomsten hier in bijzonderheden weer te geven; zij die hierin belang stellen, vinden daaromtrent een zeer zakelijk overzicht bij GEVERS VAN ENDEGEEST [3]). Genoeg zij het, mede te deelen, dat die overeenkomsten, hetzij stilzwijgend, hetzij bij nieuwe contracten, telkens vernieuwd werden en steeds den voet bleven uitmaken, waarop *Rijnland* feitelijk bestuurd werd. De overeenkomst van 1553, die meer bepaaldelijk zaken van *bestuur* regelde, bleef, althans wat enkele harer bepalingen betreft, voortduren tot 1853; die van 1595, meer handelende over zaken van *recht* en *jurisdictie*, hield stand tot 1841.

Alles bleef in den ouden toestand naar de privilegiën, costumen, accoorden en gewoonten voortgaan, tot aan de onstuimige tijden van 1795. Het optreden van een revolutionair bestuur, had ten gevolge, dat den 10den Februari 1796 door de prosioneele Representanten des volks een nieuw reglement van Bestuur voor het Hoogheemraadschap werd gesanctionneerd. Het bevatte:

1°. eene instructie waarnaar het Hoogheemraadschap zou worden bestuurd;

2°. eene instructie voor den Dijkgraaf;

3°. eene voor den Rentmeester;

4°. eene voor den Secretaris;

5°. een zoogenaamd consiliatoir tusschen *Haarlem*, *Leiden* en Gedeputeerden van *Rijnland's* ingelanden.

Bij dit alles was niets opgenoemd van al het costumiere, dat vroeger gecodificeerd was of bestond; alleen was bepaald dat de oude costumen behouden bleven.

In November 1796 werd door het provinciaal bestuur van Holland eene *vergadering van gedeputeerden uit de ingelanden van Rijnland* in het leven geroepen, bevoegd tot directie over of inzage in *Rijnland's* bestuur. Het was dus een college van hooger toezicht, vroeger onbekend, maar toen, in den geest der tijden van vrijheid, bestemd om het hooger oppertoezicht, waarover het reglement zweeg, te vervangen.

Het reglement van 1796 en de instelling der evengemelde vergadering van gedeputeerden ademen beiden den democratischen geest van dien tijd. De hooge regeering behield alleen de approbatie van den verkozen Dijkgraaf.

Het reglement werd reeds in 1803 door een ander vervangen, gearresteerd door het Departementaal bestuur van Holland. Het bevatte in een geheel

---

[1]) v. LEEUWEN, Handv. en Privil. v. Rijnland, blz. 246.

[2]) v. LEEUWEN, Handv. en Privil. v. Rijnland, blz. 328.

[3]) Deel I, blz. 242 vlg. en 245 vlg.

van 60 artikelen al de bepalingen van bestuur en verkiezingen, in 1796 bij de diverse instructiën vastgesteld. Alleen werd nog in 1804 in een afzonderlijk reglement de wijze van verkiezing van Hoofdingelanden geregeld.

Het nieuwe reglement was minder democratisch. De verkiezingen speelden een minder groote rol; de benoemingen kwamen weder aan de Hooge regeering; de vergadering van gedeputeerden uit de ingelanden en het consiliatoir werden bij de artikelen 1 en 58 bepaaldelijk afgeschaft; het toezicht over *Rijnland* kwam weder aan het Departementaal bestuur van *Holland*. De privilegiën, costumen, keuren en bepaaldelijk de rechtsmacht werden echter erkend.

Zoo liep alles, behalve de rechtsmacht, die Rijnland voorgoed ontnomen werd bij de wet van 1841, nagenoeg tot aan het tegenwoordig reglement van 1857, dat met zijn (destijds) 196 artikelen, niet zonder moeite in de wereld kwam.

Bereids was bij de wet van 1855 aan Rijnland de bevoegdheid weder hergeven om in keuren straffen te bedreigen, doch met uitsluiting, zeer terecht, van de vroeger in zwang geweest zijnde zwaardere straffen, die in onze tijden niet meer passen.

De *polders* in *Rijnland* begonnen zich, gelijk met het gebruik der molens, te ontwikkelen; wanneer zij ontstaan zijn, is niet met juistheid te zeggen; eerst werden vaak enkele landen omkaad of drooggelegd; door combinatie ontstonden daarna veelal de eigenlijke polders. De oudste polderrekeningen in *Rijnland's* archief voorhanden, zijn van 1541. Vele inpolderingen werden vermoedelijk voorafgegaan door afveening, waardoor de lagere ligging der polderlanden verklaard wordt. Doordien dit veengraven of baggeren zonder eenig toezicht en in buitensporige mate plaats greep, werd den 20sten December 1595 door den Hove van Holland een placaat op de beteugeling en regeling van dit bedrijf uitgevaardigd [1]).

Nu ontstonden de *droogmakerijen*, dat zijn ingedijkte en drooggemaakte veenplassen, welke vaak niets anders waren dan diep uitgegraven of uitgebaggerde polderlanden. De oudste droogmakerij is de *Zoetermeersche meerpolder*, voor welks indijking en droogmaking octrooi werd verleend den 15^den^ Maart 1614. Een der jongste droogmakerijen, daarentegen, doch aan den anderen kant verreweg de grootste en belangrijkste, is de *Haarlemmermeerpolder*, drooggemaakt in 1848—'50 door den Staat ingevolge de Wet van 22 Maart 1839, Staatsblad no. 7. Welken geweldigen invloed die droogmaking, alsmede de in de tweede helft der 19de eeuw tot stand gekomen afsluiting van het *IJ* op *Rijnland's* waterstaat heeft gehad, wordt elders uiteengezet [2]).

De vroeger naast de polders bestaan hebbende *ambachten* hielden stand tot 1809, toen zij, zoals wij boven zagen, in *Rijnland* werden afgeschaft.

---

[1]) Groot Placaetb. v. Holl. en Zeel., Deel I, kolom 1240.

[2]) Zie onderafdeeling III hieronder.

De tot *Rijnland* behoorende, in *Zuid-Holland* gelegen polders, zijn de volgende:

A. POLDERS BENOORDEN DEN RIJN.

Groep I. *De polders tusschen Noord-Holland, de Drecht, de Oude Wetering en de Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder. (IV)* [1].

De Griet- en Vriesekoopsche polder.

Groep II. *De polders tusschen de Drecht, Amstelland, de Aar, de Kromme Aar, den Rijn, de Heymanswetering, het Braassemermeer en de Oude Wetering (VI).*

De Groote Heilige-Geestpolder;

De Kleine Heilige-Geestpolder;

De Rijnsaterwoudsche polder;

De Wassenaarsche polder;

De Noordeind- en Geerpolder;

De polder Vierambacht;

De Groote-, Kleine- en Kalkovensche polders;

De Uiteindsche- en Middelpolder, en de daarin gelegen Uiteindsche Droogmakerij.

Groep III. *De polders tusschen Amstelland, Woerden, den Rijn en de Kromme Aar (VII).*

De polder Nieuwkoop;

De polder Nieuwkoop en Noorden;

De Vereenigde Bloklandsche en Korteraarsche polder;

De Zuid- en Noordeinderpolder;

De Drooggemaakte polder aan de Westzijde te Aarlanderveen;

De Kortstekerpolder;

Groep IV. *De polders tusschen de Heymanswetering, den Rijn, de Does en de Wijde Aa (VIII).*

De polder Oudendijk;

---

[1]) De Romeinsche getallen tusschen haakjes geven de groep aan van de verdeeling, gevolgd door GEVERS VAN ENDEGEEST (Deel II, Bijlage 9).

De polder Vrouwgeest;

De polder Gnephoek;

De Hoogenwaardsche polder;

De Vlietpolder;

De Lagenwaardsche en Bruimadesche polder;

De Hondsdijksche polder;

De Kooipolder (Woubrugge);

De polder Achthoven;

De Huis Ter Does-polder;

De Doespolder;

De Voorofsche polder (Woubrugge).

Groep V. *De polders tusschen het Braassemermeer, de Wijde Aa, de Rijpwetering-vaart, de Rijpwetering, de Ade, de Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder en de Oude Wetering (IX).*

De Veenpolder;

De Drooggemaakte Veender- en Lijkerpolder;

De Hoornpolder;

De Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking;

De Googerpolder;

De polder „Het Noordveen";

De Leendert den Boerspolder.

Groep VI. *De polders tusschen de Rijpwetering, de Rijpwetering-vaart, de Does, den Rijn, de Zijl, het Zweiland, den Eymerspoel, den Dieperpoel, de Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder en de Ade (X).*

De Kalkpolder;

De Zijllaan en Meyepolder;

De Munnikkenpolder;

De polder Boterhuis.

De Roode polder;

De Boschpolder;

De Zweilanderpolder;

De Vrouwe-Vennepolder;

De Kaagerpolder;

De polder Waterloos;

De Drooggemaakte Akkersloot-, Hertogs- en Blijverspolders;

De Blaauwe-polder;

De Hoogmadesche polder;

De Piespolder;

De Frederikspolder;

De Aderpolder;

De Buurterpolder.

Groep VII. *De polders tusschen den Dieperpoel, den Eymerspoel, het Zweiland, de Zijl, den Ouden Rijn, den Buitensingel te Leiden, de Mare, de Warmonder Lee, de Spriet Laeck en het Norremeer (XI).*

De Tuinder- of Kogjespolder;

De Lakerpolder;

De Zwanburgerpolder;

De Veerpolder;

De Klaas Hennepoelpolder;

De polder Broek en Simontjes;

De Slach- of Groote en Kleine Stadspolder.

Groep VIII. *De polders tusschen den Dieperpoel, het Norremeer, de Spriet Laeck, de Warmonder Lee, de Leidsche Trekvaart, Noord-Holland en de Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder (XII en XIII.)*

De Voorhofpolder;

De Klinkenbergerpolder;

(De polder Elsgeest);

De Vereenigde Hof- Groot- en Klein-Hemmeerpolder;

De Simonspolder;

De Warmonderdam- en Alkemaderpolder;

De Roode Molenpolder;

De Luizenmarktpolder;

De polder Boekhorst;

De polder Berg-en-Daal;

De Lageveensche polder;

Inpoldering de Groote Looster;

De Beekpolder;

De Mottigerpolder;

De Floris-Schouten-Vrouwenpolder;

De Kooipolder (Warmond);

De Hellegatspolder;

De Rooversbroekpolder;

De Lisserpoelpolder;

De polder de Bonte Kriel;

De Zemelpolder;

De Lisserbroek-, Meer- en Duinpolder;

De Elsbroekerpolder;

De Vennipperpolder;

De Vosse- en Weerlanerpolder;

De Oosteinderpolder.

Groep IX. *De polders tusschen Noord-Holland, de Leidsche Trekvaart, de Maandagsche Wetering, het Katwijksche Kanaal en de Noordzee (XIV).*

De Groote Zilkerpolder;

De Hoogeveensche polder;

De Zwetterpolder;

De Noordzijderpolder; [1])

De polder het Vinkeveld; [1])

De Hornespolder.

Groep X. *De polders tusschen de Leidsche Trekvaart, de Mare, den Rijn en de Maandagsche Wetering (XV).*

De polder Marendijk;

---

[1]) Eigenlijk behooren deze polders thuis onder rubriek C: *Waterschappen welke geen polders zijn.* In navolging van GEVERS VAN ENDEGEEST worden zij echter hier geplaatst.

De Pesthuispolder;

De Kikkerpolder;

De Overveerpolder;

De polder Oudenhof;

De polder Kamphuizen;

De polder Elsgeest; 1)

De polder Morsebel;

De polder Hoogeweg.

B. POLDERS BEZUIDEN DEN RIJN.

Groep I. *De polders malende op den Gouweboezem (XVI).*

De polder Rijneveld;

De Vereenigde polder aan de Oostzijde van de Gouwe:

De polder Middelburg;

De Tempelpolder;

De polder Bloemendaal;

De polder Sluipwijk;

De polder Willens;

De Voorofsche polder (Boskoop en Waddinxveen);

De polders Achterof en de Putte;

De polder Laag-Boskoop;

De polder Nesse;

De polder Rietveld (Alphen).

Groep II. *De polders malende op den boezem van Woerden (XVII).*

De Zuidzijder- en Boezempolder;

De polder Oukoop en Negen-Viertel.

Groep III. *Polder malende op den gekanaliseerden Hollandschen IJssel (XV*

De polder Stein.

---

1) Een gedeelte van dien polder behoort tot groep VIII.

Groep IV. *De polders door een eigen voorboezem op den Rijn malende (XIX).*

De polder Reeuwijk;

De polder Broekvelden en Vettenbroek;

De Binnenpolder (Zwammerdam);

De polder Steekt;

De polder Kerk en Zanen;

De Hoornsche polder;

De Rijnenburgerpolder;

De Benthuiser en Benthorner Noord- en Zuidpolder;

De Bent- en Delf- of Generale polder;

De Oude Groenendijksche en Barrepolder;

De Groote polder.

Groep V. *De polders malende op den Hazerswoudschen boezem (XX).*

De polder Nieuw-Groenendijk;

De polder genaamd de Hazerswoudsche Droogmakerij;

De Oostbuursche polder;

De polder Rietveld (Hazerswoude);

De polder Oost- en Westgeer;

De polder De Kleine Droogmakerij;

De Gemeenewegsche polder;

De Ambachtspolder.

Groep VI. *De polders malende op den Oostvlietboezem; dat is beoosten den Trekvliet (XXI).*

De Oost- en Westbroekpolder;

De Zwet- en Groote Blankaartpolder;

De Oude Gelderwoudsche polder;

De Drooggemaakte Gelderwoudsche polder;

De Palensteinsche polder;

De Driemanspolder;

De Drooggemaakte Groote polder;

De Zoetermeersche of Nieuw Drooggemaakte polder;

De Zoetermeersche Meerpolder;

De Drooggemaakte Geer- en Kleine Blankaardpolder;

De polder Klein Starrevaart;

De Gecombineerde Starrevaart- en Damhouderpolder;

De Gecombineerde Huissitter- en Meeslouwerpolder;

De polder de Kleine Westeindsche Veen- en Droogmakerij;

De Groote Westeindsche polder;

De Rietpolder;

De Spekpolder;

De Hofpolder;

De Oostvlietpolder;

De Kleine Cronesteinsche of Knotterpolder

De Room- of Meerburgerpolder;

De Rodenburger en Cronesteinsche polder.

Groep VII. *De polders malende op den Westvlietboezem; dat is bewesten Trekvliet (XXII).*

De Bosch- en Gasthuispolder;

De Noord-Hoflandsche polder;

De Zuid-Hoflandsche polder;

De Binnenpolder (Voorschoten).

De Starrenburgerpolder;

De Knippolder:

De Oostboschpolder;

De polder Rietvink;

De Oranjepolder;

De Duivenvoordsche Veenzijdsche polder;

De Zijdepolder.

De Papenwegsche polder;

De Zuidwijksche polder;

De Stevenshofjespolder.

Groep VIII. *De polders malende op den Wassenaarschen boezem (XXIII.)*

De Ommedijksche polder;

De Oostdorper- en Huisterweerpolder;

De Gecombineerde Ruijgelaansche en Zonneveldspolder;

Inpoldering in het Broek te Valkenburg

C. WATERSCHAPPEN WELKE GEEN POLDERS ZIJN.

Het Bestuur over den Omringdijk van den Drooggemaakten Noordplas;

Het Bestuur van de Elleboogsche en Stompwijksche Verlaten, onder Zegwaart en Stompwijk en de door beide Verlaten beschermde vaarten met de kunstwerken tot afvoer van water;

Het Bestuur van het Meersche Verlaat onder Stompwijk en den duiker, met de beschoeiïng aan het begin der ringsloot van den Zoetermeerschen Meerpolder bij den bovenmolen van den Zoetermeerschen of nieuw drooggemaakten Polder onder Zoetermeer;

De polder de Zandsloot;

De Zanderijpolder.

ONDERAFDEELING II.

DE WATERKEERINGEN.

Tot de in Zuid-Holland gelegen *buitenwaterkeeringen* van *Rijnland* behooren:

1°. de *duinen* langs de Noordzee van af de grens van Noord-Holland tot de grens tusschen *Rijnland* en *Delfland*, en

2°. de *Rechter IJsseldijk* van af de *Mallegatsluis* te *Gouda* of aansluiting aan *Schielands Hoogen Zeedijk* bovenwaarts tot aan den afsluitdam in den *Hollandschen IJssel* boven *Gouda*.

Bovendien worden in deze onderafdeeling als *binnenwaterkeeringen* nog beschreven:

1°. de *Hooge Rijndijk*, en

2°. de daaraansluitende *Prinsen-* of *Wierickerdijk*.

DE DUINEN.

Gemeenten: *Noordwijk, Katwijk, Wassenaar.*

Nov. 1903.

Langs de westzijde vindt het geheele vasteland van *Holland*, van *Kijkduin* tot den *Hoek van Holland* eene slechts op enkele plaatsen afgebroken, natuurlijke verdediging tegen de zee in den vorm van door den wind opgeworpen heuvels van fijn zand. Deze zandheuvels noemt men in het algemeen *duinen*.

Het woord *duin* is volgens Franck [1]) van Keltischen oorsprong. Het luidt in het Oud-Iersch *dun* (= burg). In het Welsch heeft het als *din* de beteekenis van versterkten heuvel; men vindt het als zoodanig nog terug in plaatsnamen, als *Lugdunum*.

Terwijl men in het algemeen de duinen, al naar mate zij langs het strand, dan wel meer landwaarts, buiten het bereik der zee liggen, onderscheidt in *zeeduinen* en *landduinen*, komen, als onmiddellijke waterkeering, waarover hier thans gehandeld wordt, uit den aard der zaak slechts de *zeeduinen* in aanmerking. Toch is het, uithoofde van hun samenhang met de achterwaarts

---

[1]) Etymologisch Woordenboek.

gelegen gronden, van belang, het complex der terreinen, die te zamen langs onze kust de duinformatie vormen, in zijn geheel te beschouwen.

De duinenreeks langs onze kust, dan, vormt over de geheele lengte eene gebogen lijn, te *Kijkduin* loopende in eene richting noord—zuid, en allengs tot *Hoek van Holland* overgaande in eene richting noordoost—zuidwest. Onmiddellijk vóór den duinvoet ligt aan de zeezijde het *strand*, dat zeewaarts met eene zeer flauwe helling afdaalt. De eigenlijke *duinen* worden gevormd door eenige onregelmatig aangesloten min of meer evenwijdige heuvelrijen, die te zamen met de daartusschen gelegen kommen het land met een zoom van de zee scheiden. Slechts de onmiddellijk langs de zee liggende rij is geheel regelmatig, en wordt *zeelooper* of *strandreep* genoemd. De meer landwaarts gelegen rijen worden, waar zij bepaaldelijk voorkomen, *middenloopers*, en die, welke het meest naar binnen gelegen zijn, *voorloopers* genoemd. Tusschen twee zulke rijen komen soms langgerekte, dalvormige vlakten voor, welke *duinvalleien* heeten. Ook treft men bekkenvormige, van alle zijden door duinen omsloten kleinere laagten aan; deze noemt men *duinpannen*. Aan de binnenzijde der duinen, eindelijk, vindt men de *geestgronden;* dat zijn veelal door de natuur, doch ook wel kunstmatig, door afzanding gevormde zandvlakten. Vaak zijn zij met veen of humus vermengd en vormen dan goeden bouwgrond, waarop bollen- en groententeelt met vrucht wordt uitgeoefend.

De duinenreeks van het vasteland van Zuid-Holland strekte zich vroeger uit tot aan het zuidelijkste punt van den eigenlijken *Hoek van Holland*, tegenwoordig het westelijk gedeelte van het eiland *Rozenburg*, en had toen, altijd binnen de provincie Zuid-Holland, eene lengte van ongeveer 51.5 KM. Toen echter in 1866—'72 de *Rotterdamsche Waterweg* werd gegraven, werden ook de duinen doorgesneden, zoodat de lengte, op het vasteland, werd teruggebracht tot ongeveer 47 K.M. Niet deze geheele linie is echter, waterstaatkundig, als hoofdwaterkeering te beschouwen. Immers de *Noordlandsche polder* onder *'s Gravenzande* wordt, evenals de ten zuiden en oosten daarvan gelegen polders, doorgaans aangemerkt als een *buitenpolder;* aan zijne noordzijde wordt hij begrensd door den *Hoogen Maasdijk* van *Delfland*, ter plaatse ook den *Zanddijk* genoemd, die eigenlijk de hoofdwaterkeering van *Delfland*, en dus van het vasteland, vormt langs den rechteroever van het *Scheur*. Deze Zanddijk sluit, ongeveer 4 K.M. benoorden den mond van den Waterweg, aan de achterzijde tegen de duinen, die derhalve van hier af zuidwaarts ophouden deel uit te maken van de doorgaande hoofdlinie van waterkeering, doch hier de waterkeering vormen van de buiten den Maasdijk gelegen polders aan de noordzijde van het *Scheur* en den *Waterweg*.

Voor zoover zij als hoofdwaterkeering zijn te beschouwen, hebben de duinen, alzoo vanaf de provinciale grens tot aan de aansluiting met den Zanddijk, eene lengte van ongeveer 44430 Meter, waarvan 25860 Meter behooren

tot *Rijnland* en 18570 Meter tot *Delfland* [1]). Over de verschillende gemeenten is de duinenlinie binnen *Rijnland* als volgt verdeeld:

Noordwijk	. . . .	14170 Meter.
Katwijk	. . . .	3490 „
Wassenaar	. . . .	8200 „
Te zamen	. . .	25860 Meter.

De *breedte* der duinen is zeer verschillend. Aan de grens der provincie Noord-Holland bedraagt zij circa 4000 M., doch hier versmalt zij langzaam en toenemend, tot zij bij *Noordwijk* 700 M. bedraagt. Ten zuiden van *Katwijk* vermeerdert de breedte weder, eerst tot gemiddeld 1500 en bij *Wassenaar* tot 3000 M., om daarna weder langzaam te versmallen tot 2500 M. bij *Scheveningen* [2]). In *Delfland* neemt de duinzoom, zooals in Afdeeling II van dit werk zal blijken, zuidwaarts verder zeer snel in breedte af.

Ook de *hoogte* der duinen is ongelijk, doch vertoont, evenals de breedte, eene zuidwaarts toenemende daling. Daar hoogtemetingen, zoover ons bekend, nimmer nauwkeurig zijn verricht, is hieromtrent echter weinig met juistheid te zeggen. Volgens Blink bereiken zij zelden eene grootere hoogte dan ± 60 M. + N. A. P. De *Blinkerd* bij *Haarlem* heeft ongeveer deze hoogte, doch het grootste gedeelte der duinen ligt belangrijk lager. Tusschen *Katwijk* en *Wassenaar* vindt men hoogten van 8 tot 13 M.; van hier daalt de hoogte naar *Scheveningen* af tot 4 à 6 M., om ten zuiden dezer plaats nog meer af te dalen. De gemiddelde hoogte blijft echter beneden 10 M. + N. A. P.

Wat eindelijk de *glooiingen* der duinen betreft, deze hebben volgens Verwey [3]) gewoonlijk eene helling van $1^1/_2$ op 1; zelden is het beloop aan de zeezijde flauwer dan 2 op 1; het lage strand helt gewoonlijk onder 40 op 1; na stormvloeden is de gemiddelde helling van het strand gemeenlijk 31 op 1, waarvan het lage gedeelte, beneden laagwater, eene gemiddelde helling van ongeveer 40 op 1, en het hoogere gedeelte tot aan den duinvoet van ongeveer 22 op 1 aanneemt.

Het is bekend, dat de duinen in den loop der eeuwen aan de zeezijde aanmerkelijk zijn afgenomen. Het is hier de plaats niet, om daarover in historische bijzonderheden te treden. Zij die hierin belangstellen, vinden het een en ander aangestipt o.a. bij Verwey [4]). Het meest bekende voorbeeld, dat steeds als een bewijs van den achteruitgang der duinen wordt aangehaald, is

---

[1]) Zooals in onderafdeeling I is medegedeeld, behoorde oudtijds ook de zuidelijke duinstrook tot aan den *Hoek van Holland* tot *Rijnland*.

[2]) Dr. H. Blink. Nederland en zijne Bewoners, Deel II, blz. 168 vlg.

[3]) W. Verwey Az. Waterstaatkundige beschrijving van Nederland (Waterbouwkunde Dl. II, afd. XIII) 1890; blz. 63.

[4]) t. a. p. blz. 62 en 64—66.

wel dat van het *Huis te Britten*, of *Brittenburg*, of *Arx Brittannica*. Deze veste werd, naar men meent, door de Romeinen in de 1ste eeuw gebouwd, achter de duinen op ongeveer 1000 M. ten noordwesten van de kerk te *Katwijk* [1]). Allengs ging echter het duin achteruit, zoodat de ruïnen van het kasteel meer en meer zich van de kust verwijderden, totdat zij eindelijk geheel onder de zee bedolven werden en slechts nu en dan bij lage ebben zichtbaar waren. Het laatst zijn de fundamenten door LE FRANK VAN BERKHEY blootgezien [2]).

Verschillende middelen zijn er in den loop der eeuwen en worden nu nog toegepast om de afneming van den duinvoet en het westuiven van het duin zelve te keer te gaan. Deze middelen bestaan deels, tot dusver echter alleen in *Delfland* (zie deswege Afdeeling II van dit werk) in het aanleggen van kunstwerken, deels in het bevestigen of in cultuur brengen der duinen zelve en in het, in verband daarmede, uitroeien van konijnen.

Het onderhouden, bevestigen en in cultuur brengen der duinen zelven wordt op verschillende wijzen gedaan [3]). Aan de achter- of landzijde worden de duinen vaak geslecht of afgekard en de grond gelijk gemaakt om er, met behulp van meststoffen, bebouwbaar land van te maken. Ook de binnenduinen zijn hier en daar bebouwd en beplant. De meest overheerschende wijze van bevestiging vindt echter nog plaats door helm- en stroobeplanting en het stellen van rietschermen of stuifblinden, een en ander gepaard met uitroeien of vangen van konijnen. Dit noemt men in het algemeen ook meer bepaaldelijk *onderhoud* der duinen. Dit onderhoud geschiedt in *Rijnland* onder toezicht van en grootendeels ook door het Hoogheemraadschap. Door de Vereenigde Vergadering werd laatstelijk bij besluit van 25 November 1899, goedgekeurd in December d.a.v., eene *verordening op de duinen* vastgesteld. Deze worden daarbij onderscheiden in *vrije* duinen, die door en voor rekening der eigenaars, rechthebbenden op die duinen of andere onderhoudsplichtigen, en *onvrije*, die door en voor rekening van *Rijnland* worden onderhouden. Tot de eerste behooren (in 1903) ongeveer 5550, tot de laatste 5250 H.A. De zeereep, ter geheele lengte, in Noord- en in Zuid-Holland, van ongeveer 39700 M., behoort tot de onvrije duinen, met uitzondering van:

---

[1]) BAKKER onderstelt in zijn „Nederlandsche Stad- en Dorp-beschrijver" (Dl. VII, Rhijnland, aanhangsel van het artikel Katwijk aan den Rijn), echter zonder eenigen grond, dat de Brittenburg reeds lang vóór *Julius Caesar* bestaan heeft.

[2]) Zie over den *Brittenburg* o.a. HENRICUS CANNEGIETER „de Brittenburgo" (1734) en, van den lateren tijd, eene nota van P. J. NEYT in de Notulen v. h. Kon. Inst. v. Ingenieurs 1874/75, blz. 68.

[3]) Zie over de beplanting der Nederlandsche zeeduinen o.a. het belangrijke rapport van de Nederl. Heidemaatschappij, uitgebracht aan de Ministers van W., H. en N. en van Financiën, en opgenomen in het Tijdschrift van de Nederl. Heidemij., 4e jaarg. (1892) blz. 41 en vlg.

een gedeelte bij *Katwijk*, lang . . . . 1000 M.,
een gedeelte bij *Noordwijk aan Zee*, lang. . . . . 1610 „ , en
een gedeelte bij *Zandvoort*, lang . . . . 3440 „ [1]).

In de keur komen voorts o. m. bepalingen voor over het *vrij verklaren* van duinen en de gevolgen van dien.

Er is eenig verschil in de gronden, waarop door *Rijnland* en door *Delfland* de duinen worden onderhouden. Het groote belang, dat het Hoogheemraadschap had bij de instandhouding der duinen als zeewering en bij de instandhouding der helmbeplanting tegen zandverstuivingen, heeft bij *Rijnland* reeds vroeg geleid zoowel tot het op eigen kosten beplanten der duinen als tot het maken van keuren op dat stuk. De eerste beplanting waartoe *Rijnland* overging, echter „zonder consequentie voor het vervolg", had plaats in 1521, krachtens een accoord den 10 September van dat jaar met den Hove van Holland namens de Keizerlijke Majesteit gesloten [2]). Later volgden meerdere beplantingen, aanvankelijk op uitnoodiging van en krachtens accoord met het hooger gezag, en gaandeweg ook uit eigen beweging, De bemoeienis van *Rijnland* op dat stuk groeide steeds aan, totdat eindelijk de zorg voor de behoorlijke beplanting in het Reglement van *Rijnland* van 22 November 1803 *uitdrukkelijk aan Hoogheemraden opgelegd werd* (art. 23). Deze opdracht is later in het tegenwoordige Reglement van 1857 opgenomen in art. 113, hetwelk aan het College van dagelijksch bestuur opdraagt te zorgen: *dat de duinen of zeeweringen door afstuivingen niet verachteren en dat de omliggende landen daardoor zoo min mogelijk worden benadeeld.*

De kosten door *Rijnland* aan het gewoon onderhoud der duinen besteed, bedroegen in:

1897	*f* 8314.54½
1898	„ 8290.15
1899	„ 8224.06
1900	„ 8330.18, en
1901	„ 8603.44

Boven werd reeds gewezen op het bekende feit, dat de duinen in den loop der eeuwen aan de zeezijde aanmerkelijk zijn afgenomen. Sedert de 18de eeuw is men naar middelen gaan omzien, om die afneming te beteugelen. Sinds dien heeft deze zich niet meer zoo onheilspellend voortgezet. Veeleer vallen in den laatsten tijd schommelingen waar te nemen, in dien zin, dat de duinvoet dan eens toe-, dan weer eens afneemt. Om daaromtrent juistere gegevens te verkrijgen, wordt het strand langs de Hollandsche en Zeeuwsche kusten thans jaarlijks van Rijkswege opgenomen. Hiertoe zijn op het strand op afstanden

---

[1]) Ontleend aan de Waterstaatskaart, Blad Hillegom 2 (bewerkt in 1899.)

[2]) Not. V. V. van Rijnland, 1888 blz. 187 vlg.

van 1 K.M. palen geplaatst. De meting geschiedt in Noord-Holland (van paal 0 tot paal 71) sedert 1843, in Zuid-Holland (van paal 72 tot paal 118) sedert 1857. Zij geldt zoowel den voet van het duin als de hoog- en laagwaterlijnen. De uitkomsten werden in daartoe bestemde registers opgeteekend.

Langs de *Delflandsche* kust werden, zooals in Afdeeling II nader zal worden medegedeeld, sinds 1877 bovendien nog door den Provincialen Waterstaatsdienst, met behulp van *Delflandsch* personeel en materieel, meer uitgebreide metingen verricht; na 1897 geschieden de metingen uitsluitend door en ten koste van *Delfland*. In de jaarverslagen der provincie, van *Rijnland* en van *Delfland* vindt men omtrent al deze metingen telkenjare uitvoerige mededeelingen.

In de duinen onder *Rijnland* bevinden zich, als kunstwerken, die deel der hoofdwaterkeering uitmaken, de hieronder te beschrijven *sluizen te Katwijk*.

Kunstwerken in de Rijnlandsche Duinen.

De Sluizen te Katwijk.

Gemeente: *Katwijk*.

Nov. 1903.

Te *Katwijk* heeft *Rijnland*, door middel van het *Katwijksche Kanaal*, eene uitwatering naar zee. Daartoe zijn de duinen, dus ook de natuurlijke waterkeering, ter plaatse doorsneden. Terwijl wij voor meerdere bijzonderheden omtrent de *Katwijksche* uitwatering verwijzen naar onderafdeeling III hieronder, volstaan wij hier met eene korte beschrijving dier werken, voor zoover zij deel uitmaken van de *doorgaande* waterkeering.

Deze wordt gevormd door eene *buiten-uitwateringssluis*, veelal de *buiten-* of *zeesluis* genoemd, in den mond van het kanaal, terwijl eene 450 M. meer landwaarts gelegen *binnensluis* met het daarnaastgelegen stoomgemaal, dienst kunnen doen als tweede waterkeering.

Vroeger was achter die tweede waterkeering nog eene derde reservekeering aanwezig. Deze werd gevormd door de z.g. *Hornesbrug*, ook bekend geweest als de *Brug met drijfdeuren*. Zij lag in den *Hornesweg* over het Kanaal, ongeveer ter plaatse waar het *Mallegat* van het Kanaal afbuigt. Het was eene vaste brug met drie overwelfde openingen, wijd elk 6,30 M. Elke opening kon afgesloten worden door eene enkele deur; de slagdrempels lagen op 2.20 M. ± A. P. Met deze deuren werd, bij buitengewoon hooge stormvloeden, een deel van het verval gekeerd. De brug, waarvan de aanwezigheid als waterkeerend middel langzamerhand overbodig was gebleken, werd in 1876,

ingevolge van een met de gemeente *Katwijk* gesloten contract [1]), bij gelegenheid van het graven van het *Prins Hendrikkanaal*, door Rijnland opgenomend, waarmede gepaard ging de vernieuwing van de oostelijker gelegen *Noordwijkerbrug*.

De *buitensluis* ligt op ongeveer 80 Meter binnenwaarts van den duinvoet. De lengte-as van het Uitwateringskanaal snijdt de lijn der strandpalen op ongeveer 120 M. bezuiden paal 86. De sluis bestaat uit een gemetseld sluisgebouw op eene houten paalfundeering. Zij heeft 5 overwelfde openingen, elk wijd 3.77 M., afgesloten door houten schuiven. Bovendien zijn schotbalksponningen aanwezig; „doch de schotbalken zouden bij storm moeilijk zijn „aan te brengen; . . . . . de sluis ligt, hoogstens 150 M. van de zee verwijderd, bij storm uit het N. W. ernstig blootgesteld." [2]) Over de schuiven en hare bewegingstoestellen is eene houten afdekking aangebracht, terwijl over de sluis eene rijbrug ligt. De slagdrempels liggen op 2.06 M. ÷ A. P. en de frontmuren keeren aan de zeezijde tot 6.30 M. + A. P. Het gebouw is diep 19.63 M. en lang, aan het zeefront, 54 M. Twee 180 M. lange steenen hoofden leiden de uitwateringsgeul vanaf de sluis naar zee.

De boezemstand van Rijnland bedroeg te *Katwijk* over de jaren 1893—1902 gemiddeld 0.60⁵ M. ÷ A. P.; de hoogste en de laagste stand kwamen in de jaren 1875—1902 voor resp. in Januari, Februari en Maart 1877 en in Februari 1879, en in Januari 1884 en bedroegen 0.22 en 1.30 M. ÷ A. P. De zeestand was over de jaren 1893—1902 gemiddeld, bij vloed 0.89 M. + A. P. en bij ebbe 0.66 M. ÷ A. P.; de hoogste en laagste standen kwamen hier in de jaren 1875—1902 voor resp. op 22 December 1894 en op 30 Maart 1881 en bedroegen 3.50 M. + A. P. en 1.81 M. ÷ A. P.

De tweede waterkeering wordt, als boven gezegd, gevormd door de *binnensluis* met het ten noorden daarnaast gelegen *stoomgemaal*, die gezamenlijk het uitwateringskanaal afsluiten. De *binnensluis* is eene gemetselde sluis met vijf overwelfde openingen, elk wijd in den dag 5.65 M. Elke opening is voorzien van een paar hooge en een paar lage puntdeuren, welke laatste slaan tegen bovenslagbalken met keermuren, zoodat ook zij den zeevloed kunnen keeren; de slagdrempeldiepte bedraagt 1.89 M. ÷ A.P.; bovendien heeft iedere opening aan weerszijden twee stel schotbalksponningen. De penanten zijn breed ongeveer 2.82⁵ M. (9 Rijnl. voeten). Het *machinegebouw* van het stoomgemaal bestaat uit een machinekamer met aan weerszijden drie schepradopeningen. Elke schepradopening is wijd in den dag 2.46 M. en wordt aan de buitenzijde afgesloten door twee paar wachtdeuren en bovendien aan weerszijden door twee stel schotbalksponningen; de bovenkant van den opleider

---

[1]) Not. V. V. v. Rijnland 1875, blz. 202 vlg. en 1876 blz. 124.

[2]) „Waterbouwkunde" door HENKET, SCHOLS en TELDERS. Eerste deel, afd. II Sluizen, door J. M. TELDERS, 1891, blz. 19.

ligt op 0.50 M. ÷ A.P.; de penanten tusschen de openingen zijn breed 1.80 M. De afstand tusschen de noordelijke dagzijde der noordelijke opening van de sluis en de zuidelijke dagzijde van de zuidelijke schepradopening bedraagt 20 M. Het machinegebouw is lang, tusschen de wederzijdsche dagzijden der binnenste schepradopeningen, 19 M. De doorgaande fundeeringsvloer van het geheele gebouw ligt op 2.44⁵ M. ÷ A.P. Over de geheele lengte van binnensluis en machinekamer ligt, langs de buitenzijde, eene steenen rijbrug, waarvan het buitenfront geacht kan worden de waterkeering te vormen; de bovenkant dier brug ligt op 5 M. + A.P. Langs het machinegebouw is zij voorzien van eene steenen borstwering, reikende tot 6.22 M. + A.P.

De beide sluizen en de hierboven genoemde Brug met drijfdeuren werden in de jaren 1804—1807, bij gelegenheid van den aanleg van het *Katwijksche* uitwateringskanaal, door *Rijnland* gebouwd. Die bouw was een gevolg van een besluit van het Wetgevend Lichaam van het Bataafsch Gemeenebest van 4 Mei 1804. Voor meerdere bijzonderheden omtrent deze werken en hetgeen daaraan is voorafgegaan of daarop is gevolgd, verwijzen wij naar onderafdeeling III hieronder. Wij wijzen er hier slechts op, dat men destijds eene doorstroomingsopening overeenkomende met drie openingen der binnensluis voor de uitwatering voldoende achtte. Dies kreeg deze sluis dan ook slechts drie openingen. De buitensluis werd echter voorzichtigheidshalve reeds van vijf openingen voorzien. Die maatregel kwam later goed te stade, want het bleek, vooral bij gelegenheid van de droogmaking van het *Haarlemmermeer*, dat de *Katwijksche* uitwatering geen voldoende capaciteit had, weshalve in 1844, nevens andere werken, overgegaan werd tot het maken van twee nieuwe openingen in de binnensluis, naast de bestaande.

Toch bleef de geheel natuurlijke uitwatering, vooral voor den verkleinden boezem van Rijnland, gebrekkig. Na jarenlange voorbereiding werd dan ook in 1880—81 het stoomgemaal gebouwd, waardoor in verband met de versterking der drie andere boezemstoomgemalen het vraagstuk van de waterontlasting van *Rijnland* tot eene bevredigende oplossing werd gebracht.

Beide sluizen en het stoomgemaal zijn eigendom van en worden beheerd en onderhouden door het Hoogheemraadschap van *Rijnland*.

RIJNLANDS RECHTER-IJSSELDIJK TOT AAN DEN AFSLUITDAM BOVEN GOUDA.

Gemeente: *Gouda.*

Oct. 1903.

Het gebied van *Rijnland* begint onmiddellijk aan de zuidwestzijde der *Mallegatsluis* te *Gouda*. Van hier strekt zich de waterkeering langs het noordelijk boord van den open *IJssel* oostwaarts uit tot aan de waaiersluis aan den mond van het gekanaliseerde deel dier rivier boven *Gouda*.

Zij kan verdeeld worden in twee hoofdvakken. Het *eerste* vak, ruim 270 M. lang, strekt van de *Mallegatsluis* tot aan de *Hanepraaisluis*, uitwateringssluis vóór het stoomgemaal van *Rijnland*. Het bestaat uit eene aaneenschakeling van waterkeerende werken en gebouwen, allen gelegen vóór en deel uitmakende van de bebouwde kom der gemeente *Gouda*. De geheele waterkeerende lijn staat hier dan ook onder beheer van en wordt onderhouden door die Gemeente, doch staat, als waterkeering, onder toezicht van *Rijnland*.

Het *tweede* vak, lang ongeveer 1220 M., vormt weder een eigenlijken dijk en strekt van de *Hanepraaisluis* tot aan den afsluitdam bij de waaiersluis. Het wordt onderhouden en beheerd door het Hoogheemraadschap.

De waterkeering vóór de stad *Gouda* wordt weder door de *Havensluis* aan den mond der *Goudsche haven*, gescheiden in een westelijk deel, het z.g. *Oude Veerstal* en een oostelijk deel, het z.g. *Nieuwe Veerstal*.

Het gedeelte waterkeering tusschen de *Mallegat-* en de *Havensluis* wordt achtereenvolgens gevormd door:

1°. *hooge gronden*, van de *Mallegatsluis* tot het na te noemen gebouw, ter lengte van ongeveer 35 M. Deze bestrate gronden liggen op de hoogte van 3,85 M. + A. P.;

2°. het *gebouw Sectie D no. 1655*, de z.g. *kleine beukmolen*, eigendom der gemeente, waarvan de naar den *IJssel* gekeerde gevelmuur ter lengte van ongeveer 19 M., de waterkeering uitmaakt;

3°. een aan voormeld gebouw aansluitenden *keermuur* lang, met de na te noemen opening, ongeveer 56 M. en oostwaarts aansluitende aan mede na te noemen gebouwen. De keermuur is breed 0,80 M. en wordt afgedekt door een z.g. ezelsrug, breed 1,00 M., waarvan de bovenkant reikt tot 3,75 M. + A. P. Op die rug is nog eene houten rib gewerkt, dik ongeveer 12 c.M. en reikende tot 3,80 M. + A. P., zijnde dus de waterkeerende hoogte des muurs. Vóór den muur, dus aan de *IJssel*-zijde, ligt het terrein, waarover later, op ongeveer 2,40 M. + A. P. en achter den muur is een kleitalud aangebracht, reikende tot aan het plein genaamd *Veerstal*, dat gelegen is op 2,50 à 2,60 + A. P. Aan het oostelijk uiteinde van den muur, tegen het hiernavolgend perceel Sectie D no. 611, is in den muur eene opening gespaard, genaamd de *Havenpoort*, tot doorgang naar de hierna te behandelen *IJsselkade*. Deze opening, wijd 3,42 M., wordt bij vloed afgesloten door eene 0,45 M. dikke kleikisting, waarvoor de noodige planken aanwezig zijn en in sponningen bewogen worden [1]).

4°. De *gebouwen* kadastraal bekend *Sectie D nos. 611 en 612*, waarvan de

---

[1]) Tot 1895 bestond er aan de westzijde van den keermuur nog eene opening, de z.g. *Waterpoort*. Deze is in dit jaar door de gemeente *Gouda*, bij gelegenheid der algemeene verbetering der waterkeeringen (waarover later) buiten dienst gesteld en gedicht.

naar den *IJssel* gekeerde gevelmuren, te zamen ter lengte van ongeveer 16 M., de waterkeering uitmaken. Eerstgenoemd gebouw is particulier eigendom; laatstgenoemd behoort aan de gemeente *Gouda* en sluit aan de oostzijde aan tegen de *Havensluis*.

Vóór de waterkeeringen genoemd sub 2° tot en met sub 4° ligt langs den *IJssel* eene laad- en loskade, waarvan het boord langs de rivier gevormd wordt door een kaaimuur, ter gezamenlijke lengte van 96 M., afgedekt door eene rollaag, reikende tot 1.77 M. + A. P. De kade is breed, tusschen den kaaimuur en de hoofdwaterkeering, van 6.00 M. tot 12.50 M. en loopt binnenwaarts op tot eene hoogte van ongeveer 2.40 M. + A. P. bij de hoofdwaterkeering. Aan de westzijde gaat van de kade een oprit naar het hooge terrein genoemd sub 1°. Die oprit wordt aan de *IJssel*zijde beschermd door een keermuur.

Het gedeelte waterkeering tusschen de *Haven-* en de *Hanepraaisluis* wordt achtereenvolgens gevormd door:

1°. Een doorgang, genaamd *poort naar de Krabbelerbrug*, onmiddellijk aansluitende aan het muurwerk van de havensluis en reikende tot de na te noemen gebouwen. De doorgang, wijd 8.02 M., wordt, evenals de *Havenpoort*, bij vloed met eene kleikisting afgesloten; wijdte tusschen de met een punt van 1.10 M. pijl te stellen schotplanken 0.42 M.

2°. De *gebouwen* perceelen *sectie C nos. 360 en 361*, beide particulier eigendom, waarvan de naar den *IJssel* gekeerde gevelmuren, te zamen lang ongeveer 29 M., de waterkeering uitmaken; en

3°. *Hooge gronden* gevormd door gemeentelijk plantsoen, overblijfselen der vroegere vestingwallen, reikende van het gebouw sectie C no. 361 tot de *Hanepraaisluis*. Deze gronden, waarvan de waterkeerende lijn ongeveer eene lengte heeft van 100 M., hebben eene hoogte van ongeveer 3.90 tot 4.10 M. + A. P.

Vóór de gedeelten sub 1° en 2° genoemd ligt wederom eene los- en laadkade, breed 12 à 15 M., die zich oostwaarts oplost in de sub 3° genoemde hooge gronden. Langs het boord van den *IJssel* ligt ook hier een kaaimuur, reikende tot ongeveer 1.55 à 1.70 M. + A. P. Deze kaaimuur werd in 1895 van gemeentewege over eene lengte van 42 M. vernieuwd.

In het gedeelte waterkeering, dat door de gemeente *Gouda* wordt beheerd en onderhouden liggen de volgende kunstwerken, die hieronder uitvoeriger behandeld zullen worden:

1°. de *Mallegatsluis;* Rijks-schutsluis, tevens uitwateringssluis van *Rijnland*;

2°. een *inlaatduiker* voor het westelijk deel der stad *Gouda*;

3°. de *Havensluis*, keersluis voor de haven van *Gouda*, kan ook dienen voor uitwatering van *Rijnland's* boezem; en

4°. een *inlaatduiker* voor het oostelijk deel der stad *Gouda*.

De geheele waterkeering van *Gouda* is reeds zeer oud. Eerst in 1857 werd

zij, met de invoering van *Rijnland's* nieuw reglement, gelijk met het geheele grondgebied der gemeente, binnen het grondgebied en onder het toezicht van het Hoogheemraadschap gebracht. Tot dien tijd stond zij niet onder toezicht van eenig dijkscollege. De waterkeering werd in 1895 geheel hersteld en deels vernieuwd. Dit geschiedde, op uitnoodiging van *Rijnland's* bestuur, nadat bij den stormvloed van 22/23 December 1894, waarbij het water te *Gouda* de ongekende hoogte van 3.30 M. + A. P. bereikte, gebleken was, dat haar toestand op vele punten te wenschen overliet.

De *IJsseldijk* vanaf de *Hanepraaisluis* tot aan den afsluitdam boven *Gouda* heeft eene lengte van 1215 M. Hij wordt ook wel genoemd de *Goejanverwelledijk* en heeft vooral in de laatste jaren veel te doen gegeven, daar hij onophoudelijk verzakkingen vertoonde. De kruinsbreedte bedraagt 4.50 M. en de hoogte aan de buitenkruinlijn 3.70, in het midden 3.80 à 3.85 M. en aan de binnenkruinlijn 3.80 M. + A. P. De glooiïngen hebben aan de buitenzijde eene helling van $1\frac{1}{2}$ à 2 op 1. Aan de binnenzijde zijn zij bewerkt onder eene helling van 2 op 1 met eene tonrondte van 0.70 M. Over bijkans de geheele lengte is voorts een binnenberm aangebracht en wel vanaf de *Kolfwatering* tot den afsluitdam bij de waaiersluis, met uitzondering van een tweetal hooge gedeelten, n.l.: een gedeelte, lang 50 M. bij de perceelen sectie A nos. 2445 en 2448, en een lang ongeveer 150 M. beoosten de *Breevaart*. De totale lengte berm bedraagt ongeveer 890 M. De berm is aangelegd op eene hoogte van A. P. op 6 M. uit de binnenkruinlijn en van 0.50 M. ÷ A. P. op 16 M. uit die lijn, en sluit met deze helling van $\frac{1}{20}$ aan tegen de binnenglooiïng van den dijk. Aan de landzijde heeft de berm een talud van 2 op 1 naar het maaiveld. In een wiel aan de binnenzijde des dijks, ruim 300 M. beoosten de *Hanepraaisluis*, zoomede in de gedempte *Breevaart* is de berm 9 à 10 M. breeder. De verbreede gedeelten liggen in het wiel op 1.00 en in de Breevaart op 0.10 M. ÷ A. P. met hellingen boven polderpeil (resp. 1.85 en 0.55 M. ÷ A. P.) van 2 op 1.

Op ongeveer 580 M. beoosten de *Hanepraaisluis* bevindt zich aan de buitenzijde van den dijk eene grintbergplaats, verkregen door opvulling van de ruimte binnen den vroegeren afsluitdam van de voormalige *Vuilebrassluis*, waarover later. De bergplaats bestaat uit een halfcirkelvormig plateau met een straal van 11 M. en liggende met het bovenvlak op 3.70 M. + A.P.

Op de kruin des dijks ligt over de geheele lengte een kunstweg. Deze wordt van af de *Hanepraaisluis* tot aan de *Haastrechtsche brug* over den *IJssel*, d. i. over eene lengte van 250 M., onderhouden door de gemeente *Gouda* en van die brug tot den afsluitdam door *Rijnland*. Bovendien loopt langs de geheele lengte van den dijk, van af den afweg naar de stad *Gouda*, op ongeveer 130 M. ten oosten van de *Hanepraaisluis*, tot aan den afsluitdam de stoomtramlijn van *Gouda* naar *Oudewater*. Deze heeft smal spoor (1.067 M.) en ligt langs de binnenzijde der kruin. Langs de buitenzijde der kruin

bevinden zich een tweetal wisselplaatsen in den kunstweg en wel op ongeveer 780 en op 1050 M. boven de Hanepraaisluis. Zij hebben eene oppervlakte van 40 M². Opritten naar den dijk bevinden zich aan de *binnen*zijde: op 130 M. boven de *Hanepraaisluis* (boven reeds genoemd), op 250 M. boven die sluis, tegenover de *Haastrechtsche* brug en op 470 M. boven de sluis; beide laatstgenoemden zijn 2.50 M. breed en hebben eene helling van 12 op 1. Aan de *buiten*zijde bevindt zich een oprit op ongeveer 620 M. boven de *Hanepraaisluis* toegang gevende tot het na te noemen omkade buitendijksche terrein.

Vanaf de *Hanepraaisluis* tot ruim 300 M. bovenwaarts, dus voorbij de *Haastrechtsche* brug, loopt de *IJssel* onmiddellijk langs den dijk. Hooger op is hij daarvan gescheiden door voorland, dat tot 170 M. breed is. Een klein gedeelte van dit voorland, ter grootte van ongeveer 2 H.A., is bekaad; kadehoogte 1.90 à 2.20 + A.P. Vanaf de beschoeiïng van de *Hanepraaisluis* is de buitenglooiïng des dijks voorzien van steenbezetting over eene lengte van 117 M. bovenwaarts, reikende met den bovenkant tot 0.86 M. + A. P. Aan die steenbezetting wordt sedert jaren niets meer gedaan.

In het bij *Rijnland* ressorteerende deel van de IJsselwaterkeering ligt slechts één kunstwerk, te weten: de *Hanepraaisluis,* uitwateringssluis vóór het stoomgemaal van *Rijnland*. Die sluis wordt hieronder uitvoeriger behandeld.

Vroeger lagen in den IJsseldijk nog een tweetal sluizen, n.l. de *Bloemendaalsche sluis* en de *Vuilebrassluis.* Beiden zijn thans opgeruimd; de *Bloemendaalsche sluis* werd in 1861 door den polder *Bloemendaal* geamoveerd en de *Vuilebrassluis* in 1889 door *Rijnland.* Laatstgenoemde behoorde krachtens een accoord van 1 April 1608 in onderhoud bij de besturen der polders *Reeuwijk* en *Sluipwijk*, die echter in dat onderhoud niet naar behooren voorzagen. Dit had, na eenige onderhandelingen, tengevolge, dat de sluis in 1869 door *Rijnland* in eigendom werd overgenomen. Nog in datzelfde jaar werd zij aan de buitenzijde door een dam afgesloten [1]). Men wenschte haar, zoo noodig, nog te kunnen inrichten voor waterinlating. De sluis, die eene wijdte had van 4.09 M. en eene slagdrempeldiepte van 1.81 M. ÷ A. P., lag n.l. aan den mond van de thans gedempte *Breevaart*, die boezemwater van *Rijnland* was. Toen het bleek, dat zij voor waterinlating ongeschikt was, werd zij in 1889 door *Rijnland* gedeeltelijk afgebroken en de tusschenruimte binnen de sluis en de afdamming aangevuld en ingericht als bergplaats voor grint.

Volgens de kaarten van Rijnland van 1687 en van 1746 moet er vroeger in den *Ouden Boskooper en Alfenschen Sluisvliet*, waarlangs de *Kittelkade* heeft geloopen, ongeveer 140 M. bewesten de voormalige *Vuilebrassluis*, nog eene

---

[1]) Not. V. V. van Rijnland, 1869, blz. 205, 246 en 266.

sluis hebben gelegen. Van die sluis wordt later geene melding meer gemaakt. Ook in het archief van het voormalige *Hoagdijksbestuur van Steijn en Wilens* wordt zij nergens genoemd.

De *IJsseldijk* heeft eene zeer oude geschiedenis. Vóór 1856, jaar waarin de afsluitdam met waaier- en duikersluis boven *Gouda* in den *IJssel* voltooid werd, droeg de dijk ook verder bovenwaarts tot aan den *Doorslag* (provincie Utrecht) het karakter van eene rivierwaterkeering. Het gedeelte daarvan, dat ons thans bezighoudt, ressorteerde onder het *Hoogdijksbestuur van Steyn en Willens.* Den oorsprong van dit bestuur hebben wij niet met juistheid kunnen nagaan. In het thans op het archief van *Rijnland* berustende archief van dat bestuur, is een stuk aanwezig van den 15 December 1449, waarbij „Burgemeesteren Schepenen ende Raeden der Stede van der Goude" een schouw op den dijk legden. In dat stuk wordt bepaald, dat „den dyckgrave met de hooge Heemraeders commen sullen opten hoogen dijck alle jaers, op Sinte pieters avondt," „omme te ordonneren ende leggen alle keuren dijemen binnen sjaers opten dijck ofte opten voet van den dijck schouwen sall." Voorts werd het land van Steyn bevestigd in alle voorrechten daaraan in 1350 gegeven. Dit land van Steyn werd n.l. in 1130 door ANDREAS VAN KUYK, zoon van den gelijknamigen bisschop van *Utrecht*, aan de *Oudemunsterkerk* te *Utrecht* geschonken, van welke kerk JAN VAN HENEGOUWEN het weder ter leen ontving, waarop deze de straks vermelde voorrechten gaf. Het land kwam door erfenis later aan JAN VAN TRESLONG, Kanunik van het *Oudemunster*. Deze verkocht de Heerlijkheid den 15 April 1438 met al hare rechten voor 2800 Rijnsche guldens aan de stad *Gouda*. Daar *Gouda* later de voorwaarden niet nakwam, werd zij genoodzaakt, de Heerlijkheid, die daardoor weder aan het Kapittel vervallen was, den 19 Januari 1480 of '81 weder in te koopen voor 1000 Rijnsche guldens [1]. Ook later bleef de Heerlijkheid een aan *Gouda* geschonken leen van Holland [2].

Het latere *Hoogdijksbestuur van Steyn en Willens* werd laatstelijk gereglementeerd in 1829. Een door dat bestuur ontworpen reglement werd n.l. goedgekeurd bij Kon. Besl. van 8 April 1829 no. 29. Het dijksbestuur bestond uit een Dijkgraaf en drie Hoogdijksheemraden. Het had de „geheele Directie over den Dijk loopende van de hanepraai tot aan de Wirikken" (art. 7); de afmetingen van den dijk werden in art. 10 omschreven. Onder het dijksdistrict ressorteerden de polders *Steyn, Willens, Sluipwijk, Reeuwijk, Bloemendaal* en *Oukoop*. Het onderhoud van den dijk geschiedde bij verhoefslaging. In 1857 waren verhoefslaagd:

---

[1] I(GNATIUS) W(ALVIS). Beschrijving der stad Gouda. 1713, Dl. I, blz. 43 vlg.

[2] Resol. Staten v. Holl. en Westvriesl. 7 Juli 1664.

de gemeente *Gouda* voor	608	M. dijks.
de polder *Stein* voor	3891.4	„ „
de polder *Willens* voor	2045.2	„ „
TEUNIS DE RIDDER te *Stein* voor	106	„ „
LAURENCIUS MARKUS te *Stein* voor	116	„ „
de polders *Reeuwijk* en *Sluipwijk* voor	35	„ „
Te zamen . . .	6801.6	M. dijks.

Bij het nieuwe reglement van Rijnland, vastgesteld bij Kon. besluit van 6 Juli 1857 (Staatsblad n°. 90) werden *Gouda*, *Bloemendaal*, *Stein* en *Willens* bij Rijnland getrokken. Gelijkertijd werd de *IJsseldijk* onder het beheer van dat Hoogheemraadschap gebracht en werd (art. 193, vroeger 192) het hoogdijksbestuur van *Stein en Willens* opgeheven en alle rechten en verplichtingen van dat bestuur aan dijkgraaf en hoogheemraden van *Rijnland* opgedragen, met bepaling, dat het archief van het vroegere bestuur mede aan *Rijnland* over zou gaan.

Sedert is van lieverlede de hoefslagplicht door alle betrokkenen afgekocht [1]), zoodat in 1892 bij resolutie van de Vereenigde Vergadering van 30 April van dat jaar n°. VIII [2]) besloten kon worden, dat het onderhoud van den *IJsseldijk* niet meer bij verhoefslaging van de eigenaars van hoefslagplichtige gronden terug geëischt zou worden, maar ten laste van de algemeene kas van het hoogheemraadschap zelf zou komen.

Intusschen was in 1856 de afsluiting van den *Hollandschen IJssel* boven *Gouda* gereed gekomen en was dientengevolge de lengte *rivierwater*keerende *IJsseldijk*, waarmede zich *Rijnland* in 1857 zag belast, aanmerkelijk verkort. De dijk heeft echter in den loop der jaren veel te doen gegeven. De voornaamste uitgevoerde werken zullen wij kortelijk mededeelen. Reeds in 1861 werd de dijk tusschen de *Haastrechtsche* brug en den afsluitdam verhoogd en verzwaard, door hem te brengen tot de hoogte van 3.80 M. + A. P. met eene kruinsbreedte van 4.00 M. (bestek n°. 2). In 1869 werd, zooals boven reeds gemeld, de *Vuilebrassluis* door Rijnland overgenomen en aan de buitenzijde afgedamd. In 1884 werd aan de binnenzijde van den dijk in het wiel boven *Gouda* een berm gemaakt en werd de ruimte tusschen de buitenkruinlijn des dijks en den dam buiten de Vuilebrassluis aangevuld (bestek n°. 48). Vijf jaar later werd de geheele sluis uitgebroken (bestek n°. 87). In 1890 en 1891 zijn de slooten langs den binnenteen van den dijk aangevuld, en is over bijna de volle lengte een binnenberm van zand, met klei gedekt, langs den dijk aangebracht (bestek n°. 96). Nadat door den storm van 22/23 December 1894

[1]) Zie hiervoor: Mem. v. Toel. Begrooting *Rijnland* voor 1892, art. 179; Not. V. V. v. Rijnl. 1891 blz. 223 en 1892 blz. 28 en 87.

[2]) Not. V. V. v. Rijnl. 1892 blz. 88.

aan den dijk belangrijke schade was toegebracht, en deze zelfs op twee plaatsen was overgeloopen, werd de dijk in 1895 tot 3.70 M. + A. P. aan de kanten en 3.85 M. + A. P. in het midden opgehoogd en met een zwaar binnentalud versterkt (bestek n°. 118). Intusschen vertoonde de dijk wederom verzakkingen, zoodat hij in 1898 opnieuw op hoogte gebracht moest worden (bestek n.°. 138). Nog bleek de dijk niet stabiel en kwamen steeds regelmatige zakkingen voor, zoodat in 1903 nogmaals tot verhooging van het vak tusschen de *Haastrechtsche* brug en de Waaiersluis moest worden overgegaan (bestek n°. 161). De ondervinding zal moeten leeren, of de dijk daarna tot rust zal zijn gekomen.

Kunstwerken in Rijnland's Rechter IJsseldijk.

MALLEGATSLUIS; SCHUTSLUIS EN UITWATERINGSLUIS VAN RIJNLAND.

Gemeente: *Gouda.*

Oct. 1903.

De *Mallegatsluis* ligt onmiddellijk ten oosten van de grensscheiding tusschen Rijnland en Schieland in de uitmonding van de *Turfsingelgracht* te *Gouda* in den *IJssel.* Zij verbindt het buiten- met het binnendijksche gedeelte van den Waterweg van *Amsterdam* naar *Rotterdam* en is in beheer en onderhoud bij het Rijk. Het is eene gemetselde schutsluis, waarvan het buitenhoofd ligt in de doorgaande waterkeering langs den *IJssel.* De doorvaartwijdte bedraagt 7.85 M. De totale lengte der sluis is 56.95 M. en de schulengte 46.90 M. Elk hoofd is afgesloten door een paar naar den IJssel keerende puntdeuren, slagdrempeldiepte 3.01 M. ÷ A. P. De dekzerken van het buitenhoofd liggen ter hoogte van 3.64 M. + A. P.; de deuren keeren tot 4.19 M. + A. P. Bij het binnenhoofd bedragen die hoogten resp. 2.49 en 1.91 M. + A. P. In beide sluishoofden bevindt zich, aan den noordoostelijken rechtstandmuur, een riool, afgesloten door eene schuif. Over het binnenhoofd ligt eene ijzeren ophaalbrug, breed tusschen de hameistijlen 3.58 M.

Van het bouwen eener sluis op de plaats waar nu de *Mallegatsluis* staat, is waarschijnlijk voor het eerst sprake in 1398. Den 9 Januari van dat jaar stond Hertog ALBRECHT aan de stad *Haarlem*, als eene bijzondere gunst „van gratiën ende niet van rechtswege" toe, om bij gelegenheid van een doorbraak van den *IJsseldijk*, waardoor de vaart *door* de stad *Gouda* onmogelijk was geworden, met goedvinden dier stad, tijdelijk, voor den tijd van 8 dagen, vermoedelijk op de plaats van de tegenwoordige sluis, een verlaat te maken. Dit verlaat is echter spoedig weder opgeruimd en de vaartuigen werden nog lang gedwongen te varen *door* de stad, „daer die Heer van de lande sijn

sloth, sijn tollen en sijn sluysen heeft laten maken." [1]) Het beleg van *Leiden* deed eerst de behoefte gevoelen om met krijgsvaartuigen uit den *IJssel* den *Rijn* te bereiken. Daarvoor waren de sluizen in *Gouda* te nauw, en zoo kwam, op herhaaldelijk aandringen van WILLEM DEN ZWIJGER, op kosten van het gemeene land, de groote sluis buiten *Gouda* tot stand. Doch die groote sluis mag uitsluitend dienen voor oorlogsbodems; koopmansgoederen moeten *door* de stad blijven varen. Zij hield stand tot 1763, en werd toen, nadat de tegenwoordige *Mallegatsluis* daarnaast gebouwd was, afgebroken. De bouw der nieuwe sluis werd krachtens resolutie der Staten van Holland en Westfriesland van 3 Mei 1763 den 30 Augustus van dat jaar aanbesteed en voor *f* 118.000,— gegund aan ARIE BLANKEN.

Bij het bekende Kon. besluit van 17 December 1819 n°. 1 werd de sluis, die destijds bij het Rijk in onderhoud was, met een aantal andere werken, in beheer en onderhoud overgedragen aan de provincie Zuid-Holland. Bij Kon. besluit van 27 Mei 1876 (Staatsblad n°. 109) werd zij echter weder door het Rijk in beheer en onderhoud terug genomen. In 1884 werd zij, tengevolge van ontdekte belangrijke gebreken, geheel afgedamd en grondig hersteld In 1902 werden door de sluis geschut 27024 vaartuigen metende 2086885 M^3 tegen 30240 vaartuigen metende 2104787 M^3. in 1901 [2]).

INLAATDUIKER VOOR HET WESTELIJK DEEL DER STAD GOUDA.

Gemeente: *Gouda.*

Oct. 1903.

Deze duiker ligt onder de geheele breedte van de waterkeering langs het westelijk deel der stad *Gouda*. Hij verbindt den *IJssel*, waarin hij door den kaaimuur langs de los- en laadkade, op ongeveer 50 M. benoordoosten het midden der *Mallegatsluis*, uitmondt, met de gracht langs de *Peperstraat* binnen de stad, boezemwater van *Rijnland*. Het is een steenen duiker, op 11.06 M uit den IJsselkaaimuur afgesloten door een houten schuif. De lengte bedraagt ± 59 M., de dagwijdte 0.94 M. bij den *IJssel* en 0.89 M. bij de schuif en de hoogte op beide genoemde plaatsen resp. 2.51 en 1.88 M. De onderkant der opening ligt op 1.48 M. ÷ A.P.

Deze duiker en de hierna te behandelen inlaatduiker voor het oostelijk deel der stad dienden vroeger om, met behulp van door hen ingelaten vloedwater uit den *IJssel*, fabriekmolens in beweging te zetten, die op hunne beurt hunne

---

[1]) Zie Not. Prov. St. Herfstverg. 1881; Bijlage 26, blz. 77 en vlg.

[2]) Zie voor meerdere bijzonderheden omtrent de sluis Tijdschrift v. h. Kon. Inst. v. Ingenieurs 1886/87 blz. 8.

draaiende beweging mededeelden aan z.g. *volstampers*. Vandaar dat men die duikers vroeger, en nu nog, in het spraakgebruik betitelde met den naam van *volmolenduikers*. Zij zijn al van zeer ouden datum. Vermits door hun bedrijf eene zeer belangrijke hoeveelheid water op *Rijnland* gebracht, en daardoor de boezem in hevige mate bezwaard werd, is het begrijpelijk, dat *Rijnland's* bestuur geen pogingen onbeproefd liet, om in dien toestand verbetering te brengen. Reeds in de zeventiende eeuw schijnt *Rijnland* met *Gouda* over die duikers, die eigendom der stad zijn, en voor eene kleine som aan fabrikanten verpacht werden, een rechtsgeding te hebben gevoerd. Hiervan werd den 8 Augustus 1630 bij minnelijke schikking door een contract [1]) een einde gemaakt, waarbij de werking der duikers getemperd werd, in zooverre dat er slechts twee volmolens mochten zijn; dat deze niet mochten werken van 15 Februari tot 15 Mei, en dat overigens, zoodra de *Gouwe* zeker peil bereikt had, de volmolens moesten stilstaan. Niettemin kwam langs dien weg, zoomede door de *zijlen* of kokers, door de eigenaren der huizen langs de *Haven* binnen *Gouda* onder hunne perceelen van lieverlede tot waterverversching aangelegd, nog steeds bezwarend veel water op de *Gouwe*, zoodat het maalpeil, zeer tot nadeel der daarop uitmalende polders, veel te dikwijls bereikt of overschreden werd. Pogingen om deswege gerezen geschillen in der minne te schikken, bleven zonder gevolg. Toen dan ook tijdens de droogmaking van het *Haarlemmermeer* hevige klachten over waterbezwaar op de *Gouwe* waren vernomen, verscheen eindelijk in Januari 1851 eene provinciale verordening [2]), waarbij de werking der volmolens en der zijlen of kokers werd verboden zoo dikwijls het maalpeil van 0.27^5 M. ÷ A.P. op de *Gouwe* was bereikt.

Toen nu in 1856 ten behoeve van *Rijnland's* verkleinden boezem het stoomgemaal te *Gouda* was gesticht, en in 1857 het grondgebied dier stad binnen *Rijnland's* grenzen was getrokken, begreep het bestuur van *Rijnland*, dat de geheele zaak, met nog enkele andere waterstaatsbelangen, afdoende moest worden geregeld. Uit de deswege gevoerde onderhandelingen vloeide eindelijk voort het belangrijke contract van 29 Juni 1869 tusschen *Rijnland* en *Gouda* gesloten [3]). In dat contract werd ten aanzien van de volmolens het volgende bepaald:

„1°. Het contract van 8 Augustus 1630 wordt ingetrokken met ultimo De-„cember 1869, voor zooveel betreft den kleinen volmolen, en met ultimo April

---

[1]) In zijn geheel opgenomen in bijlage 15 van het III^de^ deel van Jhr. Mr. Gevers van Endegeest „over de Droogmaking van het Haarlemmermeer"; 1861.

[2]) Vastgesteld bij besluiten der Staten van 12 en 26 Nov. en 3 Dec. 1850 (not. Herfstverg. 1850 blz. 39, 113 en 211), goedgekeurd bij K. B. van 10 Januari 1851 no. 58, afgekondigd in het Prov. Blad van 1851 no. 7.

[3]) Opgenomen als bijlage 15 in Gevers van Endegeest, „Het Hoogheemraadschap van Rijnland."

„1872, voor zooveel den grooten volmolen aangaat, of, wanneer de huurders „van dezen, krachtens eene met Rijnland te maken schikking in eene vroegere „staking van de werking daarvan mogten bewilligen, alsdan met den dag van „zoodanige vervroegde staking.

„2°. Met die respective dagen houdt de werking der volmolens door middel „van IJsselwater op, en worden de waterraderen dier molens binnen eene „maand daarna door de zorg van het Gemeentebestuur weggenomen.

„3°. Voor de stichting eener andere gelegenheid tot het drijven van den „kleinen volmolen en voor schadevergoeding aan de gemeente wegens het „gemis der revenuen, welke zij uit de verpachting van den grooten volmolen „geniet, wordt door Rijnland aan Gouda betaald een bedrag van *vijf en twintig* „*duizend gulden* (f 25000.)

„4°. Voor rekening van Gouda blijft het onderhoud der duikers van de „opgeheven volmolens, ter wijdte hoogstens van 0.85 el voor den grooten en „van 0.89 el voor den kleinen duiker, zoomede dat van de schuiven dier dui- „kers, welke schuiven zoodanig moeten worden ingerigt, dat zij niet hooger „kunnen worden opgehaald dan noodig is om eene opening te geven van „0.60 el hoogte.

„Bij herstel of vernieuwing zal, met voorkennis van den onderopzigter van „Rijnland, hiervan tijdelijk mogen worden afgeweken.

„5°. Door Rijnland wordt aan Gouda het regt toegekend om, ter verver- „sching van de stadsgrachten, water in te laten door die duikers, gedurende „de volgende tijden:

„voortdurend, wanneer Rijnland, ter verversching van zijn boezemwater, „IJsselwater inlaat;

„gedurende negen uur per etmaal in de maanden Mei tot en met September;

„gedurende vier uur per etmaal in de maanden Maart, April en October;

„gedurende twee uur per etmaal in de maanden November tot en met „Februarij.

„Bij die waterinlatingen mogen de schuiven niet hooger worden opgehaald „dan naar het oordeel van den Burgemeester van Gouda noodig is.

„6°. Tijdens de werking van het stoomgemaal van Rijnland te Gouda, of, „wanneer die werking, hoezeer noodig, niet kan plaats hebben wegens te „hoogen IJsselstand of herstellingswerken, welke omstandigheden van Rijnland's „wege worden kenbaar gemaakt aan den met de bediening der schuiven „belasten persoon, wordt de tijd der inlating, hierboven omschreven, met de „helft verminderd, zoodat die inlating alsdan slechts plaats hebbe, hetzij ge- „durende het bepaalde urental om den anderen dag, hetzij gedurende de „helft van dat urental elk etmaal, ter keuze van den Burgemeester.

„7°. Geene inlating mag plaats hebben zoolang de Gouwe den stand heeft „bereikt van 0.30 el onder A. P., volgens het merk zoo als het thans aan het „stoomgemaal bestaat.

„8°. Door den met de behandeling der schuiven belasten beambte worden „nauwkeurige aanteekeningen gehouden: van den tijd van het begin en het „einde van elke waterinlating; en van de hoogte der schuifopening, waardoor „zij plaats heeft.

„Die opgaven worden eens per maand aan Rijnland's onderopzigter verstrekt.

De vervroegde opheffing van den grooten volmolen, en wel op 15 Februari 1870 werd door *Rijnland* in Februari 1870 afgekocht voor f 8000 [1]).

De werking van het contract liet zich al dadelijk in 1870 gevoelen. Terwijl, toch, in 1869 ruim 40 millioen M³. door de duikers werd ingelaten, verminderde dit bedrag in 1870 reeds tot ruim 27 millioen M³. [2]), eene niet onbeteekenende verbetering dus.

Havensluis; Keersluis voor de Haven van Gouda.

Gemeente: *Gouda.*

Oct. 1903.

Deze sluis ligt aan den mond der haven van *Gouda.* Het is een gemetseld gebouw op houten fundeering, wijd in den dag 6.33 M., afgesloten met één paar naar den *IJssel* gekeerde puntdeuren. De buitendeuren keeren tot 3.88 M. + A. P. De slagdrempels liggen op 2.25 M. ÷ A. P.

Achter de *Havensluis* liggen in de *Haven* nog twee sluizen, n.l. de *Donkere-* of *Binnensluis* en de *Keersluis aan het Amsterdamsche veer.* De drie sluizen vormen te zamen eene gekoppelde schutsluis, waarvan de kolklengte bedraagt: tusschen de *Haven-* en de *Donkere sluis* 402 M. en tusschen de *Donkere sluis* en de *Keersluis* 382 M. De *Donkere sluis* is wijd 4.75 M., is voorzien van twee paar naar den *IJssel* gekeerde deuren, waarvan de buitenste keeren tot 1.83 M. + A. P. en heeft een slagdrempeldiepte van 2.39 ÷ A. P. De *Keersluis bij het Amsterdamsche veer* is wijd 5.50 M., is voorzien van één paar naar den IJssel gekeerde puntdeuren, keerende tot 0.52 M. + A. P. en heeft een slagdrempeldiepte van 2.99 M. ÷ A. P.

De drie sluizen zijn eigendom van en worden beheerd en onderhouden door de gemeente *Gouda.* Het schutpeil is 1.10 M. + A. P. De afmetingen der sluizen en vooral de ligging van de *Donkere sluis* in eene bocht beperken de afmetingen van de vaartuigen, die van de vaart door *Gouda* gebruik kunnen maken. Bij lage Gouwestanden wordt voor eenigszins diepgaande schepen de Keersluis bij het *Amsterdamsche veer* gesloten, waardoor eene gekoppelde sluis

---

1) Not. V. V. v. Rijnland 1870 blz. 3.

2) Jaarverslag *Rijnland* 1870 blz. 16—17.

verkregen wordt, die het overvaren der dorpels van de *Donkere sluis* mogelijk maakt.

Volgens het hierboven, bij de beschrijving van den inlaatduiker voor het westelijk deel der stad besproken contract van 29 Juli 1869 tusschen *Rijnland* en *Gouda* mogen, indien de vaart door de *Mallegatsluis* of door de daarheen leidende *Turfsingelgracht* vrij is, slechts een beperkt aantal schuttingen door de Gouwehaven plaats hebben, en wel: er mag dagelijks slechts *vier* keer op- en afgeschut worden van 1 November tot eind Februari, *zes* keer van 1 Maart tot eind April en van 1 September tot eind October en *acht* keer van 1 Mei tot eind Augustus. Bij waterstanden op de *Gouwe* van $0{,}27^5$ M. ÷ A. P. (= 0,381 M. ÷ N. A. P. = *Gouwepeil*) of hooger mag echter steeds slechts *twee* maal daags geschut worden. Onder *schutting* wordt hierbij verstaan „het doorlaten van schepen zooveel met ééne vulling van de „haven kan geschieden."

De eerste sluis binnen *Gouda*, n.l. de *Donkere sluis* dateert waarschijnlijk van Jan van Beaumont, die in 1306 door zijn broeder Willem III met de heerlijkheden van *Schoonhoven* en van *der Goude* begiftigd werd en door wien het recht tot tolheffing verkregen moet zijn.

Uit handvesten van Willem VI [1]) blijkt, dat *Gouda* bevolen wordt te gedoogen, dat op kosten van *Rijnland* en *Haarlem* eene nieuwe sluis zal worden gemaakt. Verzet daartegen zou gestraft worden als landverraad. Toch schijnt die sluis toen niet gemaakt te zijn, want uit eene conventie van 5 Maart 1436 [2]) tusschen *Haarlem*, *Leiden*, *Amsterdam*, *Gouda*, *Alkmaar*, *Hoorn*, *Medemblik* en *Edam* blijkt, dat door *Haarlem* op kosten dier steden, toen eerst een verlaat werd gemaakt. Dit is de tegenwoordige keersluis bij het *Amsterdamsche veer*.

De beide sluizen zijn sedert steeds geweest eigendom van het gemeene land, niettegenstaande *Gouda* daar haren sluiswachter aanstelde. Zij behoorden in 1819 tot de rijkswerken, die bij het Kon. Besluit van 17 December van dat jaar n°. 1, in onderhoud bij de provincie kwamen. Eerst bij Kon. Besluit van 25 December 1856 n°. 39 werden zij aan *Gouda* overgedragen [3]).

De *Havensluis* werd eerst in 1615 door *Gouda* gesticht om aanslibbing in de haven te voorkomen. Het is de eenige voorname sluis, die ten behoeve der scheepvaart door de gemeente zelve werd aangelegd. Tot dekking der gemaakte kosten genoot *Gouda* tot 1 Mei 1681 een deel van het sluisgeld, door de Grafelijkheid geheven [4]).

---

[1]) Handv. v. *Rijnl.* blz. 74 en 78.

[2]) v. Mieris. Charterb. IV blz. 1073.

[3]) Zie ook Not. Prov. Staten Herfstverg. 1856 blz. 9 en 20 en zomerverg. 1857 blz. 9.

[4]) Het bovenstaande is grootendeels ontleend aan bijlage 26 van de Not. der Prov. Staten Herfstverg. 1861.

De sluis is sedert steeds door de gemeente beheerd en onderhouden. Als *waterkeering* staat zij, sedert *Gouda* bij het nieuwe reglement van 1857 tot *Rijnland* is gebracht, onder toezicht van dat Hoogheemraadschap.

Een in 1880 gedaan voorstel, om alle sluizen te *Gouda* van ebdeuren te voorzien [1]) had geen verder gevolg.

Als uitwateringsmiddel van *Rijnland's* boezem doet de sluis meest dienst op tijden dat de sluisloozing aldaar niet is in het belang van *Rijnland*.

Inlaatduiker voor het oostelijk deel der stad Gouda.

Gemeente: *Gouda*.

Oct. 1903.

Deze duiker, de vroegere *Oost-volmolenduiker*, is eigendom der gemeente *Gouda* en wordt door deze beheerd en onderhouden. Hij verbindt den *IJssel* waarin hij door den kaaimuur langs de los- en laadkade, op ongeveer 40 M. ten oosten van de *Havensluis* uitmondt, met de gracht langs de *Spieringstraat* binnen de stad, boezemwater van *Rijnland*. Hij heeft eene lengte van ongeveer 39 M. en wordt op 31.46 M. uit den IJsselkaaimuur afgesloten door een houten schuif. De duiker is wijd, bij den kaaimuur 1.00 M. en bij de schuif 0.85 M. en hoog op die twee punten resp. 2.00 en 1.75 M., terwijl de bodem, eveneens aldaar, gelegen is resp. op 1.75 en op 1.51 M. ÷ A.P.

De schuif dient tegenwoordig voornamelijk voor waterinlating op *Rijnland's* boezem ten behoeve van *Gouda*. Voor meerdere bijzonderheden verwijzen wij naar het medegedeelde bij de beschrijving van den inlaatduiker voor het westelijk deel der stad, hierboven.

Hanepraaisluis; uitwateringssluis van het stoomgemaal van Rijnland.

Gemeente: *Gouda*.

Oct. 1903.

Deze sluis, gelegen vóór den voorboezem van het stoomgemaal te *Gouda* is eigendom van *Rijnland*. Zij scheidt het gedeelte van de IJsselwaterkeering dat bij *Gouda* in beheer en onderhoud is van dat, hetwelk tot de zorg van *Rijnland* behoort. Het is een steenen gebouw met eene dagwijdte van 7.00 M. Het gebouw is diep 10.00 M. De frontmuren zijn, uit den dag, lang 3.50 M.,

---

[1]) Zie Not. V. V. v. Rijnl. 1880 blz. 290.

dat de geheele frontlengte der sluis 14.00 M. bedraagt. De sluis wordt esloten door één paar puntdeuren, keerende tot 3.65 M. + A.P. en aan de venzijde steunende tegen een bovenpuntstuk, waarvan de bovenkant ligt op 0 M. + A.P. De slagdrempeldiepte is 2.03 M. ÷ A.P. In elke deur bendt zich eene schuif. Het gezamenlijk doorstroomingsprofil bedraagt 1.10 M^2. n de buitenzijde bevinden zich twee paar schotbalksponningen. De dekrken liggen met den bovenkant op 4.08 M. + A.P. Over de sluis ligt eene jbrug met vaste ijzeren liggers.

Omtrent den oorsprong der sluis vermeldt WALVIS [1]), dat die van der *Gouda* eeds in 1533 aan *Rijnland* het maken eener sluis beoosten de stad onder et slot verzocht hadden, om het water van de *Gouwe* op den *IJssel* te loozen. De sluis werd daarop in 1535, krachtens een den 15 Januari van dat jaar verleend octrooi gemaakt. De stad *Gouda* moest te eeuwigen dage de sluis op hare kosten onderhouden, waartoe de landen van *Rijn-* en *Schieland* op de *Gouwe* uitmalende drie stuivers voor iederen morgen moesten bijdragen. Geen schepen die tol- of sluisgeld verschuldigd waren, mochten door deze sluis varen, maar moesten hun weg door de stad nemen. Nooit mocht de sluis gestopt of gedempt worden, zoolang drie molens op de *Gouwe* maalden. De Kastelein en de Burgemeesters zouden ieder een slot hebben, om de sluis bij nacht of in tijd van oorlog te kunnen sluiten. De Koning verleende bij brief van 10 December 1541 zijne vergunning benevens eene gift van vierhonderd guldens tot het maken der sluis, mits de visscherij en wat daartoe behoorde hem verbleef. Na den bouw van de *Mallegatsluis* verloor de sluis, die sedert de *Haane proy* genoemd werd, veel van hare beteekenis.

Bij den aanleg der stoomgemalen voor *Rijnland* werd als plaats voor dat e *Gouda* bepaald de *Kattensingel* achter de *Hanepraaisluis*. Ten behoeve van de stichting van dat stoomgemaal werd bij overeenkomst van 13/24 Augustus 1855 tusschen de Commissie van beheer en toezicht over de droogmaking van het *Haarlemmermeer* en de gemeente *Gouda* de *Hanepraaisluis* voor die gemeente kosteloos aan het Rijk in eigendom en beheer afgestaan, mits de passage daarover voor voetgangers behouden bleef [2]).

Toen, tijdens den bouw van het stoomgemaal, de sluis werd afgedamd en nderzocht, bleek het, dat zij in deerniswaardigen toestand verkeerde, en eheel vernieuwd moest worden. De ingenieur N. T. MICHAËLIS heeft van die uis, zooals zij toen gevonden werd, in het Tijdschrift van het Kon. Instituut n Ingenieurs [3]) eene beschrijving met teekeningen gegeven, waaruit blijkt t de sluis, vooral wat de fundeering betreft, eene zeer zonderlinge constructie

[1]) Beschrijving der stad Gouda. Dl. I, blz. 16.

[2]) Die overeenkomst is als bijlage 16 opgenomen in Deel III van Jhr. Mr. GEVERS v. ENGEEST, „Over de Droogmaking van het Haarlemmermeer", 1861.

[3]) Verhandel. Kon. Inst. v. Ing. 1858/59, blz. 26.

en *Zuidzijder- en Boezempolder*. Hoewel de kunstweg doorgaans gelegen is naast en binnenwaarts van den eigenlijken dijk of kade, smelt hij daarmede op enkele plaatsen ineen, zooals in de bebouwde kommen van *Zwammerdam* en *Bodegraven*. Te *Alphen* loopt de dijk achter om het dorp heen en volgt tusschen de *Postbrug* en de *Hofbrug* aldaar, het zuidelijk boord van het z.g. *Kanaal achter Alphen* [1]); hij wijkt dus hier van den straatweg af en wordt feitelijk gevormd door de polderkade van den polder *Kerk en Zanen* en door de ringkade van de spoorweghaven van het station *Alphen—Oudshoorn*.

Te *Leiden* lost de *Rijndijk* zich op in de zuidelijke singels der stad (*Witte- en Soeterwoudsche Singel*). Vroeger liep de dijk door het midden van de stad. In 1516 werd hij langs de zuidelijke singels omgelegd. [2]) Den 18 September 1660 verleenden Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* consent aan Burgemeesters en Regeerders van *Leiden* tot het doen vereffenen, bestraten en beplanten van den *Hoogen Rijndijk* van de *Hogewoerdsche poort* tot aan de *Roomburgersluis*, tot het treffen van een accoord te dier zake met schout en ambachtsbewaarders van *Soeterwoude* en tot het maken van voornoemden weg ten laste der stad met ontslag daarvan van de gehoefslaagden. [3]) Het gedeelte *Singelweg*, dat den *Rijndijk* vormt, wordt dan ook nog heden door de gemeente *Leiden* onderhouden.

Te *Valkenburg* sluit de dijk aan de hooge gronden van het dorp.

Het aanvangspunt van den dijk te *Katwijk* kan gerekend worden te liggen op 100 M. ten noorden van den korenmolen, onmiddellijk ten zuiden van de brug over de *Zandsloot*.

De geheele lengte van den dijk bedraagt volgens GEVERS VAN ENDEGEEST 34,170 M. [4]); volgens eene in 1876 verrichte meting echter 34,641.50 M.

Van *Katwijk* tot *Leiden* bestaat de dijk uit een kunstweg, breed ongeveer 4 M. en hoog van 0.15 M. ÷ A. P. tot 2.15 M. + A. P. [5]) met eene daarvóór liggende kade, breed 2 à 5 M. en hoog van 0.41 tot 2.20 M. + A. P., soms voorzien van een buitenberm.

Te *Leiden* wordt de dijk, als gezegd, gevormd door den zuidelijken singelweg bestaande in den regel uit een dijkslichaam met eene kruinsbreedte van 5 tot 7 M., waarop kunstweg en 2 rijen boomen, eene kruinshoogte van 0.55 tot 1.20 M. + A. P. en glooiïngen van ongeveer 2 op 1.

Van *Leiden* tot den *Wierickerdijk* bestaat de dijk wederom uit een kunstweg met voorliggende kade, veelal met een min of meer breeden buitenberm. De

---

1) Dit kanaal is in 1660 door *Rijnland* en *Woerden* gegraven.

2) C. H. DEE. Memorie betrekkelijk den *Hoogen Rijndijk*, blz. 20.

3) *Rijnland's* O. A. Loquet 83, n°. 1954.

4) Deel I blz. 110.

5) Deze en de volgende hoogtematen zijn ontleend aan eene in 1876 verrichte waterpassing en opmeting.

kunstweg is doorgaans breed 4 M., onder *Bodegraven* vaak echter slechts 3 M. en de kade, waarop veelal een bezand of begrint voetpad loopt, 4 à 5 M. De weg is buiten de dorpen in den regel beplant met een of twee rijen boomen.

De weg en de kade hebben in de onderstaande gemeenten de volgende hoogten in M. ten opzichte van A. P.

Gemeente:	Weg.	Kade.
Zoeterwoude	0,10 + à 0.90 +	0,25 + à 1.10 +
Hazerswoude	0,05 + à 0.50 +	0,15 + à 0.80 +
Alphen	A. P. à 1.00 +	0,10 + à 1.05 +
Zwammerdam	0,10 + à 0.75 +	0,25 + à 1.05 +
Bodegraven	0,33 ÷ à 0.66 +	0,44 + à 1.17 +

Onder deze opgaven is niet begrepen de kade van den polder *Kerk en Zanen* langs het *kanaal achter Alphen* en de daaraansluitende ringkade van de spoorweghaven, welke kaden, als reeds is medegedeeld, geacht kunnen worden een deel van den *Rijndijk* uit te maken. Deze kaden zijn te zamen lang ongeveer 1400 M., waarvan ± 960 M. voor de kade langs de spoorweghaven met het daartoe toegang gevende verbindingskanaal. De kade van den polder *Kerk en Zanen* moet, volgens de keur van dien polder, eene hoogte hebben van 0.10 M. + A. P.; de kade langs de spoorweghaven en het verbindingskanaal, in onderhoud bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, heeft eene kruinsbreedte van 2.00 M., eene kruinshoogte van 0.50 M. + A. P. en glooïingen van $1^1/_2$ op 1 met een buitenberm van 0,50 M. breedte op 0.50 M. ÷ A. P. Vergunning tot aanleg van het haventje en de kaden werd aan de spoorwegmaatschappij *Leiden—Woerden* door Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland verleend bij brief van 26 Mei 1877 n°. $\frac{16}{711}$.

Doorgaans ligt er tusschen den buitenvoet des dijks en den Rijnoever een strook voorland. Die strook is het minste breed tusschen de *Vink* en *Leiden* en bestaat in het geheel niet langs de singelgrachten van *Leiden*. Op andere plaatsen is dat voorland daarentegen vrij breed, het breedste onmiddellijk bezuiden *Valkenburg*.. Het bevat dan op een aantal plaatsen erven, huizen, fabrieken, stukken bouw- en weiland, soms zelfs geheele buitenplaatsen. Vele huizen, vooral in de bebouwde kommen der dorpen, staan tegen en tot aan de dijkskruin.

Tot toegang naar al die verschillende eigendommen en naar de bruggen over den Rijn, zooals te *Koudekerk* en aan het *Haagsche Schouw* is de dijk op tallooze plaatsen, bij wijze van min of meer breede sleuven, afgegraven, waardoor hij veel van zijn' samenhang en van zijne vroegere hoogte verloren heeft. Tot het doen der afgravingen wordt telkens door dijkgraaf en hoogheemraden van *Rijnland*, op grond van de „verordening op de wateren en waterkeeringen" vergunning verleend.

Op vele plaatsen wordt de eigenlijke waterkeering gevormd door de muren van de op den dijk staande gebouwen. Tusschen die gebouwen zijn vaak

openingen, die wegens hunne betrekkelijk geringe lengte niet bedijkt zijn. Het brengen van den geheelen dijk op eene hoogte van b.v. 1.00 M. + A.P. zou, uit hoofde van die openingen en van de aanwezige afgravingen, daargelaten de vraag of eene dergelijke verhooging nog wenschelijk ware, thans feitelijk onmogelijk zijn. In 1885 bedroeg de lengte dijk, die wegens bestaande woningen of tusschenruimten daartusschen, niet meer vatbaar was voor ophooging, 4592 M. Het aantal huizen, die destijds in den dijk als waterkeering zouden dienst doen bedroeg 159, het aantal openingen daartusschen, vatbaar voor opkisting 70, het aantal *bestaande* doorgangen door den dijk, die als toegang tot woningen of landerijen moesten behouden blijven 103; dit aantal zou echter, bij ophooging van den dijk, zeer vermeerderen.

Behalve de reeds genoemde afgravingen en doorgangen liggen in den Hoogen Rijndijk:

1°. eene menigte zoogenaamde stoepduikers, dienende tot verversching van water aan de vele woningen langs den straatweg, welk water dikwijls in de polders weder wordt afgelaten. Deze duikers zijn in den regel gesloten, en worden slechts geopend, wanneer voor de stoepen der woningen versch water wordt verlangd [1]);

2°. een aantal sluizen, vaak eigenlijk slechts bruggen, met een paar naar den Rijn gekeerde puntdeuren afgesloten. Die sluizen, 47 in getal, waarvan 35 tot afsluiting van boezems en 12 tot afsluiting van doorvaarten naar fabrieken, bouwhoeven of erven, dienen tot afsluiting van *Rijnland's* boezem bezuiden den *Rijn*. Bezuiden den *Rijn*, n.l., is de boezem onderworpen aan het maalpeil van 0.27^5 M ÷ A.P. [2]) Zoodra dit maalpeil is bereikt, moeten de sluizen in den *Rijndijk* worden gesloten en mogen de poldermolens niet meer malen. Te dier zake is de boezem bezuiden den *Rijn* weder onderverdeeld in vier afzonderlijke onderboezems, die ieder op zich zelf hun maalpeil hebben, en is dit peil bereikt, onderling geen gemeenschap meer hebben; deze boezems zijn de *Wassenaarsche boezem*, de *Vlietboezem*, de *Hazerswoudsche boezem* en de *Gouweboezem*. Volgens de verordening op het peilmalen (laatstelijk vastgesteld in 1899) zijn voor elken boezem een of meer seinmolens aangewezen, die aan de andere molens het sein geven, dat het maalpeil is bereikt en zij dus het malen moeten staken. Volgens art. 8 dier verordening moeten de deuren der sluizen in den Rijndijk eene hoogte hebben van minstens 50 c.M. + A.P. en moet bij elke sluis een peilmerk aanwezig zijn ter hoogte van 0.27^5 M. ÷ A.P. De sluizen moeten bediend worden door schriftelijk aan Dijkgraaf en Hoogheemraden door de onderhoudsplichtigen op te geven personen, en wel in dier voege, dat zij gesloten moeten worden, wanneer het

---

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel I, blz. 111.

[2]) Voor den *Gouweboezem* is dit peil 0.30 à 0.35 M. ÷ A.P. (art. 6 Verordening op het peilmalen).

keur van 27 Mei 1747, toen, na de doorbraak van den Lekdijk, den 27 Februari te voren, *Rijnland* de dadelijke verhooging door de gehoefslaagden gelastte, tot 40 duim, dat is tot 1.04 M. + A. P., doch met toelating, dat waar de dijk 0.94 + A. P. hoog was, verdere verhooging kon achterwege blijven [1]; eindelijk dat de dijk meer dan eens tusschen 1508 en 1624, en ook later, laatstelijk in 1766 werd verhoogd op gemeenschappelijke kosten van *Rijnland*, *Delfland* en *Schieland*, dus van de waterschappen, die geacht konden worden bij den dijk belang te hebben.

Intusschen is het belang van den *Hoogen Rijndijk* in de laatste eeuw zeer aanmerkelijk verminderd, en zulks ten gevolge van verschillende oorzaken, waardoor thans de mogelijkheid, dat hij ooit als waterkeering tegen *inundatiewater* nog dienst zal moeten doen, menschelijkerwijze gesproken, is uitgesloten. Tot die oorzaken behooren: de afdamming van het *IJ* in 1872, waardoor de *Spaarndammerdijk* slaper is geworden; de aanleg der sluizen te *Katwijk* in 1804—06 en de verruiming der loozingsmiddelen aldaar in 1880—81; de droogmaking van het *Haarlemmermeer* in 1840—52; de verzwaring en verhooging van den *Noorder-Lekdijk bovendams* in 1880, waartoe door *Rijnland* eene bijdrage was gegarandeerd van de helft der kosten tot een bedrag van hoogstens f 500,000.—, waarvan in mindering kwamen de bijdragen van de provincie *Noord-Holland*, groot f 138,333.—, van *Amstelland*, groot, na aftrek van renteverlies, ongeveer f 65,000.— en van *Schieland*, groot f 20,000.— [2]; eindelijk de aanleg van spoorwegen, waardoor, tengevolge van de aanwezigheid van spoorwegdijken, de loop van inundatiewater bij onverhoopte doorbraken zeer belangrijk wordt belemmerd en gestuit. De ondervinding zal, laat ons hopen niet leeren, welken invloed die spoorwegdijken op den loop van overstroomingswater zullen hebben; het is echter duidelijk, dat die niet gering zal zijn.

Tengevolge van alle die werken, doch niet het minst tengevolge van de verhooging van den Lekdijk, waarvoor *Rijnland* zich zulk een belangrijk offer heeft getroost is, zooals gezegd, de beteekenis van den *Hoogen Rijndijk* belangrijk verminderd en thans beperkt tot die van eene scheiding van *Rijnland's* boezem bezuiden en benoorden den *Rijn* en tot die van eene keering, *zeer* wellicht van overstroomingswater bij eene *hoogst* onwaarschijnlijke doorbraak hetzij van den *Lekdijk* bovendams, hetzij van de *Zuiderzeedijken* beoosten *Amsterdam*, waarbij tevens de vraag zich voordoet, of het, met het oog op de zeer belangrijke droogmakerijen, die in de laatste eeuwen in het noordelijk deel van *Rijnland* zijn tot stand gekomen, met name op den *Haarlemmermeerpolder*,

---

[1] Keuren van *Rijnland*. Uitgave 1769, blz. 364.

[2] Zie over de verhooging van den *Lekdijk* ook de Not. Prov. Staten, Zomerverg. 1880, blz. 42, 242 en 248 en de Not. V. V. v. Rijnland over 1878—82.

niet wenschelijker ware den *Rijndijk* slechts eene beperkte hoogte te doen behouden, waardoor hij als overlaat dienst zou doen, ten einde de genoemde droogmakerijen te behouden. In verband met dit denkbeeld is dan ook in de laatste halve eeuw niets meer aan den *Rijndijk* gedaan; nadat pogingen, in 1866 door *Rijnland* aangewend om voor eene *eventueele* verhooging van den dijk tot 0.50 à 0.60 M. + A.P. geldelijke bijdragen te erlangen van *Delfland* en *Schieland*, waren afgestuit op de ongenegenheid der besturen van die waterschappen om hierin medewerking te verleenen werd een in 1885 door *Schieland* gedaan verzoek om met de in de laatste jaren menigvuldig gegeven vergunningen tot afgraving van den dijk matigheid te betrachten niet alleen, doch ook om den dijk weder in behoorlijk waterkeerenden toestand te brengen, in overeenstemming met den *Wierickerdijk* — waarover later —, afgewezen.

Wat nog betreft de beteekenis van den dijk als afsluiting van *Rijnland's* boezem bezuiden den *Rijn*, ook deze is, tengevolge van de gestadige verbetering van de kunstmatige en natuurlijke loozingsmiddelen en niet het minst van de droogmaking van het *Haarlemmermeer*, waardoor de zoo gevreesde opwaaïingen hebben opgehouden, aanmerkelijk verminderd. Enkel op de *Gouwe* wordt in den regel het maalpeil nog op enkele dagen in het jaar bereikt, zoodat de *Gouwesluizen* in den *Rijndijk* moeten worden gesloten, maar voor den *Vlietboezem* en nog meer voor den *Hazerswoudschen* en den *Wassenaarschen* boezem is dit eene zéér hooge uitzondering geworden. Merkwaardig is het dan ook, dat, terwijl de dijk zelf op talrijke plaatsen is afgegraven tot ongeveer de hoogte van den achterliggenden kunstweg, d. i. op sommige plaatsen tot ongeveer 0.10 M. + A.P., wellicht ook minder, de deuren der sluizen door de verordening op het peilmalen nog steeds zijn gebonden aan eene minimumkeerhoogte van 0.50 M. + A.P.

Vermelden wij ten slotte nog, dat het onderhoud van den dijk vroeger, toen de afmetingen nog aan keurbepalingen onderworpen waren, geschiedde door hoefslagplichtigen onder toezicht der ambachtsbesturen en onder hooger toezicht van *Rijnland*. Alleen het gedeelte van *Bodegraven* tot den *Wierickerdijk* ressorteerde vroeger onder *Woerden*. In 1761 ontstond er eene jurisdictiequaestie tusschen de collegiën van *Rijnland*, *Delfland* en *Schieland* eener- en dat van *Woerden* anderzijds over het voornemen van eerstgenoemden om het bedoelde dijkvak te verhoogen, welke quaestie eindigde met een bevel der Staten van Holland in 1765 gegeven, dat de drie collegiën aan dat van *Woerden* moesten *verzoeken*, en dit laatste moest *toestaan* dat tot de bewuste verhooging zou worden overgegaan, hetgeen dan ook heeft plaats gehad. Sedert bleef *Woerden* zich belasten met de zorg voor het doen onderhouden van het bewuste dijkgedeelte door de gehoefslaagden, tot dat in 1857 bij de nieuwe grensregeling ook dat deel tot *Rijnland's* gebied werd gebracht.

Kunstwerken in den Hoogen Rijndijk.

KLEINE WATERINGSLUIS.

Gemeenten: *Katwijk, Valkenburg.*

Nov. 1903.

Deze sluis, tevens brug in den straatweg van *Katwijk* naar het *Haagsche Schouw*, is een overwelfd gebouw, waarvan de opening wijd is 2.69 M. [1]) De slagdorpel ligt op 1.46 M. ÷ A.P. en de bovenkant der opening in den top van het gewelf, op 0.93 M. + A.P. De keerdeuren keeren tot 0.71 M. + A.P. De sluis ligt in den mond van de *Kleine Watering*, die, hoewel slechts toegang gevende tot boezemland, toch gerekend wordt te behooren tot den *Wassenaarschen* boezem, daar zij, gelijk met dien boezem, op het maalpeil behoort te worden afgesloten. De *Kleine Watering* en de sluis zijn bij de gemeente *Katwijk* in onderhoud gekomen krachtens overeenkomst van 15 October 1870. Vroeger waren het ambachtswerken behoorende tot het ambacht van *Katwijk*. In 1870, bij de opheffing der ambachten in *Rijnland*, aan dat Hoogheemraadschap gekomen, werden zij spoedig daarna, bij de genoemde overeenkomst aan de gemeente *Katwijk* weder overgedragen. [2])

GROOTE WATERINGSLUIS.

Gemeente: *Valkenburg.*

Nov. 1903.

Dit kunstwerk, gelegen in de uitmonding van de *Groote* of *Valkenburgsche Watering* in den *Rijn*, in de bebouwde kom van het dorp *Valkenburg* is eene steenen brug met houten bovenbouw, afgesloten door een paar keerdeuren. De dagwijdte bedraagt 3.52 M.; de hoogte van den onderkant der brug ligt op 1.27 M. + A. P. De deuren keeren tot 0.58 M. + A. P.; hun slagdrempel ligt met den bovenkant op 1.45 M. ÷ A. P. Ook deze sluis wordt geacht te behooren tot den *Wassenaarschen boezem;* hoewel geene polders op de *Groote Watering* uitmalen, moet zij gelijk met dezen op maalpeil gesloten worden.

Ook dit kunstwerk was vroeger een ambachtswerk, behoorende tot het Ambacht van *Valkenburg*. Bij de opheffing der ambachten in *Rijnland*, in 1870 aan dat Hoogheemraadschap overgedragen, werd het spoedig daarna, bij

---

[1]) GEVERS geeft in bijlage 14 als wijdte 2.85 M. De opgegeven maat is waarschijnlijk juister, zij is ontleend aan het Register der Bruggen en Kunstwerken in Boezemwateren van Rijnland (1890), die volgens het naschrift bepaaldelijk zijn opgemeten.

[2]) Zie Not. V. V. van Rijnland 1870 blz. 10, 236, 277, 310 en 368.

contract van 10 December 1870 weder aan de *gemeente Valkenburg* in beheer en onderhoud overgedragen [1]).

TORENVLIETSLUIS.

Gemeente: *Valkenburg.*

Nov. 1903.

De *Torenvlietsluis*, ook wel genaamd *Sluis in de Slotwatering* is een particulier kunstwerk, behoorende aan den eigenaar van den *Torenvliet* of de *Slotwatering*, welke slechts door boezemland loopt, en waarop dus geen polders uitmalen. Nochthans wordt zij geacht te behooren tot den *Wassenaarschen* boezem en moet zij, gelijk met dezen, bij bereikt maalpeil, worden afgesloten. Het is eene steenen brug, met vasten, houten bovenbouw. De opening is wijd 2.48 M. en wordt afgesloten door een paar keerdeuren, reikende tot 0.57 M. + A.P., wier slagdrempel met den bovenkant gelegen is op 1.08 M. ÷ A.P. De onderkant der brugliggers is gelegen op 0.76 M. + A.P.

WASSENAARSCHE SLUIS.

Gemeenten: *Valkenburg, Voorschoten.*

Nov. 1903.

Ook dit kunstwerk, gelegen in de uitmonding in den *Rijn* van de *Zijl-* of *Wassenaarsche watering*, is een voormalig ambachtswerk. Het behoorde tot het Ambacht *Wassenaar en Zuidwijk*, dat in 1870 werd opgeheven, tengevolge waarvan de daartoe behoorende werken overgingen op *Rijnland*. Bij overeenkomst van 10/15 April 1871 werd de sluis in beheer en onderhoud overgedragen aan de gemeente *Voorschoten* [2]). Deze gemeente droeg haar echter in 1893 weder over aan de gemeente *Wassenaar*, die ook de watering, evenzeer een voormalig ambachtswerk, in beheer en onderhoud heeft.

De sluis of brug zelf is van steen en overwelfd. De opening is wijd 2.85 M. De top van het gewelf ligt op 1.48 M. + A.P. De keerdeuren reiken tot 0.88 M. + A.P.; hun slagdrempel is gelegen op 1.76 M. ÷ A.P. De watering behoort tot den *Wassenaarschen* boezem.

---

[1]) Zie Not. V. V. v. Rijnland 1870, blz. 10, 236, 277, 306, 310 en 368.

[2]) Zie Not. V. V. v. Rijnland 1870, blz. 10, 236 en 277, 1871 blz. 41.

KORTE WATERINGSLUIS.

Gemeente: *Voorschoten.*

Nov. 1903.

Dit kunstwerk bestaat uit eene vaste steenen brug met houten bovenbouw, afgesloten door een paar keerdeuren. De opening is wijd 2.56 M. De onderkant der houten brugliggers ligt op 1.18 M. + A.P., en de bovenkant van den slagdrempel op 1.45 M. ÷ A.P. De keerdeuren reiken tot 0.39 M. + A.P. [1]) De sluis is gelegen in de uitmonding van de *Korte Watering* en is, evenals die watering, een ambachtswerk van het voormalige Ambacht *Wassenaar en Zuidwijk.* Beide werken kwamen in 1870 bij de opheffing der ambachten aan *Rijnland.* Terwijl de watering kort daarna door *Rijnland* werd overgedragen aan de gemeente *Wassenaar*, werd de sluis met haar onderhoud overgenomen door de gemeente *Voorschoten*, en wel krachtens overeenkomst van 10/15 April 1871 [2]). De werken behooren tot den *Wassenaarschen* boezem.

VEENWATERINGSLUIS.

Gemeente: *Voorschoten.*

Nov. 1903.

Deze sluis, ook wel de *Schenkbrug* genoemd, is evenzeer een voormalig Ambachtswerk. Zij behoorde, met de *Veenwatering*, over welker uitmonding zij ligt, tot het Ambacht van *Wassenaar en Zuidwijk.* Terwijl de watering in 1871 door *Rijnland*, na de opheffing der ambachten, aan de gemeente *Wassenaar* werd overgedragen, nam de gemeente *Voorschoten* de sluis in beheer en onderhoud over, en zulks bij contract van 10/15 April 1871 [2]).

Het is een vaste brug met steenen onderbouw. De bovenbouw heeft ijzeren liggers, houten dekken en ijzeren leuningen. De breedte tusschen de leuningen bedraagt 4.60 M. De onderkant der liggers ligt op 1.25 M. + A. P. De opening heeft een dagwijdte van 2.95 M. en wordt afgesloten door een paar keerdeuren, reikende tot 0.97 + A. P., wier slagdrempel met den bovenkant gelegen is op 1.48 M. ÷ A. P. De bovenbouw der brug is in beheer en onderhoud bij het Rijk als beheerder van den Rijksstraatweg 1e klasse n°. 5 van het *Haagsche Schouw* naar *Utrecht.* Ten opzichte van het peilmalen behoort de sluis tot den *Vlietboezem.*

---

1) Volgens het Register der Bruggen en Kunstwerken in boezemwateren van Rijnland. Die hoogte is echter in strijd met de Verordening op het Peilmalen van *Rijnland*, die minstens 0.50 M. + A.P. als keerhoogte voorschrijft.

2) Zie Not. V. V. van Rijnland 1870, blz. 10, 236 en 277 en 1871 blz. 41.

DOBBEWATERINGSLUIS.

Gemeente: *Voorschoten.*

Nov. 1903.

Dit voormalig ambachtswerk, ook wel de *Wibebrug* genoemd, is gelegen in de *Dobbewatering*, iets ten westen van de spoorwegbrug over den *Rijn* bij de *Vink*. Het is eene vaste brug met steenen landhoofden en vleugels, ijzeren liggers en leuningen en houten dekken. De opening wordt afgesloten door een paar keerdeuren, reikende tot 0.83 M. + A. P. De slagdrempeldiepte is 1.53 M. ÷ A. P. De dagwijdte der opening is 2.71 M. De brug is wijd tusschen de leuningen 6.00 M.; de liggers liggen met den onderkant op 1.20 M. + A. P. De bovenbouw (alzoo liggers, dek en leuningen), is in beheer en onderhoud bij het Rijk, als beheerder van den Rijksstraatweg *Haagsche Schouw—Utrecht*. Overigens is met de sluis belast de gemeente *Voorschoten*, die bij contract van 8 December 1870 [1]) het beheer en onderhoud van *Rijnland* overnam, die het kunstwerk op zijne beurt kort te voren, bij gelegenheid van de opheffing der ambachten, van de Ambachten *Veur* en *Voorschoten* had overgenomen. Het Ambacht *Veur* had vroeger het onderhoud der sluis voor ¼, het Ambacht *Voorschoten* voor ¾ te zijnen laste. Ten opzichte van het peilmalen behoort de sluis tot den *Vlietboezem*.

VOORWATERINGSLUIS.

Gemeenten: *Voorschoten, Zoeterwoude.*

Nov. 1903.

De *Voorwateringsluis* of *Vinkbrug* ligt onmiddellijk ten oosten van de spoorwegbrug over den *Rijn* bij de *Vink*. Het is een steenen gewelfbrug met eene dagwijdte van 2.65 M. De bovenkant der opening ligt, in den top van het gewelf, op 1.24 M. + A. P. De brug is, tusschen de leuningen, wijd 8.20 M. Zij wordt afgesloten door een paar keerdeuren, keerende tot 0.83 M. + A. P. De slagdrempeldiepte bedraagt 1.55 M. ÷ A. P. De sluis behoort, voor het peilmalen, tot den *Vlietboezem*.

Het was vroeger een ambachtswerk. In 1843 werd de *brug* door het betrokken ambachtsbestuur bij overeenkomst in beheer en onderhoud overgedragen aan de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij. De *sluis* (alzoo de keerdeuren met toebehooren) verbleef echter aan de ambachten, en werd

[1]) Zie Not. V. V. v. Rijnland 1870, blz. 10, 236, 277, 306, 310 en 368.

voor ⅔ aan het ambacht *Voorschoten* en voor ⅓ aan het ambacht *Veur.* Na de opheffing der ambachten werd de *sluis*, bij overeenkomst van 8 December 1870, evenals de uitmonding der *Voorwatering*, waarin zij gelegen is, door *Rijnland* in beheer en onderhoud overgedragen aan de gemeente *Voorschoten* [1]).

WADDINGERDUIKER.

Gemeente: *Zoeterwoude.*

Nov. 1903.

In den mond van den *Korten, Krommen* of *Waddingervliet* liggen in den *Rijndijk* twee sluizen naast elkander. De westelijke sluis is de *Waddingerduiker*, de oostelijke de *Waddingerbrug* of *-sluis*. Laatstgenoemde wordt hierbeneden beschreven. Eerstgenoemde is een overwelfde steenen duiker met twee openingen, elk wijd 2.60 M. Het middenpenant is dik 0.70 M. Het gebouw is lang 9.50 M. De breedte tusschen de frontmuren of het eigenlijke rijvlak bedraagt 7.50 M. De totale breedte van het voorfront (*Rijn*zijde) is 7.95 M. De fundeeringsvloer ligt met den bovenkant op 2.50 M. ÷ A. P. De bovenkant der openingen in de toppen der gewelven ligt op 0.65 + A. P., en de bovenkant van het voorfront op 1.50 M. + A. P. Elke opening wordt aan de *Rijn*zijde afgesloten door een houten schuif, rustende op een eiken slagbalk, waarvan de bovenkant ligt op 2.32 M. ÷ A. P. De duiker behoort, ten opzichte van het peilmalen, tot den *Vlietboezem.*

De *Waddingerduiker* werd in 1864 naast de toen reeds bestaande Waddingersluis door *Rijnland* aangelegd ter uitvoering van het besluit der Vereenigde Vergadering van 28 November 1862 no. IX [2]) betreffende de verdieping van den *Rijn* en de verruiming van den *Korten* en *Waddingervliet.* De Minister van Binnenlandsche Zaken, als beheerder van den Rijksstraatweg, gaf tot den bouw vergunning op 17 Maart 1864. Het onderhoud van de bestrating van den weg over den duiker is ten laste van het Rijk gebleven.

In vroeger eeuwen was de *Waddingervliet* een hoofdvaart voor die van *Katwijk* om daardoor hun versche visch te vervoeren. Over het op diepte houden van dien *Vliet* zijn tot 1792 voortdurend geschillen geweest.

In de tweede helft der negentiende eeuw werden door *Rijnland* plannen beraamd om de watertoevoerkanalen naar de *Noordzee* te *Katwijk* te verruimen. Die plannen gaven aanleiding tot het bovengenoemde besluit der Vereenigde Vergadering van 28 November 1862, krachtens welk de *Rijn* van *Valkenburg* tot de *Vink* en de *Waddingervliet* verruimd zouden worden.

---

[1]) Not. V. V. v. Rijnland 1870, blz. 10, 236, 277, 306, 310 en 368.

[2]) Not. V. V. v. Rijnland 1862, blz. 535 en 597 en 1864 blz. 18.

Laatstgenoemde verruiming, die in 1866 en '67 werd uitgevoerd, zou gepaard gaan met de vernieuwing van bruggen in en den aanleg van eene nieuwe duikersluis naast de bestaande sluis aan de uitmonding van den Vliet.

WADDINGERSLUIS.

Gemeente: *Zoeterwoude.*

Nov. 1903.

De *Waddingersluis*, naast den hierboven behandelden duiker gelegen, behoort, evenals deze, ten opzichte van het peilmalen tot den *Vlietboezem*. Het is eene vaste brug met gemetselde landhoofden, ijzeren liggers en leuningen en houten dekken. De opening, wijd in den dag 3.47 M., wordt afgesloten door een paar keerdeuren, keerende tot 0.79 M. + A. P., wier slagdrempel met den bovenkant gelegen is op 1.74 M. ÷ A. P. De onderkant der brugliggers ligt op 1.48 M. + A. P.

In 1579 werd de sluis, die bij de voorgaande troebelen, tijdens het beleg van *Leiden*, was toegeworpen, door die van *Katwijk* opgemaakt en ook verder onderhouden, krachtens een accoord aangegaan met die van *Zoeterwoude*. Later schijnt een deel van het onderhoud overgegaan te zijn op het ambacht *Valkenburg*; althans in 1857 verleende het bestuur van dat ambacht aan het Rijk vergunning tot verlaging der brug, onder beding, dat het Rijk voortaan belast zou blijven met het onderhoud van de liggers, de dekken en de leuningen. In 1870, bij de opheffing der ambachten, behoorde de sluis voor $\frac{1}{3}$ aan het ambacht *Valkenburg* en voor $\frac{2}{3}$ aan de gemeente *Katwijk*. *Rijnland* nam dat werk geheel te zijnen laste, hetgeen, voor zoover de gemeente *Katwijk* betreft, geschiedde bij overeenkomst van 15 October 1870 [1]).

Achter de twee kunstwerken, duiker en sluis, ligt, evenwijdig aan den straatweg, over den *Waddingervliet* eene vaste ijzeren brug in den stoomtram *'s Gravenhage—Leiden*, concessionarisse de IJselstoomtramweg-Maatschappij. Deze brug rust op ijzeren pijlers, onmiddellijk ten zuiden van de sluisgebouwen. De bovenkant der spoorstaven ligt op 1.92 M. + A. P.; de spoorwijdte is 1.067 M. De brug werd in 1882 gebouwd.

BOSCHHUIZERSLUIS.

Gemeente: *Zoeterwoude.*

Nov. 1903.

De *Boschhuizersluis* ligt over de uitmonding van de *Boschhuizervaart* of *-watering*, een zijtak van den *Waddingervliet*. Het is eigenlijk een steenen,

---

[1]) Zie Not. V. V. v. Rijnland 1870, blz. 10, 236, 277, 310 en 368.

overwelfde brug met ijzeren leuningen, die afgesloten wordt door een paar keerdeuren, lang, tusschen de frontmuren, 6.70 M. De dagwijdte der opening is 2.80 M.; de onderkant van het gewelf ligt, in den top, op 1.55 M. + A. P.; de wijdte tusschen de leuningen bedraagt 5.03 M. De Keerdeuren, die, ten opzichte van het peilmalen tot den *Vlietboezem* behooren, keeren tot 0.75 M. + A. P.; de slagdrempel ligt met den bovenkant op 1.66 M. ÷ A. P. De brug is scheluw gebouwd. De landhoofden, het gewelf en de leuningen zijn in onderhoud bij het Rijk, de deuren met toebehooren bij de gemeente *Leiden*.

Onmiddelijk aan de binnenzijde der sluis ligt, evenals bij de voorgaande, eene vaste brug in den Stoomtramweg *'s-Gravenhage-Leiden*. De brug, in 1882 gebouwd, rust op ijzeren pijlers; bovenkant spoorstaaf 1.88 M. + A. P.; spoorwijdte 1.067 M.

DRAAIBRUG OVER DE SPOORWEGHAVEN TE LEIDEN.

Gemeente: *Leiden*.

Nov. 1903.

Onmiddellijk ten westen van de spoorweglijn *Leiden-Woerden* en ten oosten van de grensscheidinig tusschen de gemeenten *Leiden* en *Zoeterwoude* is de *Hooge Rijndijk* door de spoorweghaven langs het goederenstation van den Staatsspoorweg doorbroken. Ter plaatse ligt eene ijzeren draaibrug met gemetselde landhoofden, waarover, behalve de Rijksstraatweg, ook de tramlijn *'s-Gravenhage-Leiden* gevoerd wordt. De doorvaartwijdte bedraagt 7.43 M. De brug is breed 5.10 M. en wijd, tusschen de trottoirs, 3.55 M. Zij is in beheer en onderhoud bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen. Zij kan niet afgesloten worden door keerdeuren. Vergunning tot den aanleg, met name tot het afgraven van den *Rijndijk* ter plaatse werd verleend bij besluit van Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland van 27 October 1877 no. 17, onder voorwaarde, dat eene voldoende waterkeering worde behouden tot de hoogte minstens 0.50 M. + A. P. Het haventerrein is dan ook omsloten door eene waterkeerende kade, die dus feitelijk ter plaatse den *Rijndijk* vervangt.

KEERSLUIS IN DE NIEUWE TREKVAART.

Gemeente: *Leiden*.

Nov. 1903.

In de uitmonding van de *Nieuwe Trekvaart*, zijnde een onderdeel van de vaart *Rijn—Schie*, in het *Galgewater*, ongeveer 130 M. ten oosten van de spoorweglijn *Leiden—Woerden*, ligt eene keersluis met daarachter gelegen

draaibrug in den Rijksstraatweg van het *Haagsche Schouw* naar *Leiden*.

Keersluis en brughoofden zijn in één gebouw vereenigd, dat een totale lengte heeft van 28 M. Het is een steenen sluis op houten paalfundeering.

De sluis heeft twee openingen elk 7.00 M. wijd.

Het middenpenant is breed 6.00 M. en lang 10.90 M.

De draaipijler, achter het middenpenant gelegen, is breed 4.20 M. en lang 7.70 M.

De buitenvleugels zijn gemeten uit de dagzijden der sluizen elk lang 5.50 M., zoodat de geheele breedte van het gebouw gemeten loodrecht op de sluis-as, bedraagt 31 M.

De bovenkant der dekzerken en van het rijvlak van de draaibrug over de sluis is gelegen op 1 M. + A. P., voor het gedeelte buiten de sluisdeuren is de hoogte van den bovenkant der dekzerken 0.58 M. + A. P.

De fundeering van het eigenlijke sluishoofd is doorgaande; de hoogte van de houten fundeeringsvloer ligt op 3.60^5 M. ÷ A. P. De bovenkant van den slagdorpel ligt op 2.80 M. ÷ A. P.

Tegen onderloopsheid zijn 3 damwanden aangebracht, een onder den slagdorpel en de andere langs de buitenste kespen van de fundeering.

Eerstgenoemde damwand is buiten gemetselde centreforten over een breedte van ± 2 M. opgetrokken tot voorkoming van achterloopsheid.

De fundeeringen der landhoofden van de draaibrug en van den draaipijler zijn gekoppeld, doordat een 10 tal kespen doorloopen.

De bovenkant der kespen ligt op 3.02 M. ÷ A. P., die van de vloeren van draaipijler en landhoofden op 2.94 M. ÷ A. P.

De afstand tusschen elk der landhoofden en de buitenzijde van den draaipijler is 7.90 M.

De doorvaartopening wordt tot 7 M. versmald door remmingwerken, aangebracht tot beveiliging van de brug.

De draaibrug, waarover de stoomtramlijn *'s Gravenhage—Leiden* loopt (spoorwijdte 1.067 M.) is van ijzer met houten dekken. De lengte in de as bedraagt 21.75 M., het onderdek is breed 5.70 M., het bovendek 4.00 M.

Vroeger lag ongeveer ter plaatse een steenen overwelfde duiker met twee openingen, wijd te zamen 3.80 M. en afgesloten met één paar keerdeuren, wier slagdrempel op 1.96 M. ÷ A. P. lag. De duiker had gemeenschap met het *Galgewater* door een sloot langs de buitenplaats *Rijnoever*. Schepen konden uit den aard der zaak hier niet passeeren, zoodat de scheepvaart haren weg uitsluitend door de na te noemen *Necksluis* moest nemen. Bij gelegenheid van de door de provincie Zuid-Holland ondernomen verbetering van de *vaart Rijn—Schie*, waarover elders meer [1]), kwam in dien toestand eene aanmerkelijke verbetering, doordien de oude duikersluis, met gelijktijdige amotie van genoemde buitenplaats, vervangen werd door de nu beschreven kapitale keersluis, die eene

---

[1]) Zie Onderafd. III hieronder.

ruime gelegenheid voor de scheepvaart aanbiedt. De sluis is, evenals de geheele vaart *Rijn—Schie*, in beheer en onderhoud bij de provincie. Zij behoort, wat het peilmalen betreft, tot den *Vlietboezem*.

De *Nieuwe Trekvaart* werd, oorspronkelijk op kleinere afmetingen, door *Leiden* gegraven, nadat voor dat werk bij octrooi van de Staten van Zuid-Holland en Westvriesland van 1 Augustus 1636 onteigening was toegestaan en het recht om gabellen te heffen verleend was [1]).

NEKSLUIS.

Gemeente: *Leiden*.

Nov. 1903.

Dit kunstwerk ligt in de uitmonding van den *Trekvliet van Delft naar Leiden* in de *Witte Singelgracht* te *Leiden*. Het is eigenlijk eene hooge, vaste steenen brug, aan de buitenzijde afsluitbaar door een paar keerdeuren. De doorvaartwijdte bedraagt 3.80 M. De bovenkant der opening, zijnde tevens de onderkant der ijzeren brugliggers, ligt op 2.00 M. + A. P. De keerdeuren reiken tot 0.96 M. + A. P. De slagdorpel ligt met den bovenkant op 2.38 M. ÷ A. P.

Vroeger lag binnen het beschreven gebouw in den *Trekvliet* nog een sluishoofd, eveneens afgesloten door een paar puntdeuren. De *Necksluis* of *Naakte sluis*, zooals zij ook genoemd wordt, was toen n.l. ingericht als schutsluis, ten einde, bij bereikt maalpeil, toch scheepvaart te kunnen doorlaten. Nadat echter, in 1890—91 de nieuwe keersluis aan het *Galgewater*, hierboven beschreven, gebouwd was, en de scheepvaart van *Delft* op *Leiden* van stonde aan voornamelijk haren weg door deze sluis nam, was de beteekenis van de *Neksluis* voor de scheepvaart verminderd. Toen zij dan ook in 1894 van provinciewege werd drooggelegd en hersteld, werd van de gelegenheid gebruik gemaakt, om het binnensluishoofd op te ruimen, zoodat de schutsluis veranderd werd in eene keersluis [2]).

De sluis, die, wat het peilmalen betreft, behoort tot den *Vlietboezem*, is in beheer en onderhoud bij de provincie. De bovenbouw der brug en de leuningen (uitgezonderd de leuning op den zuidwestelijken vleugelmuur) worden echter onderhouden door de gemeente *Leiden* [3]).

Volgens VAN DER AA [4]) heeft de sluis in vroeger tijd verschillende namen gehad; men noemde haar de *Ex-sluis*, zooveel beteekenende als buitensluis;

---

[1]) Not. Prov. Staten Herfstverg. 1881, bijlage 26, blz. 48.

[2]) Zie Provinciaal Verslag 1894, blz. 21.

[3]) Zie Not. Prov. Staten Zomerverg. 1886 blz. 83 vlg. en Herfstverg. 1888 blz. 61.

[4]) Aardr. Woordenb. Dl. 8, blz. 1.

de *Nek-sluis*, doordien zij als op den nek der sluis lag (sic), en de *Naakte sluis* doordien zij open, ongedekt en met geene boomen beplant was. Haar naam is zeer oud; reeds vindt men haar in het jaar 1386 genoemd, in welk jaar ALBRECHT VAN BEIJEREN den 15 Juni een privilegie aan *Leiden* schonk tot uitbreiding der stad [1]), waarin zij *Naeckte-Sluijs* genoemd wordt. Zij is in 1556 vernieuwd.

FILOSOFENSLUIS.

Gemeente: *Leiden.*

NOV. 1903.

Deze overwelfde steenen sluis is gelegen in de uitmonding van de *Filosofensloot* in de *Zoeterwoudsche Singelgracht* te *Leiden* tegenover den Korenmolen *„de Oranjeboom"* [2]), en is tevens ingericht als brug; zij wordt afgesloten door één paar keerdeuren. De sluis is wijd 3.37 M. De bovenkant der opening, in den top van het gewelf, is gelegen op 1.16 M. + A. P. De houten keerdeuren reiken tot 0.81 M. + A. P.; de slagdrempel ligt met den bovenkant op 1.76 M. ÷ A. P.

Het kunstwerk is in beheer en onderhoud bij de gemeente *Leiden*, en behoort tot den *Vlietboezem.*

MOLENSLUIS.

Gemeente: *Leiden.*

NOV. 1903.

Ook dit kunstwerk is eene overwelfde steenen brug, afgesloten door een paar keerdeuren. Het is eveneens gelegen in den *Zoeterwoudschen Singel* te *Leiden*, tegenover het Plantsoen, in de uitmonding van de *Oude-* of *Stadsmolensloot* in de *Zoeterwoudsche Singelgracht.* De dagwijdte bedraagt 3.12 M. De bovenkant der opening ligt in den top van het gewelf, op 0.95 M. + A. P. De keerdeuren reiken tot op 0.91 M. + A. P.; de slagdrempel ligt met den bovenkant op 1.45 M. ÷ A. P.

De sluis wordt beheerd en onderhouden door de stad *Leiden* en behoort tot den *Vlietboezem.* Door de sluis werd vroeger versch water in de grachten van *Leiden* gemalen, terwijl het vuile water uit de stad door de *Stinksloot* of *Slachsloot* op de *Mare* werd gebracht.

---

[1]) v. MIERIS. Charterboek. Dl. III, blz. 444.

[2]) Deze molen is in 1904 afgebroken.

SINGELSLUIS.

Gemeente: *Leiden.*

Nov. 1903.

Dit kunstwerk, ook bekend onder den naam van *Bleekerssluis* of *Bleekerssingelbrug* ligt in de *Bleekerssloot* bij de aansluiting van den *Soeterwoudenschen Singelweg* aan den eigenlijken *Rijndijk*, onmiddellijk ten zuiden van de *Utrechtsche* brug. Het is eene overwelfde steenen brug, waarvan de 3.28 M. wijde opening afgesloten wordt door een paar keerdeuren, reikende tot 0.93 M. + A. P., met eene slagdrempeldiepte van 1.48 M. ÷ A. P. De onderkant van het gewelf ligt in den top op 1.10 M. + A. P. De sluis, die ten opzichte van het peilmalen tot den *Vlietboezem* behoort, is in beheer en onderhoud bij de gemeente *Leiden.*

ROOMBURGERSLUIS.

Gemeente: *Leiden.*

Nov. 1903.

Deze sluis is gelegen over de uitmonding der *Roomburgerwetering.* Vermits het oostelijk boord dier wetering de grensscheiding vormt tusschen de gemeenten *Leiden* en *Zoeterwoude*, ligt de sluis nog juist in de gemeente *Leiden* [1]). Het is eene overwelfde steenen brug met gemetselde vleugelmuren. De opening, wijd 3.02^5 M., wordt afgesloten door een paar keerdeuren, reikende tot 1.06 M. + A. P. De slagdrempel ligt op 1.51 M. ÷ A. P. De sluis is lang tusschen de frontmuren 6.25 M. De rollagen op die muren vormen tevens de leuningen en reiken tot 2.30 M. + A. P. De straatweg ligt op 1.60 M. + A. P.; de wijdte tusschen de rollagen is 5.33 M. De frontmuren zijn in het geheel lang 4.30 M. De onderkant van het gewelf ligt in den top op 1.15 M. + A. P. Ten opzichte van het peilmalen behoort de sluis tot den *Vlietboezem.*

De sluis behoorde vroeger tot het ambacht van *Soeterwoude.* Bij de opheffing der ambachten in 1870 behield *Rijnland* haar aan zich [2]). Sedert wordt zij door *Rijnland* onderhouden. In 1884 werd de sluis boven 0.60 M. ÷ A. P. afgebroken en vernieuwd (bestek n°. 49). De bestrating over de sluis is ten laste van het Rijk, als beheerder van den Rijksweg *Haagsche Schouw—Utrecht.*

---

[1]) Vroeger lag zij geheel in *Zoeterwoude.* Bij de wet van 13 Juli 1896 (Staatsblad n°. 107) kwam zij eerst tot *Leiden.*

MEERBURGERSLUIS.

Gemeente: *Zoeterwoude.*

Nov. 1903.

De *Meerburgersluis*, gelegen over de uitmonding van de *Meerburgerwetering*, en als zoodanig behoorende tot den *Vlietboezem*, is eene overwelfde steenen brug, waarvan de 3.86 M. wijde opening afgesloten wordt door een paar eiken keerdeuren, keerende tot 0.60 M. + A. P. De slagdrempel ligt met den bovenkant op 1.78 M. ÷ A. P. De onderkant van het gewelf is, in den top, gelegen op 1.17 + A. P. De brug is voorzien van houten leuningen. De totale lengte tusschen de frontmuren is 6.30 M., de wijdte tusschen de leuningen 5.70 M.

Ook deze sluis, vroeger behoord hebbende tot het ambacht van *Soeterwoude*, werd in 1870, bij de opheffing der ambachten, door *Rijnland* aan zich gehouden [1]) en sedert door dat Hoogheemraadschap beheerd en onderhouden. De bestrating over de sluis is echter ten laste van het Rijk als beheerder van den Rijksstraatweg ter plaatse.

RIJNEGOMSCHE SLUIS.

Gemeente: *Zoeterwoude.*

Nov. 1903.

Deze particuliere steenen gewelfbrug met houten leuningen, waarvan de opening afgesloten wordt door een paar keerdeuren, ligt over het z.g. *Rijnegomvaartje* toegang gevende tot de erven van de woonplaats *Rijnegom*. Hoewel geene polders op dat vaartje uitslaan, wordt de sluis toch gerekend te behooren tot den *Vlietboezem*.

De opening heeft eene dagwijdte van 2.80 M. De onderkant van het gewelf ligt, in den top, op 1.02^5 M. + A. P. De keerdeuren keeren tot 0.73 M. + A. P. en de sluis is diep 2.10 M. ÷ A. P. [2]). De weg over de sluis is wijd, tusschen de leuningen, 5.00 M., terwijl de geheele sluis, tusschen de frontmuren, 6.00 M. lang is.

KOPPELSLUIS.

Gemeente: *Zoeterwoude.*

Nov. 1903.

Deze gewelfbrug ligt in den voorboezem van den *Grooten Polder* onder

---

[1]) Not. V. V. v. Rijnland 1870 blz. 10, 236, 277, 306 en 368 en 1888 blz. 19.

[2]) Dit cijfer, ontleend aan het Register der Bruggen en Kunstwerken in boezemwateren van Rijnland (1890) komt eenigszins verdacht voor. Juister schijnt de opgave in GEVERS VAN ENDEGEEST, Dl. II bijlage 14, die 1.67 M. ÷ A. P. voor de diepte vermeldt.

Zoeterwoude en wordt ook door dezen onderhouden. Zij heeft éene opening wijd in den dag 2.32 M. en lang tusschen de frontmuren 6.30 M. De onderkant van het gewelf ligt, in den top, op 0.90 M. + A. P. De opening wordt afgesloten met een paar keerdeuren, reikende tot 0.31 M. + A. P. [1]) met een slagdrempeldiepte van 1.35 M. ÷ A. P. De wijdte van het rijvlak op de brug is, tusschen de houten leuningen, 5.24 M.

De sluis wordt in de wandeling ook wel genoemd *Levasbrug* of *Lavesbrug* en behoort tot den *Vlietboezem.*

WEIPOORTSCHE OF ZWIETERSLUIS.

Gemeente : *Zoeterwoude.*

Nov. 1903.

De *Weipoortsche* of *Zwietersluis* ligt over de uitmonding van den *Weipoortschen Vliet* en behoort als zoodanig tot den *Vlietboezem.*

Het is eene vaste brug met twee openingen. De landhoofden en het middenpenant zijn van steen ; de brug heeft ijzeren liggers en houten dekken en leuningen. Elke opening is wijd in den dag 4.50 M. en wordt afgesloten door een paar keerdeuren, keerende tot 0.50 M. + A. P., wier slagdrempels gelegen zijn op 2.02^5 en 2.05^5 M. ÷ A. P. Het middenpenant is breed 1.00 M. De brugliggers liggen met den onderkant op 1.22^5 + A. P. De brug is breed 4.30 M. en wijd tusschen de leuningen 4.10 M. Het bovendek ligt op 1.55 M. + A. P.

De sluis was vroeger een ambachtswerk en behoorde tot het ambacht *Soeterwoude.* Bij de opheffing der ambachten in 1870 behield *Rijnland* het werk aan zich [2]). Spoedig daarna, in 1872, werd het oude sluisje, dat slechts éene opening had van 2.85 M. met eene diepte van 1.60 M. ÷ A. P., bij gelegenheid van de verruiming van den *Weipoortschen Vliet*, door *Rijnland* afgebroken en vervangen door de tegenwoordige sluis [3]).

BARRESLUIS.

Gemeenten : *Zoeterwoude, Hazerswoude.*

Nov. 1903.

Deze sluis, ook wel *Zwetsluis* of *Kippenbrug* genoemd, dient tot afsluiting

---

[1]) Deze hoogte is in strijd met Rijnlands verordening op het peilmalen, die voor de deuren der sluizen in den Hoogen Rijndijk een minimum-hoogte van 0.50 M. + A. P. voorschrijft.

[2]) Not. V. V. v. Rijnland 1870 blz. 10, 236, 277, 306 en 368 en 1888 blz. 19.

[3]) Not. V. V. v. Rijnland 1871 blz. 246.

van den voorboezem van den *Oud Groenendijkschen en Barrepolder*. De grensscheiding tusschen de gemeenten *Zoeterwoude* en *Hazerswoude* loopt over het midden der opening. De sluis heeft eene dagwijdte van 2.60 M. en wordt gevormd door eene overwelfde steenen brug, waarvan het gewelf, in den top, met den onderkant gelegen is op 1.59 M. + A. P. Zij wordt afgesloten door een paar keerdeuren, keerende tot 0.90 M. + A. P., wier slagdrempel met den bovenkant gelegen is op 1.60 M. ÷ A. P. De brug is, tusschen de houten leuningen, wijd 4.85 M. De lengte tusschen de frontmuren bedraagt 5.75 M.

Vroeger behoord hebbende aan het ambacht *Soeterwoude*, kwam de sluis in 1870, bij de opheffing der ambachten, aan *Rijnland*, die haar bij contract van 12 November 1870 weder overdroeg aan de gemeente *Zoeterwoude* [1]. Sedert is die gemeente met het onderhoud belast. Ten opzichte van het peilmalen behoort de sluis tot den *Vlietboezem*.

HOOGEVEENSCHE SLUIS.

Gemeente: *Hazerswoude*.

Nov. 1903.

Deze sluis, ook wel *Bentbrug* genaamd, ligt over de uitmonding van de *Hoogeveensche vaart*, thans voorboezem van de molens van den *Benthuizer en Benthorner Noord- en Zuidpolder* en van den *Bent- en Delf- of Generalen polder*. Ten opzichte van het peilmalen wordt zij geacht te behooren tot den *Vlietboezem*. Het is eene vaste brug met steenen landhoofden en vleugels, houten brugliggers, ijzeren leuningen en houten dekken. De dagwijdte is 2.58 M., de lengte der landhoofden is 6.20 M.; de breedte der brug tusschen de leuningen is 5.50 M. De opening wordt afgesloten door een paar keerdeuren, keerende tot op 0.72 M. + A. P., wier slagdrempel met den bovenkant gelegen is op 1.56 M. ÷ A. P.

De landhoofden en de bovenbouw zijn in onderhoud bij het *Rijk*, als beheerder van den Rijksstraatweg; de keerdeuren en toebehooren zijn ten laste van den *Benthuizer- en Benthorner Noord- en Zuidpolder*.

Over de *Hoogeveensche Vaart* is vroeger heel wat te doen geweest. Zij werd door *Rotterdam* gebezigd als waterweg naar den *Rijn* en *Amsterdam*, om zoodoende de tollen te *Gouda* en *Spaarndam* te ontduiken. Bij de droogmaking der *Noordplassen* is zij echter afgesloten [2].

---

[1] Not. V. V. v. Rijnland 1870 blz. 10, 236, 277, 306 en 368.

[2] Zie hierover o. a. Not. Prov. Staten Herfstverg. 1881, bijlage 26, blz. 6, 16 en vlg.

OUD-GROENENDIJKSCHE SLUIS.

Gemeente: *Hazerswoude.*

Nov. 1903.

Deze sluis, toegang gevende tot de vaart naar eenige erven in den noord-oostelijken hoek van den *Oud-Groenendijkschen en Barrepolder*, wordt door dien polder beheerd en onderhouden. Zij staat ook bekend onder den naam *Steenepoortbrug*. Het is een overwelfde steenen brug waarvan de opening eene dagwijdte heeft van 2.10 M. De onderkant van het gewelf ligt, in den top, op 0.88 M. + A. P. De brug is wijd, tusschen de houten leuningen, 6.50 M.

De opening wordt afgesloten door een paar keerdeuren, keerende tot 0.89 M. + A. P.; de slagdrempel ligt met den bovenkant op 1.42 M. ÷ A. P.

Ten opzichte van het peilmalen behoort de sluis tot den *Vlietboezem.*

NIEUW-GROENENDIJKSCHE SLUIS.

Gemeente: *Hazerswoude.*

Nov. 1903.

De *Nieuw-Groenendijksche Sluis* of *-brug* ligt over den voorboezem van den *Nieuw-Groenendijkschen polder*, die ook het onderhoud te zijnen laste heeft. Het is een steenen gewelfbrug met ééne opening, wijd in den dag 2.57 M. De onderkant van het gewelf ligt, in den top op 1.04 M. + A. P. De opening wordt afgesloten door een paar tot 0.66 M. + A. P. reikende keerdeuren. wier slagdrempel met den bovenkant gelegen is op 1.70 M. ÷ A. P. Tusschen de houten leuningen is de brug 6.30 M. wijd.

De sluis behoort ten opzichte van het peilmalen tot den *Hazerswoudschen boezem.*

WESTVAARTSLUIS.

Gemeente: *Hazerswoude.*

Nov. 1903.

De *Westvaartsluis*, ook wel bekend als de brug *„de Vier Heemskinderen"*, ligt over de uitmonding van de *Westvaart*, voorboezem van de *Hazerswoudsche Droogmakerij.* Het is eene vaste brug, met steenen landhoofden en vleugels, ijzeren brugliggers en leuningen en houten dekken. De opening heeft eene dagwijdte van 2.93 M. De onderkant der brugliggers is gelegen op 1.28 M. + A. P. Ter afsluiting dienen een paar keerdeuren, keerende tot 0.63 M. + A. P.; de slagdrempel ligt met den bovenkant, op 2.25 M. ÷ A. P. De wijdte tusschen de leuningen bedraagt 5.80 M. De landhoofden, liggers, leu-

ningen en dekken zijn in onderhoud bij het *Rijk*, als beheerder van den Rijksweg; de keerdeuren met toebehooren zijn ten laste van de gemeente *Hazerswoude*. Deze laatsten behoorden, evenals de *Westvaart*, vroeger tot het ambacht *Hazerswoude*, doch werden, na de opheffing der ambachten in 1870, door *Rijnland* bij contract van 26 October van dat jaar aan de gemeente overgedragen [1]).

Ten opzichte van het peilmalen behoort de sluis tot den *Hazerswoudschen boezem*. Vroeger kon zij nochthans, bij uitsluiting der andere sluisjes, door een windas opengewonden worden tegen het hoogere Rijnwater in, en zulks ten behoeve der scheepvaart op *Hazerswoude* [2]). Tegenwoordig, nu het sluiten der deuren in den *Hoogen Rijndijk* tot de groote zeldzaamheden is gaan behooren, is dat windas niet meer aanwezig.

LODEWIJKSSLUIS.

Gemeente: *Hazerswoude.*

Nov. 1903.

De *Lodewijkssluis* is ook bekend onder den naam van *Schoutensluis* of van *Ambachtsbrug*. Het is eene brug met steenen landhoofden en vleugels, ijzeren brugliggers en leuningen en houten dekken. De dagwijdte bedraagt 2.55 M.; de onderkant der liggers is gelegen op 1.00 M + A. P.; de wijdte tusschen de leuningen der brug is 5.80 M. De opening afgesloten door een paar keerdeuren, keerende tot 0.73 M. + A. P., wier slagdrempel gelegen is op 1.60 M. ÷ A. P.

De sluis behoort, ten opzichte van het peilmalen, tot den *Hazerswoudschen* boezem.

De landhoofden, vleugels, brugliggers, dekken en leuningen zijn in onderhoud bij het *Rijk*. De keerdeuren met toebehooren behoorden vroeger tot het ambacht *Hazerswoude*. Na de opheffing der ambachten in 1870 werden zij door Rijnland in beheer en onderhoud overgedragen aan de gemeente *Hazerswoude*, en zulks bij contract van 26 October van dat jaar [3]).

RIJNENBURGERSLUIS.

Gemeente: *Hazerswoude.*

Nov. 1903.

Dit sluisje, ook wel *Rienenbrug* genaamd, is eene particuliere steenen gewelf-

[1]) Not. V. V. v. Rijnland 1870 blz. 10, 236, 277, 310 en 368.

[2]) GEVERS VAN ENDEGEEST. Dl. II, bijlage 14, blz. 372.

[3]) Not. V. V. v. Rijnland 1870, blz. 10, 236, 277, 310 en 368.

brug, liggende over de uitmonding van een vaartje, dat toegang geeft tot de hofstede *Rijnenburg*. De opening, wijd 2.80 M., is afgesloten door een paar keerdeuren, keerende tot 0.87 M. + A. P., wier slagdrempel gelegen is op 1.87 M. ÷ A. P. De onderkant van het gewelf ligt, in den top, op 1.43 M. + A. P. De brug is lang tusschen de frontmuren 6.59 M., doch wijd tusschen de rollagen 5.85 M. Het sluisje behoort ten opzichte van het peilmalen tot den *Hazerswoudschen* boezem.

MOLENSLUIS VAN RIJNENBURG.

Gemeente: *Hazerswoude.*

Nov. 1903.

Deze sluis, ook wel *Hazerswoudsche brug* genoemd, ligt over den molenboezem van den *Rijnenburgerpolder* en wordt ook door dien polder onderhouden. Het is eene gewelfbrug met eene opening, wijd 2.55 M., afgesloten door een paar keerdeuren, keerende tot 0.66 M. + A. P., wier slagdrempel met den bovenkant gelegen is op 1.65 M. ÷ A. P. De onderkant van het gewelf ligt, in den top, op 0.81 M. + A. P. De brug is lang tusschen de frontmuren 7.55 M. en breed tusschen de houten leuningen 7.15 M.

Ten opzichte van het peilmalen behoort ook deze sluis, evenals de zeven volgende tot den *Hazerswoudschen boezem.*

OOSTVAARTSLUIS.

Gemeente: *Hazerswoude.*

Nov. 1903.

Over de *Oostvaart*, zijnde een der voorboezems van de *Hazerswoudsche Droogmakerij*, ligt in den *Rijndijk* eene vaste brug met steenen landhoofden en vleugels, ijzeren liggers en leuningen en houten dekken. Deze brug heeft thans éene opening, wijd in den dag 4.30 M., afgesloten door een paar keerdeuren, keerende tot 0.36 M. + A. P. [1]) met eene slagdrempeldiepte van 1.89 M. ÷ A. P. De onderkant der brugliggers is gelegen op 1.32 M. + A. P.; de brug is tusschen de leuningen wijd 5.35 M.

De landhoofden, vleugels, liggers, dekken en leuningen zijn in onderhoud bij het *Rijk* als beheerder van den Rijksweg; de keerdeuren met toebehooren bij de *Hazerswoudsche Droogmakerij*. Vroeger had de brug twee openingen, gescheiden door een tusschenstijl, en wel één groote opening afgesloten door

---

[1]) De verordening op het peilmalen in *Rijnland* schrijft voor de hoogte der deuren minstens 0.50 M. + A. P. voor.

een paar puntdeuren en één kleine opening, afgesloten door één deurtje. In 1894 werd de tusschenstijl opgeruimd en de aldus verkregen opening in haar geheel door één paar deuren afgesloten.

PAPENSLUIS.

Gemeente: *Hazerswoude.*

Nov. 1903.

Deze sluis, gelegen in de uitmonding van de *Geer-* of *Papenvaart*, behoorende tot den *Hazerswoudschen* boezem, is eene vaste brug met steenen landhoofden en vleugels, ijzeren liggers en leuningen en houten dekken. Zij heeft eene opening 3.76 M. wijd, afgesloten door een paar tot 0.42 M. + A. P. [1]) keerende deuren, wier slagdrempel gelegen is op 1.94 M. ÷ A. P. De brug is wijd op het onderdek 7.25 M. en tusschen de leuningen 6.40 M. De onderkant der liggers ligt op 1.00 M. + A. P. De brug is in onderhoud bij het Rijk als beheerder van den Rijksweg. De keerdeuren met toebehooren worden onderhouden door de *Hazerswoudsche Droogmakerij.*

HOORNSLUIS.

Gemeente: *Hazerswoude.*

Nov. 1903.

Ook deze sluis, gelegen in den voormolenboezem van den *Hoornschen* polder, heeft steenen landhoofden en vleugels, ijzeren liggers en leuningen en houten dekken. De 2.19 M. wijde opening wordt afgesloten door een paar tot 0.73 M. + A. P. keerende deuren, wier slagdrempel met den bovenkant gelegen is op 1.62 M. ÷ A. P. De brug, breed op het onderdek 6.03 M. en wijd tusschen de leuningen 5.70 M., is in onderhoud bij het Rijk; de deuren met toebehooren zijn in onderhoud bij den *Hoornschen* polder.

LANGERODERSLUIS.

Gemeente: *Alphen.*

Nov. 1993.

Deze particuliere sluis of brug ligt over het vaartje van de hofstede *Langerode* en is in onderhoud bij den gebruiker dier hofstede. Het is een steenen gewelfbrug, wijd in den dag 2.84 M. en lang tusschen de frontmuren 7.72 M. De wijdte tusschen de rollagen der brug bedraagt 7.00 M. Een paar tot 1.01 M. + A. P. keerende deuren sluiten de opening af; slagdrempeldiepte 1.77 M. ÷ A. P.

SLUIS VAN WERKLUST.

Gemeente: *Alphen.*

Nov. 1903.

De sluis van *Werklust* of *Werk en Rust* ligt over eene vaart naar de steenbakkerij van dien naam. Het is eene particuliere vaste brug met steenen landhoofden en vleugels, ijzeren liggers en houten dekken en leuningen. De opening, wijd 2.95 M., wordt afgesloten door een paar keerdeuren, reikende tot 0.91 M. + A. P., wier slagdrempel met den bovenkant gelegen is op 1.05 M. ÷ A. P. De brug is wijd tusschen de leuningen 5.76 M.

SLUIS VAN OOSTHOEK.

Gemeente: *Alphen.*

Nov. 1903.

Ook dit kunstwerk ligt over eene vaart van eene particuliere steen (pannen-) bakkerij. Het is eene vaste brug met steenen landhoofden en vleugels, ijzeren liggers en leuningen en houten dekken. De dagwijdte bedraagt 2.94 M. De wijdte tusschen de leuningen is 5.20 M. De opening wordt afgesloten door een paar keerdeuren, keerende tot 0.73 M. + A. P., wier slagdrempel met den bovenkant gelegen is op 1.87 M. ÷ A. P. De *brug* is in onderhoud bij het *Rijk* als beheerder van den Rijksweg, de *deuren* met toebehooren zijn in onderhoud bij particulieren.

WEESHUISSLUIS.

Gemeente: *Alphen.*

Nov. 1903.

Dit houten keersluisje is gelegen ter plaatse, waar de polderkade van den polder *Kerk en Zanen*, gaande langs het zuidelijk boord van het *Kanaal achter Alphen*, den molenboezem van dien polder snijdt. Zooals hierboven, bij de beschrijving van den *Hoogen Rijndijk* reeds is medegedeeld, wordt die polderkade hier geacht den *Rijndijk* te vormen.

Het is een houten keersluisje, wijd in den dag 3.15 M.; afgesloten door een paar tot 0.62 M. + A. P. keerende deuren, wier slagdrempel met den bovenkant gelegen is op 1.59 M. ÷ A. P.

Toen in 1660 het *Kanaal achter Alphen* voor rekening van *Rijnland* en van *Woerden* werd gegraven, moest ook de vroegere uitwateringssluis van den voormaligen *Grooten West Molenpolder*, tegenwoordig een deel van den polder

Kerk en Zanen worden verlegd. Die oude sluis, de ***Florissluis*** geheeten, mondde uit in de gracht van het *Hof* te *Alphen*. [1]) Het Kanaal en de daartoe behoorende werken werden door ***Rijnland*** voor $\frac{1}{3}$ en door ***Woerden*** voor $\frac{2}{3}$ bekostigd. Ook het onderhoud had in diezelfde verhouding plaats.

Eerst in 1895, den 2 October, kwam het tot eene overeenkomst tusschen beide waterschappen, waarbij ***Rijnland*** het *geheele* onderhoud van kanaal en werken op zich nam. [2]) Sedert werd door ***Rijnland*** het onderhoud der verschillende kunstwerken bij het kanaal behoorende aan derden overgedragen. Met het ***Weeshuissluisje*** had dit plaats in 1903, in welk jaar dit sluisje, bij overeenkomst van 18 Mei, aan den polder ***Kerk en Zanen*** werd overgegeven, met bijbetaling door ***Rijnland*** van eene som van *f* 1294,12⁵. [3])

GOUWE SCHUTSLUIS.

Gemeente: *Alphen*.

Nov. 1903.

Over de uitmonding van de *Gouwe* in den *Rijn* bij de buurtschap *Gouwsche Sluis* liggen twee sluizen naast elkander. De westelijke is eene schutsluis en is in beheer en onderhoud bij het *Rijk*; zij zal hier beschreven worden; de oostelijke, eene keersluis, is in beheer en onderhoud bij ***Rijnland*** en wordt hieronder afzonderlijk behandeld.

De *Gouwe Schutsluis* bestaat uit twee gemetselde sluishoofden. Over het noordelijke of bovensluishoofd ligt in den straatweg *Haagsche Schouw-Utrecht* eene dubbele ijzeren ophaalbrug. Elk sluishoofd is voorzien van een paar naar den *Rijn* gekeerde puntdeuren. De hoofdafmetingen zijn:

Totale lengte	57.50	M.		
Doorvaarwijdte tusschen de dekzerken bovensluishoofd	7.80	„		
Idem tusschen de klossen	7.58	„		
Idem benedensluishoofd	7.97	„		
Afstand tusschen de punten der slagbalken	46.55	„		
Bovenregel der bovendeuren	0.97	„	+	A. P.
Idem der benedendeuren	0.67	„	+	„
Bovenslagdrempel	3.03	„	÷	„
Benedenslagdrempel	3.15	„	÷	„
Dekzerken op het hooge gedeelte der sluismuren	2.27	„	+	„
Idem op het lage gedeelte	0.97	„	+	„
Dagwijdte hameigebinten	3.45	„		

[1]) Zie de kaart van Rijnland van *Floris Balthazar* van 1610—15.

[2]) Not. V. V. v. Rijnland 1895 blz. 144 en 250.

[3]) Not. V. V. v. Rijnland 1903, blz. 69 en 91.

De uitmonding van de *Gouwe* in den *Rijn* schijnt reeds zeer vroegtijdig door eene sluis afgesloten te zijn geweest. Bij handvest van 25 September 1284 schonk graaf *Floris V* aan die van *Alphen* en eenige nabijgelegen landstreken, het recht „dat sij die doer, die leget ter Goude in die sluyse opten Rijn, uyt doen mogen, ende altoos affnemen mogen, in dien mannieren, dat sij met een waterkeere, off mit eenen somerdijck, tegens dat somerwater bewaren dat landt, dat legget by beyde syden van den Goude, ende die waterkeer sal gaen van den Rijn op, ende strecken alsoo verre, als die vier pair Hiemraets goetduncket" [1]). Uit een voorrecht, den 18 April 1356 door *Willem V* gegeven aan die van *Alphen*, *Hazerswoude*, *Boskoop* en *Waddinxveen* blijkt, dat dit recht strekte om in den *IJssel* eene vrije uitwatering te hebben [2]). Jan van Blois, Heer van *Schoonhoven* en *ter Goude*, verzette zich hiertegen en liet den watergang, als ten deele door zijne heerlijkheid loopende, dammen en toeslaan, maar later gaf hij er bij open brief van 19 October 1358 zijne bewilliging en toestemming toe [3]). Hertog *Albrecht van Beyeren* heeft deze voorrechten in 1360 en 1400 nader bevestigd. [4]) Waarschijnlijk was de hier bedoelde sluis destijds niets anders dan eene gewone houten deur. In 1533 werd ter plaatse door *Rijnland* eene nieuwe sluis gemaakt, waarover in *Rijnland's* archief eene rekening aanwezig is. Deze sluis is de tegenwoordige *Gouwe Keersluis* en wordt hieronder afzonderlijk besproken. Gedurende den 80-jarigen oorlog werd ten westen van deze sluis in den *Rijndijk* eene opening gemaakt, om de Staatsche oorlogschepen in den *Rijn* te laten ten einde de Spanjaarden op het *Haarlemmermeer* te kunnen bestoken. Toen, in verband met de stichting van de *Mallegatsluis* te *Gouda* door de Staten van Holland en Westvriesland den 23 Febuari 1589 tot verwijding der *Gouwesluis* op gelijke wijdte werd besloten, werd hieraan uitvoering gegeven, niet door de bestaande sluis te verbouwen, doch door ter plaatse van de gemaakte opening in den dijk, bewesten die sluis, eene nieuwe schutsluis te maken. Deze sluis, op gemeene landskosten gebouwd, is de thans bestaande Gouwe-schutsluis. Zij werd in 1621 nog vernieuwd. [5]) Sedert bleef de sluis steeds ten laste van het gemeene land. Bij het Kon. besluit van 17 December 1819 no. 1 werd zij, met een aantal andere werken, in beheer en onderhoud overgedragen aan de provincie Zuid-Holland, doch bij het Kon. besluit van 27 Mei 1876 (Staatsblad no. 109) weder door het Rijk teruggenomen.

De *Goudsche Sluis* was, dit blijkt uit de geschiedenis, een gewichtig strategisch punt. In 1436 brak *Jacoba van Beijeren* het beleg van *Haarlem* op,

---

[1]) *van Mieris*. Charterb. I, blz. 445.

[2]) Idem II, blz. 868.

[3]) Idem III, blz. 65.

[4]) Idem III, blz. 124 en 732.

[5]) Zie Not. Prov. Staten. Herfstverg. 1881, bijlage 26, blz. 80—83.

omdat ***Filips van Bourgondië*** dreigde, zich van de sluis meester te maken. In 1574 verdreven de Spanjaarden, tijdens het beleg van *Leiden*, hier vijf Engelsche vendels. Eindelijk in 1672 werd het Fransche leger hier door de Staatsche troepen gestuit.

Ten opzichte van het peilmalen behoort de sluis tot den *Gouweboezem*.

GOUWE KEERSLUIS.

Gemeente: *Alphen.*

Nov. 1903.

Ten oosten van de bovenbeschreven *Gouwe-Schutsluis* ligt over den mond der *Gouwe* de Rijnlandsche *Gouwe-Keersluis*, bestaande uit twee gemetselde sluismuren met vleugels, en afgesloten door een paar houten keerdeuren. De opening is wijd 5.55 M.; de bovenkant der sluismuren ligt op 2.17 M. + A.P. De deuren keeren tot 0,80 M. + A. P.; de slagdrempel ligt met den bovenkant op 2.50 M. ÷ A. P. Zij zijn voorzien van houten schuiven ten einde, bij gesloten stand der deuren, water uit den *Rijn* op de *Gouwe* te kunnen brengen, wanneer het stoomgemaal te *Gouda* meer water uit de *Gouwe* afmaalt, dan er door de poldermolens op wordt gebracht en zoodoende de *Gouwe*stand te laag zou worden; van beteekenis is die inlating echter niet. Over de sluis ligt een ijzeren ophaalbrug, wijd in het hameigebint 3.40 M.; de onderkant der liggers is, bij gesloten stand, gelegen op 2.00 M. + A. P.

Bij de geschiedenis der *Gouwe-Schutsluis* hierboven is reeds medegedeeld, dat in 1533 door *Rijnland* eene nieuwe sluis werd gebouwd. Volgens op het archief van *Rijnland* berustende teekeningen had die sluis twee overwelfde openingen, afgesloten door houten schuiven. De eene opening was wijd 18 voet (= 5.65 M.) en de andere 7 voet (= 2.20 M.). De sluis werd in 1562 in steen vernieuwd, doch behield daarbij twee openingen. Wanneer het eene sluis met ééne opening is geworden, is niet met juistheid nagegaan kunnen worden. Uit een bestek, in *Rijnland's* archief aanwezig, blijkt dat in 1606 reeds eene valbrug over de sluis lag [1]); de kleine opening was toen dus reeds verdwenen en de groote opening inmiddels door deuren afgesloten. Wellicht is dit in 1589 geschied, in hetzelfde jaar waarin de schutsluis gebouwd werd; althans in een Register van *Rijnland's* eigendommen van het jaar 1820, ter secretarie van *Rijnland* aanwezig, wordt melding gemaakt van eene „weder opbouwing" der sluis in dat jaar (folio 3). De sluis onderging sedert van tijd tot tijd min of meer belangrijke herstellingen en vernieuwingen, o.a. in de jaren 1666, 1730 en 1834. In 1846 werd de oude houten valbrug vervangen

---

[1]) Zie *Rijnlands* O. A., loquet 38, no. 1184.

door de thans bestaande ijzeren. De deuren werden laatstelijk vernieuwd in 1884—'85.

De scheepvaart maakte zoowel van de schut- als van de keersluis gebruik. *Rijnland* hief aan deze laatste een bruggeld van 5 cents bij dag en 10 cents bij nacht van ieder vaartuig. Toen, ingevolge de wet van 22 Juli 1899 (Staatsblad no. 173) de heffing van rechten ten behoeve van het Rijk aan de schutsluis ophield, is het begrijpelijk, dat de scheepvaart van stonde aan bijna uitsluitend van deze sluis gebruik ging maken, hetgeens *Rijnland's* bestuur op het denkbeeld bracht, de valbrug over de keersluis vast te leggen en het heffen van rechten aldaar te staken. Eene deswege gevoerde briefwisseling met het provinciaal bestuur leidde echter ten slotte tot eene regeling, waarbij de ophaalbrug bestendigd bleef, maar daarvoor door de provincie Zuid-Holland aan *Rijnland* eene jaarlijksche uitkeering wordt verstrekt van *f* 100.— als tegemoetkoming der meerdere kosten van onderhoud van eene ophaalbrug boven eene vaste brug. De bediening der brug, waarvoor geene rechten meer worden geheven, zou voorts geschieden van Rijkswege door het personeel van de Rijksschutsluis tegen betaling eener jaarlijksche uitkeering door *Rijnland* van *f* 25.— aan het Rijk. [1])

SLUIS VAN NIJVERHEID.

Gemeente: *Alphen.*

Nov. 1903.

Deze particuliere sluis ligt over de vaarsloot, welke toegang geeft tot de houtzagerij de *Nijverheid.* Het is eene geheel houten vaste brug. De opening, wijd in den dag 2.74 M. wordt afgesloten door een paar keerdeuren, reikende tot 0.56 M. + A. P., wier slagdrempel met den bovenkant gelegen is op 1.82 M. :- A. P. De brug is wijd tusschen de leuningen 8.20 M. en breed op het onderdek 8.76 M.

Ten opzichte van het peilmalen behoort de sluis tot den *Gouweboezem.*

STEEKTERSLUIS.

Gemeente: *Alphen.*

Nov. 1903.

Deze sluis, ook bekend als de *Rijneveldsche brug* ligt over den voormolenboezem van den polder *Steekt* en wordt door dien polder onderhouden. Het

---

[1]) Zie Not. Prov. Staten Zomerverg. 1901, blz. 35 en 68 en Not. V. V. v. Rijnland 1901, blz. 178 en 1902 blz. 9.

is eene vaste brug met steenen landhoofden en vleugels en houten liggers, dekken en leuningen. De opening is wijd 2.08 M.; zij wordt afgesloten door een paar deuren, keerende tot 0.65 M. + A. P. De slagdrempel ligt op 1.43 M. ÷ A. P. De brugliggers zijn met den onderkant gelegen op 0.68 M. + A. P. De wijdte tusschen de leuningen bedraagt 8.60 M.

Ten opzichte van het peilmalen behoort de sluis tot den *Gouweboezem.*

Sluis van Hubert.

Gemeente: *Alphen.*

Nov. 1903.

Deze particuliere sluis ligt over eene vaarsloot naar de boerenwoning, genaamd „van *Hubert*"; de vaarsloot mondt benoorden den Rijndijk uit in de z.g. *Kuil*, een inham van den *Rijn.* Hoewel de aslijn van de vaart, *benoorden* den dijk, de grenslijn vormt tusschen de gemeenten *Alphen* en *Zwammerdam,* ligt de sluis zelve nog juist in de gemeente *Alphen.* Het is eene vaste brug met steenen landhoofden en vleugels, ijzeren liggers en houten dekken en leuningen. De opening, wijd 2.58 M., wordt afgesloten door een paar deuren, keerende tot 0.68 M. + A. P., wier slagdrempel gelegen op 1.40 M. ÷ A. P. De brug is wijd tusschen de leuningen, 5.87 M. en breed op het onderdek 5.95 M.

Ten opzichte van het peilmalen behoort de sluis tot den *Gouweboezem.*

Sluis in Damme.

Gemeente: *Zwammerdam.*

Nov. 1903.

De sluis *in Damme* of *Kwakersbrug* is eene particuliere brug, afgesloten door een paar keerdeuren, in eene vaart dienende tot afwatering van eenige erven. Zij is gelegen iets ten oosten van de voorgaande; de vaart mondt eveneens uit in de aldaar genoemde *Kuil.* Het is eene steenen, overwelfde brug, wijd tusschen de leuningen 6.90 M. De dagwijdte is 2.48 M.; de slagdrempel ligt met den bovenkant op 1.30 M. ÷ A. P. De deuren keeren tot 0.68 M. + A. P.

Ten opzichte van het peilmalen behoort de sluis tot den *Gouweboezem.*

Sluis van Wittelust.

Gemeente: *Zwammerdam.*

Nov. 1903.

Ook dit is eene particuliere sluis, gelegen over eene steenbakkerijvaart. Het

is eene vaste brug met steenen landhoofden en vleugels, houten liggers en dekken en ijzeren leuningen. De opening, wijd 2.94 M. is afgesloten met een paar tot 0.66 M. ÷ A. P. keerende deuren, wier slagdrempel gelegen is op 1.71 M. ÷ A. P. De brug is, tusschen de leuningen, wijd 6.70 M. en breed op het onderdek 7.42 M.

Ten opzichte van het peilmalen behoort de sluis tot den *Gouweboezem.*

Sluis van Dobben.

Gemeente: *Zwammerdam.*

Nov. 1903.

Gelegen over eene vaart naar de boerenwoning, genaamd *„van Dobben"*, wordt deze sluis, onderhouden door het *Rijk.* Het is eene vaste brug met houten landhoofden, vleugels en dekken en ijzeren brugliggers en leuningen. De opening, wijd 2.36 M., wordt afgesloten door een paar tot 0.84 M. + A. P. keerende deuren, wier slagdrempel met den bovenkant gelegen is op 1.56 M. ÷ A. P. De wijdte tusschen de leuningen bedraagt 7.85 M.

Ten opzichte van het peilmalen behoort de sluis tot den *Gouweboezem.*

Sluis op Halfweg.

Gemeente: *Zwammerdam.*

Nov. 1903.

De z.g. *Sluis op Halfweg* is gelegen over den voormolenboezem van den *Binnenpolder.* Het is eene steenen overwelfde brug met ijzeren leuningen. De opening is wijd 2.10 en wordt afgesloten met een paar tot 0.69 M. + A. P. keerende puntdeuren; de slagdrempel ligt met den bovenkant op 1.33 M. ÷ A. P. De toplijn van het gewelf ligt op 0.68 M. + A. P. De wijdte tusschen de leuningen bedraagt 7.00 M.

Het werk is in onderhoud bij het *Rijk*, behalve de deuren met toebehooren, die ten laste zijn van den *Binnenpolder* onder *Zwammerdam.*

Ten opzichte van het peilmalen behoort de sluis tot den *Gouweboezem.*

Reeuwijkssluis.

Gemeente: *Zwammerdam.*

Nov. 1903.

De *Reeuwijkssluis*, ook genaamd de *Scheepjesbrug* is eene vaste brug met steenen landhoofden en vleugels, ijzeren liggers en leuningen en houten

dekken, gelegen over den voormolenboezem van den polder *Reeuwijk*, die het werk onderhoudt. De opening, wijd 2.91 M., wordt afgesloten met een paar tot 1.13 M. + A. P. keerende puntdeuren, wier slagdrempel gelegen is op 1.90 M. ÷ A. P. De onderkant der brugliggers is gelegen op 1.62 M. + A. P.; de wijdte tusschen de leuningen bedraagt 5.40 M.

Ten opzichte van het peilmalen behoort de sluis tot den *Gouweboezem*.

ZUIDZIJDER MOLENSLUIS.

Gemeente: *Bodegraven.*

Nov. 1903.

Deze sluis is gelegen in den voormolenboezem van den *Zuidzijderpolder* en wordt ook door dezen onderhouden. De molenboezem loost op den *Woerdschen Rijn* en de sluis keert mitsdien *Woerdsch* water.

Het is eene vaste brug met gemetselde landhoofden en vleugels, ijzeren liggers en leuningen en houten dekken. Zij heeft eene opening wijd 2.29 M., afgesloten door een paar tot 1.01 M. + A. P. keerende deuren, wier slagdrempeldiepte 1.33 M. ÷ A. P. is. De brug is breed op het onderdek 6.95 en wijd tusschen de leuningen 6.75 M.

DE WIERICKER- OF PRINSENDIJK.

Gemeenten: *Bodegraven, Lange Ruige Weide, Reeuwijk, Hekendorp, (Reeuwijk).*

Nov. 1903.

De *Wierickerdijk*, om de later te vermelden reden ook genaamd de *Prinsendijk* verbindt den *Hoogen Rijndijk* bij de *Wierickerschans* met den noorder *IJssel-* of *Goejanverwelledijk* tusschen *Gouda* en *Oudewater*. Hij vangt aan bij den noordwesthoek van de *Wierickerschans*, volgt aanvankelijk de westelijke en de zuidelijke contrescarpe van die schans en loopt vervolgens in zuidelijke richting langs het westelijk boord van de *Enkele* of *Kleine Wiericke* tot aan den *IJsseldijk*. De buitenteen van den dijk, of liever de oeverlijn van het daarlangs loopende water vormt tevens de grenslijn tusschen *Rijnland* en *Woerden*. Ofschoon de lengte van den dijk volgens een bij den *IJsseldijk* staande afstandspaal bedraagt 8597 M., is de juiste lengte bij eene in 1880 verrichte meting bevonden te bedragen 8631.40 M. De dijk is geheel bezood; een kunstweg ligt niet op de kruin. Bij herstellingen wordt hij gebracht op een kruinsbreedte van 3.00 M., eene kruinshoogte van 1.05 M. + A. P. aan de kanten en van 1.15 M. + A. P. in het midden en wederzijdsche glooiingen van 2½ op 1, waarbij bovendien het binnentalud met eenige tonrondte wordt bewerkt.

In den dijk liggen twee kunstwerken, te weten: 1°. een inlaatduiker van den *Boezempolder*, en 2°. eene keersluis vóór den molen van den polder *Oukoop en Negenviertel*.

Deze kunstwerken worden hieronder afzonderlijk behandeld.

Langs den dijk zijn hardsteenen kilometer- en kwartkilometerpalen aangebracht, wier telling aan den *Rijndijk* aanvangt. Volgens de in 1880 verrichte meting, is de plaatsing dier palen echter niet geheel juist, en komen daarin fouten voor van het noorden naar het zuiden allengs toenemende tot ruim 34 M.

In de tijden vóór 1672 was er geene waterkeerende verbinding tusschen den *IJsseldijk* en den *Rijndijk*, en, hoewel tot het maken eener zoodanige verbinding herhaaldelijk tusschen de betrokken besturen onderhandeld werd, moest het tot genoemd jaar wachten, eer men daartoe overging en daardoor *Schieland*, *Delfland en Rijnland* ten zuiden van den *Rijn* eene verdediging erlangden tegen het inundatiewater bij een doorbraak van den noorder *Lekdijk* bovendams. [1])

Den 9 October 1672 gaf de prins van *Oranje* van uit zijn kamp te *Bodegraven* bevel tot het maken van den dijk, naar dat bevel daarom ook *Prinsendijk* genoemd; ter plaatse waar de dijk zou worden aangelegd moet echter reeds eene kade gelegen hebben, vermits in het oud archief van *Rijnland* een stuk aanwezig is [2]), waaruit blijkt dat de *Wierikkerkade* in 1624 reeds werd verzwaard, dus toen reeds bestond.

Het bevel van prins *Willem III* luidt woordelijk als volgt [3]):

„Den Prince van Orange.

„Alsoo met het doorsteken van den Leckendijck, by den vijandt ondernomen, „een noodige voorsieninge moet werden gedaen, soo tot versekeringe van „het quartier daer Wij met het leger van den Staet gecampeert leggen, als „tot bevrijdinge van de Landen onder de Heemraetschappen van Rhijnlandt, „Delflandt, ende Schielandt, ende andere daeraen annex gelegen; ende tot „dien eynde hebben goetgevonden, dat gelegt sal moeten werden een sware „dijck, langs de kade van de Lage Wiericken, dewelcke eens suffisantelyck „sijnde gemaeckt, daer nae altijdt als een Slaeper sal connen dienen tot „preservatie van de voorschreve Landen, tegen dierghelijcke innondatien, „ende dat tot het gene voorsz. is, gerequireert wert een notable somme van „contante penningen, Soo lasten ende authoriseren wij bij desen, den Heeren „Dijckgraven ende Hoogheheemraden van de voorschreve Hoogheemraedt- „schappen dat zij een Omslagh over de Landen van de voorschreve respective

---

[1]) Meerdere bijzonderheden hieromtrent zijn te vinden in C. H. DEE. Memorie omtrent den Wierikkerdijk; 1880.

[2]) *Rijnland's* O. A. Loquet 58, n°. 1543.

[3]) Zie *Rijnland's* O. A., Loquet 59, n°. 1565.

„districten sullen doen uytschrijven, tot ses stuyvers over yder mergen, ende „dat sij die paratelijck sullen doen heffen, soo dat uyterlijck binnen den tijt van „ses weken alle mogen geinnet sijn, lasten ende ordonneren aen een ygelijck „wie het aengaen mach, dat sij de voorsz. betalinghe, sonder eenige uytvluchten „ofte dileijen in handen van de respective Penningmeesters paratelijck sullen „doen, op pene van Onse indignatie, ende naer het verloop van de voorsz. „ses weken, dubbel daer over geexecuteert te werden, naer den dijckrechten, „ende dat de voorschreven Penningmeesters die gecollecteerde Penningen sul- „len over brengen in handen van soodanige Gedeputeerden als bij de gemelte „drie Collegien, daer toe sullen werden gecommitteert. Ende sullen Wij de „noodige voorsieninge doen, dat de Ingelanden van Bloemendael, Lande van „Steyn, ende van Willens, omtrent de Stadt Gouda gelegen, als merckelijck „bij het voorschreve werck geinteresseert, mede daer toe Contribueren, naer „de voorschreve proportie van ses stuyvers per mergen.

„Gedaen in 't leger bij Bodegrave den negenden „October 1672.

„G. H. Prince d'Orange.

„Ter ordonnantie van Sijne Hoogh.

„C. Huygens.

De dijk werd spoedig hierop gemaakt. Het onderhoud en de opbrengst zoowel van den dijk zelve als van de daarbij behoorende landen, welke op onderscheiden tijdstippen zijn aangekocht, om daaruit specie tot dijksverzwaring te nemen en thans eene oppervlakte beslaan van ongeveer 31 H.A., wordt nog steeds als van oudsher gedragen en genoten door *Rijnland*, *Delfland* en *Schieland*, ingevolge de ter zake door gecommitteerden uit de drie hoogheemraadschappen aangegane overeenkomst van 9 September 1673, geapprobeerd door de drie colleges den 13 September d.a.v. [1]) Een en ander werd, naar de uitgestrektheid der landen, die binnen elks gebied bescherming door den dijk genoten, morgen morgens gelijk door de drie Hoogheemraadschappen gedragen; die uitgestrektheid bedroeg:

voor *Rijnland* . . . . . . 20000 morgen,
voor *Delfland*. . . . . . . 30000 morgen en
voor *Schieland* . . . . . . 19200 morgen,

zijnde dit laatste aantal 17000 morgen voor *Schieland* zelf en 2200 morgen voor de landen van *Stein*, *Willens en Bloemendaal*, die mede droegen. Genoemde cijfers werden in 1821 herleid in bundertalen en werden daarbij resp. 17034, 25526 en 16320 hectaren.

Na de invoering van het nieuwe reglement voor *Rijnland* in 1857, krachtens hetwelk de landen van *Stein*, *Willens* en *Bloemendaal* binnen Rijnland's grenzen gebracht werden, werd eene nieuwe regeling van ieders aandeel noodig.

---

[1]) *Rijnland's* O. A.; Loqt. 52, n°. 1435.

Deze had eerst in 1861 plaats; volgens haar is de nieuwe uitgestrektheid van elks bundertal, waarover in de kosten bijgedragen en in de baten gedeeld wordt, vastgesteld voor *Rijnland* op 28344.64.54, voor *Delfland* op 33187.00.00 en voor *Schieland* op 20187.24.63 Hectaren; te zamen 81718.89.17 Hectaren Met eenige afronding is dus het aandeel van:

Delfland . . . . 40.6 °/o,
Rijnland . . . . 34.7 „ en
Schieland . . . . 24.7 „

Het beheer over den dijk met aanhoorigheden wordt om beurten telkenjare gevoerd door Dijkgraaf en Hoogheemraden van een der drie hoogheemraadschappen; daarbij wordt in den regel het onderhoud telkens voor vier jaren aanbesteed en worden dijk, landerijen en gebouwen voor een zeker aantal jaren verpacht.

Omtrent de verdere geschiedenis van den dijk verwijzen wij naar de reeds aangehaalde Memorie van *Dee.* Wij vermelden hier ter plaatse slechts een enkel woord daarover. Nadat de dijk voltooid was, had de eerste schouw daarover door de drie colleges plaats den 9 September 1675, waarbij tevens bepaald werd dat die schouw voortaan den derden paaschdag zou gehouden worden, welk gebruik eene lange reeks van jaren is bestendigd.

Na vele wederwaardigheden, waarbij de dijk, wegens verschillende oorzaken dan eens werd verhoogd en dan weder verlaagd, gaf de doorbraak van den Lekdijk in Maart 1747 den stoot tot eene nieuwe regeling. Den 4 April van dat jaar kwam men tot het besluit den dijk te verhoogen tot 36 duim, d.i. tot ruim 0.94 M. boven A. P.[1]). Voor het eerst leert men hier eene bepaalde hoogte boven A. P. kennen; die hoogte is sedert eene lange reeks van jaren aangehouden en wordt, hoewel de dijk in den laatsten tijd, als gezegd, bij herstelling, gebracht is op 1.05 M. + A. P. aan de kanten en 1.15 M. + A. P. in het midden, nog steeds aangemerkt als de hoogte, die de dijk *moet* hebben.

Omtrent de geldelijke verhoudingen en de administratie over den dijk nog het volgende:

Bij overeenkomsten van 1 Maart 1564 en 26 Februari 1607 werden de landen van den *Zuidzijderpolder* en van den *Boezempolder*, waartoe dijk (toen nog kade) en landen behooren, ten eeuwigen dage omslagplichtig verklaard aan *Rijnland* en aan *Woerden*, de *Zuidzijderpolder* morgen morgensgelijk, de *Boezempolder* voor ¼ van den omslag. Bij de inlijving dezer polders binnen *Rijnland*, ingevolge het nieuwe reglement van 1857 werden zij aan *Rijnland* ten volle omslagplichtig, terwijl de betaling aan *Woerden* op den voet der genoemde overeenkomsten gehandhaafd bleef.

Voorts moet aan den *Zuidzijder-* en *Boezempolder* jaarlijks een recognitie

---

[1]) *Rijnland's* O. A., Logt. 59, n°. 1574.

van *f* 25,— betaald worden wegens het vergraven van een strook land tot verbreeding van den molentocht langs den dijk in 1748, ingevolge het accoord door de ingelanden van de *Zuidzijder-Weypoorts en Boezempolders* met den landmeter van *Rijnland*, mede namens die van *Delfland* en van *Schieland* op 17 Juli 1748 gesloten. [1])

Tot de administratie behooren, behalve de dijk zelve en de reeds genoemde landen:

de keersluis voor den *Oukooper* molen;
de duiker voor den *Boezempolder*;
eene brug over de scheidingsloot bij de *Kleine Watering*;
een beschoeide dam met duiker aan de *Groote Watering*;
eenige duikers en beschoeiingen in de gronden die bij den dijk behooren;
de hardsteenen Kilometer- en tusschenpalen;
een tiental scheidingshekken.;
vier houten peilschalen en eenig gereedschap tot onderhoud enz. van den dijk.

Kunstwerken in den Wiericker- of Prinsendijk.

INLAATDUIKER VAN DEN BOEZEMPOLDER.

Gemeente: *Reeuwijk.*

Nov. 1903.

Deze duiker is gelegen in den zuidoostelijken hoek van den *Boezempolder* bij K.M. paal n°. 4 van den *Wierickerdijk.* Hij is van eikenhout, wijd 0.20 bij 0.30 M., en afgesloten door een schuif. De lengte bedraagt 12 Meter.

Ter plaatse lag vroeger een keersluisje vóór den in 1880/81 afgebroken molen van den polder, ook wel de *Graeukoper molen* genaamd. Dit sluisje, wijd 1.25 M., met een slagdrempeldiepte van 1.80 M. ÷ A. P. behoorde van oudsher tot de werken van den *Wierickerdijk* en werd door *Rijnland, Delfland* en *Schieland* gezamenlijk onderhouden. In 1890 werd het sluisje, dat het jaar te voren was ingestort, vervangen door den tegenwoordigen inlaatduiker. Dit werk werd, op kosten der drie colleges, door *Delfland*, dat dit jaar het beheer van den dijk had, onderhands uitbesteed [2]).

---

[1]) *Rijnland's* N. A. Loqt. 137, n°. 43.
[2]) Verslag *Delfland* 1890, blz. 44—45.

Keersluis vóór den Molen van den polder Oukoop en Negenviertel.

Gemeente: *Hekendorp.*

Nov, 1903.

Deze gemetselde sluis is gelegen in den *Wierickerdijk* iets ten zuiden van K.M. paal n°. 6. Het is eene steenen overwelfde sluis, wijd in den dag 1.45 M. De slagdorpel voor de eiken keerdeur, welke keert tot 0.55 M. + A. P., is gelegen op 1.85 M. : A. P. De bovenkant der opening ligt, in den top van het gewelf, op 0.52⁵ M. + A. P. en de bovenkant der dekzerken op 1.25 M. + A. P.

De sluis is in 1898 gebouwd, ter vervanging van de tot dusver bestaan hebbende houten sluis. Dit werk, behoorende tot de aanhoorigheden van den *Wierickerdijk*, werd voor rekening van *Rijnland*, *Delfland* en *Schieland* door *Rijnland*, dat dit jaar het beheer over den dijk had, uitgevoerd; het was opgenomen in het onderhoudsbestek van den *Wierickerdijk* over 1897—1901 (bestek n°. 52 van *Rijnland*). Het onderhoud berust van oudsher bij de drie colleges.

ONDERAFDEELING III.

RIJNLANDS BOEZEM.

Nov. 1903.

Onder *Rijnland's boezem* verstaat men het complex van vaarten, kanalen, meeren en wateren, waarop het binnen *Rijnland* gelegen polder- en boezemland zijn overtollig water uitmaalt, resp. rechtstreeks ontlast, en dat, op zijne beurt, van *Rijnland's* wege weder op het buitenwater geloosd wordt. Toch is het *waterstaatkundige* Rijnland niet volkomen identiek met het *administratieve* Rijnland. Hoewel, immers, de boezem zelve wel geheel binnen het grondgebied van het hoogheemraadschap ligt [1]) slaan eensdeels niet *alle* binnen dat grondgebied gelegen polders op den boezem uit en liggen er anderdeels buiten *Rijnland's* grenzen enkele polders, die *wel* op den boezem loozen. Tot de *eerste* categorie behooren, behalve eenige in Noord-Holland gelegen polders ten noorden langs den *Spaarndammerdijk*:

1°. de *Zuidzijder- en Boezempolder* (gemeenten *Bodegraven*, *Lange Ruige Weide* en *Reeuwijk*), groot ± 595 H.A., die op den boezem van *Woerden* uitmaalt;

2°. de polder *Oukoop en Negen-viertel* (gemeenten *Hekendorp* en *Reeuwijk*), groot ± 245 H.A., eveneens op den boezem van *Woerden* uitmalende;

3°. de polder *Stein* (gemeente *Reeuwijk*), groot ± 550 H.A., uitmalende op den gekanaliseerden *Hollandschen IJssel*;

4°. het 2800 à 3500 H.A. groote gebied van de prise d'eau voor de Amsterdamsche waterleiding, onder *Zandvoort*, *Heemstede* en *Noordwijk* (slechts voor het kleinste deel in Zuid-Holland gelegen), waarvan het water wordt opgepompt naar het pompstation te *Leiduin;* en

5°. de zeekant der duinen.

Bovendien wateren nog *gedeeltelijk* op *Rijnland's* boezem en gedeeltelijk op het stadswater van *Amsterdam* af, de in Noord-Holland gelegen polders *Sloterbinnen- en Middelveldsche gecombineerde polders* [2]) (gemeenten *Sloten* en *Amsterdam*), groot ± 1880 H.A. en de daarin gelegen *Sloterdijkermeer* [3]) (gemeente *Sloten*), groot ± 110 H.A.

---

[1]) Behoudens die kleine uitzondering, dat de noordelijke helft van den *Rijn* tusschen de *Meije* en de sluis te *Bodegraven* feitelijk binnen de grenzen van het Grootwaterschap van *Woerden* ligt.

[2]) De Vries—Schorer; blz. 200.

[3]) Idem, blz. 203.

Tot de *tweede* categorie behooren:

1°. de *Oostpolder in Schieland* (gemeenten *Moordrecht*, *Waddinxveen* en *Gouda*), groot ± 500 H.A., gelegen in het Hoogheemraadschap van *Schieland;*

2°. de *Buiten-Westerpolder* (gemeente *Leimuiden*) groot ± 70 H.A., gelegen in het Hoogheemraadschap *Amstelland*, die bemalen wordt op de ringvaart van den polder *Nieuwkoop*, en

3°. de gronden van de Bouwonderneming „*Willemspark*" te *Amsterdam*, groot 114,05,50 H.A., die in het belang van waterafvoer en waterverversching, krachtens besluiten der Vereenigde Vergadering van Rijnland van 28 April 1883 n°. XVI en van 4 Juni 1889 n°. X [1]) tot uitmaling op *Rijnland's* boezem zijn toegelaten tegen betaling van den gewonen jaarlijkschen omslag van *Rijnland* over het vastgestelde, hierboven genoemde aantal H.A. [2]).

Het geheele afwateringsgebied van *Rijnland's* boezem kan gesteld worden op eene oppervlakte van ruim 100.000 H.A. Hiervan zijn 3700 H.A. boezem, 12500 H.A. boezemland, 10500 H.A. duinen en 75000 H.A. polderland (van dit laatste wateren, als gezegd ± 1900 H.A. gedeeltelijk ook af op het Stadswater van *Amsterdam.*)

Behalve met het water uit zijn eigen afwateringsgebied, wordt *Rijnland's* boezem ook belast met het water van het Grootwaterschap van *Woerden* (boezem van *Woerden*). Vóór de afdamming van den *Hollandschen IJssel* boven *Gouda* in 1854-'62 had *Woerden* drie afwateringen, twee op die rivier in de *Enkele* en de *Dubbele Wiericke* en één op *Rijnland* door de sluis in den *Rijn* te *Bodegraven*. Na genoemde afdamming is de sluis te *Bodegraven* echter het eenige afwateringsmiddel geworden. Zij staat onder beheer van het Grootwaterschap van *Woerden* en bestaat uit twee hoofden; het benedenhoofd is voorzien van een doorvaartopening van 5.60 en van een afwateringsopening van 3.40 M. wijdte, met slagdrempeldiepten van 2.38 M. ÷ A. P.; het bovenhoofd heeft een doorvaartopening van 5.60 M. terwijl voor de afwatering in het muurwerk riolen uitgespaard zijn, gesloten door schuiven. Bij droge tijden wordt de sluis gesloten om het water in *Woerden* op te houden. Het afwateringsgebied van den boezem van *Woerden* is groot ongeveer 17360 H.A., waarvan 170 H.A. boezem [3]). Voor het recht om op *Rijnland's* boezem af te wateren geniet *Rijnland* van het Grootwaterschap tweeërlei tegemoetkoming, eene in natura en eene in geld. Die in natura bestaat in het onderhouden van de z.g. *Woerdsche Sluis* te *Spaarndam*, waarover later meer, en die in geld in eene jaarlijksche uitkeering van *f* 2000.— „voor het bevorderen der uitwatering door het daarstellen der sluizen te Katwijk". Tot die uitkeering is *Woerden* verplicht

---

1) Not. V. V. Rijnland 1883, blz. 124 en 156; 1889 blz. 119.

2) DE VRIES—SCHORER; blz. 243.

3) Volgens de waterstaatskaart.

krachtens Kon. besluit van 27 Augustus 1862 n°. 66 [1]), zijnde een uitvloeisel van art. 191 van het reglement van het Grootwaterschap. Bovendien brengen een aantal afzonderlijke polders in *Woerden* gelegen voor het recht van uitmaling op *Rijnland's* boezem òf vaste jaarlijksche uitkeeringen, òf wisselende bedragen berekend naar het aantal belastbare H.A. aan *Rijnland* op. Deze uitkeeringen zijn contractueel met *Rijnland* geregeld en zullen bij de beschrijving der polders onder *Woerden* uitvoeriger behandeld worden.

Het is de taak van het Hoogheemraadschap om te zorgen voor eene zooveel mogelijke handhaving van een gewenschten boezemstand. Als zoodanig wordt tegenwoordig aangenomen een stand van 0.50 tot 0.55 M. ÷ A. P. in den zomer en van 0.55 tot 0.60 M. ÷ A. P. in den winter. Dit neemt niet weg, dat men op sommige tijden den boezem met opzet op hooger peil houdt. Wordt n.l. de boezemstand *voortdurend* laag gehouden, dan is een gevolg daarvan dat de boezemlanden met veenachtigen ondergrond gaan inklinken en dus lager worden. Deze zouden dan een peil gaan vereischen te laag voor de niet inklinkende boezemlanden met zandigen ondergrond, die veelal voor bollenlanden worden gebruikt. Men zou dus moeten kiezen òf een peil te hoog voor de eerstgenoemde landen, òf een peil te laag voor de bollenlanden. Om dit gevaar zooveel mogelijk te ontgaan, wordt in die tijden, dat een eenigszins hooge waterstand niet schaadt, de boezem met opzet minder laag afgemalen [2]).

De middelen, die tot het instandhouden van het gewenschte boezempeil worden aangewend, zijn: *waterloozing* en *waterinlating*.

De waterloozing geschiedt, deels *natuurlijk*, deels *kunstmatig* door middel van de na te noemen stoomgemalen. Zij heeft plaats: op het *Noordzeekanaal* (*IJboezem*) door vier sluizen te *Spaarndam* (waarvan één onder de gemeente *Haarlemmerliede en Spaarnwoude*), en door drie sluizen te *Halfweg* (gemeente *Haarlemmerliede en Spaarnwoude*); op de *Noordzee* door de sluis te *Katwijk* en op den *Hollandschen IJssel* door drie sluizen te *Gouda*. De sluizen te Spaarndam zijn:

1°. De *Boezemsluis*, steenen keersluis in den Spaarndamschen dijk, vóór den maalboezem van het stoomgemaal; twee openingen, ieder wijd 7.00 M. en diep 2.96 M. ÷ A. P.; twee paar vloeddeuren, één in elke opening; een vaste brug. De sluis is gesticht bij het bouwen van het stoomgemaal (1843—'46) en dient enkel voor kunstmatige, niet voor natuurlijke loozing.

2°. De *Kolksluis*, steenen schut- en uitwateringssluis in den Spaarndamschen dijk, vroeger, in tegenstelling met de in 1897 uitgebroken *Kleine* of *Haarlemsche sluis* (waarover later) ook wel genaamd *Groote Sluis*. Zij heeft eene wijdte van

[1]) Prov. Blad van Zuid-Holland, 1862 n°. 104.

[2]) Overzicht van Rijnlands Waterstaat in de jaren 1886—1900, blz. 17.

6.20 M., eene slagdrempeldiepte van 2.54 à 2.70 M. ÷ A. P. en is voorzien van drie paar vloeddeuren, die de sluis verdeelen in twee schutkolken, waarvan de buitenste 16.80 M. en de binnenste 85 M. lang is. Door de kromming van deze laatste kunnen evenwel geen schepen langer dan 35 M. met de volle sluiswijdte worden geschut. Is het schip niet wijder dan 5 M. dan mag de lengte 40 M. bedragen. Over de sluis ligt eene ijzeren draaibrug op den dijk en een ophaalbrugje voor voetgangers over het binnenhoofd.

Oorspronkelijk stond ter plaatse een houten verlaat met valschutten. Dit is later geworden een houten schutsluis en in 1571 veranderd in een steenen sluis, die in 1778 weder vernieuwd werd [1]). De ijzeren draaibrug dagteekent van het jaar 1887.

De *Woerdersluis*, steenen overwelfde uitwateringssluis in den Spaarndamschen dijk, alléén voor uitwatering geschikt (scheepvaart wordt door aangebrachte balken verhinderd); éene opening, wijd 6.28 M.; slagdrempeldiepte 3.14 M. ÷ A. P.; eene kolk lang 19.45 en twee paar vloeddeuren.

Haren naam ontleent de sluis aan het feit, dat zij door het Grootwaterschap van *Woerden* onderhouden wordt. Den 4 Augustus 1363 gaf Hertog *Albrecht van Beieren* aan de landen van *Utrecht* en van *Woerden* handvesten, waarin hunne uitwatering hetzij op den *IJssel*, hetzij op den *Rijn* en verder te *Spaarndam*, geregeld werd [2]). Aan de landen, die te *Spaarndam* uitwaterden gaf hij vergunning om aldaar twee sluizen te maken en te behouden. Van die twee sluizen werd er later één door het Grootwaterschap uitgekocht. De andere, eertijds uit twee pijpen bestaande, werd in 1611 vernieuwd [3]); het is de tegenwoordige *Woerdersluis*.

². De *Groote Sluis*, steenen schut- en uitwateringssluis in den Spaarndamschen dijk, gemeente *Haarlemmerliede* en *Spaarnwoude*; doorvaartwijdte 12.00 M.; slagdrempeldiepte 5.00 M. ÷ A. P.; schutkolk-lengte 100 M.; twee paar vloeddeuren; dubbele ijzeren ophaalbrug in den weg over den dijk. Het leggen van deze sluis was aan de stad *Haarlem* vergund bij

---

¹) Op de vroegere draaibrug over de sluis prijkte het volgend opschrift:
„Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rhijnland hebben deze sluis, die op bevel van FLORIS, Graaf an *Holland*, in het jaar 1285 gebouwd, in het jaar 1492 uit den bouwval hersteld en in et jaar 1571 naar het Spaarne verlegd en met vasten steen bevestigd was, in het jaar 1778 ernieuwd; terwijl dit werk 10 voeten zeewaarts is vooruitgezet" (V. D. AA, Aardr. Woordenb. . X, blz. 599). Het „bevel" van Floris van Holland is gegeven in een handvest, den 19 bruari 1285 (V. MIERIS, Charterb. Dl. I, blz. 447).

²) V. MIERIS. Charterb. Dl. III, blz. 156—157. Zie ook uitspraak van JAN, Bisschop v. *recht*, mede van 4 Aug. 1363, blz. 155, aldaar.

³) V. D. AA, Aardr. Woordenb. Dl. X, blz. 599.

handvest van *Maximiliaan van Oostenrijk* en *Maria van Bourgondië* van 15 Februari 1478; zij werd echter eerst, volgens accoord met *Rijnland* van 9 April 1566, in 1568 gebouwd, op eene plaats waar toen eene sluis van minder belang lag, n.l. in de *Oosterwaal* bij *Spaarndam*. In 1585 werd de sluis, die 7.84 M. wijd was en drie paar deuren had, aan *Rijnland* in eigendom en beheer overgedragen, met bijbetaling van *f* 10000 door de stad *Haarlem*. In 1803—1805 is de sluis door *Rijnland* vervangen door eene andere, die ongeveer 30 M. westwaarts van de oude sluis gebouwd werd. De nieuwe sluis was 7.82 M. wijd, had een slagdrempeldiepte van 3.52 M. ÷ A. P., eene lengte van 50.50 M., was voorzien van 3 paar deuren en overspannen door eene dubbele ophaalbrug. Toen, na de doorgraving van Holland op zijn smalst, de stad *Haarlem* bedacht was op het verkrijgen van een ruimer scheepvaartverkeer, leidden de pogingen, daartoe door die gemeente aangewend, in het jaar 1896 tot eene overeenkomst met *Rijnland*, waarbij *Rijnland* zich verbond, om de toen bestaande *Groote* of *Schoutensluis*, op kosten van *Haarlem*, wederom te vervangen door eene van grootere afmetingen [1]). Dit had tengevolge dat de thans bestaande sluis in dat jaar gebouwd werd op de plaats van de vroegere sluis van 1568. Krachtens genoemde overeenkomst kwam het onderhoud der sluis met Februari 1899 ten laste van *Rijnland*. In die zelfde overeenkomst werd nog bepaald, dat de vroeger bestaan hebbende *Kleine* of *Haarlemsche* Sluis zou worden afgebroken en de dijk ter plaatse doorgetrokken. Deze sluis lag nog ten westen van de Boezemsluis, had een doorvaartwijdte van 3.50 M., eene slagdrempeldiepte van 2.10 M. ÷ A. P., eene schutkolklengte van 23.80 M. twee paar vloeddeuren en een vaste brug. Zij werd in 1519 door de stad *Haarlem* gebouwd ter plaatse van een destijds aanwezigen overtoom. Volgens een contract den 16 Mei van dat jaar met *Rijnland* aangegaan, zou *Haarlem* de sluis onderhouden en zou *Rijnland* haar, tegen genot van sluisgeld bedienen. In 1807 werd zij geheel vernieuwd. Daar de sluis langzamerhand voor *Haarlem* hare beteekenis verloren had, en ook *Rijnland* op haar behoud, voor de uitwatering, geen prijs meer stelde, werd van de voorgenomen vergrooting der *Groote Sluis* gebruik gemaakt, om tevens de kleine sluis op te ruimen. Die opruiming had in 1897 plaats, half op kosten van *Rijnland* en half op kosten van *Haarlem* [2]).

De drie sluizen in den *Spaarndamschen Dijk* te Halfweg (gemeente *Haarlemmerliede en Spaarnwoude*) zijn allen van steen en bestaan elk uit ééne overwelfde opening. Het zijn:

1°. De *Westsluis*, wijd 5.70 M.; twee paar deuren; slagdrempeldiepte 2.85

---

[1]) Not. V. V. v. *Rijnland*, 1893 blz. 198 en 1896 blz. 13.

[2]) Zie ook Not. V. V. v. *Rijnland*, 1896, blz. 66.

2.95 M. ÷ A. P.; lang van punt tot punt der deuren 13.80 M. De sluis ligt onder de baan van den Hollandschen Spoorweg, die aldaar met den dijk is verheeld. Over de sluis ligt in den dijk eene rijbrug met ijzeren liggers en houten dek;

2°. De *Middelsluis*, wijd 6.28 M.; twee paar deuren; slagdrempeldiepte 2.58 tot 2.63 M. ÷ A. P.; lang van punt tot punt der deuren 19.35 M.; spoorweg en brug als boven; en

3°. De *Oostsluis*, wijd 5.63 M.; twee paar deuren; slagdrempeldiepte 2.05 M. ÷ A.P.; lang van punt tot punt der deuren 10.30 M.; spoorweg en brug als boven.

Wanneer de sluizen te *Halfweg* het eerst zijn aangelegd, is niet bekend. In 1364 heeft Hertog *Albrecht van Beieren* een handvest verleend aan die van *Rijnland*, en aan allen die te *Spaarndam* uitwateren [1]), om tusschen *Amsterdam* en *Spaarndam* nog andere sluizen te leggen. Door dezen mocht nimmer eenige doorvaart zijn voor groote of kleine schepen; ook mocht hier nimmer een overtoom gemaakt worden of eenige overslag van goederen over den dijk plaats hebben. Het is waarschijnlijk dat de sluizen te *Halfweg* een gevolg zijn van dit handvest [2]). Oorspronkelijk van hout, werden de sluizen in de laatste helft der 16de eeuw van steen herbouwd, en wel de Westsluis in 1558, de Middelsluis in 1584 en de Oostsluis in 1566. De Westsluis ligt vóór de kolk naast het stoomgemaal en dient voor natuurlijke loozing. De Middelsluis en de Oostsluis liggen vóór den maalboezem van het stoomgemaal en dienen hoofdzakelijk voor de kunstmatige loozing. Nochtans kunnen zij, wanneer niet gemalen wordt, ook voor natuurlijke loozing gebezigd worden door opening van de keersluis naast het stoomgemaal, die den maalboezem van *Rijnland's* boezem afsluit. Deze keersluis, gelijk met het stoomgemaal gesticht (zie hieronder) is wijd 7.50 M. en diep 2.80 M. ÷ A. P. Vroeger lag alleen de Oostsluis vóór den maalboezem en diende de Middelsluis nog voor de natuurlijke loozing. Door verlegging van de boezemkade is deze laatste echter in 1884 vóór den maalboezem gebracht.

De sluizen te K a t w ij k en te G o u d a zijn in onderafd. II hierboven reeds uitvoerig beschreven.

De totale sluiswijdte van *Rijnland's* uitwaterende sluizen bedraagt 96.16 M. verdeeld als volgt:

Halfweg	17.61 M.	
Spaarndam	38.48 „	
Noordzeekanaal		56.09 M.
Katwijk		18.85 „
Gouda		21.22 „
	Totaal	96.16 M.

[1]) Handv. v. Rijnl. blz. 18.

[2]) Tegenw. Staat. Holland, Dl. 3, blz. 216.

De *kunstmatige* waterloozing geschiedt door vier stoomgemalen, staande te *Halfweg*, te *Spaarndam*, te *Gouda* en te *Katwijk*.

De drie eersten zijn gesticht op rijkskosten door de Commissie van beheer en toezicht over de droogmaking van het *Haarlemmermeer*, om te voorzien in het nadeel, dat voor den waterstand van *Rijnland* was ontstaan door de verkleining van de boezem-oppervlakte als gevolg van de droogmaking van dat meer. Het stoomgemaal te *Katwijk* is later op *Rijnland's* kosten gebouwd, om in een soortgelijk nadeel te voorzien, ontstaan door de afsluiting van het IJ, die den 4 Juni 1872 gereed kwam.

Het zijn allen schepradgemalen, ieder voorzien van meerdere schepraderen, die elk afzonderlijk kunnen worden aan- en afgekoppeld. Gegevens omtrent die gemalen zijn vervat in onderstaanden staat.

OMSCHRIJVING.	SPAARNDAM.	HALFWEG.	GOUDA.	KATWIJK.
Jaar van stichting	1844	1852	1856	1880
Tijd van indienststelling . .	1845	1853	1857	1881
Overdracht aan Rijnland . .	1856	1856	1858	—
Tijd van vernieuwing der stoomketels	1879	1889	1882	—
Idem der werktuigen . . .	1876	1889	1886	—
Tijd van verlenging der schepraderen	1885	1889	1886	—
Aanlegkosten	*f* 328,898.—	*f* 184,261.—	*f* 284,306.—	± *f* 500,000.—
Vernieuwingskosten . . .	» 107,050.—	» 95,000 —	» 77,823.—	—
SCHEPRADEREN.				
Aantal	10	6	6	6
Middellijn	5 70 M.	7.50 M.	7.88 M.	9.00 M.
Breedte	2 van 1.84 M. 2 » 2.50 » 6 » 2.00 »	2 00 »	1.73 »	2.45 »
Te zamen breed.	20 86 M.	12.00 »	10.38 M.	14.70 M.
Onderkant krimp	1.76 M. ÷ A. P.	2.04 M. ÷ A. P.	1.71 M. ÷ A. P.	2.01 M. ÷ A P.
Bovenkant opleider. . . .	0 85 » ÷ » »	0.99 » ÷ » »	1.01 » ÷ » »	0.50 » ÷ » »
met kleppen verhoogbaar tot	—	—	0.40 » ÷ » »	0.75 » + » »
Hartlijn as	1.10 M. + » »	1.72 M. + » »	2.25 » + » »	2.50 » + » »
Gemiddeld aantal omwentelingen per minuut	5 33	3,9	4,5	3,7
Voorwaterloop afgesloten door	1 paar wachtdeuren.	Kleppen, draaibaar om horizontale as.	1 paar wachtdeuren.	2 paar wachtdeuren.
WERKTUIGEN.				
Aantal	1	1	1	2

OMSCHRIJVING.	SPAARNDAM.	HALFWEG.	GOUDA.	KATWIJK.
Soort	Tweeling-machine (dubbele cylinder) met condensatie en expansie.	als Spaarndam.	als Spaarndam.	elk werktuig: compound met 2 cylinders, condensatie en expansie.
Middellijn cylinders, binnenwerks	0.94 M.	0.93 M.	0.90 M.	2 van 0.62 M. 2 van 1.05 »
Lengte zuigerslag	1.57 »	1.50 »	1.60 »	1.25 M.
Aantal vliegwielen	1	1	1	2
Middellijn idem	6.28 M.	5.00 M.	5,735 M.	5.00 M.
KETELS.				
Aantal	4	4	3	8
Soort	cylindervormig Lancashire, met 2 vuurgangen.	als Spaarndam.	als Spaarndam.	als Spaarndam.
Lengte	9.00 M.	10.00 M.	10.00 M.	10.00 M.
Middellijn	2.20 »	2.20 »	2.20 »	2.20 »
Aantal Galloway-buizen in elken vuurgang	6	7	7	7
Verwarmings-oppervlak, te zamen [1])	330 M².	360 M².	270 M².	720 M².
Toe te laten atmosph. overdruk	5	5	5	5½

Het stoomgemaal te *Spaarndam* is het oudste; het werd in 1843—'44 gesticht. Eene afzonderlijke sluis, de *Boezemsluis*, werd ten behoeve daarvan gebouwd. Reeds spoedig na de inwerkingstelling bleek het, dat het gemaal onvoldoende was om den boezem op een redelijk peil te houden, zoodat de bouw van het stoomgemaal te *Halfweg* in 1851—'53 volgde. Beide stoomgemalen werden daarop in 1856 aan Rijnland overgedragen. Ook nu nog bleven de klachten over verhoogden boezemstand in *Rijnland* aanhouden, zoodat men spoedig moest overgaan tot het stichten van het derde stoomgemaal te *Gouda*, dat in 1856—'57 gebouwd en in 1858 aan *Rijnland* werd overgedragen; het werd geplaatst achter de reeds bestaande *Hanepraaisluis*, die echter geheel vernieuwd werd. Door de betrekkelijk lage opleiders, 1.01 M. :- A. P. wordt de gelegenheid behouden 's zomers *IJsselwater* in te laten onder de schepraderen door; de ijzeren draaikleppen, die des zomers plat op

[1]) Ontleend aan DE VRIES—SCHOKER, blz. 164—165.

het metselwerk liggen om de waterinlating niet te hinderen, kunnen in het maaltijdperk echter worden opgezet, waardoor de opleiders tot 0.40 M. A. P. verhoogd worden.

Het stoomgemaal te *Katwijk*, eindelijk, dankt zijn ontstaan aan een na langdurige voorbereiding genomen besluit van de Vereenigde Vergadering van *Rijnland* van 12 Juli 1879 n°. XI [1]). Bij dit gemaal staan de twee machines ieder onafhankelijk van elkander en brengen elk drie schepraderen in beweging.

Aan het „Overzicht van Rijnland's waterstaat in de jaren 1886—1900" ontleenen wij de volgende gegevens omtrent werking en kosten der stoomgemalen.

OMSCHRIJVING. [2])	SPAARNDAM.	HALFWEG.	GOUDA.	KATWIJK.
Jaarlijksche werktijd in etmalen	67	71	44,5	15,5
Hoeveelheid water per etmaal uitgeslagen in M^3. . . .	2,032,000	1,656,000	978,000	2,209,000
Kolenverbruik per etmaal in tonnen	15.2	13.3	13.1	26.7
Hoeveelheid water uitgeslagen per ton kolen in M^3. . .	134,000	124,500	74,500	83,500
Totale uitgaven per jaar in guldens.	15,881	13,765	11,223	7,629
Gemiddelde kosten van 10.000 M^3. [3]) uitgeslagen water in guldens.	1.16[5]	1.18	2.58	2.35

Zooals verder uit nevenstaanden, eveneens aan bovengenoemd „Overzicht" ontleenden staat blijkt, is de *natuurlijke* loozing te *Katwijk* verreweg de belangrijkste. De totale natuurlijke loozing bedraagt tegenwoordig ongeveer $\frac{1}{3}$ en de kunstmatige loozing $\frac{2}{3}$ van de geheele loozing; zooals men zien kan is die verhouding sinds de afsluiting van het *IJ* in 1872, juist omgekeerd. De waterloozing van *Rijnland* is daardoor wel wat kostbaarder, maar ook zekerder geworden.

---

1) Not. V. V. v. Rijnland, 1879, blz 261.

2) De opgaven zijn gemiddeld en uit de jaren 1891—1900, met uitzondering der kosten voor Spaarndam en Katwijk, die een gemiddeld cijfer zijn der jaren 1886—1900.

3) In het „Overzicht" staat abusievelijk: 100.000.

GEMIDDELDE WATERLOOZINGEN IN 1000 M^3.

JAREN.	NATUURLIJKE LOOZING.					KUNSTMATIGE LOOZING.					Geheele Loozing.	Percentsgewijze verhouding tot de geheele loozing van de		
	Spaarndam.	Halfweg.	Gouda.	Katwijk.	Te zamen.	Spaarndam.	Halfweg.	Gouda.	Katwijk.	Te zamen.		Natuurlijke		Kunstmatige.
												te Katwijk.	in het geheel.	
1861—1865	74,348	41,684	1,418	149,856	267,306	61,865	57,940	39,463	—	159,267	426,573	35	62.6	37.4
1866—1870	118,089	55,636	597	168,178	342,500	128,481	86,870	56,789	—	272,139	614,640	27.4	55.7	44.3
1871—1875	47,576	26,989	1,740	158,400	234,705	134,560	100,669	35,111	—	270,340	505,045	31.4	46.5	53.5
1876—1880	28,575	10,528	843	168,655	208,601	174,998	130,323	41,767	—	349,221	557,822	30.2	37.4	62.6
1881—1885	22,598	8,679	3,310	154,157	188,744	163,122	88,230	30,840	73,946	356,156	544,900	28.3	34.5	65.6
1886—1890	8,835	4,772	5,209	128,433	147,249	166,973	67,715	45,818	32,554	313,060	460,309	27.9	32	68
1891—1895	10,818	4,531	7,175	91,808	114,332	158,342	128,478	52,015	40,360	379,195	493,527	18.6	23.2	76.8
1896—1900	14,270	4,863	6,325	108,838	134,296	144,494	104,000	35,019	28,021	281,534	415,830	26	32.3	67.7

Een opmerkelijk verschijnsel heeft zich vooral na het jaar 1880 te *Gouda* in de *IJssel*standen voorgedaan. Naarmate de *Rotterdamsche waterweg* vooruitging is de invloed der zeestanden op die van den *IJssel* te *Gouda* zeer merkbaar geworden. Terwijl, toch, de gemiddelde jaarlijksche vloedstand nagenoeg onveranderd is gebleven, is de gemiddelde ebstand belangrijk gedaald. Van 1861—1880 was die stand gemiddeld 18 c.M. ÷ A. P. en van 1881—1900 gemiddeld 46 c.M. ÷ A. P. Het aantal uren van natuurlijke loozing is met die lage standen dan ook betrekkelijk zeer toegenomen. Die verandering is echter, alles te zamen genomen, voor *Rijnland* niet gunstig. Wel wordt in den winter wat meer water door sluisgang geloosd, en zijn ook de tijden waarop met lage buitenstanden wordt gemalen toegenomen, hetgeen eenig geldelijk voordeel geeft, maar het nadeel dat daartegenover staat, is veel grooter; vooreerst n.l. dat in de droge zomertijden veel water uit den boezem wegstroomt, terwijl het toch reeds zoo bezwaarlijk is, den boezem op een voldoend hoog peil te houden; maar vooral, dat door de lager afloopende ebben, de tijd, waarop met goed gevolg water kan worden ingelaten, zooveel wordt verkort.

Alvorens over die waterinlating als onderdeel van *Rijnland's* bemoeiingen voor een goeden boezemstand eenige nadere mededeelingen te doen, geven wij hier eerst nog een aan de waterstaatskaart [1]) ontleende opgave omtrent de buitenwaterstanden bij *Rijnland's* uitwaterende sluizen:

Gemiddelde buitenwaterstanden over de jaren 1886—1895

te *Spaarndam* . .	0.44 M. ÷ N. A. P.	=	0.35 M. ÷ A. P.
te *Halfweg*. . . .	0.45 „ ÷ „ „ „	=	0.36 „ ÷ „
te *Katwijk*, vloed .	0.84 „ + „ „ „	=	0.93 „ + „
eb . .	0.71 „ ÷ „ „ „	=	0.62 „ ÷ „
te *Gouda*, vloed. .	1.06 „ + „ „ „	=	1.15 „ + „
eb. . .	0.46 „ ÷ „ „ „	=	0.37 „ ÷ „

Het *inlaten* van water in *Rijnland's* boezem kan voor tweeërlei doeleinden noodig zijn: 1°. om bij droge tijden een gewenscht boezempeil te behouden, en 2°. om het boezemwater te ververschen. In het tweede geval moet eene even groote hoeveelheid water tegelijkertijd elders weder worden uitgelaten.

De groote behoefte aan ruime waterinlating in droge tijden doet zich nog steeds zeer gevoelen. In die behoefte te voorzien blijft een der moeilijke vraagstukken. De ligging van *Rijnland*, toch, is zoodanig, dat versch zoet water enkel uit den *IJssel* of uit de *Maas*, door *Delfland* heen, kan worden verkregen. Inlating van *Maaswater* door de sluis aan den *Leidschendam* geschiedde reeds vóór lang. In 1633 werd tusschen *Rijnland* en *Delfland* overeengekomen, om, voor den tijd van één jaar, door den *Leidschendam* aan

[1]) Blad Hillegom 2, verkend in 1898.

Rijnland tot ververscking te doen toekomen zooveel water als mogelijk, waartegen *Rijnland* in den winter het water van *Delfland* tot diens ontlasting zou overnemen, terwijl in 1733 nopens dit onderwerp wederom besognes plaats hadden. In den laatsten tijd vóór de droogmaking van het *Haarlemmermeer* werd op hetzelfde punt, met toestemming van *Delfland*, dikwijls water ingelaten; dit kon echter slechts den zuidelijken achterhoek van *Rijnland* ten goede komen. In 1872, echter [1]), weigerde *Delfland* om verdere vergunning tot waterinlating te geven.

Een ander middel om *Maaswater* in te laten, was het z.g. *Schuifgebint*, een houten sluisje in de landscheiding tusschen *Rijnland* en *Delfland* aan den straatweg *'s-Gravenhage-Leiden*. Krachtens Kon. besluit van 14 Augustus 1815 op rijkskosten gemaakt, om aan *den Haag* doorstrooming van versch water te bezorgen, werd het echter in December 1869, op aanzoek van *Rijnland*, door de gemeente *'s-Gravenhage* weder opgeruimd [2]).

Na de bovengenoemde weigering van *Delfland*, was de *IJssel* de eenige bron voor waterinlating geworden. De toestand was sinds dien, hoe vreemd het ook lijke, merkelijk verbeterd: het aan den *Leidschendam* ingelaten water was n.l. in den regel slecht, zoodat het enkel tot vulling kon dienen, maar overigens meer tot vervuiling dan tot ververscking van den boezem aanleiding gaf. Het *IJsselwater*, daarentegen, dat te *Gouda* werd ingelaten, was vrij zuiver. Bovendien waren langzamerhand de middelen tot inlating aldaar zóó versterkt, en werd er zóóveel meer gebruik van gemaakt, dat er in den regel te *Gouda* alléén veel meer water binnenkwam, dan tot 1872 te *Gouda* en te *Leidschendam* te zamen.

Het vinden van middelen om *IJsselwater* op den boezem in te laten heeft voortdurend *Rijnland's* bestuur bezig gehouden [3]). Zoo kwamen ter sprake het inlaten door de sluis in de *Enkele Wiericke* en door de thans afgedamde *Vuilebrassluis*, waarvan echter moest worden afgezien. Te *Gouda* zelf, echter, werden langzamerhand de bestaande inlaatmiddelen versterkt. Eerst werden de wachtdeuren van het stoomgemaal voorzien van verticale schuiven en eene stempelinrichting, die het opengaan bij eb belet. Voornamelijk echter is de inlating bevorderd door den bouw in 1888 [4]) van een inlaatduiker naast het stoomgemaal, met twee door ijzeren schuiven gesloten openingen, ieder breed 1.50 M. en met den onderkant gelegen op 2 M. ÷ A. P. In de laatste jaren is ook wederom getracht door inlating uit den *IJssel* door de *Enkele Wiericke* naar den *Rijn* onder het Grootwaterschap van *Woerden* en vervolgens door de

[1]) Not. V. V. v. Rijnland 1872, blz. 195.

[2]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Dl. I, blz. 165.

[3]) Zie o. m. Not. V. V. v. Rijnland 1871, blz. 299; 1874, blz. 356 en 369; 1895, blz. 38; 1896, blz. 68 en 1897, blz. 22 en 190.

[4]) Zie bijlage tot de Mem. v. Toel. bij de begrooting van *Rijnland* voor 1888.

sluis te *Bodegraven* water op *Rijnland* te brengen; deze hoeveelheid blijft echter altijd zeer beperkt, omdat de ingelanden der onder *Woerden* gelegen polders langs de oostzijde der *Wiericke* vreezen dat die inlating schadelijk zal zijn voor hunne vrij zwakke kaden.

De hoeveelheid water die jaarlijks op *Rijnland's* boezem wordt ingelaten is natuurlijk zeer afwisselend naarmate van de meerdere of mindere droogte in den zomer. Toch neemt die hoeveelheid gestadig toe, zooals uit volgend staatje,[1]) aangevende de gemiddelde jaarlijksche hoeveelheden ingelaten water in de bijstaande jaren, blijkt:

1861—65	39,857,000 M^3.
1866—70	62,710,000 „
1871—75	67,236,000 „
1876—80	68,439,000 „
1881—85	100,193,000 „
1886—90	96,373,000 „
1891—95	106,998,000 „
1896—1900	118,966,000 „

Versterking van het inlatingsvermogen blijft dan ook steeds zeer gewenscht.

Van zeer bijzonderen aard nog, is de gedwongen waterinlating voor de stad *Gouda*, voortspruitende uit eene den 29 Juni 1869 tusschen *Rijnland* en die gemeente gesloten overeenkomst tot regeling van een aantal wederzijdsche waterstaatsbelangen [2]). Krachtens die overeenkomst moesten de beide volmolens die ten oosten en ten westen van de *Goudsche haven* gedreven werden door uit de bereids in onderafdeeling II behandelde inlaatduikers ingelaten *IJsselwater*, worden opgeruimd; werd het gebruik dier beide duikers tot van gemeentewege inlating van ververschingswater beperkt, en werd ook het gebruik van de van oudsher bestaande kokers of z.g. zijlen onder particuliere woningen en gestichten ter weerszijden langs de havenkom aan regels gebonden en onder toezicht van *Rijnland* gebracht. De invloed van dit contract is zeer merkbaar geweest, wijl vóór dien tijd zeer belangrijke hoeveelheden water door *Gouda* op den boezem werden gebracht op tijden waarop men inlating allerminst wenschte.

Tegenwoordig wordt verreweg het meeste water ingelaten door de *Hanepraaisluis* en door beide genoemde inlaatduikers (in 1902 resp. 57,600,000 en 28,698,000 M^3). Soms, ook, wordt door de *Havensluis* ingelaten; dit is echter van zeer geringe beteekenis.

---

[1]) Ontleend aan tabel 14 van het „Overzicht van Rijnland's Waterstaat in de jaren 1886—1900."

[2]) Zie hierover uitvoeriger GEVERS VAN ENDEGEEST, Dl. I, blz. 151, en, voor het contract in extenso Dl. II, blz. 375, benevens Not. V. V. v. Rijnland 1869, blz. 160, 195 en 247.

Het geheele boezemgebied van Rijnland wordt ingesloten:

aan de *westzijde* door de duinen;

aan de *noordzijde* door het gebied van den *IJboezem;*

aan de *oostzijde* door het *Stadswater van Amsterdam*, het gebied van *Amstelland's* boezem, dat van den boezem van *Woerden*, dat van den *gekanaliseerden Hollandschen IJssel* en door den open *IJssel* tusschen de Waaiersluis boven *Gouda* en de *Gouwe;*

aan de *zuidzijde* door het gebied van de *ringvaart van den Zuidplaspolder*, dat van den *Rotteboezem* en dat van den *Schieboezem.*

Gemeenschap tusschen *Rijnland's* boezem met de omringende boezems bestaat:

met den *IJboezem* door de boven reeds behandelde sluizen te *Spaarndam* en te *Halfweg;*

met het *Stadswater van Amsterdam* door:

1°. de schutsluis aan den *Overtoom* in de *Kostverloren-wetering;*

2°. de schutsluis nabij de Gasfabriek in de *Haarlemmertrekvaart*;

met den boezem van *Amstelland* door de *Nieuwe Amstel-* of *Tolhuissluis* bij het *Huis ten Drecht;*

met den boezem van *Woerden* door de boven reeds genoemde sluis in den *Rijn* te *Bodegraven;*

en met den *Schieboezem* door de sluis aan den *Leidschendam.*

De *Overtoomsche* schutsluis is wijd 7.75 M., heeft een slagdrempeldiepte van 3.30 M. ÷ A. P. en eene schutlengte van 127.30 M. Zij is voorzien van 2 paar vloed- en 2 paar ebdeuren; de schutsluis in de *Haarlemmertrekvaart* is wijd 6.15 M., heeft een slagdrempeldiepte van 3.00 M. ÷ A. P. en eene schutlengte van 36.43 M. Zij heeft twee paar naar *Amsterdam* gekeerde (vloed-) en een paar naar *Rijnland* gekeerde (eb-)deuren. [1]) In laatstgenoemden bevinden zich toldeuren, waarover later. Beide sluizen zijn in beheer en onderhoud bij de gemeente *Amsterdam.* Volgens het Jaarverslag van *Rijnland* over 1902 was de gemiddelde waterstand aan eerstgenoemde sluis aan de zijde van *Amsterdam* 0.32 M. ÷ A. P. en aan die van *Rijnland* 0.54 ÷ A. P.

De *Nieuwe Amstel- of Tolhuissluis* ligt in de *Drecht* iets ten oosten van het punt waar de *Aar* of de *Nieuwe Vaart* daarin uitmondt. Vermits de provinciale grens tusschen Noord- en Zuid-Holland hier door het midden van de *Drecht* loopt [2]) ligt de sluis ook voor de helft in ieder dier provinciën. Het is eene dubbele schutsluis, bestaande uit eene groote en eene kleine kolk naast elkander. Elke kolk is afgesloten door 4 paar naar weerszijden keerende deuren. De afmetingen zijn [3]):

---

[1]) DE VRIES—SCHORER; blz. 298. Zie ook Not. V. V. van Rijnl. 1878, blz. 15 en 1883, blz. 132.

[2]) Vóór de wet van 8 Juni 1864 (Staatsblad n°. 61) lag de *Drecht*, dus ook de sluis, geheel in Noord-Holland.

[3]) Ontleend aan DE VRIES—SCHORER; blz. 238.

399610B

Schutlengte der groote sluis	57.70 M.	
Idem der kleine sluis.	27.25 „	
Doorvaartwijdte der groote sluis.	8.16 „	
Idem der kleine sluis.	4.08 „	
Slagdrempeldiepte bij de groote sluis	2.98 „	÷ A. P.
Idem bij de kleine sluis.	2.41 „	÷ A. P.
Lengte der schutkolkmuren bij de groote sluis	72.90 „	
Idem bij de kleine sluis	37.40 „	
Bovenkant dier muren	0.73 „	+ A. P.

Volgens het Jaarverslag van *Rijnland* over 1902 was de gemiddelde waterstand in dat jaar aan de zijde van *Amstelland* 0.37 M. ÷ A. P. en aan de zijde van Rijnland 0.58 M. ÷ A. P.

De *Drecht* maakt ter plaatse deel uit van den Waterweg van *Rotterdam* naar *Amsterdam.* De sluis is in beheer en onderhoud bij het *Heemraadschap van den Amstel en Nieuweramstel* [1]). Over beiden zal bij de geschiedkundige aanteekeningen omtrent eenige voorname boezemwateren, hieronder, meer worden medegedeeld. De grens van *Rijnland* loopt zoodanig dwars over de sluis, dat de paren deuren aan de zuidelijke hoofden der beide kolken, die naar de zijde van Amstelland keeren, binnen Rijnland liggen. De sluis werd in 1824—25 door gemeld Heemraadschap, bij gelegenheid van de verbetering van de *Aar,* gebouwd.

De sluis aan den *Leidschendam,* eindelijk, gelegen op de grens tusschen *Rijnland* en *Delfland* is eene steenen schutsluis, bestaande uit twee schutkolken achter elkander, gescheiden door één paar naar *Delfland* gekeerde puntdeuren. Ieder sluishoofd is voorts voorzien van twee paar naar weerszijden keerende puntdeuren; schutkolklengten 44.40 en 36.70 M.; totale schutlengte 77 M.; doorvaartwijdte 7.00 M.; slagdrempeldiepte 2.80 M. ÷ A. P. Over de sluis liggen twee ophaalbruggen. Volgens het Jaarverslag van *Rijnland* was de gemiddelde waterstand bij de sluis in 1902 aan *Delfland's* zijde 0.31 M. ÷ A. P. en aan *Rijnland's* zijde 0.55 M. ÷ A. P.

In het einde der 15e eeuw lag er in den *Leidschen Vliet,* op de landscheiding tusschen *Rijnland* en *Delfland,* toen nog *ovenzijdwinde* genaamd, een dam, waarover een overtoom met windas voor kleinere vaartuigen. In 1487 ontving de eigenaar van den dam, — het recht over welks overtocht een allodiaal goed schijnt te zijn geweest —, van *Maximiliaan,* als voogd over *Philips den Schoonen* octrooi om daar een verlaat te plaatsen. Dit verlaat werd echter in 1492 vanwege *Gouda* en *Dordrecht,* die zich in hunne scheepvaartbelangen benadeeld zagen, op grond van oude privilegiën eenvoudig stuk geslagen en weder afgedamd. Wel werd in 1514 in den dam weder een duiker geplaatst ten gerieve

[1]) Zie DE VRIES—SCHORER; blz. 231.

van de afwatering der landen ten zuiden van den *Rijn*, maar voor de scheepvaart bleef hij gesloten tot 1574, in welk jaar hij door *Leiden's* belegeraars vernield werd. Eerst den 17 October 1578 verleenden Hoogheemraden van *Delfland* aan Burgemeesteren der stad *Delft*, welke stad het eigendom van en het recht van overtocht over den dam gekocht had van de Gravin van *Arenberg*, vergunning tot het steken van twee verlaten en eene kolk in den *Leidschendam*, en zulks op grond eener in 1536 door *Karel V* aan die van *Delft* gegeven Consent. Den 16 December kwam daar de vergunning van *Rijnland* bij. De lengte der kolk zou bedragen twintig roeden en hare wijdte vijf roeden. Onder de voorwaarden was voorts opgenomen, dat de verlaten niet beiden tegelijk zouden geopend worden, en hoogstens vier maal tusschen nacht en dag. De kolk moest ook met goede kaden en platingen voorzien zijn. Het geheele werk zou te allen tijde onder toezicht staan van *Delfland* en van *Rijnland*, terwijl aan beide zijden een peil zou worden geslagen, boven hetwelk het eene Hoogheemraadschap aan het andere geen water zou mogen toebrengen. Deze sluis is echter eerst in 1648 geheel voltooid en is sindsdien onafgebroken blijven bestaan [1]). Eerst in 1886 is zij door de provincie Zuid-Holland van de stad *Delft*, die haar in beheer had, overgenomen en geheel vernieuwd. Sedert wordt zij, als behoorende tot de vaart *Rijn-Schie*, ook door haar onderhouden. [2])

De sluis is tot het begin der 18[de] eeuw het voorwerp geweest van hevige twisten tusschen de Hollandsche steden onderling, waarbij in hoofdzaak *Delft*, *Leiden* en *Rotterdam*, die voor hun binnenscheepvaart meerdere en makkelijker waterwegen verlangden, stonden tegenover *Haarlem*, *Gouda* en *Dordrecht*, die zich door het scheppen van concurreerende kanalen benadeeld zagen in hunne van ouds gepriviligieerde rechten op de sluizen en tollen te *Gouda* en *Spaarndam* [3]). Vóór de vernieuwing in 1886 was zij, door hare geringe wijdte van slechts 3.80 M. de grootste hinderpaal voor het binnenscheepvaartverkeer op *Schie* en *Vliet*.

In den regel zijn alle wateren van den boezem onderling in ongehinderde gemeenschap, zoodat, zonder opwaaiing, en ongeacht het verval naar de uitwateringsmiddelen, de boezemstand overal nagenoeg dezelfde hoogte heeft. Dit is evenwel niet altijd overal het geval; er zijn n.l. gedeelten van den boezem, die onder bepaalde omstandigheden van het overige deel kunnen worden afgesloten.

---

[1]) Zie voor meerdere bijzonderheden: Tegenwoordige Staat, Deel Holland III, blz. 298 vlg. en Not. Prov. St. Herfstverg. 1881, bijlage 26 en Zomerverg. 1885, bijlage CC[1].

[2]) Zie Not. Prov. St Zomerverg. 1883, blz. 80; buitengew. verg. 1885, blz. 22 en zomerverg. 1885, blz. 65.

[3]) Zie hierover uitvoeriger de reeds aangehaalde bijlage 26 van de Not. der Herfstverg. der Prov. St. van 1881.

Vooreerst het geheele gedeelte van den boezem van *Rijnland*, dat gelegen is ten zuiden van den *Rijn*. Terwijl benoorden den *Rijn* de boezem vrij is, is hij bezuiden den *Rijn* onderworpen aan een maalpeil. Ten einde dit gedeelte bij bereikt maalpeil te kunnen afsluiten, zijn in de bruggen in den zuidelijken of z.g. hoogen *Rijndijk*, waardoor de boezemwateren in den *Rijn* uitmonden, keerdeuren aangebracht.

Daar de boezemwateren bezuiden den *Rijn* niet allen in onderlinge gemeenschap staan, worden zij, ten opzichte van de afsluiting bij maalpeil, gesplitst in vier onderboezems, n.l. in:

den *Gouweboezem*,	groot ongeveer		76	H.A.	
den *Hazerswoudschen boezem*,	„	„	19	„	
den *Vlietboezem*,	„	„	143	„	en
den *Wassenaarschen boezem*,	„	„	62	„	

Hierbij dient te worden opgemerkt, dat tot den *Hazerswoudschen* boezem ook gerekend worden te behooren de voorwaterloopen der molens van een aantal polders, die rechtstreeks in den *Rijn* uitmonden, welke voorwaterloopen op zich zelf staan en met de overigen niet in verbinding staan. De peilbemaling geschiedt toch voor al die polders op denzelfden voet. Hetzelfde geldt voor de voorboezems van een drietal polders, welke gerekend worden te behooren tot den *Vlietboezem*.

De aangelegenheid van het afsluiten van *Rijnlands* boezem bezuiden den *Rijn* wordt geregeld in eene verordening van Rijnland *op het peilmalen*, laatstelijk vastgesteld in 1899.

Volgens die verordening is het verboden met eenigen molen of met eenig stoomgemaal staande in het gedeelte van *Rijnland* bezuiden den *Rijn*, water op den boezem uit te malen, zoodra en zoolang het sein, dat niet gemalen mag worden, gegeven is. Dit sein, bestaande des daags in eene zwarte vlag met wit middenvak, en des nachts in eene sterk licht gevende lantaarn, wordt gegeven aan het boveneinde van eene rechtop gestelde molenroede of aan het boveneinde van een afzonderlijken seinpaal.

Het wordt gegeven door de molenaars van bepaaldelijk aangewezen poldermolens of wel door seingevers van bepaalde seinpalen, en geldt dan, bij elken seinmolen, voor met name in de verordening genoemde polders. Daaruit volgt dus, dat *Rijnland* bezuiden den *Rijn* ten opzichte der peilbemaling niet in zijn geheel gelijktijdig wordt afgesloten, doch dat zekere groepen van polders, altijd behoorende tot denzelfden onderboezem, naar hun eigen seinmolen luisteren. Seinmolens zijn:

de molen van den *Ruygelaan- en Zonneveldspolder*,
de molen van den *Stevenshofjespolder*,
het stoomgemaal van den *Duivenvoord-Veenzijdschen polder* (seinpaal),
de molen van den *Grooten Westeindschen polder*,
het stoomgemaal van den *Geer- en Kleinen Blaukaartpolder* (seinpaal),

de molen van den *Ambachtspolder*, en
de molen van den polder *Steekt*.

Een seinpaal is bovendien geplaatst aan de *Gouwe* voor den *Gouweboezem*.

Het maalpeil, waarbij de seinen worden gegeven, is, behalve voor den *Gouweboezem*, bepaald op 0.27[5] M. ÷ A. P. Het sein voor den *Gouweboezem* wordt gegeven, zoodra en zoolang het water in de *Gouwe* een hoogte heeft bereikt van 0.30 M. ÷ A. P., of, ingeval er hetzij noordelijke wind, hetzij ruw weer heerscht, van 0.35 M. ÷ A. P., en bovendien indien het seinen door den Dijkgraaf van *Rijnland* wordt voorgeschreven. Het sein aan de *Gouwe* moet worden overgenomen door den molen van polder *Nesse* en door den op de *Breevaart* bij *Gouda* uitslaanden molen van polder *Reeuwijk*, die als onderseinmolens worden aangemerkt.

De deuren van de sluizen in den *Hoogen Rijndijk*, die eene hoogte moeten hebben van minstens 0.50 M. + A. P., moeten door of van wege de onderhoudsplichtigen dier sluizen worden dichtgezet, wanneer het water boven het maalpeil is gestegen en geopend worden gehouden, wanneer het water beneden dat peil staat.

Vroeger waren de gevallen, waarin het maalpeil bereikt werd, niet zoo zeldzaam. Tegenwoordig, nu, eensdeels het *Haarlemmermeer* is drooggemaakt en daardoor de zoo schadelijke opwaaiïng heeft opgehouden, en anderdeels zooveel is gedaan voor eene verbeterde waterbeweging naar de loozingsmiddelen, doen zij zich uiterst zelden voor. Terwijl de *Gouweboezem* nog meest alle jaren op enkele dagen eenige uren lang moet worden afgesloten, en ook de afsluiting van den *Vlietboezem* nog wel eens, hoewel zeer zelden noodig is, behoort het bereiken van het maalpeil op de overige gedeelten tot de buitengewoon groote uitzonderingen.

Een *tweede* onderdeel van *Rijnland's* boezem, dat kan worden afgesloten, doch van veel mindere uitgestrektheid en van veel geringer belang is dan het eerst behandelde, is de in Noord-Holland gelegen *Trekvaart van Amsterdam naar Halfweg*, die men deswege ook wel den *afsluitbaren boezem van Sloten* kan noemen. Deze trekvaart staat te *Amsterdam* in verbinding met het *Stadswater* door de hierboven reeds genoemde schutsluis nabij de Gasfabriek en te *Halfweg* met Rijnland's boezem door een duiker met klep in den straatweg *Amsterdam-Haarlem*. Deze duiker, nu, staat doorgaans open, alswanneer de *Trekvaart* met *Rijnland's* boezem gemeen ligt. Wanneer, echter, het water in de *Trekvaart* de hoogte heeft bereikt of overtroffen van 0.30 M. ÷ A. P., worden de toldeuren in de naar *Rijnland* keerende deuren van de sluis bij de Gasfabriek geopend, om dat water op de stadsgrachten af te laten en wordt gelijkertijd de klep van den duiker te *Halfweg* gesloten, waardoor de *Trekvaart* van *Rijnland's* boezem wordt afgescheiden. Een en ander is laatstelijk geregeld in de vergunning van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* aan het gemeentebestuur van *Amsterdam* tot het bouwen van de nieuwe

schutsluis bij de Gasfabriek, d.d. 18 Juli 1883, n°. 4/1183 [1]). De duiker te *Halfweg*, vroeger eigendom van en beheerd door de gemeente *Amsterdam*, is in 1900 in eigendom en onderhoud overgedragen aan *Rijnland* [2]), en spoedig daarop van *Rijnland's* wege voorzien van een zelfwerkende klep, waardoor het bedienen aanmerkelijk verminderd wordt. Die bediening betreft thans nog slechts eene in de klep aangebrachte schuif, waardoor des zomers, als het water te *Halfweg* hooger staat dan in de *Trekvaart*, water op die vaart kan worden afgelaten. De beteekenis van dien afsluitbaren boezem, waarop ook eenige polders afmalen [3]) was vóór de droogmaking van het *Haarlemmermeer*, veel grooter dan thans.

Als eene historische bijzonderheid vermelden wij nog den vroeger bestaan hebbenden *afsluitbaren boezem van Oegstgeest*, die gelegen was in de vroegere *Omringing* van *Oegstgeest*, eene inrichting van bijzonderen, plaatselijken aard en van oude dagteekening, gediend hebbende om een gedeelte dier gemeente tegen het oploopende water van het *Haarlemmermeer* bij storm te beveiligen. Hij was begrepen tusschen het *Nieuwe Oegstgeester kanaal* ten noorden, den alouden *Marendijk* tot *Leiden* ten oosten, den *Stadsbuitensingel* en den *Hoogen Morschdijk* langs den rechter Rijnoever ten zuiden, en dienzelfden dijk en de hooge boezemlanden onder *Rijnsburg* ten westen. De ring omsloot vier poldertjes, te zamen groot ± 360 H.A. benevens ± 600 H.A. boezemlanden, totaal ongeveer 1000 H.A., en had een omtrek van ruim 13 K.M. Door een negental sluisjes met keerdeuren [4]) en een steenen duiker met klep, kon het water binnen den ring, waarvan de *Poelwatering* en de *Pastoorswatering* hoofdaderen waren, van *Rijnland's* boezem worden afgesloten. Na de droogmaking van het *Haarlemmermeer* zijne beteekenis geheel verloren hebbende en na de opheffing der ambachten in 1869 ook zonder beheer gekomen zijnde, behoort die afsluitbare boezem thans geheel tot de geschiedenis en zijn ook de keerdeuren in de sluisjes langzamerhand allen verdwenen. [5])

Er valt nog melding te maken van eenige *tusschenboezems* die echter meer als vaarten dan als afvoerkanalen van beteekenis zijn. Sommige dier tusschenboezems behooren tot den boezem van nog bestaande polders, anderen zijn enkel overblijfsels van vroegere toestanden; zij moesten n.l. bij het droogleggen van plassen dienen om bij de bestaande gebouwen een hoogeren waterstand te kunnen behouden en daardoor voor deze het gevaar van zakken, scheuren of invallen, als gevolg van het wegvallende water af te wenden.

---

[1]) Zie ook Not. V. V. v. Rijnland 1883, blz. 132.

[2]) Zie Not. V. V. v. Rijnland 1899, blz. 240 en 1900 blz. 145.

[3]) DE VRIES—SCHORER, blz. 195.

[4]) Nog vermeld op de 1e uitgave der Waterstaatskaart, blad *'s-Gravenhage* 1.

[5]) Uitvoerige bijzonderheden omtrent dezen boezem zijn te vinden in GEVERS VAN ENDEGEEST, Dl. I, blz. 39 en 100.

Zij worden dus het meest gevonden bij dorpen en zijn meestal tevens dienstbaar gemaakt voor de scheepvaart, waarmede de omtrek der droogmakerijen kan worden bereikt. De tusschenboezems van eenige beteekenis, *die met Rijnlands boezem dus niet gemeen liggen*, en veelal een peil hebben van ongeveer 1.40 M. ÷ A. P., [1]) zijn dan ook allen door schutsluizen of verlaten met het boezemwater verbonden. [2]) De voornaamste zijn:

het *Binnenwater van Leimuiden*,
het *Binnenwater van Rijnsaterwoude*,
het *Binnenwater van Hazerswoude*,
de vaarten behoorende tot „*De Elleboogsche en Stompwijksche verlaten*",
het *Binnenwater van Benthuizen*,
de *ringvaart van den Soetermeerschen Meerpolder*,
de *Burmade of Slingerwatering* en de *Hoogeveensche vaart*, en
de *ringvaart van den polder Nieuwkoop*.

Zij zullen bij de beschrijving der polders in *Rijnland*, in onderafdeeling II hieronder, meer van nabij behandeld worden. Evenzeer zal daar ter plaatse worden melding gemaakt van de gemeenschap door schutsluizen tusschen *Rijnlands* boezem en het polderwater der polders, waar die gemeenschap bestaat.

De afmetingen, lengte en ligging van alle boezemwateren van *Rijnland* zijn nauwkeurig opgegeven in de vanwege het Hoogheemraadschap uitgegeven „*Alphabetische Lijst der Boezemwateren in Rijnland*" [3]) en gegevens omtrent de daarin gelegen kunstwerken in het „*Register der Bruggen en Kunstwerken in Boezemwateren van Rijnland*" [4]), beide behoorende bij de in 1884 verschenen kaart van *Rijnlands* boezemwateren. Uit beiden is in het onderstaande veel geput.

Omtrent de voornaamste boezemwateren, voor zoover zij dienstbaar zijn aan de doorgaande scheepvaart, volgen hier eenige technische gegevens.

A. De Rijn. De *Rijn*, ook wel *Oude* of *Leidsche Rijn* genaamd, scheidt het grondgebied van *Rijnland* in de twee hierboven reeds besproken groote deelen. Hij strekt zich, voor zoover binnen het Hoogheemraadschap gelegen, uit van de sluis te *Bodegraven* in hoofdzakelijk west-noordwestelijke richting langs *Zwammerdam*, *Alphen*, *Oudshoorn*, *Koudekerk*, *Leiderdorp*, *Leiden*, *Valkenburg* en *Katwijk aan den Rijn* tot de sluizen te *Katwijk aan Zee*. De lengte bedraagt ongeveer 35400 M.; de bodemsdiepte wisselt af tusschen 3.00 en 4.75 M. ÷ A.P. de bodemsbreedte tusschen 5.00 en 70.00 M. en de breedte op den waterspiegel tusschen 13.00 en 90.00 M. Tusschen *Leiden* en *Leiderdorp* splitst de *Rijn* zich in twee takken, de *Oude Rijn* en de *Nieuwe Rijn*, die zich bij het verlaten

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST, Dl. I, blz. 51.
[2]) Alphabetische Lijst der Boezemwateren in Rijnland, blz. 4.
[3]) door DR. E. F. VAN DISSEL, Ingenieur van *Rijnland*; 1887.
[4]) door idem; 1890.

van *Leiden* weder vereenigen; onmiddellijk beneden *Leiden* neemt hij, tot het *Haagsche Schouw*, den naam aan van *Galgewater*.

In den *Rijn* liggen de volgende bruggen:

ophaalbrug te *Bodegraven* over het westelijk sluishoofd,	doorvaartwijdte	5.65 M.
ophaalbrug te *Zwammerdam*	„	6.10 „
ophaalbrug te *Alphen*	„	7.55 „
ophaalbrug te *Koudekerk*	„	7.55 „
ophaalbrug te *Leiderdorp*	„	7.56 „
Schrijversbrug te *Leiden*, draaibrug	„	8.36 „
Groote Havenbrug te *Leiden*, ophaalbrug	„	10.00 „
Pauwbrug te *Leiden*, ophaalbrug	„	7.60 „
Jan Vossenbrug te *Leiden*, draaibrug	„	6.28 „
Oude Marepoortbrug te *Leiden*, draaibrug.	„	7.21 „
Turfmarktsbrug te *Leiden*, draaibrug	„	11.00 „
Blauwpoortsbrug te *Leiden*, draaibrug	„	6.25 „
Spoorwegdraaibrug in de *lijn Leiden—Woerden*, twee openingen elk	„	8.50 „
Spoorwegdraaibrug in de *lijn Amsterdam—Rotterdam*, twee openingen elk	„	7.50 „
ophaalbrug aan het *Haagsche Schouw* [1])	„	5.95 „[1])
draaibrug in den Stoomtramweg te *Katwijk*	„	7.95 „
kwakel tegenover het gymnasium te *Katwijk* . . .	„	6.26 „
ophaalbrug in den weg *Rijnsburg—Katwijk*	„	6.50 „
en *Noordwijkerbrug* in den weg *Katwijk—Noordwijk*, draaibrug, twee openingen, elk	„	7.25 „

Over de geheele lengte, behalve in de kommen der gemeente, loopt tusschen *Bodegraven* en *Leiden* een jaagpad, in onderhoud bij de provincie Zuid-Holland.

De *Rijn* staat als boezemwater onder beheer van *Rijnland*. Hij wordt als vaarweg onderhouden, van de sluis te *Bodegraven* tot de *Zijlpoort* te *Leiden* door de provincie (behalve een vak ter weerszijden van de brug te *Alphen*, dat bij *Rijnland* in onderhoud is); van de *Zijlpoort* tot *Katwijk-Binnen* door de gemeente *Leiden* en van daar tot de zeesluis door *Rijnland* [2]).

Hierbeneden volgen afzonderlijk eenige geschiedkundige aanteekeningen omtrent den *Rijn*.

B. Boezemwateren benoorden den Rijn.

Hoofdaderen van het net van Boezemwateren zijn:

1. De Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder. Deze omringt den geheelen polder en is lang ongeveer 59500 M. Van af ongeveer 450 M. bezuiden de brug te *Bennebroek* tot aan de brug te *Leimuiden*, alzoo over eene lengte van

---

[1]) Inmiddels vernieuwd en gebracht op een doorvaartwijdte van 7.50 M.

[2]) Overzicht der scheepvaartwegen in Nederland; 4e uitg., blz. 301.

ongeveer 12350 M., vormt de zuidelijke oever van de vaart de provinciale grens tusschen Zuid- en Noord-Holland. Hoewel de vaart dus feitelijk geheel in Noord-Holland ligt, wordt zij toch hier genoemd vanwege hare belangrijkheid als eindpunt van eenige der hiernavolgende verbindingswateren. De breedte op kanaalpeil is 38 á 45 M., de diepte in den boden 3.00 á 4.00 M. ÷ A. P., de bodemsbreedte minstens 24 M. Over de volle lengte loopt aan de polderzijde een jaagpad. De vaart is in beheer en onderhoud bij den *Haarlemmermeerpolder*.

Van de elf draaibruggen liggen langs het grensscheidend gedeelte die te

Hillegom,	doorvaartwijdte	8.15	M.,
Lisse,	„	8.30	„
Nieuwe wetering,	„	8.13	„ en
Leimuiden,	„	8.00	„

De brug te *Nieuwe Wetering* is in onderhoud bij de gemeente *Alkemade*, de overigen worden door den *Haarlemmermeerpolder* onderhouden.

Pontveren liggen, langs het grensscheidend gedeelte, aan de *Poellaan* en bij de *Oude Wetering* en een voetveer bij het stoomgemaal *de Leeghwater*.

2. *De Trekvaart van Leiden naar Haarlem*. Deze begint aan den Stadssingel benoorden *Leiden* en loopt langs *Warmonderhek*, *Voorhout*, *Noordwijk*, *Noordwijkerhout* en *Hillegom* naar de provinciale grens, welke bij de Spoorwegbrug bezuiden *Vogelenzang* gekruist wordt, en verder noordwaarts langs *Bennebroek* en *Heemstede* naar het *Spaarne* te *Haarlem*. Het gedeelte tusschen *Leiden* en de *Leebrug* te *Warmond* wordt ook *Buiten Mare* genoemd.

De lengte bedraagt, in de provincie *Zuid-Holland*, ruim 20.000 M., de bodemsdiepte in het gedeelte tusschen *Leiden* en de *Noordwijkerhoekbrug* is 2.20 à 2.30 M. ÷ A. P. en in het overige gedeelte 2.70 M. ÷ A. P. en de breedte op den waterspiegel wisselt af tusschen 15 en 21 M. Over de geheele lengte loopt een jaagpad.

Vaste bruggen bevinden zich, in het Zuid-Hollandsche gedeelte:

	Doorvaartwijdte.	Onderkant liggers + A. P.
in den *Singelweg* te *Leiden*	6.35 M.	1.80 M.
in den Spoorweg *Amsterdam—Rotterdam* benoorden *Leiden*	9.12 „	2.13 „
aan de *Kwaak*, (*Kwaakbrug*)	5.28 „	1.80 „
aan het *Warmonderhek*	3.98 „	1.64 „
aan het *Leidsche Tolhek* of *Blauwe Hek*	4.10 „	1.75 „
in den Straatweg *'s-Gravenhage—Haarlem* (*Postbrug*)	4.90 „	1.84 „
in den *Voorhoutschen* weg bij het seminarium (*Nagelbrug*)	4.63 „	2.08 „
in den *'s-Gravendamschen* weg (*Piet-Gijzenbrug*) .	5.01 „	1.70 „
in den *Delfweg* bij „Halfweg"	4.32 „	1.70 „
naast de *Hillegommerbeek* (*Kalkovensche brug*) . .	5.00 „	1.93 „

	Doorvaartwijdte.	Onderkant liggers + A. P.
in de *Margrietenlaan (Bartenbrug)*	5.03 M.	1.98 M.
in den Spoorweg *Amsterdam—Rotterdam* bezuiden *Vogelenzang*	6.70 „	3.82 „

De vaart, als boezemwater onder toezicht van *Rijnland*, is eigendom van en wordt onderhouden door de gemeente *Haarlem* voor zoover betreft het gedeelte benoorden den *Delfweg* bij *Halfweg* en door de gemeenten *Haarlem* en *Leiden* voor zoover betreft het gedeelte bezuiden dat punt.

Geschiedkundige aanteekeningen omtrent de vaart worden hieronder afzonderlijk gegeven.

3. De Zijl, het Zweiland, de Eymerspoel en de Dieperpoel, verbindende den *Ouden Rijn* aan de *Spanjaardsbrug* beoosten *Leiden* met de *Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder* nabij het stoomgemaal de *Leeghwater*. Deze wateren zijn allen zoogenaamde *Vroonwateren* en worden bij de geschiedkundige aanteekeningen hieronder nader behandeld.

4. De Warmonder Leede en de Spriet, verbindende de *Trekvaart van Leiden naar Haarlem* met het *Zweiland*. De *Warmonder Leede* is lang 2300 M., breed op den waterspiegel 35 á 50 M. en diep in den bodem 3.00 M. ÷ A. P. Zij wordt overbrugd in den spoorweg *Amsterdam—Rotterdam* door een vaste brug, met eene doorvaartopening van 7.94 M.; de onderkant van den bovenbouw ligt op 1.83 M. + A. P. De *Spriet* is een uitlooper vau het *Zweiland* en, evenals dit, een *vroonwater*, waarover later.

5. De Heimanswetering, het Paddegat, het Braassemermeer en de Oude Wetering, verbindende den *Rijn* bij *'s Molenaarsbrug* met de *Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder* bewesten *Leimuiden*. Zij vormen een onderdeel van een door de scheepvaart vaak gebruikten zijtak van den waterweg van *Rotterdam* naar *Amsterdam*. Geschiedkundige aanteekeningen over dien waterweg volgen hieronder afzonderlijk.

De *Heimanswetering* verbindt den *Rijn* beneden *Oudshoorn* met het *Paddegat* en wordt, met name ten noorden van de brug te *Woubrugge*, ook *Woudwetering* genoemd. Zij heeft eene lengte van ongeveer 4300 M., eene diepte van 2.75 à 3.50 M. ÷ A. P. en eene breedte op den waterspiegel van 22 tot 75 M. In den *Lagen Rijndijk*, onmiddellijk benoorden de uitmonding in den *Rijn* ligt eene draaibrug (*'s Molenaars-* of *Heimansbrug*) met eene doorvaartwijdte van 7.85 M.; te *Woubrugge* ligt eene ophaalbrug, met eene doorvaartwijdte van 8.55 M. Langs de wetering loopt een jaagpad.

Het *Paddegat*, op de waterstaatskaart *Poldergat* genoemd, is een zuidelijke uitlooper van het *Braassemermeer*, heeft eene lengte van ongeveer 700 M., eene breedte van 100 tot 125 M. en eene diepte van 3.00 à 3.75 M. ÷ A. P.

Het *Braassemermeer* en de *Oude Wetering* behooren tot de *Vroonwateren* en worden bij de geschiedkundige aanteekeningen omtrent deze, hieronder afzonderlijk beschreven.

6. *De Does en de Wijde Aa.* Deze wateren verbinden den *Rijn* boven *Leiderdorp* met het *Paddegat*, bovengenoemd.

De *Does* is lang ongeveer 5200 M., breed op den waterspiegel 9 à 40 M. en diep 2.50 à 3.50 M. ÷ A. P. Eene vaste jaagbrug met een doorvaartopening van 4.50 M. ligt in het jaagpad langs den *Rijn*; de onderkant van den bovenbouw ligt op 1.84 M. + A. P. Ophaalbruggen liggen voorts in den *Lagen Rijndijk* (*Doesbrug*) en in het dorp *Hoogmade*; de doorvaartwijdte dier bruggen bedraagt resp. 4.17^5 en 5.96 M.

De *Wijde Aa* is lang ongeveer 2650 M. en breed 125 à 350 M.

Beide wateren zijn particulier eigendom, doch staan, als boezemwateren, onder toezicht van, en worden zoo noodig schoongemaakt door *Rijnland*.

7. *De Nieuwe Vaart en de Aar.* Dit vaarwater is een onderdeel van den oostelijken tak van den waterweg *Rotterdam—Amsterdam*, waarover, bij de geschiedkundige aanteekeningen, hieronder, meer zal worden medegedeeld. Het verbindt den *Rijn* tegenover *Gouwsluis* met de *Drecht* aan de *Nieuwer Amstel-* of *Tolhuissluis* bij het *Huis ten Drecht*. De lengte bedraagt ongeveer 11,260 M., de breedte op den waterspiegel 21 à 27 M. en de bodemsdiepte 3.00 M. ÷ A. P.; langs de vaart loopt een jaagpad.

Men vindt de volgende ophaalbruggen:

Aar- of Rijnbrug tegenover *Gouwsluis*,	doorvaartwijdte	8.53 M.
Aardambrug	„	8.60 „
Kattenbrug	„	8.62 „

De vaart is eigendom van en wordt krachtens K. B. van 5 April 1823 n°. 77 [1]) beheerd door het *Heemraadschap van den Amstel en Nieuwer-Amstel*, provincie Noord-Holland, dat echter in Zuid-Holland geen publiekrechtelijk gezag heeft. Het *Aarkanaal* is in 1825 voor de groote scheepvaart geopend; vóór dien tijd maakte deze gebruik van de *Kromme Aar*, die van den *Rijn* te *Alphen* loopt tot in de *Nieuwe Vaart* tegenover het stoomgemaal van den *Noord- en Zuideindschen polder*. De lengte van de *Kromme Aar*, die ook bij het noordelijk punt van den *Kortstekerpolder* in verbinding staat met de *Nieuwe Vaart*, bedraagt ongeveer 3550 M.; de breedte op den waterspiegel is 3 à 14 M. en de bodemsdiepte 1.50 à 2.50 M. ÷ A.P. Vaste bruggen bevinden zich:

	Doorvaartwijdte.	Onderkant bovenbouw.
in den *Lagen Rijndijk*	3.86 M.	1.55 M. + A. P.
in het jaagpad langs het *Aarkanaal* (zuidelijke brug)	4.50 „	1.57 „ + „ „
idem (noordelijke brug)	4.23 „	0.64 „ + „ „

De *Kromme Aar* is eigendom van *Rijnland*.

8. *De Drecht.* Deze verbindt de *Oude Wetering* met de *Nieuwer Amstel-* of *Tolhuissluis* nabij het *Huis ten Drecht*. Zij heeft eene lengte van ongeveer 6600 M., is zeer ongelijk van breedte, veelal van 15 tot 50 M., en wordt in het dorp

[1]) Zie DE VRIES—SCHORER; blz. 234 vlg.

Leimuiden, alwaar eene draaibrug ligt met eene opening van 4.74 M., zeer smal; de bodemsdiepte bedraagt 2.15 tot 2.80 M. De *Drecht* is eigendom van de gemeenten *Leimuiden* en *Kalslagen*, doch staat als boezemwater onder toezicht van en wordt, zoo noodig, schoongemaakt door *Rijnland*.

Meer ten behoeve van de afwatering dan van de scheepvaart dienen nog als hoofdaderen van het net van boezemwateren vermeld te worden het *Oegstgeester-* of *Nieuwe kanaal* en het *Additioneele kanaal*, beiden in onderhoud bij *Rijnland*. Het *Oegstgeesterkanaal* is lang ongeveer 4400 M. en strekt zich uit van de samenkomst tusschen de *Trekvaart van Leiden naar Haarlem* en de *Warmonder Leede* tot het *uitwateringskanaal* te *Katwijk*. De bodemsdiepte is 2.20 à 2.30 M. ÷ A. P. en de breedte op den waterspiegel 38 à 40 M. Het kanaal is in 1844, bij gelegenheid van de droogmaking van het *Haarlemmermeer*, gedeeltelijk in de richting en ter vervanging van den *Rhijnsburgschen Vliet* gegraven. Vaste bruggen bevinden zich:

	Doorvaartwijdte.	Onderkant bovenbouw.
in den weg van *Leiden* naar *Warmond* (*Leebrug*)	7.50 M.	1.85 M. + A. P.
in den straatweg *'s-Gravenhage—Haarlem* (*Oegstgeesterbrug*)	8.72 „	1.85 „ + „ „
in den weg van *Rhijnsburg* naar *Voorhout* (*Voorhouterbrug*)	10.15 „	1.85 „ + „ „
in den stoomtramweg *Leiden—Noordwijk*. . .	8.70 „	2.93 „ + „ „

Het *Additioneele kanaal* begint in den *Rijn* boven *Katwijk* en eindigt met den *Rijn* beneden *Katwijk* in het eigenlijke *Uitwateringskanaal*. De lengte is 1150 M., de breedte op den waterspiegel 30 M. en de bodemsdiepte 3.50 M. ÷ A. P. Over het kanaal, dat in 1805 werd gegraven, ligt eene vaste brug, de z.g. *Zandlaansbrug*, met daarnaast liggende stoomtrambrug; de doorvaartwijdte is 12.20 M.; de onderkant der liggers ligt op 1.83 M. + A. P. Over beide kanalen zal bij de geschiedkundige aanteekeningen nopens de Katwijksche uitwatering meer worden medegedeeld.

C. Boezemwateren bezuiden den Rijn. Deze behooren tot een der vier onderboezems: de *Gouweboezem*, de *Hazerswoudsche boezem*, de *Vlietboezem* en de *Wassenaarsche boezem*.

De Gouweboezem bestaat hoofdzakelijk uit de *Gouwe* en de *Stadsgrachten van Gouda*.

De *Gouwe* strekt zich uit van de *Gouwesluis* aan den *Rijn* boven *Alphen* tot de *Mallegatsluis* aan den *Hollandschen IJssel* te *Gouda*. Het gedeelte tusschen die sluis en de *Rabatbrug*, ter lengte van 990 M., maakt, onder den naam van *Turfsingelgracht*, deel uit van de stadsgrachten van *Gouda*.

De geheele lengte van de *Gouwe* bedraagt 15,680 M. De bodemsdiepte wisselt af tusschen 3.00 en 5.20 M. ÷ A. P. en de bodemsbreedte tusschen 8 en 20 M., doch bedraagt veelal 10 tot 15 M. De *Gouwe* maakt deel uit van den waterweg *Rotterdam—Amsterdam*; zij is grootendeels eigendom van en wordt beheerd

en onderhouden door de provincie Zuid-Holland. Over de geheele lengte loopt een jaagpad. De *Mallegatsluis* en de *Gouwesluizen* zijn reeds elders beschreven.

Draaibruggen liggen voorts:

	Doorvaartwijdte.
in den spoorweg *Leiden—Woerden*	16.00 M.
te *Boskoop*	7.92 „
te *Waddinxveen*.	7.87 „
in den spoorweg *Rotterdam ('s-Gravenhage)—Gouda*	8.37 „
over de *Turfsingelgracht* (*Rabatbrug*)	8.94 „

Zooals hierboven reeds is medegedeeld, is het maalpeil op den *Gouweboezem* iets lager dan op de overige boezems. De *Gouwe* wordt in de laatste jaren door de provincie verbeterd. Voor meerdere bijzonderheden daaromtrent zij verwezen naar de geschiedkundige aanteekeningen hieronder.

De Hazerswoudsche boezem bestaat hoofdzakelijk uit voorboezems van de verschillende watermolens der polders. De voornaamsten, als de *Geer* of *Papenvaart*, de *Oostvaart*, de *Lodewijks-*, *Schouten-* of *Gemeenewegsche Vaart* en de *Westvaart*, staan door verlaten in verbinding met wateringen in de polders en droogmakerijen, en worden dan ook door de kleine scheepvaart benut.

De Vlietboezem heeft tot voornaamste hoofdader den *Trekvliet van Leiden naar den Leidschendam*, zijnde een onderdeel van de *vaart Rijn—Schie*, waarover geschiedkundige bijzonderheden hieronder afzonderlijk zullen gegeven worden. Hij strekt van de keersluis aan het *Galgewater* onmiddellijk bewesten *Leiden* tot de schutsluis tusschen *Rijnland* en *Delfland* aan den *Leidschendam*; beide sluizen zijn reeds elders beschreven. De lengte is ongeveer 11,400 M., de bodemsdiepte 3.00 M. ÷ A. P., de bodemsbreedte 11 M. en de breedte op den waterspiegel ongeveer 22 M. Behalve de bruggen over de sluizen, aan de uiteinden van den vliet, zijn nog de volgende twee vaste bruggen aanwezig:

	Doorvaartwijdte.	Onderkant bovenbouw.
de *Wouterbrug*	7.50 M.	2.00 M. + A. P.
brug in den spoorweg *Leiden—Woerden*	14.00 „	1.99 „ + „ „

Langs de geheele vaart loopt een jaagpad.

Een zijtak, vóór de vaartverbetering de hoofdscheepvaartweg, loopt van de *Wouterbrug* naar de elders reeds beschreven *Necksluis* aan den *Soeterwoudschen singel* te *Leiden*, en is lang ongeveer 500 M.

De *Trekvliet* is in beheer en onderhoud bij de Provincie Zuid-Holland.

Tot den Wassenaarschen boezem, eindelijk, vermelden wij als scheepvaartweg de *Groote Zijl-* of *Wassenaarsche watering*, een voormalig ambachtswerk, thans in onderhoud bij de gemeente *Wassenaar*. Zij vangt aan bij den *Zijdeweg* op de grenzen van *Delfland* en *Rijnland* en gaat noordwaarts tot in den *Rijn* tusschen *Valkenburg* en het *Haagsche Schouw*. Zij is lang ongeveer 8200 M. Slechts het benedendeel, tusschen de *Schulpbrug* in den *Kerkdam* en den *Rijn*, ter lengte van ongeveer 4300 M., is bevaarbaar en moet onder-

houden worden op eene diepte van minstens 1.80 M. ÷ A. P.[1]); de kleinste doorvaartwijdte der vaste bruggen is 2.85 M., de geringste hoogte onder de brugliggers 1.40 M. + A. P.

Voor meerdere gegevens omtrent afmetingen enz. van de boezemwateren in *Rijnland* verwijzen wij naar de boven reeds genoemde *alphabetische registers*.

Niet ten behoeve der scheepvaart, doch ten dienste der afwatering zijn in den laatsten tijd door *Rijnland* of door particulieren met bijdragen van *Rijnland* een aantal boezemwateren verruimd, verbreed of verdiept. Een overzicht dier werken vindt men in het *Overzicht van Rijnlands waterstaat in de jaren 1859—1885* en in dat in *de jaren 1886—1900*, en bovendien in de jaarverslagen van *Rijnland*. Vooral in de jaren 1866—88 is hierin veel gedaan.

Op de boezemwateren of op onderdeelen daarvan zijn thans van toepassing:

a. de volgende provinciale verordeningen, reglementen en tarieven:

1°. *Verordening op de stoomvaart in de boezemwateren*, vastgesteld in 1883, gewijzigd in 1884, 1889, 1893, 1894, 1900 en 1903;

2°. *verordening tot voorziening in scheepvaartbelangen*, vastgesteld in 1885.

3°. *verordening op de Gouwekaden*, vastgesteld bij statenbesluit van 16 November 1897, goedgekeurd bij K. B. van 3 Januari 1898 n°. 19, gewijzigd bij Statenbesluit van 19 November 1901, goedgekeurd bij K. B. van 8 Januari 1902 n°. 19 (Prov. Bl. n°. 7 van 1898 en n°. 13 van 1902);

4°. *Reglement van politie voor de Gouwe*, vastgesteld bij Statenbesluit van 20 Juli 1897, goedgekeurd bij K. B. van 12 October 1897, n°. 35, gewijzigd bij Statenbesluit van 17 Juli 1900, goedgekeurd bij K. B. van 7 September 1900, n°. 32 (Prov. Bl. n°. 65 van 1897 en n°. 75 van 1900; zie ook n°. 85 van 1900);

5°. *Tarief voor de heffing en verordening op de invordering van rechten op het bevaren van de Gouwe*, vastgesteld bij Statenbesluit van 19 Juli 1898, goedgekeurd bij K. B. van 26 September 1898 n°. 6 (Prov. Bl. n°. 75 van 1898)[2]);

6°. *Reglement van politie voor het vaarwater tusschen Rijn en Schie en de daartoe behoorende kunstwerken*, vastgesteld bij Statenbesluit van 21 November 1893, goedgekeurd bij K. B. van 30 Januari 1894 n°. 3, gewijzigd bij Statenbesluit van 21 Juli 1896, goedgekeurd bij K. B. van 8 September 1896, n°. 40 (Prov. Bl. n°. 13 van 1894 en n°. 59 van 1896; zie ook n°. 77 van 1896), en

7°. *Tarief voor de heffing van en reglement op de invordering van rechten op het gebruik van het scheepvaartkanaal tusschen Rijn en Schie*, vastgesteld

---

[1]) Zie staat *B* van *Rijnlands* verordening op de wateren en waterkeeringen, vastgesteld in 1900.

[2]) Inmiddels in 1903 vernieuwd.

bij Statenbesluit van 19 Juli 1898, goedgekeurd bij K. B. van 26 September 1898 n°. 6 (Prov. Blad n°. 75 van 1898 [1]).

b. de volgende verordeningen van *Rijnland*:

1°. *Verordening op de wateren en waterkeeringen*, vastgesteld 1 Maart 1900, goedgekeurd bij besluiten van Gedeputeerde Staten van Zuid- en van Noord-Holland van 28 en 23 Mei 1900 [2]);

2°. *Verordening op de zijpen, greppels, enz.*, vastgesteld 2 Maart 1899, goedgekeurd bij besluiten van Gedeputeerde Staten van Zuid- en van Noord-Holland van 25 en van 12 Juli 1899 [3]);

3°. *Verordening op het peilmalen*, hierboven reeds vermeld, vastgesteld 8 Juni 1899, goedgekeurd bij besluiten van Gedeputeerde Staten van Zuid- en van Noord-Holland van 28 en 23 Augustus 1899 [4]), en

4°. *Verordening op Rijnland's bruggen en sluizen*, vastgesteld 2 Maart 1899, goedgekeurd bij besluiten van Gedeputeerde Staten van Zuid- en van Noord-Holland van 25 en van 12 Juli 1899 [5]).

Ten slotte rest ons nog de aandacht te vestigen op de bemoeïingen, waartoe zich *Rijnland* in de tweede helft der 19de eeuw ten opzichte van den toestand van zijn boezem zag genoodzaakt.

Nadat de jaren 1857—65 in *Rijnland* geen of weinig overlast van water hadden gegeven, volgde in 1866 een zeer nat najaar; de boezem klom zelfs eens tot de bijna ongekende hoogte hoogte van 10 à 15 c.M. onder A. P. over geheel *Rijnland*. Polders en boezemlanden waren dan ook uitermate met water bezwaard. Het daardoor algemeen ondervonden nadeel deed ernstig naar middelen tot verbetering uitzien en in het begin van 1867 werd besloten aan eene commissie van drie Ingenieurs de volgende vraag voor te leggen:

„Door welke wijziging der bestaande afvoer- en loozingmiddelen of door welke „stichting van nieuwe, zou men een toestand in het leven kunnen roepen, „waardoor men ten allen tijde, buiten zeldzame uitzonderingen, meester zou „zijn om het rijzen van Rijnland's boezem te beperken tot het peil van 40 „duim onder A. P., volgens de bestaande peilschaal van het hoogheemraadschap „aan de Oude Wetering; het al met berekening van tijdelijke en voortdurende „kosten?" [6])

Het peil van 40 c.M. onder A. P. was daarbij gekozen, omdat men van oordeel was, dat daarmede in den regel de bereiking van het maalpeil voor

---

[1]) Inmiddels in 1903 vernieuwd.

[2]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland* 1900, blz. 43, 125.

[3]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland* 1899, blz. 71, 200.

[4]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland* 1899, blz. 125, 178, 232.

[5]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland* 1899, blz. 54, 199.

[6]) Not. V. V. v. *Rijnland* 1867, blz. 30 vlg. en 96 vlg.

de polders bezuiden den Rijn zou zijn te voorkomen; een lager peil durfde men, met het oog op de groote kosten, niet voor te stellen.

De benoemde commissie, bestaande uit de Heeren J. F. W. CONRAD, L. A. REUVENS en T. J. STIELTJES bracht in September 1868 haar eerste verslag uit [1]), waarin zeer veel belangrijke bijzonderheden betrekkelijk den waterstaat van *Rijnland* zijn verzameld. De voorstellen tot verbetering van den toestand waren voor een deel voorwaardelijk, omdat op dien tijd nog gedacht scheen te worden aan eene afsluiting van den *Hollandschen IJssel* bij *Krimpen* en omdat de toekomst en de uitwerking van het *Noordzeekanaal* ook nog geheel onzeker was.

In 1872 kwamen van dezelfde commissie, aangevuld met den Heer P. MAAS GEESTERANUS, Ingenieur-Hoofdopzichter van *Rijnland*, de „Nadere Adviezen" uit, waarin meer bepaaldelijk de stichting van een nieuwe uitwateringssluis met stoomgemaal te *Katwijk* werd voorgesteld [2]).

Onvoorwaardelijk werd door de commissie reeds in haar eerste verslag aangeraden:

het opheffen der schadelijke werking van de volmolens en duikers te *Gouda*;
het verbeteren der afvoerkanalen, en
het tegengaan van verdere boezemverkleiningen.

Aan alle voorstellen werd gevolg gegeven; alsook aan dat tot stichting van een stoomgemaal te *Katwijk*, hoewel van minder vermogen dan door de commissie was bedoeld en met weglating der ontworpen nieuwe uitwateringssluis. Ook werden aan de bestaande stoomgemalen belangrijke verbeteringen aangebracht.

Door een en ander ging de toestand van *Rijnland's* waterstaat en boezem aanmerkelijk vooruit [3]).

Geschiedkundige aanteekeningen omtrent eenige voorname boezemwateren.

DE RIJN.

Nov. 1903.

Het water, dat thans den naam draagt van „*Ouden*" of „*Leidschen Rijn*" was in de oudheid een open en machtige tak van den *Rijnstroom*, die te *Katwijk* in de *Noordzee* viel.

Die uitmonding, door de duinen heen, is echter door verschillende oorzaken allengs verzand en eindelijk geheel verstopt. Wanneer die verstopping een

[1]) „Het verzekeren van een vasten boezemstand aan Rijnland." 1868.
[2]) „Nadere adviezen, uitgebragt aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland". 1871—'72.
[3]) Overzicht van *Rijnland's* waterstaat in de jaren 1859—1885, blz. 21 vlg.

aanvang heeft genomen is, volgens FRUIN [1]) niet met zekerheid te bepalen. Het eerste blijk van de schade, die het gestuite *Rijnwater* in de streek langs zijne oevers aanrichtte, wordt geleverd door eene oorkonde van FREDERIK BARBAROSSA van 1165 [2]) waarin hij gebood, dat een dam, door den graaf van Holland bij *Steekede* of *Swadenburg*, d.i. het tegenwoordige *Zwammerdam*, in den Rijn geworpen, om het *Rijnwater* uit zijn gebied te weren, weder zou worden weggeruimd, opdat de rivier „als van ouds zonder eenige hindernis in vrijen en koninklijken loop zou afvloeien" — quatenus, predicta clausura destructa, aqua Rheni libere et regia strata sine omni obstaculo ibidem omni tempore fluat et decurrat, sicut antiquitus solebat —. Gevolg van dien maatregel was, dat het afkomende water, door niets meer gestuit, zijn weg naar zee, dien het bij *Katwijk* niet meer vond, zocht over de lage landen langs den noordelijken oever, en zich splitste in vele sprieten en tochten, die wellicht de *Leidsche* en *Haarlemsche* meren vormden of uitbreidden, om door deze in het *IJ* en de *Zuiderzee* af te vloeien.

De dam bij *Swadenburg* is echter later weer gelegd, doch daarna weder opgeruimd. Het zou ons te ver voeren hierover in bijzonderheden af te dalen; deze zijn te vinden in FRUIN's bovenaangehaald belangrijk opstel. In latere jaren is de dam vervangen door de sluis te *Bodegraven*, die in 1456 reeds bestond [3]).

Over de pogingen om den *Rijnmond* te *Katwijk* te heropenen zullen wij bij de geschiedenis van de *Katwijksche uitwatering*, hieronder eenige mededeelingen doen.

Behalve te *Zwammerdam* waren er vroeger, op Stichtsch grondgebied, in den *Rijn* nog een drietal dammen, n.l. de *Stadsdam*, de *Heldam* en de *Haanwijkerdam*, die echter, toen zich van af de eerste helft der 16e eeuw scheepvaart op den *Rijn* begon te ontwikkelen, in 1640, 1659 en 1660, door sluizen werden vervangen. In die tijden stond de *Rijn* vrijwel onder patronaat van de steden *Leiden* voor het Hollandsch, en *Utrecht* voor het Stichtsch gedeelte, en waren die steden er steeds op bedacht, den waterweg te doen voldoen aan de eischen der scheepvaart. Voor eene verbetering op groote schaal wordt in de tweede helft der 17e eeuw door beiden onderhandeld. *Utrecht* verkreeg octrooi van de Staten van *het Sticht*, doch *Leiden* kon een zoodanig octrooi van de Staten van *Holland* niet machtig worden. De onderhandelingen leidden eindelijk in hoofdzaak tot den aanleg van een trekpad *langs* den Rijn, niet tot verbetering van het vaarwater

[1]) „Over de opkomst van het Hoogheemraadschap van Rijnland"; FRUIN's verspreide Geschriften, Dl. VI, blz. 180 vlg. VAN DER AA (aardrijksk. woordenb. VI, blz. 340), stelt die verstopping, waarschijnlijk op gezag van den schrijver van den „Tegenwoordigen Staat" (Holland, deel III, blz. 449) op het jaar 860, echter zonder vermelding van gronden, waarop die onderstelling rust.

[2]) v. D. BERGH, Oorkondenb. v. Holland, I, n°. 145.

[3]) Archief Groot-Watersch. v. *Woerden*. D. n°. 10 (Invent. blz. 39).

zelve. Daaraan schijnt tot aan het bevaren met stoombooten geen of weinig behoefte te hebben bestaan. Toen deze stoomvaartuigen in zwang kwamen veranderde dit en werden bij Gedeputeerde Staten herhaaldelijk klachten ingebracht over hinderlijke ondiepten. Inderdaad, niemand droeg zorg voor het onderhoud van den Rijn als *vaarwater*. Wel ruimde *Rijnland* ondiepten op, doch alleen voor zoover zij de waterloozing belemmerden, en *niet* in het belang der scheepvaart. Pogingen, in 1875 door Gedeputeerde Staten bij de regeering aangewend, opdat van Staatswege in de voor de scheepvaart noodige verdieping van den *Rijn* zou worden voorzien, bleven vruchteloos [1]).

Zoowel bij Gedeputeerden als bij de Provinciale Staten maakte deze aangelegenheid daarop een voorwerp van groote aandacht en overweging uit, waarvan de slotsom was, dat de Staten in de herfstvergadering van 1881 het besluit namen:

„te besluiten, dat de Provincie op zich neme in den *Rijn*, van de Utrechtsche „grens tot *Leiden*, al datgene te verrigten wat, boven hetgeen in het belang „der waterloozing van den boezem door het boezembeheerend Waterschap „dient te geschieden, ter wegneming van voor de scheepvaart hinderlijke „verondiepingen, noodig mogt blijken; onder bepaling dat, zoodra de geprojecteerde verbetering van den waterweg *Rotterdam—Amsterdam* [2]) zou tot „stand komen, het gedeelte van den *Rijn* tusschen *Gouwesluis* en *Heijmans-„wetering*, als behoorende tot genoemden waterweg en dus inzonderheid „komende aan het Rijk [3]) hiervan zal worden buitengesloten" [4]).

Bij Statenbesluit van 24 Juli 1883, n°. VII [5]) werd voorts de voor den *Rijn* aan te nemen diepte vastgesteld.

Tengevolge van die besluiten, waardoor de zorg voor den *Rijn* als scheepvaartweg door de provincie werd op zich genomen, werd de *Rijn* tusschen *Leiden* en *Bodegraven* in 1884 van provinciewege gebracht op eene doorgaande diepte van 3.00 M. ÷ A.P. en tusschen *Bodegraven* en *Woerden* van 2.40 M. ÷ A.P. [6])

Naar aanleiding van een daartoe in 1880 door den Gemeenteraad van *Leiden* gedaan verzoek, volgde in de herfstvergadering van 1882 het besluit om ook het *Jaagpad* langs den *Rijn* van de Utrechtsche grens tot *Leiden* in eigendom, onderhoud en beheer over te nemen, en zulks tegen jaarlijksche uitkeering

---

[1]) Zie voorts over de geschiedenis van den *Rijn* de Not. der Prov. Staten, Herfstverg. 1881 bijlage 26, blz. 57 vlg.

[2]) Zie hierover meer: de geschiedenis van dien waterweg hieronder.

[3]) Hiervan kwam echter niets.

[4]) Besluit der Staten v. 22 Nov. 1881, n°. IV, 2°; not. Herfstverg. blz. 81.

[5]) Not. Prov. Staten, Zomerverg. 1883, blz. 80.

[6]) Provinciaal verslag over 1884, blz. 22.

aan de provincie door *Leiden* van *f* 2400 en door *Woerden* van *f* 1600 [1]).

Bij Statenbesluit van 19 Juli 1898, n°. XIII [2]) werd het besluit van 24 Juli 1883 tot vaststelling der diepte in den *Rijn* nog aangevuld met de bepaling: „waar wegens plaatselijke omstandigheden spoedige verondieping te vreezen is, „geschiedt het uitbaggeren tot zooveel grootere diepte als noodig is, om ten „allen tijde van een voldoende geul op de omschreven afmetingen zooveel „mogelijk zeker te zijn."

Ten slotte vermelden wij nog, dat het gedeelte van den *Rijn* tusschen de haven te *Leiden* en het ontmoetingspunt van het *Galgewater* en de *Nieuwe Vaart* door de gemeente *Leiden* wordt onderhouden en begrepen was in de in 1894 voltooide verbetering van de vaart tusschen *Rijn* en *Schie*, waarop de Statenbesluiten van 24 Juli 1883, n°. VII en van 12 Mei 1885, n°. III*b* [3]) betrekking hebben. Dit gedeelte is breed op den waterspiegel van 25 tot 62 M.

DE KATWIJKSCHE UITWATERING.

NOV. 1903.

Wij zagen bij de geschiedkundige aanteekeningen nopens den *Rijn* hierboven, dat deze stroom in de oudheid te *Katwijk* vrij in zee viel, doch dat die uitmonding door verschillende oorzaken allengs verstopt was geraakt, waarvan de nadeelige invloed reeds uit de aldaar aangehaalde oorkonde van FREDERIK BARBAROSSA in 1165 bleek. Het *Rijnwater*, in zijn loop gestuit, zocht nu een uitweg naar het *IJ* en de *Zuiderzee.* Een gevolg hiervan was, dat de sluizen te *Spaarndam*, die inmiddels in den *Spaarndamschen dijk* gebouwd waren niet bij machte waren den ontzaglijken watertoevoer door te laten en de vruchtbare bouw- en teelgronden in Zuid-Holland herhaaldelijk bloot stonden aan langdurige en in hooge mate schadelijke overstroomingen. De ondervinding dier nadeelen gaf in de middeleeuwen en later aanleiding tot verschillende proefnemingen en pogingen om de gevaren van hoogwater af te wenden. Het denkbeeld om den verstopten *Rijnmond* weder te openen door het graven van een kanaal naar zee had reeds lang bestaan; het schijnt dat men daarop reeds in 1404 was bedacht geweest. In 1537 deed men het verschil in hoogte meten tusschen het water in *Rijnland* en dat in de zee, en het bleek toen dat het eerstgenoemde aanmerkelijk hooger stond dan het laatstgenoemde, bij ebbe. Plannen in 1538 door den landmeter MAARTEN CORNELISZOON ingediend, om het water van *Rijnland* door tonnen in de zee

[1]) Besluit der Staten v. 20 Nov. 1882, n°. XV; not. Herfstverg. blz. 52.

[2]) Not. Prov. Staten, Zomerverg. 1898, blz. 86.

[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1883, blz. 81 en Buitengew. verg. 1885, blz. 22.

te voeren, bleven om de hooge kosten, die *Rijnland* reeds voor andere werken had besteed, onuitgevoerd, totdat niet lang daarna de Staten van Holland verklaarden dat *Rijnland* eene betere afwatering noodig had en dat men daartoe zonder gevaar en met vrucht eene doorgraving van de duinen te *Katwijk* kon ondernemen. Tot dit werk werd door *Rijnland* besloten; den 26 Maart 1571 werd daarmede een aanvang gemaakt en in November was men reeds tot het strand genaderd. In April 1572 was de doorgraving voltooid en werd zij in tegenwoordigheid van vele autoriteiten en nieuwsgierigen geopend; het water stroomde met zulk een snelheid door de opening dat een schuit die er in dreef slechts met veel kracht kon worden tegengehouden [1]. Deze doorgraving bleef echter niet lang bestaan; men vindt vermeld, dat zij bij een hevig onweder toegeweld is, hetgeen echter niet waarschijnlijk is [2]. Een overblijfsel van deze uitwatering is nog het tegenwoordige *Mallegat*. De zaak bleef daarop, tengevolge van de vele oorlogen eens- en van de gestadige indijkingen in *Rijnland*, waardoor de waterstaatstoestand merkelijk verbeterde anderdeels, geruimen tijd liggen. Plannen van CRUQUIUS, NOPPEN en BOLSTRA, in 1742 ingediend, tot droogmaking van het *Haarlemmermeer* met daarmede gepaard gaande uitwatering van den *Rijn* te *Katwijk* bleven onuitgevoerd. Intusschen vermeerderden de klachten over de slechte uitwatering en was het eindelijk een geschrift van A. P. TWENT, in 1802 verschenen onder den titel „Bedenkingen en Aanmerkingen over den Waterstaat van Rijnland en over eene uitwatering te Katwijk", dat den stoot gaf tot de daadwerkelijke heropening van den *Rijnmond*. Het gaf toch aanleiding tot een onderzoek, gevolgd door een rapport van F. W. CONRAD, A. BLANKEN en S. KROS. Dit rapport, den 2 April 1803 ingediend, werd den 4 Mei 1804 gevolgd door een decreet van het Wetgevend Lichaam der Bataafsche Republiek, waarin, onder zekere voorwaarden bepaald werd *„dat er eene uitwatering te Katwijk aan Zee zal gemaakt worden"* [3]. Het werk, dat door *Rijnland* zou worden uitgevoerd, werd den 7 Augustus 1804 aangevangen en den 21 October 1807 voltooid. Tot de uitgevoerde werken behoorden: het graven van het *Katwijksche uitwateringskanaal*, het graven van het *Additioneele kanaal*, het bouwen van de *buiten-* of *zeesluis*, het bouwen van de *binnensluis*, die toen echter slechts drie openingen kreeg en het leggen van de noodige bruggen, waarvan de z.g. *Hornesbrug* nog als derde waterkeering met z.g. drijfdeuren werd ingericht. Deze laatste brug werd echter in 1876 opgeruimd.

Er was dus nog slechts eene *natuurlijke* en geene *kunstmatige* uitloozing. Aan die natuurlijke uitloozing werden bij gelegenheid van de verkleining van

---

[1]) Tegenw. Staat. Deel Holland III, blz. 174.

[2]) BLINK. Nederland en zijne bewoners, Dl. II, blz. 60.

[3]) Not. Wetg. Lich. Bat. Gemeenebest 1804, blz. 131.

Rijnland's boezem door het droogmaken van het *Haarlemmermeer* weder verbeteringen noodzakelijk, welke werden uitgevoerd in den vorm van het verruimen van het *Uitwateringskanaal*, het graven van het *Oegstgeester kanaal* uit de *Warmonder Leede* naar eerstgenoemd kanaal en het vergrooten der binnensluis te *Katwijk*, bestaande in het maken van nog twee openingen ten noorden naast de drie reeds bestaande [1]). Nadat in 1870 nog het *Additioneele kanaal* verruimd werd, kwam het in 1880 eindelijk tot de stichting van het stoomgemaal, waardoor ook kunstmatig te *Katwijk* kon worden geloosd. Tot die stichting, waartoe reeds in 1868 door CONRAD, REUVENS en STIELTJES [2]) werd geadviseerd, werd in 1879 door *Rijnland* besloten [3]). In 1882 werd nog het *Additioneele kanaal* verdiept tot 3.50 M. ÷ A. P.

DE WATERWEG VAN ROTTERDAM NAAR AMSTERDAM (BEHALVE DE GOUWE).

Dec. 1903.

De Waterweg van *Rotterdam* naar *Amsterdam*, zooals wij dien tegenwoordig begrijpen, volgt van *Rotterdam* af de *Nieuwe Maas* en den *Hollandsche IJssel*, dus open rivieren, tot *Gouda* en vervolgens de *Gouwe* tot *Gouwsluis* aan den *Rijn*. Hier splitst de Waterweg zich in twee takken; de oostelijke tak volgt het *Aarkanaal* tot de *Tolhuissluis* bij het *Huis ten Drecht* en verder, op Noord-Holland's grondgebied, de *Drecht* en den *Amstel* tot *Amsterdam*, en de westelijke tak loopt eerst langs den *Rijn* tot *'s Molenaarsbrug*, daarna langs de *Heimanswetering*, het *Paddegat*, het *Braassemermeer* en de *Oude Wetering* tot de *Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder* en vervolgens, in Noord-Holland, langs die ringvaart aan de oostzijde, den *Schinkel*, het *Nieuwe Meer*, de *Kattensloot* en de *Kostverlorenvaart* tot *Amsterdam*.

Over de *Gouwe*, die op zich zelf eene geschiedenis heeft, zullen wij hieronder afzonderlijk korte mededeelingen doen; zij is, zooals zal blijken, een der oudste scheepvaartwegen van het land.

„In de geschiedenis onzer vaarten treft men steeds weder dezelfde ver- „schijnselen aan. Het is altijd de stad zelve, wier handel door de vaart zal „worden geholpen, die tot aanleg of verbetering de spade ter hand neemt. „Maar nauwelijks doet zij dit, of andere steden verzetten zich. En zoo is de „binnenlandsche geschiedenis van dit gewest tot aan het einde der (18de) „eeuw eene aaneenschakeling van hoogloopende twisten tusschen de steden

---

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST, Over de droogmaking van het Haarlemmermeer. Deel I, blz. 83.

[2]) J. F. W. CONRAD, L. A. REUVENS en T. J. STIELTJES. Het verzekeren van een vasten boezemstand aan Rijnland; 1868.

[3]) Not. V. V. v. *Rijnland* 1879, blz. 261.

„onderling over deze vaarten. Een oorlog van allen tegen allen". Aldus schrijven Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland in hun belangrijk, in 1881 aan de Staten uitgebracht verslag van het onderzoek naar den feitelijken en rechtstoestand der vaarten in de provincie [1]).

Het zou ons te ver voeren, van die twisten ook maar zelfs een overzicht te geven; zij die hierin belang stellen vinden de noodige mededeelingen in bovengenoemd verslag. Genoeg zij het, hier te vermelden, dat in de oude tijden de eenige Waterweg van de *Maas* tot het *IJ* was over *Gouda* en *Haarlem*. In beide steden had de grafelijkheid tollen. Vandaar het belang der grafelijkheid, dat geen andere weg met koopmansgoederen werd gevolgd dan *deze* bestaande weg. Maar nog dringender is steeds het verzet tegen eenige nieuwe vaart van de steden *Gouda* en *Haarlem* zelven, die vreezen, dat met de doorvaart door hare steden ook het vertier verminderen zal. De kanalen, die in den loop der tijden ten behoeve der scheepvaart zijn tot stand gekomen, zijn dan ook steeds het gevolg van eene eindelijke overwinning op een langdurig verzet van de betrokken, benadeelde steden. Zoo is het ook met den *oostelijken tak* van den *Waterweg van Rotterdam naar Amsterdam* gegaan. Den 6 April 1656 verkregen *Amsterdam* en *Gouda* octrooi van de Staten van Holland tot het maken van een vaart en trekpad tusschen die steden. De vaart, die gebezigd zou worden ging langs *Amstel* en *Drecht*, door middel van eene nieuwe vaart in de *Aar*, en liep, na dat water voor een deel gevolgd te hebben, weder met een nieuwe vaart tegenover de *Gouwesluis* in den *Rijn*. Aan *Haarlem* moesten echter eenige concessies worden gedaan; de brug in den *Lagen Rijndijk* tegenover *Gouwesluis* over de nieuw gegraven vaart was aan maximum afmetingen gebonden en de vaart zou nimmer voor koopmansgoederen mogen worden gebruikt [2]). Het geheele werk werd van af *Gouda* tot *Vrouwenakker* door beide steden, elk voor de helft bekostigd. De afscheiding tusschen *Rijnland's* en *Amstelland's* water werd verkregen, behalve door eene sluis in de *Drecht* bij *Bilderdam* [3]), door twee sluizen in de *Aar*, nl. het zg. *Amstelland's verlaat* bij *Kattenbrug* en de *Aar-* of *Duivelsluis*, ongeveer 380 M. ten zuiden daarvan [4]).

Deze toestand blijft voortduren tot 1823. Bij Koninklijk besluit van 5 April van dat jaar, n°. 77 [5]) wordt goedgekeurd een ontwerp tot bevaarbaarmaking

[1]) Not. Prov. Staten. Herfstverg. 1881, bijlage 26.

[2]) Handvesten van *Haarlem*; blz. 515.

[3]) Dit sluisje, oorspronkelijk door den Ambachtsheer van KALSLAGEN gelegd, werd, krachtens arrest van den Hove van Holland van 31 Januari 1529, weder gedicht (Handvesten v. *Haarlem*, blz. 224 vlg.), maar in 1672 opnieuw gebouwd, nadat een tijdelijke sluis aldaar in 1671 door volk van *Haarlem* was vernield.

[4]) Krachtens accoord tusschen *Rijnland*, *Leiden* en *Haarlem* van 16 Juni 1670 (Handvesten v. *Haarlem*, blz. 561).

[5]) Afgedrukt als bijlage XVIII tot bijlage 26 van de Not. der Prov. Staten, Herfstverg. 1881.

voor grootere schepen en vaartuigen van den *Amstel*, de *Aar* en de *Drecht*, waarvan de kosten begroot zijn op *f* 262.000. Het werk werd opgedragen aan het College van Dijkgraaf en Heemraden van *Nieuwer Amstel*, te dien einde vermeerderd met een lid; aan dat college werd voortaan den naam gegeven van *Heemraadschap van den Amstel en Nieuwer Amstel*. *Amsterdam* en *Gouda* staan hunne rechten aan het college af, dat ook de bestaande tollen of gabellen overneemt. Aan beide steden wordt te dien einde eene jaarlijksche bijdrage uitgekeerd, die voor *Gouda* *f* 2000 bedraagt. Het werk, waarin ook begrepen was de vervanging van de oude, bovengenoemde sluizen en verlaten door de nieuwe *Tolhuissluis* bij het *Huis ten Drecht*, kwam in 1825 gereed, en werd bekostigd door middel van eene geldleening, door het college aangegaan. „Niettegenstaande de benaming van Heemraadschap van den *Amstel* en *Nieuwer* „*Amstel* geschikt is, om verwarring te stichten, is dit Heemraadschap slechts „eene commissie, die ten behoeve van de aandeelhouders het beheer over dit „werk en de inning der gabellen heeft, met geen publiek regterlijk gezag „bekleed [1])".

Na de verbeteringswerken wordt de nieuwe vaarweg door de schipperij vaak gebezigd. Later, na de droogmaking van het *Haarlemmermeer* komt langzamerhand ook de *westelijke* tak, langs *Heimanswetering—Paddegat—Braassemermeer—Oude-Wetering* en *Ringvaart* in gebruik.

Het onderhoud dier waterwegen liet intusschen van lieverlede te wenschen over, terwijl ook hunne afmetingen en ligging met vele nauwe bochten niet meer voldeden aan de steeds klimmende eischen, welke het handelsbelang aan de scheepvaart stelde. De vele klachten, die hierover gehoord werden, uitten zich in 1874 in een tot de Regeering door de schippersvereeniging *Schuttevaêr* gericht adres met verzoek, dat maatregelen zouden worden genomen om den Waterweg, en wel dien langs *Aar*, *Drecht* en *Amstel* te verbeteren. Niet lang daarna werd door een twintigtal invloedrijke ingezetenen van *Rotterdam* en *Amsterdam* een ander plan ingediend, en wel tot verbetering van den *westelijken* tak, alzoo langs *Heimanswetering* en *Ringvaart*, welke tak, zooals hier onder blijken zal, van stonde aan allengs meer op den voorgrond kwam. Onderhandelingen over een en ander tusschen de regeering en de betrokken provinciale besturen leidden echter vooralsnog tot geen resultaat. Wel scheen het een oogenblik, dat het Rijk tot de uitvoering der noodige verbeteringswerken, met bijdrage der provinciën, geneigd zou zijn, waarbij tevens het denkbeeld voorzat, dat de waterweg geschikt zou worden gemaakt, om met monitors van de grootste soort bevaren te worden, alzoo ook aan strategische doeleinden ten goede zou komen, en werd de kanaalverbinding zelfs in het ontwerp „kanalenwet" van 1878 opgenomen. Dit wetsontwerp vond echter

---

[1]) Not. Prov. Staten. t. a. p. blz. 85—86.

niet zijn weg naar het Staatsblad [1]). Inmiddels trad een nieuwe minister van Waterstaat op, die aan het plan zijne aandacht bleef schenken en het voornemen koesterde om de uitvoering der vaartverbetering van Rijkswege, met provincialen steun, andermaal te bevorderen. Deswege trad hij in onderhandeling met de provinciale besturen, met het gevolg dat de Staten van Zuid-Holland bij resolutie van 20 Juli 1880, n°. VII [2]) besloten om voor de vaartverbetering aan het Rijk eene bijdrage toe te zeggen van *f* 1.500.000 in de kosten van aanleg en van *f* 10.000 's jaars in de kosten van onderhoud. Daaraan werden evenwel eenige voorwaarden verbonden, voornamelijk met betrekking tot de *Gouwe*, waaromtrent echter verwezen wordt naar de afzonderlijke historische aanteekeningen omtrent dit water, hieronder. Bij die aanteekeningen zal blijken, dat een intusschen ontworpen plan om de uitmonding der *Gouwe* te verleggen, door de Regeering kon worden opgegeven, vermits de oorzaak van dat plan, — belangrijke gebreken aan de *Mallegatsluis* te *Gouda*, — door herstelling dier sluis zelve kwam te vervallen.

In 1885 werden al die voornemens weder verijdeld; de Regeering ging ten aanzien van de geheele vaartverbetering een ander standpunt innemen; zij was nu nl. van meening, dat de verbetering der vaarten, welke gezamenlijk de watergemeenschap tusschen *Rotterdam* en *Amsterdam* uitmaken, moest worden tot stand gebracht door de beide in de eerste plaats belanghebbende provinciën, en dat het Rijk daarbij alleen dan steun zou kunnen verleenen, indien in het algemeen belang van scheepvaart en defensie eischen moesten worden gesteld [3]). Gevolg van dit veranderde front was, dat het provinciaal bestuur nu zelf de mogelijkheid eener doelmatige vaartverbetering ging onderzoeken, *zonder* hulp van derden.

Dit onderzoek leidde tot het gewichtige besluit der Staten van 21 Juli 1887, n°. VII [4]) strekkende in hoofdzaak om, wanneer waarborgen zouden zijn verkregen, dat, bij eene door de provincie uit te voeren verhooging van de spoorwegbrug over de *Gouwe* nabij *Gouda* tot eene doorvaarthoogte van 3.50 M. + A. P., de betrokken spoorwegmaatschappij die verhooging zou gedoogen zonder eenige schadevergoeding of kosten van meerdere exploitatie of vermeerderd onderhoud in rekening te brengen, over te gaan tot de verbetering, met omlegging waar noodig, van de *Gouwe*, van de *Mallegatsluis* tot in den *Rijn*, den *Rijn* van de *Gouwesluis* tot *'s Molenaarsbrug*, de *Heimanswetering*, het *Braassemermeer* en de *Oude Wetering* tot de ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder*, in dier voege:

---

[1]) Zie o.m. Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1876, blz. 57, 94; Zomerverg. 1877, blz. 159 vlg. en Zomerverg. 1878, blz. 49, 55.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1880, blz. 117 vlg.

[3]) Zie bijl. A² der Not. Prov. Staten. Buitengew. verg. 1885.

[4]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1887, blz. 126 vlg.

a. dat de Waterweg in alle opzichten geschikt worde gemaakt voor de vaartuigen, die de tegenwoordige *Mallegatsluis* en *Gouwesluis* passeeren kunnen;

b. dat, met het oog op het drukke stoombootverkeer, aan deze wateren, uitgezonderd het *Braassemermeer*, eene bodembreedte worde gegeven van 20 M., beloopen van 2 op 1 en eene diepte van 3.60 M. ÷ A. P.;

c. dat de brug in den Rhijnspoorweg over de *Gouwe* bij *Gouda* eene doorvaarthoogte bekome van 3.50 M. + A. P.;

d. dat alle nieuw te maken vakken geschikt worden gemaakt voor de langste Rijnschepen en dus ook voor de vaartuigen, waarvoor het Merwedekanaal wordt ingericht, met eene doorvaartwijdte der bruggen van minstens 11 M.

De opschortende voorwaarde, aan dit besluit verbonden, werd bij resolutie der staten van 18 November 1890, n°. XIV [1]) als geheel bevredigd beschouwd door de tusschen het Rijk en de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen gesloten overeenkomst, zooals die werd bekrachtigd bij de wet van 22 Juli 1890 (Stbl. n°. 134). Bij art. 83 dier overeenkomst, toch, werd bepaald, dat genoemde Maatschappij „zonder eenige schadeloosstelling, welke ook, te vorderen" zal gedoogen, dat zullen worden gemaakt of gewijzigd eenige met name genoemde werken, waaronder de onderwerpelijke spoorwegbrug nabij *Gouda*.

Bij Statenbesluit van 17 Juli 1891 n°. XXI [2]) werd nog eene beslissing genomen ten aanzien van de richting, door den waterweg binnen *Boskoop* te volgen.

De zaak bleef nu sluimeren tot 1893. In de zomerzitting der Staten van dat jaar richtte Mr. A. C. Visser eene interpellatie tot Gedeputeerde Staten, tengevolge waarvan dit college werd uitgenoodigd, in de volgende vergadering eene uitgewerkte raming over te leggen van de kosten der geheele vaartverbetering, met aanbieding tevens van bepaalde voorstellen omtrent de te volgen werkwijze [3]).

De raming, naar aanleiding hiervan door den provincialen waterstaatsdienst opgemaakt, bleek zeer belangrijk hooger te zijn dan de oorspronkelijke begrooting. Met name was dit het geval met de ontworpen nieuwe spoorwegbrug nabij *Gouda*, waaraan thans van hoogerhand eischen werden gesteld, waarmede vroeger geen rekening was gehouden, zoodat deze brug, vroeger op *f* 362,000.— geraamd, nu op *f* 1,254,000.— moest worden gesteld. Maar ook andere onderdeelen, zooals de verbetering bij *Boskoop* werden op aanzienlijk hoogere bedragen begroot dan oorspronkelijk. In het geheel was de raming gestegen tot het zeer aanzienlijke bedrag van *f* 3,314,692.— [4]), tegen *f* 1,573,000.— bij het plan van 1887. Dit, nu, gaf Gedeputeerden Staten aanleiding, om, in voldoening

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1890, blz. 41.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1891, blz. 77.

[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1893, blz. 32, 78, 84.

[4]) Waaronder begrepen het kapitaal van *f* 232,692.— bij Statenbesluit van 15 November 1892 aan de gemeente Gouda toegekend, benevens de gekapitaliseerde uitkeering van *f* 12,000.— 's jaars voor restitutie van onderhouds- en bedieningskosten der Gouwe binnen de stad.

aan de hun verstrekte opdracht, in de herfstzitting van 1893 met het voorstel te komen, om de besluiten van Juli 1887 en de daaropgevolgde, in te trekken en van de vaartverbetering in de gegeven omstandigheden af te zien.

Niet alzoo, echter, beslisten de Staten. Na uitvoerige gedachtenwisseling werd bij resolutie van 4 December 1893 n°. II [1]) in hoofdzaak besloten:

1°. met 5 Februari 1895 in provinciaal beheer te nemen den geheelen waterweg met zijn jaagpad, waar dit bestaat, — met inbegrip van de *Turfsingelgracht* te *Gouda*, — van af de *Mallegatsluis* tot aan de Ringvaart;

2°. na de inbeheerneming over te gaan tot het aanbrengen aan dat vaarwater van de volgende verbeteringen, als: het rectificeeren van de *Kromme Gouwe*; de vernieuwing of versterking, waar vereischt, van de oeverbekleeding langs de *Gouwe* met inachtneming van de ter zake later te stellen regelen; het wegnemen, voor zooveel noodig, van de in de *Gouwe*, bezuiden en benoorden de spoorwegbrug in de lijn *Leiden—Woerden* bestaande nauwten; het wegnemen van de nauwten in den *Rijn* in de bebouwde kommen van *Alphen* en *Aarlanderveen*, en het door baggerwerken, waar die worden vereischt, brengen van het profil der geheele vaart, met uitzondering van het *Braassemermeer*, op de navolgende afmetingen: bodembreedte, overal waar die zonder vergraving te verkrijgen is, 20 M.; beloopen 2 op 1; diepte 3.60 M. ÷ A. P.;

3°. Gedeputeerde Staten te machtigen het noodige te doen voor de onteigening der in te nemen perceelen, en hen tevens uit te noodigen een voorstel te doen tot heffing van een matig recht op het bevaren van de *Gouwe*.

Zooals uit deze belangrijke beslissing blijkt, werd thans tot uitvoering van het vroegere ontwerp besloten, echter met weglating van de kostbare vernieuwing der spoorwegbrug bij *Gouda*, van die der brug te *Waddinxveen* en van de verruiming te *Boskoop*.

Bij Statenbesluit van 17 Juli 1894, n°. XXI [2]) werd het tijdstip van overneming der *Gouwe* nader bepaald op 1 Januari 1895 en werden tevens tarieven voor het gebruik van dat water vastgesteld.

De overneming der *Gouwe* had op den vastgestelden tijd plaats en het algemeen nut der onteigening, noodig voor de verbetering van den geheelen waterweg werd verklaard bij de wet van 4 December 1895 (Stbl. n°. 210).

De ontworpen werken zijn thans (1904) deels voltooid, deels — met name wat betreft de rectificeering van de *Kromme Gouwe*, — nog in uitvoering. Die rectificeering en de daarmede gepaard gaande reconstructie der Gouwekaden, geven, in verband met den zeer slappen ondergrond, aanleiding tot groote moeilijkheden.

In 1901 werd nog besloten [3]) om alsnog de *Gouwe* te *Boskoop*, volgens een

---

[1]) Not. Prov. Staten. Herfstverg. 1893, blz. 75.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1894 blz. 62.

[3]) Besluit der Staten van 19 November 1901 n°. XV; not. Herfstverg. blz. 42.

plan dat op *f* 50.000 geraamd was, te verruimen. Die raming was aanmerkelijk lager dan die van het vroegere plan, de daarvoor verkregen verbetering echter geenszins zoo afdoend.

Wat nu den allengs uit het oog verloren *oostelijken* tak van den waterweg, dien langs *Aar*, *Drecht* en *Amstel* betreft, deze staat, zooals wij boven zagen, onder beheer van het heemraadschap van den *Amstel* en *Nieuwer Amstel*, dat voor het gebruik der vaart vrij hooge scheepvaarttollen heft. Over die tolheffing en over het van lieverlede gebrekkig geworden beheer zijn in den laatsten tijd vele klachten gehoord, die ten gevolge hadden, dat thans (aanvang 1904) onderhandelingen aanhangig zijn tusschen regeering en betrokken provinciale besturen, om in de bestaande regeling omtrent die vaart eene afdoende wijziging te brengen.

DE GOUWE.

Dec. 1903.

Wij kunnen de geschiedenis van de *Gouwe* gevoegelijk ongeveer tot de 14[de] eeuw doen terug klimmen. Een aantal bijzonderheden omtrent hare oudheid vindt men op blz. 77 en vlg. van het rapport in 1881 aan de Staten door hunne Gedeputeerden uitgebracht over den feitelijken en rechtstoestand der vaarten in Zuid-Holland [1]). Aan dit rapport is veel van het onderstaande ontleend.

De *Gouwe* is de eenige vaart, die de souverein zich ernstig heeft aangetrokken. In 1491 noemt *Gouda* zich de stad „daer die Heer van de lande syn „sloth, syn tollen en syn sluijzen heeft laten maken" [2]). Waarschijnlijk dateert de eerste sluis van JAN VAN BEAUMONT, die in 1306 door zijn broeder Willem III met de heerlijkheden van *Schoonhoven* en van *der Goude* begiftigd werd, en door wien het recht tot tolheffing verkregen moet zijn.

Gouda beweerde van de oudste tijden een recht te hebben, dat *door* hare stad gevaren werd. Eene erkenning van dit doorvaartrecht ligt in een handvest van Hertog ALBRECHT van 9 Januari 1398, waarbij als een bijzondere gunst „van gratiën ende niet van rechtswege" aan de stad *Haarlem* wordt toegestaan, om bij gelegenheid van een doorbraak van den *IJsseldijk*, waardoor de doorvaart door de stad onmogelijk was geworden, met go: dvinden van *Gouda* een verlaat te maken (waarschijnlijk op de plaats van de *Mallegatsluis*), en daar gedurende 8 dagen haar schepen door te laten „in sulke maniere, dat des niet meer „geschien en sal, tenzij bij consent van ons, ende onser stede van der *Goude* „voorsz. soo wanneer datter open wael aan die *IJssel* zijn."

---

1) Not. Prov. Staten. Herfstverg. 1881, bijlage 26.

2) Handvesten van Rijnland, blz. 223.

Over de geschiedenis van de sluizen te *Gouda*, zoomede over die aan den Rijn te *Gouwsluis* is reeds in onderafd. II, hierboven meer medegedeeld, terwijl zeer uitvoerige bijzonderheden vermeld worden in bovengenoemd rapport, waarnaar verwezen wordt.

Wie oudtijds tot dieping der *Gouwe* verplicht was, blijkt niet. In 1358 beveelt ALBRECHT VAN BEIJEREN, als ruwaard, verdieping der vaart, en benoemt eene commissie van vijf Edelen, die beslissen zullen, wie daartoe verplicht zijn, terwijl reeds bij voorbaat hunne beslissingen gehonoreerd worden. In latere tijden schijnt *Gouda* zich deze zorg te hebben aangetrokken. De overeenkomst met *Amsterdam* in 1656 tot het maken van een vaart met trekpad tusschen beide steden (zie hierboven), bracht het diephouden der *Gouwe* van zelf mede. Voor dit groote werk verkregen *Gouda* en *Amsterdam* bij resolutie van 6 April 1656, octrooi van de Staten van Holland.

Sindsdien bleef het beheer over de *Gouwe* aan de stad *Gouda*, ook nádat bij Kon. Besl. van 5 April 1823, n°. 77, de *Aar*, de *Drecht* en de *Amstel* gebracht werden onder het *Heemraadschap van den Amstel en Nieuwer-Amstel*. Behalve eene jaarlijksche uitkeering van *f* 2000 van dat Heemraadschap, ontving *Gouda* als schadeloosstelling daarvoor bij K. B. van 29 November 1823, n°. 90, eene vergunning tot heffing van een verhoogd tarief.

Bij de invoering der gemeentewet genoot, nu, *Gouda*:

de gabellen, voortspruitende uit het octrooi der Staten van *Holland* van 6 April 1656;

het vermeerderd gabelrecht, geheven op grond van het K. B. van 29 November 1823, n°. 90;

het consentrecht voor het buiten om de stad, dus door de *Mallegatsluis* varen, hetgeen het meeste opbracht.

In 1836 werd dit laatste bij Kon. besluit herdoopt in een sluisrecht door *Gouda* geheven voor het schutten door de *Mallegatsluis;* vermits echter die sluis door de Staten was gemaakt, en toen ter tijd door de provincie werd beheerd, was dit sluisrecht niets anders dan een vermomd consentrecht.

Na de invoering der Gemeentewet werd dan ook dadelijk op den voorgrond gesteld, dat voor het varen door de *Mallegatsluis* niets geheven mocht worden. *Gouda* werd echter toegestaan te heffen tot dekking der kosten van het jaagpad langs de *Gouwe* en daartoe behoorende werken, alsmede van de uitdieping der *Gouwe* en voorts tot bestrijding der kosten van onderhoud der kaaimuren, meerpalen, schoeiingen enz. in en langs den *IJssel*, benevens het bevaarbaar houden van de *Turfsingelgracht*, het schutten door de *Donkere sluis*, de sluis aan het *Amsterdamsche veer*, beide in 1856 aan *Gouda* overgedragen, en de *IJsselhavensluis*.

Vermits die nieuwe regeling voor de stad een aanzienlijk finantieel verlies medebracht, werd tot hare invoering den uitersten termijn, in art. 291 gemeentewet gesteld, afgewacht.

Er komen nu tot stand:

eene belasting-verordening op het schutten door de drie sluizen in onderhoud en beheer bij *Gouda*; en

eene concessie tot heffing voor het bevaren van de *Gouwe* en de *Turfsingelgracht* alsmede van veergeld voor het gebruik van een tot de Gouwe-werken behoorende pont aan de *Goudsche sluis* onder *Alphen*.

In 1869 werden deze heffingen in zooverre nog veranderd, dat bij belasting-verordening geheven werd voor het varen door de gemeente, en bij de concessie slechts voor het bevaren van het buiten de gemeente gelegen deel der *Gouwe*.

En belasting-verordening én concessie werden door den koning toen voor 25 jaar bekrachtigd. De reden daarvan is, dat *Gouda*, onder voorwaarde dat gedurende 25 jaar haar die heffing verzekerd zij, op zich neemt: 1°. voort te gaan met het beweegbaar maken der bruggen en verbreeden der sluizen in de haven, om voor schepen met staande masten en stoombooten een breeden weg door de gemeente te maken, ten einde op die wijze het oponthoud, aan de *Mallegatsluis*, door het druk verkeer veroorzaakt, onnoodig te maken; (deze toen nog te maken werken waren geraamd op *f* 130.775); 2°. 3/8 te bekostigen van het maken der *Gouwekaden* (geraamd op *f* 95.456,25), waarover later.

Eenige jaren later begonnen zich te ontwikkelen de plannen voor de verbetering van den geheelen waterweg *Rotterdam—Amsterdam*.

Wij zagen boven reeds, dat voor die verbetering omstreeks 1874 twee plannen kort na elkander ter sprake kwamen. In het door de ingezetenen van de betrokken steden ingezonden ontwerp, werd bij *Gouda* eene coupure voorgesteld, waardoor de waterweg, niet meer, zooals tot dusver, van de *Mallegatsluis* door de *Turfsingelgracht* naar de *Kromme Gouwe*, doch op belangrijken afstand bewesten langs de stad zou loopen. Dit plan was, ook in verband met de tolheffing, waartoe zij gerechtigd was, uiteraard zeer ten nadeele van *Gouda*. In het, intusschen niet tot wet verheven, ontwerp „Kanalenwet" van 1878, was dan ook, om aan dit nadeel tegemoet te komen, een zijtak opgenomen, uit de ontworpen doorsnijding naar de grachten der stad voerende.

Ook de inmiddels nieuw-opgetreden minister van Waterstaat, die, zooals wij hierboven reeds zagen, de zaak der vaartverbetering wenschte te blijven bevorderen, was de belangen van *Gouda* welgezind. Deze stad, omtrent de plannen gehoord, zond harerzijds drie andere oplossingen in ter verbetering van het gedeelte waterweg bij *Gouda*. Een dier plannen, waarbij eene afsnijding ontworpen was, uitgaande van den *IJssel* ongeveer 1000 M. beneden de *Mallegatsluis*, noordwaarts tot in de *Turfsingelgracht* bij het *Rabat*, scheen het meest geschikt en werd dan ook bij het Statenbesluit van 20 Juli 1880, n°. VII, tot toekenning eener bijdrage aan het Rijk voor de verbetering van den waterweg *Rotterdam—Amsterdam*, nevens andere, als voorwaarde gesteld; het was toen bekend geworden als het zg. plan C. De andere voorwaarden behelsden, behalve eene bepaling over de vaart door *Boskoop*, dat de Gouwekaden, voor welker behoud men, in verband met te verwachten drukke stoomvaart, bezorgd

was, van Rijkswege, — indien althans de schutsluis tusschen *Gouwe* en *Rijn*, zooals overwogen werd, mocht kunnen vervallen — aanzienlijk zouden worden versterkt om daarna bij de aangrenzende polders in onderhoud over te gaan. Voorts werd bij de Regeering met kracht aangedrongen op de verhooging der beide spoorwegbruggen bij *Gouda* en bij *Gouwsluis* in dier voege, dat de onderkant der liggers minstens op 3 M. + A. P. zoude komen.

De regeering had echter, ook onder den invloed van den aandrang, door het provinciaal bestuur van Noord-Holland uitgeoefend, bezwaar tegen de als voorwaarde gestelde richting door *Gouda*, aan welke richting zij meende dat verbonden zou blijven het behoud der tolheffingen der gemeente. Nochtans vonden de Staten van Zuid-Holland geene vrijheid, op de door hen gestelde voorwaarde terug te komen, zooals blijkt uit hun besluit van 22 November 1881, n°. V.

Intusschen was een belangrijk defect, aan de *Mallegatsluis* opgetreden, de aanleidende oorzaak voor de Regeering om, buiten het algemeene vaartverbeteringsplan om, eene nieuwe verbinding te beramen tusschen *IJssel* en *Gouwe*, en wel westwaarts om *Gouda* „aanvangende bij den Hollandschen IJssel, onmiddellijk beneden de terreinen, voor de Goudsche waterleiding bestemd, en „in noord-noordwestelijke richting zich uitstrekkende tot een punt der zuidelijke „Gouwekade, onmiddellijk bewesten het uiteinde van het bebouwde gedeelte „dier kade, dat het verlengde van de Wachterstraat uitmaakt.” Eene onteigeningswet, tot dat doel bij de Staten-Generaal ingediend, maakte in de buitengewone zitting der Staten van Maart 1883 een onderwerp van beraadslaging uit, waarvan het gevolg was, dat Gedeputeerde Staten zich namens de Staten bij adres tot de Tweede Kamer wendden [1]) met verzoek, de voorgenomen richting te amendeeren in dien zin, dat de nieuwe doorgraving het noordelijk uiteinde van de *Turfsingelgracht* in zich op zou nemen om, met weggraving van het zg. Rabat in de Gouwe te vallen, op het punt waar deze in de stadssingelgrachten elkaar kruisen.

De onteigeningswet kwam evenwel te vervallen doordien eene herstellingsproef aan de *Mallegatsluis* zelve met goeden uitslag werd bekroond, zoodat van verlegging van de uitmonding der *Gouwe* uit dien hoofde geen sprake meer behoefde te zijn.

Nu ging de zaak van de verbetering van de *Gouwe* zich vereenzelvigen met die van de verbetering van den geheelen waterweg *IJssel—Ringvaart Haarlemmermeerpolder*, waarover hierboven uitvoeriger mededeelingen zijn gedaan. In hoofdzaak naar die mededeelingen verwijzende, resumeeren wij hier ter plaatse het volgende:

Bij Statenbesluit van 21 Juli 1887, n°. VII, waarbij tot verbetering van den waterweg besloten werd, werd tevens bepaald, dat de *Gouwe*, waar noodig, in

---

[1]) Zie Not. Prov. Staten Herfstverg. 1883, bijlage 29.

verband met hare nauwten en krommingen, omgelegd zou worden, en dat de spoorwegbrug nabij *Gouda* eene doorvaarthoogte zou moeten bekomen van 3.50 M. + A. P., en werden Gedeputeerde Staten o. m. uitgenoodigd, van advies te dienen omtrent de vraag of, en zoo ja, welke redenen van billijkheid zouden kunnen pleiten voor het toekennen van schadeloosstelling aan de gemeente *Gouda* wegens het verlies, dat zij met 1894 mocht komen te lijden door het tenietgaan van het recht tot tolheffing voor het gebruik der *Gouwe* en der daartoe behoorende werken, tengevolge van het in beheer nemen door het provinciaal gezag, waartoe het voornemen bestond. Die vraag werd bij Statenbesluit van 15 November 1892, n°. XI [1]) in dien zin beantwoord, dat inderdaad besloten werd te verklaren, dat er gronden van billijkheid waren om aan de gemeente, bij overneming in beheer van de *Gouwe* c. s. door de provincie, de kapitalen te vergoeden, welke zij vroeger en later had opgebracht: *a.* voor den aanleg van het jaagpad langs de *Gouwe* en daaraan verbonden werken; *b.* voor het graven van de *Turfsingelgracht*. Het te vergoeden bedrag werd tevens bepaald op *f* 232,692 of 4 °/₀ daarvan per jaar, met uitkeering daarenboven van eene jaarlijksche som van *f* 12,000 als restitutie van wat de gemeente ten behoeve der provincie zou hebben uit te geven voor het onderhoud van de verbindingsvaart door de binnenstad en de bediening van de daarin gelegen sluis. *Gouda* gaf, wat het eerstgenoemd kapitaal betreft, de voorkeur aan eene jaarlijksche uitkeering, welke thans dan ook plaats heeft tot een gezamenlijk bedrag van *f* 21307.68.

Bij besluit van 17 Juli 1891, n°. XXI [2]) werd, naar aanleiding van een adres van het gemeentebestuur van *Boskoop* nog beslist, dat de waterweg binnen die gemeente verbeterd zou worden door de bestaande vaart aldaar te brengen op eene breedte van 20 M. in den bodem en 32 M. op den waterspiegel, met verruiming van de invaart bezuiden de brug.

Spoedig daarna gaf eene in de zomerzitting der Staten van 1893 door den heer MR. A. C. VISSER tot Gedeputeerde Staten gerichte interpellatie, zooals wij boven reeds zagen, aanleiding tot het Statenbesluit van 4 December 1893, n°. II, waarbij uit het plan der geheele vaartverbetering gelicht werden de nieuwe spoorwegbrug bij *Gouda*, de nieuwe brug te *Waddinxveen* en de verruiming te *Boskoop*; tevens werd besloten dat de *Gouwe* met 5 Februari 1895 van de gemeente *Gouda* door de provincie in beheer en onderhoud zou worden overgenomen. Dit tijdstip werd bij Statenbesluit van 17 Juli 1894, n°. XXI nader bepaald op 1 Januari 1895, bij welke gelegenheid tevens tarieven voor het gebruik van de *Gouwe* c. a. en eene verordening op de invordering dier rechten werden vastgesteld, welke tarieven en verordening werden goedgekeurd bij K. B. van 28 September d. a. v. n°. 17.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1892, blz. 37.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1891, blz. 77.

Eindelijk werd nog in 1904 door de Staten besloten tot eene verruiming te *Boskoop*, echter op belangrijk kleiner schaal, en dus ook met veel minder kosten, dan vroeger in het plan lag.

De verbeteringswerken zijn thans nog (eind 1903) van provinciewege in uitvoering, en geven, zooals ook hierboven is medegedeeld, aanleiding tot groote technische moeilijkheden; vooral met betrekking tot het maken van kaden langs de coupures zijn die moeilijkheden, in verband met den zeer slappen ondergrond, die steeds opperst, zeer aanzienlijk, terwijl de reconstructie der *Gouwekaden*, in verband met het slappe staal, waarop zij zijn gelegd, de noodige omzichtigheid eischt. De bouw eener nieuwe spoorwegbrug bij *Gouda*, door de provincie, zooals wij zagen, prijs gegeven, zal thans van Rijkswege worden uitgevoerd met eene provinciaal subsidie van *f* 362.000.—[1]) en eene bijdrage van *f* 200.000.— van de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen. De nieuwe brug, geraamd op *f* 910.000 zal gebouwd worden op 175 M. ten noorden van de bestaande. Het zal eene draaibrug worden met eene doorvaarthoogte van 3.80 M. + A. P. en ingericht voor drie sporen. Een wetsvoorstel tot verhooging van het IXe Hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1903, o. a. voor het aangegeven doel, is thans bij de Staten-Generaal aanhangig.

Thans over die *Gouwekaden* nog eenige mededeelingen.

Deze kaden waren uit den aard van haren slappen, veenachtigen ondergrond, nooit sterk. De *Gouwe* werd evenwel hoofdzakelijk slechts bevaren door vaartuigen, door menschen of paarden getrokken. Het zeilen anders dan met de fok bleef tot het midden der 19^e eeuw in de jurisdictie van *Gouda*, *Bloemendaal* en *Broek*, streng verboden. Deze toestand, en daarmede de aard van het onderhoud der kaden, veranderde echter, toen de stoombootvaart op de *Gouwe* haar intocht deed.

In 1850 werd de eerste concessie verleend voor een stoombootdienst tusschen *Amsterdam* en *Rotterdam*. Niettegenstaande de klachten, die reeds na deze eerste concessie inkwamen, werden sedert — de belangen van handel en nijverheid maakten dit noodzakelijk — aanhoudend concessiën verleend.

Aan klachten ontbrak het niet. Zij waren aanleiding, dat bij Kon. besluit van 21 December 1862, n°. 4, eene Staatscommissie benoemd werd om een onderzoek in te stellen en eene regeling voor te dragen betreffende het herstel en het onderhoud der boorden en kaden van de *Gouwe*. Die Commissie nam in haar verslag de verplichting van het Rijk en de Provincie aan, om bij te dragen in de kosten van het herstel der kaden, in dier voege, dat de stoombootvaart daaraan, bij behoorlijk onderhoud, geen schade toebrenge. Zij stelde voor, de kosten van herstel te doen dragen als volgt: door *Gouda*, als beheerster der vaart 3/8, door het Rijk en de provincie elk 1/4 en door de aangrenzende polders gezamenlijk 1/8. Intusschen meende zij, dat vooraf het

---

[1]) Zie Not. Prov. Staten, Zomerverg. 1901, blz. 83 en Zomerverg. 1903, blz. 93.

onderhoud der kaden zóó geregeld diende te worden, dat niet langer elk verhoefslaagde zijn stukje kade zelfstandig onderhield.

Een betere regeling van het onderhoud der *Gouwekaden* kwam dan ook tot stand door eene provinciale verordening ter verzekering van den goeden toestand dier kaden, vastgesteld bij Statenbesluit van 20 November 1867, n°. V [1]) goedgekeurd bij K. B. van 29 Maart 1868, n°. 5, waarbij de verplichting tot herstel en onderhoud der *Gouwekaden* aan de omliggende polders werd opgelegd, behoudens hun recht van verhaal der kosten op hen, die tot dusver tot dat onderhoud verplicht waren.

Een vervolgens door de Staten bij resolutie van 13 Juli 1869, n°. XIII [2]) genomen besluit luidde: „om ten behoeve van het herstel van de Gouwekaden „te verleenen een subsidie uit de Provinciale fondsen tot hetzelfde bedrag als „het eventueel te verstrekken Rijkssubsidie en eveneens verdeeld, onder de „volgende bepalingen: dat het aan elken Polder zal worden uitgekeerd in „evenredigheid tot de kosten van herstel, volgens den uitslag der daarvan op „een door Gedeputeerde Staten goed te keuren bestek te houden openbare „aanbesteding, en dat de betrokken Polderbesturen zich verbinden om de „kaden, nadat zij zijn opgemaakt, voortdurend ten genoegen van Gedeputeerde „Staten in behoorlijken staat te onderhouden op de afmetingen in het boven„bedoeld bestek te omschrijven, met machtiging op Gedeputeerde Staten, om „daarin bij nalatigheid, ten koste van het betrokken Polderbestuur te voorzien."

Nadat ook het Rijk een subsidie had toegekend, werden in 1870—73 de kaden verbeterd, een werk dat nagenoeg *f* 300.000 vorderde, welke overeenkomstig de door de Staatscommissie aangegeven verdeeling werden gedragen. In verband met dat werk werd de provinciale verordening, wat de daarin voorgeschreven afmetingen betreft in November 1869 en in November 1873 nog gewijzigd.

Uitgezonderd enkele plaatsen waarin, in het belang der aangelanden, basaltmuren kwamen, werden de kaden beschoeid en de glooiingen daarboven voorzien met basalt. Het werk bleek voor een groot deel geheel onvoldoende. Bij den slechten grond en de steeds vermeerderende vaart was het beschoeiingswerk te ondiep en te licht om op den duur de kaden te kunnen beschermen. Reeds den 10 Maart 1876 had een doorbraak plaats in den polder *Bloemendaal.* Toen door die doorbraak de *Gouwe* leegliep, helden de zware basaltglooiingen, den steun van het water missende, over, met dit gevolg, dat langs de geheele *Gouwe* de kaden over groote lengten scheurden.

Onder deze omstandigheden won de overtuiging veld, dat waar een zeer drukke stoomvaart, zooals hier, bij zulk een ongunstigen ondergrond den aard

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1867, blz. 41.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1869, blz. 65.

van het onderhoud der kaden geheel veranderde, het niet billijk was, dat onderhoud uitsluitend te doen drukken op de polders.

Bij het, boven reeds besproken, Statenbesluit van 1880 tot toekenning van een provinciaal subsidie aan het Rijk in de verbeteringskosten van den waterweg *Rotterdam—Amsterdam* werd dan ook o. m. als voorwaarde gesteld, dat bij die verbetering de *Gouwekaden* wederom zouden worden versterkt, en de boorden der *Gouwe*, van af den bodem tot en met den buitenberm der kaden, gelegen op A. P., als behoorende tot de vaart, door den beheerder der vaart, in casu het Rijk, zouden worden onderhouden.

Nadat eene opvolgende Regeering het vaartverbeteringsplan had laten varen werd die verbetering van provinciewege overwogen en voorbereid, en werd in het desbetreffende besluit van 4 December 1893, n°. II ten opzichte der Gouwekaden alsnu bepaald, dat de provincie, na de inbeheerneming der *Gouwe* zou overgaan tot „de vernieuwing of versterking, waar vereischt, van de oever- „bekleeding langs de Gouwe, met inachtneming van zulke bepalingen, als „nader door de Staten, onder Koninklijke goedkeuring, zullen worden vast- „gesteld ten aanzien der verdeeling van werk of kosten van oeverbekleeding „en kadenbouw en het onderhoud van die oeverbekleeding en van die kaden, „tusschen de provincie en de polders."

Bij deze regeling werd dus uitgesloten eene herhaling van hetgeen met zulke slechte resultaten in 1870—'73 plaats had, n.l. het vernieuwen en versterken der oeverbekleeding door de polders met subsidie; de *provincie* zou, waar vereischt, de vernieuwing of versterking der oeverbekleeding, als eene verbetering aan het vaarwater, ondernemen.

Maar onder inachtneming van welke bepalingen de provincie tot dat werk zou overgaan, moest worden geregeld in eene nieuwe verordening, die in de plaats trad van de vorige [1]). Die verordening werd vastgesteld bij Statenbesluit van 16 November 1897, n°. IX [2]), goedgekeurd bij K. B. van 3 Januari 1898, n°. 19 (P. B. n°. 7 van 1898).

Zij behelst in hoofdzaak de volgende bepalingen:

De kaden langs de *Gouwe* en de kaden ter wederzijde van de *Nessevaart* of *Otweg* en van de *Baanwegsche wetering* en hunne oeverbekleeding worden door de provincie in beheer genomen en, behoudens het navolgende, tevens in onderhoud, het al onverminderd de daarop rustende eigendomsrechten van derden.

Aan de hierna te noemen polders wordt, op grond van hun belang bij de waterkeering, de verplichting opgelegd om jaarlijks het hieronder bij elk hunner

---

[1]) Bovenstaand historisch overzicht van de *Gouwekaden* is ontleend aan bijlage F[1] van de Not. der Prov. Staten; Herfstverg. 1897.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1897, blz. 43.

aangegeven bedrag op hunne begrooting te brengen, aan de provincie uit te keeren en die uitkeering in hunne rekening te verantwoorden, als:

de *Oostpolder in Schieland*	*f* 1862,—
de *Voorofsche polder*	„ 435,—
de polder *Laag Boskoop*	„ 347,—
de *Nessepolder*	„ 370,—
de polder *Kerk en Zanen*.	„ 195,—
de polder *Steekt*	„ 299,—
de polder *Rijneveld*.	„ 288,—
de *Vereenigde polders aan de oostzijde van de rivier de Gouwe*	„ 753,—
de polder *Bloemendaal*	„ 1986,—

Iedere polder kon zich binnen één jaar na het inwerking treden der verordening, van de verplichte jaarlijksche betaling bevrijden door de betaling in éens van het 25-voud der jaarlijksche bijdrage [1]). Wordt na dien tijd afkoop der verplichting tot betaling der jaarlijksche uitkeering verlangd, dan is voor de bepaling van het bedrag, waarvoor dit kan geschieden, een afzonderlijk Statenbesluit noodig.

De verplichting tot onderhoud van kunstwerken — basaltmuren niet inbegrepen — blijft ten laste van hen, die daarmede bij het in werking treden der verordening waren belast. De eigenaren van basaltmuren in den *Voorofschen* polder en in den polder *Laag Boskoop* blijven met het onderhoud dier basaltmuren belast. De polders worden ontslagen van het onderhoud van die basaltmuren, welke door hen vóór 1 Januari 1897 werden onderhouden. De basaltmuren worden onderhouden ter hoogte van N. A. P. (= 0.09 M. + Rijnlands A. P.) en ter dikte van gemiddeld 0.60 M.; het onderhoud bestaat in het opvoegen en het op hoogte houden. De grond achter den muur mag tot ten minste 1.50 M. uit den voorkant van den muur geen mindere hoogte hebben dan die voor den muur voorgeschreven. Slechts onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten en met inachtneming van door deze te geven bijzondere voorschriften, kan van de in den vorigen zin voorgeschreven afmetingen worden afgeweken.

Zoo dikwijls zij zulks noodig achten en minstens tweemaal 's jaars, en wel in de laatste helft van Maart en van September, doen Gedeputeerde Staten den toestand der bovengenoemde kunstwerken opnemen.

Voorts bevat de verordening verbodsbepalingen, tegen wier overtreding een straf bedreigd is van ten hoogste *f* 75. Ten opzichte dier verbodsbepalingen, waarvan door Gedeputeerde Staten ontheffing kan worden verleend, wordt de kade geacht zich uit te strekken van den oever tot de bermsloot en, waar

---

[1]) Van die bevoegdheid is door den *Oostpolder in Schieland* gebruik gemaakt.

geen bermsloot aanwezig is, van den voorkant van den muur of van de beschoeiing over eene breedte van 8 Meter.

In 1901 [1]) werden in de verordening nog eenige wijzigingen gebracht, voornamelijk strekkende om ook den onderhoudsplicht der aan particulieren behoorende basaltmuren voor de provincie afkoopbaar te stellen tegen betaling, in den regel, van *f* 3.40 per strekkenden meter.

Met de reconstructie der *Gouwekaden* houdt de provincie zich thans (einde 1903), zooals wij boven reeds zagen, gelijk met de verbetering der *Gouwe* zelf, onledig.

DE VAART RIJN—SCHIE.

Dec. 1903.

Onder de vaart *Rijn—Schie* wordt verstaan het verbindingsvaarwater tusschen den *Rijn* te *Leiden* en de *Schie* te *Delft*.

Hoewel deze vaart voor een goed deel, bezuiden de sluis aan den *Leidschendam*, behoort tot den *Schieboezem*, wordt van hare geschiedenis toch hier in haar geheel een overzicht gegeven.

De *Trekvliet* van *Leiden* naar *Delft* is van zeer hoogen ouderdom. De meening dat hij althans voor een deel, identiek zou zijn met de in de eerste eeuw onzer jaartelling voor strategische doeleinden door CORBULO gegraven *Fossa Corbulonis* [2]), wordt o. a. gedeeld door FRUIN [3]).

In den loop der eeuwen zijn het vooral de steden *Delft*, *'s Gravenhage* en *Leiden* die zich de vaart aantrekken en deswege vaak contracten sluiten. De geschiedenis dier contracten is uitvoerig uiteengezet in het rapport van Gedeputeerde Staten aan de Staten in hunne herfstvergadering van 1881 uitgebracht over den feitelijken en rechtstoestand der vaarten in het gewest [4]). Voor het overige naar dit rapport verwijzende, resumeeren wij hier slechts, dat de geheele vaart, waarin de dam, later sluis aan den *Leidschendam* tot het einde der 19de eeuw de grootste hinderpaal bleef voor de scheepvaart, ten opzichte van den onderhoudsplicht te splitsen was in drie vakken.

Het vak van *Delft* tot de *Tolbrug* behoorde oudtijds in onderhoud bij de stad *Delft*, als zoodanig en als eigenaresse van den *Leidschendam*, voor 3/4, en bij *Rijswijk*, *Haag-ambacht* en *den Haag* voor 1/4. In het laatste der 18de eeuw was het onderhoud bij *den Haag* en *Delft* ieder voor de helft, zonder dat er eenige reden voor te vinden is. Bij eene door Gedeputeerde Staten den

---

[1]) Besluit der Staten van 19 November 1901 n°. XIV; (not. Herfstverg. blz. 38), goedgekeurd bij K. B. van 8 Januari 1902 n°. 19 (P. B. van 1902 n°. 13).

[2]) Tegenw. Staat. Deel Holland I blz 430; V. D. AA, Aardr. Woordenb. Dl. XI blz. 758.

[3]) ROBERT FRUIN's verspreide Geschriften; Dl. VI blz. 109—110.

[4]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1881, bijlage 26, blz. 38 vlg.

21 April 1863 goedgekeurde regeling waarbij o. a. de *Trekvliet* van *Delft* naar den *Leidschendam* om niet overgedragen werd aan de gemeente *Delft*, werd die gemeente alleen tot onderhoud gebonden.

Van het vak van de *Tolbrug* tot den *Leidschendam* waren voorheen onderhoudsplichtig de ambachten *Voorburg* en *Tedingerbroek*. In plaats van door die, geschiedde sedert 1618 het onderhoud door *Delft* en *'s Gravenhage*, zij het ook onder acte van non-praejudicie, terwijl bij de bovengenoemde regeling van 1863 het onderhoud uitsluitend bij *Delft* kwam.

Omtrent den onderhoudsplicht, eindelijk, van het vak tusschen den *Leidschendam* en *Leiden*, verkeerde men in het onzekere, omdat er te dien aanzien, op grond van vroegere contracten en keuren, verschillende opvattingen mogelijk waren.

Herhaalde klachten over hinderlijke ondiepten in het vaarwater gaven Gedeputeerde Staten aanleiding, om hunne aandacht aan de vaart te schenken en te overwegen, op welke wijze niet alleen een einde ware te maken aan de onzekerheid van den onderhoudsplicht van het deel benoorden den *Leidschendam*, maar tevens het beheer over de geheele vaart op meer eenvormigen voet ware te regelen.

Reeds in 1881, bij de aanbieding van het bovengenoemd rapport, deden zij aan de Staten het voorstel, dat de provincie op zich zoude nemen in den *Leidschen Vliet* van den *Leidschendam* tot *Leiden* al datgene te verrichten, wat — boven hetgeen in het belang der waterloozing van den boezem door het boezembeheerend waterschap (in casu *Rijnland*) diende te geschieden, — ter wegneming van voor de scheepvaart hinderlijke verondiepingen noodig mocht blijken. Dit voorstel, in afwachting van een nader onderzoek aangehouden, werd in de zomervergadering der Staten van 1882 aangenomen, waarmede tevens het onderhoud van dit gedeelte der vaart feitelijk aan de provincie kwam [1]). Het wegnemen der verondiepingen, uit den aard der zaak een voorloopige en tijdelijke maatregel, hield geenszins eene blijvende verbetering in zich. Deze kwam eerst na het nemen van het Statenbesluit van 24 Juli 1883 n°. VII [2]), waarbij werd besloten, de watergemeenschap tusschen *Rijn* en *Schie* met hare aansluiting aan *'s-Gravenhage* (waarover elders meer) voor rekening der provincie zoodanig in te richten, als noodig zou zijn om haar bruikbaar te maken voor schepen, welke geen meerdere doorvaartwijdte behoeven dan 5.38 M.; zulks echter slechts dan te ondernemen, wanneer een van het Rijk te vragen subsidie van 1/3 der kosten zou zijn toegezegd. De ter bereiking van het voorgestelde doel uit te voeren werken waren in hoofdtrekken door Gedeputeerde Staten in hun betrekkelijk voorstel aangewezen. Volgens

---

[1]) Besluit der Staten van 18 Juli 1882, n°. XXII; not. Zomerverg. blz. 123.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1883, blz. 80 vlg.

het plan zou, behoudens eene ten voordeele van *'s-Gravenhage* uit te voeren verruiming op grootere schaal van het gedeelte bezuiden de *Tolbrug*, waarover elders, de vaart eene diepte krijgen van 2.60 M. ÷ A. P. voor zooveel *Delfland's* en van 2.80 M. ÷ A. P. voor zooveel *Rijnland's* boezem betreft. Voor de sluizen en bruggen werd eene doorvaartwijdte van 6.00 M. aangenomen. Voor zoover de bruggen niet beweegbaar waren, werd gerekend op eene doorvaarthoogte van 2.00 M. + A. P. voor *Rijnland's* en van 2.15 M. + A. P. voor *Delfland's* boezem. De wensch, om de vaart geheel open te maken, moest men laten varen, wijl dit eene zeer kostbare vernieuwing zou noodig maken van de bestaande vaste brug over den *Vliet* in de Spoorweglijn *Leiden—Woerden*. In verband met de doorvaartwijdte werd als normaal profil aangenomen eene bodemsbreedte van 11.00 M. met wederzijdsche glooiïngen van 2 op 1 en, waar dit bereikbaar was, een berm op de hoogte der gewone waterstanden, ter breedte van 2.00 M.

In het plan lag ook de vernieuwing en vergrooting van de sluis aan den *Leidschendam*, de verlegging van de vaart nabij *Leiden* door vanaf de *Wouterenbrug* de vaart naar de *Necksluis* te verlaten en de *Nieuwe vaart* naar het *Galgewater* voor de doorgaande scheepvaart in te richten, en het maken van een nieuwe verbindingsvaart beoosten om *Delft* met de *Schie*. Het geheele werk was geraamd op *f* 1,268,500.—.

Het aangevraagde Rijkssubsidie voor de vaartverbetering werd niet verleend. De provincie was van de noodzakelijkheid dier verbetering echter zóó doordrongen, dat de Staten bij resolutie van 12 Mei 1885 n°. III^b [1]) besloten, het werk ook zonder Rijksbijdrage uit te voeren. Bij besluit van 16 Juli d. a. v. n°. XVII [2]) werden daarop de sluis aan den *Leidschendam* benevens het gedeelte der vaart bezuiden die sluis met het daarlangs gelegen jaagpad door de provincie, met ingang van 1 Januari 1886 in beheer en onderhoud van de gemeente *Delft* overgenomen. Bij besluit van 20 Juli 1886 n°. XIX^a [3]) volgde de overneming van de gemeente *Leiden* met ingang van 1 Mei 1887 van de *Nieuwe Trekvaart* van af de *Wouterenbrug* tot het *Galgewater*, met het daarlangs gelegen jaagpad (het z.g. *Studentenpad*) en van het jaagpad langs het gedeelte der vaart benoorden den *Leidschendam* tot de *Necksluis* te *Leiden*.

Ook nog andere tot de vaart behoorende werken werden verder door de provincie in beheer en onderhoud overgenomen, als:

bij besluit van 16 November 1888 n°. IX [4]) van de gemeente *Leiden* de noordelijke sluishoofden, sluisdeuren en remmingwerken van de *Naakte-* of *Necksluis* aldaar, met ingang van 1 Januari 1889;

---

[1]) Not. Prov. Staten; Buitengew. verg. 1885, blz. 22.
[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1885, blz. 65.
[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1886, blz. 83 vlg.
[4]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1888, blz. 61.

bij besluit van 16 November 1888 n°. X [1]) van de gemeente *Voorburg* drie te vernieuwen vaste bruggen in die gemeente, en wel de *Wijkerbrug*, de *Kerk-*, *Voorburgsche-* of *Dorpsbrug* en de *Oude Tolbrug*, en

bij besluit van 17 November 1891 n°. XX [2]) het aandeel van *Delfland*, zijnde de helft, in den onderhoudsplicht van de te vernieuwen *Hoornbrug* onder *Rijswijk*.

Bij besluit van 17 November 1891 n°. IX [3]) werd voorts in het werk der vaartverbetering ook opgenomen de verbinding van *Haven* en *Oude Vestgracht* te *Leiden*, door het graven van eene nieuwe verbinding beoosten de bestaande, en vervanging der bestaande brug aan het eind der *Haarlemmerstraat*, door eene over die nieuwe verbinding, niet minder wijd dan 10 M., met demping van het gedeelte der *Heerengracht*, waarover de brug toen was gelegen; met bepaling dat dit werk gelijktijdig zou worden uitgevoerd met de verandering door de gemeente *Leiden*, in 1892, van de *Turfmarktsbrug*, in dier voege, dat deze aan den *Ouden Singel* eene doorvaartwijdte verkrijgen zou van minstens 8 M., met verruiming naar de zijde van de *Beestenmarkt* tot minstens 9 M. Voor verruiming dier brug werd, mits de opgenoemde afmetingen werden gebracht op resp. 9 en 10 M., bij Statenbesluit van 19 Juli 1892 n°. XXVI [4]) aan de gemeente een provinciaal subsidie toegekend van *f* 4200.—, welk bedrag bij Statenbesluit van 11 Juli 1893 n°. XII [5]), in verband met eene wederom gewijzigde, nog ruimere constructie, alsnog werd verhoogd tot *f* 6300.—.

Op grond van art. 4 der provinciale verordening „ter voorziening in scheepvaartbelangen", eindelijk, werden bij Statenbesluit van 12 Juli 1895 n°. XV [6]) ten laste der provincie genomen de meerdere kosten, geraamd op *f* 90,000.—, gevorderd om de spoorwegbrug over de vaart bij *Voorburg*, waarvan de vernieuwing door de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen was voorgenomen, te verhoogen en te verbreeden in dien zin, dat de doorvaartwijdte zou worden verruimd tot 7.50 M. en de doorvaarthoogte van de beweegbare brug in gesloten stand overeen zou komen met die der bestaande vaste bruggen. Tot het aangaan eener overeenkomst ter zake met de Exploitatiemaatschappij werden Gedeputeerde Staten gemachtigd bij Statenbesluit van 19 November 1895 n. XV [7]).

Onderwijl was reeds in de eerste helft van 1884 door de provincie een

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1888, blz. 63.
[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1891, blz. 101.
[3]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1891, blz. 39.
[4]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1892, blz. 174.
[5]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1893, blz. 49.
[6]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1895, blz. 72.
[7]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1895, blz. 63 vlg.

aanvang gemaakt met de uitvoering der vaartverbeteringswerken. Die uitvoering, die geleidelijk plaats had, duurde ongeveer 10 jaren, zoodat de geheele vaartverbetering in Juni 1894 gereed kwam [1]).

DE TREKVAART VAN LEIDEN NAAR HAARLEM.

Dec. 1903.

De waterweg van *Leiden* naar *Haarlem* was oudtijds langs de *Zijl* en door het *Haarlemmermeer*. In 1656 vroegen *Leiden* en *Haarlem* aan de Staten van Holland onteigening aan, „om tot gerief, ende commoditeyt van haere steden, „van 't gemeene land, en van den reizenden man te maken eene bekwame „trekvaart met een trekpad daarnevens van *Haarlem* tot *Leiden*." Bij besluit van 6 April 1656 worden door de Staten zeer gunstige voorwaarden van onteigening toegestaan [2]). Den 18 April daaropvolgende wordt wegens den aanleg van de trekvaart tusschen beide steden een verdrag geteekend [3]). *Leiden* en *Haarlem* zouden ieder voor hunne bijzondere rekening de helft der vaart leggen; het onderhoud en de exploitatie zou voor gemeenschappelijke rekening geschieden.

Deze toestand bleef onveranderd voortduren. In 1848 deden de beide steden vergeefsche pogingen bij de Staten van Zuid- en Noord-Holland tot het verkrijgen van jaarlijksche provinciale bijdragen in de kosten van het jaagpad, waarvan de exploitatie een verliespost was geworden [4]) [5]).

In de jaren 1887—88 werd het grootste deel der *Trekvaart*, benoorden den *Noordwijkerhoek*, van *Rijnland's* wege verruimd en verdiept tot 2.70 M. ÷ A.P., in het belang der afwatering [6]).

DE VROONWATEREN.

Oct. 1903.

Er rest ons thans nog een woord mede te deelen over de zg. „*Vroonwateren*".

In den grafelijken tijd waren de wateren, kleine meren, poelen en sprankachtige verbindingen daartusschen, waaruit later het *Haarlemmermeer* met

[1]) Zie voor meerdere bijzonderheden omtrent die uitvoering de provinciale verslagen over 1884—1895.

[2]) F. v. MIERIS. Handvesten, Privilegien enz. van *Leiden*, blz. 401.

[3]) Idem, blz. 403.

[4]) Not. Prov. Staten, Zomerverg. 1848, blz. 81, 147 en Herfstverg. 1850 blz. 5.

[5]) Zie Not. Prov. Staten. Herfstverg. 1881, bijlage 26, blz. 54.

[6]) Not. V. V. v. Rijnland 1885, blz. 238 en bijl. II der M. v. T. op begrooting 1886.

zijne zuidwestelijke en zuidoostelijke uitloopers is ontstaan, te zamen bekend onder den naam van *het Vroon*. Zij hoorden aan den graaf van *Holland* en leverden een uitmuntend vischwater op.

Met dit complex van wateren werd de stad *Leiden* door PHILIPS VAN BOURGONDIE begiftigd in een schenkbrief van 21 April 1433 [1]), waarin hij verklaart aan die stad te hebben „gegeven, ende verpacht in rechten erffpachte alsulcke „visscherijen, omtrent onser stede gelegen, geheten dat Vroon". Onder „visscherijen" is hier, op gezag van DR. M. DE VRIES (waarover later) niet te verstaan het visch*recht*, maar het visch*water*. In den „Tegenwoordigen Staat" [2]) wordt intusschen nog gesproken van visch*recht* en aangeteekend, dat *Leiden* volgens sommigen dat recht reeds veel vroeger heeft bezeten.

Het vischwater werd sindsdien door den Vroonmeester, die tevens Pluimgraaf was, van wege de stad verpacht. Vele keuren werden op die Vroonwateren gegeven. In eene keur van 28 Februari 1594 [3]) wordt de uitgestrektheid van het Leidsche Vroon aangewezen, en aangeteekend, dat die *„wateren ende visscherijen"*, die daar nader worden omschreven, *„mit verscheyden namen werden ghenoemt, als: de Zijl, 't Zweylant, de Norremeer, de Hemmeer, de Valckemeer of 't Vennemeertgen, de Spriet, de Kever, de Zeven, 't Hellegat, de Zassemmeer, de Greveling, de Aa, de Huykesloot, de Cagermeer, de Aftermeer, de Leydtschemeer, de Haerlemmermeer, de Hellemeer, de Verremeer, de Stommeer, 't Griet, de Brasemeer, de Oudeweteringhe, de Gooch ende de Nieuwe-weteringhe"*.

Van alle die wateren zijn thans een aantal ingedijkt en drooggemaakt; wij wijzen slechts bovenal op den *Haarlemmermeerpolder*, maar verder ook op den *Hemmeer-*, den *Hellegats-*, den *Kaager-*, den *Meer- en Duin-*, den *Vrouwe Venne-*, den *Stommeer-* en den *Griet- en Vriesekoopschen polder*.

De deelen van het vroegere *Vroon*, die thans nog bestaan, maken deel uit van *Rijnland's* boezem [4]), en worden onder den naam van *Vroonwateren* opgenoemd in de Alphabetische lijst der Boezemwateren in *Rijnland*. Zij zijn geographisch te verdeelen in drie groepen, die alle drie tegen de ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder* aanliggen.

De eerste of zuidwestelijke groep verbindt die vaart bij het stoomgemaal de *Leeghwater* met den *Ouden Rijn* te *Leiderdorp*. Daartoe behooren:

de *Dieperpoel*, gemeente *Warmond*;

het *'s Gravenwater* (lang ± 300 M.), gemeenten *Warmond* en *Alkemade*;

de *Eymerspoel*, gemeente *Warmond*;

---

[1]) VAN MIERIS. Charterboek. Dl. IV, blz. 1017.

[2]) Tegenw. Staat. Dl. Holland I, blz. 596.

[3]) VAN MIERIS. Handvesten van Leiden, blz. 707.

[4]) Alleen de *Nieuwe Wetering* en de *Goog* zijn thans binnenbedijkt; de *Nieuwe Wetering* ligt in den *Veender- en Lijkerpolder buiten de Bedijking*; de *Goog* is thans de molentocht van den *Googerpolder*.

het *Zweiland*, idem;
het *Norremeer*, idem;
de *Spriet*, idem;
de *Laack*, idem;
de *Zijp* (lang ± 1000 M.), idem;
het *Vennemeer*, gemeenten *Warmond* en *Alkemade*, en
de *Zijl*, gemeenten *Warmond*, *Oegstgeest* en *Leiderdorp*.

Deze laatste verbindt het *Zweiland* met den *Ouden Rijn* te *Leiderdorp*; zij heeft eene lengte van ± 4000 M., eene normale breedte van 40 à 60 M. en eene diepte van 2.30 à 3.00 M. Over hare uitmonding in den *Ouden Rijn* ligt in den grindweg over den *Lagen Rijndijk*, de zg. *Zijl-* of *Spanjaardsbrug*, in beheer bij de gemeente *Leiden*, zijnde eene dubbele ijzeren ophaalbrug met eene doorvaartwijdte van 10 Meter [1]). Eene onvoltooide spoorwegbrug in de *Zijl* werd in 1887 uitgebroken.

De tweede of zuidelijke groep vormt een net van poelen en kleinere meren, die met de westzijde tegen de eerste groep aanliggen en daarmede ook gemeenschap hebben. Het zijn:

de *Balgerij* (lang ± 800 M.), gemeente *Alkemade*;
de *Kever*, idem;
de *Spijkerboor*, idem;
de *Sever* of *Zever*, idem;
de *Diepenhoek*, idem;
de *Koppoel*, idem;
de *Klei-* of *Kiekpoel*, idem;
de *Ade* (lang ± 1500 M.), idem;
de *Buurt* (lang ± 700 M.), idem; en
de *Hanepoel*, idem.

De derde of zuidoostelijke groep, eindelijk, bestaat uit de *Oude Wetering* en het *Braassemermeer*. De *Oude Wetering*, door wier midden de grenslijn loopt tusschen de gemeenten *Alkemade* en *Leimuiden*, heeft eene lengte van ± 1450 M., eene normale breedte van 50 M. en eene diepte van 3.50 à 4.50 M. [2]) Het *Braassemermeer*, dat door de *Oude Wetering* verbonden wordt met de ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder*, heeft eene oppervlakte van ± 400

---

[1]) Oorspronkelijk was de brug, die toen bekend was als de *Zijlbrug*, aangelegd door GILLIS VAN CRALINGE; een tweede kleinere brug was daarnaast gelegd van wege het betrokken ambacht. In 1486 is ter plaatse eene brug met 3 openingen gemaakt, waarvan 2/3 door *Leiden* en 1/3 door *Rijnland* werd betaald. Den 11[den] April 1534 werd deze zaak opnieuw tusschen *Leiden* en *Rijnland* geregeld. De vroegere, houten ophaalbrug is in 1890 door de tegenwoordige vervangen. Eerst na het beleg van *Leiden* schijnt de naam *Spanjaardsbrug* te zijn ontstaan.

[2]) In de Alphabetische lijst der Boezemwateren wordt de *Oude Wetering*, o. i. ten onrechte, niet vermeld als Vroonwater.

I. A. en eene diepte van 1.75 à 3.75 M. Het is gelegen in de gemeenten *Alkemade*, *Rijnsaterswoude* en *Woubrugge*.

De tot de Vroonwateren behoorende meeren en poelen onder *Alkemade* en *Warmond* worden ook wel aangeduid onder den collectieven naam van „*Het Wijde*".

Alle vroonwateren worden, krachtens art. 2 van de „Verordening op de wateren en waterkeeringen", laatstelijk vastgesteld in 1900, van *Rijnland's* wege schoongemaakt, voor zoover dit naar het oordeel van Dijkgraaf en Hoogheemraden in *Rijnland's* waterstaatsbelang noodzakelijk is. Zij zijn dan ook alle opgenomen in den bij die verordening behoorenden staat A.

Over den eigendom der Vroonwateren, met name over dien der drooggemaakte gronden van het *Haarlemmermeer* heeft in het midden der 19de eeuw een belangwekkend proces plaats gehad tusschen de gemeente *Leiden*, als eischeresse, die zich beriep op den boven reeds genoemden schenkbrief van FILIPS VAN BOURGONDIË, en den Staat der Nederlanden, als gedaagde. Het proces eindigde den 14 Januari 1858 met een arrest van het Provinciaal Geregtshof van Noord-Holland, waarbij aan de gemeente *Leiden* haar eisch ontzegd werd [1]). De kwestie draaide om deze twee hoofdpunten: 1°. moet onder het woord „*visscherijen*" genoemd in den schenkbrief verstaan worden visch*recht*, of wel visch*water*? en 2°. moet onder „*dat Vroon*" verstaan worden een Vroon*recht* of wel een concreet object, dat den naam van Vroon draagt? Het Hof besliste in eerstgenoemden zin, en dit gaf den uitmuntenden taalgeleerde DR. M. DE VRIES een geschrift in de pen [2]), waarin hij betoogt, dat het Hof ten deze in dwaling verkeerde, en dat, met name, onder het woord „*visscherijen*" wel degelijk in het Middennederlandsch en in het verband, waarin het in den schenkbrief gebezigd wordt, te verstaan is visch*water*, alzoo een concreet begrip, en dat, evenzeer, onder „*dat Vroon*" verstaan moet worden niet een Vroon*recht*, maar een collectieven eigennaam, waaronder alle wateren, tot de „visscherijen" behoorende, ten tijde aangeduid werden.

Ten slotte zij nog opgemerkt, dat het *Braassemermeer* en de *Oude Wetering* behooren tot een der twee takken van den grooten binnenscheepvaartweg tusschen *Rotterdam* en *Amsterdam*, waarover hierboven uitvoeriger is gesproken.

---

[1]) Weekblad van het Regt, 11 Febr. 1858, blz. 2.

[2]) DR. M. DE VRIES. De visscherijen, geheeten het Vroon, ten jare 1433 aan de stad Leiden in erfpacht gegeven. Leiden, E. J. Brill, 1858.

ONDERAFDEELING IV.

POLDERS IN RIJNLAND.

A. Polders benoorden den Rijn.

Groep I. *De polders tusschen Noord-Holland, de Drecht, de Oude Wetering en de Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder (IV)* [1].

De Griet- en Vriesekoopsche Polder.

Gemeente: *Leimuiden.*

Maart 1904.

T. K. 384, 403, W. K. Utr. I.

Deze droogmakerij behoorde vroeger tot de provincie Noord-Holland [2]. Zij kwam, gelijk met de gemeente *Leimuiden*, ingevolge de wet van 8 Juni 1864 (Staatsblad n°. 61) aan de provincie Zuid-Holland. Het bij die wet tot Zuid-Holland gebrachte terrein was voor een deel eene vergoeding voor het verlies in territoir dat door de provincie tengevolge van de drooglegging van het *Haarlemmermeer* geleden was.

Reeds het jaar daarna, in 1865, werd door de Staten van Zuid-Holland, bij besluit van 9 November n°. VIII [3], goedgekeurd bij K. B. van 23 December d. a. v. n°. 53, een bijzonder Reglement voor den polder vastgesteld (B. P. B. n°. 649).

Aan de noord-, de west- en de zuidzijde omgeven door boezemwater, scheidt aan de oostzijde de *Bilderdammerlaan*, die tevens de provinciegrens en de grens van *Rijnland* vormt, den polder van den *Zuider Legmeerpolder*, vroeger deel uitmakende van den *Kalslagerpolder*, onder *Aalsmeer* en *Uithoorn*, provincie Noord-Holland [4]. Terwijl de ringdijk van den polder aan de zuidzijde onmiddellijk grenst aan de *Drecht* en aan de westzijde aan de *Oude Wetering* — slechts enkele perceelen boezemland langs deze wateren liggen buiten ringdijk en poldergrens — wordt hij aan de noordwestzijde door eene

[1] De tusschen haakjes achter de groepen geplaatste Romeinsche getallen komen overeen met de verdeeling van Gevers van Endegeest (Deel II, Bijlage 9).

[2] Vgl. Mr. G. de Vries Az. De zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland; 1e uitgave 1864, blz. 76.

[3] Not. Prov. Staten. Herfstverg. 1865, blz. 32.

[4] Zie De Vries—Schorer, blz. 253 en 254.

ringsloot, waarvan het midden de poldergrens vormt, gescheiden van oningepolderd boezemland, dat, bekend onder den naam van de *Wildernis*, aanschiet aan het zuidoostelijk boord van de ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder*. Aan de noordoostzijde grenst de ringdijk, tevens provinciale grens, onder den naam van *Heerenweg*, onmiddellijk aan den *Westeinder-plas*.

De polder is in het geheel groot 562,88,88 H. A. Het westelijk deel, de *Grietpolder*, wordt door het *Binnenwater van Leimuiden*, dat de bebouwde kom van dit dorp omgeeft, gescheiden in een *Westban* en een *Oostban*. Dat *binnenwater*, waarover in onderafdeeling III hierboven reeds is gesproken, wordt van de *Drecht* gescheiden door eene schutsluis, die eigendom is van en onderhouden wordt door de gemeente *Leimuiden*, en zelf buiten de poldergrens ligt.

Het zomerpeil van het *binnenwater* is volgens de waterstaatskaart 1.00 M. ÷ A. P. Het overtollige water wordt door een duiker met overlaat, op bovengenoemde hoogte gelegen in den *Heerenweg* — die de bebouwde kom van het dorp en dus ook het gebied van het *binnenwater* van zuid naar noord en daarna naar oost doorsnijdt — aan den noord-oosthoek van het dorp afgetapt op het *Oostban* van den *Grietpolder*. Voor waterinlaat op den polder kan in den overlaat nog een schuif worden geopend. In verband met het groote verschil in hoogte tusschen binnenwater en polderwater is aan de binnenzijde een stortebed achter den duiker gelegd.

De schutsluis is van steen en heeft eene dagwijdte van 2.50 en eene schutlengte van 9.85 M.; de slagdrempels liggen met den bovenkant op 1.66 M. ÷ A. P.; de deuren keeren tot 0.55 en tot 0.05 M. + A. P. [1]).

In het na te noemen droogmakingsoctrooi van 1741 werd de technische en administratieve verhouding tusschen het Binnenwater en de eigenlijke droogmakerij geregeld. Daarbij werd bepaald, dat de huiserven van *Leimuiden* — die het gebied van het Binnenwater vormen — door eene binnenkade van de lagere droogmakerijgronden zouden worden gescheiden en dat de sluis met nog enkele andere met name genoemde werken — waaronder de genoemde aftapduiker en de later te vermelden grondduiker onder door het Binnenwater — ten eeuwigen dage zouden blijven ten laste van het Ambacht van *Leimuiden*, thans de gemeente; het Binnenwater zou dan door den aftapduiker op de Droogmakerij mogen afwateren, tegen vergoeding aan den polder van eene jaarlijksche bijdrage van $f\,2.34^5$ per H. A. over 6.19.07 H. A. In de administratieve verhouding schijnt, hoewel de technische toestand vrijwel ongewijzigd is gebleven, in den loop der jaren eenige verandering te zijn gekomen; althans de bijdrage van de huiserven wordt niet meer betaald en de grondduiker is thans in onderhoud bij den polder. Eene poging, in 1880 door de gemeente aangewend om de sluis te amoveeren en te vervangen door een

[1]) Alphab. Lijst der Polders in *Rijnland*, blz. 35.

duiker met schuif, stuitte af op het verzet van eenige ingezetenen, die zich met vrucht beriepen op het bedijkingsoctrooi.

Ten oosten van den eigenlijken *Grietpolder* ligt het grootere deel *Vriesekoop*.

De ringdijken en binnenkaden worden door den polder onderhouden, onder verplichting van de eigenaren, om gaten in de glooiingen van den ringdijk na schriftelijke aanzegging van het bestuur, binnen 14 dagen aan te vullen.

Eene uitzondering hierop maakt de *Bilderdammerlaan*. Deze was vroeger eigendom van den *Kalslagerpolder* en behoort thans aan de naamlooze vennootschap „Binnenlandsche Exploitatie-Maatschappij van onroerende goederen", gevestigd te *Haarlem*. Zij moet, volgens eene conventie tusschen Schout en Ambachtbewaarders van *Vriesekoop* en Schout en Poldermeesters van den *Kalslagerpolder*, den 7 September 1739 gepasseerd voor JAN BEUNS, Notaris Publycq. door het bestuur van den *Kalslagerpolder* onderhouden worden. Hierover wordt jaarlijks door beide besturen schouw gedreven.

Als gevolg van de opheffing der ambachten in *Rijnland* [1]) worden de oeverwerken langs den *Heerenweg*, vroeger behoorende tot het ambacht *Vriesekoop*, thans door *Rijnland* onderhouden. De *Heerenweg* zelf is in onderhoud bij de gemeente.

De afmetingen van den ringdijk zijn in de polderkeur niet voorgeschreven. Volgens het bedijkingsoctrooi moest hij een kruinsbreedte hebben van 1 roede (= 3.77 M.) en eene kruinshoogte van 30 duim (= 0.78) M. + A. P. Deze afmetingen zijn echter bij verre na niet meer aanwezig; na de droogmaking van het *Haarlemmermeer* kon dan ook met belangrijk geringer afmetingen volstaan worden. De kruinshoogte wisselde in den zomer van 1903, volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen af van 0.25 M. ÷ A. P. tot A. P. en de kruinsbreedte, voor zoover niet gevormd door den *Heerenweg*, van 0.60 tot 1.80 M. De *Bilderdammerlaan* was hoog 1.30 tot 0.80 M. ÷ A. P. en breed op de kruin 2.70 tot 3.75 M.

De eigenaren van den ringdijk tusschen de *Bilderdammerlaan* en de schutsluis in het dorp, zijn gehouden op dien dijk van af den *Bilderdam* tot het dorp *Leimuiden*, een rijweg te onderhouden en daarop, als van ouds, een vrijen en onverhinderden doortocht te verleenen aan ingelanden van den polder, beoefenaars der geneeskunst en geestelijken. Evenzoo onderhouden zij, ten zuiden van dien rijweg, een voetpad, ter breedte van 0.90 M.

Andere wegen in den polder zijn, behalve de reeds genoemde *Heerenweg*, die eene doorgaande verbindingsweg is tusschen *Rijnsaterswoude* over *Leimuiden* naar *Kalslagen* en *Kudelstaart*:

1°. de verharde *Kerklaan*, die het *Westban* van den *Grietpolder* over de geheele lengte, van de *Oude Wetering* naar het dorp, doorsnijdt en eigendom is van en onderhouden wordt door de Gereformeerde Gemeente te *Leimuiden*;

---

[1]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland*; 1870, blz. 11 en 1888, blz. 20.

2°. twee dwarswegen in datzelfde *Westban*, haaks op de *Kerklaan*, eigendom
n en in onderhoud bij den polder; en
3°. een verharde dwarsweg in het *Oostban* van den *Grietpolder*, in eigen-
m van en in onderhoud bij den polder.
Ook de bruggen in elk der dwarswegen en in de *Kerklaan* over den na te
emen dwarstocht naar den *Grietpoldermolen* zijn bij den polder in onderhoud.
Over de geheele lengte van beide polderdeelen loopt van oost naar west
n lengtetocht, waarin een grondduiker onder door het Binnenwater van
eimuiden, bij den polder in onderhoud, de watergemeenschap onderhoudt
sschen het *Oostban* en het *Westban* van den *Grietpolder*.
Het oostelijk deel van den polder is lager dan het westelijk. In art. 12
n de keur wordt het zomerpeil van den *Grietpolder* en van het westelijk
eel van den *Vriesekoopschen polder* bepaald op 4.50, en dat van het oostelijk
eel van den *Vriesekoopschen polder* op 4.80 M. ÷ A. P. De grens tusschen
eide peildeelen wordt gevormd door het z. g. *Kadestuk*, dat den polder van
oord naar zuid doorsnijdt. Onmiddellijk ten oosten van het Kadestuk liggen
enige perceelen, die te zamen een smalle, eveneens van noord naar zuid
opende strook vormen, en kadastraal bekend staan onder de nos. 226 tot en
net 237 en 239 tot en met 246, Sectie B der gemeente *Leimuiden*. Volgens
rt. 18 der keur wordt door het bestuur van den polder aan de eigenaren
ier perceelen vergund, het water door afdamming der slooten op te houden,
net verplichting om de daartoe noodige dammen in de tocht- en bermslooten
p maaiveldshoogte te onderhouden. Te hunnen koste worden voorts in de
ammen in den lengtetocht duikers tot aflating van het water onderhouden.
Die aflating mag niet plaats hebben dan nadat het water in den polder tot
et zomerpeil is gedaald. De eigenaars moeten gedoogen, dat het bestuur, bij
ebleken noodzakelijkheid, die duikers gebruikt tot inlating van water uit den
Grietpolder in den *Vriesekoopschen polder*.
Uit den lengtetocht loopen dwarstochten zuidwaarts naar de poldermolens,
die gelegen zijn aan en uitslaan op de *Drecht*. De *Grietpolder* heeft één, de
Vriesekoopsche polder twee molens; deze laatsten staan niet ver van elkander.
Het zijn alle drie windvijzelmolens met ijzeren assen en roeden en een vlucht
van 34 M. De vijzels hebben, volgens opgave van het bestuur, een middellijn
van 1.50 M., een spoed van 1.45 M. en een helling van 29°.
De lengtetocht en de dwarstochten worden door den polder, de overige
waterleidingen en slooten door de aangelanden op in de keur voorgeschreven
afmetingen onderhouden.
Inlating van water kan, behalve door den duiker uit het Binnenwater van
eimuiden, ook geschieden door particuliere duikers; deswege geeft de keur
e noodige voorschriften.
Binnen de poldergrens, doch buiten den ringdijk ligt, langs de *Oude Wete-
ng*, eene bouwmanswoning met daartoe behoorende gronden, kadastraal

bekend als Sectie A nos. 754, 570, 569 en 150, gemeente *Leimuiden*, aan wier eigenaren vergund is te allen tijde het water in den polder af te laten tegen betaling der volle polderlasten. Daartoe onderhouden die eigenaren een duiker in den ringdijk en zijn zij gehouden, om hunne gronden eene behoorlijke waterkeerende kade te hebben.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

Vrijdom van omslagen is in het bijzonder reglement toegekend aan:

a. alle poldereigendommen;

b. wegen, bij het kadaster bekend, alsmede de *Kerklaan*;

c. gronden en wateren buiten den ringdijk gelegen en dijken, voor zoover die buiten den polder afwateren.

De belastbare oppervlakte bedroeg in de jaren 1898—1902 telkens 549.83,68 H.A. en de omslag per H. A. in de drie eerstgenoemde jaren *f* 4.50 en in de twee laatstgenoemde *f* 6.—.

Buiten de betalende grootte zijn nog 2.34 H. A. tengevolge van afkoop vrij van lasten [1]).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1901.

In den aanvang der 17de eeuw waren de gronden, die thans den gecombineerden polder uitmaken, nog geheel onbepolderd en vormden oeverlanden langs de zuidzijde van het *Haarlemmermeer*, gelegen onder de ambachten van *Leimuiden* en van *Vriesekoop*.

Krachtens consent van *Rijnland* van 29 Januari 1628 [2]) werd de *Grietpolder* omstreeks dien tijd ingekaad en van van een molen voorzien. Een verlaat, dat later bij de droogmaking is opgeruimd, gaf toegang van het polderwater naar de *Oude Wetering*. Ten oosten van den *Grietpolder* lagen de *Vriesekoopsche* poelen, waarin geveend werd.

Zoowel de polder als de poelen hadden veel te lijden van de opwaaiingen van het *Haarlemmermeer* aan hunne noordelijke grenzen. Dit was niet minder het geval met den *Heerenweg*, die eene doorgaande communicatie te land vormde tusschen de groote Zuid-Hollandsche steden met *Amsterdam*. Om aan dien gevaarlijken toestand een einde te maken, werden plannen beraamd tot vereeniging der poelen met den *Grietpolder* en tot droogmaking van het geheele complex. Die plannen hadden het gevolg, dat bij resolutie van de Staten van Holland en Westvriesland van 9 Februari 1741 [3]) aan Schout en Ambagtbewaarders van *Leimuiden* en *Vriesekoop* octrooi werd verleend tot bedijking en droogmaking van „de Vriessekoopsche Poelen onder Vriesekoop en de „Grietpolder onder Lijmuiden en Vriesekoop". Volgens het uit 60 artikelen

---

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST. Deel II, blz. 95.

[2]) *Rijnland's* O. A. Loqt. 77, n°. 1827.

[3]) Résol. v. d. HH. Staten van Holl. en Westvr. 1741, blz. 97 vlg., en Groot Placaatb. v. Holl. en Zeel. Dl. VII, blz. 1631.

bestaande reglement dier bedijking [1]) moest de omdijking van den *Vriesekoopschen polder* en van het Oostban van den *Grietpolder* binnen 7 jaren, die van het Westban van den *Grietpolder* binnen 12 jaren gereed zijn. Het octrooi werd nog geamplieerd bij resolutie der Staten voornoemd van 19 December 1742 [2]).

Zoo ontstond de thans beschreven gecombineerde droogmakerij.

Groep II. *De polders tusschen de Drecht, Amstelland, de Aar, de Kromme Aar, den Rijn, de Heymans-Wetering, het Braassemermeer en de Oude Wetering (VI).*

DE GROOTE HEILIGE-GEESTPOLDER.

Gemeenten: *Leimuiden, Rijnsaterwoude.*

Maart 1904.

T. K. 403. W. K. Utr. 1.

De polder wordt aan de noord-, west- en zuidwestzijde ingesloten door de *Drecht*, de *Oude Wetering* en het *Braassemermeer*. Aan de zuidoostzijde grenst hij aan den *Kleinen Heilige-Geestpolder* en aan de oostzijde aan den *Wassenaarschen polder*. Van dezen laatsten wordt hij feitelijk gescheiden door de *Dijksloot*, een boezemwater van *Rijnland*, die echter binnen de grenzen van den Wassenaarschen polder getrokken is.

Langs het *Braassemermeer* liggen, buiten de poldergrens eenige boezemlanden, die door den polder in 1825 zijn aangekocht ter beveiliging van den ringdijk. Uit de renten van een daartoe aangelegd reservefonds, verkregen door een buitengewonen omslag van *f* 0.50 per H. A., werden die buitengronden versterkt met paalwerk, later met ballast- en puinbestorting. Wat van de rente niet noodig was, werd ten voordeele van den polder besteed. Sedert 1854 werd de buitengewone omslag niet meer geheven.

Langs de geheele westelijke grens liggen tusschen den ringdijk en de *Oude Wetering* in, buiten de poldergrens, huis-erven, welke dus vóór den ringdijk eene strook boezemland vormen.

Ook langs de *Drecht* liggen eenige perceelen boezemland buiten de poldergrens.

De ringdijk omgeeft den geheelen polder en wordt ook door dezen onderhouden; z.g. borgaten moeten door de eigenaars zelven worden aangevuld. De kruin van den dijk is langs de oostelijke en westelijke grens tevens

---

[1]) Résol. v. d. HH. Staten van Holl. en Westvr. 17 Dec. 1740, blz. 872 vlg.

[2]) Groot Placaatb. van Holl. en Zeel. Dl. VII, blz. 1636.

kunstweg. Die van den oostelijken dijk is de *Heerenweg*, die van *Rijnsaterwoude* naar *Leimuiden* en verder naar *Kudelstaart* loopt (vgl. ook de beschrijving van den *Griet- en Vriesekoopschen polder* hierboven); die aan de westzijde loopt achter langs de huiserven aan de *Oude Wetering*.

De polder wordt bemalen door een windvijzelmolen met ijzeren as en roeden, uitslaande op het *Braassemermeer* en staande nabij den noordwestelijken hoek van den *Kleinen-Heilige-Geestpolder*. De hoofdafmetingen van den molen zijn:

vlucht der wieken	28.50 M.
middellijn vijzel	1.40 „
spoed	1.40 „
aantal draden	3
helling	30°

De hoofdmolentocht doorsnijdt den polder van het noorden naar het zuiden. Hij wordt, evenals de daarin gelegen brug in de na te noemen *Heilige-Geestlaan*, door den polder onderhouden.

Alle overige waterleidingen en slooten zijn bij de aangelanden in onderhoud. De keur schrijft hunne afmetingen voor.

Het zomerpeil des polders is bepaald op 4.80 M. ÷ A.P.

Door het zuidelijk deel van den polder loopt van het westen naar het oosten de *Heilige-Geestlaan*, een particuliere kunstweg, die tevens de grensscheiding uitmaakt tusschen de gemeenten *Leimuiden* aan de noord- en *Rijnsaterwoude* aan de zuidzijde. Het gedeelte van den polder onder *Leimuiden*, d. i. dus ten noorden van de laan, is verreweg het grootste; het beslaat eene oppervlakte van 169.89.05 H.A., terwijl het gedeelte onder *Rijnsaterwoude* 11.86.93 H.A. bevat. De geheele polder is groot 181.75.98 H.A.

Tot het jaar 1864 vormde de *Heilige-Geestlaan* ook de grensscheiding tusschen de provinciën Zuid- en Noord-Holland, en behoorde dus slechts het zeer kleine deel des polders, dat onder *Rijnsaterwoude* gelegen is, tot eerstgenoemde provincie [1]). Toen bij de wet van 8 Juni 1864 (Staatsblad no. 61) de gemeente *Leimuiden* onder Zuid-Holland gebracht werd (zie hierboven bij den *Griet- en Vriesekoopschen polder*) ging ook de geheele polder tot die provincie over en werd reeds het volgende jaar door de Staten van Zuid-Holland, bij besluit van 9 November 1865 no. VIII [2]), goedgekeurd bij K. B. van 23 December d. a. v. no. 53 (B. P. B. no. 648) een bijzonder reglement daarvoor vastgesteld.

De *Groote Heilige-Geestpolder* bemaalt ook den hierna te behandelen *Kleinen*

---

[1]) Vgl. MR. G. DE VRIES AZ. De Zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland; 1ste Uitgave, 1864; blz. 78.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1865 blz. 32.

leilige-Geestpolder, die door middel van een duiker met schuif in den ring-ijk van eerstgenoemden daarop kan aftappen. Die duiker is in onderhoud j laatstgenoemden polder. Door dienzelfden duiker wordt ook in den *Grooten eilige-Geestpolder* versch water ingelaten, dat de *Kleine Heilige-Geestpolder* tleenen kan aan het *Braassemermeer* door middel van een inlaatduiker in ens noordwestelijken hoek. Een en ander is geregeld bij contract d.d. 5 Mei 58 gesloten tusschen het Veenbestuur van den geoctroyeerden *Kleinen eilige-Geestpolder* en Poldermeesteren van den *Grooten Heilige-Geestpolder*, edgekeurd bij besluit van Gedeputeerde Staten van 16 November d.a.v. no. 11. s tegemoetkoming in de bemaling betaalt de *Kleine* aan den *Grooten Heilige-eestpolder* jaarlijks eene som uit van *f* 150. De mogelijkheid dezer regeling, elke oudere regelingen, gemaakt bij overeenkomsten van 27 December 1819 van 22 Juni 1833, verving, was voorzien in de artt. 10 en 12 van het glement tot vervening van den *Kleinen Heilige-Geestpolder* (zie bij dien polder).

Omtrent de afmetingen van den ringdijk geeft de polderkeur geene voor-hriften. Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) is de hoogte van de kruin 0.15 M. A. P. en langs den *Heerenweg* 0.20 M. + A. P.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden; het zetelt te *eimuiden*.

Vrijdom van omslag wordt in het bijzonder reglement toegekend aan:

a. alle poldereigendommen;

b. wegen bij het kadaster bekend, en

c. gronden aan dezelfde eigenaren behoorende, welker gezamenlijke grootte et meer bedraagt dan 5 aren.

Het aantal belastbare H.A. bedroeg in de jaren 1898—1902 telkens 176.29.03 de omslag per H.A. resp. *f* 1.10, *f* 1.10, *f* 2.75, *f* 2.80 en *f* 2.95.

De polderkeur is laatstelijk vastgesteld in 1900.

De polder is, na uitveening, tot wederdroogmaking ingedijkt volgens octrooi or de Staten van Holland en Westvriesland den 16 April 1699 [2]) verleend n ANNA CATHARINA DE RENESSE, Vrouwe Douariere van *Warmont*, Ambachts-ouwe van *Rijnsaterwoude* en *Leijmuiden*, alsmede aan Schout en Ambachts-waarders dier ambachten. Dit octrooi werd nog geampliëerd den 21 Juli 1750 [3]).

De oorspronkelijke polder werd gesticht in 1630; vóór de droogmaking stond molen aan het noordelijk uiteinde van den tegenwoordigen molentocht en eg uit op de *Drecht*.

Deel II, blz. 104.

Groot Placaatb. van Holl. en Zeel. Deel IV, blz. 1388.

Groot Placaatb. van Holl. en Zeel. Deel IV, blz. 1390.

DE KLEINE HEILIGE-GEESTPOLDER.

Gemeente: *Rijnsaterwoude.*

Maart 1904.

T. K. 403. W. K. Utr. 1.

Deze polder beslaat eene oppervlakte van slechts 20.05.38 H. A. Hij heeft een driehoekige gedaante, liggende ten noorden met eene zijde tegen den ringdijk van den *Grooten Heilige-Geestpolder*, ten oosten met de tweede zijde tegen den *Wassenaarschen polder* en ten zuidwesten met de derde, min of meer gebogen zijde tegen het *Braassemermeer.* De grensscheiding met den *Wassenaarschen polder* wordt gevormd door den *Heerenweg*, grindweg van *Oudshoorn* over *Rijnsaterwoude* en *Leimuiden* naar *Kudelstaart.* Ten oosten van dezen weg, die geheel binnen den polder ligt en door dezen als waterkeering onderhouden wordt [1]) loopt de *Dijksloot*, of vaart van *Rijnsaterwoude* naar de *Drecht.* Deze vaart ligt, hoewel zij boezemwater van *Rijnland* is, binnen de grenzen van den *Wassenaarschen polder.*

Langs het *Braassemermeer* heeft en onderhoudt de polder een eigen dijk die, volgens het na te noemen reglement van vervening, eene hoogte moet hebben van 0.78 M. + A. P. en eene kruinsbreedte van 3 à 3.70 M. Volgens eene in 1902 vanwege *Rijnland* gedane opneming bedroeg de hoogte van den ringdijk langs het *Braassemermeer* feitelijk 0.07 M. ÷ A. P. à 0.17 M. + A. P. en had deze eene kruinsbreedte van 1.20 à 2.00 M.

De oever van het *Braassemermeer*, buiten den ringdijk wordt, als van ouds, onderhouden door *Rijnland* door middel van paalwerk en steenen glooiingen ter lengte van 602 M. Dit onderhoud geschiedt thans, volgens art. 12 van het meergenoemd reglement, uit een fonds, spruitende uit 4 cents inhouding op de 14 cents per 14 M² turf voor het slikfonds betaald. Dit fonds is groot *f* 10700 nominaal, 2½ °/₀ inschrijving in het Grootboek Nationale Schuld, en werd in 1862 in *Rijnland's* kas gestort [2]).

De polder wordt, laatstelijk volgens contract van 5 Mei 1858, goedgekeurd bij besluit van Gedeputeerde Staten van 16 November d. a. v. n°. 11, bemalen door den *Grooten Heilige-Geestpolder*, door middel van een duiker in diens ringdijk, niet ver van diens molen. Voor die bemaling betaalt de *Kleine* aan den *Grooten* polder jaarlijks een vaste tegemoetkoming van *f* 150.—. Ook de waterinlating van beide polders is in dit contract geregeld; zij heeft plaats door een duiker in den dijk van den *Kleinen* polder, ter plaatse waar deze aan den dijk van

---

[1]) Art. 8 van het na te noemen reglement van vervening.

[2]) Zie M. v. T. Begrooting van *Rijnland*, vlgn. 155.

den *Grooten* polder aansluit. (Men zie voorts de beschrijving van den *Grooten Heilige-Geestpolder* hierboven).

Het peil van den polder is ongeveer 4.20 M. ÷ A. P.

Vermits de polder thans valt onder de termen van art. 7 van het A. P. R. wijzen de stemgerechtigde ingelanden, die te zamen geacht worden het Bestuur uit te maken, een Vertegenwoordiger aan.

Vrijdom van omslagen wordt in het bijzonder reglement toegekend aan den molentocht, den *Heerenweg* en verdere eigendommen van den polder, aan de halve molensloot van den molen van den *Grooten Heilige-Geestpolder*, welke molensloot tot aan het *Braassemermeer* langs den dijk van den *Kleinen Heilige-Geestpolder* loopt en voor de helft binnen diens grenzen ligt, en aan de steenen glooiing langs genoemd meer.

Het aantal belastbare H.A. bedroeg in de jaren 1898—1902 18.53.40, en de omslag per H.A. in 1899 *f* 12.— en in de overige jaren *f* 13.—.

De polder is, volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]), reeds oud, doch werd eerst in lateren tijd verveend. Tot de vervening werd aan Dijkgraaf, Hoogheemraden en Hoofdingelanden van *Rijnland*, die den polder van de eigenaren om niet hadden overgenomen, octrooi verleend bij K. B. van 3 Maart 1833 n°. 18. Het jaar daarna werd, nadat de polder, met de concessie, den 31 Juli 1833 openbaar was verkocht geworden, daarmede aangevangen, waarop in 1858 de droogmaking volgde. Een en ander geschiedde overeenkomstig een bij het octrooi gevoegd Reglement tot vervening, bedijking en droogmaking van den polder.

Krachtens dat Reglement werd het bestuur destijds uitgeoefend door den Burgemeester van *Rijnsaterwoude* en twee Gecommitteerden.

Bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n°. VIII [2]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d. a. v. n°. 10 (B. P. B. n°. 440) werd voor den polder een bijzonder reglement vastgesteld. Dit reglement werd, gelijk met die van zeven andere polders in *Rijnland*, bij Statenbesluit van 22 Juli 1896 n°. V [3]), goedgekeurd bij K. B. van 13 Augustus d. a. v. n°. 18 (B. P. B. n°. 978) aangevuld met eene bepaling, houdende, dat de begrootingen met de daarbij behoorende kohieren van overslag en de rekeningen met de daarbij behoorende bescheiden binnen één maand na de vaststelling aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* ter goedkeuring moeten worden ingezonden.

Een vroeger reglement was geapprobeerd in 1809.

De polder heeft geen keur.

---

[1]) Dl. II, blz. 105.

[2]) Not. Prov. Staten, Zomerverg. 1861, blz. 20.

[3]) Not. Prov. Staten, Zomerverg. 1896, blz. 163.

DE RIJNSATERWOUDSCHE POLDER.

Gemeente: *Rijnsaterwoude.*

Jan. 1904.
T. K. 403. W. K. Utr. 1.

Ook deze polder heeft eene eenigszins driehoekige gedaante, liggende met eene zijde, naar het noordwesten gekeerd, tegen het *Braassemermeer* met eene zijde, naar het zuiden gekeerd, tegen de *Leidsche vaart* en met de derde, naar het oosten gekeerde zijde, tegen den ringdijk van den hierna te behandelen *Wassenaarschen* polder. Waar deze ringdijk eene buitenbermsloot heeft loopt de grenslijn langs den westelijken of buitenteen, doch waar die buitenteen met de erven een onafgescheiden geheel uitmaakt, loopt zij langs de buitenkruinlijn van den dijk. Langs het *Braassemermeer* en de *Leidsche Vaart* wordt de polder beschermd door een eigen ringdijk. Onmiddellijk ten westen van de uitmonding in de *Leidsche Vaart* van het na te noemen z.g. *Binnenwater van Rijnsaterwoude* liggen buiten den ringdijk doch binnen de poldergrens enkele perceelen boezemland; deze genieten vrijdom van omslagen.

De polder is in 1625 gesticht [1]) door bekading van oeverland langs het *Braassemermeer* ten westen van den *Heerenweg*. Deze *Heerenweg*, vormende de verbinding tusschen *Oudshoorn* langs *Rijnsaterwoude*, *Leimuiden* en *Kudelstaart* naar *Aalsmeer*, loopt van zuid naar noord door het oostelijk deel des polders en op korten afstand evenwijdig aan den ringdijk van den *Wassenaarschen polder*; hij is eigendom van en in onderhoud bij de gemeente *Rijnsaterwoude*. De bebouwde kom van het dorp ligt langs dien weg en binnen den polder. Langs de oostzijde des wegs loopt het z.g. *Binnenwater van Rijnsaterwoude*, dat van ouds door een schutsluis van de *Leidsche vaart* gescheiden was. Dit binnenwater wordt gehouden op een zomerpeil van 0.93 M. ÷ A.P. [2]) en strekt tot boezem en afwatering van de bebouwde kom, verdeeld in een *Oostbon* ten oosten en een *Westbon* ten westen van den *Heerenweg*.

Het ingepolderde deel van den polder had veel te lijden van den golfslag in het Braassemermeer. De kade langs dit meer werd daarom versterkt door paal- en oeverwerk, hetgeen echter niet het gewenschte gevolg had, zoodat de ingelanden eerst in 1730 bij de Staten van Holland en Westvriesland en daarna in 1771 bij *Rijnlands* bestuur octrooi en consent vroegen om hun polder te mogen bedijken, verveenen en droogmaken. [3]) Deze beide verzoeken

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II, blz. 107.
[2]) Boezemkaart van Rijnland (1884)
[3]) *Rijnlands* O.A. Loquet 77 no. 1831.

werden afgeslagen, doch een hernieuwd verzoek had in 1797 een beter gevolg. Den 4 Juli van dat jaar verleenden Hoogheemraden van *Rijnland* het gevraagde consent. De bedijking, verveening en droogmaking had plaats volgens een bij het consent gevoegd, uit 31 artikelen bestaand reglement, en kwam in 1834 geheel gereed.

De administratieve polder bestaat nu, op grond ook van dat reglement, uit twee deelen: het grootste, westelijke deel of de eigenlijke droogmakerij en het kleinere, oostelijke deel of het Binnenwater. De droogmakerij heeft eene oppervlakte, binnen de poldergrens (dus met inbegrip van de boven reeds genoemde perceelen boezemland) van 42.26.83 H.A. en het Binnenwater van 7.25.10 H.A., zoodat de totale oppervlakte 49.51.93 H.A. bedraagt.

De ringdijk langs het *Braassemermeer* en de *Leidsche vaart* moet volgens het veenreglement de kapitale hoogte hebben van 30 duim (= 0.78 M.) + A.P., met eene tonrondte daarboven van 6 duim (= 0.16 M.) bij eene kruinsbreedte van 1 roede (= 3.77 M.). Die hoogte en breedte zijn echter bij verre na niet aanwezig. Volgens in Juli 1903 van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen bedroeg de hoogte langs het *Braassemermeer* 0.09 à 0.18 M. + A. P. bij eene breedte van 0.75 à 1.20 M. en langs de *Leidsche vaart* 0.21 à 0.09 M. ÷ A. P. bij eene breedte van 1.05 à 1.20 M.

De *Heerenweg*, dienende, over de grootste lengte, tot afscheiding van beide polderdeelen, heeft, volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) eene hoogte van 0.15 + A. P., en is in onderhoud bij de gemeente.

De buitenglooiing van den dijk tegen het *Braassemermeer* heeft steeds veel te lijden gehad. Zij is verdedigd door paalwerk, beschoeiing, steenglooiing en stortsteen en kostte steeds zeer veel aan onderhoud, dat voor de droogmakerij zeer bezwaarlijk was. Den 22 Juli 1844 kwam het dan ook tot eene overeenkomst tusschen het bestuur der droogmakerij en dat van *Rijnland*, waarbij *Rijnland* het onderhoud der oeverwerken op zich nam met vrije beschikking over den dijk daar langs tot op 13 M. uit den oever gemeten, tegen uitkeering door de droogmakerij van eene jaarlijksche vergoeding van *f* 124.77^5, berekend, naar de eenheid van *f* 3.— per H. A., over 41.59.20 H. A. Die overeenkomst is nog steeds van kracht. O. a. werd een vak kade ter lengte van ongeveer 1100 M. in 1874 van *Rijnland's* wege verzwaard tot eene kruinsbreedte van 2 M. en eene kruinshoogte van 0.40 M. + A. P.

Alle overige kaden worden door den polder onderhouden.

De droogmakerij wordt bemalen door een windvijzelmolen met ijzeren as en wieken staande in den zuidwesthoek des polders, bij de samenkomst van de *Leidsche Vaart* met het *Braassemermeer*. De vlucht der wieken bedraagt 23.82 M., de middellijn van den vijzel 1.14 M. en de spoed in den draad

---

[1]) Deel II, blz. 106.

1.35 M. De vijzel heeft eene helling van 25°. Het zomerpeil bedraagt 4.40 M. ÷ A. P.

Waterinlating in den polder geschiedt door aftapping uit het *Binnenwater* door middel van twee duikers, waarover straks meer.

Het gebied van het *Binnenwater van Rijnsaterwoude* vormt, zooals reeds gezegd, de oostelijke strook des polders. De zorg, dat het van ouds bestaan hebbende verlaat aan de *Leidsche Vaart*, steeds zal blijven bestaan werd, met het onderhoud dier sluis, in art. XXVI van het veenreglement uitdrukkelijk aan het droogmakerij-bestuur opgedragen. Aan de „Geinteresseerdens aan de Oost- en Westzijde der Heereweg", zijnde thans het gemeentebestuur, werd echter de bevoegdheid toegekend om naar hun welgevallen „een Pijl, betrekkelijk de hoogte of laagte van het water" te slaan. De sluis wordt sedert door den polder onderhouden; eene, laatstelijk in 1899 vastgestelde, keur regelt het gebruik. De sluis is van hout en heeft eene dagwijdte van 2.80 M., eene schutlengte van 10.25 M., slagdrempels diep 1.72 en 1.84 M. ÷ A. P. en deuren keerende tot 0.23 en 0.25 M. + A. P. [1]); zij werd in 1898 en 1899 belangrijk hersteld.

De eigenaars der gronden die, ten oosten en ten westen van den *Heerenweg*, op het binnenwater, dat tevens voor een deel de ringvaart van den *Wassenaarschen polder* vormt, afwateren betaalden van oudsher een zg. Molen- en Sluisgeld. De verplichting tot betaling van dat Molen- en Sluisgeld werd in genoemd artikel XXVI van het Veenreglement uitdrukkelijk bevestigd en de bijdrage daarbij vastgesteld op een jaarlijksch, onveranderlijk bedrag van *f* 3.10 per morgen, overeenkomende met *f* 4.12 per H.A.; deze bijdrage wordt ook nu nog steeds betaald.

Van uit het Binnenwater kan water worden afgetapt zoowel naar den *Wassenaarschen polder* als naar de droogmakerij. De aftapping naar den *Wassenaarschen polder* geschiedt, door een duiker met schuif in den ringdijk, wanneer die polder behoefte aan waterinlating heeft; die naar de droogmakerij heeft plaats door twee duikers, één iets ten noorden van de sluis en één aan het noordelijk deel des polders bij het dorp; eerstgenoemde duiker is afsluitbaar, laatstgenoemde is steeds open. Beide duikers zijn in onderhoud bij den polder en dienen bepaaldelijk tot afwatering van het Binnenwater, wanneer het peil daarin te hoog is.

Een bijzonder reglement voor den geheelen polder werd het eerst vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n°. VIII [2]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d. a. v. n°. 10 (B. P. B. n°. 439). Vermits er in den polder niet meer dan 6 stemgerechtigde ingelanden aanwezig waren, was art. 7 van het A. P. R. van toepassing en werd de polder beheerd door een Vertegenwoordiger.

---

[1]) Alphabetische lijst der polders in *Rijnland*, blz. 36.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861, blz. 20 vlg.

In 1896 werd het reglement echter, met het oog op de mogelijkheid, dat het aantal stemgerechtigde ingelanden zich zou uitbreiden, herzien, en werd bepaald, dat het bestuur voortaan zou bestaan uit een Voorzitter en twee Poldermeesters. Nochtans werd de bepaling, dat, wanneer het aantal stemgerechtigde Ingelanden niet meer dan zes bedraagt, en art. 7 van het A. P. R. mitsdien van toepassing bleef, het beheer aan een Vertegenwoordiger blijft opgedragen, gehandhaafd. Dit laatste heeft tot nu toe steeds plaats gehad.

Bij de herziening werd tevens de grensomschrijving verbeterd en werd in het reglement de verhouding overgenomen, waarin de onverveende deelen langs het Binnenwater tegenover het drooggemaakte deel krachtens art. XXVI van het veenreglement van 1797 steeds hebben gestaan. Met name werd de grens dier onverveende deelen nauwkeurig omschreven, en bepaald, dat die gronden een vasten omslag van *f* 4.12 per H.A. in de polderlasten zouden betalen.

Tot de overige in het reglement omschreven vrijdommen behooren: de eigendommen van den polder; de openbare wegen en voetpaden, als zoodanig op den legger vermeld; de steenen glooiing langs het *Braassemermeer* en de boven reeds genoemde perceelen boezemland nabij de sluis.

Het nieuwe reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 22 Juli 1896 n°. VI [1]), goedgekeurd bij K. B. van 11 September d.a.v. n°. 32 (B. P. B. n°. 988).

In de jaren 1898—1902 werd de omslag in de droogmakerij steeds geheven over eene oppervlakte van 41.38.95 H.A.; hij bedroeg in die jaren resp. *f* 25.—, *f* 25.—, *f* 25.—, *f* 20.— en *f* 17.— per H.A. Het molen- en sluisgeld werd steeds geheven over 7.25.10 H.A. en bracht jaarlijks *f* 29.87 op.

Behalve de keur op het gebruik der schutsluis bestaat er geenerlei polderverordening.

DE WASSENAARSCHE POLDER.

Gemeenten: *Rijnsaterwoude, Leimuiden, Ter Aar.*

Mei 1904.

T. K. 403. W. K. Utr. I.

Van de groep polders besloten tusschen de *Drecht*, de *Aar*, de *Leidsche Vaart*, het *Braassemermeer* en de *Oude Wetering* is de *Wassenaarsche polder* verreweg de grootste.

Ten noorden begrensd door de *Drecht*, ten oosten door den *Noordeind- en Geerpolder*, ten zuiden door de *Leidsche vaart* en ten westen door den *Rijn-*

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1896, blz. 171.

saterwoudschen polder, boezemland van het *Braassemermeer*, den *Kleinen* en den *Grooten Heilige-Geestpolder*, ligt hij, omgeven door een, geheel binnen zijne grenzen gelegen, eigen omringdijk, vrijwel in het midden van genoemde groep.

Buiten den ringdijk, doch binnen de poldergrens liggen:

aan de noordzijde, langs de *Drecht*, eene smalle strook boezemgronden veelal huiserven;

aan de westzijde, benoorden den na te noemen *Kerkweg*, de ringsloot, ook wel *Dijksloot* genoemd, een boezemwater dat langs de oostzijde van den *Heerenweg* loopt, en de smalle strooken boezemland tusschen die *Dijksloot* en den ringdijk gelegen, eveneens doorgaans door huiserven gevormd.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van 1031.38.48 H.A., waarvan 491.84.53 H.A. onder *Rijnsaterwoude*, 429.21.94 H.A. onder *Leimuiden* en 110.32.01 H.A. onder *Ter Aar*.

De grens tusschen *Leimuiden* ten noorden en *Rijnzaterwoude* ten zuiden wordt gevormd door den *Vrieschenweg*, die vanaf den *Heerenweg* ongeveer in het midden tusschen de bebouwde kommen dier twee gemeenten, in oostelijke richting den geheelen polder doorsnijdt, en aan diens oostelijke grens overgaat in den *Geerweg* naar *Nieuwveen*.

Het gedeelte onder *Ter Aar* beslaat den zuidoostelijken polderhoek. De *Langeraarsche* weg en het dorp *Langeraar* liggen hier buiten langs den ringdijk en binnen de grenzen van den hierna te behandelen *Noordeind- en Geerpolder*.

Tot aan de wet van 8 Juni 1864 (Staatsblad n°. 61) behoorde de gemeente *Leimuiden* en dus ook het noordelijk deel des polders, tot de Provincie Noord-Holland [1]). Zie over deze wet het medegedeelde bij de beschrijving van den *Griet- en Vriesekoopschen polder* hierboven.

Tot in de 2de helft der 17de eeuw lag het land, dat reeds verslagturfd was, nog oningepolderd. In het zuiden sprong de waterloop *de Doyssen*, komende uit *Esselijkerwoude*, den tegenwoordigen *Vierambachtspolder*, noordwaarts een eind naar binnen.

Den 24 Juni 1666 verleenden de Staten van Holland en Westvriesland aan JOHAN VAN WASSENAAR, Heer van *Warmond*, *Hazerswoude* enz. en anderen octrooi om te „mogen doen Droogmaken ende Bedijcken de Uytgeveende Gron- „den inde Quartieren van Vriesecoop, Leymuyden, Rhynsaterwoude, der Aar „Nieuweveen ende Calslagen, ende onder dien de Partyen gelegen tusschen „de Bilderdammerlaan [2]) ende Hoogeveensewegh ten Oosten, de Langeraerse

---

1) Vgl. Mr. G. DE VRIES Az. De Zeeweringen en Waterschappen van Noord-Holland; 1e uitgave; 1864; blz. 79.

2) De *Bilderdammerlaan* liep destijds nog ten zuiden van de *Drecht* door.

„Dyck ten Suyd-Oosten, de Molenwateringe anders genaamt de Leytse Vaart, „ten Suyden, den Heerwegh vande Rhynsaterwouder Brugge aff tot de Ley-„muyder Brugge toe, ten Westen, ende de Groote Dregt ten Noorden.". De bij dat octrooi verleende tijdelijke vrijdommen van verschillende belastingen werden later, laatstelijk nog den 16 November 1724, herhaaldelijk verlengd.

Reeds in 1666 kwam de droogmaking tot stand [1]), en zoo ontstond de tegenwoordige *Wassenaarsche polder.*

De geheele ringdijk wordt door de aangelande eigenaars onderhouden; noodige verhoogingen worden echter van polderwege uitgevoerd. Noch de keur, noch het bedijkingsoctrooi geven bepalingen omtrent de afmetingen. Toch schijnen dergelijke afmetingen van *Rijnland's* wege indertijd te zijn voorgeschreven. Althans op *Rijnland's* archief is een stuk aanwezig, waaruit blijkt, dat in 1836 de hoogte van den westelijken ringdijk langs *Rijnzaterwoude* door Commissarissen Hoogheemraden in het *Leidsche* kwartier was bepaald op 0.10 M. + A.P. bij eene kruinsbreedte van 2.50 M. [2]) Bij gemis aan alphabetische klappers kon daaromtrent echter niets naders worden gevonden.

Volgens door het polderbestuur aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* in 1903 verstrekte inlichtingen wordt voor den ringdijk in den laatsten tijd geleidelijk gestreefd naar eene kruinshoogte = A. P. bij eene kruinsbreedte van 0.75 M.

De bemaling van den polder had vroeger plaats door twee gangen windvijzelmolens met een vlucht van 27.90 M. staande aan en uitslaande op de *Drecht*, aan de noordzijde des polders. Elke gang maalde twee hoog. In 1879 werd de windbemaling opgeheven en vervangen door een stoomgemaal, dat geplaatst werd ter plaatse van den vroegeren oostelijken gang windmolens [3]).

Het stoomgemaal bestaat uit twee direct werkende hevelcentrifugaalpompmachines ieder gedreven door een stoomketel van 5 atm. overdruk en 65 M². verwarmd oppervlak. Elke machine heeft een vermogen van 45 P. K. in wateropbrengst. Elke pomp heeft een waaier van ongeveer 2.00 M. middellijn, een horizontale afvoer- en een verticale aanvoerbuis. De stoomketels hebben eene lengte van 6.30 M. en eene middellijn van 2.00 M. Zij zijn ieder voorzien van twee vuurgangen met een middellijn van 0.80 M. waarin 20 Gallowaybuizen.

Het machine- en ketelgebouw is inwendig breed 7.20 M. De machinekamer is inwendig lang 7.00 en het daarachter geplaatste ketelhuis 10.80 M.

Onder beiden door loopt een toog, toegang gevende van het polderwater naar de zuigbuizen der pompen. Die toog is wijd in den dag 3.60 M. en ligt

---

[1]) Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II, blz. 16.

[2]) *Rijnland's* N. A. Loq^{t} 91 n°. 45.

[3]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland* 1879, blz. 132.

met den vloer op 6.50 M. ÷ A.P. De top van het gewelf ligt op ongeveer 2.50 M. ÷ A.P.

De vloer in machine- en ketelkamer ligt op 1.55 M. ÷ A.P. De afvoerbuizen der pompen monden uit in een onmiddellijk aan het pompgebouw aansluitenden voorwaterloop, lang 4.80 M:, wijd aan de voorzijde 4.70 M. en voorzien van twee stel schotbalksponningen. Deze voorwaterloop mondt weer uit in een voorboezem, lang ongeveer 12 M. en breed 13 M. die het gemaal scheidt van den ringdijk. In dien ringdijk ligt een steenen doorlaatbrug, wijd in den dag 2.00 M. en breed tusschen de rollagen 3.40 M. De opening dier brug is afgesloten door een paar keerdeuren.

Het peil in den polder is in de keur bepaald op 4.95 M. ÷ A.P.

De hoofdwaterleidingen of tochten in den polder zijn:

de *machinetocht* van af het stoomgemaal zuidwaarts tot den *Vriezenweg*, die aldaar overbrugd is;

de *Langeraarsche* tocht van af die brug zuidwaarts tot de *Leidsche vaart*; deze vormt over de grootste lengte tevens de grensscheiding tusschen de gemeenten *Rijnzaterwoude* en *ter Aar;*

de *Maartenstocht* loopende ongeveer evenwijdig met en op een afstand van circa 1100 M. ten westen van den *Langeraarschen* tocht, van af den *Vriezenweg* zuidwaarts tot nabij de *Leidsche vaart;*

de *Rijnzaterwoudsche* tocht, verbindende den *Langeraarschen* met den *Maartenstocht;*

de *Oude Molentocht*, zijnde de voormalige molentocht van den westelijken gang vijzelmolens, en loopende van af den *Vriezenweg* tegenover den na te noemen *Nieuw-* of *Overbuurtschenweg* noordwaarts tot aan de *Drecht*, en

de *Vriezekoopsche tocht* loopende uit het miden van den *Ouden Molentocht* oostwaarts en evenwijdig met den *Vriezenweg* tot den oostelijken ringdijk en daarbij den *machinetocht* kruisende.

Deze hoofdwaterleidingen moeten, evenals de overige polderslooten, door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen worden onderhouden. Het schieten der tochten geschiedt echter voor rekening van den polder.

Het inlaten van water kan, behalve door particuliere inlaatduikers, waarvan een o. a. uit het Binnenwater van *Rijnzaterwoude*, behoorende tot den *Rijnzaterwoudschen polder* (zie bij dien polder), plaats hebben door drie polderinlaatduikers, als een aan de *Leidsche vaart*, een aan de *Drecht* en een aan de *Dijksloot* langs den westelijken ringdijk. De polderkeur geeft omtrent dat inlaten eenige voorschriften.

De *Vriezenweg*, in 1868 verhard, staat onder beheer der gemeente *Leimuiden*, doch is eigendom van een aantal particulieren. De opritten van dien weg worden door den polder onderhouden, die ook, volgens de keur, zonder schadevergoeding gerechtigd is duikers door den weg te leggen. Behalve die duikers

onderhoudt de polder bovendien de brug aan het zuidelijk uiteinde van den machinetocht.

Van uit den *Vriezenweg* loopt op ongeveer 600 M. ten oosten van den westelijken ringdijk de *Nieuw-* of *Overbuurtsche weg* zuidwaarts naar de *Leidsche Vaart.* De *Kerkweg* verbindt dien weg weder met het dorp *Rijnsaterwoude.* Deze *Kerkweg*, wiens oprit op den ringdijk in onderhoud is bij den polder, en het deel van den *Nieuwbuurtschen weg* ten zuiden van dien *Kerkweg* zijn behard. Beide wegen staan onder keur van den polder en moeten door de onderhoudsplichtige eigenaren tonrond en afwaterend onderhouden worden. Ook hier is de polder gerechtigd, zonder schadevergoeding duikers te leggen.

Een bijzonder reglement voor den polder werd, zulks met buiten werkingstelling van een reglement door Hoogheemraden van *Rijnland* den 11 Februari 1832 gearresteerd, vastgesteld bij Statenbesluit van 9 November 1865 n°. VI [1]), goedgekeurd bij K. B. van 23 December d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n°. 646).

Bij dat reglement was het Bestuur opgedragen aan een Dijkgraaf en vier Heemraden voor wie een grondbezit van 10 H.A. omslagplichtig land in den polder was voorgschreven. Vrijdom van omslagen was toegekend aan:

a. gronden en wateren van en buiten de buitenbermsloot van den ringdijk des polders, en daar waar een buitenbermsloot niet bestaat en de dijk verheeld is aan buitengronden, alles wat buiten de kruin van den dijk gelegen is;

b. wegen bij het kadaster bekend;

c. molenerven en molenboezems; en

d. eigendommen van den polder.

In art. 9 was nog bepaald:

„Aan de eigenaren der woningen en landerijen van Pulmot, ter grootte van „43 bunders, 13 roeden, 98 ellen, en van het zoogenaamde Schapenhok, ter „grootte van 30 bunders, 4 roeden, blijft voortdurend toegestaan, om ter oor„zake der lagere ligging der landerijen, het water door middel van molentjes „geheel ten hunnen koste op den algemeenen polderboezem op te malen."

Op verlangen van het bestuur werd dit reglement in 1897 herzien en bij Statenbesluit van 20 Juli 1897 n°. XIII [2]). goedgekeurd bij K. B. van 8 September d.a.v. n°. 27 (B. P. B. n°. 1009) vervangen door een nieuw reglement, waarin in hoofdzaak de volgende wijzigingen werden aangebracht:

1°. werd het aantal bestuursleden, met het oog op de verminderde werkzaamheden ten gevolge van de vervanging der vier windmolens door één stoomgemaal, verminderd met één Heemraad. Diensvolgens bestaat het bestuur thans uit een Dijkgraaf en drie Heemraden; het zetelt te *Rijnsaterwoude.* Tevens werd het vroegere bezwarende vereischte grondbezit van 10 H.A. voor

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1865, blz. 23.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1897, blz. 54.

de benoembaarheid afgeschaft, werden de jaarwedden van den Secretaris en van den Penningmeester verhoogd en werd het hoogste bedrag der huishoudelijke bestuurskosten, in verband met de vermindering van het aantal bestuursleden, verlaagd;

2°. werden van de vrijstelling van omslagen vervallen verklaard de molenerven en molenboezems, doch daarentegen daarin opgenomen de hierboven reeds opgesomde hoofdwaterleidingen of tochten, zoomede bij de vrijstelling van wegen ook opgenomen de voetpaden; eindelijk

3°. werd het bovengenoemde oude art. 9 geschrapt, wijl de beide daarin genoemde molentjes, na de invoering der stoombemaling overbodig waren geworden en in 1882 waren afgebroken.

De gewone polderomslag werd in de jaren 1898 en 1899 geheven over 1006.30.00, en in de jaren 1900, 1901 en 1902 over 1006.09.92 H.A. Hij bedroeg in die jaren telkens *f*7.50 per H.A., behalve in het jaar 1900 waarin hij *f*10.– per H.A. bedroeg.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE NOORDEIND- EN GEERPOLDER.

Gemeenten: *Leimuiden, Ter Aar.*

Sept. 1904.

T. K. 403, 404. W. K. Utr. 1.

Ten oosten van den *Wassenaarschen polder*, hierboven beschreven, en aan de westzijde mitsdien door diens ringdijk begrensd, sluit zich de *Noordeind- en Geerpolder* aan, die ten noorden ingesloten wordt door de *Drecht* van tegenover *Bilderdam* tot ongeveer tegenover het *Huis ten Drecht*, ten oosten door de *Nieuwe Vaart* en *de Aar* van af tegenover het *Huis ten Drecht* tot aan de *Vijfgatenbrug* over de *Leidsche Vaart* en ten zuiden door die *Leidsche Vaart* van af genoemde brug tot aan den ringdijk van den *Wassenaarschen polder*.

De polder wordt van het westen naar het oosten doorsneden door den *Vriezen-* of *Geerweg*, komende uit den *Wassenaarschen polder* en oostwaarts, met de *Kattenbrug* over de *Aar* loopende naar het dorp *Nieuwveen*. Door dien weg wordt de polder in twee ongelijke deelen verdeeld. Het grootere, zuidelijke deel is de *Noordeindsche polder* en ligt in de gemeente *Ter Aar*; het kleinere, noordelijke deel is de *Geerpolder* en ligt onder *Leimuiden*. Beide deelen stonden vroeger op zich zelf en hadden een eigen Bestuur.

De *Noordeindsche polder* behoorde steeds onder *Rijnland* en is zeer oud; reeds in 1582 zond hij bij *Rijnland* zijne rekening in. [1])

---

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 111.

De *Geerpolder* is eerst bij het reglement van 1857 tot *Rijnland* gebracht; hij behoorde vroeger tot *Amstelland* en vormde met den tegenwoordigen *Buiten-Westerpolder* en den thans tot den polder *Zevenhoven* behoorenden (*Binnen-*) *Westerpolder* [1]) één waterstaatkundig geheel onder den naam van *Westendtse-polder* [2]). Ook behoorde hij vroeger tot de Provincie *Noord-Holland* [3]); eerst bij de wet van 8 Juni 1864 (Staatsblad n°. 61) kwam hij met de gemeente *Leimuiden* aan de provincie *Zuid-Holland*. De watergemeenschap tusschen beide deelen van den *Westendtsen-polder*, welke door de *Nieuwe Vaart* of *Aar* gescheiden waren, moet vroeger plaats hebben gevonden door een grondduiker onder door die *Aar*. Ook de *Noordeindsche polder* moet op deze wijze verbonden zijn geweest met den thans tot den polder *Nieuwkoop* behoorenden *Schilkerpolder*, aan de overzijde van de *Aar* gelegen [4]). Hierin, nu, kwam verandering, doordien den 5 December 1825 Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* eene in Maart 1824 gesloten overeenkomst approbeerden tusschen het Heemraadschap van den *Amstel en Nieuwer-Amstel*, dat kort te voren zijne taak zag uitgebreid met het beheer over de *Aar*, en de besturen der *Nieuwkoopsche* droogmakerij, der *Noordeindsche-* en *Schilleker-polders*, der *Geer-* en *Westerpolders* en van het Ambacht van *Nieuwveen*. In die overeenkomst werd bepaald dat de grondduikers onder door de *Aar* (in het stuk den *Amstel* genoemd) door eerstgenoemd Heemraadschap zouden worden opgeruimd. De *Nieuwkoopsche* droogmakerij zou de bemaling overnemen van den *Schilkerpolder* en daarbij afstand doen van de bemaling van den *Geerpolder*. Het Bestuur van den *Noordeindschen* polder, eindelijk, afstand doende van de bemaling van de Landen van den *Schilkerpolder*, zou zich belasten met de bemaling van de Landen van den *Geerpolder* tegen een vast en onveranderlijk Molengeld van *f* 2.12 per bunder. Het zou daartoe te zijnen koste in den *Geerdijk* (of *Geerweg*) doen leggen eene brug tot vereeniging der polders. Ook zou het doen leggen eene valbrug tusschen het huis tegenover de *Aarsluis* en het jaagpad. Voorts werd aan het Bestuur van de Gecombineerde *Noordeindsche-* en *Geerpolders* machtiging verleend om te allen tijde de kade van den *Geerpolder* te schouwen en om de eigenaren hunne hoefslagen te doen brengen en onderhouden tot de hoogte van 31 duim ($= 0.81^5$ M.) boven A.P.

Uit krachte van deze overeenkomst werden beide polders feitelijk tot één waterstaatkundig geheel verbonden. Toch behielden zij elk zijn eigen Bestuur

---

[1]) Beide die polders liggen thans nog in *Amstelland*.

[2]) Vgl. de kaarten van DOU a° 1647, 1687 en 1746.

[3]) Vgl. Mr. G. DE VRIES Az., de Zeeweringen en Waterschappen van Noord-Holland; 1e uitgave (1864), blz. 80.

[4]) Op oude kaarten hebben wij vergeefs naar die grondduikers gezocht; vgl. ook *Rijnland's* O.A. L' 11 n°. 539.

en onafhankelijk bestaan. Voor den *Noordeindschen polder* werd door de Staten bij Besluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d. a. v. n°. 71 (B. P. B. n°. 131) een Bijzonder Reglement vastgesteld. Nadat de gemeente *Leimuiden* aan de provincie *Zuid-Holland* was overgegaan geschiedde hetzelfde voor den *Geerpolder* bij Statenbesluit van 4 November 1868 n°. IX [2]), goedgekeurd bij K. B. van 21 December d. a. v. n°. 16 (B. P. B. n°. 662). Dit laatste reglement werd nog bij Besluit der Staten van 11 Juli 1877 n°. XIX [3]), goedgekeurd bij K. B. van 6 September d. a. v. n°. 7 (B. P. B. n°. 766) gewijzigd, met het doel de bezoldiging van den Secretaris en van den Penningmeester, zoomede het hoogste bedrag der huishoudelijke bestuurskosten te verhoogen.

Toen nu in 1878 bij de beide polderbesturen het voornemen bestond om den vasten omslag per bunder, welke volgens het contract van 1824 door den *Geerpolder* voor de bemaling moest worden opgebracht, te vervangen door eene vaste globale som, gaf dit aanleiding, dat Gedeputeerde Staten, liever dan de ter zake gesloten overeenkomst goed te keuren, een voorstel deden aan de Staten om de wederzijdsche verhoudingen tusschen de twee polders in het reglement te regelen. De daartoe meest geschikte wijze bleek te zijn het brengen van beide polders onder één bestuur, waartegen te minder bezwaar bestond, vermits zij één en hetzelfde belang van waterloozing en één en hetzelfde belang van waterkeering hadden. Deze regeling zou dan ook moeten leiden tot vereenvoudiging van beheer, verzekering van de eenheid van zorg voor een gemeen belang en versterking van het poldergezag zonder wijziging te brengen in de verhouding waarin de tot één corporatie te vereenigen landen ten aanzien der lasten en plichten tot elkander stonden. Met deze voorstellen vereenigden zich de staten bij hun Besluit van 14 November 1878 n°. XXX [4]), goedgekeurd bij K. B. van 9 Januari 1879 n°. 37. Het nieuwe reglement voor de vereenigde polders werd, met intrekking der oude reglementen van elk hunner, afgekondigd in het B. P. B. onder n°. 786.

Van de beide aldus gecombineerde polders ligt het westelijk, tegen den *Wasschenaarschen polder* aansluitende deel sedert zeer geruimen tijd tot plas verveend.

In het oostelijk deel der polders, echter, lagen eenige weilanden, welke zelfs bij het laagste peil dat, vooral in geval van zuidwesten wind en aanhoudenden regen kon worden bereikt, werden benadeeld door te hoogen

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vlg.
[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1868, blz. 26.
[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1877, blz. 157.
[4]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1878, blz. 97.

waterstand. De eigenaren van de betrokken perceelen, voor zoover die in den vroegeren *Geerpolder*, thans *Afdeeling Geer* genaamd, gelegen waren gingen op dien grond in 1892 eene overeenkomst aan, strekkende tot het gezamenlijk bekostigen van eene afdamming hunner laag gelegen eigendommen en van het oprichten en in werking houden van een watermolentje, dat het afgedamde gedeelte tot een lager peil op het hoogere polderwater zou kunnen afmalen. De vereischte vergunning tot het maken van deze werken werd den contractanten door de vergadering van Stemgerechtigde Ingelanden op 19 Maart 1892 verleend.

Intusschen bleek de afdamming in het gedeelte *Geer* en de bemaling van het afgedamd gedeelte door een watermolentje aan den noordelijken plas niet mogelijk, zonder dat ook het laagliggend gedeelte van de Afdeeling *Noordeind* werd afgedamd en de beide afgedamde deelen werden verbonden door een duiker in den *Geerweg*. De eigenaren van het laaggelegen gedeelte van de afdeeling *Noordeind* traden dan ook later tot de bovengenoemde overeenkomst toe. Zoo ontstond in den gecombineerden polder de zoowel in *Geer* als in *Noordeind* gelegen nieuwe afdeeling, genaamd „*de Afdamming*." Ten einde het voortbestaan der uitgevoerde werken en der getroffen financieele regeling beter te verzekeren werd het bijzonder reglement van den gecombineerden polder, op verzoek van het Bestuur en van belanghebbenden, bij Statenbesluit van 11 Juli 1893 n°. XVII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 7 Augustus d.a.v. n°. 20 (B. P. B n°. 944) aangevuld met bepalingen omtrent de wijze waarop de kosten van onderhoud der werken, welke onder het beheer van het bestuur des polders werden gebracht, zouden worden gedekt.

Binnen zijne grenzen beslaat de geheele polder eene oppervlakte van 451.62.12 H.A., waarvan 320.30.70 H.A. behooren tot de afdeeling *Noordeind* (gemeente *Ter Aar*) en 131.31.42 H.A. tot de afdeeling *Geer* (gemeente *Leimuiden*). De over de deelen *Noordeind* en *Geer* zich uitstrekkende afdeeling *Afdamming* beslaat eene oppervlakte van 109.42.00 H.A. en bestaat nit de kadastrale perceelen gemeente *Leimuiden*, sectie C n°s. 815 [2]), 612, 620, 613, 621, 622, 633, 634, 635, 636, 637, 882, 639, 631, 632, 630, 619, 615, 614, 616, 617, 618, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 751, 752, 753, 754, 755, 660, 662, 659, 658, 664, 663, 665, 666, 667, 672, 676, 677, 813, 814, 1124, 1127, 1125, 1126, 803, 673, 674, 675, 1048, 1049, 1056, 1057, 657, 644, 656, 640, 643, 642, 641, 647, 646, 645, 654, 655, 648, 651, 649, 650, 652, 669, 668, 670, 671, 678, 679, 681, 874, 873, 691, 692, 1071, 1070, 682 en 683 en gemeente *Ter Aar*, sectie A, n°s. 2657,

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1893, blz. 55.

[2]) Het bijzonder reglement vermeldt ten onrechte tusschen de n°s. 815 en 612 nog n°. 816. Dit perceel, thans gesplitst in de perceelen 994, 995, 1163, 1164 en 1165 ligt geheel buiten de poldergrens aan de noordzijde van de *Drecht* nabij het dorp *Bilderdam*.

2658, 2659 [1]), 1955, 95, 119, 98, 99, 93, 100, 94, 71, 69, 68, 47, 1898, 1899, 2131, 2130, 45, 1953, 1954, 40, 41, 42, 35, 32, 31, 30, 29, 49, 48, 66, 67, 2627, 2499, 2065, 2143, 2626, 36, 37, 33, 34 en 126 gedeeltelijk.

Omtrent de *waterkeeringen* des polders kan het volgende worden medegedeeld:

langs de westzijde wordt de polder geheel beschermd door den ringdijk van den *Wasschenaarschen polder*;

langs de noordzijde, aan de *Drecht* wordt de kade onderhouden door de eigenaars die daarover gehoefslaagd zijn. De, laatstelijk in 1899 vastgestelde polderkeur schrijft voor deze kade eene hoogte voor van 0.17 M. + A. P. bij eene kruinsbreedte van 1.00 M. [2]). De buitenglooiing moet eene helling hebben van 2 op 1 terwijl de binnenglooiing van den bovenkant der kade tot op het maaiveld eene lengte moet hebben van minstens 2.50 M.;

de kade langs de *Aar* van tegenover het *Huis ten Drecht* zuidwaarts tot aan de *Kattenbrug* is, sedert 1887, grootendeels eigendom van en geheel in onderhoud bij de afdeeling *Geer* des polders (zie straks). Zij staat bekend onder den naam van *Geerkade* en had, volgens in het voorjaar 1903 van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen eene kruinshoogte van 0.02 M. ÷ tot 0.17 M. + A. P. Zij wordt door den polder verhuurd;

van af de *Kattenbrug* zuidwaarts tot aan de *Vijfgatenbrug*, dus langs het deel *Noordeind*, wordt de polder beschermd door het jaagpad langs de *Aar*, dat evenwel buiten de poldergrens ligt. Dit jaagpad is eigendom van en in onderhoud bij het *Heemraadschap van den Amstel en Nieuwer Amstel* [3]) (dat vroeger ook de *Geerkade* in eigendom en onderhoud had). Volgens in Juli 1903 van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen had de waterkeering hier eene kruinshoogte van 0.15 M. ÷ tot 0.20 M. + A. P. en eene kruinsbreedte van 0.30 tot 1.30 M.;

de kade langs de *Leidsche Vaart* of de *Smidskade* vanaf de *Vijfgatenbrug* tot de *Langeraarsche brug*, eindelijk, is voor een deel eigendom van en geheel in onderhoud bij het deel *Noordeind* der gecombineerde polders. Volgens eveneens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen had deze kade in Juli 1903 eene kruinshoogte van 0.18 M. ÷ tot 0.01 M. + A. P. en eene kruinsbreedte van 0.65 M. tot 1.40 M.

De twee gecombineerde polders worden bemalen door een windschepradmolen met ijzeren as en wieken staande ongeveer op het midden der *Smidskade* en

---

[1]) Voor de n°s. 2657, 2658 en 2659 vermeldt het bijzonder reglement nog de n°s. 50 en 51, waaruit zij ontstaan zijn.

[2]) Volgens in Juli 1903 van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen had deze kade echter eene kruinshoogte van slechts 0.12 M. ÷ tot 0.13 M. + A. P. en eene kruinsbreedte van 0.65 à 1.15 M.

[3]) Zie DE VRIES—SCHORER; blz. 231 vlg.

uitslaande op de *Leidsche Vaart*. De molen heeft een vlucht van 27.60 M; het scheprad heeft eene middellijn van ongeveer 5.85 en eene schoepbreedte van ongeveer 0.45 M. De hartlijn der wateras ligt op 0.70 M. + A. P. en de bovenkant van den opleider op 1.35 M. ÷ A. P.

Het polderpeil is in beide afdeelingen, *Noordeind* en *Geer*, in de keur bepaald op 1.40 M. ÷ A. P. Voor de afdeeling *Afdamming*, die door een klein windschepradmolentje staande aan den westelijken rand en uitslaande op den noordelijken plas in de afdeeling *Noordeind* bemalen wordt, is geen vast peil bepaald en wordt de waterstand naar omstandigheden geregeld. Alleen bepaalt art. 2, al. 2 van het bijzonder reglement dat de bemaling in de *Afdamming* moet stilstaan wanneer de groote *Noordeindsche* molen, om welke reden ook, niet kan malen en het water in het niet afgedamde deel aan het gewone peil staat.

Eigenlijke hoofdwaterleidingen bestaan er in den polder niet. Het water wordt uit de oostelijke landen door tochten, slooten en weteringen gevoerd naar de groote plassen aan de westzijde der polders. In *Noordeind* onderscheidt men den *noordelijken-* en den *zuidelijken plas*, die gescheiden worden door het *Kerkpad*, dat van het *Papenveer* tegenover de *Kromme Aar* aan de *Aar* noordwestwaarts loopt naar den *Langeraarschen weg*. In het deel *Geer* is slechts één plas, die met den noordelijken plas in *Noordeind* in verbinding staat door middel van de ingevolge de overeenkomst van 1824 in den *Geerdijk* of *Geerweg* gelegde brug. Deze brug is in 1902 in steen en ijzer vernieuwd. De polderwaterleidingen moeten overigens door de eigenaren op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden worden.

De *Langeraarsche weg* loopt van af den *Geerweg* zuidwaarts eerst over den ringdijk van den *Wassenaarschen polder* doch komt zuidelijker geheel binnen de poldergrens om met de *Langeraarsche* of *Leidsche brug* over de *Leidsche Vaart* in den *Vierambachtspolder* te komen. Het dorp *Langeraar* langs dien weg ligt geheel binnen den polder.

In de afdeeling *Noordeind* geven twee schutsluizen scheepvaartgemeenschap tusschen het boezem- en het polderwater, en wel één te *Langeraar* ten westen van den *Langeraarschen weg* onmiddellijk tegen den ringdijk van den *Wassenaarschen polder* aan de *Leidsche Vaart* en één bij het *Papenveer* in het jaagpad langs de *Aar*. Beide sluizen, vroeger van hout, zijn geheel van steen met houten deuren vernieuwd, die te *Langeraar* in 1895 en die bij het *Papenveer* in 1898. Hunne hoofdafmetingen zijn thans:

	Dagwijdte.	Schutkolk-lengte.	Bovenkant Slag-balken.	Bovenkant muren bij de deuren.
Sluis te *Langeraar*	3.05 M.	13.30 M.	2.30 M. ÷ AP.	0.30 M. + AP.
Sluis aan het *Papenveer*	3.05 „	11.75 „	2.30 M. ÷ AP.	0.30 M. + AP.

De sluisvaart die van af den zuidelijken plas in *Noordeind* toegang geeft naar de sluis te *Langeraar* is in den *Langeraarschen weg* overbrugd met eene ophaalbrug. Beide sluizen, de sluisvaart en de ophaalbrug zijn eigendom van en in onderhoud bij de afdeeling *Noordeind* der polders. Door de twee sluizen, zoomede door den watermolen kan, zoo noodig, water in den polder worden ingelaten. Omtrent de waterinlating geeft de polderkeur overigens geene voorschriften.

Ingevolge art. 8 van het bijzonder reglement des Polders bestaat er thans vierderlei begrooting en rekening.

De *eerste* betreft de bestuurskosten. Zij wordt gedekt door een hectaresgewijzen gelijken omslag over alle omslagplichtigen landen des geheelen polders. Die omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 0.70, *f* 0.70, *f* 0.70, *f* 1.— en *f* 0.80 per H. A. en werd telkens geheven over 430.86.94 H. A.

De *tweede* betreft de bemaling des Polders op den boezem, de brug in den *Geerdijk*, de twee sluizen, het onderhoud der *Smidskade* en al wat in het uitsluitend belang van het gedeelte *Noordeind* mocht worden vereischt. Zij wordt gedekt ten deele door een vasten omslag over de omslagplichtige landen van het gedeelte *Geer* ten bedrage van *f* 1.65 per H.A. — die omslag werd in de jaren 1898—1902 telkens geheven over 130.93.17 H.A. — en voor het overige door een omslag naar de behoefte van de omslagplichtige landen van het gedeelte *Noordeind*. In de jaren 1898—1902 bedroeg deze laatste omslag, die telkens geheven werd over 304.10.72 H.A., resp. *f* 4.30, *f* 4.30, *f* 4.30, *f* 4.— en *f* 3.20 per H.A.

De *derde* betreft, voor zoover daaraan behoefte mocht bestaan, — en die behoefte heeft sedert de invoering van het reglement in 1879 steeds bestaan — de kosten die het Bestuur mocht maken in het belang der kaden van het gedeelte *Geer* zonder die op de gehoefslaagden te kunnen verhalen, en van al wat in het uitsluitend belang van het gedeelte *Geer* mocht worden verricht. Uit haar worden ook bekostigd de aan de afdeeling *Noordeind* te voldoene bemalingskosten. Zij wordt gedekt door een omslag over de omslagplichtige landen in het gedeelte *Geer*. Die omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 2.30, *f* 2.30, *f* 2.30, *f* 2.— en *f* 1.20 per H.A. en werd telkens geheven over 126.76.22 H.A.

De *vierde*, eindelijk, betreft de kosten van afdamming en bemaling van het deel genaamd de *Afdamming* en van den doorlaatduiker in den *Geerdijk* binnen die *Afdamming* gelegen, alsmede al wat verder in het uitsluitend waterstaatsbelang van die gronden wordt vereischt. Zij wordt gedekt door een afzonderlijken omslag over die perceelen behoudens de na te noemen vrijdommen. Die omslag bedroeg in de jaren 1898 tot en met 1901 *f* 4.— en in 1902 *f* 5.— per H.A. en werd telkens geheven over 98.34.90 H.A.

De Stemgerechtigde Ingelanden van het gedeelte *Geer* onthouden zich van stemmen over de tweede en die van het gedeelte *Noordeind* onthouden zich

stemmen over de derde begrooting en rekening. Over de vierde begroo-
en rekening stemmen alleen de Stemgerechtigde Ingelanden, ter zake van
egrooting omslagplichtig.

dom van alle omslagen is in het bijzonder reglement toegekend aan:
openbare wegen en paden, als zoodanig op den legger vermeld;
algemeene en bijzondere begraafplaatsen, en
eigendommen van den polder.

van den afzonderlijken omslag tot dekking der vierde begrooting zijn
dastrale perceelen gemeente *Leimuiden*, Sectie C n°s. 815, 813, 814, 1124,
1125, 1126 en 803.

r de vereeniging der twee polders bestond het Bestuur van den *Noord-
hen polder* zoowel als van den *Geerpolder* ieder uit een Schout en twee
rmeesters. Sedert de vereeniging in 1879 bestaat het gecombineerde
ur uit een Schout en vier Poldermeesters, voor wier benoembaarheid
rondbezit van 5 H.A. omslagplichtig land vereischt wordt. Voor den
t en twee der Poldermeesters wordt dit bezit gevorderd in het gedeelte
md *Noordeind*, en voor de twee andere Poldermeesters in het gedeelte
md *Geer*. Het Bestuur zetelt te *Ter Aar*.

DE POLDER VIERAMBACHT.

Gemeenten: *Woubrugge*, *Oudshoorn*, *Ter Aar*, *Rijnsaterwoude*.

Mei 1904,
T. K. 403, 423. W. K. Utr. 1. Utr. 3.

het land, begrepen tusschen het *Braassemermeer* en de *Leidsche Vaart*
oorden, de *Aar* ten oosten, de *Kromme* en de *Korte Aar* ten zuidoosten,
Rijn ten zuidwesten en de *Heimans-* of *Woudwetering* ten westen was
n aanvang der 17de eeuw slechts het oostelijk deel ingepolderd. De kaart
Balthasar geeft hier drie polders aan, als den *Middelpolder* ten noorden,
Wtentse polder in het midden en den *Grooten polder van Outshoorn* in
uiden. Langs de westzijde werden zij begrensd door de *Doyssen*, eene
ige watering die noordwaarts, in den tegenwoordigen *Wassenaarschen*
nog doorliep en thans vervangen is door den rechten *Krakeeltocht*, den
ooperdijk, thans de scheidsloot tusschen de gemeenten *Woubrugge* en
hoorn, den *Heerwegh*, die van *Oudshoorn* over *Rijnsaterwoude*, *Leimuiden*
udelstaart naar *Amsterdam* liep, den *Outhoorentse weg* langs de tegen-
lige *Oudshoornsche buurt* en de *Vaarsloot* van die buurt naar den *Rijn*.
t lang daarna werd ook het westelijk deel allengs ingepolderd. Op
nd's archief [1]) is een accoord aanwezig van 28 April 1638 gesloten

[1]) *Rijnland's* O. A., Loqt. 12 n°. 554.

tusschen ingelanden onder *Esselijkerwoude* (*Esselijkerwoude* of *Heer Jacobswoude* was de oude naam van het tegenwoordige *Woubrugge*) tusschen de *Woutwatering* aan de eene zijde en de *Heereweg* aan de andere zijde, strekkende van de *Swet* en de *Molenwatering* (de toenmalige naam van de *Leidsche Vaart*) zuid aan tot de landen van den heer van *Warmond* op 't oosteinde en tot het land van CORNELIS JANSZ. VAN SWANEVELD op 't westeinde toe „om de gronden in den voors. ring gelegen onder een corpus te brengen en te bepolderen". Zoo ontstond de *Vroonlandsche polder.* Ook andere polders volgden spoedig, zoodat omstreeks 1733 het geheele eiland was ingepolderd. Het bestond toen uit: den *Vroonlandschen polder* onder *Esselijkerwoude*, begrensd door de *Heimanswetering* ten westen, de *Swet-wetering*, het *Braassemermeer* en de *Leidsche vaart* ten noorden, den *Heerweg* ten oosten en de *Duikerkade* of scheiding tusschen *Esselijkerwoude* en *Oudshoorn* ten zuiden;

den *Swetpolder*, in den noordwestelijken hoek, gelegen onder *Esselijkerwoude* en voor een klein deel onder *Rijnsaterwoude*, van den *Vroonlandschen polder* gescheiden door de *Swetwatering* (de tegenwoordige *Zwet-weg*) en aan de noordwest- en noordoostzijde begrensd door het *Paddegat* [1]) en het *Braassemermeer*; deze *Swetpolder* werd, volgens een contract van 2 September 1737, met den *Vroonlandschen polder* gecombineerd;

den *Heerewegsen polder* onder *Esselijkerwoude*, begrensd door den *Heerweg* ten westen, de *Leidsche vaart* ten noorden, den *Uiteindschen* en *Langeraarschen dijk* (thans nog een grindweg) ten oosten en de reeds genoemde *Duikerkade* ten zuiden; de *Doyssen* liep er midden door en was aan de *Leidsche vaart* door een verlaat afgesloten, waarnaast de poldermolen stond;

den *Middelpolder* onder *Langeraar*, begrensd door de *Leidsche vaart* ten noorden, de *Aar* ten oosten, den nog thans bestaanden *Kerkweg* ten zuiden en den *Langeraarschen dijk* ten westen;

den *Uytentsen polder* onder *Langeraar*, begrensd door den *Kerkweg* ten noorden, de *Aar* ten oosten, de scheid tusschen *Langeraar* en *Oudshoorn* ten zuiden en den *Uytentsendijk* ten westen;

den *Grooten polder van Oudshoorn*, begrensd door de *Duikerkade* en de scheid tusschen *Oudshoorn* en *Langeraar* ten noorden, de *Aar* en de *Kromme Aar* ten oosten en zuidoosten, den *Rijn* ten zuidwesten en de vaarsloot naar de *Oudshoornsche buurt*, den *Oudshoornschen weg* langs die buurt en den *Heerweg*, hier *Wout-wegh* geheeten ten westen;

den *Cleynenpolder* onder *Oudshoorn*, begrensd door den *Oudshoornschen weg* en den westwaarts in het verlengde daarvan loopenden *Heuvelweg* ten noorden, de vaarsloot naar de *Oudshoornsche buurt* ten oosten, den *Rijn* ten zuiden en den Heerweg, hier *Gemeene-wegh* genaamd ten westen;

---

[1]) De topografische en de waterstaatskaart noemen dit water het *Poldergat*.

den *Kalckovenspolder* onder *Oudshoorn*, begrensd door den *Heuvelweg* ten noorden, den *Gemeene-wegh* ten oosten, den *Rijn* ten zuiden en de *Heimanswetering* ten westen; en

den *Heuvelpolder* onder *Oudshoorn*, begrensd door de *Duikerkade* ten noorden, den *Wout-wegh* ten oosten, den *Heuvelweg* ten zuiden en de *Heimanswetering* ten westen [1]).

Bij résolutie van de Heeren Staten van Holland en Westvriesland van 11 Januari 1736 [2]) werd aan „de vrije en Ambagtsheeren, mitsgaders Schouten „en Ambagtsbewaarders, van Esselijkerwoude, der Aar, Oudshoorn en Rhijn-„saterwoude" octrooi verleend tot vervening, bedijking en droogmaking van „*de Vroonlandse-polder* onder Esselickerwoude, een gedeelte van *de Swet-„polder* onder Esselickerwoude en Rijnsaterwoude, *de Heerwegse-polder* onder „Esselickerwoude en Der Aar, *de Middel-* en *Uytentse-polders*, zoo verre het „veen strekt, onder Der Aar, *de Groote-polder* aan de noordzijde van de „Outshoornse-buurt onder Esselickerwoude en Outshoorn, ende *de Heuvel-polder* „onder Outshoorn; Mitsgaders nog tot *het verveenen, bedijcken en droogmaken „van de* opgem. *Groote polder* aen de oost- en zuyd-zijde van de Outshoornse-„buurt, en *de Kleyne- en Kalkovenspolders*, zoo verre 't veen van de zelven ten „zuyden strekt, alle drie onder Outshoorn."

Bij dit octrooi was een reglement gevoegd, bestaande uit 82 artikelen.

Het geheele te bedijken en droog te maken terrein besloeg eene oppervlakte van omstreeks 2100 morgen, waarvan 960 onder *Esselijkerwoude*, 20 onder *Rijnsaterwoude*, 500 onder *Langer-Aar* (of *Der Aar*) en 620 onder *Outshoorn*.

Zoo ontstond de droogmakerij, die sedert, naar de vier ambachten waaronder zij gelegen was, den naam kreeg van den *Vierambachtspolder*. De buiten den ringdijk gelaten landen ten oosten en ten zuiden werden gecombineerd tot twee polders, zijnde de tegenwoordige *Uiteindsche en Middelpolder* onder *Ter Aar* en de *Groote-*, *Kleine en Kalkovensche polder* onder *Oudshoorn*; zij zullen beiden hierbeneden afzonderlijk beschreven worden.

De ringdijk moest binnen 5 jaren voltooid zijn.

Het grootste gedeelte der bedijking was reeds dadelijk geschikt om drooggemaakt te worden. Slechts in het zuiden en in het oosten lagen twee strooken terrein, waarin nog eerst moest worden natgeveend. Daartoe zouden beide door eene binnenwaterkeering van het overige worden afgescheiden, om gedurende den voor de natvening toegestanen termijn van het hoofdlichaam afgezonderd te blijven. Het zuidelijke terrein lag onder *Oudshoorn* en werd in hoofdzaak ten noorden begrensd door den *Heuvelweg* of *-dijk*, de huiserven

---

[1]) Vgl. eene kaart, den 4 Juni 1734 geteekend door MELCHIOR BOLSTRA, aanwezig op *Rijnland's* archief (Inventaris Lett. M n°. 33).

[2]) Groot-Placaatb. van Holl. en Zeel. Deel VI, blz. 1517.

benoorden langs den *Oudshoornschen buurtweg* en eene van het oostelijk uiteinde van dien weg noordwaarts naar den oostelijken ringdijk op de grenzen van *Ter Aar* loopende binnenkade. Voor dit terrein, ter grootte van circa 300 morgen, was de termijn van natvening bepaald op 30 jaren; het werd daarom aangeduid onder den collectieven naam van de *dertigjarige separatie*. Het oostelijke terrein lag onder *Ter Aar* en bestond uit de binnen den ringdijk getrokken doch ten oosten van den *Langeraarschen weg* (of *-dijk*) gelegen deelen van de *Uiteindsche en Middelpolders*. Voor deze gronden was een twaalfjarige termijn van natvening toegestaan, welke geacht was te zijn ingegaan den 1 Januari 1731. Gedurende dien termijn zouden zij door eene voldoende waterkeering van het overige deel der droogmakerij worden afgescheiden.

Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) had de droogmaking plaats in de jaren 1736—44, doch volgde in 1767—1768 eene tweede droogmaking na inbraak, en in 1788 eene derde na herhaalde inbraak. Bij deze laatste gelegenheid werd den polder hulp verleend door de gecombineerde buitendijksche *Groote, Kleine en Kalkovensche polders* ingevolge een contract van 5 Augustus 1788 en door den buitendijkschen *Uiteindschen- en Middelpolder* ingevolge een contract van 30 Juli 1788, waarover bij de beschrijving van dien polder, hieronder, eene korte mededeeling zal worden gedaan.

Bij het bedijkingsreglement werd „de geheele directie, administratie en „bewint van de gemeene bedijkinge en droogmakerije.... met alle 't gene „daer toe eenigsints behoort" opgedragen aan een Dijkgraaf en zes Heemraden (art. 75). Het dijkgraafschap werd om beurten bekleed door de Schouten van *Esselijkerwoude*, *Langer-Aar* en *Oudshoorn*, eerstgenoemde gedurende 5, beide laatstgenoemden gedurende 3 achtereenvolgende jaren (art. 76). De secretaris van het ambacht, waarvan de Schout dijkgraaf was, zou steeds gedurende het dijkgraafschap van zijn schout fungeeren als secretaris der bedijking (art. 80).

Van den tegenwoordigen polder werd het bijzonder Reglement vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d. a. v. n°. 71 (B. P. B. n°. 117). Evenals vroeger bestaat nog thans, volgens dat reglement, het Bestuur uit een Dijkgraaf en zes Heemraden; het zetelt te *Woubrugge*.

De geheele polder beslaat, volgens opgaaf van het polderbestuur, eene oppervlakte van 1769.80.66 H. A., waarvan 863.26.61 H. A. onder *Woubrugge*, 532.79.51 H. A. onder *Oudshoorn*, 365.63.54 H. A. onder *Ter Aar* en 8.11.00 H. A. onder *Rijnsaterwoude*.

De ringdijk wordt van polderwege zoo noodig verhoogd; de slenken en gaten moeten, volgens de polderkeur, echter door de betrokken eigenaars

---

[1]) Deel II, blz. 17 en 113.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858; blz. 42 vlg.

worden gedicht. Afmetingen worden in de keur voor den dijk niet voorgeschreven. Volgens art. 5 van het bedijkingsreglement moest hij breed zijn, onder op den uitgeveenden grond 7 roeden (= 26.37 M.) en op de kruin 1 roede (= 3.77 M.), en zoo hoog als Dijkgraaf en Heemraden, onder approbatie van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* zouden oordeelen te behooren. Bij resolutie van Dijkgraaf en Hoogheemraden voornoemd van 7 October 1737 [1]) werd de kruinshoogte van den dijk daarop bepaald op 30 duimen (= 0.78^5 M.) + A. P. Volgens mededeeling van het polderbestuur geschiedt tegenwoordig ophooging van polderwege tot de hoogte van A. P., voor zoover de dijk niet reeds hooger is. Buiten den ringdijk en ook buiten de poldergrens liggen langs de *Heimanswetering* de huiserven van *Woubrugge*. Buiten den ringdijk doch binnen de poldergrens liggen langs het *Paddegat* en het *Braassemermeer* vrij aanzienlijke partijen voorland, die eigendom zijn van den polder en veelal als rietland geëxploiteerd worden. Dit voorland is van den ringdijk gescheiden door eene met het boezemwater gemeen liggende ringsloot, eveneens eigendom van den polder. Ook langs de *Leidsche vaart* liggen binnen de poldergrens eenige perceelen boezemland, gevormd door huiserven nabij de *Vroonlandsche* en *Leidsche* bruggen, resp. in den *Heereweg* en den *Langeraarschen weg*. Eindelijk loopt, aan de oostzijde des polders, de ringdijk achter om de bebouwde kom van de *Kerkbuurt* van *Ter Aar*. De ringslooten langs de oostzijde en langs de zuidzijde des polders liggen binnen de grenzen van en gemeen met het polderwater in den *Uiteindschen en Middelpolder* resp. den *Grooten-, Kleinen- en Kalkovenschen polder*. Buiten langs den westelijken ringdijk loopt de kunstweg van *'s Molenaarsbrug* naar *Woubrugge*. Ook over den noordelijken ringdijk langs het *Braassemermeer*, van af den *Zwetweg* tot aan de *Leidsche brug* ligt op de kruin een rijweg, bekend als de *Woudsche weg*. De keur van den polder draagt het onderhoud en de beharding van dien weg op aan de eigenaars.

De vaarsloot van den *Rijn* naar de *Oudshoornsche buurt* en de ongeveer loodrecht daarop staande vaarten langs die buurt aan weerszijden van den *Oudshoornschen buurtweg* liggen gemeen met het polderwater van den *Grooten-, Kleinen- en Kalkovenschen polder* en worden, met de daarop afwaterende huiserven, door dezen bemalen. Daar, waar de vaarsloot den ringdijk kruist onderhoudt de polder een paar nooddeuren, die gesloten worden, wanneer het polderbestuur zulks noodig oordeelt. Voor de verhouding tusschen beide polders omtrent de bemaling en omtrent het onderhoud der schutsluis, die de vaarsloot verbindt met den *Rijn*, welke verhouding reeds voor een deel geregeld was in het bedijkingsreglement van den *Vierambachtspolder*, zie men het daaromtrent medegedeelde bij de be-

---

1) *Rijnland's* O. A. Loqt. 12, n°. 571.

schrijving van den *Grooten-, Kleinen- en Kalkovenschen polder* hieronder. De kaden langs de vaarsloot binnen den *Vierambachtspolder* en langs de zuid- en noordzijde van de *Oudshoornsche buurt* zullen, volgens de keur, hoog moeten zijn 0.30 M. op het peil van den *Grooten-, Kleinen- en Kalkovenschen polder* (zijnde 1.95 M. ÷ A. P.), breed op de kruin 0.80 M. en met glooiïngen van 2 op 1 moeten afloopen.

Ingevolge een contract van 14 December 1796, gevolgd door het octrooi van Hoogheemraden van *Rijnland* van 4 Juli 1797 bemaalt de *Vierambachtspolder* ook de in den zuidwesthoek van den *Uiteindschen- en Middelpolder* gelegen, *Uiteindsche droogmakerij* tegen eene vergoeding van *f* 4.— per morgen of *f* 4.67 per H. A. Voor verdere bijzonderheden hieromtrent zij verwezen naar de beschrijving van den *Uiteindschen en Middelpolder* hieronder. Slechts hier wijzen wij op het min of meer merkwaardige verschijnsel, dat de publiekrechtelijke verhouding in deze tusschen beide polders wel is geregeld in het bijzondere reglement van den *Uiteindschen- en Middel-*, doch niet in dat van den *Vierambachtspolder*.

De bemaling van den *Vierambachtspolder* had voorheen plaats door drie gangen schepradmolens, waarvan de eene uitsloeg op de *Heimanswatering* benoorden den *Heuvelweg*, de tweede op het *Braassemermeer* aan het oostelijk uiteinde van den *Zweteg* en de derde op de *Aar* op de grenzen tusschen *Oudshoorn* en *Ter Aar*. De gang *Aar*molens maalde vier hoog. De bovenmolen stond aan de *Aar* buiten de poldergrens; de bovenste tusschenboezem lag eveneens buiten de poldergrens en liep tusschen den *Uiteindschen- en Middelpolder* en den *Grooten-, Kleinen- en Kalkovenschen polder* door. De gang molens op de *Heimanswatering*, gewoonlijk *Heuvelmolens* genoemd, maalde aanvankelijk vier hoog, later slechts drie hoog. Hetzelfde was het geval met den gang molens op het *Braassemermeer*. De molens hadden allen een vlucht van 27.55 M.

In 1879 werd besloten de windbemaling te vervangen door één stoomgemaal, dat gesticht werd ter plaatse van de vroegere Heuvelmolens [1]). Het stoomgemaal werd gesticht, doch de windbemaling aan het *Braassemermeer* en aan de *Aar* werd nog behouden, de eerste tot 1888, de tweede tot 1893. Door de boezems van de *Aar*molens werd echter nog gelegenheid behouden tot waterinlating.

Het stoomgemaal bestaat uit twee direct werkende centrifugaalpompen, ieder gedreven door een horizontaal stoomwerktuig van hooge drukking met condensatie en Meyersche expansie. De binnenwerksche middellijn der cylinders is 0.54 M., de slaglengte 0.50 M. Elk werktuig heeft een vermogen van 55½ P. K. in wateropbrengst. Elke pomp heeft twee aanvoerbuizen, wijd 0.543 M. en een horizontale afvoerbuis, wijd 0.80 M. De pompwaaiers hebben een middellijn van 2.00 M. Elk werktuig wordt gevoed door een Lancashire-

---

[1]) Zie Not. V. V. van *Rijnland* 1879, blz. 132.

stoomketel van 82 M^2. verwarmd oppervlak, kunnende werken met een overdruk van 8 atm. Elke ketel is lang binnenwerks 9.05 M., heeft eene inwendige middellijn van 2.00 M. en is voorzien van twee binnenvuurgangen, ieder met 8 Galloway-buizen. Deze ketels werden in 1900 vernieuwd. De voorwaterloopen der afvoerbuizen zijn in den rijweg langs de *Heimanswetering* overbrugd en afgesloten ieder door een paar wachtdeuren.

Van het zuiden naar het noorden wordt de polder doorsneden door den *Heerenweg* die in rechte lijn van *Oudshoorn* aan den *Rijn* loopt naar de *Vroonlandsche brug* over de *Leidsche vaart* nabij *Rijnsaterwoude*. Deze *Heerenweg* is bij de droogmaking opnieuw gelegd ter vervanging van den vroegeren, die meer kronkelde. Hij is thans, benoorden zijn kruispunt met den *Oudshoornschen Buurtweg*, eigendom van den polder. Bezuiden dat punt is hij bij vakken, van noord naar zuid, bij het kadaster ingeschreven ten name van de Ambachten van *Zevenhoven*, *Burgerveen*, *Nieuwkoop*, *Leimuiden*, *Nieuwveen*, *Rijnsaterwoude* en *Kudelstaart* en van de gemeente *Woubrugge*. Men zie omtrent dit wegvak, dat zich zuidwaarts uitstrekt tot den *Rijn*, het deswege medegedeelde bij de beschrijving van den *Grooten-, Kleinen- en Kalkovenschen polder* hieronder.

Ten oosten van den *Heerenweg* loopt, eveneens van noord naar zuid, de *Langeraarsche weg* door den polder. Het zuidelijke deel van dezen weg, die ook poldereigendom is, is een voetpad en staat bekend onder den naam van *Varkenskade*. Het voert naar de *Oudshoornsche-* of *Ridderbuurt*. Van af het punt waar de weg, zijnde een grindweg, overgaat in het voetpad loopt westwaarts een grindweg naar *Woubrugge*, die den *Heerenweg* kruist en evenzeer poldereigendom is. Uit den *Langeraarschen* weg schiet zuidoostwaarts nog de *Kerkweg* op, gaande naar de *Kerkbuurt* van *Ter Aar*. Deze grindweg is, voor zoover binnen de poldergrens gelegen, eveneens eigendom van den polder. De ophaalbrug over de ringsloot beoosten de *Kerkbuurt* in dien weg is in onderhoud bij den *Vierambachts-* en bij den *Uiteindschen- en Middelpolder*, ieder voor de helft.

Ook de *Zwetweg*, die in de plaats is gekomen van de vroegere *Zwetwatering*, in den noordwestelijken polderhoek, is een grindweg en poldereigendom.

De weg langs de *Oudshoornsche buurt* en de in het westelijk verlengde daarvan tot aan de *Heimanswetering* loopende *Heuvelweg* zijn eigendom van een groot aantal particulieren.

Eindelijk ligt in het noordelijk polderdeel nog de z.g. *Not-* of *Netweg*, een zandweg, poldereigendom, die van af het *Braassemermeer*, ten westen van den *Heerenweg*, eerst zuidwaarts, en daarna oostwaarts loopt en den *Heerenweg* kruist.

De wegen van den polder worden, evenals de daarin gelegen bruggen en duikers, door dezen onderhouden.

Tusschen het genoemde net van wegen in den polder door ligt een vrij

ingewikkeld net van hoofdwaterleidingen, als tochtslooten, wegslooten, scheidslooten tusschen de gemeenten, enz.

Alle waterleidingen en verdere polderslooten moeten voldoen aan in de keur voorgeschreven afmetingen. Zij worden schoongehouden door de aangelande eigenaars. Het zoo noodig uitdiepen van de tochtslooten geschiedt geheel, van de wegslooten voor de helft voor rekening van den polder. De keur geeft omtrent een en ander uitvoerige voorschriften. Het toevoerkanaal naar het stoomgemaal is geheel voor rekening van den polder.

Ten opzichte der verkaveling bestaat de polder uit:

1°. den *Zwetpolder* ten noorden van den *Zwetweg*;

2°. dertig kavels onder *Woubrugge*;

3°. de z.g. *deellanden* onder *Woubrugge*, in hoofdzaak gelegen in het deel van den polder onder die gemeente beoosten den *Heeren-* en bezuiden den *Notweg* ;

4°. twee en vijftig *weeren* onder *Ter Aar*, gelegen in den voormaligen *Heerenwegschen* polder tusschen den *Krakeeltocht* of scheidsloot tusschen *Woubrugge* en *ter Aar* en den *Langeraarschen weg*;

5°. zeven en twintig *weeren* onder *Ter Aar*, gelegen in den voormaligen *Middelpolder*, benoorden den *Kerkweg*;

6°. zes en twintig *weeren* onder *Ter Aar*, gelegen in den voormaligen *Uiteindschen polder*, bezuiden den *Kerkweg*;

7°. elf kavels onder *Oudshoorn* benoorden den *Heuvelweg* en den *Oudshoornschen buurtweg*, en

8°. de gronden onder *Oudshoorn* bezuiden die wegen, bekend als de *dertigjarige separatie*.

Het polderpeil is in den polder drieërlei. De geheele polder bestaat n.l. uit een laag gedeelte, groot, volgens de waterstaatskaart, ongeveer 900 H.A., dat het middenste en het zuidoostelijke deel des polders beslaat, een hooger gedeelte, groot ongeveer 125 H.A. in den zuidwesthoek en bestaande uit de binnen de bedijking gebrachte deelen van de voormalige *Kalkovensche* en *Kleine* polders bezuiden den *Heuvelweg* en bewesten de *Vaarsloot*, en een nog hooger gedeelte beslaande het geheele noordelijke deel van den polder en groot ongeveer 700 H.A. De grenzen tusschen het laagste en hoogste gedeelte zijn in de polderkeur nauwkeurig omschreven; de scheidingskade tusschen die deelen moet op het maaiveld breed zijn 1.89 M., hoog 0.63 M. en breed op de kruin 0.63 M.

De binnen de droogmaking gebrachte deelen van de *Kleine-* en *Kalkovensche polders* ontlasten hun water op het lage gedeelte door middel van een duiker in den *Heuvelweg*; het hoogere noordelijke deel loost op het lage deel door middel van vier duikers, als: een onder *Ter Aar* in den zg. *Duikertocht*, twee aan weerszijden van den *Heerenweg* onder door den *Notweg* en een aan den zuidwestelijken hoek van dien *Notweg*.

Het peil is in de keur bepaald:
op 4.77 M. ÷ A. P. voor het lage gedeelte;
op 4.43 M. ÷ A. P. voor het noordelijke hooge gedeelte, en
op 4.69 M. ÷ A. P. voor de *Kleine-* en *Kalkovensche polders.*
In werkelijkheid wordt echter lager afgemalen.

Waterinlating ten behoeve van den polder kan, behalve uit de *Aar* door de voormalige molenboezems van de *Aarmolens*, ook plaats hebben door een inlaatduiker in den noordelijken ringdijk aan de *Leidsche vaart.*

Overigens geeft de keur uitvoerige voorschriften over het inlaten van water door particulieren ten behoeve hunner huiserven, zoo langs de *Heimanswetering* voor de huiserven van *Woubrugge*, uit de *Vaarsloot* voor de huiserven langs den *Oudshoornschen buurtweg* als elders.

In den lateren tijd is binnen den *Vierambachtspolder* in zwang gekomen het oprichten van brongas-installaties tot verwarming en verlichting van boerderijen en gebouwen. Voor het hebben van zulk eene installatie moet, volgens de polderkeur jaarlijks *f* 15.— in de polderkas worden gestort.

Omtrent den gewonen polderomslag bepaalt art. 10 van het bijzonder reglement, dat de landen onder *Rijnsaterwoude*, zoomede die onder den binnendijkschen *Kalkovenschen* polder steeds *f* 0.75 per H.A. minder omslag betalen zullen dan de overige landen in den polder.

Zoo betaalden in de jaren 1898—1902 1612.11.60 H.A, resp. *f* 7.90, *f* 7.90, *f* 10.—, *f* 8.50 en *f* 8.50 en 94.76.09 H.A. resp. *f* 7.15, *f* 7.15, *f* 9.25, *f* 7.75 en *f* 7.75 per H.A.

Geheele vrijdom van omslagen is in het bijzonder reglement toegekend aan de gronden en wateren buiten den ringdijk gelegen; wegen bij het kadaster bekend; dijken voor zooverre zij buiten den polder afwateren, en molenerven en kistdammen of kaden langs den molenboezem gelegen.

Voor het vangen van mollen werd in de laatste jaren telkens *f* 46.15 uitgegeven.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE GROOTE-, KLEINE- EN KALKOVENSCHE POLDERS.

Gemeente: *Oudshoorn.*

April 1904.
T. K. 423. W. K. Utr. 1. Utr. 3.

De *Groote-, Kleine-* en *Kalkovensche polders,* die thans te zamen één administratief en waterstaatkundig geheel uitmaken, sluiten zich ten zuiden aan den hierboven beschreven *Vierambachtspolder* aan. De geheele polder wordt aan de noordzijde door den ringdijk van dien polder begrensd, en wordt verder ingesloten: aan de westzijde door de *Heimanswetering*; aan de

zuidzijde door den *Rijn* langs de bebouwde kom van *Oudshoorn*, alwaar deze eene wijde bocht naar het zuiden maakt; aan de zuidoostzijde door de *Korte Aar*, de *Kromme Aar* en de *Aar* en aan de noordoostzijde door den voormaligen bovenboezem van den opgeruimden gang *Aar*-molens van den *Vierambachtspolder*. Buiten de poldergrens liggen: het jaagpad langs de *Aar* tot aan de *Kromme Aar*, de *Woubrugsche weg* langs de *Heimanswetering* [1]) en een aantal strooken en afzonderlijke perceelen boezemland langs den *Rijn*, waaronder het bewesten den *Lagen Rijndijk* gelegen deel van het dorp *Oudshoorn* tusschen de *Aarbrug* over de uitmonding van de *Korte Aar* en de na te noemen *Heulbrug*.

De tegenwoordige polder is ontstaan door eene combinatie van de deelen der drie vroegere polders, welke niet begrepen waren in de vervening, bedijking en droogmaking van den *Vierambachtspolder*. Zooals wij bij de beschrijving van dezen polder hebben uiteengezet, strekte zich zijne vervening en droogmaking uit over de vroegere *Vroonlandsche*, *Heerenwegsche*, *Zwet-* en *Heuvelpolders* in hun geheel, over het westelijk deel der *Middel-* en *Uiteindsche polders* en over het noordelijk deel der *Kalkovensche*, *Kleine* en *Groote polders*. Van laatstgenoemden lag de *Kalkovensche polder* het meest westelijk; hij was begrepen tusschen de *Heimanswetering* ten westen, den *Rijn* ten zuiden, den na te noemen *Gemeene-* of *Heerenweg* ten oosten en den *Oudshoornschen* of *Heuvelweg* ten noorden. De *Groote polder* was de meest oostelijke en paalde ten oosten aan de *Aar* en de *Kromme Aar*, ten zuiden aan den *Rijn*, ten westen aan de *Vaarsloot*, die uit den *Rijn* bij de *Heulbrug* noordwaarts opschoot en die thans ook dienst doet als molenboezem, en ten noorden aan de *Duyckerwatering* of scheidsloot tusschen *Oudshoorn* eener- en *Esselijckerwoude* en *Langeraar* anderzijds. De *Kleine polder* lag tusschen beide anderen in. Het bij de bedijking en droogmaking afgesneden deel der drie polders had eene gezamenlijke oppervlakte van ruim 500 morgen [2]).

De tegenwoordige polder is groot ongeveer 535 H. A., waarvan behooren tot den voormaligen *Grooten polder* ongeveer 400, tot den voormaligen *Kleinen polder* ongeveer 35 en tot den voormaligen *Kalkovenschen polder* ongeveer 100 H.A.

Aan de noordzijde heeft de polder geene waterkeering, daar hij aldaar aansluit tegen den dijk van den *Vierambachtspolder*. Langs de oost-, zuid- en westzijde worden de polderkaden in den regel onderhouden door den polder zelve. Uitzondering hierop maken enkele vakken, die onderhouden worden óf door de eigenaren óf door anderen, geen Ingeland zijnde, volgens contract of andere wettelijke bepalingen. Tot de eerste categorie

---

[1]) Deze weg zelf is eigendom der gemeente *Woubrugge*; de eigenlijke polderkade ligt er echter naast.

[2]) GEVERS VAN ENDEGEEST (Deel II, blz. 113) geeft op 620 morgen, doch rekent blijkbaar daarbij den vroegeren *Heuvelpolder*.

behooren o. a. de kaden rondom eene uit de *Korte Aar* noordwestwaarts in den polder opschietende boezemvaart naar de bouwmanswoning *Veldhuizen*; tot de tweede categorie behooren de kade, tevens jaagpad langs de *Aar*, die in onderhoud is bij het Heemraadschap van den *Amstel en Nieuwer-Amstel* [1]) en een vak *Lagen Rijndijk* tusschen de *Aarbrug* en de *Heulbrug* vóór den vroegeren *Grooten polder*; dit vak is in onderhoud bij de gemeente *Oudshoorn* ingevolge eene overeenkomst van 2 Juni 1865, goedgekeurd bij besluit van Gedeputeerde Staten van 13 Juni d. a. v. n°. 24, waarbij de gemeente zich tot dat onderhoud verbond tegen betaling door den polder eener jaarlijksche bijdrage van *f* 100.—. Deze bijdrage wordt opgebracht door de ingelanden van de *Groote-* en *Kleine polders* alléén (dus niet door die van den *Kalkovenschen polder*) en wordt ook verantwoord in de afzonderlijke rekening over de schutsluis (waarover later).

De kaden moeten, volgens de keur, eene hoogte hebben van 0.10 M. + A. P. en eene kruinsbreedte van 0.625 M., met uitzondering van de kade ten oosten langs den na te noemen voorboezem van den molen, die op de kruin 1.00 M. breed moet zijn. De binnenglooiingen moeten eene helling hebben van 1½ op 1 en de buitenglooiingen van 1 op 1, behalve dààr, waar de kaden van keermuren of beschoeiingen voorzien zijn.

Onder de jaagbrug over de noordelijke uitmonding van de *Kromme Aar*, tegenover het stoomgemaal van den *Zuid-* en *Noordeinderpolder* (de voormalige *Galgmolen*) heeft de polder een ijzeren boom met slot geplaatst. ter voorkoming van ongeoorloofd baggeren en ondermijning der kade. Vergunning tot de plaatsing dier afsluiting werd, onder zekere voorwaarden, tot wederopzeggens verleend bij besluit van Gedeputeerde Staten van 23 Augustus 1887 n°. 34.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren scheprad, assen en roeden, staande ongeveer in het midden des polders op de afscheiding van de vroegere *Groote* en *Kleine polders* en door een langen voorboezem uitslaande op den *Rijn*. De molen heeft eene vlucht van 25.70 M.; de middellijn van het scheprad bedraagt 5.60 M., de breedte der schoepen 0.58 M. Het hart van de wateras ligt op 0.32 M. + A. P. en de bovenkant van den opleider op 1.55 ÷ A. P.

Over de uitmonding van den voorboezem in den Rijn ligt, in den *Lagen Rijndijk*, de *Heulbrug*, een vroeger ambachtswerk van het ambacht *Oudshoorn*, dat met 1 Januari 1870, bij de opheffing der ambachten in *Rijnland*, aan den polder is overgedragen.

Zoowel de voormolenboezem, die omkaad is, als de in het verlengde daarvan liggende achtermolenboezem vormen te zamen eene vaarsloot, die voor de scheep-

[1]) Zie DE VRIES—SCHOBER; blz. 231 vlg.

vaart gemeenschap geeft tot den *Vierambachtspolder*. Zooals bij de beschrijving van dien polder is medegedeeld, loopt die vaarsloot noordwaarts door tot de *Oudshoornsche Buurt*, eene buurtschap die zich van oost naar west langs den binnen den *Vierambachtspolder* gelegen *Oudshoornschen buurtweg* uitstrekt. De langs dien weg gelegen vaart ligt gemeen met de vaarsloot en is, even als deze omkaad. Vaart en vaarsloot liggen op hunne beurt gemeen met het polderwater van de *Groote-*, *Kleine-* en *Kalkovensche polders*, waartoe de ringdijk van den *Vierambachtspolder*, ter plaatse waar deze de vaarsloot kruist, is doorgesneden. De gemeenschap tusschen het polderwater en het boezemwater van *Rijnland* heeft plaats door eene steenen schutsluis in de vaarsloot ten westen naast den poldermolen, wijd in den dag 3.17 M., met eene schutlengte van 12.75, slagdrempels diep 2.30 en 2.40 M., ÷ A. P. en deuren keerende tot 0.13 en 0.16 M. + A. P. [1]).

Voor de bemaling van de langs den *Oudshoornschen buurtweg* gelegen huiserven welke afwateren op de vaarsloot en dus opgenomen zijn in de bemaling van den *Grooten-*, *Kleinen- en Kalkovenschen polder*, ontvangt deze van den *Vierambachtspolder* jaarlijks eene bijdrage in den vorm van een omslag over 1.70.32 H. A. (2 morgen), berekend naar den gewonen omslag in den *Grooten-*, *Kleinen- en Kalkovenschen polder*. Deze bijdrage is gegrond op art. 31 van het Reglement voor de bedijking en droogmaking van den *Vierambachtspolder*, behoorende bij het octrooi van de Staten van Holland en Westvriesland van 11 Januari 1736 (zie de beschrijving van den *Vierambachtspolder*) en werd nader bevestigd in eene uitspraak van Hoogheemraden van *Rijnland*, den 29 Juli 1752 gegeven naar aanleiding van een deswege gerezen geschil.

In het onderhoud der schutsluis wordt bijgedragen door de binnen de droogmaking van den *Vierambachtspolder* getrokken landen van den *Grooten polder*, zoo ten zuiden als ten noorden van de *Oudshoornsche buurt* en zulks ingevolge art. 33 van bovengenoemd bedijkingsreglement. In dat artikel wordt die bijdrage bepaald op 2½ stuivers per morgen en per jaar, te voldoen om de 5 jaren. Nog thans wordt die bijdrage om de 5 jaren geheven en wel ad 86²/₃ cents per H. A., omgeslagen over de genoemde gronden volgens een daarvan door het Bestuur van den *Grooten-*, *Kleinen- en Kalkovenschen polder* opgemaakt kohier. In 1902 bedroeg het aantal uit dien hoofde omslagplichtige H. A. 359.09.09.

Over het beheer der sluis, waarmede de vroegere *Kalkovensche polder* niets uitstaande heeft, geschiedt sedert 1859 eene afzonderlijke rekening en begrooting, waarop ook wordt verantwoord de boven reeds gemelde bijdrage van ƒ100.— 's jaars door de landen van den *Grooten* en den *Kleinen polder* te voldoen aan de Gemeente *Oudshoorn* wegens het onderhoud van een vak *Lagen Rijndijk* als polderwaterkeering. Tegenover de uitgaven, uit dit afzon-

---

[1]) Alphabetische lijst der polders in *Rijnland*; blz. 35.

derlijke beheer voortvloeiende, worden, behalve de bovengenoemde 5-jaarlijksche bijdrage van de gronden gelegen in den *Vierambachtspolder* onder de inkomsten verantwoord:

1°. een afzonderlijke omslag welke, zoo noodig, geheven wordt van de landen in de niet binnen de droogmaking getrokken deelen van de *Groote en Kleine polders;* deze omslag bedroeg, per H.A., in de jaren 1898—1902 resp. *f* 0.20, *f* 0.20, *f* 0.40, *f* 0.30 en nihil; en

2°. de Schutgelden, welke sedert 1880 door den polder krachtens, telkens voor den tijd van 3 jaren bij K. B. verleende concessie, geheven worden.

De sluis werd in 1855 geheel vernieuwd.

Het zomerpeil van den geheelen polder is in de keur bepaald op 1.95 M. ÷ A. P.

De sloot aan de binnenzijde van den *Lagen Rijndijk* tusschen de *Heulbrug* en *'s Molenaarsbrug* ligt gemeen met den voorboezem van den molen, en dus ook met *Rijnlands* boezem; zij is langs de binnenzijde bekaad en staat onder keur van den polder.

Mede aan in de keur bepaalde afmetingen moeten voldoen de volgende hoofdwaterleidingen;

1°. de voorboezem, van den molen tot den *Rijn*;

2°. de vaarsloot, van den molen noordwaarts tot den ringdijk van den *Vierambachtspolder*;

3°. eene sloot loopende van nabij de *Heulbrug*, ten oosten van en op korten afstand evenwijdig met den voorboezem, tot aan den molen;

4°. de aan het zuidelijk uiteinde in de sloot sub. 3°. genoemd uitmondende, uit het oostelijk deel des polders komende *Nieuwe sloot*;

5°. de aan het oostelijk uiteinde der *Nieuwe sloot* daarin uitmondende, uit het noordelijk polderdeel komende *Zeegersloot*;

6°. de sloot langs de binnenzijde van den *Lagen Rijndijk* van nabij de *Aarbrug* tot nabij de *Heulbrug*;

7°. de sloot langs den geheelen buitenteen van den ringdijk van den *Vierambachtspolder*; en

8°. de slooten aan weerszijden langs den na te noemen *Heerenweg*.

De sub. 1°. en 2°. genoemde waterleidingen zijn in onderhoud bij den polder, alle overigen bij de aangelande eigenaars.

Zooals hierboven gezegd is, wordt de polder van het zuiden naar het noorden doorsneden door den *Heerenweg*, die de afscheiding vormt tusschen de vroegere *Kalkovensche* en *Kleine* polders. Deze *Heerenweg* loopt verder door den *Vierambachtspolder* heen en vervolgt zijn loop noordelijk langs *Rijnsaterwoude* en *Leimuiden* naar *Kalslagen*, *Kudelstaart* en *Amsterdam*. Voor zoover hij binnen den tegenwoordigen polder ligt, is hij in vakken verdeeld, die, van het zuiden naar het noorden, eigendom zijn van de gemeente *Oudshoorn*, de *Nieuwkoopsche droogmakerij*, de gemeente *Leimuiden* (voor het voormalig Ambacht *Vriesekoop*), de gemeente *ter Aar*, de gemeente *Aalsmeer*

(voor het voormalig Ambacht *Kalslagen*), en de gemeente *Woubrugge*. Die te naamstelling is het overblijfsel van eene verhoefslaging, bij resolutie van Hoogheemraden van *Rijnland* den 15 April 1594 op dien weg gelegd, waarbij de genoemde ambachten en corporaties met het onderhoud der wegvakken, onder beheer van *Rijnland*, belast werden [1]). Over het onderhoud en het beheer van den weg geschil ontstaan zijnde, werd de resolutie van 1594 bij besluit van 3 Juni 1854 door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* ingetrokken en buiten effect gesteld; sedert heeft de gemeente *Oudshoorn* zich met het beheer belast.

In den *Gemeene-* of *Heerenweg* ligt een duiker waarmede de watergemeenschap van het deel *Kalkovensche polder*, welks eigen molen in 1766 afgebroken werd, met den poldermolen onderhouden wordt. Die duiker is in onderhoud bij den polder.

Behalve de hierboven reeds genoemde werken onderhoudt de polder ook nog eenige bruggen.

Waterinlating in den polder kan, zoo noodig, plaats hebben door de schutsluis. Over inlating door particulieren ter ververscching van stoepslooten geeft de polderkeur de noodige voorschriften.

De gewone polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 2.30, *f* 2.40, *f* 2.40, *f* 3.40 en *f* 3.— per H. A. en werd telkens geheven resp. over 527.44.14, 527.43.94, 527.43.87, 527.43.87 en 527.43.87 H. A. De omslag van één perceel binnen den polder gelegen tuinland wordt niet op de gewone wijze geheven, doch daarvoor betaalt de eigenaar jaarlijks eene vaste som van *f* 3.50 en zulks ingevolge een den 23 Juni 1755 gesloten contract.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858, n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d. a. v. n°. 71 (B. P. B. n°. 121).

Daarbij werd het bestuur opgedragen aan een Schout en vier Poldermeesters, doch werd, ten aanzien der Poldermeesters de bepaling er bij gevoegd, dat drie hunner gekozen moesten worden uit stemgerechtigde Ingelanden van den *Grooten* of *Kleinen polder* en één uit stemgerechtigde Ingelanden van den *Kalkovenschen polder*. Daar echter deze verzwarende bepaling in de toepassing onuitvoerbaar bleek, werd zij, bij reglementswijziging, vastgesteld bij Statenbesluit van 8 Juli 1869, n°. XI [3]), goedgekeurd bij K. B. van 13 Augustus d. a. v. n°. 14 (B. P. B. n°. 685) weder ingetrokken.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

---

[1]) *Rijnland's* O. A. Loq^t. 79 n°. 1890 en Loq^t. 125 n°. 2562.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vlg.

[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1869, blz. 34, vlg.

DE UITEINDSCHE- EN MIDDELPOLDER, EN DE DAARIN GELEGEN UITEINDSCHE DROOGMAKERIJ.

Gemeente: *Ter Aar.*

April 1904.

T. K. 403, 423 W. K. Utr. 1.

Deze polder bestaat uit de buiten de bedijking en droogmaking van den *Vierambachtspolder* gebleven deelen van de vroegere *Middel-* en *Uytendse-polders* en wordt in hoofdzaak begrensd:

ten noorden door de *Leidsche vaart*;

ten oosten door de *Aar*;

ten zuidwesten door de scheidsloot tusschen de gemeenten *Ter Aar* en *Oudshoorn*, loopende ten nooordoosten langs de noordoostelijke boezemkade van den voormaligen molenboezem waardoor de *Vierambachtspolder* op *de Aar* uitsloeg; en

ten westen door de oostelijke ringsloot van den *Vierambachtspolder.*

Vroeger stonden de *Middel-* en de *Uytendse polders* ieder op zich zelf; de *Middelpolder* was de noordelijkste, de *Uytendsche polder* de zuidelijkste; zij werden gescheiden door den *Kerkweg* die van den *Aardam* noordwestwaarts liep, en nog heden loopt, naar de *Kerkbuurt*, een der hoofddorpen van de gemeente *Ter Aar.* De polders zijn reeds zeer oud; rekeningen van het jaar 1598 berusten op *Rijnland's* archief; ook de kaart *Balthazar* (1611—15) vermeldt ze. Later werden de beide buiten den *Vierambachtspolder* gebleven deelen der twee polders vereenigd tot één.

Het zuidwestelijkste hoekje van den *Uiteindschen polder* bleek zeer wel voor vervening en droogmaking vatbaar te zijn. Den 14 December 1796 werd te *Woubrugge* een contract gesloten tusschen Dijkgraaf, Heemraden en Hoofd-Ingelanden van den *Vierambaehtspolder* ter eener- en MR. GERARD CASPAR BORN en CASPAR GERARD BORN, als gecommitteerdens van de Ingelanden in den *Buitendijkschen Uiteindschen polder* ter anderer zijde, waarbij in hoofdzaak werd overeengekomen, dat de droogmaking en bemaling van circa 20 morgen lands in den zuidwesthoek van den *Uiteindschen polder*, na vervening, zou geschieden door den *Vierambachtspolder.* Daartoe zou het te vervenen stuk omdijkt worden door een ringdijk, die aan den noordwest- en aan den zuidoosthoek zou aansluiten aan den bestaanden ringdijk van den *Vierambachtspolder*, dezelfde afmetingen zou hebben als deze en steeds onder schouw van het bestuur van den *Vierambachtspolder* zou blijven. De uitwatering naar den *Vierambachtspolder* zou plaats hebben door een duiker in diens ringdijk te leggen. De droogmaling zou geschieden voor eene som in eens van 1200 guldens en de drooghouding voor eene jaarlijksche uitkeering van

4 gulden per morgen, door de ingelanden van de droogmakerij aan den *Vierambachtspolder* te voldoen.

Spoedig na het sluiten van dit contract verkregen de belanghebbende ingelanden den 4 Juli 1797 van Hoogheemraden van *Rijnland* consent om tot de vervening, bedijking en droogmaking over te gaan. Bij dit consent was gevoegd een reglement bestaande uit 30 artikelen. In art. 11 van dit reglement was de termijn van natvening bepaald op 20 jaren. Die termijn werd bij besluiten van Hoogheemraden voornoemd van 10 April 1820 en van 2 Juni 1835 resp. nog verlengd met 15 en met 5 jaren. De natvening was in 1838 afgeloopen en in 1839 werd de duiker gelegd, die het water op den *Vierambachtspolder* zou aftappen. Zoo ontstond de *Uiteindsche droogmakerij*, die thans binnen de administratieve poldergrenzen gelegen is.

De geheele polder beslaat binnen zijne grenzen eene oppervlakte van 204.35.81 H. A., waarvan 17.07.13 H. A. ingenomen worden door de Droogmakerij.

Bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d. a. v. n°. 71 (B. P. B. n°. 135) werd voor den geheelen polder een bijzonder reglement vastgesteld. Bij dit reglement was wel de droogmakerij binnen de poldergrenzen gebracht, doch overigens kwamen daarin geene bepalingen voor omtrent het beheer dier droogmakerij noch omtrent hare verhouding tot den polder waarin zij ligt, zoodat dit beheer en deze verhouding elke publiekrechtelijke regeling miste. Om in deze leemte te voorzien, werd, op verzoek van het polderbestuur, het bijzonder reglement in 1878 herzien in dier voege, dat bij Statenbesluit van 14 November van dat jaar n°. XXVI [2]), goedgekeurd bij K. B. van 9 Januari 1879 n°. 37 (B. P. B. n°. 785) een geheel nieuw bijzonder reglement werd vastgesteld. Hierin werd vooreerst de grenslijn van de droogmakerij, binnen de algemeene poldergrens begrepen, afzonderlijk bepaald als te loopen over het midden van de ringsloot, welke ten noordoosten langs den noordoostelijken ringdijk loopt en overigens samen te vallen met de algemeene poldergrens. Voorts komen omtrent de droogmakerij de volgende bepalingen voor, welke in hoofdzaak ontleend zijn aan het contract van 14 December 1796 en het daarop gevolgde octrooi van 4 Juli 1797:

de dijk, welke de droogmakerij van het overige deel des polders scheidt, moet op kosten van de droogmakerij steeds gehouden worden onder op den uitgeveenden grond op de breedte van 30 M. en ter hoogte van den niet verveenden grond op de breedte van 22.6 M. en verder op dezelfde afmetingen, als voor de dijken van den *Vierambachtspolder* bij art. 5 van diens octrooi is bepaald, en is onderworpen aan de schouw van het Bestuur van den *Vierambachts-*

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42 vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1878, blz. 78.

polder [1]). De droogmakerij, door dezen dijk van het overige polderdeel afgescheiden, wordt uitsluitend bemalen door den *Vierambachtspolder*, door middel van den duiker in den Ringdijk van gezegden polder, wijd 2 voet Rijnl. (= 0.628 M.) binnenwerks „voorzien van een schotel, zoodanig met knoppen „of andersints gemaakt, dat deze geheel kan worden opgezet, en voorzien van „een slot met sleutel, berustend bij een door het bestuur van den *Uiteindschen-* „*en Middelpolder* aangewezen ingeland van het Lage ban van den *Vieram-* „*bachtspolder*" [2]);

deze duiker zal alleen dan mogen openstaan, zoo het water in den *Vierambachtspolder* beneden diens zomerpeil is zijnde 4.77 M. ÷ A. P., alsmede zoo dat water gelijk met dat peil is en gemalen kan worden. De droogmakerij betaalt voor die bemaling aan de *Vierambachtspolder* eene som gelijkstaande met *f* 4.67 per Hectare (gelijkstaande met *f* 4.— per morgen);

de droogmakerij, ofschoon overigens deel uitmakende van de poldergemeenschap, heeft *ten aanzien van hare bijzondere belangen en verplichtingen van waterafvoer en dijksonderhoud*, een afzonderlijk publiekrechtelijk bestaan als polder, met afzonderlijke vergadering van Stemgerechtigde Ingelanden;

de polder in zijn geheel en de Droogmakerij hebben echter hetzelfde bestuur, bestaande uit een Schout en twee Poldermeesters, gekozen door Stemgerechtigde Ingelanden van den polder in zijn geheel;

er bestaat tweeërlei begrooting en rekening, als:

eene voor den polder in zijn geheel, waarop gebracht worden:

1°. de bezoldiging en schadeloosstelling van het Bestuur;

2°. de schrijf- en kantoorbehoeften;

3°. de huishoudelijke bestuurskosten; en

4°. alle uitgaven, met uitzondering van die, welke de bijzondere belangen en verplichtingen van waterafvoer en dijksonderhoud der Droogmakerij betreffen; en

eene uitsluitend voor de Droogmakerij, waarop alleen gebracht worden de uitgaven, gevorderd voor hare belangen en verplichtingen van waterafvoer en dijksonderhoud;

---

[1]) Art. 5 van het octrooi van den *Vierambachtspolder* van 11 Januari 1736 bepaalt voor de kruinsbreedte van den dijk 1 roede (= 3.77 M.) en laat de hoogte over aan de beslissing van het polderbestuur onder approbatie van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland*. Voor de *Uiteindsche* droogmakerij werd die hoogte in het octrooi van 4 Juli 1797 aanvankelijk bepaald op 30 duim (= 0.80 M.) + A. P. aan de kanten, met een tonrondte daarboven van 6 duim (= 0.16 M.). Bij het besluit tot verlenging van den termijn van natvening van 2 Juni 1835 werd echter de voorgeschreven hoogte verlaagd tot 12 duimen (= 0.314 M.) + A. P. met eene zelfde tonrondte daarboven van 6 duimen (= 0.16 M.).

[2]) Deze duiker komt uit in den tusschenboezem tusschen de twee voormalige benedenmolens van den thans buiten werking gestelden op de *Aar* uitslaanden molengang van den *Vierambachtspolder*.

tot dekking der begrooting voor den polder in zijn geheel wordt een Hectaresgelijke omslag geheven over *alle* in den polder gelegen gronden. Deze omslag, telkens geheven over 192.15.16 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 5.—, *f* 4.—, *f* 5.—, *f* 6.— en *f* 5.— per H.A.;

tot dekking der begrooting voor de Droogmakerij wordt *bovendien* een hectaresgelijke omslag geheven van alle de binnen de buitenkrninlijn der waterkeering van de Droogmakerij gelegen landen. Deze omslag, telkens geheven over 16.58.63 H.A., bedroeg in dezelfde jaren steeds *f* 5.— per H.A., behalve in 1901, toen hij *f* 4.— per H.A. bedroeg.

Vrijdom van omslag is toegekend aan:

a. openbare wegen en paden op den legger vermeld;

b. algemeene en bijzondere begraafplaatsen;

c. eigendommen van deze polder.

De Uiteindsche en Middelpolder zelf wordt tegen het boezemwater aan de noord- en oostzijde beschermd door kaden.

Langs de *Aar* wordt de kade gevormd door het jaagpad, dat eigendom is van en onderhouden wordt door het Heemraadschap *van den Amstel en Nieuwer Amstel* (Noord-Holland). Dit jaagpad ligt buiten de poldergrens en had, volgens van *Rijnlands* wege gedane opmetingen, in Juli 1903 eene kruinshoogte van 0.18 M. ÷ tot 0.15 M. + A.P. en eene kruinsbreedte van 0.45 tot 1.20 M.

De kade langs de *Leidsche Vaart* is eigendom van en in onderhoud bij den polder en had, volgens dezelfde opmetingen, eene kruinshoogte van 0.11 tot 0.02 M. ÷ A.P. en eene kruinsbreedte van 0.60 tot 0.70 M. Omtrent de afmetingen der kaden, komen in de polderkeur geenerlei bepalingen voor.

De in den aanvang dezer beschrijving genoemde *Kerkweg*, zijnde een grindweg met bestraat paardenspoor, is, tot aan de grenzen van den *Vierambachtspolder*, eigendom van en in onderhoud bij den polder. Het onderhoud van de ophaalbrug in dien weg over de ringsloot van den *Vierambachtspolder* is ten laste van beide polders, ieder voor de helft. Ten zuiden langs dien weg loopt over de geheele polderbreedte, van de ringsloot tot de *Aar* de *Wetering*, zijnde de hoofdwaterleiding des polders. Op ongeveer 120 M. ten westen van de *Aarbrug* in den *Kerkweg* over de *Aar* staat aan die *Wetering* de poldermolen en onmiddellijk daarnaast een schutsluis, die van uit *Rijnlands* boezem voor de scheepvaart gemeenschap geeft met het polderwater. De molen, zijnde een windschepradmolen met ijzeren as en houten wieken, heeft eene vlucht van 24 M. De middellijn van het scheprad bedraagt 5.40 M. en de breedte der schoepen 0.43 M. Het hart van de wateras ligt op 0.57 M. + A. P. en de bovenkant van den opleider op 1.36 M. ÷ A. P.

De steenen schutsluis heeft eene dagwijdte van 3.05 M., eene schutlengte van 12.50 M.; slagdrempels diep 2.19 en 2.20 M. ÷ A. P. en deuren keerende

tot 0.25 en 0.27 M. + A. P. [1]). Zij staat onder beheer en onderhoud van den polder. Bij Koninklijk besluit van 20 April 1873 n°. 5 werd aan het Polderbestuur concessie verleend tot het heffen van schutgelden voor den tijd van drie jaren. Die concessie werd telkens vernieuwd, totdat de Stemgerechtigde Ingelanden in 1891 besloten, voortaan geen schutgelden meer te heffen. Sedert is de scheepvaart vrij gebleven; alleen is in de keur bepaald, dat het openen en sluiten der sluis door niemand anders geschieden mag dan door den sluiswachter of de sluiswachtster, door het bestuur daartoe aangesteld.

Het polderpeil in den *polder* is, volgens de keur, het „van ouds bekende" zomerpeil, zijnde 1.51 M. ÷ A. P. Dat in de *droogmakerij* is in de keur niet bepaald, doch ligt, volgens de waterstaatskaart, op 4.60 M. ÷ A. P.

Behalve de *Wetering* zijn de voornaamste waterleidingen in den polder: de ringsloot van den *Vierambachtspolder* loopende vanaf de *Leidsche Vaart* langs den westelijken polderrand en, bij de aansluiting aan de *Uiteindsche Droogmakerij* overgaande in de ringsloot dier droogmakerij, welke op hare beurt benoordoosten langs de noordoostelijke voormalige boezemkade van den *Vierambachtspolder* weder overgaat in de scheidsloot tusschen de gemeenten *Ter Aar* en *Oudshoorn*, en de *Tochtsloot*, welke ongeveer op het midden der polderbreedte uit de ringsloot der droogmakerij opschiet en noordwaarts loopt tot ongeveer 400 M. benoorden den *Kerkweg*, welken zij kruist. Deze waterleidingen moeten, evenals de overige polderslooten, door de aangrenzende eigenaars op in de Keur voorgeschreven afmetingen worden schoongehouden.

Waterinlating in den *polder* geschiedt, zoo noodig, door de sluis, eventueel ook nog door openzetting van de wachtdeur van den molen. In de *Droogmakerij* kan uit den *polder* water worden ingelaten door een inlaatduiker in den ringdijk.

Omtrent het inlaten van versch water bij de woningen en erven langs de kade gelegen, door particuliere duikers, geeft de keur de noodige voorschriften.

Voorheen was de ringsloot van den *Vierambachtspolder* aan de *Leidsche vaart* met *Rijnlands* boezem in verbinding met eene sluis. Deze sluis was bij de stichting der polders gelegd, om aan de ingelanden eene vaartgemeenschap tusschen het polder- en het buitenwater te verzekeren in het belang van den aan- en afvoer van producten en materialen. In 1844 besloot de vergadering van stemgerechtigde Ingelanden, onder goedkeuring van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* (welke goedkeuring verleend werd bij resolutie van 8 Juni 1844) de sluis, die in slechten staat verkeerde, te amoveeren,

---

[1]) Alphabetische lijst der polders in *Rijnland*, blz. 36.

de ringsloot ter plaatse af te dammen en voor rekening des polders ten dienste der overschepingen van alle ingelanden, een vaartuig of z.g. polderbok beschikbaar te stellen. Daarbij werd aan de bij de sluis meest belanghebbende ingelanden te hunnen genoegen eene geldsom uitgekeerd, waarop de door gemis der sluis veroorzaakte schade was geschat [1]). Die polderbok wordt nog steeds beschikbaar gehouden; een besluit door de stemgerechtigde Ingelanden den 19 Mei 1896 met 98 tegen 45 stemmen genomen om die beschikbaarstelling te doen ophouden werd bij besluit van Gedeputeerde Staten van 5 October 1897 n°. 5 vernietigd. [2])

In het zuidelijk deel van den polder ligt eene strook gronds ter breedte van 150 M. en aan de oost- en westzijde begrensd door het jaagpad langs de *Aar* en door de Tochtsloot van den polder, die afzonderlijk omkaad is en door middel van een wipwatermolentje, staande in het midden van den noordoostelijken rand op het polderwater bemalen wordt. Deze grond, particulier eigendom, beslaat eene oppervlakte van 9.75.37 H.A. en was vroeger een waterplas. De omkading en bemaling werd geregeld in een contract, den 15 Februari 1843 door den toenmaligen eigenaar van den waterplas J. W. F. BRESLER met het polderbestuur gesloten, en den 11 Maart d. a. v. door Hoogheemraden van *Rijnlanb* goedgekeurd. Volgens dit contract moet o. a. het wipmolentje een vlucht hebben van 10 Meter en mag daarmede gemalen worden gelijk op met den molen van den polder; echter moet met malen worden opgehouden wanneer de poldermolen zware herstellingen ondergaat en wanneer het polderwater hooger dan 0.10⁵ M. boven polderpeil is. De aldus ingepolderde gronden deelen gelijkelijk met alle overige poldergronden in de polderlasten.

Ten slotte maken wij nog melding van een contract den 30 Juli 1788 tusschen den *Uiteindschen- en Middelpolder* en den *Vierambachtspolder* gesloten, waarbij eerstgenoemde zich bereid verklaarde aan laatstgenoemden die door eene doorbraak van den ringdijk in 1787 was ingeloopen, tijdelijk hulp te verleenen door water uit den *Vierambachtspolder* door middel van een duiker in den ringdijk over te nemen, en zulks om niet, doch onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat de bewezen dienst wederkeerig zou zijn, zoo te eeniger tijd eene doorbraak in den *Uiteindschen en Middelpolders* mocht vallen of wel de polder door „zwaare en toevallige reparatiën aan de Moolen, geïnundeerd „mogten zijn off door water overlaade". Dit contract schijnt heden ten dage nog van kracht te zijn, althans is, voor zoover wij hebben kunnen nagaan, nimmer ingetrokken.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

---

[1]) De plaats waar de sluis heeft gelegen staat nog bekend als „de doode sluis".

[2]) Zie Prov. verslag 1897, blz. 93 en Prov. blad, Geschillen van Bestuur, n°. 14 van 1897.

Groep III. *De polders tusschen Amstelland, Woerden, den Rijn en de Kromme Aar.* (*VII.*)

DE POLDER NIEUWKOOP.

Gemeenten: *Nieuwveen, Zevenhoven, Nieuwkoop, Aarlanderveen, Ter Aar.*

Dec. 1903.

T. K. 403, 404, 423, 424. W. K. Utr. 1, Utr. 3.

De administratieve polder *Nieuwkoop*, zijnde de noordoostelijke van de derde groep, bestaat waterstaatkundig uit drie deelen:

1°. de *Nieuwkoopsche droogmakerij*,

2°. de z.g. *bovenlanden*, en

3°. den *Schilkerpolder*.

De *Nieuwkoopsche droogmakerij*, verreweg het grootste en belangrijkste deel, is gelegen in de aan het hoofd dezes genoemde vijf gemeenten, en wordt rondom geheel ingesloten door een eigen ringdijk, waarlangs, aan de buitenzijde, over het grootste deel, eene ringvaart loopt.

De *bovenlanden* worden gevormd door de strooken oeverland langs genoemde ringvaart, voor zoover die binnen de administratieve poldergrenzen liggen. Zij hebben, even als die ringvaart zelve, waarop zij vrij afwateren, eene veel hoogere ligging dan de droogmakerij. Zij zijn gelegen onder de gemeenten *Nieuwveen*, *Aarlanderveen* en *Ter Aar*.

De *Schilkerpolder*, eindelijk, vormt een afzonderlijken, door eene eigen kade ingesloten polder, omsloten door de ringvaart der droogmakerij, het *Aarkanaal* en de *Kromme Aar*. Hij is gelegen onder de gemeenten *Nieuwveen* en *Ter Aar*.

De grootte van den geheelen administratieven polder is 2740.99.86 H.A., verdeeld als volgt:

Droogmakerij:			
onder de gemeente	*Nieuwveen*	299.40.80 H.A.	
„ „ „	*Zevenhoven*	282.85.03 „	
„ „ „	*Nieuwkoop*	1100.81.95 „	
„ „ „	*Aarlanderveen*	495.07.26 „	
„ „ „	*Ter Aar*	467.71.07 „	
	Te zamen:		2645.86.11 H.A.
Bovenlanden met Ringvaart:			
onder de gemeente	*Nieuwveen*	8.81.10 H.A.	
„ „ „	*Aarlanderveen*	3.43.08 „	
„ „ „	*Ter Aar*	12.45.48 „	
	Te zamen:		24.69.66 „
	Transporteeren . . .		2670.55.77 H.A.

[illegible]

[illegible]	[illegible] . . .	2870.55.77 H.A.
[illegible]		[illegible] H.A.
[illegible]		[illegible] „
[illegible]		70.44.09 „
	[illegible] . . .	2740.99.86 H.A.

[illegible] gelegen complex, wordt [illegible]

[illegible] door den *Buiten-Wester-polder* [illegible] een klein deel, de *Gecombineerde* [illegible] alle drie behoorende tot *Amstelland*;

[illegible] *Noorden*, en

[illegible] door den *Zuid-* en *Noordeinder-polder* [illegible] *Kurter-Harschen polder*, en [illegible] door de *Kromme Aar* [illegible]

Wij [illegible] des polders.

a. [illegible]

De [illegible] 5.20 M. ÷ A.P. en behoort dus [illegible] 173 kavels en wordt doorsneden [illegible] met daarlangs loopende [illegible]

De [illegible] *hoofdtocht* leidende in [illegible] stoomgemaal, en de recht-[illegible] *molentochten*.

De [illegible] en de *Aarlander-*[illegible] en de *Nieuwveensche* [illegible] eerstgenoemde langs den [illegible] de kruin van den noord-[illegible] ten zuiden van het dorp *Zevenhoven* [illegible]

De [illegible] gelegen bruggen en [illegible] alle overige waterleidingen en [illegible] onderhouden op in de, laatstelijk in [illegible] afmetingen. Het peil, waarop die afmetingen [illegible] bekend onder den naam van „*Slootpeil*" (S. P.) en [illegible] M. ÷ A. P.

Ook de ringdijk [illegible] door den polder onderhouden. Zijne hoogte is, volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1], aan de Z. O., Z. W., W. en N. W. zijde

[1]) Deel II, blz. 122.

[illegible]

Ze [illegible]

[illegible]

ringdijk [illegible]

[illegible] staande [illegible]

voor zijn [illegible]

ringdijk [illegible]

Nieuwenkoop [illegible]

polder [illegible]

met een [illegible]

een [illegible]

De [illegible]

ook den *Sch* [illegible]

Dit [illegible]

van de [illegible]

van de [illegible]

makerij [illegible]

onmiddellijk [illegible]

de ringvaart [illegible]

naam van *Sch* [illegible]

van den *Zuid* [illegible]

polder, [illegible]

noordzijde [illegible]

plaatse van [illegible]

boezem worden [illegible]

ligt hij buiten [illegible]

dom van een [illegible]

Het stoomgemaal [illegible]

werkende centrifugaalpompmachines [illegible]

van compound [illegible]

binnenmiddellijn van de zuigbuis der pompen [illegible]

binnenmiddellijn van de afvoerbuis der pompen [illegible]

middellijn van de pompwaaiers . . . . 1.67 M.
binnenmiddellijn van de hoogdrukcylinders . . . . . 0.304 „
„ „ „ laagdrukcylinders . . . . . 0.66 „
slaglengte der zuigers . . . . 0.609 „

De vier stoomketels, ingericht voor eene drukking van 8 atmosfeer, zijn cylindrisch met ieder één binnenvuurgang en zes Galloway-buizen; de hoofdafmetingen zijn:

lengte der ketels . . . . 7.30 M.
middellijn der ketels . . . . 1.70 „
middelijn der vuurgangen . . . . 0.92 „

Het machinegebouw bestaat in hoofdzaak uit een machinekamer, lang 7.50 M., en een daarachter gelegen ketelhuis, lang 10.50 M., beiden breed 12.75 M., alles binnenwerks.

Onder het ketelhuis bevinden zich de twee togen, waardoor het polderwater toegang heeft tot de zuigbuizen der pompen. Die togen zijn lang 10.95 M. en wijd, in den dag, elk 5.20 M. De geboorte der gewelven ligt op 5.90 M. ÷ A.P. en de top op 3.92 M. ÷ A.P.

Het afvoerkanaal is wijd, bij den keermuur van het machinegebouw, waarin de afvoerbuizen der pompen uitmonden, 5.30 M. en bij de aansluiting aan den grondduiker 5.00 M. De doorloopende fundeeringsvloer ligt met den bovenkant op 2.50 M. ÷ A.P. en de zijmuren reiken tot 0.20 M. + A.P., zijnde de terreinshoogte ter plaatse.

De grondduiker is van hout en heeft, waterpas gemeten, eene lengte van 17.15 M. Hij is binnenwerks breed 4.94 en hoog 1.05 M.; de nuttige doorstroomingsbreedte is echter slechts 4.40 M. In het waterpasse gedeelte ligt de bovenkant van den duikervloer op 4.11 M. ÷ A.P.; de bovenkant van het bovenschot ligt op 2.78 M. ÷ A.P. zijnde 1.46 M. onder het aangenomen polderpeil (1.32 M. ÷ A.P.) van den polder *Nieuwkoop en Noorden*, waarmede de ringvaart, zooals wij later zien zullen, gemeen ligt. Ter plaatse van den grondduiker zijn de wederzijdsche kaden der ringvaart opgesloten tusschen keermuren, reikende tot 0.20 M. + A.P.; de doorvaartwijdte op het polderpeil in de ringvaart tusschen de keermuren bedraagt 4.00 M.

Het stoomgemaal met afvoerkanaal en toebehooren, de grondduiker, de voorboezem met eene daarover gelegen brug in den *Korteraarschen weg* en de boven reeds genoemde nooddeuren zijn in onderhoud en beheer bij den polder.

Vroeger geschiedde de bemaling van de *Nieuwkoopsche* Droogmakerij uitsluitend door wind, en wel door drie gangen vijzelmolens, twee hoog malende, en door drie gangen schepradmolens, vier hoog malende, in het geheel alzoo door 18 windmolens, allen met eene vlucht van 28 M.

De drie gangen vijzelmolens maalden niet uit op *Rijnland's* boezem maar op den polder *Nieuwkoop en Noorden*. Twee dezer gangen, de molens nos. 12,

4 en 13, 5, stonden aan de zuidoostelijke grens en sloegen onmiddellijk op genoemden polder uit; de derde gang, de molens nos. 18, 17, stond even ten zuiden van het dorp *Zevenhoven*, aan de noordoostzijde des polders, en sloeg uit op de ringvaart, met den polder *Nieuwkoop en Noorden* gemeen liggende.

Twee van de drie gangen schepradmolens, de molens nos. 15, 10, 7, 2 en 14, 9, 6, 1, de eenigen die rechtstreeks op *Rijnlands* boezem uitsloegen, stonden aan de westelijke grens des polders, ten noorden en ten zuiden van het dorp *Korteraar* en sloegen uit, door de *Kromme Aar* en de *Schoutenwaart*, op de *Aar;* laatstgenoemde gang stond ongeveer ter plaatse van het tegenwoordige stoomgemaal; de tegenwoordige nooddeuren in de *Schoutenwaart* staan juist op de plaats, waar vroeger de bovenmolen n°. 1 stond. De bovenmolen n°. 2, van den Korteraarschen molengang, stond in den *Schilkerpolder;* in den tusschenboezem tusschen de molens nos. 7 en 2 lag onder de ringvaart de grondduiker, die thans nog, zooals hieronder zal blijken, dienst doet om den *Schilkerpolder* te doen loozen op de droogmakerij.

De derde gang schepradmolens, de molens nos. 16, 11, 8, 3, stond aan de noordzijde des polders. Hij sloeg niet uit op *Rijnlands* boezem, maar, door een voorboezem, op het *Amstelkanaal* of *de Drecht*, behoorende tot *Amstelland's* boezem. Die voorboezem liep tusschen den *Buiten-Westerpolder* en den *Buitendijkschen Oosterpolder* en door een gedeelte van den polder *Zevenhoven*, welke een paar nooddeuren daarin onderhield. Ook de achterboezem van het bovengemaal, welke mede door een grondduiker onder door de ringvaart werd geleid, liep voor een deel door den polder *Zevenhoven*, welke een duiker daarin onderhield. Overigens was de voorboezem, die dus, evenals de bovenmolen n°. 3, buiten de poldergrens lag, met zijne kaden onder toezicht, voor zoover de kaden betrof, van den polder *Zevenhoven*, doch, zooals wij reeds zagen, in onderhoud bij den polder *Nieuwkoop*.

De bovenmolens nos. 1, 2 en 3 waren zóó ingericht, dat zij, in geval van nood, ook de ringvaart, en dus den polder *Nieuwkoop en Noorden* konden bemalen.

Nadat eene door de stad *Haarlem*, als ambachtsheer van *Nieuwveen*, *Uiterbuurt*, *Zevenhoven*, *Noorden* en *Calslagen*, voorgenomen droogmaking van de *Zevenhovensche* plassen alleen, waarvoor den 18 Januari 1769 door de Staten van Holland en Westfriesland octrooi was verleend [1]), blijkbaar niet tot uitvoering was gekomen, werd de droogmaking van de *Nieuwkoopsche* en *Zevenhovensche* plassen gezamenlijk, „ten einde deze Provintie voor de schroomelijke gevolgen van eene vereeniging der gemelde Plassen met de Haarlemmermeer te bevrijden", krachtens decreet van het Provinciaal bestuur van Holland van 29 December 1796 [2]) door het gemeene Land ondernomen. Beide plassen,

---

[1]) Groot Placaatb. v. Holl. en Zeel. Dl. IX, blz. 1383.

[2]) Decreeten v. d. Verg. v. h. Prov. Best. v. Holl. 6 Dec. 1796—6 Jan. 1797, blz. 142.

hoewel onder één ringdijk begrepen, bleven door een dwarsdijk gescheiden. In 1800 konden reeds de ondermolens worden gesticht; den 27 Maart 1809 werd het hooge, en den 20 Mei 1812 het lage gedeelte verkocht. De gang vijzelmolens (nos. 18, 17) bij *Zevenhoven* werd later gesticht dan de andere molens en wel in 1809, waarvoor de polder *Nieuwkoop* bij *Zwammerdam* een derden watermolen voor den polder *Nieuwkoop en Noorden* stichtte (zie bij dien polder).

Het feit, dat de molens gedeeltelijk op *Rijnland's* en gedeeltelijk op *Amstelland's* boezem uitsloegen, was aanleiding tot eene bijzondere regeling, die nu nog bestaat, ten aanzien van de opbrenging van het *Rijnlandsche* bundergeld door de binnen de droogmakerij gelegen gronden.

Overeenkomstig de voorwaarden, toch, waarop van wege het Rijk de landen van de *Nieuwkoopsche* droogmakerij in 1809 en in 1812 werden verkocht, zouden deze landen, na het verstrijken van de termijnen, waarvoor halve vrijdom was verleend, verplicht zijn om het geheele *Rijnlandsche* en *Amstellandsche* bundergeld op te brengen [1]). Deswege werd, dd. 22 25 November 1811 eene overeenkomt tusschen *Rijnland* en *Amstelland* gesloten, waarbij de zaak zoodanig geregeld werd, dat er zou gemaakt worden een gemeenschappelijken omslag, bestaande uit $^1/_3$ van het ringgeld dat jaarlijks in *Amstelland* en uit $^2/_3$ van het morgengeld, dat in *Rijnland* zou worden geheven; het beloop dier vereenigde derde deelen zou dan den omslag voor de droogmakerij uitmaken. De opbrengst van dezen omslag zou worden verdeeld tusschen de beide Hoogheemraadschappen, in evenredigheid van de gangen molens, welke op beide boezems uitsloegen; dat was destijds in reden van 4 (voor *Rijnland*) tot 2 (voor *Amstelland*). *Rijnland* kreeg dus $^2/_3$ en *Amstelland* $^1/_3$ van die opbrengst. Later kwam blijkbaar verandering in de bemaling; immers sloegen later 5 van de 6 gangen op *Rijnland* en 1 op *Amstelland* uit. Eene over de gecontracteerde verplichting gerezen geschil gaf aanleiding tot eene acte van dading, den 30 September 1851 tusschen *Rijnland*, *Amstelland* en de *Nieuwkoopsche* droogmakerij gesloten, waarbij bepaald werd, dat het bestuur der droogmakerij in handen van den rentmeester van *Rijnland* den aanslag moest storten van alle bundergeldplichtige landen der droogmakerij. Die aanslag wordt, in verhouding tot het gezamenlijk bedrag der omslagen in beide hoogheemraadschappen, aldus berekend, dat van elk vol vijftigtal centen, door bedoeld bedrag omvat, 30 cents wordt betaald. Tevens werd het aantal hectaren, waarover die omslag verschuldigd is, onafhankelijk van de werkelijke oppervlakte, eens en voor altijd vastgesteld op 2567,89,10 H. A.

Nadat het reglement op de administratie en het beheer van het Heemraadschap der Drooggemaakte polders van *Nieuwkoop* en *Zevenhoven* (waarover

---

[1]) Destijds lag de *Nieuwkoopsche* droogmakerij slechts ten deele binnen *Rijnland*; de grens liep ongeveer over het midden, van noord naar zuid.

later) was herzien, en eene splitsing der twee deelen had plaats gehad, waarbij het deel *Nieuwkoop* ook in verband met art. 195 (vroeger 194) van *Rijnlands* reglement, binnen *Rijnlands* grenzen was gebracht, meende *Rijnlands* bestuur, dat daarmede de overeenkomst van 1851 was vervallen, en werden, het eerst in 1864, de gronden van *Nieuwkoop* over het volle *Rijnlandsche* bundergeld aangeslagen [1]). Deswege ontstond eene langdurige procedure, waarvan het einde was, dat *Rijnland* in het ongelijk werd gesteld, en uitgemaakt werd, dat het contract van 1851 steeds van toepassing behoorde te blijven. Diensvolgens werden de *Nieuwkoopsche* gronden in 1869 weder voor het eerst op den voet van dat contract aangeslagen [2]). Niet lang daarna werd den 31 Juli/5 Augustus 1876 [3]) een overeenkomst gesloten tusschen *Rijnland* en *Amstelland* tot regeling van het aandeel, dat *Rijnland* aan *Amstelland* zou uitkeeren van het gezamenlijk bedrag van den omslag. Dit gedeelte stond in evenredigheid tot het aantal molengangen, die op *Amstelland's* en op *Rijnland's* boezem uitsloegen, en was tot in 1894 op $^1/_6$ bepaald. Aangezien echter, zooals hieronder zal blijken, in dat jaar de tegenwoordige, uitsluitend op *Rijnland* uitslaande, stoombemaling werd gesticht, is de hoegrootheid van dat aandeel, zoolang de nieuwe bemaling in stand zal blijven, bepaald op nihil [4]).

Op grond van bovenstaande regeling bedroeg het door de *Nieuwkoopsche* droogmakerij opgebrachte *Rijnlandsche* bundergeld in de jaren 1898—1902 telkens *f* 1540.73^5, overeenkomende met een omslag van *f* 0.60 per H.A.

Het op peil houden van de droogmakerij alleen door windkracht, bleek, voornamelijk als gevolg van de groote ho veelheid kwelwater, dat in den polder afvloeide, op den duur zeer bezwaarlijk. In 1872 werd dan ook overgegaan tot de vervanging van den gang windschepradmolens aan de *Schoutenvaart* door een stoomgemaal, bestaande uit een gang van twee stoomschepradmolens, waarvan de benedenmolen een werktuig van 38 en de bovenmolen een van 50 P.K. verkreeg. Aan het bovengemaal werd eene kracht van 12 P.K. meer gegeven dan aan het ondergemaal, ten einde daarmede, in tijd van nood, ook den polder *Nieuwkoop en Noorden* te kunnen helpen, als tegemoetkoming in het verlies van den bovenmolen aldaar. Het bleek intusschen, na den bouw, dat het bovengemaal die hulp niet kon verleenen. De schepraderen hadden een middellijn van 8.30 M. met schoepen breed, voor het benedenrad 0.65 en voor het bovenrad 0.75 M. Tot de stichting dier partieele stoombemaling werd, krachtens overeenkomst van $^9/_{13}$ April 1872 [5]) door *Rijnland* aan den polder vergunning verleend, tegen uitkeering van een jaarlijksch bedrag aan *Rijnland* van *f* 150.— onder voorwaarde, dat ingeval te eeniger tijd de bestaande uit-

[1]) Zie M. v. T. begroot. *Rijnland* 1864, ad volgn. 78; bijlagen not. V. V. 1863, blz. 325.
[2]) Zie M. v. T. begroot. *Rijnland* 1869, ad. volgn. 191*a*; bijlagen not. V. V. 1868, blz. 402.
[3]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland* 1876, blz. 118 vlg.
[4]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland* 1894, blz. 51.
[5]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland* 1872, blz. 78.

13

maling op *Amstellands* boezem mocht ophouden, dat bedrag verdubbeld zou worden, met ingang van het eerste dienstjaar na dat ophouden.

In 1873 werd nog de oostelijke gang vijzelmolens aan de zuidoostelijke grens (de molens n°s. 12, 4) eveneens vervangen door stoombemaling, en wel door eene stoomcentrifugaalpomp.

Deze toestand bleef voortduren tot 1893. Toen was eene radicale verbetering in de bemaling van de geheele droogmakerij voorbereid, die in 1894 gereed kwam. Die verbetering bestond in de opruiming van alle toen aanwezige bemalingswerktuigen en in hunne vervanging door de thans bestaande centrifugaalstoombemaling voor den geheelen polder op de *Schoutenvaart*. Sedert is ook de bijdrage bedoeld in de bovengenoemde overeenkomst van April 1872 gekomen op het dubbele van het oorspronkelijke bedrag en alzoo gebracht op *f* 300.— 's jaars [1]).

b. De Ringvaart met de Bovenlanden.

Dit deel van den polder heeft, zooals wij boven reeds mededeelden, eene oppervlakte, binnen de poldergrens, van slechts 24,69.66 H.A. Toch vormt het een belangrijk onderdeel; belangrijk vooral uit een waterstaatkundig oogpunt.

De *ringvaart* van de *Nieuwkoopsche* droogmakerij ligt gemeen met het polderwater van den aan de zuidzijde tegen polder *Nieuwkoop* grenzenden polder *Nieuwkoop en Noorden*, ook wel genaamd den *Natten polder*, die hieronder behandeld zal worden; zij heeft, met dien polder, een peil van 1.32 M. ÷ A.P. Zij omgeeft den ringdijk der droogmakerij over de grootste lengte; slechts aan de oostzijde; bezuiden den voormaligen droogmakerijmolen n°. 17 langs den *Zevenhovenschen weg* en langs de *Prolkade* ontbreekt zij. Enkele gedeelten liggen *buiten* de administratieve poldergrens, als: langs de *noordoostzijde* onder de gemeenten *Nieuwveen* en *Zevenhoven*, van den voormaligen molen n°. 17 tot aan de *Liemeerbrug*, waar zij ligt binnen de grenzen van den tot *Amstelland* behoorenden polder *Zevenhoven*, en langs de *zuidoostzijde* onder de gemeente *Nieuwkoop*, waar zij behoort tot den polder *Nieuwkoop en Noorden*. Voorzoover zij buiten de poldergrens ligt, is de ringvaart *eigendom* van en wordt ook, evenals het *binnen* de poldergrens gelegen deel onderhouden door den polder *Nieuwkoop*. Tot dit onderhoud is de polder verplicht: voor zoover betreft het gedeelte gelegen binnen den polder *Zevenhoven*, ingevolge § 2 sub *b*. van het besluit tot splitsing der polders *Nieuwkoop* en *Zevenhoven*, vastgesteld door de Staten van Zuid-Holland en Utrecht resp. den 7 en den 14 November 1860, goedgekeurd bij K. B. van 2 December d.a.v. n°. 70 (Prov. Blad van Zuid-Holl. n°. 129 van 1860), waarover later meer, en voor zoover betreft het gedeelte gelegen binnen den polder *Nieuwkoop en Noorden* begrepen tusschen de brugvaarten van de *Teuntjesbrug* te *Nieuw-*

[1]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland* 1893, blz. 160 en 1894 blz. 51.

koop en die van de *Zuideindsche brug* bij den *Zuidhoek*, laatstelijk ingevolge art. 8 eener overeenkomst den 7 Juli 1895 tusschen beide polders gesloten. Die overeenkomst werd aangegaan tot regeling der wederkeerige verhoudingen en belangen ten opzichte der bemaling. Vroeger, en wel krachtens overeenkomsten van 16 September 1797 en van 12 Maart 1803, aangegaan tusschen den toenmaligen directeur der *Nieuwkoopsche Droogmakerij* eener- en de „gecommitteerden van ingelanden der *Nieuwkoopsche polder* gelegen in *Nieuwkoop*, *Noorden* en het *Noordeinde* van *Achttienhoven*" anderzijds, werd de *Natte* polder bemalen door den polder *Nieuwkoop*, die daartoe de twee poldermolens van *Nieuwkoop en Noorden* aan de *Ziende* zou bezitten, onderhouden en bedienen, tegen betaling door *Nieuwkoop en Noorden* van eene jaarlijksche bijdrage van *f* 500.—. Later, in 1809, werd aan de *Ziende* vanwege *Nieuwkoop* nog een derde molen gesticht als compensatie voor het water, waarmede de derde gang vijzelmolens, welke bij *Zevenhoven* ten behoeve der droogmakerij gesticht was, de ringvaart bezwaarde. Ook droeg *Nieuwkoop* bij in de onderhoudskosten van weteringen, sluizen en bruggen in den polder *Nieuwkoop en Noorden*.

Hierin, nu, kwam verandering bij de overeenkomst van 1895, waarbij polder *Nieuwkoop* de drie molens aan de *Ziende* voor eene som van *f* 15,000.— weder overdroeg aan polder *Nieuwkoop en Noorden*, die zich op zijne beurt verplichtte, om de ringvaart van *Nieuwkoop* en de daarop uitwaterende bovenlanden te eeuwigen dagen te bemalen op hetzelfde peil waarop de polder *Nieuwkoop en Noorden* wordt bemalen, en zulks tegen eene jaarlijksche vergoeding door *Nieuwkoop* van *f* 120.—. De verplichting van *Nieuwkoop* om bij te dragen in de onderhoudskosten van waterstaatsobjecten in *Nieuwkoop en Noorden* verviel; daarentegen bleef het onderhoud van de ringvaart en van een deel van den *Noordeindschen weg* ten laste van *Nieuwkoop*; de ringvaart, voor zoover in den *Natten* polder gelegen, moet onderhouden worden op eene diepte van 2.60 M. ÷ A. P. en eene breedte, op die diepte, van 3.00 M. Op andere bepalingen der overeenkomst komen wij later terug.

Behalve door twee sluizen gelegen in den polder *Nieuwkoop en Noorden*, en die bij de beschrijving van dien polder behandeld zullen worden, bestaat er, binnen de grenzen van polder *Nieuwkoop*, op twee plaatsen gelegenheid tot scheepvaartgemeenschap tusschen de ringvaart en het buitenwater, en wel: door het verlaat nabij *Kattenbrug*, aan de noordwestzijde des polders, met de *Aar* of *Nieuwe Vaart*, boezemwater van *Rijnland*, en door eene schutsluis nabij het dorp *Aarlanderveen* met het polderwater van den *Zuid- en Noordeinderpolder*.

Eerstgenoemde sluis is, met de daarachter gelegen brug, in 1824 gesticht ingevolge een contract in Maart van dat jaar gesloten tusschen het Heemraadschap van den *Amstel en Nieuwer Amstel*, het bestuur van de *Nieuwkoopsche droogmakerij* en de besturen van de *Noordeindsche- en Schilleker-*

polders, de *Geer- en Westerpolders* en het ambacht van *Nieuwveen*, over welk contract bij de beschrijving van den *Schilkerpolder* meer zal worden medegedeeld. De sluis werd gelegd ter vervanging van twee andere verlaten en werd gesteld onder beheer en onderhoud van de *Nieuwkoopsche* droogmakerij. Het is eene steenen sluis, wijd in den dag 4.05 M., met eene schutlengte van 18.75 M., slagdrempels diep 2.63 en 2.68 M. ÷ A.P. en deuren hoog 0.20 en 0.17 M, + A.P. [1]). Door de rinketten dier sluis kan, ten behoeve van de bovenlanden en ter verversching van het ringvaartwater te *Nieuwveen* en *Zevenhoven*, tusschen 1 April en 1 September water uit de *Aar* in de ringvaart worden afgetapt. De bevoegdheid daartoe is bij het bovenbehandelde contract van 1895 in art. 11 aan polder *Nieuwkoop* voorbehouden.

De sluis bij *Aarlanderveen* werd in 1805 gesticht volgens eene overeenkomst tusschen *Nieuwkoop* en den binnen den *Zuid- en Noordeinderpolder* gelegen *Drooggemaakten polder aan de Westzijde te Aarlanderveen*. Volgens die overeenkomst voert *Nieuwkoop* het beheer; van de aanleg- en onderhoudskosten betaalt *Nieuwkoop* $^3/_4$ en de *Drooggemaakte polder* $^1/_4$. De sluis is van steen, heeft eene dagwijdte van 4.02 M., eene schutlengte van 19 M., slagdrempels diep 2.72 en 2.85 M. ÷ A.P. en deuren hoog A.P. en 0.05 M. + A.P. [2])

Op de ringvaart, en dus indirect op *Rijnlands* boezem, watert nog af de tot *Amstelland* behoorende *Buiten-Westerpolder*. Vroeger geschiedde die afwatering langs natuurlijken weg. Het recht om op de ringvaart te loozen was geregeld bij eene conventie tusschen den Directeur der *Nieuwkoopsche Droogmakerij* en het polderbestuur van den *Wester- en Geerpolder* (waarvan de tegenwoordige *Buiten- Westerpolder* een deel was), gesloten den 5 November 1807. De polder *Nieuwkoop* nam daarbij de verplichting op zich, den *Buiten-Westerpolder* te bemalen tot op een winterpeil van $33^1/_4$ *Rijnlandsche* duimen (= 0.865 M.) en een zomerpeil van $38^1/_4$ *Rijnlandsche* duimen (= 0.995 M.) onder *Amstel*peil, tegen uitkeering eener jaarlijksche som van 36 stuivers per morgen, gelijkstaande met *f* 2,10 per H.A. Die regeling werd later bekrachtigd in art. 9 van het, thans ingetrokken, bijzondere reglement van den *Buiten-Westerpolder* van 1877 (B. P. B. n°. 768) [3]). In 1890 had echter de *Buiten-Westerpolder* behoefte aan een lager peil; daarom werd hij omkaad en werd er eene kilbemaling ingevoerd, waardoor de polder niet meer natuurlijk, doch kunstmatig op de ringvaart van *Nieuwkoop* sueerde. Deswege werd den 7 Juli van dat jaar eene nieuwe overeenkomst tusschen beide polders gesloten, waarbij het recht van den *Buiten-Westerpolder* om op de omschreven wijze af te

---

[1]) Alphab. lijst der polders in *Rijnland*, blz. 35.

[2]) Alphab. lijst der polders in *Rijnland*, blz. 36.

[3]) De afscheiding tusschen den *Geer-* en den *Westerpolder* had inmiddels, omstreeks 1825 plaats gehad.

ateren werd erkend tegen eene jaarlijksche uitkeering aan polder *Nieuwkoop* an eene vaste som van *f* 320.—, en voorts een gedeelte, thans binnen de ade gelegen z.g. *doode ringsloot* aan den *Buiten-Westerpolder* in eeuwigurende erfpacht werd afgestaan tegen een jaarlijksche pacht van *f* 2.80 per re. Nog bedong *Nieuwkoop* zich het recht om de kaden van den *Buiten-Westerpolder*, gezamenlijk met het bestuur van dien polder, te schouwen. Die nieuwe regeling, die thans nog bestaat, werd in 1901 bekrachtigd door art. 9 van het nieuwe bijzondere reglement van den *Buiten-Westerpolder* (B. P. B. n°. 1087) en door het gewijzigde art. 17 van het bijzondere reglement van den polder *Nieuwkoop* (B. P. B. n°. 1088). Echter werd er nog de bepaling aan vastgeknoopt, dat de *Buiten-Westerpolder* verplicht is, alle vreemd water uit zijn gebied te weren. Voor de gewijzigde bemaling werd aan den *Buiten-Westerpolder* door de Vereenigde Vergadering van *Rijnland* bij besluit van 27 November 1890 n°. III [1]) vergunning verleend, o. a. onder voorwaarde dat de polderkaden voldoen moeten aan zekere afmetingen; die afmetingen zijn daarop in de polderkeur opgenomen. De bevoegdheid van Polder *Nieuwkoop* om den *Buiten-Westerpolder* bij voortduring op de ringvaart te doen uitwateren, werd mede door polder *Nieuwkoop en Noorden* in het boven reeds behandelde contract van 1895 uitdrukkelijk erkend. De *Buiten-Westerpolder* is omstreeks 75 H.A. groot.

Uit de ringvaart kan, tot drenking van vee en dergelijken, zoowel in de landen van de droogmakerij als in die van den naastgelegen polder *Zevenhoven*, zoomede ook in den na te behandelen *Schilkerpolder*, onder toestemming van het polderbestuur water worden ingelaten. Tot die inlating, waarvoor de polderkeur de noodige voorschriften geeft, is de bevoegdheid door polder *Nieuwkoop en Noorden* in art. 4 van de overeenkomst van 1895 uitdrukkelijk bevestigd.

Verversching van water in de ringvaart zelf geschiedt, zooals wij boven zagen, door de sluis bij *Kattenbrug* uit de *Aar*; zij kan echter ook plaats hebben door bemiddeling van den polder *Nieuwkoop en Noorden* door de sluis van dien polder aan de *Ziende* uit den *Rijn* (zie voor die sluis de beschrijving van laatstgenoemden polder).

Krachtens eene deswege met de gemeente *Ter Aar* gesloten overeenkomst, draagt de polder *Nieuwkoop* $^2/_3$ bij in de kosten van aanleg en onderhoud van eene in 1902 over de ringvaart bij *Korteraar* gebouwde voetbrug.

Een gedeelte van den voormaligen molenboezem van den *Nieuwveenschen* droogmakerij-molentocht, zoomede enkele wegen en andere zaken onder *Nieuwveen*, grootendeels *buiten* de poldergrens gelegen, welke werken vroeger geheel of ten deele ten laste van polder *Nieuwkoop* waren, zijn bij overeen-

---

[1]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland* 1890, blz. 203 vlg.

komst van 24 October/2 November 1899, in hun geheel overgedragen aan de gemeente *Nieuwveen*.

In art. 14 van het bijzonder reglement is bepaald, dat de bovenlanden of erven, die met de ringsloot gemeen liggen of slechts afmaling tot éene hoogte behoeven, voor $^2/_3$ vrijdom van den omslag genieten, tenzij bijzondere overeenkomsten of verkregen rechten de betaling voor de bemaling anders regelen, waarvan de toepassing dan in het gaarderboek zal moeten worden opgenomen.

c. *De Schilkerpolder.*

De *Schilkerpolder*, in het geheel groot ruim 70 H. A., staat eigenlijk op zich zelf en wordt door eene eigen kade omringd. Hij wordt begrensd: aan de *noord-* en *oost*zijde door de ringvaart van de *Nieuwkoopsche* droogmakerij, aan de *zuid*zijde door de *Kromme* of *Hoeksche Aar* en aan de *west*zijde door de *Aar* of *Nieuwe vaart*.

In vroeger jaren moet de *Schilkerpolder* één waterstaatkundig geheel gevormd hebben met den aan de overzijde van de *Aar* gelegen *Noordeindschen polder*; de watergemeenschap had plaats door een grondduiker onder door de *Aar*. Hetzelfde was het geval met de ten noorden van beide polders gelegen *Wester-* en *Geerpolders* [1]). In Maart 1824 werd echter eene door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* den 5 December 1825 geapprobeerde overeenkomst gesloten tusschen het Heemraadschap van den *Amstel* en *Nieuwer Amstel* (dat kort te voren zijne taak zag uitgebreid met het beheer over de *Aar*) en de besturen der *Nieuwkoopsche* droogmakerij, der *Noordeindsche-* en *Schilkerpolders*, der *Geer-* en *Westerpolders* en van het ambacht van *Nieuwveen*, waarbij bepaald werd, dat de grondduikers onder door de *Aar* (in het stuk den *Amstel* genoemd) door eerstgenoemd Heemraadschap zouden worden opgeruimd. De *Geerpolder* zou zich combineeren met den *Noordeindschen polder* en zou dus niet meer, gelijk met den *Westerpolder* (zie hierboven) door de *Nieuwkoopsche* droogmakerij worden bemalen; daarentegen nam deze laatste op zich, voortaan over te nemen de bemaling van den, thans van den *Noordeindschen polder* afgescheiden *Schilkerpolder* en wel tegen „een vast en „onveranderlijk Molengeld, van vier guldens zeven en veertig en een halve „cents per Bunder". Zij verbond zich om het water in den *Schilkerpolder* te houden tot de hoogte van 1.25 M. ÷ A. P. en om de kosten van de te leggen duikers voor hare rekening te nemen.

Deze regeling, hoewel aanvankelijk niet opgenomen in het oorspronkelijke bijzondere reglement voor den *Schilkerpolder* van 1860 (zie hieronder) werd in 1879 bekrachtigd in het, bij de vereeniging van dien polder met den polder *Nieuwkoop* vastgestelde nieuwe bijzondere reglement voor laatstgenoemden

---

[1]) Op oude kaarten hebben wij tevergeefs naar de grondduikers gezocht. Zie ook O. A. van *Rijnland*, Loqt. 11, n°. 539.

polder; sedert is zij nog steeds van kracht. Alleen het peil is later, op verzoek van de ingelanden, nog verlaagd en bedraagt thans gemiddeld 1.75 M. ÷ A.P. De landen van den *Schilkerpolder* betalen dus niet den gewonen aanslag van den polder *Nieuwkoop*, doch een vast jaarlijksch bedrag van *f* 311.18, berekend naar eene belastbare oppervlakte uan 69,53,79 H.A. à 4.47⁵ per H.A.

De bemaling geschiedde aanvankelijk rechtstreeks door den bovenmolen n°. 2 van *Nieuwkoop* op de *Kromme Aar*, in de zuidoosthoek des polders. Toen in 1894 de windbemaling van *Nieuwkoop* veranderd werd in stoombemaling, kwam hierin wijziging, en werd het water van den *Schilkerpolder* overgenomen door *Nieuwkoop*, om door het nieuwe stoomgemaal op de *Schouwenvaart* te worden uitgeslagen. De watergemeenschap heeft plaats door een houten, van twee openingen voorzienen grondduiker onder door de ringvaart, gelegen in den vroegeren tusschenboezem tusschen de molens n°s. 2 en 7. Ter plaatse van den vroegeren molen n°. 7 ligt thans een houten duiker met schuif, om den watertoevoer uit den *Schilker-* naar den *Nieuwkoopschen polder* te kunnen regelen; de geheele vroegere tusschenboezem ligt dus gemeen met den *Schilkerpolder*.

In art. 3 van de reeds behandelde overeenkomst van 1895 met *Nieuwkoop en Noorden* is nog de bepaling opgenomen, dat, indien de polder *Nieuwkoop* er toe mocht overgaan om den *Schilkerpolder* op de *ringvaart* te doen uitwateren of uitmalen, waartoe hij bet recht heeft, daarvoor aan den polder *Nieuwkoop en Noorden* een extra-jaarlijksche som van *f* 80.— zal zijn uit te keeren, zoolang die loozing op de ringvaart in stand blijft. Vooralsnog wordt hiervan echter geen gebruik gemaakt.

Waterinlating geschiedt bij droogte, indien noodig, uit de ringvaart.

De polderkade langs de *Aar* is in onderhoud bij het Heemraadschap van den *Amstel en Nieuwer-Amstel*; die van den voormaligen molen n°. 2 tot aan de *Kromme Aar*, zoomede het gedeelte, dat nabij de sluis bij *Kattenbrug* tot waterkeering dient, bij den polder *Nieuwkoop*. De overige kaden, vroeger in onderhoud bij hoefslagplichtige ingelanden, worden sedert 1904 door de zorg van den polder *Nieuwkoop* onderhouden op kosten van de ingelanden van den *Schilkerpolder*, die daartoe, overeenkomstig de artt. 11 en 13 van het bijzonder reglement, jaarlijks de noodige gelden opbrengen.

Volgens de keur van polder *Nieuwkoop* moeten de kaden eene kruinsbreedte hebben van 1 M., eene kruinshoogte van 0.31 M. + A.P., eene buitenglooiing van 1 op 1 en eene binnenglooiing van 3 op 1. Waar mogelijk worden de binnenbermslooten door dammen opgehouden op een peil van 1.50 M. ÷ A.P.

Volgens dezelfde keur worden de waterleidingen in den polder door de eigenaars onderhouden.

Het bestuur van den polder *Nieuwkoop* bestaat uit een *Dijkgraaf* en zes

Heemraden, door de ingelanden gekozen; het zetelt te *Nieuwkoop*. De ingelanden van den *Schilkerpolder* hebben geen recht van zitting of stemming in de vergadering van Stemgerechtigde Ingelanden. Deze polder heeft, ter regeling van zijne bijzondere belangen en verplichtingen van waterafvoer en dijksonderhoud, een afzonderlijk bestaan met een eigen Vergadering van Ingelanden.

De belastbare oppervlakte en de omslag per H.A., zoowel van de droogmakerij als van de bovenlanden blijkt, voor de jaren 1898—1902, uit onderstaanden staat:

JAAR.	DROOGMAKERIJ.		BOVENLANDEN.	
	Belastb. oppervl. in H. A.	Omslag per H. A.	Belastb. oppervl. in H. A.	Omslag per H. A.
1898.	2546.26.60	*f* 10.20	18.91.66	*f* 3.40
1899.	2546.26.60	„ 10.20	18.63.13	„ 3.40
1900.	2546.27.75	„ 11.50	18.45.69	„ 3.83
1901.	2545.39.35	„ 11.50	18.71.33	„ 3.83
1902.	2545.51.35	„ 11.50	18.80.14	„ 3.83

Ten slotte nog eenige mededeelingen omtrent het *reglement*.

Zooals hierboven is gezegd, was de polder *Nieuwkoop* oorspronkelijk begrepen in éene bedijking en droogmaking met den polder *Zevenhoven*. Eerstgenoemde lag geheel in Zuid-Holland, laatstgenoemde voor een deel ook in Utrecht; *Nieuwkoop* lag bovendien slechts gedeeltelijd binnen *Rijnlands* grenzen. *Beide* polders werden bestuurd naar een reglement „op de Administratie en het Beheer der Drooggemaakte Polders van Nieuwkoop en Zevenhoven", vastgesteld bij K. B. van 2 April 1815 n°. 11; het bestond uit 37 artikelen. Hoewel onder één bestuur staande, werden beide deelen toch op zich zelf beheerd en hadden zij ook ieder zijn eigen molens; van de acht Heemraden waren er dan ook vier uit *Nieuwkoop* en vier uit *Zevenhoven*. Eenig toezicht van *Rijn-* of *Amstelland* bestond niet; die hoogere besturen konden zich slechts doen gelden, waar het betrof de naleving van gesloten overeenkomsten. Het bestuur stond uitsluitend onder het gezag van de Staten van Holland of van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland (dus niet van Utrecht).

Die toestand bleef voortduren tot de tweede helft der 19de eeuw. Toen in 1856 het Algemeen Polderreglement en in 1857 het nieuwe Reglement van *Rijnland* in werking kwamen, moest hierin verandering komen. Bij laatstgenoemd reglement werd het gedeelte *Nieuwkoop* geheel binnen *Rijnlands* grenzen gebracht, wat van zelf toezicht van *Rijnlands* bestuur op dit deel met zich bracht. In art. 194 (nu 195) werd echter bepaald, dat de regeling van dit gedeelte van *Rijnlands* grenzen eerst in werking zou treden, wanneer het reglement van 1815 zou zijn herzien. Die herziening had niet zonder moeite

plaats. Nadat bij K. B. van 16 October 1858 n°. 52 de Staten van Zuid-Holland en van Utrecht gemachtigd waren „gemeenschappelijk alle waterschappen te regelen, wier grenzen zich in die provincien uitstrekken," werd reeds in de herfstvergadering der Staten van hetzelfde jaar een voorstel der beide Gedeputeerde colleges ingediend, tot vaststelling o. a. van een nieuw reglement voor de polders *Nieuwkoop en Zevenhoven* [1]). Dit voorstel vond geen bijval en werd vooral bestreden door ingelanden der beide polders, die aandrongen op eene afscheiding der beide deelen [2]). Een nieuw voorstel werd dan ook in de zomervergadering van 1860 door beide colleges ingediend, o. m. strekkende om tot de verlangde afscheiding over te gaan [3]). Ook dit voorstel vond tegenkanting bij een ander deel der ingelanden, doch werd ten slotte doorgevoerd: bij besluiten der Staten van Zuid-Holland en van Utrecht resp. van 7 en van 8/14 November 1860 [4]), goedgekeurd bij K. B. van 2 December d. a. v. n°. 70 (Provinc. Blad van 1860 n°. 129) werd tot de afscheiding der beide polders besloten. Volgens dit besluit zou de grens tusschen de beide polders zich uitstrekken, zooals zij nog thans bestaat, en werd verder in de §§ 2, 3 en 5 het volgende bepaald:

§ 2. „Al wat tot de waterkeering of tot de waterloozing behoort, blijft in „beheer en onderhoud bij elken polder, waarin de werken zijn gelegen, met „uitzondering:

„*a*. van het Nieuwkoopsche bovengemaal, nabij de kom der gemeente „*Nieuwveen*, binnen den polder *Zevenhoven*, hetwelk ten bate en ten laste „blijft van den polder *Nieuwkoop*, onder verpligting om de kade en verdere „kunstwerken, tot dit bovengemaal behoorende of daarmede in verband staande, „voortdurend te onderhouden onder toezigt van het Polderbestuur van *Zeven-„hoven* . . . . ;

„*b*. van de Ringsloot, voor zoo ver die zich uitstrekt binnen de grens van „den polder *Zevenhoven*, met name van den Nieuwkoopschen watermolen n°. 17 „tot aan de Limeersche brug. Het onderhoud van dit deel der Ringsloot blijft „ten laste van den polder *Nieuwkoop*.

§ 3. „De wegen, voetpaden en kunstwerken worden ten koste van elken „polder afzonderlijk beheerd en onderhouden op den bestaanden voet; met „dien verstande echter, dat de wegen en kunstwerken langs de grenslijn „tusschen de beide polders, met uitzondering van dat gedeelte dier wegen, „met het onderhoud waarvan de daarbij betrokken Gemeenten thans belast „zijn, beheerd en onderhouden worden voor rekening van den Polder *Nieuwkoop*,

---

1) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1858, blz. 8.
2) Zie Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 20, 38 en 44.
3) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1860, blz. 6.
4) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1860, blz. 32.

„welke Polder daartegen ontvangt de baten, die beide bermen langs die wegen „afwerpen.

§ 5. „Gedeputeerde Staten van *Zuid-Holland* en van *Utrecht* zijn belast „met de vaststelling van eenen Staat, aanwijzende de hoogte, zwaarte en „verdere afmetingen, waarop de waterkeeringen ten koste van elken polder „moeten worden gebragt en gehouden.

„Op gelijke wijze bepalen Gedeputeerde Staten van *Zuid-Holland* en van „*Utrecht* de wijdte en diepte, waarop de molenboezems en ringslooten van „*Nieuwkoop* binnen den polder *Zevenhoven* door het Polderbestuur van *Nieuw-„koop* moeten worden gebragt en gehouden, zoodanig dat aan den vrijen „loop van het water geene belemmering zal worden toegebragt".

De in § 5 behandelde materie werd geregeld bij besluit van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland en van Utrecht van 4/21 April 1864; de staat van de afmetingen der waterkeeringen werd nog herzien bij besluit dier colleges van 1 Augustus/19 Juli 1865.

De verplichting tot onderhoud der in het besluit tot afscheiding genoemde werken, wordt in art. 16 van het thans vigeerende reglement van den polder *Nieuwkoop* uitdrukkelijk bevestigd.

Nadat alzoo de afscheiding der beide polders was tot stand gekomen, werd bij Statenbesluit van 9 Juli 1862 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 12 Februari 1863 n°. 69 (B. P. B. n°. 611), een bijzonder reglement voor den polder *Nieuwkoop* vastgesteld. Een aanvankelijk bij Gedeputeerde Staten voorgezeten denkbeeld, om daarbij den polder *Nieuwkoop* met den „*natten*" polder *Nieuwkoop en Noorden* te vereenigen, werd, op tegenkanting van belanghebbenden, weder losgelaten.

De *Schilkerpolder* was toen nog niet met *Nieuwkoop* vereenigd; voor dezen polder was reeds vroeger, bij Statenbesluit van 8 November 1860 n°. V [2]), goedgekeurd bij K. B. van 13 December d. a. v. n°. 72 (B. P. B. n°. 418) een afzonderlijk bijzonder reglement vastgesteld. Het bleek spoedig noodig, dit betrekkelijk kleine poldertje te doen ressorteeren onder de bepaling van art. 7 van het Algemeen polderreglement; een daartoe strekkende reglementswijziging werd vastgesteld bij Statenbesluit van 12 Juli 1864 n°. VI [3]), goedgekeurd bij K. B. van 30 Juli d. a. v. n°. 55 (B. P. B. n°. 633).

Nadat nog bij Statenbesluit van 11 Juli 1877 n°. XVI [4]), goedgekeurd bij K. B. van 6 September d. a. v. n°. 7 (B. P. B. n°. 763) de bezoldiging van den secretaris en van den penningmeester van polder *Nieuwkoop* was verhoogd,

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1862, blz. 50.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1860, blz. 39 vlg.

[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1864, blz. 31.

[4]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1877, blz. 151.

kwam het in 1879 tot eene inlijving bij dien polder van den *Schilkerpolder*. Het daartoe strekkende besluit, waarbij de bestaande reglementen voor beide polders werden ingetrokken en een nieuw reglement voor den polder *Nieuwkoop* werd vastgesteld, werd na langdurige voorbereiding [1]) genomen bij Statenbesluit van 10 Juli 1879 n°. XLII [2]), goedgekeurd bij K. B. van 31 Augustus d. a. v. n°. 19 (B. P. B. n°. 801). Dit reglement is thans nog van kracht; het bestaat uit 17 artikelen, wier voornaamste bepalingen van bijzonderen aard hierboven, bij de beschrijving van den polder, vermeld zijn. Bij Statenbesluit van 19 November 1901 n°. XVIII [3]), goedgekeurd bij K. B. van 8 Januari 1902 n°. 19 (B. P. B. n°. 1088), werd daarin nog eene wijziging gebracht, strekkende tot regeling van de, eveneens hierboven besproken verhouding van polder *Nieuwkoop* tot den *Buiten-Westerpolder*.

De Polder Nieuwkoop en Noorden.

Gemeenten: *Nieuwkoop, Bodegraven* [4]).

Sept. 1904.

T. K. 424, 442, 443. W. K. Utr. 1, Utr. 3.

De polder *Nieuwkoop en Noorden*, in tegenstelling met den hierboven beschreven polder *Nieuwkoop*, die eene droogmakerij is, ook wel den *Natten polder* genaamd, is, evenals deze, eerst bij het reglement van 1857 binnen *Rijnland's* grenzen gebracht. Hij bestaat voor het overgroote deel uit plasveenderijen en rietland en wordt in hoofdzaak begrensd:

ten noordoosten door den *Achterweg*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Nieuwkoop* en *Zevenhoven*, hem scheidende van de tot *Amstelland* behoorende *Gecombineerde Noordschebuurter en Voordijksche polders*;

ten oosten door de *Zondagskade* met daarlangs gelegen *Zwet-* of *Uitweg*, tevens grensscheiding tusschen de provinciën *Zuid-Holland* en *Utrecht*, hem scheidende van het eveneens tot *Amstelland* behoorende waterschap *Westveen*;

ten zuidoosten eerst door de *Hollandsche* of *Achttienhovenerkade*, hem scheidende van den tot *Woerden* behoorenden polder *Achttienhoven* en vervolgens door den zuidelijken *Meijedijk*, loopende tot aan den *Rijn* bij *Zwammerdam*, tevens grensscheiding tusschen *Rijnland* en *Woerden* en, voor een deel, ook tusschen *Zuid-Holland* en *Utrecht*, en

---

[1]) Zie Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1878, blz. 38 en 100; Herfstverg. 1878, blz. 33, 42, 77 en 126 en Zomerverg. 1879, blz. 32.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1879, blz. 95.

[3]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1891, blz. 53.

[4]) Het Bijzonder Reglement vermeldt ten onrechte slechts de gemeente *Nieuwkoop*.

ten noordwesten eerst door den *Ziendeweg*, hem scheidende van den *Zuid- en Noordeinderpolder* en vervolgens door den zuidoostelijken ringdijk van den polder *Nieuwkoop*.

De aldus begrensde, ongeveer 1975 H. A. groote polder heeft eene langwerpige, van het noordoosten naar het zuidwesten versmallende gedaante. Het noordoostelijk deel wordt wel het *Noordeinde*, het zuidwestelijk deel het *Zuideinde* genaamd. Langs den noordwestelijken rand loopt, eerst onder den naam van *Voorweg* of *Noordeindsche* of *Nieuwkoopsche weg* en daarna onder den naam van *Ziendeweg*, een rijweg. Langs den *Voorweg* strekken zich de langgerekte dorpen *Noorden* en *Nieuwkoop* uit.

Voor het overgroote deel ligt de polder in de gemeente *Nieuwkoop*. Slechts enkele smalle strooken gronds langs de zuidoostzijde der *Meije* liggen, evenals de uitmonding der *Meije* zelve in den *Rijn* bij *Zwammerdam*, in de gemeente *Bodegraven*.

De waterkeeringen. dijken, kaden of wegen, waarmede *Nieuwkoop en Noorden* omgeven is, behooren bijna allen tot de aangrenzende polders of waterschappen. Door den polder zelf worden alleen onderhouden de kaden tusschen zijne straks te behandelen watermolens in den zuidwestelijken polderhoek langs de landtong, gevormd door de tot *Rijnland's* boezem behoorende benedeneinden van de *Meije* en de *Ziende*, en wel:

1°. de ongeveer 260 M. lange kade langs de zuidoostzijde van de *Ziende* tusschen den *Ouden Ziende-* en den *Nieuwen Ziende*molen, hoog ongeveer 0.05 M. ÷ A. P. en breed op de kruin ongeveer 1.55 M., en

2°. de ongeveer 140 M. lange kade langs de noordwestzijde van de *Meije* tusschen den *Nieuwen Ziende-* en den *Meije*molen, hoog ongeveer 0.10 M. + A.P. en breed op de kruin ongeveer 1.55 M.

Omtrent afmetingen en onderhoud van waterkeeringen geeft de, laatstelijk in 1900 vastgestelde polderkeur, geenerlei voorschriften.

Het polderpeil is in de keur bepaald op 1.32 M. ÷ A. P.

Met het polderwater gemeen ligt, zooals bij de beschrijving van den polder *Nieuwkoop* hierboven uitvoerig is medegedeeld, de ringvaart van die droogmakerij, die bij de *Hooge brug*, aan den zuidelijken hoek van *Nieuwkoop* en aan den oostelijken hoek van den *Zuid- en Noordeinderpolder*, overgaat op grondgebied van *Nieuwkoop en Noorden*. Deze ringvaart wordt door den polder *Nieuwkoop en Noorden* met het overige polderwater bemalen tegen eene jaarlijksche vergoeding van *f* 120.—, door den polder *Nieuwkoop* op te brengen. Ter zake dier bemaling en verdere tusschen beide polders bestaande waterstaatsverhoudingen is, met vervallenverklaring van vroegere regelingen, den 7 Juni 1895 eene, den 23 Juli d. a. v. door Gedeputeerde Staten goedgekeurde overeenkomst gesloten voor meerdere bijzonderheden waaromtrent verwezen wordt naar de beschrijving van polder *Nieuwkoop*.

De polderbemaling geschiedt door drie windschepradmolens, staande in den

zuidwestelijken polderhoek en hun water brengende op het tot *Rijnland's* boezem behoorende benedendeel van de *Meije*, welke bij *Zwammerdam* in den *Rijn* uitmondt. Nabij dien zuidwestelijken polderhoek komen bij elkaar de genoemde *Meije* en de *Ziende* of *Nieuwe Vaart*, twee tot den polder behoorende wateren, waarover straks meer. De *Meije* loopt langs den zuidoostelijken, de *Ziende* langs den noordwestelijken polderrand. Beiden zijn, kort boven het punt waar de *Ziende* in de *Meije* valt, van *Rijnland's* boezem afgesloten, en wel de *Meije* door den zg. *Meije watermolen* en de *Ziende* door den zg. *Ouden Ziende-watermolen* en door eene later te behandelen schutsluis. Op het punt van samenkomst van *Ziende* en *Meije*, eindelijk (dus daar, waar beide wateren reeds tot *Rijnland's* boezem behooren) staat de z.g. *Nieuwe Ziende-* of *Achtkante watermolen*, waarheen het polderwater door een toevoerkanaal, komende uit de *Ziende* boven de schutsluis, gevoerd wordt.

De hoofdafmetingen der drie watermolens, allen voorzien van houten wieken en van ijzeren schepraderen en assen, zijn als volgt:

	MEIJE-MOLEN.	OUDE ZIENDE-MOLEN.	NIEUWE ZIENDE-MOLEN.
Vlucht der wieken. . . .	26.30 M.	26.30 M.	26.30 M.
Middellijn sheprad . . .	4.95 „	5.05⁵ „	4.95 „
Breedte der schoepen. . .	0.58 „	0.67⁵ „	0.58 „
Hartlijn wateras.	0.40 M. ÷ A.P.	0.41 M. ÷ A.P.	0.40 M. ÷ A.P.
Bovenkant opleider . . .	1.30 „ ÷ „	1.35 „ ÷ „	1.30 „ ÷ „

Zooals bij de beschrijving van den polder *Nieuwkoop* uitvoeriger is medegedeeld, behoorden de drie molens vroeger aan de *Nieuwkoopsche droogmakerij* doch werden bij de bovengenoemde overeenkomst van 1895 door deze voor *f* 15000.— aan polder *Nieuwkoop en Noorden* verkocht, die sedert ook met het onderhoud en de bemaling belast is. De *Meije-* en de *Oude Ziendemolen* werden bij de bepoldering van *Nieuwkoop en Noorden* in de 1ste helft der 17de eeuw (waarover later) gesticht. De *Nieuwe Ziendemolen* werd in 1809 door de *Nieuwkoopsche* droogmakerij gebouwd (zie bij dezen polder).

De polder *Nieuwkoop en Noorden* is, als boven reeds gezegd, eene plasveenderij en bestaat voor het grootste gedeelte uit water; langs den zuidelijken rand, waar de grond minder voor verveening geschikt bleek, zijn grootere partijen land onaangesneden gebleven; hier bevinden zich ook eenige perceelen omkade gronden die, door middel van kleine water- of staartmolens op het polderwater uitslaande, een zelfstandig waterpeil kunnen in stand houden. Eenige dier perceelen waren vroeger, onder den naam van de *Honderd morgen*, eigendom van één eigenaar. Omstreeks 1823 gingen die *Honderd morgen* bij verkoop over aan meerdere eigenaren, die nopens de bemaling en verdere

waterstaatsaangelegenheden o. a. in 1851 onderling eene notarieele overeenkomst sloten. Pogingen in 1873 door eenige eigenaren aangewend om de *Honderd morgen* van den polder *Nieuwkoop en Noorden* af te scheiden en onder een eigen bijzonder reglement tot een afzonderlijken polder te maken, bleven zonder gevolg [1]).

Omtrent het stichten of hebben van dergelijke onderbemalingen geeft de tegenwoordige polderkeur geene voorschriften.

Meermalen, o. a. in 1860, werden pogingen aangewend om tot droogmaking der uitgeveende plassen te geraken, doch, vermits gedurende de vervening, de bedijking verwaarloosd werd en de rietlanden zeer veel waarde bleken te hebben, kwam men steeds tot het besluit dat de drooggemaakte landen de kosten van droogmaking op verre na niet zouden kunnen goedmaken en werd van droogmaking dus steeds afgezien [2]). De natvening werd intusschen steeds voortgezet. De wijze, echter, waarop deze plaats had, gaf herhaaldelijk aanleiding tot klachten, zoodat door de Vereenigde Vergadering van *Rijnland* den 30 October 1875 [3]) werd overgegaan tot vaststelling van eene *Verordening ter beveiliging van de den polder Nieuwkoop en Noorden begrenzende waterschappen, alsmede van de wegen, paden en het kerkhof in dien polder gelegen, tegen benadeeling door ontgronding in gezegden polder.* Deze verordening, welke door Gedeputeerde Staten van *Zuid-* en van *Noord-Holland* werd goedgekeurd resp. den 4 Januari 1876 en den 29 December 1875, hield, ingevolge de wet van 20 Juli 1895, Staatsblad n°. 139 (Keurenwet), met 16 Augustus 1900 op van kracht te zijn. Intusschen zijn de in haar vervatte bepalingen, nu voor *alle* polders binnen *Rijnland* van kracht, overgebracht in *Rijnland's Verordening op het ontgronden*, vastgesteld in 1899 [4]).

Behalve een groot aantal door de natvening ontstane plassen, poelen en wateren, zijn er in den polder eenige bepaalde *vaarten* en *waterloopen*, waaromtrent de keur voorschriften geeft, te weten:

1°. de *Voorwetering*, loopende van af het „Kruis" te *Noorden* langs den noordwestelijken polderrand tot aan de *Ziende-* of *Nieuwe Vaart* aan de *Hooge Brug*;

2°. de *Achterwetering*, loopende van af de „Prolkade", thans ringdijk van den polder *Nieuwkoop*, tot achter de pastorie der Hervormde gemeente te *Noorden*, in den noordoostelijken polderhoek;

3°. de *Meije-watering*, in oude tijden blijkbaar een in den *Rijn* uitgeloopen hebbend, kronkelend riviertje, loopende langs den zuidoostelijken polderrand:

a. van af den na te noemen *Vliet*, op het punt waar de *Hollandsche* of

---

1) *Rijnland's* N. A. Loq^t 72, n°. 40.

2) GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II, blz. 129.

3) Not. V. V. van *Rijnland* 1875, blz. 215.

4) Not. V. V. van *Rijnland* 1899, blz. 149, vlg.

Achttienhovener kade de provinciale grens tusschen *Zuid-Holland* en *Utrecht* ontmoet tot aan den *Meije-molen* (polderwater); en

b. van af den *Meije-molen* tot aan de Meijebrug nabij *Zwammerdam* (*Rijnland's* boezemwater);

4°. de *Ringvaart* van den polder *Nieuwkoop*, ten noordwesten van en op korten afstand ongeveer evenwijdig loopende met de *Voorwetering*, van af de Brugvaart bij de *Teuntjesbrug*, bij het dorp *Nieuwkoop* tot aan de Brugvaart bij de ophaalbrug in het *Zuideinde* van *Nieuwkoop*;

5°. de *Vliet*, loopende in zuidelijke richting van af de *Voorwetering* te *Noorden* tot aan de *Meije-watering*, langs de westzijde van de *Hollandsche* of *Achttienhovenerkade*;

6°. de *Kadewetering* loopende langs de noordzijde van diezelfde kade van af de straks te behandelen sluis te *Slikkendam*, in den oosthoek des polders, tot in den *Vliet*;

7°. het *Mallegat*, loopende van af den *Meije-molen* tot aan de *Ziende-vaart*;

8°. de *Ziende-* of *Nieuwe-vaart* loopende langs den westelijken polderrand van af de *Voorwetering* aan de *Hooge brug* tot aan de *Meije-watering* bij den *Nieuwe Ziende-molen* (het ongeveer 300 M. lange benedendeel is *Rynland's* boezemwater);

9°. de *Oude-Vaart*, loopende van af de *Voorwetering*, bij de ophaalbrug in het *Zuideinde* van *Nieuwkoop* tot aan de *Meije-watering*;

10°. de *Brugvaarten* bij *Teuntjesbrug*, aan het dorp *Nieuwkoop* en bij de ophaalbrug in het *Zuideinde* van *Nieuwkoop*; en

11°. het *Schepengat* tegenover den *Nieuwveenschen weg* in polder *Nieuwkoop*, van af de *Voorwetering* tot in den *Noordeindschen plas*.

Met het onderhouden en schoonhouden op in de keur voorgeschreven afmetingen zijn belast:

1°. van de *Voorwetering*: de eigenaren der landen, gronden en wateringen, gelegen aan den van den *Voorweg* afgekeerden oever dier vaart, elk vóór zijn eigendom (de kant van dien *Voorweg* langs de *Voorwetering* van af het „Kruis" te *Noorden* tot daar waar de *Ringvaart* van *Nieuwkoop* in het *Noordeinde* aan dezen weg eindigt en van af *Teuntjesbrug* tot aan de *Ziende* wordt op in de keur voorgeschreven wijze en afmetingen onderhouden door de eigenaren van de langs den weg gelegen bebouwde of onbebouwde gronden);

2°. van de *Achterwetering*: de eigenaren der landen, gronden en wateringen, gelegen aan den van den *Achterweg* afgekeerden oever dier vaart, elk vóór zijn eigendom;

3°. van het gedeelte der *Meije-watering* van af den *Vliet* tot aan den *Meije-molen*: de eigenaren van de landen, gronden en wateringen, gelegen aan den van den *Meije-dijk* afgekeerden oever dier vaart, elk vóór zijn eigendom; en

4°. van het gedeelte der *Meije-watering*, van af het punt nabij den *Nieuwen Ziendemolen*, waar deze vaart en de waterkeering van *Woerden* uit elkander gaan tot aan de *Meije-brug*, wat het *schoonhouden* betreft: de eigenaren der landen, gronden en wateringen, gelegen tusschen de vaart en de *Woerdsche* waterkeering, elk vóór zijn eigendom.

De *Ringvaart* van de *Nieuwkoopsche droogmakerij* wordt, ingevolge de overeenkomst van 1895 door deze onderhouden en schoongehouden.

De *Vliet*, de *Kadewetering*, het *Mallegat*, de *Ziende-vaart*, de *Oude-vaart*, de *Brugvaarten*, het *Schepengat* en het gedeelte der *Meije-watering* van af den *Meije-molen* tot aan het begin der perceelen gelegen tusschen die vaart en de *Woerdsche* waterkeering, worden onderhouden en schoongehouden door den polder zelven. Ook is te diens laste het verdiepen der *Meije-watering* van af den *Meije-molen* tot aan de *Meije-brug*.

Op vier plaatsen bestaat voor de scheepvaart gelegenheid om op het polderwater te komen, en wel:

1°. door de op grondgebied van polder *Nieuwkoop* gelegen sluis te *Kattenbrug* uit het *Aarkanaal* (*Rijnland's* boezem);

2°. door de sluis te *Aarlanderveen* aan de *Ringvaart* van *Nieuwkoop* uit den *Zuid- en Noordeinderpolder*;

3°. door de sluis aan de *Ziende* uit den *Rijn* en de *Meije* (*Rijnland's* boezem); en

4°. door de sluis te *Slikkendam*, in den oostelijken polderhoek, uit de *Kollensloot* (*Amstelland's* boezem).

De sub 1°. en 2°. genoemde sluizen zijn bij de beschrijving van polder *Nieuwkoop*, hierboven reeds behandeld.

De sluizen aan de *Ziende* en te *Slikkendam*, beiden dagteekenende uit de eerste helft der 17[de] eeuw, zijn laatselijk, de eerste in 1903, de tweede in 1879, belangrijk hersteld. Zij zijn eigendom van en in onderhoud bij den polder. Het zijn beiden houten schutsluisjes met de volgende afmetingen [1]:

SLUIS	DAGWIJDTE	SCHUTLENGTE	BOVENKANT	
			Slagdrempels	Deuren
Aan de *Ziende* . . .	3.50 M.	17.00 M.	{2.72 M. ÷ A.P. {2.97 „ ÷ „	0.24 M. + A.P.
Te *Slikkendam*. . . .	3.75 „	17.20 „	2.64 „ ÷ „	0.51 „ + „

Omtrent het gebruik der sluizen geeft de keur de noodige voorschriften.

Na den aanleg der sluizen, die bestemd waren om vervoer met turfschepen ten behoeve der verveening mogelijk te maken, waren de steden *Dordrecht*, *Gouda* en *Haarlem*, die, in het belang hunner watertollen steeds een waak-

[1]) Alphabet. lijst der polders in *Rijnland*, blz. 35.

zaam oog hielden op het in het leven roepen van nieuwe „ongeconstumeerde" vaarten, er dadelijk bij om met *Nieuwkoop* contracten te sluiten, ten einde te verhinderen, dat de nieuwe gemeenschap tusschen *Rijn*, *Kollensloot* en *Kromme Mijdrecht* een waterweg voor koopmanschappen zou worden. Dergelijke contracten werden den 29 Mei 1643 en den 20 Mei 1737 gesloten [1]). In den lateren tijd schijnt de waarde van de sluis te *Slikkendam* in het oog van velen te zijn verminderd. Althans werd den 12 November 1896 met 768 van de 1479 stemmen door de vergadering van Stemgerechtigde Ingelanden des polders tot hare opruiming en demping besloten. Op verzoek van 68 Ingelanden en van 6 vischhandelaren en visschers werd dit besluit echter den 5 April 1897 door Gedeputeerde Staten, op grond van benadeeling van eene minderheid der Ingelanden ten behoeve eener meerderheid, vernietigd [2]).

De polder *Nieuwkoop en Noorden* heeft, behalve de twee genoemde sluizen, te zijnen laste de navolgende bruggen:

1°. de ophaalbrug in den *Zwetweg* te *Slikkendam*, achter de sluis;
2°. de ophaalbrug in den *Voorweg* te *Noorden*, of zg. „*Schippersbrug*";
3°. de ophaalbrug in den *Voorweg* bij het dorp *Nieuwkoop*, of zg. „*Teuntjesbrug*";
4°. de ophaalbrug over de *Voorwetering* in den toegangsweg tot de Hervormde kerk te *Nieuwkoop*, of zg. „*Kerkbrug*";
5°. de ophaalbrug in den *Voorweg* in het *Zuideinde van Nieuwkoop*;
6°. de *Meijebrug* nabij *Zwammerdam* in den *Lagen Rijndijk* over de uitmonding van de *Meije* in den *Rijn*; en
7°. een vast houten bruggetje in het *Kerkpad* bij de Hervormde kerk te *Noorden*.

Bij de *Slikkendamsche brug* en bij de *Meijebrug* bevinden zich nog nooddeuren tot keering, zoo noodig, van hoog boezemwater in *Amstelland* en in *Rijnland*. Deze deuren worden echter weinig meer gebruikt; die aan de *Meijebrug* zijn sedert meer dan eene halve eeuw niet meer gesloten geweest.

Aan de twee sluizen en aan de sub 1°. tot en met 5°. genoemde bruggen, omtrent welker gebruik de polderkeur voorschriften geeft, heft de polder scheepvaartrechten. Concessie daartoe werd voor het eerst, voor den tijd van drie jaren, verleend bij K. B. van 17 Mei 1864 n°. 64, welke concessie sedert, telkens voor den tijd van drie jaren, verlengd is geworden.

Waterinlating in den polder geschiedt, mits de waterstand lager zij dan 1.32 M. ÷ A. P., alleen tusschen 1 April en 1 September door de schutsluizen. Ook door de sluis te *Kattenbrug* mag de polder *Nieuwkoop* alsdan water

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1881, bijlage 26, blz. 26—27. Zie de contracten in de Handvesten van *Haarlem*, blz. 488 en 632.

[2]) Prov. Bl. Beslissingen in Gesch. v. Bestuur n°. 9 van 1897.

inlaten, waaromtrent in de overeenkomst van 1895 de noodige bepalingen zijn gemaakt (zie de beschrijving van polder *Nieuwkoop*).

Het polderbestuur bestaat, als van ouds, uit een Dijkgraaf en vier Heemraden. De gewone polderomslag werd in de jaren 1898—1902 resp. geheven over 1937.75.79, 1937.87.60, 1937.41.76, 1937.75.63 en 1937.47.28 H. A. en bedroeg in die jaren *f* 1.70, *f* 1.35, *f* 1.90, *f* 1.70 en *f* 1.70 per H. A.

Het bijzonder reglement voor den polder werd, nadat plannen om *Nieuwkoop en Noorden* met de *Nieuwkoopsche droogmakerij* onder één bijzonder reglement tot één administratieven polder te vereenigen geen verdere uitvoering hadden gekregen [1]), vastgesteld bij Statenbesluit van 9 Juli 1862 n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 12 Februari 1863 n°. 69 (B. P. B. n°. 612). Een vroeger reglement op het Bestuur van den polder was bereids goedgekeurd bij K. B. van 30 Mei 1835 n°. 33.

Met het oog, eensdeels op het groot aantal eigenaren met minder dan 10 aren grondbezit en anderdeels op den gewoonlijk lagen polderomslag, waardoor o. a. op het kohier der polderlasten over 1877 een getal van 113 aanslagen voorkwamen van gronden kleiner dan 10 aren, waarvan het *gezamenlijk* bedrag niet meer bedroeg dan *f* 6.—, werd bij Statenbesluit van 14 November 1878 n°. XXXIV [3]), goedgekeurd bij K. B. van 22 Januari 1879 n°. 23 (B. P. B. n°. 792) het artikel, regelende de vrijdommen in dien zin gewijzigd, dat thans van omslagen vrijgesteld zijn:

1°. eigendommen van den polder;
2°. algemeene en bijzondere begraafplaatsen;
3°. openbare wegen en paden, als zoodanig op den legger vermeld; en
4°. gronden, aan denzelfden eigenaar of dezelfde eigenaren toebehoorende, welke gezamenlijk eene oppervlakte van minder dan 10 aren bevatten.

Langs de noordzijde der *Meijekade* liggen enkele huizen en erven welke vrij op de *Meije* afwateren en vroeger ook administratief deel uitmaakten van den polder, doch tengevolge der nieuwe kadastrale grensbepaling tusschen de gemeenten *Nieuwkoop* in *Zuid-Holland* en *Zegveld* in *Utrecht*, tot laatstgenoemde gemeente overgingen en alzoo tot de provincie *Utrecht* werden gebracht.

Vermits het rationeel was, de grenzen van den polder ter plaatse te doen samenvallen met die van de twee provinciën alsmede met die van het Hoogheemraadschap *Rijnland*, zooals zij in 1857 bij de invoering van het nieuwe reglement werden vastgesteld, werd in 1859 een ontwerp-gemeenschappelijk besluit van de Staten van *Zuid-Holland* en *Utrecht* voorbereid tot splitsing

---

[1]) Zie Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1862, bijl. 39, blz. 1.
[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1862, blz. 50, vlg.
[3]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1878, blz. 121.

van den polder, waardoor de bedoelde, onder *Zegveld* gelegen perceelen van den polder werden afgescheiden. Dit ontwerp werd, voor zoover *Zuid-Holland* betreft, aangenomen bij Statenbesluit van 8 November 1860 n°. IV [1]). Ook de Staten van *Utrecht* bekrachtigden het, en het gemeenschappelijk besluit werd goedgekeurd bij K. B. van 2 December 1860 n°. 70 en afgekondigd in het P. B. van *Zuid-Holland* van 1860, n°. 129.

Volgens § 2 van dit besluit behielden de afgescheiden perceelen het genot van vrije uitwatering op den polder, voor welk genot zij voortdurend in den omslag der lasten van den polder werden begrepen. Die lasten kunnen echter worden afgekocht tegen betaling van het twintigvoud volgens den gemiddelden omslag over de laatste 10 jaren. Deze regeling wordt in art. 10 van het bijzonder reglement van *Nieuwkoop en Noorden* uitdrukkelijk bevestigd.

Afkoop heeft tot heden nimmer plaats gehad. In de jaren 1898—1902 werd, op grond dier regeling telkens een omslag geheven over 4.15.16 H. A. in de gemeente *Zegveld* gelegen gronden.

Thans nog iets over de geschiedenis.

Nieuwkoop behoorde vroeger niet tot *Rijnland.* SIMON VAN LEEUWEN [2]) rekent het tot *Kennemerland,* terwijl het in vroeger tijden aangeteekend wordt als tot *Amstelland* te behooren, hoewel alleen met opzicht tot de schildtalen, want tevens wordt het aangemerkt als eene afzonderlijke Hooge Heerlijkheid [3]). Ondersteld wordt dat Hertog AELBRECHT VAN BEIEREN de heerlijkheid tot die waardigheid verheven heeft; immers heeft hij bij Handvest van 't jaar 1395 naar den loop van den Hove, op St. Agnieten-dag, d. i. op 21 Januari 1396 die van *Nieuwkoop* aan het rechtsgebied van het Baljuwschap van *Rijnland* en van den Lande van *Woerden,* zoomede aan alle anderen onttrokken met bepaling dat zij, naar het Land- of Buurrecht, alleen gedaagd zouden mogen worden voor hun eigen vierschaar [4]), hetwelk zou wijzen op een rechtsgebied van Hooge Heerlijkheid met een eigen Baljuw. Inderdaad had *Nieuwkoop* later zijne eigen keuren: den 8 September 1633 approbeerde het Hof van Holland eene door JOHAN BUYTEWECH, Heer van *Nieuwkoop, Noorden* en *Achtienhoven* den 11 Februari te voren gegeven Keur en Ordonnantie op de wegen, dijken, kaden, bruggen, heulen, watertochten, hoofden, krakels enz. in zijne Heerlijkheid [5]). Ook op eene in *Rijnland's* archief aan-

---

1) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1860, blz. 37.

2) Costumen van *Rijnland*: blz. 22.

3) Tegenwoordige Staat; Deel Holland III, blz. 381.

4) S. v. LEEUWEN, Handv. v. *Rijnland,* blz. 193; v. MIERIS, Charterboek III, blz. 637.

5) Keuren, Ordonnantiën, enz. van de Heerlijkheid *Nieuwkoop en Noorden*; te *Nieuwkoop* bij JANNES VAN ABKOUDE, 1756; blz. 33.

wezige kaart van 1687 [1]) wordt *Nieuwkoop* als een afzonderlijk rechtsgebied aangegeven, terwijl de Tegenwoordige Staat [2]) de wereldlijke regeering als volgt beschrijft:

„De Baljuw spant met negen Welgeboorene Mannen de Vierschaar, voor „welken ook die van Achttienhoven in het Crimineel te regt staan. Hij is ook „Schout en zit in het Civiel te regt met zeven Schepenen."

Onder de Heerlijkheid *Nieuwkoop* behoorde later ook het zuidelijk deel van *Noorden* (het noordelijk deel ressorteerde onder de Ambachtsheerlijkheid van *Zevenhoven*). Dit deel van *Noorden* was in vroeger tijden wellicht van *Nieuwkoop* afgescheiden; althans AELBRECHT VAN BEIEREN spreekt in zijn bovengemeld Handvest van 1395 alleen van *Nieuwkoop*.

In of omtrent 1394 heeft *Nieuwkoop*, ten aanzien van zijne uitwatering in den *Rijn* geschil gehad met den Baljuw of liever met Dijkgraaf en Heemraden van *Rijnland*. Dit geschil eindigde in een accoord, hetwelk eerst door AELBRECHT VAN BEIEREN op beloken Paschen, d. i. op 26 April 1394 [3]) en daarna door Keizer Karel V den 22 Maart 1518 [4]) werd geconfirmeerd. Dit accoord behelsde:

„dat ons ambaght van Nieucoop voorsz. ende die van rechts met hen plagen „te wateren, van sulcke dingtale, boete ende kosten, als sij hadden tegen ons „Balliuw ende Heemraeden voorsz., gebleven sijn aen de selve Balliuw ende „Heemraeden. Voort sullen die van Nieucoop voorsz. ende die met hen wateren, „bewaeren alsulcke aertwercke, als Rhijnlant heeft, ende ongehouffslaeght is, „op Swammerdamme, ende hier omme sullen sij mede vrij wateren in den „Rhijn Sparendamme uyt, als huer Ouders altijt gedaen hebben, ende men „sal gelden bij de hoeven, als van oudts altijt costumelijck is geweest, den „onraedt die hier op gelopen is. Voorts sullen die van Nieucoope blijven in „haere oude Costumen, ende die Heemraden van Rhijnlandt, ende sullense „niet meer belasten dan als voorsz. is."

Uit den inhoud van het accoord valt af te leiden, dat *Nieuwkoop* van zeer oude tijden reeds over *Zwammerdam* uitgewaterd heeft en weleer, ten aanzien van zijn waterstaat, onder het Dijkgraaf- of Heemraadschap van *Rijnland* gestaan moet hebben. Hoe en wanneer het van *Rijnland* onafhankelijk geworden is, valt niet te zeggen.

In *Nieuwkoop* lagen vroeger vele kleine watermolens ter bemaling der landen, doch omstreeks 1630 werd overgegaan tot eene groote bepoldering, welke den 10 Maart 1632, op verzoek van Schout en Ambachtsbewaarders,

---

[1]) Invent. Litt. S, n°. 3.

[2]) Deel Holland III, blz. 385.

[3]) S. v. LEEUWEN, Handv. van *Rijnland*, blz. 23; v. MIERIS, Charterb. Deel II, blz. 607.

[4]) Te vinden in keuren enz. van *Nieuwkoop en Noorden*, t. a. p. blz. 26*a* en in *Rijnland's* O. A. Loqt. 73, n°. 1749.

door Gecommiteerde Hooge Heemraden van *Rijnland* werd geïnspecteerd. Uit het proces-verbaal dier inspectie [1]) blijkt dat de werken bestonden in: „hunne „landen in Nieukoop gelegen, in een grooten ring of bepolderinge te besluiten, „en de Kaden van dien merkelijk te stijven, en te verswaren, stellende in „plaatse van alle de kleyne Wint-watermolens, daar mede hunne Landen tot „nog toe bemalen waren geweest, twee suffisante Watermolens, d'eene bij 't „verlaat op de Oude Molen-weteringe, waarmede 't water uit-gemalen sou „worden op de Molen-vliet, van daar 't selve voorts exonereren zou tot in 't „water van de Mye, in de Jurisdictie van Nieukoop gelegen, en van daar „voorts door den bedrijve van Swammerdam, tot in den Rhijn, alwaar sij „altoos hunne uitwateringe van outs gehadt hadden, en de twede in 't Noord- „oost quartier van Nieukoop, uitwaterende op 't Stigt of Amsterlandt."

Deze bepoldering is aangewezen op eene in 1647 gedrukte kaart van de Heerlijkheid *Nieuwkoop en Noorden*, op *Rijnland's* archief aanwezig [2]) en draagt daar deze omschrijving: „dit is doorgaende de Groote Mypolder tot „Nievcoop nu onlangs bepoldert tusschen de Voorwech ende de My kaede." Deze *Mijpolder* komt in hoofdzaak overeen met den tegenwoordigen polder *Nieuwkoop en Noorden;* alleen hoorde er nog toe een stukje van den oostelijken hoek van de tegenwoordige *Nieuwkoopsche* droogmakerij, ten westen begrensd door de thans verdwenen *Dirik Meesenkade.* Ook lag de tegenwoordige *Ziende* of *Nieuwe vaart* van af de *Hooge brug* tot aan de *Meije* buiten de bepoldering en liep de ringkade langs dier oostelijken oever, hoewel de *Ziende* wel aan haar benedeneinde door de thans nog aanwezige sluis reeds was afgesloten. De bepoldering was voorzien van 7 verlaten als: een te *Slikkendam*, thans nog bestaande, een aan de *Meije*, iets ten noorden van den tegenwoordigen *Meije*molen, een nabij de *Hooge brug*, uit de *Ziende* en de daarmede gemeen liggende vaarten van het onbepolderd gebleven deel van *Nieuwkoop* benoorden den *Voorweg*, drie langs den *Voorweg* en een aan het noordelijk uiteinde van de *Dirk-Meezenkade*, allen tot genoemd onbepolderd gebleven deel toegang gevende. De bepoldering werd bemalen door twee molens, een aan de *Meije* (iets ten noorden van den tegenwoordigen *Meijemolen*) en een te *Slikkendam* bij het verlaat. Deze molens waren beiden echter in 1687 reeds vervangen door de tegenwoordige *Meije-* en *Oude Ziende-molens* [3]).

De bepoldering schijnt later nog uitgebreid te zijn. Althans den 12 Maart 1658 sloten de ambachten van *Nieuwkoop, Aarlanderveen, Korteraar, de Hoef, Nieuwveen, Zevenhoven* en *Schoot* een contract, om die ambachten te brengen tot één ring met vier verlaten.

---

[1]) Te vinden in keuren enz. van *Nieuwkoop en Noorden*, blz. 31.

[2]) Invent. Litt. Q, n°. 102.

[3]) Vgl. de kaart van *Rijnland* van *Dou*, uitgave 1687.

In de 18de eeuw had *Nieuwkoop* een Dijkgraaf, zijnde de Baljuw en vijf Heemraden, waaruit twee Poldermeesters benoemd werden [1]).

Nadat in 1809 de *Nieuwkoopsche* droogmakerij voltooid was, kreeg de polder *Nieuwkoop en Noorden* in 1835 het hierboven reeds genoemde afzonderlijk reglement van Bestuur. Eindelijk werd de polder, gelijk met de Droogmakerij, in 1857, bij de invoering van het nieuwe Reglement van *Rijnland*, binnen de grenzen van dit Hoogheemraadschap gebracht, terwijl in 1862 de vaststelling volgde van het thans nog van kracht zijnde bijzondere reglement.

Na de inlijving bij *Rijnland* in 1857 werden de ingelanden van den polder *Nieuwkoop en Noorden* ook in *Rijnland's* bundergeld aangeslagen. Zij verzetten zich daartegen met een beroep op het hierboven behandelde door AELBRECHT VAN BEIEREN en door KAREL V bevestigde accoord van 1394 en werden bij arresten van het Provinciaal Hof van Zuid-Holland en van den Hoogen Raad resp. van 14 September 1864 en van 5 Mei 1865 [2]) in het gelijk gesteld. Sedert worden de landen van den polder *Nieuwkoop en Noorden* niet meer in *Rijnland's* bundergeld omgeslagen [3]).

DE VEREENIGDE BLOKLANDSCHE EN KORTERAARSCHE POLDER.

Gemeente: *Ter Aar.*

Sept. 1904.

T. K. 403, 423. W. K. Utr. 1. Utr. 3.

Gescheiden door den *Kerkweg*, een lage weg, die in eene richting oost-west van het gehucht *Korter-Aar* naar den *Aardam* voert, en aan de oostzijde begrensd door den *Korteraarschen weg* bewesten de ringvaart van de *Nieuwkoopsche* droogmakerij, lagen tot in de tweede helft der 19de eeuw, aan de noord-, west- en zuidzijde omsloten door de *Kromme* of *Hoeksche Aar*, de *Aar* en de *Schoutenvaart*, boezemwateren van *Rijnland*, twee afzonderlijke polders, waarvan de noordelijke de polder *Blokland* en de zuidelijke de polder *Korteraar* was. De *Korteraarsche* weg lag binnen de grenzen van elk hunner; de *Kerkweg* lag binnen laatstgenoemden polder. Beiden hadden eene gemeenschappelijke omkading. De *Bloklandsche* polder sloeg met een eigen windvijzelmolen door een voorboezem uit op de *Aar* en had een zomerpeil van 1.40 M. ÷ A.P. Ook de *Korteraarsche* polder had vroeger een eigen windmolen staande aan de *Aar*. Nadat echter de *Nieuwkoopsche* droogmakerij (zie hierboven) haar

---

1) Tegenw. Staat; Deel Holland III, blz. 385—386.

2) Zie die Arresten in het Weekblad v. h. Regt, resp. nos. 2622 en 2691, alsook in *Rijnland's* N. A. Loqt. 72, n°. 32.

3) Vgl. Not. V. V. van *Rijnland*, 1861, blz. 425 vlg.; 1863, blz. 151 en 184; 1864, blz. 114 en 1865, blz. 186 en 262.

gang schepradmolens, later door stoom gedreven, uitslaande op de *Schouten-vaart* had gesticht, werd de bemaling van den polder *Korteraar*, volgens eene in September 1826 [1]) gesloten overeenkomst, door den bovenmolen van dien gang overgenomen tegen betaling aan den polder *Nieuwkoop* van *f* 160.— 's jaars. De bemaling geschiedde tot een zomerpeil van 1.65 en een winterpeil van 1.75 M. ÷ A. P.

Beide polders hadden een afzonderlijk bestuur en een eigen bijzonder reglement, beiden vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858, n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d. a. v. n°. 71 (B. P. B. resp. n°. 140 en n°. 147).

Het oostelijk deel der twee polders was verveend en lag bijna geheel als plas in gemeenschap met de poldersloten. Tot vervening van ongeveer 50 morgen in den *Korteraarschen* polder werd o. a. in 1755 door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* consent verleend [3]).

Van die beide oostelijke, uitgeveende natte deelen werd in 1883 de droogmaking ondernomen door de heeren T. P. VIRULY, C. E. VIRULY, C. J. KEMPENAAR en K. N. HENGEVELD, die daartoe bij K. B. van 22 Januari 1883 n°. 6 vergunning verkregen. In overleg met beide polderbesturen werden de twee plassen door één droogmakerij-dijk omringd, waartoe de *Kerkweg* werd doorgegraven, en werd de geheele omkading, zoowel de droogmakerij als de ten westen daarvan gebleven hoogere deelen der twee polders, onder ééne stoombemaling gebracht. In verband daarmede werd de windbemaling van *Blokland* opgeheven, en werd de overeenkomst tusschen *Korteraar* en *Nieuwkoop* bij contract van September 1886, goedgekeurd door Gedeputeerde Staten den 30 November d. a. v. verbroken en buiten werking gesteld. Het nieuwe stoomgemaal, staande aan en uitslaande op de *Kromme* of *Hoeksche Aar* nam het water der hooge deelen of heele landen over door middel van duikers in den droogmakerij-dijk. Zoo ontstonden in de andere beide vroegere polders vier nieuwe deelen of *afdeelingen*, nl.:

afdeeling I, of het hooge deel van den vroegeren *Korteraarschen* polder;
afdeeling II, of het drooggemaakte deel van dien polder;
afdeeling III, of het drooggemaakte deel van den *Bloklandschen* polder, en
afdeeling IV, of het hooge deel van dien polder.

De afdeelingen I en IV vormen dus samen het hooge deel, de afdeelingen II en III de droogmakerij; laatstgenoemden liggen gemeen. De afdeelingen I en II, het vroegere *Korteraar*, liggen ten zuiden, de afdeelingen III en IV, het vroegere *Blokland*, ten noorden van den *Kerkweg*.

---

1) GEVERS VAN ENDEGEEST. Deel II, blz. 120, vermeldt ten onrechte het jaar 1830.
2) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42 vlg.
3) Het reglement voor die vervening berust in *Rijnland's* O. A., loquet 11 n°. 537.

Door deze algeheele wijziging in den waterstaatstoestand der vroegere polders, miste de handhaving van de tot dusver bestaan hebbende splitsing in twee administratieve polders voortaan elken redelijken grond. Van daar dat in de Herfstvergadering der Staten van 1891 een voorstel ter tafel kwam, strekkende om, met intrekking van de bijzondere reglementen der beide polders, deze polders administratief te vereenigen en te brengen onder één bestuur en onder één bijzonder reglement, in welk reglement de voornaamste bepalingen moesten worden opgenomen, welke ten aanzien van den waterstaat der nieuwe polderdeelen tusschen de ondernemers der droogmaking en de besturen der twee vroegere polders onderling waren gemaakt. Bij besluit van 17 November 1891 n°. XI [1]) vereenigden zich de Staten met dit voorstel; dat besluit werd goedgekeurd bij K. B. van 11 Januari 1892 n°. 24 en onder n°. 920 afgekondigd in het B. P. B.

Volgens den tegenwoordigen toestand en uit krachte van het nieuwe bijzonder reglement is de grens van den vereenigden polder dezelfde als die der twee vroegere deelen en wordt dus bepaald door het noordelijk, oostelijk en zuidelijk boord resp. van de *Schoutenvaart*, de *Aar* en de *Kromme* of *Hoeksche Aar*, echter met uitzondering van een klein perceel boezemland langs de *Schoutenvaart* en van eenige perceelen boezemland aan de *Aar* nabij den *Aardam*; aan de oostzijde volgt de grens, als voorheen, de oostzijde van den *Korteraarschen* weg, waardoor de afscheiding met den polder *Nieuwkoop* is bepaald.

De geheele polder is groot 324,47,18 H.A., verdeeld als volgt:

afdeeling I	79.46.85	H.A.	*Korteraar*
afdeeling II	51.11.10	„	
afdeeling III	111.96.61	„	*Blokland*
afdeeling IV	81.92.62	„	
te zamen	324.47.18	H.A.	

Als *waterkeeringen* staan onder de, laatstelijk in 1904 vastgestelde polderkeur:

1°. de ringkade om den geheelen polder, als:
   a. langs de *Schoutenvaart*, de *Aar* en de *Kromme Aar* tot keering van het boezemwater, en
   b. de oostelijke berm van den *Korteraarschen weg* als keering tegen het water van de ringvaart der Nieuwkoopsche droogmakerij;

2°. de waterkeering om de droogmakerij, en

3°. de *Kerkweg*, voor zoover gelegen in het hooge gedeelte, als waterkeering tusschen de afdeelingen I en IV.

De afmetingen dier waterkeeringen zijn niet aan voorschriften gebonden. Volgens in 1903 van wege *Rijnland* verrichte opmetingen wisselde de kruinshoogte der ringkade langs het boezemwater af tusschen 0.18 M. ÷ en 0.31

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1891, blz. 51 vlg.

M. + A. P.; het polderbestuur was voornemens de lage punten te verhoogen. De *Korteraarsche* weg heeft volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) eene hoogte van 0.90 M. ÷ A. P.

De droogmakerij-dijk is eigenlijk verkregen door aandamming van slooten. Deze dammen vormen, volgens het bij de concessie behoorende droogmakings-plan, met de uiterste strooken der hooge poldergronden een soort ringdijk, die met flauwe glooiingen in de droogmakerij uitloopt. Volgens genoemd plan was „de aanleg van een geregeld doorgaanden dijk niet noodig."

Omtrent de afmetingen van den *Kerkweg* zijn geenerlei gegevens voorhanden.

De bemaling geschiedt door het stoomgemaal „de Horden", staande aan *de Horden* en uitslaande op de *Kromme Aar*. Het gemaal bestaat uit een horizontaal compound stoomwerktuig van ongeveer 30 P.K., drijvende twee centrifugaalpompen. Het gemaal is geplaatst in een gebouw bestaande in hoofdzaak uit eene machinekamer lang 9.00 M. en breed 6.70 M. en een daarnaast geplaatst ketelhuis lang 9.11 M. en breed 5.50 M. alles binnenwerks; boven het geheel is de machinistwoning. In het ketelhuis staan twee horizontale ketels, die om beurten gebruikt worden. De ketels, werkende met een druk van 5 atmospheer, hebben eene lengte van 5.50 M. en eene middellijn van 1.80 M. Elke ketel is voorzien van een vuurgang, met Galloway-buizen, met een middellijn van 0.85 M.

De vloer van het machinegebouw ligt op 0.50 M. ÷ A. P. De assen der daarin geplaatste pompen liggen op 0.05 M. + A. P. De zuigbuizen, met een middellijn van ongeveer 0.50 M., dragen op houten jukken en monden uit in een beschoeiden zuigput aan het uiteinde van den na te noemen hoofdtocht. De afvoerbuizen, van dezelfde middellijn, monden uit in een gemetselden voorwaterloop lang 5.20 M., breed in den dag 1.50 M., aan de buitenzijde afsluitbaar door schotbalken De vloer ligt op 1.40 M. ÷, de bovenkant der muren op A. P. De bovenkant der met kleppen afgesloten openingen van de afvoerbuizen ligt op 0.90 M. ÷ A. P. Het stoomgemaal werd in 1886 gesticht, doch in 1897 belangrijk hersteld en grootendeels vernieuwd.

De bemaling der droogmakerij geschiedt tot een peil van 4.90 à 5.50 M. ÷ A. P.; het peil waarop de in de keur voorgeschreven afmetingen van waterleidingen worden gemeten is echter 4.50 M. ÷ A. P. Het water wordt naar het stoomgemaal toegevoerd door een hoofdtocht, die de droogmakerij over de volle lengte, van zuid naar noord doorsnijdt. Deze hoofdtocht wordt met eene brug gekruist door den *Kerkweg*, die over de geheele lengte verhard is. Om de geheele droogmakerij loopt, langs de binnenzijde van den dijk, een polderweg, die echter niet verhard is.

De droogmakerijdijk wordt aan de buitenzijde, dus in de hooge deelen, bijna geheel omgeven door eene ringsloot; die ringsloot heeft in de beide afdee-

[1]) Deel II blz. 118 en 120.

lingen I en IV echter geene onderlinge gemeenschap. Uit beide afdeelingen wordt het polderwater naar de droogmakerij gevoerd door middel van duikers in den droogmakerij-dijk en wel uit afdeeling I door één en uit afdeeling IV door twee duikers. Art. 8 van het bijzonder reglement des polders schrijft voor, dat aan elk dier duikers een peilschaal gesteld moet worden, en dat het peil, waarop zij geopend mogen zijn, door het polderbestuur met eenparigheid van stemmen moet worden bepaald, of, bij verschil daaromtrent in het bestuur, door Gedeputeerde Staten. Het peil, waarop het water in de hooge deelen gehouden wordt, is, volgens mededeeling van het bestuur, in afdeeling I of *Korteraar* 1.70 à 1.80 M. ÷, in afdeeling IV of *Blokland* 1.40 à 1.50 M. ÷ A. P.; de peilen, waarop de in de keur voorgeschreven afmetingen van waterleidingen gemeten worden zijn in die deelen resp. 1.80 en 1.40 M. ÷ A. P.

In afdeeling IV of *Blokland* geeft een schutsluisje aan de *Aar*, benoorden den *Aardam* gelegenheid tot scheepvaartgemeenschap tusschen het polder- en het boezemwater. Dit houten sluisje werd in 1849 bijna geheel vernieuwd. Van een plan, om de sluis te dempen, waartoe in 1860 door de meerderheid der ingelanden van den toenmaligen *Bloklandschen* polder, op grond der hooge onderhoudskosten, besloten werd, kwam, op hevig verzet der minderheid, niets. De sluis is wijd in den dag 2.75 M., heeft eene schutlengte van 12 M. en slagdrempels diep 1.55 en 1.97 M. ÷ A. P.; de deuren keeren tot 0.05 en 0.44 M. + A. P. [1]) Van de sluis, voor welker gebruik in de polderkeur regels zijn gesteld, leidt een sluisvliet naar de ringsloot.

De waterinlating uit den boezem in de afdeelingen I en IV moet, volgens art. 8 van het bijzonder reglement, geschieden onder door het polderbestuur te stellen regelen. Intusschen geschiedt zij in afdeeling IV door de sluis en in afdeeling I door een inlaatduiker aan de *Aar*. Het gedeelte ringsloot beoosten de droogmakerij en benoorden den *Kerkweg*, loopende langs de huiserven langs den *Korteraarschen weg*, is van het overige deel van den hoogen polder afgesloten; de regeling van den waterstand daar ter plaatse geschiedt door een duiker aan het noordeinde dier sloot op de *Kromme Aar*.

In de *beschrijving* behoorende bij het bovengenoemde K.B. van 22 Januari 1883 no. 6, was nog bepaald, dat inlaatduikers gemaakt zouden worden onder den *Korteraarschen weg*, ter weerszijden van den *Kerkeg*. Deze duikers, die versch water uit de ringvaart der *Nieuwkoopsche* droogmakerij zouden aanvoeren, zijn echter nooit gelegd.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en vier Leden. Elk der Leden wordt gekozen door de stemgerechtigde ingelanden van elk der vier afdeelingen.

Er bestaat in den polder drieërlei beheer (art. 5 bijz. Regl.).

Het *eerste* beheer omvat: de zorg voor de waterkeeringen des polders

---

[1]) Alphabetische lijst der polders in *Rijnland*, blz. 35.

bezuiden den *Kerkweg* [1]), den *Kerkweg* zelf en den watertoevoer in afdeeling I naar en door de ringsloot van den droogmakerijdijk en den in dien dijk gelegen afvoerduiker tusschen afdeeling I en afdeeling II.

Het *tweede* beheer omvat: de zorg voor de waterkeeringen des polders benoorden den *Kerkweg*, de daarin gelegen schutsluis en den watertoevoer in afdeeling IV naar de ringsloot van den droogmakerijdijk.

Het *derde* beheer omvat: de zorg voor de instandhouding, bediening en werking van het stoomgemaal, de zorg voor den omringdijk der droogmakerij en de daarin, met uitzondering van den *Kerkweg*, gelegen wegen, paden en bruggen, de zorg voor de afvoerduikers uit afdeeling IV in afdeeling III, de zorg voor den wateraanvoer naar het stoomgemaal, alsmede de zorg voor den waterstand in de sloot langs de huiserven beoosten de droogmakerij en de nakoming van alle verplichtingen welke de concessionarissen der droogmakerij in verband met de droogmaking op zich hebben genomen.

Wij merken hier op, dat alle dijken, waterleidingen en wegen particulier eigendom zijn. Slechts het stoomgemaal en de hoofdtocht in de droogmakerij staan (in 1903) ten name van de afdeeling II en III.

In verband met dit drieërlei beheer zijn er éène *algemeene* en drie *bijzondere* begrootingen en rekeningen (art. 6 bijz. Regl.).

De *algemeene* begrooting betreft de eigenlijke bestuurskosten. Aan haar zijn omslagplichtig alle in den polder gelegen landen.

De *eerste bijzondere* begrooting betreft het hierboven genoemde eerste beheer. Aan deze zijn omslagplichtig de in afdeelingen I en II gelegen landen (het vroegere *Korteraar*).

De *tweede bijzondere* begrooting betreft het tweede beheer. Aan deze zijn omslagplichtig de in afdeelingen III en IV gelegen landen (het vroegere *Blokland*).

De *derde bijzondere* begrooting betreft het derde beheer. Daaraan wordt een vaste omslag betaald van *f* 1.30 per H.A. door de landen gelegen in afdeeling I en van *f* 1.90 per H.A. door de landen gelegen in afdeeling IV, terwijl voor het ontbrekende omslagplichtig zijn de landen gelegen in afdeelingen II en III.

Ten aanzien van elke bijzondere begrooting en rekening of hetgeen daarop invloed kan uitoefenen, zijn van stemrecht uitgesloten die ingelanden, wier landen aan geen daaruit voortvloeienden wisselenden omslag zijn onderworpen (art. 7 bijz. Regl.).

Vrijdom van lasten wordt toegekend aan de eigendommen van den polder en die der gemeente welke tot publieken dienst zijn bestemd. (art. 11 bijz. Regl.). Hieronder valt o.a. de *Korteraarsche weg* langs de oostzijde des polders, welke grintweg behoort aan de gemeente *Ter Aar*.

---

[1]) De polderkade langs de *Schoutenvaart* is echter eigendom van en wordt ook onderhouden door den polder *Nieuwkoop*.

In de jaren 1898—1902 waren omslagplichtig:

in afdeeling I	78.78.05 H.A.
„ „ II	50.78.10 „ „
„ „ III	111.91.01 „ „
„ „ IV	80.25.67 „ „
dus in den geheelen polder:	321.72.83 H.A.

Onderstaand staatje geeft voor genoemde jaren aan den omslag per H.A. voor de algemeene en voor elk der drie bijzondere begrootingen, zoomede den totalen omslag die door de landen in elk der vier afdeelingen, op grond daarvan per H.A. betaald moest worden:

Jaar.	Omslag per H.A. voor de						Totale omslag te betalen door de landen in afd.			
	Algemeene begrooting.	1ste bijzondere begrooting.	2de bijzondere begrooting.	3de bijzondere begrooting.						
				Vaste omslag afd. I.	Vaste omslag afd. IV.	Wisselende omslag afd. II en III.	I.	II.	III.	IV.
1898	*f* 0.90	*f* 2.50	*f* 2.—	*f* 1.30	*f* 1.90	*f* 11.—	*f* 4.70	*f* 14.40	*f* 13.90	*f* 4.80
1899	„ 0.90	„ 2.50	„ 4.50	„ 1.30	„ 1.90	„ 11.—	„ 4.70	„ 14.40	„ 16.40	„ 7.30
1900	„ 1.—	„ 2.—	„ 3.—	„ 1.30	„ 1.90	„ 15.—	„ 4.30	„ 18.—	„ 19.—	„ 5.90
1901	„ 1.10	„ 2.50	„ 4.50	„ 1.30	„ 1.90	„ 11.—	„ 4.90	„ 14.60	„ 16.60	„ 7.50
1902	„ 1.10	„ 3.—	„ 4.50	„ 1.30	„ 1.90	„ 11.—	„ 5.40	„ 15.10	„ 16.60	„ 7.50

DE ZUID- EN NOORDEINDERPOLDER.

Gemeenten: *Aarlanderveen, Ter Aar.*

Nov. 1904.

T. K. 423, 424, 442, 443. W. K. Utr. 1. Utr. 3.

Het Ambacht van *Aarlanderveen* bestond in vroeger jaren hoofdzakelijk uit drie polders, nl. den *Kortstekerpolder* ten zuidwesten, den *Noordeinderpolder* in het midden en den *Zuideinderpolder* in het oosten; een onderdeel van den *Zuideinderpolder* was het langs diens oostzijde gelegen blok genaamd *Aelbrecht Vierendeel van den Bosch.*

De *Noordeinder-* en de *Zuideinderpolders* strekten zich van af den *Rijn* tusschen *Gouwsluis* en *Zwammerdam* noordoostwaarts uit tot diep in de tegenwoordige *Nieuwkoopsche Droogmakerij* en werden in het noordoostelijk deel in de dwarste van het noordwesten naar het zuidoosten doorsneden door den *Aarlanderveenschen dijk,* waarlangs zich het dorp *Aarlanderveen* uit-

strekte. Ten zuiden van dien *Aarlanderveenschen dijk* werden zij gescheiden door de *Aarlanderveensche Kerkvaart* waarmede, door middel van de *Kerksluis* in den *Lagen Rijndijk* de bebouwde kom van *Aarlanderveen* voor de scheepvaart bereikbaar was. Die sluis was van hoogen ouderdom; o. a. werd zij omstreeks 1648, niet dan na verzet van de steden *Dordrecht*, *Haarlem* en *Gouda*, die daarmede hunne tolvaarten bedreigd zagen, vernieuwd en verwijd [1]). Waarschijnlijk na de voltooiing der *Aarlanderveensche droogmakerij* in 1787 is zij, daar zij geen reden van bestaan meer had, opgeruimd [2]).

Benoordoosten den *Aarlanderveenschen dijk* vormde eene kade de waterkeering tusschen beide polders.

De drie polders van *Aarlanderveen* hadden reeds vroegtijdig gemeenschappelijke belangen. Den 4 Juli 1595 sloten zij onderling een den 12 Augustus d.a.v. door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* geapprobeerd accoord tot regeling van enkele dier belangen. [3]) Ook later, als in 1608, 1638, 1644 en 1649 [4]) werden dergelijke contracten, voornamelijk betrekking hebbende op de gemeenschappelijke kaden en het gemeenschappelijk peil, gesloten. Destijds had elke polder nog zijn eigen molen. In 1787 werd echter de molen van den *Kortstekerpolder* afgebroken en de bemaling sedert, volgens een den 30 Juli 1788 gesloten en den 11 October d.a.v. door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* geapprobeerd contract door den *Zuid- en Noordeinderpolder* overgenomen tegen betaling door den *Kortstekerpolder* van eene jaarlijksche som van *f* 350.— Nog steeds heeft de bemaling op dien voet plaats en hebben beide polders een zelfden waterstand.

Nadat de *Noordeinder-* en de *Zuideinderpolders* zelven krachtens een contract, den 12 Maart 1658 tusschen de betrokken ambachten gesloten [5]), met *Nieuwkoop*, *Aarlanderveen*, *de Hoef*, *Nieuwveen*, *Zevenhoven* en *Schoot* tot één ring met vier verlaten waren gebracht, waren zij begrensd door den *Rijn* ten zuiden, de van den *Kortstekerpolder* scheidende binnenkade ten zuidwesten, de *Kromme Aar* ten westen, den *Aardijk* of *Zweddeweg* en de thans verdwenen *Bentlaan* ten noordwesten, de thans eveneens verdwenen *Landscheiding* of *Nieuwkooperkade* ten noordoosten en de *Zijdwinde*, thans *Ziende* ten oosten. De *Landscheiding* en de *Zijdwinde* vormden destijds tevens de jurisdictiegrens van *Rijnland*.

Vroeger afzonderlijke polders, werden de *Zuideinder* en de *Noordeinderpolder* krachtens een den 2 Maart 1666 [6]) gesloten onderling accoord tot één polder

---

1) *Rijnland's* O. A. Loq[t] 19 n°s. 780 tot en met 783.
2) Vgl. *Rijnland's* N. A. Loq[t] 9 n°. 87.
3) *Rijnland's* O. A. Loqt. 1, n°. 67.
4) *Rijnland's* O. A. Loqt. 76 n° 1816 en Loqt. 1 n°. 66.
5) *Rijnland's* O. A. Loqt. 11 n°. 495.
6) *Rijnland's* O. A. Loqt. 18 n°. 763.

gecombineerd. Sedert werd de aldus ontstane *Zuid- en Noordeinderpolder* gelijkelijk door de twee molens der vroegere deelen, waarvan een uitsloeg op den *Rijn* nabij *Zwammerdam* en de andere op de *Kromme Aar* nabij den *Aardijk*, bemalen.

Een goed deel van den polder bleek later voor vervening alleszins geschikt; zoo werd ingevolge consent van Hoogheemraden van *Rijnland* van 5 Maart 1735 [1]) een partij lands ter grootte van ruim 605 morgen, gelegen ten zuidwesten van den *Aarlanderveenschen dijk* en ten noordwesten van de *Ziende* verveend, bedijkt en drooggemaakt, waarna de aldus gevormde droogmakerij zich ontwikkelde tot den afzonderlijken, hieronder te beschrijven *Drooggemaakten polder aan de Westzijde te Aarlanderveen;* terwijl het geheele deel des polders ten noordoosten van den *Aarlanderveenschen dijk*, later werd ingenomen door de *Nieuwkoopsche droogmakerij*, drooggemaakt ingevolge octrooi vau 29 December 1796. (zie de beschrijving van *polder Nieuwkoop* hierboven).

In verband met de bovenomschreven veranderingen, welke de waterstaatstoestand van den polder in den loop der jaren onderging, deelt GEVERS VAN ENDEGEEST [2]) nog het volgende mede:

„Volgens overeenkomst van den polder met het Ambacht ter Aar, door „Rijnland goedgekeurd 14 Nov. 1789, betaalde deze aan het ambacht jaarlijks „*f* 25.— voor het brengen op de Aar van het water van den Kortsteekter „p., welke vroeger op den Rijn maalde.

„Bij accoord van 1 Januari 1704 tusschen den polder en het ambacht Ter Aar, „door Rijnland goedgekeurd, werd onder anderen bepaald, dat de polder aan „het ambacht moest betalen *f* 75 's jaars wegens doorvaart en uitmaling op de „Aar voor de 500 morgen van zijn N. deel, waaromtrent lang verschil had „bestaan. Doch toen later 102 morgen 176 roeden van die 500 morgen waren „ingenomen in den p. Nieuwkoop, en ruim 80 morgen in den Drooggе- „maakten p. ten W. van Aarlanderveen, werd bij overeenkomst van 17 Aug. „1815, de betaling tot *f* 50 verminderd.

„Bij de opheffing der ambachten in 1870 (zijn die sommen) aan Rijnland, „als tredende in de regten en lasten der ambachten, gekomen."

Deze laatste bewering is echter onjuist, want in 1863 staakte de polder de betaling, hetgeen in de toelichting op de begrooting werd toegelicht als volgt:

„Men heeft geoordeeld de recognitiën aan het Ambacht van Ter Aar ten be- „drage van *f* 75.— in het jaar, tengevolge der feitelijke opheffing van hetzelve „dit jaar niet meer in uitgaaf te moeten uittrekken".

In 1825 werd het westelijk deel van den polder, tusschen de aansluiting aan de *Kromme Aar* van de ringkade van den *Kortstekerpolder* en den *Aardijk*, afgesneden door de toen gegraven *Nieuwe Vaart* (het deel der *Nieuwe Vaart*

---

[1]) *Rijnland's* O. A. Loqt. 19 n°. 805.

[2]) Deel II. bladz. 128 en 129.

dat den tegenwoordigen *Kortstekerpolder* doorsnijdt was reeds vroeger gegraven, doch werd mede in 1825 verbeterd). Die afgraving had plaats door het *Heemraadschap van den Amstel en Nieuwer Amstel* [1]) dat nog thans de vaart met de wederzijdsche bekadingen in onderhoud heeft. Het afgesneden deel verkreeg den naam van *Coupé-poldertje*; de watergemeenschap met het hoofdlichaam wordt onderhouden door een grondduiker onderdoor de *Nieuwe Vaart*, mede bij genoemd Heemraadschap in onderhoud.

Zoo was de *Zuid- en Noordeinderpolder* allengs gekomen in den tot voor korten tijd gebleven toestand. Zijn buitenomtrek was begrensd:

ten *zuidwesten* door de thans nagenoeg vervallen scheidkade met den *Kortstekerpolder*, vanaf den *Rijn* met eenige bochten noordwestwaarts loopende tot aan de eerste ontmoeting van de *Kromme Aar* met de *Nieuwe Vaart* bij de *Scheeve jaagbrug*;

ten *noordwesten* eerst door de *Kromme Aar* ten westen om het *Coupépoldertje* tot aan de tweede ontmoeting met de *Nieuwe Vaart* bij den *Aardijk* en daarna door dien *Aardijk* of *Zweddeweg* tot aan de *Ringvaart* van den polder *Nieuwkoop*;

ten *noordoosten* door genoemde *Ringvaart*, loopende ongeveer evenwijdig met en iets ten noordoosten van den *Aarlanderveenschendijk* of *-weg* tot aan de *Hooge Brug* over die *Ringvaart* in den *Ziendeweg*;

ten *oosten* en *zuidoosten* door den *Ziendeweg* scheidende eerst van den polder *Nieuwkoop en Noorden* en daarna van het boezemwater de *Meije* tot tegenover *Zwammerdam*, en

ten *zuiden* door den *Rijn*, met uitsluiting van eenige perceelen en strooken boezemland ten zuiden van den *Lagen Rijndijk*.

Binnen den buitenomtrek ligt in zijn geheel de geheel door een eigen ringdijk ingesloten *Drooggemaakte polder aan de Westzijde te Aarlanderveen* die hieronder beschreven wordt, benevens diens uitwatering naar den *Rijn* met hare wederzijdsche kaden (zie bij dien polder).

De bemaling had vroeger plaats door twee windschepradmolens. De eene, staande in het zuidelijk polderdeel nabij *Zwammerdam* en door een ongeveer 200 M. langen, rechten, tusschen kaden ingesloten en in den *Lagen Rijndijk* overbrugden voorboezem uitslaande op den *Rijn*, zijnde de molen van den voormaligen *Zuideinderpolder*, bestaat nog; hij heeft een vlucht van 28.50 M. en is voorzien van ijzeren as en roeden; het scheprad heeft een middellijn van van 6.58 en een schoepbreedte van 0.67 M.

De andere molen stond in het noordwestelijk polderdeel nabij den *Aardijk* aan de *Aar*, waarop hij uitsloeg, doch werd omstreeks 1871 vervangen door een stoomgemaal, dat den naam kreeg van „*Neptunus*". Het stoomgemaal

---

[1]) Vgl. DE VRIES—SCHORER, bl. 231.

bestaat uit een horizontaal werktuig van 28 paardekrachten, gevoed door een ketel lang 6.50 M. en wijd in diameter 1.90 M., en drijvende een scheprad van 6.46 M. middellijn met een schoepbreedte van 0.58 M.

Onmiddellijk ten westen van dit stoomgemaal ligt aan de *Aar* een steenen schutsluis tot invaart in den polder en bij dezen in beheer en onderhoud. De sluis heeft eene dagwijdte van 3.15 M., eene schutlengte van 16.50 M., slagdrempels diep 1.93 en 2.74 M. ÷ A. P. en deuren keerende tot 0.20 en 0.34 M. + A. P. [1]) Over de sluis en over den zeer korten voorboezem van het stoomgemaal liggen bruggen in den weg langs de *Nieuwe Vaart*, hier overgaande in den *Aardijk* of *Zweddeweg*. Die bruggen worden mede door den polder onderhouden.

Eene tweede steenen schutsluis verbindt de *Ringvaart* van polder *Nieuwkoop* met het polderwater van den *Zuid- en Noordeinderpolder* en met name met de daarmede gemeen liggende ringsloot van den *Drooggemaakten polder aan de westzijde te Aarlanderveen*; zij ligt aan den noordoostelijken polderrand ten noorden van den *Aarlanderveenschen dijk* in het dorp *Aarlanderveen* onmiddellijk ten noordwesten van den weg van dit dorp naar polder *Nieuwkoop*. De dagwijdte is 4.02 M., de schutlengte 19.00 M.; de slagdrempels liggen op 2.72 en 2.85 M. ÷ A. P.; de deuren keeren tot A. P. en 0.05 M.+ A. P. [2]) Deze sluis werd gesticht tengevolge eener overeenkomst in December 1805 tusschen de *Nieuwkoopsche droogmakerij* en den *Drooggemaakten polder* gesloten en staat kadastraal ten name van eerstgenoemde die haar ook beheert; in het onderhoud wordt bijgedragen door polder *Nieuwkoop* voor $^3/_4$ en door den *Drooggemaakten polder* voor $^1/_4$ (zie verder de beschrijving van laatstgenoemden polder.

Onder het regime van het A. P. R. werd bij Statenbesluit van 8 November 1860 n°. V [3]), goedgekeurd bij K. B. van 13 December d.a.v. n°. 72 (B. P. B. n°. 419) een bijzonder reglement vastgesteld, dat bij Statenbesluit van 8 Juli 1873 n°. XX [4]), goedgekeurd bij K. B. van 16 Augustus d.a.v. n°. 54 (B. P. B. n°. 717) eene kleine wijziging onderging, strekkende tot verhooging der jaarwedde van den penningmeester.

Bij dit reglement was het Bestuur, evenals thans, opgedragen aan een Voorzitter en vier Poldermeesters.

De polder lag toen geheel onder *Aarlanderveen*. Zijne noordwestelijke grens ten noorden van het tegenwoordige stoomgemaal, werd gevormd door den *Aardijk*, die de gemeente *Aarlanderveen* scheidt van de gemeente *Ter Aar*.

Ten noordwesten van den *Aardijk*, nu, lag een poldertje, dat tot dusver

---

[1]) Alphabetische lijst der polders in *Rijnland*, blz. 35.

[2]) Alphabetische lijst der polders in *Rijnland*, blz. 36.

[3]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1860, blz. 39 vlg.

[4]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1873, blz. 95.

ongereglementeerd was en bekend stond als de *Hoef- en Schoutenpolder*. Dit poldertje was begrensd ten westen door de *Aar*, ten noordwesten door de *Schoutenvaart* en den in het verlengde daarvan liggenden *Schoutenvaartschen* molenboezem van den polder *Nieuwkoop*, ten oosten door de Ringvaart van dien polder, waarvan het gescheiden was door den *Korteraarschen weg* en ten zuidoosten door den *Aardijk*. Het ontleende het eerste gedeelte van zijn naam aan de voormalige hooge Heerlijkheid de *Vrye Houff*, waarin hij ten deele lag en die weleer eene zeer smalle en langgerekte, zich noordoostwaarts tot diep in den tegenwoordigen polder *Nieuwkoop* uitstrekkende gedaante had. Aan de galg dier hooge heerlijkheid, die tot in het begin der 19[de] eeuw nabij het tegenwoordige stoomgemaal *Neptunus* stond, had de vroegere windmolen aldaar zijn naam *Galgmolen* te danken.

Van dezen ongeveer 72 H.A. grooten *Hoef- en Schoutenpolder* is, krachtens K. B. van 1 Maart 1821 n°. 120, het oostelijk deel, ongeveer 7 H.A. groot, verveend en in 1844 drooggemaakt. Die droogmaking evenzeer als de latere drooghouding, geschiedde, volgens consent van Hoogheemraden van *Rijnland* van 27 December 1843 en een contract tusschen de droogmakers en de eigenaars der heele landen van den polder in November te voren gesloten, door een windmolentje in den noordwestelijken hoek der droogmakerij, dat het water uitmaalde in een houten duiker die door de heele landen liep en 171 M. verder westwaarts zijne met een zelfsluitende klep voorziene monding vond aan de *Schoutenvaart* bewesten het *Nieuwkoopsche* stoomgemaal.

Het niet verveende deel van den *Hoef- en Schoutenpolder* loosde sinds zeer lange tijden zijn water op den *Zuid- en Noordeinderpolder* door een duiker in den *Aardijk*. Dit geschiedde tot 1882 krachtens contract tegen betaling van gelijken omslag als van de landen in den *Zuid- en Noordeinderpolder* geheven werd en onder voorwaarde, dat bij inbraak der *Rijnland's* boezemwater keerende kade, de duiker gesloten zou worden en blijven tot dat ten genoege van het bestuur van dien polder de kade zou zijn hersteld. Nadat dit contract in 1882 was geëindigd is die loozing op denzelfden voet steeds voortgezet geworden, doch zonder eenigen band voor de toekomst.

De omtrent 1892 door het Bestuur van den *Zuid- en Noordeinderpolder* gedane ontdekking dat reeds sinds geruimen tijd de bovenvermelde duiker der droogmakerij in zoo slechten toestand verkeerde, dat het opgemalen water, in plaats van *Rijnland's* boezem te bereiken, in het niet verveende deel van len *Hoef- en Schoutenpolder* terecht kwam, deed het Polderbestuur de igenaren van dat onverveende deel bedreigen met sluiting van diens duiker ı den *Aardijk*, zoo de wateraanvoer uit de droogmakerij door hen niet werd elet. De moeilijkheid voor die eigenaren om dit laatste te doen en hunne hoefte om desniettemin hun water op den *Zuid- en Noordeinderpolder* te ijven loozen, waren aanleiding dat zij zich tot Gedeputeerde Staten wendden

met verzoek om, gelijk zij zich uitdrukten, maatregelen te nemen ter hunner meer geordende aansluiting aan den *Zuid- en Noordeinderpolder*.

Om hiertoe te geraken, bleek het doelmatigste inlijving van den geheelen *Hoef- en Schoutenpolder*, zoowel dus van het verveende als van het onverveende gedeelte, in den *Zuid- en Noordeinderpolder*, waartoe de Staten dan ook overgingen door bij Statenbesluit van 15 November 1892 n°. XIII[1], goedgekeurd bij K. B. van 14 Januari 1893 n°. 6 (B. P. B. n°. 939) voor den aldus vergrooten en zich sedert over de gemeenten *Aarlanderveen* en *Ter Aar* uitstrekkenden polder een geheel nieuw reglement vast te stellen.

Volgens dit reglement heeft het, thans binnen de poldergrens gelegen, drooggemaakte *Hoef- en Schoutenpoldertje* het recht, zoo niet het stoomgemaal des polders wegens eenig gebrek buiten werking is, zijn water door bemaling op het overige deel van den voormaligen *Hoef- en Schoutenpolder* te brengen — waarmede dus verviel de ondoelmatige uitloozing door den langen duiker — en is het belast met het onderhoud zijner ringdijken. Voorts is de volledige watergemeenschap tusschen het onverveende deel van den voormaligen *Hoef- en Schoutenpolder* en den overigen polder door den duiker in den *Aardijk* of *Zweddeweg* mede in het reglement gewaarborgd, onder bepaling dat alleen in geval van doorbraak van eene der *Rijnlands* boezemwater keerende kaden benoorden dien weg, die duiker mag en moet gesloten worden en blijven totdat de kade ten genoege van het polderbestuur zal zijn hersteld. Eindelijk is bepaald, dat de landen in het drooggemaakte *Hoef- en Schoutenpoldertje* den dubbelen polderomslag betalen.

De aldus vergroote polder beslaat eene oppervlakte van 1050.64.23 H. A.

De polderwaterkeeringen zijn de volgende:

1°. de *Lage Rijndijk*, waarop een kunstweg in onderhoud bij de gemeente *Aarlanderveen*; hij moet volgens de keur eene hoogte hebben van 0.10 M. + A.P.;

2°. de weg langs de *Ziende*; deze is eveneens in onderhoud bij de gemeente *Aarlanderveen*, doch de onderhoudskosten worden, volgens contract van 2 April 1879, den 20 Mei d.a.v. door Gedeputeerde Staten goedgekeurd, voor $^1/_3$ gedragen door den *Drooggemaakte polder aan de westzijde te Aarlanderveen* en voor $^2/_3$ door den *Zuid- en Noordeinderpolder*, en zulks „zoolang geene nadere, „thans nog onbekende bescheiden of omstandigheden hunne *niet* gehoudenheid „tot het voorschreven onderhoud wettelijk zullen hebben bewezen". Langs den weg ligt eene kade die volgens de keur benoorden de *Nieuwkoopsche* sluis hoog moet zijn 0.40 M. ÷ A.P. en bezuiden die sluis, dus langs *Rijnland's* boezem, 0.10 M. + A. P.;

3°. de *Oostkade* langs de Ringvaart van de *Nieuwkoopsche* droogmakerij, ten noordoosten van den *Aarlanderveenschen dijk*; deze moet eene hoogte hebben van 0.40 M. ÷ A.P.;

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1892, blz. 43.

1°. de oostelijke en noordelijke ringkade van het drooggemaakte *Hoef- en Schoutenpoldertje*, waaromtrent de keur geen afmetingen voorschrijft (volgens het bij het K. B. van 1 Maart 1821 n°. 21 behoorende reglement moeten die kaden hebben eene kruinsbreedte van 1,256 M. = 4 voet en eene hoogte van 0.785 M. = 2½ voet boven het maaiveld met behoorlijke glooiïngen en tonnetten);

3°. de kade van het onverveende deel van den *Hoef- en Schoutenpolder* langs de *Schoutenvaart* en langs de *Aar*; voor deze schrijft de keur eene kruinshoogte van 0.10 M. + A.P. voor (de sub 4° en 5° genoemde kaden zijn ook beschermd door de hier boven genoemde bepaling in het reglement, ter... de *Aardijk* of *Zweddeweg*, waarop een bij de gemeente *Aarlanderveen* in onderhoud zijnde kunstweg ligt, als slaperkade dienst doet);

4°. de kade, waarop kunstweg, langs het zuidoostelijk boord van de *Nieuwe Vaart*; deze moet volgens de keur eene kruinsbreedte hebben van 2.00 M. en eene hoogte van 0.10 M. + A.P.;

5°. de binnenkade langs den *Kortstekerpolder*; deze is thans geheel vervallen, daar de beide polders gemeen liggen;

6°. de kade, waarop jaagpad, langs het noordwestelijk boord van de *Nieuwe Vaart* langs het *Coupé-poldertje*; deze moet eene kruinsbreedte hebben van minstens 2.00 M. en eene hoogte van 0.10 M. + A.P. en

7°. de kade langs de *Kromme Aar* aan de westzijde van het *Coupé-poldertje*; deze moet eene hoogte hebben van 0.10 M. + A.P.

Behalve de kruinshoogte bepaald de keur voor de sub 2°, 3°, 5° en 9° genoemde kaden eene breedte op het grondvlak van 1.50 M. en eene kruinsbreedte van 0.50 M.

Het onderhoud der kaden berust bij de eigenaars, behalve:

1°. de *Oostkade*; deze kade behoorde vroeger tot de werken van het ambacht *Aarlanderveen*, dat haar in de 17[de] eeuw had aangelegd ten einde het ambacht te beveiligen tegen den *Nieuwkoopschen* plas. Bij de opheffing van het ambacht in 1870 is van wege *Rijnland* getracht de kade over te dragen aan den *Zuid- en Noordeinderpolder*, hetgeen echter niet gelukte, waarop *Rijnland* het onderhoud zelf op zich heeft genomen en daarin nog thans voorziet [1]);

2°. de kade langs de noordwestzijde van den geheelen *Hoef- en Schoutenpolder* aan de *Schoutenvaart* en den daaraan sluitenden boezem van polder *Nieuwkoop*; deze is eigendom van en in onderhoud bij polder *Nieuwkoop*; en

3°. de kaden ter weerszijden langs de *Nieuwe Vaart*; deze zijn eigendom van en in onderhoud bij het Heemraadschap van den *Amstel en Nieuwer-Amstel*.

---

1) Vgl. Not. V. V. v. *Rijnland* 1870, blz. 240 en begrooting *Rijnland* ad. volgn. 152*a*.

Het polderpeil is in de keur bepaald op 1.80 M. ÷ A. P.; dat van het drooggemaakte *Hoef- en Schoutenpoldertje* is in de keur niet bepaald; volgens de waterstaatskaart is diens zomerpeil 5.10 M. ÷ A. P.

Hoofdwaterleidingen in den polder zijn:

1°. de *Groote* of *Aarlanderveensche wetering*, loopende van af het stoomgemaal *Neptunus* eerst zuid- en daarna zuidoostwaarts op korten afstand ten zuiden langs den zuidelijken ringdijk der *Aarlanderveensche droogmakerij* tot aan de *Ziende*; zij wordt door den voorboezem der droogmakerij gekruist met een grondduiker die onder haar door gaat;

2°. de *Molentocht*, die het oostelijk deel dier *Groote Wetering* zuidwaarts verbindt met den *Rijnmolen*; deze is eigendom van en in onderhoud bij den polder;

3°. de *Noordsloot*, van uit den *Kortstekerpolder* noordoostwaarts uitloopende in de *Groote Wetering*;

4°. de voormalige *Kerkvaart*, eigendom der gemeente *Aarlanderveen*, loopende van af den *Lagen Rijndijk* noordwaarts tot in de *Groote Wetering*;

5°. de bermsloot langs de noordzijde van den *Lagen Rijndijk*; ook onder deze gaat de voorboezem der *Droogmakerij* met een grondduiker door;

6°. de bermsloot langs de westzijde van den *Ziendeweg*; deze wordt door den polder onderhouden;

7°. de wetering langs de noordoostzijde van den *Aarlanderveenschen dijk*;

8°. de waterleiding ten zuidoosten langs den *Aardijk* van af den *Aarlanderveenschen dijk* tot aan het stoomgemaal *Neptunus*;

9°. de waterleiding in den *Hoef- en Schoutenpolder* loopende ten noordwesten evenwijdig aan den *Aardijk*, met het zijtakje van deze naar den duiker in dien *Aardijk*; en

10°. de Ringsloot om de geheele *Aarlanderveensche droogmakerij*; deze ligt slechts aan de zuidzijde binnen de poldergrens, doch voor het overige binnen de grenzen der droogmakerij.

Behalve de sub 2°. en 6°. genoemde, worden alle waterleidingen en verdere slooten in den polder door de aangelande eigenaars onderhouden op in de keur voorgeschreven afmetingen.

Waterinlating heeft plaats door de beide schutsluizen omtrent welker gebruik de keur eenige beperkende bepalingen bevat. Bovendien is er een inlaatduiker aan de *Aar* in het onverveende deel van den *Hoef- en Schoutenpolder*. Omtrent het hebben en gebruiken van particuliere inlaatduikers tot verversching van stoepslooten, geeft de keur de noodige voorschriften.

Op den polder wateren af eenige gronden langs de noordzijde van den noordoostelijken ringdijk der *Aarlanderveensche droogmakerij* en binnen dier grenzen gelegen (zie hieromtrent ook de beschrijving der droogmakerij hieronder.)

De gewone polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3.20, *f* 3.30.

f 3.20, *f* 3.— en *f* 2.50 per H.A. en werd resp. geheven over 1040.67.01, 1040.67.01, 1041.22.33, 1041.22.33 en 1041.28.98 H.A. Het dubbele van den omslag werd betaald door de gronden van het Drooggemaakte *Hoef- en Schoutenpoldertje*, telkens over 6.55.65 H.A. Dit poldertje is de kleinste droogmakerij in *Rijnland*.

Vrijdom van omslagen kent het bijzonder reglement toe aan:

a. de kade langs de *Schoutenvaart*, in eigendom en onderhoud bij de *Nieuwkoopsche Droogmakerij*;

b. het *Kerkpad*.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE DROOGGEMAAKTE POLDER AAN DE WESTZIJDE TE AARLANDERVEEN.

Gemeente: *Aarlanderveen.*

Maart 1904,
T. K. 423, 424, 442, 443. W. K. Utr. 3.

Zooals bij de beschrijving van den *Zuid- en Noordeinderpolder*, hierboven, is uiteengezet, bestond deze vroeger uit een drietal blokken, die, nadat zij krachtens een contract van 12 Maart 1658 met *Nieuwkoop*, *Aarlanderveen*, *de Hoef*, *Nieuwveen*, *Zevenhoven* en *Schoot* tot één ring met vier verlaten waren gebracht, in hoofdzaak begrensd waren door den *Rijn* ten zuiden, de *Trekvaart* en de *Kromme Aar* ten westen, den *Aardijk* en de thans verdwenen *Bentlaan* ten noordwesten, de thans eveneens verdwenen *Landscheiding* of *Nieuwkooper kade* ten noordoosten, en de *Zijdwinde*, thans *Ziende* ten oosten. Het waren drie langwerpige, van het zuiden naar het noorden loopende blokken, op de kaart van *Rijnland* van 1687 nog aangeduid als de *Noord-entse polder*, de *Suyt-einder polder* en het *Aelbrecht Virendeel van den Bosch*, *anders Pulmot*. Beide eerstgenoemde stonden als polder ieder op zich zelf; het *Pulmot* was een waterstaatkundig onderdeel van den *Suyt-einder polder*. Ingevolge eene overeenkomst van 2 Maart 1666 kwam in dat jaar echter eene combinatie tot stand, zoodat sedert de *Zuid- en Noordeinder* polder één geheel uitmaken.

Van het zuidoosten naar het noordwesten werd de gecombineerde polder doorsneden door den thans nog bestaanden *Aarlanderveenschen weg*, langs welken de bebouwde kom van *Aarlanderveen* zich over aanzienlijke lengte uitstrekt.

Het is de partij lands, gelegen ten zuidwesten van dien weg, welke thans den *Drooggemaakten polder*, aan het hoofd dezes vermeld, uitmaakt [1]).

---

[1]) Het gedeelte der polders ten noorden van den *Aarlanderveenschen weg* werd later voor het grootste gedeelte ingenomen bij de *Nieuwkoopsche* Droogmakerij.

Nadat een request, aan de Staten van Holland en Westfriesland in 1705 gedaan door ABRAHAM VAN ULENBROEK, als curator over WILH[s]. FRANCISCUS NOOMS, Heer van *Aarlanderveen*, en Schout en ambachtsbewaarders van dat ambacht, om octrooi tot het bedijken en droogmaken van een deel van den *Noord- en Zuideinderpolder* ter grootte van omtrent 600 morgen (= ± 510 H.A.[1]) geen verder gevolg had, werd bij resolutie van Hoogheemraden van *Rynland* van 5 Maart 1735[2]) aan Schout, Ambagtsbewaarders en Polder-meesteren van de gecombineerde *Zuyd en Noord eynder* polders consent verleend tot het insteken, slagturven bedijken en droogmaken van de „Landen „leggende ten westen van den Aarlanderveenschen dijk off Heereweg, stree-„kende Langs den Voorsz: Weg van omtrend de Ziende aff tot in het Noord-„eynde, soo verre de Landen aldaer geleegen, daar toe sullen werden bequaam „bevonden, en van gemelte Dijk off Weg tot omtrend aan de moolewetering „toe [3]) . . . . ; te samen groot ses Hondert en Vijff mergen, twee Hondert „drie en Veertig Roeden". Bij dit consent was gevoegd een uit 17 artikelen bestaand reglement. In het consent werden bij latere besluiten vaak wijzigingen gebracht en de voltooingstermijn ook herhaaldelijk verlengd [4]). De droogmaking kwam gereed in 1786—88 [5]) behalve het na te noemen lage gedeelte of de *160 Morgen*, waarvoor de termijn van vervening bij resolutie van Hoogheemraden van *Rijnland* van 6 Augustus 1792 nog was verlengd geworden tot het einde van 1800.

Sedert heeft de Droogmakerij steeds een afzonderlijk bestaan gehad en vormt zij nog steeds een van den *Zuid- en Noordeinderpolder* geheel afgescheiden polder onder een eigen bestuur en een eigen bijzonder reglement.

De polder heeft eene langwerpig vierhoekige gedaante, echter met enkele inspringende hoeken aan de zuid- en westzijde. Hij wordt omsloten door een eigen ringdijk, waaromheen eene ringsloot. Deze ringsloot ligt gemeen met het polderwater van den *Zuid- en Noordeinderpolder*.

Aan de noordzijde loopt de ringdijk op korten afstand ten zuiden en evenwijdig met den *Aarlanderveensehen weg*; aan de oostzijde evenwijdig met en ten westen langs den *Ziendeweg*, en daarvan slechts gescheiden door de ringsloot, aan de zuidzijde op eenigen afstand ten noorden van en ongeveer evenwijdig met de *Aarlanderveensche wetering*, behoorende tot den *Zuid- en Noordeinderpolder*, terwijl hij, eindelijk, aan de westzijde dwars door het land van den voormaligen *Noord-eindsepolder* loopt.

---

[1]) *Rijnland's* O. A., Loqt. 125 n° 2582.

[2]) *Rijnland's* O. A., Loqt. 19 n°. 805.

[3]) De hier genoemde *moolewetering* is wat thans heet de *Aarlanderveensche wetering* in den *Zuid- en Noordeinderpolder*.

[4]) Zie *Rijnland's* O. A. Loqt. 19 n°. 805.

[5]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 17

De strooken gronds begrepen tusschen den ringdijk en den *Aarlanderveenschen weg*, bekend onder de namen van het *Zuideinde* en het *Noordeinde*, wateren af op den *Zuid- en Noordeinderpolder* doch liggen grootendeels binnen de administratieve grenzen der *Droogmakerij*. Van die gronden betalen 5.27.24 H.A. slechts den halven omslag der Droogmakerij, en zulks ingevolge besluit der Ingelanden van 13 Juli 1791, omdat op die gronden geene waarborggelden waren gevestigd. Het verdient opmerking, dat het tegenwoordige bijzondere reglement van dien halven vrijdom geen gewag maakt. Binnen de administratieve poldergrens ligt ook de lange, rechte molenboezem met de wederzijdsche kaden, die, ongeveer uit het midden van den zuidelijken rand, uit het lichaam der droogmakerij in zuidwestelijke richting naar den *Rijn* voert en den geheelen *Zuid- en Noordeinderpolder* doorsnijdt. Deze molenboezem met de hierna te behandelen bemalingswerktuigen en verdere kunstwerken werden aangelegd ingevolge een den 3 Januari 1785 door Hoogheemraden van *Rijnland* gearresteerd, den 2 October 1786 door hen nog gewijzigd *Reglement van Uijtmaaling ter Droogmaaking van de Bedijking bewesten den Aarlanderveenschen dijk* [1]). In dat reglement werden ook nog voorschriften gegeven omtrent de bemaling van het z.g. lage gedeelte, waaroves straks, omtrent het schieten van tochten en slooten, het aanleggen van wegen en omtrent de verdeeling van het land na de uitmaling. De thans aanwezige toestand is nog steeds vrij wel dezelfde, als destijds werd geregeld.

Door den aanleg der droogmakerij werd daarbinnen getrokken en kwam mitsdien te vervallen het noordelijk deel van de *Kerkvaart*, die vroeger de gemeenschap voor vaartuigen vormde van den *Rijn* naar het dorp *Aarlanderveen*. Deze *Kerkvaart* doorsneed het terrein der droogmakerij, in het noordwestelijk deel, van het zuidwesten naar het noordoosten, ter plaatse waar nog thans de, ten deele verharde, *Kerkvaartsweg* loopt, die in onderhoud is bij den polder,

Over de lengte wordt de droogmakerij, van het zuidoosten naar het noordwesten, doorsneden door twee tochten, die, onder den naam van *Voorwetering* (de noordelijke) en *Achterwetering* (de zuidelijke) den polder in drie ongeveer evengroote, lange strooken verdeelen. Loodrecht op die tochten loopt vooreerst de genoemde *Kerkvaartweg* en vervolgens, in het verlengde van den buiten het polderlichaam uitschietenden, boven reeds genoemden molenboezem, de *molentocht*.

Benoorden langs de *Achterwetering* loopt over de geheele lengte een polderweg, genaamd de *Middenweg*, onder keur van den polder in onderhoud bij aangelande eigenaars.

De bemaling der droogmakerij geschiedt door een gang van drie windschep-

---

[1]) *Rijnland's* O. A. Register van Consenten van 't Slagturven, beginnende met den Jaare 1761; fol. 77 vlg. en fol. 96 vlg.

radmolens met ijzeren assen en wieken. De onder en de middenmolen liggen binnen het lichaam der droogmakerij, in het gedeelte molentocht begrepen tusschen den *Middenweg* en den zuidelijken ringdijk; de bovenmolen ligt veel zuidelijker en wel op ongeveer 375 ten noorden van den *Rijn*, waarop hij door een voorboezem uitslaat. De molens hebben eene vlucht van 26.92 M., de schepraderen eene middellijn van 6.18 M. en de schoepen eene breedte van 0.47 M. [1]). Buiten den ringdijk zijn de molen- en de voorboezem ingesloten door boezemkaden, die, evenals die boezems zelve, in onderhoud zijn bij den polder. De voorboezem staat met den *Rijn* in verbinding door middel van een grondduiker onder door den *Lagen Rijndijk* en de ten noorden daarlangs loopende poldersloot van den *Zuid- en Noordeinderpolder*. Deze grondduiker kan met eene schuif worden afgesloten. Mede door een grondduiker wordt de molenboezem gevoerd onder door de tot den *Zuid- en Noordeinderpolder* behoorende *Aarlanderveensche wetering*, tusschen de midden- en bovenmolens. Beide grondduikers zijn in onderhoud bij den polder. Volgens op *Rijnland's* archief aanwezige teekeningen [2]) werden de duikers bij den aanleg geheel in hout gemaakt en bestonden zij uit twee, door een beschot afgescheiden rechthoekige openingen, wijd ongeveer 1.30 en hoog ongeveer 0.75 M. Terplaatse, waar de molenboezem uit het lichaam der droogmakerij treedt is de ringdijk afgebroken en overbrugd; de wederzijdsche boezemkaden sluiten tegen beide einden van den ringdijk aan en vormen aldus de doorgaande waterkeering, waardoor, natuurlijk, de ringsloot wordt afgebroken,

Binnen zijne grenzen is de polder groot ongeveer 500 H.A., de eigenlijke droogmakerij heeft echter eene oppervlakte van ongeveer 480 H.A. Hiervan, nu, vormt het noordelijk gedeelte, begrepen tusschen den noordwestelijken en den noordoostelijken ringdijk, den molentocht en den *Middenweg* het boven reeds genoemde lage gedeelte, ter grootte van ongeveer 136 H.A. (160 *Rijnlandsche morgen*). Dit lage gedeelte wordt door eene bekading afgescheiden van het hooge, overige deel der droogmakerij en wordt gevierendeeld door den *Kerkvaartsweg* en het tot dit deel behoorende stuk van de *Voorwetering*, dat door omkading van het hooge polderwater is afgesloten. Ongeveer nabij het kruispunt van genoemden weg en wetering staat een kleine windvijzelmolen, die het water van het lage deel uitmaalt op dat van het hooge deel, door middel van een, tusschen leikaden ingesloten molenboezem, loopende ten oosten langs den *Kerkvaartsweg* en uitmondende in de *Achterwetering*.

Het peil van het hooge gedeelte is in de polderkeur vastgesteld op 4.05 M. en dat van het lage gedeelte op 4.83 M. : A.P. De vijzelmolen van de lage afdeeling mag niet malen, wanneer de molens der algemeene bemaling niet in werking zijn. Overigens geeft art. 17 der thans geldende keur de noodige voorschriften omtrent de bemaling.

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 130.

[2]) Register van atlassen, enz. Lett. O n°. 11 a.-d.

De ringdijk, de *Middenweg*, de kaden van het lage gedeelte, de tochten en de slooten (behalve de molenboezems, die voor rekening des polders zijn), zijn in onderhoud bij de ingelanden-eigenaars.

Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) was de hoogte van den ringdijk vroeger 0.15 M. ÷ A.P., welke geringe hoogte zich hieruit liet verklaren, dat de dijk slechts polderwater keerde. (In het bedijkingsreglement was voor den ringdijk eene hoogte van 6 voet = 1,88 M. boven het maaiveld van den *Zuid- en Noordeinderpolder* voorgeschreven). De ringdijk werd omstreeks 1859 tot de hoogte van ongeveer 0.20 M. + A.P. gebracht uit voorzorg en ten einde de droogmakerij onafhankelijk te maken van den *Zuid- en Noordeinderpolder*. In de tegenwoordige polderkeur wordt voor den ringdijk echter eene hoogte voorgeschreven van 0.95 M. boven het polderpeil van den *Zuid- en Noordeinderpolder,* overeenkomende met 0.85 M. ÷ A.P. De kruinsbreedte moet, met uitzondering van een gedeelte achter het dorp, waarvoor 1.57 M. is voorgeschreven, 2.826 M.(!) bedragen.

De *Middenweg* moet, voor zoover hij niet tevens is kade voor het lage gedeelte, eene breedte hebben van 11 M. en maaiveldshoogte hebben. Voor zoover hij echter als kade dienst doet moet hij eene breedte hebben van 13 M. en, evenals de overige kaden voor het lage deel, eene hoogte van 0.29 M boven het maaiveld in het hooge deel. De keur geeft omtrent verdere afmetingen, alsmede ook omtrent die van tochten en slooten zeer uitvoerige voorschriften.

Ten behoeve van waterinlating in particuliere erven bevinden zich in den ringdijk eenige duikers, omtrent wier gebruik, onderhoud en aanwezigheid de polderkeur mede voorschriften geeft.

Behalve de boven reeds opgesomde werken onderhoudt de polder ook nog enkele bruggen over de ringsloot en aan de *Ziende*, benevens drie losplaatsen ten gebruike van de ingelanden.

Bovendien draagt hij jaarlijks $^1/_3$ bij in de kosten van onderhoud van den *Ziendeweg*, gelegen langs de oostzijde van den *Zuid- en Noordeinderpolder*, en zulks ingevolge contract den 2 April 1879 gesloten tusschen de Droogmakerij, den *Zuid- en Noordeinderpolder* en de gemeente *Aarlanderveen*, waarbij laatstgenoemde zich voortaan met het wegsonderhoud belastte tegen betaling door de Droogmakerij van $^1/_3$ en door den polder van $^2/_3$ der kosten „zoolang geene „nadere, thans nog onbekende bescheiden of omstandigheden, hunne *niet* ge-„houdenheid tot het voorschreven onderhoud wettelijk zullen hebben bewezen." Dit contract werd den 20 Mei d.a.v. door Gedeputeerde Staten goedgekeurd.

Het reglement der bedijking van 1735 schreef voor (art. 6) dat tusschen de ringsloot achter het dorp en de *Ziende*, d.i. aan den noordoostelijken hoek des polders, een verlaat zou worden gestoken. Of dit verlaat inderdaad heeft bestaan, hebben wij niet kunnen nagaan. Tegenwoordig ligt er echter eene sluis

---

[1]) Deel II; blz. 131.

aan den *Aarlanderveenschen dijk*, midden in het dorp, welke, zooals bij de beschrijving van den *Zuid- en Noordeinderpolder*, hierboven, is medegedeeld het polderwater van dien polder, dus ook de ringsloot der Droogmakerij, verbindt met de Ringvaart der *Nieuwkoopsche droogmakerij*. Deze sluis werd gesticht ingevolge overeenkomst in December 1805 tusschen *Nieuwkoop* en den *Drooggemaakten polder* gesloten, houdende dat *Nieuwkoop* zou hebben het beheer en betalen 3/4 en de *Drooggemaakte polder* zou bijdragen 1/4 in de kosten, ook van onderhoud. Tot 1865 heeft *Nieuwkoop* dat 1/4 deel niet gevorderd; sedert dit jaar wordt het echter steeds bijgedragen. Het is niet onwaarschijnlijk, dat, tegelijk met den aanleg dier sluis, het verlaat aan de *Ziende* is verdwenen, althans tegenwoordig is het niet meer aanwezig.

Het polderbestuur bestaat thans uit een Voorzitter en vier Poldermeesters.

De polderomslag, telkens geheven over 478.33.81 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 5.70, *f* 5.60, *f* 5.30, *f* 7.30 en *f* 8.— per H.A.

Het bijzonder reglement, in de zomerzitting der Staten van 1860 ter tafel gebracht, doch ten fine van herziening op enkele punten aan Gedeputeerde Staten gerenvoyeerd bij besluit van 11 Juli van dat jaar n°. VII [1]), werd vastgesteld bij Statenbesluit van 8 November d.a.v. n°. V [2]), goedgekeurd bij K.B. van 13 December 1860 n°. 72 (B. P. B. n°. 420).

De polderkeur werd laatstelijk in 1899 vastgesteld.

DE KORTSTEKERPOLDER.

Gemeente: *Aarlanderveen.*

Mei 1904.

T. K. 423, 442. W. K. Utr. 3.

De *Kortstekerpolder* wordt begrensd:

aan de noordwestzijde door de *Korte* of *Kromme Aar*, van af de *Aarbrug* aan den *Rijn* tot aan de *Scheeve jaagbrug*, aan het punt, waar de *Kromme Aar* en de na te noemen *Nieuwe Vaart* of *Aarkanaal* bij elkander komen;

aan de oostzijde door eene thans vervallen binnenkade [3]) die, met vele bochten loopende, den polder scheidt van den *Zuid- en Noordeinderpolder*, en

aan de zuid- en westzijde door den *Rijn*.

De perceelen boezemland tusschen den *Rijn* en den *Lagen Rijndijk* liggen buiten, de *Lage Rijndijk* zelve echter binnen de poldergrens.

Binnen zijn grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van 246.33.11 H.A.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1860, blz. 44 vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1860, blz. 39 vlg.

[3]) Die kade is op de oude kaarten van Dou nog duidelijk aangegeven.

Van het zuidwesten, nabij *Gouwsluis* aan den *Rijn*, tegenover de uitmonding van de *Gouwe*, naar het noorden wordt de polder doorsneden door de *Nieuwe Vaart* of het *Aarkanaal*, die thans, met de wederzijdsche kanaaldijken, waarvan de oostelijke rijweg en de westelijke jaagpad is, in beheer en onderhoud is bij het *Heemraadschap van den Amstel en Nieuwer-Amstel* [1]). De watergemeenschap tusschen beide afgesneden deelen wordt onderhouden door een, in 1896 in plaatijzer vernieuwden grondduiker, evenzeer bij genoemd Heemraadschap in onderhoud. De duiker heeft eene binnenwerksche middellijn van 0.40 M. en ligt met den bovenkant, in het waterpasse gedeelte, onder het kanaal, op 3.50 M. ÷ A. P. Hij is aan weerszijden door schuiven afsluitbaar.

De polder is reeds zeer oud en ontleent, evenals de tegenover liggende polder *Steekt*, wellicht zijn naam aan *Stekede*, volgens FRUIN [2]) de oude naam van *Zwammerdam*. Reeds in 1541 zond hij zijne rekening bij *Rijnland* in. Den 4 Juli 1595 sloot de polder met de *Zuideinder-* en *Noordeinderpolders* een, den 12 Augustus d.a.v. door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* geapprobeerd accoord tot regeling van enkele gemeenschappelijke belangen [3]). Ook later, als in 1608, 1638, 1644 en 1649 [4]) werden dergelijke contracten, voornamelijk betrekking hebbende op de gemeenschappelijke kaden en het gemeenschappelijke peil gesloten.

Vroeger had de polder een eigen molen, staande in het westelijk deel en uitslaande op den *Rijn*. Deze molen werd in 1787 afgebroken en de bemaling sedert, volgens een den 30 Juli 1788 gesloten en den 11 October d.a.v. door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* geapprobeerd contract, door den *Zuid- en Noordeinderpolder* overgenomen tegen betaling door den *Kortstekerpolder* van eene jaarlijksche som van *f* 350.— Nog steeds heeft de bemaling op dien voet plaats. Het peil in den *Kortstekerpolder* is dan ook hetzelfde als in den *Zuid- en Noordeinderpolder*, n.l. 1.80 M. ÷ A.P.

Eene partij lands in het zuidoostelijke polderdeel betaalde vroeger, naar het schijnt volgens eene oude overeenkomst, bovendien aan den *Zuid- en Noordeinderpolder* eene bijdrage van *f* 25.— 's jaars. In 1885 weigerde de eigenaar van het land echter die bijdrage verder te betalen [5]), en sedert bleef zij achterwege.

De waterkeeringen langs het boezemwater zijn allen tevens beharde wegen, Van hen is de *Lage Rijndijk* in onderhoud bij de gemeente *Aarlanderveen*, de kade langs de *Kromme Aar* bij de aangelande eigenaars en zijn de kanaal-

---

[1]) Zie over de *Nieuwe Vaart* verder het daaromtrent medegedeelde in onderafdeeling III hierboven, en over het *Heemraadschap van den Amstel en Nieuwer-Amstel*: DE VRIES—SCHORER; blz. 231.

[2]) DR. R. FRUIN; Opkomst van het hoogheemraadschap van Rijnland.

[3]) *Rijnland's* O.A. Loqt. 1 n°. 67.

[4]) *Rijnland's* O.A. Loqt. 76 n°. 1816 en Loqt. 1 n°. 66.

[5]) Zie Rekening *Zuid- en Noordeinderpolder* over 1885.

dijken langs de *Nieuwe Vaart*, als reeds gezegd ten laste van het *Heemraadschap van den Amstel en Nieuwer Amstel.* Volgens de polderkeur moeten al deze kaden als zoodanig eene hoogte hebben van 0.10 M. + A.P. In de kosten van begrinding van den weg op den *Lagen Rijndijk* droeg de polder in 1871 eene som bij van *f* 612.50 [1]).

De hoofdwaterleidingen zijn: de *Tochtsloot*, die ongeveer evenwijdig loopt met den *Rijn* en waarin de bovengenoemde grondduiker ligt, en de, door de *Nieuwe Vaart* afgesneden *Noordsloot*, die met eene verbindingssloot in gemeenschap staat met de Tochtsloot en het water noordwaarts naar den *Zuid- en Noordeinderpolder* voert en uitmondt in de *Aarlanderveensche wetering* voerende op hare beurt naar het stoomgemaal *Neptunus* (zie de beschrijving van den *Zuid- en Noordeinderpolder*). Alle polderwaterleidingen worden door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden.

In de stichtingskosten van het stoomgemaal *Neptunus* droeg de polder van af 1871 gedurende 14 jaren jaarlijks eene som bij van *f* 75.—

Omtrent waterinlating ter ververschiug van stoepslooten door particuliere duikers geeft de keur de noodige voorschriften.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters.

De gewone polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 2.10, *f* 2.10, *f* 2.—, *f* 2.10, en *f* 2.— per H.A. en werd telkens geheven resp. over 245,65,26, 245,65,26, 245,66,83, 245,61,88 en 245.66.73 H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 8 November 1860 n°. V [2]), goedgekeurd bij K.B. van 13 December d.a.v. n° 72 (B. P. B. n°. 421),

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

Groep IV. *De polders tusschen de Heijmanswetering, den Rijn, de Does en de Wijde Aa.* (VIII)

DE POLDER OUDENDIJK.

Gemeente: *Woubrugge.*

Oct. 1904.

T. K. 403, 423. W. K. Utr. 1.

Van de vierde poldergroep is de polder *Oudendijk* de meest noordoostelijke. Het administratieve lichaam bestaat eigenlijk uit drie waterstaatkundige deelen en wordt in zijn geheel in hoofdzaak begrensd: aan de oostzijde door de *Heimanswetering*, aan de noordzijde door de *Wijde Aa*, aan de westzijde door de

---

[1]) Zie polderrekening over 1871.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1860, blz. 39. vlg.

Ofwegener wetering, scheidende van den *Vlietpolder* en aan de zuidzijde eerst door de *Gemeenelandsche wetering* scheidende van den *Lagenwaardschen en Bruimadeschen polder* en tevens van de gemeente *Koudekerk* en daarna door een eigen ringdijk scheidende van den hieronder te beschrijven *polder Vrouwgeest* en van de gemeente *Oudshoorn*.

De drie waterstaatkundige deelen waaruit de geheele polder bestaat zijn:

a. de eigenlijke polder *Oudendijk*, bij verre het belangrijkste deel, zijnde eene droogmakerij;

b. de buiten den ringdijk dier droogmakerij gelegen oeverlanden en huiserven langs de *Wijde Aa* en de *Heimanswetering*; en

c. de *Plaspolder* zijnde een afzonderlijk drooggemaakt poldertje langs de *Wijde Aa* ten noorden van den noordelijken ringdijk van den polder *Oudendijk*.

Wij zullen de drie deelen afzonderlijk behandelen.

a. De eigenlijke polder Oudendijk.

Het land begrepen tusschen de *Heimanswetering*, de *Wijde Aa*, de *Ofwegenerwetering* en de zuidelijke limietsloot van *Esselijkerwoude* (d. i. *Woubrugge*) was in het begin der 17de eeuw nog geheel oningepolderd. Het werd van noord naar zuid doorsneden door twee boezemwateren, de *Esseldijckswetering* en de *Oudijckswetering* [1]). In de eerste helft der 17de eeuw werd het grootste, zuidelijke deel dier landen ingepolderd onder den naam van *Oudendijckspolder* [2]). Iets later werd ook een deel van het land ten noorden van dien polder en daarvan gescheiden door de *Leidsche Sloot*, ter plaatse van den tegenwoordigen *Leidschen Slootweg*, bekaad en van een molen voorzien [3]). Eindelijk werd op den 2 October 1655 tusschen molenmeesters van den *Oudendijkschen polder* en ingelanden van genoemd kleinere poldertje, dat den naam verkreeg van *Boepolder* een contract gesloten, krachtens hetwelk dit *Boepoldertje* bij den *Oudendijkschen* polder werd ingelijfd [4]). Sedert vormden zij beiden één polder, bekend onder den naam van *Oudendijkschen en Boepolder*.

Den 6 Maart 1727 verleenden Hoogheemraden van *Rijnland* aan »Schout »ende Poldermeesteren van de Ouwendijkze Polder binnen Esselickerwoude, als »ten deze versogt ende gecommitteerd van de ingelanden van de Ouwendijkze »ende Boe Polders, beijde binnen Esselickerwoude gelegen" consent tot het insteken, slagturven, bedijken en droogmaken der beide polders en zulks met inachtneming der voorschriften vervat in een uit 14 artikelen bestaand bij het

---

[1]) Vgl. de kaart van BALTHASAR (1610—15).

[2]) Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST (Deel II, blz. 135) zond die polder reeds in 1635 zijne rekening bij *Rijnland* in.

[3]) Vgl. de kaart van DOU, 1e uitgave, 1647.

[4]) Dit contract berust in originali op het polderarchief.

consent gevoegde reglement [1]). Bij art. 7 van dit reglement was de termijn van natvening bepaald op 30 jaren, na welken tijd tot uitmaling zou worden overgegaan. De geheele droogmakerij kwam in 1765—66 gereed [2]) en had plaats onder directie van den schout van *Esselijkerwoude* bijgestaan door Poldermeesters, welke door den Heer van *Esselijkerwoude* werden aangesteld.

De ringdijk der droogmakerij loopt aan de westzijde onmiddellijk langs de *Ofwegenerwetering*, aan de zuidzijde onmiddellijk langs de *Gemeenelandsche wetering* en langs de scheidingssloot tusschen de gemeenten *Woubrugge* en *Oudshoorn*, aan de oostzijde ten westen achter langs de huiserven van de bebouwde kom van *Woubougge* langs de *Heimanswetering* en aan de noordzijde op eenigen afstand ten zuiden langs den zuidelijken oever van de *Wijde Aa*. Volgens art 3 van het reglement moest die ringdijk hebben eene breedte op het maaiveld van 5 roeden (= 18.85 M,) en op de kruin van minstens 1 roede (= 3.77 M.) terwijl de hoogte in 1739 door Dijkgraaf en Hoogheemraden bepaald werd op 30 duim (= 0.78 M.) + A.P. Intusschen zijn de afmetingen van den ringdijk in de thans van kracht zijnde polderkeur bepaald op een kruinshoogte van 0.10 M. + A.P. en eene kruinsbreedte van 2.50 M. De verhooging en verzwaring des dijks is ten laste van den polder, de gewone aanvulling van slenken en gaten echter ten laste der eigenaars.

Ingelanden, die een recht van doorrit door den dijk hebben, zijn verplicht te zorgen, dat de doorrit niet breeder is dan 3,50 M. en de dijk ter weerszijden ten genoege van het polderbestuur is bekleed met schoeiïngen of frontmuren, waarin sponningen breed 0.05 en diep 0.06 M. en dat ter door het Bestuur aangegeven plaatse in de nabijheid van den doorrit planken dik 0.04 M. van voldoende lengte en genoegzamen getale, mede ten genoege van het Bestuur, voorhanden zijn om daarmede den doorrit tot dijkhoogte te stoppen. Zij moeten voorts zorgen, dat de doorrit gestopt is, wanneer het (boezem-)water 0.38 M. ÷ A. P. staat.

De oppervlakte der droogmakerij binnen den ringdijk kan gesteld worden op ongeveer 355 H.A.

De polder wordt doorsneden door de volgende wegen:

1°. de *Kerkweg*, een kunstweg loopende van *Woubrugge* bij de ophaalbrug over de *Heimanswetering*, in rechte lijn westwaarts naar het vlek *Ofwegen* tot aan de vaste brug over de *Ofwegener-wetering*;

2°. de *Oudendijksche weg* loopende langs de westzijde van de voormalige *Oudendijksche wetering* (thans tochtsloot) van den zuidelijken polderrand aan den polder *Vrowgeest* tot den noordelijken polderrand aan den *Plaspolder*;

3°. de *Leidsche Slootweg* loopende in het noordoostelijk deel des polders van af ongeveer het punt waar de *Oudendijksche weg* den noordelijken ringdijk

---

[1]) *Rijnland's* O.A. Loqt. 12 n° 566.

[2]) GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II, blz. 17 en 135.

ontmoet, oostwaarts tot aan de *Heimanswetering*; deze weg vormt de afscheiding tusschen den eigenlijken *Oudendijkschen polder* ten zuiden en den *Boepolder* ten noorden en is ontstaan door demping van de voormalige *Leidsche Sloot*, die beide polders vroeger scheidde; en

4°. de *Batenweg*, verbindende den *Leidschen Slootweg* in zuidelijke richting, op korten afstand van en ongeveer evenwijdig met den oostelijken ringdijk, met den zuidoostelijken hoek des polders.

In alle wegen liggen de noodige duikers tot gemeenschap van het polderwater.

De *Kerkweg*, vroeger eigendom van en in onderhoud bij den polder, werd bij acte, den 5 Maart 1872 door Gedeputeerde Staten goedgekeurd, door dezen in eigendom, beheer en onderhoud overgedragen aan de gemeente *Woubrugge*, en zulks ten beboeve der communicatie te land van *Woubrugge* over *Hoogmade* naar *Leiden*.

De *Oudendijksche weg* is eigendom van een aantal particuliere eigenaren doch wordt, krachtens daarvan den 26 Sepiember 1887 opgemaakte acte, door het polderbestuur onderhouden, dat de deswege gemaakte kosten over de betrokken eigenaars ponds-pondsgewijze omslaat. De volgens deze, in 1894 voor het eerst in toepassing gekomen regeling geheven bijzondere omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 0.67⁵, *f* 0.72, *f* 0.70, *f* 0.71 en *f* 1.10 per H.A. en liep telkens over 98.44.26 H.A.

De *Leidsche Slootweg* en de *Batenweg*, eindelijk, zijn eigendom van en in onderhoud bij den polder. Laatstgenoemde is geheel, eerstgenoemde grootendeels behard.

De droogmakerij wordt bemalen door een gang van twee windvijzelmolens staande aan den noordelijken ringdijk nabij den zuidoostelijken hoek van den *Plaspolder* en door een korten voorboezem uitslaande op de *Wijde Aa*. De ondermolen staat ten zuiden, de bovenmolen ten noorden van het punt, waar de *Leidsche Slootweg* den ringdijk ontmoet. Beide molens zijn verbonden door een ongeveer 225 M. langen tusschenboezem, die langs de binnenzijde des ringdijks loopt en in den *Leidschen Slootweg* overbrugd is. De molens hebben eene vlucht van 27.60 M.; de vijzels hebben een middellijn van 1.60 M. met aan het ondereinde eene spreiding lang 2.00 M. en wijd 1.70 M.; hun spoed is 1.39 M. en hunne helling 20°.

Onder keur des polders staan de volgende waterleidingen, die allen aan voorgeschreven afmetingen moeten voldoen:

1°. al de *tochten*, t.w.:

de *Oudendijksche tocht* ten oosten langs den *Oudendijkschen weg*, zijnde de voormalige *Oudendijksche wetering*;

de *Esseldijksche tocht*, zijnde de voormalige *Esseldijckswetering* en loopende n het westelijk deel des polders van zuid naar noord;

de *Lange tocht*, verbindende het noordelijk deel van den *Esseldijkschen tocht* stwaarts met het noordelijk deel van den *Oudendijkschen tocht*; en

de *Boetocht* in het deel genaamd *Boepolder*;

2°. de *wegslooten*, en wel die ter weerszijden van den *Kerkweg*, van de *Batenweg* en van den *Leidschen slootweg* en die ten westen langs den *Ouden dijkschen weg*;

3°. de *schei-*, *hein-* of *binnen-* en *dwarsslooten* in den polder;

4°. de *barmslooten* binnen den polder, en

5°. de *buitenbarm-* en *ringslooten* om den polder, voor zooveel aanwezig.

De tochten worden geheel en de wegslooten langs den *Baten-* en den *Leidschen slootweg* voor de helft door den polder geschoten. Het schieten der overige, zoomede het zuiveren van alle waterleidingen is ten laste der aangelande eigenaars.

De polder is verdeeld in twee deelen met verschillend peil, n.l. in een hoog, zuidelijk en in een laag, noordelijk deel. De scheiding tusschen beide deelen loopt als volgt: van af den oostelijken ringdijk, tusschen den *Kerk-* en den *Leidschen slootweg*, westwaarts over het midden der perceelen kadastraal bekend gemeente *Woubrugge*, sectie B. n°s. 1011, 998, 997 en 996 tot aan den *Oudendijkschen weg*, verder zuidwaarts langs dien weg tot aan het midden van perceel Sectie B n°. 1192; daarna weder westwaarts over het midden der perceelen Sectie B n°s. 1192 en 1191 tot aan den *Esseldijkschen tocht*, ver volgens noord- en westwaarts langs de oost- en noordzijde van perceel n°. 137[illegible] noordwaarts langs de oostzijde van de perceelen n°s. 1378 en 1381, oostwaarts langs de zuidzijde van perceel n°. 1384, noordwaarts langs de oostzijde van dat perceel en van perceel n°. 1387, westwaarts langs de noordzijde van laatstge noemd perceel, noordwaarts langs de oostzijde van perceel n°. 1388 en eindelijk oost- en noordwaarts langs de zuid- en oostzijde van perceel n°. 1396 tot aan den noordelijken ringdijk. De oppervlakte van het hooge, zuidelijke deel kan gesteld worden op ongeveer 255 en die van het lage, noordelijke deel op ongeveer 100 H.A. Het polderpeil in het lage deel is in de keur bepaald op 4.38 M. — A.P. In het hooge deel moet de waterstand steeds 0.26 M. hooger zijn; hier is het peil dus 4.12 M. — A.P. Het peil van den tusschenboezem tusschen beide molens is 2.20 M. — A.P. Het hooge gedeelte ontlast zijn water in het lage gedeelte door duikers liggende door de op de waterscheiding geplaatste dammen in de *Esseldijksche* en *Oudendijksche tochten*; deze dammen en duikers zijn in onderhoud en beheer bij den polder. De overige dammen in de waterscheiding zijn in onderhoud bij de eigenaars.

Waterinlating heeft plaats door middel van inlaatduikers, die op gezette tijden geopend worden en omtrent wier gebruik de keur de noodige voorschriften geeft.

b. De buiten den ringdijk der droogmakerij gelegen oeverlanden en huisenrf langs de Wijde Aa en de Heimanswetering.

Buiten den ringdijk langs *Wijde Aa* en *Heimanswetering* liggen, als oeverland, verschillende strooken grond, als: langs de westzijde van den noordelijk

ringdijk, tusschen de *Ofwegener-wetering* en den hieronder te behandelen *Plaspolder;* langs de oostzijde van dien ringdijk, tegen den *Boepolder* aan. tusschen den voorboezem der molens en de *Heimanswetering;* en tusschen den oostelijken ringdijk en de *Heimanswetering* bezuiden den *Leidschen slootweg.* Laatstgenoemde gronden vormen de huiserven van de bebouwde kom van *Woubrugge.*

Deze gronden, nu, zijn òf *boezemland,* òf wel zij zijn omkaad en loozen dan hun water op de droogmakerij door middel van duikers in den ringdijk. Dit laatste is het geval met het grootste deel der huiserven langs de *Heimanswetering* en met de strook oeverland langs de westzijde van den noordelijken ringdijk. De omkading der huiserven langs *Woubrugge* wordt de *Ambachtskade* genoemd.

Bij de eerste reglementeering van den polder onder het regime van het A. P. R. (waarover straks meer) waren de huiserven langs de *Heimanswetering* buiten de poldergrens gelaten. Dit had aanleiding gegeven tot moeilijkheden, en algemeen was men het wenschelijk gaan achten dat deze gronden, door inlijving binnen den poldergrens, aan het toezicht van het polderbestuur zouden worden onderworpen. Hiermede moest dan gepaard gaan het verleenen van billijke vrijdommen van omslagen aan die buitendijksche landen. In 1869 kwam in deze eene bevredigende regeling tot stand in den vorm eener reglementswijziging. Volgens deze regeling liggen nu *alle* buitengronden, met uitzondering van een klein blokje iets ten noorden van de ophaalbrug te *Woubrugge,* binnen de poldergrens. Die gronden, welke in het geheel niet op den polder afwateren, genieten geheelen, en die, welke door duikers in den ringdijk op de droogmakerij sueeren halven vrijdom van omslagen. De oppervlakte dier laatste gronden bedraagt thans 5.67.19 H.A.

Volgens de polderkeur moeten de bekadingen. dienende tot bescherming der buitengronden. voor zoover zij niet zijn boezemland, door hunne eigenaars onderhouden worden op eene hoogte van 0.04 M. + A. P. met eene kruinsbreedte van minstens 1.00 M. en glooiingen van 1 op 1. De waterkeering wordt op sommige plaatsen echter verkregen door keerplanken. Deze moeten reiken tot de hoogte der kade, eene dikte hebben van 0.04 M. en zoo dikwijls het Bestuur dit noodig acht gesteld worden en behoorlijk met klei of mest aangevuld zijn.

c. De Plaspolder.

Bij de bedijking en droogmaking van den *Oudendijkschen polder* was langs de *Wijde Aa* tusschen de voormalige *Esseldijksche* en *Oudendijksche weteringen,* eene oppervlakte gronds onverveend gelaten. Die landen, reeds bekend onder den naam van *Plaspolder,* bleken later echter zeer goed verveenbaar te zijn. weshalve *Gecommitteerdens van de Ingelanden* aan Hoogheemraden van *Rijnland* verzochten, consent te bekomen tot het insteken, slagturven,

bedijken en droogmaken over te gaan. Dit consent werd hun den 11 Februari 1792 verleend [1]). Den 10 Februari 1783 te voren was bereids met den *Oudendijkschen polder* een contract gesloten, krachtens hetwelk de ringdijk van den *Plaspolder* aan de zuidzijde zou mogen aansluiten tegen den noordelijken ringdijk van den polder *Oudendijk*, doch steeds zou mogen worden geschouwd door het Bestuur van dezen laatste.

Volgens het bij het consent gevoegde, uit 23 artikelen bestaand reglement, zou de vervening en droogmaking staan onder directie van den Schout van *Esselijkerwoude* en twee uit de ingelanden te kiezen Poldermeesters. De bestaande *Plasmolen*, welke tot dusver uitsloeg op de *Leidsche sloot* of buitenringsloot van *Oudendijk*, zou verplaatst worden naar de westzijde des polders, en de kade, die reeds bestond, zou binnen twintig jaar successievelijk moeten worden verhoogd en verzwaard tot droogmakerij-dijkshoogte. De termijn van natvening was gesteld op 30 jaren. Die termijn werd den 4 December 1820 door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* verlengd tot aan het einde van 1824. Tevens werd goedgekeurd eene schikking, waarbij de molen van den *Plaspolder* zou worden afgebroken en de bemaling voorloopig zou plaats hebben door den bovenmolen van *Oudendijk*, ten einde later te dier zake eene definitieve regeling te treffen. Den 6 December 1824 werd de termijn van natvening door Dijkgraaf en Hoogheemraden nogmaals verlengd, thans tot het einde van 1827; tegelijkertijd werd door hen echter bevolen, dat de besturen van beide polders te zamen een plan zouden opmaken, volgens hetwelk de *Plaspolder* definitief door den *Oudendijkschen polder* zou worden bemalen. Dit plan, in den vorm van een contract, werd eindelijk den 5 Februari 1827 door het College geapprobeerd. Waarschijnlijk is reeds bij dit contract, waarvan wij den inhoud nergens hebben kunnen aantreffen, de *Plaspolder* in zijn geheel in eigendom en beheer met al zijne baten en schaden aan den *Oudendijkschen polder* overgedragen. Zeker is, dat die eigendomsovergang omstreeks denzelfden tijd heeft plaats gehad.

Van eene droogmaking kwam echter niets. Den 26 Juni 1827, toch, brak, bij het leggen van den duiker tusschen den *Plaspolder* en den *Oudendijkschen polder*, de kade des polders door, waardoor zoowel de *Plas-* als de *Oudendijksche polder* geheel werden geïnundeerd [2]). De schade aan den *Oudendijkschen polder* werd, ook met behulp van subsidiën van Rijk en provincie, hersteld, doch de *Plaspolder*, hoewel zijne ringkade werd in stand gehouden, niet meer drooggemaakt.

Eerst in 1890 werd door het Bestuur van den *Oudendijkschen polder* tot hernieuwde droogmaking besloten, waartoe door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* bij besluit van 26 Juli 1890 n°. 37 vergunning werd verleend.

---

[1]) *Rijnland's* O. A. Loq[t] 12 n°. 598.

[2]) *Rijnland's* N. A. Loq[t] 34, n°. 26.

onder voorwaarde dat de buitendijk langs de *Wijde Aa* zou worden gebracht op eene kruinshoogte van 0.10 M. + A. P., eene kruinsbreedte van 1.00 M. en met eene binnenglooiing niet steiler dan 3 op 1; de dijk tusschen den *Plaspolder* en den *Oudendijkschen polder* zou voorts moeten worden gebracht op dezelfde kruinsbreedte en op eene hoogte van minstens A. P. Deze verhoogingen en verzwaringen werden aangebracht [1]) en de droogmaking daarna uitgevoerd. Aanvankelijk werd daartoe gebezigd een afzonderlijk, daartoe gesticht vijzelmolentje, uitslaande op het buitenwater. Dit molentje bleek echter te licht gebouwd te zijn en niet voldoende capaciteit te hebben, zoodat het reeds spoedig buiten gebruik en in 1897 weder opgeruimd werd. De verdere bemaling had daarop plaats door den bovenmolen van *Oudendijk*, waartoe de reeds bestaande duiker in den ringdijk verbinding gaf tusschen den *Plaspolder* en den tusschenboezem der twee molens. Nog thans loost de polder op deze wijze zijn water. Zijn peil is dan ook gelijk aan dat van den tusschenboezem, d. i. 2.20 M. ÷ A. P. Nog heden is de *Plaspolder*, die, met zijn ringdijk, eene oppervlakte beslaat van 16.82.16 H.A., eigendom van den polder *Oudendijk* en bij dezen geheel in onderhoud en beheer.

De uit de drie bovenbeschreven waterstaatkundige deelen bestaande administratieve polder wordt bestuurd door een Dijkgraaf en twee Heemraden.

De gewone polderomslag, telkens geheven over 353.57.88 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 5—, *f* 4.50, *f* 4.50, *f* 4.— en *f* 3.50 per H.A.

Vrijdom van omslagen genieten, behalve de buitenlanden, waarover hierboven is gesproken:

eigendommen van den polder (o.a. is dus de geheele *Plaspolder* vrij);
openbare wegen en paden bij het kadaster bekend, en
openbare begraafplaatsen.

De buitenlanden langs de *Wijde Aa* zijn grootendeels eigendom des polders en brengen jaarlijks een niet onaanzienlijk bedrag op aan huurpacht, grasgewas, jacht en visscherij.

Het bijzonder Reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [2]), goedgekeurd bij K.B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 126).

De wijzigingen, waarover hierboven reeds gesproken is, werden aangebracht bij Statenbesluit van 9 November 1869 n°. X [3]), goedgekeurd bij K.B. van 9 December d.a.v. n°. 11 (B. P. B. n°. 690).

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1898 en met enkele bepalingen aangevuld in 1900.

[1]) Volgens van *Rijnland's* wege verrichte opnemingen had de kade langs de *Wijde Aa* in Juli 1903 echter eene hoogte van slechts 0.12 à 0.01 M. ÷ A. P. en eene breedte op de kruin van slechts 0.60 à 0.90 M.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858; blz. 42, vlg.

[3]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1869; blz. 55.

DE POLDER VROUWGEEST.

Gemeente: *Oudshoorn.*

Nov. 1904.

T. K. 423. W. K. Utr. 1.

Ook deze polder is eene droogmakerij en wordt begrensd:

ten *noorden* door den zuidelijken ringdijk van den hierboven beschreven polder *Oudendijk*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Oudshoorn* en *Woubrugge*;

ten *oosten* door de *Heimanswetering*;

ten *zuiden* door een eigen ringdijk scheidende van den hieronder te behandelen polder *Gnephoek*, en

ten *westen* door de *Gemeenelandsche wetering* scheidende van den *Lagenwaardschen en Bruimadeschen polder*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Oudshoorn* en *Koudekerk*.

Vóór zijne bedijking bestond de polder uit het deel *Vrouwgeest* ten noorden van den tegenwoordigen *Middenweg* (waarover straks meer) die destijds heette *Groeneweg*, en uit het noordelijk deel van den polder *Gnephoek*, die zich noordwaarts tot aan dien *Groenenweg* uitstrekte. Het deel *Vrouwgeest* was een afzonderlijke polder, die op de kaart van BALTHAZAR (1610—1615) reeds voorkomt doch eerst in 1652 zijne eerste rekening bij *Rijnland* inzond [1]. De polder *Gnephoek* was reeds veel eerder ontstaan. Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [2]) bestond hij reeds vóór 1524. Beiden vormden in hun geheel de onder *Oudshoorn* gelegen afzonderlijke heerlijkheid *de Gnephoek*. Omtrent de tweede helft der 18de eeuw rijpte het denkbeeld om het daartoe geschikt gebleken noordelijk deel der heerlijkheid, zoover zuidwaarts als het veen strekte, te bedijken, te vervenen en droog te maken. Om hiertoe te geraken zouden eerst de *Gnephoeksche-* en *Vrouwgeestpolders*, door afdamming van de hen scheidende watering langs den *Groenen weg*, tot één polder gecombineerd en door den *Gnephoekschen* molen gezamenlijk bemalen worden. Consent tot een en ander werd den 4 October 1756 door Hoogheemraden van *Rijnland* aan de gezamenlijke Ingelanden verleend, onder approbatie van een daartoe betrekkelijk reglement [3]. Dit reglement bestond uit 42 artikelen, waarvan de 12 eerste regelden de combinatie der twee polders gedurende den tijd die aan de drooglegging van het noordelijk deel zou voorafgaan, terwijl de 30 laatste inzonderheid handelden over de bedijking, vervening en droogmaking van dat

---

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 137.

[2]) Deel II, blz. 137.

[3]) *Rijnland's* O.A. Loqt. 22, n°. 893*a*.

noordelijke deel, dat, na de voltooiing een afzonderlijke polder werd die den naam kreeg van *polder Vrouwgeest.*

Aan de noordzijde zou de bedijking aansluiten aan den toen reeds gemaakten zuidelijken ringdijk van den *Oudendijkschen polder*, terwijl zij zuidwaarts, als gezegd zou reiken zoover als 't veen strekte.

De termijn van natvening was bepaald op 40 jaren. De drooglegging kwam in 1799 gereed [1]). De directie over de onderneming was opgedragen aan den Schout van *Oudshoorn* en aan drie door den Heer van *Oudshoorn* te kiezen Heemraden, waarvan twee Ingeland moesten zijn van het deel *Gnephoek* en een van het deel *Vrouwgeest.*

Volgens het veenreglement moest de geheele ringdijk eene kruinsbreedte hebben van één Roede (= 3.77 M.) en eene kruinshoogte van 30 duim (= 0.78 M.) + A.P. met tonrondte. De tegenwoordige keur schrijft voor de kruinsbreedte 3.00 M. met tonrondte en voor de kruinshoogte, langs het boezemwater d. i. langs de *Heimanswetering* en de *Gemeenelandsche wetering* 0.10 M. + A.P. voor. Hoewel de keur het onderhoud van den geheelen ringdijk brengt ten laste der eigenaars, geschiedt dit onderhoud inderdaad door en op kosten van den geheelen polder.

De oppervlakte van den geheelen polder bedraagt 152.65.41 H.A.

De bemaling heeft plaats door een windvijzelmolen, staande aan en uitslaande op de *Heimanswetering.* De molen heeft een vlucht van 27.10 M. en de vijzel een middellijn van 1.42 M., een spoed van 1.51 M. en een helling van 30°.

Het peil is in de keur bepaald op 4.40 M. ÷ A. P. Waterinlating geschiedt door of van wege het polderbestuur. Een tweetal inlaatduikers worden thans daartoe door den polder onderhouden. Omtrent het gebruik van deze en van andere, door particulieren gelegde of te leggen duikers geeft de keur de noodige voorschriften.

Hoofdwaterleiding is de molentocht die den geheelen polder van west naar oost, recht op den molen aan doorsnijdt.

Ongeveer evenwijdig met dien molentocht loopt ten noorden daarvan de *Middenweg* en ten zuiden daarvan de *Notweg.* Zij zijn gelegd ter plaatse waar vroeger resp. de *Groeneweg* en de daarlangs loopende wetering en de *Kaawetering* lagen, welke twee weteringen bij de droogmaking gedicht werden. Beide wegen zijn poldereigendom. De *Middenweg,* die ten deele behard is, wordt ook door den polder onderhouden; het onderhoud van den *Notweg* is echter ten laste van de eigenaars der aan de noordzijde daarvan gelegen landen. Onder ieder dier wegen liggen twee duikers tot onderhoud der watergemeenschap. Deze duikers worden door den polder onderhouden.

---

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 17.

Het schieten van den molentocht, van de vier van uit dezen naar de duikers in de wegen voerende duikerslooten, van de sloot ten noorden langs den *Midden-* (ook wel genaamd *Nieuwen-)weg* en van die ten zuiden langs den *Notweg* geschiedt door en op kosten van den polder. Het uitbaggeren van den tocht geschiedt echter door en op kosten van den onderhoudsplichtige. Het gewone onderhoud van alle waterleidingen geschiedt overigens door de aangelande eigenaars op de in de keur voorgeschreven wijze en afmetingen. Slechts dat van de wederzijds langs den *Middenweg* loopende slooten geschiedt voor zoover betreft de naar den weg gekeerde helften, door den polder zelve.

Het polderbestuur bestaat thans uit een Dijkgraaf en twee Heemraden.

De omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 7.—, *f* 7.—, *f* 8.—, *f* 7.— en *f* 7.— per H.A. en werd in 1898 geheven over 149.69.92 en in de vier overige jaren over 149.70.22 H.A.

Vrijdom van omslagen kent het bijzonder reglement toe aan „de afwaterende zijde van den buitendijk des polders, gerekend uit het hart op den kruin van den dijk; den middelweg in den Polder."

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d. a. v. n°. 71 (B. P. B. n°. 146).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE POLDER GNEPHOEK.

Gemeente: *Oudshoorn.*

Maart 1904.

T. K. 423, W. K. Utr. 1, Utr. 3.

Ten zuiden van den hierboven beschreven polder *Vrouwgeest* ligt de polder *Gnephoek*, die aan de oostzijde begrensd wordt door de *Heimanswetering*, zuidwaarts tot aan *'s Molenaarsbrug*, aan de zuidzijde door den *Lagen Rijndijk* langs den *Rijn*, aan de zuidwestzijde door den *Lagenwaardschen weg* langs de noordoostzijde van den *Lagenwaardschen Rijn*, en aan de westzijde door de *Gemeenelandsche watering*. De *Lagenwaardsche Rijn* en de *Gemeenelandsche watering* vormen tevens de grensscheiding tusschen de gemeenten *Oudshoorn* en *Koudekerk*. De *Lage Rijndijk* en de *Lagenwaardsche weg* liggen binnen, de daarlangs gelegen perceelen boezemland echter buiten de poldergrens.

Vroeger strekte de *Gnephoeksche polder* zich noordwaarts verder uit en wel tot aan den tegenwoordigen *Middelweg* in den polder *Vrouwgeest*. Het noorde-

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vlg.

lijke deel werd echter bij de droogmaking van den *Vrouwgeestpolder* 1798—99 in dien polder begrepen en van het zuidelijke deel afgesneden.

De geheele polder is thans groot ongeveer 225 H.A.

Aan de noordzijde heeft de polder geene eigen kade, doch wordt beschermd door den ringdijk van den polder *Vrouwgeest*. Aan de zuid- en zuidwestzijde vormen de *Lage Rijndijk* en de *Lagenwaardsche weg* de waterkeering; deze wegen worden sedert 1864, ingevolge besluit der stemgerechtigde ingelanden van 13 November 1863, door den polder onderhouden; aan de oost- en de westzijde zijn polderkaden aanwezig.

De kaden langs de *Heimanswetering* worden onderhouden door hunne eigenaars, behalve die langs den voorboezem van den na te noemen watermolen, welke, evenals alle overigen, door den polder worden onderhouden. De keur schrijft voor alle kaden eene hoogte voor van 0.05 M. + A.P. eene buitenglooiing van 1 op 1 en eene binnenglooiing van 1½ op 1. De kaden langs *Heimanswetering* en *Lagen Rijndijk* moeten eene kruinsbreedte hebben van 1.25, de overigen van 0.94 M. Intusschen zijn de *Lage Rijndijk* en *Lagenwaardsche weg* waarover grindwegen loopen, uit den aard der zaak iets hooger en breeder. De kade langs de Gemeenelandsche watering wordt, over een lengte van ongeveer 120 M., onderhouden door hare eigenaars.

De bemaling geschiedt door een in 1846 vernieuwden windschepradmolen met ijzeren as en roeden, uitslaande op de *Heimanswetering*, in het noordelijk deel der polders, ongeveer 80 M. van de *Heimanswetering* verwijderd. Een voorboezem verbindt den molen met de wetering. De wieken hebben eene vlucht van 23.85 M. De middellijn van het scheprad bedraagt 5.20 M. en de breedte der schoepen 0.50 M. Het hart van de wateras ligt op 0.35 M. + en de bovenkant van den opleider op 1.50 M. ÷ A. P.

Het zomerpeil is volgens de keur 1.65 M. ÷ A. P. Volgens opgaaf van het polderbestuur wordt het water echter gehouden op 0.18 M. beneden een op een peilschaal aangegeven polderpeil, dat gelegen is op 1.60 M. ÷ A.P. Het polderpeil zou dus feitelijk hierdoor bepaald zijn op 1.78 M. ÷ A.P.

Waterinlating kan, zoo noodig, bij drooge tijden, geschieden door openzetting der wachtdeur van den molen.

De *Molenwatering* doorsnijdt den polder over de geheele lengte van het westen naar het oosten en voert in rechte lijn naar den molen. Zij wordt, evenals alle andere slooten in den polder, op in de keur voorgeschreven afmetingen, door de aangelanden onderhouden.

Tot de waterleidingen behoort ook de ringsloot van den *Vrouwgeestpolder*, aan de noordzijde des polders. Deze is het eigendom der ingelanden van den polder *Gnephoek*, die uitsluitend het recht hebben, daarin te baggeren.

Het polderbestuur bestaat uit een Schout en twee Poldermeesters.

De omslag per H.A. en het aantal omslagplichtige H.A. bedroegen in de jaren 1898—1902 als volgt:

Jaar	Aantal omslag-plichtige H.A.	Omslag per H.A.
1898	221.13.10	*f* 5.20
1899	221.12.57	„ 5.—
1900	221.12.57	„ 4.50
1901	221.12.57	„ 4.50
1902	221.13.10	„ 4.50

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d. a. v. n°, 71 (B. P. B. n°. 134).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1898.

DE HOOGENWAARDSCHE POLDER.

Gemeente: ***Koudekerk.***

April 1904.

T. K. 423. W. K. Utr. 3.

De *Hoogenwaardsche polder* vormt een aan alle zijden door boezemwater omgeven polder. Hij wordt begrensd: aan de zuid- en zuidoostzijde door den *Rijn* en aan de noordwest-, noord- en noordoostzijde door den *Lagenwaardschen Rijn*, die den polder scheidt van den *Hondsdijkschen*, den *Lagenwaardschen en Bruimadeschen* en den *Gnephoekschen polder*. Deze *Lagenwaardsche Rijn*, die thans aan zijne beide uitmondingen in den *Rijn*, aan de oostelijke en westelijke hoeken van den polder, overbrugd is, was vroeger geen boezemwater; in de oostelijke uitmonding lag de *Oevelendam* en in de westelijke de *Hoornsluis* (waarschijnlijk zoo genoemd naar het nabijgelegen vroegere *Huis te Horn*, thans *Poelgeest*). De *Lagenwaardsche Rijn* zelf heette vroeger ook wel de *Lutteken Rijn*.

Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST werd de polder in 1652 gesticht [2]); op de oudere kaarten van BALTHASAR en van DOU komt hij echter reeds, onder den naam van de *Hooge Waert*, met een molen voor.

De tegenwoordige polder is binnen zijne grenzen groot 177.68.10 H.A. De smalle strook huiserven tusschen den *Rijn* en den *Lagen Rijndijk*, die langs den *Rijn* de waterkeering uitmaakt, ligt buiten de poldergrens, terwijl enkele perceelen gronds langs den *Lagenwaardschen Rijn* wel binnen de poldergrens liggen, doch niet op den polder afwateren.

Van uit den *Rijn* springen een tweetal, en vanuit den *Lagenwaardschen Rijn* meerdere vaarslootjes als boezemwater binnen den polder; een der eerst-

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vlg.

[2]) Deel II, blz. 141.

genoemde is de voorboezem van den molen, waarover straks; allen zijn omkaad.

De *Lage Rijndijk* wordt onderhouden door de gemeente *Koudekerk*. Alle overige polderkaden zijn in onderhoud bij den polder zelve en moeten, volgens de polderkeur, eene hoogte hebben = A. P. en eene kruinsbreedte van minstens 0.40 M.

De bemaling van den polder heeft plaats door een windschepradmolen met ijzeren bovenas en houten wieken en onderas; de vlucht der wieken bedraagt 22 M., het scheprad heeft eene middellijn van 4.50 M. en schoepen, breed 0.45 M. De molen staat ongeveer midden in den polder en slaat uit op een langen voorboezem, die in zuidoostelijke richting, met eene brug in den *Lagen Rijndijk*, in den *Rijn* uitmondt. Het ongeveer 40 M. lange uiteinde van dien voorboezem, tusschen den *Rijndijk* en den *Rijn* is particulier eigendom en ligt buiten de poldergrens, hetgeen aanleiding heeft gegeven tot moeilijkheden, voortspruitende uit den onwil van den eigenaar om dit deel uit te diepen, en de onbevoegdheid van het polderbestuur om hierin in te grijpen [1]. Het gedeelte molenboezem benoorden den *Rijndijk* wordt van polderwege onderhouden.

Het winterpeil in den polder, van 15 December tot 15 Maart, is in de keur bepaald op 1.00, en het zomerpeil, van 15 Maart tot 15 December, op 1.10 M. ÷ A. P. Het peil mag echter, bij bijzondere omstandigheden, door het polderbestuur tijdelijk gewijzigd worden.

De hoofdmolenwatering loopt van den westelijken polderhoek met vele bochten oostwaarts naar den molen. Zij moet, evenals alle andere polderslooten, door de aangelande eigenaars of bruikers, worden onderhouden; eerstgenoemde op in de keur voorgeschreven afmetingen.

Omtrent het inlaten van water, bij gebleken behoefte, geeft de polderkeur de noodige voorschriften; het inlaten geschiedt doorgaans door particuliere duikers.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters.

Het aantal omslagplichtige H.A. en de omslag per H.A. bedroegen in de jaren 1898—1902 als volgt:

Jaar	Aantal omslagplichtige H.A.	Omslag per H.A.
1898	173.03.50	*f* 1.40
1899	173.11.50	„ 1.40
1900	173.16.17	„ 2.00
1901	173.16.17	„ 1.75
1902	173.16.17	„ 2.80

Vrijdom van omslagen is toegekend aan openbare wegen bij het kadaster

[1] Zie *Rijnland's* N. A. Loqt. 49 n°. 37.

bekend en aan de eigendommen des polders (zijnde thans alleen de molen).

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 141).

De grenslijn langs de *Rijnzijde* werd bij dit reglement bepaald als te loopen langs de *noord*zijde van den *Lagen Rijndijk*. Bij de opheffing der ambachten in *Rijnland* ging het onderhoud van den over dien dijk loopenden kunstweg van het ambacht *Koudekerk* over op de gemeente. Dit gaf aanleiding tot de wenschelijkheid, om de poldergrens in dier voege te wijzigen, dat die *Rijndijk*, die tevens polderwaterkeering is, binnen het grondgebied des polders kwam. Die wijziging had plaats bij Statenbesluit van 9 November 1865 n°. IX [2]), goedgekeurd bij K. B. van 23 December d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n°. 650). Bij die wijziging werd tevens een nieuw artikel in het reglement gelascht houdende de bepaling der vrijdommen.

De polderkeur werd laatstelijk in 1897 vastgesteld.

DE VLIETPOLDER.

Gemeente: *Woubrugge*.

Nov. 1904.

T. K. 422, 423. W. K. 's Grav. 1, Utr. 1.

De *Vlietpolder* beslaat eene oppervlakte van 203.33.40 H. A. en wordt begrensd:

ten *noorden* door de *Kromme Does* en de *Wijde Aa*;

ten *oosten* door de *Ofwegenerwetering* scheidende van den *Oudendijkschen polder*;

ten *zuiden* door den hieronder te beschrijven *Lagenwaardschen en Bruimadeschen polder* en daarvan gescheiden door de tot dezen behoorende *Ruige kade*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Woubrugge* en *Koudekerk*, en

ten *westen* door de *Juffrouwswetering*, waarlangs vroeger de *Groene weg* liep, scheidende van den *Voorofschen polder* (onder *Woubrugge*).

De polder is omstreeks 1653 ontstaan door vereeniging van vier kleinere poldertjes [3]); in 1654 zond hij zijne eerste rekening bij *Rijnland* in [4]).

Langs den oostelijken polderrand strekt zich de buurtschap *Ofwegen* uit. De grindweg van *Woubrugge* naar *Hoogmade*, eigendom van en in onderhoud bij de gemeente, vormt hier de waterkeering; bij de noordoostelijke polderpunt buigt die weg zich westwaarts binnen den polder, om nabij den noord-

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42 vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1865, blz. 36.

[3]) Vgl. *Rijnland's* O. A. Loq^t. 1 n° 76 en Loq^t. 12 n°. 557.

[4]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 139.

westelijken polderhoek in noordelijke richting tegenover *Hoogmade* den polder weder te verlaten. Een viertal bruggen onderhouden de watergemeenschap. Waar de weg tevens dienst doet als waterkeering, dus langs het grootste deel der *Ofwegenerwetering*, moet hij, volgens de polderkeur onderhouden worden door den eigenaar, d. i. de gemeente, op eene hoogte van 0.15 M. + A. P. behalve de tonrondte.

De overige boezemwaterkeerende kaden worden door den polder onderhouden; de eigenaars moeten echter de borgaten vullen. De keur schrijft voor die kaden geen afmetingen voor. Volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen hadden de kaden langs de *Kromme Does* en de *Wijde Aa* in Juli 1903 eene kruinshoogte van 0.03 à 0.23 M. + A. P. en eene kruinsbreedte van 0.60 à 0.90 M. en die langs de overige boezemwateren eene kruinshoogte van 0.35 M. à 0.04 M. ÷ A. P. en eene kruinsbreedte van 0.30 à 0.70 M.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met houten as en roeden staande aan den noordelijken polderrand en uitslaande op de *Kromme Does*. De molen heeft een vlucht van 26.30 M., het scheprad eene middellijn van 5.72 M. en eene schoepbreedte van 0.45 M., de wateras ligt op 0.37 M. + A. P. en de bovenkant van den opleider op 1.38^5 M. ÷ A. P. Hoewel de molen met zijn erf kadastraal ten name staat van den polder, wordt toch telkenjare voor huur van den molenwerf eene som van *f* 7.— in de polderrekening geleden.

Volgens de keur is het winterpeil, van 1 November tot 1 April, 2.07 M. ÷ A. P. en het zomerpeil, gedurende den overigen tijd van het jaar, 2.02 M. M. ÷ A. P., tenzij het Bestuur, wegens bijzondere omstandigheden, in het belang van den polder, noodig oordeelt het peil te veranderen. Volgens verstrekte opgaaf van het Bestuur zou het winterpeil thans 2.01 en het zomerpeil 1.96 M. ÷ A. P. bedragen.

Waterinlating heeft door of van wege het Bestuur plaats door openzetting der molenwachtdeur. Omtrent het gebruik van particuliere inlaatduikers tot ververschìng van stoepslooten, geeft de keur eenige voorschriften.

Hoofdwaterleiding in den polder is de *Vlietwetering*, die den polder van zuid naar noord over de volle lengte doorsnijdt en recht op den molen aanloopt. Zij moet, evenals de overige tocht- en schei- of heinslooten op in de keur voorgeschreven afmetingen door de aangelande eigenaars onderhouden worden.

In het einde der 18de eeuw had men gedacht dat het grootste, ten oosten der *Vlietwetering* gelegen deel des polders voor turfmaking geschikt was. Op hun verzoek werd den 2 Januari 1797 aan JACOBUS CLAESSEN, GIJSBERT VAN DER LIP en ALBERT KLAVERWIJDEN als gemachtigden uit de Ingelanden van het bedoelde gedeelte, ter grootte van ongeveer 120 morgen (= ruim 102 H.A.) door Hoogheemraden van *Rijnland* consent tot bedijking, vervening en droogmaking verleend [1]), mits onder inachteming van een uit 31 artikelen bestaand

---

[1]) *Rijnland's* O. A. Loqt. 12 n°. 599.

reglement. In dit reglement was de termijn voor natvening bepaald op 40 jaren. Bij de uitvoering had men echter met vele teleurstellingen te kampen en bleek ten slotte de grond voor vervening minder of niet geschikt, zoodat het consent, op verzoek van belanghebbenden, door Dijkgraaf en Hoogheemraden den 17 September 1810 weder werd ingetrokken.

In den lateren tijd, en wel in 1894 is door een particulieren grondeigenaar eene oppervlakte van omtrent $5^3/_4$ H.A. in het zuidoostelijk polderdeel omkaad geworden en door middel van een op het polderwater uitslaand vijzelmolentje drooggemalen. Het molentje wordt door den eigenaar onderhouden, heeft een vlucht van 7.70 M., een vijzelmiddellijn van 0.50 M. en een spoed in den draad van 0.50 M. Het is in staat om het water in het ingekade land te houden op een stand van 1.20 M. onder het winterpeil des polders, alzoo op 3.21 M. ÷ A.P. Omtrent deze bemaling schijnt door den eigenaar met den polder eene overeenkomst gesloten te zijn, waarvan ons echter de inhoud niet bekend is.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3.—, *f* 3.25, *f* 3.50, *f* 4.25 en *f* 3.— per H.A. en werd telkens geheven over 198.78.62 H.A.

Het bijzonder reglement kent vrijdom van omslagen toe aan „de Molenwerf en aan de Molenbogt of Vlietwatering".

Dit bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K.B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 136). Zonder eenige toelichting werd in dat reglement een artikel 9 opgenomen, luidende:

„Bij het in werking komen van dit Reglement zal het onderhoud van het „weleer veenend gedeelte des Polders, bestaande in de brug over de Ofwege-„nerwatering, door den geheelen polder worden gedragen."

Intusschen is, blijkens de polderrekening over 1872 de brug in dat jaar voor *f* 51.50 verkocht, zonder dat echter blijkt aan wien. Sedert heeft het genoemde art. 9 dan ook zijne waarde verloren.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE LAGENWAARDSCHE EN BRUIMADESCHE POLDER.

Gemeente: *Koudekerk.*

Juni 1904.

T. K. 422, 423. W. K. 's Grav. 1, 's Grav. 3, Utr. 1, Utr. 3.

Deze polder wordt begrensd:

aan de *zuidzijde* door de *Lagenwaardsche wetering*, ook wel den *Lagen-*

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42 vlg.

waardschen Rijn, op oude kaarten soms *Lutteken Rijn* genaamd, hem scheidende van den *Hoogenwaardschen polder*;

aan de *oostzijde* door de *Gemeenelandsche wetering*, de afscheiding vormende met den polder *Gnephoek* en den *Vrouwgeestpolder*;

aan de *noordzijde:* eerst door dezelfde *Gemeenelandsche wetering*, tot hare uitmonding in de *Ofwegener wetering*, langs den *Oudendijkschen polder* en daarna door de in het verlengde der *Gemeenelandsche wetering* gelegen *Zwet-* of *Ruigekade*, de afscheiding vormende eerst met den *Vliet-* en daarna met den *Kooipolder* onder *Woubrugge*; en

aan de *westzijde* door eene scheidsloot, scheidende van den *Hondsdijkschen polder*.

De *Lagenwaardsche wetering* schijnt vroeger een breeder water te zijn geweest; zij was in oude tijden naar veler meening de eigenlijke *Rijn* [1]).

De oostelijke poldergrens vormt tevens de grensscheiding tusschen de gemeenten *Koudekerk* en *Oudshoorn* en de noordelijke die tusschen de gemeenten *Koudekerk* en *Woubrugge*. De *Gemeenelandsche wetering* is eigendom van den polder en ligt ook over de geheele breedte binnen zijne grenzen; twee eilandvormige perceelen boezemland moeten echter, volgens het bijzonder reglement „door derzelver natuurlijke afwatering" geacht worden niet tot den polder te behooren. Overigens beslaat deze eene oppervlakte van 409.77.10 H.A.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren bovenas, houten wateras en houten roeden staande in het oostelijk deel en door een ongeveer 740 M. langen voorboezem uitslaande op de *Gemeenelandsche wetering*, bij het punt waar deze in de *Ofwegener wetering* uitmondt. De molen heeft eene vlucht van 24.60 M., het scheprad eene middellijn van 5.40 en eene schoepbreedte van 0.53 M.; het hart der wateras ligt op 0.35 M. +, de bovenkant van den opleider op 1.26 M. ÷ A. P.

De voorboezem is aan weerszijden omkaad. De westelijke boezemkade wordt gevormd door het noordelijke deel van de *Ambachtskade*, die zuidwaarts doorloopt tot aan en langs de *Gemeenelandsche wetering* tot aan de *Lagenwaardsche wetering*. Deze *Ambachtskade*, eigendom van en in onderhoud bij den polder, die haar bij de opheffing der ambachten in *Rijnland* van het ambacht *Koudekerk* heeft overgenomen, vormde voorheen de oostelijke waterkeering van den eigenlijken *Lagenwaardschen polder*; het driehoekige deel ten oosten dier kade was het *Bruimadesche poldertje*, op oude kaarten aangeduid onder den naam *Burma*. Beide deelen werden later gecombineerd; de *Lagenwaardsche polder* is zeer oud en zond reeds in 1549 zijne rekening bij *Rijnland* in [2]).

Omtrent de polderwaterkeeringen komen in de polderkeur de volgende bepalingen voor:

---

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 139.
[2]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 139.

de waterkeering langs de *Lagenwaardsche wetering*, tevens een buurt- of uitweg, wordt door gehoefslaagden gemaakt en onderhouden op de hoogte van A.P. en moet behoorlijk „gedekt” worden; de weg zelf zal door het verhoogen en verzwaren der kade niet mogen worden belemmerd; (over de wijze waarop de polder betrokken is bij het zuidwestwaarts verlengde dier waterkeering, onder den naam van *Schinkeldijk*, beschermende den *Hondsdijkschen polder* zie men de beschrijving van dien polder hieronder);

de kade langs de buitenzijde van den *Bruimadeschen polder* wordt door de verhoefslaagde ingelanden onderhouden op de hoogte van A.P. en kruinsbreedte van 0.50 M.;

de *Ruigekade* wordt door de aangelanden onderhouden op eene kruinsbreedte van 0.50 M. en op eene kruinshoogte, voor zoover zij polderwater keert, van 0.60 M. ÷ A.P. en voor zoover zij boezemwater keert, d. i. aan het oostelijk deel bij de *Gemeenelandsche wetering* en tegenover het punt waar de *Juffrouwswetering*, loopende tusschen de *Vliet-* en *Kooipolders* tegen de kade doodloopt, van 0.10 M. + A.P.

Omtrent de waterkeering langs den *Hondsdijkschen polder* bevat de keur geene voorschriften; vermoedelijk heeft de *Symen Gyze* of *Mattenkade* die, volgens oude kaarten, vroeger de waterkeering uitmaakte, veel van hare beteekenis verloren.

De *Ambachtskade* wordt door den polder onderhouden op eene hoogte van 0.10 M. + A.P. en eene kruinsbreedte van 0.50 M.

Hoofdwaterleiding in den *Lagenwaardschen polder* is de *Molenwatering*, die den polder over de geheele lengte van het zuidwesten naar het noordoosten doorsnijdt en recht op den molen aanloopt. Van uit den *Bruimadeschen polder* wordt het water naar den molen gevoerd door eene iets ten zuiden van dezen gelegen brug in de *Ambachtskade*; deze brug is in onderhoud bij den polder. Omtrent de waterleidingen bepaalt de keur dat ieder ingeland of bruiker „zijne zwetten en molenwateringen” brengen moet op eene diepte van minstens 0.57 M. beneden het zomerpeil.

Dit zomerpeil, te handhaven van 1 Januari tot 31 Augustus, is in de keur opgegeven als te liggen op 1.67 M. en het winterpeil, gehandhaafd van 1 September tot 31 December, op 1.77 M. ÷ A. P. Het polderbestuur heeft echter de bevoegdheid, deze peilen, wegens bijzondere omstandigheden, tijdelijk te wijzigen.

Behalve over de reeds hierboven genoemde werken drijft het polderbestuur nog schouw over de *Lagenwaardsche wetering* voor zoover zij in den ring des polders ligt, en over den weg genaamd de *Batelaan*, liggende in het zuidoostelijk deel des polders, en vereenigende de *Ambachtskade* met den weg langs de *Lagenwaardsche wetering*. Deze *Batelaan* moet door gehoefslaagden in goed berijdbaren staat onderhouden worden.

Waterinlating kan, zoo noodig, plaats hebben door particuliere duikers, waaromtrent de keur de noodige voorschriften geeft.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en drie Poldermeesters.

De omslag, telkens geheven over 403.67.58 H.A., bedroeg in de jaren 1898—902 resp. *f* 1.50, *f* 1.50, *f* 1.60, *f* 2.30 en *f* 2.— per H.A.

Het bijzonder reglement van den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K.B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71. (B. P. B. n°. 124).

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1897.

DE HONDSDIJKSCHE POLDER.

Gemeente: *Koudekerk.*

Jan. 1904.

T. K. 422, 423. W. K. 's Grav. 1, 's Grav. 3, Utr.3.

De *Hondsdijksche polder* sluit ten westen aan den vorigen polder, den *Lagenwaardschen en Bruimadeschen*, aan, en is begrensd:

aan de *oostzijde* door de scheidingssloot tusschen den *Hondsdijkschen* en den *Lagenwaardschen en Bruimadeschen* polder; die sloot behoort tot het polderwater van eerstgenoemden polder;

aan de *noordzijde* door de *Ruige kade* of *Achterdijk* of *Zwet*, tevens grensscheiding met de gemeente *Woubrugge* en afscheiding van den *Kooipolder* (onder *Woubrugge*) en den *Doespolder*, welke beide polders weder gescheiden worden door de *Bruine watering*. boezemwater van *Rijnland*, die tegen de *Ruige Kade* doodloopt;

aan de *westzijde* door de *Klaas-Kettenkade*, keerende het water van den polder *Achthoven* en tevens de grensscheiding uitmakende met de gemeente *Leiderdorp*;

aan de *zuidzijde* door den binnenteen van den *Lagen Rijndijk*, tevens grindweg. die dus niet binnen den poldergrens ligt, doch het *Rijn*water uit den polder keert, en

aan de *zuidoostzijde* door den *Lagenwaardschen weg* of *Schinkeldijk*, keerende het water van den *Lagenwaardschen Rijn*, aan welks overzijde de hierboven reeds behandelde *Hoogenwaardsche polder* ligt.

Genoemde *Schinkeldijk* is behard en dient als uitweg voor den *Lagenwaardschen en Bruimadeschen polder*. Hij staat als *weg* onder keur en schouw van dezen polder doch als *polderkade* onder keur en schouw van den *Hondsdijkschen polder*. Art. 9 der, laatstelijk in 1899 vastgestelde keur diens polders schrijft voor, dat de *weg* door het verhoogen of verzwaren der *kade*, hetgeen

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vgl.

door de eigenaars of onderhoudsplichtigen geschieden moet, niet mag worden belemmerd.

Uit den *Rijn* springen een vijftal vaartjes en vaarslooten, waaronder de na te noemen voorboezem, in den polder; zij zijn allen in den *Lagen Rijndijk*, en, waar dit naast dien dijk aanwezig is, in het jaagpad, overbrugd, en door kaden omsloten.

De kaden ter weerszijden van den voorboezem van den poldermolen worden door den polder, alle overige kaden door de aangelande eigenaren onderhouden. Zij moeten eene breedte op de kruin hebben van minstens 0.50 M. en eene hoogte van 0.04 + A.P., behalve de *Ruigekade* of *Achterdijk* die eene hoogte moet hebben van A.P., uitgezonderd op die plaatsen, waar de kade aan boezemwater grenst, alwaar de hoogte 0.10 M. + A.P. moet bedragen. Dit heeft, behalve op het punt, waar de *Bruine watering* tegen de kade doodloopt, ook plaats aan den noordwestelijken hoek des polders, alwaar de *Doespolder-watering*, loopende tusschen den *Doespolder* en den *polder Achthoven*, langs de noordzijde van de verlengde *Ruigekade*, behoorende tot den polder *Achthoven*, ophoudt.

Binnen zijne grenzen heeft de polder eene oppervlakte van 400.21.69 H.A.

De bemaling geschiedt door een windschepradmolen met ijzeren as en houten roeden, staande in het midden des polders, doch een weinig naar de oostzijde, en door een langen voorboezem op den *Rijn* uitslaande. De hoofdafmetingen zijn:

vlucht der wieken	24.90	M.	
middellijn van het scheprad	5.60	„	
breedte der schoepen	0.50	„	
hart wateras	0.26	„	+ A.P.
bovenkant opleider	1.67	„	÷ „

De voorboezem, waarin de waterpartij van het voormalige kasteel *Poelgeest*, vroeger *Huis te Horn* uitloopt, wordt evenals de molen en de kaden langs dien voorboezem, door den polder onderhouden; deze werken zijn echter ook de eenige, die de polder te zijnen laste heeft.

De polder wordt bemalen op een vast zomerpeil van 1.50 en een vast winterpeil van 1.40 M. ÷ A.P. Het zomerpeil wordt gehandhaafd van 16 Maart tot 14 December, het winterpeil van 15 December tot 15 Maart.

De hoofdwaterleiding in den polder is de *Molenwetering*, die zoowel uit het westen als uit het oosten naar den poldermolen voert en den geheelen polder van west tot oost doorsnijdt. Alle andere weteringen monden daarin uit. De afmetingen, waarop de waterleidingen en de daarin gelegen kunstwerken door de daartoe verplichten onderhouden moeten worden, zijn in de keur voorgeschreven.

Sedert het jaar 1867 bemaalt de *Hondsdijksche polder* ook den hierna te behandelen *Kooipolder* onder *Woubrugge*, wiens ingelanden daartoe het verzoek

hadden gedaan. De bemaling geschiedde, aanvankelijk gedurende drie jaren, daarna voorgoed, tegen betaling van eene jaarlijksche bijdrage aan den *Hondsdijkschen polder* van *f* 70.— Toen in 1895 de ingelanden van den *Kooipolder* te kennen hadden gegeven, dat zij door een anderen polder voor eene mindere bijdrage konden worden bemalen, werd den 13 Maart 1896 eene nieuwe overeenkomst gesloten om de bemalingsbelangen van den *Kooipolder* te regelen. Die overeenkomst werd bij besluit van 13 Juli d. a. v. n°. 28 door Gedeputeerde Staten goedgekeurd en behelst in hoofdzaak de volgende bepalingen:

De *Hondsdijksche polder* bemaalt den *Kooipolder* tegen eene jaarlijks door dezen te voldoene belooning van *f* 50.—. Het water wordt uit den *Kooi-* in den *Hondsdijksche polder* gebracht door een duiker met schuif in de *Ruigekade*, die door ingelanden van den *Kooipolder* onderhouden wordt, en waarvan de sleutel, zoo het bestuur van den *Hondsdijkschen polder* dit noodig acht, berusten moet bij den molenaar van dien polder, die alsdan met de opening en sluiting is belast. De sleutel van den uitlaatduiker van den *Kooipolder* aan de *Bruinewatering* berust eveneens bij dien molenaar. Nieuwe inlaatduikers mogen in den *Kooipolder* niet worden gelegd zonder schriftelijke vergunning van het bestuur van den *Hondsdijkschen polder*. Dat bestuur heeft het recht van schouw over de kade van den *Kooipolder* langs het buitenwater, welke door de eigenaars moet worden onderhouden op de hoogte van 0.08 M. + A.P. met eene kruinsbreedte van 0.50 M. Bij niet voldoening der, volgens de keur van den *Hondsdijkschen polder* aan de ingelanden van den *Kooipolder* bij overtreding op te leggen boeten, heeft het bestuur van eerstgenoemden polder het recht de overeenkomst, die bovendien tot wederopzegging is aangegaan, zonder verdere formaliteiten te doen ophouden.

Waterinlating in den polder kan geschieden hetzij door de wachtdeur van den molen, hetzij uit den *Kooipolder* door den duiker in de *Ruigekade*, hetzij, eindelijk, door de stoepduikers van bouwmanswoningen in den polder, dit laatste volgens regels in de polderkeur gesteld. Die duikers moeten eene opening hebben van 0.20 × 0.20 M.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters.

De omslag, in de jaren 1898—1902 geheven over 397.33.80 H.A., bedroeg in die jaren resp. *f* 1.40, *f* 1.20, *f* 1.20, *f* 1.45 en *f* 1.20 per H.A.

Het bijzonder reglement van den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K.B. van 18 Augustus d.a.v. n° 71 (B. P. B. n°. 125).

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42 vlg.

DE KOOIPOLDER.

Gemeente: *Woubrugge.*

Mei 1904.
T. 422. W. K. 's Grav. 1.

Ten noordoosten van den hierboven beschreven *Hondsdijkschen polder* ligt de *Kooipolder* onder *Woubrugge*, zoo genaamd naar eene eendenkooi, die er vroeger inlag. Dit poldertje grenst:

ten *oosten* aan de *Juffrouwswatering*, hem scheidende van den *Vlietpolder*;
ten *westen* aan de *Bruine watering*, hem scheidende van den *Doespolder*;
ten *noorden* aan den *Voorofschen polder* onder *Woubrugge*, en
ten *zuiden* aan den *Lagenwaardschen en Bruimadeschen* en den *Hondsdijkschen polder*.

Alleen langs het boezemwater, dus aan de oost- en westzijde heeft de polder eigen kaden; van den *Voorofschen polder* wordt hij gescheiden door de kade van dezen polder en van den *Lagenwaardschen en Bruimadeschen* en den *Hondsdijkschen polder*, door de *Zwet* of *Ruige kade*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Woubrugge* en *Koudekerk*, tot deze polders behoorende.

De oppervlakte van het poldertje is ongeveer 26 H.A. Vroeger had de bemaling plaats door een windschepradmolentje van 13.78 M. vlucht, staande aan en uitslaande op de *Bruine watering* [1]). Op verzoek der Ingelanden werd de bemaling van het poldertje in 1867, aanvankelijk voor den tijd van 3 jaren en daarna definitief, overgenomen door den *Hondsdijkschen polder* tegen eene jaarlijksche bijdrage van *f* 70.— Daartoe werd een verbindingsduiker tusschen beide polders in de *Ruige kade* gemaakt en de molen van den *Kooipolder* opgeruimd. Ter zake dier bemaling werd, zooals bij de beschrijving van den *Hondsdijkschen polder* uitvoeriger is uiteengezet, den 13 Maart 1896 een hernieuwd contract gesloten, door Gedeputeerde Staten den 13 Juli d.a.v. goedgekeurd, waarbij de jaarlijks door de eigenaars van den *Kooipolder* te vergoeden bijdrage werd teruggebracht op *f* 50.— doch aan het bestuur van den *Hondsdijkschen polder* het recht van schouw over de boezenwaterkeerende kaden werd toegekend; deze kaden, bij de eigenaars in onderhoud, moeten volgens dit contract gehouden worden op eene kruinshoogte van 0.08 M. + A.P. en eene kruinsbreedte van 0.50 M. De verbindingsduiker blijft in onderhoud bij de ingelanden van den *Kooipolder*.

Het polderpeil is hetzelfde als dat in den *Hondsdijkschen polder*, dat is 1.50 M. ÷ A.P. des zomers (16 Maart—14 December) en 1.40 M. ÷ A.P. des winters (15 December—15 Maart). Waterinlating kan plaats hebben, ook ten dienste van den *Hondsdijkschen polder*, door middel van een inlaatduiker aan de *Bruine watering*, ter plaatse van den vroegeren poldermolen. Deze duiker

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II, bl. 144.

is, krachtens het bovengenoemde contract, in onderhoud bij de ingelanden van den *Kooipolder*; de sleutel berust bij den molenaar van den *Hondsdijkschen polder*.

De waterleidingen en slooten worden door de aangelande eigenaars onderhouden.

Zoolang het stemrecht door niet meer dan zes ingelanden kan worden uitgeoefend, vormen dezen gezamenlijk het Bestuur en kiezen zij uit hun midden een Vertegenwoordiger.

Een eigenlijke polderomslag wordt niet geheven; de kosten worden door de eigenaars gedragen in evenredigheid van hun grondbezit. De bepaling in het bijzonder reglement, dat vrijdom van omslagen toegekend wordt aan eigendommen van den polder, is dan ook te meer doelloos, wijl de polder, sedert de opruiming van den watermolen, geene eigendommen meer heeft.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n° VIII[1]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d.a.v. n°. 10 (B. P. B. n°. 456). Aan de daarin opgenomen bepaling, dat de begrooting en de daarbij behoorende kohieren van omslag en de rekeningen met de daarbij behoorende bescheiden aan de goedkeuring onderworpen zijn van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland*, werd nimmer de hand gehouden.

De polder heeft geen keur.

DE POLDER ACHTHOVEN.

Gemeente: *Leiderdorp.*

Febr. 1904.

T. K. 422. W. K. 's Grav. 1, 's Grav. 3.

De polder *Achthoven* wordt begrensd:

aan de *noordoostzijde* door de *Doespolderwatering*, boezemwater, vormende tevens de grensscheiding tusschen de gemeenten *Leiderdorp* en *Woubrugge* en den polder scheidende van den *Doespolder*;

aan de *oostzijde* door de scheidsloot tusschen de gemeenten *Leiderdorp* en *Koudekerk*, tevens scheiding van den *Hondsdijkschen polder* onder laatstgenoemde gemeente;

aan de *zuidwestzijde* door de noordzijde van den *Lagen Rijndijk* langs den *Rijn*, echter met uitsluiting van eenige perceelen boezemland, in het bijzonder reglement met name omschreven, en

aan de *noordwestzijde* eerst door de *Achthovensche* of *Ruige Kade*, welke den polder afscheidt van den *Huis ter Doespolder*, hieronder te behandelen, vervolgens door den voorboezem van den polderwatermolen tot aan de *Does* en eindelijk door het zuidoostelijk boord van de *Does* tot aan de *Doespolderwatering*.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861; blz. 20, vlg.

Behalve de buiten de poldergrens gelegen bovengenoemde perceelen boezemland springen uit den *Rijn* een vijftal boezemslooten in den polder; deze zijn allen omkaad.

Tot den polder behooren de *Achthovensche kade* langs den *Huis ter Doespolder* (tevens eigendom van den polder), de kade langs de noordzijde van den voorboezem en langs de *Does*, de *Ruigekade* langs de *Doespolderwatering* en de kaden om de in den polder uit den *Rijn* inspringende boezemslooten. De waterkeering tusschen den *Hondsdijkschen polder*, zijnde de *Klaas Kottenkade* behoort tot dezen polder, en de *Lage Rijndijk* staat, als weg, onder beheer der gemeente *Leiderdorp*.

Volgens de polderkeur moeten de kaden door de ingelanden, ieder voor zooveel hen betreft, worden gemaakt en onderhouden tot de hoogte van 0.30 M. + A. P. [1]) met eene kruinsbreedte van minstens 0.60 M. en met glooiingen van ten minstens $1^1/_3$ op 1. Ingeval van doorbraak wordt de kade ten koste van den polder hersteld.

De geheele polder heeft eene oppervlakte van 380.81.76 H.A. en wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren as en roeden, staande aan de noordoostzijde en door een ongeveer 200 M. langen voorboezem uitslaande op de *Does*. Ten zuiden van dien voorboezem ligt de na te behandelen *Huis ter Doespolder*. De molen heeft de volgende afmetingen:

vlucht der wieken	23.00 M.	
middellijn scheprad.	5.00 „	
breedte der schoepen	0.26 „	
hart van de wateras	0.15 „	+ A. P.
bovenkant opleider.	1.20 „	÷ „ „

Het polderpeil is in de keur niet bepaald; volgens de waterstaatskaart is het zomerpeil 1.55 en het winterpeil 1.50 M. ÷ A. P.; volgens in 1879—1882 van *Rijnland's* wege verrichte opnemingen bedragen die peilen resp. 1.53 en 1.49 M. ÷ A.P.

Waterinlating geschiedt, volgens opgaaf van het polderbestuur, door het scheprad. Tusschen 1 November en 1 April moeten, behoudens bijzondere omstandigheden, alle duikers gesloten zijn en berusten hunne sleutels bij den voorzitter van den polder. Nieuwe duikers, voor welker aanleg het polderbestuur schriftelijk toestemming verleent, moeten eene wijdte hebben van 8 d.M².

De *Molenwatering* of *-tocht* doorsnijdt het noordelijk deel des polders van het zuidoosten naar het noordwesten, is eigendom van den polder, doch wordt door de aangelande grondeigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden. Ook de daarin uitmondende hein- en binnenslooten moeten voldoen aan voorgeschreven afmetingen.

---

[1]) Aan die hoogte schijnt intusschen nog al eens wat te ontbreken; althans volgens in Juli 1903 van *Rijnland's* wege verrichte opnemingen bedroeg de kadehoogte langs de *Does* 0.15 à 0.02 M. ÷ A.P. en langs de *Doespolderwatering* 0.04 M. ÷ à 0.04 M. + A.P.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De polderomslag, telkens geheven over 377.34.56 H.A., bedroeg in de jaren 398—1902 resp. *f* 1.30, *f* 1.35, *f* 1.35, *f* 1.30 en *f* 1.20 per H.A. Vrijdom van mslagen is toegekend aan de polderkade genaamd de *Ruigekade* en aan de nolenwerf.

Het bijzonder reglement voor den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit ran 4 November 1858 n°. IV[1]), goedgekeurd bij K. B. van 27 November d. a. v. n°. 61 (B. P. B. n°. 258). Vóór dien tijd werd de polder bestuurd naar een reglement, geapprobeerd door Hoogheemraden van *Rijnland* den 9 Mei 1744 [2]).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE HUIS TER DOES-POLDER.

Gemeente: *Leiderdorp.*

Mei 1904.

T. K. 422, W. K. 's Grav. 1, 's Grav. 3.

Dit ongereglementeerde poldertje, dat slechts aan twee eigenaars behoort, ormt een smalle strook poldergrond langs de *Does*, waardoor het aan de oordwestzijde begrensd wordt. Verder wordt de polder ingesloten: aan de oordoostzijde door den voorboezem van den molen van den polder *Achthoven*, an de zuidoostzijde door de *Achthovensche kade*, waterkeering van dienzelfden older, en aan de zuidwestzijde door hoogere gronden begrepen tusschen de *Does*, den *Rijn*, de *Achthovensche kade* en het terrein, waar vroeger het *Huis er Does* stond, waaraan de polder nog zijn naam ontleent. Dit huis, waarvan le z.g. *Vrouwesloot*, die uit de *Does* zuidoostwaarts opschiet tot de *Achthovensche kade*, eene gracht was, was van hoogen ouderdom; het werd in 1433 met 25 morgen lands door AERNOUT VAN BREDERODE in erfleen gegeven aan DIRK VAN DER DOES [3]) en omstreeks 1740 afgebroken [4]). Thans staat ongeveer ter plaatse, doch *in* den polder, de woning *Doeshof*.

De geheele polder beslaat thans eene oppervlakte van 31.60.14 H.A. De hooge gronden bezuiden de *Vrouwesloot*, ofschoon niet binnen den polder gelegen, kunnen toch daarop, door middel van een duiker afwateren en worden an ook door den poldermolen bemalen.

De polderkaden langs de *Does* en langs den voorboezem van den molen van en polder *Achthoven* worden door de eigenaars onderhouden en hadden, olgens van *Rijnland's* wege gedane opmetingen, in Juli 1903 eene kruinshoogte

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1858, blz. 23 vlg.

[2]) Zie *Rijnland's* N. A. Loquet 53, n°. 2; het oude reglement zelf is echter niet gevonden.

[3]) *Rijnland's* O. A. Loq' 8, n°. 378.

[4]) Tegenw. Staat; Deel Holland III. blz. 249.

van 0.28 M. ÷ tot 0.17 M. + A. P. en eene kruinsbreedte van 0.40 tot 1.50 M. Uit de *Does* springt een kort boezemvaarslootje in den polder in; dit vaarslootje is eveneens omkaad.

De bemaling geschiedt door een windschepradmolen met houten roeden en ijzeren assen, staande aan den noordoostelijken polderrand en uitslaande op den voorboezem van den molen van polder *Achthoven*. De molen heeft eene vlucht van 16.27 M; het scheprad eene middellijn van 3.77 M. en eene schoepbreedte van 0.24 M. [1])

Het zomerpeil is volgens de waterstaatskaart 1.45 M. ÷ A.P.

Waterinlating kan, zoo noodig, door de wachtdeur van den molen plaats hebben.

De polder heeft noch een bestuur, noch eene keur; de twee eigenaars voeren het beheer op eigen kosten.

DE DOESPOLDER.

Gemeente: *Woubrugge*.

Mei 1904.

T. K. 422 W. K. 's Grav. 1.

De *Doespolder* is aan drie zijden ingesloten door boezemwater, waarvan hij door eigen kaden wordt gescheiden, t. w.: aan de noordwestzijde door de *Does*, aan de noordoost- en oostzijde door de *Bruine watering*, aan wier overzijde de *Voorofsche* en de *Kooipolder* (beide onder *Woubrugge*) liggen en aan de westzijde door de *Doespolderwatering*, de afscheiding vormende met den polder *Achthoven* en tevens de grenslijn uitmakende tusschen de gemeenten *Woubrugge* en *Leiderdorp*. Aan de zuidzijde hangt de polder aan den *Hondsdijkschen* polder, waarvan hij gescheiden wordt door de tot dezen behoorende *Ruigekade*, hetgeen daarom merkwaardig is, wijl de *Hondsdijksche* polder een hooger peil heeft dan de *Doespolder*. De sloot benoorden deze kade, gemeen liggende met het *Doespolder*water, vormt tevens de grensscheiding tusschen de gemeenten *Woubrugge* en *Koudekerk*.

De boezemwater keerende kaden worden door den polder onderhouden. Zij hadden in Juli 1903, volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen eene hoogte van 0.25 M. ÷ à 0.03 M. + A.P. en eene kruinsbreedte van 0.45 à 0.90 M.

De geheele polder is groot 90.69.94 H.A. en wordt bemalen door een windschepradmolen met houten as en roeden, staande aan den noordwestelijken rand en uitslaande op de *Does*. De hoofdafmetingen zijn:

vlucht der wieken	16.56 M.
middellijn scheprad.	4.73 „
breedte der schoepen	0.32 „
hartlijn van de wateras	0.23 „ + A. P.
bovenkant opleider.	1.10 „ ÷ A. P.

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II, blz. 142.

Het polderpeil bedraagt, volgens opgave van het bestuur, 1.85, doch volgens de waterstaatskaart 1.65 M. ÷ A. P. Waterinlating kan, zoo noodig, door de wachtdeur van den molen plaats hebben.

De molentocht doorsnijdt den polder van het zuidoosten naar het noordwesten en is in onderhoud bij de aangrenzende eigenaars.

Twee draaivonders over de *Doespolderwatering* dienen tot gemeenschap te voet met den polder *Achthoven*.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De omslag, telkens geheven over 90.18.24 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3.75, *f* 4.—, *f* 4.—, *f* 6.25 en *f* 5.— per H. A. Vrijdom van omslag wordt genoten door de molenwerf.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d. a. v. n°. 71 (B. P. B. n°. 155).

De polder heeft geen keur.

DE VOOROFSCHE POLDER.

Gemeente: *Woubrugge.*

Nov. 1904.

T. K. 422. W. K. 's Grav. 1.

Deze polder wordt begrensd:

ten *westen* door de *Bruine wetering*, scheidende van den hierboven beschreven *Doespolder*:

ten *noorden* door de *Does*;

ten *oosten* door de *Juffrouwswetering*, scheidende van den *Vlietpolder*, en

ten *zuiden* door eene eigen kade scheidende van den *Kooipolder* (onder *Woubrugge*).

De oppervlakte bedraagt 67.41.01 H.A.

De polderkaden worden, ingevolge besluit der Vergadering van Stemgerechtigde Ingelanden in Mei 1892 genomen, door den polder zelven onderhouden; de borgaten aan de binnenzijde moeten echter door de bruikers van het land, waarop de kade gelegen is, gedicht worden. De keur schrijft voor de kaden geene afmetingen voor. Volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen hadden de boezemwaterkeerende kaden in Juli 1903 eene kruinshoogte van 0.39 M ÷ tot 0.12 M. + A. P. en eene kruinsbreedte van 0.25 tot 0.70 M.

De bemaling heeft plaats door een windschepradmolen met houten as en roeden, staande in het noordwestelijk polderdeel aan de *Bruine wetering* en daarop uitslaande. De molen heeft een vlucht van 15.80 M., het scheprad een

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42 vlg.

middellijn van 4.62 M. en een schoepbreedte van 0.27 M. De wateras ligt op 0.05 M. + A.P. en de bovenkant van den opleider op 1.10 M. ÷ A.P. Hoewel de molen kadastraal ten name des polders staat, wordt jaarlijks eene som van ƒ 2.50 voor molenhuur in de polderrekening geleden.

Het winterpeil, van 1 September tot 1 Mei, is in de keur bepaald op 2.05 M. ÷ A.P. en het zomerpeil, van 1 Mei tot 1 September, op 2.00 M. ÷ A.P. Het Bestuur heeft de bevoegdheid, zoo het dit noodig acht, den winter- of den zomertijd te verlengen.

Waterinlating geschiedt van polderwege door openzetting der molenwachtdeur.

Twee molenslooten voeren naar den molen, één komende uit het noordoostelijk en één uit het zuidelijk polderdeel. Zij worden door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden. Omtrent de overige polderslooten geeft de keur geene voorschriften.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De omslag werd in de jaren 1898—1902 telkens geheven over 65.81.89 H.A. en bedroeg in die jaren resp. ƒ 5.50, ƒ 4.50, ƒ 4.50, ƒ 3.50 en ƒ 5.50 per H.A.

Het bijzonder reglement, vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n°. VIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d. a. v. n°. 10 (B. P. B. n°. 455) kent vrijdom van omslagen toe aan de eigendommen des polders.

Eene wijziging, strekkende tot verhooging der jaarwedde van den Secretaris, werd in het reglement nog aangebracht bij Statenbesluit van 19 November 1901 n°. XIX [2]), goedgekeurd bij K.B. van 14 December d.a.v. n°. 37 (B.P.B. n°. 1083).

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1903.

Groep V. *De polders tusschen het Braassemermeer, de Wijde Aa, de Rijpweteringvaart, de Rijpwetering, de Ade, de Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder en de Oude Wetering (IX).*

DE VEENDERPOLDER.

Gemeente: *Woubrugge.*

Mei 1904.

T. K. 403, 423. W. K. Utr. 1.

Alvorens eene beschrijving te geven van den eigenlijken *Veenderpolder* zullen wij een kort overzicht geven van de ontwikkeling als *polderland* van het eiland, dat thans de 5de poldergroep uitmaakt en omringd wordt door de bovengenoemde boezemwateren.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861; blz. 20, vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1901; blz. 58.

In den aanvang der 17de eeuw was dit land nog in het geheel niet ingepolderd [1]; het werd aan de noordzijde bespoeld door het *Haarlemmer-* of *Leidsche meer*, en was overigens omsloten aan: de westzijde door de *Oud A*, de *Ian Ieroenspoel* (de tegenwoordige *Kleipoel*), de *Waterloos* en de *Rijpwetering*, aan de zuidzijde door de *Wijd A* en de *Nau A*, en aan de oostzijde door het *Paddegat*, het *Braessem-meer* en de *Oude Wetering*. Van noord naar zuid werd het land doorsneden door een drietal wateren, als: de *Hanepoel*, de *Rijt*, de *Lijckerpoel* en de *Kercksloot* ten westen, de *Nieuwe Wetering*, de *Nieuwe Sloot* en de daaruit iets oostelijk naar de *Wijd A* loopende *Loetsloot* in het midden en de *Googh* in het oosten.

Een aantal boezemslooten stonden haaks op deze wateren en hadden dus eene richting west-oost. Eveneens van het westen naar het oosten van af het noordeinde van de *Rijpwetering* tot aan het zuideinde van de *Oude Wetering* liep een weg, de *Lange Wech*. Langs de *Rijpwetering*, de *Nieuwe Wetering* en de *Oude Wetering* strekten zich de gelijknamige dorpen uit, terwijl langs de *Googh* ten zuiden van den *Langen Wech* het dorp *Roelewaertjes-veen* (*Roelof-Arendsveen*) gelegen was.

De bepoldering van het eiland had in den loop van de 1ste helft der 17de eeuw plaats. Den 12 October 1631 sloten eenige Ingelanden, wonende tusschen den *Langenweg* aan de eene zijde en de *Wijde Ade* aan de andere zijde, strekkende uit de *Rijpwetering* tot de *Brasemermeer* en van daar door den *Kouwenhorn* tot de *Wijde Ade*, voor het meerendeel in *Alkemade* en voor het overige in *Esselijckerwoude* (*Woubrugge*) gelegen, een accoord, om hunne landen onder zekere voorwaarden tot ééne bepoldering te vereenigen. Op dit accoord volgde consent van *Rijnland* den 3 Juni 1632 [2]. Zoo ontstond de *Groote Veenderpolder*. Omstreeks dienzelfden tijd werd ook het deel benoorden den *Langenweg* bepolderd. Hiervan werden twee polders gemaakt, en wel de *Lijckerpolder* ten westen en de *Googhpolder* ten oosten van de *Nieuwe wetering*. De vaarten die het land doorsneden, werden aan hunne uitmondingen òf afgedamd òf door verlaten afgesloten. De *Groote Veenderpolder* had twee molens, een aan de *Loetsloot*, den *Loetslootmolen* genaamd en een aan de *Kerksloot*, den *Poelwijckermolen* genaamd. Beiden sloegen uit op de *Wijde Ade*. Naast den *Poelwijckermolen* lag het *Poelwijckerverlaat*. De *Lijckerpolder* had één molen, uitslaande op den *Hanepoel* en gelegen aan het noordelijk uiteinde van de *Rijt*. Dit is de tegenwoordige *Moppemolen* van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking*. De *Googhpolder*, eindelijk had zijn molen, ter plaatse waar nog thans de molen van den *Googerpolder* ligt, aan het noordelijk uiteinde van de *Googh* die, naast dien molen, door een verlaat was afgesloten.

---

[1] Vlg. de kaart van BALTHASAR (1611—15).

[2] *Rijnland's* O. A.; Loqt. 10, n°. 416.

De drie aldus ontstane groote polders kregen spoedig geschil over gemeenschappelijke, hen rakende belangen. Over die geschillen deden Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* den 10 November 1655 uitspraak, waarbij bepaald werd, dat de drie polders in het gemeen zouden blijven malen; dat de kosten voor de molens en verlaten in de drie polders over alle landen, morgen morgensgelijk zouden worden omgeslagen, doch dat de kaden, heulen en bruggen in elken polder te zijnen bijzonderen laste zouden blijven [1]. Deze uitspraak werd bevestigd bij sententie van den Hoogen Raad van Holland van den 18 November d.a.v. [2]. Den 30 Januari 1649 te voren had *Rijnland* bereids, voorloopig voor den tijd van één jaar den drie polders consent verleend om gemeenschappelijk te bemalen en om in den *Langenweg* twee openingen te maken [3].

Het grootste deel van de binnen de drie groote polders gelegen terreinen bleek voor vervening zeer geschikt. En dit had ten gevolge, dat zekere uitgestrektheden dier gronden achtereenvolgens, na verkregen octrooi of concessie werden uitgeveend en daarna drooggemaakt. Zoo ontstonden achtereenvolgens een aantal droogmakerijen, als:

1°. de *Googerpolder* (drooggemaakte deel) in 1715 krachtens octrooi van 16 Maart 1715;

2°. de *Drooggemaakte Veender- en Lijkerpolder* in 1784 krachtens octrooi van 5 Maart 1744;

3°. de *Veenderpolder* onder *Woubrugge* in 1834, krachtens octrooi van 1 October 1792, en

4°. de polder *het Noordveen* in 1888, krachtens concessie van 14 September 1858.

Telkens nadat eene droogmakerij voltooid was, werd zij van het overige deel der polders afgescheiden en onder een eigen administratief beheer gesteld. En zoo ontstond, naast de genoemde droogmakerijen, één polder — het afzonderlijke *Hoornpoldertje*, dat geïsoleerd tegen de westzijde van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* aanligt, buiten beschouwing gelaten — die verkregen is door samenvoeging van alle buiten de droogmakerijen gelaten deelen van de drie oorspronkelijke hoogere polders. Deze polder is de tegenwoordige *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking.* Hij heeft, zooals bij zijne afzonderlijke beschrijving zal blijken, een zeer grillige gedaante, die gereedelijk uit zijn ontstaan verklaard wordt. Behalve het eigenlijke polderlichaam, dat in hoofdzaak tegen het *Braassemermeer* gelegen is en den zuidoostelijken hoek van het eiland beslaat, bevat die polder ook de ringslooten van alle omringende droogmakerijen. Zoo wegens die ringslooten, hunne verbinding door schutsluizen met het boezemwater en de bemaling der naar hen

---

[1] *Rijnland's* O. A.; Loqt. 10, n°. 417.

[2] *Rijnland's* O. A.; Loqt. 10, n°. 418.

[3] *Rijnland's* O. A.; Loqt. 10, n°. 422.

gekeerde helften der droogmakerijdijken, waarop vaak ook huiserven, soms heele buurtschappen gelegen zijn, ontstonden van den aanvang af contractueele verhoudingen tusschen den polder buiten de bedijking eener- en de droogmakerijen anderzijds. Deze verhoudingen gaven vaak aanleiding tot geschillen, waarover bij de beschrijving der betrokken polders meer zal worden medegedeeld. De bemaling der buitenwaarts afwaterende droogmakerijdijken en der daarop gelegen huiserven geschiedt nog heden door den polder buiten de bedijking tegen vergoedingen, door de betrokken droogmakerijen in verschillenden vorm opgebracht. Die vergoedingen dragen den algemeenen naam van *wervenlasten*.

Door het ontstaan der droogmakerijen werd de vroegere algemeene omringdijk van het eiland allengs verbrokkeld en verdeeld in vakken die dan eens deel uitmaken van een droogmakerijdijk, dan weder bestaan uit kaden van den hoogen polder. Met den aard werd ook het beheer verbrokkeld. Aangezien, nu, de eigenaardige ligging en gesteldheid van het land medebrengt, dat het *geheele* eiland belang heeft bij den goeden staat van *elk* der dijkvakken zijn in den laatsten tijd plannen overwogen, om den *geheelen* omringdijk van het eiland te brengen onder één waterschap, dat dan de vijf betrokken polders allen zou omvatten. Tevens zou daarmede gepaard gaan eene herziening der bijzondere reglementen dier polders zelven en met name daarin bepalingen worden opgenomen nopens de betaling der wervenlasten, welke bepalingen tot dusverre in de reglementen ontbreken en waaromtrent dus de wederzijdsche verhoudingen slechts gegrond zijn op contractueele verbintenissen. Deze plannen zijn echter tot dusver nog niet verwezenlijkt geworden.

Gaan wij thans over tot de beschrijving van den eigenlijken *Veenderpolder*. Deze is ontstaan door vervening en droogmaking van het zuidwestelijke deel van den vroegeren *Grooten Veenderpolder*, en wel van dat deel, dat gelegen was onder *Esselijkerwoude*, tegenwoordig de gemeente *Woubrugge*. Slechts een klein deel, aan de oostzijde gelegen, bleef buiten de droogmaking en maakt nog thans deel uit van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking*.

De geheele polder is thans begrensd:

aan de *zuidzijde* door de *Wijde Aa*;

aan de *westzijde* door de *Rijpwetering*;

aan de *noordzijde* door de, tot den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* behoorende ringsloot van den reeds in 1784 drooggekomen *Drooggemaakte Veender- en Lijkerpolder*, tevens de grenssloot tusschen de gemeenten *Woubrugge* en *Alkemade*, en

aan de *oostzijde* door een eigen ringdijk loopende ongeveer evenwijdig met en op een afstand van omtrent 50 roeden (= 188 meter) ten westen van het *Paddegat*, keerende het onder *Woubrugge* gelegen, ongeveer 7 H.A. groote deel van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking*.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van ongeveer 185 H.A. [1]). Buiten de poldergrenzen liggen twee perceelen boezemland; een in den zuidoosthoek nabij het *Paddegat*, waarop een korenmolen staat, en een in den zuidwesthoek bij de ontmoeting van de *Rijpwetering* met de *Wijde Aa*; hier stond vroeger het oude *Huis te Banchem*; thans staat er eene boerderij die denzelfden naam draagt.

Den 1 October 1792 werd door Hoogheemraden van *Rijnland* aan „Gecom-„mitteerdens van Schout en Ambachtsbewaarders van *Esselijkerwoude*, als mede „van de Notabelste Ingelanden van het gedeelte der *Veenderpolder*, en de „geheele *Frederikspolder*, beiden onder gemelde Heerlijkheid gelegen" octrooi verleend tot het vervenen, bedijken en droogmaken dier landen, mits zich gedragende naar een bij dit octrooi gevoegd, uit 35 artikelen bestaand Reglement tot het bedijken, vervenen en droogmaken van gemelde polders. Tevens werd daarbij geapprobeerd een bereids den 28 Juni 1787 tusschen de concessionarissen en „Schout en Poldermeesteren, item Gecommitteerdens der Inge-„landen van de *Lijker-* en *Veenderpolders* onder *Alkemade*, mitsgaders „Armmeesteren van *Roelof-Arendsveen*" gesloten contract tot regeling der wederzijdsche belangen uit de voorgenomen droogmaking van het gedeelte *Veenderpolder* voortspruitende.

Terwijl de vervening en dus ook de droogmaking van den, aan de overzijde van de *Rijpwetering*, gelegen *Frederikspolder* onuitvoerbaar bleek en het octrooi voor zoover dien polder betrof, bij resolutie van Hoogheemraden van *Rijnland* van 17 Juli 1816 werd ingetrokken [2]), kwam de droogmaking van den *Veenderpolder* op den voet van het octrooi — dat bij dezelfde resolutie van 17 Juli 1816 op eenige punten nog werd gewijzigd —, in 1834 tot stand, waarmede de afscheiding van den *Veenderpolder* onder *Woubrugge* van het overige deel van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* haar beslag kreeg. Kort na de voltooiing, den 5 April 1835, viel eene doorbraak in den westelijken ringdijk, waardoor de polder weder onderliep. De schade werd hersteld o.a. met behulp van een renteloos voorschot van *f* 5000.— van wege het Rijk verleend bij K. B. van 27 Juli 1835 n°. 65. Een aangevraagd provinciaal subsidie werd geweigerd [3]).

Thans wordt de *Veenderpolder* beheerscht door een bijzonder reglement, vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [4]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 138).

---

[1]) Volgens eene in 1835 door *Rijnland's* landmeter HANEGRAAFF vervaardigde zeer nauwkeurige kaart (zie *Rijnland's* N. A., Loq^t. 34, n°. 36) is de totale oppervlakte 187.30.90 H.A.

[2]) Men zie hierover verder de beschrijving van den *Frederikspolder*, onder groep VI, hieronder.

[3]) *Rijnland's* N. A., Loq^t. 34, n°. 42.

[4]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42 vlg.

Bij dit reglement is het polderbestuur opgedragen aan een Voorzitter en wee Leden.

De geheele ringdijk, waarmede de polder omsloten is, wordt voor diens rekening onderhouden. De daarin ontstane gaten en slenken moeten, volgens de polderkeur, echter door de betrokken eigenaars worden hersteld. De keur geeft geene voorschriften omtrent de afmetingen. Volgens art. 3 van het bedijkingsreglement van 1792 moest de dijk gemaakt en onderhouden worden op eene breedte van 7 roeden (= 26.40 M.) op den uitgeveenden grond, van 5 roeden (= 18.85 M.) op de hoogte van het maaiveld en van 1 roede (= 3.77 M.) op de kruin; de kruin moest aan de kanten eene hoogte hebben van 30 duim (= 0.79 M.) + A.P. met eene tonrondte daarboven van 6 duimen (= 0.16 M.) in het midden. Aan wederzijden moest de dijk voorts „behoorlijke afdoceeringen" hebben. Deze afmetingen zijn echter bij verre na niet meer aanwezig; volgens in Juli 1903 van *Rijnland's* wege verrichte opnemingen had de dijk, voor zoover hij langs de *Rijpwetering* en de *Wijde Aa* gelegen is, dus boezemwater keert, eene kruinshoogte van 0.20 M. ÷ tot 0.03 M. + A. P. en eene kruinsbreedte van 1.25 tot 3.00 M.

De bemaling van den polder heeft plaats door een windvijzelmolen met ijzeren as en roeden uitslaande op de *Wijde Aa* en staande aan het oostelijk deel van den zuidelijken polderrand, ter plaatse van den vroegeren *Loetslootmolen* van den *Grooten Veenderpolder*. De molen heeft eene vlucht van 27.35 M. De vijzel, staande onder eene helling van 30°, heeft eene middellijn van 1.45 M. en een spoed in den draad van 1.53 M. Omtrent de bemaling nog eene korte historische aanteekening. Zooals wij boven reeds mededeelden werd de vroegere *Groote Veenderpolder* bemalen door twee molens; den *Loetslootermolen* aan de oost- en den *Poelwijckermolen* aan de westzijde, beiden aan de *Wijde Aa*, terwijl de bemaling van den *Lijkerpolder* plaats had door den *Moppemolen* aan den *Hanepoel*. Nadat de *Googerpolder* en de *Drooggemaakte Veender- en Lijkerpolder*, na droogmaking, waren afgescheiden vormden de overgebleven deelen van den *Grooten Veender-* en van den *Lijkerpolder* waterstaatkundig één geheel en werden zij dus gezamenlijk door de drie genoemde molens bemalen. Toen nu de *Veenderpolder* zou worden drooggemaakt, werd hierdoor de bemaling van het buitendijksche land door de *Loetslooter-* en *Poelwijckermolens* afgesneden. In het hierboven genoemde contract den 28 Juni 1787 werden hieromtrent eenige bepalingen gemaakt, die in het kort hierop neer kwamen, dat de *Poelwijckermolen* werd afgestaan aan de droogmakerij, die echter in plaats van den *Loetslootermolen* op eene andere plaats een anderen molen zou bouwen ten behoeve van den *Veender- en Lijkerpolder* buitendijks, die dus voortaan bemalen zou worden door dien nieuwen molen en door den *Moppemolen*; de onderhouds- en bemalingskosten van den nieuw te stichten molen zouden evenwel voor de helft door de droogmakerij gedragen worden. De plaats van den nieuw te stichten molen

werd nader bepaald in een contract den 22sten December 1815 tusschen beide polders gesloten, en bij resolutie van Hoogheemraden van *Rijnland* den 17den Juli 1816 geapprobeerd, waarbij in het contract van 28 Juni 1787 eenige wijzigingen werden gebracht. Volgens dit nieuwe contract zou de droogmakerij aan de buitendijksche polders den 1sten October 1828 een inmiddels bijeengebracht fonds van *f* 14000.— overmaken, ten einde daaruit te kunnen bekostigen den bouw van den nieuwen molen, waarvan de plaats bepaald werd „op het land in de *Meerkreuk* bij de *Oude Wetering*". Tengevolge hiervan ontstond de tegenwoordige *Meerkreukmolen* van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* (zie bij dien polder hieronder). De bijdrage die de *Veenderpolder* in het onderhoud van den *Meerkreukmolen* had op te brengen werd, gelijk met alle andere bijdragen waartoe de polder jegens den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* krachtens het contract van 1787 verplicht was, bij overeenkomst van 25 April 1882 (waarover straks meer), tusschen beide polders gesloten, voor f 12000.— inéén afgekocht.

Het peil, waarop de bemaling geschiedt, wordt in de polderkeur opgegeven te liggen op 4.14 M. ÷ A. P. Op dit peil watert af het z.g. „lage" land. De polderkeur kent echter nog „middelmatig" en „hoog" land; voor het middelmatige land is het peil 3.82, voor het hooge land 2.25 M. ÷ A. P. Hoe de afscheiding is tusschen de drie soorten is ons niet bekend.

De hoofdwaterleidingen in den polder zijn:

1°. de *molentocht* die het oostelijk deel des polders van noord naar zuid doorsnijdt en recht op den molen aanloopt;

2°. de *westtocht* of tweede tocht die het westelijk deel des polders evenwijdig aan den molentocht van noord naar zuid doorsnijdt;

3°. de *tocht*, die den polder, over het midden der breedte, van west naar oost, van den westelijken ringdijk tot den molentocht doorsnijdt;

4°. de *kleine tocht* in het zuid-westelijk deel in eene richting west-oost loopende van den westelijken ringdijk tot den westtocht;

5°. de *tocht* in het oostelijk polderdeel van af de na te noemen stortebedskade westwaarts naar den molentocht loopende;

6°. de sloot ten noorden langs den *Middenweg*, zijnde een polderweg die den westelijken ringdijk verbindt met den na te noemen *Molenweg* en langs de noordzijde van den sub 3 genoemden tocht loopt, en

7°. de sloot ten oosten langs den *Molenweg*, die langs de geheele oostzijde van den molentocht loopt.

De *Molentocht*, de *Westtocht*, de *Middenweg* en de *Molenweg* zijn eigendom des polders en worden door dezen onderhouden; mede in onderhoud bij den polder zijn alle overige tochten en wegslooten; het schoonhouden is evenwel ten laste van de aangrenzende eigenaars, evenals het onderhoud van alle overige hein-, schei-, dwars- en bermslooten zoomede de ringsloot voor zoover die binnen de poldergrens ligt, d. i. voor de naar den polder gekeerde helft.

Al die waterleidingen moeten voldoen aan in de keur voorgeschreven afmetingen. In den *Middenweg* ligt eene brug over den *Molentocht* en een duiker in den *Westtocht*; in den *Molenweg* en in de Stortebedskade liggen, aan de uiteinden van den sub 5°. genoemden tocht, eveneens duikers. Deze brug en duikers zijn in onderhoud bij den polder.

Tusschen den *West-* en den *Molentocht* liggen 20 kavels, 10 ten noorden en 10 ten zuiden van den *Middenweg*. De overige landen in den polder zijn verdeeld in *weeren*.

Waterinlating in den polder kan slechts plaats hebben door particuliere z.g. stoepduikers. Dit mag slechts, zonder schriftelijke toestemming van het bestuur niet plaats hebben vóór 1 Mei of nà 1 September.

In art. 2 van het contract van 28 Juni 1787 was de bepaling opgenomen, dat de Droogmakerij den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* zou ontlasten van het overtollige water, en zulks van 1 November tot 1 Maart wanneer het tot 2 duim boven het winterpeil, zijnde 42 duimen beneden A. P., en van 1 Maart tot 1 November wanneer het tot 2 duim boven het zomerpeil, zijnde 46 duimen beneden A. P. zou zijn gerezen. Daartoe moest in den droogmakerijdijk een *stortebed* gesteld worden op de hoogte van 44 duim beneden A. P. afsluitbaar door eene losse schuif ter hoogte van 4 duimen. Dit stortebed werd geplaatst in den oostelijken ringdijk, in het oostwaarts verlengde van den thans nog bestaanden, sub 5 hierboven genoemden tocht. Krachtens art. 20 van het bedijkingsreglement van 1792 zou tevens aan de oostzijde van den polder een kom of bergboezem worden gemaakt, ter grootte van 12 of 13 morgen, om het water, uit den onverveenden polder afgetapt, daarin te ontvangen. Te dien einde zou aan de westzijde van die 12 à 13 morgen worden gelegd eene kade, beginnende aan d n Ringdijk op den hoek van het z.g. *Vossenest* en zuidwaarts strekkende tot aan den Ringdijk omtrent den korenmolen. Deze kade zou breed zijn 18 voeten op het uitgeveende land en 6 voeten op de kruin en zou eene kruinshoogte hebben van $3^1/_2$ voeten boven het hoogste maaiveld. In de kade zou eindelijk gelegd worden een duiker, om het water uit de bergkom in de droogmakerij te kunnen ontlasten. Het overnemen van het overtollige water had op den aldus geregelden voet, niet zonder dat daarover tusschentijds wel eens moeilijkheden waren gerezen, tot het jaar 1859 plaats. Den 23sten Juli van dat jaar verleenden Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* aan het bestuur van den *Veenderpolder* consent om het stortebed in den ringdijk op te ruimen en buiten werking te stellen; omtrent deze opruiming was te voren door de besturen van beide polders overeengekomen. De *kade* bleef echter bestaan en staat nog thans bekend onder den naam van *stortebedskade*. Sedert 1863 is zij echter particulier eigendom geworden.

Zoo was een der aangelegenheden, geregeld bij het contract van 28 Juni 1787 van de baan geschoven. Langzamerhand bleek evenwel, dat dit contract

ook op verschillende andere punten verouderd was. Dit gaf aanleiding, dat tusschen de besturen van den *Veenderpolder* en van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* den 25sten April 1882 eene nieuwe overeenkomst gesloten werd, die den 11den Juli d.a.v. door Gedeputeerde Staten werd goedgekeurd. In die nieuwe overeenkomst werd bepaald, dat het oude contract van 1787 werd verklaard voor ontbonden, behalve op een drietal punten, die van kracht bleven. Die punten waren:

1°. de bepaling in art. 2 van het contract van 1787 gemaakt, dat het buitenwaarts afwaterende deel van den ringdijk „mergen mergens gelijke voor altoos moeten contribueeren in de lasten der oude Polders" (d. i. de *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking*). Deswege worden nog steeds door den *Veenderpolder* de gewone polderlasten van den *Veender- en Lijkerpolder* betaald over 2.14.90 H.A.;

2°. de bepaling in art. 3 van hetzelfde contract gemaakt, dat de Droogmakerij de geheele buitenkade van den *Veender- en Lijkerpolder*, voor zooverre deze onder *Esselijkerwoude* (*Woubrugge*) gelegen is, met dier oever zou blijven onderhouden. Op grond hiervan onderhoudt de *Veenderpolder* nog thans de kade van den *Veender- en Lijkerpolder* langs het *Paddegat* van af den korenmolen noordwaarts tot aan de grensscheiding tusschen de gemeenten *Woubrugge* en *Alkemade*; en

3°. de bepaling ten aanzien van het niet losbare van een ingeschreven kapitaal, in art. 4 van het contract bedoeld. Art. 4 schreef n.l. voor, dat, tot „securiteit der volvoeringe van het Plan van Droogmaking en Drooghouding" door de landen binnen de bedijking een kapitaal van *f* 30.000.— aan Schout en Ambachtsbewaarders van *Esselijkerwoude* zoude worden gefourneerd en door dezen „bij 't gemeene Land van Holland en Westvriesland" zoude worden belegd. Uit de Interessen van dit kapitaal, dat *ten eeuwigen dage onlosbaar bleef*, zouden worden gekweten de kosten van onderhoud van de buitenkade sub 2° genoemd en „voor zooveel dezelve verder strekken" de verdere lasten der Droogmakerij. Het bedoelde kapitaal bestaat thans uit *f* 41.200.— 2½% inschrijvingen Nederlandsche Werkelijke Schuld. Door het bezit hiervan verkeert de polder in de gelukkige omstandigheid, dat de polderomslag in den regel, althans voor eene droogmakerij, zeer laag kan zijn. Zoo bedroeg de omslag in de jaren 1898–1901 resp. *f* 3.—, *f* 2.—, *f* 1.50 en *f* 1.— per H. A., terwijl in 1902 zelfs in het geheel geen omslag geheven behoefde te worden. De belastbare oppervlakte bedroeg in de gemelde jaren telkens 183.47.62 H.A. Vrijdom van omslag is toegekend aan eigendommen van den polder en aan het molenerf.

Behalve alle hierboven reeds genoemde werken onderhoudt de polder ook nog eene draaibrug over het westelijk uiteinde van de noordelijke ringsloot, — zijnde eigenlijk de zuidelijke ringsloot van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder*, – ten westen van de schutsluis in die sloot aan de *Rijpwetering*.

brug werd in 1871 door den polder gelegd ter verbinding met den kunstweg langs de *Rijpwetering* van de gemeente *Alkemade*, en zulks ingevolge ne overeenkomst den 29/30 September 1870 tusschen de besturen der beide trokken polders gesloten en den 8 November d.a.v. door Gedeputeerde Staten edgekeurd. Voor den bouw werd door den *Veenderpolder* aan den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* uitgekeerd eene som van *f* 500.—. De brug staat nu onder keur van den *Veenderpolder* (hoewel zij slechts voor de helft binnen diens grenzen ligt) en staat in den regel open.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE DROOGGEMAAKTE VEENDER- EN LIJKERPOLDER.

Gemeente: ***Alkemade.***

Maart 1904

T. K. 402, 403. W. K. 's Grav. 1, Utr. 1.

Zooals bij de beschrijving van den *Veenderpolder* onder *Woubrugge* hierboven reeds is medegedeeld, bestond het eiland, dat begrepen was tusschen het *Haarlemmermeer*, de *Oude Wetering*, het *Braassemermeer*, de *Wijde Aa*, de *Rijpwetering* en de *Aa*, na de in 1632 tot stand gekomen bepoldering van het zuidelijk deel van dat eiland, in hoofdzaak uit drie groote polders, n.l. den *Lijkerpolder* ten noordwesten, den *Goochpolder* ten noordoosten en den *Grooten Veenderpolder* onder *Alkemade* en *Esselijkerwoude* ten zuiden.

Beide eerstgenoemden waren van elkander gescheiden door de *Nieuwe Wetering*, destijds een *Vroonwater*, dat thans ligt binnen den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking*; samen waren zij weder gescheiden van den *Grooten Veenderpolder* door den *Langen weg*, die het eiland van het westen naar het oosten doorsneed.

Dat de drie polders reeds spoedig gemeenschappelijke belangen hadden, blijkt uit de mede bij de beschrijving van den *Veenderpolder* medegedeelde uitspraken van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* d.d. 30 Januari 1649 en d.d. 10 November 1655, welke laatste werd bekrachtigd bij sententie van den Hoogen Raad van Holland d.d. 18 November d.a.v.

Niet lang nadat, volgens octrooi van 16 Maart 1715 de *Googerpolder* was verveend en drooggemaakt, werden plannen beraamd om ook een deel van de *Veender-* en de *Lijkerpolders* te vervenen, te bedijken en droog te maken.

Daartoe werd door Hoogheemraden van *Rijnland* den 5 Mei 1744 octrooi verleend aan „Schout en Principaalste Ingelanden van de Leyker, mitsgaders „van het grootste gedeelte van de Veenderpolder onder Alkemade." Volgens art. 1 van het bij dit octrooi gevoegde, uit 36 artikelen bestaande reglement, zou het droog te maken terrein, dat eene oppervlakte zou beslaan van 683 morgen, 262 roeden, ingesloten worden binnen den ringdijk, waarvan de om-

trek was bepaald als volgt: „van de Scheydwateringe tusschen Alkemade en „Esselijkerwoude (tegenwoordig *Woubrugge*) „Noordwaarts op agter, en langs „de Huysen en Erven van de Rijpweteringe, tot aan de Lange Weg toe, van „de Lange Weg, Noord-Noord-Oost, langs de Poel, de Koren-Molen en de „Ade, zoo als zulks het gevoegelijkste voor de Huysen, buite verswakking van „den Ringdijk zal konnen geschieden, tot op een distantie van hondert en „drie Roeden van de groote Haarlemse ofte Leydse Meer; wijders Oostwaarts „op, mede ter distantie van hondert en drie Roeden van deselve Meer, tot „aan de Nieuwe Wateringe toe; vervolgens zal tot Ringdijk dienen den Dijk „van de Goger Polder, tot aan de Langeweg, langs de Langeweg tot de Loet-„sloot, langs de Loetsloot, Suyd-Suyd-West, tot teegens over het verlaat in „Roelevaartjes-Veen; van daar Westwaarts tot op de Nieuwsloot, langs de „Nieuwsloot tot aan het Scheyd tusschen Alkemade en Esselijkerwoude; en „eindelijk Westwaarts op langs het voornoemde Scheyd tot agter de Erven „van de Rijpweteringe."

De termijn voor verveniug, in het octrooi bepaald op 30 jaren, werd bij consenten van Hoogheemraden voornoemd van 24 April 1756 en van 2 October 1773 [1]) nog verlengd, zoodat de droogmaking in 1786 eerst voltooid werd. Aldus ontstond de tegenwoordige *Drooggemaakte Veender- en Lijkerpolder*. Van het buiten de bedijking gebleven deel van den voormaligen *Veenderpolder* werd het onder *Esselijkerwoude* (*Woubrugge*) gelegen, zuidelijke gedeelte in 1834 drooggemaakt en gevormd tot den hierboven beschreven *Veenderpolder*, terwijl het deel van den voormaligen *Lijkerpolder*, dat thans den polder *het Noordveen* vormt, in 1890 van het overige werd afgescheiden; hiermede was de *Veender- en- Lijkerpolder buiten de bedijking* teruggebracht tot zijn tegenwoordigen omvang, zooals die hierbeneden beschreven zal worden.

Volgens het droogmakingsoctrooi zou de *Drooggemaakte Veender- en Lijkerpolder* niet overal door een eigen ringdijk worden ingesloten, doch zou, voor een deel, gebruik worden gemaakt van den reeds bestaanden ringdijk van den *Googerpolder*. Daardoor kwam een gedeelte van de *Nieuwe-wetering* en van de ringsloot van den *Googerpolder* feitelijk binnen de droogmaking getrokken te worden, ofschoon die wateren nimmer met het polderwater der droogmakerij gemeen gelegen kunnen hebben, afgescheiden als zij daarvan waren door de hooge huiserven met daarlangs loopenden weg langs de westzijde der *Nieuwe-wetering* en door den *Langenweg*. In art. II van het octrooi was, ten opzichte der aansluiting van de doorgaande waterkeering het volgende bepaald: „In de Nieuwe Weteringe ter dier plaatse, daar de Nieuwe te maken Dijk zal „komen teegens den Dijk van de Goger-Polder, als mede in de Ruigsloot van „de Goger-Polder daar de Nieuwen Dijk langs de Loetsloot te leggen, tegens „die van de Goger-polder aankomt, zullen binnen de tijd van twintig jaren,

[1]) *Rijnland's* O. A. Loqᵗ. 10 n°. 460.

„na het bekomen van het Consent moeten gestelt en behoorlijk onderhouden „werden, op yder plaats een suffisant enkeld bind, met twee Sluysdeuren in „ieder, en zoo hoog als de Ringdijk, om in cas van noodzake, den Ringdijk „te kunnen sluyten." Hierbij verdient opmerking, dat de *Nieuwe wetering* destijds geen boezemwater meer was, doch behoorde tot het polderwater van de gecombineerde *Veender- en Lijkerpolders*; zij was aan haar noordelijk uiteinde afgesloten door een verlaat. Dit verlaat zou, krachtens art. XVII van het octrooi, evenals een ander, dat gemaakt zou worden aan het westelijk uiteinde der scheidsloot tusschen *Alkemade* en *Esselijkerwoude*, tevens ringsloot der droogmakerij, aan de *Rijpwetering* — en zulks ter vervanging van een vroegere sluis van den *Veenderpolder* meer noordelijk gelegen, en eveneens op de *Rijpwetering* uitkomende — voor altoos in onderhoud komen bij de Bedijking. Beide verlaten, schoon thans buiten de poldergrenzen gelegen, — zij behooren tot het territoir van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* — worden nog thans door den *Drooggemaakten* polder onderhouden. [1])

Dat de dijk van den *Googerpolder* voor een deel tevens als dijk van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* zou mogen worden beschouwd, werd laatstelijk nog bekrachtigd in eene overeenkomst, den 19 Maart 1883 tusschen de besturen van beide polders gesloten, den 22 Mei d. a. v. door Gedeputeerde Staten goedgekeurd, waarbij, ter opheffing van moeilijkheden, gerezen uit de uitlegging welke van weerskanten gegeven werd aan een contract den 8 Augustus 1756 tusschen dezelfde polders gesloten, dit laatste contract werd vervallen verklaard en alsnu, o. m., bepaald werd, dat, aan den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* bij vervolg zal blijven toegekend het recht en het vermogen:

a. om dat gedeelte dijk van den *Googerpolder* langs *de Nieuwe Wetering* van af het noordelijk punt van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* tot aan de *Loetsloot* of vroeger genaamde *Fransche-*, thans gemeentebrug, te blijven gebruiken als een gedeelte of vak van zijn waterkeerenden polderdijk, mits, gedurende dat gebruik, elke verhooging van dat dijkvak, door een hooger bestuur bevolen, door hem en voor zijne rekening worde uitgevoerd, en

b. om aan genoemd noordelijk punt van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* en aan de genoemde *Loetsloot* geplaatst en gestoken te houden waterkeerende ebbedeuren of schotbalken, verbonden aan den *Googerdolderdijk.*

Intusschen bestond er eene neiging bij het bestuur van den *Drooggemaakten Veender- en- Lijkerpolder* om den *Googerpolderdyk* niet meer te gaan aanmerken als deel van den ringdijk, doch daarvoor te gaan houden de hooge huiserven ten westen en den *Langenweg* ten zuiden van de *Nieuwe Wetering.*

---

[1]) Een denkbeeld, om het verlaat aan de *Nieuwe Wetering* te amoveeren, in 1867 gerezen, had geen verder gevolg. Daartegen verzette zich tevens art. 14 van het inmiddels bij K. B. van 15 Juni 1860 n°. 66 bekrachtigde reglement der *Noordveensche Veenderij* (Zie de beschrijving van den polder *„Het Noordveen.*")

Hiertoe zal vermoedelijk wel hebben medegewerkt het feit, dat de nieuwe bijzondere reglementen der betrokken polders, vereischt door de invoering van het A. P. R., de *Nieuwe Wetering* en den daarover gelegen *Googerpolderdijk* lieten geheel buiten de administratieve grenzen van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder*. De *Nieuwe Wetering*, toch, behoort thans tot het territoir van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* en de *Googerpolderdijk* tot dat van den *Googerpolder*.

Hoezeer, nu, naar het schijnt, de voortdurende geldigheid van het contract van 1883, zoolang het niet is ingetrokken, niet kan worden betwijfeld, — in dit contract is trouwens slechts sprake van een recht, niet van eene verplichting van de zijde van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder*, — is deze polder in den lateren tijd zelfs zoover gegaan, dat hij niet alleen den ringdijk ter plaatse is gaan beschouwen als gevormd wordende door gezegde hooge huiserven en den *Langen weg* [1]), maar ook de — in het octrooi van 1744 als verplichtend gestelde — ebbedeuren (later door schotbalksponningen vervangen) in de *Nieuwe wetering* en de ringsloot geheel is gaan verwaarloozen.

Klachten hierover bleven van de zijde van den *Googer-* en van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* niet uit, en hadden ten gevolge een besluit van Gedeputeerde Staten d.d. 12 Januari 1897 n°. 6, waarbij werd verstaan, dat de verplichting van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* tot onderhoud dier noodkeeringen vaststond. Nochtans bleef de polder in gebreke aan die noodkeeringen het noodige te verrichten. Op herhaalde, daarover ingebrachte klachten werd echter door Gedeputeerde Staten bij hun besluit van 30 Juni 1902 n°. 87 te verstaan gegeven, dat zij, hoezeer betreurende hetgeen was geschied, hangende de overweging omtrent de gedane voorstellen tot wijziging der reglementen van de polders ten westen van het *Braassemermeer* [2]), die vermoedelijk het voortduren van den ouden toestand niet zullen bestendigen, geen bevel tot herstel zouden geven. Sedert is van de zaak niets meer vernomen en schijnt de toestand voorloopig te zullen blijven bestendigd, waarbij de ringdijk van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* geheel op eigen territoir wordt geacht te liggen. Noch in de bijzondere reglementen van de drie betrokken polders, noch in hunne keuren zijn eenige bepalingen aan te treffen, die er op zouden kunnen zinspelen, dat de *Googerpolderdijk* nog thans voor het bewuste deel tevens als ringdijk van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* zou kunnen worden aangemerkt.

In het bijzonder reglement van laatstgenoemden polder, vastgesteld bij Statenbesluit van 2 November 1859 n°. II [3]), goedgekeurd bij K. B. besluit van

---

[1]) Den 8 October 1896 gaf de *Drooggemaakte polder* aan den *Googerpolder* officieel mededeeling, dat het gebruik van het besproken dijkvak van den *Googerpolder* voor den *Drooggemaakten polder* niet meer noodig werd geacht (*Rijnland's* N. A. Lt. 3 n°. 192).

[2]) Zie het hierover medegedeelde bij de beschrijving van den *Veenderpolder*, hierboven.

[3]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1859, blz. 12 vlg.

9 December d.a.v. n°. 69 (B. P. B. n°. 368), wordt de poldergrens omschreven als te loopen geheel langs den buitenteen van den ringdijk, ook voor wat betreft het boven besproken deel tegenover den *Googerpolder*. In overeenstemming hiermede wordt de polder thans aan de noord-, oost-, zuid-, en zuidwestzijde geheel ingesloten door een, tot het grondgebied van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* behoorende en met het polderwater van dezen gemeen liggende ringsloot. Aan de noordwestzijde loopt de ringdijk onmiddellijk langs *Rijnland's* boezemwater, t.w. langs den *Koppoel*, den *Kleipoel* en de *Ade*, echter met uitsluiting van eenige kleine perceeltjes boezemland en van het schiereilandvormig tusschen den *Koppoel* en den *Kleipoel* uitstekende *Hoornpoldertje*, dat hieronder afzonderlijk beschreven wordt. Dit *Hoornpoldertje* waterde vroeger door een duiker in den ringdijk op den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* af tegen eene jaarlijksche vergoeding van *f* 7.20 berekend à *f* 0.75 per morgen over 9 morgen, 375 roeden. Sedert 1871, echter, heeft het poldertje een eigen molen, tot welks stichting moest worden overgegaan, nadat in 1869 de aftapping door den duiker vanwege den *Drooggemaakten polder* verder werd geweigerd.

De kadastrale grootte van den polder is, volgens opgaaf van het polderbestuur, thans 579.13.94 H.A.

De ringdijk wordt voor rekening des polders onderhouden [1]). Afmetingen voor dien dijk zijn in de polderkeur niet voorgeschreven. Volgens het octrooi van 1744 moet de dijk breed zijn op het maaiveld vijf roeden (= 18,84 M.) en op de kruin één roede (= 3.77 M) en hoog drie voet (= 0.94 M.) boven A.P. Deze hoogte is echter nergens meer aanwezig. Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [2]) heeft de ringdijk overal eene hoogte van 0.50 M. + A. P., volgens opgave van het polderbestuur hadden de boezemwaterkeerende kaden in 1903 een hoogte van 0.20 tot 0.70 + A. P. en eene kruinsbreedte van 3 à 5 M. De kaden langs het polderwater van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* waren lager, en van deze die langs de *Nieuwe wetering* en de ringsloot tegenover den *Googerpolder* weder het laagst.

De polder wordt bemalen door twee windvijzelmolens met ijzeren assen en roeden, waarvan de eene staat aan den *Kleipoel*, ten noordoosten van het *Hoornpoldertje* en de andere aan den *Koppoel*, ten zuiden van dat poldertje. De afmetingen zijn:

---

[1]) Bij overeenkomst van 31 Juli 1878, goedgekeurd door Gedeputeerde Staten den 15 October d.a.v., werden vroegere hoefslagen op de kaden van den *Drooggemaakten* polder en van den polder *buiten de bedijking* onderling opgeheven, met bepaling dat voortaan iedere polder zijne eigen kade zoude onderhouden. Eerstgenoemde polder betaalde voor afkoop hiervan aan laatstgenoemde eene som van *f* 2000.—.

[2]) Deel II, blz. 146.

	Molen n°. 1.	Molen n° 2.
vlucht der wieken . . .	28.00 M.	27.60 M.
middellijn vijzel	1.40 „	1.42 „
spoed in de draden . . .	1.60 „	1.70 „
aantal draden	3	3
helling der vijzels . . .	27°	28°
bovenkant opleider . . .	0.60 M. ÷ A.P.	0.40 M. ÷ A.P.

Het polderpeil bedraagt, volgens opgave van het bestuur, 3.75 M. ÷ A. P., behalve in het na te noemen hooge gedeelte, waar het, volgens de keur 0.25 M. hooger moet zijn.

De polder wordt van het westen naar het oosten en van het zuiden naar het noorden doorsneden door een aantal rechthoekig op elkander staande wegen, tochten en slooten. Hiervan is de *Langeweg* de voornaamste. Hij doorsnijdt den polder ongeveer in het midden van west naar oost en is in 1868 begrind, als makende deel uit van den door de gemeente *Alkemade* aangelegden weg van *Oude-* en *Nieuwe Wetering* naar *Leiden*. Sedert is hij bij die gemeente in beheer en onderhoud. Hetzelfde is het geval met den daaraansluitenden weg, welke noordwaarts achter langs, d. i. ten westen van de huiserven langs de *Nieuwe Wetering* loopt. Alle overige wegen zijn, als polderwegen, met de daarin gelegen bruggen, evenals de voorname molentochten, eigendom van en in onderhoud bij den polder. De afmetingen der waterleidingen zijn in de polderkeur voorgeschreven. De van zuid naar noord loopende wegen zijn: de *Lange Dwarsweg*, welke den *Langenweg* verbindt met den zuidelijken ringdijk tegenover den *Veenderpolder*, en de *Dwarsweg* of *Korte Dwarsweg*, die den noordelijken ringdijk tegenover den Moppe-molen van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* verbindt met den oostelijken ringdijk, op het punt waar deze een rechten hoek maakt, en daarbij den *Langenweg* kruist. Het deel ten zuiden van dien *Langenweg* is verhard. De van west naar oost loopende wegen zijn: de *Molenweg*, die den molen aan den *Kleipoel* verbindt met het dorp *Nieuwe Wetering* en de *Middelweg* die het dorp *Rijpwetering* verbindt met den *Langen dwarsweg* en gelegen is in het na te noemen hooge gedeelte des polders. Vanuit den *Molenweg* loopt, ten oosten van den *Dwarsweg* nog noordwaarts tot aan den noordelijken ringdijk de *Korte Oostweg*.

Het zuidwestelijk deel van den polder, gelegen ten zuiden van den *Langenweg* en ten westen van den *Langen Dwarsweg* is het z.g. hooge gedeelte waarin het water, volgens de keur, 25 c.M. hooger moet zijn dan in het overige, lage gedeelte. Het ontlast zijn water op het lage gedeelte door een ontlastingsduiker in den *Langen Dwarsweg*, waaromtrent de keur voorschrijft, dat hij zal worden gesloten en, voor zooveel noodig, voor doorlating van water zal worden geopend onder toezicht van een Lid van het Bestuur, door hetzelve aan te wijzen, zoo mogelijk eigenaar of gebruiker van landen in de tweede of hooge afdeeling zijnde, en bij wien de sleutel van den duiker zal berusten.

De inlating van ververschingswater geschiedt thans door 8 inlaatduikers, welke het water aftappen uit den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking*. Deze duikers zijn in onderhoud bij den polder; zij hebben eene wijdte van gemiddeld 25 cM² en zijn van schuiven voorzien, wier sleutels bij de bestuursleden berusten. Overigens geeft de polderkeur nopens de waterinlating eenige voorschriften.

Zooals bij de beschrijving van den *Veenderpolder* onder *Woubrugge* hierboven is uiteengezet, is eene eigenaardigheid van de groep polders gelegen ten westen van het *Braassemermeer* het aldaar bestaande gebruik om z.g. *wervenlasten* te betalen. Voor wat den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* betreft, bestaan deze lasten thans in eene jaarlijksche vergoeding van *f* 137.50 te voldoen aan den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking*. Dit bedrag werd bij besluit van Gedeputeerde Staten van 9 April 1889 n°. 21 vastgesteld, ter beslechting van een geschil tusschen beide polders gerezen omtrent de uitlegging van eene dispositieve ordonnantie van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* d.d. 10 Februari 1781 waarbij uitspraak werd gedaan over de, mede bij geschil gerezen vraag, wat door den Drooggemaakten polder aan den polder buitendijks zou moeten worden betaald als vergoeding voor de bemaling door laatstgenoemden van de buiten den ringdijk gelegen, op den buitendijkschen polder afwaterende gronden en erven en van de ringsloot.

Thans nog een enkel woord over de sluizen of verlaten. Zooals reeds is medegedeeld, behoort de ringsloot van den *Drooggemaakten polder*, voor een deel ook gevormd door de *Nieuwe wetering*, tot het polderwater van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking*. Zooals bij de beschrijving van dien polder, hieronder, zal blijken, staat dit polderwater door vier sluizen in verbinding met *Rijnland's* boezemwater, als: één aan de *Rijpwetering*, aan het westelijk uiteinde van de zuidelijke ringsloot van den *Drooggemaakten* polder, één aan het noordelijk uiteinde van de *Nieuwe wetering*, één aan de *Oude wetering* en één aan het *Braassemermeer* te *Roelof-Arendsveen*.

Wij zagen boven reeds, dat beide eerstgenoemde sluizen, schoon buiten de grenzen gelegen, beheerd en onderhouden worden door den *Drooggemaakten* polder. Deze heft daarop dan ook schutgelden, waartoe hem, telkens voor 3 jaren, bij K. B. concessie wordt verleend.

De sluis te *Roelof-Arendsveen* is ten laste van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking*, doch de sluis aan de *Oude-wetering* niet. Deze wordt thans onderhouden en beheerd door den *Googerpolder*, die voor het gebruik schutgelden heft, eveneens krachtens, telkens voor 3 jaren, verleende concessie bij K. B. De sluis werd van oudsher door den *Googerpolder* beheerd, nadat zij door dezen in 1718 was gesticht. Contracten betreffende het gebruik en het onderhoud der sluis werden den 5 Februari 1735 door de *Veender- en Lijkerpolders* en den 8 Augustus 1756, toen een deel dier polders zou worden drooggemaakt, door den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* met

den Geestgerpolder gesloten. De uitlegging dier contracten gaf echter aanleiding tot moeilijkheden, die door een nieuw contract van 16 Augustus 1806 [1]) werden opgeheven, waarbij nader werd bevestigd dat de sluis voortaan voor rekening van beide polders, ieder voor de helft, zou worden onderhouden, zooals in het contract van 1756 was bepaald. Bij het hierboven reeds genoemde contract van 16 Maart [illegible] werd echter bepaald, dat de sluis voortaan weder geheel ten laste van den Geestgerpolder zou komen. die daarvoor van den Drooggemaakten polder eene vergoeding van *f* 1000.— als afkoopsom in eens ontving. Merkwaardigerwijs wordt in dit laatste contract geene melding gemaakt van het contract van 1806, doch wordt de oude regeling voorgesteld als te zijn een uitvloeisel van dat van 1756; het contract van 1806 was dus blijkbaar bij partijen destijds niet meer bekend.

Wat de beide sluizen betreft, die nog thans onder beheer van den polder staan. bepaalt de polderkeur, dat zij door niemand anders mogen worden geopend en gesloten dan door de daartoe door het polderbestuur aangestelde sluiswachters. [2])

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 telkens *f*2.— per H, A. en werd telkens geheven over 560.84.94 H.A.

Het bestuur van den polder was bij het octrooi tot droogmaking van 1744 opgedragen aan den schout van *Alkemade* en drie gecommitteerden uit de Hoofd-Ingelanden — als hoedanig werden aangemerkt zij die tot 10 of meer morgen gegoed waren —, bijgestaan door twee poldermeesters, insgelijks Hoofd-Ingelanden zijnde. Na de invoering van het tegenwoordige bijzonder Reglement bestaat het bestuur echter uit een Voorzitter en vier Leden.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE HOORNPOLDER.

Gemeente: *Alkemade.*

Mei 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

Buiten langs de westzijde van den *Drooggemaakten Veendeo- en Lijkerpolder* ligt een klein schiereilandvormig poldertje, aan de oostzijde begrensd door den ringdijk van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder*, aan de noordzijde door den *Klei-* of *Kiekpoel*, aan de zuidzijde door den *Koppoel* en aan de westzijde door de *Waterloos*, die beide poelen verbindt. Dit poldertje, thans

---

1) Rijnland's N. A. Loqt. 3, n°. 25.

2) De wettigheid dier bepaling in de *keur* schijnt, op grond dat de sluizen *buiten* de administratieve poldergrens liggen, te mogen worden betwijfeld.

groot 8.22.00 H.A., heet het *Hoornpoldertje*. Het werd sinds onheuglijke tijden gedurende de zomermaanden bemalen door de gecombineerde *Veender- en Lijkerpolders*, door middel van een duiker in den ringdijk, die van half Maart tot half November geopend bleef. Daarvoor ontvingen de gecombineerde polders eene jaarlijksche tegemoetkoming van 15 stuivers per morgen, of, berekend over 9 morgen 375 roeden van *f* 7.20 [1]). Des winters liep de polder doorgaans onder. In 1772 schijnt de ringkade langs het buitenwater, op verzoek van de gecombineerde *Veender- en Lijkerpolders* te zijn verhoogd [2]); toch bleef de polder in de wintermaanden onderloopen en was het onderhoud der kade bij voortduring gebrekkig, zoodat in 1869 de verdere aftapping van water door den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* geweigerd en de duiker gestopt werd. Het stichten van een eigen molentje was hierdoor noodzakelijk geworden. In 1871 werd dan ook door de ingelanden overgegaan tot het plaatsen van een windvijzelmolentje, staande aan den zuidelijken polderrand en uitslaande op den *Koppoel* [3]). Afmetingen van dit molentje zijn ons niet verstrekt geworden.

De ringkade langs *Rijnland's* boezemwater, die aan de noord- en aan de zuidzijde daarvan nog door eenig voorland gescheiden is, wordt thans door de ingelanden gezamenlijk zoodanig onderhouden, dat het poldertje zooveel mogelijk, ook des winters, boven water blijft. Volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen had die kade in Juli 1903 eene kruinshoogte van 0.40 tot 0.14 M. ÷ A. P. en eene kruinsbreedte van 0.50 à 1.20 M.

Het polderpeil is in den zomer, volgens de „Alphabetische lijst der polders in *Rijnland*" [4]), 1.70 M. ÷ A. P. De waterstaatskaart geeft geen peil aan.

De geheele polder behoort slechts aan enkele eigenaars, is ongereglementeerd en heeft geene keur.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 12.—, *f* 16.—, *f* 12.—, *f* 12.— en *f* 35.— per H. A.

De Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking.

Gemeenten: *Alkemade, Woubrugge.*

Mei 1904.

T. K. 402, 403, W. K. 's Grav. 1, Utr. 1.

De *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* is, behalve het hierboven behandelde *Hoornpoldertje*, het laatste overblijfsel van de niet uitgeveende en

[1]) Deze bijdrage komt het eerst voor op de rekening van den gecombineerden *Veender- en Lijkerpolder* van het jaar 1656.

[2]) Zie *Rijnland's* O. A. Loqt. 10 n°. 459.

[3]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland*; 1869, blz. 179.

[4]) Blz. 13.

drooggemaakte landen, welke oudtijds gelegen waren in de algemeene bepoldering onder *Alkemade* en *Esselijkerwoude* (*Woubrugge*), waarvan bij de beschrijving van den *Veenderpolder*, hierboven, melding is gemaakt. Van die bepoldering, toch, werd de droogmaking achtereenvolgens voltooid: van den *Googerpolder* (hieronder te behandelen) in 1715, van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* in 1784, van den *Veenderpolder* in 1834 en van het *Noordveen* (hieronder te behandelen) in 1881—88.

De polder heeft, in verband met die plaats gehad hebbende partieele drooglegingen, een zeer grillige gedaante gekregen. Hij bestaat thans in hoofdzaak uit het tegen het *Braassemermeer* gelegen deel van den voormaligen *Grooten Veenderpolder*, doch heeft daarnevens een drietal sprankachtige uitloopers, die zich deels ook uitstrekken tot gronden, welke voorheen tot den *Lijkerpolder* behoorden; vandaar de naam.

Het hoofdlichaam des polders wordt begrensd: ten oosten door het *Braassemermeer* en het *Paddegat*, ten noorden door den zuidelijken ringdijk van den *Googerpolder*, ten westen door den oostelijken ringdijk van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder*, en ten zuiden door den noordelijken en oostelijken ringdijk van den *Veenderpolder* onder *Woubrugge*.

Van de drie sprankachtige uitloopers ontspringt er een uit den noordoostelijken hoek van het hoofdlichaam en omvat de huiserven en gronden begrepen in de strook gronds gelegen tusschen den oostelijken dijk van den *Googerpolder* en de *Oude Wetering* en zich noordwaarts uitstrekkende tot nabij de Ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder*, doch daarvan gescheiden door het z.g. *Haarlemmerpoldertje*, waarover straks meer.

De tweede sprank ontspringt uit den zuidwestelijken hoek van het hoofdlichaam en bestaat aanvankelijk slechts uit de breedte van de ringvaart van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder*, westwaarts loopende tusschen den zuidelijken dijk van dien polder en den noordelijken dijk van den *Veenderpolder* tot aan de *Rijpwetering* en voorts uit de hooge erven en de huizen van het dorp de *Rijpwetering*, een langgerekte strook vormende begrepen tusschen de *Rijpwetering* ten westen en den westelijken ringdijk van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* ten oosten en zich noordwestwaarts uitstrekkende tot aan den *Koppoel*. Van de ringvaart tusschen den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* en den *Veenderpolder* vormt het midden tevens de grensscheiding tusschen de gemeenten *Alkemade* en *Woubrugge*. De zuidelijke, of *Woubrugsche* helft behoort wel waterstaatkundig, doch niet administratief tot den polder.

De derde sprank, eindelijk, ontspringt uit den noordwesthoek van het hoofdlichaam en bevat aanvankelijk slechts de breedte van de ringvaart van den *Googerpolder* welke eerst westwaarts loopt en zich daarna onder den naam van *Nieuwe Wetering* noordwaarts ombuigt tot aan de schutsluis bij de Ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder*. Zij loopt tusschen de ringdijken van den *Googer-*

older eener- en van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* en van den older *het Noordveen* anderzijds door. Van uit het noordelijk deel der *Nieuwe Vetering* wordt de sprank westwaarts voortgezet door de noordelijke ringsloot an den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder*, aan de zuidzijde ingesloten oor den noordelijken ringdijk van dien polder en aan de noordzijde door den uidelijken ringdijk van den polder *het Noordveen*. Westwaarts van het uiteinde er ringsloot, nabij den zuidwestelijken hoek van den polder *het Noordveen* n den *Hanepoel* loopt de sprank uit in eenige terreinen poldergrond, aan de oordoostzijde begrensd door den *Hanepoel*, aan de noordwest- en westzijde oor de *Ade* en aan de zuidzijde door den ringdijk van den *Drooggemaakten eender- en Lijkerpolder*. Deze terreinen vormen te zamen het z.g. *Kaspoldertje* aarover straks meer.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van 374.21.73 H.A., gende voor het overgroote deel in de gemeente *Alkemade*; slechts het zuidekste hoekje van het hoofdpolderlichaam, begrepen tusschen den oostelijken ngdijk van den *Veenderpolder* en het *Paddegat*, ter grootte van 7.19.21 H.A. t binnen de gemeente *Woubrugge*.

Omtrent de waterkeeringen kan het volgende worden medegedeeld:

Dáár waar de polder grenst aan omliggende droogmakerijen, wordt hij schermd, of liever worden die droogmakerijen beschermd door hunne ringjken, omtrent welke wij verwijzen naar de beschrijvingen dier droogmakerijen. leen merken wij op, dat de dijk van den polder *het Noordveen* voldoen moet n in het bijzonder reglement van dien polder omschreven afmetingen, met cht van schouw en keur maken daarop van het bestuur van den *Veender- Lijkerpolder buiten de bedijking*, dat verplicht is onmiddellijk na de jaarjksche en elke buitengewone schouw verslag van zijne bevinding aan Dijkgraaf Hoogheemraden van *Rijnland* in te zenden (zie verder de beschrijving van en polder *het Noordveen*).

De kade van den polder langs de *Oude Wetering* was vroeger polderkade an den *Googerpolder*. Bij de droogmaking van dien polder werd de ringdijk chter achteruitgeschoven en kwam de tegenwoordige strook grond langs de *ude Wetering* buiten de droogmakerij te vallen om ingelijfd te worden bij en *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking*. In eene den 5 Februari 735 tusschen beide polders gesloten overeenkomst tot regeling van wederjdsche waterstaatsbelangen (waarover straks meer) werd echter o.a. bepaald, at de kade langs de *Oude Wetering* bij voortduring zou blijven ten laste van en *Googerpolder*. Toen nu, in het begin van de 2de helft der 19de eeuw lachten werden vernomen over den slechten staat van onderhoud waarin die ade verkeerde, werd door Gedeputeerde Staten den 13 Maart 1866 aan het estuur van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking*, aan wien, naar et oordeel van dat college, krachtens de inrichting van den polder de zorg oor den goeden staat der waterkeeringen moest verblijven, *bevolen* het bedoelde

dijkvak langs de *Oude Wetering* te herstellen. Dit besluit lokte verzet uit van den kant van het polderbestuur, dat, na langdurige onderhandelingen leidde tot eene overdracht der kade in beheer en onderhoud aan de gemeente *Alkemade*, die daarop tevens een kunstweg zou aanleggen. Die overdracht had plaats door den *Googerpolder* in gevolge notariëele acte van 7 Juni 1860, waarbij de polder zich tevens verbond aan de gemeente eene schadeloosstelling uit te keeren van f 3000.—. Sindsdien wordt de waterkeering, tevens kunstweg, door de gemeente beheerd en onderhouden. In de polderkeur komen deswege geene bepalingen voor.

De kade langs het *Braassemermeer* van af het zuidelijk uiteinde van den weg langs de *Oude Wetering* tot aan de grensscheiding tusschen de gemeenten *Alkemade* en *Woubrugge*, aan de uitmonding van het *Paddegat* was oudtijds verhoefslaagd over ingelanden van den geheelen *Veender en Lijkerpolder*, dus ook over die van den tegenwoordigen *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder*. Bij de droogmaking en daarop gevolgde afscheiding van dezen polder bleef de zaak dier verhoefslaging ongeregeld, hetgeen langen tijd aanleiding gaf tot moeilijkheden en verwikkelingen, die eene partiëele oplossing vonden in dien zin, dat het onderhoud der hoefslagwerken werd overgenomen door de beide betrokken polders ieder voor zoover betrof de hoefslagen welke ten name stonden zijner ingelanden. Hoewel hierdoor wel eenige verbetering ontstond, bleven vele dijkvakken, vooral langs het *Braassemermeer*, ten laste van den *Drooggemaakten polder*. Deze toestand bevredigde op den duur niet en algemeen werd het belang gevoeld, dat elke polder bij zijne *eigen* waterkeering had en de noodzakelijkheid erkend, dat elke polderwaterkeering in zijn *geheel* aan den door haar beschermenden polder zou overgaan. Deze erkenning leidde ten slotte tot eene overeenkomst, den 31 Juli 1878 tusschen beide polders gesloten en den 15 October d.a.v. door Gedeputeerde Staten goedgekeurd, waarbij in hoofdzaak werd bepaald, dat de hoefslagen op de kaden werden afgeschaft en dat iedere polder voortaan zijne eigen kaden zoude onderhouden, waartoe door den *Drooggemaakten polder* aan den *polder buiten de bedijking* eene afkoopsom zou worden betaald van f 2000.—. Sedert wordt de kade langs het *Braassemermeer* door den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* onderhouden.

Zij moet, volgens de polderkeur eene hoogte hebben van minstens 0.50 M. + A. P., eene kruinsbreedte van minstens 1.50 M., eene binnenglooïing van 1 op 1 en eene buitenglooïing van $1\frac{1}{2}$ op 1. Deze buitenglooïing moet bovendien met steen bekleed zijn.

De kade langs het *Paddegat*, van af de grensscheiding tusschen de gemeenten *Alkemade* en *Woubrugge* tot aan den ringdijk van den *Veenderpolder* nabij den korenmolen is in onderhoud bij den *Veenderpolder*, en zulks ingevolge art. 3 van het contract den 28 Juni 1787 gesloten tusschen Schout en Ambachtsbewaarders van *Esselijkerwoude*, mitsgaders gecommitteerden van diverse Ingelanden van dat gedeelte des *Veenderpolders* hetwelk destijds onder die

erlijkheid gelegen was, ter eener- en Schout en Poldermeesteren, gecommitteerden der Ingelanden van de *Lijker-* en *Veenderpolders* onder *Alkemade* itsgaders Armmeesteren van *Roelof Arendsveen* ter andere zijde, geapprobeerd oor Hoogheemraden van *Rijnland* den 1 October 1792, welk contract op dat unt uitdrukkelijk werd bestendigd in de nadere overeenkomst den 25 April 882 tusschen de besturen der twee polders gesloten en den 11 Juli d.a.v. oor Gedeputeerde Staten goedgekeurd. (Voor nadere bijzonderheden omtrent eze stukken, waarop bovendien straks teruggekomen zal worden, zie men de eschrijving van den *Veenderpolder* hierboven). De hierbedoelde kade moet, olgens de polderkeur, aan dezelfde afmetingen voldoen als die langs het *Braassemermeer.*

De kade langs de *Rijpwetering*, van af de grensscheiding tusschen de gemeenten *Woubrugge* en *Alkemade*, noordwestwaarts tot aan den *Koppoel* werd bij overeenkomst van 13 Mei 1868, goedgekeurd door Gedeputeerde Staten den 11 Januari 1870, ten behoeve van den aanleg van een rijweg in beheer en onderhoud afgestaan aan de gemeente *Alkemade*, die dat onderhoud nog steeds te haren laste heeft. Als waterkeering moet die weg of kade, volgens de polderkeur, eene hoogte hebben van 0.25 M. + A.P., eene kruinsbreedte van 1.00 M., eene binnenglooiïng van 1½ op 1 en eene buitenglooiïng van 1 op 1.

De kade rond het z.g. *Kaspoldertje*, langs de *Ade* en den *Hanepoel*, eindelijk, is ingevolge de hierboven reeds genoemde overeenkomst van 31 Juli 1878, tusschen den *Drooggemaakten polder* en den *polder buiten de bedijking* gesloten, in onderhoud gekomen bij laatstgenoemden polder. Zij moet, volgens de keur, voldoen aan dezelfde afmetingen als ten aanzien van de kade langs de *Rijpwetering* is voorgeschreven.

De bemaling van den polder geschiedt door twee windschepradmolens. De eene, *Meerkreukmolen* genaamd, staat aan het zuideinde van den weg langs de *Oude Wetering*, nabij den zuidoostelijken hoek van den *Googerpolder* en slaat uit op het *Braassemermeer.* De andere, *Moppemolen* genaamd, staat aan het westelijk uiteinde van de ringsloot tusschen den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* en den polder *het Noordveen* en slaat uit op den *Hanepoel.* Beide molens hebben ijzeren assen; de Moppemolen heeft ijzeren, de Meerkreukmolen houten roeden.

De hoofdafmetingen der beide molens zijn verder als volgt:

	Meerkreukmolen	Moppemolen
vlucht der wieken. . . .	26.30 M.	26.10 M.
middellijn scheprad . . .	5.32 „	5.26 „
breedte der schoepen . .	0.70 „	0.70 „
hartlijn wateras	0.55 „ + A.P.	0.41 „ + A.P.
bovenkant opleider . . .	1.26 „ ÷ „	1.36 „ ÷ „

De *Meerkreukmolen* is eerst gebouwd in 1828 na de droogmaking en daarop gevolgde afscheiding van den *Veenderpolder* onder *Woubrugge* en zulks ter

vervanging van den *Loetslootsmolen*, thans molen van den *Veenderpolder*, aan de *Wijde Aa*, die destijds met den Moppemolen den geheelen *Veender- en Lijkerpolder* bemaalde. Zie overigens het deswege medegedeelde bij de beschijving van den *Veenderpolder*, hierboven.

Vroeger kon de *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* zijn overvloedig water ook ontlasten op den *Veenderpolder* onder *Woubrugge* door middel van een duiker of stortebed in diens ringdijk en zulks ingevolge contract van 28 Juni 1787, geapprobeerd door Hoogheemraden van *Rijnland* den 1 October 1792. Met wederzijdsch goedvinden werd die aftapping opgeheven en de duiker opgeruimd krachtens consent van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* van 23 Juli 1859. Zie hierover verder de beschrijving van den *Veenderpolder*.

Het winterpolderpeil is volgens de keur 1.25⁵ M. ÷ A. P. en wordt gehandhaafd in de maanden October tot en met Februari. De zomerbemaling, gedurende de overige maanden, wordt door het bestuur geregeld en geschiedt, volgens opgave, tot een peil van 1.15 á 1.20 M. ÷ A. P.

De hoofdwaterleidingen in den geheelen polder bestaan uit:

a. de ringslooten om de naastgelegen droogmakerijen;

b. de wateringen in de eigenlijke polderlichamen.

De ringslooten om de naastgelegen droogmakerijen zijn:

1°. de ringvaart langs de west-, zuid- en oostzijde van den *Googerpolder*, eigendom van dien polder; het gedeelte langs de westzijde heet de *Nieuwe Wetering*;

2°. de ringsloot tusschen den noordelijken dijk van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* en den zuidelijken dijk van den *polder het Noordveen*, van af de *Nieuwe Wetering* westwaarts tot aan den Moppemolen; deze sloot is eigendom van eerstgenoemden polder;

3°. de ringsloot langs de oostzijde van den *Drooggemaakte Veender- en Lijkerpolder*, van af de *Fransche brug* in den *Langen weg*, waarover straks, tot aan den zuidoostelijken hoek van dien polder, de ringsloot tusschen den *Drooggemaakten polder* voornoemd en den *Veenderpolder*, westwaarts tot aan de *Rijpwetering* en de ringloot langs den westelijken dijk van dienzelfden *Drooggemaakten polder* noordwestwaarts tot aan den *Koppoel*, allen eigendom van den *Drooggemaakten polder*, en

4°. de ringsloot langs de noord- en oostzijde van den *Veenderpolder*, van af den zuidoosthoek van den *Drooggemaakten polder* tot aan de *Wijde Aa*. Voor zoover onder *Alkemade* gelegen (dus de noordelijke helft van de sloot langs den noordelijken dijk) is deze eigendom van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking*; het overige is grootendeels eigendom van den *Drooggemaakten polder*. Wij herinneren er hier aan, dat de geheele naar den *Veenderpolder* gekeerde helft van de ringsloot langs de noord- en oostzijde diens polders, dus van de *Rijpwetering* tot aan de *Wijde Aa*, buiten de administratieve grenzen ligt van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking*.

De hoofdwateringen in het eigenlijke polderlichaam zijn:

1°. de *Vaart* of *Veenwetering* loopende van af de buurtschap *de Goog* aan e zuidelijke grenzen van den *Googerpolder* zuidwaarts door den geheelen polder ot aan het *Paddegat*. Langs deze *Veenwetering* ligt de langgerekte bebouwde kom van het dorp *Roelof Arendsveen*. De *Veenwetering* is een overblijfsel van het weleer open Vroonwater *de Googh*;

2°. de *Loetsloot*, ongeveer evenwijdig en ten westen van de *Veenwetering* loopende, en de oostelijke ringsloot van den *Drooggemaakten polder* verbindende met de noordelijke ringsloot van den *Veenderpolder*, en

3°. een aantal tochtslooten die de *Veenwetering* en de *Loetsloot* ongeveer rechthoekig kruisen; hiervan behooren een viertal, evenals de *Veenwetering* en de *Loetsloot* zelven, in eigendom aan den polder; een dezer is weder de *Sluistocht*, die toegang geeft tot de schutsluis te *Roelof Arendsveen*, waarover straks.

Het onderhoud van al deze genoemde wateringen en ringslooten berust, volgens de keur, evenals dat van de overige polderslooten, op hunne eigenaars. Het *schoonhouden* van de aan den polder zelven behoorende slooten is echter ten laste van de aangelanden. Alle waterleidingen moeten voldoen aan in de keur voorgeschreven afmetingen.

Tot gemeenschap van het polderwater met *Rijnland's* boezem dienen vier schutsluizen, als:

éene aan de *Rijpwetering*, aan het westelijk uiteinde van de noordelijke ringsloot van den *Veenderpolder*, op de grensscheiding tusschen de gemeenten *Alkemade* en *Woubrugge;*

éene aan de Ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder*, aan het noordelijk uiteinde van de *Nieuwe Wetering*;

éene aan de *Oude Wetering* in het midden ongeveer van de bebouwde kom van het dorp van dien naam; en

éene aan het *Braassemermeer* in het dorp *Roelof Arendsveen* ongeveer op het midden der lengte van de *Veenwetering* en aan het oostelijk uiteinde van den *Sluistocht*.

De beide eerstgenoemde sluizen zijn eigendom van en in beheer en onderhoud bij den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder*; de sluis aan de *Oude Wetering* is ten laste van den *Googerpolder*. Voor meerdere bijzonderheden daaromtrent raadplege men de beschrijving dier twee polders. Alleen de sluis te *Roelof Arendsveen* is eigendom van en in onderhoud bij den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking.*

Omtrent de vier sluizen ontleenen wij aan de „Alphabetische lijst der Polders in Rijnland" [1]) de volgende technische gegevens:

---

[1]) Blz. 36. De opgaven omtrent de sluis te *Roelof-Arendsveen* zijn verstrekt door den Provincialen Waterstaatsdienst.

Sluis	Materiaal.	Dagwijdte.	Schutlengte.	Slagdrempeldiepte.	Hoogte der deuren.
Rijpwetering:	steen	3.45 M.	18.50 M.	2.58 M. ÷ A.P. 2.92 „ ÷ „ „	0.14 M. + A.P. 0.24 „ + „ „
Ringvaart Haarlemmermeerpolder:	steen	3.50 „	16.50 „	2.72 „ ÷ „ „ 2.75 „ ÷ „ „	0.06 „ + „ „ 0.08 „ + „ „
Oude Wetering:	hout	3.25 „	15.00 „	2.26 „ ÷ „ „ 2.40 „ ÷ „ „	0.09 „ + „ „ 0.23 „ + „ „
Braassemermeer:	steen	3.50 „	21.00 „	2.50 „ ÷ „ „ 2.40 „ ÷ „ „	0.30 „ + „ „ 0.23 „ + „ „

De sluis te *Roelof Arendsveen*, vroeger van hout, is in 1894 in steen vernieuwd. Gelijktijdig werd van polderwege eene houten ophaalbrug over den Sluistocht in den weg langs *Roelof Arendsveen* vernieuwd.

Wanneer de polder gebrek aan water heeft en daarin niet genoegzaam door het schutwater der sluizen voorzien kan worden, heeft waterinlating van polderwege door een of beide molens plaats. Het waterinlaten door particulieren ten dienste der verversching van hunne stoepslooten is gebonden aan in de keur gestelde regels.

Behalve de wegen langs de *Oude Wetering*, de *Rijpwetering* en de *Veenwetering* (dorpstraat van *Roelof Arendsveen*), ligt in den polder nog een deel van den *Langen weg*, zijnde de communicatie van *Oude Wetering* met *Leiden*. Deze grindweg is in beheer en onderhoud bij de gemeente *Alkemade* en loopt langs de zuidzijde van de ringsloot ten zuiden van den *Googerpolder*, van af den *Meerkreukmolen* westwaarts langs de buurtschap *de Goog* tot aan de z.g. *Fransche brug* over die ringsloot, alwaar de weg overgaat op den ringdijk van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder*. In die *Fransche brug* lag vroeger in de ringsloot eene noodwaterkeering; eene soortgelijke waterkeering lag ook in de *Nieuwe Wetering* nabij het noordoostelijke punt van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder*. Voor meerdere bijzonderheden omtrent die noodkeeringen en omtrent de daaraan verbonden geschiedenis verwijzen wij naar de beschrijvingen van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* en van den *Googerpolder*.

Volgens de polderkeur mogen zonder toestemming van het Bestuur geene hulpbemalingen in den polder worden opgericht. Deze hulpbemalingen mogen niet werken wanneer de waterstand in den polder 0.16 M. boven het peil is gerezen en de poldermolens niet in werking gebracht kunnen worden. Wanneer hunne vlucht hooger is dan 7.00 M. boven het polderpeil, moeten zij minstens 200 M. van een der poldermolens verwijderd zijn.

Eene zoodanige hulpbemaling is ingesteld in het westelijk uiteinde van de noordwestelijke poldersprank en wel in het deel van den polder genaamd *de Kas* of het *Kaspoldertje*. Dit poldertje, ingesloten door den *Hanepoel* ten noordoosten, de *Ade* ten noordwesten en westen en den noordelijken ringdijk

rooggemaakten *Veender- en Lijkerpolder* ten zuiden, beslaat eene van ruim 15 H.A. en heeft eene aanmerkelijk lagere ligging dan deel des polders. Vroeger waterde het poldertje af door eene welke nog bestaat en eigendom is van den *Veender- en Lijkerpolder bedijking*, op de ringsloot van den *Drooggemaakten polder*, waarin len Moppemolen, uitmondt. In die tochtsloot lag een klapduiker, te hoog opzetten van het polderwater van zelf zich sloot, om zich, ken van den Moppemolen, eveneens van zelf, te openen. Door deze kon het poldertje zich evenwel niet genoegzaam van water ont-halve, na vele besognes en geschillen, in 1876 een molentje in de niet ver van den Moppemolen geplaatst werd waarmede het pol- water op de ringsloot kon brengen en zoodoende den waterstand gne macht had. Ook over de plaatsing van dat molentje rezen vrij nde geschillen tusschen den eigenaar en het polderbestuur, die zelfs instantie door den Koning beslist moesten worden. Die beslissing n voordeele van den eigenaar. Terwijl een oogenblik het denkbeeld het poldertje van het overige deel des polders af te scheiden, is dit niet tot uitvoering gekomen en werd inmiddels in 1878 door het tuur eene nieuwe keur vastgesteld, waarin alsnu het hebben van lingen aan regels werd gebonden. Sedert is het *Kaspoldertje*, met uding zijner hulpbemaling, een deel van den polder blijven uitmaken. ij boven zagen, worden de kaden om *de Kas* door den polder onder-

len polder wordt ook bemalen het z.g. *Haarlemmerpoldertje*, een drie-bekaad perceeltje lands gelegen aan de noordzijde van de *Oude We-*n van den polder gescheiden door een aan den *Googerpolder* in n behoorende boezemsloot, die de Ringvaart van den *Haarlemmer-ler* verbindt met de *Oude Wetering*. Dit poldertje, zoo genaamd naar de *arlem*, die er eigenares van was, was vroeger oeverland van het *Haarlem-*, buiten en ten noorden van den *Googerpolder*. Het had destijds eene kte van ongeveer 7 morgen (bij de droogmaking van het *Haarlem-* werd hiervan een groot deel afgesneden) en zou, volgens het den ri 1735 tusschen den drooggemaakten *Googerpolder* en den *Veender-erpolder* gesloten contract (zie hieromtrent meer bij de beschrijving *Googerpolder*) door een duiker met eerstgenoemden polder in ver-gebracht en door dezen bemalen worden. Tot 1841 is dit geschied alde de stad *Haarlem* deswege jaarlijks eene schadeloosstelling van an den *Googerpolder*. In 1844 kwam in dien toestand verandering, t poldertje in andere handen overging. De nieuwe eigenaar kwam *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* overeen, dat de afwa-aar den *Googerpolder* zou worden opgeheven en vervangen worden e afwatering naar den *Veender- en Lijkerpolder* en zulks door middel

van een grondduiker met schuif onder door de sloot ten zuiden van het poldertje en de wederzijdsche polderkaden, naar de oostelijke ringsloot van den *Googerpolder* achter de *Oude Wetering*. Het poldertje, dat toen eene oppervlakte had van 1.74.00 H.A., zou voor de bemaling jaarlijks aan den *Veender- en Lijkerpolder* den gewonen omslag over die oppervlakte betalen. Op dien voet heeft nog thans de bemaling plaats. In den noordoostelijken hoek van dat *Haarlemmerpoldertje* staan thans de terreinen van *Rijnland's* observatorium, die evenwel op den boezem afwateren.

Buiten de administratieve grenzen des polders, doch binnen die der omliggende droogmakerijen liggen strooken droogmakerijdijk en huiserven, die op de ringslooten, d. i. op het polderwater afwateren en dus door den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* feitelijk bemalen worden. Voor die bemaling geniet de polder van de droogmakerijen zekere bijdragen, die bekend staan onder den algemeenen naam van *wervenlasten*. De regeling dier wervenlasten is voor elk der droogmakerijen verschillend en meer in bijzonderheden uiteengezet bij de beschrijving van elk hunner. Naar die bijzonderheden overigens verwijzende, vermelden wij hier slechts, dat die wervenlasten thans bestaan in het volgende:

voor den *Googerpolder* in eene jaarlijksche bijdrage van eene vaste som van *ƒ* 35.—, gegrond op het contract van 5 Februari 1735;

voor den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* in eene jaarlijksche bijdrage van *ƒ* 137.50, gegrond op een besluit van Gedeputeerde Staten van 9 April 1899 n°. 21, houdende uitspraak in een gerezen geschil over de uitlegging van eene vroegere ordonnantie te dier zake van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* d.d. 10 Februari 1781; en

voor den *Veenderpolder* onder *Woubrugge* in den jaarlijkschen gewonen polderomslag van den *Veender- en Lijkerpolder* over de oppervlakte van den buiten afwaterenden dijk, zijnde 2.14.90 H.A. en zulks ingevolge het hierboven meermalen aangehaalde contract van 28 Juni 1787, op dat punt uitdrukkelijk bij voortduring van kracht verklaard bij het nader contract van 25 April 1882.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en vier Leden.

De gewone polderomslag werd in de jaren 1898—1901 geheven over 333.70.56 en in 1902 over 337.01.75 H.A. en bedroeg in die jaren resp. *ƒ* 6.50, *ƒ* 6.50, *ƒ* 7.50, *ƒ* 6.50 en *ƒ* 6.50 per H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 2 November 1859 n°. 11 [1]), goedgekeurd bij K. B. van 9 December d.a.v. n°. 69 (B. P. B. n. 369).

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1859, blz. 12, vlg.

Eene wijziging strekkende tot verhooging der jaarwedden van de bestuursleden en van den secretaris en den penningmeester, zoomede tot wijziging in de bepaling der plaatsen, waar de aanplakking der kennisgevingen en de afkondiging der keuren hebben te geschieden, werd vastgesteld bij Statenbesluit van 11 Juli 1877 n°. XVII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 6 September d.a.v. n°. 7 (B. P. B. n°. 764).

Eene meer ingrijpende wijziging, eindelijk, werd aangebracht bij Statenbesluit van 15 Juli 1890 n°. XII*b* [2]), goedgekeurd bij K. B. van 31 October d.a.v. n°. 82 (B. P. B. n°. 908). Deze wijziging, die reeds was voorbereid in de daaraan voorafgaande herfstvergadering [3]), hield verband met de afscheiding van den polder *het Noordveen* uit het polderverband en diens verheffing tot een zelfstandigen polder. Zooals bij de beschrijving van den polder *het Noordveen* hierbeneden zal blijken, vormde hij tot dusver het deel van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* dat begrepen was tusschen den *Hanepoel*, de Ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder*, de *Nieuwe Wetering* en de noordelijke ringsloot van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder*. Bij de droogmaking van het *Haarlemmermeer* werden van dit deel door de *Ringvaart* ongeveer 10 H.A. afgesneden, waarvoor door den *Haarlemmermeerpolder* tot 1874 de gewone polderlasten werden betaald. In dat jaar werd die betaling echter afgekocht voor de som van *f* 502.21⁵ [4]). Voor de vervening en droogmaking van bedoeld deel werd concessie verleend bij K. B. van 14 September 1858, Staatsblad n°. 59, later nog gewijzigd. De droogmaking voltooid zijnde, had de afscheiding volgens bovengenoemd Statenbesluit plaats. Behalve dat de grensomschrijving van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* dienovereenkomstig de noodige wijziging onderging, werd tevens aan het bestuur van dien polder het recht toegekend van keur maken op en schouw drijven over de kaden van *het Noordveen* met oplegging van de verplichting, onmiddellijk na de jaarlijksche en na elke buitengewone schouw verslag van zijne bevinding in te zenden aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland*. Men zie verder de beschrijving van den polder *het Noordveen*.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1877, blz. 153.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1890, blz. 154 en 159.

[3]) Zie Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1889, blz. 22 en 41.

[4]) Zie Not. Hoofdingel. *Haarlemmermeerpolder* 1874, blz. 35 vlg. en Rekening *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* over 1875

DE GOOGERPOLDER.

Gemeente : *Alkemade.*

Maart 1904.

T. K. 403. W. K. Utr. 1.

Van de groep polders onmiddellijk bewesten het *Braassemermeer* is de *Googerpolder* de meest noordoostelijke.

In den aanvang van de 17[de] Eeuw was hij, evenals het overige deel der geheele poldergroep, nog onbepolderd en vormde eene partij oeverland ten zuiden van het *Haarlemmermeer.* Hij werd van het noorden naar het zuiden doorsneden door het, destijds nog vrij in het *Haarlemmermeer* ten noorden, en in de *Wijde Aa* ten zuiden uitloopende vroonwater *de Gooch* [1]).

Nadat in 1632 de *Groote Veenderpolder* was ingepolderd, volgden spoedig de *Lijkerpolder* en de *Googerpolder.* In 1647 was laatstgenoemde, die zijn naam ontleende aan het water dat hem doorsneed, reeds bekaad en van een molen voorzien [2]). Hij was begrensd: aan de noordzijde door het *Haarlemmermeer*, aan de oostzijde door de *Oude Wetering*, aan de zuidzijde door den *Langen weg*, die hem van den *Veender-* en aan de westzijde door de *Nieuwe Wetering*, die hem van den *Lijkerpolder* afscheidde. Eenig oeverland aan het *Haarlemmermeer* bleef buiten de bekading. De *Gooch* werd aan haar noordeinde afgesloten door een verlaat. Nabij dit verlaat werd de poldermolen geplaatst. Ook de *Nieuwe Wetering*, evenzeer een vroonwater, werd aan haar noordelijk uiteinde door een verlaat afgesloten.

Aldus ontstond het complex bestaande uit den *Grooten Veenderpolder* ten zuiden, den *Lijkerpolder* ten noordwesten en den *Googerpolder* ten noordoosten. De drie polders hadden reeds vroegtijdig gemeenschappelijke belangen, welke tot hooge twisten aanleiding gaven; bewijze de van *Rijnland's* wege in 1649 en 1655 gegeven uitspraken, waarover bij de beschrijving van den tegenwoordigen *Veenderpolder*, hierboven, het een en ander is medegedeeld.

Het grootste deel der tot de drie polders behoorende gronden was voor vervening geschikt, zoodat allengs aan bedijking en droogmaking kon worden gedacht. Dit geschiedde het eerst bij den *Googerpolder.* Den 16 Maart 1715 verleenden de Staten van Holland en Westvriesland aan THOMAS WALRAVEN, Baron de WASSENAER, Heer der vrije Heerlijkheid van *Alckemade* etc., en aan Ingelanden van den *Googerpolder* octrooi tot het bedijken en droogmaken van dien polder [3]). De „dijckagje" zou binnen zeven jaren moeten zijn vol-

---

[1]) Zie de kaart van BALTHAZAR, 1610—15.

[2]) Zie de kaart van DOU, 1647.

[3]) Groot Placaatb. v. Holl. en Zeel. Deel V, blz. 1655.

ooid. De concessionarissen zouden zelven den Dijkgraaf, de Heemraden en de andere noodige „Officieren ende Beampten” mogen aanstellen. Overigens zouden de bedijkte landen steeds blijven onder het oppergezag van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland*. Dit oppergezag van *Rijnland* werd later door de directie tot de bedijking betwist; met name werd hun het recht ontzegd, om inzage te nemen van de rekeningen der droogmaking en om daarop aanmerkingen te maken. Een deswege ontstaan geschil eindigde den 19 Mei 1745 met eene sententie van de Staten van Holland en Westvriesland, waarbij die betwisting ongegrond werd verklaard [1]).

Eenig reglement werd bij het octrooi niet gevoegd.

De bedijking kwam spoedig gereed. De ringdijk volgde grootendeels de oude kaden. Alleen langs de oostzijde, aan de *Oude Wetering* werd de ringdijk binnenwaarts achter de huiserven langs die wetering verlegd, zoodat eene strook gronds, tegenwoordig behoorende tot den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking,* van de droogmaking, en daarmede ook van den polder werd afgesneden. Hetzelfde was het geval met eene kleine partij land in den noordoosthoek van den polder, het tegenwoordige *Haarlemmerpoldertje*, waarover later. Ook tusschen den ringdijk en de *Nieuwe Wetering* ten westen en den *Langen weg* ten zuiden kwamen enkele huiserven, waaronder de buurtschap *de Googh*, buiten de bedijking te liggen. De ringsloot langs den droogmakerijdijk werd langs de westzijde gevormd door de *Nieuwe Wetering*, langs de zuid- en oostzijde door een nieuw gegraven vaart resp. ten noorden langs den *Langen weg* en ten westen achter de huiserven van *Oude Wetering* om. Ook deze ringsloot behoorde, hoezeer ook toen reeds — en nog heden ten dage — eigendom van den *Googerpolder*, tot het polderwater van de *Veender- en Lijkerpolders*. Uit die ringsloot werd in 1718 door en voor rekening van den *Googerpolder* en te diens gerieve, om daardoor de uit den polder komende turf te kunnen afvoeren (de vroegere sluis aan het noordeinde van de *Googh* schijnt bij het sluiten van den ringdijk te zijn opgeruimd) eene sluis aan de *Oude Wetering* en daarmede verbinding gevende, gesticht.

Omtrent alle buiten den ringdijk gebleven, en waterstaatkundig mitsdien tot de *Veender- en Lijkerpolders* gebrachte gronden en objecten ontstonden spoedig geschillen, die, zooals wij bij de beschrijving van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* hierboven reeds mededeelden, den 5 Februari 1735 werden opgelost door eene wederzijdsche overeenkomst, waarbij in hoofdzaak het volgende werd bepaald:

1°. De buiten den ringdijk van den *Googerpolder* gekomen, doch vroeger tot diens grondgebied behoord hebbende terreinen en huiserven, zoomede de geheele ringsloot, zouden bij voortduring door de *Veender- en Lijkerpolders*

---

[1]) Groot Placaatb. v. Holl. en Zeel. Deel VII, blz. 1639.

worden bemalen, tegen betaling door den *Googerpolder* van eene som in eens van *f* 437.10 en bovendien van eene jaarlijksche tegemoetkoming van *f* 35.—. Deze jaarlijksche bijdrage, bekend onder den naam van *wervenlasten*, wordt tegenwoordig nog steeds betaald en wordt door den *Googerpolder* weder op de eigenaars der betrokken erven verhaald.

2°. Van die bemaling, en mitsdien ook van het opbrengen van wervenlasten werden uitgezonderd „zekere zeven morgen Lands, buiten de Geoctroijeerde „Googer polder aan de Groote Meer en Oude-Wetering gelegen, de stad „Haarlem toebehoorende". Deze gronden, het tegenwoordige *Haarlemmer-poldertje*, zouden door een duiker in verbinding gebracht worden met den *Googerpolder* en door dezen worden bemalen. Tot 1841 is dit geschied en betaalde de stad *Haarlem* deswege jaarlijks eene schadeloosstelling van *f* 7.35 aan den polder. Zooals bij de beschrijving van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* is medegedeeld, kwam in dien toestand in 1844, toen het poldertje in andere handen was overgegaan, weder verandering, en heeft de bemaling sedert dien tijd weder plaats door den *Veender- en Lijkerpolder*.

3°. Het onderhoud van de buitenkade langs de *Oude Wetering*, na de bedijking van den *Googerpolder* bescherming geworden voor den *Veender- en Lijkerpolder*, zou bij voortduring blijven ten laste van den *Googerpolder*. Zooals bij de beschrijving van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* is medegedeeld, kwam dit onderhoud in April 1867 echter ten laste van laatstgenoemden polder, om in 1869 over te gaan op de gemeente *Alkemade*.

4°. Eindelijk werd bepaald, dat het verlaat in 1718 door den *Googerpolder* aan de *Oude-Wetering* gesticht geheel ten koste van dien polder zou worden onderhouden, en dat die van de *Veender- en Lijkerpolders* daarvan zouden hebben en blijven behouden het gebruik, zonder daarvoor ooit iets te betalen. Zooals bij de beschrijving van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* is uiteengezet, werd den 8 Augustus 1756 o. a. wegens die sluis een nieuw contract gesloten met den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* en gaf de uitlegging dier contracten aanleiding tot moeilijkheden, die in 1806 hunne oplossing vonden in een nieuw contract, waarbij nader werd bevestigd hetgeen in dat van 1756 reeds was bepaald, dat de sluis voortaan voor rekening van den *Googerpolder* en van den *Drooggemaakten polder* beiden, ieder voor de helft, zou worden onderhouden. Ook hierover rezen echter weer moeilijkheden, tengevolge waarvan den 19 Maart 1883 een hernieuwd contract werd gesloten, waarbij o. m. de sluis weder geheel ten laste werd gebracht van den *Googerpolder*, tegen betaling door den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* van van eene afkoopsom in eens van *f* 1000.—. Dit contract werd den 22 Mei 1883 door Gedeputeerde Staten goedgekeurd, en sedert is het onderhoud der sluis steeds gebleven bij den *Googerpolder* alleen, die daarop scheepvaartrechten heft, waarvoor hem, telkens voor den tijd van drie jaren, bij Koninklijk Besluit concessie wordt verleend.

Zooals wij bij de beschrijving van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* hebben medegedeeld, had deze aanvankelijk, bij zijne droogmaking krachtens concessie van 5 Maart 1744, een deel van den *Googerpolderdijk* langs de *Nieuwe Wetering* en den *Langen weg* ook als zijne waterkeering gebezigd, in verband waarmede in de *Nieuwe Wetering* en in de ringsloot benoorden den *Langen weg* hoofden met ebbedeuren werden gelegd op de beide aansluitingspunten. In het bovengenoemde contract van 8 Augustus 1756 komen ook deswege bepalingen voor. In het boven eveneens genoemde contract van 19 Maart 1883 werd het recht van den *Drooggemaakten polder* om van den *Googerpolderdijk* dit gebruik te maken nog uitdrukkelijk erkend. Van dit recht maakt de *Drooggemaakte polder* echter in den laatsten tijd geen gebruik meer, zooals door dezen aan den *Googerpolder* in 1896 officieel is medegedeeld.

De totale kadastrale grootte van den polder, waarvan bij de droogmaking van het *Haarlemmermeer* eenige perceelen buitendijks gelegen, in lateren tijd bekade gronden ten noorden langs den ringdijk door de Ringvaart werden afgesneden, bedraagt thans, volgens opgaaf van het bestuur 278.34.87 H.A.

De ringdijk wordt op kosten van den polder onderhouden en zoo noodig verhoogd. Het aanvullen van borgaten en andere laagten is echter voor rekening der eigenaars. De hoogte van den ringdijk is volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) overal 0.50 M. + A. P. Het vak langs de Ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder* had echter, volgens in 1903 verrichte opmetingen eene kruinshoogte van 0.12 M. ÷ tot 0.35 M. + A. P. bij eene kruinsbreedte van 0.70 à 1.20 M. Daar de polderkeur omtrent de afmetingen van den dijk in het geheel geene bepalingen bevat, is de polder in 1903 van *Rijnland's* wege uitgenoodigd, deswege alsnog in de keur voorschriften op te nemen. Tot dusver is hieraan echter nog niet voldaan. Wel geeft de keur aan eigenaars van buiten den ringdijk gelegen erven de bevoegdheid, in den dijk eene doorrit te hebben van hoogstens 2 M. breedte. Tusschen 1 October en 1 April moeten bij die doorritten steeds de noodige planken en palen, ter beoordeeling van het bestuur benoodigd tot hunne dichting, aanwezig zijn.

Het oeverwerk langs het zuidelijk boord van de Ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder* is eigendom van en in onderhoud bij dien polder.

De bemaling van den polder geschiedt door een windvijzelmolen met ijzeren as en roeden, van 28.30 M. vlucht staande aan het noordelijk uiteinde van het voormalige vroonwater de *Gooch* en uitslaande op de Ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder*. De vijzel heeft eene middellijn van 1.50 M., een spoed van 1.45 M. en eene helling van 29°.

Het polderpeil wordt in de keur niet bepaald, doch bedraagt, volgens opgaaf van het polderbestuur, 4.70 M. ÷ A. P. De waterstaatskaart geeft als zomerpeil 4.25 ÷ A. P. aan.

---

[1]) Deel II blz. 152.

Tot molentocht is ingericht het vroegere water de *Gooch*, dat den polder van het zuiden, tegenover de buitendijks gelegen buurtschap *de Goog*, naar het noorden over de geheele lengte doorsnijdt. Deze molentocht is eigendom van den polder en wordt door dezen op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden.

De overige waterleidingen en slooten in den polder, die eveneens aan in de keur bepaalde afmetingen moeten voldoen, zijn in onderhoud bij de aangelanden.

Het inlaten van water in den polder geschiedt, zoo noodig, door een inlaatduiker in den noordelijken ringdijk, iets ten oosten van den molen, uit de Ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder*. Die duiker is in onderhoud bij den polder; het bestuur regelt het gebruik. Duikers voor het ververschen van stoepslooten zijn in onderhoud bij de betrokken eigenaars, die voor hun gebruik de deswege in de keur gestelde voorschriften moeten naleven.

De geheele ringsloot langs de oost-, zuid- en westzijde van den ringdijk is eigendom van den polder, doch behoort tot het gebied en staat mitsdien onder keur van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking*. Ook de tot *Rijnland's* boezem behoorende watering ten zuiden langs het *Haarlemmerpoldertje* is eigendom van den polder.

In particulier eigendom bezit de polder voorts nog eenige boezemwateren als: de geheele *Rijpwetering*, de *Oude Ade* ten oosten en de *Vaar-* en *Stingslooten* ten zuiden van den *Vrouwe-Vennepolder*, zoomede ook de molenwateringen in den *Drooggemaakten Akkersloot-*, *Hertogs-* en *Blijverspolders* en één tocht in den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder*. Het vischwater wordt verpacht.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De polderomslag, telkens geheven over 277.10.07 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 6.80, *f* 3.45, *f* 4.95, *f* 5.50 en *f* 5.30 per H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij besluit der Staten van 2 November 1859 n°. II [1]), goedgekeurd bij K. B. van 9 December d.a.v. n°. 60 (B. P. B. n°. 370).

Bij eene wijziging, vastgesteld bij Statenbesluit van 9 Juli 1872 n°. XI [2]), goedgekeurd bij K. B. van 15 September d.a.v. n°. 5 (B. P. B. n°. 711) werden de jaarwedden van den Secretaris en den Penningmeester verhoogd, en die van de twee Leden van het Bestuur verlaagd. Tevens werd eene wijziging gebracht in de wijze van afkondiging en van het geven van openbare kennisgevingen.

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1897. Eene wijziging werd daarin in 1900 vastgesteld, strekkende tot uitbreiding der bepalingen nopens de dijkgronden en waterkeeringen.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1859, blz. 12 vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1872, blz. 79 vlg.

DE POLDER „HET NOORDVEEN".

Gemeente: *Alkemade.*

Sept. 1904.

T. K. 403. W. K. Utr. 1

De polder *„Het Noordveen"* is het deel van den *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking* (in het vervolg kortheidshalve *Veender- en Lijkerpolder* te noemen) dat, zooals bij de beschrijving van dien polder hierboven is medegedeeld, het laatst werd verveend, bedijkt en drooggemaakt om daarna van dien polder te worden afgescheiden.

Hij wordt in hoofdzaak begrensd:

ten noorden door de Ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder*, tevens grensscheiding tusschen de provinciën *Zuid-* en *Noord-Holland;*

ten westen door den *Hanepoel;*

ten zuiden door de tot den *Veender- en Lijkerpolder* behoorende noordelijke ringsloot van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder*, en

ten oosten door den grintweg van het dorp *Nieuwe Wetering* naar de draaibrug toegang gevende tot den *Haarlemmermeerpolder.*

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van ruim 29 H.A.

Reeds in het begin der 19de eeeuw was er sprake van, tot verveening, bedijking en droogmaking van het *Noordveen* over te gaan. Een daartoe betrekkelijk verzoek van WILLEM VAN DER BREGGEN, ANTHONIJ MAAS en HENDRIK VAN KEMPEN werd echter door het departementaal Bestuur van Holland bij besluit van 22 Augustus 1804 [1]) geweigerd.

De zaak werd eerst ruim 50 jaren later weder opgevat. Bij K. B. van 14 September 1856 n°. 59 werd aan O. SOPJES c.s. te *Alkemade* op hun daartoe den 11 September te voren gedaan verzoek vergunning verleend tot het verveenen, bedijken en droogmaken van het *Noordveen*, ter grootte van ongeveer 27 H.A. en zulks overeenkomstig een daarbij vastgesteld reglement. Een door het inmiddels opgetreden Veenderij-bestuur aangeboden gewijzigd reglement werd later nog goedgekeurd bij K. B. van 15 Juni 1860 n°. 66. De in dit reglement opgenomen bepalingen omtrent de afmetingen der dijken (art. 4) werden nog gewijzigd bij K. B. van 28 Januari 1879 n°. 9.

Hoewel volgens art. 7 van het veenreglement de vervening binnen 30 jaren, gerekend van af de dagteekening der eerste concessie, mitsdien in 1886, moest zijn volbracht, was reeds in 1880 het werk zoover gevorderd, dat tot uitmaling kon worden overgegaan, waartoe bij K. B. van 6 September 1880 n°. 5, onder zekere door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid te stellen

---

[1]) *Rijnland's* N. A. L^{t} 3 n°. 2.

voorwaarden — welke voorwaarden gesteld werden bij Beschikking van 10 September 1880 n. 28, afd. Waterstaat A en slechts eenige voorschriften behelsden omtrent den voortgang der droogmaling —, dan ook vergunning werd verleend.

Art. 24 van het reglement schreef voorts voor, dat, wanneer de sluiting van den omringdijk was volbracht, ingelanden eene Commissie zouden benoemen tot het ontwerpen van een bijzonder reglement waaraan de polder, nadat die zou zijn drooggemaakt, verkaveld en bezaaid, rechtens zou zijn onderworpen.

Een zoodanig ontwerp-reglement werd eerst in het laatst van 1888 aan Gedeputeerde Staten ingezonden, die het, op enkele punten gewijzigd, in de herfstvergadering van 1889 bij de Staten ter tafel brachten [1]). De behandeling werd toen echter uitgesteld en het bijzondere reglement voor den polder „*Het Noordveen*" eerst vastgesteld bij besluit der Staten van 15 Juli 1890 n°. XIIa [2]), goedgekeurd bij K. B. van 31 October d.a.v. n°. 82 (B. P. B. n°. 907). Met die vaststelling, waardoor het *Noordveen* administratief van den *Veender- en Lijkerpolder* werd afgescheiden, ging tevens gepaard eene wijziging van het bijzonder Reglement voor dezen laatsten, strekkende ten eerste tot wijziging der grenzen en ten tweede tot het regelen der verhouding, waarin het *Noordveen* nog tot den *Veender- en Lijkerpolder* uithoofde van het belang, dat deze bleef houden in een goeden en waterkeerenden toestand der kaden van genen, zou blijven staan.

Die regeling bestond hierin, dat aan het Bestuur van den *Veender- en Lijkerpolder*, zooals bij de beschrijving van dien polder reeds is medegedeeld, het recht werd toegekend van keur maken op en schouw drijven over de kaden van het *Noordveen* onder verplichting om onmiddellijk na de jaarlijksche en elke buitengewone schouw verslag van zijne bevinding uit te brengen aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* [3]). Dit recht wordt in het reglement voor den polder *het Noordveen* uitdrukkelijk bevestigd, terwijl voorts voor de kaden bepaalde afmetingen worden voorgeschreven, waarop de polder ze heeft te onderhouden. Die afmetingen zijn beduidend geringer dan in het veenreglement van 1860, zooals dat in 1879 is gewijzigd, werd voorgeschreven. Zij zijn bepaald als volgt:

wat de *boezemwaterkeerende kade* betreft:

buitenberm breed 1 M., hoog 0.50 M. ÷ A. P.,

buitenglooiing 2 op 1,

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1889 blz. 22 en 40.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1890; 154, vlg.

[3]) **Sinds 1902 heeft de *Veender- en Lijkerpolder* het schouwen der kaden echter gestaakt (*Rijnland's* N. A. Loqt. 3 n°. 207). Ook komen geen bepalingen omtrent die kade in de keur van den *Veender- en Lijkerpolder* voor.**

binnenglooiing 5 op 1,
kruinsbreedte 3 M.,
kruinshoogte 0.25 M. + A. P.,
met behoud van zwaardere afmetingen, voor zoover die aanwezig zijn; en wat de *binnenkade* betreft:
kruinsbreedte 2 M.,
kruinshoogte 0.80 M. ∸ A. P.,
beloopen niet steiler dan 1 op 1,
terwijl die kade moet rusten op eene waterkeerende strook gronds ter breedte van minstens 20 M.

Behalve de zorg voor het onderhoud der kaden is ook die voor de bemaling en den aankleve van dien in het reglement aan den polder opgedragen.

De in 1881 aangevangen vervroegde droogmaking des polders had plaats door eene centrifugaalpomp, gedreven door een vast stoomwerktuig, gesteld aan de binnenzijde van den buitendijk des polders, ongeveer in het midden van den noordelijken polderrand. Het werktuig, dat uitsloeg op de *Ringvaart* van den *Haarlemmermeerpolder* kon, volgens het door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* den 15 Juni 1881 goedgekeurde bemalings- en verkavelingsplan [1]) 400 M^3 water per uur uitpompen. Tot de stichting en in werking brenging van het stoomgemaal werd vergunning verleend bij besluit der V.V. van *Rijnland* van 2 Juli 1880 n°. VII [2]). In 1900 werd het stoomwerktuig vervangen door een petroleummoter, voor welk werk een buitengewone omslag van *f* 49.20 per H.A. geheven werd. Meerdere gegevens omtrent het bemalingswerktuig ontbreken ons.

Het zomerpeil der droogmakerij is in de polderkeur bepaald op 3.70 M. ∸ A. P.

De molentocht doorsnijdt den polder over de geheele breedte van zuid naar noord. Langstochten monden loodrecht daarop uit. Deze tochten worden allen door den polder onderhouden op in de keur omschreven afmetingen. Het onderhoud van de overige berm-, scheidings-, langs- en dwarsslooten is ten laste van de eigenaars. Ook zij moeten voldoen aan in de keur voorgeschreven afmetingen.

Aan het zuidelijk uiteinde van den molentocht bevindt zich in den ringdijk een inlaatduiker waardoor water uit de ringsloot van den *Drooggemaakten Veender- en Lijkerpolder* kan worden ingelaten. Deze duiker is in onderhoud bij den polder, welks bestuur evenwel mededeelt dat waterinlating niet plaats heeft.

Aangezien het stemrecht in den polder door niet meer dan zes ingelanden kan worden uitgeoefend maken deze, ingevolge art. 7 van het A. P. R. ge-

---

1) *Rijnland's* N. A. Loqt. 3, n°. 171.
2) Not. V. V. van *Rijnland*, 1880, blz. 284.

roep VI. *De polders tusschen de Rijpwetering, de Rijpwetering-vaart, de Does, den Rijn, de Zijl, het Zweiland, den Eijmerspoel, den Dieperpoel, de Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder en de Ade (X).*

DE KALKPOLDER.

Gemeente : *Leiderdorp.*

Mei 1904.

T. K. 422. W. K. 's Grav. 1, 's Grav. 3.

De *Kalkpolder*, de zuidelijkste van de zesde poldergroep, wordt in hoofdzaak begrensd : aan de zuidwestzijde door den *Lagen Rijndijk* langs den *Rijn* en het dorp *Leiderdorp*, aan de zuidoostzijde door de *Does*, aan de noordoostzijde eerst door de *Munnikenwatering* en daarna door een gedeelte van den *Ommedijk* of grintweg van *Leiderdorp* naar *Hoogmade*, hem scheidende van den *Munnikkenpolder*, en aan de noordwestzijde door de *Nieuwe Kalk-* of *Kerkwatering*, hem scheidende van hooge boezemgronden.

Binnen deze omlijning liggen evenwel eenige partijen boezemland, die op boezemvaarslooten afwateren en buiten de poldergrens liggen. Van deze partijen liggen drie aan den *Rijn*, in den zuidhoek, in het midden en in den westhoek des polders, één aan de *Nieuwe Kalk-* of *Kerkwatering*, één aan de *Munnikenwatering* en één binnen in het polderlichaam, afwaterende op de *Kalkpolder-* of *Molenwatering*, eene boezemvaart, die den polder van het noordwesten naar het zuidoosten doorsnijdt en in de *Does* uitmondt.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder een oppervlakte van ongeveer 90 H.A.

De waterkeering langs de zuidwestzijde wordt gevormd door den *Lagen Rijndijk* waarop een grintweg ; deze ligt buiten de poldergrens en staat onder beheer der gemeente *Leiderdorp*. Overal elders, dus ook langs de inspringende buiten de poldergrens gelegen boezemgronden, zoomede langs de *Kalkpolderwatering* liggen eigen kaden, die door de eigenaars-ingelanden volgens de keur onderhouden moeten worden met behoorlijke buiten- en binnenglooiingen van 1½ op 1 en op eene kruinshoogte van minstens 0.50 M. boven „peil" [1]).

De bemaling geschiedt door een windschepradmolen met ijzeren as en houten roeden, staande aan den zuidwestelijken rand van en uitslaande op de *Kalkpolder-* of *Molenwatering*. De molen heeft eene vlucht van 17.00 M.; het scheprad heeft eene middellijn van 3.95 en eene schoepbreedte van 0.26 M.; het hart der wateras ligt op 0.15 M. + A. P. en de bovenkant van den opleider op 1.55 M. ÷ A. P.

Het polderpeil is in de keur bepaald op 1.28 M. ÷ A. P.

---

[1]) Met „peil" zal hier vermoedelijk bedoeld worden het *boezem*peil, aangezien eene hoogte van 0.50 M. boven het *polder*peil nog aanmerkelijk lager ligt dan de boezemstand.

Het water uit het deel des polders bezuidwesten de *Kalkpolderwatering* wordt naar den molen gevoerd door een niet zeer langen molentocht, die, evenals de *Kalkpolderwatering* en de *Munnikenwatering*, eigendom is van den polder. Hij wordt onderhouden door de eigenaars der aangelande perceelen. Het water uit het deel benoordoosten de *Kalkpolderwatering*, ter grootte van ongeveer 12 H.A., wordt naar den molen geleid door middel van een daarnaast gelegen grondduiker onder die watering door. Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) berust op dat deel de verplichting van op een zeker peil afgesloten te worden. Van die verplichting hebben wij echter nergens eenige nadere aanwijzing of bevestiging gevonden.

De polderslooten moeten door de eigenaars worden onderhouden op in de keur voorgeschreven afmetingen.

Behalve door de wachtdeur vóór het scheprad kan water in den polder ingelaten worden door particuliere inlaatduikers, waaromtrent de keur de noodige voorschriften geeft.

Door het noordwestelijk deel des polders loopt van den *Lagen Rijndijk* noordoostwaarts de *Ommedijk*, zijnde een deel van den grindweg van *Leiderdorp* naar *Hoogmade* (zie over dien weg de beschrijving van den *Hoogmadeschen polder*, hieronder).

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De polderomslag, telkens geheven over 89.13.63 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 4.—, *f* 4.—, *f* 26.—, *f* 3.— en *f* 2.20 per H.A. Vrijdom van omslagen is toegekend aan de molenwerf.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 156).

De polderkeur werd vastgesteld in 1896; voor dien tijd had de polder geene keur.

DE ZIJLLAAN- EN MEIJEPOLDER.

Gemeente: *Leiderdorp.*

Nov. 1904.

T. K. 422. W. K. 's Grav. I.

Deze polder, een oppervlakte beslaande van 147.47.28 H.A., wordt begrensd:

aan de *westzijde* door de *Zijl*, scheidende van den *Slach- of Grooten- en Kleinen Stadspolder;*

aan de *noordzijde* door de *Dwarswatering* van af hare uitmonding in de *Zijl* bij de *Driegatenbrug* oostwaarts tot aan de *Leisloot*, scheidende van den polder *Boterhuis;*

---

[1]) Deel II, blz. 155.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vlg.

aan de *oostzijde* door de bochtige *Leisloot*, scheidende van den hieronder e beschrijven *Munnikkenpolder*;

aan de *zuidoostzijde* door boezemgronden scheidende van den hierboven ehandelden *Kalkpolder*, en

aan de *zuidwestzijde* door den *Lagen Rijndijk* met daarop liggenden kunsteg, langs den *Ouden Rijn* tot aan de *Spanjaardsbrug* over de uitmonding er *Zijl*, echter met uitsluiting van eenige ten noordoosten van den *Lagen Rijndijk* gelegen blokken boezemland.

Langs den *Rijn* beschermd door den *Lagen Rijndijk* met daarop gelegen kunstweg en langs de *Zijl* door den in 1868 gelegden, ter plaatse in eigendom en onderhoud aan de gemeente *Leiden* behoorenden grindweg van *Leiden* naar *Oude Wetering*, worden de overige polderkaden door den polder zelven onderhouden die ook jaarlijks een bedrag van ƒ 20.— ten koste legt aan het vangen van mollen. De keur geeft omtrent hunne afwateringen geen voorschriften. Volgens van *Rijnland's* wege verrichte opnemingen hadden de kaden langs de *Dwarswatering* en de *Leisloot* in Juni 1904 eene kruinshoogte van 0.17 M. ÷ A. P. tot 0.29 + A. P. en eene kruinsbreedte van 0.40 tot 1.00 M.; de *Zijlweg* was 0.17 M. + A. P. hoog bevonden.

Bij de van *Rijnland's* wege in 1880 verrichte verruiming van de *Dwarswatering* werden eenige gedeelten kade langs die watering vergraven; de nieuw gelegde kade werd door het polderbestuur bij verklaring van 4 Maart 1882 [1]) in onderhoud overgenomen, terwijl voor de vergraven gronden, ter oppervlakte van 0.66.21 H.A. door *Rijnland*, als vergoeding voor de polderlasten, daarvan tot dusver geheven, eene schadeloosstelling van ƒ 132.42, berekend à ƒ 200.— per H.A., werd uitgekeerd [2]).

De bemaling van den polder heeft plaats door een windschepradmolen met ijzeren as en houten roeden staande in het midden van den noordelijken polderrand en uitslaande op de *Dwarswatering*. De molen heeft een vlucht van 20.00 M.; het scheprad heeft een middellijn van 4.45 en een schoepbreedte van 0.30 M. De wateras ligt op 0.25 M. + A. P., de bovenkant van den opleider op 1.50 M. ÷ A. P.

Hoofdwaterleiding is de *Molenwatering* die, ongeveer uit het midden des polders komende, noordwaarts recht op den molen aanloopt. Zij is eigendom des polders, doch wordt, evenals alle overige polderslooten, op in de keur voorgeschreven afmetingen door de aangelanden onderhouden.

Het polderpeil is in de keur bepaald op 1.55 M. ÷ A. P. Waterinlating geschiedt van polderwege door openzetting van de molenwachtdeur en door een inlaatduiker, bij den polder in onderhoud. Omtrent het gebruik van particu-

---

[1]) *Rijnland's* N. A. Loq[t] 53, n°. 54.

[2]) Not. V. V. van *Rijnland*, 1880; blz. 282—283.

liere inlaatduikers, die gedurende de maanden October tot en met Maart gesloten moeten blijven, geeft de keur de noodige voorschriften.

Vroeger werd de polder van het zuiden naar het noorden doorsneden door het *Kaarse- of Zijllaantje*, dat echter in 1868 grootendeels vergraven is.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 2.75, *f* 3.—, *f* 3.—, *f* 3.25 en *f* 3.— per H.A. en werd telkens geheven over 146.48.98 H.A. Bovendien betalen 3.25.86 H.A., blijkbaar buiten de grens gelegen, doch op den polder uitwaterende gronden den gewonen omslag, en zulks, zooals het Bestuur mededeelt, volgens mondelinge overeenkomst met den eigenaar.

Het bijzonder reglement kent vrijdom van omslagen toe aan de molenwerf.

Dit reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 November 1858 n°. IV [1]) goedgekeurd bij K. B. van 27 November d.a.v. n°. 61 (B. P. B. n°. 260).

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1896.

DE MUNNIKKENPOLDER.

Gemeente: *Leiderdorp.*

Juni 1904.

T. K. 422. W. K. 's Grav. 1, 's Grav. 3.

De *Munnikkenpolder* wordt begrensd: aan de zuidoostzijde door de *Does*; aan de zuidwestzijde eerst door de *Munnikkenwatering* hem scheidende van den *Kalkpolder*, en daarna door de kronkelende *Leisloot* hem scheidende van boezemland en van den *Zijllaan- en Meijepolder*; aan de noordwestzijde door diezelfde *Leisloot* en aan de noordoostzijde door de *Dwarswetering*.

De geheele polder beslaat eene oppervlakte van ruim 190 H.A. Hij wordt van het noordoosten naar het zuidwesten doorsneden door den kunstweg van *Hoogmade* naar *Leiderdorp*, welke in 1862 krachtens bij K. B. van 24 Mei 1861 n°. 74 aan de erven C. SPRONG [2]) met recht van tolheffing gedurende 15 jaren verleende concessie werd aangelegd.

Een perceel boezemland langs de *Leisloot* en ten noordwesten van genoemden weg, zijnde de gronden van *Engelendaal*, ligt binnen de poldergrens.

Het polderdeel ten zuidoosten van den *Hoogmadeschen weg* wordt van het noordwesten naar het zuidoosten doorsneden door de *Blinde* of *Stille Wetering*, een in de *Does* uitkomend boezemwater, eigendom van den polder.

Het grootste deel der gronden gelegen ten zuidwesten van genoemde *Blinde wetering* en ten zuidoosten van den *Hoogmadeschen weg* behoorde oudtijds niet tot den polder, doch werd door een afzonderlijk molentje van zijn winterwater ontlast. Den 29 Juni 1658 verleenden Dijkgraaf en Hoogheemraden van

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1858; blz. 23, vlg.

[2]) Zie de beschrijving van den *Hoogmadeschen polder*, hierbeneden.

Rijnland aan „meesteren regenten van het ELISABETHS gasthuys, item JAN MEIJNDERTSZ VAN AECKEREN ende de Erfgen. van MOURINGH JANSZ. VAN ACHTHOVEN" consent om die gronden, ter grootte van omstreeks 24 morgen, door middel van een grondduiker onder door de *Blinde wetering* onder bemaling van den *Munnikkenpolder* te brengen. Over het onderhoud van den grondduiker ontstond in 1791 geschil tusschen het polderbestuur en den eigenaar der gronden; bij eene comparitie voor Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* den 26 Februari 1791 gehouden, werd dit geschil in der minne opgelost in dien zin, dat de eigenaar de onderhoudskosten betaalde [1]).

De boezemwaterkeerende kaden zijn bij den polder in onderhoud; de keur schrijft voor hen alleen wederzijdsche glooiingen van 1½ op 1, doch geene kruinshoogte of -breedte voor. Volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen bedroegen die kruinshoogte en -breedte in Juli 1903 resp. 0.33 M. ÷ tot 0.07 M. + A. P. en 0.25 tot 0.70 M. De kaden langs de *Dwarswetering* en langs de *Leisloot*, voor zoover deze de zuidwestelijke poldergrens uitmaakt, zijn tevens eigendom des polders. Op laatstgenoemde kade, ook wel *Munnikken-* of *Ommedijk* geheeten, onderhoudt de polder een kunstweg. De kade langs de *Dwarswetering* werd, bij gelegenheid der verruiming van die wetering in 1877 van *Rijnland's* wege plaatselijk verlegd en verhoogd.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren as en roeden staande aan en uitslaande op de *Dwarswetering* onmiddellijk nabij de brug in den weg naar *Hoogmade*. De molen heeft een vlucht van 18 Meter; het scheprad een middellijn van 4.40 en een schoepbreedte van 0.34 M.; de hartlijn der wateras ligt op 0.40 M. +, de bovenkant van der opleider op 1.30 M. ÷ A. P.

Het zomerpeil is in de keur bepaald op 1.58 M. ÷ A. P.

Hoofdwaterleiding is de molenwatering, loopende eensdeels benoordwesten langs den weg naar *Hoogmade*, anderdeels langs de binnenzijde van de Dwarsweteringkade. Zij is eigendom des polders doch wordt, evenals de overige poldersloten, op in de keur voorgeschreven afmetingen door de aangelanden onderhouden.

Omtrent de inlating van water door particuliere inlaatduikers — de polder zelf onderhoudt geene zoodanige duikers — geeft de keur de noodige voorschriften.

Van de politiebepalingen omtrent de kaden, de slooten en de waterinlating zijn in de keur uitdrukkelijk uitgezonderd de perceelen, welke tezamen uitmaken de 24 morgen, die in 1658 in de polderbemaling zijn opgenomen; in die perceelen blijft het onderhoud der kaden en slooten, waarover het Bestuur wel schouw drijft, ten laste van de eigenaars.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

---

[1]) *Rijnland's* O. A. Loq. 65 n°. 1619.

...lkens geheven over 188.05.03 H.A., bedroeg in de jaren 1898– ...5, ƒ 2.50, ƒ 2.50, ƒ 2.50 en ƒ 2.25 per H.A. Vrijdom van omslagen is ... aan dijken en kaden bij het kadaster bekend alsmede aan de bin...enzen gelegen perceelen boezemland behoorende tot *Engelendaal*.

H... ijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 November 1858 n°. IV [1]), goedgekeurd bij K. B. van 27 November d.a.v. n°. 61 (B. P. B. n°. 259).

De polder zond reeds in 1583 zijne rekening bij *Rijnland* in [2]).

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1895.

DE PO... ...TERHUIS.

Gemeenten: *Warm... ...iderdorp, Oegstgeest.*

D... 3.

T. K. 402, 42... K. 's Grav. 1.

De polder *Boterhuis*, vroeger *Bu...uis* genoemd, dankt zijn naam aan eene aloude woning aan de *Zijl*, die vroeger het *Butterhuis* en thans nog het *Boterhuis* heet. Hij vormt een aan alle zijden door boezemwater ingesloten eiland, en wordt begrensd:

aan de *west-* en *noordwestzijde* door de *Zijl*, die hem scheidt van de *Broek- en Simontjes* en de *Zwanburgerpolders*;

aan de *noordpunt* door het *Zweiland*;

aan de *noordoostzijde* door de *Zijp*, het *Vennemeer* en het *Achtergat*, die hem van de *Zweilander-* en de *Vrouwe-Vennepolders* afscheiden;

aan de *oostzijde* door de *Stroomsloot*, aan wier overzijde de *Roode polder* ligt;

aan de *zuidoostzijde* door de *Leysloot*, die hem scheidt van den *Boschpolder*, en

aan de *zuidzijde* door de *Dwarswetering* aan wier overzijde de *Zijllaan- en Meijepolder* is gelegen.

De polder is omstreeks 1634 [3]) ontstaan door vereeniging van een aantal, door boezemslooten omringde deelen. Op de kaart van BALTHASAR (1611–1615) zijn die deelen vrijwel te onderkennen; binnen het thans door den polder ingenomen grondgebied zijn daar niet minder dan acht molens aangegeven. Het groote, noordelijke deel, het eigenlijke *Butterhuijs* was van het kleinere, zuidelijke deel, dat den naam van *Gasthuys Lant* droeg, gescheiden door de *Verlaetsloot*. Eerstgenoemd deel lag onder *Warmond*, laatstgenoemd

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1858, blz. 23, vlg.

[2]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 157.

[3]) v. D. AA. Aardrijksk. Woordenb. Deel II, blz. 629.

onder *Leiderdorp*. Tusschen beiden in lag, aan de westzijde, nog een driehoekig stukje dat onder *Oegstgeest* behoorde, en dat van het *Gasthuys Lant* gescheiden was door de *Kraayenboschsloot* en van *Butterhuys* door een *Scheytsloot*. Al die slooten zijn thans binnenbedijkt en nog aanwezig; zij vormen nog steeds de grensscheidingen tusschen de drie gemeenten. Van den geheelen polder liggen thans:

in de gemeente *Warmond*	154.41.00 H.A.
in de gemeente *Leiderdorp*	138.78.54 „
in de gemeente *Oegstgeest*.	12.59.30 „
zoodat de totale oppervlakte bedraagt	305.78.84 H.A.

De polder is rondom bekaad; de polderkade ligt vlak aan het boezemwater en heeft geen voorland. Bij het *Boterhuis* springt een eind met het boezemwater gemeen liggende wijk, die ook omkaad is, binnenwaarts in; de mond dier wijk is overbrugd.

Op de polderkade langs de *Zijl* ligt een jaagpad, dat, met die kade zelf in onderhoud is bij de gemeente *Leiden* krachtens overeenkomst door het gemeentebestuur den 23 Februari 1683 met de Ingelanden van den polder gesloten [1]).

Op de kade langs het noordelijk deel der *Stroomsloot* ligt de grindweg van *Rijpwetering* naar *Leiden*, die bij de voormalige *Weeswoning* met een ophaalbrug over het *Achtergat* uit den *Vrouwe Vennepolder* komt, en zich tegenover de woning *Voorzorg* westwaarts in den *Boterhuispolder* ombuigt, om zich aan de *Zijl* met het jaagpad te vereenigen. Die grindweg is, evenals het gedeelte kade waarover hij loopt, in onderhoud bij de gemeente *Alkemade*.

Alle overige kaden worden door den polder onderhouden, dus ook die langs de inspringende wijk bij het *Boterhuis*.

De kade langs de *Zijl* moet volgens de keur op minstens dezelfde afmetingen worden gehouden als zij thans bezit. De overige kaden moeten eene kruinsbreedte hebben van minstens 0.60 M. met binnenglooiingen van 3 en buitenglooiingen van 1 op 1. De kruinshoogte moet 0.05 M. ÷ A.P. zijn.

Het zomerpeil in den polder is 1.85 M. ÷ A.P.; gemiddeld over het geheele jaar bedraagt het polderpeil echter 1.92 M. ÷ A.P.

De bemaling geschiedt door een windschepradmolen met gietijzeren as en ijzeren roeden. De hoofdafmetingen zijn volgens opgave van het bestuur:

---

[1]) Omstreeks 1682 besloten de bewoners van den polder een weg aan te leggen naar den *Lagen Rijndijk*, waartoe hun door *Rijnland* consent werd verleend. Toen Burgemeesteren en Schepenen van *Leiden* dit vernamen, besloten zij, dien weg dienstbaar te maken aan een trekpad langs de *Zijl*, en zelf den aanleg ter hand te nemen. Bij resolutie van 16 Februari 1683 verkregen zij van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* consent tot het leggen der noodige bruggen, waarop den 23 Februari bovenstaande overeenkomst volgde.

vlucht der wieken	26.60 M.
middellijn scheprad	5.75 M.
breedte der schoepen	0.50 M.
hart wateras	0.50 M. + A.P.
bovenkant opleider	1.33 M. + A.P.

De molen staat aan de westzijde des polders en slaat uit op de *Zijl*.

Van de hoofdwaterleidingen, waartoe ook behooren de hierboven genoemde voormalige boezemslooten langs de grenzen der gemeenten, zijn slechts die, welke in de gemeente *Leiderdorp* gelegen zijn, eigendom van en in onderhoud bij den polder. Alle andere behooren aan aangelanden of particulieren en moeten door de eigenaars onderhouden worden op in de keur voorgeschreven afmetingen.

De inlating van water in den polder geschiedt, zoo noodig, door een inlaatduiker, waarvan de sleutel bij een der bestuursleden berust.

Op kosten van den polder worden binnen zijn grondgebied mollen gevangen, waaraan in de jaren 1898 tot en met 1902 telkens *f* 40.— werd besteed.

Het bestuur bestond vroeger uit den Burgemeester van *Warmond*[1]) en vier Poldermeesters; thans is het samengesteld uit een Voorzitter en twee Poldermeesters; het zetelt te *Warmond*.

Het aantal belastbare H.A. en de omslag per H.A. bedroegen in:

	Aantal belastbare H.A.	Omslag per H.A.
1898	302.26.99	*f* 1.80
1899	302.26.99	„ 2.50
1900	302.27.29	„ 2.50 [2])
1901	302.27.29	„ 3.— [3])
1902	302.27.29	„ 2.50

Het bijzonder reglement van den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n° III[4]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n° 71 (B. P. B. n°. 127).

Eene wijziging, strekkende tot verhooging der bezoldiging van de Poldermeesters, werd vastgesteld bij Statenbesluit van 19 Juli 1892 n° XXVII[5]) goedgekeurd bij K. B. van 8 Augustus d.a.v. n°. 21 (B. P. B. n° 935)[6]).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

---

[1]) v. d. Aa, Aardrijksk. Woordenb. Deel II blz. 629.

[2]) Waarvan *f* 2.— primitieve en *f* 0.50 suppletoire omslag.

[3]) Waarvan *f* 2.50 primitieve en *f* 0.50 suppletoire omslag.

[4]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42 vlg.

[5]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1892, blz. 176.

[6]) Eene nadere wijziging werd nog vastgesteld in de Zomerverg. van 1905 (zie B. P. B. no. 1115).

DE ROODE POLDER.

Gemeenten: *Woubrugge, Alkemade.*

Nov. 1904.

T. K. 402, 422. W. K. 's Grav. 1.

Deze polder wordt geheel door boezemwater ingesloten, en wel:

ten *noorden* door de *Vaarsloot*, ook wel *Sting-* of *Ringsloot* genaamd, scheidende van den *Vrouwe Vennepolder*;

ten *oosten* door de *Zuidzijdervaart*, scheidende van den *Blaauwen* en van den *Hoogmadeschen polder*;

ten *zuiden* door de *Hordijkssloot*, hier ook wel *Vaarsloot* genaamd, scheidende van den hieronder te behandelen *Boschpolder*, en

ten *westen* eerst door dezelfde *Hordijkssloot*, scheidende van denzelfden *Boschpolder* en daarna door de *Stroomsloot* scheidende van den hierboven beschreven polder *Boterhuis*.

De *Stroomsloot* en de *Hordijkssloot*, voor zoover deze de westelijke grens vormt, zijn tevens de grensscheiding tusschen de gemeenten *Warmond* en *Leiderdorp* ten westen en *Alkemade* en *Woubrugge* ten oosten. De grenssloot tusschen de gemeenten *Alkemade* ten noorden en *Woubrugge* ten zuiden doorsnijdt den polder van het westen naar het oosten met eenige bochten en verdeelt hem in twee ongeveer even groote deelen. Het noordelijk deel, onder *Alkemade* beslaat eene oppervlakte van 103.78.20 H.A., het zuidelijk deel, onder *Woubrugge* eene oppervlakte van 94.37.97 H.A. De geheele polder is dus groot 198.16.17 H.A. Eenige perceelen boezemland langs de *Stroomsloot* liggen binnen de poldergrens. Zoowel uit de *Zuidzijdervaart* als uit de *Vaarsloot* en de *Stroomsloot*, springen eenige korte, tusschen kaden besloten boezemvaarslootjes in den polder in.

De polder is ontstaan door combinatie en vereeniging van acht kleinere poldertjes, genaamd: de *Burgemeester Lugters ende Schaakpolder*, de *Jacob Pietersz. polder*, nog de *Burgemeester Lugterspolder*, de *Knotterpolder*, de *Frans Pietersz. polder*, *'t Gasthuijs polder*, het poldertje van *Jan Gerritsz. van Heijningen cum socijes* benevens de aan de abdij van *Rijnsburg* toebehoord hebbende polder genaamd de *Suijdvenne*. Tot die combinatie werd den 3 October 1628 consent verleend door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* [1]. De aldus ontstane polder heette langen tijd de *West Laege Lantspolder* [2]. Eerst in het einde der 18de of den aanvang der 19de eeuw kwam de naam *Roopolder*, later *Roode polder* in zwang.

---

[1]) *Rijnland's* O. A. L' 91, n°. 2110. In het Alphabetisch Register op het Oud Archief (blz. 254) wordt dit consent ten onrechte voorgesteld als betrekking hebbende op den *Veenderpolder*.

[2]) Vgl. de kaarten van Dou van 1647, 1687 en 1746.

De kaden rond den polder worden, volgens de keur, die evenwel gee afmetingen voorschrijft, onderhouden op kosten van den polder zelve, do de borgaten moeten door de bruikers van het land, waarop de kade geleg is, gedicht worden. Volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen hadd de kaden in Juli 1904 eene kruinshoogte van 0.37 tot 0.08 M. ÷ A. P. eene kruinsbreedte van 0.25 tot 1.30 M.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren as houten roeden staande in het noordoostelijk deel aan de *Zuidzijdervaart* daarop uitslaande. De hoofdafmetingen van den molen zijn:

vlucht der wieken	23.00 M.	
middellijn scheprad	5.70 „	
breedte der schoepen	0.40 „	
hartlijn wateras	0.30 „	+ A. P.
bovenkant opleider	1.10 „	÷ A. P.

Het winterpeil, van 1 September tot 1 Mei, is in de keur bepaald op 2. M. ÷ A. P. en het zomerpeil, van 1 Mei tot 1 September, op 2.00 M. ÷ A. Het Bestuur is bevoegd, wegens bijzondere omstandigheden in het belang v den polder, den duur van het zomerpeil te verkorten.

Waterinlating in den polder heeft op last van het Bestuur plaats do openzetting van de molenwachtdeur. Voor het gebruik van particuliere inlaa duikers tot ververshing van spoelstoepen geeft de keur de noodige voo schriften.

De keur bepaalt de afmetingen waarop de molen- of tochtslooten en d schei- of heinslooten moeten worden onderhouden, de eersten door den polde de laatsten door de aangrenzende eigenaars. Hoofdwaterleiding is de *Rood wetering*, die van af den zuidelijken polderrand noordwaarts loopt en uitmond in den *Molentocht* die den polder van west naar oost doorsnijdt en het wat naar den molen voert. Ten noorden van dien *Molentocht* liggen nog eeni *vaarslooten* die op dezelfde afmetingen onderhouden worden.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden; het zetelt *Woubrugge*.

De omslag, telkens geheven over 193.32.79 H.A., bedroeg in de jaren 189 1902 resp. *f* 3.—, *f* 4.—, *f* 3.75, *f* 4.25 en *f* 3.— per H.A.

Vrijdom van omslagen is toegekend aan de molenwerf en aan de „water buiten den polder gelegen" (lees: de landen die op het boezem- of buit water afwateren).

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 13

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858; blz. 42, vlg.

DE BOSCHPOLDER.

Gemeenten: *Leiderdorp, Woubrugge.*

Febr. 1904.
T. K. 422. W. K. 'sGrav. 1.

De *Boschpolder* vormt een op zich zelf staand eiland, ingesloten door de navolgende boezemwateren: aan de zuidoostzijde de *Does*; aan de zuidwestzijde de *Dwarswetering*, hem scheidende van den *Munnikkenpolder;* aan de noordwest- en noordzijde de *Leisloot* en de *Hofdijkssloot*, hem resp. scheidende van den *Boterhuis-* en van den *Roodenpolder*, en aan de noordoostzijde de *Zuidzijdervaart*, hem scheidende van den *Hoogmadeschen* en van den *Piespolder*. De *Leisloot* loopt evenwijdig aan de *Does*; de *Hofdijksloot* loopt eerst evenwijdig aan de *Dwarswatering*, maakt daarna een rechten hoek en vervolgt zijn loop verder ongeveer evenwijdig aan de *Does*; dit laatste gedeelte staat ook wel bekend onder den naam van *Vaarsloot*.

De polder wordt geheel ingesloten door eigen kaden; het onderhoud was vroeger verhoefslaagd doch is in 1863 ten laste van den polder genomen. De afmetingen zijn niet in de polderkeur voorgeschreven. Volgens in Juli 1903 van *Rijnlands* wege verrichte opnemingen wisselde de kruinshoogte der kaden af van ongeveer 0.25 M. ÷ tot 0.05 M. + A.P. en de breedte van 0.20 tot 1.20 M. Deze afmetingen kwamen zelfs ook voorlangs de *Dwarswetering*, welke in 1877 van *Rijnland's* wege is verbreed en verdiept, bij welke gelegenheid langs den *Boschpolder* eene geheele nieuwe kade is gemaakt met eene kruinshoogte van 0.90 M + A.P. bij eene kruinsbreedte van 1.00 M. [1]) Deze kade levert dus een merkwaardig voorbeeld van verzakking en inklinking op.

Binnen zijne grenzen is de polder in het geheel groot 149.27.59 H.A. Hij wordt bemalen door een windschepradmolen met houten assen en roeden, staande aan den zuidoostelijken rand en uitslaande op de *Does*. De molen, eigendom van den polder, staat op particulieren grond, voor het gebruik waarvan jaarlijks eene recognitie van *f* 5,— wordt betaald. De hoofdafmetingen zijn:

vlucht der wieken	21.10 M.
middellijn scheprad.	4.86 „
breedte der schoepen	0.34 „

De bemaling geschiedt van 1 Mei tot 1 September op een zomerpeil van 1.78 en van 1 September tot 1 Mei op een winterpeil van 1.82 M. ÷ A.P., beiden in de keur vastgesteld. De zomertijd en de wintertijd kunnen door het bestuur des noodig geoordeeld, verlengd of verkort worden.

Waterinlating kan in den zomer plaats hebben door den molen uit de *Does* en door een inlaatduiker uit de *Dwarswatering*. Deze duiker is in onderhoud

---

[1]) Bestek n° 8 van *Rijnland*.

bij den polder en werd in 1888 gesticht. Hij mag alleen tusschen zonsop- en zonsondergang gebruikt worden. Bij bereikt zomerpeil moet de inlating gestaakt worden.

De molentocht doorsnijdt den polder van het noordwesten naar het zuidoosten en wordt gevormd door een afgesneden deel van de *Hofdijkssloot*, die vroeger doorliep tot in de *Does* [1]). Hij vormt de grensscheiding tusschen de gemeenten *Leiderdorp* en *Woubrugge* en is grootendeels eigendom van den polder, doch wordt, evenals alle andere schei- of heimslooten, onderhouden door de aangelanden op in de keur voorgeschreven afmetingen.

Van het noordoosten naar het zuidwesten wordt de polder doorsneden door den grindweg van *Hoogmade* naar *Leiderdorp*, die met bruggen over de *Zuidzijdervaart* en de *Dwarswatering* gevoerd wordt. Concessie tot den aanleg van dien weg, met recht tot tolheffing, werd bij K. B. van 24 Mei 1861 n° 74 verleend aan de Erven C. SPRONG [2]). Behalve de genoemde geven nog twee bruggen over de *Vaarsloot* of *Hofdijkssloot* en éene brug over de *Dwarswatering* toegang tot den polder.

Een inspringend vaarslootje aan de *Hofdijkssloot* onder *Woubrugge* is omkaad.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden; het zetelt te *Leiderdorp*.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 4.—, *f* 3.50, *f* 6.—, *f* 3.50 en *f* 3.50 per H.A. en werd steeds geheven over 146.18.35 H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 November 1858 n° IV [3]), goedgekeurd bij K. B. van 27 November d.a.v. n° 61 (B. P. B. n° 262).

De keur werd laatstelijk in 1900 vastgesteld.

DE ZWEILANDERPOLDER.

Gemeenten: *Warmond, Alkemade.*

Nov. 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

De *Zweilanderpolder* grenst ten noorden aan het *Zweiland*, waarnaar hij genoemd is, en wordt overigens ingesloten:

ten *oosten* door de *Zevenhuizervaart*, scheidende van den polder *Waterloos*;

ten *zuiden* eerst door de *Boekhorstvaart* en de *Pieter Mauritsvaart*, scheidende van den hieronder te beschrijven *Vrouwe-Vennepolder* en daarna door het *Vennemeer*, en

---

[1]) Zie de kaart van BALTHASAR (1611—15).

[2]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland* 1888; blz. 93.

[3]) Not. Prov. Staten; Herstverg. 1858; blz. 23 vlg.

ten *westen* door de *Zijp* scheidende van den polder *Boterhuis*.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van ruim 111 H.A., ıarvan het grootste deel of ongeveer 64 H.A. in de gemeente *Warmond* en ıgeveer 47 H.A. in de gemeente *Alkemade*. De grens tusschen beide geıeenten wordt gevormd door de noordwaarts loopende *Pieter Mauritsvaart*, ie, tusschen kaden ingesloten, een eind weegs in den polder inspringt en ienst doet als voorboezem voor den molen, door de in het verlengde daarvan ggende *Molenwatering* tot nabij den noordelijken polderrand en door eene ostwaarts tot aan de *Zevenhuizervaart* loopende grenssloot. Het deel onder *lkemade* gelegen, ten oosten der *Pieter Mauritsvaart*, is de *Vrije en Lage Boekhorst*, weleer behoorende tot de heerlijkheid *Boekhorst* onder *Noordwijkerhout* gelegen, waaraan ook de *Boekhorstvaart* haren naam ontleend.

Een klein complex perceeltjes nabij het punt van uitmonding van de *Zijp* in het *Zweiland* ligt, als boezemland, binnen de poldergrens doch buiten de waterkeerende kade.

De kade wordt voor rekening des polders onderhouden. Volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen had zij in Juli 1904 eene kruinshoogte van 0.30 M. ÷ tot 0.11 M. + A. P. en eene kruinsbreedte van 0.40 tot 1.80 M.

De bemaling heeft plaats door een windvijzelmolen met ijzeren as en houten roeden staande ongeveer midden in den polder aan het noordelijk uiteinde van de *Pieter Mauritsvaart*, waarop hij uitslaat. De molen heeft een vlucht van 17.20 M.; de vijzel, voorzien van 3 draden, heeft een middellijn en een spoed beiden van 1.24 M. en eene helling van 28°.

Het polderpeil is volgens opgaaf van het bestuur gemiddeld 1.95 M. ÷ A. P.; de waterstaatskaart geeft een winterstand van 2.00 en een zomerstand van 1.80 M. ÷ A. P. aan. Waterinlating kan plaats hebben door of van wege het Bestuur door twee inlaatduikers, bij den polder in onderhoud. Een dier inlaatduikers staat in den noordwestelijken polderhoek nabij het punt van samenkomst van de *Zijp* met het *Zweiland*.

De *Molenwatering*, loopende van af den molen noordwaarts tot nabij den noordelijken polderrand wordt door den polder onderhouden; alle overige polderslooten zijn in onderhoud bij de aangelande eigenaars.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters; het zetelt te *Warmond*.

De omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 2.50, *f* 3.50, *f* 3.50, *f* 2.50 en *f* 5.— per H.A. en werd telkens geheven over 111.24.35 H.A.

Het bijzonder Reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K.B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 151).

De polder had vroeger eene keur, vastgesteld in 1870 [2]); thans heeft hij er geen meer.

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vlg.

[2]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 160.

len polder en werd in 1888 gesticht. Hij mag alleen tusschen zons zonsondergang gebruikt worden. Bij bereikt zomerpeil moet de inlating ge worden.

De molentocht doorsnijdt den polder van het noordwesten naar het zuid en wordt gevormd door een afgesneden deel van de *Hofdijkssloot*, die v doorliep tot in de *Does* [1]). Hij vormt de grensscheiding tusschen de gem *Leiderdorp* en *Woubrugge* en is grootendeels eigendom van den polder wordt, evenals alle andere schei- of heimslooten, onderhouden door de landen op in de keur voorgeschreven afmetingen.

Van het noordoosten naar het zuidwesten wordt de polder doorsnede den grindweg van *Hoogmade* naar *Leiderdorp*, die met bruggen over de *zijdervaart* en de *Dwarswatering* gevoerd wordt. Concessie tot den van dien weg, met recht tot tolheffing, werd bij K. B. van 24 Mei 1861 n° 74 ve aan de Erven C. SPRONG [2]). Behalve de genoemde geven nog twee br over de *Vaarsloot* of *Hofdijkssloot* en éene brug over de *Dwarswatering* to tot den polder.

Een inspringend vaarslootje aan de *Hofdijkssloot* onder *Woubrugge* is on

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden; het ze *Leiderdorp*.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 4.—, *f* 3.50, *f* 3.50 en *f* 3.50 per H.A. en werd steeds geheven over 146.18.35 H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Nov 1858 n° IV [3]), goedgekeurd bij K. B. van 27 November d.a.v. n° 61 (B. P. B. n

De keur werd laatstelijk in 1900 vastgesteld.

DE ZWEILANDERPOLDER.

Gemeenten: *Warmond, Alkemade.*

Nov. 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

De *Zweilanderpolder* grenst ten noorden aan het *Zweiland*, waarna genoemd is, en wordt overigens ingesloten:

ten *oosten* door de *Zevenhuizervaart*, scheidende van den polder *Wat*

ten *zuiden* eerst door de *Boekhorstvaart* en de *Pieter Mauritsvaart*, dende van den hieronder te beschrijven *Vrouwe-Vennepolder* en daarn het *Vennemeer*, en

---

[1]) Zie de kaart van BALTHASAR (1611—15).

[2]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland* 1888; blz. 93.

[3]) Not. Prov. Staten; Herstverg. 1858; blz. 23 vlg.

ten *westen* door de *Zijp* scheidende van den polder *Boterhuis*.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van ruim 111 H.A., waarvan het grootste deel of ongeveer 64 H.A. in de gemeente *Warmond* en ongeveer 47 H.A. in de gemeente *Alkemade*. De grens tusschen beide gemeenten wordt gevormd door de noordwaarts loopende *Pieter Mauritsvaart*, die, tusschen kaden ingesloten, een eind weegs in den polder inspringt en dienst doet als voorboezem voor den molen, door de in het verlengde daarvan liggende *Molenwatering* tot nabij den noordelijken polderrand en door eene oostwaarts tot aan de *Zevenhuizervaart* loopende grenssloot. Het deel onder *Alkemade* gelegen, ten oosten der *Pieter Mauritsvaart*, is de *Vrije en Lage Boekhorst*, weleer behoorende tot de heerlijkheid *Boekhorst* onder *Noordwijkerhout* gelegen, waaraan ook de *Boekhorstvaart* haren naam ontleend.

Een klein complex perceeltjes nabij het punt van uitmonding van de *Zijp* in het *Zweiland* ligt, als boezemland, binnen de poldergrens doch buiten de waterkeerende kade.

De kade wordt voor rekening des polders onderhouden. Volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen had zij in Juli 1904 eene kruinshoogte van 0.30 M. ÷ tot 0.11 M. + A. P. en eene kruinsbreedte van 0.40 tot 1.80 M.

De bemaling heeft plaats door een windvijzelmolen met ijzeren as en houten roeden staande ongeveer midden in den polder aan het noordelijk uiteinde van de *Pieter Mauritsvaart*, waarop hij uitslaat. De molen heeft een vlucht van 17.20 M.; de vijzel, voorzien van 3 draden, heeft een middellijn en een spoed beiden van 1.24 M. en eene helling van 28°.

Het polderpeil is volgens opgaaf van het bestuur gemiddeld 1.95 M. ÷ A. P.; de waterstaatskaart geeft een winterstand van 2.00 en een zomerstand van 1.80 M. ÷ A. P. aan. Waterinlating kan plaats hebben door of van wege het Bestuur door twee inlaatduikers, bij den polder in onderhoud. Een dier inlaatduikers staat in den noordwestelijken polderhoek nabij het punt van samenkomst van de *Zijp* met het *Zweiland*.

De *Molenwatering*, loopende van af den molen noordwaarts tot nabij den noordelijken polderrand wordt door den polder onderhouden; alle overige polderslooten zijn in onderhoud bij de aangelande eigenaars.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters; het zetelt te *Warmond*.

De omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 2.50, *f* 3.50, *f* 3.50, *f* 2.50 en *f* 5.— per H.A. en werd telkens geheven over 111.24.35 H.A.

Het bijzonder Reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n. III [1]), goedgekeurd bij K.B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 151). De polder had vroeger eene keur, vastgesteld in 1870 [2]); thans heeft hij geen meer.

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vlg.

[2]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 160.

bij den polder en werd in 1888 gesticht. Hij mag alleen tusschen zonsop- en zonsondergang gebruikt worden. Bij bereikt zomerpeil moet de inlating gestaakt worden.

De molentocht doorsnijdt den polder van het noordwesten naar het zuidoosten en wordt gevormd door een afgesneden deel van de *Hofdijkssloot*, die vroeger doorliep tot in de *Does* [1]). Hij vormt de grensscheiding tusschen de gemeenten *Leiderdorp* en *Woubrugge* en is grootendeels eigendom van den polder, doch wordt, evenals alle andere schei- of heimslooten, onderhouden door de aangelanden op in de keur voorgeschreven afmetingen.

Van het noordoosten naar het zuidwesten wordt de polder doorsneden door den grindweg van *Hoogmade* naar *Leiderdorp*, die met bruggen over de *Zuidzijdervaart* en de *Dwarswatering* gevoerd wordt. Concessie tot den aanleg van dien weg, met recht tot tolheffing, werd bij K. B. van 24 Mei 1861 n° 74 verleend aan de Erven C. SPRONG [2]). Behalve de genoemde geven nog twee bruggen over de *Vaarsloot* of *Hofdijkssloot* en éène brug over de *Dwarswatering* toegang tot den polder.

Een inspringend vaarslootje aan de *Hofdijkssloot* onder *Woubrugge* is omkaad.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden; het zetelt te *Leiderdorp*.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 4.—, *f* 3.50, *f* 6.—, *f* 3.50 en *f* 3.50 per H.A. en werd steeds geheven over 146.18.35 H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 November 1858 n° IV [3]), goedgekeurd bij K. B. van 27 November d.a.v. n° 61 (B. P. B. n° 262).

De keur werd laatstelijk in 1900 vastgesteld.

DE ZWEILANDERPOLDER.

Gemeenten: *Warmond, Alkemade.*

Nov. 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

De *Zweilanderpolder* grenst ten noorden aan het *Zweiland*, waarnaar hij genoemd is, en wordt overigens ingesloten:

ten *oosten* door de *Zevenhuizervaart*, scheidende van den polder *Waterloos*;

ten *zuiden* eerst door de *Boekhorstvaart* en de *Pieter Mauritsvaart*, scheidende van den hieronder te beschrijven *Vrouwe-Vennepolder* en daarna door het *Vennemeer*, en

---

[1]) Zie de kaart van BALTHASAR (1611—15).

[2]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland* 1888; blz. 93.

[3]) Not. Prov. Staten; Herstverg. 1858; blz. 23 vlg.

ten *westen* door de *Zijp* scheidende van den polder *Boterhuis.*

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van ruim 111 H.A., waarvan het grootste deel of ongeveer 64 H.A. in de gemeente *Warmond* en ongeveer 47 H.A. in de gemeente *Alkemade.* De grens tusschen beide gemeenten wordt gevormd door de noordwaarts loopende *Pieter Mauritsvaart*, die, tusschen kaden ingesloten, een eind weegs in den polder inspringt en dienst doet als voorboezem voor den molen, door de in het verlengde daarvan liggende *Molenwatering* tot nabij den noordelijken polderrand en door eene oostwaarts tot aan de *Zevenhuizervaart* loopende grenssloot. Het deel onder *Alkemade* gelegen, ten oosten der *Pieter Mauritsvaart*, is de *Vrije en Lage Boekhorst,* weleer behoorende tot de heerlijkheid *Boekhorst* onder *Noordwijkerhout* gelegen, waaraan ook de *Boekhorstvaart* haren naam ontleend.

Een klein complex perceeltjes nabij het punt van uitmonding van de *Zijp* in het *Zweiland* ligt, als boezemland, binnen de poldergrens doch buiten de waterkeerende kade.

De kade wordt voor rekening des polders onderhouden. Volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen had zij in Juli 1904 eene kruinshoogte van 0.30 M. ÷ tot 0.11 M. + A. P. en eene kruinsbreedte van 0.40 tot 1.80 M.

De bemaling heeft plaats door een windvijzelmolen met ijzeren as en houten roeden staande ongeveer midden in den polder aan het noordelijk uiteinde van de *Pieter Mauritsvaart*, waarop hij uitslaat. De molen heeft een vlucht van 17.20 M.; de vijzel, voorzien van 3 draden, heeft een middellijn en een spoed beiden van 1.24 M. en eene helling van 28°.

Het polderpeil is volgens opgaaf van het bestuur gemiddeld 1.95 M. ÷ A. P.; de waterstaatskaart geeft een winterstand van 2.00 en een zomerstand van 1.80 M. ÷ A. P. aan. Waterinlating kan plaats hebben door of van wege het Bestuur door twee inlaatduikers, bij den polder in onderhoud. Een dier inlaatduikers staat in den noordwestelijken polderhoek nabij het punt van samenkomst van de *Zijp* met het *Zweiland.*

De *Molenwatering*, loopende van af den molen noordwaarts tot nabij den noordelijken polderrand wordt door den polder onderhouden; alle overige polderslooten zijn in onderhoud bij de aangelande eigenaars.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters; het zetelt te *Warmond.*

De omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 2.50, *f* 3.50, *f* 3.50, *f* 2.50 en *f* 5.— per H.A. en werd telkens geheven over 111.24.35 H.A.

Het bijzonder Reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K.B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 151).

De polder had vroeger eene keur, vastgesteld in 1870 [2]); thans heeft hij er geen meer.

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vlg.

[2]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 160.

DE VROUWE-VENNEPOLDER.

Gemeenten : *Alkemade, Warmond.*

Nov. 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

Ten zuiden van den hierboven beschreven *Zweilanderpolder*, en daarvan gescheiden door de *Boekhorstvaart* en, over korten afstand aan de westzijde ook door de *Pieter Mauritsvaart*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Alkemade* ten oosten en *Warmond* ten westen, ligt de *Vrouwe-Vennepolder*, die overigens wordt ingesloten: ten *westen* door het *Vennemeer* en door het van den *Boterhuispolder* scheidende *Achtergat*; ten *zuiden* eerst door de *Vaarsloot* scheidende van den *Rooden polder* en daarna door de *Stingsloot*, scheidende van den *Blauwen polder*, en ten *oosten* door de *Oude Ade*, scheidende van de *Drooggemaakte Akkersloot-, Hertogs- en Blijverspolders*.

Binnen zijne grenzen is de polder groot 170.97.26 H.A., waarvan 164.66.38 H.A. liggen in de gemeente *Alkemade* en slechts eene kleine strook tegen het *Achtergat*, ten westen van den straks te noemen grindweg, ter grootte van 6.30.88 H.A. in de gemeente *Warmond*.

Enkele perceeltjes langs het *Vennemeer* en de *Oude Ade* liggen binnen de poldersgrens doch buiten de waterkeering en betalen, als boezemland geen polderlasten, ofschoon die vrijdom in het bijzonder reglement niet omschreven is.

De polderkaden worden door den polder onderhouden en moeten volgens keur eene hoogte hebben = A.P. en eene kruinsbreedte van minstens 0.80. M.

De bemaling heeft plaats door een windschepradmolen van 22.00 M. vlucht met ijzeren as en houten roeden staande aan en uitslaande op de *Oude Ade* iets ten zuiden van de brug over deze in den straks te noemen grindweg. Het scheprad heeft een middellijn van 5.80 M. en een schoepbreedte van 0.38 M. De hartlijn der wateras ligt op 0.30 M. + A.P. en de bovenkant van den opleider op 1.06 M ÷ A.P.

Het winterpeil, in de maanden October tot en met Maart, is in de keur bepaald op 1.97 M. ÷ A.P. en het zomerpeil, in de overige maanden, op 1.90 M. ÷ A.P.

Waterinlating geschiedt door of van wege het Bestuur onder in de keur gestelde voorschriften door een inlaatduiker met stop aan de *Vaarsloot* ten westen van de brug over deze in den reeds genoemden grindweg. Deze inlaatduiker is in onderhoud bij den polder. Omtrent het te hebben en gebruiken van andere, particuliere inlaatduikers tot ververschin van stoepslooten geeft de keur mede voorschriften.

Hoofdwaterleiding is de *Molentocht*, die den polder van west naar oost, recht op den molen aan doorsnijdt en twee zuidwaartsche aftakkingen heeft, een in het midden en een in het westen. Deze molentocht is eigendom des polders

wordt door dezen gediept en geschoten. Het verdere onderhoud is, evenals dat r overige hein- of schei- en langs- en dwarsslooten, ten laste der aangelande enaars. Alle waterleidingen moeten voldoen aan in de keur bepaalde afetingen.

De polder wordt doorsneden door den grindweg van *Leiden* naar *Rijpwetering*, hier eigendom van en in beheer bij de gemeente *Alkemade*. Deze weg 1868 aangelegd, komt uit den polder *Boterhuis* met eene brug over de *aarsloot* in den polder, loopt eerst langs de grensscheiding tusschen de gemeenten *lkemade* en *Warmond* noordwaarts tot nabij het *Vennemeer* en buigt zich n oostwaarts om ten noorden langs den molentocht, om met eene brug over *Oude Ade* voerende naar de *Akkersloot-*, *Hertogs- en Blijverspolders*, den older weder te verlaten. Een drietal bruggen onderhouden de watergemeenschap.

Langs den oostelijken polderrand, iets ten westen van de waterkeering loopt og een particuliere gruisweg, die zoowel over de *Stingsloot* als over de *ude Ade* overbrugd is en van uit den *Blaauwen polder* toegang geeft tot den ovengenoemden grindweg.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters; het etelt te *Alkemade*.

De omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resg. *f* 6.—, *f* 2.50, *f* 4.—, *f* 4.— n *f* 6.— per H.A. en werd in de drie eerstgenoemde jaren geheven over 62.55.02 en in de twee laatstgenoemde over 164.06.86 H.A.

Een vroeger bij K. B. van 24 November 1830, n°. 91 goedgekeurd Reglement n Bestuur voor den polder, waarbij o.a. het beheer was opgedragen aan den urgemeester van *Alkemade* en aan vier Poldermeesters, werd bij Statenbesluit n 13 Juli 1858 n° III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71, . P. B. n°. 142), vervangen door het thans van kracht zijnde bijzondere eglement.

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE KAAGERPOLDER.

Gemeente : *Alkemade*.

Mei 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

De *Kaagerpolder* vormt een eiland, dat, aan de noordzijde begrensd door de ingvaart van den *Haarlemmermeerpolder*, aan de overige zijden omgeven wordt oor de overgebleven zuidelijke uitloopers van het *Haarlemmermeer*, ter plaatse oeger het *Kaager meer* geheeten, als: aan de oostzijde de *Balgerij* en de

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vgl.

Kever, aan de zuidzijde het *Spijkerboor*, aan de zuidwestzijde de *Eymerspoel* en aan de westzijde de *Dieperpoel* en het *Gravenwater*.

De polder is rondom ingesloten door eene eigen kade; langs de westzijde wordt die kade gevormd door den *Kaagdijk*, waarover een puinweg loopt. Langs dien weg ligt het dorp de Kaag; de huiserven ten westen van dien weg zijn boezemland en liggen buiten de poldergrens. Eveneens buiten de kade en buiten de poldergrens liggen enkele perceelen boezemland langs den *Eymerspoel* en langs den *Kever*.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van 99.31.28 H.A.

De kaden rondom den polder worden voor rekening van den polder onderhouden, behalve de kade langs de *Ringvaart*, die eigendom is van en in onderhoud is bij den *Haarlemmermeerpolder*. Deze laatste had, volgens van *Rijnlands* wege gedane opmetingen, in Augustus 1903 eene hoogte van 0.04 à 0.23 M. + A. P. en eene kruinsbreedte van 0.70 à 0.90 M. De overige kaden waren, volgens die zelfde opmetingen, hoog van 0.25 M. ÷ tot 0.14 M. + A. P. en breed op de kruin van 0.45 tot 1.40 M. De *Kaagdijk* heeft het onderwerp uitgemaakt van eene overeenkomst, den 15 Februari 1849, ter beeindiging van gerezen geschillen, tusschen het polderbestuur en de eigenaren van de huiserven van het dorp *de Kaag* gesloten. Volgens die overeenkomst zou de dijk voortaan zoowel tot polderwaterkeering als tot „een algemeen voet of gangpad" dienen. Hij zou door den polder worden gemaakt op eene hoogte van 0.10 M. + A. P. en eene kruinsbreedte van 1.80 M. en door dezen verder behoorlijk onderhouden en beschulpt worden. De onderhoudskosten zouden door beide partijen, ieder voor de helft, gedragen worden. Het berijden van den weg werd verboden; alleen den ingelanden-bruikers werd toegestaan, daarover ledige wagens of alleenloopende paarden of vee, mits aan een touw en stapvoets, te vervoeren.

Daar de polder geene keur heeft, zijn de afmetingen der kaden overigens aan geene voorschriften gebonden.

De bemaling heeft plaats door een houten windvijzelmolen op steenen voet, met eene vlucht van 15.65 M. De vijzel heeft eene middellijn van 1.20 M., een spoed van 1.30 M. en eene helling van 20° [1]). De molen staat aan den oostelijken polderrand en slaat door twee voorboezems uit op de *Balgerij* en op den *Kever*. Deze voorboezems, eigendom van den polder, omsluiten aan de noord- en westzijde een eilandvormig perceel boezemland.

Drie molentochten loopen, evenwijdig aan elkander, van west naar oost door den polder en verdeelen hem in drie strooken, den *Noordpolder*, den *Middelpolder* en den *polder op den Kever*. In den *Middelpolder* loopt nog een dwarstocht, die den middensten molentocht van zuid naar noord kruist. De

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 162.

zuidelijke molentocht staat ook bekend onder den naam van *Zijdersloot.* Alle genoemde tochten zijn eigendom des polders.

Waterinlating kan plaats hebben door drie inlaatduikers in de polderkade; een nabij den molen, een aan den *Eymerspoel* in den *polder op den Kever* en een aan het *Gravenwater* in den *Kaagdijk* nabij de dorpskerk. Deze duikers zijn in onderhoud bij den polder.

Bij de droogmaking van het *Haarlemmermeer* werd eenige grond aan de noordzijde des polders door de *Ringvaart* ingenomen. Voor het afgesneden deel betaalde de *Haarlemmermeerpolder* sedert de gewone polderlasten; deze werden echter in 1874 voor *f* 303.03 afgekocht [1]).

Zoowel in 1807 als in 1836 liep de polder na doorbraak in.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De omslag, telkens geheven over de volle polderoppervlakte, bedroeg in de jaren 1898—1902 *f* 5.— per H.A.; alleen in 1901 bedroeg hij *f* 10.— per H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 2 November 1859 n°. II [2]), goedgekeurd bij K. B. van 9 December d.a.v. n°. 69 (B. P. B. n°. 374).

DE POLDER WATERLOOS.

Gemeenten: *Alkemade, Warmond* [3]).

Nov. 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

Deze polder, vroeger bekend onder den naam van den *Zevenhuizerpolder*, ontleent zijn tegenwoordigen naam aan de *Waterloos*, zijnde de oude benaming [4]) van het boezemwater, dat den *Kiekpoel* met den *Koppoel* verbindt, en ten westen rondom het *Hoornpoldertje* loopt. Hij wordt begrensd door die *Waterloos* en den *Koppoel* ten oosten, door de *Zomersloot*, scheidende van de hieronder te beschrijven *Drooggemaakte Akkersloot-, Hertogs- en Blijverspolders* ten zuiden, door de *Zevenhuizervaart*, scheidende van den *Zweilanderpolder* en door het *Zweiland* ten westen, door het *Spijkerboor* en de *Sever* ten noorden en door den van den *Buurterpolder* scheidenden *Diepenhoek* ten noordoosten.

De geheele polder beslaat eene oppervlakte van 149.27.80 H.A., waarvan verreweg het grootste gedeelte of 135.05.60 H.A. gelegen is in de gemeente

---

[1]) Zie Not. Hoofdingelanden *Haarlemmermeerpolder* 1874, blz. 35 vlg. en rekening *Kaagerpolder* over 1875.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1859, blz. 12 vlg.

[3]) Het bijzondere reglement vermeldt ten onrechte slechts de gemeente *Alkemade.*

[4]) Vgl. de kaart van Dou van 1746

Alkemade; slechts de noordwestelijke hoek langs het *Zweiland*, ter grootte van 14.22.20 H.A. ligt onder *Warmond*; de grenssloot tusschen beide gemeenten loopt met eenige bochten door den polder.

De waterkeerende ringkade wordt door den polder onderhouden op in de keur voorgeschreven afmetingen, n.l. eene kruinshoogte van 0.30 M. + A.P. bij eene kruinsbreedte van minstens 1.00 M.

De bemaling heeft plaats door een windschepradmolen met ijzeren as en wieken staande nabij den oostelijken polderrand en door een korten, omkaden voorboezem uitslaande op de *Waterloos*. De molen heeft een vlucht van 22.50 M., het scheprad een middellijn van 5.40 M. en een schoepbreedte van 0.44 M.

Het winterpeil, gedurende de maanden September tot en met Maart, is in keur bepaald op 1.92 M. ÷ A.P. Gedurende de overige zomermaanden regelt het bestuur den waterstand naar gelang van de weersgesteldheid.

Waterinlating heeft door of van wege het bestuur plaats door een viertal inlaatduikers, bij den polder in onderhoud. Omtrent het hebben en gebruiken van particuliere inlaatduikers tot verversching van stoepslooten geeft de keur eenige voorschriften.

Hoofdwaterleiding is de *Molentocht* loopende vanaf den molen westwaarts tot ongeveer in het midden des polders; hier splitst hij zich in een zuidelijken tak, die zich iets verder weder westwaarts ombuigt, en in een noordelijken tak die zich weder splitst in twee naar het oosten en naar het westen loopende deelen. De geheele Molentocht is eigendom van en in onderhoud bij den polder. Alle overige vaarten, hein- of schei-, langs- en dwarsslooten worden door de aangelande eigenaars onderhonden. De afmetingen van al deze waterleidingen zijn in de keur bepaald.

Het Bestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden; het zetelt te *Alkemade*.

De omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 2.50, *f* 5.—, *f* 5.—, *f* 5.75 en *f* 4.50 per H.A. en werd in die jaren telkens geheven over 145.30.10 H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n° III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n° 71 (B. P. B. n°. 145).

In dit reglement was geen bepaling opgenomen ten aanzien van het toekennen van vrijdom van polderlasten. Toch lagen enkele perceelen grond en water, waaronder ook de *Zevenhuizervaart* en de *Zomersloot*, voor de halve breedte binnen de reglementaire poldergrens doch buiten de waterkeerende kade. Die perceelen betaalden nimmer polderlasten. Op verzoek van het bestuur werd dan ook in overeenstemming met dien feitelijken toestand, bij Statenbesluit van 17 November 1891 n° XVII [2]), goedgekeurd bij K. B. van 11 December d.a.v. n° 14 (B. P. B. n° 928) aan het reglement een art. 8 toegevoegd, waarbij

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858; blz. 42, vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1891; blz. 96.

rijdom van omslag wordt toegekend aan de kadastrale perceelen gemeente *Alkemade*, sectie E n$^{os.}$ 9, 43, 44, 59, 60, 93, 94, 95, 96, 97, 126, 127, 391 en 392 en gemeente *Warmond*, sectie B n°. 234.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE DROOGGEMAAKTE AKKERSLOOT-, HERTOGS- EN BLIJVERSPOLDERS.

Gemeente: *Alkemade.*

Jan. 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

Ingesloten door boezemwateren lagen in het einde der 18de eeuw ten zuiden van den hierboven behandelden polder *Waterloos*, en begrepen tusschen de *Rijpwetering*, de *Ackersloot*, de *Oude Aa* (toen nog voor een deel bekend als de *Wijde sloot* en de *Vennevaart*) en de *Zomersloot* (toen bekend onder den naam van *Hartogssloot*) drie afzonderlijke, door eigen kaden beschermde polders, n.l. de *Akkerpolder* in het zuiden, de *Hartogspolder* in het noorden en de *Blijverpolder* in het noordwesten. De twee eerstgenoemden waren van elkander gescheiden door de *Wijde Sloot*, ook wel *Wout-* of *Woytsloot* genoemd, de twee laatstgenoemden door de *Blijsloot*, beiden eveneens boezemwater. Elke polder had zijn eigen molen. Bij resolutie van 12 Februari 1791 werd door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* aan Schout en ingelanden der drie polders, op hun verzoek, consent verleend tot het onder ééne gemeenschappelijke omdijking brengen en daarna vervenen en droogmaken der drie deelen, een en ander volgens een daarbij vastgesteld reglement. De geheele bedijking zou begrijpen 162 morgen 500 roeden, ongeveer gelijkstaande met 138.5 H.A., verdeeld als volgt:

Akkersloot-polder	70 M.	150 R.
Hartogspolder	59 „	500 „
Blijver-polder	32 „	450 „
te zamen	162 M.	500 R.

De droogmaking kwam in 1816 gereed. De ringdijk, door gehoefslaagden aangelegd, doch daarna door de generale bedijkings-administratie in onderhoud overgenomen, verkreeg eene breedte op het maaiveld van 5 Roeden (= 18.83 M.) en op de kruin van 1 Roede (= 3.77 M.) met eene kruinshoogte van 30 duim (= 0.78 M.) + A.P. aan de kanten en van 36 duim (= 0.94 M.) + A.P. in het midden. De *Wijdesloot*, voor zoover binnenbedijkt, werd aanvankelijk aan de oostzijde, tegen de *Rijpwetering*, door een verlaat afgesloten, doch later gedempt. Thans ligt ongeveer ter plaatse dier voormalige sloot de *Lange weg*, deel van den bij de gemeente *Alkemade* in onderhoud zijnden grindweg van *Rijpwetering* naar *Leiden*, welke weg verder een eindweegs op de kruin van

den ringdijk, langs het zuidelijk deel van den vroegeren *Blijverpolder*, zijn loop vervolgt.

De geheele ringdijk is nog thans in onderhoud bij den polder; de tegenwoordige polderkeur schrijft echter geringere afmetingen voor dan het vroegere reglement, en wel eene kruinsbreedte van 2.00 M. en eene kruinshoogte van A.P.

De poldergrens loopt over het midden van de *Zomersloot*, de *Oude Ade* en de *Akkersloot*, die te zamen de ringsloot van den polder vormen, en langs het westelijk boord van *Koppoel* en *Rijpwetering*, bij deze laatste echter met uitsluiting van enkele perceelen buitenland nabij de ophaalbrug.

Aan de overzijde van de ringsloot liggen: ten noorden de hierboven behandelde polder *Waterloos*, ten oosten de *Vrouwe-Vennepolder*, eveneens reeds behandeld, en ten zuiden de hiernavolgende *Blaauwe polder*.

Van de binnen de poldergrens doch buiten den ringdijk gelegen gronden zijn enkele, als rechtstreeks op het buitenwater afwaterende, vrijgesteld van polderlasten; de overige perceelen, welke allen tegen den ringdijk aanliggen, zijn aan de buitenzijde voorzien van eene kade en worden in de bemaling van den polder opgenomen door middel van duikers in den ringdijk, die door den polder onderhouden worden. Deze perceelen werden, bij de bedijking, van de overige poldergronden afgesneden; bij art. 2 van het bedijkingsreglement werd hun een eeuwigdurende bemaling op kosten van den polder verzekerd tegen betaling van een vast bedrag per morgen, berekend naar het gemiddelde der polderlasten over 20 jaren in de *Akkersloot-* en *Hertogspolders* en over 12 jaren in den *Blijverpolder* en aldus bepaald in den *Akkerslootpolder* op *f* 2.19.2, in den *Hertogspolder* op *f* 3.4.14 en in den *Blijverpolder* op *f* 4.9.4. Naar dien zelfden maatstaf wordt thans, op grond van deze nog steeds in toepassing zijnde regeling, bijgedragen:

in den	*Akkerslootpolder*	door	1.75.93 H.A.	à *f* 3.48	per H.A.
„ „	*Hertogspolder*	„	5.29.60 H.A. [1]	„ „ 3.82	„ „
„ „	*Blijverspolder*	„	1.05.70 H.A.	„ „ 5.24	„ „

te zamen alzoo door 8.11.23 H.A. buiten den ringdijk gelegen gronden.

Met inbegrip van alle buitengronden is de polder in het geheel groot 149.47.56 H.A.

De bemaling geschiedt door een houten windvijzelmolen met ijzeren bovenas en roeden, op een steenen voet, staande ongeveer in het midden der zuidelijke grens en uitslaande op de *Akkersloot*. De hoofdafmetingen zijn:

vlucht der wieken	23.00 M.
middellijn vijzel	1.36 „
spoed in den draad.	1.60 „
helling vijzel	28°
hart opleider aan het boveneinde . . .	0.40 M. ÷ A.P.

[1] Grootendeels in het noordoostelijk deel tegen den *Koppoel* gelegen.

Gedurende de wintermaanden — October tot en met Maart — geschiedt de bemaling tot een peil van 4.00 M. ÷ A.P.; de zomerbemaling wordt door het bestuur naar de weergesteldheid geregeld; gemiddeld is het polderpeil 3.75 M..÷A.P.

De hoofdmolentocht doorsnijdt den polder van het noorden naar het zuiden. Alle waterleidingen worden door de eigenaars [1]) op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden. Dit geldt ook voor de „ringsloot" voor zoover deze binnen de poldergrens ligt, d.i. voor de aan de polderzijde gekeerde helft; van die halve ringsloot zijn echter de *Akkersloot* en de *Zomersloot* eigendom van en in onderhoud bij den polder zelve.

De waterinlating in den polder geschiedt, zoo noodig door middel van twee van schuiven voorziene inlaatduikers onder beheer van het bestuur, dat de sleutels der schuiven onder zijn berusting heeft.

Voor rekening van den polder zijn de twee dwarswegen in den polder, de eene loopende langs den hoofdmolentocht en de andere langs de voormalige *Bijsloot*, thans tochtsloot, beiden met de daarin gelegen duikers en de daarbij behoorende hekken en scheringen; tot het onderhoud behoort ook het vangen van mollen.

Het polderbestuur, bij het bedijkingsreglement opgedragen aan een Schout en drie Gecommitteerden uit de Hoofd-Ingelanden, bestaat thans uit een Voorzitter en drie Leden.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 6.75, *f* 8.25, *f* 5.—, *f* 5.75 en *f* 4.— per H.A. en werd steeds geheven over 130.34.63 H.A.

Het bijzonder reglement van den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 148). Eene wijziging, strekkende om, in overeenstemming met den feitelijken toestand, in het reglement te bepalen, welke perceelen buitenland vrijdom van omslag genieten, werd vastgesteld bij Statenbesluit van 17 Juli 1891 n°. XVII [3]), goedgekeurd bij K. B. van 7 Augustus d.a.v. n°. 25 (B. P. B. n°. 922)

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE BLAAUWE POLDER.

Gemeenten: *Alkemade, Woubrugge.*

Dec. 1903.

T. K. 402, 403. W. K. 's Grav. 1, Utr. 1.

De *Blaauwe polder*, voorheen ook genoemd de *Oud Aase polder*, wordt

---

[1]) Het verdient opmerking, dat de hoofmolentochten in den polder eigendom zijn van den *Jacobswoude*... *Boogerpolder*, bij de vorige poldergroep behandeld.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858; blz. 42, vlg.

[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1891; blz. 72.

geheel ingesloten door boezemwater en wordt begrensd: aan de *noordzijde* door de *Akkersloot*, een klein gedeelte van de *Oude Ade* en de *Vaarsloot* of *Stingsloot*; aan de *westzijde* door de *Zuidzijder-* of *Roode Vaart*; aan de *zuidzijde* door de *Achterwetering*, een stuk van de *Oude Ade*, hier ook wel *Noord-Ade* genoemd en de *Jan Schoynen-* of *Spijkersloot*, en aan de *oostzijde* door de *Rijpwetering*. Buiten de poldergrens liggen eenige kleine perceelen boezemland in den zuidoosthoek des polders, bij de ontmoeting van de *Jan Schoynensloot* met de *Rijpwetering*; daarentegen ligt een klein rietakkertje, dat een eilandje vormt in de *Vaarsloot*, binnen de grens. Vroeger lagen in den zuidoosthoek nog meerdere perceelen als boezemland buiten de poldergrens. Die perceelen, ter grootte van ruim 3 H.A., werden omstreeks 1868 of 1869 van eene kade voorzien die zich ter weerszijden aan de bestaande polderkade aansloot en daarna, door den aanleg van een duiker in de achtergelegen, thans slaper geworden, polderkade, in de bemaling van den *Blaauwen polder* opgenomen tegen bundersgelijke medebetaling in diens lasten. Tot een en ander werd door *Rijnland* vergunning verleend tegen betaling in eens in *Rijnland's* kas van een bedrag van *f* 10.— per bunder als vergoeding voor het gemis aan waterberging op de in te polderen oppervlakte bij hooge boezemstanden [1]). De ligging en aanleg van die nieuwe kade was zoo gunstig gebleken, dat in 1890 overgegaan werd tot afgraving der oude. Met de afkomende specie werden bestaande kaden versterkt en slooten aangevuld. Tot die afgraving werd den 13 September door Dijkgraaf en Hoogheemraden vergunning verleend, nadat eerst in Juli van hetzelfde jaar een reglementswijziging (waarover later) was vastgesteld, strekkende om het nieuw ingepolderde gedeelte binnen de poldergrens te brengen, waardoor het gezag van het polderbestuur over de nieuwe kade verzekerd werd.

Aan de overzijde van de den polder omringende boezemwateren liggen: aan de *noordzijde* de *Drooggemaakte Akkersloot-*, *Hertogs- en Blijvers-* en de *Vrouwe Vennepolder*, aan de *westzijde* de *Roode polder*, aan de *zuidzijde* de *Hoogmadesche* en de *Frederikspolder* en aan de *oostzijde* de *Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking*.

De totale oppervlakte van den polder is 284.43.00 H.A., waarvan 252.74.43 H.A. in de gemeente *Alkemade* en 31.68.57 H.A. (het zuidoostelijk deel) in de gemeente *Woubrugge*.

Het peil van den polder is gedurende den zomer onderworpen aan de beslissing van het bestuur; gedurende de maanden November tot en met Februari geschiedt de bemaling volgens de keur tot het peil van 1.84 M. ÷ A.P., waarop ook de in de keur voorgeschreven afmetingen van waterleidingen enz. worden berekend. Volgens mededeeling van het bestuur bedraagt het gemiddelde jaarpeil 1.87 M. ÷ A. P.

---

[1]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland* 1868, blz. 347.

De ringkade is bij den polder in onderhoud. Volgens de keur moet de kruin eene hoogte hebben van A. P. en eene minste breedte van 0.80 M. Enkele buiten de kade doch binnen de poldergrens gelegen perceelen genieten vrijdom van omslag.

De hoofdwaterleidingen in den polder zijn: de binnenbedijkte *Oude Ade*, die den polder van noord naar zuid in kronkelenden loop doorsnijdt [1]) en de *molentocht*, die in twee takken, de eene beginnende in den noordwest- en de andere in den westhoek, aanvangt en in vereenigden loop oostwaarts vloeit in de genoemde *Oude Ade* [2]). Zij zijn eigendom van en worden beheerd en onderhouden door den polder. Alle overige waterleidingen, waaronder enkele tochten en vaarslooten, worden door de eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden.

Zooals uit voorgaande noot blijkt, was de *Oude Ade* voormaals aan de noordzijde afgesloten door een verlaat of schutsluis. Die schutsluis was in beheer en onderhoud bij den polder en werd in 1847 nog geheel vernieuwd. Nadat reeds in 1873 de opruiming der sluis ter sprake was gebracht, werd tot de opruiming in 1883 overgegaan. De *Oude Ade* werd ter plaatse afgedamd en aan de buitenzijde beschoeid. Behalve die beschoeiing onderhoudt de polder sedert twee vaartuigen, een „bok" en een „boot", die binnen den polder voor het vervoer te water ter beschikking der ingelanden worden gesteld.

Aan het zuidelijk uiteinde der binnenbedijkte *Oude Ade* staat de poldermolen, zijnde een windschepradmolen uitslaande op de *Achterwetering*. De molenas is van gegoten ijzer, de roeden zijn van hout. De wieken hebben een vlucht van 24 Meter. De hoofdafmetingen zijn verder:

middellijn scheprad	5.75 M.		
breedte schoepen	0.50 „		
hart wateras	0.30 „	+	A. P.
bovenkant opleider	1.45 „	÷	„

De waterinlating geschiedt, op last van het bestuur, door openzetten der wachtdeur voor den molen.

Benoorden langs de grensscheiding tusschen de gemeenten *Alkemade* en *Woubrugge* loopt een in 1900 aangelegde kunstweg van *Rijpwetering* naar *Hoogmade*. Behalve over dien weg, die aan de *Rijpwetering* en in de *Noord-Ade* overbrugd is, bestaat er gemeenschap te land met den polder door een

---

[1]) Vroeger liep de *Oude Ade* onafgebroken door van de *Does* naar het *Zweiland*. Op de kaart van BALTHASAR (1611—1615) komt hij nog als zoodanig voor. In 1647 was de *Oud Aase* polder, volgens de kaart van DOU echter reeds ingedijkt en was het binnen den polder gelegen deel der *Oude Ade* aan de zuidzijde afgedamd en aan de noordzijde door een verlaat afgesloten.

[2]) Die molentocht is het verlengde van de tegenwoordige *Stingsloot*, die vrij in de *Oude Ade* uitmondde. De vorige noot is ook hier toepasselijk; aan de westzijde lag na de indijking een verlaat, dat echter sedert lang niet meer bestaat.

aantal voet- en rijbruggen over de *Rijpwetering*, door een ophaalbrug over de *Vaarsloot* in den weg naar het gehucht *Oud Ade* en door een kwakel over het oostelijk uiteinde van de *Achterwetering*.

De polderomslag over de jaren 1898 tot en met 1902 bedroeg resp. *f* 2.75, *f* 4.25, *f* 3.75, *f* 3.25 en *f* 3.— per H.A. en werd steeds geheven over 275.68.42 H.A.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden; het zetelt te *Alkemade.*

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 129). Het werd gewijzigd bij Statenbesluiten van 15 Juli 1890 n°. XIV [2]) en van 19 Juli 1892 n°. XXVIII [3]) resp. goedgekeurd bij K. B. van 10 Augustus 1890 n°. 20 en van 8 Augustus 1892 n°. 21 (B. P. B. n°. 905 en n°. 936). De eerste wijziging strekte tot verandering der poldergrens in voege als boven reeds is vermeld; de tweede wijziging had ten doel in het reglement, in overeenstemming met den feitelijk steeds geheerscht hebbenden toestand, eene bepaling op te nemen, waarbij de gronden en wateren, gelegen buiten den buitenteen der polderkade en niet op den polder afwaterende, vrijgesteld worden van polderlasten.

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE HOOGMADESCHE POLDER.

Gemeente: *Woubrugge.*

Nov. 1904.

T. K. 402, 422. W. K. 's Grav. 1.

De *Hoogmadesche polder* wordt ingesloten: aan de noordzijde door de *Achterwetering*, hem scheidende van den *Blaauwen polder*, aan de oostzijde door de kronkelende *Noord Aa*, hem scheidende van den *Blaauwen* en van den *Fredrikspolder*, aan de zuidzijde eerst over korten afstand door de *Does* en daarna door de *Voorwetering*, hem scheidende van den *Piespolder* en aan de westzijde door de *Zuidzijdervaart*, hem scheidende van den *Bosch-* en van den *Rooden polder*. Hij beslaat in het geheel eene oppervlakte van omstreeks 172 H.A.

De polder is reeds zeer oud. Op de kaart van BALTHASAR (1611—15) komt hij reeds geheel bepolderd voor met een molen aan de *Noord* (toen *Oude*) *Aa*, waar hij nog thans staat. Naast den molen lag destijds een verlaat en stond „'t gerecht." De polder vormde destijds n.l. de Hooge Heerlijkheid *Hoogmade*,

---

1) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vlg.

2) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1890, blz. 163.

3) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1892, blz. 177.

die, oudtijds eigendom van de Heeren van POELGEEST, in 1692 overgegaan is in het bezit van den Heer CORNELIS SPRONG [1]), aan wiens erven hij nog steeds onverdeeld behoort.

De polderkaden worden door de ingelanden-huurders onderhouden en hadden volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen, in Juli 1903 eene kruinshoogte van 0.28 tot 0.07 M. ÷ A.P. en eene kruinsbreedte van 0.40 tot 0.90 M.

Alleen langs de zuidzijde wordt de waterkeering gevormd door den kunstweg van *Leiderdorp* naar *Hoogmade*, die, in 1862 door den administrateur van den polder krachtens bij K. B. van 24 Mei 1861, n°. 74 met recht van tolheffing gedurende 45 jaren verleende concessie aangelegd, het oostelijk deel des polders verder noordwaarts doorsnijdt tot aan de *Kwakelbrug* over de *Achterwetering*, toegang gevende tot den *Blaauwen polder*. Langs de geheele *Voorwetering* ligt, ter weerszijden van dien weg, het dorp *Hoogmade*, dat echter grootendeels op den boezem afwatert.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen van 22.22 M. vlucht [2]), staande aan en uitslaande op de *Oude* of *Noord Aa*, in het midden van den oostelijken polderrand. Het scheprad heeft eene middellijn van 5.22 M. en eene schoepbreedte van 0.40 M. Het hart van de wateras ligt op 0.24^{5} M. + A. P., de bovenkant van den opleider op 1.35 M. ÷ A. P.

Het zomerpeil is volgens de waterstaatskaart 1.80 M. ÷ A. P., doch volgens opgaaf van den poldervertegenwoordiger 1.95 M. ÷ A. P.

Hoofdwaterleiding is de *Hoogmadesche watering*, die den polder van west naar oost, recht op den molen aan, doorsnijdt. Van de uit die watering zuidwaarts opschietende slooten staan een drietal, door schuifduikers onder door den kunstweg, in verbinding met de *Voorwetering*. Behalve door die duikers kan waterinlating ook plaats hebben door openzetting van de wachtdeur van de molen.

Daar de polder in zijn geheel onverdeeld eigendom is, is op hem, krachtens al. 1 van art. 107 van het A. P. R., art. 7 van dat reglement toepasselijk en wijzen de eigenaars een persoon aan, die het Bestuur vertegenwoordigt.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 4.75, *f* 4.50, *f* 6.25, *f* 5.75 en *f* 4.25 per H.A.

Het bijzonder reglement, uit slechts twee artikelen bestaande, werd vastgesteld bij Statenbesluit van 9 Juli 1862 n°. III [3]), goedgekeurd bij K. B. van 8 September d. a. v. n°. 84 (B. P. B. n°. 515).

De polder heeft geene keur. Ook worden de rekeningen en begrootingen niet aan de goedkeuring van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* onderworpen.

---

1) Zie Tegenw. Staat. Deel Holland III, blz 393 vgl.

2) Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 166.

3) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1862, blz. 50 vlg.

DE PIESPOLDER.

Gemeente: *Woubrugge.*

Oct. 1904.

T. K. 422. W. K. 's Grav. 1.

Dit poldertje heeft eene smalle trapeziumvormige gedaante, ligt met een zijner schuine zijden tegen de van den *Hoogmadeschen polder* scheidende *Voorwetering*, welke de noordelijke grens uitmaakt en met de andere tegen de *Does*, welke de zuidelijke grens vormt. De basis vormt de westelijke grens en ligt tegen de *Zuidzijdervaart*, scheidende van den *Boschpolder*, terwijl eindelijk de oostelijke grens gevormd wordt door de topzijde, liggende tegen een kort boezemwatertje, dat de *Voorwetering* met de *Does* verbindt en den polder scheidt van een driehoekig blokje boezemland.

Evenwijdig aan de basis wordt de polder doorsneden door twee andere boezemwatertjes die eveneens de *Voorwetering* met de *Does* verbinden. De watergemeenschap tusschen de drie aldus gevormde deelen, waaruit de polder bestaat, wordt onderhouden door grondduikers onder door de doorsnijdende boezemwatertjes.

De totale oppervlakte van den polder, die aan slechts enkele eigenaren toebehoort, bedraagt ongeveer 14 H.A.

De bemaling geschiedt door een windvijzelmolentje met houten as en roeden, staande in het westelijk polderdeel aan de *Does* en daarop uitslaande. De molen heeft een vlucht van 11.08 M.; de vijzel een middellijn van 0.73 M., een spoed van 0.68 M. en eene helling van 20°.

Het polderpeil is volgens opgaaf 1.58 M. — A.P. Waterinlating kan geschieden door openzetting der molenwachtdeur.

De kaden en slooten worden door hunne eigenaars onderhouden. Volgens van *Rijnland's* wege verrichte opnemingen hadden de kaden in Juli 1903 eene kruinshoogte afwisselende tusschen 0.38 en 0.04 M. ÷ A.P. en eene kruinsbreedte afwisselende tusschen 0.20 en 0.65 M.

Volgens een daarvan bestaande overeenkomst geniet de polder een jaarlijksche tegemoetkoming van *f* 2.50 van den eigenaar van een vijver in den polder voor het afvoeren van het water uit dien vijver.

Het bestuur wordt uitgeoefend door de gezamenlijke stemgerechtigde Ingelanden, die een Vertegenwoordiger aanwijzen. Hoewel het bijzonder reglement bepaalt dat bezoldigingen en schadeloosstellingen met onderling goedvinden niet genoten worden, wordt toch in de rekening des polders eene bezoldiging van *f* 1.— 's jaars voor den Vertegenwoordiger geleden.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 8.60, *f* 10.70, *f* 7.60, *f* 6.50 en *f* 12.20 per H.A. en werd telkens geheven over 13.96.70 H.A.

Het Bijzonder reglement, vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. B. 333), werd bij Statenbesluit van 22 Juli 1896 n°. V [2]), goedgekeurd bij K. B. van 13 Augustus d.a.v. n°. 18 (B. P. B. n°. 983) aangevuld met eene tot dusverre ontbroken hebbende bepaling, dat de begrootingen met de daarbij behoorende kohieren van omslag en de rekeningen met de daarbij behoorende bescheiden onderworpen zijn aan de goedkeuring van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland*. Intusschen worden tot dusver alleen de rekeningen bij *Rijnland* ingezonden.

De polder heeft geene keur.

DE FREDERIKSPOLDER.

Gemeente: *Woubrugge.*

Maart 1904.

T. K. 402, 403, 422, 423. W. K. 's Grav. 1, Utr. 1.

De *Frederikspolder*, oudtijds *Vrericxpolder* gespeld, is rondom ingesloten door boezemwater, waarvan hij door eene eigen ringkade gescheiden is, en wel: aan de oostzijde door de *Rijpwetering*, aan de zuidzijde door de *Kromme Does* en *Wijde Aa*, aan de westzijde door de *Noord Aa* en aan de noordzijde door de *Jan Schoynenvaart* of *Spijkersloot*. Genoemde wateren scheiden den polder resp. van den *Veenderpolder*, den *Vlietpolder*, den *Hoogmadeschen polder* en den *Blaauwen polder*.

Binnen zijne grenzen is de polder groot ongeveer 70 H.A. Hij behoort aan slechts 6 ingelanden, waaronder 2 zedelijke lichamen (de R. C. Armen en de R. C. gemeente van *Woubrugge*).

De ringkade, voor gemeene rekening in onderhoud bij de eigenaars, had, volgens in Juli 1903 van *Rijnland's* wege verrichte opnemingen, eene kruinshoogte van 0.36 tot 0.09 M. ÷ A. P. bij eene kruinsbreedte van 0.20 tot 1.20 M. Het lag in de bedoeling van de ingelanden, de kade overal te brengen op eene minimum hoogte van 0.13 M. ÷ A. P.

De bemaling geschiedt door een windschepradmolen van 17.20 M. vlucht met ijzeren as en houten wieken, staande nabij en uitslaande op de *Kromme Does* aan den zuidelijken polderrand. Het scheprad heeft eene middellijn van 4.36 M.; de schoepbreedte bedraagt 0.28 M.; het hart van de wateras ligt op 0.06 en de bovenkant van den opleider op 1.44 M. ÷ A. P. De molen, in de wandeling ook de *Frederiksmolen* genaamd, maalt den polder af tot een peil,

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30, vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1896, blz. 163, vlg.

dat volgens opgave van den Vertegenwoordiger 1.95, doch volgens op *Rijnland's* archief aanwezige gegevens 1.90 M. ÷ A. P. bedraagt.

Waterinlating geschiedt, zoo noodig, door de wachtdeur van den molen.

De waterleidingen, die het polderwater naar den molen voeren, worden door de ingelanden onderhouden.

Zoo lang het stemrecht door niet meer dan zes Ingelanden kan worden uitgeoefend, maken deze gezamenlijk het Bestuur uit, en kiezen één uit hun midden die het Bestuur vertegenwoordigt.

De omslag, geheven over eene oppervlakte van 69.45.37 H.A. bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 6.—, *f* 2.85, *f* 4.25, *f* 4.35 en *f* 6.65 per H.A. Vrijdom van omslagen is toegekend aan de eigendommen des polders, zijnde alleen de molen met zijn erf.

Het bijzonder Reglement voor den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n°. VIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Juli d.a.v. n°. 10 (B. P. B. n°. 454).

De *Fredreikspolder* was begrepen in de landen, tot wier vervening, bedijking en droogmaking aan „Gecommitteerdens van Schout en Ambachtsbewaar- „ders van *Esselijkewouder*, alsmede aan de Notabelste Ingelanden van het ge- „deelte der *Veenderpolder*, en de geheele *Frederikspolder*, beiden onder ge- „melde Heerlijkheid gelegen", den 1 October 1792 door Hoogheemraden van *Rijnland* consent en octrooi werd verleend. Krachtens dit octrooi, waarbij gevoegd was een Reglement, bestaande uit 35 artikelen, werd dan ook de *Veenderpolder* drooggemaakt. Het vervenen van den *Frederikspolder*, echter, wilde niet vlotten; de grond werd bevonden voor vervening ongeschikt te zijn. Op verzoek van „JAN VAN LELYVELD, mitsgaders PAUL FRANÇOIS HUBRECHT en PIETER VAN LELYVELD DE JONGE, in qualiteit als Executeuren „van het Testament en Redderaars des Boedels van PIETER VAN LELYVELD", destijds eigenaars van verreweg het grootste deel (n.l. 61 morgen, 210 roeden) des polders, werd dan ook door Hoogheemraden van *Rijnland* den 17 Juli 1816, het consent van 1792 voor zooveel den *Frederikspolder* betreft, ingetrokken en buiten effect gesteld.

De polder heeft geene keur.

DE ADERPOLDER.

Gemeente: *Alkemade.*

Dec. 1903.

T. K. 402, 403. W. K. 's Grav. 1, Utr. 1.

Deze polder vormt een eiland, geheel ingesloten door boezemwater, als: ten

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861, blz. 20 vlg.

noorden door de Ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder*, waarvan de zuidelijke oever tevens de provinciale grensscheiding uitmaakt, ten *oosten* door de *Ade*, ten *zuiden* door de *Buurt* en den *Kever* en ten *westen* door de *Balgerij*. Het grootste deel wordt door eene eigen ringkade beschermd. Buiten die kade liggen enkele erven, voornamelijk langs de *Ade* en de *Buurt*, terwijl eene in lateren tijd drooggemaakte oppervlakte rietland aan den noordwesthoek des polders gelegen, en bekend onder den naam van de *Dobbers* of *Dobbens* thans in de bemaling begrepen is; daartoe dient een klein windwatermolentje, dat het water uit de *Dobbers* binnen den ringdijk des polders brengt. Dit molentje wordt bekostigd door den eigenaar, die het buitenland verpacht. De bemaling van den polder geschiedt door eene in 1881, ter vervanging van den vroegeren windvijzelmolen, gestichte stoomcentrifugaalpomp [1]) van ongeveer 12 P. K., staande aan de noordzijde des polders en door een kleinen voorboezem uitslaande op de Ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder*. Waterinlating kan, indien noodig — hetgeen hooge uitzondering is, — geschieden door een duikertje nabij het poldergemaal. Het zomerpeil van den polder kan aangenomen worden te bedragen 1.75 en het winterpeil 1.85 M. ÷ A.P. Volgens eene in den zomer van 1903 van *Rijnland's* wege verrichte opmeting der polderkade had deze eene hoogte van 0.34 tot 0.07 M. ÷ A.P. en eene kruinsbreedte van 0.40 tot 0.95 M. Zij wordt onderhouden op kosten van de eigenaars, in evenredigheid van de oppervlakte hunner bezittingen. De molentocht, die den polder van zuid naar noord doorsnijdt, is in onderhoud bij de pachters. De geheele polder, die, met inbegrip van de *Dobbers*, eene oppervlakte heeft van 74.50.82 H.A. is eigendom van eenige weinige eigenaars, waarvan één in het bezit is van 70.71.11 H.A. Het bestuur wordt dan ook uitgeoefend volgens de voorschriften van art. 7 van het A. P. R.

De polder vormde, voor de droogmaking van het *Haarlemmermeer*, een eiland met den tegenwoordigen *Huigslooterpolder* [2]). De noordoostelijke hoek van dat eiland was de vermaarde *Wendeldijck-hoeck*, waaraan FRUIN het bewijs ontleend heeft voor het bestaan van den vroegeren *Wendeldijck*, eene aloude waterkeering van *Rijnland* [3]). Bij de droogmaking van het *Haarlemmermeer* is de polder door de Ringvaart van den *Huigslooterpolder* afgesneden, en deze laatste in de droogmakerij begrepen.

Het bijzonder reglement voor den polder werd vastgesteld bij besluit der Staten van 4 Juli 1861 n°. VIII [4]) en goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d.a.v. n°. 10 (B. P. B. n°. 432). Een vijfde artikel, houdende bepaling, dat de begrootingen met de daarbij behoorende kohieren van omslag en de rekeningen

---

1) Zie Not. V. V. v. *Rijnland* 1881; blz. 312.
2) GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II, blz. 169.
3) R. FRUIN. Over de opkomst van het Hoogheemraadschap van Rijnland.
4) Not. Prov. Staten, Zomerverg. 1861, blz. 20

met de bijbehoorende bescheiden onderworpen zijn aan de goedkeuring van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland*, werd nog in het reglement opgenomen bij Statenbesluit van 22 Juli 1896 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 13 Augustus d.a.v n°. 18 (B. P. B. n°. 982). Intusschen wordt sedert jaren aan dit voorschrift, voor zooveel betreft de begrootingen en kohieren van omslag, niet voldaan.

De polder heeft geen keur.

DE BUURTERPOLDER.

Gemeente: *Alkemade.*

Dec. 1903.

T. K. 402, 403. W. K. 's Grav. 1, Utr. 1.

Ook deze polder vormt een geheel door boezemwater ingesloten eiland. Hij wordt begrensd: ten noorden door de *Buurt*, ten oosten door de *Ade* en den *Klei-* of *Kielpoel*, ten zuiden door den *Diepenhoek* en de *Sever* en ten westen door den *Kever*. De geheele grootte bedraagt 69.74.87 H.A.; hiervan liggen, als buitenland, 1.13.40 H.A. buiten de kade, die den polder geheel omringt. De stand van het polderwater is, volgens verkregen opgave, gemiddeld 1.80 M. ÷ A. P.; volgens de waterstaatskaart is het zomerpeil 1.85 M. ÷ A. P.

De polderkade, die volgens in Juli 1903 van *Rijnland's* wege verrichte opneming, eene hoogte had van 0.37 M. ÷ tot 0.01 M. + A. P. en eene kruinsbreedte van 0.17 tot 1.05 M., was vroeger in onderhoud bij de ingelanden, ieder voor zoover zijn eigendom strekte. In 1902 werd echter door de ingelanden het besluit genomen, dat de kade met ingang van 1 Januari 1903 in onderhoud zou worden overgenomen door den polder. Het polderbestuur was dan ook voornemens in den loop van het najaar van dat jaar enkele te lage en te smalle vakken te verhoogen en te versterken.

De polder wordt bemalen door een houten windvijzelmolen op steenen voet met gietijzeren bovenas en houten roeden, staande aan de westzijde en door een korten vóórmolenboezem uitslaande op den *Kever*. De afmetingen van den molen zijn:

vlucht	18.80	M.
middellijn vijzel	1.17	„
spoed der draden	1.20	„
aantal draden	3	
helling vijzel	28°	

De hoofdwaterleiding bestaat uit een molentocht, die zoowel in het noor-

[1]) Not. Prov. Staten, Zomerverg. 1896, blz. 163.

›n als in het zuiden des polders een aanvang neemt; beide helften stroomen ıgeveer naar het midden en loopen dan, in gemeenschappelijken loop, westaarts naar den molen. Aan het uiteinde van den noordelijken tak ligt in de ›lderkade een inlaatduiker, afsluitbaar door eene schuif, die slechts geopend ordt wanneer zich des zomers, bij groote droogte, behoefte aan waterinlating oet gevoelen.

Behalve den molen met toebehooren, de polderkade, den molentocht en den nlaatduiker, onderhoudt de polder ook nog een pontveer over de *Ade* naar de bebouwde vlekken van *Alkemade.*

Volgens oude kaarten van *Rijnland* stond de tegenwoordige *Buurterpolder* vroeger bekend als de „*Ruygen houck*" en werd het overtollige water aan de oostzijde op de *Oude Ade* afgemalen, volgens de kaart van BALTHASAR (1610—15) door één, volgens die van DOU (uitgave 1746) door twee watermolens. In 1806 had de polder, die toen ook bekend stond als *Bakkerspolder*, echter reeds zijn molen op den *Kever* [1]).

Zoo lang er niet meer dan zes stemgerechtigde ingelanden in den polder zijn, wordt het bestuur uitgeoefend volgens de voorschriften van art. 7 van het A. P. R. en wordt een Vertegenwoordiger aangewezen.

De omslag werd in de jaren 1898—1902 telkens geheven over eene oppervlakte van 68.59.47 H.A. en bedroeg in die jaren resp. *f* 6.50, *f* 5.50, *f* 8.—, *f* 7.— en *f* 7.— per H.A.

Het reglement werd vastgesteld bij Staten-besluit van 4 Juli 1861 n°. VIII [2]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d.a.v. n°. 10 (B. P. B. n°. 431). Eene wijziging, strekkende om een artikel aan het reglement toe te voegen, waarbij de begrooting, de kohieren van omslag, de rekening en de daarbij behoorende bescheiden onderworpen worden aan de goedkeuring van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland*, werd vastgesteld bij Statenbesluit van 22 Juli 1896 n°. V [3]), goedgekeurd bij K. B. van 13 Augustus d.a.v. n°. 18 (B. P. B. n°. 976). Bij die gelegenheid werd tevens eene in de oorspronkelijke grensomschrijving geslopen onjuistheid hersteld. Opmerking verdient echter, dat, zelfs na die herstelling, de grens nog niet juist is aangegeven; immers wordt de polder aan de noordzijde niet, zooals art. 1 van het reglement aangeeft, begrensd door den *Kever*, maar door de *Buurt*, en aan de zuidzijde niet door de *Sever* alleen, zooals het reglement vermeldt, maar voor het grootste deel door den *Diepenhoek.*

De polder heeft geen keur.

---

1) Tabellen van de op *Rijnlands* boezem uitmalende molens, samengesteld door F. W. CONRAD Oct. 1806 (Arch. *Rijnl.* Suppl. Cat. Portef. no. 227*a*).

2) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861 blz. 20.

3) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1896 blz. 163.

Groep VII. *De polders tusschen den Dieperpoel, den Eymerspoel, het Zweiland, de Zijl, den Ouden Rijn, den Buitensingel te Leiden, de Mare, de Warmonder Lee, de Spriet-Laeck en het Norremeer* (XI).

DE TUINDER- OF KOGJESPOLDER.

Gemeente : *Warmond.*

Juni 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

Van de zevende poldergroep liggen twee poldertjes geheel als eilanden geïsoleerd en omgeven door de groote plassen ten noorden van *Warmond*, tot de oude vroonwateren behoorende; het zijn de *Tuinder- of Kogjes-* en de hieronder te behandelen *Lakerpolder*.

De *Tuinder- of Kogjespolder* heeft de gedaante van een zeer onregelmatig hoefijzer liggende met de uiteinden naar het noordoosten. Hij wordt omsloten: aan de noordoostzijde door den *Eijmerspoel*, aan de noordwestzijde door den *Dieperpoel*, aan de zuidwestzijde door het *Norremeer* en aan de zuidoostzijde door het *Zweiland*.

Binnen zijne grenzen doch buiten de kade, die hem overigens geheel omgeeft, zijn enkele perceelen boezemland. De oppervlakte des polders bedraagt ongeveer 32 H.A.

Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) staat de polder des winters in den regel onder water. Dwars door het zuidelijke uiteinde van den westelijken hoefarm loopt eene binnenkade, die den polder in twee deelen scheidt, t.w. den *Kleinen Kok* of *Tuinderpolder* ten noorden en den *Grooten Kok* of *Kogjespolder* ten zuiden. De kaden van den *Kleinen Kok* zijn lager dan die van den *Grooten Kok* en loopen dus het eerst over; dan wordt de dwarskade doorgestoken om ook het zuidelijk deel, den *Grooten Kok* te laten onderloopen; in het voorjaar loopt het water door de dwarskade terug en dan wordt deze gedicht. Volgens de waterstaatkaart heeft de gemeenschap tusschen beide deelen tegenwoordig echter plaats door een schuifduiker in genoemde dwarskade.

De ringkade had, volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen, in Juli 1903 eene kruinshoogte van 0.30 tot 0.06 M. ÷ A.P. en eene kruinsbreedte van 0.50 tot 4.00 M.

De bemaling, des zomers, geschiedt door een windschepradmolentje van 14.00 M. vlucht met houten as en wieken staande aan den noordwestelijken rand van den *Kogjespolder* en uitslaande op den *Dieperpoel*. Het scheprad heeft een middellijn van 3.50 M. en eene schoepbreedte van 0.24 M. De wateras ligt met

---

[1]) Deel II, blz. 171.

ar hart op 0.12 M. + A.P. en de opleider met zijn bovenkant op 1.05 M. ÷ A.P. Er wordt niet op peil gemalen; volgens de waterkaart is de zomerstand van et polderwater 1.00 M. ÷ A.P. Inlating heeft niet plaats, hoewel, volgens nededeeling van den Vertegenwoordiger, een inlaatduiker aanwezig is.

De kosten van onderhoud van alle waterstaatwerken worden over de enkele eigenaars hectaresgewijs omgeslagen. Deze omslag, telkens geheven over 30.37.14 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp, *f* 22.17, *f* 11.80, *f* 8.63, *f* 12.88 en *f* 14.10 per H.A. Vrijdom van omslagen is toegekend aan de eigendommen des polders, zijnde alleen de molen.

Zoo lang het stemrecht door niet meer dan zes Ingelanden kan worden uitgeoefend, maken zij gezamenlijk het Bestuur uit en kiezen uit hun midden een Vertegenwoordiger.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n°. VIII [1]), goedgekeurd bij K B. van 25 Augustus d.a.v. n°. 10 (B. P. B. n° 451).

Van de daarin vervatte bepaling, dat de rekeningen en begrootingen met bijhoorende stukken aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* ter goedkeuring moeten worden ingezonden, is bij besluit van dit college d.d. 14 Juli 1886 n°. 14, ter bevordering eener gemakkelijke administratie, gedeeltelijke ontheffing verleend.

De polder heeft geene keur.

DE LAKERPOLDER.

Gemeente: *Warmond.*

Juni 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

Ook deze polder is geheel omgeven door plassen behoorende tot de oude vroonwateren, als: ten noorden door het *Norremeer*, ten oosten door het *Zweiland* en ten zuiden en westen door de *Spriet-Laeck*, uitloopers van de *Warmonder-Lee.* Enkele perceelen liggen buiten de ringkade en behooren, als boezemland, ook niet tot den polder, met name aan den noordwestelijken, den noordoostelijken en den zuidelijken hoek.

Binnen zijne kade beslaat de polder eene totale oppervlakte van bijna 26 H.A.; de omslag wordt betaald over 25.50.61 H.A.

De ringkade had, volgens van *Rijnland's* wege verrichtte opnemingen, in Juli 1903 eene kruinshoogte van 0.32 tot 0.09 M. ÷ A. P. en eene kruinsbreedte van 0.80 tot 1.20 M.

De bemaling heeft plaats door een windschepradmolentje van 13.35 M. vlucht

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861; blz. 20, vlg.

met houten as en wieken staande aan den zuidwestelijken polderrand en uitslaande op de *Spriet-Laeck*. Het scheprad heeft eene middellijn van 3.28 M. en eene schoepbreedte van 0.22 M. Het hart der wateras ligt op 0.08 M. + A. P. en de bovenkant van den opleider op 1.00 M. ÷ A. P.

Er wordt niet op peil gemalen; volgens de waterstaatskaart is de zomerwaterstand in den polder 1.00 M. ÷ A. P. Waterinlating kan plaats hebben door een inlaatduiker aan de noordzijde. Deze duiker werd in 1905 hersteld.

Alle waterstaatswerken worden onderhouden op gezamenlijke kosten der drie eigenaars; die kosten worden hectares gewijs omgeslagen. De omslag per H.A. bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 5.51, *f* 13.58, *f* 14.21, *f* 7.78^5 en *f* 14.10 per H.A. Vrijdom van omslagen is toegekend aan eigendommen des polders, zijnde alleen de watermolen.

Zoolang het stemrecht door niet meer dan zes Ingelanden kan worden uitgeoefend, maken zij te zamen het Bestuur uit en kiezen uit hun midden een Vertegenwoordiger.

Omtrent het inzenden der rekeningen en begrootingen geldt hetzelfde als hierboven bij den *Tuinder- en Kogjespolder* is medegedeeld.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n°. VIII[1]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d.a.v. n°. 10 (B. P. B. n°. 452).

De polder heeft geen keur.

DE ZWANBURGERPOLDER.

Gemeente: *Warmond.*

Nov. 1904.

T. K. 402, W. K. 's Grav. 1.

De *Zwanburgerpolder* is, schoon geheel omringd door boezemwater, niet zoo volkomen geïsoleerd als de twee hierboven beschreven polders, en kan meer beschouwd worden als deel uit te maken van het aaneengesloten vaste land.

Ten noorden en noordoosten wordt de polder omspoeld door de *Spriet-Laeck* en door het *Zweiland* ten zuiden van den *Lakerpolder*; aan de noordwestzijde scheidt de *Warmonder Lee* den polder van het deel *Hofpolder* van den *Vereenigden Hof-, Groot- en Klein Hemmeerpolder* en van boezemgronden onder *Warmond*; aan de zuidzijde wordt hij door de *Groote Wetering* of *Groote Sloot* gescheiden van de *Veer-* en de *Broek- en Simontjespolders* en aan de oostzijde door de *Zijl* van den polder *Boterhuis*.

De geheele polder beslaat een oppervlakte van 240.42.20 H.A.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861, blz. 20, vlg.

De polderkaden moeten volgens de keur eene hoogte hebben van 0.05 M. + A.P., eene kruinsbreedte van 0.75 M., eene binnenglooiing van 3 op 1 en een buitenglooiing van 1 op 1. Zij worden door den polder onderhouden, behalve:

1°. de kade langs de *Warmonder Lee* langs de kadastrale perceelen gemeente *Warmond* sectie C n°s 354, 355, 359, 360, 361 en 362, d.i. een vak ten zuiden van de na te noemen poldersluis, welke ingevolge overeenkomst met H. P. A. TUKEN en met Mej. T. J. G. BIJLEVELD den 7 Maart 1862 gesloten, door *Rijnland* onderhouden wordt [1];

2°. de gedeelten der kade, waar de scheislooten tegen aanloopen, welke ingevolge de keur ter lengte van 3 Meter aan beide zijden der scheiding door de eigenaars onderhouden worden, en

3°. de gedeelten kade waar koebochten zijn of worden aangelegd; ook deze worden volgens de keur door de eigenaars onderhouden.

Volgens overeenkomst van 20 October 1877 zal de kade langs de *Groote Wetering* bij *Rijnland* in onderhoud genomen worden wanneer door die wetering een geregelde stoomvaartdienst mocht worden gevestigd [2]; tot dusver heeft dit echter niet plaats gehad.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren as en roeden van 26.00 M. vlucht, staande ongeveer in het midden van den noordwestelijken polderrand en uitslaande op de *Warmonder Lee*. Het scheprad heeft een middellijn van 5.46 en een schoepbreedte van 0.38 M. De wateras ligt op 0.45 M. + A.P., de bovenkant van den opleider op 0.63 M. ÷ A. P.

Onmiddelijk ten zuiden van den molen ligt een steenen schutsluisje, dat gemeenschap te water geeft tusschen *Rijnland's* boezem en het polderwater. Dit sluisje, bij den polder in onderhoud, heeft een dagwijdte van 3.40 en een schutlengte van 13.50 M; de slagdrempels liggen op 1.82 en op 2.05 M. ÷ A.P.; de deuren keeren tot 0.18 en 0.21 M. + A.P. [3]. Het mag, volgens de keur, slechts gebezigd worden door de daartoe gerechtigden en onder inachtneming van eenige regelen. Wanneer het polderwater de hoogte van 0.20 M. boven het peil heeft bereikt, is het Bestuur bevoegd de sluis te sluiten, totdat het water weder aan peil is; van de sluiting wordt vooraf aan de belanghebbenden kennis gegeven.

Het polderpeil is in de keur niet bepaald; volgens opgaaf van het Bestuur is dit peil 1.48 M. ÷ A. P.; volgens de waterstaatskaart is de zomerstand 1.40 en de winterstand 1.50 M. ÷ A. P.

Waterinlating heeft plaats door de poldersluis.

Hoofdwaterleiding is de *Zwanburgertocht* of *Groote tocht*, een breed water,

---

[1] Vgl. M. v. T. op *Rijnland's* begrooting ad. volgn^r^ 101^a^ en *Rijnland's* N. A. Loq^t^ 145 n°. 24.
[2] Vgl. M. v. T. op *Rijnland's* begrooting ad. volg^r^. 101^a^.
[3] Alphab. lijst der polders in *Rijnland*; blz. 36.

[illegible] van het zuidoosten naar het noordwesten, recht op den molen [illegible] Zij wordt, ongeveer in het midden, gekruist door [illegible] die den polder, met eenige bochten, van zuidwest naar noordoost [illegible] in den [illegible] monden, in het noordelijk deel, aan weerszijden [illegible] uit en in het zuidelijk één, genaamd de *Joppesloot* [illegible] de *Warmonder Lee*.

[illegible] is [illegible] particulier eigendom, met drie draaien en [illegible] voor andere doelen, in onderhoud bij den polder. Alle overige [illegible] moeten door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden worden.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De omslag bedroeg in [illegible] 1902 resp. *f* 3.—, *f* 3.50, *f* 3.—, *f* 3.30 en *f* [illegible] per H.A. en werd [illegible] over 233.78.34 H.A.

Het bijzonder reglement [illegible] aan de eigendommen des polders.

Dit reglement werd vastgesteld [illegible] besluit van 4 Juli 1861 n°. VIII[1]), gewijzigd bij S. B. van [illegible] a. v. n°. 10 (B. P. B. n°. 447).

De poldermolen werd [illegible] in 1899.

De [illegible]polder.

Gemeente: Warmond.

Nov. 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. I.

Deze polder wordt begrensd:

ten noordoosten door de *Groote Watering* of *Groote Sloot*, scheidende van den hierboven beschreven *Zwanburgerpolder*;

ten zuidoosten door de *Holle Mare* of *Hol Maren*, scheidende van den polder *Broek- en Simontjes*, voor een klein deel ook grensscheiding tusschen de gemeenten *Warmond* en *Oegstgeest*;

ten zuidwesten eerst door dezelfde *Holle Mare* scheidende van den hieronder te behandelen *Klaas Hennepoelpolder* en daarna, over korten afstand door de *Trekvaart van Leiden naar Haarlem* tot aan dier kruinspunt met de *Warmonder Lee* en met het *Oegstgeesterkanaal*, en

ten noordwesten door de *Warmonder Lee*.

De oppervlakte bedraagt ongeveer 60 H.A.

De kaden worden voor rekening des polders onderhouden. Zij hadden, volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen, in Juli 1904 eene kruinsbreedte van 0.40 à 2.00 M. en eene kruinshoogte van 0.23 à 0.03 M. + A.P. Bij brief

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861; blz. 20, vlg.

van 28 Juli 1877 n°. 9 werd door *Rijnland* aan den polder de belofte afgelegd, dat de kade langs de *Groote Sloot* ten laste van *Rijnland* zal worden genomen wanneer een geregelde stoomvaartdienst door die wetering mocht gevestigd worden. Tot heden heeft dit echter niet plaats gehad [1]).

De bemaling heeft plaats door een windvijzelmolen met houten as en wieken staande nabij de *Warmonder Lee* en door een korten, omkaden voorboezem daarop uitslaande. De molen is particulier eigendom en wordt door den polder gehuurd; hij heeft een vlucht van 14.50 M.; de vijzel heeft een middellijn van 0.90 M., een spoed van 1.20 M. en een helling van 25°.

Het polderpeil is niet bepaald; volgens de waterstaatskaart is de zomerstand 1.50 en de winterstand 1.65 M. : A.P. Waterinlating heeft, zoo noodig, plaats door een inlaatduiker aan de *Holle Mare* tegenover den *Klaas Hennepoelpolder*.

De poldersiooten worden door de aangelande eigenaars onderhouden.

De polder wordt van zuid naar noord doorsneden door den spoorweg van *Leiden* naar *Haarlem*; een duiker onderdoor onderhoudt de watergemeenschap.

De omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 6.—, *f* 4.50, *f* 3.—, *f* 4.50 en *f* 4.50 per H.A. en werd in die jaren telkens geheven over 56.94.46 H.A. Vrijdom van omslagen kent het bijzonder reglement toe aan gronden, aan denzelfden eigenaar of eigenaren toebehoorende, welke gezamenlijk eene oppervlakte van minder dan 5 aren bevatten.

Dit bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 no. V[2]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d. a. v. n°. 51 (B. P. B. n°. 331). Het polderbestuur is daarbij opgedragen aan een Voorzitter en twee Poldermeesters. Intusschen heeft zich in 1899 het geval voorgedaan, bedoeld in art. 7 van het A. P. R. en wordt de polder sedert beheerd door een Vertegenwoordiger.

Hoewel het reglement zoowel de rekeningen als de begrootingen met bijbehoorende stukken onderwerpt aan de goedkeuring van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland*, wordt door dit college sedert 1886 met de inzending van de rekening *alleen* genoegen genomen.

De polder heeft geen keur.

DE KLAAS HENNEPOELPOLDER.

Gemeente: *Warmond.*

Maart 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

Dit poldertje vormt een eilandje aan den oostelijken oever van de *Trekvaart* van *Leiden* naar *Haarlem*, hier ook bekend als de *Mare* en wordt overigens

---

1) Vgl. M. v. T. op *Rijnland's* begrooting, ad. volgn^r^. 101^a^.

2) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30, vlg.

omsloten door de twee vertakkingen van de *Holle Mare*, die, uit de *Groote Wetering* ontspringende, eerst zuidwestwaarts tusschen den *Veerpolder* ten noordwesten en den *Broek- en Simontjespolder* ten zuidoosten doorloopt, om zich in een noordelijken en een westelijken tak te verdeelen, welke beide takken het *Klaas Hennepoelpoldertje* insluiten en daarna in de *Trekvaart* uitloopen.

Het poldertje beslaat eene oppervlakte van 10.49.85 H.A. en behoort aan één eigenaar.

De ringkade had, volgens van *Rijnland's* wege verrichte opnemingen, in Juli 1903 eene kruinshoogte van 0.34 tot 0.10 M. ÷ A. P. en eene kruinsbreedte van 0.35 tot 0.90 M.

De bemaling heeft plaats door een windvijzelmolentje van 15.00 M. vlucht met houten as en roeden staande aan en uitslaande op de *Holle Mare*, aan den zuidoostelijken hoek van den polder, op het punt waar dit water zich in tweeën vertakt. De vijzel heeft eene middellijn van 0.90 M., een spoed van 1.05 M. en eene helling van 21°.

Het polderpeil is, volgens opgaaf van den vertegenwoordiger des eigenaars, 2.00 M. ÷ A.P. Waterinlating geschiedt, zoo noodig, door openzetting van de wachtdeur van den molen.

Het onderhoud van alle waterstaatswerken is, volgens opgaaf van genoemden vertegenwoordiger, ten laste van den huurder. Toch wordt, naar het schijnt, in het poldertje een omslag geheven. Althans de Provinciale Almanakken voor Zuid-Holland [1]) geven aan, dat in de jaren 1898—1902 de omslag resp. bedroeg *f* 15.—, *f* 10.—, *f* 11.—, *f* 11.— en *f* 12.— per H.A. Waaraan de opbrengst van dien omslag, die in ieder geval geheel privaatrechtelijk is, besteed wordt, is niet duidelijk.

Vroeger (zie de kaart van BALTHASAR, 1611—15) liep de *Holle Mare* dwars door den polder door. In 1647 (zie de kaart van DOU van dat jaar) was dit deel der *Holle Mare* echter afgedamd en bestond het poldertje reeds.

De polder heeft reglement noch keur.

DE POLDER BROEK EN SIMONTJES.

Gemeenten: *Oegstgeest, Warmond* [2]), *Leiden* [2]).

Febr. 1904.

T. K. 402, 422. W. K. 's Grav. 1.

De polder *Broek en Simontjes* wordt ingesloten: aan de noordzijde door de

---

[1]) Uitgave N. SAMSOM, *Alphen* (Z.-H.)

[2]) Het bijzonder reglement vermeldt ten onrechte slechts de gemeente *Oegstgeest*. Een stukje dier gemeente in den zuidwesthoek van den polder is bij de wet van 13 Juli 1896 (Staatsblad n°. 107) ingelijfd bij de gemeente *Leiden*.

ote Wetering, hem scheidende van den *Zwanburgerpolder*, aan de oost-
e door de *Zijl*, aan wier overzijde de polder *Boterhuis* ligt, aan de zuidzijde
r de *Stink-* of *Slaghsloot*, vroeger ook de *Slaeghsloot* genaamd, hem scheidende
den na te behandelen *Slach- of Grooten en Kleinen Stadspolder*, aan de west-
e door de *Leidsche Trekvaart* en aan de noordwestzijde door de kronkelende
lle Mare, die hem afscheidt van den *Klaas-Hennepoel-* en van den *Vee* -
der. De omringende wateren zijn allen boezemwateren, zoodat de polde
nals de voorgaanden, een op zich zelf staand eiland vormt.

)oor het noordelijk deel van den polder loopt van de *Holle Mare* naar de
in min of meer kronkelenden loop van het westen naar het oosten de
eidingsloot tusschen de gemeenten *Oegstgeest* ten zuiden en *Warmond* ten
rden. Deze scheidingsloot was vroeger boezemwater en scheidde het klei-
e, noordelijke, deel of den *Symontges* polder van het grootere, zuidelijke
l, of den *Brouckpolder*. De *Broekpolder* werd gesticht in 1625 krachtens
sent, door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* den 25 Juli van dat
r verleend. Zooals uit dat consent, waarbij een reglement gevoegd was,
jkt, bestond de *Symonspolder* toen reeds en lag de *Broekpolder* ook voor
deel onder *Warmond*. De grenslijn schijnt destijds dus eenigszins anders
loopen te hebben.

Den 12 Februari 1639 is door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland*,
een request van molenmeesteren van den *Simontjespolder*, approbatie ver-
end op een door de requestranten met molenmeesteren van den *Broekpolder*
ngegaan accoord, tengevolge waarvan die van den *Simontjespolder* aan den
roekpolder zouden mogen aandammen (d. i. dus de scheidingsloot van den
ezem afdammen) ten einde beide polders door den Broekpoldermolen te
en bemalen [1]). Die overeenkomst was voorloopig voor den tijd van één
r aangegaan; zij schijnt echter sedert stilzwijgend te zijn van kracht ge-
ven, zoodat van dien tijd af de vereeniging van beide polders dagteekent.
bemaling geschiedde, door een als voorboezem ingericht deel der scheiding-
ot, op de *Zijl* [2]). In 1840 werd echter de oude molen afgebroken en ver-
gen door een nieuwen, op de *Groote Wetering* uitslaande, zijnde de thans
bestaande (zie hieronder) [3]).

)e geheele polder beslaat eene oppervlakte van ruim 260 H.A. Hij wordt
dom door eigen kaden beschermd. Vroeger waren de ingelanden met het
lerhoud dier kaden belast (zie GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II blz. 174);

) *Rijnland's* O. A. *Register van consenten* 1633—45, blz. 162.
Zie de kaarten van BALTHASAR en van DOU.
Eene afzonderlijke rekening voor den bouw van dien molen bevindt zich in de polder-
ning over 1840 op *Rijnland's* archief. Vgl. ook V. D. AA, Aardrijksk. Woordenb. Deel II
759—760.

sedert 1871 heeft echter de polder zelf dit onderhoud op zich genomen [1]. De polderkeur schrijft geene afmetingen voor, waaraan de kaden moeten voldoen. Volgens in den zomer van 1903 van *Rijnland's* wege verrichte opnemingen kunnen zij gerekend worden eene kruinshoogte te hebben van 0.25 M. ÷ tot 0.10 M. + A. P. bij eene kruinsbreedte van 0.30 tot 1.20 M. De kade langs de *Haarlemmertrekvaart* bezuiden de *Kwaakbrug* is tevens jaagpad en is als zoodanig in onderhoud bij de gemeenten *Haarlem* en *Leiden*.

Het westelijk deel van den polder, van de ontmoeting van de *Stinksloot* met de *Trekvaart* tot aan de *Holle Mare*, wordt met eene bocht doorsneden door den spoorweg *Leiden—Haarlem*. Ook het begin van den zijtak naar de *Leidsche* gasfabriek ligt, op grondgebied van *Leiden*, binnen den polder. De watergemeenschap wordt onderhouden door drie duikers, één bezuiden den zijtak, één tusschen dezen en den *Broekweg* en één benoorden dien weg.

De genoemde *Broekweg* loopt door den polder van het westen naar het noordoosten, beginnende bij de *Kwaakbrug* over de *Haarlemmertrekvaart*; de kunstweg maakt eerst een rechten hoek om daarna den spoorweg te kruisen. Hij is eigendom van de gemeente *Oegstgeest* doch wordt sedert 1852 ingevolge besluit der ingelanden van 23 Februari van dat jaar, door den polder onderhouden, die ook het genot van het gras- en houtgewas langs den weg heeft, en zulks krachtens overeenkomst den 10 Juli 1893 met de gemeente gesloten en den 1 Augustus d.a.v. door Gedeputeerde Staten goedgekeurd.

De polder besteedt jaarlijks eene som van *f* 60.— voor het vangen van mollen.

De afmetingen van den hierboven reeds genoemden poldermolen, zijnde een windschepradmolen op steenen voet, zijn:

vlucht der wieken	22.60	M.
middellijn scheprad	5.30	„
breedte der schoepen	0.39	„
hart wateras	0.30	„ + A. P.
bovenkant opleider	1.30	„ ÷ A. P.

Het zomerpeil is in de keur bepaald op 1.55 M. ÷ A. P. van 15 April tot 15 Augustus en het winterpeil op 1.75 M. ÷ A. P. van 15 Augustus tot 15 April.

Waterinlating kan plaats hebben door twee inlaatduikers; één in het deel *Simontjespolder* uit de *Holle Mare* en één in het deel *Broekpolder* in den zuidwestelijken hoek uit de *Haarlemmertrekvaart*. Laatstgenoemde duiker is in onderhoud bij de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij; de sleutels der schuiven berusten bij het bestuur.

De hoofd- en verdere waterleidingen moeten door de eigenaars der aangrenzende perceelen worden onderhouden op in de keur voorgeschreven afmetingen.

Ten behoeve van het ophouden van het polderwater in een blok perceelen

[1]) Op de begrooting voor 1871 is voor het eerst een memorie-post voor dat doel uitgetrokken.

gelegen bezuiden den *Broekweg* (welke perceelen in de polderkeur met name genoemd worden) zijn twee duikers met schuiven aanwezig, die door den polder onderhouden worden. Tusschen 1 December en 1 Augustus mogen de schuiven niet geopend worden indien de molen niet kan malen.

Het polderbestuur bestond vroeger uit vier Poldermeesters, van welke twee uit *Oegstgeest*, één uit *Warmond* en één uit *Leiden*, terwijl de burgemeester van *Oegstgeest* bij afwisseling gedurende drie, en die van *Warmond* gedurende het vierde jaar aan het hoofd stond [1]). Na de invoering van het tegenwoordige bijzondere reglement bestaat het bestuur echter uit een Voorzitter en twee Leden; het zetelt te *Oegstgeest*.

De polderomslag, telkens geheven van 259.64.32 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 2.50, *f* 3.—, *f* 3.—, *f* 4.— en *f* 3.— per H.A.

Het bijzonder reglement van den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 130).

De polderkeur is laatstelijk vastgesteld in 1901.

DE SLACH- OF GROOTE EN KLEINE STADSPOLDER.

Gemeenten: *Leiderdorp, Leiden* [3]).

Nov. 1904.

T. K. 402, 422. W. K. 's Grav. 1.

Deze polder wordt begrensd:

ten *noorden* door de *Stink-* of *Slaghsloot*, weleer ook genaamd de *Slaeghsloot* en verbindende de *Mare* of *Trekvaart* van *Leiden* naar *Haarlem* met de *Zijl* en tevens scheidende van den hierboven beschreven polder *Broek- en Simontjes*;

ten *oosten* door de *Zijl*;

ten *zuiden* eerst door eene boezemsloot, welke de *Zijl* west- en zuidwestwaarts verbindt met de noordelijke singelgracht van *Leiden* op het punt waar de *Heerensingel* overgaat in den *Mare-singel*, en daarna door den *Mare-singel* zelven tot nabij de *Marepoortsbrug*, en

ten *westen* eerst door eene strook boezemgronden gevormd door de huiserven langs de oostzijde van de *Mare* of *Haarlemmertrekvaart* en door de gronden van de buitenplaats *Groenoord* aan die *Trekvaart* gelegen, en daarna

---

1) v. d. Aa. Aardrijksk. Woordenb., Deel II, blz. 759—760.

2) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42 vlg.

3) Het reglement vermeldt nog slechts de gemeente *Leiderdorp*. Ingevolge de wet van 13 Juli 1896 (Stbl. n°. 107) is een deel des polders van de gemeente *Leiderdorp* overgegaan op de gemeente *Leiden*.

door het, buiten de poldergrens gelegen jaagpad, tevens kunstweg langs de *Trekvaart* tot aan de *Stinksloot*.

Ook ten zuiden van de boezemsloot, welke de *Zijl* met de stadssingelgrachten verbindt liggen twee, door grondduikers onder die sloot met het overige polderdeel verbonden, langwerpige strooken, welke zich zuidwaarts uitstrekken tot den *Lagen Rijndijk* langs den *Ouden Rijn*, binnen de poldergrens. Deze strooken worden overigens omringd door boezemlanden, grootendeels moesgronden en staan te zamen meer bepaaldelijk bekend onder den naam van *Kleinen Stadspolder*.

Langs de *Trekvaart* of *Mare* wordt de waterkeering gevormd door het jaagpad, tevens rijweg, dat, als gezegd, buiten de poldergrens ligt. Het is eigendom van en in onderhoud bij de steden *Leiden* en *Haarlem*. Langs de singelgracht vormt de *Maresingel*, in beheer bij de gemeente *Leiden*, de waterkeering. Overigens worden alle boezemwaterkeerende kaden voor rekening des polders onderhouden op eene hoogte welke in de den 27 Juni 1904 door Gedeputeerde Staten goedgekeurde, doch tot heden (November 1904) nog niet afgekondigde keur bepaald is op A.P. De oude keur, vastgesteld in 1895 gaf geene afmetingen voor de kaden aan.

Het noordwestelijkste puntje des polders wordt doorsneden door den spoorweg van *Leiden* naar *Haarlem* en het geheele westelijke polderdeel wordt van noord naar zuid doorsneden door het van den *Broek- en Simontjespolder* (zie hierboven) komende verbindingsspoor naar de gasfabriek van *Leiden*, welke, binnen de poldergrens, gelegen is aan den *Maresingel*.

Dit verbindingsspoor, waaronder de noodige duikers tot watergemeenschap liggen, vormt voor verreweg het grootste deel zijner lengte tevens de grensscheiding tusschen de gemeenten *Leiden* ten westen en *Leiderdorp* ten oosten. Ook de boezemsloot welke de *Zijl* met de stadssingelgrachten verbindt, vormt voor een groot deel de grensscheiding tusschen die twee gemeenten; van de twee strooken die te zamen den *kleinen Stadspolder* uitmaken ligt dan ook de westelijke binnen de gemeente *Leiden* en de oostelijke binnen de gemeente *Leiderdorp*.

Ten westen van het verbindingsspoor vormt de *Stinksloot* de grensscheiding tusschen de gemeenten *Leiderdorp* ten zuiden en *Oegstgeest* ten noorden.

De geheele polder is binnen zijne grenzen groot 128.73.61. H.A. waarvan 96.53.38 H.A. in de gemeente *Leiderdorp* en 32.20.23 H.A. in de gemeente *Leiden*.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren as en met één ijzeren en één houten roede, staande aan en uitslaande op de *Stinksloot* iets ten oosten van het verbindingsspoor naar de gasfabriek. De molen heeft een vlucht van 20 Meter; het scheprad eene middellijn van 4.80 en een schoepbreedte van 0.35 M.

Het polderpeil is in de keur van 1895 bepaald op 1.55 M. ÷ A. P.

Inlating van water uit den boezem kan plaats hebben door twee inlaatduikers. Volgens de keur van 1895 moet voor het leggen van zoodanige duikers toestemming van het Bestuur gevraagd worden. De inlaatduikers blijven steeds ten laste van de eigenaars en moeten tusschen 1 November en 1 April gesloten blijven.

De molenwateringen, tochten en slooten moeten door de aangrenzende eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden worden. Een deel der molensloot, voerende naar den molen, is eigendom des polders.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden; het zetelt te *Leiderdorp*.

De polderomslag werd in de jaren 1898—1902 telkens geheven over 126.92.15 H.A. en bedroeg in die jaren resp. *f* 3.50, *f* 3.50, *f* 3.50, *f* 4.50 en *f* 4.— per H.A. Het reglement kent vrijdom van omslagen toe aan de molenwerf.

De polder bemaalt ook, door middel van een verbindingsduiker, de buiten zijne grenzen gelegen gronden van de voormalige buitenplaats *Steenenveld*, ter grootte van 4.06.41 H.A. gelegen tegen de zuidoostzijde des polders aan de *Zijl*. Voor die bemaling, die reeds gedurende jaren naar het schijnt volgens mondelinge overeenkomst plaats heeft, worden de gewone polderlasten betaald.

In de polderrekening wordt telkenjare eene som van *f* 30.— geleden voor het vangen van mollen.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 November 1858 n°. IV [1]), goedgekeurd bij K. B. van 27 November d.a.v. n° 61 (B. P. B. n°. 261).

De streek, welke thans tot den polder hoort, stond voorheen bekend onder den naam van *'t Marenbon*. Den 2 Augustus 1608 verleenden Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* aan de stad *Leiden* consent tot het graven van eene vaart of sloot, strekkende van de Stadssingels tusschen de Mare- en Heerepoorten tot aan de *Slaegh* en tot het stellen van een watermolen aan de *Slaegh* tot verversching van het stadswater [2]). Genoemde sloot kreeg den naam van *Stads-Vuijl-graft* en liep ongeveer waar thans het verbindingsspoor naar de gasfabriek ligt, terwijl de *Slaegh* allengs den naam kreeg van *Stinksloot*.

Volgens accoord van 1625 tusschen de stad en den polder zou de molen tevens den polder bemalen tegens 16 stuivers per morgen 'sjaars over 130 ½ morgen. Dit accoord heeft bestaan tot in 1804, toen de molen aan de ingelanden van den polder overging [3]).

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1858; blz. 23, vgl.

[2]) *Rijnland's* O.A. Loqt. 61 n°. 1582.

[3]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 175.

Groep VIII. *De polders tusschen den Dieperpoel, het Norremeer, de Spriet-Laeck, de Warmonder Lee, de Leidsche Trekvaart, Noord-Holland en de Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder (XII en XIII).*

DE VOORHOFPOLDER.

Gemeenten: *Warmond, Oegstgeest.*

Nov. 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

Van de achtste poldergroep is de *Voorhofpolder* de meest zuidelijke. Hij wordt begrensd: ten westen door de *Trekvaart* van *Leiden* naar *Haarlem*; ten noorden door eene eigen kade keerende den hieronder te beschrijven *Klinkenbergerpolder* en over de grootste lengte loopende langs den weg genaamd den *Ouden Dam*, die tevens grensscheiding is tusschen de gemeenten *Oegstgeest* en *Sassenheim*; ten noordoosten door den voorboezem van den molen van den *Klinkenbergerpolder* tot in de *Kerkvaart*, en ten zuidoosten door die *Kerkvaart* en door het *Poelmeer* tot aan de *Trekvaart* bovengenoemd bij het z.g. *Leidsche Tolhek*. Het spitsje van de landtong gevormd door het *Poelmeer* en de *Trekvaart* ligt evenwel buiten de poldergrens.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van 59.78.15. H.A. waarvan het grootste, westelijke deel onder *Oegstgeest* en het kleinste, oostelijke deel onder *Warmond* gelegen is. De kronkelende grenssloot tusschen beide gemeenten doorsnijdt het oostelijk polderdeel van noord naar zuid.

De waterkeering langs de *Trekvaart* wordt gevormd door het jaagpad, tevens kunstweg langs die vaart, in beheer en onderhoud bij de gemeenten *Leiden* en *Haarlem*. De overige kaden worden door den polder onderhouden, behalve de gedeelten, waar de scheislooten tegen aanloopen, die ter lengte van 3.00 M. aan beide zijden der scheiding door de eigenaars moeten worden onderhouden. Hetzelfde is het geval met de kaden, waarop zich eene koebocht bevindt. Volgens de keur moeten de kaden eene hoogte hebben van 0.03 M. + A. P., eene kruinsbreedte van 0.50 M., eene binnenglooiing van 2 op 1 en eene buitenglooiing van 1 op 1.

De polder wordt bemalen door een windvijzelmolen met houten as en wieken, staande in het zuidelijk polderdeel en door een ongeveer 260 M. langen, eenigszins bochtigen, omkaden voorboezem uitslaande op het *Poelmeer*. De molen heeft een vlucht van 14.90 M., de vijzel een middellijn van 0.98 M. en een spoed van 1.18 M. Hoewel de molenwerf kadastraal ten name staat van den polder, wordt toch jaarlijks in de polderrekening eene som van *f* 1.50 voor huur daarvan geleden.

Het polderpeil is in de keur niet bepaald. Volgens de waterstaatskaart is de

zomerstand 1.00 en de winterstand 1.25 M. ÷ A. P. Waterinlating geschiedt door of vanwege het bestuur door een inlaatduiker nabij den molen.

Twee molenslooten voeren naar den molen, de eene komende uit het noordoosten, de andere komende uit het noordwesten. Zij zijn evenals de voorboezem, eigendom des polders doch moeten, evenals de overige scheislooten in den polder door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden worden.

Het oostelijk polderdeel, onder *Warmond*, wordt van zuid naar noord, evenwijdig aan de *Trekvaart*, doorsneden door den spoorweg van *Leiden* naar *Haarlem*; twee duikers onderdoor onderhouden de watergemeenschap.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters; het zetelt te *Warmond*. Het reglement schrijft echter nog voor, dat wanneer het getal stemgerechtigde Ingelanden niet meer dan 6 bedraagt en mitsdien, krachtens art. 7 van het A. P. R. dit Bestuur vervangen wordt door dat der gezamelijke stemgerechtigde Ingelanden, dezen alsdan een Vertegenwoordiger benoemen. Die Vertegenwoordiger, die ook buiten de stemgerechtigde Ingelanden kan worden benoemd, heeft de rechten en verplichtingen van Voorzitter alsmede de werkzaamheden van Secretaris en Penningmeester te vervullen. Alle stukken worden dan door één der Stemgerechtigde Ingelanden mede onderteekend. Intusschen heeft dit geval zich tot heden niet voorgedaan.

Een bijzonder reglement voor den polder werd eerst vastgesteld bij Statenbesluit van 17 Juli 1900 n°. XIX [1]), goedgekeurd bij K. B. van 7 September d.a.v. n°. 32 (B. P. B. n°. 1065. Het tot dusver gefungeerd hebbende bestuur miste alle publiekrechtelijke bevoegdheden, daar het niet in het leven was geroepen krachtens de bepalingen van het A.P.R. Om hieraan een einde te maken verzochten en verkregen de ingelanden in 1900 reglementeering van den polder door de Staten.

Eerst sedert de vaststelling van het reglement wordt in den polder rekening gedaan. Uit die rekeningen blijkt, dat de omslag in de jaren 1900, 1901 en 1902 telkens geheven werd over 59.42.29 H.A. en resp. bedroeg *f* 3.34, *f* 7.95 en *f* 4.19 per H.A. Vrijdommen kent het reglement niet toe.

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1903.

DE KLINKENBERGERPOLDER.

Gemeenten: *Warmond, Sassenheim, Oegstgeest* [2]).

Mei 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

De *Klinkenbergerpolder*, zoo genaamd naar het vroeger daarin gelegen kasteel

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1900; blz. 72, vlg.

[2]) Het bijzonder reglement vermeldt alleen de gemeenten *Warmond* en *Sassenheim*.

Klinkenburg, waarvan nog thans een overblijfsel aanwezig is, wordt begrensd:

aan de noordwestzijde door den rijksstraatweg van het *Haagsche Schouw* naar *Sassenheim*, hem scheidende van den polder *Elsgeest*;

aan de noordoostzijde door de *Dinsdagsche watering*, hem scheidende van den *Warmonderdam- en Alkemaderpolder*;

aan de zuidoostzijde door eene boezemsloot, de *Kerkvaartsloot* geheeten, hem scheidende van boezemgronden onder *Warmond*;

aan de zuidzijde door den z.g. *Ouden Dam*, zijnde een landweg, tevens waterkeering tusschen den *Klinkenberger-* en den hierboven beschreven *Voorhofpolder*; en

aan de westzijde, over korten afstand door de *Trekvaart* van *Leiden* naar *Haarlem*, tot aan de *Postbrug* in den Rijksstraatweg.

Ook ten zuidoosten van de *Kerkvaartsloot* ligt een kleine partij gronds die tot den polder behoort en daarop door middel van een gronduikertje onder door die sloot afwatert.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van ongeveer 112 H.A., waarvan het grootste, noordwestelijke deel, met eene oppervlakte van ongeveer 77 H.A., ligt onder de gemeente *Sassenheim*, en het kleinere, zuidoostelijke deel met eene oppervlakte van ruim 34 H.A. onder de gemeente *Warmond*. Slechts de *Ouden Dam*, met eene oppervlakte van ongeveer 0.5 H.A. ligt in de gemeente *Oegstgeest* en behoort haar ook in eigendom toe.

Langs de *Trekvaart* wordt de polder beschermd door het jaagpad, in beheer en onderhoud bij de steden *Leiden* en *Haarlem*, dat evenwel buiten de poldergrens ligt. Langs de overige boezemwateren liggen eigen kaden, die door den polder onderhouden worden. Volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen hadden die kaden in Augustus 1903 eene kruinshoogte van 0.32 M. ÷ tot 0.04 M. + A. P. bij eene kruinsbreedte van 0.50 tot 1.60 M.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren as en houten roeden staande in het zuidelijk deel en uitslaande op eene langs de poldergrens loopende boezemsloot, welke uitmondt in de *Kerkvaartsloot*. De molen heeft volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) eene vlucht van 17.21 M., het scheprad eene middellijn van 3.77 en eene schoepbreedte van 0.18 M.

Volgens mededeeling van het polderbestuur wordt er niet op peil gemalen en regelt de fungeerende poldermeester ook de waterinlating, die geschiedt door een inlaatduiker aan de *Dinsdagsche watering*, in onderhoud bij den polder, naar gebleken behoefte. Volgens de waterstaatskaart is de winterstand in den polder 1.15 en de zomerstand 0.95 M. ÷ A.P.

De waterleidingen, waaronder de kronkelende molentocht, die voor een deel tevens de grensscheiding vormt tusschen de gemeenten *Warmond* en *Sassenheim*, worden door de aangelande eigenaars onderhouden.

---

[1]) Deel II, blz. 176.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters. Het zetelt te *Warmond.*

De polderomslag, telkens geheven over 111.63.32 H.A. bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 2.—, *f* 2.75, *f* 2.75, *f* 2.— en *f* 2.75— per H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 152). Er is geene polderkeur.

DE POLDER ELSGEEST.

Gemeenten: *Sassenheim, Voorhout, Rijnsburg, Oegstgeest.*

Deze polder, die slechts voor een klein gedeelte binnen groep VIII is gelegen, zal onder groep X behandeld worden.

DE VEREENIGDE HOF- GROOT- EN KLEIN-HEMMEERPOLDER.

Gemeente: *Warmond.*

April 1904.
T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

Deze administratieve polder bestaat uit drie afzonderlijke, geheel op zichzelf staande doch tegen elkander gelegen deelen, ten noordoosten van het dorp *Warmond*, langs den westelijken oever van het *Norremeer* en de *Spriet-Laeck*, n.l. de *Groot-Hemmeerpolder*, de *Hofpolder* en de *Klein-Hemmeerpolder*. De *Hofpolder* ligt aan den *Groot-Hemmeerpolder* vast; de *Klein-Hemmeerpolder* vormt een eilandje op zich zelf.

Oudtijds, in het begin der 17de eeuw [2]) bestond, als *polder*, alleen nog maar de *Hofpolder*; hij vormde een eilandje, van de boezemgronden van *Warmond*, met name van de gronden behoorende bij het *Huis te Warmond*, gescheiden door de *Hoflee* en aan de noord- en oostzijde begrensd door het *Hemmeer* (of *Henmeer*) en door de *Spriet-Laeck*. Het *Hemmeer* was een plas, die gemeen lag met de overige plassen ten zuidwesten van het *Haarlemmermeer* en met het *Norremeer* in verbinding stond door het *Molengat*, waarvan nog thans een overblijfsel bestaat. Tusschen het *Hemmeer* en het *Norremeer* lag eene langwerpige landtong die, als oeverland, aan de noordoostzijde van den tegenwoordigen *Kooipolder* vastgehecht was. Reeds in 1647 [3]) was die

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42 vlg.

[2]) Vlg. de kaart van BALTHASAR (1611—15).

[3]) Zie de kaart van DOU van 1647.

landtong echter, door het graven van de *Zandsloot*, een eilandje geworden; thans vormt zij den *Klein-Hemmeerpolder*.

Het *Hemmeer* zelf is in 1624, krachtens octrooi door de Staten van Holland en Westvriesland den 22 Maart 1623 verleend aan Jonkheer JACOB VAN WASSENAER EN DUYVENVOORDE, Heer van *Warmond*, bedijkt en drooggemaakt [1]) en vormt thans den *Groot-Hemmeerpolder*.

Van de drie waterstaatkundige deelen is de *Groot-Hemmeerpolder* de grootste; hij beslaat eene oppervlakte van ongeveer 66 H.A.; op hem volgt de *Hofpolder* met ongeveer 29 H.A. en daarop de *Klein-Hemmeerpolder* met ongeveer 21 H.A.

Wij zullen elk der drie deelen afzonderlijk behandelen.

a. De Groot-Hemmeerpolder.

De *Groot-Hemmeerpolder* is, als gezegd, eene droogmakerij. Hij wordt aan de west-, noord- en oostzijde omgeven door eene ringsloot, ongeveer langs het vroegere boord van het *Hemmeer* loopende, terwijl hij langs de zuidzijde verheeld is met den *Hofpolder*, waarvan hij door een dijk gescheiden is. De westelijke ringsloot vangt aan bij het punt waar de *Dinsdagsche Watering* in de *Hoflee* uitmondt en scheidt den polder van den *Simonspolder* en van den *Warmonderdam- en Alkemaderpolder*; de noordelijke ringsloot vormt thans een deel van de *Zandsloot* en scheidt den polder van den *Floris-Schouten-Vrouwenpolder* en de oostelijke ringsloot scheidt, onder den naam van de *Plomp*, den *Groot-* van den *Klein-Hemmeerpolder*.

Binnen de grenzen van den polder liggen ook nog eenige perceelen grond langs den noordwestelijken oever van de westelijke ringsloot, begrepen tusschen die ringsloot ten zuidoosten, de *Dinsdagsche watering* ten zuidwesten, boezemgronden langs den *Heeren-* of *Warmonderdamschen* weg ten noordwesten, en eene boezemsloot scheidende van den *Simonspolder* ten noordoosten. Deze perceelen worden door eene andere boezemsloot, uit de ringsloot noordwestwaarts tot den *Heerenweg* opschietende, gescheiden in twee blokken, en zijn te zamen groot 5.96.10 H.A. Zij worden van oudsher bemalen door den molen van den *Groot-Hemmeerpolder*; van uit ieder blok wordt de watergemeenschap met den eigenlijken polder onderhouden door een grondduiker onder door de ringsloot. Voor die bemaling betalen de gezegde gronden eene jaarlijksche vaste bijdrage van te zamen *f* 22.—. Bovendien onderhouden de eigenaars zelve hunne kaden; deze moeten volgens de keur eene hoogte hebben van minstens 0.08 M. ÷ A.P., eene kruinsbreedte van 0.40 M., eene binnenglooiing van 3 op 1 en eene buitenglooiing van 1 op 1. De kaden rond den eigenlijken *Groot-Hemmeerpolder* worden, behoudens een vak van ongeveer 400 M. lengte langs de westelijke ringsloot dat in onderhoud is bij den eigenaar, onderhouden door den polder.

---

[1]) *Rijnland's* O. A.; Loqt. 147, n°. 2840.

j moeten volgens de keur eene hoogte hebben van minstens 0.40 M. + A.P., elke hoogte echter nergens aanwezig is [1]), eene kruinsbreedte van 0.80 M., ›ne binnenglooiing van 1¾ op 1 en een buitenglooiing van 2 op 1. Genoemde genaar betaalt voor een gedeelte van zijn grond, nl. voor de perceelen sectie n[os] 136 en 137, te zamen groot 5.25.22 H.A., niet den gewonen omslag doch een ıste jaarlijksche bijdrage van *f* 12.30 en zulks ingevolge oude herkomsten.

De bemaling geschiedt door een windvijzelmolen met ijzeren as en roeden, taande aan den oostelijken polderrand en uitslaande op de *Plomp*. De molen ıeeft een vlucht van 22.56 M.; de vijzelmiddellijn bedraagt 1.35 M.. en de poed in den draad 1.65 M.; de helling van den vijzel is 25°.

De waterleidingen in den polder worden door de eigenaars onderhouden op in de keur voorgeschreven afmetingen. Het polderpeil is in de keur niet voorgeschreven; volgens de waterstaatskaart is de zomerstand 3.45 M. ÷ A.P.

Behalve de kaden en den molen onderhoudt de polder ook nog een inlaatduiker, een kwakel en eene brug, terwijl van polderwege voorzien wordt in het vangen van mollen.

b. De Hofpolder.

Deze heeft eene ongeveer driehoekige gedaante. Aan de noordzijde grenst hij aan den *Groot-Hemmeerpolder*; langs de noordwestzijde loopt de *Hoflee* en langs de zuid- en zuidoostzijde de *Spriet-Laeck*.

De kaden langs het boezemwater worden van polderwege onderhouden; zij zijn niet aan afmetingen gebonden; volgens opgaaf van het polderbestuur hadden zij in 1903 eene hoogte van 0.14 M. ÷ tot 0.06 M. + A.P.

De bemaling heeft plaats door een windvijzelmolentje met houten as en roeden staande aan den zuidoostelijken polderrand en uitslaande op de *Spriet-Laeck*. De molen, die particulier eigendom is, doch door den polder onderhouden wordt, heeft een vlucht van 11.70 M. De vijzel heeft eene middellijn van 0.85 M. en een spoed in den draad van 0.96 M. en staat onder eene helling van 20°. Het zomerpeil is volgens de waterstaatskaart 1.50 M. ÷ A. P.

Behalve de kade en den molen onderhoudt de polder ook nog een inlaatduiker.

Op de polderwerken bestaat geene keur.

c. De Klein-Hemmeerpolder.

De *Klein-Hemmeerpolder*, eindelijk, wordt ingesloten door de *Plomp* ten westen, de *Zandsloot* ten noordoosten, het *Norremeer* en de *Spriet-Laeck* ten oosten en het *Molengat* ten zuiden.

De ringkade was vroeger verhoefslaagd; in 1854 is zij verhoogd en verzwaard en sedert wordt zij door den polder onderhouden. Zij is niet aan afmetingen gebonden; hare hoogte bedroeg in 1903, volgens opgaaf van het polderbestuur, 0.30 à 0.09 M. ÷ A.P.

---

[1]) Deze hoogte berust vermoedelijk op een drukfout in de keur; waarschijnlijk is bedoeld).10 M. + A.P.

Ook hier geschiedt de bemaling door een windvijzelmolentje met houten as en roeden, die particulier eigendom is. De molen staat aan en slaat uit op het *Norremeer*, heeft eene vlucht van 11.70 M. en een vijzel met eene middellijn van 0.86 M. eene spoed in den draad van 0.90 M. en eene helling van 21°.

De zomerwaterstand bedraagt, volgens de waterstaatskaart, 1.10 M. ÷ A.P.

Behalve de kaden en den molen onderhoudt de polder ook nog een inlaatduiker en eene brug; bovendien wordt van polderwege voorzien in het vangen van mollen.

Ook bij den *Klein-Hemmeerpolder* bestaat geene keur.

De drie polders hadden vroeger ieder een eigen bestuur. Bij de vaststelling der onder het regime van het A. P. R. noodig geworden nieuwe bijzondere reglementen, werd de samensmelting onder één bestuur overwogen en ten uitvoer gebracht. Het bijzonder reglement voor de drie gecombineerde polders werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n°. VIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d. a. v. n°. 10 (B. P. B. n°. 449).

Bij dit reglement werd het bestuur over de drie polders gezamenlijk opgedragen aan een Voorzitter en twee Leden.

Art. 8 bepaalt dat, zoolang de landen door meerdere molens afgescheiden van elkander worden bemalen, voor het onderhoud van elk gemaal een afzonderlijke omslag geschiedt.

Op grond dezer regeling bestaan er vijf verschillende rekeningen en begrootingen [2]) met even zoovele omslagen, en wel:

1°. een *algemeene* omslag over alle binnen de poldergrenzen gelegen gronden ter bestrijding alleen van de bestuurskosten. Deze omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 0.60, *f* 0.50, *f* 0.60, *f* 0.50 en *f* 0.50 per H.A. en werd telkens geheven over 105.60.29 H.A.;

2°. een omslag in den *Groot-Hemmeerpolder*, alleen voor de *bemaling* bestaande in: *a.* de boven reeds genoemde vaste jaarlijksche bijdragen groot *f* 22.— en *f* 12.30 van de aldaar omschreven gronden, en *b.* een wisselenden omslag van alle overige binnen den eigenlijken polder gelegen gronden. Laatstgenoemde, telkens geheven over 59.37.44 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 8.50, *f* 8.—, *f* 6.—, *f* 2.50 en *f* 3.50 per H.A.;

3°. een omslag in den *Groot-Hemmeerpolder* voor alle *andere* werken. Deze bedroeg in dezelfde genoemde jaren *f* 8.—, nihil, *f* 0.50, *f* 0.75 en *f* 0.50 per H.A. en werd telkens geheven over 64.63.44 H.A.;

4°. een omslag voor de werken van den *Hofpolder*. Deze bedroeg in dezelfde genoemde jaren *f* 14.—, *f* 7.—, *f* 7.—, *f* 4.— en *f* 4.— per H.A. en

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861, blz. 20 vlg.

[2]) Slechts de *rekeningen* worden, met goedvinden van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland*, aan hun college ter goedkeuring ingezonden.

werd geheven resp. over 20.65.00, 21.81.00, 21.81.00, 28.65.00 en 28.65.00 H.A., en eindelijk

5°. een omslag voor de werken van den *Klein-Hemmeerpolder* telkens geheven over 20.31.85 H.A. en bedragen hebbende over dezelfde jaren *f* 8.—, *f* 7.—, *f* 8.—, *f* 11.— en *f* 8.— per H.A.

Vrijdom van omslagen is toegekend aan de eigendommen van den polder.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1897, doch geldt alleen voor den *Groot-Hemmeerpolder.*

DE SIMONSPOLDER.

Gemeente: *Warmond.*

Nov. 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

De *Simonspolder* is een slechts ongeveer 17 H.A. groot poldertje, ingesloten door: de ringsloot van den *Groot-Hemmeerpolder*, ook wel genaamd *Boerensloot* ten oosten; eene boezemsloot scheidende van het ten westen dier ringsloot gelegen deel van genoemden *Groot-Hemmeerpolder* ten zuiden; boezemgronden aan de noordoostzijde van den *Warmonderdamschen weg* ten westen, en eene boezemsloot scheidende van den *Warmonderdam- en Alkemaderpolder*, hieronder te beschrijven, ten noorden.

Het poldertje wordt van oost naar west doorsneden door eene uit de *Boerensloot* inspringende boezemsloot. Een grondduiker onderdoor onderhoudt de gemeenschap van het polderwater.

De boezemwaterkeerende kaden worden voor rekening van den polder onderhouden. Zij hadden volgens van *Rijnland's* wege verrichte opnemingen in Augustus 1903 eene kruinshoogte van 0.25 à 0.02 M. ÷ A.P. bij eene kruinsbreedte van 0.60 à 1.20 M.

De bemaling heeft plaats door een windvijzelmolen staande in het noordelijk deel des polders aan de *Boerensloot* en daarop uitslaande. De molen, voorzien van houten as en wieken, heeft eene vlucht van 12.90 M. De vijzel heeft eene middellijn van 0.90 en een spoed van 1.05 M.

Het zomerpeil is volgens de waterstaatskaart 1.20 M. ÷ A.P.

De slooten worden door de eigenaars onderhouden.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n°. VIII [1]), goedgekeurd bij K.B. van 25 Augustus d. a. v. n°. 10 (B. P. B. n°. 453). Eene wijziging, strekkende om de grensomschrijving te verbeteren, werd vastgesteld bij Statenbesluit van 16 November 1886 n°. VI*b* [2]), goedgekeurd

---

1) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861, blz. 20 vlg.

2) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1886, blz. 30 en 31.

bij K.B. van 13 December d. a. v. n°. 34 (B. P. B. n°. 878). Niettegenstaande die wijziging is de grensomschrijving nog zeer gebrekkig.

Het bijzonder reglement draagt het bestuur op aan een Voorzitter en twee Leden. Intusschen wordt dit bestuur sedert jaren, wijl de polder slechts aan drie eigenaren toebehoort, uitgeoefend door een Vertegenwoordiger. Tot en met het jaar 1890 werd voor dien vertegenwoordiger eene bezoldiging van *f* 6.— 's jaars in de polderrekening geleden; sedert 1891 heeft die bezoldiging opgehouden.

Ofschoon het reglement zoowel de rekeningen als de begrootingen aan de goedkeuring van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* onderwerpt, wordt met de inzending van de rekening alléén sedert 1886 genoegen genomen.

De polderomslag werd in de jaren 1898—1902 telkens geheven over 16.60.55 H.A. en bedroeg in die jaren resp. *f* 8.—, *f* 4.—, *f* 8.50, *f* 9.—. en *f* 5.— per H.A.

Het reglement stelt van de omslagen vrij:

wegen en paden bij het kadaster bekend;

eigendommen van den polder (d. i. thans alleen de molen met erf); en

landen die, ofschoon binnen de grenzen gelegen, op den polder niet afwateren

Er is geene keur.

DE WARMONDERDAM- EN ALKEMADERPOLDER.

Gemeenten: *Warmond*, *Sassenheim*.

Mei 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

Ten noorden van den *Simonspolder* ligt de *Warmonderdam- en Alkemaderpolder*. Hij wordt begrensd: aan de zuidoostzijde door de ringsloot van den *Groot-Hemmeerpolder*, aan de noordoostzijde door de *Zandsloot*, die hem scheidt van den *Floris-Schouten-Vrouwenpolder*, aan de noordwestzijde door eene smalle strook boezemland bezuidoosten langs den rijksstraatweg van *Oegstgeest* op *Sassenheim*, aan de zuidwestzijde door de *Dinsdagsche wetering*, die hem scheidt van den *Klinkenbergerpolder* en aan de zuidzijde door boezemgronden en door eene vaarsloot welke in de ringsloot van den *Groot-Hemmeerpolder* uitloopt, die hem scheiden van den *Simonspolder*.

Binnen zijne grenzen is de polder groot 102.60.82 H.A., waarvan 63.18.97 H.A., zijnde het noordwestelijk deel, onder *Sassenheim* en 39.41.85 H.A. of het zuidoostelijk deel, onder *Warmond*.

In laatstgenoemd deel lag het oude huis *Oud-Alkemade*. De gronden daaromheen, gelegen tusschen de *Zandsloot*, de ringsloot van den *Groot-Hemmeerpolder* en de vaarsloot, die den polder scheidt van den *Simonspolder* vormden vroeger het *Alkemaderpoldertje*, ter grootte van 18.69.93 H.A., dat door een molentje op de ringsloot van *Groot-Hemmeer* zijn water ontlastte.

Het overige deel was de eigenlijke *Warmonderdamsche* polder, zoo genaamd naar den *Warmonderdamschen weg* of *Warmerdam*, zijnde de straatweg die het dorp *Warmond* met den rijksstraatweg verbindt en den polder van het zuidoosten naar het noordwesten doorsneed.

De vereeniging van den *Alkemader-* met den *Warmonderdamschen polder* had, eerst voorloopig en voorwaardelijk, plaats krachtens eene overeenkomst, den 14 Februari 1825 gesloten tusschen een der twee eigenaren van eerstgenoemden en de ingelanden van laatstgenoemden polder; de definitieve vereeniging volgde spoedig op grond eener overeenkomst den 27 Februari 1827 tusschen genoemden eigenaar en den medeëigenaar van den *Alkemaderpolder* gesloten [1]).

De gronden onmiddellijk rondom het huis *Oud-Alkemade* gelegen, wateren, ofschoon binnen de poldergrens gelegen, af op eene boezemsloot, die in de ringsloot van *Groot-Hemmeer* uitmondt. Onder die boezemsloot, die, evenals genoemde gronden, omkaad is, ligt een grondduikertje tot gemeenschap van het wederzijdsche polderwater.

Een tweetal vaarslootjes, die uit de *Zandsloot* zuidwestwaarts een eind weegs in den polder schieten, zijn eveneens omkaad. Een daarvan, de noordwestelijkste, is eigendom van den polder.

Ook in het westelijke hoekje van den *Warmonderdamschen* polder springt een tusschen leikaden besloten boezemsloot binnen den polder in, die de *Dinsdagsche* wetering verbindt met het boezemslootje langs den noordwestelijken polderrand. Ook hier wordt de watergemeenschap der twee afgesneden deelen door een grondduiker onderhouden. Deze grondduiker, in 1900 vernieuwd, is in onderhoud genomen door den polder.

Behalve door den *Warmonderdamschen* weg wordt de polder ook nog van het noordwesten naar het zuidoosten doorsneden door de Laan van *Oud-Alkemade*, ook wel *Waschbekerlaan* genaamd, die den rijksstraatweg verbindt met het huis *Oud-Alkemade.*

De grenssloot tusschen de gemeenten *Sassenheim* en *Warmond* doorsnijdt den polder van het noordoosten naar het zuidwesten, van de *Zandsloot* tot de *Dinsdagsche Wetering*. Zij is over de grootste lengte tevens molentocht van den polder en kruist de Laan van *Oud-Alkemade* en den *Warmonderdamschen weg* resp. door een houten en een steenen duiker, die beide in onderhoud zijn bij den polder. Iets ten zuiden van den *Warmonderdamschen weg* buigt de molentocht, die eigendom is van den polder, zich westwaarts van de gemeente-grensscheiding af en voert verder in zuidwestelijke richting naar den watermolen, staande aan en uitslaande op de *Dinsdagsche wetering*. Deze molen, particulier eigendom, wordt sedert 1899 door den polder in erfpacht bezeten.

---

[1]) Zie omtrent deze vereeniging *Rijnland's* N. A. Loqt. 114, n°. 29.

Het is een windschepradmolen van 16 M. vlucht met houten wieken, bovenas en scheprad en ijzeren wateras. Het scheprad heeft eene middellijn van 4.20 M.; de schoepen zijn breed 0.28 M. De wateras ligt met haar hartlijn = A. P.; de bovenkant van den opleider ligt op 1.50 M. ÷ A. P.

De hoogte van het polderpeil is in de keur niet opgegeven; volgens opgaaf van het polderbestuur is de zomerstand 1.20 M. ÷ A. P.

Inlating van water kan geschieden uit de *Zandsloot* door een houten inlaatduiker; hieromtrent geeft de keur geenerlei bepalingen.

De waterleidingen en slooten moeten door de eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen worden onderhouden.

Eveneens ten laste der ingelanden-eigenaars is het onderhoud der polderkaden. Deze moeten, volgens de polderkeur, eene kruinshoogte hebben van minstens 0.04 M. + A. P., eene kruinsbreedte van 0.40 M., eene binnenglooiing van 3 op 1 en eene buitenglooiing van 1 op 1.

Het polderbestuur bestond vroeger uit den Burgemeester van *Sassenheim* en van *Warmond* om beurten als Voorzitter, en twee Poldermeesters [1]); thans bestaat het uit een Voorzitter en twee Leden; het zetelt te *Sassenheim*.

De polderomslag werd in de jaren 1898—1902 resp. geheven over 96.14.23, 95.48.63, 95.50.24, 95.50.24 en 95.50.24 H.A. en bedroeg in die jaren resp. *f* 5.—, *f* 5.—, *f* 7.25, *f* 5.25 en *f* 5.75 per H.A.

Vrijdom van omslagen is toegekend aan wegen en paden bij het kadaster bekend, eigendommen van den polder en landen die, ofschoon binnen de grenzen gelegen, op den polder niet afwateren.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n°. VIII [2]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d.a.v. n°. 10 (B. P. B. n°. 450). Een vroeger reglement van bestuur werd den 24 Maart 1827 door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* goedgekeurd.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE ROODE MOLENPOLDER.

Gemeenten: *Voorhout, Sassenheim.*

Oct. 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

De *Roode Molenpolder* wordt begrensd:

aan de *noordoostzijde* door de *Zandsloot*, scheidende van den *Mottigerpolder*;

aan de *zuidoostzijde* eerst door eene strook boezemgronden ten noordwesten

---

[1]) v. d. Aa; Aardrijksk. Woordenb. Deel XII, blz. 116.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861; blz. 20 vlg.

van den rijksstraatweg van het *Haagsche Schouw* naar *Haarlem*, waartoe ook behooren de gronden en de vijver van het *Huis ter Wegen*, en daarna door dien straatweg zelven;

aan de *zuidwestzijde* door de *Dinsdagsche wetering*, deels scheidende van den polder *Elsgeest*, deels van de baan der spoorweglijn *Leiden—Haarlem*, en

aan de *noordwestzijde* door eene strook boezemgronden begrepen tusschen den polder en den hieronder te beschrijven *Luizenmarktpolder* en behoorende tot het territoir van den aan het slot dezer onderafdeeling te behandelen *polder de Zandsloot*.

Bij den aanleg van den spoorweg *Leiden—Haarlem* werd van den polder, in den westelijken hoek, een hoekje ter oppervlakte van 0.57.32 H.A. [1]) afgesneden, waarmede gepaard ging eene kleine verlegging van de *Dinsdagsche wetering*. Volgens contract van 10 Maart 1842, geregistreerd te *Noordwijk* den 5 April d. a. v. betaalt de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij nog jaarlijks aan den polder eene vaste som van *f* 2.58, berekend à *f* 4.50 per H.A. voor dat afgesneden hoekje, ofschoon dit thans buiten de poldergrens gelegen is.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van 108.43.29 H.A

De polderkaden moeten volgens de keur door de aangrenzende eigenaars onderhouden worden op eene hoogte = A. P. bij eene kruinsbreedte van minstens 0.75 M.

De bemaling heeft plaats door een windschepradmolen met houten as en wieken, staande aan den zuidwestelijken polderrand op grondgebied der gemeente *Voorhout* en uitslaande op de *Dinsdagsche wetering*. De molen is eigendom des polders doch staat op particulieren grond, voor welks gebruik de polder jaarlijks eene recognitie betaalt. De hoofdafmetingen zijn:

vlucht der wieken:	16.80	M.
middellijn scheprad:	4.—	„
breedte der schoepen:	0.30	„
hartlijn der wateras:	0.20	„ + A. P.
bovenkant opleider:	1.05	„ ÷ „ „

Het peil is in de keur niet bepaald; volgens de waterstaatskaart is het zomerpeil 0.95 M. ÷ A. P.

Hoofdwaterleiding is de *Molensloot*, die van af den molen den polder over de geheele lengte in een noordoostelijke richting tot aan *de Zandsloot* doorsnijdt. Deze *Molensloot*, die tevens grensscheiding is tusschen de gemeenten *Voorhout* ten noordwesten en *Sassenheim* ten zuidoosten, is eigendom des polders, doch wordt, evenals de overige scheislooten in den polder, door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden.

Aan het noordoostelijk uiteinde der *Molensloot* ligt een inlaatduiker uit de *Zandsloot*, hoog 0.61 en wijd 0.52 M. Deze duiker is in beheer en onderhoud bij den polder.

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST (Deel II, blz. 183), geeft ten onrechte aan 0.44.30 H.A.

Het Bestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters; het zetelt te *Sassenheim*.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 2.50, *f* 3.—, *f* 5.—, *f* 7.— en *f* 3.— per H.A. en werd in de vier eerstgenoemde jaren geheven over 108.05.19 en in het laatstgenoemde jaar over 107.98.99. H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d. a. v. n°. 71 (B. P. B. n°. 133).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE LUIZENMARKTPOLDER.

Gemeente: *Voorhout.*

Juni 1904.

T. K. 383, 402. W. K. 's Grav. 1.

Ten noordwesten van den *Rooden Molenpolder* en daarvan door eene smalle strook boezemland gescheiden, ligt de *Luizenmarktpolder*, die overigens begrensd wordt:

ten zuidwesten door de *Dinsdagsche wetering*, hem scheidende van den polder *Elsgeest*;

ten noordwesten door den *Voorhouter* en den *Schuinen-* of *Engelschen weg*, hem scheidende deels van boezemland deels van den polder *Boekhorst*; en

ten noordoosten door de *Zandsloot*, die hem scheidt van den *Mottigerpolder*.

Een deel van de bebouwde kom van *Voorhout*, ten zuiden van den *Voorhouterweg*, in het westelijk polderdeel, ligt buiten de poldergrens. Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van 133.90.04 H. A.

Tegen het boezemwater wordt de polder beschermd door kaden, bij hem zelven in onderhoud. Volgens eene thans aanhangige keurwijziging zal dit onderhoud op eene kruinshoogte van ten minste 0.05 M. ÷ A.P. en op eene kruinsbreedte van minstens 0.50 M. moeten geschieden.

De bemaling heeft plaats door een windscheprадmolen met houten as en roeden. van 15.40 M. vlucht, staande in den zuidelijken polderhoek en uitslaande op de *Dinsdagsche wetering*. Het scheprad heeft eene middellijn van 4.00 M. en eene schoepbreedte van 0.28 M. De hartlijn der wateras ligt op 0.37 M. + A. P., de bovenkant van den opleider op 0.73 M. ÷ A. P.

Hoofdwaterleiding is de *Molentocht*, zijnde een deel van de vroegere *Woensdagsche wetering*, die den polder van het zuidwesten naar het noordoosten doorsnijdt; een kronkelende zijtak voert zuidwaarts naar den molen. Deze hoofdwaterleidingen worden, evenals de overige polderslooten, door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden, hoewel de

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, 42, vlg.

molentochten zelve eigendom van den polder zijn, en door dezen, zoo noodig, gediept worden.

Het polderpeil, in de keur niet bepaald, bedraagt, volgens opgaaf van het polderbestuur 0.80 M. ÷ A. P. Waterinlating geschiedt, zoo noodig, vanwege den polder door twee bij hem in onderhoud zijnde inlaatduikers, één nabij den molen uit de *Dinsdagsche wetering*, één in den *Schuinenweg* uit de ten noorden daarlangs loopende *Zandsloot*.

Het westelijk polderdeel wordt van zuid naar noord doorsneden door den spoorweg *Leiden—Haarlem*. Krachtens eene deswege den 29 Maart 1842 gesloten, den 16 April d. a. v. door Hoogheemraden van *Rijnland* goedgekeurde overeenkomst betaalt de *Hollandsche IJzeren Spoorweg-maatschappij* voor de ingenomen gronden jaarlijks eene vaste som van *f* 11.63, berekend naar een omslag van *f* 5.50 per H.A. over 2.11.45 H.A.

Voor het overige bedroeg de omslagplichtige oppervlakte in de jaren 1898—1902 telkens 129.08.61 H.A. en de omslag per H.A. resp. *f* 2.50, *f* 3.50, *f* 3.50, *f* 3.— en *f* 2.— per H.A.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters.

Ter vervanging van een den 22 Februari 1841 door de Ingelanden vastgesteld en den 26 Juni d. a. v. door Hoogheemraden van *Rijnland* geapprobeerd Reglement, werd een nieuw Bijzonder Reglement door de Staten vastgesteld bij besluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K.B. van 18 Augustus d. a. v. n°. 71 (B. P. B. n°. 149).

Eene wijziging, strekkende tot verhooging van de jaarwedden van den secretaris en den penningmeester, werd vastgesteld bij Statenbesluit van 18 Juli 1899 n°. XVI [2]), goedgekeurd bij K. B. van 21 Augustus d.a.v. n°. 52 (B. P. B. n°. 1049).

Thans is wederom een reglementswijziging, strekkende tot verhooging der jaarwedden van de bestuursleden en van den secretaris en den penningmeester, aanhangig gemaakt [3]).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899. Eene aanvulling, strekkende tot bepaling der afmetingen van de kaden is thans, als boven reeds gezegd, in voorbereiding.

DE POLDER BOEKHORST.

Gemeente: *Voorhout.*

Febr. 1904.

T. K. 383, 402. W. K. 'sGrav. 1.

Deze polder wordt begrensd: aan de noordwestzijde door de *Trekvaart* van

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858; blz. 42, vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1899; blz. 85.

[3]) Inmiddels vastgesteld (zie B. P. B. n°. 1104).

Leiden naar *Haarlem* van af den *Noordwijkschen hoek* tot even voorbij de *Piet Gijzenbrug* in den *'s Gravendamschen weg*; aan de noordoostzijde door de *Zandsloot*, boezemwater, loopende ten noordoosten langs genoemden weg en den polder scheidende van den na te behandelen *Berg-en-Daalpolder*; aan de zuidoostzijde door de noordwestzijde van den z.g. *Voorhoutschen weg* tot aan een partij boezemland bezuiden den spoorweg *Leiden-Haarlem*, en aan de zuidwestzijde eerst door genoemd boezemland en daarna door de *Trekvaart* tot aan den *Noordwijkschen hoek*.

Hoewel de naam van den polder geschikt is om hem in verband te brengen met de voormalige hooge Heerlijkheid *Boeckhorst* onder *Noordwijkerhout*, heeft hij daarmede toch niets uitstaande. De woning *„de Boekhorst"* in den polder gelegen en waaraan hij blijkbaar zijn naam ontleende, heette vroeger, toch, *Bouckenburch* [1]) en waarschijnlijk eerst later is die naam verbasterd of veranderd in *Boekhorst*.

De polder is in het geheel groot 255.69.03 H.A. en wordt beveiligd: langs de *Haarlemmertrekvaart* door een eigen kade, langs de *Zandsloot* door den *'s Gravendamschen weg* en langs de zuidoostzijde door den *Voorhoutschen weg*, die hem gedeeltelijk van boezemland, gedeeltelijk van den hierboven behandelden *Luizenmarktpolder* afscheidt. De kaden tot keering van boezemwater worden voor rekening van den polder onderhouden op eene in de keur bepaalde hoogte van 0.15 M. + A.P. bij eene kruinsbreedte van 1.00 M. Op de kade van af den *Noordwijkschen hoek* tot aan de *Piet-Gijzenbrug* onderhoudt de polder bovendien een weg; de kade is echter voor het grootste deel eigendom der gemeente *Voorhout*.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren scheprad en assen en houten wieken, staande aan de zuidwestzijde en uitslaande op de *Haarlemmertrekvaart*.

De hoofdafmetingen zijn:

vlucht der wieken	19.40 M.
middellijn scheprad.	4.50 M.
breedte der schoepen	0.40 M.
hartlijn wateras	0.40 M. + A.P.
bovenkant opleider	1.30 N. ÷ A.P.

Het polderpeil is niet in de keur vastgesteld doch bedraagt volgens opgave van het bestuur 0.80 ÷ A.P. De waterstaatskaart geeft echter aan een zomerpeil van 0.70 en een winterpeil van 0.90 M. ÷ A.P.

De molentocht, een overblijfsel van een vroeger boezemwater, dat bekend stond als de *Maenendaghswatering*, doorsnijdt den polder van het noordoosten naar het zuidwesten, en heeft een zijtak die, op opgeveer 370 M. ten zuidwesten van den *'s Gravendamschen weg*, daarmede evenwijdig naar de

[1]) Zie de kaarten van BALTHASAR (1611—15) en van DOU (1746).

Haarlemmertrekvaart loopt, waarvan hij door een inlaatduiker met schuif gescheiden is. Een dergelijke inlaatduiker bevindt zich ook aan het zuidwestelijke uiteinde van den molentocht, onmiddelijk benoordwesten den molen. Beide inlaatduikers zijn in onderhoud bij den polder. De molentocht zelf wordt door de aangelanden onderhouden doch van polderwege gediept. De polderkeur schrijft voor de wijdte van dien tocht afmetingen voor. Alle overige schei- en laanslooten zijn in onderhoud bij aangelanden.

De spoorweg *Leiden—Haarlem* doorsnijdt den polder met eene wijde bocht over de geheele lengte van het zuiden naar het noordwesten; het station *Piet-Gijzenbrug* ligt, nabij de noordwestelijke punt, nog binnen den polder. In den spoorweg liggen, tot watergemeenschap, duikers in den molentocht en in diens zijtak nabij den inlaatduiker.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters.

De polderomslag werd in de jaren 1898—1902 geheven over 243.26.26 H.A. en bedroeg resp. *f* 3.—, *f* 3.—, *f* 3.—, *f* 2.— en *f* 1.50 per H.A. Door de *Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij* wordt voor hare in den polder gelegen bezittingen, ter grootte van ongeveer 10 H.A., jaarlijks een vaste som betaald van *f* 40.96, en zulks ingevolge eene den 10 Maart 1842 met den polder gesloten overeenkomst. Deze som is berekend naar een omslag van *f* 4.50 over 9.10.23 H.A., welke de maatschappij destijds in eigendom had.

Het bijzonder reglement van den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 132) [2]).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE POLDER BERG-EN-DAAL.

Gemeente: *Voorhout.*

April 1904.

T. K. 383. W. K. 's Grav. 1.

De *Berg-en-Daalpolder*, aldus genaamd naar de oude buitenplaats *Bergendael* aan den *Voorhouterweg*, wordt begrensd: aan de noordwestzijde door de *Trekvaart* van *Leiden* naar *Haarlem*, aan de zuidwestzijde door de *Zandsloot*, een boezemwater dat ten noordoosten langs den *'s Gravendamschen weg* loopt en bij *Piet-Gijzenbrug* in de *Trekvaart* uitmondt, aan de zuidoostzijde door eene strook hooge boezemgronden die den polder afscheiden van den *Voorhouter-* of *Loosterweg*, en aan de noordoostzijde door het *Lisser Mallegat*,

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858 blz. 42 vlg.

[2]) Zie eene latere wijziging, strekkende tot verhooging van jaarwedden, in B. P. B. no. 1112.

eene boezemvaart die den polder afscheidt van den hieronder te behandelen *Lageveenschen polder*.

Binnen zijne grenzen heeft de polder eene oppervlakte van ongeveer 12¼ H.A.

Langs den noordwestelijken rand, doch binnen de poldergrens, loopt over de geheele lengte des polders de spoorweglijn van *Leiden* naar *Haarlem*. De zuidoostelijke bermsloot van dien spoorweg is boezemwater en staat aan de zuidzijde in open verbinding met de *Zandsloot* en aan de noordzijde met het *Mallegat*. Tegen die bermsloot wordt het eigenlijke polderlichaam beschermd door eene eigen kade.

Alle kaden, waar die aanwezig zijn, d. i. waar het terrein niet reeds zelf voldoende hoogte heeft om het boezemwater te keeren, moeten door de eigenaars onderhouden worden op eene in de keur bepaalde hoogte = A. P. bij eene kruinsbreedte van minstens 0.75 M.

De bemaling geschiedt door een windschepradmolen met houten as en roeden, staande ongeveer midden in den polder en uitslaande op een tusschen leikaden ingesloten voorboezem, die in noordwestelijke richting uitmondt in de zuidoostelijke bermsloot van den spoorweg. De molen heeft eene vlucht van 19.00 M. De middellijn van het scheprad bedraagt 3.92 M., de breedte der schoepen 0.33 M. De hartlijn van de wateras ligt op 0.40 M. + A. P. en de bovenkant van den opleider op 1.10 M. ÷ A. P.

Een polderpeil is in de keur niet voorgeschreven; volgens de waterstaatskaart is de zomerstand in den polder 0.80 en de winterstand 0.60 M. ÷ A.P.

Hoofdwaterleiding is de *Molenwatering*, die den polder van het zuidwesten naar het noordoosten doorsnijdt en vlak langs den molen strijkt. Zij is een deel van de vroegere *Maenendaghswatering* (niet te verwarren met de thans nog als boezemwater bestaande *Maandagsche watering* ten noordwesten van de *Trekvaart*) die vrij in de *Dinsdagsche watering* bij den tegenwoordigen molen van den *Boekhorstpolder* uitliep. De molenwatering en de voorboezem zijn eigendom van den polder.

Alle waterleidingen in den polder moeten door de aangrenzende eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen worden schoongehouden.

Waterinlating geschiedt, zoo noodig, volgens opgaaf van het polderbestuur „door duikers", zonder dat blijkt waar deze gelegen zijn en door wie zij bediend worden; de keur geeft daaromtrent geene voorschriften.

Op eene kleine strook lands, gelegen in den westelijken polderhoek, langs de bermsloot van den spoorweg, en die destijds werd ingericht voor bloembollencultuur, werd in 1869 een molentje gesticht, ten einde dat stuk land, dat door een duiker van het overige deel des polders werd afgescheiden, door dat molentje te kunnen doen bemalen wanneer de polderbemaling onvoldoende bleek om in het land een gewenschten waterstand te verzekeren. Tot de stichting van het molentje, dat uitsloeg op de spoorwegbermsloot, werd door de Vereenigde Vergadering van *Rijnland* aan den eigenaar vergunning

erleend bij besluit van 11 September 1869 n°. VIII [1]), onder bepaling, dat de vergunning zou ophouden, wanneer te eeniger tijd de betaling der polderlasten, waartoe de eigenaar zich bereid had blijven verklaard, mocht worden gestaakt.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters.

De gewone polderomslag, telkens geheven over 117.22.92 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3.—, *f* 4.—, *f* 4.—, *f* 4.— en *f* 3.50 per H.A.

De gronden behoorende aan de *Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij*, thans ter oppervlakte van 6.72.13 H.A., betalen niet den gewonen omslag doch een vasten omslag van *f* 5.— per H.A., en zulks krachtens overeenkomst van 10 Maart 1842, geregistreerd te *Noordwijk* den 2 April d.a.v.

Het bijzonder reglement van den polder werd vastgesteld bij besluit der Staten van 11 Juli 1860 n°. VIII [2]), goedgekeurd bij K. B. van 6 September d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 403).

Volgens de bij dit reglement omschreven poldergrens was de polder destijds grooter en strekte hij zich, aan de zuidoostzijde, uit tot aan den *Voorhouter-* of *Loosterweg*. Het polderbestuur vroeg spoedig na de vaststelling eene herziening dier poldergrens aan, in dier voege. dat de strook lands ten noordwesten langs dien weg gelegen en die niet in den polder behoorde, wijl dat land in den zomer benadeeld werd door den poldermolen doch in den winter aan den polder schade aanbracht doordien het van het naastbij gelegen binnenduin water in den polder bracht, buiten de poldergrens gebracht zou worden. De gevraagde wijziging werd aangebracht bij Statenbesluit van 4 Juli 1862 n°. XI [3]), goedgekeurd bij K. B. van 2 September d.a.v. n°. 21 (B. P. B. n°. 512). Sindsdien is de bewuste strook lands buiten de poldergrens gekomen en boezemland gebleven.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE LAGEVEENSCHE POLDER.

Gemeenten: *Lisse, Voorhout.*

Juni 1904.

T. K. 383. W. K. Hilleg. 2, 's Grav. 1.

Ten noordoosten van den polder *Berg-en-Daal*, en daarvan gescheiden door et *Lisser-Mallegat* sluit zich de *Lageveenschepolder* aan, die zich noordoostaarts langs de *Trekvaart* van *Leiden* naar *Haarlem* uitstrekt tot aan den elfweg of *Halfwegsteeg* van *Lisse* naar *Ruigenhoek* onder *Noordwijkerhout*. an de noordoostzijde begrensd door dien *Delfweg* van af *Halfweg* tot aan de

---

1) Not. V.V. v. *Rijnland*; 1869, blz. 282.

2) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1860, blz. 46, vlg.

3) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1862, blz. 37.

buitenplaats *Keukenhof*, wordt de polder aan de zuidoostzijde ingesloten door de hooge gronden van *Keukenhof* en van het *Keukenduin*, langs welker zoom de *Loosterweg* en de *Spekkenlaan* benevens eene boezemsloot, de *Duinsloot* genaamd, loopen.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van 200.48.66 H.A., waarvan 194.11.93 H.A. onder de gemeente *Lisse* en 6.36.73 H.A. onder de gemeente *Voorhout*. Slechts het zuidwestelijkste strookje, langs het *Mallegat*, behoort tot laatstgenoemde gemeente.

De inpoldering heeft plaats gehad naar aanleiding van een daartoe in 1651 door eigenaars van landen tusschen het *Keukenduin*, den *Vaartweg*, den *Delfweg* en het *Mallegat* aan *Rijnland* gedaan verzoek. Wegens daartegen gedane oppositie is bij vonnis van Hoogheemraden van *Rijnland* van 2 Maart 1655 aan eenige ingelanden een verzoek ontzegd om zich met die van *Noordwijkerhout* tot ééne bepoldering te combineeren [1]). De polder bleef dan ook op zichzelf staan. Hij werd bemalen door een molen staande aan en uitslaande op de *Trekvaart*. In die bemaling kwam verandering toen de spoorweglijn van *Haarlem* naar *Leiden* werd gelegd. Vermits deze spoorlijn langs den geheelen noordwestelijken polderrand, op zeer korten afstand evenwijdig aan de *Trekvaart* zou komen te liggen, werd, ter regeling van de hierdoor te wijzigen waterstaatsbelangen, den 28 Januari 1842 tusschen de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij en den polder eene den 14 Mei d. a. v. door Hoogheemraden van *Rijnland* goedgekeurde overeenkomst gesloten. Krachtens deze overeenkomst werd door de Spoorwegmaatschappij ten zuidoosten langs de spoorbaan eene boezemsloot aangelegd, die nabij den *Delfweg* in de *Trekvaart* uitmondt en zuidwestwaarts uitloopt in het *Lisser Mallegat*. Ten zuidoosten langs die boezemsloot werd voorts eene kade gelegd met eene kruinsbreedte van 1.24 M. en eene kruinshoogte van 0.50 M. + A. P. Op kosten van de maatschappij werd vervolgens de poldermolen verplaatst naar de zuidoostzijde van den spoorweg, zóó dat hij voortaan zou uitslaan op de nieuw gegraven sloot en werd eindelijk, ter verbinding van de afgesneden polderstrook met het polderwater, een grondduiker gelegd onder door de spoorbaan, de nieuwe sloot en de nieuwe kade, wijd in den dag 0.30 M. en voorzien van eene schuif, waarvan een sleutel zoowel bij de maatschappij als bij den polder berust, hebbende beiden de bevoegdheid, die schuif te openen en te sluiten. Eindelijk betaalt de maatschappij, krachtens hetzelfde contract, voor al hare grondeigendommen in den polder — thans ter oppervlakte van 12.47.85 H.A., waaronder een groot deel van de afgesneden strook — een vasten omslag van *f* 4.— per H.A. 's jaars.

Behalve de kade langs de zuidoostzijde van de zuidoostelijke spoorwegbermsloot heeft de polder geene eigenlijke waterkeeringen. De afgesneden strook grootendeels ingenomen zijnde door de spoorbaan zelve, die gelegd is tot d

---

[1]) *Rijnland's* O. A.; Loqt. 67, n°. 1652.

oogte van 0.50 M. + A. P. heeft verder geene kaden, en langs het *Mallegat* wordt de polder beschermd door hooge gronden, die, volgens van *Rijnland's* wege verrichte opnemingen, in Augustus 1903 eene hoogte hadden van 0.14 tot 0.02 M. ÷ A. P. Volgens diezelfde opnemingen had de kade langs de bermsloot eene hoogte van 0.28 M. ÷ tot 0.06 M. + A. P. en eene kruinsbreedte van 0.50 tot 1.60 M. In de polderkeur ontbreken bepalingen omtrent de waterkeeringen geheel. Volgens opgave van den Vertegenwoordiger worden grootere werken daaraan verricht door den polder zelve en gewone onderhoudswerken door de aangelande eigenaars.

De nieuw gebouwde molen is een windschepradmolen met ijzeren as en houten roeden. Hij heeft eene vlucht van 15.60 M.; de middellijn van het scheprad bedraagt 4.02 M. en de schoepbreedte 0.32 M.

Sedert 1893 wordt een deel des polders, ter grootte van 14.12.53 H.A., gelegen langs de spoorwegbermsloot, iets ten zuidwesten van den molen, door een afzonderlijk staartmolentje, op die bermsloot uitslaande, bemalen. Deze gronden zijn door eene kleine kade van het overige polderdeel afgesneden en betalen een vasten omslag van *f* 4.— per H.A., zonder dat ons is gebleken, krachtens welke overeenkomst zulks plaats heeft.

De hoofdwaterleiding of molentocht doorsnijdt in kronkelenden loop den polder over de geheele lengte van het zuidwesten naar het noordoosten en heeft eene aftakking welke noordwestwaarts naar den molen voert. Hij is eigendom van en in onderhoud bij den polder. Het schoonhouden is echter, evenals het geheele onderhoud der overige polderslooten, voor rekening der aangelande eigenaars. Voor de waterleidingen schrijft de keur overigens afmetingen voor.

Het zomerpeil is in de keur bepaald op 0.87 M. ÷ A. P. Inlating van water geschiedt, zoo noodig, door een inlaatduiker, welke, volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) gelegen is aan het *Lisser Mallegat.*

Het polderbestuur bestaat, volgens het bijzonder Reglement, uit een Voorzitter en twee Leden. Zoolang het stemrecht echter door niet meer dan zes Ingelanden kan worden uitgeoefend — en dit geval heeft thans plaats, — vormen dezen te zamen het Bestuur en wijzen zij aan Gedeputeerde Staten een Vertegenwoordiger aan.

Behalve de vaste, hierboven genoemde omslagen, wordt in den polder een gewonen omslag geheven; deze bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 2.50, *f* 3.—, *f* 2.50, *f* 2.50 en *f* 3.— per H.A. en werd in de twee eerstgenoemde jaren geheven over 167.53.09 en in de drie laatstgenoemde over 165.15.44 H.A. Met de 12.47.85 H.A. van de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij en de 14.12.53 H.A. met eene afzonderlijke bemaling, bedraagt de totale omslagplichtige oppervlakte des polders thans derhalve 191.75 82 H.A. Vrijdom van omslagen is toegekend aan de eigendommen des polders,

---

[1]) Deel II, blz. 196.

Het zuidwestelijk deel des polders wordt over de volle breedte doorsneden door eene in de laatste jaren gegraven boezemsloot, uitmondende in de spoorwegbermsloot. In den molentocht ligt onder die sloot een grondduiker [1]).

Het bijzonder Reglement des polders werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 no. VIII [2]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d.a.v. n°. 10 (B. P. B. n°. 435).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

INPOLDERING DE GROOTE LOOSTER.

Gemeente: *Lisse.*

Juni 1904.

T. K. 383. W. K. Hilleg. 2.

Bij besluit van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* van 17 December 1884 n°. 12 werd aan Douairière Baronesse VAN PALLANDT geboren STEENGRACHT, te *Lisse*, vergunning verleend tot het doen inpolderen en door een staartmolentje bemalen van een gedeelte harer gronden gelegen in de *Groote Looster* ter grootte van ongeveer 54 H.A., begrensd ten zuidoosten door den *Loosterweg*, ten zuidwesten door den *Delfweg* of de *Halfwegsche Steeg*, ten noordwesten door de boezemsloot loopende bezuidoosten langs den spoorweg van *Leiden* naar *Haarlem* en ten noordoosten door hooge boezemgronden.

Genoemde gronden worden van het noordwesten naar het zuidoosten met eenige bochten doorsneden door de *Zandsloot* of *Lisserbeek*, op welke het staartmolentje met een ongeveer 80 M. langen voorboezem uitslaat. De watergemeenschap tusschen beide afgesneden deelen wordt onderhouden door een grondduiker onder door genoemde *Zandsloot*, waarvan de bovenkant, volgens bij de inpolderingsvergunning gestelde voorwaarde, niet hooger mag liggen dan 2.00 M. ÷ A.P.

Het aldus ontstane poldertje is ongereglementeerd en heeft uit den aard der zaak ook geene keur.

Meerdere bijzonderheden hebben wij niet kunnen verzamelen.

DE BEEKPOLDER.

Gemeenten: *Voorhout, Sassenheim, Lisse.*

April 1904.

T. K. 383, 420. W. K. 's Grav. 1.

De *Beekpolder* ligt vlak ten noorden van het dorp *Sassenheim* en is inge-

[1]) Vlg. Waterstaatskaart, blad *Hillegom* 2 (verkend in 1898).

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861, blz. 20, vlg.

sloten tusschen den rijksstraatweg van *Leiden* naar *Haarlem* ten zuidoosten. de *Teylingerlaan*, voerende langs de ruïne van *Teylingen* naar den *Voorhoutschen* en den *'s Gravendamschen weg* ten zuidwesten, de hooge boezemgronden bezuidoosten den *Drechtsberg* ten noordwesten en de *Ackervoorderlaan*, voerende van den rijksstraatweg naar de bouwhoeve *Ackervoort* ten noordoosten. Een aantal perceelen binnen de genoemde omringing gelegen, met name langs den rijksstraatweg en de *Teylingerlaan* zijn echter boezemland en liggen buiten de administratieve poldergrens. Binnen die administratieve grens heeft de polder eene totale oppervlakte van 105.49.29 H.A. waarvan het grootste, noordwestelijke deel ligt onder de gemeente *Voorhout*. Het zuidelijke deel, onder *Sassenheim*, en het oostelijke deel, onder *Lisse*, zijn ongeveer even groot.

Ten noordoosten langs de *Teylingerlaan* loopt de *Teylingersloot*, eene boezemsloot, waarvan het water door eene kade gekeerd wordt. Uit het midden van den polder ontspringt eene andere boezemvaart, n.l. *de Beek*, die in zuidoostelijke richting loopt naar en uitmondt in de ringsloot van den *Lisserpoelpolder*. Deze *Beek*, die eigendom is van den polder, wordt, voor zoover binnen zijne grenzen gelegen, ingesloten door leikaden. Ook langs de noordwestzijde wordt de polder tegen de geestgronden beveiligd door eene kade. Alle kaden worden, waar zij aanwezig zijn, door de eigenaars of vruchtgebruikers onderhouden. Zij moeten, volgens de polderkeur, eene hoogte hebben = A.P. en eene minste kruinsbreedte van 0.75 M.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met houten as en roeden staande ongeveer in het midden en uitslaande op de *Beek*. De molen heeft een vlucht van 18.70 M., het scheprad een middellijn van 3.88 M.; de breedte der schoepen is 0.30 M. De hartlijn van de wateras ligt op 0.35 M. + A.P. en de bovenkant van den opleider op 1.05 M. ÷ A.P.

Een peil is in de polderkeur niet bepaald; volgens de waterstaatskaart is de zomerstand 0.80 M. ÷ A.P. Waterinlating kan, volgens opgaaf van het polderbestuur, plaats hebben „door duikers", zonder dat hun aantal of hunne plaats worden aangegeven; de keur geeft deswege geene voorschriften.

De hoofdwaterleiding is de molentocht die tevens grenssloot is tusschen de gemeenten *Voorhout* eener- en *Sassenheim* en *Lisse* anderzijds. Hij loopt ongeveer van af de *Teylingerlaan* in eenigszins kronkelende, noordoostelijke richting naar den molen, en is eigendom van den polder. Zoowel de molentocht als de overige polderslooten worden op in de keur voorgeschreven afmetingen door de eigenaars of vruchtgebruikers onderhouden.

Van de *Teylingerlaan* naar de *Ackervoorderlaan* loopt, door het noordwestelijk deel des polders de *Oude Heeren-* of *Achterweg* en vanuit dezen schiet weder noordwestwaarts de *Munnikenlaan* op. Onder beide zandwegen onderhouden duikers de watergemeenschap.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden; het zetelt te *Voorhout*.

De polderomslag, telkens geheven over 104.05.92 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 4.25, *f* 2.50, *f* 3.50, *f* 3.50 en *f* 2.50 per H.A.

Volgens het bijzonder reglement wordt vrijdom toegekend aan: eigendommen van den polder; wegen en paden bij het kadaster bekend en landen die, ofschoon in den polder gelegen, daarop niet afwateren.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 nº. VIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d.a.v. nº.10 (B. P. B. nº. 443).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE MOTTIGERPOLDER.

Gemeenten: *Voorhout, Sassenheim.*

Juni 1904.

T. K. 383, 402. W. K. 's Grav. 1.

Het polderland begrepen tusschen de *Teylingerlaan* ten noordoosten, den rijksstraatweg door *Sassenheim* ten zuidoosten en de *Zandslootlaan*, loopende resp. ten noordoosten en zuidoosten langs de *Zandsloot*, ten zuidwesten en noordwesten, vormt gezamenlijk den *Mottigerpolder*. Binnen die wegen, en wel voornamelijk langs de *Teylingerlaan* en den rijksstraatweg, liggen echter strooken hoogen boezemgrond, waarop o. a. zich bevinden de ruïne van *Teylingen* en het *Oude Koningshuis*, welke niet tot den polder behooren. Daarentegen liggen eenige perceelen boezemgrond aan de noordwestzijde langs de *Zandsloot* binnen de poldergrens, schoon zij op den polder niet afwateren.

De polder, welke eene oppervlakte beslaat van ongeveer 100 H.A., wordt in het zuidoostelijk deel van het noordoosten naar het zuidwesten doorsneden door de *Mottigersloot*, ook wel, hoezeer naar het schijnt ten onrechte de *Woensdagsche wetering* (zie hieronder) genaamd, een boezemwater, dat de grachten van *Teylingen* verbindt met de *Zandsloot*, en dat tevens de grensscheiding vormt tusschen de gemeenten *Voorhout* ten noordwesten en *Sassenheim* ten zuidoosten. Vanuit die *Mottigersloot* schiet nog eene boezemsloot zuidoostwaarts op naar de grachten van het *Oude Koningshuis*.

De kaden, welke boezemwater keeren, moeten, volgens de polderkeur, door de eigenaars onderhouden worden op eene hoogte = A.P. en op eene kruinsbreedte van minstens 0.75 M.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met houten as en wieken, staande aan en uitslaande op de *Mottigersloot* en wel aan de noordwestzijde op ongeveer 240 M. benoordoosten hare uitmonding in de *Zandsloot*. De molen heeft een vlucht van 13.70 M. en het scheprad een middellijn van

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861, blz. 20, vlg.

Het polderwater wordt naar den molen toegevoerd door drie kronkelende molentochten; één komende uit het noordwesten, één uit het zuidwesten en één uit het zuidoosten; die uit het zuidwesten wordt met een duiker onder door den *Minneweg* gevoerd en splitst zich ten zuiden van dien weg nog eens in tweeën. Alle deze tochten zijn eigendom van en in onderhoud bij den polder; het schoonhouden is echter voor rekening van de aangrenzende grondeigenaars, bij wie ook het onderhoud is der overige polderslooten. Zoowel de tochten als de overige slooten moeten voldoen aan in de keur voorgeschreven afmetingen.

Het inlaten van water kan, volgens laconieke opgaaf van het polderbestuur, plaats hebben „door duikers," zonder dat blijkt waar deze gelegen zijn of door wie zij bediend worden; de keur schrijft daaromtrent niets voor. Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) bevindt zich een inlaatduiker in het zuidwesten aan de *Zandsloot* en een in het noordwesten aan de brandsloot tegen *Sassenheim*, in welke brandsloot water komt door een duiker onder de *Kerklaan* (of *Kerkstraat*); de beide laatste duikers zouden in 1793, volgens overeenkomst met *Sassenheim*, door deze gemeente gelegd zijn en door haar onderhouden worden.

De polder heeft nog onder zijne schouw den z.g. *Achter-Men*, zijnde een uitgangspad van verschillende aangrenzende perceelen en loopende van af de *Sassenheimervaart* naar den *Minneweg*; dit pad moet door de aangelanden in berijdbaren staat worden gehouden.

Vroeger waterde de in den hieronder te beschrijven *Kooipolder* gelegen eendenkooi, ter grootte van ongeveer 2.7 H.A., door middel van een gronduiker onder door de *Kooisloot* in den polder af, en zulks ingevolge eene in 1788 gesloten, bij den *Kooipolder* nader te vermelden conventie. Deze afwatering is thans echter weder opgeheven.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters; het zetelt te *Sassenheim*.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3.50, *f* 3.—, *f* 3.50, *f* 4.50 en *f* 4.50 per H.A. en werd geheven in de 4 eerstgenoemde jaren over 191.58.10 en in laatstgenoemd jaar over 191.58.43 H.A. Vrijdom van omslagen is toegekend aan de eigendommen van den polder en aan gronden aan denzelfden eigenaar of eigenaren behoorende welker gezamenlijke grootte 5 Aren niet te boven gaat.

Het bijzonder reglement van den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 n°. V [2]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n°. 319).

Eene wijziging, strekkende tot verhooging der jaarwedden van de bestuurs-

---

[1]) Dl. II, blz. 188.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30 vlg.

leden, werd vastgesteld bij Statenbesluit van 17 November 1903 n°.XVIII [1]). goedgekeurd bij K. B. van 12 December d.a.v. n°. 38 (B. P. B. n°. 1096).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE KOOIPOLDER.

Gemeente: *Warmond.*

Mei 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

Ten zuidoosten van den *Floris Schouten-vrouwenpolder* en daarvan gescheiden door de *Kooisloot*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Warmond* en *Sassenheim*, ligt de *Kooipolder* (onder *Warmond*), zoo genaamd naar de eeuwenoude eendenkooi die er in ligt. Aan de zuidoostzijde bespoeld door den *Dieperpoel* en het *Norremeer*, wordt de polder aan de noordoostzijde door de *Sassenheimervaart* gescheiden van den *Hellegats-* en aan de zuidwestzijde door de *Zandsloot* van den *Vereenigden Hof-, Groot- en Klein-Hemmeerpolder.*

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van 52.61.54 H.A. Hij wordt rondom ingesloten door eene eigen kade, bij den polder zelven in onderhoud, die volgens de polderkeur eene hoogte moet hebben van 0.35 M. + A.P. Volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen ontbrak er echter aan die hoogte in Augustus 1903 zeer veel en bedroeg de kruinshoogte 0.40 tot 0.30 M. ÷ A.P. en de kruinsbreedte 0.40 à 1.20 M. Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [2]) waren de kaden vroeger met steenglooiing beveiligd tegen de aanvallen van het *Haarlemmermeer* en zijn zij nog thans door puinstortingen versterkt. Buiten de kade doch binnen de poldergrens liggen, langs den *Dieperpoel* en het *Norremeer*, eenige perceelen voorland.

Door den polder wordt jaarlijks eene som van *f* 10.— uitgegeven aan het vangen van mollen.

De polder wordt bemalen door een windscheprадmolen met houten as en wieken, staande midden in en door een ongeveer 300 M. langen, zuidwestwaarts loopenden tusschen kaden ingesloten voorboezem uitslaande op het *Norremeer*. De molen heeft een vlucht van 14.25 M., het scheprad een middellijn van 3.60 en een schoepbreedte van 0.24 M.

Des winters wordt de polder onder water gezet en dus niet bemalen.

Het polderpeil, niet in de keur bepaald, bedraagt 1.00 M. ÷ A.P. Waterinlating wordt, zoo noodig, verkregen door openzetting van de molenwachtdeur.

De polderslooten worden door de eigenaren onderhouden; de keur schrijft echter geene afmetingen voor.

---

1) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1903, blz. 58.

2) Deel II, blz. 189.

Het polderwater wordt naar den molen toegevoerd door drie kronkelende
olentochten; één komende uit het noordwesten, één uit het zuidwesten en
n uit het zuidoosten; die uit het zuidwesten wordt met een duiker onder
or den *Minneweg* gevoerd en splitst zich ten zuiden van dien weg nog eens
tweeën. Alle deze tochten zijn eigendom van en in onderhoud bij den pol-
r; het schoonhouden is echter voor rekening van de aangrenzende grond-
genaars, bij wie ook het onderhoud is der overige polderslooten. Zoowel de
chten als de overige slooten moeten voldoen aan in de keur voorgeschreven
metingen.

Het inlaten van water kan, volgens laconieke opgaaf van het polderbestuur,
aats hebben „door duikers," zonder dat blijkt waar deze gelegen zijn of door
ie zij bediend worden; de keur schrijft daaromtrent niets voor. Volgens
EVERS VAN ENDEGEEST [1]) bevindt zich een inlaatduiker in het zuidwesten aan de
ndsloot en een in het noordwesten aan de brandsloot tegen *Sassenheim*, in welke
andsloot water komt door een duiker onder de *Kerklaan* (of *Kerkstraat*);
beide laatste duikers zouden in 1793, volgens overeenkomst met *Sassenheim*,
or deze gemeente gelegd zijn en door haar onderhouden worden.

De polder heeft nog onder zijne schouw den z.g. *Achter-Men*, zijnde een
tgangspad van verschillende aangrenzende perceelen en loopende van af de
ssenheimervaart naar den *Minneweg*; dit pad moet door de aangelanden in
rijdbaren staat worden gehouden.

Vroeger waterde de in den hieronder te beschrijven *Kooipolder* gelegen
ndenkooi, ter grootte van ongeveer 2.7 H.A., door middel van een grond-
iker onder door de *Kooisloot* in den polder af, en zulks ingevolge eene in
'88 gesloten, bij den *Kooipolder* nader te vermelden conventie. Deze afwatering
thans echter weder opgeheven.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters; het
telt te *Sassenheim*.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3.50, *f* 3.—, *f* 3.50,
4.50 en *f* 4.50 per H.A. en werd geheven in de 4 eerstgenoemde jaren over
1.58.10 en in laatstgenoemd jaar over 191.58.43 H.A. Vrijdom van omslagen
toegekend aan de eigendommen van den polder en aan gronden aan den-
fden eigenaar of eigenaren behoorende welker gezamenlijke grootte 5 Aren
t te boven gaat.

Het bijzonder reglement van den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit
1 7 Juli 1859 n°. V [2]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51
P. B. n°. 319).

Eene wijziging, strekkende tot verhooging der jaarwedden van de bestuurs-

---

[1]) Dl. II, blz. 188.
[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30 vlg.

leden, werd vastgesteld bij Statenbesluit van 17 November 1903 n°.XVIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 12 December d.a.v. n°. 38 (B. P. B. n°. 1096).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE KOOIPOLDER.

Gemeente: *Warmond.*

Mei 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

Ten zuidoosten van den *Floris Schouten-vrouwenpolder* en daarvan gescheiden door de *Kooisloot*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Warmond* en *Sassenheim*, ligt de *Kooipolder* (onder *Warmond*), zoo genaamd naar de eeuwenoude eendenkooi die er in ligt. Aan de zuidoostzijde bespoeld door den *Dieperpoel* en het *Norremeer*, wordt de polder aan de noordoostzijde door de *Sassenheimervaart* gescheiden van den *Hellegats-* en aan de zuidwestzijde door de *Zandsloot* van den *Vereenigden Hof-*, *Groot- en Klein-Hemmeerpolder*.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van 52.61.54 H.A. Hij wordt rondom ingesloten door eene eigen kade, bij den polder zelven in onderhoud, die volgens de polderkeur eene hoogte moet hebben van 0.35 M. + A.P. Volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen ontbrak er echter aan die hoogte in Augustus 1903 zeer veel en bedroeg de kruinshoogte 0.40 tot 0.30 M. ÷ A.P. en de kruinsbreedte 0.40 à 1.20 M. Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [2]) waren de kaden vroeger met steenglooiing beveiligd tegen de aanvallen van het *Haarlemmermeer* en zijn zij nog thans door puinstortingen versterkt. Buiten de kade doch binnen de poldergrens liggen, langs den *Dieperpoel* en het *Norremeer*, eenige perceelen voorland.

Door den polder wordt jaarlijks eene som van *f* 10.— uitgegeven aan het vangen van mollen.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met houten as en wieken, staande midden in en door een ongeveer 300 M. langen, zuidwestwaarts loopenden tusschen kaden ingesloten voorboezem uitslaande op het *Norremeer*. De molen heeft een vlucht van 14.25 M., het scheprad een middellijn van 3.60 en een schoepbreedte van 0.24 M.

Des winters wordt de polder onder water gezet en dus niet bemalen.

Het polderpeil, niet in de keur bepaald, bedraagt 1.00 M. ÷ A.P. Waterinlating wordt, zoo noodig, verkregen door openzetting van de molenwachtdeur.

De polderslooten worden door de eigenaren onderhouden; de keur schrijft echter geene afmetingen voor.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1903, blz. 58.

[2]) Deel II, blz. 189.

De in den polder gelegen eendenkooi, ter grootte van ongeveer 2.7 H.A., waterde vroeger, door een grondduiker onder door de *Kooisloot*, af in den *Floris-Schouten-Vrouwenpolder* en zulks ingevolge een deswege door den toenmaligen eigenaar met genoemden polder den 17 Juni 1788 gesloten, en den 12 Juli d.a.v. door Hoogheemraden van *Rijnland* geapprobeerde conventie. Sedert is hierin echter weder verandering gekomen en maakt genoemde kooi weder deel uit van den *Kooipolder*.

Sedert 1896 draagt de polder jaarlijks *f* 10.— bij in het onderhoud van den in genoemden *Floris-Schouten-Vrouwenpolder* gelegen *Minneweg*.

Het bijzonder reglement voor den polder werd aanvankelijk vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n°. VIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d.a.v. no. 10 (B. P. B n°. 448). Bij dit reglement was het bestuur opgedragen aan een Voorzitter en twee Leden.

Daar, nu, kort daarna het aantal stemgerechtigde Ingelanden tot zes daalde, was, volgens de bepalingen van het A. P. R., eene wijziging in de samenstelling van het bestuur noodig. Vermits ook de grensomschrijving, ook in verband met den inmiddels opgerichten *Zandslootspolder* (zie hierover de laatste poldergroep onder *Rijnland*) verbetering behoefde, werd bij Statenbesluit van 8 Juli 1869 n°. XI [2]), goedgekeurd bij K. B. van 13 Augustus d.a.v. no. 14 (B. P. B. n°. 687), het oude reglement vervangen door een geheel nieuw. Dit nieuwe reglement bepaalt dat, wanneer het stemrecht door meer dan zes ingelanden kan worden uitgeoefend, het bestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden, doch dat, zoolang dit recht door niet meer dan zes ingelanden kan worden uitgeoefend, deze gezamenlijk het Bestuur uitmaken en uit hun midden een Vertegenwoordiger kiezen. Dit laatste geval heeft thans plaats.

De polderomslag, telkens geheven over 49.48.07 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 8.50, *f* 6.—, *f* 5.—, *f* 8.— en *f* 9.— per H.A. Vrijdom van omslagen is toegekend aan eigendommen van den polder en aan de voorlanden buiten de polderkade.

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE HELLEGATSPOLDER.

Gemeenten : *Lisse, Sassenheim, Warmond.*

April 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

De *Hellegatspolder* is een geheel door boezemwater ingesloten eiland, ter grootte van omstreeks 80 H.A., begrensd : aan de noordoostzijde door de *Ring-*

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861, blz. 20, vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1869, blz. 34, vlg.

vaart van den Haarlemmermeerpolder, welker zuidwestelijk boord tevens de grensscheiding uitmaakt tusschen de provinciën Zuid- en Noord-Holland; aan de zuidoostzijde door de *Dieperpoel*; aan de zuidwestzijde door de *Sassenheimervaart* hem scheidende van den *Kooipolder* (onder *Warmond*) en van den *Floris-Schouten-Vrouwenpolder*, en aan de noordwestzijde door de ringsloot van den *Lisserpoelpolder*. Van den polder ligt het grootste deel onder de gemeente *Sassenheim*; een kleiner noordoostelijk deel ligt onder *Lisse* en een nog kleiner, zuidoostelijk deel onder *Warmond*. De eenigszins kronkelende grensslooten dier drie gemeenten doen grootendeels dienst als molenwateringen.

Volgens VAN DER AA [1]) wordt de polder ook wel genoemd *Hillegats-* of *Jan-Cortsen-* of *Jan Korsenpolder*. De mededeeling bij GEVERS VAN ENDEGEEST [2]) als zou de polder bedijkt zijn krachtens octrooi, in 1623 verleend aan de drie hoofdkerken te *Leiden*, schijnt minder juist: bedoeld wordt vermoedelijk het octrooi van de Staten van Holland en West-Friesland d.d. 23 Juli 1622, tot droogmaking van het *Stommeer* onder *Aalsmeer*, het *Hillegat*, het *Geestwater* met de *Zuid* en *Noordpoelen* onder *Sassenheim* en *Lisse*, waaruit is geboren (behalve de in Noord-Holland gelegen *Stommeerpolder*) de *Lisserpoelpolder* (zie de beschrijving van dien polder, hier beneden).

Bij de droogmaking van het *Haarlemmermeer* zijn 10.56.76 H.A. van den polder ingenomen en door de *Ringvaart* afgesneden. De polderplichtigheid van dit afgescheiden deel werd in 1865 tegen den penning 20 of eene ronde som van *f* 800.— door den *Haarlemmermeerpolder* afgekocht [3]).

De polder is geheel omsloten door eigen kaden die veelal vrij laag zijn [4]). Zij worden onderhouden door en voor rekening van de gezamenlijke eigenaars-ingelanden. Alleen het gedeelte kade langs de *Ringvaart* is eigendom van en wordt onderhouden door den *Haarlemmermeerpolder*.

De bemaling heeft plaats door een windvijzelmolen met houten as en roeden staande aan den zuidoostelijken polderrand en uitslaande op den *Dieperpoel*. De vlucht der wieken bedraagt 18 M.; de vijzel heeft een middellijn van 1.14 M. en een helling van 21°; de drie draden hebben een spoed van 1.22 M.

Het polderpeil is, volgens opgaaf van den Vertegenwoordiger, gemiddeld 1.66 ÷ A.P. Volgens de waterstaatskaart is de waterstand in den zomer 1.40 M. ÷ A.P.

---

1) Aardrijksk. Woordenboek. Deel V; blz. 382.

2) Deel II; blz. 191.

3) Zie Not. Hoofdingel. v. d. *Haarlemmermeerpolder*; 1865, blz. 22.

4) Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST (Deel II, blz. 190) was de kadehoogte langs de *Ringvaart* van den *Haarlemmermeerpolder* 0.10 M. +, overal elders 0.05 M. ÷ A.P. Volgens in 1903 van *Rijnlands* wege verrichte opmetingen bedroeg de hoogte echter meest 0.20 à 0.30, op twee plaatsen zelfs 0.38 en 0.39 M. ÷ A.P.

Waterinlating kan geschieden door twee schuifduikers die voor gemeene rekening onderhouden worden; beiden zijn gelegen aan de ringsloot van den *Lisserpoelpolder*, de eene nabij de *Sassenheimervaart*, de andere nabij de *Ringvaart*. Buiten gebruik zijn de duikers gesloten en berusten de sleutels bij een der ingelanden,

Daar het aantal stemgerechtigde Ingelanden niet meer dan zes (thans: drie) bedraagt, vormen zij te zamen het Bestuur en benoemen zij een Vertegenwoordiger, op den voet als in art. 7 van het A. P. R. bepaald is. De zetel van het Bestuur is de woonplaats van den Vertegenwoordiger; het Bestuur vergadert te *Sassenheim*.

De omslag per H.A. bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 2.50, *f* 6.—, *f* 4.—, *f* 5.— en *f* 3.20. Vrijdom der omslagen is toegekend aan de eigendommen van den polder.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 8 November 1860 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 13 December d.a.v. n°. 72 (B. P. B. n°. 416).

Hoezeer het reglement voorschrijft dat de begrootingen en rekeningen ter goedkeuring aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* moeten worden ingezonden, is aan deze bepaling nimmer de hand gehouden.

De polder heeft geene keur.

DE ROOVERSBROEKPOLDER.

Gemeente: *Lisse*.

Jan. 1904

T. K. 383. W. K. 's Grav. 1.

Ook de *Rooversbroekpolder* is een geheel door boezemwater omsloten eiland; hij wordt begrensd aan de noordoost-, noord-, noordwest-, west- en zuidwestzijde door de ringsloot van den hierna te behandelen *Lisserpoelpolder* en aan de oost- en zuidoostzijde door de *Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder*. De poldergrens loopt langs den buitenteen der onmiddellijk langs die wateren gelegen polderkade. Vroeger was de polder grooter en omsloten door breede wateren en poelen, als de *Greveling*, den *Noortpoel*, den *Zuydtpoel*, het *Geestwater*, het *Hellegat*, het *Cager meer* en het *Lange-Rack*, beide laatstgenoemden uitloopers van het *Haarlemmermeer* [2]). Tengevolge van de indijking en droogmaking van den *Lisserpoel* krachtens octrooi in 1622 verleend, en van het *Haarlemmermeer* in de eerste helft der 19de eeuw, is hierin verandering gekomen en is de polder teruggebracht tot zijne tegenwoordige afmetingen. Bij de droogmaking van het *Haarlemmermeer* werd het oostelijk gedeelte, ter

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1860, blz. 39, vlg.

[2]) Zie de kaart van BALTHASAR (1610—1615).

grootte van 34.61.86 H.A. [1]) afgesneden en bij den *Haarlemmermeerpolder* gevoegd. Voor de binnen de Ringvaart gelegen gronden van dit afgesneden deel, werden tot 1874 door den *Haarlemmermeer-* aan den *Rooversbroekpolder* jaarlijks de gewone polderlasten uitgekeerd. Dit geschiedde, naar het heette, ingevolge een contract, dat destijds door de commissie van beheer over de droogmaking van het *Haarlemmermeer* met het bestuur van den *Rooversbroekpolder* gesloten zou zijn, doch waarvan later geen spoor meer te vinden was. Om aan dien onregelmatigen en zonderlingen toestand een einde te maken, werd de betaling dier polderlasten in 1875, bij contract van 15 Maart afgekocht voor *f* 983.13. Die afkoop geschiedde over een oppervlakte van 31.51.06 H.A., buiten de reglementaire poldergrens gelegen gronden [2]).

De *Rooversbroekpolder*, vroeger een gewone koepolder, die bemalen werd door een windschepradmolen van 18.16 M. vlucht uitslaande op de ringsloot van den *Lisserpoelpolder*, is thans in vervening en zal daardoor in de toekomst een geheel ander aanzien verkrijgen. Tot die vervening besloten de ingelanden in 1887 met aanwijzing van het polderbestuur als veenbestuur. Op hun verzoek werd bij K. B. van 26 September 1887 no. 12 aan dat polderbestuur tot 1918 tot de vervening vergunning verleend, overeenkomstig een bij dat besluit behoorend Reglement.

Terwijl het bijzonder reglement voor den polder reeds bij Statenbesluit van 11 Juli 1860 no. VIII [3]), goedgekeurd bij K. B. van 4 September d.a.v. no. 71 (B. P. B. no. 397) was vastgesteld, maakte de omstandigheid, dat het bestuur der veenderij aan het polderbestuur werd opgedragen, eene herziening van dat reglement in 1888 noodig, ten einde rekening te houden met de nieuwe taak van het bestuur en die taak onder bescherming van het Algemeen-Polder-Reglement te plaatsen. Een nieuw bijzonder reglement voor den polder werd dan ook vastgesteld bij Statenbesluit van 16 November 1888 no. XIV [4]), goedgekeurd bij K. B. van 16 December d.a.v. no. 27 (B. P. B. no. 900).

De nieuwe taak werd daarbij in art. 3 bepaaldelijk aan het bestuur opgedragen met de zorg voor de nakoming door de ingelanden van de verplichtingen, die uit het veenreglement voortvloeien.

Tevens werd de poldergrens in dien zin gewijzigd, dat de westelijke polderkade, die tot dusver, merkwaardigerwijze, gelegen was binnen de grenzen van den *Lisserpoelpolder*, gebracht werd binnen die van den *Rooversbroekpolder*. Die polderkade, tevens weg, was eigendom van den *Lisserpoelpolder* doch werd in 1888 door den *Rooversbroekpolder* van dezen voor *f* 1500.— overgenomen.

---

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II, bl. 191.

[2]) Zie ook Not. Hoofd-ingel. v. d. *Haarlemmermeerpolder* 1874, blz. 36 vlg. en 1875 blz. 2.

[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1860, blz. 46 vlg.

[4]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1888, blz. 71.

Nog meerdere wijzigingen waren intusschen op technisch en administratief gebied noodig; was, toch, vroeger reeds de verhoefslaging van het onderhoud der poldertochten in 1880 opgeheven en dit onderhoud gebracht ten laste des polders, de voorgenomen vervening maakte in 1888 den aankoop wenschelijk van het gedeelte polderkade langs de *Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder*. Die polderkade behoorde in eigendom aan dien polder met last van onderhoud; zij werd aan den *Rooversbroekpolder*, die haar sedert onderhoudt, verkocht voor *f* 3108.— [1]). Ook werd in 1888, op kosten van den polder, met subsidie van *Rijnland* [2]), het gedeelte ringsloot van den *Lisserpoelpolder*, dat langs den polder loopt, in het belang der bemaling verdiept en verruimd. Tevens werd eene vaste brug over die ringsloot in de *Poellaan* vervangen door eene houten basculebrug. Deze brug is, evenals eene in 1900 belangrijk herstelde vaste steenen brug met ijzeren bovenbouw over dezelfde ringsloot in de *Tweede Poellaan*, in onderhoud bij den polder.

De vervening, intusschen aangevangen, ging gepaard met vele moeilijkheden en vorderde slechts zeer langzaam, zoodat in 1897 door de ingelanden besloten werd eenige wijziging te brengen in het verveningsplan in dien zin, dat de weg geopend werd om gelijktijdig droog en nat te vervenen. Eene daarvoor noodige wijziging van het veenreglement werd vastgesteld door Gedeputeerde Staten bij besluit van 27 April 1897 no. 28. Bij datzelfde besluit werden eenige bepalingen vastgesteld om in 1898 te geraken tot eene gedeeltelijke vervroegde droogmaking des polders.

Volgens het aldus gewijzigde veenreglement is de vervening, hoewel niet snel vorderende, in vollen gang. De reeds verkregen en nog te verkrijgen toestand is nu de volgende:

De geheele polder, groot 120.87.77 H.A., wordt omsloten door een ringkade die in onderhoud is bij gehoefslaagden, behalve het gedeelte langs de *Ringvaart*, dat, als gezegd, ten laste des polders is.

De kade langs de *Ringvaart* moet eene kruinshoogte hebben van 0.25 M. + A.P., eene kruinsbreedte van 3.50 M., eene binnenglooiing van 5 op 1 tot op het maaiveld, eene buitenglooiing van 2 op 1 en een 3.00 M. breeden berm op 0.50 M. ÷ A.P. De kade langs de noordoostzijde van af de *Ringvaart* tot aan de basculebrug in de *Poellaan* moet dezelfde afmetingen hebben, echter zonder buitenberm. Op de kruin van beide vakken moet door het bestuur een rijweg van voldoende breedte worden aangelegd.

Langs de ringsloot van den *Lisserpoelpolder*, bezuiden genoemde basculebrug, moet de kade op eene kruinsbreedte van 0.75 M., eene kruinshoogte van 0.25 M. + A. P., eene buitenglooiing van 1 op 1 en eene binnenglooiing van 1½ op 1 hebben. Op een op 0.50 M. ÷ A.P. te sparen binnenberm, van zoodanige breedte,

---

[1]) Zie ook Not. Hoofd-ingel. v. d. *Haarlemmermeerpolder*, 1886 blz. 27, 1887 blz. 2 en 1888 blz. 2.

[2]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland*, 1888 blz. 245.

dat de binnenkant van dien berm op 7 Meters uit het buitenwater is gelegen, wordt van wege het bestuur een hard gemaakte rijweg aangelegd van voldoende breedte. Van af dien berm heeft de binnenglooiing eene helling van 5 op 1 tot op het maaiveld.

Het land en water binnen de ringkade beslaan, met uitzondering van na te noemen tocht en molenwerf, eene oppervlakte van 114.38.10 H.A. Volgens een, krachtens art. 5 van het veenreglement, door Gedeputeerde Staten bij hun besluit van 27 September 1898 n°. 22 goedgekeurd plan van verdeeling en verkaveling van deze uitgestrektheid poldergrond, wordt die grond verdeeld in twee ongelijke, door een van noord naar zuid loopenden polderweg gescheiden deelen. Het grootste, oostelijke deel wordt droog, het kleinere westelijke deel nat verveend; eerstgenoemd deel, het *onderveld* genaamd is verdeeld in 22, laatstgenoemd of het *bovenveld* in 6 kavels. Die kavels zijn zeer ongelijk in grootte en zijn toegewezen aan elk der ingelanden van den polder in verhouding tot de oppervlakte grond, die zij vóór de vaststelling van het verveningsplan in den polder bezaten.

Het onderveld wordt op een peil van 3.00 M. ÷ A.P. bemalen door een in 1898 gesticht stoomcentrifugaalpompgemaal staande ongeveer in het midden van de kade langs de *Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder* en op die *Ringvaart* uitslaande. Het horizontale stoomwerktuig met expansie en *Meijersche* schuiven heeft, bij eene ketelspanning van 6 atmospheer en 90 omwentelingen per minuut, een vermogen van 10 P.K. en drijft eene centrifugaalpomp met stalen as, die 12 M^3. per minuut kan opbrengen. De horizontale stoomketel heeft, bij eene lengte van 3.20 M. en een middellijn van 1.80 M., een verwarmingsoppervlak van 16 M^2.; de stookbuis heeft eene middellijn van 0.80 M. en de stoomdom een middellijn van 0.72 M. bij eene hoogte van 0.72 M.

Het water wordt, in het onderveld, naar het stoomgemaal toegevoerd door drie hoofdtochten; twee komende van het zuiden en noorden en loopende langs de Ringvaartkade, en de derde komende van het westen, en het geheele onderveld, van af den polderweg tot aan het stoomgemaal, tusschen de kavelperceelen n$^{os.}$ 15 en 16 doorsnijdende. Deze laatste tocht, meer bepaaldelijk *hoofdtocht* genoemd, wordt door den polder onderhouden. Het bovenveld, van het onderveld gescheiden door den reeds genoemden polderweg, kan door een duiker met schuif in dien weg, bij het westelijk uiteinde van den hoofdtocht, op het onderveld afwateren; die duiker is in onderhoud bij den polder. Ten behoeve der natte vervening in het bovenveld, wordt het water daarin, van af 15 April tot dat het venen is afgeloopen, gehouden op een peil van 1.50 M ÷ A.P. Daartoe dient een inlaatduiker, verkregen door het plaatsen van een wachtdeur in den watergang van den thans afgebroken windmolen aan de ringsloot van den *Lisserpoelpolder*. Ook deze inlaatduiker is in onderhoud bij den polder.

Ten behoeve der vervening en droogmaking is door de ingelanden een droogmakingsfonds bijeengebracht, bestaande uit bijdragen berekend naar de opper-

lakte van ieders gronden afwisselende tusschen *f* 302.50 en *f* 522.50 per H.A. Uit dit fonds wordt de geheele nieuwe aanleg van de droogmaking, daarin begrepen rente en aflossing van geldleeningen, bekostigd. Bovendien is een waarborgfonds voor de Rijks- en Rijnlandsche lasten gestort, berekend naar *f* 200.— per H.A.

De kosten van *onderhoud* van alle droogmakings- en andere polderwerken, zoomede de bestuurskosten, worden bestreden uit den gewonen omslag. Deze bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3.—, *f* 10.—, *f* 7.—, *f* 9.50 en *f* 8.— per H.A. en werd in de drie eerstgenoemde jaren geheven over 114.02.45 en in de twee laaststgenoemde over 110.21.03 H.A.

Het Polderbestuur, tevens Veenbestuur, bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De polderkeur, hoofdzakelijk bepalingen inhoudende over afmetingen van slooten, bruggen en dammen, en verder een aantal verbodsbepalingen behelzende, is laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE LISSERPOELPOLDER.

Gemeenten: *Lisse, Sassenheim.*

April 1904.

T. K. 383, 402. W. K. 's Grav. 1.

In den aanvang der 17de eeuw lag iets ten oosten van den *Heerenweg* tusschen *Sassenheim* en *Lisse* eene grillige, van het zuiden naar het noorden langgerekte plas of poel, die door twee kreeken, de *Grevelingh* en het *Hellegat*, ten noorden en ten zuiden van het eiland *Roversbroock* (de tegenwoordige, hierboven beschreven *Rooversbroekpolder*) in verbinding stond met het *Cagermeer*, de zuidwestelijke uitlooper van het voormalige *Haarlemmermeer*. Die plas had destijds verschillende namen, of liever, hij bestond uit stukken die ieder hun eigen naam hadden, als, van het zuiden naar het noorden, de *Cleene poel*, het *Geest water*, de *Zuydt poel* en de *Noort poel* [1]).

Op verzoek van Heeren Burgemeesteren en Regeerders der stad *Leiden* verleenden de Staten van Holland en Westvriesland den 23 Juli 1622 aan Kerkmeesteren der drie Hoofd- of Parochiekerken aldaar, die deze poelen, zoomede het *Stommeer* bij *Aalsmeer* van de stad bereids den 23 October 1621 in eigendom hadden ontvangen, octrooi tot het bedijken en droogmaken daarvan. Bij het octrooi werden tevens een aantal voorrechten en vrijheden gegeven [2]). Zoo ontstonden in 1624 de *Lisserpoelpolder* en, later, in 1650 de *Stommeerpolder* [3]).

---

[1]) Zie de kaart van BALTHASAR (1611—15).
[2]) Zie het octrooi bij F. VAN MIERIS, Handvesten van *Leyden*, blz. 281.
[3]) Zie voor den *Stommeerpolder*: DE VRIES-SCHORER, blz. 214.

Van den *Lisserpoelpolder*, ook wel kortweg den *Poelpolder* genaamd, is op *Rijnland's* archief eene in 1624 door JAN PIETERSZ DOU vervaardigde kaart aanwezig, waaruit blijkt dat de geheele polder was omgeven door eene ringsloot, die de grillige oeverlijn der vroegere plassen in al hare bochten en krommingen volgde. Binnen den ringdijk lag het grootste gedeelte onder *Lisse*; slechts het kleine, zuidelijke puntje lag onder *Sassenheim* en grensde, langs de oostzijde, aan het *Sassemerbrouck*, den tegenwoordigen *Hellegatspolder*; het heette op de kaart *Cleypolder*. Het gedeelte onder *Lisse* was, van het noorden naar het zuiden, verdeeld in elf kavels, die den polder over de volle breedte van het westen naar het oosten doorsneden. Dwars door al die kavels en door den *Cleypolder* liep van noord naar zuid de molenwetering over de geheele lengte der bedijking. Dáár waar de polder het smalste was, dat is ongeveer tegenover het midden van het *Roversbrouck*, werd hij, door het midden van kavel VI, van het westen naar het oosten doorsneden door den *Nieuwen weg* (de tegenwoordige *tweede Poellaan*), die van den *Heerenweg* over den polder naar het *Roversbrouck* ging. Nabij en ten noorden van dien weg, aan de oostelijke ringsloot, stonden de twee molens, die den polder bemaalden. Ten noorden en ten zuiden van het *Roversbrouck* stond de ringsloot door de *Grevelingh* en het *Hellegat* in verbinding met het *Kagermeer*. Ter plaatse ligt thans de *Ringvaart* van den *Haarlemmermeerpolder*.

Nog thans zijn de grenzen van den *Poelpolder* ongewijzigd. Langs de ringsloot liggen: aan de westzijde de *Zemelpolder*, de *Bonte-Krielpolder* en boezemlanden ten oosten van den rijksstraatweg van *Sassenheim* naar *Lisse*; aan de zuidwestzijde de *Floris-Schouten-Vrouwenpolder*; aan de zuidoostzijde de *Hellegatspolder*; aan de oostzijde de *Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder* (over korten afstand) en de *Rooversbroekpolder* en aan de noordzijde de *Lisserbroek-*, *Meer-* en *Duinpolder*.

Binnen zijne grenzen is de geheele polder groot 225.21.42 H.A., waarvan ruim 200 H.A. onder *Lisse* en het overige onder *Sassenheim*.

De ringdijk of -kade is in onderhoud bij den polder; de keur geeft geenerlei voorschriften omtrent hare afmetingen, doch het polderbestuur is voornemens, bij de eerstvolgende keurwijziging, dergelijke voorschriften daarin op te nemen; volgens in Augustus 1903 van *Rijnland's* wege gedane opnemingen, had de kade eene kruinshoogte van 0.19 M. ÷ tot 0.20 M. + A.P. en eene kruinsbreedte van 0.50 tot 2.00 M.

De ringsloot buiten langs de kade is over de geheele breedte binnen de poldergrens gelegen en is eigendom van den polder. Zij is deels ook voor de scheepvaart van belang en werd in 1886 met subsidie ook van *Rijnland* [1]) verdiept.

De bemaling van den polder heeft thans plaats door een windvijzelmolen staande op den zuidoostelijken polderrand bij het vroegere *Hellegat* en uit-

[1]) Zie Not. V. V. van *Rijnland*; 1886, blz. 54.

op de *Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder*. De molen heeft eene
as en houten wieken. De hoofdafmetingen zijn:

vlucht der wieken	26.80 M.
middellijn vijzel	1.45 „
spoed in den draad	1.80 „
helling	25°
bovenkant stortvloer	1.15 M. ÷ A.P.

›rspronkelijke molens nabij de *tweede Poellaan* zijn verdwenen; op hunne
igt thans een inlaatduiker met ijzeren schuif. Omtrent het inlaten van
eeft de keur geene voorschriften. Evenmin bepaalt zij een polderpeil;
de waterstaatskaart is het zomerpeil 3.65 M. ÷ A.P.

water wordt naar den molen gevoerd door een dwarstocht die in oos-
richting van uit de molenwetering daarheen leidt. Deze dwarstocht is
m van en in onderhoud bij den polder. Ook de lange molenwetering
ıdom van den polder; zij wordt echter, evenals de overige poldersloo-
or de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen
›uden.

het westen naar het oosten wordt de polder over de geheele breedte
eden door drie kunstwegen, als: de *eerste Poellaan* in het noorden, de
Poellaan in het midden (hierboven reeds genoemd) en de *derde Poel-*
het zuiden. Alle drie komen van den rijksstraatweg tusschen *Sassen-*
ı *Lisse*. De twee eerstgenoemden zijn eigendom van den polder en geven
tot den *Rooversbroekpolder*. De *tweede Poellaan* werd gemaakt ingevolge
alingen van het bedijkingsoctrooi van 23 Juli 1622. De bruggen over
telijke ringsloot zijn mede in onderhoud bij den polder. Over de af-
n van de z.g. *Zemelbrug* in de *tweede Poellaan* ontstond in 1804 een
met den eigenaar van de buitenplaats *Wassergeest* aan den *Heerenweg*
aatweg) welk geschil zijne oplossing vond in een contract d.d. 24
›er 1804, den 7 Januari 1805 door Hoogheemraden van *Rijnland* geappro-
), waarbij de eigenaar van *Wassergeest* zich verbond de brug te verhoogen,
e polder op zich nam haar in het vervolg op die grootere afmetingen
rhouden.

de *derde Poellaan* behoort het oostelijk gedeelte aan een particulier;
stelijk deel, van af den rijksstraatweg tot ongeveer midden in den
was vroeger eigendom van den *Poelpolder*. Het werd echter bij over-
st van 13 Maart 1854, goedgekeurd door Dijkgraaf en Hoogheemraden
nland den 15 April d.a.v., om niet overgedragen aan de Commissie van
en Toezicht over de droogmaking van het *Haarlemmermeer*, onder
ʒ dat het onderhoud eeuwigdurend ten laste dier commissie of hare

---

nland's N. A. Loq[t]. 57 n°. 1.

rechtverkrijgenden zou blijven. Op dien grond is dit onderhoud thans, evenals de eigendom zelf, overgegaan op den *Haarlemmermeerpolder*.

Onder de drie *Poellanen* liggen in de hoofdmolenwatering duikers; die in de *tweede Poellaan* is gemetseld, de andere zijn van hout; die in de *derde Poellaan* wordt, volgens mededeeling van het polderbestuur, onderhouden door den *Haarlemmermeerpalder*; de twee andere zijn in onderhoud bij den polder zelve; alle drie moeten voldoen aan in de keur voorgeschreven afmetingen.

De polder heeft in den *Zemelpolder* eenige privaatrechtelijke bezittingen, waarvoor hij jaarlijks de lasten van den *Zemelpolder* betaalt.

Bij de droogmaking van het *Haarlemmermeer* schijnt, volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]), een zeer klein stukje van den polder te zijn ingenomen. Inderdaad betaalt de *Haarlemmermeerpolder* nog heden ten dage de polderlasten over 0.82.00 H.A.

De polderomslag werd in de jaren 1898—1902 telkens geheven over 223.50.82 H.A. (met inbegrip van de 0.82.00 H.A. van den *Haarlemmermeerpolder*) en bedroeg *f* 5.— per H.A.; alleen in 1901 bedroeg de omslag *f* 6.— per H.A.

Vrijdom van omslagen is toegekend aan de eigendommen van den polder.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 November 1858 n°. IV [2]), goedgekeurd bij K. B. van 27 November d.a.v. n°. 61 (B. P. B. n°. 264). Volgens dat reglement was het Bestuur samengesteld uit een Hoofd en twee Heemraden.

Op verzoek zoowel van het Polderbestuur als van de vergadering van Stemgerechtigde Ingelanden werd, teneinde de taak van het schouwdrijven over meerdere personen te kunnen verdeelen, bij Statenbesluit van 20 Juli 1897 n° XV [3]), goedgekeurd bij K.B. van 10 Augustus d.a.v. n°. 26 (B. P. B. n°. 1006), eene wijziging in het reglement vastgesteld, strekkende om het aantal Heemraden met twee te vermeerderen en dus te brengen op vier. Tevens werden de bezoldigingen, de hoogste bedragen der huishoudelijke bestuurskosten en der schrijf- en kantoorbehoeften, zoomede de som bedoeld in art. 48 A. P. R. verhoogd. Het Bestuur zetelt te *Lisse*.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1897.

DE POLDER DE BONTE KRIEL.

Gemeenten: *Sassenheim, Lisse.*

Jan. 1904.
T. K. 383, 402. W. K. 's Grav. 1.

Dit kleine poldertje wordt aan de noord-, oost- en zuidzijde ingesloten door

[1]) Deel II, blz. 193.
[2]) Not Prov. Staten; Herfstverg. 1858; blz 23 vlg.
[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1897; blz. 61.

boezemwater en aan de westzijde door hooge boezemgronden van *Sassenheim* en *Lisse*. Langs de noordzijde loopt de *Beek*, dienende tot voorboezem van den boven reeds behandelden *Beekpolder*, langs de oostzijde de ringsloot van den *Lisserpoelpolder* en langs de zuidzijde een zijvaartje van de *Sassenheimervaart*. Het boezemland langs de westzijde scheidt den polder van den straatweg van *Sassenheim* naar *Lisse*. De boezemslooten zijn van de polderslooten door dammen gescheiden; in een dier dammen ligt een schuifduiker, waarschijnlijk voor waterinlating bij zeer sterke droogten. De grens tusschen de gemeenten *Sassenheim* en *Lisse* doorsnijdt den polder van het westen naar het oosten en verdeelt hem in twee ongelijke deelen. Het grootste, noordelijke deel ligt onder *Lisse* en heeft eene oppervlakte van 15.19.60 H.A.; het kleinere zuidelijke deel, onder *Sassenheim*, is groot 11.40.65 H.A. De geheele polder is dus groot 26.59.95 H.A.

In het noordelijk deel springt een door kaden omsloten vaarslootje uit de ringsloot van den *Lisserpoelpolder* in den polder; het polderwater wordt door een grondduikertje onder die sloot doorgevoerd.

Evenwijdig aan en iets ten noorden van de gemeentegrensscheiding wordt de polder nog doorsneden door de *derde Poellaan*, toegangsweg tot en eigendom van den *Haarlemmermeerpolder*. Een duiker onder dien weg onderhoudt de gemeenschap van het polderwater. Die duiker is, krachtens de acte van eigendomsoverdracht der *Poellaan* van 1854, in altijddurend onderhoud bij den *Haarlemmermeerpolder*.

De polderkaden zijn in onderhoud bij de eigenaars-ingelanden. Volgens in Augustus 1903 van *Rijnlands* wege verrichte opmetingen hadden zij de volgende kruinshoogte en -breedte.

	kruinshoogte	kruinsbreedte
langs het zijvaartje der *Sassenheimervaart*:	0.01 M. + A.P.	0.75 M.
langs de ringsloot van den *Lisserpoelpolder*:	0.30 à 0.08 M. ÷ A.P.	0.55 à 0.95 M.
langs de dwarssloot uit die ringsloot:	0.25 à 0.21 M. ÷ A.P.	0.65 M.
langs de *Beek*:	0.09 M. + A.P.	hooge grond.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolentje staande aan en uitslaande op de ringsloot van den *Lisserpoelpolder*, op de grensscheiding tusschen de twee gemeenten. De wieken hebben een vlucht van 14 M. De verdere hoofdafmetingen zijn:

middellijn scheprad	3.60 M.
breedte der schoepen	0.24 M.
hart wateras:	0.17 M. + A.P.
bovenkant opleider	1.23 M. ÷ A.P.

De molen is, evenals een tochtsloot in het zuidelijk deel des polders, eigendom van den polder; alle overige slooten behooren aan particulieren.

De bemaling geschiedt op een peil van 1.00 M. ÷ A.P.

GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) vermeldt nog, dat de polder, tegen jaarlijksche retributie, het buitenwater ontvangt van 8 à 10 H.A. gronden, behoorende bij het *Huis ter Leede*, staande ten zuidwesten des polders en daarvan door de zijvaart van de *Sassenheimervaart* gescheiden, wanneer de eigenaar dit op den polder wil laten afloopen. Dit afloopen heeft plaats door een houten grondduiker onderdoor genoemde zijvaart.

Vermits het aantal stemgerechtigde ingelanden minder dan 7 bedraagt, is artt. 7 van het A. P. R. toepasselijk en wordt het beheer uitgeoefend door een Vertegenwoordiger.

De polder is vermoedelijk in de 2de helft der 18de eeuw gesticht. Immers komt hij niet voor op de kaart van *Rijnland* van 1746, doch wel op een in 1806 door F. W. CONRAD samengestelden, en op *Rijnlands* archief berustenden staat der polders op *Rijnland's* boezem uitmalende.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 8 November 1860 n°. V [2]), goedgekeurd bij K. B. van 13 December d.a.v. n°. 72 (B. P. B. n°. 417).

Hoewel het reglement zulks voorschrijft, zendt de polder zijne rekeningen en begrootingen niet ter goedkeuring aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* in.

Volgens den provincialen Almanak voor Zuid-Holland (uitgave N. SAMSOM) bedroeg de polderomslag in de jaren 1898—1902 resp. *f* 14.80, *f* 5.50, *f* 10.30, *f* 7.50 en *f* 5.80 per H.A. Vrijdom van omslagen wordt genoten door:

landen, die, ofschoon in den polder gelegen, daarop niet afwateren;
wegen en voetpaden bij het kadaster bekend;
eigendommen van den polder.

De polder heeft geene keur.

DE ZEMELPOLDER.

Gemeente: *Lisse.*

Nov. 1904.

T. K. 383. W. K. s'Grav. 1.

De *Zemelpolder* wordt begrensd:

ten *oosten* door de ringsloot van den *Lisserpoelpolder*;

ten *zuiden* door eenige perceelen gelegen tusschen de *tweede Poellaan* en de *Wassergeestervaart*, voerende van af de ringsloot naar de buitenplaats *Wassergeest* en verder door die *Wassergeestervaart* zelve westwaarts tot aan de *Wassergeesterbrug* in den rijksstraatweg van '*s Gravenhage* naar *Haarlem*;

---

1) Deel II blz. 192.

2) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1860, blz. 39 vlg.

ten *westen* door boezemlanden en door den rijksstraatweg tot iets voorbij le *eerste Poellaan* en

ten *noorden* door moesgronden ten westen van den straatweg, door de in le *Lissergracht* uitmondende *Stinksloot* en door die *Lissergracht* tot in de ingsloot van den *Lisserpoelpolder* ten zuiden van den *Lisserbroek-*, *Meer-n Duinpolder*, hieronder te beschrijven.

De geheele polder beslaat eene oppervlakte van 71.17.37 H.A. Hij wordt loor de *Zand-* of *Vennesloot*, door de naar de grachten van de in den polder gelegen ruïne van *Deveren* voerende *Deverensvaart* en door de *Wassergeestervaart*, alle drie uit de ringsloot westwaarts opschietende boezemvaarten, in vier deelen gesplitst. Het grootste, noordelijke deel wordt nog, evenwijdig aan de *Zandsloot*, doorsneden door de *eerste Poellaan*, een kunstweg die van uit den rijksstraatweg voert naar den *Lisserpoelpolder* en in eigendom aan dien polder toebehoort.

De polderkaden langs het boezem- of buitenwater moeten volgens de keur door de aangelande eigenaars onderhouden worden op eene kruinshoogte van 0.10 M. + A.P. overal waar de grond lager is dan 0.30 M. ÷ A.P. en van A.P. waar de grondligt op dat peil of hooger, op eene kruinsbreedte van 1.00 M., met eene binenglooiing van 2 op 1 en eene buitenglooiing van 1 op 1.

De bemaling heeft plaats door een windschepradmolen met ijzeren as en houten wieken, staande iets ten noorden van de *eerste Poellaan* aan de ringsloot van den *Lisserpoelpolder* en daarop uitslaande. De molen heeft een vlucht van 18.20 M., het scheprad een middellijn van 3.92 M. en een schoepbreedte van 0.28 M.; de hartlijn der wateras ligt op 0.08 M. + A.P. en de bovenkant van den opleider op 0.50 M. ÷ A.P.

Het polderpeil is in de keur niet bepaald; volgens de waterstaatskaart is de zomerstand 1.10 M. ÷ A.P. Waterinlating kan plaats hebben door openzetting van de molenwachtdeur.

De polderslooten worden door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden. Drie grondduikers onderdoor de drie den polder doorsnijdende boezemvaarten en een duiker in de *eerste Poellaan* onderhouden de watergemeenschap.

Het bijzonder reglement voor den polder werd aanvankelijk vastgesteld bij Statenbesluit van 4 November 1858 n°. IV [1]), goedgekeurd bij K. B. van 27 November d.a.v. n°. 16 (B. P. B. n°. 263). Daar het stemrecht destijds door niet meer dan zes stemgerechtigde Ingelanden kon worden uitgeoefend, vormden dezen te zamen, krachtens art. 7 van het A. P. R., het Bestuur en wezen zij een Vertegenwoordiger aan. In het bijzonder reglement kon dan ook volstaan worden met naar dat art. 7 te verwijzen.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1858, blz. 28 vlg.

Tengevolge van verkoop van land vermeerderde echter het aantal stemgerechtigde Ingelanden, zoodat reglementswijziging noodig werd.

Ook uit anderen hoofde bleek wijziging noodig; de grensomschrijving n.l. was geheel verouderd en verwees o.a. naar eigennamen, hetgeen geen wenschelijke aanwijzing was. Met de herziening der grensomschrijving, waarbij die eigennamen werden vervangen door vermelding der kadastrale perceelen, moest nog gepaard gaan een aanvulling van het reglement. Toen, toch, in 1858 de grensomschrijving tot stand kwam, waren, om een bruikbare grens te verkrijgen, binnen de grensomschrijving gebracht een aantal perceelen en perceelsgedeelten aan den westelijken polderrand, — waaronder ook o.a. de gronden van de ruïne van *Deveren* — die niet door den polder worden bemalen, doch rechtstreeks op den boezem loozen. Een gevolg hiervan had moeten zijn, dat die perceelen en perceelsgedeelten in het bijzonder reglement van den omslag werden vrijgesteld. Hoewel nu het reglement hierover zweeg, zijn die perceelen nimmer in den omslag betrokken geweest, en nu was het regelmatig, dezen vrijdom uitdrukkelijk in het bijzonder reglement te constateeren.

Op grond van een en ander nu, werd het reglement geheel herzien en daarvoor, bij Statenbesluit van 15 Juli 1902 n°. XIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 4 September d.a.v. n°. 37 (B. P. B. n°. 1089) een nieuwe tekst vastgesteld.

Volgens dit nieuwe reglement, waarin, als gezegd, in de eerste plaats de grensomschrijving werd verbeterd, bestaat het Bestuur thans uit een Voorzitter en twee Leden. In een art. 7 wordt echter voorzien in het geval dat de oude toestand mocht terugkeeren en het aantal stemgerechtigde Ingelanden weder mocht dalen tot zes. In dit geval vormen deze weder gezamenlijk het Bestuur en wijzen zij een Vertegenwoordiger aan. Die Vertegenwoordiger, die ook buiten de stemgerechtigde Ingelanden kan worden benoemd, heeft de rechten en verplichtingen van Voorzitter, alsmede de werkzaamheden van Secretaris en Penningmeester te verrichten. Alle stukken worden dan door een der stemgerechtigde Ingelanden mede onderteekend.

Eindelijk zijn in art. 9 de perceelen, die vrijdom van omslagen genieten, opgesomd. Het zijn de volgende:

Gemeente *Lisse*, sectie B. n°s. 70, 69, 68, 67, 66, 700, 701, 64, 62, 60, 58, 59, 55, 54, 49, 50, 51, 52, 53, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 28, 23, 801, 802, 20 en sectie D n°s. 1687, 1688 en 1689 voor de geheele oppervlakte:

Sectie B n°.	77	voor eene oppervlakte van	0.25.00	H.A.;
„ „ „	71	„ „ „ „	0.36.00	„ „ ;
„ „ „	18	„ „ „ „	0.12.00	„ „ ;
„ „ „	607	„ „ „ „	0.17.00	„ „ ;

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1902; blz. 61.

›ectie	B	n°. 1055	voor eene oppervlakte van	0.34.00	H.A.;	
„	„	„ 4	„ „ „ „	0.06.25	„ „ ;	
„	D	„ 830	„ „ „ „	0.03.75	„ „ ;	
„	„	„ 1690	„ „ „ „	1.10.00	„ „	en
„	„	„ 492	„ „ „ „	0.74.00	„ „ .	

[n de jaren 1898—1902 bedroeg de omslag steeds *f* 8.— per H.A. en werd telkens geheven over 51.12.20 H.A., zoodat ruim 20 H.A. onbelast zijn. De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE LISSERBROEK-, MEER- EN DUINPOLDER.

Gemeenten: *Lisse, Hillegom* [1]).

Dec. 1903.

T. K. 383. W. K. Hilleg. 2, 's Grav. 1.

Deze polder is ontstaan uit eene samensmelting van de twee deelen *Lisser-roek* en *Meer-en-Duin*.

Hij is begrensd: aan de *westzijde* in hoofdzaak door den rijksstraatweg *Lei-en—Haarlem*, die hem van boezemlanden afscheidt; aan de *zuidzijde* door e *Stinksloot*, de *Gracht* of *Lisserhaven* en de *ringsloot van den Lisserpoel-older*, allen boezemwateren; aan de *oostzijde* door de *Ringvaart van den Haar-mmermeerpolder*, waarvan het westelijk boord tevens de grensscheiding uit-aakt tusschen de provinciën Zuid- en Noord-Holland, en aan de noordzijde oor den *Gerrit-Aveneg*, die hem van den *Elsbroekerpolder* afscheidt.

De *Gerrit-Avenweg* ligt binnen de poldergrens doch maakt deel uit van de emeente *Hillegom*; overigens ligt de polder geheel in de gemeente *Lisse*. De ›tale grootte is 163.98.84 H.A., waarvan 163.74.84 H.A. in de gemeente *Lisse* n 0.24.00 H.A. in de gemeente *Hillegom*.

Het gedeelte *Lisserbroek* is het zuidelijkste en wordt van het gedeelte *Meer-n-Duin* gescheiden door de *Lisserbeek* of *Zandsloot*, boezemwater van *Rijn-and* uitmondende in de *Ringvaart*.

Vroeger was het *Lisserbroek* grooter. Bij de droogmaking van het *Haarlem-ermeer* werd het oostelijk gedeelte door de Ringvaart van het westelijke deel gesneden en binnen den *Haarlemmermeerpolder* gebracht [2]). Die afscheiding erd geregeld bij een gemeenschappelijk besluit der Staten van Zuid- en van oord-Holland van 13 Juli 1858 [3]), goedgekeurd bij K. B. van 9 Augustus d.a.v. 24 (Prov. Blad van 1858 n°. 92). In dit besluit werd het polderbestuur van

[1]) Het bijzonder reglement vermeldt alleen de gemeente *Lisse*.

[2]) Zie voor dit, tot Noord-Holland behoorend gedeelte, DE VRIES-SCHORER blz. 175 en 800.

[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 61.

den *Lisserbroek* gemachtigd, om, bij wijze van afkoop van het aandeel, hetwelk de afgesneden perceelen, ingevolge eene den 13 November 1840 tusschen de gedelegeerden uit de Commissie tot droogmaking van het *Haarlemmermeer* en het polderbestuur van den *Lisserbroekerpolder* getroffen, den 13 December d.a.v. door den Minister van Binnenlandsche Zaken goedgekeurde schikking, moesten blijven dragen in de kosten van het onafgescheiden deel des polders, van die perceelen een laatsten omslag te heffen, waarvan het bedrag, op voordracht van stemgerechtigde ingelanden van beide gedeelten, door Gedeputeerde Staten der beide provinciën zou worden bepaald. Dit aandeel werd vastgesteld op *f* 46.60 per H.A., aflosbaar in 5 jaarlijksche termijnen.

Het tegenwoordige *Lisserbroek* wordt nog door het gedeelte van de *Gracht* of *Lisserhaven* bewesten de uitmonding van de *Stinksloot* in twee ongelijke deelen gesplitst. Het deel bezuiden de *Gracht* is groot 9.10.10 H.A. en dat benoorden de *Gracht* 123.10.01 H.A. De watergemeenschap van het kleine, zuidwestelijke deel naar het eigenlijke *Lisserbroek* wordt onderhouden door een houten grondduiker onder door de *Gracht* nabij den korenmolen van *Lisse*.

Het noordelijk van de *Lisserbeek* gelegen deel *Meer-en-Duin* heeft een oppervlakte van 31.78.73 H.A. en watert eveneens op het *Lisserbroek* af. De gemeenschap heeft plaats door middel van een in 1883 vernieuwden ijzeren grondduiker onder door genoemde beek. De twee genoemde grondduikers zijn in onderhoud bij den polder.

De drie afzonderlijke deelen van den administratieven polder worden gezamenlijk bemalen door een stoomschepradgemaal van 10 W. P. K. staande in het noordelijk deel van het *Lisserbroek* en uitslaande op de *Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder*. Het scheprad heeft een middellijn van 4.03 M. en een schoepbreedte van 0.29 M. [1]). Het hart van de gesmeed stalen as ligt op 0.28 M. + A. P. en de bovenkant van den opleider op ongeveer 1.20 M. ÷ A. P. Het werktuig is horizontaal met condensatie en Meijersche expansieschuiven. De horizontale stoomketel is ingericht voor eene spanning van 6 atmosferen en heeft een verwarmingsoppervlak van 16 M²., een lengte van 3.20 en een middellijn van 1.80 M. De stookbuis heeft een middellijn van 0.80 M. en de stoomkast van 0.72 M. bij eene hoogte eveneens van 0.72 M.

Het stoomgemaal bemaalt mede, tegen eene jaarlijksche vergoeding door de gemeente van *f* 35.—, de buiten de poldergrens gelegen bebouwde kom van *Lisse*.

Vroeger geschiedde de bemaling door windkracht. In 1898 werd echter de windmolen, met behoud van den watergang en het scheprad, vervangen door het thans bestaande stoomwerktuig (zie hierover ook later).

Het zomerpeil van den polder is in het *Lisserbroek* en in het deel *Meer-*

---

[1]) Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II, blz. 194.

Duin 1.26 M. $\div$ A.P.; in het, hooger gelegen, zuidwestelijke deel, bezuiden *Gracht* is dat peil 1.06 M. $\div$ A.P.

n den lateren tijd zijn, zoowel in het deel *Meer-en-Duin* als in het deel *serbroek*, uit de bestaande boezemwateren door particulieren vaarslooten ır perceelen grond in den polder gegraven en daartoe de polderkaden doortoken. Aan de tot die doorsteking van wege *Rijnland* verleende vergunningen ı voorwaarden verbonden, bepalende o.m., dat langs de nieuw te graven ırslooten kaden door eigenaars moeten worden gemaakt en onderhouden op ırgeschreven afmetingen. Wordt door den aanleg der vaarslooten de wateraeenschap tusschen enkele deelen des polders verbroken, dan houdt de gunning tevens de voorwaarde in, dat die watergemeenschap op kosten · eigenaars van de vaarsloot moet worden hersteld door middel van grondkers, waarvan veelal de minimum doorsnede is bepaald op 0.20 M., te lerhouden door genoemde eigenaars. Dergelijke, met het boezemwater geen liggende vaarslooten zijn thans aanwezig:

ı. in het noordelijk deel van het gedeelte *Lisserbroek*, aangelegd krachtens rgunning van 9 November 1895; de vaarsloot ontspringt uit den zuidelijken ver van de *Zandsloot* of *Lisserbeek* en vertakt zich in twee met die *Zandot* evenwijdig loopende spranken; onder door de vaarsloot ligt een grondduiker;

b. in het oostelijk deel van het gedeelte *Meer-en-Duin*, aangelegd krachtens rgunning van 24 Januari 1883; de vaarsloot ontspringt uit de *Ringvaart van n Haarlemmermeerpolder* en loopt van zuidoost naar noordwest; een grondiker nabij de uitmonding onderhoudt de watergemeenschap tusschen beide gesneden deelen;

:. een eindje vaarsloot, uit de sub. b genoemde noordwaarts opschietende, ngelegd krachtens vergunning van 28 December 1895; en

l. een vaarsloot, uit het westelijk uiteinde van de sub. b. genoemde naar erszijden opschietende, aangelegd krachtens vergunning van 14 October 99; onder den noordelijken tak ligt een grondduiker.

De polderkaden langs de noordoostzijde van de *Zandsloot* of *Lisserbeek*, ıgs de *ringsloot van den Lisserpoelpolder*, langs de *Stinksloot* en aan erszijden langs de *Gracht* of *Lisserhaven* worden door den polder, alle erige, waaronder die langs de gegraven vaarslooten, door de eigenaars lerhouden. De kaden langs de *Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder* ren vroeger bijna geheel eigendom van dien polder, doch werden grootenels, laatstelijk in 1900, aan particulieren verkocht.

Volgens de polderkeur moeten de polderkaden te allen tijde zoodanig rden onderhouden, dat zij minstens hebben een kruinsbreedte van 1.00 , eene kruinshoogte = A.P. eene binnenglooing van 2 op 1 en eene buitenoiing van 1 op 1.

De hoofdmolentocht door het *Lisserbroek* loopt van nabij den korenmolen ı *Lisse*, waar de grondduiker van het kleine zuidwestelijke deel daarin uit-

mondt, in kronkelende noordoostelijke richting naar het stoomgemaal, en volgt daarbij onmiskenbaar den loop van het vroegere open watertje *de Beek*, dat op oude kaarten voorkomt en in het *Haarlemmermeer* uitmondde. Volgens eene in 1901 door het polderbestuur met den eigenaar van enkele perceelen grond gesloten overeenkomst, is aan die perceelen vergunning verleend om dien molentocht te doen opschieten tot een meter onder zomerpeil en eene brug over den tocht te verbreeden en te verhoogen ten einde den tocht als vaarwater te gebruiken. Het onderhoud van de brug is voor 1/3 ten laste van den polder en voor ⅔ ten laste van den eigenaar der genoemde perceelen. Eene andere hoofdwaterleiding is de bermsloot langs de polderkade tegen de *Ringvaart*; hierin liggen ook de grondduikers onder de *Zandsloot* of *Lisserbeek* en onder de vaarsloot in het deel *Meer-en-Duin*.

De waterinlating in den polder geschiedt des zomers door een houten inlaatduiker, in 1895 door den polder gelegd nabij den korenmolen te *Lisse*, aan de *Gracht*. Die duiker is tevens ingericht om het zomerpeil van het zuidwestelijk deel des polders te kunnen houden op 1.06 M. ÷ A.P., of 0.20 M. hooger dan in het overige deel. Vroeger had de inlating plaats door eene afsluitbare steenen heul in den *Smallen weg* nabij de ringsloot van den *Lisserpoelpolder*; deze wordt daartoe thans niet meer gebezigd.

De polder onderhoudt eenige zandwegen in het deel *Lisserbroek*, met name den *Smallen weg* en den *Driesprong* met enkele daarin gelegen bruggen en duikers. In den *Smallen weg* ligt de genoemde steenen heul met afsluitbare opening, waardoor vóór 1894 water in den polder werd ingelaten [1]). Vroeger onderhield de polder ook nog, tegen eene jaarlijksche bijdrage door de gemeente *Lisse* van *f* 34.25 het gedeelte van den kunstweg genaamd den *Broekweg* (toegang gevende tot de draaibrug over de *Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder*) begrepen tusschen het dorp *Lisse* en den *Driesprong*. Bij overeenkomst van 8 Augustus 1879, goedgekeurd door Gedeputeerde Staten den 26 Augustus d.a.v., is het beheer met het onderhoud overgedragen aan de gemeente *Lisse*, die thans daarvoor van den polder eene jaarlijksche tegemoetkoming ontvangt van *f* 40.– Dit gedeelte kunstweg is in 1860 met provinciaal subsidie aangelegd. Het gedeelte tusschen den *Driesprong* en de *Ringvaart* is eigendom van en in onderhoud bij den *Haarlemmermeerpolder*. Door den polder worden thans nog

---

1) De brug draagt het volgende in hardsteen gebeitelde inschrift:

Johan van Blommensteyn
Oldenzeel genoemd
Lei van deez heul den eersten steyn
Men rij er veilig overheen
Lang blijf dit noodig werk
Met dezen naam befaamd
Anno $17^{2}_{5}{}^{9}63$.

in den *Broekweg* onderhouden eene in 1875 vernieuwde steenen brug over den hoofdmolentocht en een duiker in de bermsloot nabij de Ringvaart.

Vroeger stonden de *Lisserbroekpolder* en de *Meer-en-Duinpolder* ieder op zich zelf en hadden zij ieder een eigen windschepradmolen en een zelfstandig bestaan. Een bijzonder reglement werd vastgesteld voor den *Lisserbroekpolder* bij Statenbesluit van 8 November 1860 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 13 December d.a.v. n°. 72 (B. P. B. n°. 415) en voor den *Meer-en-Duinpolder* bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n°. VIII [2]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d.a.v. n°. 10 (B. P. B. n°. 434). Niet lang daarna, den 5 Mei 1862, kwam, op verzoek van Ingelanden van *Meer-en-Duin*, eene den $\frac{27 \text{ Mei}}{3 \text{ Juni}}$ d.a.v. door Gedeputeerde Staten goedgekeurde overeenkomst tusschen beide polders tot stand, tengevolge waarvan de molen van *Meer-en Duin* kwam te vervallen en de bemaling van dien polder door den *Lisserbroekpolder*, door middel van een op kosten van den *Meer-en-Duinpolder* gelegden, door een schuif afsluitbaren grondduiker onder de *Zandsloot*, werd overgenomen tegen eene jaarlijksche uitkeering van een bedrag berekend naar *f* 3.— per H.A.

Die toestand duurde tot 1883, in welk jaar Gedeputeerde Staten, daartoe geleid door eene 21-jarige ondervinding, het voorstel deden, om beide polders te vereenigen en onder één bijzonder reglement te brengen, hetgeen geschiedde bij Statenbesluit van 24 Juli 1883 n°. XX [3]), goedgekeurd bij K. B. van 28 Augustus d.a.v. n°. 24 (B. P. B. n°. 847). Bij de invoering van dit nieuwe reglement, dat, behoudens de na te noemen wijzigingen, nog van kracht is, verviel de overeenkomst van 1862 en gingen alle rechten en verplichtingen van elk der beide vroegere deelen tegenover derden over op den nieuwen polder. Daartegenover bepaalt art. 2, dat aan alle deelen des polders een voortdurende onbelemmerde watergemeenschap wordt verzekerd. Onder de vrijdommen voor omslag werden opgenomen de binnen de poldergrens gelegen kadastrale perceelen gemeente *Lisse* sectie *D* nos. 532, 533 en 534 (thans 532 en 1464) die onmiddellijk op de *Gracht* uitwateren.

Nadat bij Statenbesluit van 17 November 1896 n°. XXV [4]), goedgekeurd bij K. B. van 10 December d.a.v. n°. 41 (B. P. B. n°. 1000) eene wijziging in het reglement was opgenomen, strekkende tot verhooging der bezoldiging van den secretaris, kwam het in 1897 tot eene meer ingrijpende wijziging. De aard van den grond in den polder was n.l. langzamerhand, ook door gedane proefnemingen, uiterst geschikt bevonden voor tuin- of bollencultuur. Ten einde die cultuur goed tot haar recht te kunnen brengen, was het echter noodig den waterstand gedurende het *geheele* jaar op het vastgestelde peil te kunnen

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1860, blz. 39, vlg.
[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861, blz. 20, vlg.
[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1883, blz. 163.
[4]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1896, blz. 69.

houden, iets dat met het windgemaal niet bereikbaar was. Daarom werd besloten eene stoombemaling in te voeren. Wijl die stoombemaling echter feitelijk alleen, als zoodanig, ten goede kwam aan de perceelen tuin- of bollenland en voor de wei- en hooilanden wel gemist kon worden, werd door de Stemgerechtigde Ingelanden den 21 April 1897 eene regeling getroffen, waarbij, bij invoering van stoombemaling de tot tuin- of bloembollencultuur aangelegde perceelen voortaan den dubbelen omslag zouden betalen of, m. a. w., de wei- of hooilanden vrijdom voor den halven omslag zouden genieten. Die regeling werd, belichaamd in eene wijziging van art. 8 van het bijzonder reglement, door de Staten bekrachtigd bij besluit van 20 Juli 1897 n°. XII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 8 September d.a.v. n°. 27 (B. P. B. n°. 1008) [2]). Sedert is de bollencultuur in den polder niet onbelangrijk toegenomen, zooals blijkt uit onderstaanden staat:

Jaar	AANTAL HECTAREN		Omslag per H.A.	
	vollen omslag betalende (tuin- of bollenland.)	halven omslag betalende (wei- of hooiland.)	Volle.	Halve.
1898	60.04.22	98.85.91	f 16.—	f 8.—
1899	60.27.63	98.66.04	„ 16.—	„ 8.—
1900	60.27.73	98.66.10	„ 15.—	„ 7.50
1901	64.72.62	94.19.90	„ 18.—	„ 9.—
1902	68.71.72	90.38.60	„ 16.—	„ 8.—

In de laatste jaren wordt van wege den polder jaarlijks eene som van f 35.— uitgegeven aan het vangen van mollen.

Het bestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters; het zetelt te *Lisse.*

De keur van den polder werd laatstelijk vastgesteld in 1900 en gewijzigd in 1903/1904.

DE ELSBROEKERPOLDER.

Gemeente: *Hillegom.*

Maart 1904.

T. K. 364, 365, 383, 384. W. K. Hilleg. 2.

De *Elsbroekerpolder* wordt begrensd: ten zuiden door den *Gerrit-Avenweg*, hem scheidende van den *Lisserbroek-*, *Meer-en-Duinpolder*, ten westen door den rijksstraatweg van *Leiden* naar *Haarlem*, die hem afscheidt van de hooge

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1897, blz. 52.

[2]) Zie eene nadere wijziging van het reglement in B. P. B. n°. 1102

boezemgronden van *Hillegom*, ten noorden door de *Hillegommerbeek*, boezemwater, de afscheiding vormende met den *Vennipperpolder*, en ten oosten door de *Ringvaart* van den *Haarlemmermeerpolder*, tevens grensscheiding tusschen de provinciën Zuid- en Noord-Holland. De polder lag vroeger aan den oever van het *Haarlemmermeer*, bij welks droogmaking een strook gronds, ter grootte van 20 H.A., aan de oostzijde door de ringvaart van den polder werd afgesneden. Over dit afgesneden deel betaalde de *Haarlemmermeerpolder* tot 1873 de gewone polderlasten en zulks ten gevolge van eene overeenkomst, destijds door de Meer-commissie met den polder gesloten, overeenkomst waarvan het bestaan wel beweerd, doch niet bewezen kon worden. Om aan dezen onregelmatigen toestand een einde te maken, werd in 1874 de verplichting tot betaling der polderlasten, met wederzijdsch goedvinden, door den *Haarlemmermeerpolder* afgekocht voor de som van *f* 924.20 [1]).

De polder was vroeger gelegen onder de ambachten van *Hillegom* en *Vennip* en stond bekend onder den naam van *Gerrit-Avenbeekspolder*; hij werd vóór 1653 opgericht.

Van het westen naar het oosten wordt de polder doorsneden door de aloude *Elsbroekerlaan*, thans een polderweg, eigendom van de Gereformeerde gemeente te *Hillegom*. De polderkeur schrijft voor, dat deze laan eene breedte moet hebben van 2.25 M. Ten zuiden van en evenwijdig met die laan doorsnijdt de *Elsbroekervaart* of *Tuyllervaart*, vroeger ook *Zandvaart* of *Panvissloot* genaamd, eveneens den polder. Dit boezemwater verbindt de waterpartij van het landgoed *Elsbroek*, dat gedeeltelijk binnen den polder ligt, doch daarop niet afwatert, met de *Ringvaart*. Ook ten noorden langs den *Gerrit-Avenweg* loopt eene boezemsloot ook bekend als de *Gerrit-Avensloot*, in die *Ringvaart* uit, welke sloot het water ontvangt van eene kleine partij land in den zuidwestelijken polderhoek. Iets ten noorden van die boezemsloot heeft de Maatschappij tot Exploitatie van Goederen „*Veenenburg-Elsbroek*”, gevestigd te *Lisse*, terreinen aangekocht, welke bestemd zijn voor den aanleg van eene geheel in den polder inspringenden haven, toegang gevende tot de *Ringvaart*; die plannen zijn evenwel nog niet tot uitvoering gekomen.

De geheele polder is groot ongeveer 165 H.A.

Van de polderkaden, die volgens de keur moeten hebben eene kruinsbreedte van minstens 0.75 M. en eene kruinshoogte van minstens A.P. met glooiingen van minstens 1 op 1, worden die ten zuiden langs de *Hillegommerbeek*, ter weerszijden langs de *Elsbroekervaart*, ten noorden langs de *Gerrit-Avensloot* en ter weerszijden van den na te noemen molenboezem door den polder, de overige, met name die langs de *Ringvaart*, door de eigenaars onderhouden. Die ringvaartkade was vroeger geheel eigendom van den *Haarlemmermeerpolder*, die echter

---

[1]) Not. Hoofdingel. v. d. *Haarlemmermeerpolder*, 1874, blz. 35 vlg.

langzamerhand het grootste gedeelte daarvan aan particulieren verkocht heeft.

De bemaling geschiedde vroeger door een windschepradmolen van 21.60 M. vlucht, staande ten noorden aan de *Elsbroekerlaan* en door een ongeveer 120 M. langen voorboezem uitslaande op de *Ringvaart*. Nadat die molen den 26 October 1895 door bliksemslag was afgebrand, werd hij vervangen door een stoomgemaal, bestaande uit een horizontaal stoomwerktuig met expansie met een vermogen van 5 W. P. K., gevoed door een 3.00 M. langen, 1.50 M. wijden stoomketel systeem Cornwall, met ééne stookbuis. Het scheprad heeft 16 schoepen, breed 0.60 M.; zijn middellijn bedraagt 3.55 M. het hart der wateras ligt op 0.02[5] M. + A.P.

De bemaling geschiedt tot een peil, dat, volgens opgaaf van het bestuur 1.20 M. ÷ A.P. bedraagt, doch overigens, ingevolge de keur, wordt bepaald door de vergadering van Ingelanden.

De hoofdwaterleiding of molentocht is eigendom van en wordt onderhouden door den polder; zij doorsnijdt het zuidoostelijk deel des polders over de geheele lengte ongeveer evenwijdig met en op korten afstand van de *Ringvaart*, en wordt daarbij met een grondduiker onder door de *Elsbroekervaart* en met een gewonen duiker onder door de *Elsbroekerlaan* gevoerd; onmiddellijk benoordoosten laatstgenoemden staat het stoomgemaal. De houten grondduiker onder de *Elsbroekervaart* werd in 1841 vernieuwd en is voorzien van eene schuif, die, volgens de polderkeur, gesloten moet zijn wanneer het stoomgemaal niet in werking is.

De keur geeft omtrent de afmetingen der hoofd- en andere waterleidingen of slooten de noodige voorschriften.

Inlating van water kan geschieden door twee inlaatduikers, één in het zuidelijk deel en één in het noordelijk deel aan de *Hillegommerbeek*.

De omslag werd in de jaren 1898—1902 resp. geheven over 161.79.97, 161.80.53, 161.80.53, 161.80.53 en 161.80.64 H.A. en bedroeg in die jaren resp. *f* 6.—, *f* 8.—, *f* 7.—, *f* 9.— en *f* 9.— per H.A.

Vrijdom van omslagen genieten de eigendommen des polders en de gronden aan den zelfden eigenaar of eigenaren toebehoorende, welke gezamenlijk eene oppervlakte van minder dan één are bevatten.

Het polderbestuur, vroeger opgedragen aan een Hoofd en vier Poldermeesters, bestaat thans uit een Voorzitter en twee Poldermeesters.

Het bijzonder reglement van den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 143).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42 vlg.

DE VENNIPPERPOLDER.

Gemeente: *Hillegom.*

Nov. 1904.
T. K. 364, 365. W. K. Hilleg. 2.

Aan de zuidzijde ingesloten door de *Hillegommerbeek*, scheidende van den hierboven beschreven *Elsbroekerpolder*, aan de oostzijde door de Ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder*, tevens grensscheiding tusschen de provinciën *Zuid-* en *Noord-Holland* en aan de noordzijde door de *Vossevaart*, scheidende van den hieronder te behandelen *Vosse- en Weerlanerpolder*, wordt de *Vennipperpolder* aan de westzijde begrensd door de bebouwde kom der gemeente *Hillegom*. De grenslijn loopt langs de oostzijde van den rijksstraatweg van *'s Gravenhage* naar *Haarlem*, echter met dien verstande, dat de gronden behoorende tot het *Hof te Hillegom* en ingesloten door diens ringvijver, buiten de poldergrens liggen.

De totale oppervlakte bedraagt 103.88.10 H.A.

Van west naar oost wordt de polder doorsneden door de *Vennipperlaan*, een kunstweg, thans grootendeels eigendom der Gereformeerde kerk te *Hillegom*, voerende naar de draaibrug over de *Ringvaart*. Reeds vóór 1500 reed men langs dien weg over de *Vennip*, waar een pont lag, naar *Aalsmeer* [1]).

De noordwestelijke polderhoek wordt nog doorsneden door den *Bakkumweg* verbindende den rijksstraatweg langs de R. C. kerk met de *Vosselaan*. Deze *Vosselaan*, eigendom der Gereformeerde kerk te *Hillegom*, loopt langs de *Vossevaart* tot aan de *Ringvaart* en vormt de noordelijke polderwaterkeering. Zij moet volgens de polderkeur eene breedte hebben van minstens 2.25 M. en, evenals de overige boezemwaterkeerende kaden, die eene breedte moeten hebben van minstens 1.00 M., eene hoogte = A.P.

Alle kaden worden, volgens de keur, door den polder zelven onderhouden. Nochtans deelt het polderbestuur mede, dat de kade langs de *Ringvaart* onderhouden wordt door zijne respectieve eigenaars. Bij de droogmaking van het *Haarlemmermeer*, n.l., werd een deel des polders ter grootte van 6.71.30 H.A. ten behoeve der *Ringvaart* afgesneden en de nieuwe kade door de commissie van uitvoering der droogmaking gelegd. Later is die kade eigendom van den *Haarlemmermeerpolder* geworden en werd zij door dezen onderhouden; successievelijk zijn echter gedeelten der kade weder aan particulieren verkocht geworden, die dan den onderhoudslast overnamen, zoo o.a. in 1879 en in 1895 [2]). Thans behoort nog slechts een klein vak aan den *Haarlemmermeerpolder* zelve.

---

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 201.

[2]) *Rijnland's* N. A.; Loqt. 39, n°. 61 en Loqt. 41 n°. 59.

Van het afgesneden deel, groot 6.71.30 H.A., werden door den *Haarlemmermeerpolder* tot 1874, zonder dat deswege een contractueele verplichting schijnt bestaan te hebben, de gewone polderlasten aan den *Vennipperpolder* uitbetaald. Om aan dezen onnatuurlijken toestand een einde te maken, werden die lasten krachtens besluit van Hoofdingelanden van den *Haarlemmermeerpolder* van 30 September 1874 n°. VIII [1]) eener- en van Stemgerechtigde Ingelanden van den *Vennipperpolder* van 17 September 1874, goedgekeurd bij besluit van Gedeputeerde Staten van 6 October d.a.v. n°. 37 anderzijds, voor de som van *f* 310.50 afgekocht.

De polder wordt verdeeld in een hoog en in een laag gedeelte. Volgens de waterstaatskaart bestaat het hooge gedeelte uit twee stukken, n.l. het stuk ten westen van den *Bakkumweg* en het stuk ten zuiden van de *Vennipperlaan*. Volgens de polderkeur, echter — die intusschen ten deze zeer onduidelijk is, — behoort het geheele westelijke polderdeel tot het hooge en het geheele oostelijke tot het lage gedeelte.

De keur schrijft voor, dat het peil in het lage gedeelte gedurende de maanden Mei tot en met Augustus gehouden wordt op 1.50 M. ÷ A.P. en gedurende de acht overige maanden op 1.60 M. ÷ A.P., en dat het water in het hooge gedeelte wordt opgehouden tot de hoogte door het Bestuur te bepalen.

De bemaling heeft plaats door een windschepradmolen met ijzeren as en houten wieken staande aan de *Ringvaart*, tusschen de *Vosse-* en *Vennipperlanen* in, en op die *Ringvaart* uitslaande. De hoofdafmetingen van den molen zijn:

vlucht der wieken	20.50 M.	
middellijn scheprad	3.76 „	
breedte der schoepen	0.30 „	
hartlijn wateras	0.20 „	+ A.P.
bovenkant opleider	1.22 „	÷ „ „

Hoofdwaterleiding is de *Leek-* of *Laeck-* of *Valksloot*, loopende van af den molen westwaarts naar den *Bakkumweg* met een duiker onder dezen. Een zijtak loopt, iets ten westen der *Ringvaart* eerst zuidwaarts en daarna westwaarts langs de noordzijde der *Vennipperlaan* met twee vertakkingen zuidwaarts tot nabij de *Hillegommerbeek*.

Het diepen dier hoofdwaterleidingen, die eigendom des polders zijn, is voor diens rekening; overigens is het onderhoud, evenals dat der overige poldersslooten, die allen aan in de keur voorgeschreven afmetingen moeten voldoen, ten laste der aangelande eigenaars.

De keur verbiedt het doen afloopen van rioolwater (uit de bebouwde kom van *Hillegom*) in den polder, zonder dat de riolen voorzien zijn van voldoende zinkputten, ter beoordeeling van het Bestuur.

Waterinlating kan plaats hebben door twee ijzeren schuifduikers in beheer

[1]) Not. Hoofdingel. *Haarlemmermeerpolder*; 1874, blz. 35 vlg.

en onderhoud bij den polder, waarvan één aan de *Vossevaart* en één aan de *Hillegommerbeek*.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters.

De omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 7.50, *f* 9.—, *f* 8.—, *f* 8.— en *f* 9.— per H.A. en werd in de twee eerstgenoemde jaren geheven over 97.17.21 en in de drie laatstgenoemde over 97.16.80 H.A.

Vrijdom der omslagen is toegekend aan eigendommen des polders en aan gronden, aan denzelfden eigenaar of eigenaren toebehoorende, welke gezamenlijk eene oppervlakte van minder dan één are bevatten.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 154).

Eene wijziging, strekkende tot verhooging der jaarwedden van den secretaris en van den penningmeester, werd vastgesteld bij Statenbesluit van 22 Juli 1896 n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 13 Augustus d.a.v. n°. 18 (B. P. B. n°. 974).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1895.

DE VOSSE- EN WEERLANERPOLDER.

Gemeente: *Hillegom.*

Nov. 1904.

T. K. 364, 365. W. K. Hilleg. 2.

De *Vosse- en Weerlanerpolder* wordt begrensd:

ten *oosten* door de *Ringvaart van den Haarlemmermeerpolder*, tevens grensscheiding tusschen de provinciën Zuid- en Noord-Holland;

ten *zuiden* door de *Vossevaart*, scheidende van den hierboven beschreven *Vennipperpolder*;

ten *westen* door den rijksstraatweg van *'s Gravenhage* naar *Haarlem* langs de buurtschap *Werestein* onder *Hillegom*, echter met uitsluiting van de gronden behoorende tot de buitenplaats *Treslong*, op den hoek van den rijksstraatweg en van de *Vossevaart*; en

ten *noorden* door de *Oosteindervaart*, scheidende van den hieronder te behandelen *Oosteinderpolder*.

De geheele polder beslaat een oppervlakte van 172.79.31 H.A. Hij wordt van oost naar west doorsneden door de *Weresteinsche* of *Weerlanervaart*, eene boezemvaart komende uit de *Ringvaart* en loopende tot aan den rijksstraatweg. Het deel ten noorden dier vaart is de eigenlijke *Weerlanerpolder* en het deel ten zuiden, ongeveer 60 H.A. groot, de eigenlijke *Vossepolder*.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858; blz. 42, vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1896; blz. 160.

De twee polders schijnen in 1651 vereenigd te zijn; althans in dat jaar werd de eerste rekening bij *Rijnland* ingezonden [1]). Op de kaart van Dou van 1647 komen zij dan ook nog afzonderlijk, doch op die van 1687 reeds gecombineerd voor. De watergemeenschap tusschen beide deelen wordt onderhouden door een grondduiker onder door de *Weerlanervaart*, waarover straks meer.

Bij de droogmaking van het *Haarlemmermeer* werden eenige gronden aan den oostelijken polderrand ten behoeve der *Ringvaart* vergraven, waardoor de polder met 12.01.75 H.A. verkleind werd. Van deze gronden werden door den *Haarlemmermeerpolder* tot 1874, evenals bij den *Vennipperpolder* (zie aldaar) de gewone polderlasten betaald. Die betaling werd echter ingevolge besluit der stemgerechtigde Ingelanden van den *Vosse- en Weerlanerpolder* van 16 September 1874, goedgekeurd bij besluit van Gedeputeerde Staten van 6 Oct. d.a.v. n°. 37 eener- en van Hoofdingelanden van den *Haarlemmermeerpolder* van 30 September 1874 n°. VIII [2]) anderzijds, in genoemd jaar voor *f* 398.40 afgekocht.

Het grootste, oostelijke deel van den eigenlijken *Weerlanerpolder*, ter grootte van omtrent 74 H.A., is, onder den naam van *Weerlaner Veenderij en Droogmakerij*, verveend en drooggemaakt. Tot die vervening en droogmaking werd aanvankelijk aan de eigenaren der daarin gelegen gronden vergunning verleend bij K. B. van 17 Februari 1873 n°. 11, onder bijvoeging van een uit 19 artikelen bestaand verveningsreglement.

Deze vergunning werd echter, onder bijvoeging van een nieuw, uit 18 artikelen bestaand veenreglement, vervangen door eene andere, en wel bij K. B. van 20 December 1874 n°. 30. Bij K. B. van 11 Maart 1886 n°. 5 werd dit reglement nog met eene bepaling aangevuld.

Hoewel het verveningsreglement een verveningstermijn van 25 jaren toestond, had de droogmaking reeds in 1886 plaats, echter aanvankelijk om droog te kunnen venen. De in cultuurbrenging der gronden had eerst later plaats. De verkaveling had plaats naar een bij besluit van 30 December 1885 n°. 2 door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* — onder wier toezicht de onderneming stond — goedgekeurd plan.

Het bijzonder reglement voor den polder werd aanvankelijk vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 no.III [3]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. no. 71 (B. P. B. no. 144). Bij besluit der Staten van 8 Juli 1869 no. XI [4]), goedgekeurd bij K. B. van 13 Augustus d.a.v. no. 14 (B. P. B. no. 686) werd de grensomschrijving in dit reglement nog gewijzigd in dien zin, dat de gronden

---

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 201.

[2]) Not. Hoofdingel. *Haarlemmermeerpolder*; 1874, blz. 35 vlg.

[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858; blz. 42, vlg.

[4]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1869; blz. 34, vlg.

van de buitenplaats *Treslong*, — tot dusver binnen die grenzen gelegen doch feitelijk op den polder niet afwaterende en dan ook in de polderlasten niet bijdragende, — buiten de grens werden gezet.

Toen nu in 1873 een deel van den *Weerlanerpolder* zou worden verveend, werden in het boven reeds genoemd verveningsreglement alleen die voorschriften vastgesteld, welke uitsluitend de wijze van uitvoering betroffen, en werden die, zooals ten aanzien van de inrichting van het Bestuur, de verplichgen der Ingelanden tot dit bestuur en onderling en de wijze van behandeling van zaken door ingelanden, overgelaten aan de vaststelling door de Staten onder 's Konings goedkeuring.

Op het voetspoor van hetgeen vroeger reeds geschied was bij den polder *Reeuwijk* en bij den *Oostpolder in Schieland* werd die regeling door de Staten getroffen in dien zin, dat het beheer der veen- en droogmakerij werd opgedragen aan het polderbestuur. Om hiertoe te geraken werd bij Statenbesluit van 14 Juli 1874 no. XXV [1]), goedgekeurd bij K. B. van 11 Augustus d.a.v. no. 8 (B. P. B. no. 732), onder intrekking van het bestaande, een nieuw bijzonder reglement voor den polder vastgesteld, waarin ten aanzien der veenderij een aantal regels werden gesteld. Die regels zijn in hoofdzaak de volgende:

1°. In artikel 1 wordt ten aanzien der grenzen van de veenderij en droogmakerij verwezen naar het verveningsreglement, waarin die grenzen zijn omschreven;

2°. Terwijl het polderbestuur vroeger bestond uit een Voorzitter en twee Poldermeesters, werd het thans opgedragen aan een Voorzitter en vier Leden, onder bepaling dat het vereischte grondbezit van minstens 1 H.A. omslagplichtig land voor minstens twee der Bestuursleden moet bestaan uit land en water gelegen binnen den ring der veenderij;

3°. Eene bepaling werd, in art. 3, opgenomen, behelzende dat het Bestuur onverminderd de verplichtingen volgens het A. P. R., onder oppertoezicht van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* belast is met het beheer en toezicht over de veenderij en droogmakerij volgens de voorschriften van het veenreglement of de nadere wijzigingen daarvan, en verplicht is te zorgen voor:

a. de in het veenreglement voorgeschreven opnemingen, het opmaken van lijsten, aanwijzende de hoeveelheid veenstof in ieder perceel, het opmaken van een gaarderboek der landen gelegen binnen den ring der veenderij benevens het opmaken van eene lijst van stemgerechtigde ingelanden eigenaren van landen binnen dien ring gelegen;

b. de invordering der voor het droogmakingsfonds en de verwaarborging te betalen gelden en het storten of beleggen dier gelden op de wijze door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* voor te schrijven;

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1874; blz. 139.

c. de invordering der gelden ten dienste van het veenderijbestuur, om te slaan over de landen in den ring der veenderij gelegen; en

d. het houden van de noodige schouwen en zitdagen;

alles onder inachtneming van de in overeenstemming met het veenreglement door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* te geven bevelen:

4°. Aan het Bestuur werd, in art. 4, de bevoegdheid verleend, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten de noodige keuren en verordeningen vast te stellen tot handhaving van het toezicht op de veenderij:

5°. Ten laste der veenderij en droogmakerij werden afzonderlijke bedragen vastgesteld voor: jaarlijksche bezoldiging en schadeloosstelling der Bestuursleden en van den Secretaris en den Penningmeester; de som, bedoeld in art. 18 A. P. R., en het hoogste bedrag der huishoudelijke bestuurskosten en van de in rekening te brengen schrijf- en kantoorbehoeften;

6°. In art. 9 werd bepaald dat het geldelijk beheer wat betreft den Polder en de veenderij en droogmakerij, afzonderlijk wordt gehouden en dat voor ieder beheer eene begrooting wordt opgemaakt en rekening wordt gedaan;

7°. Eindelijk werd in art. 11 voorgeschreven, dat over zaken waaromtrent volgens het veenreglement Ingelanden moeten worden gehoord of de beslissing aan hen is opgedragen, alleen gestemd wordt door die Ingelanden, welke binnen den ring der veendenrij minstens 1 H.A. omslagplichtig land of water in eigendom hebben.

In het nieuwe reglement werd voorts, met uitbreiding van de in het vroegere reglement verleende vrijdommen, vrijdom van omslagen toegekend aan:

1°. eigendommen van den polder;

2°. gronden aan denzelfden eigenaar of eigenaren toebehoorende, welke gezamenlijk eene oppervlakte van minder dan 1 are bevatten;

3°. algemeene en bijzondere begraafplaatsen, en

4°. openbare wegen bij het kadaster bekend.

Nadat het bijzonder reglement aldus opnieuw was vastgesteld, bleek later wederom eene aanvulling noodig, in verband met de bemaling en het peil in de veenderij en in de hooge deelen. Vóór den aanvang der veenderij had de bemaling van den geheelen polder plaats door een windscheprad molen staande in den *Vossepolder* aan de *Weerlanervaart* en daarop uitslaande. Nabij den molen lag onder die vaart een grondduiker, waardoor het water uit den *Weerlanerpolder* werd aangevoerd. Ten behoeve der veenderij werd nu in 1876 aan de overzijde der *Weerlanervaart* een hulpstoomgemaaltje gesticht, waartoe door de Vereenigde Vergadering van *Rijnland* bij besluit van 28 April 1876 n°. VIII [1]) vergunning werd verleend. In 1882 werd voorts besloten, dat, behalve het genoemde stoomgemaaltje, in de veenderij nog zou worden gesticht een flinke windvijzelmolen, staande aan en uitslaande op de *Ringvaart*.

---

[1]) Not. V. V. v. *Rijnland*; 1876; blz. 176.

Deze vijzelmolen zou dienen zoowel tot bemaling der veenderij als tot overneming van het water der onverveende deelen, waarbij dan de oude windmolen aan de *Vossevaart* zou worden opgeruimd. Tot het stichten van den nieuwen molen werd door de Vereenigde Vergadering van *Rijnland* vergunning verleend bij besluit van 28 April 1882 n°. XIV [1]). Nadat omtrent de aangelegenheid tusschen de Ingelanden van den *Vosse- en Weerlanerpolder* en de „ondernemers van de *Weerlaner Veenderij*" den 9 October 1883 eene overeenkomst was gesloten, had de stichting van den nieuwen en de opruiming van den ouden windmolen plaats. De nieuwe toestand gaf echter spoedig aanleiding tot klachten in de veenderij, waar al het water der hooge landen — n.l. het onverveend gebleven, westelijk deel van den *Weerlanerpolder* en de geheele *Vossepolder*, — door aftapduikers heen stroomde alvorens uitgemalen te worden, waardoor, bij regentijd, vaak tijdelijk ongewenscht waterbezwaar ontstond. Om in dien toestand, nu, te voorzien, werd bij Statenbesluit van 15 November 1892 n°. XIV [2]), goedgekeurd bij K. B. van 14 Januari 1893 n°. 6 (B. P. B. n°. 940) aan het bijzonder reglement een nieuw artikel 12 toegevoegd van den volgenden inhoud:

„Elke aftapduiker tusschen de hooge landen en de veenderij moet voorzien „zijn van een schuif met slot. Ter wederzijde van elken aftapduiker wordt een „peilschaal gesteld.

„De peilen, waarop deze duikers geopend mogen zijn, worden bepaald door „het bestuur, met eenparigheid van stemmen, of, bij verschil daaromtrent in „het bestuur, door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland.*

„De regelen omtrent het inlaten van boezemwater en het ophouden van pol„derwater voor de hoogere stukken land, in de verschillende afdeelingen, wor„den door het bestuur bij meerderheid van stemmen vastgesteld.

„De bepaling in de eerste alinea van dit artikel is niet van toepassing op „den vrijen watergang tusschen den Vossepolder en het stoomgemaal, genoemd „in de overeenkomst van 8 October 1883, aangegaan door de ingelanden van „den Vosse- en Weerlanerpolder met de ondernemers der Weerlaner veenderij.

„Dit artikel treedt in werking op 1 Mei 1893."

Krachtens deze regeling werd vaststelling van de daarin genoemde peilen door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* noodig, en had deze plaats bij hun besluit van 30 September 1893 n°. 16. Deze vaststelling is thans overgenomen in art. 20 der polderkeur, waarin bepaald wordt:

a. Zoolang het peil in het onverveende (lees: verveende) gedeelte des polders lager is dan 2.70 M. ÷ A.P. mag de aftapping te allen tijde vrij geschieden.

b. Zoodra het peil van 2.70 M. ÷ A.P. bereikt is, wordt die vrije aftap-

---

[1]) Not. V. V. v. *Rijnland*; 1882, blz. 132.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1892; blz. 52.

ping gesloten en treedt eene beperkte aftapping daarvoor in de plaats, te weten deze: dat de aftapping enkel geschieden mag, wanneer en zoolang het peil in den *Vossepolder* geklommen is tot 1.25 M ÷ A.P. of hooger, of het peil in het onverveende gedeelte van den *Weerlanerpolder* geklommen is tot 0.90 M. ÷ A.P. of hooger.

Intusschen is in den lateren tijd, volgens de waterstaatskaart, de zomerstand in het verveend gedeelte 3.10 M. ÷ A.P. en in het onverveend gedeelte 1.10 M. ÷ A.P. In de keur worden de hoogtematen in het verveend gedeelte berekend naar een zomerpeil van 3.15 M. ÷ A.P.

De meeste bepalingen van het bijzonder reglement nopens het afzonderlijk beheer van de veenderij- en de polderzaken zijn thans overbodig geworden, aangezien bij besluit van Stemgerechtigde Ingelanden van 18 October 1898 de *veenderij* als zoodanig werd opgeheven en hare bezittingen werden verkocht en overgedragen aan den *polder*. De laatste afzonderlijke veenderij-rekening liep dan ook over het jaar 1898, in welk jaar nog een omslag van *f* 3.— per H.A. werd geheven over 70.06.71 H.A.

Alzoo bestaat de *Vosse- en Weerlanerpolder* thans uit een verveend gedeelte en uit twee hoogere, onverveende deelen. Het hooge deel, gevormd door den eigenlijken *Vossepolder*, watert op het lage deel af door middel van den reeds meermalen genoemden grondduiker onder door de *Weerlanervaart* en het hooge deel, uitmakende het westelijke deel van den eigenlijken *Weerlanerpolder*, door twee duikers in den westelijken dijk van het lage deel. Al deze duikers zijn in onderhoud bij den polder.

Het opmaken en onderhouden der polderwaterkeeringen geschiedt volgens de keur door het polderbestuur voor rekening des polders, uitgezonderd die, waarvan het servituut van onderhoud op derden gevestigd is. Dit laatste is het geval in den eigenlijken *Vossepolder*, waar de kaden door hunne eigenaars worden onderhouden. Omtrent de afmetingen geeft de keur de volgende voorschriften:

De kade van den *Vossepolder* langs de *Ringvaart* moet eene hoogte hebben van minstens 0.10 M. + A.P. en eene kruinsbreedte van minstens 2.00 M. met wederzijdsche glooiingen van minstens 2 op 1; de overige kaden van den *Vossepolder* moeten eene hoogte hebben van minstens A.P. bij eene kruinsbreedte van minstens 1.00 M. met wederzijdsche glooiingen van minstens 2 op 1. De gaten, die door golfslag „of anderszins" ontstaan moeten worden dichtgemaakt.

De kaden van den *Weerlanerpolder*, verveend gedeelte, langs de *Oosteindervaart*, de *Ringvaart* en de *Weerlanervaart* moeten eene hoogte hebben van 0.20 M. + A.P. en eene breedte van 3.50 M. met een tonrondte van 0.10 M., terwijl de binnenglooiing een talud moet hebben van 5 op 1 afdalende tot op het maaiveld der droogmakerij. De buitenberm moet, ter hoogte van 0.50 M. ÷ A.P., breed zijn 1.00 M. Vandaar moet de buitenglooiing opgaan met een

talud van 2 op 1 tot aan de kruin. De kade langs de westelijke grens van het verveend gedeelte moet een buitenberm hebben ter breedte van 1.00 M. uit den kant der sloot ter hoogte van 0.50 M. ÷ A.P.; vandaar gaat de buitenglooing op met een talud van 2 op 1 tot aan de kruin, ter hoogte van 0.30 M. ÷ A.P. De kruin moet een breedte hebben van 2.00 M. met een tonrondte in het midden van 0.10 M., de binnenglooiing een talud van 4½ op 1 afdalende tot op het maaiveld der droogmakerij. Bovenstaande afmetingen van de waterkeeringen van het verveend gedeelte zijn allen overgenomen uit het reglement van vervening van 1874.

De overige kaden van den *Weerlanerpolder* moeten een hoogte hebben van minstens A.P. bij een breedte op de kruin van minstens 1.00 M. met wederzijdsche glooiingen van minstens 2 op 1. Ook hier moeten de gaten die door golfslag „of anderszins" ontstaan worden dichtgemaakt.

Nadat in 1888 het boven reeds genoemde hulpstoomgemaaltje buiten werking was gesteld, heeft de bemaling van den geheelen polder thans uitsluitend plaats door den in 1882 gestichten windvijzelmolen aan de *Ringvaart* in het verveende gedeelte. Deze molen heeft een vlucht van 31.00 M; de vijzel heeft een middellijn van 1.60 M.

Als hoofdwaterleidingen of *tochten* worden door de keur aangemerkt:

a. de *hoofdtocht* loopende van af den molen in noordwestelijke richting tot aan den westelijken dijk van het verveend gedeelte;

b. de sloot loopende van af den hoofdtocht buiten langs den westelijken dijk van het verveend gedeelte tot aan den aftapduiker van het onverveend gedeelte van den *Weerlanerpolder;*

c. de sloot loopende van af den hoofdtocht, in het verveend gedeelte, zuidwaarts tot aan den aftapduiker van den *Vossepolder*;

d. de sloot loopende in het onverveend gedeelte van den *Weerlanerpolder* van af de kade aan de *Weerlanervaart* noordoostwaarts tot aan het perceel gemeente *Hillegom*, sectie B n°. 2073;

e. de sloot loopende in den *Vossepolder* van af den aftapduiker onder de *Weerlanervaart* eerst zuidoostwaarts tot aan het midden van den polder, dan noordwestwaarts en eindelijk noordoostwaarts tot aan het perceel gemeente *Hillegom*, sectie B n°. 1278;

f. de sloot, loopende van af de sloot genoemd sub *e* noordoostwaarts tot aan den inlaatduiker van den *Vossepolder*, en

g. de sloot loopende van af het eerste buigpunt der sloot genoemd sub *e* zuidoostwaarts tot aan de kade langs de *Ringvaart*.

Al deze slooten moeten voldoen aan in de keur voorgeschreven afmetingen en worden door den polder onderhouden; de drie eerstgenoemden zijn tevens diens eigendom.

Alle overige polderslooten moeten, op eveneens in de keur voorgeschreven afmetingen — behoudens aldaar vermelde afwijkingen in enkele vakken — door de aangelande eigenaars onderhouden worden.

Het inlaten van water geschiedt door twee inlaatduikers, waarvan een in den *Vossepolder*, door of van wege het Bestuur.

Het is ieder Ingeland veroorloofd het water ten behoeve van zijn land — in den polder, vooral in de hooge deelen, bevinden zich veel bollengronden —, behoudens toestemming van derden, waar die vereischt wordt, naar goedvinden op te houden. Het opgehouden water mag niet zonder schriftelijke toestemming van het Bestuur afgetapt worden; deze toestemming mag slechts verleend worden, wanneer de molen in staat is te malen.

Het laten loopen van rioolwater in den polder door riolen, welke niet voorzien zijn van naar het oordeel van het Bestuur voldoende zinkputten, of die in verbinding staan met privaatputten, is verboden.

De polder onderhoudt een drietal wegen als:

de *Oosteinderlaan* ten zuiden langs de *Oosteindervaart*, van af den rijksstraatweg tot aan de *Ringvaart*;

de *Weerlaner-* of *Weresteinsche laan* ten noorden langs de *Weerlanervaart* van af den rijksstraatweg tot aan de *Ringvaart*; en

de laan in den *Vossepolder* van af den rijksstraatweg langs den Korenmolen tot aan de weilanden.

De twee eerstgenoemden lanen zijn tevens poldereigendom en hebben, langs het verveende gedeelte, eene breedte van 6.00 M. gemeten van uit den waterkant der vaarten.

De gewone polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 6.—, *f* 8.—, *f* 8.—, *f* 9.50 en *f* 8.— 's jaars en werd in die jaren geheven resp. over 159.48.05, 160.79.26, 156.14.94, 156.14.94 en 156.14.94 H.A.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1901 en met eene politiebepaling nog aangevuld in 1903.

DE OOSTEINDERPOLDER.

Gemeente: *Hillegom.*

Sept. 1904.

T. K. 364, 365. W. K. Hilleg. 2.

De laatste van de achtste poldergroep is de *Oosteinderpolder*. Hij wordt begrensd:

ten zuiden door de *Oosteindervaart*, die hem scheidt van den hierboven beschreven *Vosse- en Weerlanerpolder*;

ten oosten door het westelijk boord van de ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder*, tevens grensscheiding tusschen de provinciën Zuid- en Noord-Holland;

ten noorden door de *Zandlaan*, die hem scheidt van den in Noord-Holland gelegen *Bennebroekerpolder*, en

ten westen door boezemgronden beoosten den rijksstraatweg van *'s Gravenhage* naar *Haarlem.*

De oppervlakte des polders bedraagt ongeveer 105 H.A.

Van uit de *Oosteindervaart* springen een drietal boezemwateren noordwaarts den polder in. De meest oostelijke is de ongeveer 425 M. lange, eenigszins kronkelende voorboezem van den straks te noemen watermolen; de middelste is eene vaarsloot genaamd den *Stinkerd* en de meest westelijke is eene zanderijvaart, waarvan de wederzijdsche oeverlanden, ofschoon binnen de poldergrens gelegen en daarvan den zuidwestelijken uithoek vormende, thans feitelijk tot boezemland vergraven moesgronden geworden zijn.

Tot gemeenschap van het polderwater onderhoudt de polder een grondduiker onder door den *Stinkerd.*

De kade langs de ringvaart van den *Haarlemmermeerpolder* moet, volgens de polderkeur, door hare eigenaars onderhouden worden op eene hoogte van 0.30 M. + A.P., eene kruinsbreedte van 1.00 M. en eene binnenglooiing van 2.00 M. De overige boezemwaterkeerende kaden worden door den polder zelve onderhouden en zijn niet aan afmetingsvoorschriften gebonden. Volgens van *Rijnland's* wege verrichte opnemingen hadden zij in Augustus 1903 eene kruinshoogte van 0.06 M. ÷ tot 0.02 M. + A.P. en eene kruinsbreedte van 0.90 tot 2.40 M.

De polderbemaling heeft plaats door een windschepradmolen met ijzeren as en houten wieken, staande ongeveer in het midden des polders en door den reeds genoemden voorboezem uitslaande op de *Oosteindervaart.* De hoofdafmetingen zijn:

vlucht der wieken	20.00	M.
middellijn scheprad	4.60	„
breedte der schoepen	0.36	„
hartlijn wateras	0.20	„ + A.P.
bovenkant opleider	1.45	„ ÷ „ „

Het polderwater wordt zooveel mogelijk gehouden op een peil van 1.50 M. ÷ A.P.; dit peil is echter niet in de keur vastgesteld. Inlating van water geschiedt gewoonlijk door de molenwachtdeur, bij buitengewone droogte echter ook wel door een inlaatduiker; de keur geeft hieromtrent geene voorschriften.

Hoofdwaterleiding is de *molenwetering.* Deze loopt vanaf den molen noordwaarts in het verlengde van den voorboezem tot aan de *Zandlaan* en heeft een oostwaartschen zijtak die het oostelijk polderdeel doorsnijdt en weder gekruist wordt door een van zuid naar noord loopende vertakking. Beide vertakkingen verdeelen het oostelijk polderdeel in vier ongeveer even groote vierhoeken.

De *molenwetering* is eigendom van en in onderhoud bij den polder. Alle overige polderslooten worden door de aangelande eigenaars onderhouden. Allen moeten voldoen aan en in de keur voorgeschreven afmetingen.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters.

De omslag, telkens geheven over 103.32.32 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. f 5.50, f 5.50, f 8.—, f 6.50 en f 5.50 per H.A.

Vrijdom van omslagen is toegekend aan:

1°. eigendommen des Polders;

2°. gronden aan denzelfden eigenaar of eigenaren toebehoorende, welke gezamenlijk eene oppervlakte van minder dan 1 are bevatten;

3°. algemeene en bijzondere begraafplaatsen, en

4°. openbare wegen, bij het kadaster bekend.

Vrijdom van ¾ van den omslag genieten de perceelen gemeente *Hillegom*, sectie B nos. 1183, 1184, 34, 28 en 1103 [1]). Deze perceelen lagen vroeger buiten de poldergrens doch werden bij de vaststelling van het tegenwoordige bijzondere reglement (waarover straks) geheel binnen den polder getrokken, hoewel slechts een deel van hen op den polder afwaterde.

Bij de droogmaking van het *Haarlemmermeer* werden ongeveer 5 H.A. van den polder afgesneden [2]), waarvoor de *Haarlemmermeerpolder* tot 1874 de polderlasten bleef betalen. Deze werden echter in dat jaar voor f 161.88 [3]) afgekocht. Tot dien afkoop werd besloten bij resolutie van Hoofd-Ingelanden van den *Haarlemmermeerpolder* van 30 September 1874 nº. VIII [4]).

Volgens een contract, dat vermoedelijk ten onrechte door DE VRIES-SCHORER [5]) gesteld wordt op 25 October 1845, bemaalde de polder vroeger ook den in Noord-Holland gelegen *Bennebroekerpolder* en wel door middel van een verbindingsduiker in de *Zandlaan*. Die bemaling had, blijkens de polderrekeningen voor het eerst plaats in 1836; het contract zal dus wel in 1835 gesloten zijn geweest. Vanaf 1855 tot en met 1874 werden beide polders ook eene gemeenschappelijke administratie, zooals uit de rekeningen blijkt; zij behielden echter ieder zijn eigen bestuur, keur en schouw [6]). Het contract kwam met 1 Januari 1894 [7]) weder te vervallen en sedert heeft de *Bennebroekerpolder* zijne eigen bemaling verkregen en behouden.

Vroeger lag de *Oosteinderpolder* voor een zeer klein deel, n.l. voor 3.46.80 H.A. [8]) ook in de provincie Noord-Holland en verkeerde hij in ongereglementeerden toestand. Reeds in 1871 werd overwogen om aan dezen toestand een einde te maken, met dat gevolg dat bij Statenbesluit van 11 November 1874

---

[1]) Deze nummers zijn thans weder gewijzigd.
[2]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 203.
[3]) Zie Rekening *Haarlemmermeerpolder* over 1874.
[4]) Not. Hoofd-Ingel. *Haarlemmermeerpolder*; 1874, blz. 35, vlg.
[5]) Blz. 181.
[6]) GEVERS VAN ENDEGEEST; deel II, blz. 203.
[7]) DE VRIES-SCHORER, blz. 181.
[8]) DE VRIES; 1e uitgave, 1864; blz. 52.

n°. XV [1]), goedgekeurd bij K. B. van 15 December d.a.v. n°. 27 (B. P. B. n°. 741), een bijzonder reglement voor den polder werd vastgesteld, waarbij het kleine, vroeger in Noord-Holland gelegen deel niet meer binnen de poldergrens werd opgenomen, en zulks nadat door de gezamenlijke Ingelanden van den *Oosteinder-* en van den *Bennebroekerpolder* een voorstel was aangenomen om dit deel bij laatstgenoemden polder in te lijven.

Eene wijziging in de grensomschrijving, voornamelijk ten doel hebbende eenige gronden behoorende bij de hofstede *Winterrust* in den polder in te lijven, ten einde die gronden in de bemaling te doen opnemen, werd vastgesteld bij Statenbesluit van 10 November 1881 n°. X [2]), goedgekeurd bij K. B. van 14 December d.a.v. n°. 13 (B. P. B. n°. 821).

Eindelijk werd nog bij Statenbesluit van 22 Juli 1896 n°. V [3]), goedgekeurd bij K. B. van 13 Augustus d.a.v. n°. 18 (B. P. B. n°. 980) aan het reglement eene bepaling toegevoegd, strekkende om de begrootingen, de rekeningen met bijbehoorende bescheiden en de kohieren van omslag te onderwerpen aan de goedkeuring van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland*, welke bepaling, evenals bij een zevental andere polders, tot dusver in het reglement ontbrak.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

Groep IX. *De polders tusschen Noord-Holland, de Leidsche Trekvaart, de Maandagsche Wetering, het Katwijksche kanaal en de Noordzee (XIV).*

DE GROOTE ZILKERPOLDER.

Gemeenten: *Noordwijkerhout, Lisse, Hillegom.*

April 1904.

T. K. 364, 383. W. K. Hilleg. 2.

Van de IX^de^ groep is de *Groote Zilkerpolder* de meest noordelijke. Hij wordt begrensd door de *Leidsche* of *Haarlemmer Trekvaart* langs de geheele zuidoostzijde, door den *Delfweg*, die hem van den na te behandelen *Hoogeveenschen polder* scheidt langs de zuidwestzijde, door de *Zilker* duinen en hooge boezemgronden langs de noordwestzijde en door de provinciale grens tusschen Zuid- en Noord-Holland (tevens gemeentegrens tusschen *Noordwijkerhout* eener- en *Bloemendaal* en *Zandvoort* anderzijds) van de *Leidsche Trekvaart* tot aan de grenspaal tusschen de gemeenten *Noordwijkerhout*, *Noordwijk* en *Zandvoort*, aan de noordoostzijde.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1874, blz. 98.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1881; blz. 65.

[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1896; blz. 163, vlg.

De geheele polder is groot ongeveer 450 H.A. en bestaat uit een groot, noordelijk, onbemalen gedeelte en uit een kleiner, zuidelijk gedeelte, dat bemalen wordt. Dit laatste wordt ongeveer begrensd door de *Leidsche Trekvaart* ten zuidoosten, den *Delfweg* ten zuidwesten, den *Zilker-binnenweg* of *Heereweg* ten noordwesten en de *Beeklaan*, die van dien weg naar *Hillegom* voert ten noordoosten, met dien verstande dat eene strook grond ten *zuidwesten* van die *Beeklaan* niet bemalen wordt, maar als boezemland vrij afwatert op boezemslooten, waaronder de *Zilkerbeek*, die langs de zuidwestzijde van de *Beeklaan* loopt en uitmondt in de *Trekvaart*, tegenover het punt, waar ook de *Hillegommerbeek* daarin uitloopt. Het bemalen gedeelte, dat eene oppervlakte heeft van ongeveer 150 H.A. wordt van het noordwesten naar het zuidoosten nog doorsneden door de *Schulpvaart*, een boezemwater dat mede in de *Trekvaart* uitloopt; een grondduiker onder door die *Schulpvaart* onderhoudt de watergemeenschap tusschen beide afgesneden deelen.

Vroeger was slechts het bemalen gedeelte een administratieve polder, bekend onder den naam van *Zilkerpolder*; deze is tusschen 1647 en 1687 ontstaan; immers op de kaart van *Rijnland* van eerstgenoemd jaar komt hij nog niet op die van laatstgenoemd jaar wél voor. Eigenlijke waterkeeringen of kaden heeft dit deel niet, daar het aan de noordwest- en noordoostzijde beschermd wordt door hooge duin- en boezemgronden, aan de zuidoostzijde door het jaagpad langs de *Trekvaart*, in onderhoud bij de gemeenten *Leiden* en *Haarlem* en aan de zuidwestzijde door den *Delfweg*. De bemaling geschiedt door een windschepradmolen van 18.80 M. vlucht staande aan en uitslaande op de *Schulpvaart*, op ongeveer 100 M. ten noordwesten van de *Trekvaart*. De molen heeft eene ijzeren as en houten wieken. Het scheprad heeft eene middellijn van 3.89 M. en schoepen breed 0.31 M. [1]). De bemaling geschiedt, volgens de waterstaatskaart, tot een peil van 0.90 M. ÷ A.P. Volgens de polderkeur is het peil, immers de waterspiegel der verschillende slooten, aangegeven als bedragende 0.60 M. ÷ A.P. Een klein deel, ten noordwesten van den *Zilker-binnenweg* en ten noordoosten van den *Delfweg*, heeft een hooger peil; het watert op het lagere deel af door een schuifduiker in eerstgenoemden weg. De hoofdwaterleiding of molentocht doorsnijdt den polder van het noordoosten naar het zuidwesten, ongeveer evenwijdig aan en op korten afstand van de *Trekvaart*, en kruist de *Schulpvaart* bij den molen door middel van den boven reeds genoemden grondduiker. Hij vormt, onder den naam van *Oude Hillegommerwetering*, tevens de grensscheiding tusschen de gemeenten *Noordwijkerhout* eener- en *Hillegom* en *Lisse* anderzijds. De smalle strook gronds onder beide laatstgenoemde gemeenten behoorende, werd bij het graven van de *Leidsche Trekvaart* in 1656 tot den polder getrokken.

De molentocht wordt door den polder, alle overige polderslooten worden

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II, blz. 204.

door de aangelande eigenaren op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden.

Waterinlating kan geschieden door een steenen duiker uit de *Trekvaart*.

Voor den *Zilkerpolder*, of het bemalen gedeelte, werd een bijzonder Reglement vastgesteld bij Statenbesluit van 11 Juli 1860 n°. VIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 6 September d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 399). Bij dit reglement was het bestuur opgedragen aan een Hoofd en twee Poldermeesters, die in den polder 2 H.A. gegoed moesten zijn en werd vrijdom van omslagen toegekend aan de eigendommen des polders en aan de strook gronds, die op de *Zilkerbeek* afwaterde en dus boezemland was.

De polder maakte destijds deel uit van het ambacht *de Zilk*. Niet lang na de vaststelling van het bijzonder polderreglement werd dit ambacht opgeheven. Bij die opheffing, die geschied was vóór 1869, was echter niet voorzien in het onderhoud van eenige bruggen, duikers en wegen, vroeger door het ambacht onderhouden [2]). Aangezien die werken alzoo zonder regelmatig beheer lagen, verzochten de belanghebbende grondeigenaars, dat het beheer daarover weder in handen van een afzonderlijk bestuur zou worden teruggebracht.

Het gevolg hiervan was de oprichting van een nieuw waterschap onder den naam van *den Grooten Zilkerpolder*, dat de geheele uitgestrektheid van het voormalige ambacht omvatte. Voor dezen nieuwen polder werd bij Statenbesluit van 12 Juli 1871 n°. IX [3]), goedgekeurd bij K. B. van 8 September d.a.v. n° 11. (B. P. B. no. 703) een bijzonder reglement vastgesteld. Daarbij werd de vroegere *Zilkerpolder*, bestaande uit die landen van het voormalige ambacht, welke eene gemeenschappelijke bemaling hadden, in den *Grooten Zilkerpolder* opgenomen.

Bij Statenbesluiten van 13 Juli 1875 n°. XXXVII [4]) en van 17 Juli 1894 n°. XXXIII [5]) resp. goedgekeurd bij K. B. van 7 Augustus 1875 n°. 61 en van 11 Augustus 1894 n°. 27 (B. P. B. resp. n°. 743 en 955) werden in het reglement nog wenschelijk of noodig gebleken wijzigingen en aanvullingen aangebracht, wat niet wegneemt, dat het reglement nog niet geheel overeenstemt met den werkelijken toestand.

Volgens de tegenwoordige inrichting bestaat het polderbestuur uit een Voor-

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1860, blz. 46 vlg.

[2]) Volgens eene deswege in 1859 van *Rijnland's* wege gehouden enquête waren die werken:

1°. de *Zilker-binnenweg*, van de *Schulpvaart* bij de woning *de Groene tuin*, door het binnenduin, tot de grens van *Bloemendaal*;

2°. de *Beeklaan*, van den *Zilker binnenweg* tot de grens van *Hillegom*;

3°. eene brug over de *Schulpvaart* aan de *Trekvaart* (sedert veranderd in den duiker) voor de helft; de *Zilkerpolder* voorzag voor de wederhelft in het onderhoud; en

4°. de *Beekvaart* langs de *Beeklaan*.

[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1871, blz. 154.

[4]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1875, blz. 99.

[5]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1894, blz. 245.

zitter en vier Poldermeesters, waarvoor de, vroeger reeds voor den *Zilkerpolder* voorgeschreven gegoedheid van 2 H.A. gehandhaafd is. Het Bestuur zetelt te *Noordwijkerhout.*

Er worden in den polder twee omslagen geheven, te weten:

1°. een *algemeene*, voor algemeene kosten, over *alle* binnen de poldergrenzen gelegen landen, welke algemeene kosten hoofdzakelijk besteed worden aan de wegen en bruggen, die vroeger tot het ambacht *de Zilk* behoord hebben;

2°. een *bijzondere*, voor de kosten der bemaling, over die landen, welke vroeger den eigenlijken *Zilkerpolder* hebben uitgemaakt.

Vrijdom van den *algemeenen* omslag voor het *geheel* wordt, volgens art. 9 van het bijzonder reglement, toegekend aan de landen onder *Lisse* en *Hillegom* gelegen, te zamen groot ongeveer 35 H.A.

Gelijke vrijdom voor de *helft* wordt toegestaan aan de kadastrale perceelen gemeente *Noordwijkerhout*, sectie A nos. 8, 25 tot en met 32, 36, 507 tot en met 511, 521, 532 tot en met 535, 720, 721, 723, 731, 732, 742 tot en met 746, 755 tot en met 757, 767 en 768. Deze vrijdom is intusschen, althans volgens de polderrekeningen, nog nimmer toegepast geworden.

Vrijdom van den *bijzonderen* omslag, eindelijk, wordt toegekend aan de binnen de grenzen van den voormaligen *Zilkerpolder* gelegen boezemlanden, welke op de *Zilkerbeek* afwateren.

Het aantal omslagplichtige H.A. en de omslag per H.A. voor de jaren 1898—1902, zoowel voor den algemeenen als voor den bijzonderen omslag blijken uit onderstaand staatje:

	Algemeene omslag		Bijzondere omslag	
Jaar	Aantal omslagplichtige H.A.	Omslag per H.A.	Aantal omslagplichtige H.A.	Omslag per H.A.
1898	434.52.98	*f* 1.75	154.96.45	*f* 3.—
1899	434.45.42	„ 1.25	154.95.45	„ 3.50
1900	433.45.42	„ 1.—	154.96.45	„ 3.—
1901	434.47.52	„ 2.—	154.96.45	„ 3.50
1902	434.04.89	„ 2.—	154.96.20	„ 5.—

Wegens de algemeene en wegens de bijzondere bemalingskosten worden afzonderlijke begrootingen en rekeningen gemaakt. Over beide begrootingen en rekeningen worden de bezoldigingen van de bestuursleden, van den secretaris en van den penningmeester, de in rekening te brengen huishoudelijke bestuurskosten zoomede de kosten van schrijf- en kantoorbehoeften op in art. 10 van het reglement aangegeven verhouding verdeeld.

Sedert 1882 ontvangt de polder eene op de rekening van *algemeene* kosten verantwoorde jaarlijksche bijdrage van *f* 30.— van de gemeente *Bloemendaal* in de kosten van onderhoud van den grindweg van de *Beeklaan* naar de *Bartenbrug* onder *Bloemendaal* (d. i. een deel van den *Zilker-binnenweg*). Van eenige overeenkomst dienaangaande blijkt uit *Rijnland's* archief niets.

ver de *bijzondere* begrooting en rekening en over alle verdere zaken de *aling* betreffende stemmen alleen die stemgerechtigde ingelanden, welke len bijzonderen omslag bijdragen.

e polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1903.

DE HOOGEVEENSCHE POLDER.

Gemeenten: *Noordwijkerhout, Lisse.*

Mei 1904.

T. K. 364, 383. W. K. Hilleg. 2. ('s Grav. 1).

Ten zuiden van den *Grooten Zilkerpolder* ligt, daarvan door den *Delfweg* van isse naar het gehucht *Ruigenhoek* gescheiden, de aloude *Hoogeveensche polder*, ie volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) reeds in 1540 bestond. Hij wordt aan de uidoostzijde begrensd door de *Trekvaart* van *Leiden* naar *Haarlem* van af *Halfweg* aan de kruising met den *Delfweg* tot aan de *Schippersvaart*, aan de zuidzijde door die *Schippersvaart*, boezemwater, en aan de westzijde door de *Oosterduinen* benoorden *Noordwijkerhout.*

De polder beslaat in het geheel eene oppervlakte van 495.42.24, H.A., liggende voor verreweg het grootste deel onder *Noordwijkerhout*; slechts het oostelijke hoekje, ter grootte van 11.31.00 H.A., omsloten door den *Delfweg*, de *Trekvaart* en het *Houtvesterslaantje* ligt onder *Lisse.*

Langs de *Trekvaart* wordt de waterkeering gevormd door het *Jaagpad*, dat eigendom is en onder beheer staat van de steden *Leiden* en *Haarlem*, doch buiten de poldergrens ligt. Langs de *Schippersvaart* zijn geene eigenlijke kaden aanwezig daar het land aldaar hoog ligt. Volgens in Augustus 1903 van *Rijnland's* wege verrichte opnemingen had het jaagpad eene hoogte van 0.04 M. ÷ tot 0.22 M. + A.P. en lag het terrein langs de *Schippersvaart* op 0.03 M. ÷ tot 0.10 M. + A.P. Eigenlijke polderkaden ontbreken alzoo in den geheelen polder.

De bemaling geschiedt door een windschepradmolen met ijzeren as en wieken staande aan de *Trekvaart* en daarop door eene steenen heul in het jaagpad uitslaande. Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [2]) heeft de molen een vlucht van 23.16, het scheprad eene middellijn van 4.08 M. en zijn de schoepen breed 0.36 M. De molen was vroeger voorzien van eene inrichting, om het water uit de Trekvaart *in* den polder te malen ten behoeve der waterververschìng. Deze inrichting is thans evenwel buiten gebruik gesteld. Tot waterinlating dient sedert eene schuif in een der muren van de uitwateringsheul.

---

[1]) **Deel II blz. 207.**

[2]) **Deel II, blz. 206.**

Vroeger bemaalde de molen den geheelen polder en behoorde het binnen de poldergrens gelegen deel van de *Maandagsche wetering*, benoorden de *Schippersvaart* tot het gewone polderwater. In den lateren tijd heeft men echter het westelijk deel des polders, aan weerszijden van die afgedamde *Maandagsche wetering*, ter grootte van omstreeks 100 H.A., wegens zijne hoogere ligging aan de polderbemaling onttrokken. Dit gedeelte, dat van het overige deel door dammen in de polderslooten, die van polderwege onderhouden worden, afgescheiden is, watert thans, door eene houten brug over de *Maandagsche wetering*, af in de *Schippersvaart*. Deze brug, waarin twee houten schuiven gelegenheid geven om het water op te houden, is mede in onderhoud bij den polder.

Behalve de genoemde werken onderhoudt de polder nog een tiental duikers.

De hoofdwaterleidingen, zijnde in de eerste plaats het binnen den polder gelegen deel der *Maandagsche wetering* en vervolgens de eigenlijke poldertochten als: de bermsloot langs de binnenzijde van het jaagpad langs de *Trekvaart*, twee tochtslooten, haaks daarop, een ten noordoosten en een ten zuidwesten van den watermolen langs de zuidwestzijde van de na te noemen laan van *Duin en daal*, en de z.g. *Nieuwe Wetering*, loopende van af den *Delfweg* zuidwestwaarts naar eerstgenoemde tochtsloot, zijn poldereigendom doch worden evenals de overige scheidingslooten in den polder, door de aangelanden op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden.

De polder heeft, volgens opgave van het polderbestuur, een zomerpeil van 0.90 en een winterpeil van 0.95 M. ÷ A.P.; volgens de waterstaatskaart is het zomerpeil 0.80 M. ÷ A.P.

In het noordwestelijk deel springen de *Tespel-* of *Espellaan* en de daaraansluitende *Robijns-* of *Armenlaan*, loopende langs de noordwestzijde van de *Nieuwe wetering*, diep in den polder; in het zuidelijk deel wordt de polder van het noordwesten naar het zuidoosten doorsneden door de laan van *Duin en daal* of van *Boekhorst*. Al deze wegen zijn particulier eigendom; de *Robijnslaan* staat ten name van de algemeene armen van *Noordwijkerhout*.

Het polderbestuur bestaat uit een Hoofd en twee Poldermeesters; het zetelt te *Noordwijkerhout*.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902, resp. *f* 1.50, *f* 1.50, *f* 1.—, *f* 1.50 en *f* 1.75 per H.A. en werd telkens geheven over 486.42.00 H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 11 Juli 1860 no. VIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 6 September d.a.v. no. 71 (B. P. B. no. 398).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1897.

---

[1]) Prov. Not. Staten; Zomerverg. 1860, blz. 46 vlg.

DE ZWETTERPOLDER.

Gemeenten: *Noordwijk, Noordwijkerhout.*

Nov. 1904.

T. K. 383, 402. W. K. 's Grav. 1.

De *Zwetterpolder* wordt begrensd:

ten *zuidoosten*, vanaf den *'s Gravendamschen weg* van *Noordwijk* naar *Piet-Gijzenbrug* tot aan den *Noordwijkschen hoek* door het jaagpad langs de noordwestzijde van de *Trekvaart* van *Leiden* naar *Haarlem* en verder, over korten afstand, door de bij den *Noordwijkschen hoek* in de *Trekvaart* uitmondende *Dinsdagsche wetering*, scheidende van den *Hoogeweg-polder*;

ten *zuidwesten* door diezelfden *Dinsdagsche wetering*, scheidende van denzelfden *Hoogeweg-polder*, tot aan de kruising met de *Maandagsche wetering*;

ten *noordwesten* deels door de *Maandagsche wetering* en deels door hooge geestgronden ten zuidoosten dier wetering, en

ten *noordoosten* door den *'s Gravendamschen weg* van af de *Maandagsche wetering* tot *Piet-Gijzenbrug.*

De langgerekte polder beslaat eene oppervlakte van 160.93.30 H.A., waarvan het grootste, noordoostelijke deel, ter oppervlakte van 101.84.92 H.A., gelegen is in de gemeente *Noordwijkerhout* en het kleinere, zuidwestelijke deel, ter oppervlakte van 59.08.38 H.A. in de gemeente *Noordwijk.* De grenslijn tusschen beide gemeenten doorsnijdt den polder in de breedte, rechthoekig op de *Trekvaart.*

Mede rechthoekig op die *Trekvaart* wordt de polder, ongeveer in het midden zijner lengte, doorsneden door de *Fagel-* of *Vogel-*, ook wel genaamd *Leeuwenhorster-Zandvaart*, uit welk boezemwater nog noordoostwaarts een in een vijver uitloopende zijtak in den polder inschiet.

Evenwijdig aan en ten noordoosten van die *Fagel-Zandvaart* loopt de laan van *Oud Leeuwenhorst* dwars door den polder, en in het zuidelijk deel, iets ten noordoosten van de *Dinsdagsche wetering* en daarmede evenwijdig, de *Lage weg*, een onder beheer der gemeente *Noordwijk* staande grindweg, die *Noordwijk-binnen* verbindt met het jaagpad langs de *Trekvaart* nabij den *Noordwijkschen hoek.*

Terwijl de polder aan de noordoostzijde beschermd wordt door den *'s Gravendamschen weg* en aan de zuidoostzijde door het jaagpad, tevens rijweg langs de *Trekvaart*, eigendom van en in beheer en onderhoud bij de gemeenten *Leiden* en *Haarlem*, worden de overige polderkaden door hunne eigenaars onderhouden; zij moeten volgens de polderkeur eene hoogte hebben = A.P.

De bemaling heeft plaats door een windschepradmolen met ijzeren schep-rad en houten as en wieken, staande aan de noordwestzijde van het jaagpad

op grondgebied der gemeente *Noordwijk*, doch onmiddellijk naast de grensscheiding met *Noordwijkerhout*. De molen slaat door een overwulfden duiker onderdoor het jaagpad, uit op de *Trekvaart*; hij heeft een vlucht van 18.00 M.; het scheprad heeft een middellijn van 3.72 en een schoepbreedte van 0.29 M.

Hoofdwaterleiding is de *molentocht* loopende, over de volle polderlengte, langs de noordwestzijde van het jaagpad en achter den molen om. In dien molentocht, die eigendom is van den polder, doch evenals de overige polderslooten op in de keur voorgeschreven afmetingen door de aangelanden onderhouden wordt, liggen duikers in de laan van *Oud-Leeuwenhorst* en in den *Lagen weg* zoomede een grondduiker onder door de *Fagel-Zandvaart*, die op hare beurt in het jaagpad overbrugd is.

Het peil, in de keur niet bepaald, bedraagt volgens opgaaf van het Bestuur, 0.85 M. ÷ A. P.; de waterstaatskaart geeft een zomerstand van 0.90 M. ÷ A.P. aan.

Waterinlating geschiedt, hoofdzakelijk des zomers ter verkrijging van versch drinkwater voor het vee, door een inlaatduiker in den voorwaterloop van den molen.

Het polderbestuur bestaat uit een Hoofd en twee Poldermeesters; één Poldermeester moet worden benoemd uit ingelanden van het polderdeel gelegen onder *Noordwijk* en één uit ingelanden van het deel gelegen onder *Noordwijkerhout*. Het bestuur zetelt te *Noordwijkerhout*.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3.—, *f* 2.50, *f* 4.50, *f* 2.50 en *f* 3.— per H.A. en werd in die jaren resp. geheven over 157.15.44, 157.15.44, 157.15.85, 157.15.85 en 157.15.65 H.A.

Vrijdom van omslagen is toegekend aan openbare wegen en paden bij het kadaster bekend.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 11 Juli 1860 n°. VIII [1]), goedgekeurd bij K.B. van 6 September d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 400). Eene wijziging, strekkend eensdeels tot verbetering van de grensomschrijving die gebleken was, met name langs de noordwestzijde des polders niet geheel in overeenstemming te zijn met den werkelijken plaatselijken toestand, en anderdeels tot geringe verhooging der jaarwedden van de Bestuursleden, van den Secretaris en van den Penningmeester, werd nog vastgesteld bij besluit der Staten van 11 Juli 1876 no. XXXV [2]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d.a.v. no. 10 (B. P. B. no. 754).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1901.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1860; blz. 46, vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1876; blz. 104.

DE NOORDZIJDERPOLDER [1]).

Gemeenten: *Noordwijk*, *Noordwijkerhout*.

Sept. 1904.

T. K. 364, 382, 383. W. K. Hilleg. 2, 's Grav. 1.

Deze hooge polder heeft eene zeer langwerpige van het noordoosten naar et zuidwesten loopende gedaante en wordt gevormd door een duinvallei inesloten tusschen de zeeduinen ten noordwesten en noorden, de *Oosterbinnenluinen* en de *Noordwijkerhoutsche Geest* met de hooge boezemgronden van *Noordwijk-Binnen* en *Offem* ten oosten en zuidoosten en den *Ouden zeeweg* van *Noordwijk-Binnen* naar *Noordwijk aan Zee* ten zuiden. Binnen die grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van ongeveer 1140 H.A. De grensscheiding tusschen de gemeenten *Noordwijk* ten noordwesten en *Noordwijkerhout* ten zuidoosten doorsnijdt den polder met eenige bochten ongeveer over de geheele lengte. Enkele gedeelten van de binnenhelling der zeeduinen wateren door duikers en greppen in den polder af en liggen binnen zijne grenzen.

Tot 1879 was de polder administratief minder groot. In dat jaar bracht de vereeniging *Flora* van *Noordwijk*, zich ten doel stellende de bevordering der belangen van de bloembollenteelt in het algemeen en die van *Noordwijk* in het bijzonder, gegrond bevonden bezwaren in bij Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* over de slechte afwatering van vele gronden onder die gemeente.

Het bleek noodzakelijk dat een deel der bedoelde gronden, voor zooverre ze n.l. gelegen waren tusschen de *Dinsdagsche watering* in de gemeente *Noordwijk*, den *Buurtweg*, den *Gooiweg* en den weg naar *Nieuw Leeuwenhorst* ingelijfd werden bij den *Noordzijderpolder*, waarop die gronden reeds grootendeels afwaterden. Zij zouden dan gedeeltelijk door de *Gooigreppel* langs den grindweg, gedeeltelijk door duikers in den *Buurtweg* kunnen afwateren, welke afwatering verder bij polderkeur ware te regelen. Die noodzakelijkheid werd door het polderbestuur en door de Vergadering van stemgerechtigde Ingelanden erkend met het gevolg, dat de inlijving in de Zomervergadering der Staten van 1879 reglementair tot stand kwam (Zie verder hieronder bij de mededeelingen omtrent het bijzonder polderreglement).

De polder is, als reeds gezegd, een zeer hooge polder. De waterstand is hooger dan die van *Rijnlandsboezem* en wordt door het bestuur geregeld naar behoefte. Volgens de waterstaatskaart is de zomerstand 0.15 M. ÷ A.P.

Uit krachte zijner inrichting heeft de polder dan ook noch bemalingswerktuigen noch inlaatmiddelen en bepaalt zich zijne taak tot de zorg voor de

---

[1]) Deze polder behoort eigenlijk thuis in rubriek C: *Waterschappen welke geen polders zijn.* In navolging van GEVERS VAN ENDEGEEST wordt hij echter hier behandeld.

waterleidingen, de daarin gelegen bruggen en duikers en de keermiddelen tusschen het polder- en het boezemwater. Die keermiddelen of sluisjes zijn drieërlei als: één in de brug in den *Gooiweg* over de in het begin der 19de eeuw gegraven *Schippersloot*, waardoor het water afvloeit naar de *Trekvaart* van *Leiden* naar *Haarlem*; één in de brug in dienzelfden weg over de *Dinsdagsche watering* nabij het dorp *Noordwijk-Binnen*, waardoor het water eveneens afvloeit naar genoemde *Trekvaart* en één in de brug in de *Oude Zeestraat* te *Noordwijk-Binnen* over de *Woensdagsche watering*, waardoor het water afvloeit op deze en op de *Maandagsche watering* naar het *Katwijksche kanaal*.

De drie genoemde keermiddelen bestaan uit schuiven waarmede het water naar verkiezing óf kan worden uitgelaten óf kan worden opgehouden. Het sluisje in de *Schipperssloot* ligt een eindweegs in de *Noordwijkerhoutsche Geest* buiten het eigenlijke polderlichaam doch ligt, evenals de watergang die uit dat lichaam er heen voert, binnen de reglementaire poldergrens.

De hoofdwaterleidingen welke door den polder onderhouden worden en grootendeels ook diens eigendom zijn, zijn:

de *Woensdagsche watering* van af den *Kluisdam* in het noordoosten tot aan de beide uitwateringen te *Noordwijk*;

de *Donderdagsche watering* loopende van af den *kluisdam* ongeveer evenwijdig met en ten noordwesten van de *Woensdagsche watering* en daarin uitmondende;

de *Duinsloot* van af den *Noordwijkerhoutschen Schulpweg* of *Duindamschen weg* tot aan de *Krieuwsloot*;

de *Krieuwsloot*;

De *Ruigesloot* tot aan de *Woensdagsche watering*, en

de uitwatering van af de *Woensdagsche watering* tot aan de uitloozing in de *Schippersloot*.

Het schoonhouden dier waterleidingen op in de polderkeur voorgeschreven afmetingen is, evenals het onderhoud van alle verdere polderslooten, ten laste van de aangelanden. Met name aan schouw onderworpen zijn de navolgende greppen of slooten:

1°. de *Gooigreppel* van de *Leeuwenhorsterlaan* af tot aan de uitloozing te *Noordwijk*;

2°. de grep aan de duinzijde langs den *Buurt-* of *Groeneweg* van de noordzijde van perceel *Noordwijkerhout* sectie D n°. 149 of ongeveer 200 M. bezuiden het huis *Dijk en Burg* tot en langs het perceel *Noordwijk*, sectie D n°. 427 en verder langs de zuidzijde van dit perceel en van perceel 126 tot in de *Woensdagsche watering*;

3°. een drietal dwarsgreppen tusschen den *Groenen weg* en de *Woensdagsche watering*;

4°. de grep in de *Brelof* van den duiker in het *Dompad*, bekend als *Noordwijk* sectie G. n°. 107 rondom de perceelen 754 tot 759, 702 en 790 dier zelfde sectie, en

de grep van de zeeduinen af langs den *Nieuwen zeeweg* naar *Noord-aan Zee* tot in de *Woensdagsche watering.*

e polder wordt door een aantal wegen doorsneden; vooreerst eenige wegen le bebouwde kom van het dorp *Noordwijk-Binnen* in het zuiden des pol-., dan eenige elkander kruisende wegen in het noordelijk polderdeel, ver-ens de *Buurtweg* of *Groene weg* in het zuidoostelijk polderdeel en eindelijk ge wegen die den polder over de breedte van het zuidoosten naar het rdwesten doorsnijden, als: de *Halfwegsche Schulpweg* en de *Duinweg* in noorden; de *Langeveldsche Laan* meer zuidelijk, de *Duindamsche* of *Noord-erhoutsche Schulpweg* ongeveer in het midden en de *Nieuwe Zeeweg* en *Dompad* in het zuiden.

1 al deze, deels gemeente-, deels particuliere wegen liggen bruggen of dui-s tot gemeenschap voor het polderwater. In sommige dezer kunstwerken schuiven aangebracht tot regeling van den waterstand in onderdeelen des ders. Over al de doorlaatwerken heeft het polderbestuur het toezicht, over en hunner ook het beheer; met name wordt het openen en sluiten der terkeeringen door hem geregeld.

Het Polderbestuur bestaat uit een Hoofd en twee Poldermeesters; een Polder-ester moet worden gekozen uit Ingelanden van het gedeelte van den polder egen onder de gemeente *Noordwijk* en de andere uit Ingelanden van het gedeelte, egen onder de gemeente *Noordwijkerhout*. Het bestuur zetelt te *Noordwijkerhout.*

De omslag werd in de jaren 1898—1902 geheven over resp. 1130.19.15, 31.90.05, 1132.29.05, 1132.77.37 en 1135.44.17 H.A. In de vier eerstgenoemde en bedroeg hij *f* 0.40, in het jaar 1902 echter *f* 0.60 per H.A.

Vrijdom van omslagen is toegekend aan openbare wegen en paden bij het daster bekend en aan eigendommen van den polder.

Het bijzonder reglement voor den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit n 11 Juli 1860 no VIII [1]), goedgekeurd bij K.B. van 6 September d.a.v. no. 71 P. B. no. 401).

Eene wijziging strekkende tot verandering der grensomschrijving in verband t de hierboven besproken vergrooting van het territoir des polders, werd stgesteld bij Statenbesluit van 10 Juli 1879 no. XLVI [2]), goedgekeurd bij B. van 2 September d.a.v. no. 13 (B. P. B. no. 797).

Bij Statenbesluit van 11 November van hetzelfde jaar no. XXXI [3]), goedge-urd bij K.B. van 2 December 1879 no. 16 (B. P. B. no. 803), eindelijk werd g eene wijziging aangebracht strekkende tot verhooging der jaarwedden 1 de bestuursleden en van den Secretaris en den Penningmeester.

De polderkeur is laatstelijk vastgesteld in 1901.

) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1860, blz. 46, vlg.

) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1879, blz. 117.

) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1879, blz. 184.

DE POLDER HET VINKEVELD [1]).

Gemeente: *Noordwijk.*

NOV. 1904.

T. K. 382, 383, 401, 402. W. K. 's Grav. 1.

Ingesloten door den *Ouden Zeeweg* van *Noordwijk aan Zee* naar *Noordwijk-Binnen*, den daaraan sluitenden *Achterzeeweg* te *Noordwijk-Binnen*, den in het verlengde daarvan liggenden *Schulpweg* en, over korten afstand, de *Woensdagsche wetering* — eene in de *Maandagsche wetering* uitmondende boezemvaart — tot aan de *Westeinderbrug* ten *noordoosten*, den *Heerenweg* van *Noordwijk-Binnen* naar *Katwijk aan Zee* ten *zuidoosten* en de zeeduinen ten *westen*, ligt een complex hooge geestgronden, op oudere kaarten bekend als de *Duynpolder* en *de Plas*, doch thans bestaande uit *het Vinkeveld* ten noordwesten, het blok *Voorweg* ten oosten en het blok *Boekersloot* — het grootste, — in het midden.

De afwatering dier gronden heeft plaats door drie duikers, waarvan één in het noordoostelijk deel aan het uiteinde van de *Boekersloot*, zijnde de hoofdwatergang van het complex, aan de *Woensdagsche wetering* en twee andere in het zuidelijk deel, niet ver van elkander gelegen onder den *Heerenweg* en loozende op boezemslooten voerende naar de *Noordwijksche vaart* of *Maandagsche wetering*.

De slooten en duikers binnen die gronden gelegen stonden vroeger onder bewind van het Ambacht van *Noordwijk*, dat ook het onderhoud der drie genoemde afwateringsduikers te zijnen laste had.

Na de opheffing van het ambacht in 1869 werden weliswaar die drie duikers in beheer en onderhoud overgedragen aan de gemeente [2]), doch het toezicht over den inwendigen waterstaat hield op te bestaan wegens ontstentenis van eenig daartoe bevoegd gezag. Gevolg was dat, vooral in het lagere deel, duikers en slooten willekeurig werden gedicht, waardoor de geheele afwatering hoogst gebrekkig werd, zonder dat het mogelijk was, daartegen afdoende maatregelen te nemen.

Op verzoek der belanghebbende Ingelanden, die zich deswege gewend hadden tot Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland*, werd in dien toestand verbetering gebracht, doordien de bedoelde gronden bij Statenbesluit van 11 November 1874 n°. XXI [3]), goedgekeurd bij K. B. van 4 December d.a.v. n°. 33 (B. P. B. n°. 739) onder vaststelling van een bijzonder reglement, werden vereenigd tot een publiekrechtelijk lichaam dat den — voor een waterschap zonder eigenlijke *polder*landen zonderling klinkenden — naam verkreeg van

---

[1]) Deze polder behoort, als de voorgaande, eigenlijk thuis in rubriek C: *Waterschappen welke geen polders zijn.*

[2]) Zie Not. V. V. v. *Rijnland*, 1870, blz. 236, vlg. en 310, vlg.

[3]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1874; blz. 172.

nkeveld. Hierdoor werd dus weder een Bestuur in het leven ge-
le macht heeft te zorgen, dat de noodige werken door de daar-
n zoowel in hun eigen belang als in dat van het algemeen wor-
en onderhouden.
esluit van 22 Juli 1896 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 13
..v. n°. 18 (B. P. B. n°. 977) werd het reglement — evenals ge-
de reglementen van 7 andere polders in *Rijnland* geschiedde —
et eene bepaling die de begrootingen en rekeningen met bijbe-
kken onderwerpt aan de goedkeuring van Dijkgraaf en Hoogheem-
ijnland.
r bestaat thans uit een Voorzitter en twee Leden.
a de totstandkoming van den gereglementeerden polder, die eene
beslaat van ongeveer 205 H.A., werd door het bestuur in 1876
astgesteld, waarin voornamelijk de afmetingen en het onderhoud
an politiebepalingen werden gebonden.
waterkeeringen zijn er uit den aard der zaak niet; de zomerstand
r in den „polder" is, volgens de waterstaatskaart, 0.10 M. ÷ A.P.,
er 0.40 M. hooger dan *Rijnland's* gemiddelde boezemstand.
mslag, grootendeels gebezigd tot bestrijding van bestuurskosten,
e jaren 1898, 1899 en 1900 volgens de rekeningen over die jaren,
0 per H.A. en werd geheven over 201.95.23 H.A. De latere re-
n tot dusver (November 1904) bij *Rijnland* nog niet ingezonden.
geheele administratie des polders is gebrekkig en achterlijk.
ent kent vrijdom van omslagen toe aan:
en des polders (die er niet zijn);
en bijzondere begraafplaatsen; en
vegen bij het kadaster bekend.
laatsten behoort, behalve de wegen langs de noordoost- en zuid-
polders, die in beheer en onderhoud zijn bij de gemeente *Noordwijk*,
tje, dat het eigenlijke *Vinkeveld* scheidt van het blok *Boekersloot-*
keur van 1876 werd tot dusver niet herzien en heeft dus van
pgehouden van kracht te zijn.

DE HORNESPOLDER.

Gemeente: *Katwijk.*

Mei 1904.

T. K. 401. W. K. 's Grav. 1.

er, die geheel geïsoleerd staat, is eigenlijk geen polder, maar een

[1]) . Staten; Zomerverg. 1896; blz. 163, vlg.

waterschap over hooge gronden. Immers is de gewenschte waterstand van het grootste deel zijner gronden *hooger* dan de boezemstand, weshalve die waterstand verkregen moet worden door *in*maling van water *uit* den boezem in den polder.

Administratief is de polder begrensd: aan de zuidzijde door het uitwateringskanaal van *Rijnland* naar *Katwijk*. aan de oostzijde door den grindweg van *Katwijk aan den Rijn* naar *Noordwijk*. aan de noordzijde door de grensscheiding tusschen de gemeenten *Katwijk* en *Noordwijk* en aan de westzijde door den *Binnenweg* van *Katwijk aan Zee* naar *Noordwijk*. Binnen die grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van 77.62.18 H.A. Langs de oost-, noord- en westzijde wordt hij geheel omsloten door hooge boezem- en duingronden.

Van de geheele oppervlakte hebben slechts 66.04.28 H.A. belang bij de inmaling van water. De overige 11.57.90 H.A., in het noordoostelijk deel des polders gelegen, ten noorden van de z.g. *Bildlaan*, hebben daarin geen belang en zijn dan ook vrijgesteld van polderlasten.

De polder was vroeger een pan of vallei tusschen de duinen, wier water daarop afzakte en door een schuifduiker in den weg van *Katwijk aan den Rijn* naar *Noordwijk* (welke duiker nog bestaat, en zoo noodig, tot waterontlasting dient) op den boezem werd afgelaten. Nadat in de jaren 1804—1808 het uitwateringskanaal van *Rijnland* naar *Katwijk* was gegraven, welk kanaal het duinwater tot zich trok, kregen de gronden van *Hornes* of *Hoornes* of *Hoornnes* in plaats van last van te veel water, behoefte aan *meer* water. Om hierin te voorzien werd de *vuurmachine*, die in 1806 door *Rijnland* gebouw werd, om de spuikolk tusschen de zeesluis en de toen nog bestaande *Hornesbrug* of *brug met drijfdeuren* [1]) te vullen, tevens ingericht om de landen van *Hornes* van water te voorzien. Dit stoomwerktuig, dat geplaatst was aan het noordelijk boord van het uitwateringskanaal, onmiddelijk beoosten de *Hornesbrug*, ongeveer tegenover het punt, waar thans de brug over het *Mallegat* ligt, bleek voor het vullen van de spuikolk ongeschikt en werd daarom later alleen gebezigd voor de watervoorziening van de *Hornes*. Dit duurde voort tot 1837, in welk jaar het werktuig, geheel versleten geraakt zijnde, werd opgeruimd. Ter watervoorziening van den *Hornespolder* werd, krachtens consent den 3 April 1837 door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* verleend, nu een windpompmolentje gesticht [2]), dat geplaatst werd aan het noordelijk boord van het kanaal, op grond van *Rijnland*, daartoe precaris aan den polder uitgegeven, ongeveer halverwege tusschen de voormalige *Hornesbrug* en de tegenwoordige draaibrug in den weg van *Katwijk aan den Rijn* naar *Noordwijk*. Voor het stichten van dit molentje verleende *Rijnland* aan den polder eene bijdrage in eens van *f* 2500.—. Dit windpompmolentje, nu, werd in 1880 vervangen door

[1]) Zie over deze brug onderafdeeling II hierboven.

[2]) Zie *Rijnland's* N. A., Loq^t. 50, no. 55.

een stoomgemaaltje, ongeveer op dezelfde plaats staande. De pomp wordt gedreven door een stoomwerktuigje van 4 P. K. met staanden ketel, hoog 3.00 M. en met een middellijn van 0.83 M.

De inmaling van water geschiedt wanneer behoefte daaraan bestaat; de gewenschte waterstand is 0.45 à 0.55 M. ÷ A.P.

Polderkaden bestaan uit den aard der zaak niet; langs het kanaal wordt de polder beschermd door den hoogen kanaaloever waarover een grindweg loopt, die door *Rijnland* wordt onderhouden.

De scheidingsslooten moeten door de aangelanden onderhouden worden op in de keur voorgeschreven afmetingen.

In het westelijk deel loopt door den polder de *Horneslaan*, een zandweg die den binnenweg van *Katwijk aan Zee* naar *Noordwijk*, verbindt met den grindweg langs het kanaal.

Het bijzonder reglement van den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 11 Juli 1860 n°. VIII [1]), goedgekeurd bij K.B. van 6 September d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°, 402) en zulks ter vervanging van een vroeger reglement, den 26 April 1824 door Hoogheemraden van *Rijnland* gearresteerd.

Het bestuur, vroeger bestaande uit den Schout van het Ambacht van de *Beide Katwijken en het Zand*, waaronder de polder destijds gelegen was, en drie Poldermeesters, wordt thans uitgeoefend door een Voorzitter en twee Leden.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902, telkens *f* 8.50 per H.A.

Deze keur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

Groep X. *De polders tusschen de Leidsche Trekvaart, de Mare, den Rijn en de Maandagsche wetering (XV).*

DE POLDER MARENDIJK.

Gemeenten: *Oegstgeest, Leiden* [2]).

Juni 1904.

T. K. 402, 422. W. K. 's Grav. 1.

De polder *Marendijk* ontleent zijn' naam aan den alouden *Marendijk* [3]), door welken hij aan de oostzijde begrensd en tegen de *Trekvaart* van *Leiden* naar *Haarlem*, hier *Mare* genaamd, beschermd wordt. Voor het overige wordt de polder grootendeels omsloten door boezemslooten, die hem aan de noordzijde scheiden van den *Kikkerpolder*, aan de noordwestzijde van boezemgronden bezuidoosten den *Warmonderweg*, aan de zuidwestzijde eerst van den straat-

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1860. blz. 46, vlg.

[2]) Het bijzonder Reglement vermeldt slechts de gemeente *Oegstgeest*.

[3]) Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST (Deel I, blz. 104) een der oudste dijken van het land.

weg van *Leiden* naar *Oegstgeest*, daarna van den *Pesthuispolder* en eindelijk van boezemgronden beoosten het vroegere *Pesthuis*, thans strafgevangenis en aan de zuidoostzijde van de bebouwde kom der stad *Leiden*.

Van het zuidwesten naar het noordoosten wordt de polder doorsneden door de in de *Trekvaart* uitmondende *Poelwatering*, die, sedert de wet van 13 Juli 1896 (Staatsblad n°. 107), de grensscheiding uitmaakt tusschen de gemeenten *Oegstgeest* ten noordwesten en *Leiden* ten zuidoosten; vóór dien tijd lag de polder geheel in de gemeente *Oegstgeest*. De oppervlakte bedraagt ongeveer 76 H.A.

De polder lag vroeger met den *Pesthuispolder*, den *Oudenhofpolder* en den polder *Kamphuizen* in de *omringing van Oegstgeest*, een soort afsluitbaren binnenboezem, waarover in onderafdeeling III, hierboven, meer is medegedeeld.

De kaden welke boezemwater keeren worden volgens polderkeur door den polder onderhouden op eene kruinshoogte van minstens 0.15 M. + A.P. en eene kruinsbreedte van 1.00 M.

De *Marendijk* wordt als kunstweg en waterkeering door de gemeente *Oegstgeest* onderhouden krachtens eene overeenkomst den 7 Januari 1889 tusschen de gemeente en den polder gesloten en den 5 Maart d.a.v. door Gedeputeerde Staten goedgekeurd. Een vroeger contract op deze aangelegenheid betrekking hebbende, van het jaar 1792, werd daarbij vervallen verklaard.

De bemaling geschiedt door een windschepradmolen met houten as en wieken staande in het noordoostelijk polderdeel aan de *Poelwatering* en den *Marendijk* en door die watering uitslaande op de *Trekvaart*. De hoofdafmetingen van den molen zijn:

vlucht der wieken	15.00 M.	
middellijn scheprad.	3.76 „	
breedte der schoepen	0.27 „	
hart der wateras	0.05 „	+ A.P.
bovenkant opleider.	1.28 „	÷ A.P.

Het zomerpeil is in de keur bepaald op 1.20 M. ÷ A.P.; het wordt gehandhaafd van 1 April tot 1 September; het winterpeil, gehandhaafd van 1 September tot 1 April, bedraagt 1.35 M. ÷ A.P.

De watergemeenschap tusschen de twee door de *Poelwatering* gescheiden polderdeelen wordt door een grondduiker onder door die watering onderhouden.

Het deel des polders ten zuidoosten der *Poelwatering* wordt, ongeveer evenwijdig daarmede, doorsneden door den spoorweg van *'s Gravenhage* naar *Haarlem*. Door dien spoorweg en door den straatweg van *Leiden* naar *Oegstgeest* wordt dat deel in vier ongelijke stukken gesneden. In het deel ten zuidwesten van den straatweg en ten noordwesten van den spoorweg loopt over de grootste lengte langs dien straatweg eene boezemsloot uitmondende in de *Poelwatering*, welke langs de zuidwestzijde bekaad is. Een duiker onder den straatweg verbindt dit deel met het deel benoordoosten dien weg en benoordwesten den spoorweg.

In het deel ten zuidoosten van den spoorweg en ten noordoosten van den straatweg bevindt zich het terrein, dat sedert 1889 des winters door de *Leidsche* IJsclub tot ijsvermaak wordt ingericht. Voor het onderwater zetten van dit terrein betaalt de club thans aan den polder eene jaarlijksche vergoeding van f 75.— Een duiker onder den spoorweg verbindt dit deel met het aan de overzijde van dien spoorweg gelegen deel.

Het kleine, driehoekige deel ten zuidoosten van den spoorweg en ten zuidwesten van den straatweg, eindelijk, watert, schoon binnen de grenzen des polders gelegen, daarop niet af. Het wordt geheel ingenomen door het station *Leiden* en daarbij behoorende spoorwegterreinen; de spoorweghaven vormt de zuidelijke grens.

De molentochten en scheislooten in den polder moeten door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden worden.

Waterinlating geschiedt, zoo noodig, door een inlaatduiker in den *Marendijk*, iets ten noordwesten van den spoorweg. Deze duiker is bij den polder in onderhoud.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden; het zetelt te *Oegstgeest*.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3.—, *f* 5.—, *f* 4.—, *f* 9.— en *f* 3.— per H.A. en werd in de twee eerstgenoemde jaren geheven over 75.19.28 en in de drie laatstgenoemde over 75.19.43 H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n°. VIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d.a.v. n°. 10 (B. P. B. no. 437).

Eene wijziging, strekkende tot verhooging der jaarwedden van de bestuursleden, den secretaris en den penningmeester en tot opheffing der openbare aflezing van kennisgevingen en keuren en vervanging daarvan door aanplakking, werd vastgesteld bij Statenbesluit van 16 November 1888 n°. XIII [2]), goedgekeurd bij K. B. van 3 December d.a.v. n°. 28 (B. P. B. n°. 899).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1901.

DE PESTHUISPOLDER.

Gemeenten: *Oegstgeest, Leiden.*

Oct. 1904.

T. K. 402, 422. W. K. 's Grav. 1.

Deze polder, gelegen ten zuidwesten van den hierboven beschreven polder *Marendijk*, ontleent zijn naam aan het vroegere *Pesthuis*, later militaire ge-

---

1) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861; blz. 20, vlg.
2) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1888; blz. 69.

vangenis en thans Rijks-werkinrichting te *Leiden*, waaromheen hij zich uitstrekt; het terrein der gevangenis zelf is echter boezemland en ligt buiten de poldergrens.

De polder wordt door 1°. de *Poelwatering*, die van den *Lagen Morschweg* noordoostwaarts naar de *Mare* of *Trekvaart* van *Leiden* naar *Haarlem* loopt en 2°. de boezemvaart, die de *Poelwatering* zuidwaarts langs en met opneming van het water der grachten van de Rijks-werkinrichting met het *Galgewater* verbindt, in drie afdeelingen verdeeld.

De eerste dier afdeelingen is de kleinste; zij ligt ten zuidoosten van de *Poelwatering* en ten oosten van de verbindingsvaart tusschen deze en het *Galgewater* en wordt verder ingesloten door de z.g. *Pesthuislaan*, eigendom der gemeente *Leiden*, bezuidoosten den spoorweg *'s Gravenhage-Leiden*, de tot het stationsemplacement *Leiden* behoorende rangeerterreinen om de locomotiefloods en boezemgronden of moestuinen welke van den polder *Marendijk* scheiden.

De tweede afdeeling ligt ten zuidoosten van de *Poelwatering* en ten westen van de verbindingsvaart tusschen deze en het *Galgewater* en wordt overigens ingesloten door den *Lagen Morschweg* ten zuidwesten en hooge moestuinen benoordwesten den spoorweg *'s Gravenhage-Leiden* ten zuidoosten.

De derde afdeeling, eindelijk, ligt ten noordwesten van de *Poelwatering* en wordt verder ingesloten door de *Endegeester watering* ten zuidwesten, hooge boezemgronden bezuidoosten het gesticht *Endegeest* ten noordwesten, en den straatweg van *Leiden* naar *Oegstgeest*, echter met uitsluiting van eenige langs dezen liggende moestuinen, welke boezemland zijn, ten noordoosten.

Vroeger lag de polder geheel onder *Oegstgeest*. Ingevolge de wet van 13 Juli 1896 (staatsblad no. 107) zijn de geheele eerste afdeeling en een klein deel van de tweede afdeeling rondom de Rijkswerkinrichting, overgegaan naar de gemeente *Leiden*. De totale oppervlakte bedraagt ongeveer 83 H.A., waarvan verreweg het grootste deel onder *Oegstgeest* en het kleinste deel onder *Leiden*.

De boezemwaterkeerende kaden waren vroeger bij de eigenaars in onderhoud. Ingevolge de keur worden zij thans door den polder zelve onderhouden op eene kruinshoogte van minstens 0.10 M. ÷ A.P. bij eene kruinsbreedte van 1.00 M.

De kade ten westen lag, zooverre de polder nu door den *Lagen Morschweg* beveiligd is, op den westkant van dien weg, welke toen daarlangs in den polder liep, doch is omstreeks 1867 door het Ambachtsbestuur van *Oegstgeest* vergraven tot ophooging en hardmaking van dien weg, waardoor deze ruim zoo hoog werd als de polderkade was [1]).

De kade in de eerste afdeeling, langs hare oostzijde, loopt, zooals GEVERS VAN ENDEGEEST verhaalt [2]), volgens aloud accoord over warmoezierstuinen. Krachtens dit accoord zandt de polder jaarlijks het pad in die tuinen, loopende

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 213.

[2]) Deel II, blz. 213.

ngs de buitenzijde der polderkade. „Het is hier", aldus GEVERS, „een geaarlijk punt van den polder, omdat de warmoeziers hunne akkers hebben elegd afwaterende naar de polderkade, alwaar zij trachten de akkers te ntlasten, door sleuven in de kade te steken, zelfs er een duikertje in te leggen, ooals nog in 1870."

De polder wordt bemalen door een windscheprad olen met ijzeren as en ieken, staande in den noordelijken hoek der tweede afdeeling, op grondgebied r gemeente *Leiden*, en uitslaande op de *Poelwatering*. De molen heeft eene ucht van 12.00 M., het scheprad eene middellijn van 3.48 M. en eene schoepreedte van 0.27 M.

Het zomerpeil, gehandhaafd van 1 April tot 1 September, is in de keur epaald op 1.20 M. ÷ A.P. en het winterpeil, gehandhaafd van 1 September ot 1 April, op 1.35 ÷ A.P.

Een eigenlijke hoofdwaterleiding bevindt zich slechts in de tweede afdeeling. Het is de *Molenwatering* loopende van af den *Lagen Morschweg* evenwijdig met de *Poelwatering* noordoostwaarts tot achter de Rijkswerkinrichting en daarna noordwaarts naar den molen. Zij is eigendom des polders doch wordt evenals alle andere polderslooten onderhouden door de onderhoudsplichtige aangelanden. Het water uit de eerste afdeeling wordt naar de tweede afdeeling gevoerd door een grondduiker onder door de verbindingsvaart van de *Poelwatering* naar het *Galgewater* en dat uit de derde afdeeling door een grondduiker onder door de *Poelwatering* nabij den molen.

Waterinlating kan plaats hebben door twee inlaatduikers, in onderhoud en beheer bij den polder.

Het polderbestuur bestaat uit een Schout en twee Poldermeesters; het zetelt te *Oegstgeest*.

De omslag werd in de jaren 1898—1902 geheven over resp. 82.12.69, 82.02.43, 81.71.93, 81.71.93 en 81.71.93 HA. en bedroeg in die jaren *f* 3.50 per H.A., behalve in 1901 in welk jaar hij *f* 4.— per H.A. bedroeg.

Het bijzonder reglement voor den polder werd aanvankelijk vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus, d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 159).

Het onderging in den loop der jaren verschillende wijzigingen,

De eerste wijziging werd aangebracht bij Statenbesluit van 24 Juli 1883 n°. XIX [2]), goedgekeurd bij K. B. van 16 Augustus d.a.v. n°. 24 (B. P. B. n°. 846). ij strekte tot inwilliging van een verzoek van den eigenaar van een perceel itgeaard land ter grootte van 1.72.70 H.A. in het zuidelijk deel des polders, om dit erceel binnen de grens des polders te brengen, waarbij hij zich bereid veraarde de te maken kade zelf aan te leggen en gedurende eenigen tijd te

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1883, blz. 161.

onderhouden en jaarlijks van dat perceel dubbelen omslag te betalen. Op grond hiervan werd de omschrijving van de grens des polders in art. 1 dienovereenkomstig gewijzigd in dien zin, dat de omschrijving niet meer plaats had door aanduiding van den loop der grenslijn, doch door opsomming van de binnen de grenzen des polders in elk der drie afdeelingen gelegen perceelen. De vrijwillig op zich genomen verplichting tot betaling van dubbelen omslag voor het nieuw ingelijfde perceel werd verder vastgelegd in een nieuw ingelascht artikel 6.

Niet lang daarna deed zich in den polder de omstandigheid voor, dat het stemrecht door niet meer dan zes ingelanden kon worden uitgeoefend. Daarom werd bij Statenbesluit van 16 Juli 1885 n°. XII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 3 Augustus d.a.v. n°. 29 (B. P. B. n°. 865) aan het reglement eene bepaling toegevoegd, dat, zoolang het onderhavige geval zich voordeed, de stemgerechtigde Ingelanden gezamenlijk het Bestuur uitmaken en uit hun midden een Vertegenwoordiger kiezen [2]). Gelijkertijd werden de jaarwedden, in beide gevallen opgelegd, opnieuw geregeld. Op grond der reeds plaats gehad hebbende wijzigingen werd tevens de tekst van het reglement in zijn geheel op nieuw vastgesteld.

Bij Statenbesluit van 19 November 1889 n°. X [3]), goedgekeurd bij K. B. van 10 December d.a.v. n°. 19 (B. P. B. n°. 903) werd het artikel 6, waarbij aan het in 1883 ingelijfde perceel de verplichting tot betaling van dubbelen polderomslag was opgelegd, op verzoek van de vergadering van stemgerechtigde Ingelanden zelve, weder ingetrokken; bedoeld perceel betaalt sedert den enkelvoudigen, gewonen polderomslag.

Eindelijk werd bij Statenbesluit van 20 Juli 1897 n°. XIV [4]), goedgekeurd bij K. B. van 10 Augustus d.a.v. n°. 26 (B. P. B. n°. 1005) bij het *administratieve* territoir des polders een perceel gronds, even als dat van 1883 in het zuidoostelijk polderdeel gelegen, ingelijfd, dat *feitelijk* reeds tot den polder gerekend werd te behooren en steeds den polderomslag betaalde. Tevens werd, in verband met de wet van 13 Juli 1896 (Staatsblad n°. 107) de vermelding der gemeenten in het opschrift van het reglement gewijzigd in: gemeenten *Oegstgeest* en *Leiden*. Opmerkelijk is het, dat daarmede niet gepaard ging het wijzigen der perceelsaanwijzing in de grensomschrijving, voor zooverre betreft de perceelen die van de gemeente *Oegstgeest* waren overgegaan naar de gemeente *Leiden*.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1904.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1885, blz. 57.

[2]) Reeds in 1888 was het aantal stemgerechtigde Ingelanden weder tot boven de zes gestegen. Sedert bestaat het bestuur weder onafgebroken uit een Schout en twee Poldermeesters.

[3]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1889, blz. 39.

[4]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1897, blz. 60.

DE KIKKERPOLDER.

Gemeente: *Oegstgeest.*

Juni 1904.
T. K. 402, 422. W. K. 's Grav. 1.

Deze polder wordt begrensd:

ten noorden door de gronden en buitengracht van het buitengoed *Oud Poelgeest*, naar hetwelk de polder ook wel den naam draagt van *Poelgeesterpolder* [1]);

ten westen door den weg van *Oegstgeest* naar *Warmond*, over korten afstand;

ten zuidwesten door den alouden *Marendijk*, langs boezemland en langs eene boezemsloot, scheidende van den polder *Marendijk*;

ten zuidoosten door de *Poelwetering* of *Endegeestervaart*, eveneens scheidende van den polder *Marendijk*; en

ten oosten door de *Trekvaart* van *Leiden* naar *Haarlem*, ter plaatse nog de *Mare* genaamd, van waaruit een balkengat een kort eind in den polder springt.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van ongeveer 25 H.A. [2]).

Langs het boezemwater wordt hij beschermd door kaden, waaronder de *Marendijk*, die volgens van *Rijnland's* wege verrichte opnemingen in Juli 1903 eene kruinshoogte hadden van 0.25 tot 0.04 M. ÷ A.P. en eene kruinsbreedte van 0.60 tot 1.20 M.

De bemaling heeft plaats door een windschepradmolentje van 11.27 M. vlucht; het scheprad heeft eene middellijn van 3.90 M. en eene schoepbreedte van 0.13 M. [3]). De molen staat aan den oostelijken polderrand en slaat uit op de *Trekvaart*. Een rechte molentocht, loopende uit het noordwesten recht op den molen aan, vormt de hoofdwaterleiding.

Het zomerpeil is 1.30 M. ÷ A.P. Waterinlating kan, zoo noodig, plaats hebben door openzetting der molenwachtdeur of door middel van een inlaatduiker staande, volgens opgaaf, „bij het Hek van Melkersrust".

Het aantal stemgerechtigde Ingelanden niet boven zes zijnde — thans behoort de geheele polder aan één eigenaar, — vormen dezen te zamen het Bestuur en benoemen uit hun midden een Vertegenwoordiger. De eigenaar is thans uit den aard der zaak tevens Vertegenwoordiger.

---

[1]) v. d. Aa; Aardrijksk. woordenb. Deel VI, blz. 445.

[2]) Gevers van Endegeest. Deel II blz. 214, geeft ten onrechte eene oppervlakte van 50 H.A. aan.

[3]) Gevers van Endegeest, Deel II, blz. 214.

Alle werken worden op kosten des eigenaars onderhouden; een omslag vindt dan ook niet plaats, hoezeer het bijzonder reglement vrijdom van omslagen toekent aan landen, die ofschoon in den ring van den polder gelegen, daarop niet afwateren. Evenmin heeft de polder eene begrooting of eene rekening, hoezeer ook hieromtrent het bijzonder reglement bepaalt, dat zij aan de goedkeuring van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* onderworpen zijn.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n°. VIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d.a.v. n°. 10 (B. P. B. n°. 438).

De polder heeft geene keur.

DE OVERVEERPOLDER.

Gemeente: *Oegstgeest.*

Oct. 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

Van den *Kikkerpolder* gescheiden door de gronden van het huis *Oud Poelgeest*, strekt zich de *Overveerpolder* langs het westelijk boord van de *Trekvaart* van *Leiden* naar *Haarlem* en langs het zuidelijk boord van het *Oegstgeesterkanaal* noord- en westwaarts uit, en wordt langs de westzijde door boezemgronden van het vroegere huis *Abtspoel* en door de *Warmonderlaan* begrensd.

De oppervlakte bedraagt ruim 16 H.A.

Het poldertje is ongereglementeerd en ontleent volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [2]) zijn naam aan het pontveer dat vóór den aanleg van de *Trekvaart* van *Leiden* naar *Haarlem* ter plaatse ongeveer van de tegenwoordige brug bij het *Warmonderhek* over de *Poel* of *Mare* in de communicatie voorzag.

Van uit de *Trekvaart* springt, tegenover den *Klaas-Hennepoelpolder*, eene boezemvaart westwaarts den polder in. Het deel ten zuiden van die boezemvaart en ten noorden van eene langs de noordzijde van den *Kwaakweg* loopende tweede boezemvaart, was vroeger een afzonderlijk poldertje met een eigen staartmolentje, doch werd omstreeks 1840 met het overige deel vereenigd [3]). Een grondduiker onderdoor eerstgenoemde boezemvaart onderhoudt thans de watergemeenschap.

Langs de *Trekvaart* wordt de polder beschermd door het daarlangs loopende *jaagpad*, in onderhoud bij de stad *Leiden* en door den daarnaast gelegen rijweg.

---

1) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861, blz. 20, vlg.

2) Deel II, blz. 215.

3) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 215.

Langs de westzijde vormt de *Warmonderweg* of *-laan* de waterkeering. Overigens heeft de polder langs de omringende boezemwateren eene eigen kade, welke, volgens opgaaf der eigenaars aan *Rijnland*, in den zomer 1903 eene hoogte had afwisselende tusschen 0.17 M. ÷ en 0.13 M. + A.P.

De bemaling heeft plaats door een windvijzelmolentje van 11.30 M. vlucht, staande nabij den noordoostelijken hoek, iets ten zuiden van de *Leebrug* bij het kruispunt van de *Trekvaart* met de *Warmonder Lee* en het *Oegstgeester-kanaal*, en op de *Trekvaart* uitslaande. De vijzel, voorzien van 3 draden, heeft eene middellijn van 0.80 M. en eene lengte van 5.00 M.

Het zomerpeil, aan geene voorschriften gebonden, is volgens de waterstaatskaart 1.15 M. ÷ A.P. Een molentocht doorsnijdt den polder van zuid naar noord. Inlating van water heeft niet plaats.

Volgens contract, den 20 April 1850 tusschen de toenmalige eigenaren van den polder ten overstaan van den notaris H. J. HOFSTEDE te *Leiden* gepasseerd, is het onderhoud van kaden, molentochten, duikers en molen ten laste van de gezamenlijke eigenaars, wier aantal thans twee bedraagt.

Een omslag wordt niet geheven; de kosten worden tusschen de eigenaars onderling verrekend.

De polder heeft geene keur.

DE POLDER OUDENHOF.

Gemeente: *Oegstgeest.*

Oct. 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

De polder *Oudenhof* is in 1674 ontstaan door vereeniging van den vroegeren *Binnen-Hofdijkschen* met den vroegeren *Ouden-Hofdijkschen polder* [1]). Hij wordt begrensd:

aan de noordzijde door het *Oegstgeesterkanaal*;

aan de oostzijde eerst door de gracht van het huis *Abtspoel* tot aan de naar dit huis voerende laan, daarna door boezemgronden bewesten den *Warmonderweg* en ten slotte door dien weg zelve:

aan de zuidzijde door den straatweg van *Leiden* naar *Oegstgeest*, met uitsluiting van een driehoekje, gevormd door dien straatweg, den *Hoogen Voortsweg* en een kunstweg die deze twee nog verbindt; en

aan de westzijde eerst door den rijksstraatweg van *'s Gravenhage* naar *Haarlem*, daarna door de gronden en den vijver van *Duinzicht*, vervolgens door den *Lagen Voortweg* langs het voormalige raadhuis van *Oegstgeest* en eindelijk door

---

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II, blz. 215.

de *Zandsloot*, een in het *Oegstgeesterkanaal* uitloopend boezemwater. Ook een driehoekig stuk benoordwesten die *Zandsloot* en verder ingesloten door het *Oegstgeesterkanaal* en eene onbenaamde boezemsloot welke het kanaal met de *Zandsloot* verbindt, behoort tot den polder, waarmede gemeenschap bestaat door een grondduiker onder door de *Zandsloot*, bij den polder in onderhoud.

Rondom is de polder door boezemwater en boezemgronden ingesloten. Hij beslaat een oppervlakte van omstreeks 120 H.A.

De boezemwaterkeerende kaden moeten volgens de polderkeur door de aangelande eigenaars onderhouden worden op eene kruinshoogte van 0.10 M. + A.P. bij eene kruinsbreedte van 1.00 M. De buitenboorden van het *Oegstgeesterkanaal* zijn in onderhoud bij *Rijnland*.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met houten as en wieken, staande aan en uitslaande op de *Zandsloot*. De hoofdafmetingen zijn:

vlucht der wieken	16.50 M.
middellijn scheprad	4.40 M.
breedte der schoepen	0.32 M.
hartlijn wateras	0.16 M. + A.P.
bovenkant opleider.	1.24 M. ÷ A.P.

Het polderpeil is in de keur niet bepaald; volgens de waterstaatskaart is de zomerstand 1.05 ÷ A.P.

De hoofdwaterleiding of molentocht loopt van af den zuidelijken polderhoek met eenige bochten noordwaarts naar den molen met een zijtak komende uit het noordelijk polderdeel. De molentocht is eigendom des polders doch wordt, evenals de overige scheidingslooten, door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden.

Inlating van water geschiedt van wege het polderbestuur door drie bij den polder in onderhoud zijnde inlaatduikers.

Het zuidelijk deel des polders wordt doorsneden door een drietal wegen, waarin de noodige doorlaatmiddelen ten behoeve van het polderwater, als:

1°. de *Lage Voortweg* die van noord naar zuid loopt, nabij *Duinzicht* op grondgebied des polders komt en uitloopt op den straatweg van *Leiden* naar *Oegstgeest*;

2°. de *Hofdijk*, die den *Lagen Voortweg* nabij *Duinzicht* oostwaarts verbindt met den *Warmonderweg*, en

3°. de *Hooge Voortweg* die den straatweg van *Leiden* naar *Oegstgeest* eveneens oostwaarts verbindt met den *Warmonderweg* en daarbij den *Lagen Voortweg* kruist.

Alle genoemde wegen behoorden vroeger tot het Ambacht *Oegstgeest* doch werden bij diens opheffing overgedragen aan de gemeente [1]). Nochtans staat de *Lage Voortweg* op het kadaster ten name van den polder.

---

[1]) Not. V. V. van *Rijnland* 1871; blz. 223 vlg.

Een verzoek om de onttrekking aan het polderverband te bevorderen van eenige perceelen grond in den zuidelijken hoek des polders werd bij besluit van Gedeputeerde Staten van 23 December 1901 n°. 106 geweigerd.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De omslag werd in de jaren 1898—1902 telkens geheven over 119.49.82 H.A. en bedroeg in die jaren resp. *f* 2.50, *f* 5.—, *f* 4.—, *f* 4.— en *f* 3.50 per H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1], goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 150).

Het ruim 10 H.A. groote hoekje gronds dat gelegen is benoordwesten de *Zandsloot* en door een grondduiker onder deze door op den polder afwatert, was bij deze reglementeering, schoon waterstaatkundig tot den polder behoorende en als zoodanig steeds de gewone polderlasten betalende, ten onrechte buiten diens administratieve grenzen gelaten. Eerst bij Statenbesluit van 22 Juli 1896 n°. IV [2], goedgekeurd bij K. B. van 11 September d.a.v. n°. 32 (B. P. B. n°. 986) werd dit verzuim hersteld en bedoeld stukje, bij aanvulling der grensomschrijving, alsnog binnen de grenzen gebracht.

Bij Statenbesluit van 18 Juli 1899 n°. XII [3], goedgekeurd bij K. B. van 21 Augustus d.a.v. no. 52 (B. P. B. n°. 1034) werd nog eene wijziging in het reglement aangebracht, strekkende om de jaarwedde van de bestuursleden van *f* 1.50 te brengen op *f* 3.—

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1901.

DE POLDER KAMPHUIZEN.

Gemeente: *Oegstgeest.*

Oct. 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

Deze polder wordt niet door andere polders omringd en staat dus geïsoleerd.

Aan de noordzijde wordt hij door den *Oegstgeesterdijk* of kunstweg van *Oegstgeest* naar *Rijnsburg* beschermd tegen het *Oegstgeesterkanaal.* Aan de oostzijde scheidt de *Pastoorswatering* hem van een strook boezemland ten westen van den rijksstraatweg van *'s Gravenhage* naar *Haarlem.* Aan de zuidzijde wordt hij begrensd door de *Groenesteeg*, een binnenweg van de *Leidsche buurt* naar *Rijnsburg*, welke hem van boezemgronden scheidt. Aan de westzijde, eindelijk wordt hij ingesloten eerst door boezemgronden en daarna door de *Kamphuizerwatering*, eene boezemwatering die, evenals de *Pastoorswatering*, in het *Oegstgeesterkanaal* uitmondt.

---

[1] Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vlg.

[2] Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1896, blz. 162.

[3] Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1899, blz. 66.

de *Zandsloot*, een in het *Oegstgeesterkanaal* uitloopend boezemwater. Ook een driehoekig stuk benoordwesten die *Zandsloot* en verder ingesloten door het *Oegstgeesterkanaal* en eene onbenaamde boezemsloot welke het kanaal met de *Zandsloot* verbindt, behoort tot den polder, waarmede gemeenschap bestaat door een grondduiker onder door de *Zandsloot*, bij den polder in onderhoud.

Rondom is de polder door boezemwater en boezemgronden ingesloten. Hij beslaat een oppervlakte van omstreeks 120 H.A.

De boezemwaterkeerende kaden moeten volgens de polderkeur door de aangelande eigenaars onderhouden worden op eene kruinshoogte van 0.10 M. + A.P. bij eene kruinsbreedte van 1.00 M. De buitenboorden van het *Oegstgeesterkanaal* zijn in onderhoud bij *Rijnland*.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met houten as en wieken, staande aan en uitslaande op de *Zandsloot*. De hoofdafmetingen zijn:

vlucht der wieken	16.50 M.
middellijn scheprad	4.40 M.
breedte der schoepen	0.32 M.
hartlijn wateras	0.16 M. + A.P.
bovenkant opleider	1.24 M. ÷ A.P.

Het polderpeil is in de keur niet bepaald; volgens de waterstaatskaart is de zomerstand 1.05 ÷ A.P.

De hoofdwaterleiding of molentocht loopt van af den zuidelijken polderhoek met eenige bochten noordwaarts naar den molen met een zijtak komende uit het noordelijk polderdeel. De molentocht is eigendom des polders doch wordt, evenals de overige scheidingslooten, door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden.

Inlating van water geschiedt van wege het polderbestuur door drie bij den polder in onderhoud zijnde inlaatduikers.

Het zuidelijk deel des polders wordt doorsneden door een drietal wegen, waarin de noodige doorlaatmiddelen ten behoeve van het polderwater, als:

1°. de *Lage Voortweg* die van noord naar zuid loopt, nabij *Duinzicht* op grondgebied des polders komt en uitloopt op den straatweg van *Leiden* naar *Oegstgeest*;

2°. de *Hofdijk*, die den *Lagen Voortweg* nabij *Duinzicht* oostwaarts verbindt met den *Warmonderweg*, en

3°. de *Hooge Voortweg* die den straatweg van *Leiden* naar *Oegstgeest* eveneens oostwaarts verbindt met den *Warmonderweg* en daarbij den *Lagen Voortweg* kruist.

Alle genoemde wegen behoorden vroeger tot het Ambacht *Oegstgeest* doch werden bij diens opheffing overgedragen aan de gemeente [1]). Nochtans staat de *Lage Voortweg* op het kadaster ten name van den polder.

[1]) Not. V. V. van *Rijnland* 1871; blz. 223 vlg.

Een verzoek om de onttrekking aan het polderverband te bevorderen van eenige perceelen grond in den zuidelijken hoek des polders werd bij besluit van Gedeputeerde Staten van 23 December 1901 n°. 106 geweigerd.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De omslag werd in de jaren 1898—1902 telkens geheven over 119.49.82 H.A. en bedroeg in die jaren resp. *f* 2.50, *f* 5.—, *f* 4.—, *f* 4.— en *f* 3.50 per H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 150).

Het ruim 10 H.A. groote hoekje gronds dat gelegen is benoordwesten de *Zandsloot* en door een grondduiker onder deze door op den polder afwatert, was bij deze reglementeering, schoon waterstaatkundig tot den polder behoorende en als zoodanig steeds de gewone polderlasten betalende, ten onrechte buiten diens administratieve grenzen gelaten. Eerst bij Statenbesluit van 22 Juli 1896 n°. IV [2]), goedgekeurd bij K. B. van 11 September d.a.v. n°. 32 (B. P. B. n°. 986) werd dit verzuim hersteld en bedoeld stukje, bij aanvulling der grensomschrijving, alsnog binnen de grenzen gebracht.

Bij Statenbesluit van 18 Juli 1899 n°. XII [3]), goedgekeurd bij K. B. van 21 Augustus d.a.v. no. 52 (B. P. B. n°. 1034) werd nog eene wijziging in het reglement aangebracht, strekkende om de jaarwedde van de bestuursleden van *f* 1.50 te brengen op *f* 3.—

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1901.

DE POLDER KAMPHUIZEN.

Gemeente: *Oegstgeest.*

Oct. 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

Deze polder wordt niet door andere polders omringd en staat dus geïsoleerd. Aan de noordzijde wordt hij door den *Oegstgeesterdijk* of kunstweg van *Oegstgeest* naar *Rijnsburg* beschermd tegen het *Oegstgeesterkanaal.* Aan de oostzijde scheidt de *Pastoorswatering* hem van een strook boezemland ten westen van den rijksstraatweg van *'s Gravenhage* naar *Haarlem.* Aan de zuidzijde wordt hij begrensd door de *Groenesteeg*, een binnenweg van de *Leidsche buurt* naar *Rijnsburg*, welke hem van boezemgronden scheidt. Aan de westzijde, eindelijk wordt hij ingesloten eerst door boezemgronden en daarna door de *Kamphuizerwatering*, eene boezemwatering die, evenals de *Pastoorswatering*, in het *Oegstgeesterkanaal* uitmondt.

---

1) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vlg.
2) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1896, blz. 162.
3) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1899, blz. 66.

Zoowel de *Oegstgeesterdijk* als de *Groenesteeg* zijn vroegere ambachtswerken doch zijn thans in beheer en onderhoud bij de gemeente *Oegstgeest*.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van omstreeks 85 H.A.

De boezemwaterkeerende kaden langs het *Oegstgeesterkanaal*, de *Pastoorswatering*, de daaruit ontspringende noordelijke wegsloot langs de *Groenesteeg* en de *Kamphuizerwatering* moeten, volgens de keur, door de aangelande eigenaren onderhouden worden op eene kruinshoogte van 0.15 M. + A.P. bij eene kruinsbreedte van 1.00 M.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met houten as en wieken staande aan en uitslaande op het *Oegstgeesterkanaal*. De zeer korte voorboezem wordt door een duiker onder door den *Oegstgeesterdijk* geleid. De molen heeft een vlucht van 15.60 M.; de middellijn van het scheprad bedraagt 3.80 en de schoepbreedte 0.29 M; de hartlijn der wateras ligt op 0.20 M. + A.P. de bovenkant van den opleider op 1.15 ÷ A.P.

Het polderpeil is in den keur niet bepaald; volgens de waterstaatskaart is de zomerstand 1.00 en de winterstand 1.30 M. ÷ A.P.

Hoofdwaterleiding is de *molentocht*, die den polder van zuid naar noord met eenige bochten doorsnijdt. Zij is eigendom van den polder doch wordt evenals de overige polderslooten door aangelanden op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden. Slechts het diepen van den molentocht geschiedt voor de helft op kosten van den polder.

Waterinlating geschiedt van wege het Bestuur door een bij den polder in onderhoud zijnden inlaatduiker.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De omslag, telkens geheven over 84.77.64 H.A., bedroeg in de jaren 1898–1902 resp. *f* 4.—, *f* 3.50, *f* 4.—, *f* 4.— en *f* 4.50 per H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 157).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE POLDER ELSGEEST.

Gemeenten: *Sassenheim, Voorhout, Rijnsburg, Oegstgeest.*

Maart 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

De polder *Elsgeest* wordt ingesloten: aan de noordoostzijde door de *Dinsdagsche watering*, boezemwater, en wel van af de brug in den na te noemen *Voorhouterweg* nabij de *Bontekoe*, genaamd de *Sassen-* of *Schoolbrug*, tot aan

1) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vlg.

de *Klinkenbergerbrug*; aan de zuidoostzijde door den rijksstraatweg van *'s Gravenhage* naar *Haarlem*; aan de zuidzijde door den *Vinkeweg* van *Rijnsburg* naar *Oegstgeest* en aan de west- en noordwestzijde door den, voor een deel nog onbeharden *Voorhouterweg* van *Rijnsburg* naar *Voorhout*.

Vanaf de *Voorhoutsche brug* in laatstgenoemden weg nabij de *Bontekoe* tot aan de *Postbrug* in den rijksstraatweg wordt de polder van het noord-noordoosten naar het zuid- zuid-westen doorsneden door de *Trekvaart* van *Leiden* op *Haarlem*. Het deel ten oosten dier *Trekvaart* behoort feitelijk tot de hierboven behandelde poldergroep VIII; daar echter het westelijke deel het grootste is, wordt de polder in zijn geheel hier in groep X beschreven.

Tot de bepoldering der binnen opgenoemde grenzen gelegen landen werd overgegaan ingevolge consent van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* dd. 12 Juli 1653 [1]). Niet lang daarna werd de *Trekvaart Leiden—Haarlem*, ingevolge contract tusschen beide steden van 18 April 1656, gegraven, waardoor de polder in twee deelen gesplitst werd.

De juiste naam van den polder is volgens VAN DER AA [2]) niet *Elsgeest* maar *Elstgeest*; ook wordt hij wel bijgenaamd *Bangdijk* of *Klein-Profijt*.

De polder is in zijn geheel groot ongeveer 329 H.A., waarvan het grootste, noordelijke deel onder *Voorhout*, een kleiner, oostelijk deel onder *Sassenheim*, een, eveneens kleiner, zuidelijk deel onder *Oegstgeest* en het kleinste, westelijk deel onder *Rijnsburg*.

Aan de noordwest-, west-, zuid- en oostzijde wordt de polder beschermd door de omringende wegen, waarvan de *Vinkeweg* door den polder onderhouden wordt; aan de noordzijde door eene kade keerende de *Dinsdagsche watering*, eveneens bij den polder in onderhoud. Langs de oostzijde van de *Trekvaart* vormt het jaagpad, in onderhoud bij de gemeente *Leiden*, de waterkeering, terwijl eindelijk langs de westzijde dier Trekvaart eene kade loopt welke evenzeer bij den polder in onderhoud is. De polderkeur schrijft voor de kaden geene afmetingen voor; die langs de *Dinsdagsche watering* had, volgens van *Rijnland's* wege verrichte opnemingen, in Augustus 1903 eene hoogte van 0.27 tot 0.08 M. ÷ A.P. bij eene kruinsbreedte van 0.65 tot 1.10 M.

De bemaling geschiedt door een windschepradmolen met ijzeren assen en roeden, genaamd *Zelden van pas*, staande aan de westzijde van en uitslaande op de *Trekvaart*, een eindweegs benoorden de *Postbrug*. De molen heeft eene vlucht van 23 M.; de middellijn van het scheprad is 5.60 M. en de breedte der schoepen 0.40 M. Het polderpeil bedraagt, volgens opgaaf van het bestuur, des zomers 0.50 en des winters 0.75 M. ÷ A.P. Volgens de waterstaatskaart, evenwel, heeft het polderdeel bewesten de Trekvaart een 0.15 M. hooger peil dan dat beoosten die vaart en bedragen de peilen:

---

[1]) *Rijnland's* O. A. Loqt. 80, n°. 1892.

[2]) Aardrijksk. woordenb. Deel IV, blz. 166.

	Zomerstand.	Winterstand.
westelijk deel	0.75 M. ÷ A.P.	1.00 M. ÷ A.P.
oostelijk deel	0.90 „ ÷ „ „	1.15 „ ÷ „ „

Bij den molen zou dan een rad aangebracht zijn, om het water van het lage naar het hooge deel op te malen [1]). Van een en ander maakt de polderkeur in het geheel geen melding; zij kent aan het bestuur alleen de bevoegdheid toe, in bijzondere gevallen van het polderpeil af te wijken.

De molentocht van het oostelijk deel loopt in rechte lijn van het noordoosten naar het zuidwesten en wordt, nabij den molen, door een gronddduiker onder door de *Trekvaart* geleid. Hij vormt tevens de grensscheiding tusschen de gemeenten *Sassenheim* en *Voorhout*, en is eigendom van den polder.

In het westelijk deel wordt de hoofdmolentocht gevormd door het verlengde van den tocht van het oostelijk deel, vormende eerst in rechte lijn de grensscheiding tusschen de gemeenten *Voorhout* en *Sassenheim* en daarna, in kronkelenden loop, die tusschen de gemeenten *Voorhout* en *Oegstgeest*; ook deze is eigendom van den polder. In den hoofdmolentocht monden, ten noorden en ten zuiden, twee nevenmolentochten uit. Die aan de noordzijde, mede eigendom des polders, begint aan de noordzijde van den na te noemen *Elsgeesterweg*, op de grens tusschen *Voorhout* en *Rijnsburg*, en loopt eerst in noordoostelijke en daarna in zuidoostelijke richting, met een duiker onder doorgenoemden weg, in den hoofdmolentocht iets bezuiden den watermolen uit. Die aan de zuidzijde is korter, loopt van den rijksstraatweg in noordelijke richting, en vormt tevens de grenssloot tusschen *Sassenheim* en *Oegstgeest*.

Een deel der molentochten wordt door den polder, het andere deel en de overige scheidslooten worden door de aangelanden onderhouden, alles op in de polderkeur voorgeschreven afmetingen.

Waterinlating in den polder kan geschieden door een afsluitbaren duiker aan de *Trekvaart* van uit die vaart naar het westelijke polderdeel.

De bovengenoemde *Elsgeesterweg* is een gedeeltelijk beharde polderweg die, van den *Vinkeweg* tot aan de *Dinsdagsche watering*, door den polder van het zuidwesten naar het noordoosten loopt, doch daarbij door de *Trekvaart* wordt afgesneden. Hij is eigendom van en wordt onderhouden door den polder. Ditzelfde is het geval met de z.g. *Nieuwe laan*, vroeger ook de *Korte Laan* geheeten, die van den *Elsgeesterweg* nabij en ten westen van de *Trekvaart*, noordwestwaarts opschiet naar den *Voorhouterweg*.

Het oostelijke puntje van het oostelijk polderdeel wordt, van af de *Dinsdagsche watering* nabij de scheiding tusschen *Voorhout* en *Sassenheim* tot aan den rijksstraatweg, evenwijdig aan de *Trekvaart* doorsneden door den spoorweg *Leiden—Haarlem*. Ingevolge overeenkomst van 10 Maart 1842, geregistreerd te *Noordwijk* den 5 April d.a.v., betaalt de Hollandsche IJzeren Spoorweg

---

[1]) Alphabetische lijst der Polders in *Rijnland*, blz. 7.

aatschappij voor de door den spoorweg ingenomen poldergronden, ter grootte an 2.48.81 H.A., eene vaste, jaarlijksche som van *f* 9.95 als polderlasten, beekend à *f* 4.— per H.A.

Het polderbestuur bestaat uit een Schout en twee Poldermeesters; het zetelt te *Rijnsburg*.

De polderlasten bedroegen, behalve voor de bovengenoemde spoorweggronden, in de jaren 1898—1902 resp. *f* 4.—, *f* 3.50, *f* 4.—, 3.50 en *f* 4.— per H.A. en werden telkens geheven over 325.64.45 H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 128).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE POLDER MORSEBEL.

Gemeente: *Oegstgeest.*

Juni 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

De polder *Morsebel* vormt het grootste gedeelte van het driehoekige terrein begrepen tusschen den rijksstraatweg van het *Haagsche Schouw* naar *Haarlem* ten noordwesten, de *Trekvaart* van *Leiden* naar *Haarlem* ten noordoosten en het *Oegstgeesterkanaal* ten zuiden. Van dit terrein liggen echter *niet* binnen de poldergrens: 1°. het noordelijk puntje, ten noorden van den z.g. *Ouden Dam*, zijnde de grensscheiding tusschen de gemeenten *Oegstgeest* en *Sassenheim* en 2°. het zuidwestelijk, uit boezemland bestaande deel, grootendeels begrensd door de *Poelsloot* en de daarnevens loopende *Poelsteeg.*

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van omstreeks 83 H.A.

Langs het *Oegstgeesterkanaal* wordt de polder beschermd door hooge boorden, waarvan de buitenglooiingen in onderhoud zijn bij het Hoogheemraadschap van *Rijnland.* De kade langs de *Trekvaart* wordt door den polder onderhouden en had, volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen, in Juli 1903 eene kruinshoogte van 0.19 tot 0.05 M. ÷ A. P. en eene kruinsbreedte van 0.40 tot 0.80 M.

De bemaling heeft plaats door een windschepradmolen met houten as, één ijzeren en één houten wiek, staande aan en uitslaande op de *Trekvaart.* De molen heeft eene vlucht van 16.50 M., het scheprad eene middellijn van 3.50 M. en eene schoepbreedte van 0.25 M.

De hoofdwaterleiding of *Molentocht* bestaat uit twee bochtige takken, de eene komende uit het westelijke, de andere uit het zuidelijke polderdeel en

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42 vlg.

beide naar den molen voerende. De molentocht is eigendom des polders doch wordt, evenals de andere polderslooten, door de aangelanden onderhouden.

Het zomerpeil is, volgens opgave van het polderbestuur, 0.95 en het winterpeil 1.05 ÷ A.P. Inlating van water kan plaats hebben uit de *Trekvaart* door een inlaatduiker nabij den molen; deze duiker is in onderhoud bij den polder.

De *Poelsteeg*, loopende ongeveer langs den zuidwestelijken polderrand, verbindt het *Oegstgeesterkanaal* met den rijksstraatweg doch heeft een zijtak, die den polder tot aan de *Trekvaart*, nabij den molen, doorsnijdt. Zij is eigendom der gemeente *Oegstgeest* doch wordt, deels als puin- of koolaschweg, door den polder onderhouden, evenals eene brug over den westelijken molentocht.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De omslag, telkens geheven over 82.53.51 H.A., bedroeg in de jaren 1898–1902 resp. *f* 3.25, *f* 5.—, *f* 13.—, *f* 9.— en *f* 6.— per H.A. Vrijdom van omslagen is bij het bijzonder reglement toegekend aan eigendommen van den polder en aan landen die, ofschoon in den ring van den polder gelegen, daarop niet afwateren.

Het bijzonder reglement van den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n° VIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d.a.v. n° 10 (B. P. B. n°. 436). Eene wijziging, strekkende tot verbetering der grensomschrijving, werd nog vastgesteld bij Statenbesluit van 21 Juli 1886 n°. V*b* [2]), goedgekeurd bij K. B. van 27 Augustus d.a.v. n°. 13 (B. P. B. n°. 873).

De polder heeft geene keur.

DE POLDER HOOGEWEG.

Gemeenten: *Noordwijk, Rijnsburg, Voorhout.*

Mei. 1904.

T. K. 402. W. K. 's Grav. 1.

De polder *Hoogeweg*, volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [3]) gesticht in 1652, wordt begrensd:

aan de noordwestzijde door de *Maandagsche watering*;

aan de noordoostzijde eerst door de *Dinsdagsche watering*, van af het punt waar de *Maandagsche watering* haar kruist tot aan den *Noordwijkschen hoek* en daarna door de *Trekvaart* van *Leiden* naar *Haarlem* van af den *Noordwijkschen hoek* zuidoostwaarts tot aan de boezemgronden rondom het seminarium *Hageveld*;

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861, blz. 20 vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1886, blz. 131 en 133.

[3]) Deel II, blz. 219.

aan de zuidoostzijde eerst door die boezemgronden en daarna door den *Voorhoutschen weg*, hem scheidende van den polder *Elsgeest*, en

aan de zuidwestzijde door de hooge boezemgronden van *Rijnsburg*, genaamd *Trappenberg*, en daarvan grootendeels door eene boezemsloot gescheiden.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van ongeveer 210 H.A., waarvan het grootste, noordwestelijke deel ligt onder de gemeente *Noordwijk*, een kleiner, oostelijk deel onder de gemeente *Voorhout* en het kleinste, zuidelijke deel onder de gemeente *Rijnsburg*.

De scheidingsslooten tusschen de gemeenten onderling vormen tevens de hoofdwaterleidingen en voeren noordwaarts naar den poldermolen, welke uitslaat op en staat aan de *Dinsdagsche watering*, ter plaatse waar deze een rechten hoek maakt. Deze hoofdwaterleidingen moeten, evenals de overige polderslooten, op in de keur voorgeschreven afmetingen door de aangelande eigenaars onderhouden worden. De molen is een windschepradmolen met ijzeren as en houten wieken, met eene vlucht, volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]), van 26.90 M. Het scheprad heeft eene middellijn van 3.84 M. en eene schoepbreedte van 0.33 M. Het hart der wateras ligt op 0.32 M. ÷ A.P.

De waterkeering langs de *Trekvaart* wordt gevormd door het jaagpad dat eigendom is van en onderhouden wordt door de gemeente *Leiden*; het ligt buiten de administratieve poldergrens. Langs een deel van de *Maandagsche watering* vormt de *Hoogeweg*, zijnde een polderweg, en eigendom des polders, tevens de waterkeering. Alle overige polderkaden langs boezemwater worden door de eigenaars onderhouden en moeten volgens de keur eene hoogte hebben = A.P.

De zomerstand in den polder is volgens de waterstaatskaart 0.75 M. ÷ A.P. Vermoedelijk is hij echter inderdaad lager. Althans de keur geeft verschillende zomerstanden aan, die allen lager zijn, als: voor den molentocht 1.60, voor de scheidingsslooten binnen in den polder 1.40 en voor de scheidingsslooten langs de aan polderkaden grenzende perceelen 1.15 M. ÷ A.P. Deze laatsten hebben dus een hoogere ligging dan de overigen.

Waterinlating is tegenwoordig nooit meer noodig. Eene vroeger bestaan hebbende gelegenheid om water in den polder te malen, is thans vervallen.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters; het zetelt te *Noordwijk*.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1901 *f* 2.— per H.A. en werd geheven over 193.94.56 H.A. In 1902 bedroeg hij *f* 3.75 per H.A. en werd geheven over 193.78.90 H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 139).

---

[1]) Deel II, blz. 218.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vlg.

Wijzigingen werden nog aangebracht bij Statenbesluiten van 12 Juli 1859 n°. VIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 30 Juli d.a.v. n°. 44 (B. P. B. n°. 304) en van 11 Juli 1893 n°. XIV [2]), goedgekeurd bij K. B. van 7 Augustus d.a.v. n°. 20 (B. P. B. n°. 941). Eerstgenoemde wijziging strekte tot verbetering van de grensomschrijving en laatstgenoemde tot verhooging der jaarwedden van de bestuursleden en van den secretaris en den penningmeester.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1903.

B. Polders bezuiden den Rijn.

Groep I. *De polders malende op den Gouweboezem (XVI).*

DE POLDER RIJNEVELD.

Gemeenten: *Alphen, Reeuwijk.*

Nov. 1904.

T. K. 442. W. K. Utr. 3.

Van de polders malende op den *Gouweboezem* zullen eerst, in volgorde van het noorden naar het zuiden beschreven worden, die, welke aan de *oostzijde* van de *Gouwe*, en daarna, in volgorde van zuid naar noord, die, welke aan de *westzijde* van dit boezemwater liggen.

De noordelijkste van de aan de oostzijde gelegen en op den *Gouweboezem* malende polders is de polder *Rijneveld.*

Hij bestaat uit den eigenlijken polder *Rijneveld* ten westen en het daaraan grenzende blok *Spoelwijk* ten oosten.

De polder wordt begrensd:

aan de *westzijde* door de *Gouwe*;

aan de *noordzijde* door de zuidelijke grens van den polder *Steekt*, waarvan hij gescheiden wordt door de tot dien polder behoorende *Toegangs-* of *Alpherkade*, zijnde, langs het blok *Spoelwijk*, tevens de grensscheiding tusschen de gemeenten *Alphen* ten noorden en *Reeuwijk* ten zuiden;

aan de *oostzijde* door het blok de *Wijk* van den polder *Reeuwijk* en daarvan gescheiden door de *Oostlaan* behoorende tot het blok *Spoelwijk* van den polder *Rijneveld*; en

aan de *zuidzijde* eerst, langs het blok *Spoelwijk*, door de tot den *Vereenigden polder aan de oostzijde van de Gouwe* (in het vervolg kortheidshalve *Vereenigden polder* te noemen) behoorende *Achterkade* welke tusschen de tot *Rijneveld* behoorende *Spoelwijkerlaan* en den noordelijken ringdijk van polder *Middelburg* in ligt, vervolgens, over een kleinen afstand noordwaarts, door

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 48, vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1893, blz. 81.

het tot *Rijneveld* behoorende *Spoelwijkerdijkje* en eindelijk, weder westwaarts, door den mede tot *Rijneveld* behoorenden *Groenen weg.*

Het *Spoelwijkerdijkje* en de *Groene weg* scheiden beiden den polder van den *Vereenigden polder* en vormen tevens de grensscheiding tusschen de gemeenten *Reeuwyk* en *Alphen* resp. ten oosten en noorden en *Boskoop* resp. ten westen en zuiden.

In het noordwaarts verlengde van het *Spoelwijkerdijkje* loopt, evenwijdig met de *Oostlaan*, de *Ruigekade* die het blok *Spoelwijk* ten oosten afscheidt van den eigenlijken polder *Rijneveld* ten westen en tevens de grensscheiding vormt tusschen de gemeenten *Reeuwijk* en *Alphen*.

Het deel *Rijneveld*, onder *Alphen*, is groot ongeveer 290 H.A.; het deel *Spoelwijk*, onder *Reeuwijk*, is groot ongeveer 85 H.A. De geheele polder beslaat dus een oppervlakte van omtrent 275 H.A.

De kade langs de *Gouwe* met daarop gelegen jaagpad is eigendom der provincie *Zuid-Holland* en, krachtens de in 1898 tot stand gekomen *Verordening op de Gouwekaden* [1]), bij haar ook in onderhoud tegen betaling door den polder van eene uitkeering van *f* 288.— 's jaars.

De *Groene weg*, het *Spoelwijkerdijkje*, de *Spoelwijkerlaan* en de *Oostlaan* staan onder keur van den polder en moeten door de onderhoudsplichtigen onderhouden worden, de drie eerstgenoemden op eene breedte van 3.00 M., behard met fijne puin of koolasch, en met wederzijdsche dosseeringen van 0.50 M., laatstgenoemde op eene breedte van 2.00 M., en allen op eene hoogte van 0.70 M. boven het straks te noemen polderpeil.

De polder *Rijneveld* wordt van zuid naar noord nog doorsneden door het *Goudsche rijpad*, een kunstweg, eigendom der gemeente *Gouda*, verbindende den *Reijerskoopschen weg* in den *Vereenigden polder* met den *Hoogen Rijndijk* tusschen *Alphen* en *Zwammerdam.*

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren as en roeden, staande aan en uitslaande op de *Gouwe* [2]). De molen heeft eene vlucht van 25.30 M., het scheprad eene middellijn van 5.44 M. en eene schoepbreedte van 0.43 M.; de wateras ligt op 0.30 M. + A. P., de bovenkant van den opleider op 1.25 M. ÷ A. P.

Hoofdwaterleidingen zijn: 1°. de wateringen langs den zuidelijken polderrand ten noorden langs den *Groenen weg* en de *Spoelwijkerlaan*; 2°. de *Toegangs-* of *Alpherwatering* langs den noordelijken polderrand ten zuiden langs de *Toegangskade*, en 3°. de molensloot die deze *Toegangswatering* op korten afstand van de *Gouwekade* verbindt met den poldermolen. Zij moeten allen door de aangelande onderhoudsplichtigen op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden worden.

Het polderpeil is in de keur bepaald op 1.90 M. ÷ A. P.

---

[1]) Zie onder-afdeeling III hierboven.

[2]) In 1905 vervangen door een hevelcentrifugaalpomp, gedreven door een zuiggasmotor.

Waterinlating geschiedt, bij drooge tijden, door openzetting van de molenwachtdeur [1]). Voor het leggen van particuliere inlaatduikers vordert de keur schriftelijke vergunning van het polderbestuur.

In de *Toegangskade* bevindt zich een schuifduiker, die den polder *Steekt* met den polder *Rijneveld* in verbinding kan brengen. Een dergelijke duiker bevindt zich eveneens in den *Groenen weg* ter verbinding van den polder *Rijneveld* met den *Vereenigden polder*. Die duikers dienen tot wederkeerige hulpverleening door de drie polders onderling bij hoog water. De hulpverleening is, naar het schijnt, niet contractueel geregeld, doch berust op gewoonte, welke gewoonte medebrengt, dat de polder die hulp verleent van de andere polders een zeker bedrag ontvangt, berekend naar het aantal maaluren, benevens eene zekere schadeloosstelling voor den molenaar of machinist. Eene dergelijke hulpverleening had nog in 1903 door den *Vereenigden polder* plaats, waarvoor deze van *Rijneveld* eene bijdrage ontving van *f* 250.— benevens *f* 16.— voor den machinist en van *Steekt* eene bijdrage van *f* 275.— benevens *f* 32.— voor den machinist. De duiker in de *Toegangskade* wordt onderhouden door polder *Steekt* en die in den *Groenen weg* door polder *Rijneveld*.

De *Ruigekade*, die *Spoelwijk* van *Rijneveld* afscheidt, is eigendom van en, met twee daarin gelegen verbindingsduikers, in onderhoud bij den polder.

Nog onderhoudt de polder twee losplaatsen aan de binnenzijde van de *Gouwekade*.

Het polderbestuur bestaat uit een Dijkgraaf en twee Poldermeesters; het zetelt te *Alphen*.

Thans een woord over de geschiedenis, waarbij tevens de reglementeering behandeld zal worden.

Voorheen behoorde *Spoelwijk* niet tot *Rijneveld* en vormde *Rijneveld* op zijne beurt met den tegenwoordigen polder *Steekt* ééne landstreek onder *Alphen*, „tusschen der Goudsluyse ende Swammerdamme" waaraan door AELBRECHT VAN BEIEREN bij handvest van 4 Januari (Manendaghs na jaerdagh, althans volgens VAN MIERIS [2]) en PLEMPER [3]); SIMON VAN LEEUWEN [4]) spreekt van „des namiddachs na Jaerdach") 1360 een watergang geschonken werd naar den *IJssel*.

Bij vonnis van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* van 11 Juni 1557 [5]) werden *Croosheemraden aan de Oostzijde van Alphen* (d. i. dus nog steeds *Steekt* en *Rijneveld* te zamen) in het genot dier uitwatering bevestigd.

---

[1]) Sedert de opheffing van den windmolen, in 1905, geschiedt zij door een duiker van uit den voorwaterloop van de centrifugaalpomp.

[2]) Charterb. Deel III, blz. 124.

[3]) Beschrijving van de Heerlijkheid en het dorp *Alphen*; blz. 235.

[4]) Handv. v. *Rijnland*, blz. 173.

[5]) *Rijnlands* O. A. Loqt. 27 no. 985.

Bedoelde watergang is de, thans grootendeels verveende en drooggevallen *lpher wetering* of *Alphens*. Zij liep eerst in twee takken, waarvan de noorde- ‌ȷke begon aan den *Hoogen Rijndijk* en de westelijke aan de *Gouwe* langs de egenwoordige *Toegangskade*, aan welker oostelijk uiteinde de twee takken ich vereenigden om eerst zuidwaarts tusschen *Spoelwijck*, *Nieucoop*, *Foreest* en *Middelborch* ten westen en *de Wijck*, *Voshol*, *Tempel* en *'t Nieu-dorp* ten oosten, daarna oostwaarts tusschen *'tNieu-dorp* en *Cleyn Ouwe Rewijck* ten noorden en *Bloemendael* ten zuiden en eindelijk weer beoosten langs *Bloemendael* zuidwaarts, iets ten oosten van *Gouda* en ten westen van de tegenwoordige *Breëvaart* uit te loopen in den *IJssel* met eene, thans verdwenen sluis in den *IJsseldijk* [1]). Ook *Spoelwijck* schijnt later, wellicht tusschen 1611 en 1647 op die *Alpherwetering* met een eigen molen te hebben uitgeslagen; alhans op de kaart van BALTHASAR van 1611 komt die molen nog niet, op die van DOU van 1647 echter wel voor.

Van de *Alpherwetering* leeft de herinnering nog in den naam *Alphens* over bijna hare geheele lengte voort. Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [2]) is die *Alphens* bij den overgang op *Rynland* (bedoeld wordt zeker de straks te noemen inneming in bemaling bij *Rijnland*) in 12 perceelen in erfpacht uitgegeven, en het deel het naast aan de polders, eigendom der twee polders gebleven. Inderdaad staat het deel der *Alphens* langs geheel *Spoelwijk* en langs het noordelijk deel van *Middelburg* nog heden kadastraal ten name van beide polders. De inkomsten en uitgaven uit dit gemeenschappelijk bezit voortvloeiende worden afzonderlijk geadministreerd en de baten over de polders *Steekt* en *Rijneveld* verdeeld in verhouding van 659.98.27 en 286.29.35 H.A. Deze administratie schijnt contractueel niet geregeld te zijn, doch te rusten op oude herkomsten; ook de opbrengst van de *Ruigekade*, die echter staat ten name van *Rijneveld* alleen, wordt van oudsher op dezelfde wijze in de administratie begrepen.

De aldus met een watergang begiftigde landstreek werd gemeenlijk onder den naam van de *Oostzijde* (van *Alphen*) aangeduid. Eerst in den aanvang der 17[de] eeuw kwam in den toestand verandering en werden de deelen *Rijneveld* en *Steekt* van elkander gescheiden. Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [3]) had die afscheiding feitelijk reeds plaats in 1582. Het verzoek om met een eigen molen an de *Gouwe* op *Rijnland* te mogen afwateren werd door ingelanden van *Rijneveld* echter eerst den 12 April 1597 gedaan [4]) en den 2 Januari 1601 [5]) herhaald, waarop den 21 Augustus 1602 [6]) het consent van *Rijnland* daartoe

[1]) Vgl. de kaart van DOU van 1746.
[2]) Deel II, blz. 221.
[3]) Idem.
[4]) *Rijnland's* O.A. Loqt. 3 no. 135.
[5]) *Rijnland's* O.A. Loqt. 21 no. 832.
[6]) *Rijnland's* O.A. Loqt. 49 no. 1406.

volgde, op welken dag schout en poldermeesters van *Rijneveld* zich tevens, bij verbandbrief [1]), onder *Rijnland's* jurisdictie stelden.

Zoo werd *Rijneveld* een onder *Rijnland* ressorteerende afzonderlijke polder. Als gezegd behoorde *Spoelwijk* destijds nog niet tot den polder. De uitmaling van dit blok op de *Alpherwetering* schijnt spoedig niet meer te hebben voldaan. Althans de eigenaren van de in het blok gelegen gronden trachtten herhaaldelijk op andere wijze in hunne waterloozing te voorzien. Zoo werd in 1665 eene eigen uitloozing naar den *Rijn* te *Zwammerdam* met een eigen molen gemaakt. Die molen werd later echter weder afgebroken en aan *Rijneveld* verzocht, dat de landen van *Spoelwijk* bij *Ryneveld* in bemaling zouden worden opgenomen tegen uitkeering van 100 ducatons in eens en jaarlijksche bijdrage in de polderlasten morgen morgensgelijk. Niettegenstaande dit verzoek werd geweigerd, werd de *Ruigekade* toch herhaaldelijk doorgestoken [2]). Hierover ontstond natuurlijk eene procedure, waarin Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* den 5 October 1711 sententie wezen [3]). In die sententie werd bepaald, dat de landen van *Spoelwijk* en de *Alphens* hun water door de opening in de *Rijneveldsche* (nu *Ruige-*) *kade* op *Rijneveld* zouden loozen, mits jaarlijks contribueerende op de wijze als later door Dijkgraaf en Hoogheemraden zou worden gereguleerd. Bij hunne resolutie van 4 October 1712 [4]) werd die contributie, zoolang *Spoelwijk* en de *Alphens* van die uitwatering zouden genieten, bepaald op ²/₅ van den gewonen *Rijneveldschen* omslag per morgen.

Deze regeling bleef sedert onafgebroken voortbestaan, ook toen bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 n°. V [5]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n°. 313) een bijzonder reglement voor polder *Rijneveld* werd vastgesteld, waarbij *Spoelwijk* nog buiten de poldergrens werd gelaten en omtrent de wederzijdsche verhouding geen bepalingen werden opgenomen.

Eerst in 1874 wendden zich de ingelanden van *Rijneveld* tot Gedeputeerde Staten met verzoek te willen bevorderen, dat de landen onder *Spoelwijk* gelijke lasten zouden betalen als die in hunnen polder of dat, indien dit op bezwaren mocht stuiten, *Rijneveld* ontslagen zou worden van de bemaling van *Spoelwijk*. Dit verzoek werd met een breed gemotiveerd [6]) voorstel tot reglementswijziging bij de Staten overgebracht. Bij die wijziging werd beoogd, *Spoelwijk* binnen de grenzen van *Rijneveld* te brengen, en de landen gelijkelijk in de polderlasten te doen bijdragen, alzoo met te niet doening van de resolutie van 4 October 1712 hierboven genoemd. In den boezem der Staten bleek echter de

---

1) *Rijnland's* O.A. Loqt. 49 no. 1406.
2) *Rijnland's* N.A. Loqt. 4 no. 113.
3) *Rijnland's* O.A. Loqt. 27 no. 974.
4) Idem.
5) Not. Prov. Staten; Herstverg. 1859; blz. 30 vlg.
6) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1874; Bijlage 60.

meerderheid van gevoelen te zijn, dat de bij die resolutie getroffen regeling behoorde te worden gehandhaafd. De reglementswijziging, welke bij Statenbesluit van 11 November 1874 n°. XIV [1]), goedgekeurd bij K. B. van 7 December d.a.v. n°. 22 (B. P. B. n°. 740) werd vastgesteld, hield dan ook, behalve inlijving van *Spoelwijk* bij den polder en daarmede verband houdende verhooging van jaarwedden en van administratiekosten, de bepaling in (art. 8) dat vrijdom der omslagen is toegekend aan kaden die het eigendom des polders zijn (d. i. de *Ruigekade*) en voor $^3/_5$ aan de landen van *Spoelwijk*. Op een adres van 20 ingelanden van polder *Rijneveld* houdende bezwaren tegen dien toegekenden vrijdom, werd bij Statenbesluit van 13 Juli 1875 n°. XXXV [2]), met handhaving van het wijzigingsbesluit van 11 November 1874, afwijzend beschikt.

Ingevolge de, thans reglementair bevestigde regeling werd de omslag in de jaren 1898—1902 in *Rijneveld* geheven over 286.29.35 en in *Spoelwijk* over 85.17.16 H.A. en bedroeg die omslag voor *Rijneveld* resp. *f* 3.—, *f* 3.50, *f* 4.50, *f* 4.— en *f* 4.— per H.A. en voor *Spoelwijk* resp. *f* 1.20, *f* 1.40, *f* 1.80, *f* 1.60 en *f* 1.60 per H.A.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE VEREENIGDE POLDER AAN DE OOSTZIJDE VAN DE GOUWE.

Gemeenten: *Boskoop, Reeuwijk, Waddinxveen* [3]).

Nov. 1904.

T. K. 422, 461. W. K. Utr. 3.

De landstreek begrepen tusschen de *Gouwe* ten westen, *Rijneveld* en *Spoelwijk* ten noorden, *de Wijck*, *Voshol*, *Tempel* en *'t Nieudorp* — thans behoorende tot den polder *Reeuwijk* en tot den daarin later ontstanen *Tempelpolder* — ten oosten en *Bloemendael* en *Cort Bloemendael* ten zuiden bestond voorheen uit de stukken *Achter den Biesen*, *Voor den Biesen* en *Reijerscoop*, welke samen het deel *Hoog-Boscoop* uitmaakten van de Hooge heerlijkheid *Boscoop*, uit de ten zuiden daarvan gelegen heerlijkheden *Suytwijck* en *Randenburch* en uit de blokken *Nieucoop*, *Foreest* en *Middelborch* ten oosten.

Deze streek waterde in oude tijden af op den *IJssel*. Op St. Lambrechtsdag 1357 werd een verdrag gesloten tusschen MARGRIETE VAN LANGHERACK, abdisse tot *Rhijnsburch*, DIDERIC, Heer van BREDERODE, HARPER VAN FOREEST en WILLEM MABELEIJ JOUCKE uit de *Waerder*, voor hen en hunne nakomelingen aangegaan,

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1874; blz. 93.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1875; blz. 97.

[3]) De gemeente *Waddinxveen* wordt, ten onrechte, in het opschrift van het bijzonder Reglement niet vermeld.

tot het houden van den watergang door die van *Boskoop* aan de oostzijde van de *Gouwe*, van *Swdwijck*, *Middelburch* en *Randenburch* gekocht, om te wateren in den *IJssel*, van den Heer van BEIJMOND, zullende nu of later de Schout van *Middelburch* met 2 heemraden, die van *Boskoop* met 3, die van *Suitwijck* met 1 en die van *Randenburch* met 1 heemraad dien watergang schouwen [1]. In eene sententie van 17 Juli 1516 door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* uitgesproken tusschen die van *Buscoop*, *Middelburch*, *Randenburch*, *Suidelwijck*, eischers ter eener- en gemeene Ingelanden van *Rijnland* verweerders ter andere zijde, wegens de ongehoudenheid van eischers, uitwaterende op den *IJssel*, tot betaling in de *Rijnlandsche* ongelden, werd beslist dat de eischers met de gemeene ingelanden van *Rijnland* naar ouder gewoonte mede moesten betalen [2].

In 1516 had de streek dus nog hare uitwatering op den *IJssel*. In 1610 waren echter reeds molens op de *Gouwe* gesticht; althans op de kaart van *Balthasar* (1610—1615) komen die molens voor. Vermoedelijk had de inpoldering plaats omstreeks 1576, want in 1577 zond de Vereenigde polder zijne eerste rekening bij *Rijnland* in [3].

Voor den aldus uit verschillende deelen samengestelden Vereenigden polder was o.a. den 2 November 1807 een reglement van wege *Rijnland* geapprobeerd [4].

Onder het regime van het Algemeen polderreglement werd de polder onder den naam van *Vereenigden polder aan de oostzijde van de rivier de Gouwe* bij Statenbesluit van 4 November 1858 n°. IV [5], goedgekeurd bij K. B. van 27 November d.a.v. n°. 61 (B. P. B. n°. 252) op nieuw gereglementeerd. Bij dit nieuwe bijzondere reglement was het Bestuur opgedragen aan een Dijkgraaf en 5 Heemraden, van welke één gekozen moest worden uit elk der blokken *Reyerskoop*, *de Biezen*, *Zuidwijk*, *Middelburg* en *Randenburg*.

Intusschen was *Middelburg*, dat beschouwd werd te bestaan uit de blokken *Nieucoop* ten noorden, *Foreest* in het midden en het eigenlijke *Middelborch* ten zuiden, krachtens consent van 2 Juli 1802 in vervening, om daarna te worden bedijkt en drooggemaakt. Als zoodanig stond het onder een eigen Veenbestuur. Toen in 1864 de bedijking gereed was, en de droogmakerij van een eigen gemaal op de *Gouwe* was voorzien, werd het blok *Middelburg* bij Statenbesluit van 9 November 1864 n°. XII [6], goedgekeurd bij K. B. van 29 November d.a.v. n°. 49 (B. P. B. n°. 640) van den *Vereenigden polder* afgescheiden en de grenzen van dezen laatste dus ingekrompen. In verband hiermede werd

---

[1]) *Rijnland's* O. A. Loqt. 27 n°. 974.
[2]) *Rijnland's* O. A. Loqt. 27 n°. 976.
[3]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 223.
[4]) *Rijnland's* N. A. Loqt. 13 n°. 12.
[5]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1858, blz. 23, vlg.
[6]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1864, blz. 49.

het aantal Heemraden van den *Vereenigden polder* teruggebracht tot vier en werden de jaarwedden van de bestuursleden iets verlaagd. *Middelburg* bleef sedert tot 1868 staan onder beheer van zijn veenbestuur tot het bij Statenbesluit van 15 Juli 1868 tot een afzonderlijken polder, welke hieronder beschreven wordt, gereglementeerd werd.

Van de vier Heemraden van den *Vereenigden polder* moest sedert de afscheiding van *Middelburg*, één gekozen worden uit elk der vier overgebleven blokken *Reyerskoop*, *de Biezen*, *Zuidwijk* en *Randenburg*. Deze bepaling bleek op den duur belemmerend te werken op eene goede samenstelling van het bestuur, wijl de keuze te zeer beperkt was. Bij Statenbesluit van 24 Juli 1883 n°. XVI [1], goedgekeurd bij K. B. van 16 Augustus d.a.v. n°. 24 (B. P. B. n°. 843) werd dan ook, op verzoek der Ingelanden, de beperkende bepaling geschrapt en alleen het reeds in het reglement van 1858 vereischte grondbezit van 4 H.A. omslagplichtig land gehandhaafd.

Zooals het reglement na bovengenoemde wijzigingen luidde, gaf de grensomschrijving, die sedert 1864 ongewijzigd was gebleven, den toestand weer van vóór de drooglegging van *Middelburg*. Die grensomschrijving was dus foutief, omdat nog geen rekening was gehouden met het feit dat *Middelburg*, tusschen den zuidelijken rand van den *Vereenigden polder* en den noordelijken rand van polder *Bloemendaal* eene eigen uitwatering op de *Gouwe* had verkregen. Om deze onjuiste omschrijving te herstellen werd in 1901 overgegaan tot wijziging der reglementen van den *Vereenigden polder* zoowel als van *Middelburg* en *Bloemendaal*. Van deze gelegenheid werd tevens gebruik gemaakt om het geheele reglement te herzien en diens tekst opnieuw in zijn geheel vast te stellen. Vooreerst werden uit den naam de minder juiste woorden „de rivier" geschrapt, zoodat de polder sedert officieel den aan het hoofd dezes gestelden naam voert. Maar bovendien moest voorzien worden in eene leemte welke in de reglementen van den *Vereenigden polder* en van *Middelburg* nog steeds bestond.

Toen in 1864 *Middelburg* van den *Vereenigden polder* zou worden afgescheiden vielen er verschillende gemeenschappelijke waterstaatsbelangen te regelen. Daartoe werd den 12 Juli 1864 eene den 9 Augustus d.a.v. door Gedeputeerde Staten goedgekeurde overeenkomst gesloten. Voor nadere bijzonderheden verwijzende naar de beschrijving van polder *Middelburg*, hieronder, vermelden wij hier dat de voornaamste der geregelde punten betroffen:

I. Het onderhoud van eenige tot dusver gemeenschappelijke werken, als:

de straks te noemen schutsluis tusschen de *Gouwe* en den *Vereenigden polder*;

de hoefslagen op de *Gouwekade*, waarmede de *Vereenigde polder* in privé, als eigenaar, belast was;

eenige tochten en hekken, en

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1883, blz. 156.

eene brug nabij den *Baars*.

II. *De bemaling van de buiten den ringdijk doch binnen de grenzen van Middelburg gelegen perceelen*, en

III. *Het onderhoud van de hoefslagen op de Gouwekade.*

Toen bij de nieuwe verordening op de *Gouwekaden* van November 1897 de onderhoudsplicht der polders omgezet werd in den plicht tot betaling van een vast bedrag aan de Provincie, waartegen deze het onderhoud voortaan op zich nam, welk bedrag voor den *Vereenigden polder* was bepaald op *f* 753.— 's jaars rees tusschen de besturen van dien polder en van *Middelburg* een langdurig geschil over de verdere toepassing van het contract van 1864 [1]). Dit geschil vond zijne oplossing in een nieuw contract, dat den 2 April 1900 door beide polders gesloten en den 17 April d.a.v. door Gedeputeerde Staten werd goedgekeurd, en waarbij dat van 1864 werd buiten werking gesteld. De voornaamste bepalingen van dit nieuwe contract waren:

I. Door *Middelburg* zal jaarlijks aan den *Vereenigden polder* worden betaald 3/25 van de som, welke in het vorig dienstjaar door den *Vereenigden polder* is betaald, hetzij ter uitvoering van art. 2 der provinciale verordening op de *Gouwekaden*, hetzij van een anderen aan den *Vereenigden polder* ter zake van het onderhoud der *Gouwekaden* opgelegden last. Hetzelfde bedrag blijft telken jare verschuldigd wanneer door den *Vereenigden polder* de betaling der door dezen verschuldigde som, hierboven bedoeld, te eeniger tijd mocht worden afgekocht. De polder *Middelburg* is dan evenwel te allen tijde bevoegd, zich van deze verplichting te bevrijden door aan den *Vereenigden polder* te betalen 3/25 gedeelte van de door dezen betaalde afkoopsom.

II. De *Vereenigde polder* is verplicht de perceelen, welke gelegen zijn binnen de grens doch buiten den ringdijk van *Middelburg*, blijvend te bemalen, en zulks tegen betaling door *Middelburg* van een jaarlijksch bedrag per hectare van die perceelen, gelijkstaande aan den jaarlijkschen gewonen of buitengewonen omslag welken door den *Vereenigden polder* in dat jaar van de binnen diens grenzen gelegen gronden geheven wordt.

III. Het onderhoud van den *Middelburgschen weg* met de daarin gelegen bruggen komt voortaan geheel ten laste van *Middelburg*.

IV. Het onderhoud van de andere, in het contract van 1864 sub I genoemde werken komt voortaan geheel ten laste, de opbrengst der schutsluis geheel ten bate van den *Vereenigden polder*.

V. *Middelburg* zal aan den *Vereenigden polder* voor of op 1 Juli 1900 betalen eene som in eens van *f* 300.—, waartegenover laatstgenoemde afstand doet van het vorderen van eenige verdere bijdrage over de jaren 1898 en 1899.

Het waren, nu, de punten I en II die in het nieuwe bijzondere reglement

---

[1]) Zie o. a. Provinciaal verslag over 1899, blz. 76.

uden moeten worden opgenomen, ten einde aan de getroffen regeling reglementaire sanctie te verzekeren.

Dit nieuwe bijzondere reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 23 li 1901 n°. XIX [1]), goedgekeurd bij K.B. van 6 September d.a.v. n°. 34 (B. B. n°. 1082). De bedoelde punten werden daarin opgenomen onder de tt. 8 en 7.

De omslag van de landen bedoeld sub. II werd in de jaren 1900—1902 lkens geheven over 11.92.03 H.A.

De jaarlijksche uitkeering bedoeld sub I bedroeg sedert 1900 steeds $^3/_{25}$ van 753.— of *f* 90.36.

Behalve de bovenomschreven, thans in het reglement vastgelegde verhouding t polder *Middelburg* bestaat er nog eene, naar het schijnt niet contractueel regelde, doch op oude gewoonte steunende verhouding tusschen den *Vereenigden polder*, den polder *Rijneveld* en den polder *Steekt* onderling. Zij bestaat erin, dat de drie polders elkander wederkeerig, bij hoog water, hulp verleenen, aartoe zoowel in de waterkeering tusschen *Steekt* en *Rijneveld* als in die sschen *Rijneveld* en den *Vereenigden polder* schuifduikers zijn aangebracht.

Zie overigens de beschrijving van polder *Rijneveld* hierboven.

Thans zullen wij eene technische beschrijving van den tegenwoordigen older geven.

De polder wordt begrensd:

aan de *noordzijde* door den polder *Rijneveld* en daarvan gescheiden eerst oor den tot dien polder behoorenden *Groenen weg*, tevens grensscheiding usschen de gemeenten *Boskoop* en *Alphen* en daarna over korten afstand uidwaarts door het *Spoelwijkerdijkje*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Boskoop* en *Reeuwijk*;

aan de *oostzijde* door den polder *Middelburg* en daarvan gescheiden eerst, t aan den straks te noemen *Reyerskoopschen weg* door hetzelfde *Spoelwijkerdijkje* en daarna, zuidwaarts tot aan het benedenstoomgemaal van *Middelburg* oor den *Middelburgerweg* met dien verstande dat hier het *Spoelwijkerdijkje* oowel als de *Middelburgerweg*, welke over het noordelijk deel tevens de grensscheiding vormen tusschen de gemeenten *Boskoop* en *Reeuwijk*, geheel liggen innen de grenzen van *Middelburg* en dat de kade, genaamd *Achterkade*, welke usschen de *Spoelwijkerlaan* of de zuidelijke grens van het tot polder *Rijneveld* ehoorende blok *Spoelwijk* ten noorden en de noordelijke ringsloot van *Middelburg* ten zuiden, tot aan den noordoosthoek van *Middelburg* doorloopt nog nnen de grenzen van den *Vereenigden polder* ligt, hoezeer zij buiten het olderlichaam uitsteekt [2]);

aan de *zuidzijde* door den tusschenboezem van polder *Middelburg* en daar-

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1901, blz. 94, vlg.

[2]) Deze kade is eigendom van den *Vereenigden polder*.

van gescheiden door de binnen de grenzen van den *Vereenigden polder* liggende kade langs dien tusschenboezem, welke kade nog juist ligt binnen de gemeente *Waddinxveen* (hare noordzijde vormt de grensscheiding dier gemeente met *Reeuwijk*), en

aan de *westzijde* door de *Gouwe*.

De grensscheiding tusschen *Boskoop* ten noorden en *Reeuwijk* ten zuiden loopt door het zuidelijk deel des polders eerst vanaf de *Gouwe* oostwaarts en daarna zuid- en weder oostwaarts naar den *Middelburgerweg*; zij is nog de oude scheiding tusschen *Zuidwijk* en *Reijerskoop* ten noorden en *Randenburg* ten zuiden.

De geheele polder beslaat eene oppervlakte van ruim 600 H.A., waarvan ruim 418 H.A. onder *Boskoop* en ruim 182 H.A. onder *Reeuwijk*.

De kade, tevens jaagpad, lang de *Gouwe* is, zooals hierboven reeds is meegedeeld, sedert de invoering in 1898 van de verordening op de *Gouwekaden*, in onderhoud bij de provincie *Zuid-Holland*.

De eigenlijke waterkeering tusschen *Rijneveld* en den polder is, als gezegd, de tot eerstgenoemden behoorende *Groene weg*. Toch schouwt de *Vereenigde polder* ook de ten zuiden langs dezen loopende z.g. *Ring-* of *Polderkade*, in welker verlengde de boven genoemde *Achterkade* ligt. Zij moet door hoefslagplichtigen volgens de keur onderhouden worden op eene kruinshoogte van minstens 0.80 M. boven het straks te noemen polderpeil en op eene kruinsbreedte van 1.25 M.

De kade ten noorden van den *Middelburgschen* tusschenboezem, langs den zuidelijken polderrand, is eigendom van polder *Middelburg* en bij dezen in onderhoud; de keur geeft omtrent haar echter geen voorschriften.

De bemaling van den polder had vroeger plaats door twee windscheprad-molens staande aan en uitslaande op de *Gouwe*. De eene molen stond in het blok *Zuidwijk*, de andere, zuidwaarts van dezen, in het blok *Randenburg*. Na de afscheiding van *Middelburg* in 1864 werd die tweede molen buiten gebruik gesteld en afgebroken, terwijl de molen in *Zuidwijk* in 1879 vervangen werd door een stoomgemaal. Vergunning tot die vervanging werd verleend bij besluit der Vereenigde Vergadering van *Rijnland* van 21 Februari 1879 n°. XV [1].

Het werktuig van het stoomgemaal heeft een vermogen van 16 P.K. nuttig effect en doet 42 slagen per minuut. De voeding heeft plaats door een Cornwall-stoomketel van 5 atmospheren, lang 5.20 M. en met eene middellijn van 1.90 M. De stookbuis heeft eene middellijn van 0.95 M. Het scheprad heeft eene middellijn van 6.06 en eene schoepbreedte van 0.58 M.

Het polderpeil is in de keur bepaald op 1.98 M. ÷ A. P. In het voor- en najaar wordt de waterstand meestal 0.05 M. lager gehouden. Die waterstand wordt dan geregeld ook door middel van de schutsluis, welke de polder, on-

[1]) Not. V. V. v. *Rijnland* 1879; blz. 62.

middellijk ten noorden van het stoomgemaal onderhoudt. Deze steenen sluis verbindt de *Gouwe* met het polderwater en heeft een dagwijdte van 2.90 M. en een schutlengte van 17.00 M. De slagdrempels liggen op 2.72 en op 3.03 M. ÷ A. P; de deuren keeren tot 0.02 en 0.05 M. ÷ A. P. [1]). Aan de sluis worden schutgelden geheven, waarvoor aan den polder bij Koninklijk besluit telkens voor den tijd van 3 jaren concessie wordt verleend. De sluis wordt te dien einde door den polder verpacht.

Behalve de sluis zijn er aan de binnenzijde langs de *Gouwekade* twee onder polderkeur staande overscheepplaatsen, genaamd *„de Biezentocht"* en *„bij het Weeshuis"*.

Langs de *Gouwe* ligt, met name in de blokken *Voor* en *Achter den Biezen* en *Reyerskoop*, de bebouwde kom der gemeente *Boskoop* voor zoover gelegen aan de oostzijde der *Gouwe.*

Van af de brug over de *Gouwe* te *Boskoop* loopt oostwaarts door de geheele polderbreedte, op de afscheiding tusschen *Voor den Biezen* en *Reyerskoop*, de *Reyerskoopsche weg*, een gemeentekunstweg voerende naar den langs den westelijken rand van polder *Middelburg* zuidwaarts loopenden *Middelburgerweg.*

Van af dien *Reyerskoopschen weg* loopt noordwaarts door den polder het *Goudsche rijpad*, een aan de gemeente *Gouda* behoorende kunstweg voerende naar den straatweg langs den *Hoogen Rijndijk.*

Van af dienzelfden weg voert zuidwaarts het *Zuidwijksche dijkje*, een voetpad, naar den *Randenburgerweg*, die eveneens zuidwaarts loopt langs de buurschap *Randenburg*. Van af dien *Randenburgerweg*, eindelijk, die voor het grootste deel behard is, voert de *Nieuwe Kerkweg*, een kunstweg die kadastraal nog ten name staat van den *polder van Randenburg*, oostwaarts naar den *Middelburgerweg.*

In het noordelijk polderdeel, op de afscheiding van *Voor den Biezen* en *Achter den Biezen* loopt nog de *Biezenweg*, een voetpad dat de *Gouwekade* oostwaarts verbindt met het *Goudsche Rijpad.* Het z.g. *Biezenwegje* verbindt dien *Biezenweg* nog zuidwaarts met den *Reyerskoopschen weg.*

Als hoofdwaterleidingen staan onder schouw des polders de navolgende weteringen:

1°. de wetering ten noorden langs den *Biezenweg*;

2°. die ten oosten langs het *Biezenwegje* tot den *Reyerskoopschen weg*;

3°. die ten westen langs het *Goudsche Rijpad*, genaamd de *Paswetering*;

4°. die ten noorden langs den *Reyerskoopschen weg*;

5°. die ten westen langs het *Zuidwijksche dijkje* en den *Randenburgerweg*;

6°. de *Molenvliet* van af het stoomgemaal oostwaarts tot het *Zuidwijksche dijkje*;

7°. de *Hoogzuidwijksche wetering* langs de oostzijde van het blok *Zuidwijk*

---

[1]) Alphabetische lijst der polders in *Rijnland*; blz. 36.

en haar zuidwaarts verlengde genaamd *Lansing* of *Landscheiding*, tusschen *Randenburg* en *Reyerskoop* door, tot aan de ophaalbrug in den *Middelburgerweg*;

8°. de wetering ten westen langs den *Middelburgerweg* van af de ophaalbrug zuidwaarts tot aan de boezemkade van polder *Middelburg*;

9°. de wetering ten zuiden van het *Kerkpadland* — d. i. het voetpad dat het *Zuidwijksche* dijkje verbindt met den *Randenburgerweg* — tot aan de *Lansing*;

10°. die ten westen van den *Middelburgerweg* van af den *Reyerskoopschen* weg zuidwaarts tot aan de ophaalbrug; en

11°. die ten oosten van de *Gouwekade* van af de boezemkade van polder *Middelburg* noordwaarts tot aan het Armenhuis.

Al deze weteringen moeten door de eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden worden. Slechts die genoemd sub 6°, 9° en 10° worden voor rekening des polders schoongemaakt.

Behalve door de [illegible] heeft in het algemeen geen waterinlating plaats. Tot het leggen van inlaatduikers in de *Gouwekade* is schriftelijke vergunning ook van het Bestuur vereischt. In 1870 werd van gemeentewege zulk een duiker gelegd tot afspoeling van het vuile water der huiserven van *Boskoop*[1].

In den polder bevinden zich eenige omkade terreinen, die door middel van een eigen molentje, op het polderwater uitslaande, een lageren waterstand kunnen handhaven. Tot het hebben van dergelijke molentjes of andere wateropvoerwerktuigen is schriftelijke toestemming van het Bestuur noodig; zij mogen niet in werking worden gesteld tenzij het stoomgemaal werkt of het polderwater 1.90 M. — A.P. staat.

De polderomslag werd in de jaren 1898—1902 resp. geheven over 595.59.14, [illegible], [illegible], [illegible] en 600.70.59 H.A. en bedroeg in die jaren resp. *f* 4.50, *f* 4.50, *f* 4.50, *f* 4.30 en *f* 4.50 per H.A.

Het polderbestuur zetelt te *Boskoop*.

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1896.

DE POLDER MIDDELBURG.

Gemeenten: *Reeuwijk*, *Waddinxveen* [2]).

April 1904.

T. K. 442, 461. W. K. Utr. 3.

De polder *Middelburg* maakte tot 1864 deel uit van den hierboven beschreven *Vereenigden polder aan de Oostzijde van de Gouwe* (voortaan kortheidshalve slechts *Vereenigden polder* te noemen).

---

1) [illegible] Deel II blz. 222.

2) Het bijzonder reglement vermeldt, verkeerdelijk, alleen de gemeente *Reeuwijk*.

buitenberm ter breedte van 1.00 M. op de hoogte van 1.42 M. ÷ A.P., een en ander ingevolge beschikking van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* van 5 Maart 1855 (hierboven reeds genoemd). Deze afmetingen waren mede opgenomen in het droogmakingsplan van 1868. In de tegenwoordige polderkeur komen geene bepalingen omtrent de afmetingen voor; alleen is voorgeschreven, dat de eigenaars op de kruin een berijdbaren weg moeten onderhouden ter breedte van 3.00 M.

Binnen den ringdijk beslaat de droogmakerij eene oppervlakte van ongeveer 280 H.A.

De bemaling heeft plaats door een gang van twee stoomvijzelgemalen, waarvan het beneden gemaal staat aan het zuidelijk deel van den westelijken ringdijk en het bovengemaal aan de *Gouwe* waarop het uitslaat. Beide gemalen worden verbonden door eene ongeveer 700 M. langen, rechten tusschenboezem, tusschen leikaden ingesloten. Die tusschenboezem werd overeenkomstig het plan van droogmaking gegraven ter plaatse waar vroeger de *Potterskade* tusschen den *Vereenigden polder* en den polder *Bloemendaal* lag. Zooals hierboven reeds werd gezegd, is die *Potterskade* den 18 Mei 1860 door het toenmalige veenbestuur van den polder *Bloemendaal* gekocht. De verkoop had plaats o.a. op de volgende voorwaarden:

de kade langs de zuidzijde van den tusschenboezem te maken zou blijven onder schouw van *Bloemendaal* en zou onderhouden moeten worden door *Middelburg*;

de stand van den boezem zou nooit hooger mogen zijn dan 0.30 M. beneden het zomerpeil van *Bloemendaal*;

Middelburg zou te allen tijde gehouden zijn *Bloemendaal* zoo noodig hulp te verleenen in het ontlasten van zijn water tegen een maalloon van *f* 2.— per uur. De daartoe noodige opening in de kade, die niet grooter zou mogen zijn dan de openining van den bovenmolen, zou echter ten laste komen van *Bloemendaal*.

Over de kade langs de noordzijde van den boezem, tegen den *Vereenigden polder*, zwijgt de koopacte.

Tegenwoordig behoort alleen de boezem met het bovengemaal tot het grondgebied van den polder *Middelburg*; de wederzijdsche kaden liggen binnen de grenzen van de aanliggende polders doch zijn eigendom van en in onderhoud bij *Middelburg*. Terwijl echter de *Vereenigde polder* in zijne keur geen voorschriften geeft omtrent de afmetingen der noordelijke boezemkade, moet de zuidelijke boezemkade, volgens de keur van den polder *Bloemendaal* eene hoogte hebben van 0.75 M. boven het zomerpeil (zijnde 1.78 M. ÷ A. P.) en eene kruinsbreedte van minstens 2.50 M.

De twee vijzelgemalen werden, overeenkomstig het droogmakingsplan, aanvankelijk door wind gedreven. Deze bemaling bleek niet krachtig genoeg en werd spoedig tijdelijk versterkt door twee centrifugaalpompen, ieder door een

goedgekeurd bij K. B. van 3 September d. a. v. n°. 17 (B. P. B. n°. 660) een bijzonder reglement voor den polder vastgesteld.

Het Bestuur, bij dit reglement opgedragen aan een Voorzitter en twee Poldermeesters, werd, wegens de vele werkzaamheden waarmede het belast was, bij wijziging, vastgesteld bij Statenbesluit van 9 Juli 1878 n°. XXXV [1]), goedgekeurd bij K.B. van 6 Augustus d.a.v. n°. 31 (B. P. B. n°. 775) nog vermeerderd met twee Poldermeesters; tevens werden de jaarwedden van den Secretaris en van den Penningmeester verhoogd.

De latere reglementswijzigingen zullen wij straks behandelen.

De polder, zooals hij thans bestaat, vormt een zeer langwerpigen rechthoek, waarvan de lange zijde loopt in eene richting noord-zuid. Hij wordt geheel omsloten door een eigen ringdijk, waarlangs, aan de zuid-, west- en noordzijde een ringsloot loopt. Langs de oostzijde loopt de thans gedichte *Alphens*, een voormalige uitwatering van *Zwammerdam* (zie de beschrijving van polder *Rijneveld* hierboven) naar den *IJssel.*

Buiten langs de ringsloot loopen:

aan de *noordzijde*: de *Spoelwijker-* of *Achterkade*, behoorende tot den *Vereenigden polder* doch de afscheiding vormende tusschen *Middelburg* en den polder *Rijneveld.*

aan de *westzijde*: van af het noorden, eerst het *Nieuwkooper-* of *Spoelwijkerdijkje* tot aan het punt waar de *Reyerskoopsche weg*, komende van *Boskoop*, daarmede samenkomt en daarna de *Middelburgsche weg*; en

aan de *zuidzijde*: de *Bruggeweg*, komende van *Waddinxveen* en van af de *Baars* bij den zuid-oosthoek van den polder overgaande in den *Kleiweg* die zuidoostwaarts naar *Gouda* loopt.

Het *Nieuwkooperdijkje* en de *Middelburgschsche weg* tot aan de voormalige *Potterskade* scheiden *Middelburg* van den *Vereenigden polder*; de *Middelburgsche weg* bezuiden de *Potterskade* en de *Bruggeweg* scheiden den polder van den polder *Bloemendaal.*

Ten oosten langs den polder liggen de polder *Reeuwijk* en de daarin inspringende *Tempelpolder*, waarover straks.

De geheele ringsloot ligt binnen de grenzen van den polder doch ligt gemeen met het water van den *Vereenigden polder* en wordt ook door dezen bemalen.

Hetzelfde is het geval met eenige perceelen die buiten den ringdijk doch binnen den poldergrens liggen; de gezamentlijke oppervlakte dier perceelen, met inbegrip van de ringsloot, bedraagt ongeveer 14 H.A. Over de bemaling hiervan, zullen wij straks mededeelingen doen.

De geheele ringdijk wordt door den polder onderhouden. Hij is aangelegd met eene kruinsbreedte van 3.50 M., eene kruinshoogte van 0.12 M. ÷ A.P., eene binnenglooiing van 5 op 1, en eene buitenglooiing van 2 op 1 met een

[1]) Not. Prov. Staten, Zomerverg. 1878, blz. 126.

buitenberm ter breedte van 1.00 M. op de hoogte van 1.42 M. ÷ A.P., een en ander ingevolge beschikking van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* van 5 Maart 1855 (hierboven reeds genoemd). Deze afmetingen waren mede opgenomen in het droogmakingsplan van 1868. In de tegenwoordige polderkeur komen geene bepalingen omtrent de afmetingen voor; alleen is voorgeschreven, dat de eigenaars op de kruin een berijdbaren weg moeten onderhouden ter breedte van 3.00 M.

Binnen den ringdijk beslaat de droogmakerij eene oppervlakte van ongeveer 280 H.A.

De bemaling heeft plaats door een gang van twee stoomvijzelgemalen, waarvan het beneden gemaal staat aan het zuidelijk deel van den westelijken ringdijk en het bovengemaal aan de *Gouwe* waarop het uitslaat. Beide gemalen worden verbonden door eene ongeveer 700 M. langen, rechten tusschenboezem, tusschen leikaden ingesloten. Die tusschenboezem werd overeenkomstig het plan van droogmaking gegraven ter plaatse waar vroeger de *Potterskade* tusschen den *Vereenigden polder* en den polder *Bloemendaal* lag. Zooals hierboven reeds werd gezegd, is die *Potterskade* den 18 Mei 1860 door het toenmalige veenbestuur van den polder *Bloemendaal* gekocht. De verkoop had plaats o.a. op de volgende voorwaarden:

de kade langs de zuidzijde van den tusschenboezem te maken zou blijven onder schouw van *Bloemendaal* en zou onderhouden moeten worden door *Middelburg*;

de stand van den boezem zou nooit hooger mogen zijn dan 0.30 M. beneden het zomerpeil van *Bloemendaal*;

Middelburg zou te allen tijde gehouden zijn *Bloemendaal* zoo noodig hulp te verleenen in het ontlasten van zijn water tegen een maalloon van *f* 2.— per uur. De daartoe noodige opening in de kade, die niet grooter zou mogen zijn dan de openining van den bovenmolen, zou echter ten laste komen van *Bloemendaal*.

Over de kade langs de noordzijde van den boezem, tegen den *Vereenigden polder*, zwijgt de koopacte.

Tegenwoordig behoort alleen de boezem met het bovengemaal tot het grondgebied van den polder *Middelburg*; de wederzijdsche kaden liggen binnen de grenzen van de aanliggende polders doch zijn eigendom van en in onderhoud bij *Middelburg*. Terwijl echter de *Vereenigde polder* in zijne keur geen voorschriften geeft omtrent de afmetingen der noordelijke boezemkade, moet de zuidelijke boezemkade, volgens de keur van den polder *Bloemendaal* eene hoogte hebben van 0.75 M. boven het zomerpeil (zijnde 1.78 M. ÷ A. P.) en eene kruinsbreedte van minstens 2.50 M.

De twee vijzelgemalen werden, overeenkomstig het droogmakingsplan, aanvankelijk door wind gedreven. Deze bemaling bleek niet krachtig genoeg en werd spoedig tijdelijk versterkt door twee centrifugaalpompen, ieder door een

locomobiel gedreven [1]. Later werden die locomobielen vervangen door stoomwerktuigen, in elken molen geplaatst, zoodat de vijzels, naar verkiezing, hetzij door stoom, hetzij door wind gedreven konden worden [2]. In 1872, eindelijk, werden de windmolens opgeruimd [3]; sedert worden de vijzels uitsluitend door stoom gedreven. De benedenmolen brengt het water in den tusschenboezem door middel van een in 1861 gelegden grondduiker onder door den ringdijk, de ringsloot en den *Middelburgschen weg*.

De beide stoomgemalen hebben ieder een vermogen van 30 P. K. Zij worden gedreven ieder door een ketel met 60 M². verwarmingsoppervlak, werkende met een stoomdruk van 8 atmospheer. Elke ketel heeft een lengte van 6.50 M. en een middellijn van 2.10 M. en is voorzien van twee binnenvuurgangen elk met een middellijn van 0.80 M., waarin Galloway-buizen. De ketels werden in 1901 vernieuwd.

De vijzels hebben, volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [4], een middellijn van 1.48 M., een spoed in den draad van 2.10 M. en eene helling van 22°. Meerdere gegevens hebben wij niet kunnen ontvangen.

Het polderpeil is in de keur „voorloopig" bepaald op 5.50 M. ÷ A. P. Zoodra de landen genoegzaam beklonken zullen zijn, zal het peil gebracht worden op 6.00 M. ÷ A. P.

Bij de verkaveling is de vroegere indeeling van den polder in drie blokken in stand gehouden. De drie blokken, thans nog bekend als *Middelburg*, *Foreest* en *Nieuwkoop*, worden door twee dwarswegen van elkander gescheiden. In het zuidelijke blok of *Middelburg* ligt bovendien nog een derde dwarsweg. Deze drie dwarswegen, die van west naar oost de droogmakerij in rechte lijn doorsnijden, zijn eigendom van den polder.

In het deel *Middelburg* liggen 12 kavels, genummerd van 1 tot 12, loopende van west naar oost over de geheele polderbreedte. In het deel *Foreest* liggen 10 kavels loopende in de richting noord-zuid, genummerd van 13 tot 22, en geplaatst in twee rijen van 5 naast elkander, waarvan elke rij de geheele polderbreedte beslaat. De kavels 13 tot en met 17 liggen ten zuiden, de kavels 18 tot en met 22 ten noorden van een dwarstocht, den *Foreester Dwarstocht* genaamd, die uitmondt in den na te noemen *Langstocht*. In het deel *Nieuwkoop*, eindelijk, liggen 13 kavels, genummerd van 23 tot 35, die weder in eene richting west-oost in de breedte van den polder loopen.

Door den geheelen polder loopt van noord naar zuid een *Langstocht*. Deze begint bij den noordwestelijken polderhoek, doorsnijdt in zuidelijke richting de kavels 35, 34, 33, 32 en 31 op korten afstand ten oosten van den westelijken

---

1) Zie Not. V. V. v. *Rijnland* 1865, blz. 376.
2) Zie Not. V. V. v. *Rijnland*; 1868, blz. 114.
3) Zie Verslag *Rijnland* over 1872, blz. 32.
4) Deel II, blz. 224.

ringdijk, loopt tusschen de kavels 31 en 30 oostwaarts tot ongeveer het midden der polderbreedte, doorsnijdt dan weder zuidwaarts de kavels 30, 29, 28 en twee blokken van kavel 27, volgt daarna weder oostwaarts de zuidelijke scheisloot in kavel 27 tot aan den oostelijken ringdijk, en volgt eindelijk verder zuidwaarts den binnenteen van dien oostelijken ringdijk tot aan den zuidoosthoek van den polder. In het midden van het blok *Foreest* neemt de *Langstocht* den bovengenoemden *Foreester Dwarstocht* op, terwijl uit den *Langstocht*, tusschen de kavels 6 en 7 door, de *Machinetocht* westwaarts naar het benedengemaal voert.

Alle genoemde tochten zijn eigendom van en in onderhoud bij den polder. Het schoonhouden is echter, evenals het onderhoud der overige polderslooten en der ringsloot, voor rekening der aangrenzende eigenaars. De afmetingen van al deze wateren zijn in de keur voorgeschreven. De polderwegen zijn in den *Langstocht* overbrugd.

In het bijzonder reglement van den polder werden na 1878 nog de volgende wijzigingen aangebracht:

Bij Statenbesluit van 10 November 1881 n°. IX [1]), goedgekeurd bij K. B. van 12 December d.a.v. n°. 28 (B. P. B. n°. 818) werden, wegens daaraan gebleken behoefte, de jaarwedden der bestuursleden zoomede het hoogste bedrag der huishoudelijke bestuurskosten verhoogd en werden drie perceelen water buiten den ringdijk, ter grootte van 1.82.00 H.A., welke vroeger, als poldereigendom onder de vrijdommen vielen, doch sedert in andere handen waren overgegaan, blijvend onder de vrijdommen opgenomen. Tevens werd de geheele tekst van het reglement opnieuw vastgesteld.

Bij Statenbesluit van 17 November 1896 n°. XXVIII [2]), goedgekeurd bij K. B. van 10 December d.a.v. n°. 41 (B. P. B. n°. 1003) werden de jaarwedden van den secretaris en van den penningmeester andermaal verhoogd en werd, billijkheidshalve en met het oog op de hooge polderlasten, de tot dusver bestaan hebbende vrijdom van gronden, aan denzelfden eigenaar of dezelfde eigenaars toebehoorende, welke gezamenlijk een oppervlakte van minder dan 5 aren besloegen, opgeheven.

Bij Statenbesluit van 18 Juli 1899 n°. XIII [3]), goedgekeurd bij K. B. van 1 September d.a.v. no. 10 (B. P. B. no. 1052) werd een artikel aan het reglement toegevoegd, regelende de verhouding tusschen den polder *Middelburg* en den hieronder te beschrijven *Tempelpolder*.

Eindelijk werd bij Statenbesluit van 23 Juli 1901 n°. XIX [4]), goedgekeurd bij K. B. van 6 September d.a.v. n°. 34 (B. P. B. no. 1080) eene wijziging aangebracht, strekkende vooreerst tot eene verbeterde omschrijving der pol-

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1881; blz. 61.
[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1896, blz. 73.
[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1899, blz. 68.
[4]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1901, blz. 94.

dergrens langs den tusschenboezem en vervolgens tot opneming in het reglement van bepalingen, regelende de verhouding tusschen den polder *Middelburg* en den *Vereenigden polder*. Tevens werd de tekst van het geheele reglement opnieuw vastgesteld.

Over de verhouding tusschen den polder *Middelburg* eener- en den *Tempelpolder* en den *Vereenigden polder* anderzijds, thans nog enkele mededeelingen.

a. Verhouding met den Tempelpolder.

Nadat in 1879 het gedeelte van den westelijken dijk van den *Tempelpolder*, vroeger genaamd de *Gecombineerde Veenpolder van Zwammerdam en Reeuwijk*, voor zoover die liep langs en evenwijdig aan den oostelijken ringdijk van *Middelburg*, door dwarsdammen aan den *Middelburgschen dijk* was aangesloten geworden, waarbij tevens de tusschen die dammen gelegen ringsloot of *Alphens* werd afgedamd (zie hierover meer bij de beschrijving van den *Tempelpolder* zelve), werd in 1883 de *Tempelpolder*, die tot dusver deel uitmaakte van den polder *Reeuwijk*, van dezen afgescheiden en onder een zelfstandig bijzonder reglement gebracht.

Tot 1891 voorzag de *Tempelpolder* in zijne eigen bemaling en loosde op den polder *Reeuwijk*, op den voet van een deswege aangegaan contract, waarvan de bepalingen in hoofdzaak in het bijzonder reglement waren opgenomen.

Den 5/6 November kwam eene door Gedeputeerde Staten bij besluit van 23 December d.a.v. n°. 39 goedgekeurde overeenkomst tot stand tusschen den polder *Middelburg* en den *Tempelpolder*, krachtens welke, voor het tijdvak van 3 jaar, aan te vangen met 1 Januari 1891, de polder *Middelburg* de zorg voor de bemaling van den *Tempelpolder* op zich nam. In verband met deze overeenkomst volgde in Februari 1891 een door Gedeputeerde Staten den 17 Maart d.a.v. goedgekeurd contract tusschen den *Tempelpolder* en polder *Reeuwijk*, waarbij de bestaande regeling omtrent het uitloozen van eerstgenoemden op laatstgenoemden polder tijdelijk buiten werking werd gesteld en onder meer bepaald werd, dat dit uitloozingsrecht zou vervallen, indien niet vóór 31 December 1893 door den *Tempelpolder* aan den polder *Reeuwijk* zou zijn kennis gegeven, dat de uitmaling weder zou aanvangen. Dit geschiedde niet. Integendeel, de voorloopige overeenkomst tusschen den polder *Middelburg* en den *Tempelpolder* werd in Augustus 1893 hernieuwd, welke hernieuwde overeenkomst door Gedeputeerde Staten bij besluit van 24 October d.a.v. n°. 44 werd goedgekeurd, en zulks in dier voege, dat *Middelburg* op zich nam. *voortdurend* voor de bemaling van den *Tempelpolder* te zullen zorgen. De hoofdbepaling dier overeenkomst, waarbij die bemaling werd geregeld als te zullen geschieden tegen betaling door den *Tempelpolder* aan *Middelburg* van de helft van alle in ieder jaar uitgegeven bemalingskosten, werd nu bij de reglementswijziging van 1899 in het bijzonder reglement der beide polders overgebracht (thans art. 7). De uit dien hoofde betaalde vergoeding bedroeg

in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3959.44⁵, *f* 3545.64, *f* 4527.32⁵, *f* 4880.04⁵ [1]) en *f* 3931.87. Andere bepalingen in de overeenkomst behelsden voornamelijk: dat de *Tempelpolder* belast bleef met het onderhoud der noodige coupure in den ringdijk en van het kunstwerk, waardoor het water uit dien polder op *Middelburg* zou loozen, zijnde een duiker; dat, wanneer *Middelburg* mocht verlangen, dat die duiker vervangen worde door een open waterloop, de kosten van de daarvoor noodige werken door beide polders, ieder voor de helft zouden worden gedragen; dat de slooten en waterleidingen in beide polders behoorlijk zouden moeten worden opengemaakt en onderhouden; dat het bestuur van den *Tempelpolder* het polderpeil zou moeten regelen naar dat van *Middelburg* (inderdaad geeft de keur van den *Tempelpolder* volkomen dezelfde bepaling omtrent het peil als die van *Middelburg*), en dat de *Tempelpolder*, buiten de boven omschreven jaarlijksche bijdrage, voor het recht om door *Middelburg* bemalen te worden, eene som in eens zou betalen van *f* 6000.—

b. Verhouding met den Vereenigden polder.

De geschiedenis dezer verhouding is reeds medegedeeld bij de beschrijving van den *Vereenigden polder* hierboven, waarnaar verwezen wordt. Wij volstaan met de mededeeling, dat in een in April 1900 gesloten contract de twee volgende bepalingen voorkwamen welke, in 1901, onder de artikelen 8 en 9, in het nieuwe bijzondere Reglement voor polder *Middelburg*, werden overgenomen:

I. Door *Middelburg* zal jaarlijks aan den *Vereenigden polder* worden betaald 3/25 van de som, welke in het vorig dienstjaar door den *Vereenigden polder* is betaald, hetzij ter uitvoering van art. 2 der provinciale verordening op de *Gouwekaden*, hetzij ter uitvoering van een anderen aan den *Vereenigden polder* ter zake van het onderhoud der *Gouwekaden* opgelegden last. Hetzelfde bedrag blijft telkenjare verschuldigd, wanneer door den *Vereenigden polder* de betaling der door dien polder verschuldigde som, hierboven bedoeld, te eeniger tijd mocht worden afgekocht. De polder *Middelburg* is dan evenwel te allen tijde bevoegd, zich van deze verplichting te bevrijden door aan den *Vereenigden polder* te betalen $^3/_{25}$ gedeelte van de door dien polder betaalde afkoopsom.

II. De *Vereenigde polder* is verplicht de perceelen, welke gelegen zijn binnen de grens doch buiten den ringdijk van *Middelburg*, blijvend te bemalen, en zulks tegen betaling door *Middelburg* van een jaarlijksch bedrag per hectare van die perceelen, gelijkstaande aan den jaarlijkschen gewonen of buitengewonen omslag welken door den *Vereenigden polder* in dat jaar van de binnen diens grenzen gelegen gronden geheven wordt.

De omslag van de landen, bedoeld sub II werd in de jaren 1900—1902 telkens geheven over 11.92.03 H.A. en bedroeg resp. *f* 4.50, *f* 4.30 en *f* 4.50 per H.A.

Sedert 1900 bedroeg de jaarlijksche uitkeering, bedoeld sub I steeds 3/25 van *f* 753.— of *f* 90.36.

---

[1]) Volgens de rekening van den *Tempelpolder* werd door dezen echter slechts betaald *f* 4879.04⁵.

De gewone polderomslag van polder *Middelburg* zelven is gemeenlijk zeer hoog; hij bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 31.—, *f* 30.—, *f* 31.—, *f* 34.— en *f* 28.— per H.A. en werd in de drie eerstgenoemde jaren geheven over 278.89.71 en in de twee laatstgenoemde over 278.72.31 H.A.

Volgens het thans van kracht zijnde bijzondere reglement is vrijdom van omslagen toegekend aan:

a. eigendommen van den polder;

b. de drie boven reeds genoemde perceelen watering, buiten den ringdijk gelegen, ter gezamenlijke grootte van 1.82.00 H.A.;

c. openbare wegen en paden als zoodanig op den legger vermeld; en

d. algemeene en bijzondere begraafplaatsen.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE TEMPELPOLDER.

Gemeenten: *Zwammerdam, Reeuwijk.*

Oct. 1904.

T. K. 442, 461. W. K. Utr. 3.

In het westelijk deel van den polder *Reeuwijk* lagen in de eerste helft der 18[de] eeuw onder de ambachten van *Zwammerdam* en van *Reeuwijk* eenige voor vervening geschikte gronden ter grootte van 297 morgen 81 roeden. Deze gronden werden gevormd door het blok *Voshol*, het zuidelijkste, grootste deel van het blok *Wonne*, een klein, en wel het meest westelijke deel van de *Broekvelden*, allen onder *Zwammerdam* en het noordoostelijkste deel van het blok *de Tempel* onder *Reeuwijk*.

Op hun verzoek werd aan Schout en Poldermeesteren benevens de Gecommitteerdens van de Ingelanden der bedoelde gronden den 17 April 1734 door Hoogheemraden van *Rijnland* consent verleend tot insteking, verslagturving, bedijking en droogmaking dier gronden. Bij dit consent werd tevens geapprobeerd een uit 17 artikelen bestaand reglement of droogmakingsplan benevens een den 11 Februari te voren tusschen de ondernemers en het polderbestuur van *Reeuwijk* gesloten accoord, waarin de wederzijdsche verhouding tusschen de veenderij en het overige deel des polders geregeld werd, en o.m. bepaald werd dat de veenderij, na hare droogmaking, haar water op *Reeuwijk* zou mogen uitmalen tegen betaling in eens van eene som van *f* 4250.— en tegen verplichting om ook na de droogmaking in de omslagen van polder *Reeuwijk* te blijven contribueeren.

Eene aanvulling van genoemd accoord werd door Hoogheemraden voornoemd geapprobeerd den 20 Augustus 1735, terwijl het reglement door hen nog werd gewijzigd den 19 Februari 1735 en den 9 Juni 1736.

De termijn van natvening was in het reglement bepaald op 50 jaren, doch die termijn werd door Hoogheemraden later herhaaldelijk verlengd als den 7 October 1776, den 8 April 1793, den 7 December 1818 en den 3 October 1842. Bij deze laatste verlenging was de termijn verlengd tot het jaar 1885, terwijl bij die van 1818 tevens werd geconsenteerd de invoering van een droogmakingsfonds.

Inmiddels was ook de veenderij *Broekvelden en Vettenbroek*, mede in polder *Reeuwijk* gelegen, met hare bedijking aangevangen. Den 22 Juni 1842 was een contract gesloten tusschen de besturen van den *Gecombineerden Veenpolder*, — aldus werd de veenderij genoemd — van de *Broekvelden en Vettenbroek* en van den polder *Reeuwijk*, waarbij de beide eerstgenoemden gezamenlijk op zich namen ten behoeve van polder *Reeuwijk* een derden watermolen te stichten uitslaande op den *Rijn* nabij *Zwammerdam*, welke molen door *Reeuwijk* zou worden onderhouden, terwijl voorts beide veenderijen gezamenlijk aan *Reeuwijk* eene som van *f* 4000.— uitkeerden, waartegen *Reeuwijk* hun, na beider droogmaking, voortdurend eene vrije waterloozing op den algemeenen polder toestond. Dit contract, waardoor de in 1734 getroffen regeling omtrent de bemaling ten deele verviel, werd den 3 October 1842 door Hoogheemraden van *Rijnland* geapprobeerd [1]) onder eenige voorwaarden. Een dier voorwaarden was, dat de *Veenpolder*, overeenkomstig het accoord van 1734 zou gehouden blijven mede te contribueeren in de omslagen van *Reeuwijk*. Eene andere was dat voor de som van *f* 4000.—, welke de polder *Reeuwijk* zou ontvangen, onmiddellijk zouden worden aangekocht inschrijvingen op het grootboek der 2½ °/₀ werkelijke Nederlandsche schuld, staande ten name van den algemeenen polder *Reeuwijk* c.s. en dat deze inschrijvingen tot 1896 niet zouden mogen worden verkocht, beleend of bezwaard dan alleen op authorisatie van Hoogheemraden voornoemd en dan nog slechts bepaaldelijk om de opbrengst aan te wenden tot zoodanigen maatregel, als Hoogheemraden noodig zouden achten te bevelen tot instandhouding van de behoorlijke afwatering en het behoud van den Polder [2]).

Ofschoon de termijn van natvening laatstelijk was verlengd geworden tot 1885, bleek het, dat reeds vroeger met de droogmaking kon worden aangevangen. Reeds bij besluit van 7 December 1861 n°. 9 stelden Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* goedkeuring eener vervroegde droogmaking in het uitzicht, wanneer te voren een behoorlijk, nieuw droogmakingsplan zou zijn ingezonden. Intusschen werd een zoodanig plan eerst vastgesteld in de ingelanden-vergaderingen van 2 October 1872, 21 October 1873 en 24 December 1873, waarna het bij besluit van 3 Januari 1874 n°. 3 door Dijkgraaf en Hoogheemraden werd goedgekeurd.

1) Zie dit en vele der vroegere, hierboven genoemde stukken in: Keuren en Consenten wegens de vervening der landerijen, gelegen in den gecombineerden Veenpolder onder Swammerdam in Reeuwijk; *Leiden*, D. DU MORTIER EN ZOON; 1844.

2) Deze voorwaarde werd in 1891 overgenomen in het bijzonder reglement van polder *Reeuwijk* (zie bij dien polder).

Onmiddellijk hierop werd met de voltooiing van den ringdijk en met « uitmaling aangevangen. Deze laatste had plaats door eene stoomcentrifugaa gemaal, aanvankelijk ontworpen aan den noordelijken, doch later gesticht aa den oostelijken ringdijk. Het werktuig had, volgens de vergunning tot zijn stichting bij besluit van 23 Augustus 1875 n°. 49 door Gedeputeerde Staten verleend, een vermogen vau 18 P.K.; de waterstaatskaart geeft evenwel 22 P.K. als vermogen aan.

Aanvankelijk had de droogmakerij aan de westzijde een eigen ringdijk, welke evenwijdig liep met den oostelijken dijk van den polder *Middelburg* en daarvan gescheiden was door de oude, drooggevallen *Alphens*, zijnde de oude afwatering van de polders *Steekt* en *Rijneveld* op den *IJssel* en door eene gegraven ringsloot. Na verkregen toestemming van de betrokken autoriteiten, waaronder de polders *Steekt* en *Rijneveld* als eigenaars der *Alphens*, de polder *Reeuwijk* als eigenaar van de *Wijkkade* ten oosten dier *Alphens* en de polder *Middelburg* zelve, werd den 16 Augustus 1879 door de ingelanden der droogmakerij besloten, om genoemden westelijken ringdijk door dwarsdammen te verbinden met den oostdijk van *Middelburg*. Deze dwarsdammen zouden eene hoogte verkrijgen van 0.50 M. ÷ A.P., een breedte op de kruin van 3.00 M., buitenglooiingen van 2 op 1, binnenglooiingen van 5 op 1, een buitenberm breed 1.50 M. en een binnenberm breed 8.00 M., beide bermen ter hoogte van 1.20 M. ÷ A. P. Het besluit werd door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* goedgekeurd bij resolutie van 6 September 1879, n°. 14.

Toen de droogmaking aldus was volbracht, verlangde de Veenderij een eigen, d. i. een van polder *Reeuwijk* afgescheiden publiekrechtelijk bestaan als waterschap te verkrijgen. Tegen die afscheiding had polder *Reeuwijk* geen bezwaar.

Bij Statenbesluit van 10 Maart 1883 n°. IV [1], goedgekeurd bij K. B. van 13 April 1883 no. 4 (B. P. B. no. 836) werd dan ook voor den *Gecombineerden Veenpolder onder Zwammerdam en Reeuwijk* een eigen bijzonder reglement vastgesteld, waarmede gepaard ging eene wijziging van het reglement van polder *Reeuwijk* strekkende tot dienovereenkomstige inkrimping zijner grenzen en tot vastlegging der blijvende verplichting om, op grond van het contract van 22 Juni 1842, het water van den *Veenpolder* te ontvangen [2]). Die vastlegging had ook plaats in het nieuwe reglement van den *Veenpolder*, waar van art. 2 luidde als volgt:

„De polder is verplicht de door de aansluiting aan den polder *Middelbu* „drooggevallen *Alfens* mede te bemalen, en heeft het recht tot dat in zij „waterloozing op andere wijze mocht worden voorzien, zijn water beneve „dat der *Alfens* ten allen tijde door alle hem dienstig geachte middelen „den polder *Reeuwijk* te loozen, tegen jaarlijksche betaling vóór 1 Decemb „aan laatstgenoemden polder, zoolang diens bemaling geheel of gedeeltel

[1]) Not. Prov. Staten; Buitengew. verg. Maart 1883, blz. 31.

[2]) Zie voor meerdere bijzonderheden over die wijziging de beschrijving van den polder *Reeuw*

„uit windgemaal bestaat van *f* 450.— of zoo in die bemaling geheel door „stoom wordt voorzien *f* 750.—".

De verplichting tot participatie aan de gewone *Reeuwijksche* omslagen werd dus omgezet in eene verplichting tot betaling eener vaste jaarlijksche som.

In het artikel was reeds voorzien de mogelijkheid, dat de polder te eeniger tijd op andere wijze in zijne waterloozing zou gaan voorzien. Inderdaad werd die mogelijkheid in 1891 werkelijkheid, in welk jaar, zooals bij de beschrijving van polder *Middelburg* hierboven uitvoeriger is uiteengezet, — naar welke uiteenzetting verwezen wordt, — eene gecombineerde bemaling tot stand kwam tusschen *Middelburg* en den *Veenpolder*. Deze combinatie, gegrond op overeenkomsten van den *Veenpolder* met *Middelburg* van November 1890 en van Augustus 1893 en met *Reeuwijk* van Februari 1891 was eerst tijdelijk, doch werd met ingang van 1893 definitief. De *Veenpolder* loosde van nu af aan zijn water op *Middelburg* door middel van overbrugde coupures in de dijken, n.l. in den westdijk van den *Veenpolder* (feitelijk geen dienst meer doende) en in den oostdijk van *Middelburg*. Het polderwater in beide polders kwam dus gemeen te liggen. Het stoomgemaal van den *Veenpolder* op *Reeuwijk* werd opgeruimd en de bemaling van den *Veenpolder* bewerkstelligd door de stoomwerktuigen van *Middelburg*.

Deze veranderde toestand maakte wijziging noodig van de reglementen der drie betrokken polders. Terwijl wij voor de wijzigingen, aangebracht in die van *Middelburg* en van *Reeuwijk* verwijzen naar de beschrijvingen dier polders, vermelden wij hier dat de wijziging van het reglement van den *Veenpolder*, vastgesteld bij Statenbesluit van 18 Juli 1899 n°. XIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 1 September d.a.v. n°. 10 (B. P. B. n°. 1053) bestond in de vervanging van het oude, hierboven geciteerde art. 2 door een nieuw artikel 2, luidende:

„De polder is verplicht de door de aansluiting aan den polder *Middelburg* „drooggevallen *Alphens* mede te bemalen en wordt zelf tegen eene betaling „jaarlijks van de helft der bemalingskosten, door de bemalingswerktuigen van „den polder *Middelburg* bemalen."

Tevens werd de naam *Gecombineerde Veenpolder*, dien de polder tot dusver officieel voerde, veranderd in *Tempelpolder*, welke meer overeenkwam met het spraakgebruik.

De geheele polder wordt begrensd door een eigen ringdijk, die aan de westzijde, als gezegd, aansluit aan den oostdijk van *Middelburg* en aan de noord-, oost- en zuidzijde den polder afscheidt van polder *Reeuwijk*, waartoe ook de ringsloot aan die drie zijden buiten langs den dijk loopende, behoort. De geheele ringdijk is in onderhoud bij den polder. Hij werd, volgens het droogmakingsplan gemaakt op eene hoogte, met inbegrip van 0.10 M. tonrondte, van 1,00 M. boven

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1899, blz. 68, vlg.

het zomerpeil van polder *Reeuwijk* (d. i. op 0.70 M. ÷ A. P.) met eene kruinsbreedte van 3.00 M., een buitenglooiing van 2 op 1, een binnenglooiing van 4 of 5 op 1 en een buitenberm breed minstens 1.50 M. ter hoogte van minstens 0.03 M. boven het zomerpeil van *Reeuwijk*, d. i. van 1.67 M. ÷ A. P. De eigenaars der dijken zijn, volgens de polderkeur, gehouden, de kruin in rijbaren staat te houden.

De polder bestaat uit vier blokken, als: *Voshol* ten westen, *de Broekvelden* (drooggemaakt deel) ten oosten, *de Wonne* (drooggemaakt deel) tusschen *Voshol* en *de Broekvelden* in, en *de Tempel* (drooggemaakt deel) ten zuiden. *De Tempel* wordt van de drie overige deelen gescheiden door den *Schinkel-* of *Tempeldijk*, een kunstweg waarlangs zich het vlek *de Tempel* uitstrekt; *Voshol* wordt van *de Wonne* gescheiden door de *Zijde*, een polderweg, die den *Schinkeldijk* verbindt met den noordelijken ringdijk. De genoemde wegen zijn eigendom van en in onderhoud bij den polder.

De deelen *Voshol*, *de Wonne* en *de Broekvelden* liggen in de gemeente *Zwammerdam* en beslaan te zamen eene oppervlakte van 210. 31. 16. H. A. Het deel *de Tempel* ligt in de gemeente *Reeuwijk* en heeft eene oppervlakte van 47.24.00 H.A. De geheele polder is mitsdien groot 257.55.16 H.A.

De *Hoofdtocht* in den polder loopt van oost naar west door de blokken *de Wonne* en *Voshol* met eene brug in de *Zijde*. Aan zijn oostelijk uiteinde staat loodrecht daarop de *Broekveldertocht*, die den noordelijken met den zuidoostelijken ringdijk verbindt en waarvan het noordelijk deel de blokken *de Wonne* en *de Broekvelden* scheidt, terwijl het zuidelijk deel geheel in *de Broekvelden* ligt. In het noordelijk deel mondt nog uit een kleine tocht, komende van den oostelijken ringdijk, waar vroeger het stoomgemaal stond, en in het zuidelijk deel een tocht komende uit het blok *de Tempel* en, met een duiker onderdoor den *Schinkeldijk*, noordoostwaarts loopende.

Aan het westelijk uiteinde van den *Hoofdtocht* ligt de coupure in den westdijk van den *Tempelpolder* en in den oostdijk van polder *Middelburg*. Deze coupure is, volgens het in 1893 met *Middelburg* gesloten contract, in onderhoud bij den *Tempelpolder* (zie overigens de beschrijving van polder *Middelburg*). Ook de tochten worden door den polder op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden. Alle overige schei-, weg- en bermslooten zijn in onderhoud bij hunne aangelande eigenaars; ook zij moeten aan in de keur voorgeschreven afmetingen voldoen.

In het contract van 1893, bovengenoemd, was nog bepaald, dat het Bestuur van den *Tempelpolder* het polderpeil moet regelen naar dat van *Middelburg*. Inderdaad komt in de keur van den *Tempelpolder* omtrent het peil dezelfde bepaling voor als in die van *Middelburg*, n.l. dat het polderpeil voorloopig bepaald is op 5.50 M. ÷ A.P. Wellicht zal het peil in beide polders later nog verlaagd worden tot 6.00 M. ÷ A.P.

Waterinlating heeft in den polder niet plaats; het leggen van inlaatduikers is in de keur dan ook verboden.

De polder heeft eenige terreinen in eigendom, welke als laad- en losplaatsen ter beschikking staan van de ingelanden, echter onder eenige in de keur opgenomen beperkingen.

De gewone omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 30.50, *f* 30.—, *f* 32.50, *f* 36.— en *f* 31.— per H.A.; bovendien werd in 1900 nog een buitengewonen omslag geheven van *f* 2.— per H.A. De omslagplichtige oppervlakte bedroeg in de drie eerstgenoemde jaren 244.79.65.H.A. en in de twee laatstgenoemde 244.87.85 H.A.

Vrijdom van omslagen is toegekend aan:

a. eigendommen van den polder;

b. openbare wegen en paden als zoodanig op den legger vermeld;

c. algemeene en bijzondere begraafplaatsen, en

d. gronden aan denzelfden eigenaar of dezelfde eigenaren toebehoorende, welke gezamenlijk eene oppervlakte van minder dan 5 aren bevatten.

Tot 1890 genoten nog vrijdom de perceelen kadastraal bekend als gemeente *Reeuwijk*, sectie B. n°s. 1504, 1506, 1507, 1508, 1509 en 1510, zijnde de westelijke strook van het blok *de Tempel*, te zamen groot 11.14.60 H.A., welke perceelen vroeger door kistdammen waren afgesloten.

In de jaren 1898—1902 bedroeg de uitkeering aan polder *Middelburg* als bijdrage in de bemalingskosten resp. *f* 3959.44^5, *f* 3545.64, *f* 4527.32^5, *f* 4879.04^5 1) en *f* 3931.87.

De polder betaalt ook nog volgens een contract van Februari 1891 eene jaarlijksche recognitie van *f* 10.— aan de polders *Steekt* en *Rijneveld* voor het recht van doorgraving en afdamming van de *Alphens* tusschen den oostdijk van *Middelburg* en den westdijk van den *Tempelpolder* liggende, aan beide genoemde polders in eigendom toebehoorende.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en vier Poldermeesters 2), het zetelt te *Zwammerdam*.

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE POLDER BLOEMENDAAL.

Gemeenten: *Waddinxveen, Gouda.*

Jan. 1904.

T. K. 461. W. K. Utr. 3. Gor. 1.

Bloemendaal was eene heerlijkheid, die vroeger toebehoorde aan de stad

---

1) Volgens de rekening van polder *Middelburg* werd door dezen echter ontvangen *f* 4880.04^5.

2) Eene reglementswijziging vastgesteld bij Statenbesluit van 20 November 1894 n°. XXVIII (Herfstverg. blz. 66), goedgekeurd bij K. B. van 11 December d.a.v. n°. 20 (B. P. B. n°.) strekte om de jaarwedde van den penningmeester van *f* 40.— te brengen op *f* 50.—

Gouda. Waterstaatkundig droeg het den naam *Heemraadschap Bloemendaal.* Eerst bij het nieuwe reglement van 1857 werd *Bloemendaal*, evenals de stad *Gouda* zelve, binnen *Rijnland's* grenzen getrokken. Lag het vóór dien tijd buiten het grondgebied van het Hoogheemraadschap, geheel aan den invloed van zijn bestuur was het niet onttrokken. Als uitmalende op de *Gouwe* toch, bracht het water op *Rijnland's* boezem en was het als zoodanig betrokken bij belangen, waarover *Rijnland* te waken had. Het op peil malen in de *Gouwe* werd reeds tusschen *Bloemendaal*, *Broek*, *Gouda*, *Thuyll en 't Weechjen*, *Waddinxveen*, *Moordrecht, Raamborch*, *Alphen* en *Boskoop* geregeld bij overeenkomst van 7 April 1595 [1]), terwijl besognes over de jurisdictie van *Rijnland* in *Bloemendaal*, ten opzichte van de belangen der *Gouwe,* den 9 Augustus 1608 eindigden met een verdrag tusschen *Rijnland* en de stad *Gouda*, waarin die jurisdictie geregeld werd [2]).

Eene provinciale verordening van 3 December 1850 (Prov. Blad van 1851 n°. 7) regelde nader de sein- en peilgeving op de *Gouwe* en bepaalde o.m. dat de kosten daarvan gedragen zouden worden door de hoogheemraadschappen *Rijnland* en *Schieland*, den polder *Bloemendaal* en de gemeente *Gouda.* De kosten werden, met onderling goedvinden, verdeeld in verhouding tot het aantal molens, die op de *Gouwe* uitsloegen. Naar dien maatstaf was het aandeel van *Bloemendaal* bepaald op 2/18. Na de inlijving bij *Rijnland* in 1857 echter, werden de bijdragen van *Bloemendaal* en *Gouda* sedert 1865 overgenomen door *Rijnland* [3]).

De tegenwoordige polder *Bloemendaal* omringt de bebouwde kom van *Gouda* aan de noordwest-, noord-, noord-oost- en oostzijde en strekt zich voornamelijk noordwestwaarts langs het oostelijk boord der *Gouwe* uit tot voorbij de bebouwde kom van *Waddinxveen.*

De polder wordt begrensd als volgt:

aan de *noordzijde*: door de zuidelijke boezemkade van den tusschenboezem van den polder *Middelburg*, hierboven behandeld, welke boezemkade binnen de poldergrens ligt en zich oostwaarts uitstrekt tot aan de aansluiting met de *Groenekade*, die, zuidwaarts loopende, de grensscheiding vormt tegen de ringsloot van den polder *Middelburg*, tot aan de *Prinsenkade*; deze kade loopt ten zuiden langs den *Bruggeweg* oostwaarts tot aan den *Nieuwen Baars* en vormt eveneens de keering tegen de ringsloot van *Middelburg*;

aan de *noordoost-* en *oostzijde*: eerst door de aan de *Prinsenkade* aansluitende *Omloops-* of *Bloemendaalsche kade*, die, eerst zuidoost- en daarna zuidwaarts loopende, de waterkeering vormt tegen den polder *Reeuwijk*, tot aan en over den straatweg van *Gouda* naar *Bodegraven*; vervolgens door de

[1]) *Rijnland's* O. A. Loq[t] 21 n°. 831.
[2]) *Rijnland's* O. A. Loq[t] 37 n°. 1160.
[3]) Not. V. V. van *Rijnland* 1864; bijl. 36, blz. 103.

Kittelkade, die wederom zuidwaarts loopt tot aan de *Karnemelkssloot*, boezemwater van *Rijnland*, daarbij den spoorweg van *Gouda* naar *Woerden* kruist, en eveneens de keering vormt tegen den polder *Reeuwijk*; daarna over een kleinen afstand door het noordelijk boord van de *Karnemelkssloot* tot aan hare samenkomst met de *Breëvaart*, en eindelijk door de kade, die van af dit punt wederom onder den naam van *Kittelkade* zuidwaarts loopt langs de westzijde van de thans gedempte *Breëvaart* (waarover later) tot aan den *Noorder-IJsseldijk*, en de keering vormt tegen den polder *Willens*;

aan de *zuidzijde* achtereenvolgens: door den *Noorder IJsseldijk*, die echter als zijnde bij *Rijnland* in onderhoud, buiten de poldergrens ligt, tot aan het stoomgemaal van *Rijnland* aan de *Hanepraai*, en door het buiten- (resp. oostelijk, noordelijk en noordwestelijk) boord van de *Fluweelen-*, *Bleekers-* en *Kattensingels* rond de stad *Gouda* tot aan de *Gouwe*; en

aan de *zuidwest-* en *westzijde* door het oostelijk boord van de *Gouwe.*

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van 1267.09.23 H.A., waarvan 1006.51.90 H.A. in de gemeente *Waddinxveen* en 260.57.33 H.A. in de gemeente *Gouda.*

De *Karnemelkssloot*, boezemwater van *Rijnland*, verbindt de *Breëvaart* met de *Bleekerssingelgracht* te *Gouda* en snijdt het zuidoostelijkste stukje van den polder, begrepen tusschen de gedempte *Breëvaart*, den *Noorder-IJsseldijk* en den *Fluweelensingel*, ter grootte van ongeveer 35 H.A. van het overige deel af. De watergemeenschap tusschen beide deelen heeft plaats door een houten grondduiker in de *Kolfwetering*; deze werd in 1902, bij gelegenheid van den aanleg der tramlijn van *Gouda* naar *Schoonhoven* in eikenhout vernieuwd. De nieuwe grondduiker heeft eene wijdte van 0.90 M. en eene hoogte van 0.65 M. De vloer der opening ligt, in het waterpasse deel, op 3.75 M. ÷ A.P., de bovenkant van het bovenvlak op 2.95 M. ÷ A. P.

De waterkeerende kaden des polders zijn in onderhoud:

1°. de zuidelijke boezemkade van den tusschenboezem van polder *Middelburg* ook wel *Potterskade* genoemd, bij dien polder, die de kade in eigendom heeft;

2°. de *Groenekade*, de *Prinsenkade* en de *Omloopskade*, sedert 1 Januari 1904, bij den polder *Bloemendaal*;

3°. de *Kittelkade* bij de eigenaren;

4°. de *Noorder-IJseldijk* bij *Rijnland* [1];

5°. de singels van *Gouda* en de wederzijdsche kaden van de *Karnemelksloot* bij de gemeente *Gouda*, en

6°. de *Gouwekade* bij de provincie *Zuid-Holland*, ingevolge de *Verordening op de Gouwekaden*, laatstelijk vastgesteld bij Statenbesluit van 16 November 1897, goedgekeurd bij K. B. van 3 Januari 1898 no. 19 (Prov. Blad van 1898 no. 7); als tegemoetkoming in dat onderhoud keert de polder aan de provincie

[1] Zie onderafdeeling II hierboven.

een in art. 2 der verordering op *f* 1986.— vastgesteld jaarlijksch bedrag uit[1]).

Volgens de polderkeur moeten de hierboven sub 1, 2, 3 en 5 genoemde kaden voldoen aan de volgende afmetingen:

die sub 1, 2 en 3 genoemd: kruinshoogte 0.75 M. boven het zomerpeil des polders; kruinsbreedte minstens 2.50 M.

die sub 5 genoemd: kruinshoogte = A.P; kruinsbreedte minstens 1 Meter[2]).

Niet ver ten westen van den *Kattensingel* wordt de *Gouwekade* afgebroken door een met de *Gouwe* gemeen liggend, inspringend zg. *Balkengat*; terwijl de uitmonding van dat haventje overbrugd is door een brugje in het jaagpad, is het haventje zelf omsloten door eene kade, die in onderhoud is bij den eigenaar en volgens de polderkeur eene hoogte moet hebben van 0.10 M. + A.P. eene kruinsbreedte van minstens 1.20 M. en eene binnenglooiing van 1 op 1.

Ook binnen den polder liggen een aantal wegen en paden die als binnenkaden dienst doen; de voornaamste zijn:

1°. in het noordelijk deel de *Brugweg*, die van de *Waddinxveensche brug* oostwaarts loopt naar den *Nieuwen Baars* en eigendom is van de stad *Gouda*;

2°. de *Winterdijk* en de *Kleiweg*, die, ongeveer evenwijdig aan elkander loopende, den polder van het noorden naar het zuiden doorsnijden; eerstgenoemde is een zandweg en verbindt den *Brugweg* met den *Kattensingel* te *Gouda*, laatstgenoemde is een grintweg, toebehoorende aan den polder, die daarop tol heft krachtens K. B. van 4 October 1860, n° 101; hij verbindt den *Brugweg* bij den *Nieuwen Baars* met den tol bij *Hendrikshoeve* op de grens tusschen de gemeenten *Waddinxveen* en *Gouda*; hier gaat hij, tot aan de spoorwegkruising beoosten het station *Gouda* over in het *Harddraverspad*, thans genaamd *Ridder van Catsweg* en van daar tot aan de samenkomst van de *Katten-* en *Bleekerssingels*, in de *Spoorstraat*;

3°. de *Uitweg*, een voetpad dat den *Winterdijk* met den *Kleiweg* verbindt, eigendom van den polder *Bloemendaal*.

4°. een zandpad ten oosten van het *Harddraverspad* van de *Oude Gouwebrug* tot aan den *Kleiweg* (thans deels vervallen), en

5°. een voetpad ten westen van het *Harddraverspad*, van de *Korfbreijersbrug* tot aan den *Kleiweg*.

Van die binnenkaden zijn de *Winterdijk*, de *Kleiweg* en de *Uitweg* in onderhoud bij den polder (sedert 1 Januari 1904), alle overigen bij gehoefslaagden of onderhoudsplichtingen. De bruggen in den *Kleiweg*, *Brugweg*, *Winterdijk* en *Uitweg* zijn mede bij den polder in onderhoud. Volgens de polderkeur moeten de *Winterdijk* en de *Uitweg* eene breedte hebben van

---

[1]) Volgens de oude polderkeur moest het jaagpad langs de *Gouwe* eene hoogte hebben van 0.10 M. ÷ A.P. en eene kruinsbreedte van 1.50 M, en de daarvóór gelegen voorkade eene hoogte van 0.10 M. + A.P. en eene breedte van 1.00 M.

[2]) Die breedte wisselt in werkelijkheid echter af tusschen 3.80 en 15.50 M.

minstens 1.60 M. en de zand- en voetpaden sub 4 en 5 genoemd van 1.00 M.; allen moeten eene hoogte hebben van 0.50 M. boven het zomerpeil.

Het zomer-, of, zooals het in de polderkeur genoemd wordt, het maalpeil bedraagt 1.78 M. ÷ A. P.

De polder had voormaals drie uitwateringen; twee kunstmatige op de *Gouwe* en eene natuurlijke op den *IJssel*. De kunstmatige uitwatering op de *Gouwe* geschiedde door twee schepradwindmolens, waarvan de noordelijkste onmiddelijk aan de *Gouwe* stond ter plaatse van het tegenwoordige, na te noemen stoomgemaal en de zuidelijkste op een' voorboezem uitsloeg, die het water naar de *Gouwe* voerde. De natuurlijke uitwatering op den *IJssel* had plaats door de *Bloemendaalsche Sluis* in den *IJsseldijk* ten oosten van de *Hanepraai* in het zuidelijke uiteinde van de *Kolfwetering*. Die sluis deed echter zoo goed als geen dienst en werd in 1852, zij het ook op gebrekkige wijze, aan de voorzijde afgedamd. In 1861 werd zij op bevel van *Rijnland*, niet dan na vele moeilijkheden met het polderbestuur, opgeruimd en later de dijk ter plaatse doorgetrokken [1]).

De windbemaling op de *Gouwe* bleek niet in staat te zijn, het polderwater te allen tijde op peil te houden; nadat in 1865, na veelvuldige regens, reeds overgegaan was tot tijdelijk in dienst stellen van eene hulpstoompomp [2]), kwam het in 1875 tot invoering van eene stoombemaling met daarmede gepaard gaande amotie der windmolens [3]). Het nieuwe stoomgemaal bestaat uit twee horizontaal werkende stoomwerktuigen van 25 P. K. ieder, staande aan het jaagpad langs de *Gouwe*, ter plaatse van den ouden noordelijken windmolen. Elk werktuig drijft een scheprad met een middellijn van 7.00 M. en schoepen van 0.50 M. breedte. De afmetingen der twee ketels, elk cylindervormig met staanden stoomkast zijn:

	Ketel n°. 1.	Ketel n°. 2.
verwarmd oppervlak	45 M².	62 M².
lengte	6.65 M.	8.25 M.
middellijn	1.82 „	1.95 „
aantal stookkanalen	1	2
middellijn dezer	0.90 M.	0.65 M.
aantal Gallowaypijpen in elk	6	4.

De polderkeur schrijft de afmetingen voor, waarop de navolgende hoofdwaterleidingen door de gehoefslaagden of eigenaars moeten worden onderhouden:

a. de *Kolfwetering* achter den *Fluweelensingel* te *Gouda* van den *IJsseldijk* tot de *Karnemelkssloot*;

¹) Zie Not. V. V. van *Rijnland*, 1860 blz. 322.
²) Zie Not. V. V. van *Rijnland*, 1865 blz. 350.
³) Zie Not. V. V. van *Rijnland*, 1875 blz. 176.

b. de *Jan-Verzwollen-watering* achter de *Katten-* en *Turfsingels* te *Gouda* van de *Karnemelkssloot* tot aan den *Winterdijk*;
c. diezelfde watering van den *Winterdijk* tot aan het jaagpad langs de *Gouwe*;
d. de wateringen aan weerszijden langs den *Winterdijk* en langs de noordzijde van den *Uitweg*;
e. de watering langs den *Brugweg* en de *Prinsenkade* van de *Waddinxveensche brug* tot aan den *Nieuwen Baars*;
f. de watering langs de *Omloopskade* van den *Nieuwen Baars* tot aan den *Ouden Gouweweg*;
g. de wateringen ter weerszijden van den *Ouden Gouweweg* van af de *Omloops-* en *Kittelkaden* tot aan het *Harddraverspad*;
h. de wateringen ter weerszijden van het *Harddraverspad* (zijnde het zuidelijk verlengde van den eigenlijken *Kleiweg*) en van den *Kleiweg*;
i. de bermsloot van de *Gouwekade*;
j. de wateringen langs den spoorweg (waarover later), en
k. de molenvliet van het stoomgemaal van af den *Winterdijk*.

De polderwateringen zijn voor de scheepvaart van uit *Rijnlands* boezem toegankelijk door middel van een steenen schutsluisje aan den *Bleekerssingel* te *Gouda*. Dit verlaat, dat in onderhoud is bij den polder, met recht van tolheffing, heeft eene dagwijdte van 3.09 M., eene schutlengte van 15.25 M. en slagdrempels diep 2.26 en 2.58 M. ÷ A.P.; de deuren keeren tot 0.03 M. + en 0.13 M. ÷ A.P. [1]).

Voor kleine vaartuigen bestond tot 1898, door middel van een overtoom bij den *Nieuwen Baars*, gelegenheid om van uit de polderwateringen te komen in de ringsloot van den polder *Middelburg* en daardoor in het polderwater van de *Vereenigde polders aan de Oostzijde van de Gouwe*, en omgekeerd. Deze overtoom is in 1898 komen te vervallen. De brug aan het oosteinde van den *Brugweg*, waar men onderdoor moest varen, was reeds te voren vervallen.

Waterinlating in den polder heeft van bestuurswege, zoo noodig, plaats aan de schutsluis te *Gouda* of bij het stoomgemaal. De krachtens vergunning van het polderbestuur gelegde duikers voor de bleekerijen te *Gouda* geven echter zooveel water, dat buitengewone inlating tot de groote zeldzaamheden behoort.

In den polder bevinden zich enkele, voornamelijk langs de *Gouwe* gelegen lagere deeltjes, met peilen van 2.15 tot 2.24 M ÷ A.P, welke door staartmolentjes op het polderwater bemalen worden.

Het zuidelijk deel van den polder wordt, benoorden *Gouda*, van oost naar west doorsneden door den spoorweg *Rotterdam* — (*'s Gravenhage*) — *Woerden*; ook het station *Gouda* ligt in den polder. De afgebroken watergemeenschap

---

[1]) Alphab. Lijst der polders in *Rijnland*; blz. 35.

tusschen beide deelen is hersteld door een duiker in de bermsloot van de *Gouwekade*, eene brug nabij den *Winterdijk* en eene brug ten oosten van het *Harddraverspad*.

Ook door de thans van wege de provincie in uitvoering zijnde rectificatie van de *Kromme Gouwe* worden hoekjes van den polder afgesneden; het is de bedoeling in de watergemeenschap van een dier afgesneden stukken te voorzien door een grondduiker onder door de nieuwe *Gouwe*-bedding.

Het bestuur van den polder bestaat uit een *Dijkgraaf* en vijf *Heemraden*. Het zetelt te *Gouda*. De rechten en verplichtingen van de vergadering van stemgerechtigde Ingelanden, in het A. P. R. opgelegd en toegekend, waren tot 1902 opgedragen aan twaalf *gecommiteerde Ingelanden*.

De belastbare oppervlakte van den polder wisselde in de jaren 1898—1902 af tusschen 1220.20.45 en 1235.64.77 H.A.; de omslag bedroeg in die 5 jaren telkens *f* 7.— per H.A.

Het bijzonder reglement van den polder werd het eerst vastgesteld bij Statenbesluit vaa 4 Juli 1861 n°. VIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augutus d.a.v. n°. 10 (B. P. B. n°. 433).

Wijzigingen werden aangebracht bij Statenbesluiten van 10 November 1863 n°. IV [2]), van 21 November 1876 n°. XXXIII [3]), van 15 November 1887 n°. XIII [4]) en van 16 November 1897 n°. XVIII [5]), goedgekeurd bij K. B. resp. van 9 December 1863 n°. 62, 19 December 1876 n°. 17, 5 December 1887 n°. 26 en 8 December 1897 n°. 16 (B. P. B. n°° 628, 759, 885 en 1015). De eerste wijziging strekte tot uitbreiding der vrijdommen; de drie volgende hadden ten doel verhooging van bezoldiging van den voorzitter, den secretaris en den penningmeester.

Bij besluit der Staten van 23 Juli 1901 n°. XIX [6]), goedgekeurd bij K. B. van 6 September d.a.v. n°. 34, (B. P. B. n°. 1081) werd eene wijziging in de grensomschrijving aangebracht in verband met gewijzigde toestanden. Met het oog op de vele wijzigingen, welke het reglement reeds had ondergaan, werd tevens het bijzonder reglement in zijn geheel opnieuw vastgesteld.

Dit nieuwe reglement onderging reeds weder twee wijzigingen.

Bij besluit der Staten van 18 November 1902 no. XX [7]), goedgekeurd bij K. B. van 27 December d.a.v. no. 31 (B. P. B. no. 1091) werd op verzoek van een aantal stemgerechtigde Ingelanden, het voorschrift, dat de rechten en ver-

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861, blz. 20.
[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1863, blz. 29.
[3]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1876, blz. 90.
[4]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1887, blz. 77.
[5]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1897, blz. 71.
[6]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1901, blz. 94 vlg.
[7]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1902, blz. 53.

[illegible] de vergadering van stemgerechtigde Ingelanden toegekend en [illegible] n opgedragen aan twaalf gecommitteerde Ingelanden, uit het [illegible] enrapt.

[illegible] er Staten van 17 November 1903 no. XIX [1]), goedgekeurd bij K. [illegible] 12 December d.a.v. no. 38 (B. P. B. no. 1097), eindelijk werd nogmaals de jaarwedde van den Dijkgraaf verhoogd [2]).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

De polder Sluipwijk.

Gemeente: *Reeuwijk* [3]).

[illegible] 4.

T. K. 461, [illegible]. Utr. 3. Gor. 1.

Deze polder sluit zich winkelh[illegible] m den zuidoostelijken hoek van polder *Reeuwijk* aan. Langs den *oost*[illegible] l van *Reeuwijk* wordt hij beschermd eerst door de tot *Reeuwijk* [illegible] *Ruigkade*, ook wel genaamd *Breede-* of *Achterreede* of *Laerdijk* [illegible] (waarvan het noordwaarts verlengde thans den oostelijken ring[illegible] en polder *Broekvelden en Vettenbroek*) zuidwaarts tot aan het punt g[illegible] *Viersprong* waar de *Hottemansdijk* uit het westen en de *Nieuwenb*[illegible] *dijk* uit het oosten daartegen aan komen en daarna door de op grond[illegible] l van *Sluipwijk* gelegen waterkeering, mede genaamd *Nieuw-Broeken-* of *Nieuwenbroekschedijk* of wel *Vogelenzangerdijk* tot aan den z.g. *Driesprong*, zijnde de zuidoostelijke hoek van *Reeuwijk*. Langs den *zuidelijken* rand van *Reeuwijk* vormt de op grondgebied van *Sluipwijk* gelegen *Groene Ree* de waterkeering. Zoowel de *Nieuwenbroeksche dijk* als de *Groene Ree* staan, als waterkeering onder medetoezicht van *Reeuwijk* [4]).

Overigens wordt de polder ingesloten:

aan de *noordzijde* door het deel *Boezempolder* van den *Zuidzijder- en Boezempolder* en daarvan gescheiden door den tot dezen behoorenden *Gravekoopschen dijk*;

aan de *oostzijde* door het deel *Oukoop* van den polder *Oukoop en Negen-Viertel* en van dezen gescheiden door de tot dien polder behoorende *Oukooperkade* en *Oukooperdijk*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Hekendorp* ten oosten en *Reeuwijk* ten westen;

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1903; blz. 60.

[2]) Zie eene hernieuwde wijziging in B. P. B. no. 1103.

[3]) Het bijzonder reglement vermeldt nog de gemeente *Sluipwijk*. Deze is echter bij de wet van 1 Juni 1870 (Staatsblad n°. 87) met *Reeuwijk* vereenigd.

[4]) De geheele *Reede* is de waterkeering tusschen *Reeuwijk* en *Sluipwijk*, die samen schouwen. Een deel is zelfs dubbel verhoefslaagd, bij beide polders (Gevers van Endegeest, Deel II, blz. 229). Zie ook *Rijnland's* N. A. Loqt. 84, n°. 17.

aan de *zuidoostzijde* door den polder *Stein* en daarvan gescheiden door de tot dezen behoorende *Steinsche kade* (aan de noordzijde daarvan loopt, op grondgebied van *Sluipwijk*, de z.g. *Reewal*);

aan de *zuidwestzijde* door den polder *Willens* en daarvan gescheiden eerst, noordwaarts, door het tot *Sluipwijk* behoorende *Vlietdijkje* en daarna west- en een eindje zuidwaarts tot aan den voormaligen *Sluipwijkschen molen* (waarover straks) door de tot polder *Willens* behoorende *Ringkade*, keerende de zuidelijke bermsloot van den op grondgebied van *Sluipwijk* gelegen *Plattenweg*, met dien verstande dat een driehoekig partijtje ten zuiden van dien weg gelegen land, bekend onder den naam van de *Korte Kampen* nog tot het gebied van *Sluipwijk* behoort, en

aan de *westzijde* door de tot het polderwater van *Reeuwijk* behoorende ingepolderde *Breëvaart* van af het straks nader te behandelen *Reeuwijksche* verlaat noordwaarts tot aan de *Groene Ree* en daarvan gescheiden door de mede tot grondgebied van *Reeuwijk* behoorende *Oost-Langekade.*

De polder, die een oppervlakte beslaat van 704.55.41 H.A., is verdeeld in verschillende blokken, als: ten noorden *Lang* en *Kort Gravekoop*; ten zuidoosten *Lang* en *Kort Roggebroek*; ten zuiden *Nieuwe Broek*, *Kalverbroek* en de *Vrije Hoef*, en ten westen *Klein-* en *Groot-Elfhoeven* en de *Korte Kampen*. *Gravekoop* is van *Nieuwenbroek* gescheiden door den *Nieuwenbroekschen dijk*, een kunstweg die den *Viersprong* oostwaarts verbindt met den *Oukooperdijk* en de verbinding vormt tusschen de dorpen *Sluipwijk* en *Oukoop*. *Klein-Elfhoeven* ligt ten oosten, *Groot-Elfhoven* ten westen van den *Korsendijk*, een kunstweg die den *Plattenweg* noordwaarts verbindt met de *Groene Ree* en eveneens eene communicatie vormt naar het dorp *Sluipwijk*. De *Korte Kampen* en *Kort Roggebroek* deelen in de bemaling door middel van duikers gelegen resp. onder den *Plattenweg*, en den *Reewal*, welke laatste hier van de *Steinsche kade* afbuigt.

Al de genoemde blokken zijn oude verveningen waaraan indertijd geene voorwaarde tot wederdroogmaking was verbonden; zij bestaan dan ook voor het grootste deel uit uitgeveende plassen. Slechts het noordelijk deel van *Gravekoop*, het zuidoostelijk deel van *Lang Roggebroek* en geheel *Kort Roggebroek* bestaan nog uit onverveende heele landen. Voor vervening en weder droogmaking van het blok *Vrije Hoef* is concessie verleend, waarover later. Eveneens zal later gesproken worden van aanhangige plannen tot droogmaking van alle in de polders *Sluipwijk* en *Reeuwijk* gelegen plassen onder éene groote droogmakerij, welke reeds gedoopt is als *Admiraal Zoutmanspolder*.

Het recht om op *Rijnland's* boezem uit te wateren ontleent de polder aan een octrooi van de Staten van Holland en Westvriesland van 17 Juli 1604 [1]) waarbij aan die van *Sluipwijk* vergunning wordt verleend tot het stellen

---

[1]) *Rijnland's* O.A. Loq^{t} 81 n°. 1907.

[illegible] molen en een verlaat om te loozen in de *Reeuwijksche* [illegible] *Breevaart*) en *Carnemelkssloot* en verder op de stadsgrachten van [illegible] den *IJssel*. Op dienzelfden dag kwam ook eene overeen[illegible]d tusschen Dijkgraaf, Hoogheemraden en Hoofdingelanden va[illegible]ter eenre- en Gecommitteerden van *Sluipwijk* c.s. ter andere zijde, waarbij dezen laatsten de waterloozing op den *IJssel* wordt toegestaan tegen eene jaarlijksche contributie van 3 stuivers per morgen zonder meer[1]. Het *consent* van *Rijnland* waarbij ingevolge die overeenkomst aan de onbemaalde landen van *Sluipwijk*, *Graucoop*, *Nieuwenbroek*, *Kalverenbroek* en *de Hoef* het uitmalen op *Rijnland* wordt toegestaan volgde den 1 Juli 1608[2], terwijl de gecommitteerdens tot die waterloozing zich tot betaling der bedongen jaarlijksche contri[illegible] tus [illegible] verbonden[3].

Den 1 Apr[illegible] voren [illegible]*luipwijk* c.s. ter eenre- en *Reeuwijk* ter andere zi[illegible] een accoord [illegible] waarin de gezamenlijke belangen bij de gemeensch[illegible]ppelijke uitwa[illegible]le *Breevaart*, de stadsgrachten van *Gouda* en den *IJssel*, werden ger[illegible] Van dit accoord worden nog thans eenige bepalingen nageleefd. [illegible]n anderen vorm. Zoo wordt de *Oost-Langekade* langs de *Breev*[illegible] *Schele brug* zuidwaarts tot aan het *Reeuwijksche* verlaat onderh[illegible] polder *Reeuwijk* met bijdrage van polder *Sluipwijk*, en van af h[illegible]erder zuidwaarts tot aan den afsluitdam in de open *Breevaa*[illegible]ijving van polder *Willens*) door polder *Sluipwijk* met bijdrage van p[illegible]*uwijk*, hoewel deze kade benoorden het verlaat behoort tot het territoir van *Reeuwijk* en bezuiden het verlaat tot dat van *Willens*. De verplichting tot onderhoud van den *Zuidzijdschen* weg ten zuiden van de *Karnemelkssloot* en van de daarbij behoorende *Kort-Haarlemsche brug*, werd in een den 27 December 1888 tusschen den polder *Sluipwijk* en de gemeente *Gouda* gesloten contract vervangen door eene jaarlijksche bijdrage van *f* 120.— door *Sluipwijk* aan *Gouda* te voldoen in de kosten van onderhoud der *Karnemelkssloot*. De gemeenschappelijke uitwatering welke *Sluipwijk* en *Reeuwijk* verkregen hadden, had o. a. plaats door de z.g. *Vuilebrassluis* in den *IJsseldijk* aan het zuidelijk, thans gedempte, uiteinde der *Breevaart*, een eindweegs beoosten *Gouda*. Deze sluis werd door beide polders onderhouden. In 1869 bleken die polders echter ongezind eene noodig gebleken herstelling aan de sluis uit te voeren, op grond, dat door gewijzigde omstandigheden die sluis eensdeels niet meer was in het uitsluitend belang der twee polders, maar eigenlijk in dat van het geheele op den *Gouweboezem* malende deel van *Rijnland* en anderdeels allengs, door verondieping van den *IJssel*, voor de uitwatering minder geschikt was geworden. Gevolg

---

1) *Rijnland's* O.A. Loq^t 81 n°. 1907.
2) *Rijnland's* O.A. Loq^t 35 n°. 1127.
3) *Rijnland's* O.A. Loq^t 87 n°. 2026; zie ook *Rijnland's* N. A. Loq^t 19 n°. 45.

hiervan was, dat de sluis, na onderhandelingen, in eigendom werd overgedragen aan *Rijnland* [1]). Zij werd onmiddellijk van wege *Rijnland* afgedamd en in 1889 geheel opgeruimd [2]). Sedert bestaat de uitwatering der polders op den *IJssel* niet meer en heeft zij, door de *Karnemelkssloot* slechts plaats op den *Gouweboezem*.

De steenen schutsluis, die, ter plaatse waar de *Breëvaart* van den *Gouweboezem* is afgesloten, van uit dien boezem toegang geeft naar het polderwater, behoort, wat het toezicht als waterkeering betreft, tot het gebied van polder *Reeuwijk* (zie bij dien polder). Zij heeft het eigenaardige dat zij aan de zuid- of boezemzijde voorzien is van ééne doorvaartopening en aan de noord- of polderzijde zich in twee openingen splitst, waarvan de westelijke toegang geeft tot polder *Reeuwijk* en de oostelijke tot polder *Sluipwijk* en wel tot eene ten oosten langs de *Oost-Langekade* loopende, noordwaarts in het polderlichaam voerende poldervaart. Vandaar de naam *Dubbel verlaat* (eigenlijk ware *anderhalf verlaat* juister). Omtrent de afmetingen en verdere bijzonderheden van deze sluis, welke in onderhoud is bij de gemeente *Gouda*, wordt verwezen naar de beschrijving van polder *Reeuwijk*.

Ten gevolge der in het begin der 17[de] eeuw getroffen regelingen loosde *Sluipwijk*, dat destijds nog niet tot *Rijnland* behoorde — eerst bij het reglement van 1857 werd de polder bij *Rijnland* ingelijfd, waarna de daarin gelegen landen, niet dan na een gevoerd proces, het *Rijnlandsche* bundergeld betaalden — zijn water op den *Gouweboezem* door een windschepradmolen van 26.30 M. vlucht [3]), staande in den zuidwestelijken uithoek ten oosten naast het verlaat en uitslaande op de *Breëvaart* [4]). Deze wijze van waterloozing hield stand tot 1 Januari 1898. Den 9 December 1897 kwam eene bij notarieele acte ten overstaan van den notaris H. GROENENDAAL te *Gouda* gepasseerde en den 18 Januari 1898 door Gedeputeerde Staten goedgekeurde overeenkomst tot stand tusschen de besturen van de polders *Sluipwijk* en *Reeuwijk*, volgens welke laatstgenoemde de bemaling van eerstgenoemde van af 1 Januari 1898 op zich nam. De oorzaak dier overeenkomst was gelegen in de verzakking, welke zich in het noordelijke blok *Gravekoop* gedurende en na de droogmaking van den polder *Broekvelden en Vettenbroek* had geopenbaard, waardoor dit blok dreigde onder water te geraken. Om hierin op behoorlijke wijze te voorzien, werd eene afscheiding tot stand gebracht tusschen genoemd blok *Gravekoop* en het overige polderdeel. Volgens de deswege gesloten overeenkomst loost dit overige deel zijn water op *Reeuwijk* door middel van een

---

1) Zie Not. V. V. v. *Rijnland*, 1869, blz. 205, 246 en 266.

2) Zie Not. V. V. v. *Rijnland*, 1889, blz. 29.

3) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 226.

4) Vandaar dat de polder nog, in navolging van GEVERS VAN ENDEGEEST, in deze poldergroep behandeld wordt.

overlaat door en op kosten van *Sluipwijk* te onderhouden in de *Oost-Langekade*, de inrichting van welken overlaat, wanneer de noodzakelijkheid daartoe mocht blijken, niet mag worden gewijzigd dan met goedkeuring van het Bestuur van *Reeuwijk*. Het blok *Gravekoop*, daarentegen, is in onmiddellijke verbinding gebracht en ligt dus gemeen met het polderwater van *Reeuwijk* door middel van eene ophaalbrug in den *Vogelenzangschen dijk* nabij den *Viersprong*, waartoe de vroegere ophaalbrug in den *Nieuwenbroekschen dijk* (welke *Gravekoop* van het overige *Sluipwijk* scheidt) daarheen werd verplaatst. De nieuwe ophaalbrug wordt door en op kosten van *Sluipwijk* onderhouden. Terwijl dus het water in *Gravekoop* gelijk staat met dat van polder *Reeuwijk*, waarvan het polderpeil thans bepaald is op 1.70 M. ÷ A. P., wordt het in het overige polderdeel opgehouden op eene hoogte van 0.052 M. (= 2 Rijnl. duim) beneden het vroegere *Sluipwijksche* waterpeil — zijnde volgens in 1879-1882 van *Rijnland's* wege verrichte opnemingen 1.55 [1]) en volgens de waterstaatskaart 1.50 M. ÷ A. P. — in den zomer en van 0.104 M. (= 4 Rijnl. duim) beneden dat waterpeil in den winter. Staat het water aan of boven dat waterpeil, dan mag, volgens de overeenkomst, geen boezemwater worden ingelaten, terwijl ook, zonder toestemming van *Reeuwijk*, geen water uit aangrenzende polders mag worden ingelaten. Tot inlating van boezemwater dient een duiker aan de *Breëvaart* nabij den thans buiten werking gestelden *Sluipwijkschen* molen. Voor de geheele bemaling van *Sluipwijk* door *Reeuwijk* betaalt eerstgenoemde, volgens de overeenkomst, jaarlijks aan laatstgenoemde eene bijdrage van *f* 704.26⁵, berekend à *f* 1.— per H.A. over 704.26.41 H.A. Bovendien hadden de ingelanden van *Gravekoop* vrijwillig op zich genomen om, bij tot stand koming der overeenkomst, voortdurend over hunne gronden jaarlijks een extra-omslag aan *Sluipwijk* te betalen van ten hoogste *f* 1.50 per H.A. Deze buitengewone omslag is dan ook sedert 1898 steeds voor het volle maximum geheven geworden en wel over eene oppervlakte van 69.46.51 H.A. Eindelijk bepaalt de overeenkomst nog dat bij en na de droogmaking van de *Vrijenhoefsche* veen- en droogmakerij — waarover straks — van de daarin gelegen gebouwde en ongebouwde gronden, wateringen, kaden, wegen en dijken, voor zoover de droogmakerij op *Reeuwijk* of *Sluipwijk* zal uitmalen, gelijke lasten aan *Reeuwijk* zullen moeten worden betaald, als die, welke van den polder *Broekvelden en Vettenbroek* (zie bij dezen) voor den polder *Reeuwijk* jaarlijks worden geheven. In dit geval zal de jaarlijksche bijdrage van *Sluipwijk* aan *Reeuwijk* worden verminderd met het aantal binnen de droogmakerij gelegen hectaren grond en watering tegen *f* 1.— per H.A.

Behalve de *Plattenweg* langs den zuidelijken rand van de *Elfhoeven*, de *Korsendijk* door die *Elfhoeven*, de *Nieuwenbroeksche dijk* langs den zuidelijken rand van *Gravekoop* en de grootendeels ook als weg dienstdoende waterkee-

[1]) Alphabetische lijst der polders in *Rijnland*, blz. 23.

gen langs de geheele poldergrens, loopt door het blok *Nieuwenbroek* van af
ı *Driesprong* nog zuidwaarts naar den *Reewal* een polderweg bekend onder
ı naam van *Middelheul* en *'s Gravendijk* [1]). Deze is, evenals de *Korsendijk* en
daarin gelegen ophaalbrug eigendom van en in onderhoud bij den polder.
e wegen moeten overigens, evenals de vele weteringen en vaarten die den
lder tusschen de nog onverveend gebleven heele landen doorsnijden, door
het hoefslagboek vermelde onderhoudsplichtigen op in de polderkeur voor-
schreven afmetingen worden onderhouden.
Het is ondoenlijk de waterleidingen allen te beschrijven. De voornaamste is
Achterwetering, die het zuidelijk polderdeel van oost naar west doorsnijdt
t aan en benoorden langs den *Plattenweg*.
Zooals hierboven reeds is gezegd bestaat de geheele polder uit grootendeels
eds uitgeveende plasveenderijen. In het bijzonder reglement van den polder
dan ook bepaald, dat het toezicht en beheer over de veenderij opgedragen
jft aan het Polderbestuur, zonder daarvoor eenige belooning te genieten.
Niet de geheele polder is echter *plas*veenderij. Aan een klein deel is n.l. de
plichting tot droogmaking verbonden. Dit deel is de z.g. *Vrijenhoefsche
en- en droogmakerij*, groot 73.09.20 H.A. en begrepen tusschen de *Groene
e* ten noorden het blok *Nieuwenbroek* ten oosten, den *Reewal* ten zuiden
het *Vlietdijkje* en het blok *Elfhoeven* ten westen. Bij K. B. van 3 Septem-
r 1858 n°. 67 werd aan L. KERSBERGEN c.s. concessie verleend tot verve-
ıg van het blok *Vrijhoef*, mits vooraf een reglement van vervening, bedij-
ıg en droogmaking ter goedkeuring zou zijn ingezonden. Dit reglement,
arin ook voorzien was in het geval dat mocht worden overgegaan tot droog-
aking van de omringende plassen in *Sluipwijk* en *Reeuwijk* onder den alge-
eenen naam van *Admiraal Zoutmanspolder* — waarover straks, — werd
edgekeurd bij K. B. van 11 December 1859 n°. 56 en bestond uit 46 artikelen,
et werd later nog gewijzigd bij K. B. van 23 Juli 1864 no. 46, bij K. B. van
Maart 1893 no. 8 en bij besluit van Gedeputeerde Staten van 30 Maart
97 n°. 19/1 (daartoe bevoegd geworden ingevolge de wet van 13 Juli 1895,
aatsblad n°. 113).
Volgens dit laatste besluit zijn de termijnen, gesteld in het oorspronkelijke
glement, binnen welke de vervening zal moeten plaats hebben en de droog-
king voltooid zal moeten zijn, vervallen verklaard, en bestaat er voor het
stuur der Veenderij om tot afzonderlijke droogmaking der uitgeveende plas
er te gaan, geen verplichting, zoolang aan het plan tot drooglegging van
ı *Admiraal Zoutmanspolder*, van welken de veenderij een deel zal uitmaken,
en gevolg wordt gegeven. Het veenderijbestuur — dat, onafhankelijk van
t Bestuur van polder *Sluipwijk*, bestaat uit een Voorzitter en twee Leden,

---

) **Inmiddels, volgens mededeeling van het Polderbestuur, thans vervallen en ten deele reeds ggespoeld.**

bijgestaan door een Secretaris-penningmeester — blijft echter, zoolang niet tot droogmaking wordt overgegaan, voortdurend zorg dragen, dat de dijken, waarbij eene latere drooglegging van den *Zoutmanspolder* belang heeft, met name die ten zuiden, ten westen en ten noorden van den *Vrijhoefschen plas* gelegen, in behoorlijken staat worden gehouden. Indien men tot het droogmaken van den uitgeveenden plas overgaat, zal uiterlijk een jaar te voren een ontwerp van droogmaking en verkaveling door het bestuur aan ingelanden worden voorgesteld en na goedkeuring door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* aan Gedeputeerde Staten ter approbatie worden ingediend.

Dit laatste heeft intusschen tot heden niet plaats gehad, de plas maakt mitsdien nog steeds deel uit van den polder *Sluipwijk*, in welks omslagen hij deelneemt.

Blijkbaar wordt met de droogmaking gewacht op het resultaat van de thans in meer vasten vorm aanhangig zijnde plannen tot droogmaking van den *Admiraal Zoutmanspolder*, waarover een kort woord hier moge volgen.

De droogmaking der uitgestrekte veenplassen ten noordoosten van *Gouda* en gelegen in den polder *Sluipwijk* en in het zuidoostelijk deel van polder *Reeuwijk* werd reeds in het midden der 19de eeuw hoogst wenschelijk geacht en in overweging genomen. Reeds bij K. B. van 21 November 1857 n°. 58 werd aan eene commissie concessie tot die droogmaking verleend. Van die concessie kon echter wegens gebrek aan geldmiddelen — subsidie werd niet verleend — geen gebruik worden gemaakt.

Bij K. B. van 11 Februari 1876 n°. 13 werd wederom concessie verleend aan MR. F. A. VAN HALL te *Utrecht* en P. M. MONTIJN te *Gouda*. De kosten der droogmaking, 789.5 H.A. omvattende, werden geraamd op *f* 870.000.—. De concessionarissen vroegen subsidiën van Rijk en Provincie aan. Bij Statenbesluit van 21 November 1876 n°. XIV [1]) werd een subsidie van *f* 100.000.— toegezegd, doch een memoriepost op het ontwerp der Staatsbegrooting voor 1878 als rijkssubsidie voor de droogmaking gebracht, werd met 35 tegen 32 stemmen verworpen. Om, bij gemis aan een rijkssubsidie, de vinding der benoodigde gelden op eene andere wijze mogelijk te maken, werd bij Statenbesluit van 10 Juli 1879 n°. XIX [2]) de voorwaarde bij de subsidie-verleening in 1876 gesteld, dat door het Rijk minstens een subsidie tot gelijk bedrag zou worden verleend, opgeheven, doch daarentegen bepaald dat het geheele besluit tot subsidie-verleening vervallen zou, indien niet binnen den tijd van één jaar na de definitieve aanvaarding der concessie met de werken een aanvang was gemaakt. De ondernemers slaagden echter niet.

Toen traden op de heeren J. P. MAHLSTEDE, J. PAUL en H. E. OVING met een plan dat niet onbelangrijke verbeteringen aanbood. Aan dezen werd bij

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1876, blz. 61.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1879, blz. 63.

besluit der Staten van 21 Juli 1881 n°. III [1]) wederom voor de droogmaking een provinciaal subsidie van *f* 100.000.— verleend. Ook dit plan slaagde echter niet, ook niet nadat de bevordering van een rijkssubsidie-verleening door den toenmaligen Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid was in het uitzicht gesteld.

Eindelijk ontwierp de civiel-Ingenieur H. PAUL te *Leiden* in 1899 wederom een nieuw plan, dat nog meer omvattend was dan de vorige ontwerpen. Volgens dit laatste plan zullen de kosten bedragen *f* 995.000.—, waarvan ten bate der onderneming echter zullen komen *f* 305.000.— (als: de waarborggelden ad *f* 200.000.—, het droogmakingsfonds der *Vrijhoefsche* veenderij ad *f* 75.000.—, een subsidie door de gemeente *Reeuwijk* toegekend ad *f* 10.000.— en de opbrengst van circa 20 H.A. veen met behoud van den ondergrond ad *f* 20.000.—). De werkelijke kosten zouden dus bedragen *f* 690.000.—. In die kosten, nu, heeft de provincie, bij Statenbesluit van 4 December 1900 n°. IX [2]) onder eenige voorwaarden een subsidie toegekend van *f* 130.000.— terwijl bij de wet van 4 Februari 1904 (*Staatsblad* n°. 35) een rijkssubsidie tot gelijk bedrag werd beschikbaar gesteld. Concessie tot de droogmaking werd intusschen aan den ondernemer verleend bij K. B. van 12 Januari 1903 n°. 21.

Het tegenwoordige plan omvat eene gezamenlijke oppervlakte van 1056 H.A. In de droogmaking zullen, behalve de reeds drooggemaakte polder *Broekvelden en Vettenbroek*, worden begrepen: de blokken *'s Gravenbroek*, *Ravensberg*, *Sluipwijksche Sloene* en *Vogelenzang* van polder *Reeuwijk* en de blokken *Gravekoop*, *Lang Roggebroek* (verveend gedeelte) *Nieuwenbroek*, *Kalverenbroek*, *Elfhoeven* benevens de *Vrijhoefsche* veenderij van polder *Sluipwijk*. Het droogmakerijpeil is ontworpen op 6.50 M. ÷ A.P. De ringdijk is ontworpen met eene kruinshoogte van 0.40 M. ÷ à 0.10 M. + A. P., eene kruinsbreedte van 3.50 M. en eene binnenglooiing van 5 op 1. De bemaling zal plaats hebben door een stoomgemaal van 100 P. K., te plaatsen in den zuidwestelijken hoek en door een te graven voorwaterloop uitslaande op de *Breëvaart* (*Gouweboezem*).

Thans houdt men zich onledig met de vinding der overige benoodigde gelden. Zijn deze gevonden, dan kan met het werk een aanvang worden gemaakt, waarbij tevens een einde zal komen aan den hoogst hachelijken staat waarin de droogmakerij *Broekvelden en Vettenbroek* ten gevolge van kwelwater uit de omringende veenplassen verkeert.

Het polderbestuur van *Sluipwijk* bestaat uit een Schout en vier Heemraden. De gewone omslag werd in den polder in de jaren 1898—1902 telkens geheven over 695.55.41 H.A. en bedroeg in 1898 *f* 1.70, in de vier volgende jaren telkens *f* 2.— per H.A. Vrijdom van omslagen is toegekend aan voetpaden en wegen bij het kadaster bekend.

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1881, blz. 152.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1900; blz. 51.

Het bijzonder reglement voor den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Augustus 1857 n°. II [1]), goedgekeurd bij K. B. van 23 December d.a.v. n°. 70 (B. P. B. n° 7). Het is het oudste in *Rijnland* nog van kracht zijnde bijzondere polderreglement en werd nog nimmer gewijzigd.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1897.

DE POLDER WILLENS.

Gemeenten: *Gouda, Reeuwijk* [2]).

Mei 1904.

T. K. 461, 462, 483. W. K. Gor. 1.

De polder *Willens*, oudtijds kortweg *de Willens* genaamd, en langen tijd eigendom der stad *Gouda*, is eerst in 1857, bij de invoering van het nieuwe reglement van *Rijnland*, binnen de grenzen van het Hoogheemraadschap gebracht. Vroeger behoorde hij, met den polder *Stein* tot het land van *Stein en Willens* en stond hij geheel op zich zelf doch was omslagplichtig aan het Hoogdijksbestuur van *Stein en Willens*, dat het beheer had over den *Noorder-IJsseldijk*. Dit beheer werd in 1857, bij de invoering van gemeld reglement, aan *Rijnland* overgedragen, en het Hoogdijksbestuur tevens opgeheven.

De polder wordt begrensd:

aan de *zuidzijde* door den *Noorder IJsseldijk* of *Goejanverwelledijk*, die de zuidelijke waterkeering vormt, doch zelf buiten de poldergrens gelegen is;

aan de *westzijde* eerst door de kade van den hierboven beschreven polder *Bloemendaal* langs het in 1899 afgedamde deel van de *Breëvaart*, van af den *IJsseldijk* tot aan den afsluitdam in die *Breëvaart* onmiddellijk bezuiden de *Karnemelksloot*, daarna door dien afsluitdam en ten slotte door eene eigen kade langs de oostzijde van de opengebleven *Breëvaart* tot aan het *Reeuwijksche Verlaat* en langs de oostzijde van de voormalige molenwatering van polder *Sluipwijk*;

aan de *noordzijde* door eene eigen kade keerende de zuidelijke bermsloot van den tot polder *Sluipwijk* behoorende *Plattenweg* doch zulks met buitensluiting van een driehoekig partijtje ten zuiden van dien weg gelegen land. tot *Sluipwijk* behoorende en bekend onder den naam van de *Korte Kampen*; en

aan de *oostzijde* eerst door het tot polder *Sluipwijk* behoorende *Vlietdijkje* tot aan de *Steinsche kade*, waterkeering tusschen de polders *Sluipwijk* en *Stein* en daarna door eene eigen kade keerende den polder *Stein* tot aan den *IJsseldijk* en bekend als de *Willensche kade*.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1857, blz. 119.

[2]) Het bijzonder reglement vermeldt ten onrechte alleen de gemeente *Gouda*.

De kaden langs de noord- en oostzijde des polders worden ook wel aangeid onder den collectieven naam van *Ringkade*.

De *Noorder IJsseldijk* staat, als gezegd, onder beheer van *Rijnland*. Het rtste westelijke deel van dien dijk keert den open *IJssel* en is in onderafeling II, hierboven, beschreven. Het langere oostelijke deel is, sedert de afiting van den *IJssel* door den afsluitdam en de waaiersluis, eene binnenle geworden. Hoezeer onder beheer van *Rijnland* wordt aan dit dijkvak inig gedaan; alleen worden geen consenten tot afgraving gegeven. Volgens 1883 verrichte waterpassingen had dit deel eene kruinshoogte van 2.85 tot 5 M. + A. P. bij eene kruinsbreedte van 3.10 tot 5.00 M. Langs den gelen polder onderhoudt *Rijnland* een kunstweg op den dijk.

)e afsluitdam in de *Breëvaart* en de kade van dien afsluitdam tot het *uwijksche verlaat*, ook wel *Kleikade* genoemd, moeten volgens de polderır eene hoogte hebben van 0.10 M. + A.P., eene kruinsbreedte van 1.20 en glooiingen van minstens 1 op 1. Volgens de voorwaarden, waaronder ı 14 Mei 1898 door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* aan P. OOMS *Gouda* vergunning tot afsluiting en drooglegging van het zuidelijk deel der *eëvaart* verleend werd, moet de afsluitkade echter voortdurend worden onrhouden op eene kruinshoogte van 0.20 M. + A.P., eene kruinsbreedte van nstens 2.00 M., eene buitenglooiing van minstens $1^1/_2$ op 1 en eene binnenooiing van 3 op 1. De *Kleikade* is eigendom van en in onderhoud bij den der *Sluipwijk* en zulks krachtens accoord „tusschen die van Sluipwijck, ıvencoop, Nieuwenbrouck, Calverenbrouck en de Hoeff ter eenre ende die ı Reeuwijck ter andere zijde" den 1 April 1608 gesloten [1]). Dit accoord s een gevolg van het octrooi van de Staten van Holland dd. 18 Juni 1604 die van *Sluipwijk* c.a. verleend om een watermolen en een verlaat te mostellen aan de *Reeuwijksche watering* ten einde door deze, de *Karnemelks-ol* en de stadsgrachten van *Gouda* in den *IJssel* te loozen. Men zie hierr verder de beschrijving van den polder *Sluipwijk* hierboven.

)ok de kade langs de oostzijde van de voormalige molenwatering van den der *Sluipwijk*, van het *Reeuwijksche verlaat* tot den *Plattenweg*, is eigendom ı en in onderhoud bij den polder *Sluipwijk*. Zij moet, volgens de polderır eene hoogte hebben van minstens 1 Meter boven het na te noemen pol-peil en eene breedte van 1.00 M.

Voor het overige deel der *Ringkade* schrijft de keur eveneens de hoogte r van minstens 1 Meter boven het polderpeil doch eene kruinsbreedte van) M. Merkwaardig is, dat de keur hiervan niet uitzondert het gedeelte kade aamd het *Vlietdijkje*, dat als boven reeds gezegd is, buiten de poldergrens . Blijkbaar heeft men dit, bij het maken der keur, over het hoofd gezien.

Volgens opgaaf van het polderbestuur is de polder in het geheel groot 368.87.18

---

[1]) *Rijnland's* O. A.; Loqt. 87, n°. 2026.

H.A. Hij wordt van het westen naar het oosten doorsneden door twee ongeveer evenwijdig loopende wegen, die den polder in drie strooken verdeelen, als de *Achter Willens* ten noorden, de *Middel Willens* in het midden en de *Voor Willens* ten zuiden. De noordelijke weg is een zandweg bekend onder den naam van *Achter Willensche weg*; de zuidelijke is een kunstweg en staat bekend onder den naam van *Tiend-* of *Voor Willensche weg*; hij vormt, met den ook over de oostelijke polderkade zuidwaarts tot den *IJsseldijk* loopenden weg, een vak van den kunstweg van *Gouda* over den *Voorwillenschen weg* en den *IJsseldijk* naar *Goejanverwelle* of *Hekendorp*, die onder beheer staat van de z.g. *Commissie voor den Zandweg*, welke bij K. B. van 7 December 1835 n°. 9. daarop recht van tolheffing schijnt te hebben gekregen [1]).

Van af den *Plattenweg* loopt evenwijdig met en zeer kort ten oosten van de *Kleikade* zuidwaarts tot den *Tiendweg* de z.g. *Zwartedijk*, eveneens een kunstweg, waarvan het noordelijk deel, in de *Achter Willens*, eigendom is van polder *Sluipwijk* en het zuidelijk deel, in de *Middel Willens*, eigendom van polder *Willens*.

De drie genoemde wegen staan onder keur van den polder en moeten door de gehoefslaagden onderhouden worden op eene hoogte aan de kanten van minstens 0.40 M. boven het polderpeil, eene breedte op die hoogte van 3.15 M. en wederzijdsche glooiingen van 1 op 1. De *Voorwillensche weg* moet eene tonrondte hebben van 0.15 en de *Achterwillensche weg* en de *Zwarte dijk* eene tonrondte van 0.10 M.

Het deel *Middel Willens* wordt van west naar oost nog doorsneden door den Staatsspoorweg van *Gouda* naar *Woerden*. Twee bruggen onderhouden de gemeenschap van het polderwater.

De waterloozing van den polder geschiedde oudtijds op den *IJssel* en wel door een windschepradmolen, staande iets ten noorden van den *IJsseldijk* ongeveer in het midden van den zuidelijken polderrand en uitslaande op een voorboezem die door eene sluis in den dijk tegenover den molen gemeenschap had met den *IJssel*. Krachtens een accoord, den 21 Maart 1750 tusschen *Rijnland* en de regeering der stad *Gouda*, als eigenaresse van de *Willens* gesloten, zou de polder voortaan mogen loozen op de *Breëvaart* (destijds *Reeuwijksche watering* genoemd) en daardoor op de *Gouwe* en zulks tegen eene jaarlijksche vergoeding aan *Rijnland* van 3 stuivers per morgen [2]). Daartoe zou de voorboezem van af den molen westwaarts benoorden langs den *IJsseldijk* doorgetrokken worden tot aan de *Breëvaart* en daarmede door een duiker in de polderkade, benoorden de toenmalige *Vuilebrassluis* verbonden worden. Tevens werd de oude sluis in den *IJsseldijk* geamoveerd [3]). Zoo werd de polder

[1]) Zie *Rijnland's* N. A. Loqt. 134, n°. 9.

[2]) *Rijnland's* O. A. Loq^t 53 n°. 1445.

[3]) Vgl. eene kaart in 1801 vervaardigd door den Landmeter JB. DE SAUVAGE (Rijnl. Archief. Invent. kaarten Litt M n°. 122).

Willens, die destijds nog niet tot *Rijnland* behoorde, opgenomen in de boezemgemeenschap. Deze toestand bleef bestaan tot 1881, in welk jaar de windbemaling vervangen werd door een stoomgemaal. Het stoomgemaal staat aan en slaat uit op het open gebleven deel van de *Breëvaart* nabij de herberg *de Kap*, ten zuiden van den *Tiendweg* en ten noorden van den afsluitdam in de *Breëvaart*. Het bestaat uit een scheprad gedreven door een horizontaal stoomwerktuig van 7 P.K., gevoed door een stoomketel van 5 atmospheer overdruk en van 20 M². verwarmd oppervlak. Het ijzeren scheprad heeft een middellijn van 5.20 M., eene schoepbreedte van 0.40 M. en ligt met het hart der wateras op 0.18 M. + A. P. De bovenkant van den opleider ligt met den bovenkant op 1.72 M. ÷ A. P. De stoomketel is lang 3.60 M., heeft eene middellijn van 1.70 M. en is voorzien van een binnenvuurgang met eene middellijn van 0.80 M.

Het zomerpeil van den polder bedraagt, volgens opgaaf van het polderbestuur 1.52 M. ÷ A. P.

De hoofdwaterleidingen in den polder, waaromtrent de keur voorschrijft dat zij door de onderhoudsplichtige gehoefslaagden, evenals de andere scheislooten, op bepaalde afmetingen moeten worden onderhouden, zijn: de wederzijdsche bermslooten van den *Achter Willenschen weg*, van den *Voor Willenschen weg* en van den spoorweg, benevens twee loodrecht op dezen staande weteringen, die de wegen door middel van bruggen kruisen.

Alle duikers, in waterleidingen gelegen, welke tot aan- en afvoer van water dienen, moeten volgens de keur eene binnenwerksche wijdte en hoogte hebben van 0.25 M. en eene lengte van minstens 4.50 M.

Aan het westelijk uiteinde van de wetering langs de zuidzijde van den *Voor Willenschen weg*, nabij *de Kap*, onmiddellijk tusschen dezen weg en het stoomgemaal ligt eene steenen schutsluis, die van het polderwater gemeenschap geeft tot de *Breëvaart*. Deze sluis heeft eene dagwijdte van 2.75 M., eene schutlengte van 13.00 M., slagdrempels diep 2.15 en 2.35 M. ÷ A. P. en deuren keerende tot 0.10 M. ÷ A. P. [1]). Zij staat onder beheer van en wordt onderhouden door den polder, en kan ook tot waterinlating gebezigd worden. De polderkeur geeft eenige regels omtrent haar gebruik.

Sedert 1903 watert een partijtje oeverland langs den gekanaliseerden *Hollandschen IJssel* buiten den *IJsseldijk* gelegen, door eene buis in dien dijk op den polder af; daartoe werd den 19 Juni 1903 door den polder aan den eigenaar van het land onder zekere voorwaarden vergunning verleend. Ook *Rijnland* verleende daartoe vergunning en zulks krachtens eene overeenkomst van 3 October 1903 tusschen den eigenaar en Dijkgraaf en Hoogheemraden, daartoe gemachtigd bij besluit der Vereenigde Vergadering van dienzelfden

---

[1]) Alphabetische lijst der polders in *Rijnland*; blz. 36.

dag no. XVII [1]), gesloten. Volgens die overeenkomst wordt het bedoelde partijtje land, ter grootte van ongeveer 2³/₄ H.A., in de boezemgemeenschap opgenomen tegen eene jaarlijksche vergoeding aan *Rijnland's* kas van *f* 3.—

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden. Het zetelt te *Gouda*.

De polderomslag werd in de jaren 1898—1902 geheven over resp. 361.94.34, 362.26.34., 362.26.34, 362.26.34 en 363.65.29 H.A. en bedroeg in de vier eerstgenoemde jaren *f* 5.75 en in laatstgenoemd jaar *f* 5.— per H.A.

Het bijzonder reglement voor den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 6 November 1857 n°. II [2]), goedgekeurd bij K. B. van 4 Januari 1858 n°. 40 (B. P. B. no. 60). Eene wijziging, hoofdzakelijk strekkende om het in 1899 afgedamde deel van de *Breëvaart* binnen de poldergrens te brengen, werd vastgesteld bij Statenbesluit van 23 Juli 1901 n°. XVII [3]), goedgekeurd bij K. B. van 6 September d.a.v. n°. 34 (B. P. B. n°. 1078).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE VOOROFSCHE-POLDER.

Sept. 1904.

T. K. 442, 461. W. K. Utr. 3.

Gemeenten: *Boskoop, Waddinxveen.*

De ongeveer rechthoekige landstreek langs den rechter of westelijken oever der *Gouwe* en begrensd, ten oosten door die *Gouwe*, ten zuiden en zuidwesten door de landscheiding tusschen *Rijnland* en *Schieland*, ten noordwesten door de oostelijke limietscheiding van het vroegere ambacht *Hoogeveen* en ten noorden door den *Hoogeveenschen weg* en diens onder den naam van *Zijdeweg* oostwaarts verlengde naar *Boskoop* aan de *Gouwe*, vormde in het eind van de 18de eeuw de ± 1200 bunders groote heerlijkheid *Noord-Waddinxveen*. Ongeveer in het midden van den zuidelijken rand lag het dorp *Noord-Waddinxveen*, van waaruit de *Noord-Waddinxveensche* of *Noordeindsche weg* noordwaarts de heerlijkheid doorsneed, om, bij de scheiding tusschen *Hazerswoude* en *Boskoop*, den *Hoogeveenschen* en den *Zijdeweg* te kruisen.

De geheele heerlijkheid was in drie van west naar oost loopende strooken verdeeld, waarvan de noordelijke het blok *Snijdelwijk*, de middelste het blok *Peulijen* was. De zuidelijke strook werd door den *Noordeindschen weg* weder in twee stukken verdeeld; het deel ten westen van dien weg was het blok

¹) Not. V. V. v. *Rijnland*; 1903, blz. 117.

²) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1857; blz. 31, vlg.

³) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1901; blz. 86.

Groenswaard, het deel ten oosten vormde de voormalige afzonderlijke vrije heerlijkheid *St. Hubertsgerecht*, welke echter reeds zeer vroeg met *Noord-Waddinxveen* tot éène heerlijkheid vereenigd was.

De grond in de heerlijkheid was laag en veenrijk en de inwoners leefden voornamelijk van de veenderij. In het midden der 18de eeuw was de vervening zoover gevorderd, dat men aan bedijken en droogmaken van de ontstane plassen in het westen der heerlijkheid kon gaan denken. Het ambacht vereenigde zich te dien einde met de ambachten *Hazerswoude*, *Benthuizen*, *Hoogeveen*, *Zoeterwoude* en *Benthorn*, met het doel de aaneenliggende, over al deze ambachten zich uitstrekkende veenplassen te omdijken en droog te maken, waartoe zij den 12 Mei 1759 octrooi bekwamen van de Staten van Holland en West-Vriesland [1]). Zoo ontstond de in 1765 voltooide droogmaking van den *Noordplas*.

Van *Noord-Waddinxveen* werd binnen de droogmaking getrokken het deel gelegen ten westen van den *Noordeindschen weg*, zijnde de tegenwoordige *Achterofsche polder*, vroeger ook wel den *Bovenwegschen polder* genaamd. Het deel ten ooosten van dien weg, bestaande uit nog niet drooggemaakte plassen en uit heele landen, werd sedert genaamd de *Voorofsche* of *Buitenwegsche polder*.

Reeds zeer spoedig na de invoering van het A. P. R. werd voor dien *Voorofschen polder* bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 163) een bijzonder reglement vastgesteld. Wijzigingen in dit reglement werden nog aangebracht bij Statenbesluiten van 4 Juli 1862 n°. VIII [3]) en van 4 November 1868 n°. XVII [4]), goedgekeurd bij K. B. van resp. 2 September 1862 no. 21 en 7 Januari 1869 no. 3 (B. P. B. no. 510 en 669). De laatste wijziging betrof de omschrijving van de poldergrens langs de landscheiding tusschen *Rijnland* en *Schieland*; voor de aanleiding dier wijziging zie men het daaromtrent medegedeelde bij de beschrijving van den *Driemanspolder*, hierbeneden.

Bij het bovengenoemde octrooi van 1759 was ook begrepen het westelijk deel van het ten oosten van den *Noordeindschen weg* overgebleven deel van *Noord-Waddinxveen*, dat dus deel uitmaakte van den *Voorofschen polder*, en wel voor zoover dit uit plassen bestond en oostwaarts tot aan de heele landen strekte. Dit deel werd echter veel later, en dus onafhankelijk van de omdijking van den *Noordplas* drooggemaakt; het verkreeg den naam van de *Drooggemaakte Putte* en bleef van den ringdijk van den *Noordplas* gescheiden door

[1]) Groot Placaatb. v. Holl. en Zeel., Deel VIII, blz. 1308.
[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858 blz. 42 vlg.
[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1862; blz. 35.
[4]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1868, blz. 45, vlg.

een met het water in de heele landen van *Voorof* gemeen liggende ringsloot, loopende ten oosten langs den *Noordeindschen weg*.

Bij het besluit tot opheffing der ambachten in *Rijnland* van 23/25 November 1869 (P. B. van 1870, n°. 2) werd, zooals bij de beschrijving van den polder *Achterof en de Putte*, hieronder nader zal worden uiteengezet, het ambacht *Noord-Waddinxveen*, waarop, krachtens het meergemelde octrooi van 1759, de verplichting rustte om dat nat gebleven gedeelte van den *Voorofschen polder* op kosten der daarin gelegen ingelanden droog te maken, juist met het oog op die verplichting, bij wijze van uitzondering, gehandhaafd tot ultimo December 1873 of tot zooveel vroeger als die droogmaking zou zijn voltooid.

In den loop van 1873, nu, was die droogmaking tot stand gekomen en was een gedeelte der drooggevallen gronden reeds in bebouwing. Met betrekking tot de uitvoering der droogmaking werd eene overeenkomst aangegaan tusschen het Ambachtsbestuur van *Noord-Waddinxveen* en de ingelanden van den *Voorofschen polder*, vastgesteld in de vergadering van het Ambachtsbestuur en van de Ingelanden van den geheelen *Voorofschen polder* den 26 Mei 1868. Bij die overeenkomst werd o. a. bepaald, dat de droogmaking, nadat de ringdijk zoude zijn voltooid, geheel van den polder zou worden afgescheiden, zoodat beide deelen geheel zelfstandige polders zouden worden. Reeds in Maart 1872 drong het bestuur van den *Voorofschen polder* op die scheiding aan, op grond dat de ringdijk toen reeds was voltooid.

Gedeputeerde Staten — alhoewel tegen eene splitsing van den *Voorofschen polder* geen bezwaar hebbende — oordeelden het echter meer wenschelijk, om met de scheiding te wachten totdat de nieuwe droogmakerij vatbaar zou zijn om eveneens bij Bijzonder Reglement als polder te worden georganiseerd, ten einde te voorkomen, dat het toen nog droog te maken deel aan het toezicht van het Bestuur van den *Voorofschen polder* werd onttrokken alvorens een behoorlijk polderbestuur over de nieuwe droogmakerij zou kunnen tot stand komen.

Door de geheele voltooiing der droogmakerij in 1873 verviel dit bezwaar, en zoo kwam de splitsing en de nieuwe reglementeering tot stand. Bij Statenbesluit van 12 November 1873 n°. XI [1]), goedgekeurd bij K. B. van 27 December d.a.v. no. 17 werd het bestaande reglement voor den *Voorofschen polder* ingetrokken, werd het deel *Drooggemaakte Putte* daarvan afgescheiden en afzonderlijk gereglementeerd (B. P. B. n°. 727) en werd voor den verkleinden *Voorofschen polder* een nieuw Bijzonder reglement vastgesteld (B. P. B. n°. 726).

Deze nieuwe reglementen voorzagen evenwel bloot in de meest gewone bestuursbepalingen.

Intusschen had, zooals ook bij de beschrijving van den polder *Achterof en de Putte*, hieronder, zal blijken, de droogmaking van de *Putte* aanleiding ge-

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1873, blz. 169.

tot stichting van een stoomgemaal, bestemd niet alleen om de *Putte* te maken, maar tevens om, onder opheffing der tot dusverre bestaan nde windbemaling, tot voortdurende bemaling te strekken zoowel van *tte* als van *Voorof* en van *Achterof*.

dier zake werd tusschen *de Putte* en *Voorof* op 26 Mei 1868 eene overmst gesloten, die later bij contract van 12 Mei 1880, goedgekeurd door uteerde Staten den 5 Juli d.a.v., werd gewijzigd, terwijl tusschen *de* en *Achterof* den 29 November 1871 eene dergelijke overeenkomst gesloten, goedgekeurd door Gedeputeerde Staten den 16 Januari 1872. haalde geschillen, die tusschen de drie polders, inzonderheid tusschen *f* en *Achterof*, over de hun gemeene stoombemaling en haar beheer onten, hadden de overtuiging gevestigd, dat de regeling, in de gesloten overmsten vervat, eene hoogst gebrekkige en onvolledige was, en in de re- ter vervanging dier overeenkomsten behoorde te worden voorzien door ing en aanvulling der polderreglementen van 1873.

wijzigingen en aanvullingen werden door de Staten vastgesteld bij beran 18 Juli 1882 n°. XVIII [1]) en goedgekeurd bij K. B. van 5 September n°. 12. Zij bestonden, behalve in eene vereeniging van de vroeger afrlijke polders „*Achterof*" en „*de Drooggemaakte Putten*" tot één nieuwen istratieven polder „*Achterof en de Putte*" onder één gemeenschappelijk nent (B. P. B. n°. 824) [2]), voor wat den *Voorofschen polder* betreft (B. P. B. 3), uit:

opneming in art. 1 van de bepaling, dat, van het in dat artikel omven territoir des polders werd uitgesloten het straks te noemen afvoerl van de polders *Achterof en de Putte*, en

toevoeging van een nieuw artikel 2 waarin de wederzijdsche rechten rplichtingen van *Voorof* en van *Achterof en de Putte* nauwkeurig wermschreven.

e laatste wijziging in het aldus geamplieërde reglement werd eindelijk ngebracht bij Statenbesluit van 17 November 1903 n°. XVII [3]), goedgebij K. B. van 30 December d.a.v. n°. 64 (B. P. B. n°. 1100). Het betrof ene verbetering van de omschrijving der grenzen tusschen den *Voorofpolder* en den polder *Laag Boskoop* in verband met plaats gehad hebslootdempingen en veranderingen der nummers van kadastrale perceelen. erd de oostelijke grens des *Voorofschen polders* verlegd van het midden et westelijk boord der *Gouwe*.

zoo werd de *Voorofsche polder*, zijnde de thans nog overgebleven heele van het voormalig Ambacht *Noord-Waddinxveen*, tot zijne tegenige grootte, omvang en inrichting teruggebracht.

ot. Prov. Staten; Zomerverg. 1882, blz. 59.
ie de beschrijving van dien polder hieronder.
ot. Prov. Staten; Herfstverg. 1903, blz. 52, vlg.

Bij de wet van 12 Juli 1895, Staatsblad n°. 98, was het noordelijk deel des polders nog van de gemeente *Waddinxveen* overgebracht naar de gemeente *Boskoop*.

Zoo beslaat de tegenwoordige polder eene oppervlakte van 218.31.52 H.A., waarvan 106.50.83 H.A. onder *Boskoop* en 111.80.69 H.A. onder *Waddinxveen*. Hij wordt begrensd door een ***buitenomtrek*** en door een ***binnenomtrek***.

De ***buitenomtrek*** wordt in hoofdzaak bepaald:

ten ***noorden*** door de zuidzijde van den *Zijdeweg* tot *Boskoop* en door eenige huiserven ten zuiden van de bebouwde kom dier plaats tot aan de *Gouwe*;

ten ***oosten*** door het westelijk boord der *Gouwe*;

ten ***zuiden*** door de sloot ten noorden langs de *Dorrekens-* of *Dorrekade*, zijnde de landscheiding tusschen *Rijnland* en *Schieland*, en

ten ***westen*** eerst, achter de huiserven van het dorp *Noord-Waddinxveen*, door den oostelijken teen van den ringdijk van den *Drooggemaakten Noordplas* tot aan de *Witte Brug* benoorden het dorp en verder noordwaarts door het midden van den op dien ringdijk liggenden *Noordeindschen weg* tot aan den *Zijdeweg*.

De ***binnenomtrek*** wordt geheel bepaald door den buitenteen van den ringdijk van de *Drooggemaakte Putte*, als gezegd thans een onderdeel van den polder *Achterof en de Putte*.

Volgens de in het nieuwe artikel 2 van het bijzonder reglement neergelegde rechten en verplichtingen [1]) hebben de polders *Achterof en de Putte* het recht om:

1°. tot hunne onderlinge watergemeenschap een grondduiker onder door de tot het territoir van *Voorof* behoorende buitenringsloot van de *Putte* te hebben en te houden, en

2°. hun water dwars door den *Voorofschen polder* rechtstreeks op de *Gouwe* te brengen door middel van een afvoerkanaal.

Zij zijn verplicht door hun stoomgemaal tevens in de bemaling van *Voorof* te voorzien en wel in dier voege, dat:

1°. het water in *Voorof* steeds zij beneden of aan het peil van den polder, hetwelk, behoudens latere wijziging door het Bestuur, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, is 0.15 M. onder de bout in den achterwaterloopsmuur van het verlaat (waarover straks), wordende die 0.15 M. geacht gelijk te staan met 1.90 M. ÷ A. P.;

2°. bij inundatie, gebrek aan de machine of andere buitengewone omstandigheden de daling van het water in *Voorof* en in *Achterof en de Putte* gelijkmatig zij.

---

[1]) Eenige misstellingen, oorspronkelijk in het artikel geslopen, werden hersteld bij Statenbesluit van 24 Juli 1883 n°. XIV (not. zomerverg. blz. 153), goedgekeurd bij K. B. van 16 Augustus d.a.v. n°. 24 (B. P. B. n°. 841).

Voor die bemaling wordt jaarlijks door *Voorof* aan *Achterof en de Putte* *f* 212.65 uitbetaald.

Zonder vergunning van het Bestuur van *Achterof en de Putte* mag, behoudens de hierna te noemen uitzonderingen, van 1 November tot 1 Mei geen water worden ingelaten, en evenmin van 1 Mei tot 1 November, zoodra de waterstand in den polder boven de 5 centimeters beneden het bovengenoemde peil is.

Van de behoefte aan gezegde vergunning zijn uitgezonderd de waterinlating bij het schutten van vaartuigen en vlotten door het verlaat aan de *Gouwe*, en die door de duikers, liggende in de kadastrale perceelen gemeente *Waddinxveen* sectie B n°. 1063 en 1073 [1]), ten behoeve der papierfabrieken genaamd *de Bijenkorf* en *de Betere Hoop*; zijnde de afmetingen dier duikers 0.20 x 0.20 M.

Het Bestuur van *Voorof* zorgt dat in de ringvaart ten oosten langs *de Putte*, voor zoover zij strekt van af den *Kerkweg*, aan den zuidoostelijken hoek van *de Putte* tot het stoomgemaal, nooit dieper worde gebaggerd dan tot 1.00 M. beneden het peil en het water zuiver worde gehouden van al wat diens toevoer naar het stoomgemaal belemmeren kan, terwijl *de Putte* zorgt dat de kanten van zijn ringdijk van af den *Kerkweg* tot het stoomgemaal telken jare vóór den 15 September zijn afgestoken en het afgestokene is opgehaald.

Slechts langs de *Gouwe* heeft de polder eene eigen waterkeering zijnde de *Gouwe-* of *Noordkade*. Deze kade, die veelal met huiserven verheeld is en op vele plaatsen uit basaltmuren bestaat, wordt, krachtens de *verordening op de Gouwekaden* vastgesteld bij Statenbesluit van 16 November 1897 (P. B. van 1898 n°. 7) thans beheerd en onderhouden door de Provincie *Zuid-Holland*, waarvoor de *Voorofsche polder* jaarlijks eene som van *f* 435.— aan haar uitkeert.

Langs de zuidzijde wordt de polder beschermd door de tot *Schieland* behoorende waterkeeringen van den *Oostpolder in Schieland* en van den *Zuidplaspolder*, langs de westzijde door den ringdijk van den *Noordplas* en langs de noordzijde door den *Zijdeweg*, in beheer en onderhoud bij de gemeente *Boskoop*.

Als boven reeds gezegd, wordt de *Voorofsche polder*, sedert 1872 bemalen door het stoomgemaal van *Achterof en de Putte*. Zooals de beschrijving van dien polder nader zal doen zien, is het stoomgemaal ten behoeve dier bemaling voorzien van een afzonderlijk scheprad. Het gemaal staat aan den oostelijken ringdijk van *de Putte*, iets ten zuiden van de grens tusschen de gemeenten *Boskoop* en *Waddinxveen*. Vanaf dit gemaal voert een door leidijken gesloten afvoerkanaal dwars door den polder oostwaarts naar de *Gouwe*. Dit afvoerkanaal wordt door een syphon-sluis onder door de straks te noemen

---

[1]) Deze nummers zijn sedert weder gesplitst.

Achterwatering of *Alphens* en de *Gouwekade* van de *Gouwe* afgesloten, en behoort geheel tot het grondgebied van *Achterof en de Putte.*

Vóór de stichting van het stoomgemaal hadden *Achterof* en *Voorof* ieder eene afzonderlijke windbemaling. Het gemaal van *Achterof* bestond uit een gang van 4 windschepradmolens, waarvan de drie onderste in den polder zelve stonden en het water naar den aan de *Gouwe* geplaatsten bovenmolen brachten door een tusschen kaden ingesloten bovenboezem welke door het noordelijk deel van *Voorof* liep. Deze bovenboezem is thans gedeeltelijk vergraven; voor het overige ligt hij gemeen met het polderwater van *Voorof*. De molen van *Voorof* stond eveneens aan de *Gouwe*, een eindweegs ten zuiden van het tegenwoordige afvoerkanaal van het stoomgemaal. Hij bracht een scheprad in beweging met een middellijn van 5.23 M. en eene schoepbreedte van 0.47 M. en had een vlucht van 25.04 M [1]). De molenwerf is thans nog poldereigendom.

Een eindweegs ten zuiden van dien vervallen molen staat op de *Gouwekade* *Rijnland's* hoofdseinpaal voor het peilmalen op den *Gouweboezem*. Het hoofdsein, dat overgenomen wordt door de onderseinmolens,, zijnde de molens van polder *Nesse* en van polder *Reeuwijk*, strekt tot peilsein voor polder *Willens*, polder *Bloemendaal*, polder *Middelburg*, den *Vereenigden polder aan de Oostzijde van de Gouwe*, polder *Rietveld* (*Alphen*), polder *Nesse*, polder *Laag-Boskoop*, den op de *Breêvaart* uitslaanden molen van polder *Reeuwijk*, den op de *Gouwe* uitslaanden molen van polder *Kerk en Zanen* en het stoomgemaal van de polders *Achterof en de Putte* en *Voorof*. De kosten van seingeving worden voor $^{16}/_{18}$ door *Rijnland* en voor $^{2}/_{18}$ door *Schieland* gedragen [2]).

De vaarten, slooten en wateringen in den polder moeten op in de polderkeur voorgeschreven wijze door gehoefslaagden onderhouden en schoongehouden worden. Van de navolgende hoofdwaterleidingen schrijft de keur afmetingen voor:

a. de vaart langs den teen van den dijk van den polder *Achterof* achter langs het dorp *Noord-Waddinxveen* van af de *Witte Brug* zuidwaarts tot aan den zuidoostelijken hoek van *Achterof* [3]);

b. de *Noordeindsche vaart* of ringsloot van *de Putte* loopende tusschen den *Noordeindschen weg* en den westelijken ringdijk van *de Putte* noordwaarts van af de *Witte brug* tot aan den *Zijdeweg*; deze vaart is eigendom van en in onderhoud bij den polder;

c. de sloot ten zuiden van de *Boezemkade* en het bebouwde gedeelte langs

---

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 230.

[2]) Zie *Rijnland's* „verordening op het peilmalen" van 1899 en Mem. v. Toel. op *Rijnland's* begrooting, volgnr. 126c en 134.

[3]) Het verlengde dier vaart langs den zuidelijken dijk van *Achterof* westwaarts tot aan den *Donderdam* ligt op grondgebied van de polders *Achterof en de Putte*. Zij wordt schoongehouden door het Bestuur van den *Omringdijk van den Drooggemaakten Noordplas* en geeft toegang tot een inlaatduiker nabij den *Donderdam*, die eveneens door dat Bestuur beheerd wordt.

den *Zijdeweg* tot aan het voetpad genaamd het *Achterdijkje*, alsmede de watering van hier af zuidwaarts tot de *Snijdelwijkervaart* (liggende tegenover den vervallen bovenmolen van den *Achterofschen polder*);

d. de watering van af de *Snijdelwijkervaart* tot aan het straks te noemen verlaat, langs de westzijde van de *Gouwekade*;

e. die van af dit verlaat zuidwaarts tot aan de *Smidsbrug* in den *Kerkweg* van de *Gouwe* naar *Noord-Waddinxveen*;

f. die van af de *Smidsbrug* zuidwaarts tot aan de *Dorrekens-* of *Dorrekade*;

g. die van af die sub *e* genoemd achter de kerk, de school en het postkantoor van *Waddinxveen* tot aan de *Kerkwegvaart*;

h. de *Kerkwegvaart* ten noorden langs den *Kerkweg* en ten zuiden langs den zuidelijken ringdijk van de *Putte* tot aan de *Noordeindsche vaart*, sub *b* genoemd;

i. de *Snijdelwijkervaart* in het noordelijk deel des polders, en

k. de ringvaart langs den dijk van de *Putte*, voor zooverre niet sub *b* en *h.* genoemd.

De wateringen sub *d*, *e* en *f* genoemd zijn een overblijfsel van de aloude *Alphens*, thans ook wel *Achterwatering* genoemd, zijnde de watergang waarmede Hertog WILLEM VAN BEIJEREN met een handvest, gegeven te *Middelburg* „des naermiddags na Palmensondach" (zijnde volgens VAN MIERIS 18 April) 1356 die van *Alphen*, *Hazerswoude*, *Boskoop* en *Waddinxveen* begiftigd heeft, om daarmede uit te wateren op den *IJssel* [1]).

Het boven reeds meergenoemde verlaat werd in 1551, doch op eene andere plaats, gesticht en in 1607 op de tegenwoordige plaats vernieuwd [2]). Het is een steenen schutsluisje met daarover liggende ophaalbrug en staat bekend onder den naam van *Verlaat St. Hubertsgerecht*. Het is gelegen in de *Gouwekade* iets ten noorden van den *Kerkweg*. De sluis heeft eene dagwijdte van 2.85 M. en eene schutlengte van 16.90 M. De slagdrempels liggen met den bovenkant op 1.40 en op 2.85 M. ÷ A.P.; de deuren keeren tot 0.06 en 0.29 M. ÷ A.P. [3]). Vroeger werd het verlaat onderhouden door de gemeente *Noord-Waddinxveen* en door het Ambacht van *Waddinxveen*, ieder voor de helft. Na de opheffing van dit ambacht in 1875 is het beheer en onderhoud in zijn geheel gekomen aan de gemeente *Waddinxveen*.

In den polder, met name in het noordelijk deel, bevinden zich eenige omkade perceelen, die door middel van kleine watermolens welke op het polderwater uitslaan, hun waterstand zelfstandig kunnen regelen. Voor het plaatsen van dergelijke molens is, volgens de polderkeur, schriftelijke vergunning van het Bestuur noodig.

---

[1]) Zie S. v. LEEUWEN, Handv. v. *Rijnl.* blz. 168 vlg.; VAN MIERIS, Charterb. Deel II blz. 868 en *Rijnland's* O. A. Loqt. 21 n°. 816.

[2]) *Rijnland's* O. A. Loqt. 37 no. 1176 en Loqt. 149 no. 7862*a*.

[3]) Alphab. Lijst der Polders in *Rijnland*, blz. 36.

Het Polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Heemraden; het zetelt te *Boskoop*. Vóór de afscheiding van de *Drooggemaakte Putte* in 1873 was het aantal Heemraden drie.

De Polderomslag werd in de jaren 1898—1902 resp. geheven over 200.43.31, 200.46.63, 200.62.10, 200.51.07 en 200.43.47 H.A. en bedroeg in de drie eerstgenoemde jaren *f* 4.50 en in de twee laatstgenoemde *f* 5.— per H.A.

Vrijdom van omslagen is toegekend aan:

a. eigendommen van den polder;

b. gronden aan denzelfden eigenaar of eigenaren toebehoorende, welke gezamenlijk eene oppervlakte van minder dan 10 aren bevatten, en

c. openbare wegen en kaden bij het kadaster bekend.

Deze vrijdommen werden ingevoerd bij de reglementswijziging van 1862 en in de herziening van 1873 ongewijzigd overgenomen.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1898.

DE POLDERS ACHTEROF EN DE PUTTE.

Gemeenten: *Waddinxveen, Boskoop* [1]), *Moercapelle* [2]).

Sept. 1904.

T. K. 442, 461. W. K. Utr. 3.

Het administratieve lichaam, bekend onder bovenstaanden naam, is, zooals hieronder zal blijken, in 1882 ontstaan door vereeniging van de twee waterstaatkundige deelen, waaruit het bestaat, n.l. den *Achterofschen of Drooggemaakten polder* en den polder *de Drooggemaakte Putten* tot één zelfstandig lichaam onder één bijzonder reglement.

De polder Achterof is het *Noord-Waddinxveensche* deel van de uit krachte van het den 12 Mei 1759 door de Staten van Holland en West-Vriesland verleende octrooi omdijkte *Noordplassen*, gelegen onder de voormalige ambachten *Hazerswoude*, *Benthuizen*, *Noord-Waddinxveen*, *Hoogeveen*, *Zoeterwoude* en *Benthorn*.

De omdijking en droogmaking had plaats door de gezamenlijke ambachten, van welke evenwel ieder, zoowel gedurende dat werk als daarnà zijn gezag op zijn deel in het omdijkte territoir uitoefenen bleef.

Na de volbrachte bedijking en droogmaking werden, krachtens condemnatie

---

[1]) Het Bijzonder Reglement, vastgesteld in 1882, vermeldt nog slechts de gemeente *Waddinxveen*. Het noordelijk deel van den polder *de Putte* is intusschen, ingevolge de wet van 12 Juli 1895, Staatsblad n°. 98, van de gemeente *Waddinxveen* overgegaan naar de gemeente *Boskoop*.

[2]) De noordelijke en oostelijke helft der Landscheiding tusschen *Rijnland* en *Schieland* behoort tot de gemeente *Moercapelle* en ligt binnen de poldergrens. Ten onrechte wordt deze gemeente dus in het bijzonder reglement niet vermeld.

door Commissarissen-Hoogheemraden van *Rijnland* den 8 Februari 1766 uitgesproken op een contract van separatie tusschen die ambachten op 2 Januari bevorens aangegaan, de drooggemaakte landen, — ofschoon de zorg voor de dijkage aan een gemeen Bestuur werd opgedragen, — wat hunne overige belangen betreft, in elk der genoemde ambachten, met uitzondering dat *Hoogeveen* en *Hazerswoude* en *Benthorn* in *Benthuizen* werd opgenomen, evenals vroeger, onder zijn eigen afzonderlijk Bestuur gelaten. Vandaar 4 afdeelingen, later *Polders* genaamd, in elk van welke haar bestuur in de drooghouding bleef voorzien door hare eigen molens.

Het zelfstandige Bestuur over de dijkage bestaat nog thans en zal aan het slot dezer onderafdeeling afzonderlijk beschreven worden.

De vier *Polders* binnen de droogmaking gelegen zijn:

de *Achterofsche polder* onder *Waddinxveen*,

de *Benthuizer en Benthorner Noord- en Zuidpolder* onder *Benthuizen*,

de *polder genaamd de Hazerswoudsche Droogmakerij* onder *Hazerswoude* en *Benthuizen* (het deel onder *Benthuizen* is het vroegere *Hoogeveen*) en

de *Drooggemaakte Gelderwoudsche polder* onder *Zoeterwoude*.

De *Achterofsche polder*, nu, is het zuidoostelijke deel der geheele bedijking en wordt begrensd:

ten oosten en zuiden door den ringdijk van den *Drooggemaakten Noordplas*, vanaf het punt waar de *Hoogeveensche weg* den *Zijdeweg* van *Hazerswoude* naar *Boskoop* ontmoet, zuidwaarts tot aan en achterom het dorp *Noord-Waddinxveen* en daarna westwaarts langs de grenzen van *Rijnland* en *Schieland* tot aan den *Donderdam*;

ten westen eerst van af den *Donderdam* noordwaarts door denzelfden ringdijk, ter plaatse *Oostdijk* of *Oostlandsche Kade* genaamd, evenzeer langs de grenzen van *Rijnland* en *Schieland* tot aan den noordoostelijken hoek van den tot *Schieland* behoorenden polder *de Honderd Morgen of Wilde Veenen* en daarna door en met uitsluiting van den limiettocht tusschen de gemeenten *Waddinxveen* en *Benthuizen* (vroeger *Hoogeveen*), tevens grensscheiding van den polder met de *Hazerswoudsche Droogmakerij*, tot aan den *Hoogeveenschen weg*, en

ten noorden door dien *Hoogeveenschen weg*, tevens grensscheiding tusschen dezelfde polders en tusschen de gemeenten *Waddinxveen* en *Hazerswoude*, tot aan het aanvangspunt bij de *Hoogeveensche brug*.

De polder de Putte ligt buiten den omringdijk van den *Noordplas*.

Het ten oosten van dezen omringdijk gelegen deel van het vroegere ambacht *Noord-Waddinxveen* bestaat n.l., zooals bij de beschrijving van den *Voorofschen polder* hierboven is uiteengezet, uit de polders *Voorof* en *de Putte*. Terwijl deze vroeger één polder onder den naam van *Voorof* vormden, waarvan het eene deel, uitgeveende plas, ten westen door den dijk van den *Noordplas* en het andere deel, bestaande uit geheele landen, ten oosten door de

Gouwe werd begrensd, werden zij door de in 1868 aangevangen droogmaking van het eerste deel onder den naam van *de Putte* feitelijk, en door in 1873 vastgestelde bijzondere reglementen voor elk hunner, waarover later, reglementair van elkander gescheiden.

De aldus ontstane *Drooggemaakte Putte* wordt rondom geheel begrensd door een eigen ringdijk en is van *Achterof* gescheiden door eene ringsloot welke, zoowel administratief als waterstaatkundig, behoort tot den tegenwoordigen *Voorofschen polder*. Deze ringsloot omgeeft de droogmakerij ook aan alle zijden, zoodat de *Putte* in zijn geheel binnen de buitenomgrenzing van *Voorof* is gelegen.

De verplichting tot droogmaking van *de Putte* [1]), ter grootte van omtrent 280 morgen (= ruim 238 H.A.) werd in art. 7 van het bovengenoemd octrooi tot omdijking der *Noordplassen* van 12 Mei 1759 [2]) uitdrukkelijk aan het ambachtsbestuur van *Noord-Waddinxveen* opgelegd, onder bepaling, dat deze 280 morgen „apart en op zich zelve, en dus geheel en al buiten de combinatie, „gemeenschap, regering en beheering van de voorsz. te doene generale gecom„bineerde Droogmakerij van vierduizend morgen is blijvende, doch zullen alle „de kosten en lasten, op het droogmaken van die twee honderd en tachtig „morgen vallende, bij het Ambacht van *Noordwaddingsveen*, en deszelfs Par„ticipanten, particulier worden voldaan en betaald, en dus vervolgens hunne „eigene droog te makene Landen, regering, beheering, met alle de baten en „de schaden, gevolgen en aankleven van dien, (niets uitgezonderd) voor zich „particulier genieten en behouden, dragen en betalen."

Art. 8 van het octrooi schreef nog voor, dat, dewijl nog vele jaren noodig zouden zijn om de uitvening, verslagturving en opruiming der droog te maken plassen te kunnen voltooien, het Ambacht de gemelde 280 morgen verder zou „moeten verslagturven, uitveenen, droog en tot Land maken, binnen den „tijd van vijftig jaren na dato van het verleende Octrooi; mits binnen drie „jaren aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland overleverende een Re„glement van verveening en bedijking, met de gevolgen van dien, om bij „dezelve geapprobeerd, en des noods gecorrigeerd te worden."

Bedoeld reglement werd door Hoogheemraden van *Rijnland* inderdaad den 10 October 1763 gearresteerd [3]) en den 7 Juli 1767 nog gewijzigd, doch, op verzoek van Schout en Ambachtsbewaarders, den 27 October 1792 vervangen door een ander.

Den 14 Februari 1789 was te voren door *Rijnland's* college nog gesanctionneerd een accoord, den 19 Augustus 1788 aangegaan, waarbij de *Achterofsche Droog-*

---

[1]) Consent tot vervening van het westelijk deel van het blok *Snijdelwijk* (zie over de ligging van dit blok de beschrijving van den *Voorofschen polder*, hierboven) was bereids door *Rijnland* den 8 April 1738 verleend (*Rijnland's* O.A. Loqt. 148 n°. 2854).

[2]) Groot Placaatb. v. Holl. en Zeel. Dl. VIII, blz. 1308.

[3]) *Rijnland's* O. A. Loqt. 149 n°. 2872.

makerij (*Bovenweg*) van den *Voorofschen polder* (*Buitenweg*) in de binnenlandsche kosten gesepareerd werd. Krachtens art. 20 van het reglement van 1792 zou de droogmaking dan ook moeten geschieden voor rekening van het Ambacht en de particuliere Ingelanden of eigenaars van den geheelen *Voorofschen* polder, *gelegen ten oosten van den Noord-Waddinxveenschen* (of *Noordeindschen*) *weg*.

Volgens art. 15 van hetzelfde reglement zouden de droog te maken landen, thans gesteld ter oppervlakte van 322 morgen en 527 roeden, gedurende 46 jaren, te rekenen van den dag van het bekomen octrooi, d. i. 12 Mei 1759, natgeveend mogen worden doch moest daarna de ring gesloten en met de uitmaling een aanvang worden gemaakt.

De natvening en bedijking was intusschen voorbeschikt om een lange lijdensgeschiedenis te moeten doormaken. De reglementair voorgeschreven termijn werd belangrijk overschreden. Zelfs in de 1ste helft der 19de eeuw kwam het, door gebrek aan kapitaal, nog niet tot droogmaking. Een denkbeeld, om de droogmaking te combineeren met die van den *Zuidplaspolder* in *Schieland*, welke in 1828—1839 werd ondernomen, kwam niet tot verwezenlijking [1]). Evenzeer leden schipbreuk voornemens, om de onderneming der droogmaking over te dragen aan particuliere gegadigden, waartoe in 1857—1862 voorstellen bij het Ambachtsbestuur inkwamen [2]).

Eerst in 1867 vatte het Ambachtsbestuur de zaak met meer ernst op en bleek de tijd voor de onderneming rijp te zijn. Plannen werden alsnu opnieuw opgemaakt. Naar aanleiding van eenige bezwaarschriften tegen die plannen ingebracht, gaven Gedeputeerde Staten evenwel als hunne meening te kennen, dat, door het laten verstrijken van den bedijkingstermijn, het octrooi der Staten van Holland en West-Vriesland van 12 Mei 1759 als vervallen moest worden beschouwd en de droogmaking thans niet meer kon plaats hebben dan na bekomen vergunning van den Koning. Naar aanleiding van een daartoe betrekkelijke aanvrage van het Ambachtsbestuur stelde de Minister van Binnenlandsche Zaken bij besluit van 24 Maart 1870, 3de Afdeeling n°. 124 door tusschenkomst van Gedeputeerde Staten aan dat bestuur de vraag, of het bereid was de droogmaking te ondernemen, indien het octrooi van 1759 met eenige bepalingen en voorwaarden werd aangevuld, waaronder:

1°. de droog te maken *Putte* of *Voorofsche veenderij*, gelegen in den *Voorofschen* of *Buitenwegschen polder* zou worden begrensd:

ten *noorden* door den bovenboezem van den *Achterofschen polder* (waarover later);

ten *oosten* door de hooge of z.g. *Heele landen* van den *Ouden* of *Voorofschen polder*;

---

1) *Rijnland's* N. A. Loqt. 70 n°. 32.

2) *Rijnland's* N. A. Loqt. 70 n°s. 42 en 53.

ten *zuiden* door den *Kerkweg*, en

ten *westen* door een gedeelte van de bebouwde kom van *Noord-Waddinxveen* en de kade of den *Noordeindschen weg* van den *Achterofschen polder*;

2°. door de concessie zou niet worden te kort gedaan aan de bepalingen opgenomen in het Reglement van 27 October 1792, hierboven reeds genoemd;

3°. het werk zou moeten voltooid zijn vóór 31 December 1873; de concessie zou vervallen indien niet vóór 1 Januari 1872 met het werk zou zijn aangevangen of, dit aangevangen zijnde, niet den 31 December 1873 zou zijn geëindigd.

De gestelde vraag werd bevestigend beantwoord, waarop door den Minister voornoemd bij resolutie van 3 Juni 1870, 3de Afdeeling n°. 202 werd beslist, dat het Ambachtsbestuur zich gemachtigd kon rekenen om alsnog onder de opgemelde voorwaarden tot de bedijking en droogmaking over te gaan.

Zoo kon dan eindelijk het werk met kracht ter hand worden genomen, met dat gevolg, dat de droogmaking van *de Putte* in 1872 een vóldongen feit was.

Intusschen waren bij gemeenschappelijk besluit der Staten van *Zuid-* en van *Noord-Holland* resp. van 23 en van 25 November 1869, goedgekeurd bij K. B. van 28 December d.a.v. n°. 13 (P. B. van *Zuid-Holland* n°. 2 van 1870) de Ambachten in *Rijnland* opgeheven. Met het oog, echter, op de toen reeds met voldoende kans van welslagen voorbereide droogmaking van *de Putte*, werd in art. 1 van dit besluit de bepaling opgenomen dat het Ambacht *Noord-Waddinxveen* bij uitzondering tot ultimo December 1873 zou worden gehandhaafd, om met dien datum, of zooveel vroeger als de droogmaking zou zijn voltooid, hetzij met minnelijk goedvinden van belanghebbenden onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, hetzij bij besluit der Provinciale Staten, te worden opgeheven.

Die opheffing liet echter nog tot 1875 op zich wachten en had eerst plaats door de goedkeuring door Gedeputeerde Staten op 2 Februari van dat jaar van een contract, den 30 December/13 Januari te voren tusschen de Besturen van het particuliere Ambacht *Noord-Waddinxveen*, van den *Voorofschen polder* en van den polder *de Drooggemaakte Putten* — welke twee polders intusschen gereglementeerd waren — aangegaan, waarbij door overneming van werken en regeling van andere nog te regelen aangelegenheden, de rechten en verplichtingen van het Ambacht aan de twee polders ieder voor een deel werden overgedragen.

Thans eenige mededeelingen omtrent de reglementeering der polders, aan de hand waarvan tevens veel omtrent de ontwikkeling van de waterstaatkundige inrichting zal kunnen worden uiteengezet.

Reeds spoedig na de invoering van het A. P. R. werden, bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°.

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858; blz. 42, vlg.

71, bijzondere reglementen vastgesteld voor den *Achterofschen of Drooggemaakten polder* (B. P. B. no. 162) en voor den *Voorofschen polder*, die toen nog het territoir van de tegenwoordige drooggemaakte *Putte* omvatte (B. P. B. n°. 163). Zooals bij de beschrijving van den *Voorofschen polder* hierboven is medegedeeld, onderging dit laatste reglement in 1862 en in 1868 nog eenige wijzigingen. Ook het reglement van *Achterof* werd in laatstgenoemd jaar, en wel bij Statenbesluit van 4 November n°. XVII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 7 Januari 1869 no. 3 (B. P. B. n°. 668) gewijzigd. Evenals bij den *Voorofschen polder* gold het hier eene betere regeling der poldergrens langs de landscheiding tusschen *Rijnland* en *Schieland*. Voor de aanleidende oorzaak dier wijziging zij verder verwezen naar het daaromtrent medegedeelde bij de beschrijving van den *Driemanspolder*, hier beneden.

Zooals bij de beschrijving van den *Voorofschen polder* eveneens uitvoeriger is uiteengezet werd deze polder, na de voltooide droogmaking van de *Putte*, bij Statenbesluit van 12 November 1873 n°. XI [2]), goedgekeurd bij K. B. van 27 December d.a.v. no. 17, gesplitst in een, thans verkleinden, *Voorofschen polder* en een polder „*de Drooggemaakte Putten*," met vaststelling, voor ieder, van een afzonderlijk bijzonder reglement. Dat van laatstgenoemden polder werd afgekondigd in het B. P. B. onder n°. 727.

Als boven reeds is gezegd behielden de vier afdeelingen, later polders, waaruit de omringing van de drooggemaakte *Noordplassen* bestond, ingevolge contract van separatie van 2 Januari 1766, gevolgd door de willige condemnatie van Hoogheemraden van *Rijnland* den 8 Februari d.a.v. daarop verleend, o.a. hunne eigene bemalingswerktuigen. Zoo werd *Achterof* bemalen door een gang van 4 windschepradmolens, uitslaande op de *Gouwe* [3]). Nu was het maalvermogen dier molens onvoldoende gebleken voor de bemaling van geheel *Achterof*, terwijl ten andere de molens van *Hazerswoude* (nu de *Hazerswoudsche droogmakerij*) meer dan voldoende kracht hadden. Daarom werd in art. 5 van genoemd contract van separatie aan *Hazerswoude* de verplichting opgelegd om het 5de of westelijke blok van *Achterof* (waarover straks meer), groot 180 morgen, ofschoon uitsluitend aan *Waddinxveensch* gezag onderworpen, te bemalen tegen uitbetaling door *Achterof* aan *Hazerswoude*, van „zooveel als de

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1868, blz. 45, vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1873, blz. 169, vlg.

[3]) De drie ondermolens stonden bij elkander in den N.W. hoek des polders en brachten het water naar den bovenmolen, die aan de *Gouwe* stond door een omkaden bovenboezem, welke door het noordelijk deel van den *Voorofschen polder* liep. De molens hadden een vlucht van 27.55 M.; de schepraderen hadden een middellijn van 6.23 en eene schoepbreedte van 0.50 M. De benedenmolen had deze bijzonderheid, dat hij twee schepraderen afwisselend in beweging kon brengen, het eene 0.31 M. dieper tastende dan het andere. Dit diepere werd bij laag, het ondiepere bij hoog polderwater gebruikt (GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 232).

„Omslag der Kosten over den Polder van *Noordwaddingsveen* (d. i. *Achterof*),
„tot zeshonderd zeven en twintig morgen, voor ieder morgen jaarlijks zal ko-
„men te bedragen, (zonder eenige uitzondering van kosten te maken, dan
„alleenlijk de Dijkskosten, Tienden en Binnenlandsche Kosten,) om te slaan
„over de voorsz. zeshonderd zeven en twintig Morgen, of zoo veel min of
„meer als die Polder, na aftrek der voorgemelde *één honderd en tachtig morgen*,
„groot zal blijven."

Daargelaten de moeilijkheden, welke herhaaldelijk rezen uit deze duistere omschrijving van hetgeen te betalen viel, en die in 1850 tijdelijk werden opgeheven door de *mondelinge* vaststelling tusschen partijen tot wederopzeggens toe van het maalloon op *f* 1015.— 's jaars, zijnde, over 155.41.80 H.A., ongeveer *f* 6.53 per H.A., schiep dit art. 5 eene langdurige wanverhouding tusschen *Hazerswoude* en het 5de blok van *Achterof*: een bemalingsplicht voor *Hazerswoude zonder keurmakend en politie-gezag* over een deel der door hem te bemalen streek, en, voor het 5de blok van *Achterof*, bemaling tegen betalingsplicht doch *zonder eenigen invloed* op de wijze van bemaling te kunnen doen gelden.

Die wanverhouding gaf dan ook herhaaldelijk aanleiding tot wederzijdsche klachten, zonder dat het aan Gedeputeerde Staten mogelijk scheen op andere wijze dan door nieuwe *reglementaire* regeling door de Provinciale Staten, de moeilijkheden tot voldoende oplossing te brengen.

Eene andere aangelegenheid die voorziening eischte vond haar oorzaak in de wijziging, welke de waterstaatstoestand ondergaan had door de droogmaking van de *Putte*. Het in 1858 vastgestelde reglement van *Achterof* en de in 1873 gevolgde reglementen van *de Drooggemaakte Putten* en van den, verkleinden, *Voorofschen polder* voorzagen bloot in de meest gewone bestuursbepalingen. Intusschen had de droogmaking van de *Putte* aanleiding gegeven tot de stichting van een stoomgemaal, bestemd niet alleen om de *Putte* droog te maken, maar tevens om, onder opheffing der vroegere windbemaling, tot voortdurende bemaling te strekken zoowel van de *Putte* als van *Voorof* en *Achterof*.

Te dier zake werd tusschen *de Putte* en *Voorof* op 26 Mei 1868 eene overeenkomst gesloten, die later bij contract van 12 Mei 1880, goedgekeurd door Gedeputeerde Staten den 5 Juli d.a.v. werd gewijzigd, terwijl tusschen *de Putte* en *Achterof* den 29 November 1871 eene dergelijke overeenkomst was gesloten, door Gedeputeerde Staten den 16 Januari 1872 goedgekeurd.

Herhaalde geschillen, die tusschen deze drie polders, inzonderheid tusschen *Voorof* en *Achterof* over de hun gemeene stoombemaling en haar beheer waren ontstaan, hadden de overtuiging gevestigd, dat de regeling in gezegde overeenkomsten vervat hoogst gebrekkig en onvolledig was en in die regeling slechts ware te voorzien door wijziging en aanvulling der bijzondere reglementen.

Ten einde, nu, een en ander behoorlijk en afdoende te regelen, brachten Gedeputeerde Staten in de zomerzitting der Staten van 1882 een voorstel ter tafel:

1°. tot aanvulling van het bijzonder reglement voor den *Voorofschen polder* (zie bij dien polder, hierboven), en

2°. tot intrekking der beide reglementen van *Achterof* en van *de Drooggemaakte Putte* en vaststelling te hunner vervanging van een nieuw gemeenschappelijk bijzonder reglement voor beiden.

Met dit tweeledig voorstel vereenigden zich de Staten bij besluit van 18 Juli 1882 n°. XVIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 September d.a.v. n°. 12. Zoo ontstond de thans tot één lichaam vereenigde administratieve polder, die den naam kreeg van *„de polders Achterof en de Putte"*. Het bijzondere reglement voor die polders werd afgekondigd in het B. P. B. onder n°. 824.

In art. 1 van dit nieuwe reglement zijn de grenzen van beide waterstaatkundige deelen afzonderlijk omschreven [2]). Binnen die grenzen heeft thans *Achterof* eene oppervlakte van 689.63.24 H.A. en de *Putte* eene oppervlakte van 276.86.47 H.A.

In de artt. 2, 7 en 14 zijn vastgelegd de gewijzigde rechten en verplichtingen tusschen de nieuwe *polders Achterof en de Putte*, den *Voorofschenpolder* en den *polder genaamd de Hazerswoudsche droogmakerij* onderling.

Art. 2 luidt:

„Beide polders (*Achterof* en de *Putte*) in hun geheel loozen hun water op „de *Gouwe*, door middel van een stoomgemaal en een afvoerkanaal, dwars „door den *Voorofschen polder*.

„Tot den wateraanvoer naar het stoomgemaal strekt een kanaal of tocht „dwars door de *Putte*, waarop het *Achterofsche* water afvloeit door een duiker „gelegen onder de tot het territoir van den *Voorofschen polder* behoorende „buitenringsloot van de *Putte*, en het water van de *Putte* wordt gebragt door „de aan weerszijden van dat kanaal bestaande of nog te maken tochten of „slooten.

„Zoodra het water, al zij het slechts in een der beide polders, boven maal„peil is gerezen, moet dit stoomgemaal in werking worden gesteld. Dat maal„peil is, behoudens latere wijziging door het Bestuur onder goedkeuring van „Gedeputeerde Staten bepaald voor *Achterof* en de machine togt door de *Putte*, „strekkende van af den gemeenschapsduiker tusschen *Achterof* en de *Putte* „tot het stoomgemaal, 15 c.M. onder den bovenkant van den hardsteenen zerk „liggend op den achterwaterloopsmuur van het machinegebouw (wordende die 15 „centimeters geacht gelijk te staan met M. 5.47^5 — A.P.) en voor de beide

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1882, blz. 59, vlg.

[2]) Eene misstelling in die grensomschrijving, zoomede eenige andere misstellingen in art. 2 geslopen, werden nog hersteld bij Statenbesluit van 24 Juli 1883 n°. XIV (not. Zomerverg., blz. 153, vlg.), goedgekeurd bij K. B. van 16 Augustus d.a.v. n°. 24 (B. P. B. n°. 840).

„door gezegd aanvoerkanaal of tocht van elkander gescheiden deelen van de „*Putte* 5 centimeters onder den bovenkant van gezegden zerk [1]). Het Bestuur „zorgt, dat, bij overlast van water, ieder evenveel water op zijn zomerpeil heeft.

„Beide polders zijn verpligt tevens met gezegd stoomgemaal, daartoe van „een afzonderlijk scheprad voorzien, en dat wel tegen jaarlijksche betaling „vóór 1 December door den *Voorofschen polder* van *f* 212.65 dien polder te „bemalen en wel in dier voege dat:

„het water in *Voorof* steeds zij beneden of aan het peil van dien polder, „hetwelk behoudens latere wijziging door diens Bestuur onder goedkeuring „van Gedeputeerde Staten is 15 c.M. onder de bout in den achterwaterloops-„muur van het verlaat [2]) (wordende die 15 centimeters geacht gelijk te staan „met M. 1.90 — A. P.); terwijl, mogt bij uitzondering tengevolge van inundatie, „gebrek aan de machine of andere buitengewone omstandigheden dit peil zijn „overschreden, de daling van het water in *Voorof* en in *Achterof* en de *Putte* „gelijkmatig moet plaats hebben.

„Het Bestuur zorgt, dat de buitenkanten van zijn ringdijk van af den Kerk-„weg tot het stoomgemaal en de kanten der landerijen langs de limiettogt en „scheisloot tusschen *Hazerswoude* en *Achterof* tot aan den dam in de sloot [3]) „telken jare vóór den 15 September zijn afgestoken en het afgestokene is op-„gehaald [4])."

Art. 7 luidt:

„Er bestaat drieërlei begrooting en rekening:

„De eerste betreft de kosten van bestuur en die van de werking en be-„diening en van den onderhoud van het stoomgemaal, met de daartoe behoo-„rende gebouwen en werken.

„Ten haren behoeve wordt een hectares gewijze gelijke omslag geheven van „alle de in beide polders gelegen landen.

„De tweede betreft:

„1°. de onderhoudskosten van het afvoerkanaal met diens dijken en den „duiker naar de *Gouwe*;

„2°. alle belangen en verpligtingen van den polder *de Putte* met uitzondering „van die, waarop de eerste begrooting en rekening betrekking heeft.

„Ten haren behoeve wordt een hectaresgelijke omslag geheven van alle „landen in *de Putte*.

„De derde betreft het onderhoud van den duiker genoemd in art. 2 al. 2

---

[1]) Volgens art. 3 der, laatstelijk in 1900 vastgestelde polderkeur ligt de bovenkant van den zerk op 5.32⁶ M. ÷ A.P.

[2]) Aan de *Gouwe* benoorden *Waddinxveen*.

[3]) Deze dam scheidt thans, nadat de bemaling van het 5de blok van *Achterof* door de *Hazerswoudsche droogmakerij* is opgeheven, het water van beide polders.

[4]) Vgl. de beschrijving van den polder de *Hazerswoudsche droogmakerij*.

alle andere belangen en verpligtingen van den polder *Achterof* met uit-
ndering van die waarop de eerste begrooting betrekking heeft.

„Ten haren behoeve wordt een hectares gelijke omslag geheven van alle
nden in *Achterof*.

„Bij de vaststelling van de tweede begrooting, rekening en omslag en de
handeling van al hetgeen daarop invloed kan hebben, zijn uitgesloten
gelanden van *Achterof* en evenzoo zijn bij de vaststelling van de derde
grooting, rekening en omslag en de behandeling van al hetgeen daarop
vloed kan hebben uitgesloten de Ingelanden van *de Putte*."

Art. 14, eindelijk, luidt:

„Door het in werking treden van dit reglement is vervallen het bij de artt.
—8 van de acte van separatie tusschen de zes ambachten onder de gecom-
neerde droogmakerij der Noordplassen begrepen, dd°. 2 Januarij 1766, tot
elker nakoming partijen bij opvolgende condemnatie van Dijkgraaf en Hoog-
emraden [1]) van *Rijnland* van 8 Februari 1766 gecondemneerd werden, aan
n polder *Achterof* toegekende regt om zijn vijfde of westelijk blok te doen
malen door den polder van *Hazerswoude* en de daartegenoverstaande ver-
igting des polders om daarvoor jaarlijks aan dien van *Hazerswoude* gelijken
nslag per morgen uit te keeren als door de landen in *Achterof* nà aftrek
n gezegd blok door *Achterof* mogt worden geheven.

„In verband met die vervallen verklaring wordt aan den polder de verplig-
ng opgelegd om op eigen territoir de thans bestaande watergemeenschap
n gezegd blok met den polder van *Hazerswoude* [2]) geheel af te dammen
die afdamming voortdurend in waterkeerenden toestand te onderhouden."

De waterkeering langs de oost-, zuid- en zuidwestzijde van den *Achterofschen
lder* staat onder beheer en keur van het *Bestuur van den Omringdijk van
Drooggemaakten Noordplas*. Volgens de laatstelijk in 1897 door dat Bestuur
tgestelde keur moeten de dijken tegen het water van den *Voorofschen
lder* eene hoogte hebben van 1.20 M. ÷ A. P. en eene kruinsbreedte van
0 M. met voldoende bermen en buitenglooiingen.

In de kosten van het beheer van den *Omringdijk* werd de *Achterofsche
lder* in de jaren 1898—1902 telkens aangeslagen voor 698.61.69 H.A., terwijl
omslag in 1899 bedroeg *f* 0.40 en in de vier overige genoemde jaren *f* 0.35
H.A.

De kade langs de oostzijde van den Limiettocht tusschen *Waddinxveen* en
nthuizen (vroeger *Hoogeveen*) is, volgens de polderkeur, breed op het maai-
d ongeveer 2.50 M. en hoog 0.70 M. boven het polderpeil van *Achterof*; zij
g door de eigenaars der landen langs dien limiettocht niet worden verlaagd.
t onderhoud is ten laste der eigenaars.

[1]) Lees: *Commissarissen-Hoogheemraden*.

[2]) Die watergemeenschap had plaats door een duiker onder door den *Hoogeveenschen weg*.

Volgens art. 2 van het bedijkingsreglement van 1792 moet de ringdijk van de *Putte* onderhouden worden op dezelfde afmetingen als die van den drooggemaakten *Noordplas*, d. i. ter hoogte van 2 voet (= ongeveer 0.63 M) boven het „ordinaris Maailand", ter kruinsbreedte van 12 voeten (= 3.767 M.), met glooiingen van 3 op 1 en met een buitenberm van 12 voet (= 3.767 M). Ook hier is het onderhoud ten laste der eigenaars.

Het stoomgemaal waarmede *Achterof*, *Voorof* en de *Putte* gemeenschappelijk bemalen worden is geplaatst aan den oostelijken rand van de *Putte*, naast diens ringdijk, iets ten zuiden van de tegenwoordige grensscheiding tusschen de gemeenten *Waddinxveen* en *Boskoop*. Het bestaat uit twee horizontale stoomwerktuigen van hooge drukking met condensatie, ieder met een vermogen van 50 W. P. K. en ieder gevoed door twee in 1897 vernieuwde Cornwall-stoomketels lang 9.20 M., met een middellijn van 2.20 M. en een verwarmd oppervlak van 87 M². De werktuigen brengen in beweging vier centrifugaalpompen voor de bemaling van *Achterof en de Putte*, waarvan twee met een middellijn van 0.47 en twee met een middellijn van 0.37 M., en een ijzeren scheprad van 5.50 M. middellijn en ongeveer 0.40 M. schoepbreedte voor de bemaling van *Voorof*.

Volgens op *Rijnland's* archief aanwezige teekeningen, naar welke de gebouwen waarschijnlijk zijn uitgevoerd, heeft de machinekamer eene lengte van ongeveer 10 M. en eene breedte van ongeveer 10.30 M., terwijl het ten noorden daarvan gelegen ketelgebouw groot is ongeveer 13.50 bij 11.90 M. De zuigbuizen der centrifugaalpompen monden uit in een stortput lang 9.25 en breed 2.15 M., waarvan de vloer ligt op 0.90 M. beneden het peil der droogmakerij. In dien stortput wordt het droogmakerij-water gevoerd door twee gemetselde overwelfde togen, lang 5.90 en wijd in den dag, ieder, 2.00 M. Ook hier ligt de vloer op 0.90 M. beneden het droogmakerij-peil, terwijl de bovenkant der gewelfopeningen gelegen is op 3.00 M. boven dat peil. De togen zijn benedenwaarts door twee rijen schotbalken afsluitbaar. De afvoerbuizen der pompen monden uit in een voorwaterloop ter wijdte van 2.50 M. welke oostwaarts door de machinekamer heen, tusschen de twee werktuigen door, uitmondt in het afvoerkanaal en afsluitbaar is door een paar wachtdeuren en door schotbalken. Bij zijne uitmonding in het afvoerkanaal naar de *Gouwe* is de vloer van dien voorwaterloop gelegen op 1.25 M. beneden het maalpeil van de *Gouwe*.

Het scheprad voor *Voorof* ligt ten zuiden tegen de machinekamer aan. Het polderwater wordt er in eene richting zuid-noord naar toe gevoerd door middel van de oostelijke ringsloot van de *Putte*. De hartlijn der wateras ligt op 0.45 M boven en de bovenkant van den opleider op 1.55 M. beneden het maalpeil van de *Gouwe*. De voorwaterloop mondt eveneens in het afvoerkanaal uit. Dit laatste heeft eene lengte van ongeveer 320 M. en loopt oostwaarts in rechte lijn, dwars door den *Voorofschen polder* naar de *Gouwe*, waarin het door middel van een grondduiker onder door de tot *Voorof* behoorende

lpher- of *Achterwetering* en de *Gouwekade* uitmondt. Volgens eene op *Rijnland's* archief aanwezige schetsteekening is die duiker van hout en bestaat hij uit twee openingen, elk wijd 1.95 en hoog 1.30 M. en ligt de vloer in het horizontale gedeelte op 2.65 M. onder het zomerpeil van *Voorof*. Aan de *Gouwe* wordt de duiker door een paar puntdeuren afgesloten. Het afvoerkanaal behoort met zijne wederzijdsche bekadingen, tot grondgebied van *Achterof en de Putte*. Het is eigendom van en in onderhoud bij het deel *de Putte* (zie hierboven art. 7 van het reglement).

De polder *Achterof* is door vier van zuid naar noord over de geheele lengte in rechte lijn loopende tochten verdeeld in vijf *blokken*, welke van oost naar west genummerd zijn van 1 tot en met 5. Het vijfde, of westelijke blok werd vroeger, als hierboven reeds medegedeeld, bemalen door de *Hazerswoudsche Droogmakerij*. Over de 5 blokken verdeeld staan, loodrecht op de vier tochten, de 26 *kavels* waaruit de polder bestaat. Elke kavel doorsnijdt den geheelen polder in de breedte van oost naar west; kavel n°. 1 is de zuidelijkste, kavel n°. 26 de noordelijkste.

Tusschen de kavels 16 en 17 loopt, van af den 4den of westelijken tocht oostwaarts, daarbij de drie eerste tochten kruisende, de z.g. *Duikertocht*, welke het water met een grondduiker onder door de ringsloot van de *Putte* en de wederzijdsche dijken brengt naar den polder de *Putte*. De tochten worden, evenals de bermsloot langs den zuidelijken dijk en die langs de „*Wilde Veenen*" onder *Schieland*, voor rekening van het deel *Achterof* zoo noodig geschoten en verdiept. Overigens geschiedt het onderhoud door de eigenaren. De tochten en de kavel-, berm-, hein- en dwarsslooten moeten voldoen aan in de keur voorgeschreven afmetingen.

De polder de *Putte* wordt verdeeld in 29, eveneens in een richting van west naar oost over de geheele breedte loopende kavels. Hoofdwaterleidingen zijn hier:

a. de *machinetocht*, liggende in het verlengde van den *Duikertocht* van *Achterof* en loopende oostwaarts in rechte lijn naar het stoomgemaal;

b. de *zuidelijke tocht* van af den machinetocht zuidwaarts loopende tot aan den zuidelijken polderrand bij den *Kerkweg* en het zuidelijke polderdeel in twee ongeveer evengroote stukken verdeelende;

c. de *westelijke tocht* van af den machinetocht noordwaarts loopende tot aan den noordelijken ringdijk nabij den *Zijdeweg*, en

d. de *oostelijke* of *kleine tocht* van af den machinetocht noordwaarts loopende tot aan den veld- of polderweg (waarover straks).

Al deze tochten moeten, evenals de overige kavel-, berm-, weg-, hein- en dwarsslooten voldoen aan in de keur voorgeschreven afmetingen. De tochten en de weg- en bermslooten voor de helft worden, zoo noodig, voor rekening van den polder de *Putte* geschoten en gediept. Overigens geschiedt het onderhoud door de eigenaren.

Binnen de grenzen van het deel *Achterof* ligt nog de tot het polderwater van den *Voorofschen polder* behoorende *Kleikadesloot* welke vanaf het dorp *Noord-Waddinxveen*, tusschen den zuidelijken ringdijk van *Achterof* en de *Kleikade* van den *Zuidplaspolder*, tevens landscheiding tusschen *Rijnland* en *Schieland* westwaarts loopt tot den *Donderdam*, alwaar door den ringdijk van *Achterof* een inlaatsluisje ligt. De *Kleikadesloot* en het sluisje worden onderhouden en beheerd door het Bestuur van den *Omringdijk van den Noordplas*.

Waterinlating in den polder *Achterof* tot zuivering van stoepslooten is volgens de keur alleen geoorloofd in de maanden Mei tot en met September elken eersten en derden Woensdag en in de maanden October tot en met April elken eersten Woensdag. Voor inlating buiten die tijden is verlof van het Bestuur noodig.

Eigendom van en in onderhoud bij den polder de *Putte* is de z.g. *Veld-* of *Polderweg*, een zandweg die over bijna de geheele lengte langs den binnenteen des ringdijks loopt en in het noordelijke, smalle gedeelte, den polder in de breedte doorsnijdt.

Voorts draagt de polder *de Putte* $^1/_3$ bij in de kosten van onderhoud van den *Noord-Waddinxveenschen* of *Noordeindschen weg* loopende op den oostelijken ringdijk van den polder *Achterof*. Krachtens art. 1 van de *Particuliere Artikelen, bij die van Noordwaddingsveen opgegeven, en aan haar geaccordeerd*, welke artikelen opgenomen zijn in het octrooi tot droogmaking van den *Noordplas* van 12 Mei 1759, zouden voortaan de kosten van onderhoud van dien weg gedragen worden voor de helft door het Bestuur over den Omringdijk en voor de wederhelft door het Ambacht *Noord-Waddinxveen*. Ten gevolge van moeilijkheden omtrent dit onderhoud werd den 11 October 1848 [1]) tusschen beide partijen overeengekomen, dat door het Bestuur van den *Noordplas* tot na voleindigde droogmaking van de *Putte* $^2/_3$ in de onderhoudskosten zou worden gedragen, doch dat daarna de bijdrage weder tot de helft zou worden teruggebracht. Intusschen heeft die terugbrenging nimmer plaats gehad en werd zelfs in het contract tot opheffing van het Ambacht *Noordwaddinxveen*, door Gedeputeerde Staten den 2 Februari 1875 goedgekeurd de bepaling opgenomen, dat te rekenen van af 1 Januari 1875 van het Ambacht op den polder *de Drooggemaakte Putten* zou overgaan: *een derde in den Noordeindschen weg, alsmede diens berm geheel*. Sedert is deze verhouding steeds zoo gebleven.

Zoowel *Achterof* als de *Putte* onderhouden enkele bruggen; zoo zorgt *Achterof* voor de *Witte brug* over de ringsloot benoorden het dorp *Noord-Waddinxveen* en de *Putte* voor een aantal bruggen in of toegang gevende tot den *Veld-* of *Polderweg*, bovengenoemd.

Het Bestuur van de gecombineerde polders bestaat uit een Voorzitter en

---

[1]) *Rijnland's* N. A. Loq^t. 70, n°. 68.

vier Heemraden. De Voorzitter wordt gekozen door de stemgerechtigde Ingelanden van beide polders; twee der Heemraden worden gekozen door de stemgerechtigde Ingelanden van *Achterof* en de twee andere door die van *de Putte*. Vóór de vereeniging der polders in 1882 bestond het Bestuur van *Achterof* uit een Voorzitter en drie Heemraden en dat van *de Putte* uit een Voorzitter en twee Poldermeesters. Het Bestuur zetelt te *Waddinxveen*.

Het aantal omslagplichtige H.A. en de omslag per H.A. voor elk der drieërlei beheeren (zie hierboven) blijken, over de jaren 1898—1902 uit het navolgende staatje:

Jaar.	Achterof en de Putte		Achterof		de Putte	
	aantal omslagplichtige H.A.	omslag per H.A.	aantal omslagplichtige H.A.	omslag per H.A.	aantal omslagplichtige H.A.	omslag per H.A.
1898	959.52.00	*f* 7.—	690.37.59	*f* 6.—	269.14.41	*f* 1.—
1899	959.52.00	„ 6.50	690.37.59	„ 6.—	269.14.41	„ 1.25
1900	959.52.00	„ 9.—	690.37.59	„ 6.25	269.14.41	„ 1.—
1901	959.52.00	„ 8.—	690.37.59	„ 6.25	269.14.41	„ 1.—
1902	958.45.26	„ 7.50	690.37.59	„ 6.25	268.07.67	„ 3.—

Vrijdom van omslagen is toegekend aan:

a. openbare wegen en paden op den legger vermeld;

b. algemeene en bijzondere begraafplaatsen;

c. poldereigendommen,

d. de gronden van de landscheiding tusschen *Rijnland* en *Schieland* en den berm in *Achterof* tot het midden der bermsloot.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE POLDER LAAG-BOSKOOP.

Gemeenten: *Boskoop, Hazerswoude.*

Mei 1904.

T. K. 442. W. K. Utr. 3.

De polder *Laag-Boskoop* wordt begrensd:

aan de oostzijde door de *Gouwe*;

aan de noordzijde: eerst, vanaf de *Gouwe* tot aan het eindpunt van de *Copierenkade* nabij het na te noemen stoomgemaal door den *Otweg* of de *Nessevaart*, een boezemwater, dat den polder scheidt van den polder *Nesse* en tevens de grensscheiding vormt tusschen de gemeenten *Boskoop* en *Alphen*, en daarna, van af het westelijk uiteinde van den *Otweg* tot aan het punt waar

de *Voorweg*, gelegen in den *Ambachtspolder*, en de *Loete-weg*, gelegen in den polder *Rietveld* (*Hazerswoude*) bij elkander komen, door de tot dien polder *Rietveld* behoorende *Padesche* of *Piswetering*, grootendeels tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Boskoop* en *Hazerswoude*; en

aan de west- en zuidzijden door den *Zijdeweg*, een grindweg, die den *Voorweg* verbindt met het dorp *Boskoop* en die langs de westzijde de afscheiding vormt met den *Ambachtspolder* en langs de zuidzijde met den polder *Achterof en de Putte* en den *Voorofschen polder*.

Aan den zuidoostelijken hoek, nabij de *Boskoopsche brug* over de *Gouwe* ligt, binnen de poldergrens, de bebouwde kom van *Boskoop*, die zich verder noordwaarts, langs de *Gouwe* uitstrekt.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van ruim 236 H.A. waarvan ongeveer 225 H.A. in de gemeente *Boskoop*. Slechts de westelijke strook, ter breedte van ongeveer 100 M., ligt in de gemeente *Hazerswoude*. Deze strook, eene oppervlakte beslaande van ongeveer 11½ H.A., behoorde tot het einde van 1903 tot den *Ambachtspolder* maar werd toen daarvan afgescheiden en bij *Laag-Boskoop* ingelijfd, zooals straks uitvoeriger zal worden medegedeeld. De waterscheiding werd gevormd door de *Hout-* of *Kootkade* die, evenwijdig aan den westelijken polderrand, langs de grensscheiding der beide gemeenten loopt en volgens de oude polderkeur (van 1897) door hoefslagplichtigen onderhouden moest worden op eene hoogte van minstens 0.80 M. boven het na te noemen polderpeil bij eene kruinsbreedte van 1.25 M. Tengevolge der inlijving bij *Laag-Boskoop* hadden deze bepalingen echter feitelijk hunne waarde verloren; in de tegenwoordige keur zijn zij dan ook niet meer opgenomen.

Van de polderwaterkeeringen worden de kaden langs de *Gouwe* en langs den *Otweg*, krachtens de in 1898 afgekondigde en in 1902 gewijzigde provinciale *Verordening op de Gouwekaden* onderhouden door de Provincie Zuid-Holland tegen eene jaarlijksche uitkeering van *f* 347.— door den polder *Laag-Boskoop*. Men zie hieromtrent verder onderafdeeling III hierboven.

Langs de zuid- en de westzijde wordt de polder beschermd door den *Zijdeweg*, die in beheer en onderhoud is bij de gemeenten *Boskoop* en *Hazerswoude*, ieder voor zoover zijn grondgebied strekt.

De kade langs de *Padesche wetering*, eindelijk, is verhoefslaagd en moet door de hoefslagplichtigen onderhouden worden op eene kruinsbreedte van 1.25 M. en eene kruinshoogte van minstens 0.92 M. boven het polderpeil.

Het bemalingswerktuig staat aan den noordelijken polderrand en slaat uit op het westelijk uiteinde van den *Otweg*. Vroeger was dit een windscheprad-molen van 21.10 M. vlucht [1]). In 1876 vroeg het bestuur aan *Rijnland* vergunning om in het molengebouw een hulpstoomwerktuig te plaatsen, dat het

---

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II, blz. 232.

scheprad bij windstilte in beweging zou brengen [1]). In 1880 werd de windbemaling geheel opgeheven en een definitief stoomwerktuig geplaatst van 11 P.K. Deze geheele stoombemaling werd, eindelijk, in 1901 vervangen door een nieuw stoomcentrifugaalgemaal van 9 P.K. met condensatie. Meerdere gegevens omtrent dit nieuwe gemaal hebben wij niet kunnen verkrijgen.

Het polderpeil is thans in de keur bepaald op 2.15 M. ÷ A. P. Vroeger was het hooger en gaf de regeling van het peil herhaaldelijk aanleiding tot moeilijkheden. Voor het hebben van „eenig werktuig tot opvoer van den waterstand" is schriftelijke vergunning van het polderbestuur noodig. Evenzoo verbiedt de keur „eenig werktuig, hoe ook genaamd, ter ontlasting van bizondere stukken land in werking te stellen, noch door duikers eenig water in den polder te laten loopen, tenzij het Polder-stoomgemaal werkt of het polderwater 2.15 meter beneden A. P. is."

Inlating van water kan overigens geschieden door een duiker nabij het stoomgemaal.

De polder wordt van het westen naar het oosten over de geheele lengte doorsneden door den *Laag-Boskoopschen weg* of *dijk*. Achter de huiserven langs de *Gouwe* loopt van af dien weg zuidwaarts tot den *Zijdeweg* ten oosten langs de na te noemen *Alphener wetering* de *Achterkade*, waarover het *weegpad*. Dit *weegpad* staat onder keur des polders en moet door de eigenaars worden onderhouden op eene breedte van 1.30 M. en op geen mindere hoogte dan 0.50 en geen meerdere hoogte dan 0.60 M. boven het polderpeil.

Als hoofdwaterleidingen staan onder polderkeur:

a. de *Alphener wetering* langs de geheele westzijde van de *Gouwekade*, achter langs de huiserven van *Boskoop*, zijnde een deel van de aloude afwatering van *Alphen* naar den *IJssel* (zie de beschrijving van den *Voorofschen polder* hierboven);

b. de *Molenvliet* van af het stoomgemaal zuidwaarts tot aan en door den *Laag-Boskoopschen* weg;

c. de watering langs de noordzijde van den *Zijdeweg*; en

d. de wateringen langs de noord- en zuidzijde van den *Laag-Boskoopschen weg*, met uitzondering van dat gedeelte, hetgeen niet voor algemeene doorvaart kan gebruikt worden.

Deze wateringen moeten door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen worden onderhouden; de *Molenvliet* wordt echter door den polder onderhouden.

In den *Molenvliet* en in de *Alphener wetering* is de *Laag-Boskoopscheweg* overbrugd.

De polder onderhoudt vier overscheepplaatsen uit de *Gouwe* naar het polderwater, met name „*de Meent*", „*het Leege Slop*", „*achter de Stijle*" en „*de*

[1]) Not. V. V. van *Rijnland*; 1876, blz. 418.

de *Voorweg*, gelegen in den *Ambachtspolder*, en de *Loete-weg*, gelegen in den polder *Rietveld* (*Hazerswoude*) bij elkander komen, door de tot dien polder *Rietveld* behoorende *Padesche* of *Piswetering*, grootendeels tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Boskoop* en *Hazerswoude*; en

aan de west- en zuidzijden door den *Zijdeweg*, een grindweg, die den *Voorweg* verbindt met het dorp *Boskoop* en die langs de westzijde de afscheiding vormt met den *Ambachtspolder* en langs de zuidzijde met den polder *Achterof en de Putte* en den *Voorofschen polder*.

Aan den zuidoostelijken hoek, nabij de *Boskoopsche brug* over de *Gouwe* ligt, binnen de poldergrens, de bebouwde kom van *Boskoop*, die zich verder noordwaarts, langs de *Gouwe* uitstrekt.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van ruim 236 H.A., waarvan ongeveer 225 H.A. in de gemeente *Boskoop*. Slechts de westelijke strook, ter breedte van ongeveer 100 M., ligt in de gemeente *Hazerswoude*. Deze strook, eene oppervlakte beslaande van ongeveer 11½ H.A., behoorde tot het einde van 1903 tot den *Ambachtspolder* maar werd toen daarvan afgescheiden en bij *Laag-Boskoop* ingelijfd, zooals straks uitvoeriger zal worden medegedeeld. De waterscheiding werd gevormd door de *Hout-* of *Kootkade* die, evenwijdig aan den westelijken polderrand, langs de grensscheiding der beide gemeenten loopt en volgens de oude polderkeur (van 1897) door hoefslagplichtigen onderhouden moest worden op eene hoogte van minstens 0.80 M. boven het na te noemen polderpeil bij eene kruinsbreedte van 1.25 M. Tengevolge der inlijving bij *Laag-Boskoop* hadden deze bepalingen echter feitelijk hunne waarde verloren; in de tegenwoordige keur zijn zij dan ook niet meer opgenomen.

Van de polderwaterkeeringen worden de kaden langs de *Gouwe* en langs den *Otweg*, krachtens de in 1898 afgekondigde en in 1902 gewijzigde provinciale *Verordening op de Gouwekaden* onderhouden door de Provincie Zuid-Holland tegen eene jaarlijksche uitkeering van *f* 347.— door den polder *Laag-Boskoop*. Men zie hieromtrent verder onderafdeeling III hierboven.

Langs de zuid- en de westzijde wordt de polder beschermd door den *Zijdeweg* die in beheer en onderhoud is bij de gemeenten *Boskoop* en *Hazerswoude* ieder voor zoover zijn grondgebied strekt.

De kade langs de *Padesche wetering*, eindelijk, is verhoefslaagd en moet door de hoefslagplichtigen onderhouden worden op eene kruinsbreedte van 1.25 M. en eene kruinshoogte van minstens 0.92 M. boven het polderpeil.

Het bemalingswerktuig staat aan den noordelijken polderrand en slaat uit op het westelijk uiteinde van den *Otweg*. Vroeger was dit een windschepradmolen van 21.10 M. vlucht [1]). In 1876 vroeg het bestuur aan *Rijnland* vergunning om in het molengebouw een hulpstoomwerktuig te plaatsen, dat het

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II, blz. 232.

10.—, *f* 10.—, *f* 12.— en *f* 14.— per H.A. Hij werd echter in die jaren nog eheven over de gronden tot het oude grondgebied behoorende en wel resp. ver 224.60.57, 224.59.47, 224.61.86, 224.56.97 en 224.58.96 H.A. De strook nder *Hazerswoude* gelegen was in die jaren telkens aangeslagen voor 11.72.10 H.A.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1904 [1]).

DE POLDER NESSE.

Gemeente: *Alphen.*

Juni 1904.

T. K. 442. W. K. Utr. 3.

De polder *Nesse* wordt begrensd:

aan de oostzijde door de *Gouwe*;

aan de zuidzijde door den *Otweg*, een boezemwater dat hem scheidt van den hierboven beschreven polder *Laag-Boskoop* en tevens de grens vormt tusschen de gemeenten *Alphen* en *Boskoop*;

aan de westzijde door de *Copierenkade*, hem scheidende van den polder *Rietveld* (onder *Hazerswoude*), en

aan de noordzijde eerst door eene eigen kade keerende de tot den polder *Rietveld* (onder *Alphen*) behoorende *Spijkerboorsche watering* en daarna door de *Baanwegsche watering*, een in de *Gouwe* uitmondend boezemwater, den polder scheidende van den polder *Kerk en Zanen*.

De *Copierenkade*, verbasterd ook wel *Compieren-*, *Gecopierde* of *Papierenkade* geheeten en wellicht zijn naam ontleenende aan JACOB COPPIER, die oudtijds heer van *Kalslagen* en *'t Rietveld* in *Alphen* was [2]), werd omstreeks 1521 door *Rijnland* gelegd om eene waterkeering tusschen *Alphen* en *Hazerswoude* te vormen en gaf later meer dan eens aanleiding tot processen en moeilijkheden [3]). Zij strekt van af het oostelijk uiteinde van den *Otweg* noordnoordwestwaarts in rechte lijn tot den *Rijn* en scheidt de polders *Nesse*, *Rietveld* (onder *Alphen*) en *Kerk en Zanen* eenerzijds van den polder *Rietveld* (onder *Hazerswoude*) en den *Hoornschen polder* anderzijds. Voor zoover zij langs den polder *Nesse* loopt is zij eigendom van en, als binnenkade, in onderhoud bij dien polder.

De kade langs de *Spijkerboorsche watering* wordt door hoefslagplichtigen onderhouden op eene in de keur voorgeschreven minste kruinsbreedte van 1.00 M. en kruinshoogte van 0.80 M. boven het straks te noemen polderpeil.

---

[1]) Eene aanvulling werd nog aangebracht in het laatst van 1905.

[2]) Tegenw. Staat. Deel Holland III, blz. 251.

[3]) *Rijnland's* O. A. Loqt. 21, n°. 820; GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II, blz. 235.

De kaden langs de *Baanwegsche wetering*, de *Gouwe* en den *Otweg* worden krachtens de verordening op de *Gouwekaden* vastgesteld bij Statenbesluit van 16 November 1897 (Provinciaal blad n°. 7 van 1898) onderhouden door de provincie Zuid-Holland tegen eene jaarlijksche uitkeering van f 370.— door den polder. Men zie verder het hieromtrent in onderafdeeling III hierboven medegedeelde. Gehoefslaagden op die kaden zijn, volgens de keur, alleen verplicht ze behoorlijk te maaien en te ontblooten.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder, die zeer oud is en reeds in 1577 zijne rekening aan *Rijnland* inzond [1]), eene oppervlakte van omstreeks 175 H.A. De molen van den polder *Rietveld* (onder *Alphen*) staat op de kade langs de *Baanwegsche wetering* doch ligt buiten de poldergrens.

De bemaling heeft plaats door een windschepradmolen met ijzeren assen, één houten en één ijzeren roede, staande aan den zuidelijken polderrand en uitslaande op den *Otweg*. De hoofdafmetingen zijn:

vlucht der wieken	19.25	M.
middellijn scheprad	5.00	„
breedte der schoepen	0.36	„
hartlijn wateras	0.64	„ + A.P.
bovenkant opleider	0.80	„ ÷ „

De molen is onderseinmolen voor het bereikt maalpeil op den *Gouweboezem*; het sein wordt door den molenaar, gezamenlijk met dien van polder *Reeuwijk* overgenomen van het hoofdsein aan de *Gouwekade*. Beide seinen strekken tot onderseinen voor den polder *Willens*, den polder *Bloemendaal*, den polder *Middelburg*, den *Vereenigden polder aan de Oostzijde van de Gouwe*, den polder *Rijneveld*, den polder *Rietveld* onder *Alphen*, den polder *Nesse*, den polder *Laag-Boskoop*, den op de *Breëvaart* uitslaanden molen van polder *Reeuwijk*, den op de *Gouwe* uitslaanden molen van polder *Kerk en Zanen*, en het stoomgemaal dat den *Voorofschen polder* onder *Waddinxveen* en den polder *Achterof en de Putte* bemaalt. Voor het seingeven geniet de molenaar eene bezoldiging van *f* 25.—, waarvan $^{16}/_{18}$ gedragen worden door *Rijnland* en $^{2}/_{18}$ door *Schieland* [2]).

Het polderpeil is in de keur bepaald op 1.57 M. ÷ A. P. Volgens mededeeling van het polderbestuur moet dit peil echter in eene eerstvolgende keurwijziging verlaagd worden en wordt het water reeds nu geregeld 0.05 M. of meer lager gehouden. Is waterinlating noodig, dan geschiedt dit door openzetting der molenwachtdeur. Voor waterinlating door particuliere duikers is schriftelijke vergunning van het bestuur noodig.

Een perceel lands in het zuidwestelijk deel des polders wordt door een op

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 235.

[2]) Zie *Rijnland's* „Verordening op het peilmalen" van 1899 en Mem. v. Toel. op *Rijnland's* begrooting, volgn°. 126*c* en 134.

polderwater uitslaand staartmolentje op een lager peil gehouden. Volgens polderkeur is het hebben van dergelijke werktuigen tot opvoer van water lerworpen aan de schriftelijke vergunning van het Bestuur en mag daar-ede niet gewerkt worden, wanneer de waterstand des polders in de maanden ecember, Januari en Februari 1.50 M. en in de overige maanden 1.57 M. of oger beneden A. P. staat en de polderwatermolen niet maalt.

Als *weteringen* zijn aan de polderkeur onderworpen:

a. de wetering langs de westzijde der *Gouwekade*, zijnde de aloude, thans innengedijkte *Alphensche wetering* (zie hierover de beschrijving van den *Voorofschen polder* hierboven);

b. de wetering langs de zuidzijde van de *Baanwegskade*;

c. de weteringen langs de oost- en westzijde van de *Copierenkade* (laatstgenoemde behoort tot het polderwater van *Rietveld* onder *Hazerswoude* en ligt slechts voor de oostelijke helft binnen de poldergrens); en

d. de wetering langs de noordzijde van de *Uitwegs-* of *Otwegskade*, en

e. de *Molenvliet* of voormalige *Naeltwijkerwatering* die den polder van af den molen noordwaarts tot aan de *Baanwegskade* doorsnijdt.

Deze weteringen moeten, evenals de overige polderslooten, door de aangelanden op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden worden.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters; het zetelt te *Boskoop*.

De polderomslag, telkens geheven over 170.53.85 H.A., bedroeg in de jaren 1898–1902 resp. *f* 4.50, *f* 5.—, *f* 5.50, *f* 7.— en *f* 6.— per H.A. Vrijdom van omslagen is toegekend aan kaden, het eigendom des polders zijnde.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 2 November 1859 n°. II [1]), goedgekeurd bij K. B. van 9 December d.a.v. n°. 69 (B. P. B. n°. 372).

Eene wijziging, strekkende tot herziening der jaarwedden van bestuursleden en van den secretaris en den penningmeester, zoomede van de huishoudelijke bestuurskosten en van de in rekening te brengen schrijf- en kantoorbehoeften, werd vastgesteld bij Statenbesluit van 14 November 1884 n°. IX [2]), goedgekeurd bij K. B. van 8 December d.a.v. n°. 14 (B. P. B. n°. 861).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1898.

DE POLDER RIETVELD.

Gemeente: *Alphen.*

Oct. 1904.

T. K. 423, 442. W. K. Utr. 3.

De polder *Rietveld* onder *Alphen* heeft een langwerpig vierhoekige gedaante,

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1859; blz. 12, vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1884; blz. 53.

waarvan de lange zijden loopen in eene richting ongeveer van zuid naar noord. Hij wordt begrensd:

aan de *zuidzijde* door den polder *Nesse*, daarvan gescheiden door eene tot dien polder behoorende kade keerende de *Spijkerboorsche watering*, welke deel uitmaakt van *Rietveld*;

aan de *westzijde* door den polder *Rietveld* onder *Hazerswoude* en daarvan gescheiden door de *Copierenkade*, waarvan de westzijde tevens de grensscheiding vormt tusschen de gemeenten *Alphen* en *Hazerswoude*; en

aan de noord- en oostzijde door den polder *Kerk-en-Zanen* en daarvan gescheiden door eene tot dien polder behoorende kade keerende de tot *Rietveld's* polderwater behoorende *Rietveldsche* of *Toegangswatering*.

Binnen de grenzen bedraagt de oppervlakte 209.57.27 H.A.

De polder behoort tot de oudsten van *Rijnland*. Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) bestond hij reeds vóór 1525. Omtrent zijn oorsprong vinden wij in den *Tegenwoordigen Staat* [2]) het volgende aangeteekend:

„Onder Alfen behoort ook *Rietveld*, een streek Lands van 234 Morgen, strek-„kende van bij den hoogen Rijndijk af, agter een Polder, die den naam heeft „van Alferhoorn, tot aan Hazarswoude toe. Deeze streek bestondt voorheenen „genoegzaam uit een *Sudse*, gelijk men 't noemt; dat is, een bolle en moeras-„agtige grond, die bijna geene vrugten, opbragt, en waar in men een Stok „van twaalf voeten lang kon laaten inglyen zonder nog eenigen vasten grond „te voelen: doch door 't geduurig aanhoogen van den grond, is dezelve door-„gaans zoo vast geworden, dat 'er tegenwoordig zeer goed gras groeit. Men „vindt hier Vogelkoojen. Dit Land is afkomstig van Jakob Koppier, die Heer „van Kalslagen en 't Rietveld in Alfen geweest is."

Aan genoemden JAKOB KOPPIER ontleent waarschijnlijk de *Copierenkade* haren naam. Deze kade werd, zooals bij de beschrijving van den polder *Nesse* hierboven — waarnaar wij verwijzen — is uiteengezet, omstreeks 1521 door *Rijnland* gelegd. Het deel dier kade dat binnen den polder ligt is ook eigendom van den polder en bij dezen in onderhoud.

Eigenlijke boezemwaterkeerende kaden heeft de polder overigens niet; de binnenkaden moeten volgens de polderkeur eene hoogte hebben van 0.70 M. boven het straks te noemen zomerpeil en een kruinsbreedte van 1.00 M.

De bemaling geschiedt door een windschepradmolen met ijzeren as, roeden en scheprad staande in den zuidoosthoek des polders en uitslaande op de *Baanwegsche wetering* en, door deze, op de *Gouwe*. De molen heeft een vlucht van 19.40 M.; de middellijn van het scheprad bedraagt 4.90 M. en de schoepbreedte 0.34 M.; de wateras ligt op 0.32 M. + A.P., de bovenkant van den opleider op 1.48 M. ÷ A.P.

[1]) Deel II, blz. 237.

[2]) Deel Holland III, blz. 251.

Hoofdwaterleidingen zijn de boven reeds genoemde *Spijkerboorsche watering* langs den zuidelijken en *Toegangswatering* langs den noordelijken en oostelijken polderrand, benevens het binnen den polder gelegen deel van de *Burggooi*, die den polder van oost naar west doorsnijdt. Zij worden, evenals de overige polderscheislooten, door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden. Het deel der *Toegangswetering* ten oosten langs den polder is poldereigendom.

Ten noorden van den watermolen ligt een houten schutsluis, die van uit de *Baanwegsche wetering* toegang geeft tot het polderwater. Deze sluis is eigendom van en in onderhoud en beheer bij den polder. Merkwaardigerwijze ligt zij, volgens de grensomschrijving in de bijzondere reglementen niet binnen de grenzen van polder *Rietveld*, doch binnen die van polder *Kerk en Zanen*. De sluis werd in 1896 belangrijk hersteld. Volgens de *Alphabetische lijst der polders in Rijnland* [1]) had de oude sluis eene dagwijdte van 2.87 M., eene schutlengte van 14.00 M., slagdrempels diep 1.96 en 2.50 M. ÷ A.P. en deuren keerende tot 0.09 en 0.14 M. + A.P.

De sluis dient, zoo noodig, ook tot waterinlating.

Volgens de keur is het zomerpeil 1.66 en het winterpeil 1.74 M. ÷ A.P. Het winterpeil wordt slechts gehandhaafd van 1 Januari tot 15 Maart. Bij buitengewone droogte of veelvuldige regens mag het bestuur deze peilen naar omstandigheden wijzigen.

Het zuidelijk deel des polders wordt van west naar oost doorsneden door het *Alphensche* of *Rietveldsche pad* ook wel genaamd de *Nieuwen dijk*, dat zich in den polder *Kerk en Zanen* noordoostwaarts verlengt tot aan den *Hoogen Rijndijk* en als kunstweg behard is. Het grootste deel van het *Alphensche pad*, met name in den polder *Kerk en Zanen*, is eigendom van en, met twee daarin gelegen bruggen, in onderhoud bij den polder. Slechts het westelijk deel in den *Rietveldschen polder* is particulier eigendom.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters.

De omslag werd in de jaren 1898—1902 telkens geheven over 204.16.32 H.A. en bedroeg in die jaren resp. *f* 5.30, *f* 5.50 *f* 5.80, *f* 6.— en *f* 6.— per H.A.

Vrijdom van omslagen is toegekend aan eigendommen des polders en aan het *Alphensche* of *Rietveldsche pad.*

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 2 November 1859 n°. II [2]), goedgekeurd bij K. B. van 9 December d.a.v. n°. 69 (B. P. B. n°. 371).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

---

[1]) Blz. 36.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1859, blz. 12 vlg.

Groep II. *De polders malende op den boezem van Woerden (XVII).*

DE ZUIDZIJDER- EN BOEZEMPOLDER.

Gemeenten: *Bodegraven, Lange-Ruige-Weide, Reeuwijk, Zwammerdam* [1].

Nov. 1904.

T. K. 442, 443, 462. W. K. Utr. 3.

Op den boezem van *Woerden*, en daardoor dus indirect op dien van *Rijnland*, loozen twee thans binnen *Rijnland* gelegen polders, n.l.:
de *Zuidzijder-* en *Boezempolder*, en
de *polder Oukoop en Negen-Viertel*.

Zij liggen beide langs de westzijde van de tot het Grootwaterschap van *Woerden* behoorende *Enkele Wiericke* en werden bij het nieuwe reglement van *Rijnland* van 1857 binnen de grenzen van dit Hoogheemraadschap gebracht. Vóór dien tijd behoorden de landen van den *Zuidzijder- en Boezempolder* tot de jurisdictie van het Grootwaterschap van *Woerden*.

In vroeger eeuwen loosden zoowel de landen van den *Zuidzijder- en Boezempolder* — die, als straks zal worden uiteengezet, in 1881 ontstaan is door vereeniging van de vroegere afzonderlijke polders *Zuidzijder* en *Boezem* — als die van *Oukoop en Negen-Viertel* hun water op den *IJssel*. Deze rivier werd echter door aanslibbing voor de uitwatering ongeschikt, zoodat uitgezien werd naar eene bekwamere waterloozing op den boezem van *Woerden*.

Deswege werd den 1 Maart 1564 een accoord getroffen tusschen Schout en Schepenen van het ambacht van *Bodegraven*, ten deze handelende voor Heemraden en Ingelanden van de *Zuidzijde* van *Bodegraven* en *Weipoort* en Dijkgraaf, Hoogheemraden en Waardslieden 's lands en Grootwaterschap van *Woerden* [2], terwijl den 12 Juli d.a.v. met *Rijnland* een contract van inneming werd gesloten [3]. Krachtens deze stukken werden de landen van den *Zuidzijderpolder* ten eeuwigen dage omslagplichtig verklaard aan *Rijnland* en aan *Woerden* en wel morgen morgens gelijk.

In 1607 volgde, en wel den 19 en 20 Februari, een gemeenschappelijk besluit van de dagelijksche besturen van *Rijnland* en van *Woerden*, waarbij de landen van den *Boezempolder* werden toegelaten om op den boezem van *Woerden* uit te malen mits zoowel in *Woerden* als in *Rijnland* contribueerende met $^1/_3$ van den omslag [4]. Die inneming werd door Dijkgraaf en Hoogheemraden van

[1]) Het opschrift van het bijzonder reglement vermeldt, ten onrechte, niet de gemeente *Zwammerdam*.

[2]) v. LEEUWEN; Handv. v. *Rijnland*, blz. 205; Archief Grootw. v. *Woerden*, B. n°. 8.

[3]) Privilegiekist van *Rijnland*, vlgnr. 97.

[4]) Afgedrukt in de Not. V. V. v. *Rijnland*; 1863, bijlagen, blz. 349.

erden nader geconsenteerd den 26 Maart 1608 [1]). Sedert betaalde de *Boe-polder* dus $^1/_3$ van den omslag in *Rijnland*. Deze toestand duurde voort, at, na de inlijving binnen de grenzen van *Rijnland*, de landen voor het bundergeld werden aangeslagen. Pogingen om met een beroep op het ract van inneming, herstel in het oude privilege, om slechts voor $^1/_3$ in bundergeld te worden aangeslagen, te verkrijgen, werden bij besluiten der eenigde Vergadering van *Rijnland* van 3 Maart 1864 no. XVII [2]) en van October 1892 n°. XIV [3]) van de hand gewezen. Thans betalen dan ook de len van beide polders den vollen omslag aan *Rijnland*, terwijl de betaling *Woerden* op den voet der regelingen van 1564 en 1607 gehandhaafd blijft.

iet lang nadat beide polders in bemaling op *Woerden's* boezem waren toe-ten werd door *Woerden* den 31 October 1608 eene den 3 November d.a.v. Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* geapprobeerde keur [4]) gemaakt iet peilmalen van de *Boezem-*, *Zuidzijder-*, *Weijpoortsche-*, *Oukoopsche-* en *enviertelpolders* (welke beide laatste polders in 1607 eveneens tot bemaling len boezem waren toegelaten, zooals bij de beschrijving van den volgenden er zal blijken). Volgens die keur moesten de genoemde landen „sich tot en tijden in 't maelen . . . rechuleeren naer de peyl geslagen aen de Kerk-ugge binnen Woerden, mitsgaders aende Brugge van double en enckele iericken, zonder deselve peyl in 't maelen te boven te gaen — Ende dat conformite van de brieven de voors. van Bosem, Oucoop ende Elffviertel leent ende bij hemluyden wederomme gepasseert telckens als ter contrarie chiet op een boete van vyff en twintich gouden walen, off de waerde van n."

eze keur vormt nog steeds de rechtsband tusschen de betrokken polders het Grootwaterschap van *Woerden* met betrekking tot het peilmalen. In werd door Gedeputeerde Staten van *Zuid-Holland* en van *Utrecht* eene we algemeene keur voor het Grootwaterschap goedgekeurd. In art. 59 keur werden de bepalingen in de keur omtrent het peilmalen in het meen ook van toepassing verklaard voor den *Zuidzijder- en Boezempolder* voor den polder *Oukoop en Negen-Viertel*, gelegen binnen de grenzen van *land* en dus buiten die van *Woerden*.

egen de besluiten tot goedkeuring dier keur, nu, kwamen Dijkgraaf en gheemraden van *Rijnland* in hooger beroep en wel op grond dat vermeld 59 aan de onderhavige polders, welke binnen *Rijnland's* grenzen gelegen en mitsdien onder toezicht van het appelleerend bestuur staan, verplich-en oplegde, en dat, onafhankelijk van de vraag wat van die polders uit

---

v. LEEUWEN; Handv. v. *Rijnland*, blz. 216.

Not. V. V. van *Rijnland*, 1864; blz. 20.

Not. V. V. van *Rijnland*; 1892; blz. 179.

In afschrift te vinden in *Rijnland's* N. A. Loqt, 133 n°. 17.

kracht van contracten kon worden gevorderd, *Woerden* de bevoegdheid miste om bij strafkeur aan die buiten zijn grens gelegen polders verplichtingen op te leggen tot het hebben van peilmerken, het seingeven en het zorgen dat de molenaar zekere voorschriften naleeft. Bij K. B. van 25 Februari 1902 n°. 14 werd het appelleerend bestuur in het gelijk gesteld en werden de besluiten van Gedeputeerde Staten der twee provincies tot goedkeuring der algemeene keur, vernietigd [1]). Niet dan na herhaalde briefwisseling werd alsnu in 1902 door *Woerden* eene nieuwe algemeene keur vastgesteld, waarin de bestreden clausule verviel. Sedert geschiedt het peilmalen van den *Zuidzijder- en Boezempolder* en van den polder *Oukoop en Negen-viertel* weder steeds op grond der oude keur van 1608, waaraan echter thans de waarde van een civielrechtelijk contract moet worden toegekend. Vermelden wij nog, dat in de algemeene keur van *Woerden* het maalpeil voor den *Woerdschen Rijn* is bepaald op 0.07 M. ÷ N. A. P. = 0.02 M. + A. P. en voor de *Enkele Wiericke* op 0.29 M. ÷ N. A. P. = 0.20 M. ÷ A. P.

De tegenwoordige *Zuidzijder- en Boezempolder* wordt begrensd:

aan de *noordzijde* door den *Hoogen Rijndijk* van af den *Ouden Bodegraafschen dijk* in het dorp *Bodegraven* oostwaarts tot aan de buitengracht van de *Wierickerschans*, scheidende van eene smalle strook oeverland langs de zuidzijde van den *Woerdschen Rijn*;

aan de *oostzijde* door den *Wiericker-* of *Prinsendijk*, loopende eerst bewesten en bezuiden om de buitengracht van de *Wierickerschans* en daarna langs de westzijde van de *Enkele Wiericke* tot aan het punt, waar de polder *Oukoop en Negen-viertel* in zijn noordelijken uitlooper den polder raakt;

aan de *zuidzijde* eerst westwaarts door den *Gravekoopschen dijk* behoorende tot den polder en scheidende van polder *Sluipwijk*, dan noordwaarts door het tot den polder behoorende *Lange pad* loopende beoosten langs de tot polder *Reeuwijk* behoorende en daarvan scheidende *Ruige kade*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Reeuwijk* ten oosten en *Zwammerdam* ten westen, en eindelijk westnoordwestwaarts door de tot den polder behoorende *Zuidzijderkade*, scheidende mede van polder *Reeuwijk*, tot aan den *Oud-Bodegraafschen dijk*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Zwammerdam* ten zuiden en *Lange-Ruige-Weide* (over zeer korten afstand) en *Bodegraven* ten noorden; alles met dien verstande, dat de met het polderwater van *Reeuwijk* gemeen liggende *Nieuwe Vaart*, welke in het westelijk polderdeel noordwaarts den polder inspringt tot aan den *Hoogen Rijndijk*, waar zij doodloopt [2]), buiten de poldergrens doch binnen die van polder *Reeuwijk* ligt; en

aan de *westzijde* door den tot polder *Reeuwijk* behoorenden *Binnendijk* ten

---

[1]) Zie Prov. Verslag over 1901; blz. 134 en ook *Rijnland's* N.A. Loqt. 133 no. 17.

[2]) Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST (Deel II, blz. 239) heeft men uit die vaart wel eens een sluis naar den *Rijn* willen maken.

ten langs den kronkelenden *Oud Bodegraafschen dijk* tot aan den *Hoogen ndijk* te *Bodegraven*; ook hier vormt de poldergrens tevens de gemeente-ens tusschen *Bodegraven* ten oosten en *Zwammerdam* ten westen.

De geheele polder beslaat eene oppervlakte van ruim 616 H.A.; hiervan gen ruim 398 H.A. in de gemeente *Bodegraven*, vormende het noordelijk olderdeel genaamd *Zuidzijde*; ruim 105 H.A. vormen het driehoekige blok *ortehoeven* onder de gemeente *Lange-Ruige-Weide* dat in hoofdzaak begrensd ordt door den *Wierickerdijk* ten oosten, de *Groote-* of *Zuidzijder wetering*, cheidende van het deel *Zuidzijde* ten noorden en de *Zuidzijderkade* en de n het oostwaarts verlengde daarvan liggen *Noordkade van Sluipwijk*, scheilende van het deel *Boezem* ten zuidzuidwesten; bijna 112 H.A. worden ingenomen door het deel genaamd *Boezem*, gelegen ten zuiden van de *Noordkade van Sluipwijk* onder de gemeente *Reeuwijk* (vroeger *Sluipwijk*) terwijl eindelijk de *Zuidzijderkade*, welke binnen de poldergrens ligt, behoort tot de gemeente *Zwammerdam*. De gemeente *Lange-Ruige-Weide*, en daarmede dus ook het blok *Kortehoeven*, behoorde tot 1811 tot de provincie *Utrecht* [1]).

De waterkeeringen des polders worden gevormd:

aan de *noordzijde* door den *Hoogen Rijndijk*, in Onderafdeeling II reeds beschreven;

aan de *oostzijde* door den *Prinsen-* of *Wierickerdijk*, eveneens in Onderafdeeling II beschreven;

aan de *zuidzijde* van het deel *Boezempolder*, langs polder *Sluipwijk*, door den *Gravekoopschen dijk*;

aan de *westzijde* van het deel *Boezempolder* door het ten oosten langs de *Ruigekade* loopende *Lange pad*, en

aan de *zuidzijde* van den *Zuidzijderpolder* door de *Zuidzijderkade*.

Aan de *westzijde* van den *Zuidzijderpolder* wordt de waterkeering gevormd door den tot polder *Reeuwijk* behoorenden *Oud-Bodegraafschen dijk*.

Volgens de polderkeur moet de „kade of ringdijk" (welke?) eene kruinsbreedte hebben van 1.512 M. met glooiingen van 1½ op 1 en eene hoogte van 0.314 M. + A.P.

De *Prinsen-* of *Wierickerdijk* is, zooals in onderafdeeling II uiteengezet is, eigendom van en in onderhoud bij de Hoogheemraadschappen *Rijnland*, *Delfland* en *Schieland* die deswege ook eene jaarlijksche recognitie van *f* 25.— aan den polder betalen wegens het vergraven van een strook lands tot verbreeding van den molentocht langs de *Wierickerkade* in 1748, ingevolge het accoord door de ingelanden van de *Zuidzijder- Weypoorts-* en *Boezempolders* met den landmeter van *Rijnland*, mede namens die van *Delfland* en *Schieland*, op 17 Juli 1748 gesloten [2]).

---

[1]) Dit is goed te zien op de kaart van Dou van 1746.

[2]) *Rijnland's* N.A. Loqt. 137 no. 43.

Overigens zijn de kaden in onderhoud bij hunne eigenaars of andere onderhoudsplichtigen als zoodanig bij de administratie des polders bekend.

Als boven reeds gezegd bestond de polder vroeger administratief uit twee op zich zelf staande deelen, n.l. den *Zuidzijderpolder*, bestaande uit het tegenwoordige deel *Zuidzijde* en uit het blok *Kortehoeven*, en den *Boezempolder*. Laatstgenoemde polder was van eerstgenoemden gescheiden door de nog tot den *Boezempolder* behoorende *Nonnen-* of *Noordkade van Sluipwijk*. Iedere polder had zijn eigen molen, en wel de *Zuidzijderpolder* een, thans nog aanwezigen, windschepradmolen, staande in het noordelijk polderdeel diep in den polder en door een langen voorboezem uitslaande op den *Woerdschen Rijn*, en de *Boezempolder* een windschepradmolen staande in diens zuidoostelijken hoek en uitslaande op de *Enkele Wiericke*.

Voor beide polders werden bijzondere reglementen vastgesteld bij Statenbesluit van 14 Juli 1857 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 20 Augustus d.a.v. no. 68. Het waren de beide eerste bijzondere reglementen, die onder het regime van het A. P. R. werden afgekondigd; de afkondiging van het reglement van den *Zuidzijderpolder* had plaats in B. P. B. n°. 1 en die van het reglement van den *Boezempolder* in het B. P. B. n°. 2. In beide reglementen, die feitelijk nog vóór het nieuwe reglement van *Rijnland* waren afgekondigd, waren in art. 10 opgenomen de vroeger in 1564 en in 1607 geregelde verplichtingen tot betaling van omslagen aan *Rijnland* en aan *Woerden*. Zooals wij boven zagen werd het privilege van den *Boezempolder* om, op grond dier regeling, slechts voor $^1/_8$ in *Rijnland's* bundergeld te contribueeren, door de Vereenigde Vergadering van *Rijnland* later niet erkend, op grond o. a. dat art. 10 van het bijzonder reglement van den *Boezempolder* voor het Bestuur van *Rijnland*, om ten besluite aangevoerde redenen, niet als verbindend kon worden beschouwd.

In 1875 bracht de *Zuidzijderpolder* in zijn waterstand verbetering door naast den bestaanden windmolen een stoomgemaal te stichten, terwijl het windgemaal van den *Boezempolder* daarentegen in 1880 in het ongereede geraakte. Deze ongelegenheid gaf aanleiding tot het denkbeeld om den *Boezempolder* voor altijd in de bemaling van den *Zuidzijderpolder* op te nemen.

Door de vergaderingen van stemgerechtigde Ingelanden van beide polders, op 26 November 1880 gehouden, werd tot verwezenlijking van dat denkbeeld besloten en wel op dien voet, dat door den *Boezempolder* aan den *Zuidzijderpolder* zouden worden uitgekeerd gelijke lasten per H.A. als in den *Zuidzijderpolder* werden geheven vermeerderd met *f* 1.50 per H.A., welk cijfer zijn grond vond in het feit, dat de omslag in den *Zuidzijderpolder* ongeveer *f* 1.50 minder bedroeg dan hij zou zijn zonder de inkomsten uit bezittingen die de pol-

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1857, blz. 28, vlg.

privaatrechtelijk had — en nog heeft. Terwijl Gedeputeerde Staten, die
iten goedkeurden, waren zij tevens met de betrokken polderbesturen van
eel, dat die opneming van den *Boezempolder* in de bemaling van den *Zuid-*
polder eene volledige ineensmelting van beiden onder een en hetzelfde
ur tengevolge behoorde te hebben, waarbij dan tevens kon worden voor-
in de verzekering van gelijken waterstand in verhouding tot elks zomer-
Met deze zienswijze vereenigden zich de Staten, die bij besluit van 21
1881 n°. VII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 3 October d.a.v. n°. 28 (B. P. B.
16), onder intrekking der bestaande reglementen van beide polders, een
v bijzonder reglement voor den nu gecombineerden *Zuidzijder- en Boezem-*
r vaststelden. Dit reglement, dat behalve de gewone regelen en een vijftal
gangsartikelen bevatte, behelsde de volgende bijzondere bepalingen:
watergemeenschap tusschen het deel, genaamd *Zuidzijderpolder* en dat
amd *Boezempolder*, heeft plaats door een duiker in de kade, die beide
rs scheidt. Deze duiker, wiens bovenkant 0.10. M. onder het zomerpeil
Boezempolder moet liggen, moet de breedte hebben van 0.50 M. bij de
te van 0.25 M., beiden binnenwerks, alsmede van een beweegbare schuif
voorzien.
elk deel moet bij de monding des duikers eene peilschaal zijn geplaatst,
ijzend het zomerpeil, hetwelk voor *Zuidzijderpolder* is 1.74 M. en voor
empolder 1.70 M. ÷ A.P. [2])
duiker moet geopend worden zoodra een der gemalen wordt in werking
ld en open blijven zoowel gedurende die werking als daarnà totdat vol-
gezegde peilschalen beide polders evenveel water boven hun zomerpeil
en.
omslag is in het deel genaamd *de Boezempolder* steeds *f* 1.50 per H.A.
er dan in het deel genaamd *Zuidzijderpolder*.
enovereenkomstig bedroeg de omslag in de jaren 1898—1902 in den *Zuid-*
rpolder resp. *f* 2.—, *f* 2.—, *f* 3.—, *f* 3.— en *f* 3.— en in den *Boezem-*
er resp. *f* 3.50, *f* 3.50, *f* 4.50, *f* 4.50 en *f* 4.50 per H.A. en werd hij

---

Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1881; blz. 177.

Bij Statenbesluit van 19 Juli 1898 n°. XXIV (not. Zomerverg. blz. 106), goedgekeurd bij
van 13 Augustus d.a.v. no. 34 (B. P. B. no. 1025) werden die peilen resp. verlaagd tot
en 1.78 M. ÷ A. P., welke verlaging tengevolge van inklinking van den grond noodig
terwijl tevens, om gelegenheid te geven den bestaanden verbindingsduiker te behouden,
orden „0.10 M" uit het voorschrift omtrent de hoogte van den bovenkant van den duiker-
werden geschrapt. Daar het land in den *Boezempolder*, mogelijk ook tengevolge van de
naking van den dichtbij gelegen polder *Broekvelden en Vettenbroek*, nog steeds bleef dalen,
het zomerpeil voor dit deel bij Statenbesluit van 4 December 1900 no. XII (Not. Herfst-
blz. 59), goedgekeurd bij K. B. van 14 Januari 1901 no. 16 (B. P. B. no. 1075) nog-
verlaagd en wel tot 1.82 M. ÷ A.P.

geheven in eerstgenoemden polder resp. over 495.61.81, 495.52.53, 495.45.63, 495.39.87 en 495.28.07 H.A. en in laatstgenoemden telkens over 99.45.43 H.A. Vrijdom van alle omslagen kent het reglement toe aan:

a. gronden van denzelfden eigenaar of dezelfde eigenaren toebehoorende, welke gezamenlijk eene oppervlakte van minder dan vijf aren bevatten;
b. eigendommen van den polder;
c. algemeene en bijzondere begraafplaatsen, en
d. openbare wegen en paden als zoodanig op de leggers der wegen en voetpaden vermeld.

Op den voet als in het nieuwe reglement voorgeschreven wordt de geheele polder thans bemalen door een stoomgemaal en door een windschepradmolen, beiden staande naast elkander in den *Zuidzijderpolder* en door een ongeveer 460 M. langen, rechten voorboezem uitslaande op den *Woerdschen Rijn*. Deze voorboezem is in den *Hoogen Rijndijk* afsluitbaar door de z.g. *Zuidzijder Molensluis*, een keersluisje, met ± 10 M. weg bij hetzelve in onderhoud bij den polder, dat in Onderafdeeling II reeds beschreven is.

Het stoomgemaal is een balansmachine van 16 P.K. drijvende een scheprad van 5.00 M. middellijn met eene schoepbreedte van 0.41 M.; de wateras ligt op 0.15 M. ÷ A. P., de bovenkant van den opleider op 1.60 M. ÷ A. P. Het werktuig wordt gevoed door een horizontalen ketel van 34 M^2 verwarmd oppervlak met een stoomdruk van 6.19 K.G. per cM^2. voorzien van één stookbuis met 6 Gallowaybuizen. De ketel heeft een lengte van 6.40 M. en een middellijn van 1.50 M.; de stookbuis heeft een middellijn van 0.80 M.; de staande stoomkast heeft een hoogte van 0.70 en een middellijn van 0.70 M.

De windmolen heeft een vlucht van 86 voet (= 27.01 M.), is voorzien van een stalen as en van ijzeren roeden en drijft een scheprad van 5.30 M. middellijn met een schoepbreedte van 0.56 M.; de wateras ligt hier op 0.17 M. + A. P. en de bovenkant van den opleider op 1.70 M. ÷ A. P.

Ter plaatse waar vroeger de molen van den *Boezempolder* stond, ligt thans in den *Prinsendijk* een inlaatduiker met schuif, die in onderafdeeling II beschreven is, en, als deel uitmakende van de werken behoorende tot den *Prinsen-* of *Wierickerdijk*, in onderhoud is bij *Rijnland*, *Delfland* en *Schieland* ieder voor een evenredig deel. Een aan dien duiker aansluitend verlengsel, lang circa 15 Meter, is bij den polder zelve in onderhoud.

Hoofdwaterleiding is in den polder de *Zuidzijder-* of *Groote wetering*, die eerst langs de noordzijde van de *Zuidzyderkade* oostwaarts gaat en daarbij met een grondduiker onder door de *Nieuwe Vaart* gevoerd wordt, en daarna ten noorden langs de *Kortehoeven* doorloopt tot aan den *Prinsendijk*. Uit deze wetering gaat een molentocht noordwaarts naar molen en stoomgemaal. De weteringen, vlieten en slooten moeten door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden worden.

Waterinlating kan plaats hebben in het deel *Zuidzijderpolder* door een duiker

nabij de beide bemalingswerktuigen en in het deel *Boezempolder* door den boven reeds genoemden inlaatduiker. Omtrent het hebben en gebruiken van particuliere inlaatduikers, ook tot ververschïng van stoepslooten, met name langs de bebouwde kom van *Bodegraven* in den noordwestelijken polderhoek, geeft de keur de noodige voorschriften.

Behalve den weg langs den *Hoogen Rijndijk* loopt door den polder, ten westen langs de *Nieuwe Vaart*, de straatweg van *Gouda* naar *Bodegraven*. Deze wordt gekruist door den spoorweg van *Leiden* naar *Woerden*, die het noordelijk deel des polders over de volle lengte van west naar oost doorsnijdt; het station *Bodegraven* ligt binnen den polder. In den spoorweg liggen een aantal duikers tot watergemeenschap.

Onder keur van den polder staan:

1°. de weg *langs* den *Hoogen Rijndijk*; deze moet eene baan hebben minstens breed 2.50 M.; de baan mag, waar zij langs den Hoogen dijk ligt, naar de bermen niet sterker glooien dan 0.10 M. op de 2.00 M.; op andere plaatsen mag de helling, gemeten uit de kruin, niet meer bedragen dan 0.10 M. op de 1.25 M.;

2°. het voetpad *op* den *Hoogen Rijndijk*; dit moet minstens breed zijn 1.00 M.; de daarin zich bevindende doorgangen mogen nergens dieper zijn dan 0.50 M. met glooiingen van minstens $1\frac{1}{2}$ op 1; zij mogen nimmer beneden de kruin van den sub 1°. genoemden weg gemaakt worden;

3°. de weg op den *Gravekooper dijk*; deze moet eene baan hebben minstens breed 1.60 M. en eene kruin van 0.73 M. boven het zomerpeil; en

4°. de landweg of *Grasdijk*, zijnde de voormalige *Noordkade van Sluipwijk*; deze moet eene breedte hebben van 3.00 M; het gras daarop moet in Juni en in October worden gemaaid.

Het Bestuur van den polder bestaat thans uit een Schout en vier Heemraden; zij moeten minstens voor 5 H.A. omslagplichtig land in den polder gegoed zijn; een der Heemraden moet dit grondbezit hebben in het deel *Boezempolder*. De zetel van het Bestuur is te *Bodegraven*.

Vóór de combinatie der twee polders bestond het Bestuur van den *Zuidzijderpolder* uit een Schout en drie Heemraden en dat van den *Boezempolder* uit een Schout en twee Heemraden.

De bepalingen, in de oude reglementen voorkomende omtrent de betaling van de *Rijnlandsche* en *Woerdensche* omslagen zijn, bij de vereeniging der twee polders, in het nieuwe bijzondere reglement achterwege gelaten.

De *Woerdsche* omslagen worden dus thans geheven op den voet van contractueele verplichtingen en wel voor het deel *Zuidzijderpolder* over 502.71.69 H.A. en voor het deel *Boezempolder*, dat voor $\frac{1}{3}$ van den omslag wordt aangeslagen, over 112.91.90 H.A.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1897 en op enkele punten gewijzigd in 1899.

DE POLDER OUKOOP EN NEGEN-VIERTEL.

Gemeenten: *Hekendorp*, *Reeuwijk*.

Oct. 1904.

T. K. 462. W. K. Utr. 3, Gor. 1.

Deze polder is ontstaan uit eene vereeniging van de twee deelen *Oukoop* en *Negen-Viertel*.

Het deel *Oukoop* is het noordelijkste en omvat het geheele bewesten de *Enkele Wiericke* gelegen deel der gemeente *Hekendorp*. Het wordt begrensd: aan de oostzijde door de *Enkele* of *Kleine Wiericke* van af het snijpunt tusschen de gemeenten *Hekendorp*, *Reeuwijk* en *Lange-Ruige-Weide* zuidwaarts tot aan het punt waar de *Enkele Wiericke* eene korte oostwaartsche wending neemt; aan de westzijde door de met eenige bochten van af de *Enkele Wiericke* zuidwaarts loopende *Oukooperkade*, scheidende van den polder *Sluipwijk*, en aan de zuidzijde door dezelfde *Oukooperkade* scheidende van den polder *Stein* tot aan het punt waar de *Enkele Wiericke* eene oostelijke wending neemt.

Het deel *Negen-Viertel* beslaat het meest oostelijke deel der gemeente *Reeuwijk* en wordt begrensd: aan de noordzijde door de korte, oostwaartsche wending van de *Enkele Wiericke*; aan de oostzijde door het weder in zuidelijke richting loopende vervolg dier *Wiericke* tot aan den *Noorder-IJsseldijk*; aan de zuidzijde door dien *IJsseldijk*, en aan de westzijde door de *Negen-Viertelkade*, liggende in het verlengde van de oostelijke grens van *Oukoop* en scheidende van den polder *Stein*.

De zuidoostelijke punt van *Oukoop* raakt mitsdien de noordwestelijke punt van *Negen-Viertel*. Beide deelen zijn slechts verbonden door een watergang, het *Kanaal* genaamd, welke tusschen den langs de *Enkele Wiericke* loopenden *Prinsen-* of *Wierickerdijk* en de *Oukooper-* en *Negen-viertelkade* doorloopt.

Het deel *Oukoop* beslaat eene oppervlakte van 205.79.52 H.A. en het deel *Negen-Viertel* eene oppervlakte van 33.63.51 H.A. De geheele polder is dus groot 239.43.03 H.A.

De *Prinsen-* of *Wierickerdijk* beschermt den geheelen polder langs de *Enkele Wiericke* en is in onderhoud bij de Hoogheemraadschappen *Rijnland*, *Delfland* en *Schieland* ieder voor een deel. Zie overigens omtrent dien dijk het medegedeelde in onderafdeeling II, hierboven.

De *Noorder-IJsseldijk*, van af de sluis in de *Enkele Wiericke* tot aan de waaiersluis boven *Gouda* in den *IJssel*, — en dus ook langs de zuidzijde van *Negen-Viertel* — slaperdijk geworden, is sedert 1892, toen de hoefslagplichtigheid is afgeschaft, in onderhoud bij *Rijnland* [1]). Volgens eene in 1883 verrichte op-

---

[1]) Zie Not. V. V. van *Rijnland*; 1892, blz. 86, vlg.

ning had de *IJsseldijk* langs *Negen-Viertel* eene kruinshoogte van 3.07 à 6 M. + A.P. en eene kruinsbreedte van 3.70 à 3.90 M.

De *Oukooper-* en de *Negen-Viertelkade* moeten ingevolge de polderkeur door in het hoefslagboek vermelde onderhoudsplichtigen onderhouden worden wel op de volgende afmetingen:

le *Oukooperkade* van af den *Prinsendijk* (noordelijke hoek des polders) tot den *Oukooperdijk* bij de hofstede van Mr. VAN HEUMEN en cons. [1]), op ne breedte van 1.40 M. en eene hoogte van 0.40 M. boven het straks te emen zomerpeil;

le *Oukooperkade* langs *Kort-Oukoop* (westelijke poldergrens) en langs den lder *Stein* tot aan de *Negen-Viertelkade* (zuidelijke grens van *Oukoop*) op ne breedte van 3.00 M. en eene hoogte van 0.55 M. boven het zomerpeil, en de *Negen-Viertelkade* tot aan den *IJsseldijk* op eene breedte van 2.00 M. eene hoogte van 0.55 M. boven het zomerpeil.

De *Oukooperkade* langs den polder *Stein* (zuidelijke grens van *Oukoop*) is gendom des polders.

Van een gedeelte *Oukooperdijk* is de polder zelf hoefslagplichtige en eigenaar. eigenlijke *Oukooperdijk* n.l. is een kunstweg, welke den *Nieuwenbroekschen k* in polder *Sluipwijk* verbindt met den *Tiendeweg*, die den polder *Stein* het deel *Negen-Viertel* van west naar oost doorsnijdt. Hij loopt eerst voor n gedeelte langs de westelijke poldergrens en vormt hier dus tevens de wa-keering, buigt zich dan oostwaarts in den polder, maakt daarna een zuide-ke bocht en treedt ongeveer op het midden van den zuidelijken rand van lder *Oukoop* uit het grondgebied des polders, om zuidwaarts, op grondgebied n *Stein*, den *Tiendeweg* te bereiken. Het deel *Oukooperdijk* dat in polder *ein* ligt is eigendom van en in onderhoud bij den polder *Oukoop en Negen-ertel* die mede onderhoudt de verharding op deu *Tiendeweg* van af den *kooperdijk* oostwaarts tot aan de *Enkele Wiericke*. Een zijtakje van den *kooperdijk* tusschen dezen en de westelijke poldergrens van *Oukoop* is even-er nog eigendom des polders.

Ook waar hij niet tevens waterkeering vormt wordt de *Oukooperdijk* overigens or de in het hoefslagboek vermelde onderhoudsplichtigen onderhouden op ne hoogte van 0.55 M. boven het zomerpeil, eene breedte tusschen de kan-n van 3.50 M. en eene kruinsbreedte van 1.90 M. Omtrent het onderhoud eft de keur verder de noodige voorschriften.

Iets ten noorden van en evenwijdig met den *Tiendeweg* doorsnijdt de spoor-g *Gouda—Woerden* den polder *Negen-Viertel* in de breedte. Eene brug er het *Kanaal* onmiddellijk ten oosten van de *Negen-Viertelkade* onderhoudt watergemeenschap.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren as en

---

[1]) Waar deze woning ligt hebben wij niet kunnen vinden.

roeden staande in het deel *Oukoop* aan den *Prinsendijk* en uitslaande op de *Enkele Wiericke*, waarvan hij door een keersluisje afgesloten kan worden. Dit keersluisje, in onderafdeeling II reeds behandeld, is, als behoorende tot de werken van den *Wierickerdijk*, in onderhoud bij *Rijnland*, *Delfland* en *Schieland*. De molen zelf heeft eene vlucht van 23.30 M., het scheprad heeft eene middellijn van 5.10 M. en eene schoepbreedte van 0.45 M. De hartlijn der wateras ligt op 0.17 M. + N. A. P. [1]) en de bovenkant van den opleider op 1.76 M. ÷ N. A. P.

Het zomerpeil des polders is in de keur bepaald op 1.79 M. ÷ N. A. P., zijnde 1.50 M. onder het maalpeil van de *Enkele Wiericke*, zooals dit bepaald is in art. 53 van de in 1902 vastgestelde Algemeene Keur voor het Grootwaterschap van *Woerden*.

Hoofdwaterleidingen zijn:

a. in het deel *Oukoop*:

1°. de *Voor-* of *Oudekoopsche wetering* loopende van af den noordelijken polderhoek eerst ten oosten langs de *Oukooperkade*, daarna ten noorden en oosten langs den *Oukooperdijk* en eindelijk ten noorden langs de *Oukooperkade* tot aan den zuidoostelijken polderhoek;

2°. de *Achterwetering* langs de geheele westzijde van den *Prinsendijk*, eveneens tot den zuidoostelijken polderhoek; en

3°. de *Molenvliet* van af den molen westwaarts tot aan de *Oukooperkade*;

b. in het deel *Negen-Viertel*:

het *Kanaal* van af den noordwestelijken hoek, bij de vereeniging van de *Voor-* en *Achterweteringen* langs de oostzijde der *Negen-Viertelkade* zuidwaarts tot den *IJsseldijk*.

De *Molenvliet* wordt, schoon particulier eigendom, door den polder onderhouden, evenals de brug over dezen in den *Oukooperdijk* en die over het *Kanaal* in den *Tiendeweg*. De overige weteringen, vlieten en slooten moeten door de in het hoefslagboek vermelde onderhoudsplichtigen op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden worden.

Waterinlating geschiedt uit de *Enkele Wiericke*, hetzij door openzetting der molenwachtdeur en terugwerking van den molen, hetzij, voor het deel *Negen-Viertel*, door een inlaatduiker in den *Prinsendijk* nabij den *IJsseldijk*.

De polder draagt jaarlijks *f* 8.80 bij in de kosten van onderhoud van den weg van *de Meern* naar *Oudewater*, in de provincie *Utrecht* gelegen. Het onderhoud van dien weg, als zijnde een weg der 2de klasse, rust, ingevolge K. B. van 13 Maart 1821 n°. 73 op de provincie. In dit onderhoud werd door de gerechten van *Papekop en Diemerbroek* en van *Oucoop* van ouds bijgedragen

[1]) De hoogtematen in den polder worden hier, evenals zulks gebruikelijk is bij het Grootwaterschap van *Woerden*, met name bij diens Algemeene Keur, opgegeven ten opzichte van N.A.P. Ter herinnering diene dat N.A.P. overeenkomt met 0.09 M. + *Rijnland's* A.P.-merk te *Oudewetering*.

voor *f* 25.80 en *f* 8.80 's jaars. Deze contributiën rusten op de Ordonnantie op het schouwen en onderhouden van het *Zandpad langs den Meerndijk* van 1 September 1697 [1], waarbij is bepaald, dat het gerecht van *Oucoop* het voorschreven zandpad zal moeten maken en onderhouden van paal 2 tot paal 3 en het gerecht van *Papekop en Diemerbroek* van paal 3 tot paal 4. Nadat de weg door de provincie *Utrecht* in beteren staat was gebracht zijn de genoemde gerechten met derzelver aanslag belast gebleven; deze bijdragen, die thans door de polders van die namen worden uitbetaald, werden bekrachtigd bij K. B. van 1 Februari 1830 n°. 24 [2].

Het polderbestuur bestaat uit een Schout en twee Heemraden; het zetelt te *Hekendorp*.

De omslag, telkens geheven over 238.29.73 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3.50, *f* 3.—, *f* 3.50, *f* 3.— en *f* 3.— per H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij besluit der Staten van 13 Juli 1858 n°. III [3], goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 133). Eene wijziging, strekkende tot verhooging der jaarwedde van de Heemraden, werd nog vastgesteld bij Statenbesluit van 11 Juli 1893 n°. XV [4], goedgekeurd bij K. B. van 7 Augustus d.a.v. n°. 20 (B. P. B. n°. 942). Daarbij werd tevens in het hoofd de vermelding van de gemeente *Stein*, die ingevolge de wet van 1 Juni 1870 (*Staatsblad* n°. 87) als zelfstandige gemeente had opgehouden te bestaan, veranderd in de gemeenten *Hekendorp* en *Reeuwijk*.

Thans nog eenige mededeelingen omtrent de *geschiedenis* des polders:

Oukoop of *Oucoop* was oudtijds een „polder, buurschap of gehucht" [5] behoorende tot het in *Utrecht* gelegen Burggraafschap van *Montfoort*. De *Negenviertel* ressorteerde onder de jurisdictie van het *Land van Stein*, dat op zijne beurt sedert 1438 eigendom was van de stad *Gouda* [6].

Zoowel *Oukoop* als *Negenviertel* loosden vroeger, evenals de landen onder den tegenwoordigen *Zuidzijder- en Boezempolder*, hun water op den *IJssel*. Deze rivier werd echter door voortdurende aanslibbing voor die uitwatering ongeschikt, zoodat, evenals de *Zuidzijder polder* reeds in 1564 had weten te verkrijgen, uitgezien werd naar eene bekwamere waterloozing op den boezem van *Woerden* en, daardoor indirect, op dien van *Rijnland*.

Reeds den 17 April 1597 werd door Dijkgraaf, Hoogheemraden en Hoofd-Ingelanden van *Rijnland* aan *Oucoop* vergund om, onder zekere voorwaarden,

---

[1]) Groot Placaatb. v. *Utrecht*; Deel II, blz. 168.

[2]) Vgl. M. v. T. op provinciale begrooting van *Utrecht*; ad vlgnr 14 der Inkomsten.

[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vlg.

[4]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1893, blz. 52.

[5]) Zie brief van Dijkgr. en Hoogheemr. v. *Rijnl.* aan den Staatsraad-Gouverneur van *Zuid-Holland*, d.d. 27 November 1844 (*Rijnland's* N.A. Loqt. 76 no. 2).

[6]) Tegenw. Staat; Deel *Holland* IV, blz. 574—575.

op de *Wiericke* uit te malen [1]). Voorloopig kwam hiervan echter niets. Eerst den 19den en 20sten Februari 1607 werd tusschen de besturen *Rijnland* en *Woerden* en de ingelanden van *Oucoop* een accoord getroffen, waarbij aan laatstgenoemden vergund werd „om hen water opte Wiericken ende voorts „op Woerden ende Rhijnlant te mogen losen" doch zulks „mits malende opte „Peyl, in de Wiericken geslagen, ende Jaerlicx tot profijte van die van Rijn„lant ende Woerden contribueerende mit eene somme van acht en veertig „ponden te XL groten, twee deelen voor 't land van Rijnlant, ende 't derde„part voor die van de Waterschap van Woerden." Een gelijk accoord werd bij hetzelfde stuk getroffen met de eigenaars van de *Negen-Viertel*, n.l. „omme „op die van Oucoop voorsz. mede mit Woerden ende Rijnlant te mogen uit„wateren" mits malende op hetzelfde peil en jaarlijks contribueerende eene som van 12 ponden te 40 groten, waarvan 2/3 aan *Rijnland* en 1/3 aan *Woerden*. Deze accoorden werden den 26 April 1607 door Dijkgraaf, Hoogheemraden en Hoofd-Ingelanden van *Rijnland* nader geapprobeerd. Ook MARGRIETE, geboren van CULENBORG en PALLANT, vrijbannervrouwe *t'so Merode*, *Petersem* enz., als moeder-voogdesse van haren zoon PHILIPS, vrijbannerheer *t'so Merode*, *Petersem*, grave van *Oolen*, Burggraaf van *Montfoort*, enz. bewilligde in het accoord den 11 Januari 1608 [2]) voor zoover *Oucoop* betreft, terwijl hetzelfde met betrekking tot *Negen-Viertel* reeds den 29 October 1607 door de vroedschap van *Gouda* gedaan was. De getroffen regeling werd hierna den 1 April 1608 door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* [3]) definitief bezegeld [4]).

Hierop werd door *Woerden* den 31 October 1608 eene keur gemaakt op het peilmalen van de in bemaling op den *Woerdschen* boezem ingenomen *Boezem-*, *Zuidzijder-*, *Weipoortsche-*, *Oukoopsche-* en *Negenviertelpolders*, welke keur den 3 November 1608 door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* werd goedgekeurd [5]).

Aanvankelijk schijnen *Oukoop* en *Negenviertel* ieder zijn eigen molen op de *Enkele Wiericke* te hebben gehad; dit zou althans volgen uit eene op *Rijnland's* archief aanwezige geteekende kaart van ADR. DE BRUYN uit de eerste jaren der 17de eeuw [6]). Eerst in 1609 werd tusschen beide deelen een contract gesloten nopens eene gemeenschappelijke bemaling [7]), waarna de feitelijke

---

1) *Rijnland's* O.A. Loqt. 52 no. 1431.

2) Het origineel te vinden in *Rijnlands* O.A. Loqt. 52, no. 1428.

3) Die bezegeling te vinden in *Rijnland's* O.A. Loqt. 51, no. 1411.

4) Alle bovengenoemde stukken in afschrift te vinden in *Rijnland's* N.A. Loqt. 55, no. 1.

5) Deze keur bevindt zich in afschrift in *Rijnland's* N.A. Loqt. 133 no. 17.

6) Invent. der kaarten enz. op *Rijnlands* Archief, Litt. Q no. 20.

7) Archief *Woerden*; D 31, no. 2.

binatie, zooals die blijkbaar reeds in 1607 was beoogd, tot stand kwam le *Oukooper* molen beide polders bemaalde [1]).

oewel dus *Oukoop* in *bemaling* bij *Woerden* was ingenomen, maakte de er van dit Grootwaterschap evenmin als van *Rijnland* eenig deel uit en d hij geheel op zich zelf. Ook de kaarten wijzen dit aan: noch de kaart *Woerden* van 1740, noch die van *Rijnland* van 1647, 1687 of 1746 brengen oop en *Negennviertel* binnen hunne grenzen.

ɔt 1811 behoorde *Hekendorp* en dus ook *Oukoop* tot de provincie *Utrecht.* had ook aanleiding gegeven tot moeilijkheden omtrent verveningen welke len polder zouden worden ondernomen. Het placaat op het slagturven in 5 door de Staten van *Holland* en *Westvriesland* uitgevaardigd, kon, toch, tegenstaande door *Rijnland*, *Delfland* en *Schieland* daarop bij de Staten *Utrecht*, met het oog op het gevaar van doorbraak hetwelk door de door die en verleende verveningsconsenten voor den *Wierickerdijk* kon ontstaan ermalen werd aangedrongen, niet worden toegepast [2]).

ie verveningen zelf namen nooit een grooten omvang. Een in 1826 gerezen kbeeld om van den polder, na volledige vervening, eene droogmakerij te en, kon dan ook, wegens daartoe gebleken ongeschiktheid van den grond, verwezenlijkt worden [3]).

e polder bleef geïsoleerd en op zich zelf staan, tot hij in 1857, bij de in-ing van de nieuwe reglementen van *Rijnland* en van *Woerden*, evenals *Zuidzijder* en *Boezempolders* — die echter tot dusverre *niet* op zich zelf den doch bepaaldelijk onder *Woerden* behoorden — bij eerstgenoemd Hoog-mraadschap werd ingelijfd. De vaste omslag van *f* 32.— aan *Rijnland* werd tot en met 1860 betaald. Van af 1861 betaalden de gronden in den pol-niet dan na deswege eene procedure te hebben gevoerd, aan *Rijnland* gewone bundergeld.

an *Woerden* wordt nog thans, op grond der innemingsaccoorden, jaarlijks e bijdrage uitgekeerd van *f* 20.—, zijnde *f* 16.— voor *Oukoop* en *f* 4.— *Negen-Viertel.*

mtrent de moeilijkheden in 1901 gerezen met betrekking tot het peilma-op de *Enkele Wiericke*, omtrent welk peilmalen *Woerden* voorschriften ontworpen in zijne algemeene keur, is het een en ander medegedeeld bij beschrijving van den *Zuidzijder- en Boezempolder*. Na de vernietiging dier r in hoogste ressort geschiedt het peilmalen thans nog op den voet en op nd van de bovengenoemde keur van 31 October 1608.

e polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

Vlg. de kaart van BALTHASAR van 1610—15.

Rijnland's O.A. Loqt. 52 no. 1431.

Rijnland's N.A. Loqt. 76 no. 1.

Groep III. *Polder malende op den gekanaliseerden Hollandschen IJssel (XVIII).*

DE POLDER STEIN.

Gemeenten: *Reeuwijk, Gouda* [1].)

NOV. 1904.

T. K. 462, 483. W. K. Gor. 1.

De polder *Stein* stond tot 1857, onder den naam van het *Land van Stein*, op zich zelf en was slechts omslagplichtig aan het Hoogdijksbestuur van *Stein en Willens*, dat het beheer voerde over den *Noorder-IJsseldijk*. Langen tijd behoorde het *Land van Stein* aan de stad *Gouda* [2]). Bij de invoering van het nieuwe reglement voor *Rijnland* in 1857 werd zoowel de polder *Stein* ingelijfd in het Hoogheemraadschap als het Hoogdijksbestuur van *Stein en Willens* opgeheven met overdracht van het beheer over den *IJsseldijk* aan *Rijnland*. In art. 193 (thans 194) van dat reglement is echter bepaald, dat, zoolang de uitwatering van den polder *Stein* op den *IJssel* ten zijnen koste wordt behouden, de daarin gelegen landen van de betaling van omslagen ten behoeve van *Rijnland* worden vrijgesteld.

De polder wordt begrensd:

aan de *oostzijde* door het deel *Negen-Viertel* van den polder *Oukoop en Negen-Viertel,* hierboven beschreven, en daarvan gescheiden door eene eigen kade, genaamd de *Steinsche kade*;

aan de *noordzijde* eerst door het deel *Oukoop* van denzelfden polder en daarna door den polder *Sluipwijk*, van beiden gescheiden door dezelfde *Steinsche kade* (langs het deel *Oukoop* vormt die kade tevens de grensscheiding tusschen de gemeenten *Reeuwijk* en *Hekendorp*);

aan de *westzijde* door den polder *Willens* en daarvan gescheiden eerst, tot aan den *Tiendeweg*, door de *Willenskade*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Reeuwijk* en *Gouda*, en daarna tot aan den *IJsseldijk* door den *Zandweg*, beiden waterkeeringen behoorende tot polder *Willens,* en

aan de *zuidzijde* door, doch met uitsluiting van den *IJsseldijk*, scheidende van oeverlanden langs den gekanaliseerden *Hollandschen IJssel.* Nochtans liggen twee blokken omkade buitenlanden, welke sedert onheugelijke jaren door *Stein*, door middel van duikers in den *IJsseldijk* van hun water worden ontlast — waarover straks meer, — binnen de poldergrens.

De *IJsseldijk* stond vroeger, als gezegd, onder beheer van het Hoogdijksbestuur van *Stein en Willens* om in 1857 over te gaan op *Rijnland.* Het onderhoud van den dijk langs polder *Stein* is bij *Rijnland* gekomen krachtens

---

[1]) Het bijzonder Reglement vermeldt, ten onrechte, slechts de gemeente *Reeuwijk.*

[2]) Tegenw. Staat; Deel Holland IV, blz. 574.

overeenkomst met den polder in 1859 gesloten, waarbij de polder zijn hoefslagplicht op den dijk omzette in eene jaarlijksche uitkeering van *f* 250.— [1]). Bij overeenkomst van 19/23 Februari 1892, goedgekeurd door Gedeputeerde Staten den 1 Maart d.a.v., werd die jaarlijksche uitkeering afgekocht voor *f* 5000.— in eens [2]). Sedert is het geheele onderhoud ten laste van *Rijnland* gebleven. Intusschen is de dijk, sedert de afsluiting van den *Hollandschen IJssel* boven *Gouda*, meer eene binnenkade geworden, en wordt aan onderhoud van dit deel weinig meer gedaan. Volgens in 1883 van *Rijnland's* wege verrichte waterpassingen had de *IJsseldijk* langs *Stein* eene kruinsbreedte van 3.30 à 4.20 M. en eene kruinshoogte van 2.87 à 3.50 M. + A. P. Op de kruin ligt een grindweg die het vroegere *Zandpad* vervangt en door *Rijnland* wordt onderhouden.

De *Steinsche kade* langs den noordelijken en oostelijken polderrand moeten volgens de polderkeur door hunne eigenaars, ieder voor het zijne, behoorlijk worden onderhouden en opgemaakt naar goedvinden van het Bestuur, ter voorkoming van het inloopen of doorkwellen van water uit naburige polders.

De geheele polder beslaat binnen zijne grenzen eene oppervlakte van 583.08.08 H.A., waarvan 570.98.75 H.A. in de gemeente *Reeuwijk* en 12.09.33 H.A. in de gemeente *Gouda*. Slechts eene kleine driehoekige strook aan den westelijken polderrand, langs den *Zandweg*, behoort tot *Gouda*.

In de opgegeven oppervlakte zijn ook begrepen twee strooken buiten langs den *IJsseldijk* gelegen oeverlanden langs den *IJssel*, die, als van ouds, door middel van duikers in den dijk door den polder worden bemalen. Ook *buiten* de poldergrens liggen enkele van die buitengronden welke op dezelfde wijze bemalen worden. De eigenaars van buitengronden kunnen n.l. volgens besluit der Vergadering van Stemgerechtigde Ingelanden van 27 December 1884 de bemaling door den polder doen geschieden, waarvoor, ingevolge besluit dierzelfde Vergadering van 27 Mei 1896 per hectare wordt berekend *f* 2.— boven den gewonen *Steinschen* polderomslag. In 1904 waren ruim 15 H.A. buitengronden op deze wijze in bemaling. Hiervan worden omtrent 11 H.A. ingenomen door een buitenpoldertje, dat half tegen *Stein* en half tegen *Willens* aanligt en van 1880 tot 1898 bemalen werd door een eigen locomobiel-centrifugaalpompje van omstreeks 3 P.K. Thans liggen twee duikers in den *IJsseldijk*, die gemeenschap geven tot polder *Stein* doch, ten behoeve van waterophouding, desgewenscht afgesloten kunnen worden. De ringkade heeft eene hoogte van omstreeks 1.20 M. + A.P.

Omtrent de buitenlanden, die door den polder bemalen worden, dus zoowel die binnen als buiten de poldergrens liggen, schrijft de keur voor dat hunne ringkaden, voor zoover zij, na den aanleg van het jaagpad langs den *IJssel*,

---

[1]) Zie Not. V. V. van *Rijnland*; 1859, blz. 118, vlg.

[2]) Zie Not. V. V. van *Rijnland*; 1891, blz. 223 en 1892, blz. 86.

niet meer als waterkeering dienen, aan geene keur onderworpen zijn, doch dat die kaden, welke nog als waterkeering bestaan, eene kruinsbreedte moeten hebben van minstens 1.00 M. en eene hoogte minstens gelijk aan die van het jaagpad. Aan afgraving dier kaden moet eventueel steeds voorafgaan het afdammen der open duikers, waarmede de landen met den polder in verbinding staan.

Van west naar oost wordt de polder doorsneden door den spoorweg van *Gouda* naar *Woerden*, en, iets ten zuiden daarvan, door den *Tiendeweg*, een polderweg die onder keur des polders staat en door de eigenaren onderhouden moet worden op eene breedte van 3.50 M. en eene hoogte van 0.36 M. boven het zomerpeil des polders in het midden en van 0.26 M. boven dat peil aan de kanten. In den spoorweg liggen drie bruggen, in den *Tiendeweg* een groot aantal bruggen of duikers tot onderhoud der watergemeenschap.

In het oostelijk deel schiet uit den *Tiendeweg* noordwaarts de *Oudekooperdijk* op, een grindweg toegang gevende naar het deel *Oukoop* van den polder *Oukoop en Negen-Viertel* en bij dien polder in onderhoud.

Voorheen werd de polder bemalen door windkracht. Een onderschepradmolen stond aan den *Tiendeweg* nabij den westelijken polderrand en sloeg het water uit op een vrij grooten, tusschen kaden ingesloten bergboezem; uit dien boezem werd het water door een in 1839 gestichten bovenschepradmolen uitgemalen op een kleineren voorboezem nabij en aan den *IJsseldijk* gelegen, uit welken het water door de *Steinsche uitwateringssluis* in dien dijk, op de grens tusschen de gemeenten *Reeuwijk* en *Gouda*, op den *IJssel* sueerde.

In 1883 werd de windbemaling echter vervangen door stoombemaling. Het tegenwoordige stoomgemaal is gebouwd onmiddellijk ten noorden van de genoemde uitwateringssluis en slaat uit op een zeer kleinen voorboezem. Het bestaat uit een stoomwerktuig van hooge drukking met condensatie en verstelbare expansie, drijvende eene hevel-centrifugaalpomp, systeem GWYNE & Co. Het werktuig heeft een effectief vermogen van 19 W. P. K. en wordt gevoed door een Cornwallketel kunnende werken met 5 atm. overdruk. De ketel is lang 4.15 M. en heeft een middellijn van 2.10 M. Elk der twee vuurgangen, waarin te zamen 8 Gallowaybuizen, heeft een middellijn van 0.85 M. De stoomdom is hoog 0.80 M. en heeft een middellijn eveneens van 0.80 M.

Het polderpeil, in de keur niet bepaald, is volgens opgaaf van het bestuur 1.60 M. ÷ A.P. Volgens de waterstaatskaart is het zomerpeil 1.55 M. ÷ A.P. Waterinlating kan plaats hebben door drie afsluitbare duikers, één nabij het stoomgemaal en twee uit den gekanaliseerden *IJssel*, allen in beheer en onderhoud bij den polder.

Hoofdwaterleidingen zijn:

de weteringen aan weerszijden langs den *Tiendeweg*;

die aan weerszijden langs den spoorweg;

de *Bak-* of *Vóórwetering* met een aantal bochten iets ten noorden langs den *IJsseldijk* loopende; en

de molentocht voerende van af den *Tiendeweg* naar het stoomgemaal. Deze laatste is eigendom van en in onderhoud bij den polder. Alle overigen moeten, evenals de andere polderslooten, door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden worden.

Het bijzonder reglement voor den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 6 November 1857 n°. II [1]), goedgekeurd bij K. B. van 4 Januari 1858 n°. 10 (B. P. B. no. 61). Daarbij was het Bestuur opgedragen aan een Voorzitter en drie Leden.

Behalve de gewone bepalingen kwam in het reglement ook een art. 9 voor, krachtens hetwelk de dijklasten van den *Hoogen IJsseldijk* van *Stein en Willens*, waarvoor geen vrijdom bestond, volgens opgave van het bestuur van dien dijk, naar luid harer begrooting over gehoefslaagden door het polderbestuur moesten worden omgeslagen en door den penningmeester geïnd.

Bij Statenbesluit van 17 Juli 1894 n°. XXXII [2]), goedgekeurd bij K. B. van 29 Augustus d.a.v. n°. 65 (B. P. B. n°. 959) werden in het reglement eenige wijzigingen aangebracht.

Vooreerst werd in den titel het opschrift „gemeente *Stein*" veranderd in „gemeente *Reeuwijk*" wijl reeds bij de wet van 1 Juni 1870 (*Staatsblad* no. 87) de gemeente *Stein* was opgeheven en het deel dat den polder *Stein* vormde voor het overgroote deel aan de gemeente *Reeuwijk* en voor een klein deel aan de gemeente *Gouda* was toegevoegd [3]).

Vervolgens werd de grensomschrijving, met name die langs de buitendijksche landen, verbeterd en verduidelijkt — intusschen is zij nog thans verre van duidelijk — en werd het aantal bestuursleden met één verminderd, zoodat dit Bestuur sedert bestaat uit een Voorzitter en *twee* Leden, wat voor een polder als de onderhavige, met een eenvoudig beheer, voldoende werd geacht. Het Bestuur zetelt te *Reeuwijk.*

Eindelijk werd het hierboven genoemde artikel 9, uithoofde dat de hoefslagplicht van den *IJsseldijk*, zooals boven werd medegedeeld, in 1892 was afgekocht geworden, vervallen verklaard.

Eene laatste wijziging onderging het reglement nog bij Statenbesluit van 18 Juli 1899 n°. IX [4]), goedgekeurd bij K. B. van 21 Augustus d.a.v. n°. 52 (B. P. B. n°. 1032). Behalve de inlassching van eene overgangsbepaling regelende den rooster van aftreding der bestuursleden, die verbroken was geraakt, betrof de wijziging het volgende:

Ingevolge art. 8 van het bestaande reglement werd vrijdom der polderomslagen toegekend aan de eigendommen van den polder *en aan de boezemlan-*

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herstverg. 1857; blz. 31 vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1894, blz. 243.

[3]) Zie intusschen noot [1]) op blz. 524.

[4]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1899, blz. 56.

den. In eene vergadering van Ingelanden op 16 Mei 1898 gehouden, werd de wenschelijkheid uitgesproken, dat de vrijdom voor de boezemlanden zou komen te vervallen, vermits sedert de oprichting van het stoomgemaal in 1883 die boezemlanden niet meer met water worden bezwaard. Aan dien uitgesproken wensch, nu, werd gevolg gegeven door wijziging van art. 8 in dien zin, dat thans alleen vrijdom van omslagen is toegekend aan eigendommen des polders.

De polderomslag werd in de jaren 1898—1902 resp. geheven over 552.08.00, 551.99.36, 556.92.29, 556.75.29 en 556.75.29 H.A. en bedroeg in die jaren resp. *f* 3.—, *f* 2.50, *f* 2.75, *f* 2.— en *f* 2.50 per H.A.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1897.

Groep IV. *De polders door een eigen voorboezem op den Rijn malende (XIX).*

DE POLDER REEUWIJK.

Gemeenten: *Reeuwijk, Zwammerdam, Bodegraven, Waddinxveen, Gouda.*

Oct. 1904.

T. K. 442, 443, 461, 462. W. K. Utr. 3, Gor. 1.

Hoewel deze polder, zooals straks zal blijken, niet uitsluitend op den *Rijn*, doch ook door middel van een windmolen op den *Gouweboezem* uitmaalt, wordt hij niettemin in deze groep behandeld, wijl het hoofdgemaal op den *Rijn* uitslaat, en de *Gouwemolen* wellicht te eeniger tijd zal worden opgeheven.

De polder bestaat eensdeels uit een aantal tot plas verveende landen in het zuidoostelijk en anderdeels uit nog onverveende heele landen in het noordelijk deel onder *Zwammerdam* en in het zuidwestelijk deel onder *Reeuwijk.*

Vroeger omvatte hij, en wel vóór hunne droogmaking, de tegenwoordige afzonderlijke administratieve polders genaamd *Tempelpolder* hierboven reeds beschreven, en *Broekvelden en Vettenbroek*, hieronder te behandelen, waarvan de eerste lag aan den westelijken, de tweede aan den oostelijken polderrand.

Had het hoofdlichaam des polders destijds nog een afgeronde, vrijwel vierhoekige gedaante, na de afscheiding der genoemde drooggemaakte veenderijen vormt de grens eenige inspringende hoeken.

De polder wordt thans ingesloten:

aan de *noordwestzijde*: door den *Binnenpolder* onder *Zwammerdam*, waarvan hij gescheiden wordt: eerst door de tot dien polder behoorende *Dam-* en *Warmoeskaden*, daarna door de eveneens tot dien polder behoorende westelijke kade langs den molengang, waardoor *Reeuwijk*, zooals straks blijken zal, op den *Rijn* uitmaalt, tot dáár waar het stoomgemaal, het verlaat en de windmolen, waarover later, dien molengang of boezem afscheiden van den voorboezem, die naar den *Rijn* voert, en eindelijk door de tot *Reeuwijk* behoorende en bij dien polder in onderhoud zijnde kade langs de oostzijde van dien voorboezem tot aan den *Hoogen Rijndijk*;

aan de *noordzijde*: over korten afstand en wel van af genoemden voorboezem tot aan den *Ouden Bodegraafschen dijk* door den *Hoogen Rijndijk*;

aan de *noordoostzijde*: door het deel *Zuidzijde* van den *Zuidzijder- en Boezempolder*, waarvan hij gescheiden wordt: eerst over eenigen afstand zuidwaarts door den tot grondgebied van *Reeuwijk* behoorenden genoemden *Ouden Bodegraafschen dijk*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Zwammerdam* ten westen en *Bodegraven* ten oosten; en daarna oostwaarts door de tot den *Zuidzijder- en Boezempolder* behoorende *Zuidzijderkade*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Bodegraven* en, over korten afstand, *Lange Ruige Weide* ten noorden en *Zwammerdam* ten zuiden, tot aan het punt waar de deelen *Zuidzijde* en *Boezem* van genoemden polder tegen elkander sluiten; met dien verstande dat de ten oosten langs den straatweg van *Gouda* naar *Bodegraven* loopende en tot het polderwater van *Reeuwijk* behoorende *Nieuwe Vaart* noordwaarts tot dáár, waar zij tegen den *Hoogen Rijndijk* doodloopt, binnen de poldergrens ligt en dus het grondgebied van den *Zuidzijderpolder*, in de gemeente *Bodegraven*, geheel doorsnijdt;

aan de *oostzijde*: eerst door het deel *Boezempolder* van den reeds genoemden *Zuidzijder- en Boezempolder* en daarvan gescheiden door de tot grondgebied van *Reeuwijk* behoorende *Ruigekade*, ook wel genaamd *Breede-* of *Achter-Reede* of *Laerdijk* of *Laixdijk*; daarna door den polder *Broekvelden en Vettenbroek* en daarvan gescheiden door diens noordelijken, westelijken en zuidelijken ringdijk; en eindelijk door den polder *Sluipwijk*, waarvan hij gescheiden wordt eerst door het zuidwaartsche vervolg van de reeds genoemde *Ruigekade* — de oostelijke ringdijk van *Broekvelden en Vettenbroek* volgt mede de richting dier *Ruigekade*, — tot het punt genaamd de *Viersprong* waar de *Hottemansdijk* uit het westen en de *Nieuwenbroeksche dijk* uit het oosten daartegen aan komen en daarna door de tot grondgebied van *Sluipwijk* behoorende waterkeering, mede genaamd *Nieuw-Broeken-* of *Nieuwenbroeksche dijk* of wel *Vogelenzangerdijk* tot aan den z.g. *Driesprong*, zijnde de zuidoostelijke polderhoek;

aan de *zuidzijde*: eerst wederom door den polder *Sluipwijk* en daarna door den polder *Bloemendaal*; van eerstgenoemden gescheiden door de *Groote Ree*, behoorende tot *Sluipwijk*, doch, met den *Nieuwenbroekendijk*, als waterkeering onder medetoezicht staande van polder *Reeuwijk* [1]), en van laatstgenoemden door de tot *Bloemendaal* behoorende *Omloopskade*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Reeuwijk* ten noorden en *Waddinxveen* ten zuiden, tot den *Reeuwal* aan den zuidoostelijken hoek van polder *Middelburg*, alles met dien verstande, dat de tusschen de polders *Sluipwijk* en *Willens* eener- en

---

[1]) De geheele *Reede* is de waterkeering tusschen *Reeuwijk* en *Sluipwijk*, die samen schouwen. Een deel is zelfs dubbel verhoefslaagd, bij beide polders. (GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz 229) Zie ook *Rijnland's* N.A. Loqt. 84 no. 17.

Bloemendaal anderzijds van uit het hoofdlichaam des polders zuidwaarts loopende uitwatering op de *Gouwe*, genaamd de *Breede-* of *Breëvaart*, tot aan de *Karnemelkssloot*, mede tot grondgebied des polders behoort, wordende hier de grens gevormd: eerst door de tot *Reeuwijk* behoorende doch, krachtens het ook later nog te noemen accoord tusschen *Reeuwijk* en *Sluipwijk* van 1 April 1608 bij *Sluipwijk* in onderhoud zijnde *Oostlangekade* ten oosten langs het ingepolderde deel der *Breëvaart* tot aan het *Reeuwijksche verlaat*, waarover nader, daarna door de westelijke kade van de open, d.i. met den *Gouweboezem* gemeen liggende *Breëvaart* zuidwaarts tot aan de *Karnemelkssloot*, vervolgens over korten afstand westwaarts door de kade ten noorden langs die *Karnemelkssloot*, en eindelijk door de tot polder *Bloemendaal* behoorende *Kittel-* of *Omloopsskade* noordwaarts tot aan de wederontmoeting van den zuidelijken rand van het hoofdlichaam des polders (het westelijk deel van dien onder den naam van „*de Omloop*" bekenden zuidwaartschen uitlooper ligt onder de gemeenten *Waddinxveen* en *Gouda*); en

aan de *westzijde*: eerst door polder *Middelburg* en daarvan gescheiden door diens oostelijken ringdijk; daarna door den *Tempelpolder* waarvan hij gescheiden wordt door diens zuidelijken, oostelijken en noordelijken ringdijk tot waar deze den oostdijk van *Middelburg* weder ontmoet; vervolgens weder door dien oostdijk tot aan den noordoostelijken hoek van polder *Middelburg* en eindelijk door den polder *Rijneveld* en daarvan gescheiden door de tot dien polder behoorende *Spoelwijksche kade* tot aan de *Damkade* van den *Binnenpolder*. De oostdijk van *Middelburg* van af den noordwestelijken hoek van den *Tempel* noordwaarts, zoomede de *Spoelwijksche Kade* zijn tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Reeuwijk* ten westen en *Zwammerdam* ten oosten.

De oostelijke waterkeeringen van *Rijneveld* en van *Middelburg* en de noordelijke en oostelijke waterkeering van *Bloemendaal* vormden vroeger, onder de namen van *Spoelwijckskade*, *Ommeloopskade*, *Schinkeldijc*, *Reewal* en *Bloemendaelskade* de westelijke resp. de zuidelijke waterkeering langs de z.g. *Alphens* of *Alferwetering*, zijnde een watergang door AELBRECHT VAN BEIEREN [1]) in 1360 aan de ingelanden van *Alphen* tusschen *Gouwesluis* en *Zwammerdam* (nu de polders *Rijneveld* en *Steekt*) geschonken om daardoor uit te wateren op den *IJssel*. Aan de oost- en noordzijde was die watergang beschermd door eene andere waterkeering, bekend onder de namen *Wijckkade* (die, evenals de *Schinkeldijk* en de *Ree-* of *Reeuwal*, nog bestaat), *Vosholkade*, *Oude Vosholsen Dijck*, *Tempelkade*, *Aertgenskade* en *Nieudorpskade* [2]). Deze aloude *Alphens* is in den loop der jaren allengs verveend en dichtgespoeld; slechts de naam leeft nog als herinnering aan zijn vroeger bestaan voort.

---

[1]) S. VAN LEEUWEN; Handv. v. *Rijnland*; blz. 173.
[2]) Vlg. de kaart van DOU.

Vóór de afscheiding van den *Tempel* en van *Broekvelden en Vettenbroek* beloeg de polder *Reeuwijk* (vroeger ook genaamd *Broekvelden en Reeuwijk*) eene oppervlakte van omstreeks 2340 H.A.; deze oppervlakte is thans ingekrompen tot ruim 1890 H.A.

Zoowel de heele landen als de plasveenderijen in den polder zijn verdeeld in een aantal blokken.

De voornaamste blokken heele landen zijn:

Broekvelden (onverveend gedeelte), verreweg het grootste, gelegen onder *Zwammerdam*;

de Wijk, de *Korte Wijk* en de *Wonne*, voor zoover niet ingenomen bij den *Tempelpolder*, in den noordwestelijken hoek, ingesloten door dien *Tempelpolder*, den polder *Middelburg*, den polder *Rijneveld*, den *Binnenpolder* en de *Broekvelden*, mede onder *Zwammerdam*;

het onder *Zwammerdam* gelegen deel van de *Dronen* (waarover later meer) tusschen de uitwatering des polders naar den *Rijn* en den *Oud Bodegraafschen dijk*;

de *Vrijenes* en de *Vrouwmade Kampen* in het noordoostelijk deel, ten noorden van de *Broekvelden* en ten zuiden van den *Zuidzijderpolder*;

de *Tempel* (onverveend gedeelte), *Groot-Oud-Reeuwijk*, *Nieuwdorp* en *Klein-Oud-Reeuwijk*, allen onder *Reeuwijk* in het zuidwestelijk polderdeel;

de *Zaden*, eene strook onder *Reeuwijk* ter weerszijden langs den straatweg van *Gouda* naar *Bodegraven* (waarover later), en

Alias-Ambacht, ten oosten van de *Zaden*, eveneens onder *Reeuwijk*.

De uitgeveende plassen, allen onder *Reeuwijk*, liggen in het zuidoostelijk polderdeel tusschen *Klein-Oud-Reeuwijk* en *Alias-Ambacht* ten westen, *Broekvelden en Vettenbroek* ten noorden en *Sluipwijk* ten oosten en zuiden in. Zij bestaan uit de blokken *'s Gravenbroek* en *Vogelenzang* ten zuiden, en *Ravensberg* en de *Sluipwijksche Sloene* ten noorden.

Gaan wij thans over tot het geven van eene beschrijving van de waterstaatkundige inrichting. Deze spiegelt zich grootendeels het beste af in de reglementeering, zooals die zich in den loop der jaren heeft ontwikkeld. Wij zullen daarom allereerst van die reglementeering een overzicht geven, om daarna omtrent de zaken die daarbij niet behandeld zijn geworden, nadere mededeelingen te doen.

Nadat een *Reglement waarnaar voortaan het Polderbestuur van Reeuwijk c.s. in het verkiezen van het Bestuur zich zal moeten gedragen*, van 8 Juni 1822 bij resolutie van Hoogheemraden van *Rijnland* van 4 September 1843 vervangen was geworden door een nieuw *Reglement van verkiezing en aftreding van Poldermeesteren van den Polder Reeuwijk c.s.* [1]), werd, onder het regime van het A. P. R., een Bijzonder Reglement voor den polder vastgesteld bij

[1]) Beiden te vinden in *Rijnland's* N.A. Loqt. 84, n°. 36.

Statenbesluit van 2 November 1859 n°. II [1]), goedgekeurd bij K. B. van 9 December d.a.v. n°. 69 (B. P. B. n°. 366). Het bestond uit 8 artikelen, behelzende de gewone bepalingen, welke den reglementen van alle polders eigen waren. De grensomschrijving omvatte toen nog de *Broekvelden en Vettenbroek* en den *Gecombineerden Veenpolder onder Zwammerdam en Reeuwijk*, later verdoopt in *Tempelpolder*.

Dit reglement werd reeds bij Statenbesluit van 12 November 1873 n°. IV [2]), goedgekeurd bij K. B. van 26 December d.a.v. n°. 24 (B. P. B. n°. 721) vervangen door een geheel nieuw, waaraan een aantal nieuwe bepalingen waren toegevoegd. Vooreerst werd uit de vermelding der gemeenten, in het opschrift, de gemeente *Sluipwijk* geschrapt, als zijnde deze gemeente bij de wet van 1 Juni 1870 (Staatsblad n°. 87) bij de gemeente *Reeuwijk* ingelijfd. De nieuwe bepalingen, waarmede het reglement verrijkt werd, hadden in hoofdzaak tweeërlei strekking, n.l.:

1°. het beheer over de in het zuidoostelijk deel des polders gelegen z.g. *Plasveenderij*, bestaande uit de blokken *'s Gravenbroek*, *Vogelenzang*, *Ravensberg* en de *Sluipwijksche Sloene* op te dragen aan het Polderbestuur, en

2°. de samenstelling van het Bestuur nader te regelen en over te gaan tot invoering van een college van *Gecommitteerde Ingelanden*.

Op het punt sub 2° zal hier beneden nader worden teruggekomen.

Omtrent het punt sub 1° het volgende:

Binnen de grenzen des polders lagen destijds drie veenderijen, te weten:

a. de genoemde *Plasveenderij*,

b. de *gecombineerde Veenderij van Zwammerdam en Reeuwijk*, ook genaamd de *Tempel*, en

c. de veenderij de *Broekvelden en Vettenbroek*.

Terwijl de onder *b* en *c* genoemde veenderijen — die zich later hebben ontwikkeld tot droogmakerijen met een afzonderlijk, onafhankelijk bestaan als administratieven polder, — zoogenaamde *veenderijen op reglement* waren (bij de beschrijving der polders, welke zij thans uitmaken, is dit nader uiteengezet), d. i. onder een op het placaat op 't slagturven van 1595 gegrond veenreglement stonden, waarbij hun een beheer door een eigen bestuur was verzekerd onder verplichting tot bedijking en latere droogmaking, had de *Plasveenderij* sedert eenigen tijd geen bestuur. Bij deze veenderij handelde ieder die verlof had zijne eigendommen te vervenen, evenals in elke natveenderij, op zich zelf, zonder dat eenige rechtsband de verveners onderling bond, en bestonden de eenige werkzaamheden van het vroeger over haar gesteld Bestuur in het innen en overbrengen bij *Rijnland* van de door elken vervener verschuldigde waarborgpenningen en in het toezien dat elk, die

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1859, blz. 12, vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1873, blz. 140.

nt, ter beveiliging van dijken en wegen tegen verzakking het noodige ver-
itte. Eertijds, nu, werd het beheer over een en ander gevoerd door het
lerbestuur van *Reeuwijk* overeenkomstig eene resolutie van Hoogheem-
en van *Rijnland* d.d. 27 December 1817, doch vermits zulks later kwalijk
een te brengen was met de *Rijnlandsche* keuren, werd nog, vóór de
stelling van het bijzonder reglement van 1859, gemeld beheer door Dijk-
f en Hoogheemraden van *Rijnland* bij een reglement van 24 December 1858
edragen aan de personen, uitmakende het Bestuur van het toenmalige
bacht van Reeuwijk* (dus niet aan dat Bestuur als zoodanig). Met de
effing van het Ambacht in 1869 ontviel dus ook aan de *Plasveenderij* haar
uur, en, hoewel het grootste deel dier veenderij reeds uit water bestond,
d toch de wenschelijkheid gevoeld om in dien toestand te voorzien en
toezicht te regelen.

het Reglement werden dan ook de volgende bepalingen opgenomen:

et Bestuur van den polder is, onverminderd de overige, in het A. P. R.
gestelde en geregelde verplichtingen, belast met:

°. het innen en storten bij den Rentmeester van *Rijnland* van de waar-
ggelden, verschuldigd door de verveners in de *Plasveenderij van Reeuwijk*,
uitstrekkende over de boven reeds genoemde blokken;

°. het toezien op het nakomen en het doen nakomen door de verveners
gezegde veenderij van hunne verplichting tot aandamming en van de ver-
voorwaarden waarop hun consent tot vervening is verleend.

et geldelijk beheer wordt, wat betreft den Polder en de Plasveenderij,
nderlijk gehouden. Voor ieder beheer wordt eene begrooting opgemaakt
rekening gedaan.

e veenderij-begrooting wordt gedekt door een hectaresgewijzen omslag te
en over alle gronden en wateren gelegen in de tot de Plasveenderij be-
rende blokken. Ten laste dier begrooting komt een evenredig, dus klein
l van de jaarlijksche bezoldigingen en schadeloosstellingen aan de bestuurs-
en en aan den Secretaris en den Penningmeester toegekend, zoomede een
n deel van de huishoudelijke bestuurskosten en van de schrijf- en kantoor-
oeften van den secretaris en van den penningmeester.

ngeveer tien jaar nadat het bovenomschreven herziene reglement was in
king getreden, had de *Gecombineerde Veenderij onder Zwammerdam en
uwijk*, tot dusver een deel van den polder *Reeuwijk*, hare droogmaking
eenkomstig de daarvoor gemaakte bepalingen volbracht. Zij verlangde
u een eigen, d. i. een van den polder *Reewijk* afgescheiden publiekrech-
k bestaan als waterschap. Daartoe werd vereischt:

°. een afzonderlijk bijzonder Reglement voor den genoemden *Gecombi-
erden Veenpolder*; en

°. eene wijziging van het bestaande bijzondere Reglement voor den polder
uwijk, strekkende:

a. tot zulke beperking zijner grens als noodig was om den nieuwen polder daarbuiten te doen vallen, en

b. tot opname van zijne op grond van vroeger getroffen regelingen blijvende verplichting om, tot dat op andere wijze in de waterlossing van den *Gecombineerden Veenpolder* zou mogen worden voorzien, het water van dien polder en van het met hem drooggevallen deel der *Alphens* te ontvangen tegen jaarlijksche betaling van *f* 450.— zoolang de bemaling van *Reeuwijk* geheel of gedeeltelijk uit windgemaal mocht blijven bestaan, of van *f* 750.— zoo in die bemaling geheel door stoom mocht worden voorzien.

Het nieuwe Reglement voor den *Gecombineerden Veenpolder* werd vastgesteld bij Statenbesluit van 10 Maart 1883 n°. IV [1]), goedgekeurd bij K. B. van 13 April d.a.v. n°. 4 (B. P. B. n°. 836). Omtrent dit reglement verwijzen wij verder naar de beschrijving van den *Tempelpolder*, hierboven.

De wijzigingen in het Reglement van den polder *Reeuwijk* werden vastgesteld bij Statenbesluit van 10 Maart 1883 n°. III [2]), goedgekeurd bij hetzelfde K. B. (B. P. B. n°. 835). Daarbij werd tevens in het opschrift de niet geheel volledige vermelding der gemeenten, waarin het grondgebied des polders zich uitstrekt, aangevuld en werden weder ingetrokken eenige niet meer noodig geworden overgangsbepalingen in het reglement van 1873 opgenomen in verband met de instelling van het college van Gecommitteerde Ingelanden.

Was in 1883 aldus de *Gecombineerde Veenpolder* van *Reeuwijk*, echter met behoud van zijne waterloozing op dien polder, afgescheiden, in 1891 volgde *Broekvelden en Vettenbroek*. Het bij de verveningsconcessie voor deze veenderij bepaalde verveningstijdperk was op 4 November 1890 verstreken. De droogmaking was in gang en naderde hare voltooiing, weshalve het Bestuur der veenderij reglementaire afscheiding ook van deze droogmakerij van het overige *Reeuwijk* verzocht, door hare onderwerping als afzonderlijken polder aan een eigen Bijzonder Reglement.

Terwijl aan dit verzoek bij Statenbesluit van 17 November 1891 n°. XII [3]), goedgekeurd bij K. B. van 11 Januari 1892 n°. 24 (B. P. B. n°. 930) werd voldaan — voor de reglementeering van *Broekvelden en Vettenbroek* wordt overigens verwezen naar de beschrijving van dien polder hieronder, — werd bij hetzelfde besluit, afgekondigd in het B. P. B. onder n°. 931, het reglement van *Reeuwijk* in verband met die afscheiding gewijzigd. Die wijziging betrof:

1°. de veranderde omschrijving der wederom ingekrompen poldergrens;

2°. opneming eener op een — ook bij de beschrijving van *Broekvelden en Vettenbroek* te vermelden — resolutie van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* van 3 October 1842 gegronde bepaling, dat *Reeuwijk* verplicht is het

[1]) Not. Prov. Staten; Buitengew. verg. Maart 1883, blz. 31.

[2]) Not. Prov. Staten; Buitengew. verg. Maart 1883, blz. 27.

[3]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1891, blz. 60.

water van *Broekvelden en Vettenbroek* te ontvangen met uitzondering van het geval dat hem zelf het uitmalen is belet, en zulks tegen betaling telken jare door laatstgenoemden polder van het bedrag van den voor het betrokken jaar vastgestelde eigen, d. i. *Reeuwijkschen* omslag, vermenigvuldigd met het getal der in *Broekvelden en Vettenbroek* omslagplichtige Hectaren, en

3°. vastlegging der bepaling dat een kapitaal ten name van den polder ingeschreven in het Grootboek der 2½ °/₀ Nationale Werkelijke Schuld, nominaal groot *f* 7400.—, hetwelk in 1843 aangekocht was voor de som van *f* 4000.—, welke de *Broekvelden en Vettenbroek*, gezamenlijk met den *Gecombineerden Veenpolder*, ingevolge contract van 22 Juni 1842 (zie bij den *Tempelpolder*) aan den polder *Reeuwijk* betaald hadden voor het recht van uitmaling op *Reeuwijks* boezem, tot 1896 niet zou mogen worden verkocht, beleend of bezwaard dan op machtiging van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* en, met de sinds 1886 verschenen en nog te verschijnen renten vergroot, zou kunnen strekken tot zoodanigen maatregel als Dijkgraaf en Hoogheemraden in dien tijd noodig zouden achten te bevelen tot instandhouding van de behoorlijke afwatering en tot behoud van den polder. Ná het jaar 1896 zou het kapitaal, voor zoover het alsdan nog aanwezig mocht zijn, ter vrije beschikking van den polder zijn.

Op grond der sub 2° genoemde bepaling, die sedert, in tegenstelling van bij den *Tempelpolder*, zooals hieronder zal blijken, ongewijzigd heeft stand gehouden, loost *Broekvelden en Vettenbroek* zijn water op *Reeuwijk* door een gemaal, dat uitslaat op de *Vogelenzangsche watering*, aan den zuidelijken rand van het deel *Vettenbroek*. Voor die wateroverneming werd in de jaren 1898—1902 aan *Reeuwijk* betaald resp. *f* 568.92⁵, *f* 568.92⁵, *f* 568.92⁵, *f* 625.81⁵ en *f* 568.92, overeenkomende met den *Reeuwijkschen* omslag van resp. *f* 3.—, *f* 3.—, *f* 3.—, *f* 3.30 en *f* 3.— per H.A., geheven over 189.64.10 H.A.

Ook uit anderen hoofde, echter, was wijziging van *Reeuwijk's* reglement noodig. De polder loosde zijn water tot dusver door vier windschepradmolens. Drie daarvan sloegen uit op den naar den *Rijn* voerenden voorboezem in het noordelijk deel des polders onder *Zwammerdam* en de vierde op de tot den *Gouweboezem* behoorende *Breëvaart* in het zuidelijk polderdeel onder *Waddinxveen en Gouda*. De eerste windbemaling op den *Rijn* werd gesticht naar aanleiding van de brieven van accoord en verband van *Rijnland* van 4 Augustus 1543 en van 14 October 1543 [1]) waarbij aan Jonkheer WOLFAERT VAN BREDERODE en ingelanden van *Reeuwijk* vergund werd op *Rijnland* te loozen. In 1562 werden de twee molens op den *Rijn* uitmalende met één vermeerderd naar aanleiding van eene overeenkomst [2]) van 7 Augustus van dat jaar, gesloten tusschen Ingelanden van *'t Broekvelt*, *Sluipwijk*, *Ravensberg*, *Alis-*

---

1) *Rijnland's* O.A. Loqt 52 n°. 1434 en Loqt 105 n°s. 2310 en 2311.
2) *Rijnland's* O.A. Loqt 103 n°. 2272.

ambacht, *Wijk* en *Voshol* en cons. ter eener en JAN JANSZ en cons. ter anderer zijde die onderling geschil hadden over het malen met kleine molens door hen gesteld op hunne landen boven de twee molens van den geheelen polder [1]. Destijds had de polder dus drie molens op den *Rijn*. Toen nu in 1608 *Sluipwijk*, zooals bij de beschrijving van dien polder, hierboven, is medegedeeld, zijne uitwatering op den *IJssel* en de *Gouwe* verkreeg, werd, naar aanleiding van eene bepaling gemaakt in het accoord van 1 April 1608 tusschen die van *Sluipwijck*, *Gravencoop*, *Nieuwenbrouck*, *Calverenbrouck* en de *Hoeff* ter eenre en die van *Reeuwijck* ter andere zijde [2]), waarin een aantal waterstaatsbelangen met betrekking tot die nieuwe uitwatering geregeld werden, de derde *Reeuwijksche molen* malende in den *Rijn* verplaatst naar de *Breêvaart* op den *Gouweboezem*. Van stonde aan had *Reeuwijk's* bemaling plaats door twee molens op den *Rijn* en één op de *Breêvaart*. Eerst in 1842 werd de derde *Rijn*molen gesticht door de veenderijen de *Tempel* en *Broekvelden en Vetterbroek*, en zulks naar aanleiding van het den 22 Juni 1842 gesloten, hierboven reeds genoemde contract (zie hierover uitvoeriger bij den *Tempelpolder*).

Met dit uit vier molens bestaande windgemaal kon, nu, niet bereikt worden een reeds sedert eenigen tijd wenschelijk geachte peilsverlaging in den geheelen polder. Reeds bij de regeling van de verhouding van *Reeuwijk* tot den *Gecombineerden Veenpolder*, in 1883, was de mogelijkheid, dat te eeniger tijd stoombemaling zou worden ingevoerd, zooals wij boven zagen, voorzien geworden. Inderdaad werd bij besluit van 8 Januari 1890, nog gewijzigd den 28 Januari 1891, door de vergadering van het Bestuur met Gecommitteerde Ingelanden besloten tot vervanging van de windgemalen door een centrifugaalpomp-stoomgemaal ter plaatse van den z.g. eersten molen nabij den *Rijndijk* te *Zwammerdam*, met het doel om aanvankelijk den geheelen polder op een waterstand van één decimeter lager dan het toen bestaande peil van 1.62 M. ÷ A. P. te brengen en later dat peil hetzij voor het geheel, hetzij voor een deel nog met twee decimeters te kunnen verlagen. Dit besluit werd genomen onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat de gronden en wateren, gelegen in de boven reeds genoemde *Plasveenderij*, zoo lang niet tot hunne droogmaking mocht zijn besloten, vrijstelling zouden genieten van de ten gevolge der in te voeren stoombemaling te verwachten verhooging van den polderomslag. Om in een en ander te voorzien, werden opzichtens de in te voeren stoombemaling in het bijzonder reglement de volgende bepalingen opgenomen:

---

[1]) Intusschen bestaan dergelijke kleine door molentjes bemalen inpolderingen nog steeds, voornamelijk in het zuidwestelijk polderdeel (vgl. de waterstaatskaart). De keur des polders geeft daaromtrent geen voorschriften.

[2]) *Rijnland's* O.A. Loqt 87 n°. 2026. In afschrift ook te vinden in *Rijnland's* N.A. Loqt 19 n°. 45.

Nadat „ter vervanging van de windgemalen, een stoomgemaal zal zijn ge-„sticht, is het maalpeil aanvankelijk, d. i. tot nadere verlaging, 1.70 M. ÷ A.P.

„Ten einde latere peilsverlaging mogelijk te maken, wordt het stoomgemaal „thans zóó ingericht, dat het over minstens 50 water-paardenkrachten beschikt, „en in staat is om, zoo zulks later noodig of wenschelijk mocht worden geacht, „den polder tot op 1.90 M. ÷ A. P. af te malen.

„Na de inwerkingstelling van het .... stoomgemaal, zullen de gronden en „wateren welke deel uitmaken van de *Plasveenderij* — zoolang hunne droog-„making niet is aangevangen — in den omslag welke den geheelen polder „betreft niet hooger worden aangeslagen dan *f* 2 per hectare".

Met het oog op de vele wijzigingen, welke het reglement aldus onderging, werd tevens diens tekst in zijn geheel andermaal op nieuw vastgesteld.

Uit krachte der sedert in stand gebleven bepalingen betaalden de landen in de *Plasveenderij*, ter oppervlakte van 327.52.93 H.A. in de jaren 1898—1902 een omslag van *f* 2.— per H.A. in de gewone polderlasten en van resp. *f* 0.30, *f* 0.20, *f* 0.30, *f* 0.20 en *f* 0.30 per H.A. in de veenderij-begrooting, welke laatste eigenlijk alleen strekt tot bestrijding der kosten van het op die begrooting geplaatste evenredige aandeel der jaarwedden der bestuursleden en van druk- en bindwerk.

Het stoomgemaal, dat uit krachte van de bovenomschreven regelingen werd gesticht, is geplaatst aan den westelijken oever van den uitwateringsboezem op den *Rijn* te *Zwammerdam*, op ongeveer 450 M. ten zuiden van den *Hoogen Rijndijk*, onmiddellijk bewesten het straks nog te behandelen verlaat. Het is een stoomwerktuig van 50 P.K. gevoed door twee cylindervormige ketels, ieder met twee stookbuizen en een staande stoomkast. Elke ketel heeft een verwarmd oppervlak van 46 M^2, een lengte van 6.02 M. en een middellijn van 2.13 M. De stookbuizen hebben een middellijn van 0.76 M. en de stoomkasten een hoogte van 0.81 M. en een middellijn van 0.83 M. Het werktuig drijft twee centrifugaalpompen met waaier-middellijnen van 1.00 M.

Na de indienststelling van het nieuwe stoomgemaal werden twee der windmolens achtereenvolgens buiten werking gesteld. Thans doen, behalve het stoomgemaal, derhalve ook nog twee windmolens dienst, één uitslaande op den *Rijn* en staande aan den uitwateringsboezem tegenover het stoomgemaal, ten oosten van het verlaat, en één uitslaande op de *Breëvaart* en dus op den *Gouweboezem* en staande ten westen van het straks nog te behandelen *Reeuwijksche* en *Sluipwijksche*, ook wel genaamd het *Dubbel verlaat*. Beide windmolens drijven schepraderen en hebben, volgens opgaaf van het polderbestuur, een vlucht van 27.60 M., een schepradmiddellijn van 6.00 M. en een schoepbreedte van 0.57 M. De *Gouwemolen* is, volgens *Rijnland's* laatstelijk in 1899 vastgestelde „Verordening op het Peilmalen", met den molen van den polder *Nesse*, onderseinmolen voor de seingeving van het bereikt maalpeil op den *Gouweboezem* en wel voor polder *Willens*, polder *Bloemendaal*, polder *Mid-*

delburg, den *Vereenigden polder aan de oostzijde van de Gouwe*, polder *Rijneveld*, polder *Rietveld* (*Alphen*), polder *Nesse*, polder *Laag Boskoop*, den Gouwemolen van *Reeuwijk* zelve, den op de *Gouwe* uitslaanden molen van polder *Kerk en Zanen* en het stoomgemaal van de polders *Achterof en de Putte* en *Voorof* (*Waddinxveen*). Voor het seingeven geniet de molenaar eene jaarlijksche bezoldiging van *f* 25.—, waarvan 16/18 gedragen worden door *Rijnland* en 2/18 door *Schieland* [1]).

De geheele molenboezem van de uitwatering op den *Rijn* is eigendom van en in onderhoud bij den polder *Reeuwijk*. Ook onderhoudt deze de keerdeuren in de *Reeuwijksche sluis* of *brug* in den Rijksstraatweg langs den *Hoogen Rijndijk*. Deze brug of sluis is in Onderafdeeling II reeds beschreven.

Zooals wij boven zagen voorzag de in 1883 als afzonderlijk publiekrechtelijk lichaam opgetreden *Gecombineerde Veenpolder* in zijne waterlossing door uitmaling op den polder *Reeuwijk*, waaromtrent dan ook in beider reglementen de noodige bepalingen waren vastgelegd. In November 1890 kwam, zooals bij de beschrijving van den *Tempelpolder* nader is uiteengezet, een overeenkomst tot stand tusschen genoemden *Gecombineerden Veenpolder* en polder *Middelburg*, krachtens welke voor het tijdvak van 3 jaar, aan te vangen 1 Januari 1891, laatstgenoemde polder de zorg voor de bemaling van eerstgenoemden op zich nam. Met het oog op deze overeenkomst volgde in Februari 1891 een contract, door Gedeputeerde Staten goedgekeurd bij hun besluit van 17 Maart d.a.v. n°. 2, tusschen den *Gecombineerden Veenpolder* en den polder *Reeuwijk*, waarbij de bestaande regeling omtrent het uitloozen van eerstgenoemden op laatstgenoemden tijdelijk buiten werking werd gesteld en onder meer bepaald werd dat het uitloozingsrecht op *Reeuwijk* zou vervallen, indien niet vóór 31 December 1893 door den *Gecombineerden Veenpolder* aan den polder *Reeuwijk* zou zijn kennis gegeven dat de uitmaling weder zou aanvangen. Dit geschiedde niet. Integendeel de voorloopige overeenkomst tusschen *Middelburg* en den *Gecombineerden Veenpolder* werd in October 1893 hernieuwd in dier voege dat *Middelburg* op zich nam voortdurend voor de bemaling van den *Gecombineerden Veenpolder* te zorgen. Zoo was dus feitelijk van af 1 Januari 1891 de waterlossing van den *Veenpolder* op *Reeuwijk* opgeheven en daarmede dus ook de reglementaire verhouding daaromtrent tusschen beiden. Eerst in 1899 werden in de reglementen der betrokken polders de door dien veranderden toestand noodig geworden wijzigingen aangebracht, waarbij tevens de naam *Gecombineerde Veenpolder* officieel werd veranderd in *Tempelpolder*, welke naam meer overeenkwam met het spraakgebruik. Terwijl wij hieromtrent verder verwijzen naar de beschrijvingen van den *Tempelpolder* en van den polder *Middelburg*, volstaan wij hier met de mededeeling dat de wijziging van het reglement van *Reeuwijk*

---

[1]) Zie M. v. T. op de begrooting van *Rijnland* onder volgn[r] 134.

voudig bestond in de vervallenverklaring van artikel 2, waarin tot dusver wederzijdsche verhouding tusschen *Reeuwijk* en *Tempel* was geregeld. e wijziging werd aangebracht bij Statenbesluit van 18 Juli 1899 n°. XIII [1]), lgekeurd bij K. B. van 1 September d.a.v. n°. 10 (B. P. B. n°. 1051).
ls boven reeds gezegd werd in het reglement in 1891 de bepaling opgeen, dat het maalpeil in den polder *aanvankelijk* zou zijn 1.70 M. ÷ A.P. 1900 achtten het bestuur en de Gecommitteerde Ingelanden het oogenblik omen, dit maalpeil nog met 0.10 M. te verlagen. Zij verzochten deswege ementswijziging. Noch bij Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* h bij Gedeputeerde Staten bestond hiertegen bezwaar. De Staten gaven evenwel de voorkeur aan, de hoogte van het maalpeil niet meer in het onder reglement vast te leggen, maar meenden dat eene onpartijdige betiging der onderling vaak strijdige belangen in den uitgebreiden polder loende gewaarborgd zou zijn, indien de vaststelling van het maalpeil rtaan werd overgelaten aan de vergadering van het bestuur met gecomteerde Ingelanden. In dien zin werd het reglement dan ook gewijzigd Statenbesluit van 17 Juli 1900 n°. XXIII [2]), goedgekeurd bij K. B. van ugustus d.a.v. n°. 27 (B. P. B. n°. 1061). Intusschen bepaalt de thans van cht zijnde keur het maalpeil nog steeds op 1.70 M. ÷ A.P.
ehalve de hierbovenomschreven in het bijzonder reglement geregelde wataatsverhoudingen tusschen *Reeuwijk* eener- en den polder *Broekvelden Vettenbroek* anderzijds, bestaat er nog een innig verband tusschen *Reeuwijk* den in de eerste poldergroep beschreven polder *Sluipwijk*.
eeds ingevolge het accoord van 1 April 1608 hierboven reeds aangehaald, g *Reeuwijk*, naast *Sluipwijk*, eene uitwatering op de *Breëvaart* en, door , op den *IJssel* en op de stadsgrachten van *Gouda*, gemeen liggende met *Gouweboezem*. De uitwatering op den *IJssel* had plaats door de *Vuilesluis* in den *IJsseldijk* een eindweegs ten oosten van *Gouda*. Die *Vuilesluis* werd, ingevolge gezegd accoord door beide polders onderhouden. In bleken beiden echter ongezind een noodig gebleken herstelling aan de uit te voeren, op grond, dat door gewijzigde omstandigheden die sluis deels niet meer was in het uitsluitend belang der twee polders maar nlijk in dat van het geheele op den *Gouweboezem* malende deel van *Rijnl* en anderdeels allengs, door verondieping van den *IJssel*, voor hunne vatering minder geschikt was geworden. Gevolg hiervan was, dat de sluis, onderhandelingen, in eigendom werd overgedragen aan *Rijnland* [3]). Zij d onmiddellijk van wege *Rijnland* afgedamd en in 1889 geheel opge-

---

[1] Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1899; blz. 68, vlg.
[2] Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1900, blz. 80.
[3] Zie Not. V. V. van *Rijnland* 1869, blz. 205, 249 en 266.

ruimd [1]). Sedert bestaat de uitwatering der polders op den *IJssel* niet meer en heeft zij, door de *Karnemelkssloot*, slechts plaats op den *Gouweboezem*.

Sluipwijk maalde vroeger op de *Breëvaart* uit door een eigen molen staande naast en aan de westzijde van het reeds genoemde *Dubbele Verlaat*. Hierin kwam in 1898 verandering en wel tengevolge eener overeenkomst gesloten tusschen *Sluipwijk* en *Reeuwijk* bij notarieele acte gepasseerd op 9 December 1897 ten overstaan van den notaris H. GROENENDAAL te *Gouda* en goedgekeurd door Gedeputeerde Staten bij besluit van 18 Januari 1898 n°. 16.

Volgens die overeenkomst wordt *Sluipwijk* van af 1 Januari 1898 door *Reeuwijk* bemalen — alzoo met buitenwerkingstelling van den vroegeren *Sluipwijkschen* molen, — en geschiedt de waterontlasting van *Sluipwijk* op *Reeuwijk* door middel van een overlaat in de — reeds, als boven gezegd, ingevolge het accoord van 1 April 1608 bij *Sluipwijk* in onderhoud zijnde — *Oostlangekade*. De inrichting van dien overlaat, die bij *Sluipwijk* in onderhoud is, wordt door de besturen van beide polders bepaald. Met goedkeuring slechts van *Reeuwijk* mag hij, wanneer de noodzakelijkheid daartoe mocht zijn gebleken, gewijzigd worden. Van de waterontlasting door middel van den overlaat is uitgesloten het blok *'s Gravekoop* gelegen in het noordelijk deel van polder *Sluipwijk*. Dit blok is van het overige polderdeel afgesloten en in onmiddellijke verbinding gebracht met *Reeuwijk*, waartoe de vroegere ophaalbrug, gelegen in den *Nieuwenbroekschen dijk* ten koste van *Sluipwijk* verplaatst is naar den z.g. *Vierprong*, waardoor *'s Gravekoop* in verbinding is gebracht met het blok *Vogelenzang* van *Reeuwijk*. Deze nieuwe brug moet steeds door *Sluipwijk* in goeden staat worden onderhouden. Voor de aldus geregelde wateroverneming en bemaling betaalt *Sluipwijk* aan *Reeuwijk* jaarlijks eene tegemoetkoming van *f* 704.26^5, zijnde *f* 1.— per H.A. berekend over 704.26.41 H.A. Omtrent verdere bijzonderheden van het contract, waarin ook voorzien is in het geval dat de *Vrijenhoefsche* veenderij, in *Sluipwijk* gelegen, mocht worden drooggemaakt, verwijzen wij naar de beschrijving van polder *Sluipwijk*.

Behalve de landen gelegen in zijn eigen grondgebied bemalen de molens en het stoomgemaal van polder *Reeuwijk* derhalve ook nog:

1°. den polder *Broekvelden en Vettenbroek* ter grootte van ongeveer 190 H.A. en

2°. den geheelen polder *Sluipwijk* ter grootte van ongeveer 705 H.A. (waarvan ongeveer 80 H.A. zijnde het blok *'s Gravekoop* met *Reeuwijk* gemeen liggen);

alzoo gezamenlijk een oppervlakte van omstreeks 2785 H.A.

De hoofdwaterleidingen in den polder, n.l. de vaarten en wateringen zijn vermeld in een hoefslagboek en moeten door de onderhoudsplichtigen op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden worden. Het zou ons te ver

---

[1]) Not. V. V. van *Rijnland* 1889, blz. 29.

ren. ze hier allen te vermelden; de voornaamsten loopen langs de straks noemen wegen, die den polder doorsnijden en langs de ringdijken van *ekvelden en Vettenbroek* en van den *Tempelpolder*. Vermelden wij slechts (binnendijksche) *Breëvaart*, noordwaarts overgaande in de *Nieuwe vaart*, ke van zuid naar noord den geheelen polder, ten oosten langs den straat- g van *Gouda* naar *Bodegraven* doorsnijdt, en zelfs tot aan den *Hoogen ndijk* in het deel *Zuidzijde* van den *Zuidzijder- en Boezempolder* inspringt. Wij merkten reeds op, dat er door middel van twee sluizen scheepvaart- neenschap bestaat tusschen het boezem- en het polderwater, en wel door le sluis nabij het stoomgemaal met den voorboezem naar den *Rijn* te *ammerdam* en door ééne sluis nabij den *Gouwemolen* met de *Breëvaart* in stadsgrachten van *Gouda*.

De steenen sluis aan den *Rijn* heeft eene dagwijdte van 3.00 M., eene schut- gte van 20.50 M., slagdrempels diep 3.02 en 3.05 M. ÷ A. P. en deuren rende tot 0.02 en 0.08 M. ÷ A. P. 1). Zij is in onderhoud bij den polder, voor haar gebruik rechten heft, waartoe hem sedert 1861 door den Koning ens voor den tijd van drie jaren concessie is verleend (vóór 1861 geschiedde heffing zonder Koninklijke machtiging).

De steenen sluis aan de *Breëvaart* heeft dit eigenaardige, dat zij aan de d- of boezemzijde voorzien is van ééne doorvaartopening afgesloten door paar deuren en aan de noord- of polderzijde zich in twee openingen splitst, arvan de westelijke toegang geeft tot polder *Reeuwijk* en de oostelijke tot der *Sluipwijk*. Vandaar de naam *Dubbel verlaat* (eigenlijk ware *anderhalf laat* juister). De sluis is gesticht naar aanleiding van het octrooi der Sta- van Holland en Westvriesland van 17 Juli 1604 [2]) waarbij aan die van *pwijk* recht tot uitwatering op de stadsgrachten van *Gouda* is verleend, rent welk octrooi bij de beschrijving van polder *Sluipwijk* meer is mede- eld. Zij heeft eene schutlengte van 22.00 M.; elk der drie openingen heeft e dagwijdte van 3.10 M. De slagdrempel van het zuidelijk hoofd ligt op M. ÷ A. P., die van het naar *Reeuwijk* voerende noordelijke hoofd op M. ÷ A.P. en die van het naar *Sluipwijk* voerende noordelijke hoofd op M. ÷ A.P. De deuren dier drie hoofden keeren resp. tot 0.10, 0.12 en M. ÷ A.P. [3]). De sluis ligt ten deele buiten de poldergrens; volgens het onder reglement heeft de polder echter ook toezicht op de buiten- of zui- jke deuren. Zij is in onderhoud bij de gemeente *Gouda*, die echter in dat erhoud herhaaldelijk gebrekkig voorzag. Toen van polderwege tot het ge- entebestuur van *Gouda* gerichte klachten geen gewenschte uitwerking had-

Alphabetische lijst der Polders in *Rijnland*, blz. 36.
Rijnland's O. A. Loqᵗ 81 n. 1907.
Alphabetische lijst der polders in *Rijnland*, blz. 36.

den, werd de polderkeur aangevuld met eene bepaling, krachtens welke de eigenaars of onderhoudsplichtigen alle sluizen of andere waterkeerende werken, gelegen binnen of aan de poldergrens steeds in goeden staat en waterdicht moeten onderhouden. Van het besluit van Gedeputeerde Staten van 9 Augustus 1897 no. 12, waarbij aan die keuraanvulling goedkeuring werd onthouden, kwam het polderbestuur in hooger beroep, met dat gevolg, dat het besluit van Gedeputeerde Staten werd vernietigd en de aanvulling alsnog werd goedgekeurd bij K. B. van 20 December 1897 n°. 22 [1]).

Waterinlating in den polder kan plaats hebben door de wachtdeur van den poldermolen aan de *Breëvaart* en door de rinketten der sluis te *Zwammerdam*. De polderkeur geeft hieromtrent geenerlei voorschriften.

Behalve door den reeds genoemden straatweg van *Gouda* naar *Bodegraven*, die ook langs de in den *Zuidzijderpolder* inspringende *Nieuwe vaart* volgens het bijzonder reglement als waterkeering onder toezicht des polders staat, wordt de geheele polder doorsneden door een aantal wegen, voetpaden en kaden, die allen onder schouw en keur staan van den polder, en door de onderhoudsplichtigen op voorgeschreven afmetingen onderhouden worden. Enkele wegen worden, evenals drie vaste en zeven ophaalbruggen, door den polder zelven onderhouden. De voornaamste wegen en binnendijken zijn:

1°. de *Hottemansdijk*, de *'s Gravenbroeksche dijk* en de *Nieuwdorperweg* die in elkanders verlengde het zuidelijk deel des polders van oost naar west doorsnijden. Aan den *'s Gravenbroekschen dijk* ligt het dorp *Sluipwijk* en aan den *Nieuwdorperweg* het dorp *Reeuwijk*.

2°. de *Zoetendijk*, komende van de *Reebrug* over de *Groote Reede* aan den zuidelijken polderrand en tusschen de blokken *Vogelenzang* ten oosten en *'s Gravenbroek* ten westen noordwaarts loopende tot aan en langs de westzijde van het deel *Vettenbroek* van den polder *Broekvelden en Vettenbroek*, om aan den noordwestelijken hoek van dat deel westwaarts over te gaan in den *Oud-Reeuwijkschen dijk*, die naar den *Tempel* in den *Tempelpolder* voert;

3°. de *Kerkweg*, die van het westelijk uiteinde van den *Oud-Reeuwijkschen dijk* zuidwestelijk, deels langs den zuidelijken ringdijk van den *Tempelpolder*, voert naar het dorp *Reeuwijk* aan den *Nieuwdorperweg*;

4°. de *Reeuwal*, die van den *Nieuwdorperweg* langs den westelijken polderrand zuidwaarts voert naar den *Nieuwen Baars* en daar overgaat op den in polder *Bloemendaal* gelegen *Kleiweg* naar *Gouda*; en

5°. het *Broekveldsche dijkje* dat de *Vrouwmadekampen* in het noordoostelijk polderdeel scheidt van de *Broekvelden* en den oostelijken polderrand verbindt met den straatweg van *Gouda* naar *Bodegraven* om, aan de overzijde van

---

[1]) Zie de gronden en overwegingen van beide besluiten in het provinciaal verslag over 1897, blz. 94—96.

straatweg, over te gaan in den met een aantal kronkelingen zich noord-
ts ombuigenden *Oud-Bodegraafschen dijk*, die het blok *Vrijenes* van de
kvelden scheidt.

Oud-Reeuwijksche dijk vormt over het grootste deel zijner lengte tevens
rensscheiding tusschen de gemeenten *Zwammerdam* ten noorden en *Reeu-*
ten zuiden,

t noordelijkste polderdeel, genaamd de *Dronen*, wordt evenals de in
Zuidzijder polder inspringende *Nieuwe Vaart* van west naar oost door-
en door den spoorweg *Leiden—Woerden*, terwijl het zuidelijkste deel
den zuidelijken uitlooper des polders, genaamd de *Omloop*, van west
oost doorsneden wordt door den spoorweg *Gouda—Woerden*. Terwijl
ieuwe-Vaart overbrugd is, onderhouden duikers onder de spoorwegbanen
atergemeenschap van de afgesneden deelen van de *Dronen* en van den
op.

lgens het reglement van 1822 had de polder destijds 7 Heemraden die
oor bepaald aangewezen blokken gekozen werden en met den Schout van
Ambacht *Reeuwijk* het polderbestuur uitmaakten. Bij het reglement van
kregen die Heemraden den naam van Poldermeesters doch bleef de ver-
ng in blokken voor hunne verkiezing gehandhaafd. Bij het bijzonder
ment van 1859 werd het polderbestuur opgedragen aan een Voorzitter
es Poldermeesters; de verdeeling in blokken voor de verkiezing verviel;
grondbezit voor benoembaarheid werd bepaald op 5 H.A. zonder meer.
le reglementsherziening in 1883 werd aan die bepaling echter eenige uit-
ing gegeven, in verband met de meer dan eens tegen elkander indrui-
nde belangen van de plasveenderijen onder *Reeuwijk* en van de onverveende
landen onder *Zwammerdam*. Op verzoek van een aantal Ingelanden,
aars van zulke onverveende landen werd bepaald, dat van de 7 Be-
sleden er minstens 3 moeten zijn, van wie het vereischte grondbezit
5 H.A. bestaat uit *onverveende* landen gelegen in de gemeente *Zwam-*
am.

vens werden, op verzoek van stemgerechtigde Ingelanden, de rechten en
ichtingen van de vergadering van stemgerechtigde Ingelanden opgedragen
4 vertegenwoordigers uit hun midden onder den naam van *Gecommitteerde*
anden; reeds bij besluit van 4 Juli 1868 was hiertoe door de vergadering
stemgerechtigde Ingelanden besloten. Ook hier werd bepaald, dat minstens
lft gekozen moet worden uit stemgerechtigde Ingelanden die het vereischte
bezit hebben in onverveende landen onder *Zwammerdam*. In verband met
en ander is nog eene bepaling opgenomen, dat wanneer eene verkiezing
en of meer eigenaren van het vereischte onverveend land in *Zwammerdam*
g is, het bureau van stemopneming de stemming of stemmingen aanwijst,
elke op dat vereischte moet worden gelet. De stemmen daarbij uitgebracht
ersonen die aan het vereischte niet voldoen, zijn nietig.

Het Bestuur zetelt te *Reeuwijk*.

De *gewone* polderomslag, welke, als boven gezegd niet geheven wordt van de gronden en wateren deel uitmakende van de *Plasveenderij*, bedroeg in de jaren 1898, 1899, 1900 en 1902 *f* 3.— en in het jaar 1901 *f* 3.30 per H.A. Hij werd telkens geheven over 1539.29.57 H.A.

De landen der *Plasveenderij* zijn, evenals de geheele polder *Broekvelden en Vettenbroek*, begrepen in de thans aanhangige plannen tot droogmaking, onder den naam van *Admiraal Zoutmanspolder*, van de *Reeuwijksche en Sluipwijksche plassen*, waartoe bij de wet van 4 Februari 1904 (Staatsblad no. 35) en bij besluit der Staten van 4 December 1900 no. IX belangrijke Rijks- en provinciale subsidiën zijn verleend. Komen die plannen, waarover bij de beschrijving van polder *Sluipwijk* uitvoeriger mededeelingen zijn gedaan, tot uitvoering, dan zal hiermede tevens een eind komen aan den hachelijken toestand, waarin de polder *Broekvelden en Vettenbroek* thans, dank zij de aanwezigheid van de aangrenzende plasveenderijen, verkeert. Men zie hierover voorts de beschrijving van *Broekvelden en Vettenbroek*, hieronder.

Ten slotte nog een woord over het deel des polders gelegen tusschen den voorboezem naar den *Rijn*, den *Hoogen Rijndijk* en den *Oud-Bodegraafschen dijk*, zijnde het westelijkste, onder *Zwammerdam* gelegen deel van de landen genaamd de *Dronen*.

Deze landen behoorden vroeger tot den *Binnenpolder*. Zooals bij de beschrijving van dien polder uitvoeriger is medegedeeld (men zie aldaar), werden zij in 1624 van den *Binnenpolder* afgescheiden en bij *Reeuwijk* in bemaling opgenomen. Bij verklaring van 9 September 1896 machtigden de Ingelanden van het bedoelde blok de *Dronen* het polderbestuur van *Reeuwijk* om den z.g. *achtersten molen*, waardoor zij het recht hadden bemalen te worden, af te breken, ten einde voortaan te participeeren in de algemeene bemaling door het inmiddels gestichte stoomgemaal. Tevens werden de vroeger ter zake der bemaling gesloten contracten als vervallen beschouwd, waarvoor door den polder aan de eigenaars-ingelanden eene som in eens van *f* 1000.— werd uitgekeerd [1]).

Omtrent de betaling van *Rijnland's* bundergeld door genoemde gronden zie men het medegedeelde bij de beschrijving van den *Binnenpolder*, dat ook voor het onder polder *Reeuwijk* gelegen deel van de *Dronen* van toepassing is.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1897.

Eene afzonderlijke polderkeur, laatstelijk in 1900 vastgesteld, regelt het gebruik van en het heffen van schut- en doorvaartgelden aan de sluis naar den *Rijn* te *Zwammerdam*.

---

[1]) *Rijnland's* N. A. Loq' 84 n°. 117.

DE POLDER BROEKVELDEN EN VETTENBROEK.

Gemeenten: *Zwammerdam*, *Reeuwijk*.

Febr. 1904.

T. K. 461, 462. W. K. Utr. 3.

Hoewel niet rechtstreeks door een eigen voorboezem op den *Rijn* uitmalende, wordt de polder *Broekvelden en Vettenbroek* toch in deze groep behandeld, wijl hij zijn water uitslaat op, en dus geacht kan worden eene waterstaatkundige combinatie uit te maken met den hierboven beschreven polder *Reeuwijk*, waarvan hij tot 1891 een onderdeel vormde.

De polder beslaat een aan de oostzijde van den polder *Reeuwijk* gelegen en daarbinnen inspringend terrein, bestaande uit het zuidoostelijk deel van de voormalige *Broekvelden van Zwammerdam* en het ten zuiden daarvan gelegen *Vettenbroek*. Dit complex van terreinen, te zamen groot ongeveer 190 H.A. (de oppervlakte binnen de poldergrens bedraagt, volgens opgaaf van het polderbestuur, 189.64.10. H.A.) is thans eene droogmakerij binnen den polder *Reeuwijk*, ontstaan door vervening, omdijking en droogmaling van vroeger met *Reeuwijk* gemeen liggende plassen. Het is geheel ingesloten door een eigen ringdijk, waaromheen een, met het *Reeuwijksche* polderwater gemeen liggende ringvaart of -sloot. Deze ringvaart bestaat deels uit later gegraven, deels uit bij den aanvang der indijking reeds aanwezige wateren.

Aan de oostzijde wordt de polder begrensd door de *Ruigekade*, die de grensscheiding uitmaakt, ook van den polder *Reeuwijk*, met den polder *Sluipwijk* en, over het noordelijk deel, met het deel *Boezempolder* van den *Zuidzijder- en Boezempolder*. De *Broekveldsche watering*, loopende ten westen langs die *Ruigekade*, vormt hier de ringsloot der droogmakerij en scheidt de kade van den eigenlijken ringdijk.

De zuidzijde van *Vettenbroek* wordt begrensd door de *Vogelzangsche watering* polderwater van *Reeuwijk*, die de afscheiding vormt met het blok *Vogelzang* van dien polder. Langs de westzijde van *Vettenbroek* loopt de *Zoeteweg*, die bij de noordwestelijke punt van dit deel des polders, overgaat in den westwaarts loopenden *Oudeweg*, welke een eindweegs de zuidwestelijke grens van *Broekvelden* blijft uitmaken en de afscheiding vormt met het deel *Ravensberg* van den polder *Reeuwijk*. De grens loopt verder westwaarts langs de noordzijde van de z.g. *Sluipwijksche Sloene*, eveneens een onderdeel van den polder *Reeuwijk*, om vervolgens eerst noord- en daarna oostwaarts het geheele drooggemaakte deel van de *Broekvelden* in te sluiten tot aan de genoemde *Ruigekade*.

Het deel *Broekvelden* is gelegen in de gemeente *Zwammerdam* en is groot, volgens opgaaf van het bestuur, 148.38.11 H.A.; het deel *Vettenbroek* ligt on-

der de gemeente *Reeuwijk* en beslaat eene oppervlakte van 41.25.99 H.A.

Een eerste octrooi met daarbij behoorend reglement tot het bedijken, vervenen en droogmaken van de landen in *Vettenbroek* en een deel van de *Broekvelden* werd verleend bij resolutie van Hoogheemraden van *Rijnland* van den 3den van Grasmaand 1797. Volgens dit octrooi omvatte de bedijking een veel grooter stuk van de *Broekvelden* dan thans, zich noordwaarts uitstrekkende tot het tegenwoordige *Broekveldsche* dijkje en westwaarts tot den straatweg van *Gouda* naar *Bodegraven*, thans binnen den polder *Reeuwijk* gelegen. Het bleek echter, dat het noordelijk en westelijk deel van die binnen te dijken gronden voor vervening geheel ongeschikt was, en deze omstandigheid was oorzaak dat het eerste octrooi, bij resolutie van Hoogheemraden voornoemd van den 4den van Slagtmaand 1810 werd vervangen door een nieuw, waarbij de te vervenen oppervlakte werd teruggebracht tot de tegenwoordige afmetingen. Bij dit nieuwe octrooi was tevens een nieuw reglement gevoegd. Volgens dit nieuwe reglement moest de vervening zijn voltooid en het droogmaken dus worden aangevangen op 4 November 1850. Deze termijn werd echter, met enkele andere wijzigingen in het reglement, bij resolutie van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* van 3 October 1842 nog met 40 jaren, alzoo tot 4 November 1890, verlengd.

Kort vóór de verstrijking van het vernieuwde verveningstijdperk verzocht het veenderijbestuur, dat, volgens het verveningsreglement heette te moeten bestaan uit den Schout van (het ambacht) *Zwammerdam* en twee door de Ingelanden gekozen Gecommitteerden, aan Gedeputeerde Staten eene reglementaire afscheiding der droogmakerij van het overige *Reeuwijk*, door hare onderwerping, als afzonderlijke polder, aan het Algemeen Polderreglement en vaststelling van een haar betreffend Bijzonder reglement, te bevorderen. Ook naar het oordeel van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* zouden, toch, nà de droogmaking de waterstaatsbelangen van de voormalige veenderij en die van het overige *Reeuwijk* te zeer uiteenloopen, dan dat het behoud van beide onder een en hetzelfde waterschapsgezag voor beider belangen dienstig kon zijn, terwijl de bepalingen van het verveningsreglement, wat het administratief gedeelte betrof, zoo onvolledig en verouderd waren, dat Dijkgraaf en Hoogheemraden, als belast met het toezicht daarop, deze verlangden vervangen te zien door die van een gewoon beheer op denzelfden voet als de overige Zuid-Hollandsche polders, met behoud alleen in het bijzonder reglement voor den nieuwen polder van hun toezicht op de verdere uitvoering van het plan van droogmaking en verkaveling en hetgeen daarop toen nog betrekking had, zoolang namelijk de droogmaking en verkaveling nog niet waren afgeloopen, en overname in dat reglement, alsmede in dat van *Reeuwijk*, van enkele bepalingen der concessie, met welke, als van financieelen aard, niet scheen te mogen worden gebroken.

Gedeputeerde Staten konden zich met deze denkbeelden geheel vereenigen,

bij Statenbesluit van 17 November 1891 n°. XII [1]), de veenderij *Broek-en Vettenbroek* werd afgescheiden van den polder *Reeuwijk*, tot welks ·bied zij tot dusver behoorde, en als *polder* gebracht onder een afzon-bijzonder reglement, dat goedgekeurd werd bij K. B. van 11 Januari . 24 (B. P. B. n°. 930).

ldels was omstreeks dienzelfden tijd de ringdijk geheel voltooid en de drooggemaakt. In 1890 werd het nog nader te beschrijven stoom-gesticht; in 1891 werd het in werking gesteld. In hetzelfde jaar werd ıvang gemaakt met de verkaveling en het schieten der tochten en welk werk in 1892 gereed kwam.

ıij ondervond de polder zeer veel last van kwelwater, dat onder den en de ringvaart heen, door de bonklaag, uit de nabij liggende plassen roogmakerij drong. Dien last ondervindt hij nog thans, en wel in hevige let kwelwater maakt de drooghouding uitermate kostbaar en bezwarend, fs, dat, niet alleen het droogmakingsfonds, vóór de droogmaking nog nde *f* 235.000.— nominaal inschrijving op het 2½ % grootboek, thans geheel is opgemaakt, doch het, ter bestrijding der kosten, noodig is ɘn, een buitengewonen omslag in den polder te heffen van *f* 30.— per et behoeft geen betoog, dat de opbrengst der gronden die zware lasten ıs goed kan maken. In dezen toestand, die hoe langer hoe dreigender en de drooghouding financieel nagenoeg onmogelijk maakt, kan slechts ring komen, wanneer tot uitvoering zullen worden gebracht de plannen ogmaking van den *Admiraal Zoutmanspolder*, in welke droogmakerij *lden en Vettenbroek* zal worden begrepen, en waarover bij de beschrij-n den polder *Sluipwijk* het een en ander is medegedeeld.

.ngdijk moet volgens de laatste polderkeur eene kruinsbreedte hebben 0 M. bij eene hoogte van 1.30 M. ÷ A. P. voor den *oostdijk* en van . ÷ A. P. voor de overige dijken. Hij wordt onderhouden door den die recht van aardhaling heeft. Plaatselijke verzakkingen en ondiepten echter door de eigenaars worden aangevuld. Terloops zij aangemerkt, afmetingen der dijken in de vroegere veenreglementen belangrijk r waren voorgeschreven.

maling der droogmakerij geschiedt door een stoomgemaal, staande aan delijken rand van *Vettenbroek* en uitslaande op de *Vogelzangsche wa-*olderwater van *Reeuwijk*. Het loozingsrecht der veenderij op den pol-*uwijk* was reeds verkregen bij eene overeenkomst tusschen de verve-den polder den 22 Juni 1842 gesloten en den 3 October d.a.v. door ıf en Hoogheemraden van *Rijnland* goedgekeurd. Dit loozingsrecht, dat de droogmaking van kracht zou blijven, werd bestendigd bij art. 2 : nieuwe bijzondere reglement (evenzeer opgenomen in het bijzonder

---

[1]) Prov. Staten; Herfstverg. 1891 blz. 60 vlg.

reglement van den polder *Reeuwijk*). Volgens deze regeling heeft de polder het recht zijn water door alle hem dienstig te achten middelen te loozen op *Reeuwijk*, wanneer en zoolang aan dezen de uitmaling op *Rijnland's* boezem niet is belet, en zulks tegen betaling telken jare aan den polder *Reeuwijk* van het bedrag van den voor het betrokken jaar in dien polder vastgestelden omslag, vermenigvuldigd met het getal der in *Broekvelden en Vettenbroek* omslagplichtige hectaren. Uit de polderrekeningen blijkt intusschen, dat de aan *Reeuwijk* betaalde omslag niet berekend pleegt worden naar het aantal *omslagplichtige* H.A., maar naar de *totale* oppervlakte van *Broekvelden en Vettenbroek*, zijnde 189.64.10 H.A. De gewone *Reeuwijksche* omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3.—, *f* 3.—, *f* 3.—, *f* 3.30 en *f* 3.— per H.A.

Behalve genoemde bijdrage aan *Reeuwijk* was de polder, volgens art. 2, al. 2 van het bijzonder reglement, verplicht, tot 5 jaren nà voltooide droogmaking, eene som van *f* 10.000.—, reeds aangewezen in de wijziging van art. 27 der Concessie tot vervening van 4 November 1810, welke wijziging bij besluit van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* van 3 October 1842 was goedgekeurd, steeds ter beschikking van Dijkgraaf en Hoogheemraden voornoemd te houden, die daarover beschikken konden tot vinding en goedmaking der kosten, die tijd en omstandigheden mochten noodig maken, om ter verbetering van den waterstaat van den polder *Reeuwijk*, in verband met de droogmaking van *Broekvelden en Vettenbroek* aan te wenden. Na verloop der bedoelde 5 jaren was die som, voor zooverre zij nog aanwezig was, weder ter beschikking van den polder.

Het stoomgemaal bestaat uit twee niet direct werkende hevelcentrifugaalpompen, ieder gedreven door een afzonderlijk stoomwerktuig van hooge drukking, met condensatie en expansie, en gevoed door twee stoomketels ingericht voor 5 atmospheren overdruk.

De machinekamer is binnenwerks lang 9.60 M. en breed 7.30 M., het ketelhuis resp. 9.60 en 5.70 M.

De horizontale werktuigen hebben te zamen een vermogen van 40 P.K., overeenkomende met een opbrengst van 17 M³ water per minuut, bij eene opvoerhoogte van 5.30 M. voor iedere pomp. De zuig- en afvoerbuizen hebben eene binnenwerksche middellijn van 0.55 M. De onderkant der zuigbuizen, welke uitmonden in een beschoeiden houten zuigput, ligt op 7 M. ÷ A.P. De afvoerbuizen monden uit in een met schotbalken afsluitbaren gemetselden stortput, wijd 1.70 M. en lang, binnenwerks, 5.00 M. De laagste stand van het buitenwater, waarbij de uitmonding der afvoerbuizen nog geheel onder water blijft, is 1.80 M. ÷ A. P.

De fundeering van het machinegebouw ligt op 3.00 M. ÷ A. P., de vloer der machinekamer op 2.00 M. ÷ A. P.

Elk der twee cylindervormige stoomketels is voorzien van een vuurgang met 4 Gallowaybuizen. De hoofdafmetingen zijn:

lengte buitenromp	. . . .	6.00 M.
middellijn idem	. . . .	1.80 „
middellijn vuurgangen	. . . .	0.80 „
middellijn Gallowaybuizen, inwendig	. . .	0.20 „
lengte vuurhaard	. . . .	1.60 „

Plannen zijn (1904) aanhangig, om een der twee stoomwerktuigen te ver-ngen door een gasmotor, waarmede men meent eene niet onaanzienlijke sparing der uitgaven te zullen verkrijgen.

Hoewel de pompen zijn ingericht voor eene maximum-opvoerhoogte van 30 M., berekend naar een hoogste polderpeil in *Reeuwijk* van 1.30 M. ÷ A. P. van een laagste peil in de droogmakerij van 6.60 M. ÷ A. P., is dit zomer-il in de polderkeur bepaald op 6.00 M. ÷ A. P., met bijvoeging dat, zoo odig en doenlijk, tot op 0.30 M. daaronder zal kunnen worden gemalen. polder behoort dus tot de zeer diepe droogmakerijen in *Rijnland* en is op oogenblik zelfs de diepste.

De inwendige inrichting der droogmakerij is uitgevoerd naar een door Dijk-af en Hoogheemraden van *Rijnland* den 30 Juni 1888 goedgekeurd plan; uitvoering is mede onder toezicht van dat college geschied, welk toezicht m is voorbehouden gebleven in art. 3 van het bijzonder polderreglement.

In overeenstemming met het droogmakingsplan maken thans de beide ge-elten *Broekvelden* en *Vettenbroek*, vroeger gescheiden door den z.g. *Kooidijk*, zamen den geheelen polder uit. De *Ruigekade* is, evenals de daarmede enwijdig loopende oostelijke ringdijk en de tusschen beiden liggende ring-oot, eigendom van den polder. De *Ruigekade* is door dammen met den ngdijk verbonden, waardoor de ringsloot, ter lengte van ongeveer 1630 M., ngs dat gedeelte niet meer in gemeenschap is met het polderwater van *eeuwijk*; langs dat gedeelte behoeft de ringdijk dan ook een minder hoogen aterstand te keeren en is hij evenredig lager.

De hoofdtocht doorsnijdt het deel *Broekvelden* van het westen naar het oosten het deel *Vettenbroek* van het noorden naar het zuiden tot aan het stoomgemaal, heeft eene totale lengte van ongeveer 3050 M. In het midden van het deel *ettenbroek* loopt nog, den hoofdtocht haaks kruisende, een dwarstocht van west ar oost. De scheidingsslooten in de richting van zuid naar noord zijn, bijna eral volgens de oude perceelscheidingen, door den polder gemaakt, evenals binnenbermsloot langs den ringdijk rondom den geheelen polder en de oten aan weerszijden van den *Kooidijk* en den na te noemen *Nieuwen weg*.

Tot toegang naar de verschillende perceelen dienen:

de wegen langs de binnenbermen van den zuidelijken dijk van *Vettenbroek* van den noordelijken, westelijken en zuidelijken dijk vau *Broekvelden*;

de *Kooidijk*, en

de *Nieuwe weg*, die ongeveer in het verlengde van den *Zoetendijk*, van zuid ar noord door *Broekvelden* loopt.

De drie in de richting van west naar oost loopende wegen zijn doorgetrokken, dwars over de *Ruigekade*, tot aan den daarmede evenwijdig loopenden *Laixdijk* of *-weg*, een openbare weg.

Zoowel in den *Kooidijk* als in den *Nieuwen weg* liggen over den hoofdtocht vaste bruggen.

Bij den hoek van den *Kooidijk* en den *Nieuwen weg* geeft een draaiplank over de ringsloot verbinding met den *Zoetendijk*. Bovendien ligt aan het oosteinde van de *Sluipwijksche Sloene*, nagenoeg tegenover het midden van den zuidelijken dijk van *Broekvelden*, eene ophaalbrug over de ringsloot, toegang gevende tot en van den *Ouden* weg.

Duikers liggen: één in het zuideinde van den *Nieuwen weg* voor de binnenbermsloot en drie, buiten de droogmakerij, in de dammen tusschen den ringdijk en de *Ruigekade*; deze laatsten zijn voorzien van schuiven.

Eigendom van den polder zijn: het stoomgemaal met toebehooren, de hoofdtocht in het deel *Vettenbroek*, de *Ruigekade*, voor zoover langs den polder gelegen, de in de richting van zuid naar noord loopende deelen van den ringdijk en van de ringsloot, de *Nieuwe weg* met eene daaraan gelegen losplaats en, merkwaardigerwijze, de *zuidelijke* helft van de *Vogelzangsche watering* (de noordelijke, aan den polder grenzende helft is eigendom van den polder *Reeuwijk*).

Behalve het stoomgemaal en de ringdijk zijn in onderhoud bij den polder de tochten, de bruggen, de duikers en de wegen. De zorg voor een en ander is in art. 3 van het bijzonder reglement uitdrukkelijk aan het polderbestuur opgedragen.

De overige slooten zijn in onderhoud bij de aangrenzende eigenaars. De keur geeft de noodige voorschriften omtrent hunne afmetingen.

Er wordt in den polder geheven een *gewonen* en een *buitengewonen* omslag. Het bedrag dier omslagen en het getal omslagplichtige H.A. bedroegen in de jaren 1898—1902 als volgt:

Jaar.	Aantal omslagplichtige H.A.	Omslag per H.A.	
		gewoon.	buiten-gewoon.
1898	172.82.32	*f* 4.40	*f* 10.—
1899	172.82.32	„ 3.40	„ 10.—
1900	172.82.27	„ 3.30	„ 30.—
1901	172.82.27	„ 3.30	„ 30.—
1902	172.82.27	„ 4.—	„ 30.—

dom van omslagen wordt, volgens art. 8 van het bijzonder Reglement,
n door:
ndommen van den polder;
bare wegen en paden, als zoodanig op den legger vermeld;
meene en bijzondere begraafplaatsen; en
den aan denzelfden eigenaar of dezelfde eigenaren toebehoorende, welke
nlijk eene oppervlakte van minder dan 5 aren bevatten.

polderbestuur bestaat thans uit een Voorzitter en twee Poldermeesters;
telt te *Zwammerdam*.

r verdere bijzonderheden uit den tijd vóór de invoering van het nieuwe
lere reglement, wordt verwezen naar de beschrijving van polder *Reeuwijk*
ven.

polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1897.

DE BINNENPOLDER.

Gemeente: *Zwammerdam.*

Febr. 1904.

T. K. 442, 443. W. K. Utr. 3.

Binnenpolder onder *Zwammerdam*, ook wel *Dampolder* genoemd, wordt nsd: aan de oostzijde door den *Hoogen Rijndijk*, die, als straatweg, onder r staat van het Rijk, aan de noordwestzijde door de *Damkade*, keerende vater van den polder *Steekt* (de sloot benoordwesten die kade vormt tede scheiding tusschen de gemeenten *Alphen* en *Zwammerdam*) en, over afstand, dat van den polder *Rijneveld*; aan de westzijde door dezelfde *ade*, keerende hier het blok *de Wijk* van den polder *Reeuwijk* tot aan *de*; aan de zuidzijde door de *Warmoeskade*, keerende de *Wonnewatering*, water van *Reeuwijk*, en aan de zuidoostzijde door eene eigen kade nde den molenboezem, zoowel vóór als achter het stoomgemaal, van den *Reeuwijk* tot aan den *Rijndijk*. Aan de noordelijke punt van den ligt de bebouwde kom van *Zwammerdam*, die echter grootendeels buiten ldergrens ligt.

alve de na te noemen molenboezem springen nog twee boezemslooten aarten uit den *Rijn* in den polder in. Deze vaarten zijn omkaad en bon in den *Hoogen Rijndijk* afsluitbaar door keersluisjes, welke elders [1]) reven zijn onder de namen van sluis *in Damme*, sluis *van Wittelust* en *van Dobben*. De twee eerstgenoemde sluisjes zijn in onderhoud bij particu-, het laatstgenoemde bij het *Rijk*. De polderkeur schrijft voor, dat de ka-

---

Zie Onderafdeeling II.

den om genoemde vaarten eene kruinsbreedte moeten hebben van 1.00 M. en eene hoogte van 0.10 M. ÷ A.P. Gelijke hoogte wordt voorgeschreven voor de keerdeuren der sluisjes; deze staan echter ook onder *Rijnland's* verordening op het peilmalen, welke eene hoogte van 0.50 M. + A. P. voorschrijft.

De polderkaden, behalve de *Hooge Rijndijk*, worden door het polderbestuur onderhouden en moeten, volgens de keur, voldoen aan de volgende afmetingen: langs den polder *Steekt* en verder zuidwaarts tot aan de *Zijde*: breedte onder aan den teen 3.50 M. en op de kruin 2.50 M.; van de *Zijde* tot aan het *Reeuwijksche* verlaat naast het stoomgemaal van *Reeuwijk*, breedte onder aan den teen 2.50 M. en op de kruin 1.00 M.; kruinshoogte langs beide vakken: 1.07 M. ÷ A. P.; van af het *Reeuwijksche* verlaat tot aan den *Rijndijk*, d.i. langs de westzijde van den *Reeuwijkschen* voorboezem: breedte onder aan den teen 3.00 M. en op de kruin 1.00 M.; kruinshoogte 0.13 M. + A. P.

De geheele polder is groot ruim 451 H.A. De poldermolen staat ongeveer midden in den polder en slaat, door een langen voorboezem, uit op den *Rijn*. In den *Rijndijk* ligt de z.g. sluis op *Halfweg*, die elders beschreven is [1]). Deze sluis, eigenlijk eene brug voorzien van een paar keerdeuren, was vroeger eigendom van den polder. In 1850 werd de *brug*, met bijbetaling van *f* 450.— in eigendom en onderhoud overgedragen aan het Rijk doch de *sluisdeuren* bleven in onderhoud bij den polder. De bemaling geschiedt door een windscheprad-molen. Het scheprad heeft een middellijn van 5.90 M.; de breedte der schoepen bedraagt 0.58 M.; het hart van de wateras ligt op 0.26 M. + A. P. en de bovenkant van den opleider op 1.47^5 M. ÷ A. P.

Het polderpeil is in de keur bepaald op 1.87 M. ÷ A. P. Hoofdwaterleiding is de *Binnenwetering*, die den geheelen polder van het noordwesten, langs den molen, naar het zuidoosten doorsnijdt. Zij wordt, evenals de andere scheislooten in den polder, onderhouden door de aangelanden op in de keur voorgeschreven afmetingen.

Waterinlating in den polder geschiedt slechts ter ververschíng van enkele slooten en gronden door particuliere, behoorlijk afsluitbare, duikers; zij mag slechts plaats hebben met schriftelijke toestemming van het bestuur en wel op Dinsdag en Vrijdag van 10 tot 1 ure, ten ware het bestuur om bijzondere redenen afwijking toestaat.

De polder wordt van het noordwesten naar het zuidoosten doorsneden door den spoorweg *Leiden—Woerden*, die den voorboezem van den molen kruist met eene 3.00 M. wijde brug. In de spoorbaan liggen de noodige (volgens de topografische kaart 19, waarvan 8 ten noorden en 11 ten zuiden van den molenboezem) doorgangen tot watergemeenschap. Het station *Zwammerdam* ligt nog binnen den polder, nabij den noordwestelijken rand.

De *binnenpolder* is nog betrokken in het onderhoud van de ophaalbrug over

---

[1]) Zie Onderafdeeling II.

ijn te *Zwammerdam*. Deze brug werd van oudsher onderhouden voor ie helft door *Rijnland* en voor de andere helft door het Grootwater- van *Woerden*; het bruggedek was ten laste van het Ambacht *Zwam-n* en het aardwerk ten laste van *Nieuwkoop*. Reeds in 1541 en, later 1589 had op dezen voet eene algeheele vernieuwing der brug plaats. endom der brug werd in later tijd geacht aan den *Dam- of Binnen-* te behooren, die dan ook de bruggelden genoot. Geschillen omtrent plichting tot onderhoud hadden herhaaldelijk, o. a. in 1834, 1840 en laats. Bij deze laatste gelegenheid weigerden het gemeentebestuur van *erdam* en het bestuur van den *Binnenpolder*, op wie het onderhoud et bruggedek inmiddels, ieder voor de helft, was overgegaan, over te ot het voor hunne rekening opnemen van dat dek, noodig voor eene *Rijnland* en *Woerden* voorgenomen herstelling der brug. Dit gaf aan- tot eene minnelijke schikking, neergelegd in eene den 20 Mei 1858 n de betrokken besturen gesloten overeenkomst, waarbij de eigendom ug en de verplichting tot het geheele onderhoud met inbegrip van het de hoofden op *Rijnland* en *Woerden*, ieder voor de helft, werd over- en tegen uitkeering aan ieder, zoowel door de gemeente als door den van eene jaarlijksche bijdrage van *f* 5.— [1]). Deze toestand is sedert jzigd gebleven.

opzichte van het betalen van *Rijnland's* bundergeld verkeert de *Bin-ter* in eene exceptioneele positie. Eene historische uiteenzetting [2]) is at begrip dier positie noodzakelijk.

494 is de *Binnenpolder van Zwammerdam*, op zijn verzoek om op den mogen uitmalen, onder de jurisdictie van *Rijnland* gekomen. Dit had onder de belofte des polders, dat elke morgen *zal om dat anderde jaar alzoo als na de Privilegiën van Rijnlands*, en voorts dat men *alle jaars* ons en onze nacomelingen) zou gâren tot onzen kosten 3 *groot 's jaars morgen*, en ook om *'t anderde jaar 4 penningen van de morgen*.

jds bestond de polder nog uit den tegenwoordigen, eigenlijken *Binnen-* en uit het blok genaamd de *Droone*, dat, ter oppervlakte van onge- 9 H.A. thans ten zuidoosten daarvan gelegen is en ingesloten wordt en *Reeuwijkschen* molenboezem, den *Hoogen Rijndijk*, den *Ouden Bo-fschen dijk* en de *Wonnewatering*.

een den 29 September 1624 tusschen den *Binnenpolder* en den polder *ijk en Broekveld* gesloten contract, zijn die landen, ter grootte van rgen 4½ hond, met goedvinden der eigenaars, van den *Binnenpolder*

---

[1]) ie Not. V. V. van *Rijnland* 1858, blz. 26, vlg. en M. v. T. op de begrooting van *Rijn-* volgn[r] 106 en 180.

[2]) ntleend aan de Not. V. V. v. *Rijnland* 1861, blz. 466 vlg. en M. v. T. op de begrooting *land* ad volgn[r] 191.

overgegaan naar den polder *Reeuwijk en Broekveld*; zij behooren dan ook nog thans tot den polder *Reeuwijk*. Bij dit contract, goedgekeurd door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland*, werden die landen ontlast van alle polderlasten van den *Binnenpolder*, en belast met die van *Reeuwijk en Broekveld*, maar zij bleven verplicht, met den *Binnenpolder*, te betalen „het Spaarendamsgeld of te hoog morgengeld, daarop die van den Binnenpolder bij „Rijnland zijn ingenomen, tot 1 st. 8 penn. de morgen en 1 duit tot pengeld, „volgens 't bescheyt daarvan zijnde." Tot 1829 is daarop door den *Binnenpolder* en de daarvan in 1624 afgescheiden *Droonen* steeds aan *Rijnland* 7½ cent per morgen betaald. Die betaling geschiedde door het polderbestuur van den *Binnenpolder*, hetwelk, volgens het bescheyt van 1494 dat morgengeld te zijnen koste inde.

Op grond van een contract, den 25 April 1827 aangegaan ter nadere uitvoering eener overeenkomst van 20 November te voren en bekrachtigd bij K. B. van 19 Februari 1827 n°. 132, werd die betaling van 7½ cents sedert 1829 vervangen door eene van 50 cents per morgen.

Tot dit contract gaf het volgende aanleiding:

„In 1820 oordeelde Rijnland, dat de kostbare en toch voordeelige verbete- „ringen die zijne uitwatering had ondergaan, het onbillijk deed zijn, dat lan- „den, welke daarvan partij trokken, zouden blijven volstaan met eene vaste „retributie, gelijkstaande met den gemiddelden omslag van 3 eeuwen vroeger. „Rijnland gaf daarom aan het bestuur van den Binnenpolder te kennen, ook „aanspraak te maken op den gewonen omslag.

„Dit bestuur weigerde met beroep op het bescheyt van 1494, krachtens „hetwelk die polder bij Rijnland tegen de genoemde vaste retributie was in- „gelijfd; een bescheyt, dat van contractueelen aard en dus onverbreekbaar was.

„Rijnland scheen zich dan ook ten dezen van de tusschenkomst der regter- „lijke magt, naar welke Gedeputeerde Staten het verwezen, weinig goeds voor „te stellen. Het vermeed die tusschenkomst in te roepen of van de zijde van „het polderbestuur te provoceeren; maar wendde zich tot het Koninklijk gezag, „met verzoek aan het bestuur van den Binnenpolder de verpligting op te leg- „gen om in de gewone Rijnlandsche lasten te deelen.

„Het behoeft geen betoog dat het Koninklijk gezag daartoe volkomen on- „bevoegd was. — Het heeft dan ook ten deze de handen niet gebrand, of- „schoon het de billijkheid erkende, dat gelijke baten gelijke lasten moeten „meêbrengen; — doch het heeft zijn zedelijken invloed met klem aangewend „om het bestuur van den Binnenpolder te bewegen bij minnelijke overeen- „komst de zaak opnieuw te regelen.

„Niettegenstaande herhaalde pogingen, schrifturen en conferentiën zonder „tal, heeft het polderbestuur 6 jaren lang aan dien invloed weerstand geboden, „sterk als het was door het contract van 1494.

„Eindelijk evenwel is het, naar aanleiding van wat is ons onbekend, voor

„diens invloed gezwicht, en kwam de overeenkomst van 1827 tot stand; eene „overeenkomstig, die, geheel overtollig en zonder dat dit aan haar eenige „meerdere kracht geeft, door den Koning werd goedgekeurd" [1]).

Bij besluit der Vereenigde vergadering van *Rijnland* van 29 October 1861 n°. XIV [2]) is de omslag herleid naar aanleiding van de betaling per *hectare* in stede van per *morgen*, en alzoo gesteld op *f* 0.5867 per hectare. Hij wordt thans betaald over een onveranderlijk aantal van 478.09.78 H.A., overeenkomende met 561 morgen, zijnde de oppervlakte, welke de *Binnenpolder* en de *Droonen* te zamen, volgens eene in 1666 verrichte hermeting, besloegen. De inning der bijdragen geschiedt vanwege het bestuur van den *Binnenpolder*, hetwelk de som in haar geheel in handen van *Rijnland's* rentmeester stort.

De gewone polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 steeds *f* 3.— per H.A. en werd geheven over 451.03.53 H.A.

Het polderbestuur bestaat uit een Schout en twee Poldermeesters.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 November 1858 n°. IV [3]), goedgekeurd bij K. B. van 27 November d.a.v. n°. 61 (B. P. B. n°. 253). Een vroeger reglement was geapprobeerd geworden door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* den 10 December 1831. In dit reglement werd bij ministerieel besluit van 24 Mei 1837, namens den Koning nog in zooverre wijziging gebracht, dat aan den ambachtsheer van *Zwammerdam* het recht van benoeming der poldermeesters werd toegekend.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE POLDER STEEKT.

Gemeente: *Alphen.*

Nov. 1904.

T. K. 423, 442. W. K. Utr. 3.

De polder *Steekt* grenst aan de zuidoostzijde aan den hierboven beschreven *Binnenpolder* waarvan hij door de tot dien polder behoorende *Damkade*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Alphen* en *Zwammerdam* gescheiden wordt.

Aan de noordzijde wordt de polder begrensd door den *Hoogen Rijndijk* die hem scheidt van eene smalle strook oeverland langs den *Rijn*, aan de westzijde door de *Gouwe* en aan de zuidzijde door de eigen *Toegangs-* of *Alpherkade*, scheidende van den polder *Rijneveld*, en, voor het oostelijk deel, langs

---

[1]) Not. V. V. v. *Rijnland*; 1861, blz. 468—469.

[2]) Not. V. V. v. *Rijnland* 1861, blz. 466 vlg. en 431 vlg.

[3]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1858, blz. 23 vlg.

het blok *Spoelwijk* van dien polder, tevens de grensscheiding vormende tusschen de gemeenten *Alphen* en *Reeuwijk*.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van omstreeks 600 H.A.

Vanuit den Rijn springen drie boezemvaartjes een eindweegs zuidwaarts den polder in, als: eene vaarsloot naar een houtzaagmolen, de voorboezem van den na te noemen poldermolen en eene vaart naar eene boerenwoning aan de zuidoostelijke grens. In den *Hoogen Rijndijk* zijn deze wateren afsluitbaar door sluisjes, welke in Onderafdeeling II onder de namen van sluis van *Nijverheid*, *Steektersluis* en sluis van *Hubert* beschreven zijn. Het eerstgenoemde sluisje werd in 1843 gebouwd [1]) en is, evenals de sluis van *Hubert* bij particulieren in onderhoud, die tevens belast zijn met het onderhoud der kaden rondom de vaarslootjes. De *Steektersluis* is, met den voorboezem en zijne wederzijdsche bekadingen, in onderhoud bij den polder.

De kaden rondom de inspringende boezemwateren moeten volgens de polderkeur eene kruinshoogte hebben van 0.10 M. ÷ A. P. bij eene kruinsbreedte van 1.00 M.

De kade langs de *Gouwe* wordt, krachtens de in 1898 afgekondigde, in Onderafdeeling III behandelde *Verordening op de Gouwekaden*, door de provincie *Zuid-Holland* onderhouden tegen eene jaarlijksche uitkeering door den polder van een bedrag van *f* 200.—

De *Toegangskade* tusschen de *Gouwe* en de *Damkade*, langs den zuidelijken polderrand, moet door onderhoudsplichtige aangelanden onderhouden worden op eene kruinshoogte, welke in de keur bepaald is op 0.80 M. boven het straks te noemen polderpeil bij eene breedte van minstens 2.00 M. op dat peil. In de werkelijkheid wordt echter met eene hoogte van 0.60 M. boven polderpeil genoegen genomen. Op het oostelijk uiteinde der *Toegangskade*, van af de *Ruigekade*, die de westelijke grens vormt van het blok *Spoelwijk* in den polder *Rijneveld*, tot aan de *Damkade* moet een behoorlijk begaanbaar pad van minstens 1.00 M. breedte onderhouden worden.

De polder wordt van zuid naar noord, ongeveer in het midden zijner lengte, doorsneden door het *Goudsche rijpad*, eigendom der gemeente *Gouda*, zijnde een kunstweg die den *Reijerskoopschen weg* tegenover *Boskoop* vereenigt met den straatweg langs den *Hoogen Rijndijk*. De straks te noemen *Molenwetering* is in dien weg overbrugd.

Het noordelijk deel des polders wordt van west naar oost doorsneden door de spoorweglijn *Leiden—Woerden*. Een aantal duikers of bruggen onderhouden de watergemeenschap, als, volgens de topografische kaart, eene brug in den molentocht, zeven duikers ten westen en vier duikers ten oosten van dien molentocht.

---

[1]) *Rijnland's* N.A. Loq' 4, n°. 30.

ler wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren as en aande in het noordelijk polderdeel, iets ten noorden van den spoor- oor den boven reeds genoemden, ongeveer 500 M. langen voorboezem op den *Rijn*. De hoofdafmetingen zijn:

vlucht der wieken	26.36 M.
middellijn scheprad.	6.25 „
breedte der schoepen	0.54 „
hartlijn wateras	0.44 „ + A. P.
bovenkant opleider	1.70 „ ÷ „ „

Rijnland's laatstelijk in 1899 vastgestelde Verordening op het *Peil-* de molen seinmolen voor bereikt maalpeil voor den *Binnenpolder*, r *Steekt* zelve en voor het stoomgemaal van polder *Reeuwijk*. Voor geven geniet de molenaar eene jaarlijksche bezoldiging van *f* 50.— t *Rijnland's* kas [1]).

had de polder nog een molen welke op de *Gouwe* uitsloeg en zich an het westelijk uiteinde van de straks te noemen *Molenwetering*. en werd echter in 1824 geamoveerd [2]).

lerpeil is in de keur bepaald op 1.80 M. ÷ A. P.

aterleiding is de *Molenwetering* welke den polder met eenige bochten eheele lengte von west naar oost, iets ten zuiden van den spoorweg en de daaruit ontspringende *Molentocht*, ook wel genaamd *Achter-* te noordwaarts naar den molen voert. Deze waterleidingen worden, overige schei- en binnenslooten in den polder, door de aangelande op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden.

Toegangskade bevindt zich een schuifduiker, die den polder *Steekt* polder *Rijneveld* in verbinding kan brengen. Een dergelijke duiker ich eveneens in de waterkeering tusschen *Rijneveld* en den *Ver- polder aan de oostzijde van de Gouwe*. Die duikers dienen tot weder- ulpverleening door de drie polders onderling bij hoog water. Die ning is, naar het schijnt, niet contractueel geregeld, doch berust op oonte, welke gewoonte medebrengt, dat de polder die hulp verleent ndere polders een zeker bedrag ontvangt, berekend naar het aantal benevens eene zekere schadeloosstelling voor den molenaar of ma- ene dergelijke hulpverleening had nog in 1903 door den *Vereenigden* ats, waarvoor deze van *Steekt* eene bijdrage ontving van *f* 275.— *f* 32.— voor den machinist. De duiker in de *Toegangskade* wordt en door polder *Steekt*, die in den *Groenen weg* tusschen *Rijneveld* ereenigden polder door polder *Rijneveld*.

I. v. T. op *Rijnland's* begrooting, ad volgn^r 126c.
ad's N. A. Loq^t 4, n°. 4.

Waterinlating heeft, zoo noodig, plaats door openzetting van de molenwachtdeur.

Omtrent het gebruik van particuliere inlaatduikers tot ververschiug van stoepslooten geeft de keur de noodige voorschriften. Het leggen van nieuwe inlaatduikers en het bezigen van werktuigen tot opvoering van water is onderworpen aan de schriftelijke toestemming van het Bestuur.

Langs den binnenberm van de *Gouwekade* onderhoudt de polder eene losplaats voor schuiten in den polder.

Het polderbestuur bestaat uit een Dijkgraaf en vier Poldermeesters.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 1.10, *f* 1.60, *f* 1.60, *f* 1.60 en *f* 1.70 per H.A. en werd in de twee eerstgenoemde jaren geheven over 658.21.67 en in de drie laatstgenoemde over 657.98.27 H.A.

Vrijdom van omslagen is toegekend aan de kaden, die het eigendom des polders zijn.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n°. 306).

Zooals bij de beschrijving van polder *Rijneveld*, hierboven, is uiteengezet, vormden *Steekt* en *Rijneveld* voorheen éene landstreek onder den naam van de *Oostzijde van Alphen*. Deze landstreek verkreeg in 1360 bij handvest van AELBRECHT VAN BEIEREN een watergang naar den *IJssel*. Deze watergang geraakte later echter weder in onbruik en werd allengs verstopt, verveenden vergraven. Zij leeft nog thans in de herinnering voort onder den naam van de *Alphens* (zie bij polder *Rijneveld*). Een deel dier *Alphens* langs de oostzijde van *Spoelwijk* en van polder *Middelburg* is nog gemeenschappelijk eigendom der beide polders. De inkomsten en uitgaven uit dit gemeenschappelijk bezit voortvloeiende worden afzonderlijk geadministreerd en de baten over *Steekt* en *Rijneveld* verdeeld in verhouding van 659.98.27 en 286.29.35 H.A. Deze administratie schijnt contractueel niet geregeld te zijn, doch te steunen op oude herkomsten; ook de opbrengst van de, evenwel eigendom van *Rijneveld alleen* zijnde, *Ruigekade*, welke het blok *Spoelwijk* van het eigenlijke *Rijneveld* afscheidt, wordt van oudsher op dezelfde wijze in de administratie begrepen.

De afscheiding tusschen *Steekt* en *Rijneveld* heeft, volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [2]) plaats gehad in 1582, hetgeen hij blijkbaar afleidt, uit het feit dat polder *Steekt*, die wellicht zijn naam ontleent aan *Steekede*, zijnde de oude benaming voor *Zwammerdam* [3]) in 1583 zijne eerste rekening bij *Rijnland* inzond [4]), en dus toen reeds als afzonderlijke polder bestond. Vermoedelijk wer-

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30 vlg.

[2]) Dl. II, blz. 221.

[3]) Vlg. FRUIN's verspreide geschriften; Deel VI, blz. 181.

[4]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 249.

ook de molens op den *Rijn* en de *Gouwe* gesticht; op de kaart van AR (1610—15) komen beide molens reeds voor. Zooals wij bij diens ing hebben medegedeeld, volgde de inlijving van *Rijneveld* bij *Rijn-* 1602.

derkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1901.

DE POLDER KERK EN ZANEN.

Gemeente: *Alphen.*

Mei 1904.

T. K. 423, 442. W. K. Utr. 3.

der *Kerk en Zanen* wordt begrensd: aan de noord- en noordoostzijde *Rijn*, die, langs *Oudshoorn* ten noorden en *Alphen* ten zuiden, tegen- stgenoemde plaats eene wijde bocht maakt; aan de oostzijde door de an af de *Gouwe sluis* tot aan de *Baanwegsche wetering*; aan de zuid- r de korte *Baanwegsche wetering*, ten noorden langs den polder *Nesse*, e uitwatering van den polder *Rietveld* (onder *Alphen*) tot aan den n de schutsluis van dien polder, en aan de westzijde eerst door de *kade* loopende beoosten en benoorden langs genoemden polder en loor de *Copieren-* of, verbasterd, *Gekopieerde-* of *Papierenkade.* Deze ormt, zooals bij de beschrijving van den polder *Nesse*, hierboven, is eeld de waterkeering, waarmede *Hazerswoude* van *Alphen* gescheiden j werd in 1521 door *Rijnland* gelegd; de grensscheiding tusschen meenten loopt er ten westen langs.

verlanden langs den *Rijn* buiten den *Hoogen Rijndijk* en buiten de het *Kanaal achter Alphen* [1]) liggen buiten de poldergrens. Binnen nzen beslaat de polder eene oppervlakte van 892.23.95 H.A.

der behoort tot de oudsten in *Rijnland.* Hij zond reeds in 1542 zijne bij *Rijnland* in [2]). Destijds bestond hij echter uit twee afzonderlijke en wel, zooals op de kaarten van BALTHASAR (1611—15) en van DOU uidelijk is te zien, uit den *Grooten West-Mole-polder* ten noorden en *e-polder* ten zuiden. Eerstgenoemde polder sloeg zijn water uit oor- jk onmiddellijk op den *Rijn* en later op het *Kanaal* achter *Alphen* loor op den *Rijn*, en zulks door een langen voorboezem, die in zijne ng in het kanaal achter *Alphen* afgesloten is door eene keersluis in *gen Rijndijk*, die ter plaatse achter langs dat kanaal heenloopt. Deze

---

ver dit kanaal blz. 49, 50 en 65.

ERS VAN ENDEGEEST, Deel II, blz. 251.

sluis heette destijds de *Florissluis*. De *Zane-* of *Zaensche-polder* sloeg zijn water door den *Zane-molen* uit op de *Gouwe*.

Volgens consent van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* van 31 Januari 1649 [1]) werden beide polders gecombineerd. De *Zane-molen* werd afgebroken en vervangen door een grooteren, die met den molen van den *Grooten polder* de gecombineerde polders zou bemalen. De combinatie verkreeg later den naam van *Polder agter de Kerk en Zanen*, nog later dien van *Kerk en Zanen* alleen.

Langs den *Rijn* wordt de polder beschermd door den *Hoogen Rijndijk* en door de kade langs het kanaal achter *Alphen*. De kaden langs de *Gouwe* en langs de *Baanwegsche wetering* worden, ingevolge de *Verordening op de Gouwekaden*, vastgesteld bij Statenbesluit van 16 November 1897, goedgekeurd bij K. B. van 3 Januari 1898 no. 19 (Prov. Blad van 1898 no. 7) onderhouden door de provincie tegen eene jaarlijksche uitkeering van *f* 195.— door den polder [2]). Eindelijk worden van de binnenkaden die langs den polder *Rietveld* onderhouden door de eigenaars. De *Copierenkade* is eigendom van den polder.

Langs den *Rijn* springen een aantal boezemwatertjes in den polder een eindweegs in, als:

1°. een vaartje naar de hofstede *Langerode*;

2°. eene kleisloot naar de steenbakkerij *Werklust* of *Werk en Rust*;

3°. eene kleisloot naar de pannenbakkerij *Oosthoek*;

4°. de voorboezem van den *Grooten* molen, uitmondende in het *Kanaal achter Alphen*; en

5°. de spoorweghaven van *Alphen* uitmondende in den zuidwestelijken hoek van hetzelfde kanaal.

De vier eerstgenoemde wateren zijn in den *Rijndijk* afgesloten door keersluisjes, n.l, de *Langeroderssluis*, de sluis van *Werklust*, de sluis van *Oosthoek* en de *Weeshuissluis*, vroeger *Florissluis*. Men zie voor deze sluisjes verder Onderafdeeling II. De *Weeshuissluis* was, zooals wij aldaar mededeelden, vroeger in onderhoud bij *Rijnland* en *Woerden*. Nadat dit onderhoud door *Woerden* in 1895, voor zooveel zijn aandeel betrof, was afgekocht, heeft *Rijnland* het op zijne beurt bij overeenkomst van 18 Mei 1903, goedgekeurd door Gedeputeerde Staten den 9 Juni d.a.v. aan den polder overgedragen, met bijbetaling van eene afkoopsom van *f* 1294.12⁵ [3]). De voormolenboezem is, niettegenstaande de afsluiting door de *Weeshuissluis*, aan weerszijden bekaad; de kaden worden door den polder onderhouden.

De Spoorweghaven is niet door eene sluis afgesloten. Zij is dan ook geheel omkaad. Deze kade moet dus feitelijk beschouwd worden als een deel van den

---

1) *Rijnland's* O. A. Loq' 20 n°. 810.

2) Zie hierover meer in Onderafdeeling III.

3) Not. V. V. v. *Rijnland*, 1903, blz. 69 en 91.

ı *Rijndijk*. Men zie hieromtrent voorts het medegedeelde in Onderaf- Il.

ens de polderkeur moeten de boezemwaterkeerende kaden eene hoogte van 0.10 M. + A. P. en de binnenkaden eene hoogte van 0.70 M. ÷ A. P. bemaling van den polder heeft nog steeds plaats door de twee molens, zij van ouds bestonden. Zij dragen tegenwoordig in de wandeling de van *Groot-Zanen-* en *Klein-Zanen-molen*. De *Groot-Zanen-molen* slaat, :egd, zijn water door den reeds genoemden, ongeveer 460 M. langen ezem uit op het *Kanaal achter Alphen* en daardoor op den *Rijn*. De *Zanen-molen* staat aan de *Gouwekade*, ongeveer op het midden der lengte, ıt uit op de *Gouwe*. Wegens dezen molen behoort de polder feitelijk t de eerste poldergroep; hij wordt echter in overeenstemming met de ng van GEVERS VAN ENDEGEEST, bij de 4de poldergroep beschreven.

beide molens zijn achtkante windschepradmolens met ijzeren roeden, en schepraderen. De hoofdafmetingen zijn:

	Groot-Zanen.	Klein-Zanen.
vlucht der wieken.	26.70 M.	27.40 M.
middellijn scheprad	6.00 „	5.90 „
breedte der schoepen	0.52 „	0.54 „
hartlijn wateras	0.61 „ + A. P.	0.52 „ + A. P.
bovenkant opleider	1.52 „ ÷ „ „	1.47 „ ÷ „ „

polderpeil is 1.70 M. ÷ A. P. Volgens de polderkeur wordt dit peil in ınden Januari en Februari en in de eerste helft van Maart zoo na mo- in stand gehouden en mag het bestuur bij buitengewone droogte of dige regens hierin naar omstandigheden wijziging brengen.

oofdwaterleidingen zijn:

e *Alphensche* of *Piswetering*, die van het noordelijk deel des polders ırts langs den *Groot-Zanen-* naar den *Klein-Zanenmolen* loopt;

e *Zaansche wetering*, die van den noordoosthoek van polder *Rietveld* ı) eerst zuidoostwaarts loopt en daarna op korten afstand evenwijdig *Alphensche wetering* eveneens zuidwaarts naar den *Klein-Zanenmolen*

et binnen den polder gelegen deel van den *Burg Gooij* of *Burg Gooy*, de *Toegangskade* oostwaarts in de *Zaansche wetering* uitloopt;

e *Molenvliet*, die aan de *Copierenkade* begint, langs de noordzijde van *gangskade* loopt, en oostwaarts naar den *Groot-Zanen-molen* voert, en

e bermslooten langs den spoorweg *Leiden—Woerden*, die het noordelijk s polders, van het westen met eene bocht naar het zuidoosten doorsnijdt. en spoorweg liggen veertien doorgangen tot watergemeenschap.

genoemde waterleidingen moeten, evenals de overige scheislooten in den door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen ouden worden.

Waterinlating kan plaats hebben door particuliere stoepduikers en wel op Dinsdag en Vrijdag van 10 ure v.m. tot 1 uur n.m. Overigens geeft de keur omtrent dit inlaten eenige voorschriften.

De schutsluis van den polder *Rietveld*, aan de westzijde van de *Baanwegsche wetering* ligt, merkwaardigerwijze, binnen de grenzen van den polder *Kerk en Zanen*, ofschoon de keur van den polder *Rietveld* omtrent het schutten regels heeft.

In het zuidoostelijk deel wordt de polder doorsneden door het *Rietveldsche pad* of den *Nieuwen dijk*, een kunstweg die van den polder *Rietveld* (*Alphen*) noordoostwaarts voert naar den *Hoogen Rijndijk* en eigendom is van dien polder. In de *Alphensche* en *Zaansche weteringen* is die weg overbrugd.

Het bestuur, vroeger opgedragen aan een Voorzitter en zes Poldermeesters, bestaat thans uit een Voorzitter en vier Poldermeesters.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 1.30, *f* 1.70, *f* 2.—, *f* 2.20 en *f* 1.80 per H.A. en werd telkens geheven over 889.41.75 H.A. Vrijdom van omslagen wordt toegekend aan landen, — langs den *Rijn* gelegen, — die, ofschoon in den ring van den polder gelegen, daarop niet afwateren.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 2 November 1859 n°. II [1]), goedgekeurd bij K. B. van 9 December d.a.v. n°. 69 (B. P. B. n°. 367). Een vroeger reglement werd den 2 Juli 1805 door Hoogheemraden van *Rijnland* geapprobeerd.

De polderkeur werd laatstelijk in 1899 vastgesteld.

DE HOORNSCHE POLDER.

Gemeente: *Hazerswoude*.

Mei 1904.

T. K. 423, 442. W. K. Utr. 3.

Ten westen van den hierboven beschreven polder *Kerk en Zanen* en daarvan door de aloude *Copieren-* of *Gecopieerde kade* (zie bij dien polder) gescheiden, ligt aan den *Rijn* de *Hoornsche polder*.

Deze polder is evenals de polder *Kerk en Zanen* van hoogen ouderdom [2]). Hij wordt aan de westzijde begrensd door de tot den *Hazerswoudschen* boezem behoorende *Papen-* of *Geer-* of *Nieuwe vaart*, die hem van den *Oostbuurschen polder* scheidt en aan de zuidzijde door de *Dwarskade*, die hem scheidt van den polder *Rietveld* onder *Hazerswoude*.

Twee eilandvormige perceelen boezemland in de *Papenvaart*, waarvan een genaamd is de *Kikkerkamp*, liggen buiten de poldergrens.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1859, blz. 12, vlg.

[2]) Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II blz. 251 zond de polder reeds in 1591 rekening bij *Rijnland* in.

›n zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van 164.88.95 H.A. ijl de waterkeering langs de oostzijde gevormd wordt door de *Copieren-* ›vens grensscheiding tusschen de gemeenten *Hazerswoude* en *Alphen*, ›nde tot den polder *Kerk en Zanen* en langs de noordzijde door den *Rijndijk* met daarlangs gelegen rijksstraatweg van *Leiden* naar *Utrecht*, le polder aan de west- en aan de zuidzijde beschermd door eene eigen lie volgens de polderkeur eene hoogte moet hebben van minstens [. ÷ A. P., zijnde 0.25 M. boven het maalpeil, eene kruinsbreedte van en glooiingen van 1½ op 1. Deze kaden worden door de aangelande en onderhouden. De kade langs de *Papenvaart* is in onderhoud bij enaar van de woning *de Zwarte Raaf*, gelegen in den noordwestelijken oek aan den *Hoogen Rijndijk*, die, volgens een opdrachtsbrief van ›ber 1588 [1]), de verplichting tot dat onderhoud op zich heeft genomen rijstelling van gewone polderlasten voor de gronden bij zijne woning ›nde, ter grootte van 10.75.50 H.A. [2]). Nog heden worden die gronden n hoofde van polderlasten vrijgesteld.

older wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren assen len, staande in het oostelijk deel des polders en door een ongeveer langen voorboezem uitslaande op den *Rijn*. De molen heeft eene vlucht 75 M.; het scheprad heeft eene middellijn van 5.71 M. en eene schoep- van 0.38 M. De wateras ligt met het hart op 0.25 M. + A. P., de ınt van den opleider ligt op 1.50 M. ÷ A. P. De voorboezem, eigendom n polder, is ingesloten tusschen leikaden, die door den polder worden ›uden. Hij is overbrugd in den na te noemen spoorweg *Leiden—Woerden* den rijksstraatweg langs den *Hoogen Rijndijk*. De brug in laatstge- ›n weg, ook wel *Hoornsluis* genaamd, is voorzien van een paar keer- , die door den polder onderhouden worden [3]).

zomerpeil in den polder is volgens de keur 1.92^5 M. ÷ A. P. of 1.65 M. het maalpeil; het wordt instand gehouden van 1 April tot 15 December; nterpeil is 0.10 M. hooger. Het bestuur is echter bevoegd, om bijzon- nstandigheden, in den waterstand tijdelijk verandering te brengen.

ooge erven langs den *Hoogen Rijndijk* hebben bijna allen afsluitbare ikers tot inlating van versch boezemwater. Het ingelaten water mag ıikers aan de achterzijde der erven weder in den polder uitgelaten . Dit mag, volgens de keur, echter slechts bij dag plaats hebben, terwijl ·- en de achterduikers nimmer gelijktijdig mogen openstaan.

oofd- of molenwateringen in den polder zijn:

---

nns berustende ter griffie van de Arrondissements rechtbank te *'s Gravenhage* en ons Polderbestuur in afschrift medegedeeld.

VERS VAN ENDEGEEST (Deel II, blz. 253) vermeldt ten onrechte 10.79.85 H.A.

› over deze brug nader Onderafdeeling II.

1°. eene watering van af den poldermolen zuidwaarts opschietende tot aan de *Dwarskade*;

2°. eene uit die watering, ongeveer in het midden der polderlengte westwaarts opschietende watering, en

3°. eene watering benoorden langs de *Dwarskade*.

Zij worden, evenals de andere polderslooten, op in de keur voorgeschreven afmetingen door de aangelande eigenaars onderhouden.

Het noordelijk deel des polders wordt van west naar oost doorsneden door den Staatsspoorweg *Leiden—Woerden*, die over den voorboezem van den molen overbrugd is. Duikers en bruggen in de spoorbaan onderhouden de watergemeenschap.

In 1901 werd in de *Dwarskade* een schutsluisje gebouwd ter verbinding van het polderwater van den *Hoornschen* met dat van den *Rietveldschen* polder. Dit sluisje, ter nagedachtenis van een vroegeren Voorzitter van den *Hoornschen* polder *Meester Cornelis van der Vliessluisje* genoemd, wordt onderhouden door den *Hoornschen polder* uit de rente van een daartoe door belanghebbenden opgebracht fonds van *f* 500.—. De aanleg was geregeld in eene overeenkomst, den 17 December 1901 tusschen de besturen van beide polders gesloten en den 11 Februari 1902 door Gedeputeerde Staten goedgekeurd.

Sedert het jaar 1901 betaalt de *Hoornsche polder* aan den polder *Rietveld* (*Hazerswoude*) jaarlijks eene bijdrage van *f* 50.— in het onderhoud van het in dat jaar geheel vernieuwde *Spookverlaat* uit de *Dwarswetering* naar laatstgenoemden polder (zie bij de beschrijving van dien polder in groep V, hieronder). Eene overeenkomst, waarop die bijdrage berust, hebben wij niet kunnen vinden.

In den laatsten tijd wordt jaarlijks eene som van *f* 25.— uit de polderkas beschikbaar gesteld voor het vangen van mollen.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters.

De gewone polderomslag, telkens geheven over 151.14.54 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 5.50, *f* 6.—, *f* 4.50, *f* 4.50 en *f* 5.50 per H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n°. 322).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1897.

DE RIJNENBURGERPOLDER.

Gemeente: *Hazerswoude.*

Nov. 1904.

T. K. 422, 423, 441, 442. W. K. 's Grav. 3, Utr. 3.

De *Rijnenburgerpolder* wordt ingesloten:

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30 vlg.

ı de *noordzijde* door den *Hoogen Rijndijk*, scheidende van eene strook
'land langs den *Rijn*;
ı de *oostzijde* door de *Oostvaart* behoorende tot den *Hazerswoudschen*
em en scheidende van den *Oostbuurschen polder*;
ı de *zuidzijde* door de *Dwars-* of *Galgwetering*, eveneens behoorende tot
Hazerswoudschen boezem en scheidende van den polder *Oost- en West-*
en, over zeer korten afstand, van den *Gemeenewegschen polder*, en
ı de *westzijde* door de *Lodewijksvaart*, mede behoorende tot den *Hazers-*
schen boezem en scheidende van den *Gemeenewegschen polder*.
gen de *Lodewijksvaart* wordt de polder beschermd door den *Gemeeneweg*,
tweg van *Hazerswoude* naar den *Rijndijk*, eigendom van en in beheer bij
emeente.

geheele polder beslaat eene oppervlakte van 224.82.46 H.A. Het kleinste
vestelijke polderdeel heet de *Smakkerpolder*. Vroeger was deze een afzon-
k poldertje met een eigen molen. De vereeniging van beide polders had
s bij contract den 6 Juni 1744 door Dijkgraaf en Hoogheemraden van
land geapprobeerd.

poldermolen, zijnde een windschepradmolen met ijzeren as en roeden,
ongeveer midden in den polder en slaat uit op een 720 M. langen, in
e lijn noordwaarts in den *Rijn* uitloopenden voorboezem. In den *Hoogen*
lijk is die voorboezem afsluitbaar door de in Onderafdeeling II hierboven
reven *Molensluis van Rijnenburg*. Deze sluis of brug is evenals de voor-
m, eigendom van en in onderhoud bij den polder.

het noordwestelijk polderdeel ligt, nabij den *Rijndijk* de hofstede *Rijnen-*
; eene boezemvaarsloot uit den *Rijn* voert daarheen en springt een eind-
s in den polder in. Deze vaarsloot wordt in den *Rijndijk* afgesloten door
veneens in Onderafdeeling II beschreven *Rijnenburgersluis*, in beheer en
rhoud bij den eigenaar der hofstede.

poldermolen staat kadastraal ten name des polders; toch wordt jaarlijks
som van *f* 0.50 voor „huur molenerf" in de polderrekening geleden. De
ı heeft eene vlucht van 24.25 M., het scheprad eene middellijn van 5.20
ne schoepbreedte van 0.45 M. De wateras ligt op 0.34^5 M. + A.P. en
venkant van den opleider op 1.50 M. ÷ A.P.

boezemwaterkeerende kaden worden volgens de keur door den polder
onderhouden op eene kruinshoogte van minstens 0.07^5 M. ÷ A.P., eene
sbreedte van 0.50 M. en glooiingen van 1½ op 1.

n west naar oost wordt de polder over de geheele breedte, onmiddellijk
uiden langs den molen, doorsneden door den spoorweg *Leiden—Woerden*;
oodige doorlaatmiddelen onderhouden de watergemeenschap. Het station
rswoude—Koudekerk ligt in den polder.

n noorden langs den spoorweg loopt de hoofdwaterleiding of molenwate-
deze strijkt langs den molen. Zij wordt, evenals de overige scheiding-

slooten, door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden.

Het polderpeil is in de keur bepaald op 1.75⁵ M. $\div$ A.P. Wegens bijzondere omstandigheden is het Bestuur echter bevoegd in den waterstand tijdelijk verandering te brengen.

Waterinlating kan plaats hebben door particuliere duikers tot ververschiing van stoepslooten, omtrent welker gebruik de keur voorschriften geeft; de vóór- en achterduikers mogen nimmer tegelijk openstaan.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 4.75, *f* 4.25, *f* 4.–, *f* 4.25 en *f* 5.— per H.A. en werd telkens geheven over 214.18.34 H.A.

Hoewel het bijzonder reglement geen vrijdommen toekent, worden derhalve bijna 11 H.A. niet belast. Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) wordt die vrijdom voor het overgroote deel in beslag genomen door:

1°. de hofstede Rijnenburg, als „buitenland", groot 4.27.90. H.A. en

2°. het oude stuk kade tegen den *Smakkerpolder*, vóór het wegnemen van den scheidingsdam van dien polder, groot 4.96.39 H.A.

Bij de reglementeering van den polder, die plaats had bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 no. V [2]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. no. 51 (B. P. B. no. 315) werden die vrijdommen echter niet in het reglement opgenomen; de Staten oordeelden, dat zij uit het gaarderboek zouden moeten blijken.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1898.

DE BENTHUIZER EN BENTHORNER NOORD- EN ZUIDPOLDER.

Gemeente: *Benthuizen* [3]).

Dec. 1903.

T. K. 441, 460. W. K. 's Grav. 3.

Deze polder bestaat uit twee afzonderlijke deelen, n.l. den *Benthuizer Noordpolder* en den *Benthuizer Zuidpolder met den Benthornerpolder*, welke, vroeger blijkbaar gescheiden, thans één waterstaatkundig geheel uitmaken. De polders, die aan slechts weinige eigenaars toebehooren, zijn ongereglementeerd. Hun waterstaatstoestand is vrij ingewikkeld; het zijn beiden droogmakerijen, deel

---

1) Deel II, blz. 253.

2) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30, vlg.

3) De polder is niet gereglementeerd, de poldergrens dus niet officieel vastgesteld. Neem men aan, dat de zuidelijke poldergrens samenvalt met de grens van *Rijnland*, dan ligt de noordelijke helft der landscheiding binnen den polder. Vermits deze landscheiding in haar geheel gelegen is onder de gemeenten *Zegwaard*, *Bleiswijk* en *Moercapelle* zou alsdan de polder zelf, zij het dan ook voor een zeer klein deel, evenzoo in die gemeenten liggen.

uitmakende van den *drooggemaakten Noordplas*; zij worden dan ook door den *Omringdijk* van dien plas, gelijk met de *Hazerswoudsche Droogmakerij* (zie bij dien polder), den *Drooggemaakten Gelderwoudschen polder* (idem) en een deel van den polder *Achterof en de Putten* (hierboven reeds behandeld) beschermd. Over dien omringdijk bestaat een afzonderlijk, gereglementeerd bestuur, dat elders nader behandeld zal worden.

De *Benthuizer Noordpolder* wordt begrensd: aan de noordzijde door een deel van den omringdijk bovengenoemd; aan de oostzijde door de grenssloot tusschen de gemeenten *Benthuizen* en *Hazerswoude*, die hem van de *Hazerswoudsche Droogmakerij* scheidt; aan de zuidzijde weder door een deel van den omringdijk van den *Noordplas*, die hem scheidt van het na te noemen binnenwater van *Benthuizen*, en aan de westzijde, eerst door eene eigen binnenkade, keerende het water van den aangrenzenden *Drooggemaakten Gelderwoudschen polder* en daarna, over kleine lengte, opnieuw door een deel van den omringdijk van den *Noordplas*, aansluitende aan het deel, dat de noordelijke grens uitmaakt.

De *Benthuizer Zuidpolder met den Benthorner polder* wordt begrensd: aan de noordzijde eerst door een deel van den omringdijk van den *Noordplas*, hem scheidende van het binnenwater van *Benthuizen*, daarna, meer ten oosten, door den *Hoogeveenschen weg*, eene binnenkade die de grens vormt met de *Hazerswoudsche Droogmakerij* en tevens scheiding is tusschen de gemeenten *Benthuizen* en *Hazerswoude*, aan de oostzijde door de binnenkade van de *Hazerswoudsche Droogmakerij*, en aan de zuid- en westzijde door den omringdijk van den *Noordplas*, vormende eerst onder den naam van *Oostkade* tevens de landscheiding tusschen *Rijnland* en *Schieland* en daarna, als *Geereweg*, die tusschen de gemeenten *Benthuizen* en *Zegwaard*.

De *Noordpolder* wordt van den *Zuidpolder* gescheiden door het reeds genoemde binnenwater van *Benthuizen*; de watergemeenschap tusschen beide deelen wordt, zooals wij later zien zullen, onderhouden door een gronduiker onderdoor dat water. De *Noordpolder* heeft, behalve vroeger onbepolderd land, in zich opgenomen den op de oude kaarten van *Rijnland* nog aangegeven voormaligen *Nieuwen polder*; de *Zuidpolder met den Benthorner polder* bestond vroeger uit drie deelen, n.l. den *Ouwen polder*, den toenmaals onbepolderden *Hil* en het, meest oostelijk gelegen deel genaamd *Benthorn*; laatstgenoemd deel vormde een afzonderlijk ambachtje en was vóór de droogmaking van den *Noordplas* van het overige gescheiden door de vermaarde *Hoogeveensche vaart*, door welke die van *Rotterdam* in vroeger eeuwen den watertol te *Gouda* trachtten te ontduiken. De *Noord-* en de *Zuidpolder* vormden tot 1869, met de bebouwde kom van *Benthuizen*, een deel van het vroegere ambacht van dien naam.

Buiten den omringdijk van den *Noordplas* liggen tegen den polder: aan de noordzijde de *Bent- en Delf- of Generale polder*, aan de zuidzijde verschillende

polders onder *Schieland*, aan de westzijde, langs den *Geereweg*, de *Palensteinsche polder* en verder het binnenwater met de bebouwde kom van *Benthuizen* en aan de noordwestzijde, over korten afstand, het deel *Oostbroek* van den *Oost- en Westbroekpolder*. De geheele polder heeft een oppervlakte van ruim 615 H.A. [1]). Het gedeelte *Noordpolder* heeft, volgens de waterstaatskaart, eene oppervlakte van 275 H.A., en het gedeelte *Zuidpolder met Benthorn* van 320 H.A. Het gedeelte *Benthorn* alleen beslaat, volgens de opgave in GEVERS VAN ENDEGEEST, 101 H.A.

Het zomerpeil van den *Noordpolder* is 5.00 M. ÷ A. P., dat van den *Zuidpolder met Benthorn* 4.72 M. ÷ A. P.; het winterpeil is 26 c.M. hooger, alles volgens de waterstaatskaart.

Zooals met een enkel woord reeds is gezegd, wordt de *Benthuizer Noordpolder* van den *Benthuizer Zuidpolder* gescheiden door het *binnenwater van Benthuizen*. In aansluiting aan hetgeen omtrent binnenwateren in het algemeen reeds in de vorige onderafdeeling, bij de beschrijving van *Rijnland's boezem* is gezegd [2]), worde hier medegedeeld, dat dit water de bebouwde kom van het dorp *Benthuizen* omvat en verder bestaat uit de *Benthuizervaart*, van dat dorp westwaarts gaande tot aan het *Benthuizerverlaat* aan de *Elleboogsche watering* en uit de in die vaart uitmondende vaart langs den *Gelderwoudschen* weg, gelegen in den *Drooggemaakten Gelderwoudschen polder*. Het *Benthuizerverlaat* wordt in vele stukken verkeerdelijk *Elleboogsche verlaat* genoemd, hetgeen aanleiding geeft tot verwarring; het *Elleboogsche verlaat*, toch, ligt iets ten zuiden van het *Benthuizerverlaat*, en geeft uit de *Elleboogsche watering* toegang tot de *Leidsche Wallenwatering*, waarover elders meer.

Het binnenwater van *Benthuizen* wordt gehouden op een zomerpeil van 1.61 M. ÷ A. P. [3]). Het kan zijn overtollig water door verschillende duikers loozen zoowel op den *Benthuizer- Noord- en Zuidpolder* als op den *Drooggemaakten Gelderwoudschen polder*; het aandeel dat ieder dier polders moet ontvangen, schijnt niet geregeld te zijn; wel worden in de *particuliere Artikelen bij die van Benthuizen opgegeven*, en gevoegd bij het octrooi tot bedijking en drooggmaking van den *Noordplas*. door de Staten van Holland en West-Friesland dd. 12 Mei 1759 verleend (waarover elders uitvoeriger) onder n°s 2, 3 en 4 eenige bepalingen gemaakt omtrent te maken aftapduikers, doch sedert is de toestand gewijzigd en is het aantal dier duikers toegenomen. De vaart door het dorp, tot in de toen reeds bestaande *Benthuizervaart*, werd krachtens art. 1 der genoemde *particuliere Artikelen* op kosten van de generale droogmakerij

---

[1]) In het kohier van omslag over 1903 van den *Omringdijk van den Drooggemaakten Noordplas* is de polder aangeslagen voor eene grootte van 615.48,00 H.A., waarbij enkele wegen en paden, die vrij zijn, nog moeten worden opgeteld.

[2]) Zie blz. 104.

[3]) Art. 15 der keur van den *Drooggemaakten Gelderwoudschen polder* (vastgesteld in 1899).

aven; terwijl het verlaat en eene brug over de vaart in den *Gelderwoud-* *weg*, de tegenwoordige *Witte brug*, krachtens art. 28 van het Contract separatie tusschen de zes Ambachten onder de gecombineerde droogma- begrepen, den 2 Januari 1766 gesloten en den 8 Februari d.a.v. door gheemraden van Rijnland goedgekeurd (over welk contract elders meer) aakt en onderhouden moesten worden voor rekening van de Ambachten *Benthuizen*, *Hoogeveen*, *Soeterwoude* en *Benthorn*, morgen morgens gelijk. *bestuur* over verlaat en brug verbleef echter, krachtens het 14de *particuliere kel bij die van Benthuizen opgegeven* (hierboven reeds genoemd) en het *particuliere Artikel, bij die van Soeterwoude opgegeven*, met de vaart zelve, lijks, om beurten, aan *Benthuizen* en aan *Soeterwoude*. Het verlaat zou ten zijn lang 62 voet (= 19.46 M.), wijd 11½ voet (= 3.61 M.) en hoog, en het zomerpeil 6 voet (= 1.88 M.); de ophaalbrug hoog boven het zomer- 4½ voet (= 1.41 M.) en wijd 10 voet (= 3.14 M.). In werkelijkheid be- gen de afmetingen van het geheel houten verlaat thans: doorvaartwijdte M.; schutlengte 21.50 M.; slagdrempeldiepte 2.05 en 2.40 M. ÷ A. P. en nkant deuren 0.23 M. + A.P. [1]). Op den voet van het bovengenoemde ract worden verlaat en brug tegenwoordig onderhouden door: den *Bent- er Noord- en Zuidpolder met den Benthornerpolder* (wegens de vroegere achten *Benthuizen* en *Benthorn*) voor 615.49 H.A.; de *Hazerswoudsche gmakerij* (wegens het vroegere ambacht *Hoogeveen*) voor 454.85 H.A. en *Drooggemaakten Gelderwoudschen polder* (wegens het vroegere ambacht *erwoude*) voor 267.77 H.A. Het beheer over die werken en de schouw over vaart worden thans jaarlijks om beurten gevoerd door den *Benthuizerpol-* c.a. en den *Drooggemaakten Gelderwoudschen polder*. Deswege wordt tel- are eene rekening opgemaakt en ter goedkeuring aan Dijkgraaf en Hoog- nraden van *Rijnland* ingezonden. Volgens die rekeningen bedroeg de om- per H.A., door elk der polders te voldoen:

over 1898	*f*	0.29⁵
„ 1899	„	0.14⁵
„ 1900	„	0.16
„ 1901	„	0.10
„ 1902	„	0.12

ij zagen boven reeds dat een groot deel van de waterkeering van den er gevormd wordt door vakken van den Omringdijk van den droogge- kten *Noordplas*; deze vakken staan onder beheer van het bestuur over Omringdijk. Volgens de, laatstelijk in 1897 vastgestelde keur van dit be- r, moet de dijk langs het noordelijk deel des polders eene hoogte hebben 0.70 M. ÷ A. P. en ter weerszijden langs het binnenwater van Benthui- van 0.98 M. ÷ A. P. met kruinsbreedte overal van 2.00 M. en met vol-

[1]) Volgens het „Register der Bruggen en Kunstwerken in boezemwateren van Rijnland."

doende bermen en buitenglooiingen (zie voorts voor dien Omringdijk de beschrijving van het afzonderlijk bestuur daarover, hieronder).

De kade langs de oostzijde des polders behoort tot de *Hazerswoudsche Droogmakerij* en moet, volgens de keur van dien polder, eene hoogte hebben van 3.888 M. ÷ A. P. (!) met eene kruinsbreedte van minstens 0.70 M. en dosseeringen van minstens 1½ op 1. De kade langs den *Drooggemaakten Gelderwoudschen polder*, eindelijk, is eene eigen kade van den *Benthuizer Noordpolder*; hare afmetingen zijn niet aan eenige keur gebonden. Volgens opgave van GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) heeft die kade eene hoogte van 4.00 M. ÷ A. P.

De polder wordt bemalen door één gang windschepradmolens, malende vier hoog met dien verstande, dat één gang drie hoog gelegen is binnen den polder, in het noordoostelijk gedeelte en uitslaat op het thans binnengedijkte deel van de voormalige *Hoogeveensche vaart*, welk, met een complex van andere wateren, gemeen ligt met het polderwater van den *Bent- en Delf of Generalen polder*, hieronder te behandelen; de vierde, of bovenmolen staat aan het noordelijk uiteinde van dat binnenbedijkte gedeelte der *Hoogeveensche vaart* op grondgebied van den *Bent- en Delfpolder*, onmiddellijk ten noorden van de spoorweglijn *Leiden—Woerden*. De drie benedenmolens brengen dus het water van den *Benthuizer Noord- en Zuidpolder* c.a. op den *Bent- en Delfpolder*, terwijl de vierde, bovenmolen het van dien polder weder uitslaat op het gedeelte van de *Hoogeveensche vaart*, dat nog thans onder dien naam bekend staat, en gemeen ligt met den *Rijn*. Ten einde te voorkomen, dat de *Bent- en Delfpolder* bezwaard wordt met water uit de *Benthuizerpolders*, is in art. 9 der keur van eerstgenoemden polder de bepaling opgenomen, dat de drie benedenmolens van laatstgenoemden geen water in eerstgenoemden mogen malen, wanneer de bovenmolen, aan het Noordeinde der voormalige *Hoogeveensche vaart*, niet gelijktijdig malende is, tenzij het bestuur van den *Bent- en Delfpolder* daartoe schriftelijk vergunning geeft. Volgens opgave in GEVERS VAN ENDEGEEST [2]) hebben de molens eene vlucht van 27.55 M. en de scheppraderen eene breedte van 0.63, eene middellijn van 5.44 en eene tasting van 0.89 M.; volgens, vrij onbetrouwbare, door den vertegenwoordiger des polders verstrekte gegevens, zou de vlucht der molens ongeveer 95 voet (= 29.82 M.), de middellijn der schepraderen ± 6.25 en hunne breedte ± 0.50 M. bedragen.

De hoofdwaterleiding wordt in den *Benthuizer Noordpolder* gevormd door den *Limiettocht* tusschen *Benthuizen* en *Hazerswoude*, tevens oostelijke kavelsloot van kavel n°. 8, loopende langs de oostzijde van den polder van af het dorp *Benthuizen* noordwaarts tot den 4^{den} dwarstocht, die toegang geeft tot den benedenmolen.

---

[1]) Deel II blz. 276; op blz. 254 staat voor diezelfde hoogte opgegeven 2.70 M. ÷ A. P., hetgeen blijkbaar eene vergissing is.

[2]) Deel II blz. 254.

Zuidpolder met den Benthornerpolder, die gemeen liggen, hebben, zooals
met een enkel woord is gezegd, watergemeenschap met den *Noordpolder*
middel van een grondduiker onder door de *Benthuizervaart*; daaromtrent
het contract van separatie d.d. 2 Januari 1766, hierboven reeds genoemd,
art. 16 bepaald, „dat ten zuiden van *Benthuizen*, de Kavelsloot van
l 8, tot in den middelsten Togt (van den Zuidpolder) zal worden verwijd
verschoten, ten einde het water aldaar beter communicatie met dat van
Noorder gedeelte zoude kunnen bekomen," terwijl in art. 17 bepaald
, „dat mede aldaar een Duiker zal worden gelegd door den Rijweg
de *Hoogeveensche* weg), de Vaart, en den Binnendijk (van den om-
lijk van den *Noordplas*), ter wijdte van zes voeten (= 1.88 M.) en ter
te van twee voeten (= 0.63 M.), om het water te doen correspon-
n, door den voorsz. te verwijden kavelsloot, met den Limiettogt tus-
n *Hazerswoude* en *Benthuizen*." Die toestand is heden ten dage nog
vrij wel aanwezig; de door een schuif afsluitbare, steenen grondduiker
eene binnenwerksche wijdte van 1.40 en breedte van 0.60 M.
eerste jaren na de droogmaking van den *Noordplas* hadden de *Droog-*
akte Gelderwoudsche polder en de *Benthuizer polders* eene gemeenschap-
e bemaling. In art. 10 van het meergenoemde contract van separatie
daaromtrent eene bepaling gemaakt. Die gemeenschappelijke bemaling had
r spoedig aanleiding gegeven tot oneenigheden, zoodat zij, bij weder-
h contract van 15 Augustus 1787, goedgekeurd door Hoogheemraden van
and den 4 October 1788 [1]) wederom werd opgeheven. Van toen af aan
elk der polders op zich zelf en had ieder zijne eigen bemaling.
als in het begin dezer beschrijving reeds is gezegd, is de polder onge-
nenteerd; de behoefte aan een reglement heeft zich nog niet doen blijken,
ts de polder voor het overgroote gedeelte toebehoort aan twee eigenaars,
oor ongeveer 519 van de ongeveer 615 H.A. Die twee eigenaars onder-
n thans alle molens, tochten en duikers benevens de schutsluis die de
ade, polderwater van den *Bent- en Delfpolder* (zie bij dien polder hier-
) in verbinding brengt met den *Weipoortschen Vliet*, boezemwater van
nd. Zij wijzen een vertegenwoordiger aan om den polder te beheeren,
itting te nemen in het bestuur van den Omringdijk van den *Droog-*
kten Noordplas (zie de beschrijving van dit bestuur), zoomede om namens
andeel te nemen in het beheer van het *Benthuizerverlaat* met brug.
den polder wordt geen omslag geheven; nochtans betaalt de polder als
nig voor 615.48.00 H.A. den omslag van den Omringdijk en voor 615.49.00
dien voor het *Benthuizerverlaat c.a.* De omslag van den omringdijk be-
in de jaren 1898 en 1900—1902 *f* 0.35 en in het jaar 1899 *f* 0.40 per H.A.
verkaveling der landerijen in den polder is bijna nog geheel dezelfde als

Rijnland's O.A. Loq[t] 24, n°. 925.

die, welke bij de droogmaking van den *Noordplas* gevolgd werd; n.l. 8 over de geheele lengte loopende, in blokken verdeelde kavels in den *Noordpolder*, 13 kavels in den *Zuidpolder*, 2 kavels in het westelijk, driehoekig puntje van dien polder, genaamd de *Geeren* en 4 kavels in den *Benthornerpolder*.

De Heerlijkheid *Benthuizen* werd in het laatst der 17[de] eeuw gekocht door de stad *Rotterdam*, terwijl *Benthorn* in 1724 door de Staten van Holland en Westfriesland, aan wie het door onvermogen van de vorige eigenaars vervallen was, voor *f* 1850.— verkocht werd aan ADAM ADRIAAN VAN DER DUYN, Heer van *'s Gravemoer* [1]). De beide *Benthuizerpolders* werden den 28 December 1820 in openbare veiling gekocht door C. B. BARON OSY, Heer van *Zegwaard* en *Palenstein*; zij schijnen sedert in particuliere handen gebleven te zijn van één of slechts weinige eigenaars.

Uiteraard heeft de polder geene keur.

DE BENT- EN DELF- OF GENERALE POLDER.

Gemeenten: *Hazerswoude, Benthuizen, Zoeterwoude* [2]).

Febr. 1904.

T. K. 422, 441. W. K. 's Grav. 3.

Deze polder vormt een complex van gronden, welke afwateren op een net van thans binnengedijkte vaarten of wateringen en wordt in hoofdzaak ingesloten door den *Oud-Groenendijkschen en Barre-* en den *Nieuw-Groenendijkschen polder* ten noorden, de *Hazerswoudsche Droogmakerij*, gelegen binnen den *Omringdijk* van de *drooggemaakte Noordplas* ten oosten en zuidoosten, den *Benthuizer- en Benthorner Noord- en Zuidpolder*, gelegen binnen denzelfden omringdijk ten zuiden en het deel *Oostbroek* van den polder *Oost- en Westbroek* ten westen. De in den polder gelegen binnengedijkte vaarten en wateren zijn voornamelijk de volgende:

1°. de *Slingerwatering*, vroeger ook genaamd de *Oude Wilck*, beginnende aan den zuidelijken rand tegenover de scheiding tusschen de *Hazerswoudsche Droogmakerij* en de *Benthuizer polders* en met vele kronkelingen den polder eerst in noordelijke richting doorsnijdende, om langs den noordelijken rand verder noordwestwaarts zijn loop voort te zetten en bij de ontmoeting van de na te noemen *Hoogeveensche vaart* over te gaan in

2°. de *Buurmade*, die langs den noordelijken polderrand verder westwaarts stroomt tot in den *Weipoortschen Vliet*, boezemwater, waarvan zij door een

[1]) Tegenw. Staat. Deel Holland III, blz. 373 en 308.

[2]) Het bijzonder reglement vermeldt, ten onrechte, slechts de gemeenten *Hazerswoude* en *Benthuizen*.

rlaat of schutsluis, waarover later, gescheiden wordt. Het westelijk deel dier *uurmade*, over eene lengte van ongeveer 580 M., en genoemd sluisje steken uiten den polder uit en liggen ook niet binnen zijne administratieve grenzen och voor de noordelijke helft binnen die van den *Ouden Groenendijkschen n Barre-* en voor de zuidelijke binnen die van den *Oost- en Westbroekpolder*;

3°. de *Hoogeveensche Vaart*, waarover in vroeger jaren zooveel te doen is geweest, toen zij nog geheel open en met den *Rijn* gemeen lag [1]). Zij doorsnijdt den polder in rechte lijn van het zuiden naar het noorden, beginnende tegenover den derden molen van den molengang van den *Benthuizer- en Benthorner Noord- en Zuidpolder*, snijdt den noordelijken polderrand bij de samenkomst van de *Slingerwatering* en de *Buurmade* en loopt, als molenboezem van den polder, noordwaarts door tot even ten noorden van den spoorweg *Leiden—Woerden*, alwaar zij door een schutsluisje gescheiden wordt van de met den *Rijn* gemeen liggende, open *Hoogeveensche Vaart*, die als voorboezem dienst doet. Nabij dit verlaat staat ook de poldermolen, waarover later, zoomede de bovenmolen van de *Benthuizer polders*, waarover eveneens later. Het deel benoorden den noordelijken polderrand doorsnijdt den *Ouden-Groenendijkschen en Barrepolder* over de geheele lengte; de watergemeenschap tusschen beide deelen wordt onderhouden door een grondduiker (zie den volgenden polder). Tot aan en met inbegrip van genoemde molens en schutsluisje ligt zij echter binnen de administratieve poldergrens;

4°. de z.g. *Broeksloot*, die ten westen van den *Broekweg*, langs den geheelen westelijken polderrand loopt en in de *Buurmade* uitmondt. Deze *Broeksloot* loopt, buiten de poldergrens, zuidwaarts nog door en ontvangt het daarop vrij afloopende water van eene partij lands genaamd *de Strook*, onder *Zoeterwoude*, ter grootte van ongeveer 12 H.A., begrepen tusschen den ringdijk van den *Noordplas* en de bekadingen van den *Ouden Gelderwoudschen* en van den *Oostbroekpolder*. Deze gronden liggen dus gemeen met den *Bent- en Delfpolder*; zij worden dan ook door dezen bemalen tegen betaling van den gewonen polderomslag; eenig contract of overeenkomst te dier zake hebben wij echter niet kunnen vinden;

5°. de *Pade of Piswetering*; deze begint aan den zuidelijken polderrand, ongeveer tegenover den *Bentweg*, gelegen in de *Hazerswoudsche Droogmakerij*, loopt eerst noordwaarts dwars door den polder en vervolgt in noordelijke en oostelijke richting haren loop langs den noordelijken polderrand tot aan de *Westvaart*, boezemwater, waarvan zij door een verlaat, nabij en ten westen van den noordelijken bovenmolen van den *Westvaartschen* molengang der *Hazerswoudsche Droogmakerij* gelegen, gescheiden is; slechts de zuidelijke helft van watering en verlaat liggen binnen de poldergrens;

6°. de *Ringvaart* van de *Hazerswoudsche Droogmakerij* loopende langs den

[1]) Zie o. a. Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1881, bijlage 26, blz. 6, 16 en vlg.

geheelen zuidrand van den polder; haar westelijk deel heet meer bepaaldelijk *Nieuwe vaart*.

De *Broekweg*, ten oosten van de *Broeksloot*, vormt de grensscheiding tusschen de gemeenten *Zoeterwoude* en *Benthuizen* [1]) en de *Slingerwatering* die tusschen de gemeenten *Benthuizen* en *Hazerswoude*. Het deel van den polder ten westen dier watering, dus onder *Benthuizen*, staat bekend onder den naam *het Langeland*, en pleegt weder gescheiden te worden in het *West-Langeland* ten westen en het *Oost-Langeland* ten oosten van de *Hoogeveensche Vaart*. Het deel onder *Hazerswoude* tusschen de *Slingerwatering* en de *Padesche watering* stond vroeger meer bekend als *den Bent*, terwijl ten oosten der *Padesche watering* de *Delfpolder* lag, waarvan het zuidelijk deel begrepen werd in de in 1759—65 uitgevoerde droogmaking van de *Noordplas* en thans deel uitmaakt van de *Hazerswoudsche Droogmakerij*.

De geheele polder is thans, binnen zijne grenzen, aan polderland groot 260.18.60 H.A., waarvan 168.43.16 H.A. onder *Benthuizen* en 91.75.44 H.A. onder *Hazerswoude*.

De polder heeft geene eigen kaden, doch wordt geheel omsloten door kaden en dijken van omringende polders, die allen lager liggen, als: aan de noordzijde door de kaden van de *Oude-Groenendijksche en Barre-* en de *Nieuw-Groenendijksche* polders, aan de oost- en zuidzijde door den omringdijk van den *Drooggemaakten Noordplas*, staande onder een eigen bestuur [2]) en aan de westzijde door de kade van den *Oost- en Westbroekpolder*. Voor de afmetingen dier kaden verwijzen wij naar de beschrijving der betrokken polders.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren assen en roeden staande aan de *Hoogeveensche vaart* op ongeveer 200 M, ten noorden van den spoorweg *Leiden—Woerden* en, door de open *Hoogeveensche vaart* uitslaande op den *Rijn*. De molen heeft een vlucht van 25.50 M., het scheprad een middellijn van 5.80 M. met 0.55 M. breede schoepen. Het hart der wateras ligt op 0.53 M. + A. P. en de bovenkant van den opleider op 1.30 M. ÷ A.P.

De bemaling geschiedt tot een in de polderkeur bepaald peil van 1.47 M. ÷ A. P. of 1.20 M. ÷ maalpeil. In bijzondere omstandigheden is het bestuur bevoegd in den waterstand tijdelijk verandering te brengen. Ten zuiden van den molen staat, omiddellijk benoorden den spoorweg, de bovenmolen van den *Benthuizer- en Benthorner Noord- en Zuid-polder*, die door een gang van drie schepradmolens zijn water op den *Bent- en Delfpolder* brengt, om dit water met den bovenmolen weder op den boezem te loozen. Art. 9 der polderkeur bepaalt, dat de *Benthuizerpolders* geen water in den polder mogen malen, wanneer de bovenmolen dier polders niet te gelijkertijd malende is.

---

[1]) Van de gemeente *Zoeterwoude* liggen dus binnen de poldergrens de *Broekweg* en de oostelijke helft van de *Broeksloot*.

[2]) Zie hierover onder „*Waterschappen, geen polders*" aan het eind dezer onderafdeeling.

zij daartoe door het Bestuur van den *Bent- en Delfpolder* schriftelijk toe-nming is verleend.

)e vaarten en wateren in den polder moeten worden onderhouden door de enaars of aangelanden op in de keur omschreven afmetingen..

'an de drie verlaten, welke toegang geven tot het polderwater wordt slechts aan de *Hoogeveensche vaart*, dat gelegen is onmiddellijk ten westen van bovenmolen der *Benthuizerpolders* en geheel binnen de poldergrens be-en is, door den polder zelf onderhouden. Het verlaat aan de *Westvaart* ı onderhoud bij de *Hazerswoudsche Droogmakerij* en dat op de *Buurmade* den *Weipoortschen Vliet* bij de *Benthuizer polders*. Eerstgenoemd verlaat slechts voor de helft, laatstgenoemd in het geheel niet binnen de polder-ıs. Toch bepaalt de polderkeur, dat alle drie de sluizen moeten blijven ouden en dat het schutten zal moeten geschieden op de wijze als vanwege polder op borden zal worden aangegeven. De verlaten zijn vrij van rech-; evenwel wordt door den polder jaarlijks een bedrag van *f* 10.— op de rooting der inkomsten uitgetrokken voor vrijwillige opbrengst voor het utten door het verlaat (aan de *Hoogeveensche vaart*) van personen, geen eland zijnde of land in den polder in gebruik hebbende.

)e afmetingen der sluizen zijn [1]):

SLUIS	Materiaal	Dagwijdte	Schut-lengte	Bovenkant slagdrempels	Bovenkant deuren
›geveensche vaart. .	hout	2.70 M.	14.00 M.	1.83 / 1.98 } M. ÷ A.P.	0.05 / 0.10 } M. + A.P.
stvaart	„	2.80 „	15.50 „	2.26 / 2.53 } „	0.03 M. ÷ A.P.
ırmade	„	3.00 „	15.50 „	1.80 / 2.36 } „	—

'et polderbestuur bestaat uit een Vooorzitter en twee Poldermeesters; het lt te *Hazerswoude*. De rechten en verplichtingen van de vergadering van ngerechtigde Ingelanden zijn, in art. 3 van het bijzonder reglement, op-agen aan zes Gecommitteerde Ingelanden.

e polderomslag bedroeg in de jaren 1898, 1899 en 1900 *f* 3.50, in de jaren l en 1902 *f* 2.50 per H.A. Daaraan werd betaald door 269.30.08 H.A., r van 257.39.80 H.A. binnen den polder gelegen, en 11.90.28 daarbuiten gen zijn en te zamen de partij lands genaamd *„de Strook"* uitmaken (zie boven). Vrijdom van omslag is toegekend aan een perceeltje grond nabij *Hoogeveensche vaart*, en genaamd *'t Hoorntje*.

[1]) Alphabetische lijst der polders in *Rijnland*; blz. 35.

Het bijzonder Reglement van den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 31 (B. P. B. n°. 314).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1898.

DE OUDE GROENENDIJKSCHE EN BARREPOLDER.

Gemeenten: *Hazerswoude, Zoeterwoude.*

Oct. 1904.

T. K. 422, 441. W. K. 's Grav. 3.

Deze polder wordt begrensd:

ten noorden door den *Hoogen* [illegible]*k*, met dien verstande, dat de oeverlanden tusschen dezen en den *Rijn* [illegible]n de poldergrens vallen, met uitzondering van een blok ingepolderde perce[illegible] en aan den noordwesthoek des polders, bestaande uit de kadastrale nummers [illegible]39 tot en met 844, sectie B der gemeente *Zoeterwoude*, ter gezame[illegible]ootte van 3.54.79 H.A., welke perceelen door een duiker in den *Hoogen* [illegible] op den polder afwateren en binnen de poldergrens liggen;

ten oosten door eene eigen kade scheidende van den polder *Nieuw-Groenendijk*;

ten zuiden door eene eigen kade keerende de *Slingerwatering* en de *Buurmade*, welke behooren tot den *Bent- en Delf- of Generalen polder*, hierboven beschreven, en voor het grootste deel ook de grensscheiding vormen tusschen de gemeenten *Hazerswoude* en *Zoeterwoude* eener- en *Benthuizen* anderzijds; en

ten westen, met vele bochten, door den *Weipoortschen Vliet*.

Eenige perceelen boezemland langs dien *Weipoortschen Vliet* liggen evenwel buiten de poldergrens.

De polder wordt van noord naar zuid doorsneden door de weleer zoo vermaarde *Hoogeveensche vaart*. In het midden ongeveer harer lengte, iets ten noorden van de spoorweglijn *Leiden—Woerden*, is deze vaart thans afgedamd. Het noordelijk deel is nog steeds boezemwater; het zuidelijk deel, tusschen leidijken ingesloten, dient thans tot molenboezem van de molens van den *Bent- en Delfpolder* en van de *Benthuizerpolders*. De bij het punt van afdamming bijeenstaande molens dier polders en het daartusschen in de vaart zich bevindende verlaat liggen buiten de poldergrens, evenals het zuidelijk deel der vaart zelve; een en ander behoort tot het territoir van den *Bent- en Delfpolder* (zie de beschrijving van dien polder hierboven).

Het deel ten westen van de *Hoogeveensche vaart* is de voormalige *Barre-*

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859 blz. 30, vlg.

lder en beslaat eene oppervlakte van 251.99.67 H.A. De grenslijn tusschen gemeenten *Zoeterwoude* ten westen en *Hazerswoude* ten oosten doorsnijdt deel van af de na te noemen *Kippenbrug* zuidwaarts met eenige bochten aan de *Buurmade*. Het deel onder *Zoeterwoude* is groot 183.56.64 H.A., t onder *Hazerswoude* 68.43.03 H.A.

Het deel ten oosten van de *Hoogeveensche vaart* is de voormalige *Oud-oenendijksche polder*, ligt geheel onder *Hazerswoude* en is groot 132.87.18 H.A. De geheele polder beslaat derhalve eene oppervlakte van 384.86.85 H.A., arvan 201.30.21 H.A. onder de gemeente *Hazerswoude* en 183.56.64 H.A. der de gemeente *Zoeterwoude*.

Zoowel de *Oude-Groenendijksche* als de *Barrepolder* stonden vroeger ieder zich zelf met een eigen molen op den *Rijn*. Zij zijn ook zeer oud; eerst-noemde zond reeds in 1549, laatstgenoemde in 1591 zijne rekening bij *Rijn-ad* in [1]).

De polders bleven onafhankelijk van elkander voortbestaan tot het begin r 19[de] eeuw. Nadat den 1 September 1806 door Hoogheemraden van *Rijn-ad* een Reglement voor den *Barrepolder* alleen was geapprobeerd geworden [2]), rleenden Hoogheemraden voornoemd den 2 Augustus 1813 [3]) aan molen-esters van beide polders, onder approbatie van een nieuw Reglement, consent de twee polders in bemaling en administratie te combineeren. Daartoe onderdoor de *Hoogeveensche vaart*, omstreeks vijftig Roeden (= 188 M.) dwaarts van den *Langelandschen* molen (d. i. de molen van den *Bent-* en *lfpolder*) een behoorlijke houten duiker worden gelegd, breed 2 voet (= 0.63) en hoog 3 voet (= 0.94 M.) aan weerszijden voorzien van een schuif met e verschillende sloten. Ter weerszijden van dien duiker zou worden ge-oten een molentocht ter verbinding van de reeds bestaande molentochten beide polders. De aanlegkosten van een en ander zouden komen ten laste de Ingelanden van *Oud-Groenendijk* alleen, waartegen dezen de opbrengst den genieten van den te verkoopen molen huns polders. Door middel een stortebed, te maken voor den mond des duikers aan de zijde van *d–Groenendijk* zou het water in dezen altijd 3 duimen (= 0.08 M.) hooger rden gehouden dan in den *Barrepolder*; dit verschil zou, zoo noodig, door ogheemraden kunnen worden vergroot. Dit stortebed is eerst in 1839 ge-gd [4]); het peilverschil wordt echter sedert jaren niet meer toegepast [5]).

---

1) GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II, blz. 257.

2) *Rijnland's* N. A. Loqt. 107 n°. 9.

3) *Rijnland's* N. A Loqt. 40. n°. 10; register der consenten van *Rijnland*, 1813—17, l. 1 en vlg.

4) *Rijnland's* N. A. Loqt. 40, n°. 43.

5) In de, thans vervallen, polderkeur van 1889 komt de volgende bepaling voor:
„In onderhoud bij den polder behoort:
„1. De combinatieduiker tusschen den Barre- en Oud Groenendijkschen polder, welke ingeval

Beide polders zouden voortaan door den molen van den *Barrepolder* worden bemalen welke molen met den verbindingsduiker en verdere werken ook gemeenschappelijk en morgen morgensgelijk zoude worden onderhouden.

Op dien voet heeft de bemaling en combinatie steeds stand gehouden.

De poldermolen, zijnde de molen van den vroegeren *Barrepolder*, staat ongeveer in het midden van dien polder en maalt door een langen voorboezem, bekend onder den naam van *Zwetsloot* en eigendom des polders, uit op den *Rijn*. Het is een windschepradmolen met ijzeren assen, roeden en scheprad van de volgende hoofdafmetingen:

vlucht der wieken	24.00 M.	
middellijn scheprad	5.74 „	
breedte der schoepen	0.55 „	
hartlijn wateras	0.45 „	+ A. P.
bovenkant opleider	1.38 „	÷ A. P.

Behalve de genoemde voorboezem en de *Hoogeveensche vaart* springt van uit den *Rijn* nog nog de voormalige voorboezem van den *Oud-Groenendijkschen* polder in den polder in. Alle drie zijn in den *Rijndijk* overbrugd en afsluitbaar door keerdeuren. In den mond van den molenvoorboezem, op de grensscheiding tusschen *Zoeterwoude* en *Hazerswoude* ligt de *Kippenbrug* of *Barre-* of *Zwetsluis*, als voormalig ambachtswerk thans in onderhoud bij de gemeente *Zoeterwoude*. In den mond van de *Hoogeveensche vaart* ligt de *Hoogeveensche brug* of *-sluis*, in onderhoud bij het Rijk voor zoover betreft de brug en bij den *Benthuizer- en Benthorner Noord- en Zuidpolder* voor zoover betreft de keerdeuren. Over den mond, eindelijk, van den voormaligen voorboezem van *Oud-Groenendijk* ligt de *Oud-Groenendijksche brug* of *-sluis;* deze is in onderhoud bij den polder zelve. Alle drie de genoemde sluizen zijn in Onderafdeeling II beschreven.

Van uit den molenboezem springt nog een boezemvaartsloot, bekend onder den naam van *Buurtsloot* een eind oostwaarts, en van uit deze weder een zijtak een eind noordwaarts, tusschen leikaden den polder in. Tot watergemeenschap van het afgesneden deel dienen een grondduiker onder door den molenboezem en een grondduiker onder door die *Buurtsloot*, beiden in onder-

---

„van vernieuwing eene wijdte in het vierkant zal moeten krijgen en houden van één meter, op „eene diepte, gerekend van af den onderkant of bodem, zal moeten liggen van 3.42 meter be„neden het Amsterdamsche peil, aan de wederzijden zal moeten voorzien zijn van een raam en „schuif en goed werkende sloten, en welke duiker voorts ten allen tijde zal openstaan met dien „verstande nochtans, dat het Bestuur het recht behoudt, om ingeval van onvoorziene omstandig„heden het water in een der gecombineerde polders buitengewoon hoog werd, die duiker te „sluiten en het water alsdan zoo gelijkmatig mogelijk weg te malen." enz.

Vermoedelijk is de duiker in 1890—91 vernieuwd.

Zie ook Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, bijlage 19, blz. 6.

ij den polder. De duiker onder door de *Buurtsloot* moet, volgens de ɜur, eene wijdte-doorsnede hebben van 0.10 M.
t oostelijk deel springt nog, ten zuiden langs den *Rijndijk*, de tot den *ɔoudschen* boezem behoorende *Dijksloot* een klein eindje in den polder ;s de zuidzijde is deze bekaad.
ɩeil voor den geheelen polder is in de keur bepaald op 1.82 M. ÷ A. P. rinlating geschiedt door of van wege of met goedvinden van het Be- ıetzij door openzetting der molenwachtdeur, hetzij door inlaatduikers ı polder zelve of van particulieren. Inlaatduikers van den polder zelve n zich in den molenboezem en in den zijtak van de Buurtsloot. Alle ıikers moeten met een schuif of stop en een goed werkend slot ge- :ijn.
:t noordwestelijk deel des polders nabij het in den naastgelegen *Groo- ler* gelegen *Zwieten* bevinden zich eenige gronden, genaamd de *Boven-* waarin het water door middel van een bij den polder in onderhoud duiker kan worden opgehouden. Die duiker moet volgens de polderkeur ijdte-doorsnede hebben van 0.15 M.
polderwaterleidingen en slooten moeten door de aangelande eigenaars de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden worden. Alleen de zem van den molen is in onderhoud bij den polder zelve.
ɀoogenaamde *poldertje buitendijks*, in het begin dezer beschrijving ge- heeft zijn ontstaan te danken aan een den 10 April 1745 tusschen RK DE RAET en den polder gesloten en den 17 April d.a.v. door Hoog- den van *Rijnland* geapprobeerd contract [1]). Nog heden wordt de duiker, ɔr het poldertje, door den *Hoogen Rijndijk*, op den polder afwatert, de ringkade, door den eigenaar van het poldertje onderhouden. Deze ıoet, volgens de keur, eene hoogte hebben = A. P., eene kruinsbreedte nstens 0.95 M. en glooiingen van 3 op 1.
overige boezemwaterkeerende polderkaden moeten eene hoogte hebben ɩ9⁵ M. ÷ A. P., eene kruinsbreedte van minstens 0.63 M. en glooiingen op 1. De kaden welke het polderwater van den *Bent- en Delf- of Ge- polder* keeren, dat zijn die langs de *Buurmade* en *Slingerwetering* en weerszijden van de *Hoogeveensche vaart* ten zuiden van het verlaat, eene hoogte hebben van 0.50 M. boven het peil van dien polder, d.i. ɩ7⁵ M. ÷ A. P., en eene breedte van 0.60 M.
kaden zijn in onderhoud bij hunne eigenaars, behalve die langs den oezem en langs de *Hoogeveensche vaart* benoorden het verlaat, die door lder onderhouden worden.
polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters; het ;e *Zoeterwoude*. De rechten en verplichtingen van de vergadering van

[1]) dit contract: *Rijnland's* O. A. Civiel dingboek 1739—1773, folio 48 verso.

Stemgerechtigde Ingelanden zijn in art. 3 van het bijzonder reglement opgedragen aan zes Gecommitteerden.

De omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 1.70, *f* 2.—, *f* 2.—, *f* 2.60 en *f* 1.70 per H.A.; hij werd geheven in 1900 over 384.72.00, in de overige genoemde jaren over 384.71.00 H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n°. 312).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE GROOTE POLDER.

Gemeente: *Zoeterwoude.*

Maart 1904.

T. K. 422. W. K. 's Grav. 8.

Als laatste van de groep polders, welke door een eigen voorboezem op den *Rijn* uitmalen behandelen wij den *Grooten polder* onder *Zoeterwoude.*

Ten noordoosten door den *Hoogen Rijndijk* met daarlangs loopenden rijksstraatweg beschermd tegen den *Rijn*, wordt de polder aan de oostzijde door den *Weipoortschen Vliet* gescheiden van den *Ouden Groenendijkschen en Barrepolder*, aan de zuidzijde door den *Nieuwen weg* van het deel *Westbroek* van den *Oost- en Westbroekpolder*, aan de zuidwestzijde door *het Watertje*, zijnde een deel van de *Zuidbuurtsche watering*, de *Noordbuurtsche watering* en de *Lange Miening* van den *Zwetpolder* en den *Grooten Westeindschen polder* en aan de noordwestzijde door de *Meerburgerwatering* van den *Kleinen Cronesteinschen of Knotter-* en den *Room- of Meerburgerpolder.*

Buiten de poldergrens liggen de boezemlanden tusschen den *Hoogen Rijndijk* en den *Rijn*, enkele perceelen boezemland aan den *Weipoortschen Vliet* langs den na te noemen *Weipoortschen weg* en eene strook boezemland genaamd *de Miening* tusschen den na te noemen *Noordbuurtschen weg* en de *Lange Miening.* De *Nieuwe weg* ligt geheel binnen de poldergrens.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van ruim 525 H.A.

De polder is reeds zeer oud: in *Rijnland's* archief is eene kaart van den polder aanwezig van het jaar 1545 [2]).

Behalve de rijksstraatweg langs den *Hoogen Rijndijk* en de *Nieuwe weg* loopen langs of door den polder de volgende wegen:

1°. de *Noordbuurtsche weg* vormende een deel van den rijweg van den *Leidschendam* over *Stompwijk* en *Zoeterwoude* naar *Leiden*; deze weg loopt

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859; blz. 30, vlg.

[2]) Inventaris van de Atlassen enz. in het archief van *Rijnland.* Lett. M. n°. 5.

ngs de zuidwestzijde van den polder en vormt de waterkeering tegen de *oordbuurtsche watering* en de *Lange Miening*; de bebouwde kom van *Zoe-woude* ligt er langs;

2°. de *Weipoortsche weg*, ook wel genaamd *Lange weg* of *Ommedijk*, die de r-binding vormt van de buurtschap *Weipoort* met den *Hoogen Rijndijk*. Hij pt van af den *Nieuwen weg* een eindweegs noordelijk langs den *Weipoort-en Vliet*, alwaar hij tevens de polderwaterkeering vormt, om zich verder nen den polder om te buigen en in noordoostelijke richting den *Rijndijk* bereiken; hij snijdt de gronden van het voormalige *Huis te Zwieten*, waar-er later, van het hoofdlichaam des polders af; en

3°. de Staatsspoorweg van *Leiden* naar *Woerden*, die van het westnoordwesten ar het oostzuidoosten het noordelijk deel des polders in rechte lijn doorsnijdt; noodige duikers onder de spoorbaan onderhouden de watergemeenschap, rwijl de na te noemen voorboezem van den watermolen overbrugd is. De lte *Zoeterwoude* ligt ten oosten dier brug in den polder.

Uit de omringende boezemwateren springen, behalve de molenboezem, eenige aartjes binnen den polder in, als: het *Rijnegomsche vaartje* uit den *Rijn*, en aarvan door het *Rijnegomsche sluisje* in den *Rijndijk* afgesloten [1]), en twee orte vaarslootjes uit de *Lange Miening* in het westelijk deel des polders. Deze aartjes zijn tusschen leikaden ingesloten.

De polderkaden moeten volgens de keur eene kruinsbreedte hebben van instens 0.70 M., eene hoogte van 0.15 M. boven maalpeil, d.i. van 0.12^5 M. ÷ A.P. glooiingen van 2 op 1. Zij worden door de eigenaars onderhouden. Slechts n de kaden langs den molenboezem en van een eind kade langs de *Meer-rgerwatering* is het onderhoud bij den polder.

De bemaling geschiedt door een windschepradmolen met houten bovenas, zeren roeden en ijzeren scheprad, staande in het midden van het noordelijk lderdeel, nabij den *Ommedijk*. De molen slaat uit op een langen voorboezem, ekend onder den naam van *Koppelwatering*, die in noordoostelijke richting ar den *Rijn* voert en den staatsspoorweg *Leiden—Woerden* kruist met eene ste brug. De molenboezem is van den *Rijn* afgesloten door de *Koppelsluis* *Lavesbrug* [1]). De *Koppelwatering* en de *Koppelsluis* zijn beiden eigendom n en in onderhoud bij den polder.

De molen heeft eene vlucht van 25 M.; de middellijn van het scheprad be-raagt 5.74 M., de breedte der schoepen 0.55 M. Het hart van de wateras gt op 0.34 M. + A. P., de bovenkant van den opleider op 1.53 M. ÷ A. P.

Het Polderpeil is in de keur bepaald op 1.75 M. ÷ A. P.

Als hoofdwaterleidingen voeren naar den molen: eene watering komende t het zuiden en loopende langs de westzijde van den *Weipoortschen weg* en n *Ommedijk*; de *Middelwatering*, aanvangende ongeveer tegenover het midden

---

[1]) Zie voor deze sluis blz. 66.

van den *Nieuwen weg* en eerst noord- en daarna oostwaarts naar den molen stroomende, en de *Lange watering*, in het noordwestelijk deel des polders van af de *Noordbuurt* nabij de *Lange Miening* in noordoostelijke richting loopende tot aan den spoorweg en vandaar in zuidoostelijke richting naar den molen. Bij den spoorweg ontvangt deze watering nog eene zijwaterleiding komende van den noordwestelijken polderrand, nabij de *Meerburgerwatering*, zoomede eene andere komende uit het noordelijk polderdeel nabij *Rijnecom*. Beide deze zijwaterleidingen worden door kunstwerken onder door den spoorweg doorgevoerd. Alle waterleidingen en slooten worden door de aangelande eigenaren op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden.

Waterinlating geschiedt, zoo noodig, door openzetting der wachtdeur van den molen of wel door particuliere inlaatduikers; deze laatsten moeten volgens de keur, voorzien zijn van een schuif of stop en door een goed werkend slot gesloten zijn.

Het Polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

Het aantal H.A. dat den vollen polderomslag betaalde bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. 489.74.00, 489.74.00, 489.66.00, 489.71.00 en 489.67.00 en de omslag per H.A. in die jaren resp. *f* 1.90, *f* 1.20, *f* 1.90, *f* 1.50 en *f* 2.—.

Met betrekking tot den omslag staan de gronden, die voorheen behoorden tot het aloude, in 1800 afgebroken *Huis te Zwieten*, gelegen tusschen den *Ommedijk* en den *Weipoortschen Vliet*, in eene bijzondere conditie. Reeds in 1555, op den 12 October, wezen Hoogheemraden van *Rijnland* een vonnis tusschen JOOST WOUTERSZ., molenmeester van den *Grooten molen* in *Soeterwoude*, pander, en ADRIAEN VAN ZWIETEN, voor zijn huurman JAN ALEWIJN CLAESZ., gepande voor het molengeld omgeslagen in 1554 over zekere landen bij hem in gebruik van den huize van *Zwieten*. De verweerder sustineerde dat hij en zijne huurlieden van vroeger ongehouden waren molengeld te betalen van de landen in den polder liggende; de eischer antwoordde, dat volgens overeenkomst met GIJSBRECHT VAN ZWIETEN, grootvader van den verweerder, de landen tot den huize van *Zwieten* behoorende en in eigen gebruik zijnde, vrij waren van de betaling van het molengeld, maar dat de landen, welke verhuurd werden, daarin moesten bijdragen. Hoogheemraden wezen vonnis ten voordeele van den pander. Niet lang daarna, in 1556, werd eene nieuwe overeenkomst gesloten tusschen ADRIAEN VAN ZWIETEN ter eener en molenmeesteren van den *Grooten molen* ter andere zijde, waarbij de eigendom van den molenwerf door den polder werd gekocht voor *f* 25.—, wordende voorts bepaald, dat alle landen tot den huize van *Zwieten* behoorende, die bij anderen in huur zijn, zouden bijdragen in de molengelden, doch dat de landen in eigen gebruik daarvan zouden zijn vrijgesteld [1]). De zaak gaf echter later nog herhaaldelijk aanleiding tot moeilijkheden, welke laatstelijk in 1880 hunne oplossing vonden in

---

[1]) *Rijnland's* O. A. Loqt. 89, n°. 2043.

, overeenkomst, den 16 Juni van dat jaar met den eigenaar van de bewuste len gesloten, waarbij bepalingen zijn gemaakt omtrent de bemaling van gedeelte en de daarvoor jaarlijks te betalen bijdrage in den polderomslag. gens deze regeling betalen thans 35.97.33 H.A. tot die landen behoorende iden den halven polderomslag.

og bestaat er een contract dd. 15 Maart 1828 betreffende de bemaling van , partij warmoesland ten zuiden van den *Rijndijk* en ten oosten van de *egomsche vaart*. Het betreft de perceelen kadastraal bekend gemeente *erwoude*, sectie B nrs. 653, 654 en 1104, ter gezamenlijke grootte van .10 H.A. Hiervan dragen slechts 1 H.A. in de polderlasten bij.

et bijzonder Reglement van den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit 7 Juli 1859, n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d. a. v. n°. 51 P. B. n°. 308). Een vroeger Reglement van Bestuur, bestaande uit 26 kelen, werd geapprobeerd door Hoogheemraden van *Rijnland* den 4 ober 1814 [2]).

›e polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1896.

›ep V. *De polders malende op den Hazerswoudschen boezem (XX).*

DE POLDER NIEUW-GROENENDIJK.

Gemeente: *Hazerswoude.*

Juni 1904.

T. K. 422, 441. W. K. 's Grav. 3.

an de noord- en oostzijde ingesloten door boezemwateren behoorende tot *Hazerswoudschen* boezem, en wel aan de noordzijde door de *Dijksloot*, ten en langs den *Hoogen Rijndijk* loopende, en aan de oostzijde door de *tvaart* zuidwaarts tot aan het verlaat op die vaart van den *Bent- en Delf-enenralen polder*, wordt de polder *Nieuw-Groenendijk* aan de zuidzijde be-asd door eene eigen kade keerende de tot genoemden polder behoorende *lesche* en *Slingerwateringen* en aan de westzijde door de tot den polder ›oorende scheidingssloot ten oosten langs de kade van den aangrenzenden *uden Groenendijkschen en Barrepolder.*

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van 176.67.76 H.A. Van uit de *Dijksloot* bezuiden den *Rijndijk* springen twee boezemwateren ›n eindweegs zuidwaarts den polder in; de westelijke is de na te noemen ›orboezem van den poldermolen, de oostelijke eene particuliere vaarsloot; ›iden zijn tusschen leikaden ingesloten.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30 vlg.

[2]) *Rijnland's* N. A. Loqt. 107, n° 9.

Van de kaden, welke volgens de keur eene minste hoogte moeten hebben van 0.15 M. boven het „Rijnpeil" of wel van 0.12[5] M. ÷ A.P., eene kruinsbreedte van 0.50 M. en glooiingen van 1½ op 1, worden die langs de *Westvaart* en die ter weerszijden langs den voormolenboezem door den polder, alle andere door de aangelande eigenaars onderhouden.

Het noordelijk deel des polders wordt van west naar oost doorsneden door den spoorweg *Leiden-Woerden*. Een drietal doorgangen onderhouden de watergemeenschap tusschen beide afgesneden deelen.

Onmiddelijk ten noorden van dien spoorweg staat, ongeveer in het midden der polderbreedte, de molen, zijnde een windschepradmolen met ijzeren assen en houten roeden; hij slaat uit op den boven reeds genoemden, ongeveer 480 M. langen voorboezem, welke eigendom des polders is en in de *Dijksloot* bezuiden den *Rijndijk* uitmondt. Van daaruit kan het water zoowel door de *Nieuw-Groenendijksche* als door de *Westvaartsluis*, beiden in den *Hoogen Rijndijk*, naar den *Rijn* stroomen. Van deze twee sluisjes, die beiden in Onderafdeeling II hierboven reeds beschreven zijn, is de *Nieuw-Groenendijksche*, gelegen iets ten westen van de uitmonding van den voorboezem in de *Dijksloot*, in onderhoud bij den polder.

De molen zelf heeft eene vlucht van 20.00 M.; het scheprad eene middellijn van 4.60 M. en eene schoepbreedte van 0.29 M.; de hartlijn der wateras ligt op 0.05 M. + A. P., de bovenkant van den opleider op 1.60 M. ÷ A.P.

Het polderpeil is in de keur bepaald op 1.32[5] M. beneden het „Rijnpeil" (zijnde het maalpeil van *Rijnland's* boezem bezuiden den *Rijn*) of 1.60 M. ÷ A. P. Het bestuur is, bij bijzondere omstandigheden, bevoegd in den waterstand des polders tijdelijk verandering te brengen.

Als molenwateringen doen, volgens de keur, thans dienst de slooten langs den spoorweg. Deze moeten, evenals de overige polderscheidingsslooten door de eigenaars op voorgeschreven afmetingen onderhouden worden.

Voor het inlaten van water door particuliere stoepduikers geeft de Keur de noodige voorschriften.

De polder behoort tot de zeer oude; reeds in 1591 zond hij zijne rekening bij *Rijnland* in [1]).

Het Polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters.

De omslag, telkens geheven over 174.62.92 H.A., bedroeg in de jaren 1898–1902 resp. *f* 2.75, *f* 3.25, *f* 3.25, *f* 3.— en *f* 2 50 per H.A.

Het bijzonder regelement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 n°. V [2]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n° 320).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1897.

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 261.

[2]) Not. Prov. Staten; zomerverg. 1859; blz. 30, vlg.

DE POLDER GENAAMD DE HAZERSWOUDSCHE DROOGMAKERIJ.

ɿemeenten: *Hazerswoude, Benthuizen, Waddinxveen* [1], *Moercapelle* [1].

April 1904.

T. K. 441, 442, 460. W. K. s'Grav. 3, Utr. 3.

ι de vier droogmakerijen, thans administratieve polders, welke gelegen zijn n den Omringdijk van den, krachtens octrooi van de Staten van Holland estvriesland van 12 Mei 1759 drooggemaakten *Noordplas*, is de *Hazers-* ᵻ*che Droogmakerij* de grootste en de belangrijkste. Zij beslaat het midden-lte der geheele droogmaking; aan hare zuidoostzijde grenst de polder *rof en de Putte*, die hierboven reeds beschreven is en waarvan het weste-leel binnen den generalen omringdijk ligt; aan hare westzijde ligt binnen ›lfden omringdijk de *Benthuizer- en Benthorner Zuid- en Noordpolder*, ens hierboven reeds beschreven; ten westen van dezen, eindelijk, ligt n dien dijk nog de *Drooggemaakte Gelderwoudsche polder*, waarvan eene rijving hierbeneden hare plaats zal vinden.

ʒeheele administratieve polder bestaat thans in hoofdzaak uit twee geheel van ler gescheiden deelen, nl. de eigenlijke *Hazerswoudsche droogmakerij* en *loter- of Butterpolder*. Eerstgenoemd deel is verreweg het grootste.

ι de *noordzijde* wordt de eigenlijke Hazerswoudsche droogmakerij nsd door den ringdijk van den drooggemaakten *Noordplas*. Deze heeft eene ʒrillige gedaante, daar zij geheel loopt langs het gebied van het Binnenwater *Ɉazerswoude*, welk gebied van de bedijking is uitgesloten en onder een lerlijk administratief bestuur staat, nl. dat van den *Ambachtspolder*. Deze *chtspolder* zal aan het einde van deze groep beschreven worden. Hij ː de geheele, langgerekte, van het westen naar het oosten langs de *West-* ᶜ- en *Voorwegen* gelegen bebouwde kom van *Hazerswoude*, welke, langs *Westeinderweg*, diep in de *Hazerswoudsche droogmakerij* inspringt. De ijk vormt dan ook langs de geheele noordzijde de grens tusschen die makerij en den gezegden *Ambachtspolder*; alleen hiervan uitgezonderd is vestelijk gedeelte, dat, van af de grensscheiding tusschen de gemeenten ᶜ*swoude* en *Benthuizen* tot aan de *Westvaart* (waarover later) de droog-rij afscheidt van den in de vorige poldergroep beschreven *Bent- en Delf-* ɘ*neralen polder*. De ringdijk blijft oostwaarts de poldergrens uitmaken iár waar de na te noemen *Hoogeveensche weg*, die het geheele zuidelijke

---

[1] Slechts een zeer klein gedeelte der gemeente *Waddinxveen*, en wel de helft der grenssloot n die gemeente eener- en de gemeenten *Hazerswoude* en *Benthuizen* anderzijds ligt binnen dergrens. Van de gemeente *Moercapelle* ligt slechts de noordelijke helft der landscheiding n *Rijnland* en *Schieland* binnen de poldergrens. Het bijzonder reglement vermeldt de ten *Waddinxveen* en *Moercapelle*, zij het dan ook ten onrechte, niet.

deel der droogmakerij van west naar oost doorsnijdt, dien dijk, nabij de *Hooge-veensche brug*, kruist.

Hier verlaat de grenslijn den ringdijk en loopt een eindweegs westwaarts langs het zuidelijk boord van genoemden *Hoogeveenschen weg* tot aan een dam gelegen in de ten zuiden langs dien weg loopende limietsloot tusschen de gemeenten *Hazerswoude* en *Waddinxveen*. Hier gaat de grenslijn dwars over dien dam en volgt eerst westwaarts het zuidelijk boord dierzelfde limietsloot en daarna zuidwaarts het oostelijk boord der limietsloot tusschen de gemeenten *Benthuizen* en *Waddinxveen*, tot aan het punt waar deze den zuidelijken ringdijk van den Drooggemaakten *Noordplas*, tevens landscheiding tusschen *Rijnland* en *Schieland* ontmoet. Van af de *Hoogeveensche brug* tot aan dit punt vormt de beschreven grenslijn de grensscheiding tusschen de droogmakerij en den polder *Achterof en de Putte*. Het deel der limietsloot beoosten den genoemden dam behoort tot het polderwater van *Achterof en de Putte* en het deel bewesten dien dam tot dat der *Hazerswoudsche droogmakerij*. De *waterkeering* tusschen beide polders wordt, van de *Hoogeveensche brug* tot den dam, gevormd door eene kade langs de zuidzijde van den *Hoogeveenschen weg*, eigendom van de *Hazerswoudsche droogmakerij*, die, als zoodanig volgens de polderkeur eene kruinshoogte moet hebben van 1.00 M. boven het na te noemen polderpeil, eene kruinsbreedte van ten minste 0.70 M. en glooiingen van ten minste 1½ op 1, en van af den dam tot den ringdijk van den *Noordplas* of Landscheiding door eene kade behoorende tot den polder *Achterof en de Putte* (zie bij dezen polder).

De zuidelijke grens der droogmakerij wordt verder gevormd door genoemden ringdijk of landscheiding, die haar afscheidt van den tot *Schieland* behoorenden polder *de Honderd Morgen of Wilde Veenen*, tot aan de kade, die de *Hazerswoudsche droogmakerij* afscheidt van den *Benthuizer- en Benthorner Noord- en Zuidpolder*. Alsnu neemt de grenslijn langs de oostzijde van laatstgenoemden polder eene noordelijke richting, volgt daarbij eerst noordwaarts en daarna een eindje westwaarts den voormaligen limiettocht tusschen de oude ambachten *Hoogeveen* en *Benthorn*, loopt verder noordwaarts langs het z.g. *Benthornslaantje*, vervolgens westwaarts eerst langs den *Hoogeveenschen weg*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Hazerswoude en Benthuizen*, tot aan den weg genaamd de *Westzijde* en daarna over korten afstand langs een vak ringdijk van den *Noordplas* tegen het Binnenwater van *Benthuizen*, en buigt zich eindelijk, bij de grenssloot tusschen *Hazerswoude* en *Benthuizen* verder noordwaarts om, om in rechte lijn den noordelijken ringdijk van den *Noordplas* weder te bereiken. Langs den geheelen *Benthuizer- en Benthorner Noord- en Zuidpolder* wordt de waterkeering gevormd door eene tot de *Hazerswoudsche droogmakerij* behoorende kade, welke, volgens de keur, door de eigenaars onderhouden moet worden op eene kruinshoogte van 1.10 M. boven het na te noemen polderpeil, eene kruinsbreedte van ten minste 0.70 M.en glooiingen van 1½ op 1.

De geheele ringdijk van den *Noordplas*, dus ook de deelen daarvan die tevens grensscheiding en waterkeering zijn der *Hazerswoudsche Droogmakerij* staan onder beheer en keur van en worden onderhouden door een afzonderlijk Bestuur dat aan het einde dezer onderafdeeling beschreven zal worden, naar welke beschrijving wordt verwezen.

De geheele *Hazerswoudsche Droogmakerij* beslaat binnen hare hierboven omschreven grenzen eene oppervlakte van ongeveer 1780 H.A., waarvan ongeveer 460 H.A. onder de gemeente *Benthuizen*.

De grensscheiding tusschen *Hazerswoude* ten noorden en *Benthuizen* ten zuiden wordt gevormd door den meergenoemden *Hoogeveenschen weg*, een verharde weg tusschen *Benthuizen* en *Boskoop*, die de droogmakerij over de geheele lengte van west naar oost doorsnijdt. Tot aan de hofstede *Zomerlust*, bij het noordwestelijke punt van den polder *Achterof en de Putte* is de weg particulier eigendom, doch in erfpacht bij de gemeente *Benthuizen*; oostwaarts van dat punt is hij, als reeds gezegd, eigendom van den polder; hier draagt hij ook den naam van *Nieuwen weg*.

Iets ten westen van gezegd punt ontspringt uit den *Hoogeveenschen weg* een polderweg, die, onder den naam van *Middelweg*, noordwaarts loopt naar het dorp *Hazerswoude*. Deze weg is eigendom van en in onderhoud bij den polder.

Nabij het dorp *Benthuizen*, iets ten oosten van de noordwaarts loopende grenssloot tusschen *Benthuizen* en *Hazerswoude*, ontspringt uit denzelfden *Hoogeveenschen weg* de grindweg die van *Benthuizen* noordwaarts loopt naar het westelijk uiteinde van den door het dorp *Hazerswoude* loopenden *Westeindschen weg*. Deze grindweg, bekend onder den naam van *de Westzijde* of den *Benthuizerweg* is eigendom en staat onder beheer van de gemeente *Hazerswoude*. In het verlengde van dien *Benthuizerweg* loopt nog in noordelijke richting tot aan den ringdijk de beharde *Bentweg*, eigendom van den polder.

Door het net, dat gevormd wordt door alle genoemde wegen, wordt de geheele droogmakerij verdeeld in een aantal blokken.

Het blok begrepen tusschen het dorp *Hazerswoude* langs den *Westeindschen weg*, den *Bentweg* en den noordelijken ringdijk, zoo langs den *Bent- en Delfpolder* als langs den *Ambachtspolder* ten westen langs de *Westvaart*, staat bekend onder den naam van den *Buitenwegschen polder* en beslaat in hoofdzaak de vroegere, zuidelijke deelen van den *Delf-polder* en van den *Gemeeneweghspolder* die door de droogmaking van den *Noordplas* daarin werden opgenomen. Het is verdeeld in twaalf, in de richting zuid-noord loopende kavels, van het oosten naar het westen genummerd van 1 tot 12.

Het van het noorden naar het zuiden langgerekte blok begrepen tusschen den noordelijken ringdijk tegen den *Bent- en Delfpolder*, de limietsloot tusschen *Hazerswoude* en *Benthuizen*, den ringdijk tegen het Binnenwater van *Benthuizen*, den weg genaamd *de Westzijde* en den *Bentweg* draagt den naam

van *de Lange Strook*. Het bevat hoofdzakelijk de gronden, vóór de droogmaking bekend als *de Vrije Noock* en is verdeeld in drie korte, maar zeer breede kavels loopende in de richting oost-west en van het noorden naar het zuiden genummerd van 13 tot 15.

Het blok begrepen tusschen den weg genaamd *de Westzijde*, den ringdijk ten zuiden langs het dorp *Hazerswoude*, den *Middelweg* en den *Hoogeveenschen weg* draagt den naam van de *Westzijdsche droogmakerij* en is verdeeld in 22 van het zuiden naar het noorden loopende kavels, van west naar oost genummerd van 16 tot 37. Het is het grootste blok van allen.

Het blok, begrepen tusschen den *Middelweg*, het oostelijke deel van den noordelijken ringdijk en het oostelijke deel van den *Hoogeveenschen weg* staat bekend als de *Oostzijdsche droogmakerij* en is verdeeld in tien, eveneens van het zuiden naar het noorden loopende kavels, van west naar oost genummerd van 38 tot 47.

De vier genoemde blokken liggen in de gemeente *Hazerswoude* en bestaan te zamen dus uit 47 kavels.

Het blok ten zuiden van den *Hoogeveenschen weg*, eindelijk, is het vroegere ambacht *Hoogeveen* en vormt het thans onder de gemeente *Benthuizen* gelegen deel der geheele droogmakerij. Het bestaat uit 18 van het zuiden naar het noorden loopende, van west naar oost genummerde kavels.

De geheele droogmakerij bestaat derhalve uit 65 kavels, n.l. de 47 *Hazerswoudsche* en de 18 *Hoogeveensche* of *Benthuizer* kavels.

De Boter- of Butterpolder is geheel afgescheiden van de eigenlijke *Hazerswoudsche droogmakerij* doch in dier bemaling opgenomen. Hij wordt aan de zuid-, west- en noordzijde omringd door vaarten behoorende tot het *Ambachts*polderwater, en wel aan de zuidzijde door de *Oosteindervaart*, loopende langs den *Voorweg*, aan de westzijde door het thans binnenbedijkte gedeelte van de *Oostvaart* en aan de noordzijde door de daaruit in oostelijke richting opschietende *Kerkvaart*, toegang gevende tot den polder *Rietveld* (onder *Hazerswoude*). Aan de oostzijde wordt de *Boterpolder* van dien polder *Rietveld* gescheiden door eene smalle strook gronds bekend onder den naam van *Simon Jansepolder*. Deze *Simon Jansepolder* ligt niet binnen de administratieve grenzen van eenigen polder, doch wordt, zooals wij straks nader zullen uiteenzetten, bemalen door de *Hazerswoudsche Droogmakerij*.

De *Boterpolder* heeft eene oppervlakte van ongeveer 100 H.A. en is geheel omringd door een eigen ringdijk. Hij wordt, langs de zuidzijde, van de eigenlijke omringing van den *Noordplas* gescheiden door den *Voorweg* en de daarlangs loopende *Oosteindervaart*, beiden gelegen binnen de grenzen van den *Ambachtspolder*. Toch wordt hij door de *Hazerswoudsche droogmakerij* bemalen; de watergemeenschap wordt onderhouden door een grondduiker onder door den *Voorweg*, de *Oosteindervaart* en de wederzijdsche ringdijken. De polder, hoewel begrepen in het octrooi van droogmaking van den *Noordplas*,

·d eerst veel later dan deze drooggemaakt. In art. 9 van dat octrooi was aald, dat de droogmaking van den *Butterpolder* binnen den tijd van 40 n zou moeten zijn voltooid, en dat daarvoor een afzonderlijk reglement zou ten worden gemaakt. Dit reglement werd gearresteerd door Hoogheem en van *Rijnland* den 10 October 1768, nader aangevuld door Dijkgraaf en Hoogheemraden den 27 Februari 1825. De droogmaking kwam eerst gereed 1815 nadat de Staten van Holland en Westvriesland den 3 Maart 1790 den ogmakingstermijn nog met 15 jaren hadden verlengd [1]). De geheele ring- staat nog thans onder beheer van het *Bestuur over den Omringdijk van Drooggemaakten Noordplas* (zie de beschrijving van dat Bestuur aan het le dezer Onderafdeeling).

ij de droogmaking van den *Noordplas* werden de zuidelijke uiteinden van de *tvaart* en de *Westvaart*, beiden in den *Rijn* uitmondende wateren, geheel empt, terwijl de middenste gedeelten opgenomen werden in den *Ambachts-der* en door sluizen of verlaten met de noordelijke of open gebleven deelen r zelfde vaarten in verbinding werden gebracht. In de *Oostvaart* kwam verlaat, in de *Westvaart* kwamen er twee. Deze laatste liggen ongeveer ast elkander; het westelijke geeft toegang tot den *Bent- en Delf- of Generalen-lder*, het oostelijke tot den *Ambachtspolder*. Beide verlaten zijn in onder-ud bij de *Hazerswoudsche droogmakerij*; voor verdere bijzonderheden ver-jzen wij naar de beschrijving der twee genoemde polders.

De geheele *Hazerswoudsche droogmakerij* wordt bemalen door vier gangen ndschepradmolens, waarvan twee uitslaan op de *Westvaart* en twee op de *stvaart*. Van de *Westvaartsche* molengangen maalt de westelijke vier, de telijke drie hoog; elke gang heeft zijn eigen molenboezem; beide molenboezems pen evenwijdig aan en vlak naast elkander. De benedenmolen van den gang drie en de twee benedenste molens van den gang van vier liggen binnen het enlijke lichaam der droogmakerij in het blok genaamd de *Buitenwegsche der*; de vier overige molens liggen, met hunne tusschenboezems in eene rdwaarts uit het lichaam der droogmakerij uitspringende landtong tusschen *Bent- en Delfpolder* en den *Ambachtspolder* ingelegen. De bovenmolen den gang van vier is de noordelijkste van allen en ligt onmiddellijk tus-en de twee boven reeds genoemde verlaten op de *Westvaart* in.

De beide *Oostvaartsche* molengangen malen twee aan twee op gemeen-appelijke tusschenboezems uit. De paren ondermolens en onderste midden-lens liggen in het lichaam der *Hazerswoudsche droogmakerij*, in het blok naamd de *Oostzijdsche droogmakerij*; de bovenste middenmolens liggen aan n zuidoosthoek van den *Butterpolder*; de tusschenboezem tusschen de twee ren middenmolens wordt met een grondduiker gevoerd onder door de *Oost-*

[1]) *Rijnland's* O. A. Loq. 43, n°. 1251.

eindervaart, den *Voorweg* en de wederzijdsche ringdijken. De bovenmolens eindelijk, staan buiten en ten noorden van den noordwestelijken hoek van den *Butterpolder*, op eene landtong, in den *Oost- en Westgeerpolder* inspringende; van die bovenmolens staat de zuidelijkste onmiddellijk naast en de noordelijkste een eindweegs ten noorden van het verlaat op de *Oostvaart*, beiden slaan onmiddellijk op de *Oostvaart* uit. De tusschenboezem tusschen de bovenste middenmolens en de bovenmolens is zeer lang; hij loopt langs de geheele oost- en noordzijde van den *Butterpolder* en wordt, aan diens noordwestelijkste punt, met een grondduiker gevoerd onder door de tot het *Ambachtspolder*-water behoorende *Kerkvaart*.

De vlucht van alle molens wisselt af van 26 tot 28 M.; zoowel de roeden als de assen zijn allen van ijzer. De scheprаderen hebben middellijnen van 6 à 6.87 M. en schoepen breed van 0.43 tot 0.58 M. De molenerven en de kaden tusschen die erven, voorzoover buiten het lichaam der polders gelegen, staan onder keur van het Bestuur over den Omringdijk van den *Noordplas* en moeten eene hoogte hebben = A. P.

In de geheele droogmakerij loopen, als hoofdwaterleidingen, tochten van het westen naar het oosten, als: twee tochten in het blok genaamd de *Buitenwegsche polder*; drie tochten in de blokken genaamd de *Westzijdsche* en de *Oostzijdsche droogmakerij*; zij worden in den *Middelweg* overbrugd; de limiettocht ten noorden lang den *Hoogeveenschen* weg, van af den weg genaamd de *Westzijde* tot aan den *Middelweg*; eindelijk drie tochten in het blok genaamd *het Hoogeveen*. Haaks op deze tochten staan, in de blokken genaamd de *Buitenwegsche polder* en de *Westzijdsche* en *Oostzijdsche droogmakerij*, de z.g. *duikertochten*, die het water in rechte lijn voeren naar de benedenmolens der vier molengangen. De duikertocht van den westelijken *Westvaartschen* molengang begint aan den *Hoogeveenschen weg* en gaat met een steenen grondduiker onder door de *Westeindervaart*, den *Westeinderweg* en de wederzijdsche ringdijken langs het tot den *Ambachtspolder* behoorende bebouwde deel van het dorp *Hazerswoude*. De duikertocht van den oostelijken *Westvaartschen* molengang is veel korter en loopt zuidwaarts slechts tot aan den tweeden tocht van het blok *Buitenwegsche polder*. De beide duikertochten van de *Oostvaartsche* molengangen reiken weder tot aan den *Hoogeveenschen weg*.

De afwatering van het blok *de Lange Strook* geschiedt door twee duikers, één in den *Bentweg* aan het westelijk uiteinde van den tweeden tocht in het blok *Buitenwegsche polder* en één in den weg genaamd *de Westzijde* aan het westelijk uiteinde van den tweeden tocht in het blok genaamd de *Westzijsche droogmakerij*.

Het blok genaamd *het Hoogeveen* watert af: 1°. door een duiker in den *Hoogeveenschen weg* aan het noordelijk einde van een tocht, die, haaks op de drie boven reeds genoemde tochten, niet ver ten oosten van de limietscheiding met *Benthorn* tusschen de kavels 2 en 3 van *Hoogeveen* van af den der-

n tocht noordwaarts opschiet; en 2° door twee bruggen in den *Hoogeveen-hen weg* over de zuidelijke uiteinden van de twee *Oostvaartsche* duikertochen, correspondeerende met de scheidingssloot tusschen *Waddinxveen* eenern *Hazerswoude* en *Benthuizen* anderzijds.

De afwatering van den *Butterpolder*, eindelijk, geschiedt door een duikertocht uit dien polder zuidwaarts met den hierboven reeds genoemden grondduiker onder de *Oosteindervaart* doorloopende en, iets ten oosten van den *Middelweg*, tusschen de kavels 38 en 39 door, uitmondende in den eersten tocht van de blokken *Westzijdsche* en *Oostzijdsche* droogmakerij.

Alle genoemde tochten worden voor rekening van den polder onderhouden op in de keur voorgeschreven afmetingen. Ook van de andere kavel-, bermbein-, scheidings-, en dwarsslooten zijn de afmetingen in de keur bepaald; deze worden echter door de aangelande eigenaars onderhouden.

Waterstaatkundig is de polder in zijn geheel verdeeld in twee ongeveer gelijke deelen. In het oostelijk deel is het peil 5.2 c.M. lager dan in het westelijke. Wanneer door bijzondere omstandigheden het peilverschil hiervan afwijkt, verleent het lagere deel aan het hoogere deel hulp. De afscheiding der beide deelen heeft plaats door dammen, die, voor zoover zij in de tochten liggen, onderhouden worden door den polder; de overige dammen zijn voor rekening van hen, in wier land zij gelegen zijn.

De scheiding tusschen het oostelijk en het westelijk gedeelte is in de polderkeur (art. 1) als volgt omschreven:

„De grens van het oostelijk gedeelte is langs de westelijke Kavelsloot van „Kavel 29; vanaf den dijk zuidwaarts tot aan den eersten dwarstocht, bij den „aldaar zijnden scheidingsdam in het land waarop het pad aanwezig is. Van„daar westwaarts langs de Kavelsloot ten westen van Kavel 26; van af scheidingen „in Kavels 27 en 28, aanwezig in het 2de blok op den zoogenaamden achter„weg, en verder langs de in Kavel 26 liggende scheidingsdammen tot aan de „limiet van *Hoogeveen.*

„Langs die limiet oostwaarts tot aan den Middenweg, vandaar weder west„waarts, bezuiden den Hoogeveenschen weg tot aan de westelijke Kavelsloot van „Kavel 6 tot aan den 2den tocht, dan oostwaarts tot aan Kavel 8, dan zuid„waarts tot aan den 3den tocht, dan weder westwaarts tot aan den scheidings„dam tusschen kavels 6 en 7.

„Al wat buiten deze grens in den polder ligt, behoort tot het westelijk gedeelte."

De watergemeenschap tusschen beide deelen heeft plaats door duikers in de dammen in kavels 26 en 29; deze duikers moeten binnenwerks breed zijn 0.60 en hoog 0.40 M.

Het polderpeil in het oostelijk deel, dat door de *Oostvaartsche* molens bemalen wordt, is in de keur bepaald op 5.04, dat in het westelijk deel, dat door de *Westvaartsche* molens bemalen wordt, op 4.988 M. ÷ A.P. Het polderbestuur is bevoegd dit peil naar omstandigheden tijdelijk te wijzigen.

De keur geeft de noodige voorschriften voor het inlaten van water in particuliere perceelen of ter verversching van stoepslooten.

Ook geeft zij bepalingen waarnaar zich hebben te gedragen zij, die op hun land een molentje wenschen te hebben om daarin een lageren waterstand te verkrijgen. Zoodanige landen moeten o.a. omringd zijn door kaden, die eene hoogte hebben van minstens 0.60 M. boven het polderpeil. Met dergelijke molentjes mag niet gemalen worden, zoodra het polderwater eene hoogte van 5 c.M. beneden het polderpeil bereikt heeft, tenzij een der ondermolens water uitslaat. Heeft het water in den polder het polderpeil bereikt, dan mogen de molentjes in het geheel niet malen.

Zooals wij boven reeds met een enkel woord mededeelden, ligt ten oosten van den *Butterpolder* eene smalle strook lands die niet ressorteert onder eenigen gereglementeerden polder en bekend staat onder den naam van *Simon Jansepolder*. Deze strook lands wordt van ouds bemalen door de *Hazerswoudsche droogmakerij* en wel door een duiker in den zuidwesthoek, ten noorden van de *Oosteindervaart*. Deze duiker mondt uit in den tusschenboezem tusschen de benedenste en de bovenste paren middenmolens van de *Oostvaartsche* molengangen. De bemaling geschiedt dus twee hoog; het peil in het *Simon Jansepoldertje* is, volgens de waterstaatskaart, 4.00 M. ÷ A. P. Het overnemen van dat water door de *Hazerswoudsche droogmakerij* geschiedde vroeger tegen eene vergoeding van *f* 1.50 per morgen 's jaars, berekend naar eene oppervlakte van 34 morgen, 50 roeden. Later is deze bijdrage berekend naar Hectaren en wel had de betaling plaats over 29.02.42 H.A. tegen *f* 1.75 per H.A. Nergens hebben wij eenige overeenkomst kunnen vinden, waaruit de oorspronkelijke regeling dezer aangelegenheid blijkt. Wel heeft de zaak herhaaldelijk aanleiding gegeven tot geschillen en hebben Heeren Hoogheemraden van *Rijnland*, Commisssarissen in het *Leidsche* kwartier bij résolutie van 23 April 1842 eenige regels gesteld, waarnaar de bemaling voortaan zou plaats hebben. Deze regels, waarmede de betrokken partijen zich vereenigden, werden den 19 November d.a.v. nog aangevuld. Volgens deze regels zou de duiker, waardoor het poldertje zijn water ontlast, onderhouden worden door de *Hazerswoudsche* droogmakerij en bediend worden door den molenaar van den molen n°. 4 aan de *Oostvaart* (d. i. de zuidelijkste der twee bovenste middenmolens) tegen eene jaarlijksche vergoeding van *f* 6.—, waarvan de Droogmakerij en het *Simon Jansepoldertje* ieder de helft zouden betalen. Het peil in het *Simon Jansepoldertje* zou geregeld worden naar ijzeren peilmerken, nabij den duiker te stellen (welke merken sedert echter verdwenen zijn). De toevoerslooten naar den duiker, zoomede de kaden om het poldertje aan de noord-, oost- en zuidzijde, die zoodanig hoog moesten zijn, dat geen vreemd water in het poldertje kon komen, zouden staan onder schouw van het Bestuur der *Hazerswoudsche droogmakerij*. Tegenwoordig bedraagt de bijdrage van het *Simon Jansepoldertje* aan de droogmakerij jaarlijks *f* 54.56.

De geheele inrichting van de *Hazerswoudsche droogmakerij* is overigens grootendeels nog thans een uitvloeisel van het octrooi van de Staten van Holland en Westvriesland van 12 Mei 1759 tot droogmakerij der *Noordplassen*, zoomede van het Contract van Separatie tusschen de zes onder die droogmaking begrepen ambachten begrepen, dd. 2 Januari 1766, gevolgd door de willige condemnatie van Hoogheemraden van *Rijnland* daarop den 8 Februari 1766 verleend. Over deze stukken zullen bij de behandeling van het Bestuur over den Omringdijk van den *Noordplas*, aan het einde dezer Onderafdeeling, meerdere bijzonderheden worden medegedeeld.

Behalve de in den loop der beschrijving hierboven reeds genoemde, onderhoudt de polder nog een vrij groot aantal waterstaatswerken, als bruggen, duikers, grondduikers, draaiplanken, heinsels, hekken, enz. Bijzondere vermelding verdienen hier nog de keerdeuren in de *Oostvaart-* en in de *Papensluis* in den *Hoogen Rijndijk*, die beiden door de Droogmakerij onderhouden worden [1]).

Het bijzonder reglement voor den *Polder genaamd de Hazerswoudsche droogmakerij* werd vastgesteld bij Statenbesluit van 11 Juli 1860 n°. VIII [2]), goedgekeurd bij K. B. van 6 September d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 406).

Eene wijziging in de grensomschrijving, met name langs de landscheiding tusschen *Rijnland* en *Schieland*, werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 November 1868 n°. XVII [3]), goedgekeurd bij K. B. van 7 Januari 1869 n°. 3 (B. P. B. n°. 671). Voor de aanleiding dier wijziging zie men het daaromtrent medegedeelde bij de beschrijving van den *Driemanspolder*, hieronder.

Eene andere wijziging in de grensomschrijving werd nog vastgesteld bij besluit der Staten van 20 November 1882 n°. VI[4]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Januari 1883 n°. 5 (B. P. B. n°. 833). Het gold hier de grens tusschen de *Hazerswoudsche Droogmakerij* en den polder *Achterof en de Putte.* Bereids in de zomervergadering der staten van 1882 was de grens van laatstgenoemden polder gewijzigd, en thans werd die van de Droogmakerij hiermede in overeenstemming gebracht. Voor de daaraan verbonden geschiedenis wordt verwezen naar de beschrijving van den polder *Achterofen de Putte*, hierboven. Genoeg zij het, hier te herinneren, dat met de wijziging beoogd werd opheffing van de op het contract van Separatie van 2 Januari 1766 gegronde bemaling door de *Hazerswoudsche droogmakerij* van het westelijke of 5[de] blok van den *Achterofschen polder*, groot ongeveer 160 H. A. (180 morgen). Deze bemaling geschiedde tot dusver door middel van een duiker in den *Hoogeveenschen weg* tegen eene jaarlijks door *Achterof en de Putte* te voldoene vergoeding. In

---

1) Zie hieromtrent nader op blz. 71 en op blz. 72.
2) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1860, blz. 46 vlg.
3) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1868; blz. 45, vlg.
4) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1882; blz. 34.

verband met deze wijziging en met den naar aanleiding daarvan gewijzigden waterstaatstoestand nabij den scheidingsdam in de limietsloot ten zuiden van den *Hoogeveenschen weg* werd in het reglement van de *Hazerswoudsche droogmakerij* nog de bepaling opgenomen, dat het Bestuur dier droogmakerij te zorgen heeft, dat de kanten van den zuidelijken berm van den *Hoogeveenschen weg*, van af gezegden scheidingsdam tot het oostelijk einde der limietsloot telkenjare vóór den 15 September zijn afgestoken en het afgestokene is opgehaald.

De *Hazerswoudsche Droogmakerij* draagt, wegens het vroegere ambacht *Hoogeveen*, jaarlijks voor 454.85 H.A. bij in het onderhoud van het *Benthuizerverlaat* en van de *Witte brug* in den *Gelderwoudschen weg*. Men zie hier omtrent de nadere mededeelingen gedaan bij de beschrijving van den *Benthuizer en Benthorner Noord- en Zuidpolder* hierboven.

Omtrent de jaarlijksche bijdrage van *f* 24.77 welke de droogmakerij betaalt aan den *Ambachtspolder* zie men het deswege medegedeelde bij de beschrijving van dezen polder, hieronder.

In de kosten van beheer van den *Omringdijk van den Noordplas* wordt de *Hazerswoudsche Droogmakerij* telkens aangeslagen voor 1853.88.54 H.A. De omslag per H.A. voor dat beheer bedroeg in de jaren 1898 en 1900—1902 telkens *f* 0.35, in 1899 *f* 0.40.

Het bestuur van den polder bestaat uit een Voorzitter en vier Heemraden; het zetelt te *Hazerswoude*. De voorzitter heeft ambtshalve zitting in het college van dagelijksch bestuur over den *Omringdijk van den Noordplas*.

De gewone omslag voor den polder zelve werd in de jaren 1898—1902 telkens geheven over 1828.89.20 H.A. en bedroeg in die jaren resp. *f* 6.75, *f* 6.50, *f* 6.25, *f* 7.50 en *f* 7.— per H.A.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1897.

DE OOSTBUURSCHE POLDER.

Gemeente: *Hazerswoude.*

Sept. 1904.

T. K. 423, 442. W. K. Utr. 3.

De *Oostbuursche polder* heeft eene langwerpige, van zuid naar noord loopende vierhoekige gedaante en wordt begrensd:

ten oosten door de *Geer-* of *Papenvaart*, scheidende van den *Hoornschen polder*;

ten zuiden door de *Dwars-* of *Galgwatering*, scheidende van den polder *Oost- en Westgeer*;

ten westen door de *Oostvaart*, scheidende van den *Rijnenburgerpolder*, en

ten noorden door de zuidelijke bermsloot van den *Hoogen Rijndijk*

Alle omringende wateren behooren tot den *Hazerswoudschen boezem.*

nnen zijne grenzen beslaat de polder, die als zoodanig voor het eerst voor-
t op de kaart van Dou van 't jaar 1647 (eerste uitgaaf), eene oppervlakte 67.12.13 H.A.

polderkaden worden door den polder zelve onderhouden en moeten vol-
de keur eene hoogte hebben van minstens 0.20 M. boven het maalpeil .07[5] M. ÷ A.P. met eene breedte op de kruin van 0.50 M. en glooiingen 1½ op 1. Voor het baggeren in de vaarten langs de kaden, dat nim-
dichter dan op 2.00 M. van hun voet mag plaats hebben, is schriftelijke unning van *Rijnland's* bestuur noodig.

bemaling geschiedt door een windschepradmolen met ijzeren assen en en staande aan en uitslaande op de *Oostvaart*, ongeveer in het midden den westelijken polderrand. De molen is particulier eigendom doch is bij polder in gebruik en onderhoud. De hoofdafmetingen zijn:

vlucht der wieken	16.85 M.
middellijn scheprad	4.60 „
breedte der schoepen	0.29 „
hartlijn wateras	0.02 „ ÷ A. P.
bovenkant opleider	1.47 „ ÷ „ „

et peil is in de keur bepaald op 1.80 M. ÷ A. P. Het bestuur is bevoegd in bijzondere omstandigheden, in den waterstand tijdelijk verandering te gen.

ofdwaterleiding is de molensloot, die den polder van oost naar west, recht en molen aan, doorsnijdt. Deze moet, evenals de overige scheidingsslooten de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onder-
en worden. Geene duikers tot waterinlating mogen worden gelegd dan met emming van het Bestuur, terwijl ook voor die inlating zelve die toestem-
vereischt wordt.

t noordelijk polderdeel wordt van west naar oost doorsneden door den weg *Leiden—Woerden*; een duiker onderhoudt de watergemeenschap. t 1898 was de polder, die aan slechts enkele eigenaren toebehoorde, on-
lementeerd. Op verzoek der ingelanden werd echter bij Statenbesluit van ıli 1898 n°. XXIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 13 Augustus d.a.v. no. . P. B. no. 1026) een bijzonder reglement voor den polder vastgesteld.

reglement bepaalt, dat het bestuur, zoo lang er niet meer dan zes stem-
htigde ingelanden in den polder zijn, uitgeoefend wordt volgens de voor-
ften van art. 7 van het A. P. R., d. i. door de gezamenlijke ingelanden, iit hun midden een Vertegenwoordiger benoemen.

Vertegenwoordiger wordt bijgestaan door een Secretaris-penningmeester. polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 6.50, *f* 6.50, *f* 6.50, — en *f* 7.— per H.A. en werd telkens geheven over 66.72.79 H.A.

Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1898, blz. 103.

Vrijdom der omslagen is toegekend aan de kadastrale perceelen gemeente *Hazerswoude*, sectie B n[os] 186, 187, 188, 189, 1314, 1391, 1392, 1393, 1394, 1397, 1399 geheel, 1400 voor twee derden der oppervlakte en 1403 voor 3 aren, aangezien deze landen, alle langs den noordelijken polderrand gelegen, ofschoon binnen de poldergrens liggende, op het boezemwater afwateren.

Hoewel het reglement de begrootingen, de kohieren van omslag en de rekeningen met bijbehoorende bescheiden aan de goedkeuring van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* onderwerpt, worden aan dit college slechts de rekeningen en kohieren, doch niet de begrootingen ingezonden.

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE POLDER RIETVELD.

Gemeeente: *Hazerswoude*.

Oct. 1904.

T. K. 423, 442. W. K. Utr. 3.

De polder *Rietveld* onder *Hazerswoude* wordt begrensd:

aan de *noordzijde* door de tot den *Hoornschen polder* behoorende *Dwarskade* ten noorden van het ingepolderde, met *Rietveld's* polderwater gemeen liggende deel der *Dwarswetering*;

aan de *oostzijde* door de *Coppierenkade* scheidende van en behoorende tot de polders *Rietveld* (onder *Alphen*) en *Nesse*, de westzijde van welke kade tevens de grensscheiding vormt tusschen de gemeenten *Hazerswoude* en *Alphen* [1]);

aan de *zuidzijde* eerst door de tot polder *Laag-Boskoop* behoorende kade ten zuiden langs de met *Rietveld* gemeen liggende *Padesche wetering*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Hazerswoude* en *Boskoop*, en daarna door den *Voorweg*, liggende binnen de grenzen en scheidende van het water van den *Ambachtspolder*, en

aan de *westzijde* eerst door het ongereglementeerde, doch bij de *Hazerswoudsche droogmakerij* in bemaling opgenomen *Simon Jansepoldertje* (zie bij die droogmakerij), daarna een klein eindje westwaarts door de met den *Ambachtspolder* gemeen liggende *Kerkvaart* tot aan den zuidoostelijken hoek van den hieronder te beschrijven polder *Oost- en Westgeer* en eindelijk door de van dien polder scheidende en tot den *Hazerswoudschen* boezem behoorende *Geer-* of *Papenvaart* noordwaarts tot tegenover den zuidwesthoek van den *Hoornschen polder*.

De oppervlakte des polders bedraagt ongeveer 540 H.A.

Boezemwaterkeerende kaden bevinden zich alleen aan de westzijde langs de

---

[1]) Zie voor meerdere mededeelingen omtrent de *Coppierenkade* de beschrijving van polder *Nesse*.

'*aart* en, over zeer korten afstand (71 M., in den zuidoostelijken ıoek nabij het stoomgemaal van polder *Laag-Boskoop*), langs het westelijk e van de *Otwegsweteriny*, behoorende tot den *Gouweboezem*. Deze kaden ı door den polder onderhouden en moeten volgens de keur eene hoogte van 0.07^5 M. ÷ A. P., eene kruinsbreedte van 0.50 M. en glooiingen op 1.

ɔemaling van den polder heeft plaats door een windschepradmolen met assen en roeden, staande aan den westelijken polderrand nabij den ;telijken hoek van den polder *Oost- en Westgeer* en uitslaande op het k uiteinde van de *Papenvaart*, dáár waar deze van de tot het *Ambachts*-vater behoorende *Kerkvaart* is afgedamd. De molen heeft eene vlucht .20 M. De middellijn van het schepad bedraagt 6.00 M. en de schoeps-ɜ 0.65 M. De wateras ligt op 0.24^5 M. + A. P. en de bovenkant van ·leider op 1.57 M. ÷ A. P.

polderpeil is in den keur bepaald op 1.64^5 M. ÷ A. P. Het Bestuur er bevoegd, wegens bijzondere omstandigheden, in den waterstand tijdelijk ɜring te brengen.

·ent inlating van water bestaan geen bepaalde regels; vermoedelijk heeft ıting plaats door middel der na te noemen schutsluizen, met name het ·*rlaat*. Volgens de keur wordt voor het leggen van nieuwe inlaatduikers lijke vergunning-aanvrage aan het Bestuur geeischt.

lwaterleidingen zijn:

꞉ binnengedamde *Kerk-* of *Rietveldsche vaart*, in het oostwaarts ver-van de tot het *Ambachts*polderwater behoorende *Kerkvaart*, van den olen af in oostelijke richting den polder over de geheele breedte tot *Coppierenkade* doorsnijdende;

binnengedamde *Dwarswetering* langs den noordelijken polderrand;

Padesche wetering langs het oostelijk deel van den zuidelijken polder-ɔ aan het punt waar de straks te noemen *Loeteweg* den *Voorweg* ont-

Loetewetering loopende langs de noordzijde van genoemden *Loeteweg*, en ꞉ noordelijke bermsloot van den *Voorweg*, langs het westelijk deel van delijken polderrand.

waterleidingen moeten, evenals de overige scheiding- en kavelslooten ꞉ aangelande eigenaren op in de keur voorgeschreven afmetingen onder worden.

ʒenoemde *Loeteweg* is een kunstweg, eigendom der gemeente *Hazers*-die van af de bocht in den *Voorweg* noordoostwaarts tot tegenover de *renkade* loopt en van den polder in diens zuidoostelijke hoekje een drie-stukje afsnijdt, genaamd de *Loete*.

de scheepsvaart bestaat door drie sluisjes gelegenheid tot invaart in lderwater, als:

een van uit de *Papenvaart* in den noordwestelijken polderhoek, genaamd het *Spookverlaat*;

een van uit het *Ambachts*polderwater aan de *Kerkvaart*, ten zuiden van den poldermolen; en

een van uit den *Hoornschen polder* in de *Dwarskade.*

Het *Spookverlaat* werd in 1901 geheel vernieuwd; sedert dat jaar betaalt de *Hoornsche polder* aan den polder *Rietveld*, die de sluis in eigendom, beheer en onderhoud heeft, jaarlijks eene bijdrage van *f* 50.— in de onderhoudskosten. Eene overeenkomst waarop die bijdrage berust hebben wij niet kunnen vinden. Het oude *Spookverlaat* was eene houten sluis met eene dagwijdte van 2.90 M., eene schutlengte van slechts 5.75 M., slagdrempels diep 2.16 en 2.63 M. ÷ A. P. en deuren keerende tot 0.02 M. ÷ en 0.01 M. + A. P. [1]).

Het verlaat aan de *Kerkvaart* is eveneens eigendom van en in onderhoud bij den polder. Merkwaardigerwijze ligt het juist buiten de reglementaire poldergrens. Het sluisje was tot in het jaar 1902 in verval, zoodat de polder *Rietveld* en de *Ambachtspolder*, die thans slechts een peilverschil hebben van 0.02 M., feitelijk denzelfden waterstand hadden en gelijkelijk bemalen werden. Pogingen aangewend tot weder afscheiding der polders, hetzij door het verlaat te herstellen, hetzij door het leggen van een dam ter plaatse, bleven rusten tot 1902 in welk jaar het verlaat werd vernieuwd en elke polder dus weder afzonderlijk bemalen kon worden. Eene in 1864 en 1865 genomen proef om het water van den *Ambachtspolder* te doen overnemen door den polder *Rietveld* werd, na den zeer natten zomer van 1865 als mislukt beschouwd en gestaakt, waarna de *Ambachts*poldermolen, na drie jaren stilstand, weder werd hersteld en in werking gebracht. Het houten verlaat had vóór de vernieuwing eene dagwijdte van 3.06 M., eene schutlengte van 17.75 M., slagdrempels diep 1.83 en 2.88 M. ÷ A. P. en deuren keerende tot 1.20 en 1.18 M. ÷ A. P. [1]).

Het verlaat in de *Dwarskade*, eindelijk, werd in 1901 gebouwd ter verbinding van het polderwater van den *Hoornschen* met dat van den *Rietveldschen* polder. Het sluisje. ter nagedachtenis van een vroegeren voorzitter van den *Hoornschen* polder *Meester Cornelis van der Vlies-sluisje* genaamd, wordt onderhouden door den *Hoornschen polder* uit de rente van een daartoe door belanghebbenden opgebracht fonds van *f* 500.—. De aanleg was geregeld in eene overeenkomst, den 17 December 1901 tusschen de besturen van beide polders gesloten en den 11 Februari 1902 door Gedeputeerde Staten goedgekeurd.

In de eerste helft van de 19de eeuw werden pogingen aangewend om het grootste, middenste deel des polders ter oppervlakte van 271.47.10 H. A. te vervenen, met het doel daarna tot bedijking en droogmaking over te gaan.

---

[1]) **Alphabetische lijst der polders in *Rijnland*; blz. 36.**

ncessie hiertoe werd aan belanghebbende eigenaren verleend bij K. B. van April 1841 n°. 76 en zulks met vaststelling van een uit 30 artikelen bestaand eenreglement. Bij K. B. van 10 April 1848 n°. 128 werd nog goedgekeurd en uit 11 artikelen bestaand suppletoir reglement. De onderneming leverde chter ongunstige resultaten op, zoodat op verzoek van belanghebbenden, de concessie voor onbepaalden tijd werd geschorst bij K. B. van 26 Juli 1857 n°. 73, onder bepaling dat het beheer over de in de veenderij gelegen gronden zou worden gevoerd door het polderbestuur. In den ongunstigen toestand kwam echter geene verandering, zoodat bij K. B. van 21 Januari 1895 n°. 16 de concessie in haar geheel en definitief werd ingetrokken en aan de concessionarissen vergund werd het bijeengebrachte droogmakingsfonds te storten in de polderkas.

Het Polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en vier Poldermeesters.

De rechten en verplichtingen van de Vergadering van Stemgerechtigde Ingelanden zijn opgedragen aan tien Gecommitteerden.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3.25, *f* 3.—, *f* 3.—, *f* 4.25 en *f* 3.— per H. A. en werd telkens geheven over 536.55.48 H. A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n°. 307).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1898.

DE POLDER OOST- EN WESTGEER.

Gemeente: *Hazerswoude.*

Oct. 1904.

T. K. 441, 442. W. K. 's Grav. 3, Utr. 3.

Deze polder, vroeger kortweg bekend onder den naam van *Geerpolder*, ontleent zijn tegenwoordigen naam aan de omstandigheid, dat hij van noord naar zuid in twee ongeveer even groote stukken verdeeld wordt door de tot den *Hazerswoudschen boezem* behoorende *Oostvaart*. Het deel ten westen dier vaart wordt dan aangeduid onder den naam van *Westgeer*, dat ten oosten onder den naam van *Oostgeer*. De geheele polder wordt overigens in hoofdzaak begrensd als volgt:

ten noorden door de *Dwars-* of *Galgwetering* behoorende tot den *Hazerswoudschen boezem* en scheidende van den *Rijnenburger* en van den *Oostbuurschen polder*;

ten oosten door de *Geer-* of *Papenvaart*, scheidende eerst over korten afstand van den *Hoornschen polder* en daarna, van af het *Spookverlaat*, toegang

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30, vlg.

gevende tot den polder *Rietveld (Hazerswoude)*, hierboven beschreven, t den molen van dien *Rietveldschen* polder;

ten zuiden eerst van af het verlaat nabij den *Rietveldschen* polder westwaarts tot aan den molenboezem van de bovenmolens van de *Oostva* molengangen der *Hazerswoudsche droogmakerij* nabij het verlaat in de *vaart*, door de *Kerkvaart*, behoorende tot het polderwater van den *Aml polder*, doch niet binnen diens grenzen liggende en scheidende van h *Butter-* of *Boterpolder* der *Hazerswoudsche droogmakerij*; vervolgens west- en weder zuidwaarts door dien molenboezem en de werven genoemde bovenmolens tot aan en langs genoemd verlaat, dat de *O* verbindt met het *Ambachts*polderwater en daarna door de tot het pold van de *Geerpolders* behoorende ringsloot langs den dijk van den hi te behandelen polder *de Kleine droogmakerij*, en

ten westen eerst door die zelfde ringsloot tot aan de werf van d *molen* van de *Kleine droogmakerij* en daarna door de in het verlen sloot loopende *Binnen-Lodewijksvaart*, behoorende tot den *Ambachtsp* scheidende van den *Gemeenewegschen polder*, tot aan den molen *Ambachtspolder* aan de *Dwarswatering*.

De geheele polder beslaat eene oppervlakte van 201.93.65 H.A. e uit heele landen. Vroeger omvatte hij ook een deel van de tegen *Kleine Droogmakerij*.

De kaden, welke boezemwater keeren, dat zijn die langs de *Dwars* langs de *Papenvaart* en aan weerszijden van de *Oostvaart* worden polder zelve onderhouden en moeten, volgens de keur, eene hoogt van minstens 0.15 M. boven het maalpeil of van 0.12^{5} M. ÷ A.P., een breedte van 0.50 M. en glooiingen van 1½ op 1.

De kaden, welke *Ambachtspolderwater* keeren, dat zijn die langs *vaart* en langs de *Binnen-Lodewijksvaart*, zijn in onderhoud bij hun tieve eigenaars en moeten eene hoogte hebben van 0.35 M. bove van dien polder of van 1.27^{5} M. ÷ A.P. bij eene kruinsbreedte va

De kaden om den molenboezem van de bovenmolens der *Hazer droogmakerij* behooren tot het gebied dier droogmakerij en zijn in bij het Bestuur over den *Omringdijk van den drooggemaakten Noor* de beschrijving der *Hazerswoudsche droogmakerij*).

Langs de *Kleine droogmakerij*, eindelijk wordt de waterkeering door den ringdijk dier droogmakerij.

Ter bescherming der kaden wordt vanwege den polder gezorgd vangen van mollen.

De twee deelen des polders worden gezamenlijk bemalen door schepradmolen met ijzeren assen en roeden staande ongeveer midd polder op de kade van het deel *Westgeer* aan de *Oostvaart* en op slaande. Het water uit het deel *Oostgeer* wordt aangevoerd door e

duiker onder door de *Oostvaart* iets ten zuiden van den molen in de hoofdmolenwatering, die het zuidelijk deel der beide polders van oost naar west met verschillende bochten doorsnijdt. De molen heeft een vlucht van 22.65 M., het scheprad eene middellijn van 5.80 en eene schoepbreedte van 0.48 M.; de hartlijn der wateras ligt op 0.25 M. + A. P. en de bovenkant van den opleider op 1.10 M. ÷ A. P.

Het polderpeil is in de keur bepaald op 1.64 M. onder het maalpeil, d. i. op 1.91[5] M. ÷ A. P. Van 1 Januari tot 15 Maart wordt het water, ten behoeve der scheepvaart, 0.10 M. hooger gehouden. Het bestuur is overigens bevoegd, wegens bijzondere omstandigheden, in den waterstand tijdelijk verandering te brengen.

De molenwateringen en scheidingsslooten moeten door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden worden.

Omtrent het inlaten van water in den polder geeft de polderkeur eenige voorschriften. Een inlaatduiker is bij den polder zelve in onderhoud.

In de *Papenvaart*, iets ten westen van het *Spookverlaat*, in den noordoostelijken polderhoek onderhield de polder tot voor korten tijd, tot bescherming van de zwakke kade langs de uitwatering van den molen van polder *Rietveld* (onder *Hazerswoude*) een keersluisje, wijd in den dag 2.69 M. en diep 1.82 M. ÷ A. P. Dit sluisje is thans echter bijna geheel vervallen.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters.

De polderomslag werd in de jaren 1898—1902 telkens geheven over 198.35.64 H.A. en bedroeg in de vier eerstgenoemde jaren *f* 6.50 en in laatstgenoemd jaar *f* 6.— per H. A.

Het bijzonder Reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 nº V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. nº. 51 (B. P. B. nº. 318).

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1898.

DE POLDER DE KLEINE DROOGMAKERIJ.

Gemeente: *Hazerswoude.*

Mei 1904.

T. K. 441, 442. W. K. 's Grav. 3, Utr. 3.

De *Polder de Kleine Droogmakerij* is ontstaan door vervening, combinatie, bedijking en droogmaking van deelen van twee polders, n.l. van het zuidelijk deel van den *West-Geerepolder*, ter grootte van ongeveer 22 H.A. en van het zuidoostelijk deel van den *Gemeenewegschen polder*, ter grootte van ruim 18 H.A. Beide deelen waren gescheiden door de toen nog geheel open *Lode-*

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30, vlg.

wijks- of *Schoutenvaart*. Het deel, dat tot den *Gemeenewegschen polder* behoorde, was een plas, genaamd de *Kat*, welke van de bedijking en droogmaking van den *Noordplas* was uitgezonderd gebleven (het overige zuidelijke deel van den toenmaligen *Gemeenewegschen polder* is thans een deel van de *Hazerswoudsche droogmakerij*; zie bij deze); hij was aan de westzijde begrensd door den *Gemeeneweg*. Het deel, dat tot den *Westgeere-polder* behoorde, was aan de oostzijde begrensd door de toen eveneens nog open *Oostvaart*. Ten zuiden strekten beide deelen zich uit tot aan de *Nieuwe Vaart* en ten noorden tot aan de hoogere onverveenbare gronden in de beide polders.

In het begin der 19[de] eeuw was het deel van den *Westgeerepolder* in verveening gekomen, en wel krachtens een den 1 Juni 1808 door Hoogheemraden van *Rijnland* gearresteerd bedijkingsreglement, dat bij resolutie van 18 October 1834 door Hoogheemraden voornoemd nog was gewijzigd. Naar aanleiding van een daartoe door Burgemeester en Ambachtswaarders van *Hazerswoude* gedaan verzoek, werd echter bij K. B. van 20 Januari 1846 n°. 110 vergunning verleend om over te gaan tot het droogmaken van den *Katjespolder*, gecombineerd met de *Westgeereveenderij* en zulks overeenkomstig een bij dat besluit gevoegd, uit 13 artikelen bestaand droogmakingsreglement en onder genot van een subsidie uit 's Rijks kas ten bedrage van *f* 3000.—.

Zoo ontstond de tegenwoordige polder de *Kleine Droogmakerij*, thans aan de west-, zuid- en oostzijde omringd door wateren, tot den *Ambachtspolder*, die hieronder beschreven zal worden, behoorende, en aan de noordzijde door de hoogere gronden van den *Oost- en Westgeerpolder* en, voor een klein gedeelte, door de, eveneens tot den *Ambachtspolder* behoorende, korte westwaartsche afbuiging van de nieuw gegraven *Lodewijks-* of *Schoutenvaart*, die met eene brug in den *Gemeeneweg* in de *Westvaart* ten westen van dien weg uitmondt. De *Gemeeneweg* zelf ligt buiten de poldergrens.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van 42.21.67 H.A. Hij wordt geheel ingesloten door een eigen ringdijk, die door den polder zelve wordt onderhouden. Volgens het bedijkingsreglement moest de *geheele* ringdijk „ten allen tijde als minste afmetingen" onderhouden worden op eene kruinsbreedte van 2.50 M., eene kruinshoogte van 0.80 M. $\div$ A. P., eene buitenglooiing van 2 op 1 en eene binnenglooiing van 5 op 1. Slechts de dijk langs de oostzijde van den *Gemeeneweg* kon met eene kruinsbreedte van 1.00 M. volstaan. De tegenwoordige polderkeur schrijft echter minder zware afmetingen voor den ringdijk voor, en wel eene kruins*hoogte* van 1.37^5 M. $\div$ A. P. (zijnde 1.10 M. onder het maalpeil of 0.25 boven het *Ambachtspolder*-peil) voor den oostelijken, zuidelijken, westelijken en voor het deel van den noordelijken ringdijk tusschen den *Gemeeneweg* en den na te noemen poldermolen, en van 0.25 M. boven „het peil van het te keeren water" (zijnde het peil van den *Oost- en Westgeerpolder* of, als hoogste stand, 1.81^5 M. $\div$ A. P.) voor het overige deel van den noordelijken ringdijk. De kruins*breedte* van dit deel van den noorde-

lijken ringdijk is bepaald op 1.00 M. Overigens komen de voorgeschreven afmetingen overeen met het bedijkings-reglement.

Door de plaats gehad hebbende vereeeniging van den *Katjes-polder* met de *Westgeere-veenderij* werd het zuidelijk deel der *Lodewijks- of Schoutenvaart*, die tot den *Ambachtspolder* behoorde, afgedamd. Tot instandhouding van de communicatie van het noordelijk deel dier vaart, aan welks noordelijk uiteinde de *Ambachtspolder* zijn molen had, en nog heeft, met het overige water des polders, werd langs de noordzijde van de *Katjespolder* de bovengenoemde westwaartsche ombuiging naar de *Westvaart* gegraven. Deze is in den *Gemeeneweg* overbrugd; de brug is bij de *Kleine Droogmakerij* in onderhoud.

Langs de buitenzijde van den noordelijken ringdijk, waar deze onmiddellijk aan den *Oost- en Westgeerpolder* grenst werd verder eene ringsloot gegraven, die thans gemeen ligt met dezen polder.

De bemaling van de droogmakerij geschiedt door een pompwindwatermolen van 18.80 M. vlucht, drijvende drie pompen en staande aan het noordoostelijke hoekje van den vroegeren *Katjes-polder*, aan het zuidelijk uiteinde van de tot den *Ambachtspolder* behoorende binnengedijkte *Lodewijks-* of *Schoutenvaart*, waarop hij uitslaat. De molen, *Katmolen* genaamd, brengt dus het water op den *Ambachtspolder*, die op zijne beurt, door zijn molen aan de *Dwarswetering*, uitslaat op den *Hazerswoudschen boezem.* Voor die bemaling wordt door de ingelanden van den polder, dus *niet* door den polder zelve, in verschillenden vorm aan den *Ambachtspolder* bijgedragen. Deze bijdragen zijn grootendeels, evenals eene bijdrage door de ingelanden van den vroegeren *Katjespolder* aan den *Gemeenewegschen polder* (waarvan hij voorheen deel uitmaakte), een uitvloeisel van art. 4 van het bedijkingsreglement, dat bepaalt: „De lasten van „den Gemeenewegschen polder, verschuldigd door de landen, of het water in „de bedijking gelegen, zullen door den Katjespolder alleen worden gedragen. — „Het vaste molengeld ad *f* 3.— per bunder, door de landen in de Westgeere- „veenderij, volgens Contract aan den Ambachtspolder te voldoen, komt alleen „voor rekening dier landen. — Terwijl eindelijk in den jaarlijkschen aanslag „van den Ambachtspolder, gelijkelijk zal worden gedragen door die landen in „den Katjespolder gelegen, welke daaraan tegenwoordig onderworpen zijn." Men zie verder omtrent genoemde bijdragen de beschrijvingen van den *Gemeenewegschen* en van den *Ambachtspolder*, beiden hieronder.

Volgens hetzelfde art. 4 mag de bemaling of uitmaling te allen tijde vrijelijk geschieden, „behoudens de verpligting om ingeval „het Ambachtswater tot 10 duimen boven het peil stond, dat niet te doen, „dan tegelijk of gelijktijdig met het uitmalen van den Ambachtspoldermolen, „op poene van anders doende, telkens te verbeuren *f* 10.— boete voor den „Ambachtspolder." Geen der keuren van de twee betrokken polders houden dienaangaande echter eene bepaling in.

Het peil in den polder is tweeërlei: in den vroegeren *Katjespolder* bedraagt

scheiding tusschen den hoogen en lagen poldergrond ligt in den dw de bovengenoemde separatiedam met duiker.

De verdere slooten in den polder, waarvan de afmetingen evenze keur zijn voorgeschreven, zijn bij de aangelande eigenaars in onderho

De vroegere *Katjespolder* wordt in de dwarste doorsneden door d ticulieren, *Middenweg*. Een duiker in den eindelingstocht onder d weg is in onderhoud bij den polder evenals nog enkele andere duiker polder en een tweetal inlaatduikers in den ringdijk.

Het bestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters.

De gewone polderomslag, telkens geheven over 41.48.99 H.A., bedro jaren 1898—1902 resp. *f* 12.—, *f* 12.—, *f* 13.—, *f* 12.— en *f* 11.— pe

Het bijzonder reglement van den polder werd vastgesteld bij State van 7 Juli 1859 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v (B. P. B. n°. 332). Eene wijziging, strekkende tot verhooging der ja van den Secretaris, werd nog vastgesteld bij besluit der Staten van 15 N 1898 n°. XVI [2]), goedgekeurd bij K. B. van 5 December d.a.v., n°. 32 n°. 1030).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1898.

De Gemeenewegsche polder.

Gemeente: *Hazerswoude.*

Maart 1904.

T. K. 422, 441. W. K. 's Grav. 3.

De *Gemeenewegsche polder* vormt een langwerpigen vierhoek liggen de noordelijke, korte zijde tegen den *Hoogen Rijndijk*. Aan de westzijd

venmolen van den *Westvaartschen* molengang der *Hazerswoudsche droogmakerij*, en daarna door het binnengedijkte, tot den *Ambachtspolder* behoorende deel dier vaart. Deze binnengedijkte *Westvaart* blijft ook de zuidelijke grens vormen, eerst oostwaarts tot aan den *Gemeeneweg*, kunstweg van *Hazerswoude* naar den *Hoogen Rijndijk* en daarna over korten afstand zuidwaarts langs de westzijde van dien weg, waarna de zuidelijke grens vervolgens eerst oost- en daarna noordwaarts resp. den noordelijken en westelijken oever volgt van de binnengedijkte *Lodewijks-* of- *Schoutenvaart*, mede tot den *Ambachtspolder* behoorende en voerende naar den molen van dien polder aan de *Dwarswatering*; boezemwater. Van af den *Ambachtspolder*molen gaat de grens eerst over korten afstand westelijk langs de zuidzijde van die *Dwarswatering* tot aan de *Galgbrug* in den genoemden *Gemeeneweg*, en daarna noordelijk langs de westzijde van de en westen langs dien *Gemeeneweg* loopende open, mede tot *Rijnland's* boezem behoorende *Lodewijks-* of *Schoutenvaart*, tot aan den *Hoogen Rijndijk*. De *Gemeeneweg* loopt mitsdien in den zuidoostelijken hoek door den polder en snijdt van diens hoofdlichaam een klein, langwerpig stukje af.

Aan de noordzijde wordt de polder van den *Hoogen Rijndijk* gescheiden door eene ten zuiden daarlangs, tot den boezem van *Hazerswoude* behoorende dijksloot, van waaruit weer een aantal korte vaarslootjes zuidwaarts in den polder springen. De polderwaterkeering wordt hier dan ook gevormd door eene eigen kade ten zuiden langs die dijksloot en om de genoemde vaarslootjes heenloopende.

Vroeger strekte de polder zich zuidwaarts nog uit tot aan het dorp *Hazerswoude*. Het zuidelijke, grootendeels verslagturfde stuk werd echter bij de bedijking en droogmaking van den gecombineerden *Noordplas* in 1759—65 van den polder afgescheiden en behoort thans tot de *Hazerswoudsche droogmakerij*.

De tegenwoordige polder heeft, volgens opgaaf van het polderbestuur, eene totale oppervlakte van 165,21.00 H.A.

Vroeger waren alleen de kaden langs de *Westvaart* en de *Lodewijks-* of *Schoutenvaart* in onderhoud bij den polder; sinds 1904 heeft de polder echter het onderhoud der *geheele* kade op zich genomen; het herstellen van gaten enz. is echter ten laste der gebruikers van de aangelande perceelen.

Voor zoover zij boezemwater keeren moeten de kaden, volgens de keur, eene hoogte hebben van minstens 0.20 M. boven maalpeil of 0.07½ M. ÷ A. P. met eene kruinsbreedte van 0.50 M. en glooiingen van 1½ op 1. De kaden langs den *Ambachtspolder* moeten eene hoogte hebben van 0.20 M. boven het *Ambachts*polderwater of van 1.42 M. ÷ A. P.

De kade langs de binnenbedijkte *Westvaart* is tevens jaagpad en eigendom van de gemeente *Hazerswoude*.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren assen en roeden, staande aan en uitslaande op de *Lodewijks-* of *Schoutenvaart*, iets ten noorden van de *Galgbrug*. De hoofdafmetingen zijn:

vlucht der wieken	21.50 M.	
middellijn scheprad	5.80 „	
breedte der schoepen	0.41 „	
hart wateras	0.40 „	+ A. P.
bovenkant opleider	1.20 „	÷ A. P.

De polder heeft recht van opstal op de molenwerf, waarvoor eene recognitie van *f* 1.— 's jaars wordt betaald.

Het polderpeil is in de keur bepaald op 1.67 M. beneden het maalpeil of op 194.5 M. ÷ A. P. Het bestuur is echter bevoegd, bij bijzondere omstandigheden, tijdelijk in den polderwaterstand verandering te brengen.

Voor de ververscling van stoepslooten kan water door daartoe aanwezige inlaatduikers uit den boezem worden ingelaten. In de keur worden hieromtrent de noodige voorschriften gegeven. De inlating mag alleen tusschen zonsop- en zonsondergang plaats hebben; voor- en achterduikers mogen nimmer gelijktijdig openstaan.

De hoofdwaterleiding of molentocht doorsnijdt den polder van het westen naar het oosten, van nabij de verlaten in de *Westvaart* tot aan den poldermolen; de overige polderslooten loopen uit het noorden en zuiden daarin uit. Alle waterleidingen worden door de aangelanden onderhouden op in de keur voorgeschreven afmetingen.

Het noordelijk deel des polders wordt van west naar oost doorsneden door den spoorweg *Leiden—Woerden*. Duikers onder door de aardebaan onderhouden de watergemeenschap.

Ook in den *Gemeeneweg* ligt een duiker tot toevoer van het water uit het oostelijk daarvan gelegen stukje van den polder. Die duiker is in onderhoud bij den polder.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 steeds *f* 7.— per H.A. en werd geheven over 158.28.53 H.A.

Bovendien ontvangt de polder jaarlijks eene bijdrage van de ingelanden van den vroegeren *Katjes-polder*, thans een deel van de *Kleine Droogmakerij*, bestaande uit den gewonen polderomslag over 3.22.17 H.A. De beteekenis dier bijdrage hebben wij niet kunnen opsporen; in art. 4 van het Reglement, behoorende bij het K. B. van 20 Januari 1846 n°. 110, houdende concessie tot droogmaking der gronden, die thans de *Kleine Droogmakerij* uitmaken, wordt bepaald: „De lasten van den Gemeenenwegschen polder, verschuldigd door de „landen, of het water in de bedijking gelegen, zullen door den Katjes polder „alleen worden gedragen." De bijdrage was toen ter tijd derhalve reeds recht. Intusschen komt de bijdrage, zonder nadere toelichting, voor het eerst afzonderlijk vermeld voor in de polderbegrooting voor 1862. Daar echter het aantal omslagplichtige H.A. volgens die begrooting 158.26.88, maar volgens de rekening over 1861 161.48.53 bedroeg, werd de bijdrage vóór dien tijd vermoe-

lijk onder de gewone polderomslagen gebracht. Hoe het zij, een feitelijke 3en voor het opbrengen dier bijdrage,. waarvoor de polder, naar wij begrijpen, enerlei diensten presteert, schijnt er niet meer te bestaan.

Het bijzonder reglement voor den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit n 7 Juli 1859 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 . P. B. n°. 321).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1898 en onderging in 1903 ne wijziging, noodig geworden door het besluit der Stemgerechtigde Ingeiden tot het nemen van het onderhoud van alle kaden ten laste van den lder.

DE AMBACHTSPOLDER.

Gemeente: *Hazerswoude.*

Febr. 1904.

T. K. 441, 442. W. K. 's Grav. 3, Utr. 3.

Als laatste van de groep polders, welke op den *Hazerswoudschen* boezem malen, behandelen wij den *Ambachtspolder.*

Deze heeft eene zeer grillige gedaante, hetgeen hieruit verklaard wordt, dat eigenlijk niet is een polder in de gewone beteekenis van het woord, doch el meer uitmaakt een administratief op zich zelf staand beheer over een . *binnenwater*, n.l. dat van *Hazerswoude.* Zooals bij de beschrijving van *inland's* boezem in het kort reeds is medegedeeld, worden onder binnenteren verstaan de in *Rijnland* aanwezige vaarten of complexen van vaarten :, veelal gelegen langs bebouwde kommen van gemeenten of dorpen, een il vereischen lager dan *Rijnland's* boezem, doch hooger dan de aangrenzende lders of droogmakerijen. Zij kunnen dus, eenerzijds, waterstaatkundig geen el uitmaken dier polders doch anderzijds ook niet gemeen liggen met den ezem, en zijn van dezen dan ook door schutsluizen of verlaten afgescheiden. ı wordt het binnenwater van *Hazerswoude* bovendien op zich zelf bemalen, tgeen er toe bijdraagt, om daaraan eenigszins het karakter van een *polder* geven.

De *Ambachtspolder*, nu, omvat in hoofdzaak de navolgende vaarten en wa:en en daarop vrij afwaterende strooken grond:

1°. de *Westeindervaart*, de *Nieuwe Vaart*, een klein gedeelte, en wel het eest zuidelijke, van de binnenbedijkte *Oostvaart* en de *Zuidvaart* met het *eltje* en verdere daartusschen gelegen slooten en watergangen, te zamen rmende het afwateringsgebied van de bebouwde kom der gemeente *Hazers-*

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859; blz. 30, vlg.

vlucht der wieken	21.50 M.
middellijn scheprad	5.80 „
breedte der schoepen	0.41 „
hart wateras	0.40 „ + A. P.
bovenkant opleider	1.20 „ ÷ A. P.

De polder heeft recht van opstal op de molenwerf, waarvoor eene recognitie van *f* 1.— 's jaars wordt betaald.

Het polderpeil is in de keur bepaald op 1.67 M. beneden het maalpeil of op 194.5 M. ÷ A. P. Het bestuur is echter bevoegd, bij bijzondere omstandigheden, tijdelijk in den polderwaterstand verandering te brengen.

Voor de ververscing van stoepslooten kan water door daartoe aanwezige inlaatduikers uit den boezem worden ingelaten. In de keur worden hieromtrent de noodige voorschriften gegeven. De inlating mag alleen tusschen zonsop- en zonsondergang plaats hebben; voor- en achterduikers mogen nimmer gelijktijdig openstaan.

De hoofdwaterleiding of molentocht doorsnijdt den polder van het westen naar het oosten, van nabij de verlaten in de *Westvaart* tot aan den poldermolen; de overige polderslooten loopen uit het noorden en zuiden daarin uit. Alle waterleidingen worden door de aangelanden onderhouden op in de keur voorgeschreven afmetingen.

Het noordelijk deel des polders wordt van west naar oost doorsneden door den spoorweg *Leiden—Woerden*. Duikers onder door de aardebaan onderhouden de watergemeenschap.

Ook in den *Gemeeneweg* ligt een duiker tot toevoer van het water uit het oostelijk daarvan gelegen stukje van den polder. Die duiker is in onderhoud bij den polder.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeesters.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 steeds *f* 7.— per H.A. en werd geheven over 158.28.53 H.A.

Bovendien ontvangt de polder jaarlijks eene bijdrage van de ingelanden van den vroegeren *Katjes-polder*, thans een deel van de *Kleine Droogmakerij*, bestaande uit den gewonen polderomslag over 3.22.17 H.A. De beteekenis dier bijdrage hebben wij niet kunnen opsporen; in art. 4 van het Reglement, behoorende bij het K. B. van 20 Januari 1846 n°. 110, houdende concessie tot droogmaking der gronden, die thans de *Kleine Droogmakerij* uitmaken, wordt bepaald: „De lasten van den Gemeenenwegschen polder, verschuldigd door de „landen, of het water in de bedijking gelegen, zullen door den Katjes polder „alleen worden gedragen." De bijdrage was toen ter tijd derhalve reeds recht. Intusschen komt de bijdrage, zonder nadere toelichting, voor het eerst afzonderlijk vermeld voor in de polderbegrooting voor 1862. Daar echter het aantal omslagplichtige H.A. volgens die begrooting 158.26.88, maar volgens de rekening over 1861 161.48.53 bedroeg, werd de bijdrage vóór dien tijd vermoe-

jk onder de gewone polderomslagen gebracht. Hoe het zij, een feitelijke en voor het opbrengen dier bijdrage,. waarvoor de polder, naar wij begrijpen, nerlei diensten presteert, schijnt er niet meer te bestaan.

Het bijzonder reglement voor den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit n 7 Juli 1859 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 . P. B. n°. 321).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1898 en onderging in 1903 ne wijziging, noodig geworden door het besluit der Stemgerechtigde Ingeanden tot het nemen van het onderhoud van alle kaden ten laste van den older.

DE AMBACHTSPOLDER.

Gemeente: *Hazerswoude.*

Febr. 1904.

T. K. 441, 442. W. K. 's Grav. 3, Utr. 3.

Als laatste van de groep polders, welke op den *Hazerswoudschen* boezem uitmalen, behandelen wij den *Ambachtspolder.*

Deze heeft eene zeer grillige gedaante, hetgeen hieruit verklaard wordt, dat hij eigenlijk niet is een polder in de gewone beteekenis van het woord, doch veel meer uitmaakt een administratief op zich zelf staand beheer over een z.g. *binnenwater*, n.l. dat van *Hazerswoude.* Zooals bij de beschrijving van *Rijnland's* boezem in het kort reeds is medegedeeld, worden onder binnenwateren verstaan de in *Rijnland* aanwezige vaarten of complexen van vaarten die, veelal gelegen langs bebouwde kommen van gemeenten of dorpen, een peil vereischen lager dan *Rijnland's* boezem, doch hooger dan de aangrenzende polders of droogmakerijen. Zij kunnen dus, eenerzijds, waterstaatkundig geen deel uitmaken dier polders doch anderzijds ook niet gemeen liggen met den boezem, en zijn van dezen dan ook door schutsluizen of verlaten afgescheiden. Nu wordt het binnenwater van *Hazerswoude* bovendien op zich zelf bemalen, hetgeen er toe bijdraagt, om daaraan eenigszins het karakter van een *polder* te geven.

De *Ambachtspolder*, nu, omvat in hoofdzaak de navolgende vaarten en wateren en daarop vrij afwaterende strooken grond:

1°. de *Westeindervaart*, de *Nieuwe Vaart*, een klein gedeelte, en wel het meest zuidelijke, van de binnenbedijkte *Oostvaart* en de *Zuidvaart* met het *Poeltje* en verdere daartusschen gelegen slooten en watergangen, te zamen vormende het afwateringsgebied van de bebouwde kom der gemeente *Hazers-*

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859; blz. 30, vlg.

woude en, van het westen naar het oosten, een in de *Hazerswoudsche Droogmakerij* inspringende en grootendeels door dier ringdijk omsloten, langgerekte strook vormende;

2°. ten oosten daarvan een ten zuiden van den kunstweg genaamd *Voorweg* liggende vaart of watering, in oostelijke richting loopende langs den noordoostelijken zoom der eigenlijke *Hazerswoudsche Droogmakerij* en die afscheidende van het deel der droogmakerij genaamd *Boter-* of *Butterpolder*, en toegang gevende tot

3°. eene partij land en plas genaamd den *Watergang*, aan de noordzijde begrensd door den *Voorweg*, aan de oostzijde door den *Zijdeweg*, die den polder afscheidt van den polder *Laag-Boskoop* en aan de zuid- en westzijde door den ringdijk der *Hazerswoudsche Droogmakerij*;

4°. het uit de dorpswateren noordwaarts opschietende, afgedamde gedeelte van de *Westvaart*, loopende eerst langs de westzijde van den van *Hazerswoude* noordwaarts naar den *Hoogen Rijndijk* voerenden *Gemeeneweg*, daarna eerst west- en dan weer noordwaarts tusschen de *Hazerswoudsche Droogmakerij* en den *Gemeenewegschen polder* door tot aan het na te noemen verlaat, dat het polderwater afscheidt van de open, met den *Rijn* gemeen liggende *Westvaart*. Op de binnenbedijkte *Westvaart* watert een strook lands, ongeveer 7 HA. groot, begrepen tusschen haar noordelijk uiteinde en den *Westvaartschen* molenboezem der *Hazerswoudsche Droogmakerij*, vrij af; dit land behoort tot den polder.

De binnenbedijkte *Westvaart* staat, door eene brug in den *Gemeeneweg*, in open verbinding met het zuidelijk, eveneens binnenbedijkte en mede tot den polder behoorende gedeelte van de *Lodewijks-* of *Schoutenvaart*. Deze loopt eerst een eindje oostwaarts tusschen den *Gemeenewegschen polder* en de *Kleine Droogmakerij* en daarna noordwaarts tusschen eerstgenoemden en den *Oost- en Westgeerpolder* door tot aan de *Dwarswatering*, boezemwater van *Rijnland*. Aan het noordeinde van die *Lodewijksvaart* en op de *Dwarswatering* uitslaande staat de molen van den polder, waarover later.

Met het polderwater gemeen, doch niet binnen zijne grenzen gelegen, loopt uit de *Nieuwe Vaart* te *Hazerswoude* in noordelijke richting langs de westzijde van den *Boter-* of *Butterpolder* en langs de oostzijde van de *Kleine Droogmakerij* de binnenbedijkte *Oostvaart*. Deze staat, nabij den noordwestelijken hoek van den *Boterpolder*, door een verlaat in gemeenschap met de open *Oostvaart*, boezemwater van *Rijnland*, die in noordelijke richting naar den *Rijn* loopt. Van uit die binnenbedijkte *Oostvaart*, eindelijk, loopt nog langs de noordzijde van den *Boter-* en de zuidzijde van den *Oost- en Westgeerpolder* in oostelijke richting de z.g. *Kerkvaart*, die nabij den *Rietveldschen* molen door een schutsluisje in verbinding staat met het polderwater van den polder *Rietveld* (onder *Hazerswoude*). Deze *Kerkvaart* ligt dus ook gemeen met, doch niet binnen de grenzen van den *Ambachtspolder*.

'an alle genoemde vaarten is de *Westvaart* particulier eigendom, de binbedijkte *Lodewijksvaart* eigendom van den *Ambachtspolder* en alle overigen ·ndom van de gemeente, als opgevolgd hebbende het voormalig Ambacht *Hazerswoude* [1]). De afsluiting door verlaten heeft in de 17de en 18de eeuw het ontstaan der droogmakerijen allengs plaats gehad; op de kaart van THASAR (1611—15) komen de vaarten nog allen open ineenloopend en te en één onafgebroken net van wateren vormende, voor.

ıngs of nabij de genoemde vaarten liggen de volgende kunstwegen: de *teinderweg* van *Benthuizen* naar *Hazerswoude*, de *Dorpsstraat* van *Hazersde*, de *Voorweg* en de *Zijdeweg*, van *Hazerswoude* naar *Boskoop* en *Wadrveen* en de *Gemeeneweg* van *Hazerswoude* naar den *Rijn*. Van deze kunsten, die allen eigendom zijn der gemeente en vroeger eveneens tot het bacht behoorden, liggen het deel van den *Westeinderweg* bewesten de *Ketbrug* en de *Zijdeweg* buiten, de anderen binnen de poldergrens.

e geheele grootte van den polder bedraagt ongeveer 80 H.A.

nder door de *Westeindervaart* ligt de grondduiker van den *Westvaartschen kertocht* der *Hazerswoudsche Droogmakerij*; onder door de vaart naar den *tergang* liggen twee grondduikers: één tot gemeenschap van den *Boterler* met de eigenlijke *Hazerswoudsche Droogmakerij*, en één in den *Oostrtschen* molenboezem dier droogmakerij en wel in den tusschenboezem chen de twee paren middenmolens. Onder door de *Kerkvaart*, dus buiten poldergrens, eindelijk, ligt een grondduiker in den bovensten tusschenboezem denzelfden *Oostvaartschen* molengang, toegang gevende tot de beide bovenens der droogmakerij. Al deze grondduikers behooren tot en zijn in onıoud bij de *Hazerswoudsche Droogmakerij*.

polder, geheel omsloten door andere polders, heeft geene eigen kaden; veeleer en de kaden dier andere polders, om het *Ambachts*polderwater uit hun gebied 'eren. Voor de afmetingen en verdere bijzonderheden dier kaden verwijzen lan ook naar de beschrijving der betrokken polders, zijnde de *Hazerswoudsche ogmakerij*, de *Gemeenewegsche polder*, de *Oost- en Westgeerpolder*, de *Kleine ogmakerij* en de polder *Laag-Boskoop*. Alleen langs den polder *Rietveld* (*Hazersde*) vormt de binnen den *Ambachtspolder* gelegen *Voorweg* de waterkeering.

bemaling van den *Ambachtspolder* geschiedt door een windschepradmolen ijzeren assen en roeden, staande aan het noordelijk uiteinde van de binedijkte *Lodewijksvaart* en uitslaande op de *Dwarswatering*, boezemwater ıorende tot den *Hazerswoudchen* boezem. De hoofdafmetingen zijn:

vlucht der wieken	26.00	M.
middellijn scheprad	5.70	„
breedte der schoepen	0.55	„
hart wateras	0.53	„ + A. P.
bovenkant opleider	1.25	„ ÷ „ „

[1]) Zie o. a. Not. V. V. van *Rijnland* 1870, blz. 10, 236, 278, 310 en 368.

De molen is seinmolen voor het peilmalen in den *Hazerswoudschen* boezem en wel voor den *Oud-Groenendijkschen en Barrepolder*, den *Bent- en Delf- of Generalen polder*, den *Benthuizer- en Benthorner Noord- en Zuidpolder*, de *Hazerswoudsche Droogmakerij*, de *Kleine Droogmakerij*, den *Nieuw-Groenendijkschen polder*, den *Gemeenewegschen polder*, den *Rijnenburgerpolder*, den *Oostbuurschen polder*, den *Oost- en Westgeerpolder*, den polder *Rietveld* (*Hazerswoude*), den *Hoornschen polder*, den op den *Rijn* uitslaanden molen van den polder *Kerk en Zanen*, en den *Ambachtspolder* zelve [1]). Voor dit seingeven geniet de molenaar eene bezoldiging uit *Rijnlands* kas van *f* 50.— 's jaars [2]).

De bemaling geschiedt tot een in de polderkeur bepaald peil van 1.62[5] M. ÷ A.P. of 1.35 M. ÷ maalpeil. Het bestuur is evenwel bevoegd om, in bijzondere omstandigheden, in den waterstand des polders tijdelijk verandering te brengen.

De polder bemaalt ook, of, liever gezegd, neemt het water over van den polder de *Kleine Droogmakerij*, wiens molen op de binnenbedijkte *Lodewijksvaart* uitslaat. Voor die bemaling ontvangt de *Ambachtspolder* vergoedingen in verschillenden vorm, als:

1°. eene bijdrage van de landen in de *Droogmakerij* welke vroeger den *Katjespolder* uitmaakten, ter grootte van 18.21.33 H.A. Zij wordt Hectaresgewijs omgeslagen; de omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 5.46, *f* 5.46, *f* 5.46, *f* 10.46 en *f* 6.96 per H. A.;

2°. van de *Hazerswoudsche Droogmakerij* jaarlijks eene som van *f* 9.84, zoover is na te gaan voortspruitende uit een geschil dat indertijd ontstaan was tusschen die Droogmakerij eener- en de ingelanden van den *Watergang* en den *Katjespolder* anderzijds. De Droogmakerij scheen n.l. op zich te hebben genomen deze twee perceelen lands te bemalen tegen *f* 1.10 per morgen 's jaars. Vermits die landen bij de indijking buiten den ringdijk vielen, kon die belofte niet gestand worden gedaan en schijnt er een vergelijk te zijn getroffen, waarbij de Droogmakerij van hare op zich genomen verplichting werd ontheven tegen eene jaarlijksche vergoeding van *f* 24.77 aan de gezamenlijke ingelanden dier landen, morgensgewijs te voldoen [3]);

---

1) Verordening op het Peilmalen in *Rijnland*; art. 3 sub 6°.

2) Begrooting van *Rijnland*, volgnummer 126*c*.

3) Zie rekening der *Hazerswoudsche Droogmakerij* over 1819, op *Rijnlands* archief. De genoemde *f* 24.77 komen nog jaarlijks op de begrooting der Droogmakerij voor als „lasten" te voldoen aan den „*Ambachtspolder*". Op de begrootingen van den *Ambachtspolder* komt echter in ontvang slechts voor eene som van *f* 9.84. Vermoedelijk vindt dit zijne verklaring hierin, dat het overige, dus *f* 14.93, door de Droogmakerij niet rechtstreeks aan den *Ambachtspolder*, doch aan ieder der ingelanden van den *Watergang*, naar verhouding, wordt betaald, zoodat dit deel ten slotte toch middellijk in de kas van den *Ambachtspolder* terugkomt. Met juistheid hebben wij dit evenwel niet kunnen verifieeren, hoewel vóór deze voorstelling nog pleit, dat *f* 9.84 tot *f* 24.77 in dezelfde verhouding staat als de oppervlakte van den vroegeren *Katjespolder* (18.21.33 H.A.) tot die van den *Katjespolder* en den *Watergang* te zamen (45.67.96 H.A.)

3'. eindelijk, eene vaste bijdrage van de Ingelanden van het deel z.g. de *Westgeere Droogmakerij* ten bedrage van *f* 69.84 's jaars, berekend naar een omslag van *f* 3.— per H.A. over 23.28.00 H.A., en zulks ingevolge een den 20 Februari 1846 gesloten contract.

De bijdragen genoemd sub 1° en 3' zijn een uitvloeisel van het reglement behoorende bij het bij K. B. van 20 Januari 1846 n°. 100 verleende consent tot „droogmaking van den *Katjespolder*, gecombineerd met de *Westgeere* Veenderij," waaromtrent verwezen zij naar de beschrijving van den polder de *Kleine Droogmakerij*.

Zooals boven reeds is gezegd, bestaat er door drie schutsluizen of verlaten gemeenschap tusschen het polder- en het buitenwater, en wel door de verlaten aan de *West-* en aan de *Oostvaart* met *Rijnland's* boezem en door het verlaat aan het oostelijk uiteinde der *Kerkvaart* met den polder *Rietveld* (*Hazerswoude*).

Het verlaat aan de *Westvaart* staat nabij den noordelijken bovenmolen van den *Westvaartschen* molengang der *Hazerswoudsche Droogmakerij* en is bij die Droogmakerij in onderhoud.

Het verlaat aan de *Oostvaart* staat onmiddellijk ten westen van den zuidelijken bovenmolen van den *Oostvaartschen* molengang van genoemde Droogmakerij. Het is een vroeger ambachtswerk van het ambacht van *Hazerswoude* en werd in 1870, bij gelegenheid van de opheffing der ambachten in *Rijnland*. overgedragen aan de gemeente *Hazerswoude* [1]), die het verlaat nog onderhoudt.

Eene bij K. B. van 8 December 1860 n°. 51 verleende concessie tot het heffen van doorvaartgelden aan beide verlaten werd, ten gevolge van daartegen gerezen klachten, bij K. B. van 5 Maart 1862 n°. 75 weder ingetrokken [2]).

Het verlaat naar den polder *Rietveld* is bij dien polder in onderhoud.

De hoofdafmetingen der drie verlaten zijn [3]):

SLUIS	Materiaal	Dagwijdte	Schutlengte	Bovenkant slagdrempels	Bovenkant deuren
Westvaart	steen	3.10 M.	20.50 M.	2.39 } M. 2.61 } ÷ A.P.	0.11 } M. 0.16 } + A.P.
Oostvaart	hout	3.10 „	20.50 „	2.35 } 2.63 } „	0.01 } 0.04 } „
Rietveld	hout	3.06 „	17.75 „	1.83 } 2.88 } „	1.20 } M. 1.18 } ÷ A.P.

Het verlaat van den polder *Rietveld*, die slechts een 0.02 M. lager peil (1.64[5] M. ÷ A.P.) heeft dan de *Ambachtspolder*, was tot 1902 in verval, zoo-

[1]) Zie Not. V. V. van *Rijnland*, 1870 blz. 10, 236, 278, 310 en 368.

[2]) Zie *Rijnland's* N.A. Loq'. 40 no. 119.

[3]) Alphabetische lijst der Polders in *Rijnland*, blz. 35 en 36.

jaren stilstand weder werd hersteld en in werking gebracht.

Door de verlaten aan de *West-* en *Oostvaart* kan, zoo noodig, boez in den polder worden ingelaten.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Poldermeeste

De gewone polderomslag werd in de jaren 1898—1902 steeds gehev 77.69.51 H.A. (waarvan 27.46.63 H.A. voor het deel *Watergang*) en in die jaren resp. *f* 7.50, *f* 11.00, *f* 6.00, *f* 6.00 en *f* 6.00 per H.A.

Het Bijzonder Reglement werd vastgesteld bij besluit der Staten va 1859 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d a.v. n°. 51 (n°. 329).

Eene wijziging werd vastgesteld bij Statenbesluit van 17 Noveml n°. XVII [2]), goedgekeurd bij K. B. van 30 December d.a.v. n°. 64 (n°. 1099). Zooals bij de beschrijving van den polder *Laag-Boskoop* medegedeeld, betrof die wijziging eene grensverandering tusschen b ders. Vroeger, toch, was de *Ambachtspolder* grooter dan thans en ha binnen zijne grenzen eene strook gronds, groot ruim 11¼ H.A., begr schen den *Zijdeweg* ten westen, den *Loetweg* ten noorden, de z.g. *B* tevens grens tusschen de gemeenten *Hazerswoude* en *Boskoop* ten o den *Boskoopschen Zijdeweg* ten zuiden.

Die strook gronds had denzelfden waterstand als de polder *Laag-* en was dus lager gelegen dan de eigenlijke *Ambachtspolder*, waarvan den *Zijdeweg* waterkeerend gescheiden was. Zij werd sinds onheugelijk door *Laag-Boskoop* bemalen tegen betaling van dezelfde lasten als landen binnen dien polder geheven werden [3]). Eene overeenkomst hier scheen echter niet te bestaan. Het bestaan eener zoodanige overee mocht echter worden afgeleid uit de omstandigheid, dat in de polder van het jaar 1614 voor het eerst gewag werd gemaakt van „eenige „land, buiten de molencade gelegen en met consent van Dijkgraaf e heemraden ingenomen," en dat geregeld in de polderrekeningen sed-

eld, dat deze landen bemalen werden tegen betaling in de kosten bunderersgelijk met de landen in den polder. Vermits bedoelde landen in waıatkundigen zin derhalve geacht moesten worden deel uit te maken van polder *Laag-Boskoop*, was het wenschelijk, dat zulks in de bijzondere menten der twee betrokken polders werd vastgelegd. Om daartoe te ten werd bij bovengenoemde reglementswijziging bedoelde strook gronds den *Ambachtspolder* afgenomen en binnen de grenzen van den polder '-*Boskoop* gebracht.

polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1898.

p VI. *De polders malende op den Oostvlietboezem; dat is beoosten den Trekvliet (XXI).*

DE OOST- EN WESTBROEKPOLDER.

Gemeente: *Zoeterwoude.*

Sept. 1904.

T. K. 422, 441. W. K. 's Grav. 3.

ze polder bestaat uit twee deelen, die door den *Weipoortschen vliet* gelen worden.

deel *Oostbroek* wordt begrensd:

westen door den *Weipoortschen vliet*;

noorden door de tot het polderwater van den *Bent- en Delf- of Genepolder* behoorende *Burmade* of *Slingerwetering*, welke aan den *Weihen vliet* afgesloten is door een bij de beschrijving van dien polder. ren, behandeld verlaat dat voor de zuidelijke helft binnen de polderigt;

osten door eene kade, keerende het water uit eene met de *Buurmade* liggende sloot ten westen langs den *Broekweg* en scheidende van den en *Delf- of Generalen polder*;

zuidoosten door de kronkelende kade scheidende van de gronden gede *Strook* welke afwateren op doch niet liggen binnen de grenzen van den *Bent- en Delfpolder*, en

zuidwesten door eene kade keerende het water uit de *Oude Verlaatsloot*. ende tot den *Ouden Gelderwoudschen polder*.

deel *Westbroek* wordt begrensd:

oosten door den *Weipoortschen Vliet*, met uitsluiting van eenige perboezemland tusschen dien vliet en den *Weipoortschen weg*;

zuidoosten door de *Noord-Aa*;

westen door de *Zuidbuurtsche watering*, scheidende van den *Zwet- en en Blankaartpolder*, en

ten noorden door den *Nieuwen weg*, scheidende van den *Grooten polder* (*Zoeterwoude*).

De *Nieuwe weg* strekt tot verbinding van het dorp *Zoeterwoude* met den *Weipoortschen weg*, terwijl deze laatste het vlek *Weipoort*, dat zich langs den oostelijken polderrand langs den *Weipoortschen vliet* uitstrekt, verbindt met den rijksstraatweg langs den *Hoogen Rijndijk*.

De polders zijn zeer oud; reeds in 1582 werden rekeningen bij *Rijnland* ingezonden [1]). Op de kaart van BALTHASAR (1610—15) komen zij voor onder den naam van „*de Weypoortse Brouckpolders*". Zij stonden ieder op zich zelf met een eigen molen. De *Oostbroekpolder* bestond weder uit een hooger noordelijk en een lager zuidelijk deel, in de waterscheiding verbonden door een schutdam of „stortebed" in de molenwetering. Het lage deel was voorts verbonden met den *Westbroekpolder* door middel van een afsluitbaren grondduiker, dienende tot wederkeerige hulpverleening bij gedwongen stilstand van een der beide molens.

Omtrent het gebruik zoowel van dien grondduiker als van den schutdam in den *Oostbroekpolder* rezen herhaaldelijk moeilijkheden welke aanleiding gaven tot regeling door *Rijnland's* bestuur. Zoo bepaalden Commissarissen-Hoogheemraden in het *Leidsche* kwartier bij resolutie van 22 Mei 1841 dat het stortebed tusschen beide deelen des *Oostbroekpolders* zou worden vervangen door een houten schut, hoog minstens 0.50 M. boven het zomerpeil der hooge landen met eene opening wijd in den dag 0.50 M. en diep 0.65 M. onder genoemd zomerpeil, afsluitbaar met twee schuiven, waarvan de voorste keerende tot den bovenkant van het schut en de achterste tot aan hetzelfde zomerpeil. Het peil der hooge landen werd bepaald op 1.75 M. ÷ A.P. en dat der lage landen op 1.98 M. ÷ A.P. Eindelijk werden een aantal voorschriften nopens het gebruik der schuiven gegeven.

Den 19 September 1857 stelden Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* (besluit n°. 27) eene uitgebreider regeling vast, waarvan de voornaamste bepalingen waren:

beide polders behielden hunne afzonderlijke bemaling, zoolang in elk deel de waterstand beneden de hulppeilen bleef;

de verdeeling van den *Oostbroekpolder* in een hoog en laag gedeelte bleef bestaan op de wijze, geregeld in bovengenoemd besluit van 22 Mei 1841, behalve dat het „schut" vervangen zou worden door een „sluishoofdeling";

de grondduiker onder den *Weipoortschen Vliet* en de heul in den *Weipoortschen weg* met hare tot afsluiting dienende schuif bleven bestaan maar gesloten behalve in het geval dat de *Oost-* en *Westbroekpolder* elkander onderling voor de waterontlasting zouden moeten bijstaan; het verleenen van dien bijstand werd verplichtend gesteld wanneer in het eene deel het water tot

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 273.

ı het hulppeil zou zijn geklommen, terwijl in het andere deel dat peil bereikt was;

gebruik der diverse werken en het openen en sluiten der schuiven zou ieden op last van het bestuur onder inachtneming van een aantal chriften.

de leest van deze regeling is de waterstaatsinrichting der polders in lzaak nog thans geschoeid. De afscheiding tusschen het hooge en het lage van den *Oostbroekpolder* wordt gevormd door de perceelen gemeente *rwoude*, Sectie C n°s 676 en 677 en moet, volgens de polderkeur, eene e hebben van minstens 0.50 M. boven het peil van het hooge deel. De tdam" met daarin gelegen duiker en schuif (er is thans dus weder een dam) is volgens diezelfde keur, evenals de afscheiding zelve, in onderbij de eigenaars.

grondduiker onder den *Weipoortschen Vliet* is ná de regeling van 1857 malen geheel vernieuwd geworden, en wel in 1871 en in 1890—92. Tot ıatste vernieuwing werd door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* ınt verleend bij hun besluit van 10 Augustus 1889 n°. 5 onder voorwaarde, dat de bovenkant zou moeten liggen op niet minder dan 2.50 M. ÷ A.P. un besluit van 16 Januari 1892 n°. 13 werd die hoogte, over eene breedte).00 M., echter verminderd tot 2.25 M. ÷ A.P.

totale grootte des polders is thans 447.96.84 H.A., waarvan 209.99.42 in *Oost-* en 237.97.42 in den *Westbroekpolder.*

boezem- en polderwaterkeerende kaden moeten door de eigenaren houden worden; slechts de wederzijdsche kaden van den na te noemen oezem van den *Oostbroek*-molen zijn in onderhoud bij den polder.

gens de keur moet de kade langs de *Noord-Aa* minstens eene hoogte n = A.P. met eene kruinsbreedte van 1.00 M. en glooiingen van 3 op 1. aden dienende tot keering van het water van den *Bent- en Delfpolder* n den *Ouden Gelderwoudschen polder* moeten minstens hoog zijn 0.55 M. het peil dier polders (zijnde resp. 1.47^5 en 1.80 M. ÷ A.P.) en breed 1. De overige kaden moeten minstens hebben eene hoogte van 0.12^5 M. P., eene breedte van 0.70 M. en glooiingen van 2 op 1.

peil van den *Westbroekpolder* is thans in de keur bepaald op 1.83 M. P., dat in het lage deel van den *Oostbroekpolder* op 1.98 M. ÷ A. P. t in het hooge deel diens polders op 1.73 M. ÷ A. P.

gezegd hebben de twee hoofddeelen des polders ieder zijn eigen molen; molens zijn weliswaar particulier eigendom doch worden door den polder ırd en onderhouden. De molen van den *Oostbroekpolder* staat ongeveer t midden diens polders en slaat door een rechten, ongeveer 400 M. lanwestnoordwestwaarts loopenden voorboezem uit op den *Weipoortschen* De molen van den *Westbroekpolder* staat in het noordwestelijk deel des rs aan de *Zuidbuurtsche watering*, waarop hij uitslaat. Het zijn beide

windschepradmolens met ijzeren schepraderen, assen en roeden van de volgende hoofdafmetingen:

	Oostbroekmolen.	Westbroekmolen.
vlucht der wieken.	23.00 M.	24.30 M.
middellijn scheprad	5.56 „	5.80 „
breedte der schoepen	0.44 „	0.45 „
hartlijn wateras	0.33 „ + A.P.	0.63 „ + A.P.
bovenkant opleider	1.28 „ ÷ „ „	1.16 „ ÷ „ „

De *Westbroekmolen* werd in 1900, ter vervanging van den toen afgebroken wipmolen, nieuw gebouwd.

De hoofdwaterleidingen zijn:

a. in den *Oostbroekpolder*:

de *Oostbroeksche watering*, loopende van af den noordelijken polderrand aan de *Buurmade* met eenige bochten zuidwaarts, door de afscheiding tusschen het hooge en lage deel en langs den watermolen tot aan den zuidelijken polderrand aan de *Oude Verlaatsloot*, en

b. in den *Westbroekpolder*:

1°. de *Westbroeksche watering* loopende van af den *Nieuwen weg* aan den noordelijken polderrand met eenige bochten zuidwaarts door den polder en daarna oostwaarts tot aan den *Weipoortschen weg*;

2°. de molenwatering loopende in rechte lijn van oost naar west in het noordelijk polderdeel van af den *Weipoortschen weg* tot aan den *Westbroekmolen* en daarbij de *Westbroeksche watering* kruisende, en

3°. de sloot ten westen langs den *Weipoortschen weg*.

Alle deze waterleidingen moeten, evenals de overige polderslooten, door hunne wederzijdsche aangelanden op in de keur bepaalde afmetingen worden onderhouden.

Waterinlating in den polder geschiedt van wege het polderbestuur en kan plaats hebben hetzij door openzetting der molenwachtdeuren, hetzij door particuliere inlaatduikers. Deze laatsten moeten met een schuif of stop en een goed werkend slot gesloten zijn. De polder zelf onderhoudt een inlaatduiker in den *Oostbroekpolder* aan den *Weipoortschen vliet* op het hooge gedeelte.

Het noordelijk deel van den polder *Oostbroek* wordt van oost naar west doorsneden door het z.g. *Weddepad*, een kunstweg die het vervolg vormt van den *Broekweg* en de verbinding vormt tusschen het gehucht *Gelderswoude* met den *Weipoortschen weg*. De weg is sedert 1904 eigendom der gemeente *Zoeterwoude*; een duiker in de *Oostbroeksche watering* onderhoudt de watergemeenschap.

Door beide polders loopt nog van oost naar west het *Kerkpad* en door het zuidelijk deel van den *Westbroekpolder* in dezelfde richting de *Korte Kerklaan*, beiden particuliere voetpaden, door vonders over de hoofdwaterleidingen overspannen.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De polderomslag werd in de jaren 1898—1902 resp. geheven over 447.94.00 447.94.00, 447.95.00, 448.02.00 en 447.92.00 H.A.; hij bedroeg in de drie eerstgenoemde jaren *f* 4.— en in de twee laatstgenoemde *f* 4.50 per H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n°. 310).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1897.

DE ZWET- EN GROOTE BLANKAARTPOLDER.

Gemeenten: *Zoeterwoude*, *Stompwijk*.

NOV. 1904.

T. K. 422, 441. W. K. 's Grav. 3.

Deze polder is, zooals straks zal worden medegedeeld, in 1894 ontstaan door vereeniging van de tot dusver op zich zelf gestaan hebbende polders genaamd *Zwetpolder* en *polder Groote Blankaart*. Hij wordt begrensd:

aan de korte *noordzijde* door de *Korte Miening*;

aan de *noordwestzijde* door de *Stompwijksche Vaart*, beiden scheidende van den *Grooten Westeindschen polder*;

aan de korte *zuidwestzijde* door de *Kees-Jan-Koenenvaart* of *-sloot*, scheidende van den *Drooggemaakten grooten polder* onder *Stompwijk*;

aan de *zuidoostzijde* door de *Ommedijksche watering* scheidende van den *Geer- en Kleinen Blankaardpolder*, en

aan de *oostzijde* door de *Zuidbuurtsche watering*, scheidende van het deel *Westbroek* van den *Oost- en Westbroekpolder*, hierboven beschreven, en, over zeer korten afstand ten noorden, van den *Grooten polder* onder *Zoeterwoude*.

De afscheiding tusschen het deel genaamd *Zwet* ten noordoosten en het deel genaamd *Groote Blankaart* ten zuidwesten had plaats door eene, thans vervallen, binnenkade, die den polder van af de *Stompwijksche-* tot aan de *Ommedijksche watering* in rechte lijn van noordwest naar zuidoost doorsneed; evenwijdig aan en iets ten zuidwesten dier vroegere afscheiding ligt de grensscheiding tusschen de gemeenten *Zoeterwoude* en *Stompwijk*.

De geheele polder beslaat eene oppervlakte van 210.89.40 H.A., waarvan het deel *Zwet* 145.41.83 H.A. en het deel *Groote Blankaart* 65.47.57 H.A. innemen. Het deel *Zwet* ligt geheel in de gemeente *Zoeterwoude*; van het deel *Groote Blankaart* liggen 54.74.82 H.A. onder *Stompwijk* en 10.72.75 onder *Zoeterwoude*. Van den geheelen polder liggen dus 156.14.58 H.A. onder *Zoeterwoude* en 54.74.82 H.A. onder *Stompwijk*.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30, vlg.

De waterkeeringen worden langs de *Stompwijksche-* en *Zuidbuurtsche wateringen* gevormd door de daar langs gelegen *Stompwijksche* en *Zuidbuurtsche* wegen, welke beide kunstwegen bij hoefslagplichtigen in onderhoud zijn. Deze twee wegen worden in het noordelijk deel, ongeveer evenwijdig aan de *Korte Miening*, verbonden door den *Schinkelweg*, eveneens een kunstweg. Van uit de *Zuidbuurtsche watering* springen twee korte, omkade en in den *Zuidbuurtschen weg* overbrugde vaarslootjes een eindje den polder in.

De boezemwaterkeerende kaden worden door hunne eigenaars onderhouden en moeten, volgens de polderkeur, minstens hebben een kruinsbreedte van 0.80 M. met glooiingen van 2 op 1 en een kruinshoogte van 0.12^5 M. — A.P., zijnde 0.15 M. boven het maalpeil. Waar de *Stompwijksche* en *Zuidbuurtsche* wegen als waterkeering dienen moeten zij dezelfde hoogte hebben als voor de kaden is bepaald.

Beide deelen van den polder hadden vroeger een eigen windschepradmolen; die van den *Zwetpolder* stond aan en sloeg uit op de *Stompwijksche watering* en die van den *Grooten Blankaartpolder* stond aan en sloeg uit op de *Ommedijksche watering*. Beide polders hadden een Bestuur bestaande uit een Voorzitter en twee Leden. Voor het deel genaamd *Zwetpolder* was een bijzonder reglement vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n°. 324). Voor het deel genaamd *Polder Groote Blankaart* was een bijzonder reglement vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n°. VIII [2]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d.a.v. n°. 10 (B. P. B. n°. 441); een vroeger reglement voor dien polder was door de Ingelanden vastgesteld den 1 Juli 1806 en, met eenige wijzigingen, door Hoogheemraden van *Rijnland* geapprobeerd den 24 Maart 1807 [3]).

In 1894 verzochten de Ingelanden van beide polders, dat zou worden overgegaan tot vereeniging der beide deelen onder één reglement tot één administratieven polder. Aan dit verzoek gaven de Staten gevolg, door bij besluit van 17 Juli 1894 n°. XXXVI [4]), goedgekeurd bij K. B. van 29 Augustus d.a.v. n°. 65 (B. P. B. no. 960), met intrekking van de bestaande reglementen voor beide deelen, een nieuw bijzonder reglement voor den alsnu vereenigden polder vast te stellen. In dit nieuwe reglement werden in de artikelen 2, 3 en 4 de blijvende voorwaarden of grondslagen der vereeniging opgenomen, terwijl in een 5-tal overgangsartikelen (12 tot en met 16) regels werden gesteld tot verzekering van den richtigen en billijken overgang van den ouden in den nieuwen toestand.

De blijvende bepalingen luiden:

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30, vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861, blz. 20, vlg.

[3]) *Rijnland's* N.A. Loqt. 107, no. 9.

[4]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1894, blz. 250.

Art. 2.

polder bestaat uit twee deelen, met name: de *Zwet* en de *Groote Blankaart*, ,elker watergemeenschap strekken 3 duikers, gelegen in de dammen, tot uitweg naar den *Stompwijkschen weg* dienen voor de kadastrale elen gemeente *Zoeterwoude* Sectie D 13, 17 en 19 [1]), allen bij eerste euwing te brengen op eene doorsnede van 40 centimeters in het vierbinnenwerks.

eerste dezer duikers moet voorzien zijn van eene schuif met slot, die geopend mag en moet zijn, zoolang de molen maalt en het water in *vet* beneden de 13 centimeters boven het zomerpeil van de *Zwet* staat. ien ten eenigen tijde de Ingelanden van den *Grooten Blankaart* de mid- tot afvoer van water aldaar meer wenschen te verbeteren of te ver- 'en dan volgens art. 12, 1° der overgangsbepalingen zal zijn geschied, ij daartoe bevoegd, mits dit plaats hebbe te hunnen koste [2])".

Art. 3.

t zomerpeil voor de *Zwet* wordt bepaald op 1.83 M. — Rijnl. A.P. ter- het water in den *Grooten Blankaart* wordt opgehouden door een schut, atst tusschen den 1sten en 2den duiker, hoog 15 centimeters boven ge- zomerpeil voor de *Zwet* en voorzien van eene peilschaal en van eene f, ten einde door opening daarvan den waterafvoer te kunnen bevorderen".

Art. 4.

jdom van omslag tot een bedrag van *f* 2.50 per hectare wordt toegekend le gronden van de Zwet.

geheele vrijdom van omslag wordt toegekend aan openbare wegen, voor- nde op den legger van wegen en voetpaden en aan begraafplaatsen."

gens dezen maatstaf bedroeg de omslag in de jaren 1898—1902 in het *Zwet* resp. *f* 3.—, *f* 3.—, *f* 3.—, *f* 4.— en *f* 3.— en in het deel *Groote aart* resp. *f* 5.50, *f* 5.50, *f* 5.50, *f* 6.50 en *f* 5.50 per H.A.; hij werd in die geheven: in het deel *Zwet* over 142.88.00 in 1898 en over 143.14.36 in r volgende jaren, en in het deel *Groote Blankaart* resp. over 65.22.82, 94, 65.03.16, 65.03.16 en 65.03.16 H.A.

de overgangsbepalingen hebben voor een goed begrip van den water- oestand slechts beteekenis de artt. 12 en 13. Zij luiden:

Art. 12.

Groote Blankaartpolder is verplicht vóór ult. December 1894:

de thans bestaande slooten welke het water van dezen polder naar de

---

[1]) eze dammen liggen in de als hoofdwaterleiding dienst doende wetering langs de oost- n den *Stompwijkschen weg*.

[2]) it heeft, voor zooveel ons bekend, nog niet plaats gehad.

„bestaande wetering van den *Zwetpolder* [1]) afvoeren, door het uitschieten van „den bagger en het verbreeden van sommige deelen, ten genoegen van het „bestuur van den *Zwetpolder* te verbeteren.

„2°. den molen van den *Grooten Blankaartpolder* te zijnen koste of bate op „te ruimen en ter plaatse waar zich thans de waterloop des molens bevindt „te zijnen koste een duiker te leggen bestemd tot het inlaten van water uit „den boezem, voorzien van een slot en eene peilschaal."

Art. 13.

„De molen van den *Zwetpolder*, bestemd om den geheelen *Zwet- en Grooten „Blankaartpolder* te bemalen, moet in het jaar 1895 door verbreeding van het „scheprad en van de hekken der roeden verbeterd worden en de kosten „daarvan worden gedekt voor 2/3 door een buitengewonen omslag over de „Ingelanden van de *Zwet* en voor 1/3 door een buitengewonen omslag over „de Ingelanden van den *Grooten Blankaart.*"

De krachtens deze bepaling uitgevoerde werken vorderden eene uitgaaf van *f* 306.—. Hiervan werd *f* 204.— omgeslagen over de landen van de *Zwet*, overeenkomende met *f* $1.42\frac{7}{10}$ per H.A. en *f* 102.— over de landen van den *Grooten Blankaart*, overeenkomende met *f* $1.56\frac{3}{10}$ per H.A.

Sedert heeft de gemeenschappelijke windschepradmolen een vlucht van 19.75 M. en een ijzeren scheprad met een middellijn van 5.13 en een schoepbreedte van 0.43 M. De wateras ligt op 0.20 M. ÷ A.P., de bovenkant van den opleider op 1.25 M. ÷ A.P. De bovenas is, evenals een der roeden, van hout; de andere roede is van ijzer.

De in bovenvermelde artt. 2 en 3 vermelde afscheidingswerken zijn, evenals de in de plaats van den ouden molen gekomen inlaatduiker, bedoeld in art. 12, in onderhoud bij den polder.

Mede onderhoudt de polder een inlaatduiker aan de *Ommedijksche watering* voor het deel *Zwet*, aan het zuidelijk uiteinde van den molentocht, die dit deel van af den molen, zuidwaarts in rechte lijn doorsnijdt.

Behalve door de twee inlaatduikers heeft waterinlating, steeds door of van wege het Bestuur, ook plaats door openzetting van de molenwachtdeur.

Alle wateringen en verdere polderslooten moeten door de aangelande eigenaars op in de keur vastgestelde afmetingen onderhouden worden.

Het Bestuur van den polder, zetelende te *Zoeterwoude*, bestaat, na de vereeniging, uit een Voorzitter en drie Poldermeesters. Minstens één hunner moet ingeland zijn in den *Grooten Blankaart.*

De polderkeur voor den vereenigden polder dagteekent van het jaar 1895.

---

[1]) D. i. naar de wetering beoosten langs den *Stompwijkschen weg.*

DE OUDE GELDERWOUDSCHE POLDER.

Gemeente: *Zoeterwoude.*

Oct. 1904.

T. K. 441. W. K. 's Grav. 3.

ler wordt begrensd:
lwesten door den *Weipoortschen Vliet* en de *Noord Aa*;
ən door den *Noord Aaschen vliet*;
vesten door de *Ellebòogsche wetering*, tevens grensscheiding tusschen ten *Zoeterwoude* en *Zoetermeer*, tot aan het *Benthuizerverlaat* dat ıg dient van het *Binnenwater* van *Benthuizen*;
ən, met vele bochten door den ringdijk van den *Drooggemaakten* behoorende hier tot en scheidende van den *Drooggemaakten Gel-* ·*en polder*, welke hieronder behandeld wordt; en
'den door de tot het polderwater behoorende *Oude Verlaatsloot* eerst van de op den *Bent- en Delf- of generalen polder* afwaterende ɔe niet behoorende gronden genaamd *de Strook* en daarna van het ·*oek* van den *Oost- en Westbroekpolder*.
ı van het zuidoosten naar het noordwesten loopenden en in de uitmondenden voorboezem van den bovenmolen van den *Droogge-* '*elderwoudschen polder* wordt de polder in twee deelen gescheiden. re noordelijke deel is de eigenlijke *Oude Gelderwoudsche polder*. Het uidelijke deel heet de *Nieuwe Gelderwoudsche polder* en bestaat ls uit water.
Gelderwoudsche polder beslaat eene oppervlakte van ruim 77 H.A. *Gelderwoudsche polder* is slechts ongeveer 19 H.A. groot. Het zuidriehoekige uitloopertje hiervan, begrepen tusschen de *Elleboogsche* et *Benthuizerverlaat* en den ringdijk van den *Noordplas*, ter grootte ł. H.A. watert afzonderlijk af op de hier tot het gebied van het ər van *Benthuizen* behoorende buitenbermsloot van den genoemden it uitloopertje betaalt sedert oudsher geen polderlasten en wordt water" beschouwd. Voor bijzonderheden omtrent het *Benthuizerver-* t *Binnenwater* wordt verwezen naar de beschrijving van den *Bent-* *Benthorner Noord- en Zuidpolder*, hierboven.
ıwoordige *Oude* en *Nieuwe Gelderwoudsche polders* zijn het westelijk, gebleven deel van de voormalige *Gelderswouse* en *Dobbesbulger-* *ıgijnepolders*. Beide polders werden krachtens den 4 April 1628 door erleend consent bepolderd en in 1675 onder den 13 Maart van dat le voorwaarden opgenomen in de generale bepoldering van *Hazers-*

... oostelijk deel werd hierna, ingevolge octrooi den 12 Mei 1759 door de ... van Holland en Westvriesland verleend, begrepen in de omringing en ... jking van de *Noordplassen* en werd mitsdien, onder den naam van *Droo... akten Gelderswoudschen polder*, hieronder te beschrijven, van de hoog geb... n westelijke deelen afgescheiden.

De aldus ontstane, door den voorboezem van den *Drooggemaakten* polder gescheiden *Oude* en *Nieuwe Gelderwoudsche polders* sloten in 1790 een contract van combinatie, dat nog thans wordt nageleefd. Ingevolge dit contract wordt de *Nieuwe Gelderwoudsche polder* bemalen door den *Ouden Gelderwoudschen polder* en zulks door middel van een grondduiker onder door genoemden voorboezem onmiddellijk ten westen van den ringdijk van den *Noordplas*. Deze grondduiker, waarvan ... dskosten voor 3/4 worden gedragen door den *Ouden* en voo ... *Nieuwen* polder, is afsluitbaar; het gebruik dier afsluiting is ... geregeld. Voor de bemaling wordt door den *Nieuwen* ... ksch bedrag van *f* 47.10 uitgekeerd aan den *Ouden polder* ... ans hectaresgewijs omgeslagen over de ingelanden van ... d. i. over 16.18.00 H.A., bedragende de omslag mitsdien ...

De bemaling va ... t door een windscheprадmolen met houten bovenas en ... eden, staande ongeveer op het midden der noordelijke kade van den sche ... n voorboezem en op dezen uitslaande. De molen heeft een vlucht van 18.10 M., het scheprad een middellijn van 4.80 en een schoepbreedte van 0.35 M. De hartlijn der wateras ligt op 0.13 M. + A.P. en de bovenkant van den opleider op 1.13 M. ÷ A.P. De molenwerf is particulier eigendom; de polder heeft daarop recht van opstal. Het polderpeil is in de keur bepaald op 1.80 M. ÷ A.P.

Hoofdwaterleiding is de buitenberm- of ringsloot van den ringdijk van den *Noordplas*, welke langs de geheele oostzijde des polders loopt; de grondduiker onder door den voorboezem van den *Drooggemaakten Gelderwoudschen polder*, ligt in deze sloot. Van uit die sloot loopt een molenwatering west- en zuidwaarts naar den molen, terwijl alle overige polderslooten oostwaarts in haar uitmonden. Alle polderslooten worden door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden.

Waterinlating geschiedt, zoo noodig, door het Bestuur door openzetting van de molenwachtdeur of door opening van een inlaatduiker in den *Nieuwen Gelderwoudschen polder*.

De geheele voorboezem van den *Drooggemaakten Gelderwoudschen polder*, schoon liggende binnen de grenzen van den *Ouden Gelderwoudschen polder*, is eigendom van, en als zoodanig met zijne wederzijdsche kaden in onderhoud bij den *Drooggemaakten polder*. Slechts de noordelijke helft van af den molen

---

[1]) *Rijnland's* O.A. Loqt. 91 no. 2093.

es *Ouden* polders tot aan de *Noord-Aa* is eigendom van den *Ouden polder*, n, met de daarlangs gelegen kade, bij dezen in onderhoud.

Langs de noordoostzijde wordt de polder beschermd door de kade van den *Oost- en Westbroekpolder* en langs de oostzijde door den ringdijk van den drooggemaakten *Noordplas*. Alle overige kaden zijn in onderhoud bij hunne eigenaars.

Volgens de polderkeur moeten alle kaden eene kruinshoogte hebben van minstens 0.12^5 M. ÷ A.P. en eene kruinsbreedte van minstens 0.80 M. Slechts de kaden langs de *Noord-Aa* moeten zwaarder zijn en wel eene kruinshoogte hebben van minstens 0.07^5 M. ÷ A. P. en eene kruinsbreedte van minstens 1.00 M. en aan de buitenglooiing steeds voorzien zijn met zware puin.

De gewone polderomslag, waaraan dus slechts betaald wordt door de ingelanden van het deel *Oude Gelderwoudsche polder*, bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 4.50, *f* 4.—, *f* 3.50, *f* 5.— en *f* 3.50 per H.A. en werd telkens geheven over 75.60.21 H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij besluit der Staten van 7 Juli 1859 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n°. 330). Daarbij werd het Polderbestuur opgedragen aan een Voorzitter en twee Leden. Destijds bedroeg het aantal stemgerechtigde Ingelanden meer dan zes. In 1882 was dit aantal echter ingekrompen tot 5. Op grond hiervan werd bij Statenbesluit van 20 November 1882 n°. X [2]), goedgekeurd bij K. B. van 16 December d.a.v. n°. 16 (B. P. B. n°. 831) aan het reglement eene bepaling toegevoegd, dat, zoolang art. 7 van het A. P. R. van toepassing is, het Bestuur wordt uitgeoefend door de gezamenlijke stemgerechtigde Ingelanden, die alsdan een Vertegenwoordiger benoemen, welke tevens de functiën van Secretaris en Penningmeester vervult. Dit laatste heeft sedert steeds plaats gehad.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1898.

DE DROOGGEMAAKTE GELDERWOUDSCHE POLDER.

Gemeente: *Zoeterwoude.*

Jan. 1904.

T. K. 441. W. K. 's Grav. 3.

Deze polder is de meest westelijke der vier polders, welke te zamen begrepen waren in de droogmaking van den *Noordplas*, waartoe door de Staten van Holland en Westfriesland den 12 Mei 1759 octrooi verleend werd. Vóór die droogmaking vormde hij met den tegenwoordigen, hierboven beschreven

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30, vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Herstverg. 1882, blz. 42.

Ouden Gelderwoudschen polder één geheel, op de kaart van *Rijnland* van Dou (1746) aangeduid als de *Gelderswouse, Dobbesbulgerhout-* en *Bagijnepolder*. Het oostelijk deel hiervan werd, bij de droogmaking, van het westelijke afgesneden, en daarvan afgescheiden door den *Omringdijk van den drooggemaakten Noordplas*, die den polder thans aan de noordwest- en zuidwestzijde begrenst. Aan de zuidwestzijde loopt die ringdijk langs het noordoostelijk boord van de *Benthuizervaart* en omsluit de daarin uitmondende *Gelderwoudsche vaart*. Beiden maken deel uit van het z.g. *Binnenwater van Benthuizen*, dat door het *Benthuizerverlaat* in gemeenschap staat met de *Elleboogsche watering*, boezem van *Rijnland*. Over dit binnenwater en zijn beheer zijn eenige mededeelingen gedaan bij de beschrijving van den *Benthuizer- en Benthorner Noord- en Zuidpolder* waarnaar verwezen wordt. Wij herinneren er hier slechts aan, dat de *Drooggemaakte Gelderwoudsche polder* bij dat beheer betrokken is, en dat hij het binnenwater, voor zooveel het gelegen is in de gemeente *Zoeterwoude*, met inbegrip van het verlaat, nog binnen zijne grenzen heeft, en deswege dan ook bepalingen in zijne keur heeft opgenomen. Aan de overzijde der *Benthuizervaart* ligt de *Palensteinsche polder*, die hieronder behandeld zal worden. Buiten het meest noordwestelijke deel van den ringdijk ligt, ten noorden van den *Ouden Gelderwoudschen polder*, de z.g. *Strook* zijnde eenige landen die gemeen liggen met, doch niet gelegen zijn binnen de grenzen van den *Bent- en Delf- of Generalen polder*.

Aan de oostzijde, dus binnen de gecombineerde droogmakerij, grenst de polder aan den *Benthuizer- en Benthorner- Noord- en Zuidpolder*, hierboven reeds behandeld, de grenslijn loopt over het midden van de *limietsloot* tusschen de gemeenten *Zoeterwoude* en *Benthuizen*, welke sloot gemeen ligt met het polderwater van den *Drooggemaakten Gelderwoudschen polder*.

De omringdijk wordt onderhouden door het *Bestuur van den Omringdijk van den drooggemaakten Noordplas*, dat daarover het beheer heeft; de werkkring en inrichting van dit college zal elders beschreven worden. Slechts het gedeelte van den dijk ter wederzijden van de *Gelderwoudsche vaart*, van af de *Gelderwoudsche* of *Witte brug* tot aan de z.g. *Kerklaan* wordt door de eigenaren onderhouden.

Volgens de keur van den *Omringdijk* moet deze de volgende afmetingen hebben:

	Kruinshoogte.	Kruinsbreedte.
langs de *Benthuizervaart*	0.98 M. ÷ A.P.	2.00 M.
van het *Benthuizerverlaat* langs de *Elleboogsche watering*	A.P.	1.20 M.
van de *Elleboogsche watering* tot het erf van den bovenmolen des polders . . .	0.15 M. ÷ A.P.	1.00 M.
het erf van dien bovenmolen	A.P.	1.00 M. (!)
van dit erf verder noordoostwaarts. . . .	0.70 M. ÷ A.P.	2.00 M.

et gedeelte omringdijk langs de *Gelderwoudsche vaart* staat onder keur den *Drooggemaakten Gelderwoudschen polder* en moet eene hoogte heb- van 0.40 M. boven het vaartpeil van de *Benthuizervaart* (1.61 M. + A.P.) eenkomende met 1.21 M. ÷ A.P. Op de kruin van dien dijk, langs de oost-, ligt de *Gelderwoudsche weg*, een grindweg komende van *Benthuizen* en er noordwaarts, onder den naam van *Broekweg* naar *Zoeterwoude* voerende.

e totale grootte van den polder bedraagt 269.57.69 H.A. De verkaveling, ls die bij de droogmaking was gemaakt, is nog thans vrijwel ongewijzigd; iggen 16 kavels ten westen en 11 ten oosten van de *Gelderwoudsche vaart*.

e bemaling geschiedt door een gang van twee windvijzelmolens met ijzeren n en roeden, staande aan de westzijde des polders en uitslaande op een rboezem, noordwestwaarts voerende naar de *Noord-Aa*, boezemwater van *land*. De molens hebben een vlucht van 27.50 Meter; de middellijn der els bedraagt 1.60 M.; elke vijzel heeft drie houten draden en eene helling 24°. De voorboezem ligt binnen de grenzen van den hierboven beschreven *len Gelderwoudschen polder* doch is grootendeels eigendom en als zoodanig nderhoud bij den *Drooggemaakten Gelderwoudschen polder*.

et peil waarop de polder bemalen wordt is 4.90 M. ÷ A.P.

oals bij de beschrijving van den *Benthuizer- en Benthorner Noord- en Ipolder* is medegedeeld hadden deze polder en de *Drooggemaakte Gelder-dsche polder* gedurende de eerste jaren na de droogmaking van den *rdplas* eene gemeenschappelijke bemaling, welke echter bij contract van Augustus 1787, goedgekeurd door Hoogheemraden van *Rijnland* den 4 Oc-r 1788, weder werd opgeheven. Sedert heeft elk deel zijne eigen bemaling ouden.

e hoofdwaterleidingen in den polder zijn de *Lange watering*, die hem van noord zuid doorsnijdt en de daarin, door een duiker onder den *Gelderwoudschen* uitkomende limietsloot tusschen *Zoeterwoude* en *Benthuizen*, die zich chen de kavels 11 en 12 van de gemeentegrens afbuigt. Uit de *Lange ering* loopt de hoofdmolentocht noordwestwaarts, tusschen de kavels 4 en 5 door, naar den benedenmolen. De tochten en de westelijke helft der etsloot zijn in onderhoud bij den polder, alle overige kavel-, hein- en islooten bij de aangrenzende eigenaars; de afmetingen van alle waterlei-en zijn in de polderkeur voorgeschreven.

ating van water geschiedt door of van wege het polder bestuur òf uit *elderwoudsche Vaart* door middel van een inlaatduiker aan dier noordelijk e, welke duiker in onderhoud is bij den polder, òf uit *Rijnland's* boezem-r door openzetting der wachtdeuren van de molens.

et polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Heemraden. Dit uur maakt deel uit van het college van beheer over den *Omringdijk van drooggemaakten Noordplas*, terwijl de Voorzitter zitting heeft in het college onmiddellijk toezicht en dagelijksch bestuur over dien Omringdijk.

De polder-omslag, in de jaren 1898—1902 geheven over 264.89.63 H.A., bedroeg in die jaren resp. *f* 5.80, *f* 6.—, *f* 5.20, *f* 5.60 en *f* 5.80 per H.A. Bovendien betaalt de polder voor 264.89.80 H.A. den omslag van den *Omringdijk* [1]) en voor 266.77.00 H.A. dien van het beheer over het *Benthuizerverlaat* en de *Gelderwoudsche* of *Witte Brug* [2]).

Het reglement van den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 11 Juli 1860 n°. VIII [3]), goedgekeurd bij K. B. van 6 September d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 405).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE PALENSTEINSCHE POLDER.

Gemeente: *Zegwaard.*

Oct. 1904.

T. K. 441, 460. W. K. 's Grav. 3.

Nagenoeg gelijktijdig met de *Noordplassen*, waarvan de hierboven beschreven *Drooggemaakte Gelderwoudsche polder* een deel uitmaakt, werd ook de *Palensteinsche* polder onder *Zegwaard* drooggemaakt. Het was een deel van de uitgeveende plassen, bekend onder den naam van *Buitenwegsche polder*, welke gelegen waren onder *Zoetermeer* en *Zegwaard*, ten zuidoosten van den reeds in 1614 drooggemaakten *Zoetermeerschen Meerpolder*, en wel het deel dat onder den naam van *Voor-Segwaert* ressorteerde onder *Zegwaard*.

Tot de bedijking en droogmaking werd aan Schout en Ambachtsbewaarders van *Zegwaard* den 9 Juni 1759, dus nog geen maand na het verleende octrooi voor de droogmaking der *Noordplassen*, door de Staten van Holland en Westvriesland octrooi verleend met gelijktijdige vaststelling van een uit 15 artikelen bestaand reglement [4]).

De bedijking, omvattende omstreeks 600 morgen, moest binnen 5 jaren na het verleende octrooi gereed en de droogmaking voltrokken zijn. Reeds in 1762 was zij echter reeds voleindigd.

De polder of droogmakerij ontleent zijn tegenwoordigen naam aan het oude *Huis te Palenstein* onder *Zegwaard*. Hij wordt thans bijna geheel ingesloten door z.g. *Binnenwateren*, als:

aan de noordoostzijde door de *Benthuizervaart*, behoorende tot het *Binnenwater* van *Benthuizen* en scheidende van den *Drooggemaakten Gelderwoudschen polder*, tot nabij het *Benthuizerverlaat* naar de *Elleboogsche wetering*;

[1]) Zie hierover nader de beschrijving van dien *Omringdijk*.

[2]) Zie verder hierover de beschrijving van den *Benthuizer en Benthorner Noord- en Zuidpolder*.

[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1860, blz. 46 vlg.

[4]) Groot Placaatb. van *Holland* en *Zeeland*; Deel VIII, blz. 1323.

ın de westzijde door de *Leidsche Walle-watering* behoorende tot het *ıenwater* van *Zoetermeer* en *Zegwaard*, van af het *Elleboogsche verlaat* · dezelfde *Elleboogsche wetering*, staande iets ten zuiden van het *Bent-erverlaat*, zuidwaarts tot aan het dorp *Zegwaard*;

ın de zuidzijde door de ten noorden langs het dorp *Zegwaard* loopende *:rtvaart* en de in het verlengde daarvan liggende *Schinkelvaart* tot aan *Hoorn*; en

ın de zuidoostzijde eerst door de ten noordwesten van den *Zegwaardschen* loopende *Zegwaardsche vaart* tot aan den zg. *Hoek van Schieland* en daarna : den in het verlengde van den *Zegwaardschen weg* loopenden *Geerweg Benthuizen.*

ɔowel de *Buurtvaart* als de *Schinkelvaart* en de vaart langs den *Zegwaard-n weg* behooren eveneens tot het *Binnenwater* van *Zoetermeer* en *Zegwaard* e *Geerweg* scheidt den polder van den *Benthuizer en Benthorner Noord- en dpolder* en is tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Zegwaard* en *thuizen*; de vaart langs den *Zegwaartschen weg* en de *Schinkelvaart* schei-hem van den tot *Schieland* behoorenden *Binnenwegschen polder* en de *lsche Walle-watering*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Zeg-rd* en *Zoetermeer*, vormt de afscheiding met den *Zoetermeerschen of Nieuw oggemaakten polder.*

ɘ ringslooten of vaarten rond de droogmakerij bestaan dus aan drie zijden wateren behoorende tot het door de *Elleboogsche* en *Stompwijksche* ver-n van den boezem afgescheiden *Binnenwater* van *Zoetermeer* en *Zegwaard.* wateren staan, met de twee verlaten, onder een afzonderlijk gereglemen-'d Bestuur, aan het eind dezer onderafdeeling te behandelen, dat het recht ft van keur maken op het onderhoud van alle door de twee verlaten be-ɜrmde vaarten. Eene zoodanige keur werd laatstelijk in 1900 vastgesteld. reemding moet het dan ook wekken dat omtrent het onderhoud van de *lsche-Walle-watering*, de *Buurtvaart*, de *Schinkelvaart* en de vaart langs *Zegwaardschen weg* óók in de keur van den *Palensteinschen polder* regels len gesteld. De rechtsgeldigheid dier regels mag niet zonder grond worden ṙijfeld, te meer daar de genoemde vaarten voor het grootste deel *buiten* .dministratieve poldergrens liggen.

ɜ geheele polder beslaat thans eene oppervlakte van 523.81.49 H.A. en lt bemalen door een gang van drie windschepradmolens met ijzeren assen oeden, staande in het noordelijk deel en uitslaande op de tegen den noor-ken polderhoek aanschietende *Elleboogsche wetering*. De bovenmolen staat len ringdijk aan die wetering tusschen de *Benthuizer-* en *Elleboogsche ıten* in. De twee ondermolens staan met den bovenmolen in één lijn zuidoost-·ts in den polder, en wel de middenmolen ongeveer 380 M. bezuidoosten den n molen en de ondermolen ongeveer 235 M. bezuidoosten den middenmolen. ıoofdafmetingen, voor zoover gegevens daaromtrent verstrekt werden, zijn:

	Bovenmolen.	Middenmolen.	Ondermolen.
vlucht der wieken	27.94 M.	28.10 M.	27.50 M.
middellijn scheprad	6.10 „	6.42 „	6.66 „
breedte der schoepen	0.72 „	0.52 „	0.54 „

De polder is verdeeld in 27 kavels die alle in de breedte des polders, evenwijdig aan de *Benthuizervaart* en aan de *Buurt-* en *Schinkelvaarten*, van het zuidoosten naar het noordwesten loopen. Zij zijn doorloopend genummerd: kavel n°. 1 aan den zuidelijken, kavel n°. 27 aan den noordelijken rand.

De hoofdwaterleidingen of tochten zijn:

a. de *Voortocht* loopende in rechte lijn van zuidwest naar noordoost door de geheele lengte des polders van af den zuidelijken ringdijk nabij *Zegwaard* tot aan den noordelijken ringdijk nabij de *Benthuizervaart*;

b. de *Lange* of *Eindelingstocht* tusschen de kavels 25 en 26 van af den *Voortocht* noordwestwaarts naar den ondermolen; en

c. de waterleiding gevormd door:

1°. de *Lange* of *Eindelingstocht* tusschen de kavels 17 en 18 van af den *Voortocht* over eene lengte van ongeveer 630 M. noordwestwaarts tot aan den *Boventocht*;

2°. de *Boventocht* loopende evenwijdig aan den *Voortocht* van af genoemden *Langen* of *Eindelingstocht* tot aan den *Langen* of *Eindelingstocht* tusschen de kavels 24 en 25;

3°. de *Lange-* of *Eindelingstocht* tusschen de kavels 24 en 25 van af den *Boventocht* noordwestwaarts over eene lengte van ongeveer 260 M.; en

4°. de *Korte Boventocht* van af laatstgenoemden *Langen tocht* door kavel 25 heen recht naar den ondermolen.

Het herschieten der tochten geschiedt door den polder, overigens moeten zij, evenals de andere kavel-, berm-, hein- en scheisloten in den polder op in de keur voorgeschreven afmetingen door de onderhoudsplichtige ingelanden onderhouden worden.

De polder is, met betrekking tot den waterstand, verdeeld in een *hoog* en in een *laag* gedeelte; het zuidelijke, hooge gedeelte is het grootste en bestaat uit de kavels 1 tot en met 17 en uit de deelen van de kavels 18 tot en met 26 benoordwesten den *Boventocht*, den *Korten Boventocht* en de tusschenboezems der molens. De afscheiding tusschen beide deelen heeft plaats door een dam in den *Voortocht* in kavel 18, door eene keerkade langs de zuidoostzijde van den *Boventocht* en van den *Korten Boventocht* en door een dam met schuifduiker in den *Korten Boventocht* nabij den ondermolen. De keerkade is in onderhoud bij de aangelande eigenaars en moet, ter beoordeeling van het Bestuur, op zoodanige hoogte en breedte gehouden worden, dat zij aan de vereischten als waterkeering voldoet; de dammen en de schuifduiker worden door den polder beheerd en onderhouden.

Het peil in het hooge gedeelte is 4.36 M. ÷ A.P. en dat in het lage ge-

elte 4.60 M. $\div$ A.P. De schuifduiker bij den ondermolen wordt geopend inneer die molen malende en het water in het lage gedeelte meer dan ;4 M. lager is dan in het hooge gedeelte. Bij malenden molen blijft de iker geopend tot dat de waterstand in beide deelen gelijk is; indien de terstand in het hooge gedeelte hooger is dan in het lage gedeelte, wordt duiker, óók al mocht de ondermolen niet kunnen malen, geopend totdat lijke waterstand verkregen is.

Water kan, zoo noodig, worden ingelaten door openzetting der molenwacht-uren, uit de *Elleboogsche wetering* en door een aantal inlaatduikers uit de t het *Binnenwater* van *Zoetermeer* en *Zegwaard* behoorende omringende arten. Deze duikers moeten afsluitbaar zijn met een schuif en met een t; zij mogen tusschen 15 September en 1 Mei niet worden gebruikt dan t schriftelijke toestemming van het Bestuur, dat gedurende dien tijd de utels onder zijne berusting houdt. Deze bepaling is niet toepasselijk voor ikers uitsluitend bestemd voor huiselijk of stalgebruik.

Ook het doen afloopen van water in den polder met behulp van norton-mpen of soortgelijke inrichtingen is onderworpen aan de schriftelijke ver-nning van het Bestuur, dat aan die vergunning voorwaarden kan verbinden, aronder ook begrepen kan zijn het opleggen der verplichting aan den enaar om, ten bate des polders, jaarlijks eene tegemoetkoming te betalen or de uitmaling van het op deze wijze in den polder gebracht wordende ter. Voor iedere inrichting bedraagt die tegemoetkoming ten hoogste *f* 15.— r jaar.

De ringdijken en de kaden langs de tusschenboezems — die tusschenboe-ms zelven worden van wege den polder op in de keur voorgeschreven wijdten diepten gehouden — worden, zoo noodig, door den polder verhoogd en rzwaard. Gaten, sporen, verlagingen of beschadigingen moeten echter door eigenaren worden gedicht en aangevuld.

Volgens art. 3 van het bij het droogmakingsoctrooi gevoegde reglement est de ringdijk worden gemaakt en onderhouden op eene hoogte van 2 voet 0.63 M.) boven het „ordinaris maailand", eene kruinsbreedte van 12 voet 3.77 M.), met glooiingen van 3 op 1 en, langs de ringslooten, met een tenberm breed 12 voet (= 3.77 M.). De tegenwoordige keur volstaat met ingere afmetingen; volgens haar moet de kruinshoogte zijn 0.40 M. boven vaartpeil van het *Binnenwater* van *Zoetermeer* en *Zegwaard*, dat gelegen op 1.52^5 M. $\div$ A.P. [1]), moet de kruinsbreedte 2.50 M. bedragen en moeten glooiingen, ter beoordeeling van het Bestuur, voldoende hellingen hebben. bepaling der hoogte en breedte van den dijk langs de *Benthuizer vaart* is heel aan het Bestuur overgelaten.

---

[1]) Volgens verstrekte opgaaf; de keur van den *Palensteinschen polder* geeft voor dit vaart-il ten onrechte aan 0.83 M. $\div$ A.P.

moeten eene hoogte hebben van 1.20 M. ÷ A.P., eene kruinsbreedte van 1.25 M. en glooiingen niet steiler dan 3 op 1; die langs den boezem tusschen den midden- en den ondermolen moeten hoog zijn 1.85 M. ÷ A.P., en breed op de kruin 1.50 M. en moeten aan de polderzijde glooiingen hebben niet steiler dan 3 op 1.

Langs den noordoostelijken dijk van af *Benthuizen* tot aan de brug over de *Benthuizervaart* naar *Gelderswoude* loopt de *Slootweg*. Deze grintweg wordt, evenals de *Geerweg* van af *Benthuizen* zuidwaarts naar den *Hoek van Schieland*, door den polder onderhouden, wiens eigendom beiden ook zijn.

Mede in onderhoud bij den polder zijn de langs de zuidzijde van de *Schinkelvaart*, dus buiten de poldergrens, gelegen *Schinkelweg* van *den Hoorn* naar
De kaden langs den boezem tusschen den boven- en den middenmolen
het dorp *Zegwaard* en de *Schinkelbrug*, eene ophaalbrug over genoemde vaart aan de oostzijde van het dorp, van den *Schinkelweg* toegang gevende naar de droogmakerij.

In 1854 werd een contract gesloten tusschen het toenmalige Ambacht van *Soeterwoude* en de besturen van eenige polders, waaronder de *Palensteinsche polder*, tot regeling van het aandeel, dat ieder zou dragen in de vernieuwing en het onderhoud van de *Vrouwenbrug* en van de toen nog bestaande *Hofwegsbrug*, beide over de *Meerburgerwatering*, en zulks in het belang van een beteren afvoer van het water der binnenboezems naar den *Rijn* [1]). Ingevolge dit contract betaalde de *Palensteinsche polder* *f* 125.10 in de vernieuwing en vervolgens *f* 3.02 jaarlijks in het onderhoud dier bruggen. Beide bruggen gingen in 1870 van het Ambacht over op de *gemeente Zoeterwoude*. De *Hofwegsbrug* werd echter in 1892 opgeruimd, zoodat thans slechts de helft van *f* 3.02, of *f* 1.51 door den *Palensteinschen polder* jaarlijks aan de gemeente betaald wordt als aandeel in het onderhoud van de *Vrouwenbrug*.

De polder bezit privaatrechtelijk omstreeks 24 H.A. wei- en hooilanden binnen zijn grondgebied, waaruit hij een niet onaanzienlijk bedrag aan huur of pacht trekt.

Het polderbestuur bestaat uit een Dijkgraaf en drie Heemraden. De Dijkgraaf heeft zitting in het *Bestuur van de Elleboogsche en Stompwijksche verlaten onder Zegwaard en Stompijk en de door beide verlaten beschermde vaarten met de kunstwerken tot afvoer van water*. Dit bestuur wordt aan het slot dezer onderafdeeling uitvoeriger behandeld, naar welke behandeling overigens verwezen wordt. In de kosten wordt door den *Palensteinschen polder* gedragen voor 354.82.60 H.A. Op dien voet werd in de jaren 1898—1902 resp. betaald *f* 177.41^5, 88.70^5, *f* 88.70^5, *f* 106.45 en *f* 177.41, overeenkomende met resp. *f* 0.50, *f* 0.25, *f* 0.25, *f* 0.30 en *f* 0.50 per H.A.

---

1) *Rijnland's* N. A. Loq[t] 107 n°. 43.

2) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vlg.

De gewone omslag in den polder bedroeg in dezelfde jaren resp. *f* 5.—, 5.50, *f* 5.50, *f* 5.— en *f* 4.50 per H.A. en werd telkens geheven over 499.78.24 H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. no. 71 (B. P. B. no. 22). Eene wijziging, strekkende tot verbeterde grensomschrijving langs de grenzen tusschen *Rijnland* en *Schieland*, werd nog aangebracht bij Statenbesluit van 4 November 1868 n°. XVII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 7 Januari 1869 no. 3 (B. P. B. no. 667). Zie verder het hieromtrent meegedeelde bij de beschrijving van den *Driemanspolder*, hieronder.

Een vroeger reglement werd, bij gelegenheid van den verkoop der drooggevallen landen, gelijk met eene keur op de werken in den polder, gearresteerd den 15 April 1763 [2]).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE DRIEMANSPOLDER.

Gemeenten: *Zoetermeer, Stompwijk.*

Maart 1904.

T. K. 440, 441, 459, 460. W. K. 's Grav. 3.

De *Driemanspolder* is eene voorname droogmakerij liggende te midden van een complex van zoowel in *Rijnland* als in *Delfland* en *Schieland* gelegen drooggemaakte uitgeveende plassen. Hij wordt aan de zuid- en zuidwestzijde begrensd door de aloude *Zijdewinde* of landscheiding tusschen *Rijnland* en *Delfland*, hier tevens ringdijk der droogmakerij, die hem afscheidt van de droogmakerij in den *Tedingerbroekpolder*, den drooggemaakten polder van *Nootdorp* en den *Nieuwen* of *Drooggemaakten polder van Pijnacker*, alle drie in *Delfland* gelegen.

Langs de noordwestzijde loopt de *Stompwijksche vaart*, boezemwater van *Rijnland*, waarop, zooals wij zien zullen, de polder zijn water uitmaalt. Aan de overzijde dier vaart liggen de *Gecombineerde Starrevaart- en Damhouderpolder* en de polder *Klein Starrevaart*, beide eveneens droogmakerijen.

Langs de noord- en zuidoostzijde wordt de polder geheel omsloten door vaarten behoorende tot het *Binnenwater* van *Zoetermeer* en *Zegwaard*, dat onder afzonderlijk beheer staat van het *Bestuur van de Elleboogsche en Stompwijksche verlaten*, hetwelk aan het einde dezer onderafdeeling nader beschreven zal worden. Beide genoemde verlaten verbinden het binnenwater met *Rijnland's* boezem, en wel eerstgenoemd met de *Elleboogsche watering* ten noordwesten van *Benthuizen* en laatstgenoemd met de *Stompwijksche vaart* nabij de noordelijke punt des polders.

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1868, blz. 45, vlg.

[2]) *Rijnland's* O.A. Loqt. 98, n°. 2191.

Van die vaarten loopt de *Voorwegswatering*, waarvan het westelijk uiteinde breeder is en onder den naam van *Molenvaart* toegang geeft tot het *Stompwijksche verlaat*, langs de noordzijde, en de *Delfsche-Walle-Watering*, over wier midden tegenwoordig de grens tusschen *Rijnland* en *Schieland* loopt, langs de zuidoostzijde van den polder. Beiden komen bij den oostelijken polderhoek, alwaar de dorpen *Zoetermeer* en *Zegwaard* naast elkander liggen, te samen. De *Voorwegswatering* scheidt den *Driemanspolder* van den *Drooggemaakten grooten polder* onder *Stompwijk* en van den *Zoetermeerschen* of *Nieuwe Drooggemaakten polder*, welke beiden hieronder behandeld worden, terwijl de *Delfsche-Walle-Watering* de afscheiding vormt met den tot *Schieland* behoorende *Binnenwegschen polder*.

Aan de zuidelijkste polderpunt ligt de *Royaards-* (op oude kaarten staat *Roylaerts-*) of *Reguliersdam*, alwaar thans de grenzen van *Rijn-*, *Delf-* en *Schieland* bijeen komen. Tot aan de invoering der nieuwe reglementen van *Rijnland* en van *Schieland*, resp. in 1857 en in 1851—52, behoorde de *Binnenwegsche polder*, die op de *Rotte* afmaalt, en daarom terecht onder *Schieland* is gebracht, tot *Rijnland*, en lag het ontmoetingspunt der drie Hoogheemraadschappen bij de zuidelijke punt van dien polder, op oude kaarten daarom ook aangeduid met den naam van de *Driesprong*.

Van het geheele complex droogmakerijen, waarvan de ligging hierboven in het kort is uiteengezet, is de *Driemanspolder* de oudste. Hij werd in 1668 drooggemaakt. De droogmaking der andere omringende polders had plaats tusschen de jaren 1700 en 1873; in laatstgenoemd jaar werd die van de tegenwoordige droogmakerij in den *Tedingerbroekpolder* voltooid.

Octrooi tot droogmaking van den *Driemanspolder* werd den 23 Juni 1668 door de Staten van Holland en Westfriesland verleend aan ADRIANUS QUACK, Medicinae Doctor [1]). Destijds lagen de landen onder *Zoetermeer* en *Wilsveen*, een gehucht tusschen *Zoetermeer* en de *Stompwijksche Vaart*, nagenoeg allen verslagturfd en tot water gemaakt in „desolaten" staat (alleen de meer noordelijk gelegen *Zoetermeersche Meerpolder*, de oudste droogmakerij in *Rijnland*, was bereids reeds in 1614 drooggemaakt); en zoo besloten een 22-tal heeren, te samen met genoemden QUACK de droogmaking te ondernemen van de partij lands, in het genoemde octrooi beschreven als gelegen tusschen „de Land-„scheidinge van Delfland en Rhijnland, Delfsche Wallen, Voor-, Marcktse, en „Wilsveensche Weg; Kerklaan en Stompwijksche Weg."

Van dit land behoorde, evenals nog thans, het grootere, oostelijke deel onder *Zoetermeer* en het kleine, westelijke deel onder *Stompwijk*; beider grondgebied was gescheiden door eene nog thans als tocht gebruikt wordende scheidsloot.

Van oost naar west werd het geheele terrein, dus van de *Delfsche-Walle-*

[1]) Octroyen, reglementen, mitsgaders Resolutien en andere Saaken, specteerende tot de Driemanspolder. In 's Gravenhage, bij PAULUS en ISAAC SCHELTUS, 's Lands Drukkers. A° 1737; blz. 1. PAULUS SCHELTUS werd in 1724, ISAAC, zijn zoon, in 1732 heemraad van den polder.

watering tot aan de *Stompwijksche vaart*, loopende benoordwesten langs den genoemden *Stomwpijkschen weg*, doorsneden door eene vaart, die onder *Zoetermeer* den naam droeg van *Groenwechse watering* en onder *Stompwijk* dien van *Starrevaart*. Deze vaart langs welke tot aan den na te noemen *Wilsveenschen weg* de *Groeneweg* liep, was van de *Stompwijksche vaart* gescheiden door een verlaat, het vroegere *Stompwijksche* verlaat, en behoorde tot het destijds zeer uitgestrekte *Binnenwater* van *Zoetermeer* en *Zegwaard*, waartoe ook de ringvaart van den *Zoetermeerschen Meerpolder* nog behoorde.

Het *Zoetermeersche* gebied der droog te maken gronden was door de *Groenewegsche watering* gescheiden in een noordelijk deel, dat *Binnenwegh* en een zuidelijk deel, dat *Bovenwegh* heette. Langs de noordzijde van het deel *Binnenweg* lag de *Voorwegswatering*.

Het land onder *Stompwijk* was bekend onder den naam van het *Vrouweveen* en werd door de thans niet meer bestaande *Ommedijkswatering* verdeeld in een grooter, oostelijk en een kleiner, westelijk deel. Langs de noordzijde van het oostelijke deel zette de reeds genoemde *Voorwegswatering* haar loop voort, om in de *Ommedijkswatering* uit te monden. Deze laatste liep, van af de landscheiding, in rechte, noordoostelijke lijn naar de ringvaart van den *Zoetermeerschen Meerpolder*, waarin zij uitmondde. Het kleinere, westelijke deel van het *Vrouweveen* was ten noorden begrensd door de *Kerk-* of *Stompwijksche laan*, die den *Stompwijkschen* met den *Wilsveenshcen weg* verbond. Langs dien weg, die ten oosten naast de *Ommedijksche watering* liep, lag het gehucht *Wilsveen* met eene kerk, waar thans nog een begraafplaats het overblijfsel van is.

Tot den *Wilsveenschen weg* gaf, vanaf den *Leidschendam*, toegang de *Kostverlorenweg*, die langs de landscheiding liep, terwijl langs en ten zuiden van de *Voorwegswatering* de *Marksche-* en de *Voorweg* den *Wilsveenschen weg* verbonden met de dorpen *Zoetermeer* en *Zegwaard*. De *Kostverloren-*, de *Wilsveensche-*, de *Marksche-* en de *Voorweg* vormden, en vormen nog thans, de groote communicatie te land van *'s Gravenhage* over *Zoetermeer* naar *Gouda*.

De situatie der geheele streek vóór de droogmaking is goed te zien op de zeer zeldzame 1ste uitgave van de kaart van Dou van 1647. Volgens eene op *Rijnland's* archief berustende kaart van den *Driemanspolder* van het jaar 1669 [1]) bedroeg de oppervlakte van

het deel Binnenweg	514	morgen	300 roeden
het deel Bovenweg.	409	„	
het Vrouweveen, oostelijk deel .	171	„	
het Vrouweveen, westelijk deel .	80	„	300 „
den geheelen *Driemanspolder* . .	1175	morgen, overeenkomende met	

ongeveer 1000 H.A.

¹) Kaarte van de circumferentie van den *Driemanspolder*, gemeten door JOH. DOU, vervaardigd oor NICLAES CLINCKAERT. Inventaris van de Atlassen, Kaartboeken enz. in het Archief van *Rijnland*. Litt. M n°. 22.

Door de voorgenoemde bedijking en droogmaking van den polder moest in den omschreven toestand eenige wijziging worden gebracht. De *Groeneweqsche watering*, die den ingezetenen van *Zoetermeer* en *Zegwaard* van ouds tot „ordinaris deurvaart" had gestrekt, kwam geheel te vervallen, waartegenover de bedijkers zich bij contract van 7 Augustus 1669 [1]) tegenover de geregten dier plaatsen verbonden om de *Delfsche Wallen-watering* door eene nieuw te graven vaart achter om het dorp *Zoetermeer* en door verruiming van het gedeelte *Voorwegsche watering* van af het dorp tot aan den *Broekweg* (gelegen in den *Zoetermeerschen* of *Nieuw Drooggemaakten polder*) in verbinding te brengen met gezegde *Voorwegsche watering*, zoodat voortaan deze voor de scheepvaart bestemd zou worden. Daartoe moest ook over de te verruimen vaart aan het westeinde van het dorp *Zoetermeer* eene nieuwe brug worden geslagen, waarvan de *Driemanspolder* 1/3 van het onderhoud op zich nam. Dit aandeel in het onderhoud komt echter sedert jaren niet op de polderrekening meer voor en is dus, vermoedelijk op grond eener latere regeling, komen te vervallen.

Ook het verlaat in de *Starrevaart*, welke thans nog als molentocht voor het na te behandelen stoomgemaal aanwezig is, moest verdwijnen. Een nieuw verlaat werd gestoken door den *Stompwijkschen weg* onmiddellijk ten noorden van de *Kerklaan*, ter plaatse waar nog thans het *Stompwijksche verlaat*, ook wel *Drie-ambachtenverlaat* genoemd, zich bevindt, en door middel van de gelijktijdig nieuw gegraven *Molenvaart*, in verbinding gebracht met de *Ommedijksche watering*, thans *Voorwegswatering*. Zij werd later in de wandeling, waarschijnlijk ter herinnering aan de oude *Starrevaart*, ook wel de *Starrevaartswatering* genoemd. Tot het steken van het nieuwe verlaat gaven Hoogheemraden van *Rijnland* den 5 November 1672 consent [2]).

De droogmaking kwam na het verleenen der concessie, die bij resolutie der Staten van Holland en Westfriesland van 7 Juni 1704 [3]), van 29 October 1707 [4]) en van 20 Februari 1722 [5]) nog werd aangevuld en gewijzigd, spoedig gereed. Uit krachte der daartoe aan de participanten tot de bedijking bij die concessie uitdrukkelijk toegekende bevoegdheid, werd door dezen den 31 Mei 1723 een Reglement van Bestuur vastgesteld [6]). Bereids waren den 8 Juni 1718 reglementen vastgesteld voor de molenmeesters en voor de molenaars des polders [7]). Een later provisioneel reglement voor den polder werd nog gearresteerd 29 Maart 1825.

---

[1]) Octroyen *Driemanspolder*, t. a. p. blz. 20.

[2]) Octroyen *Driemanspolder*, t. a. p. blz. 52.

[3]) Octroyen t. a. p. blz. 222.

[4]) Octroyen t. a. p. blz. 228, Groot-Placaatb. v. Holl. en Zeel. V, 1650.

[5]) Octroyen t. a. p. blz. 305, Groot-Placaatb. v. Holl. en Zeel. VI, 1513.

[6]) Octroyen t. a. p. blz. 318.

[7]) Octroyen t. a. p. blz. 275, 288, Groot-Placaatb. v. Holl. en Zeel. V, 919, 921.

erstaat van den *Driemanspolder* heeft na de droogmaking, behoudens teren tijd ingevoerde gedeeltelijke stoombemaling, waarover nader, n verandering ondergaan; wij kunnen dus gereedelijk tot de be- van den tegenwoordigen toestand overgaan.

ler is, binnen zijne reeds beschreven grenzen, omgeven door een eigen

reeds gezegd, wordt het zuidelijk en zuidwestelijk deel van dien dijk ge- or deLandscheiding tusschen *Delfland* en *Rijnland*. Vroeger was dit deel scheiding verhoefslaagd over in *Delfland* gelegen ambachten [1]). Op de *Delfland* van KRUIKIUS (1712) komen de oude hoefslagpalen nog voor; het het vak langs den *Driemanspolder*, de palen n°. 8 tot en met 36 [2]).

: droogmaking is echter het onderhoud van dit deel der Landscheiding, le geheele ringdijk, ten laste van den *Driemanspolder* gekomen en tot dat, bij den aanleg van de spoorweglijn *'s-Gravenhage—Gouda*, -70, de spoorbaan kwam te liggen over het ruim 2750 M. lange zuidelijke tot den *Driemanspolder* behoorende landscheiding. Tot den aanleg or zoover *Rijnland* betreft, aan de toenmalige Rhijnspoorweg Maat- consent verleend bij besluit van Dijkgraaf en Hoogheemraden van ri 1868 n°. 3/16 o.a. onder voorwaarde, dat de maatschappij de aarde- plaatse zou moeten opwerken tot de hoogte van 2.40 M. ÷ A.P. en rtdurend op die hoogte in waterkeerenden staat zou onderhouden. d bepaald, dat voor het geval „er eene geheele verhooging van den idingsdijk van den *Leidschendam* af tot den *Royaardsdam* noodzakelijk ›rden en die ten koste van *Rijnland* en *Delfland* gezamenlijk of van ıner geschiede tot eenig bepaald peil, de spoorwegmaatschappij ge- zal wezen, ook het onderwerpelijke gedeelte spoorweg ten genoege ,) Collegie op die hoogte te brengen tegen vergoeding van de kosten l over de lengte van den te verhoogen spoorweg naar den maatstaf en van verhooging van het overige gedeelte der landscheiding." Een < consent werd ook door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Delfland* bij resolutie van 7 November 1867.

standigheid, dat de dijk van den *Driemanspolder* tevens landscheiding spoedig aanleiding tot moeilijkheden en besognes tusschen de bestu- *Rijnland*, van *Delfland* en van den polder. Den 12 Februari 1674 jkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* eene *uitspraak* [3]), waarbij

A. A. J. MEYLINK, Geschiedenis van het Hoogheemraadschap enz. van Delfland; ›ltooid), blz. 6.

de ten name der volgende ambachten: *Vlaardinger-Ambacht*, *Vrijenban*, *Hof van hel*, *Pijnacker*, *Berkel*, *Wateringen*, *Monster*, *Voorburg*, *Naaldwijk*, *Rijswijk*, *Schip- asland*, *Vlaardinger-Ambacht*, *Vrijenban*, *Hof van Delft*, *Kethel*, *Berkel*, *Wateringen*, ›orburg, *Naaldwijk*, *Rijswijk*, *Schipluiden*, *Maasland*, *Kethel*, *Pijnacker*, *Berkel* en *Maasland*.

›yen t. a. p. blz. 65.

aa[illegible]n eisch om vergoeding voor ingenomen dijkgronden, tegen den *Driemanspolder* ingesteld, werd ontzegd, doch aan dien polder de verplichting werd opgelegd, om den dijk, voor zoover hij tevens landscheiding was, „in „hoogte, breette en swaarte, buiten kosten van die van Delfland, tot keure „van de opgemelde Heeren van Delfland" te maken en te onderhouden. In de keur van *Delfland* van 1656 kwamen onder art. 69 bepalingen voor omtrent het peil of de hoogte en onder art. 78 bepalingen omtrent het onderhoud van de reeds genoemde hoefslagpalen, die ter plaatse voortaan meer dienst deden als nummerpalen ter aanwijzing der afstanden. Een geschil omtrent de verplichting tot onderhoud dier hoefslagpalen rees nog in 1820 en eindigde met eene schikking tengevolge waarvan de *Driemanspolder* nieuwe palen stelde, doch van gerin[illegible]n dan de keur voorschreef [1]).

Omtrent de afmetingen va[illegible]k zijn overigens noch in het octrooi tot droogmaking noch in lat[illegible]nige bepalingen gevonden. De thans geldende polderkeur sch[illegible], [illegible] dijken eene hoogte vereischen als door de Hoogheemraadsch[illegible] van [illegible]nd en *Delfland* is of wordt voorgeschreven en [illegible]n daarop niet van toepassing zijn, eene hoogte [illegible]oor de veiligheid des polders zal bepalen. Een h[illegible] o[illegible] den dijk wordt intusschen thans noch in *Rijn-* noch in *Delfland* [illegible] meer bepaald. Verhooging of verzwaring geschiedt, voor zoover de [illegible]t tevens tot spoorweg dient, op kosten des polders. Gaten en sporen moeten echter door de eigenaars worden gedicht.

Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [2]) heeft de *Stompwijksche* weg eene hoogte van 0.10 M. ÷ A.P., de kade langs de *Molenvaart*, de *Wilsveensche-* en de *Voorweg* eene hoogte van 1.00 M. ÷ A.P., de dijk langs de *Delfsche-Walle-Watering* eene hoogte van 1.07 M. ÷ A.P., en de landscheiding eene hoogte van 1.15 à 2.15 M. ÷ A.P.

De geheele polder is thans volgens het kadaster groot 998.81.13 H.A. Hij is verdeeld in 34 kavels, waarvan de n°s. 1 tot en met 27, loopende van het zuidwesten naar het noordoosten, en den polder over de geheele breedte doorsnijdende, gelegen zijn in de gemeente *Zoetermeer*, en de n°s 28 tot en met 34, die korter en breeder zijn en van het zuidoosten naar het noordwesten loopen, in de gemeente *Stompwijk*, en wel de kavels 28 tot en met 32 beoosten en de kavels 33 en 34 bewesten den *Wilsveenschen* weg. Deze weg is behard en in onderhoud bij den polder.

Tusschen de kavels 20 en 21 loopt de *Hoogeveensche* of *Middelweg*, mede in onderhoud bij den polder en deels behard.

De kavels 1 tot en met 27 worden van oost naar west doorsneden door drie tochten, te weten den *Voortocht*, iets ten zuiden van en evenwijdig met den

---

[1]) *Rijnland's* N.A. Loq^{t} 54 n°. 7.

[2]) Deel II, blz. 278.

den *Middeltocht*, ongeveer in het midden, doch iets noordelijker dan .lige *Groeneweys-watering*, en den *Boventocht*, ten noorden der Land- Over die tochten liggen bruggen in den *Middelweg*, die bij den onderhoud zijn. De tochten loopen uit in de, mede als tocht inge- ɜidsloot tusschen de gemeenten *Zoetermeer* en *Stompwijk*, ten westen 27. Van uit deze scheidsloot voeren weder vier tochtslooten het der noordwestelijk, in hun loop nog rechthoekig gesneden door een :. Drie daarvan kruisen den *Wilsveenschen* weg met bruggen, welke loor den polder onderhouden worden. Van deze drie, die wederom dwarstocht rechthoekig gesneden worden, voeren de twee buitenste ıaar de bemalingswerktuigen, welke het polderwater uitslaan op de *sche vaart*,

delijke bemaling, gelegen nabij en ten zuidwesten van de *Molenvaart*, t een gang van drie windschepradmolens, waarvan de bovenmolen ɔngeveer 170 M. langen voorboezem uitslaat op de genoemde vaart. elijke bemaling, gelegen iets ten noorden van de Landscheiding of *ɘnweg*, tegenover het punt waar de *Starrevaart* in de *Stompwijksche* ɔopt, bestaat uit een stoomcentrifugaalpompgemaal, door een zeer ɪrboezem op dezelfde vaart uitslaande. Deze stoombemaling werd in cht, ter vervanging van een tot dusver bestaan hebbenden tweeden drie windschepradmolens. Vergunning tot den aanleg werd verleend der Vereenigde Vergadering van *Rijnland* van 27 November 1875

ɔorboezems zijn in den *Stompwijkschen* weg overbrugd. Hunne kaden ɔor den polder onderhouden op eene in de keur voorgeschreven A. P. De kaden langs de tusschenboezems der windmolens, eveneens ılder in onderhoud, moeten volgens de keur eene hoogte hebben van ɔoven het dek van den voorwaterloop van den daarop uitmalenden

derpeil wordt in de polderkeur bepaald als te worden aangewezen name genoemde peilschalen. Het bedraagt volgens bij *Rijnland* aangevens 5.05 M. ÷ A.P., doch volgens door den polder verstrekte .26 M. ÷ A.P.

dafmetingen der schepradmolens zijn:

	Bovenmolen	Middenmolen	Ondermolen
wieken:	± 28.00 M.	± 28.00 M.	± 28.00 M.
scheprad:	6.50 „	6.50 „	6.90 „
ɪr schoepen:	0.57 „	0.48 „	0.55 „
ꞌas:	0.26 „ + A.P.	1.31 „ ÷ A.P.	2.58 „ ÷ A.P.
opleider:	1.84 „ ÷ „	3.20 „ ÷ „	4.81 „ ÷ „
ꞌboezem:	2.25 „ ÷ „	3.61 „ ÷ „	5.26 „ ÷ „

ɪ. V. v. *Rijnland*, 1875, blz. 331.

Het stoomgemaal bestaat uit een horizontaal stoomwerktuig van hooge drukking met een vermogen van 42 P.K., gevoed door twee Cornwallketels, ieder met 1 binnenvuurgang met 6 Gallowaybuizen. Elke ketel is lang 6.80 M. en heeft een middellijn van 1.80 M.; de middellijn der binnenvuurbuizen bedraagt 0.90 M. De machinekamer staat boven het gewelf, waardoor het polderwater naar de verticaal naar boven loopende zuigbuis der centrifugaalpomp wordt gevoerd. De top van het gewelf ligt op 5.05 M. ÷ A. P. De 20 M. lange afvoerbuis der pomp mondt door een gemetselden keermuur in den voorboezem uit. De bovenkant der met eene klep afgesloten uitmonding ligt op 0.65 M. ÷ A. P.

Ten opzichte der bemalingswerktuigen bestaat eene overeenkomst, den 2[illegible] Januari 1867 gesloten tusschen de besturen van den *Driemanspolder*, den *Zoetermeerschen of Nieuw Drooggemaakten polder* en den *Zoetermeerschen Meerpolder*, waarbij werd bepaald, dat, ingeval van brand van een of meer der waterwerktuigen en annexe getimmerten in voorschreven drie polders, de daaruit voortvloeiende schade door de gezamenlijke drie polders bunder-bundersgelijk zou worden gedragen en betaald. Deze overeenkomst vond in 1903 nog toepassing, toen den 11 Juli 1902 de ondermolen van den gang windmolens van den *Driemanspolder* door den bliksem getroffen werd en weder opnieuw moest worden opgebouwd.

Niet de geheele polder heeft hetzelfde peil. Het noordelijke deel der 20 eerste kavels, d. z. de kavels beoosten den *Middelweg* ligt hooger. Dit hooge gedeelte wordt van het overige afgescheiden gehouden door:

a. keerdammen in de kavel- en heinslooten der eerste 20 kavels en in de bermsloot van den dijk langs de *Delfsche-Walle-watering*, ter kruinsbreedte van minstens 1.00 M. en ter hoogte van niet minder dan 0.80 M. boven het polderpeil;

b. een dam in den *Voortocht*, in kavel 20, terzelfde hoogte, en

c. eene schuif of sluis in den *Middeltocht*, in kavel 20, waarvan de bovenkant dezelfde hoogte moet hebben.

In den dam sub *b* ligt een met eene schuif afsluitbare duiker. Deze dam met duiker en de schuif of sluis sub *c* genoemd worden door den polder op door het bestuur bepaalde afmetingen onderhouden.

Tot het inlaten van water in het hooge gedeelte dient een duiker in den *Voorweg* tegenover de sloot tusschen de kavels 5 en 6, en tot het inlaten van water in het lage gedeelte een duiker in den keerdam gelegen in dezelfde sloot, welke beide duikers mede door den polder worden onderhouden. Zoo noodig kan ook in het lage gedeelte water worden ingelaten door den duiker in den dam in kavel 20 en door de schuif of sluis in denzelfden kavel. Andere duikers dan de genoemde worden in de keerdammen niet toegelaten.

De geheele bemaling des polders wordt, evenals het gebruik der middelen tot ophouding, in- en doorlating van water door het bestuur geregeld, zoo-

ıls in het belang van den waterstaat des polders wordt dienstig geacht. nolenboezems worden voor rekening des polders op de vereischte diepte dte onderhouden en schoon gehouden. Omtrent het onderhoud en de ıgen der overige tochten en slooten zijn in de keur de noodige voor-ən gegeven. Van enkele tochten geschiedt het onderhoud door den pol-ın de meeste, echter, evenals van de slooten, door de eigenaars.

ılve de reeds genoemde *Middel-* en *Wilsveensche* wegen onderhoudt de ook nog de *Kostverloren-* en de *Marksche* wegen met de daarin gelegen n. Op den *Kostverlorenweg*, die verpacht wordt, wordt eene tol geheven.

Driemanspolder heeft eene niet onbelangrijke rol gespeeld in de geldelijke əgenheden der vroegere ambachten, in welker uitgaven hij in meerdere dere mate zijn aandeel opbracht. Zoo droeg de polder bij in de kosten ət ambacht *Stompwijk* *f* 75.50 's jaars, en in die van het ambacht *ıeer* 11 stuivers per morgen over 748 morgen 350 roeden voor het ge-onder *Soetermeer* gelegen, of *f* 411.70 jaarlijks, ingevolge Conventie, keurd door de Staten van Holland en Westfriesland bij résolutie van uari 1704 [1]).

heden betaalt de polder jaarlijks *f* 5.— in het onderhoud van het *Stomp-e* of *Drieambachten-verlaat* en *f* 15.— in dat van het *Meersche-verlaat* [2]). overblijfsel van de financieele aangelegenheden der vroegere ambachten og eene jaarlijksche uitkeering van *f* 24.—, welke de ambachten van *neer* en van *Zegwaard* aan den *Driemanspolder* moesten voldoen voor cht van doorvaart door de *Starrevaart*. Bij de opheffing der ambachten *ıland* in 1869 ging de verplichting tot die uitkeering over op *Rijnland*, ıar echter in 1886 afkocht tegen betaling van den penning 20 of van om in eens van *f* 480.— [3]).

1854 werd een contract gesloten tusschen het toenmalige Ambacht van *woude* en de besturen van eenige polders, waaronder de *Driemanspolder*, ɡeling van het aandeel, dat ieder zou dragen in de vernieuwing en het oud van de *Vrouwenbrug* en van de toen nog bestaande *Hofwegsbrug*, over de *Meerburgerwatering*, en zulks in het belang van een beteren van het water der binnenboezems naar den *Rijn* [4]). Ingevolge dit con-ɔetaalde de *Driemanspolder* *f* 284.05 in de vernieuwing en vervolgens aarlijks in het onderhoud dier bruggen. Beide bruggen gingen in 1870 et ambacht over op de *gemeente Zoeterwoude*. De *Hofwegsbrug* werd in 1892 opgeruimd, zoodat thans slechts de helft van *f* 5.65 of *f* 2.82[5]

---

ctroyen t. a. p. blz. 220; Groot-Placaatb. v. Holl. en Zeeland, Deel V, blz. 631.

ıe hierover meer bij de beschrijving der Besturen resp. van de *Elleboogsche* en *Stomp-*verlaten en van het *Meersche* verlaat, aan het slot dezer onderafdeeling.

ıe Not V. V. van *Rijnland*, 1886, blz. 150.

'*ijnland's* N. A. Loq^t 107 n°. 43.

door den *Driemanspolder* jaarlijks aan de gemeente betaald wordt als aandeel in het onderhoud van de *Vrouwenbrug*.

Het Bestuur van den polder bestaat, als van ouds, uit een Dijkgraaf en vier Heemraden. Het zetelt te *Zoetermeer*.

Het door de invoering van het Algemeen Polderreglement noodzakelijk geworden nieuwe bijzondere Reglement voor den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 118).

Bij dit reglement was de poldergrens, aan de zuidzijde, bepaald als te loopen langs de zuidelijke bermsloot van de landscheiding tusschen *Delfland* en *Rijnland*. Het niet lang daarna vastgestelde bijzondere reglement voor den *Nieuwen of Drooggemaakten polder onder Pijnacker*, gelegen in *Delfland* en aan de noordzijde door de landscheiding van den *Driemanspolder* gescheiden, schreef echter voor, dat de grens van *dezen* polder liep langs de noordwest- en westzijde van die landscheiding. Deze onregelmatigheid, waarbij de landscheiding zoowel in den eenen als in den anderen polder gelegen was, gaf aanleiding tot moeilijkheden, doordien de polder van *Pijnacker* stukken landscheiding in zijne polderlasten aansloeg. De zaak kwam voor Gedeputeerde Staten, met dat gevolg, dat dezen in de herfstvergadering der Staten van 1866 het voorstel deden, om de grensomschrijving in beide reglementen zoodanig te wijzigen, dat de grenslijn tusschen de beide polders voortaan zou loopen over het midden der landscheidingkruin en mitsdien zou samenvallen met de grensscheiding tusschen beide Hoogheemraadschappen. Bij Statenbesluit van 9 November 1866 n°. IV [2]) werd echter, hoezeer men zich met de voorstellen vereenigen kon, de zaak aangehouden en aan Gedeputeerde Staten een onderzoek opgedragen naar de vraag, in hoeverre de grensscheidingen der overige polders langs de grenzen van *Rijnland*, *Delfland* en *Schieland* gelegen overeenkwamen met die tusschen de drie Hoogheemraadschappen, om daarna ter zake nadere voorstellen te doen. Deze opdracht had tengevolge, dat het Gedeputeerd College in de zomervergadering van 1868 den Staten voorstelden om over te gaan tot de grenswijziging van een 18-tal polders waarvan 8 in *Rijnland*, 3 in *Schieland* en 7 in *Delfland* [3]). Het voorstel kwam eerst in de daaropvolgende herfstvergadering in behandeling; de reglementswijzigingen werden vastgesteld bij Statenbesluit van 4 November 1868 n°. XVII [4]) en goedgekeurd bij K. B. van 7 Januari 1869, n°. 3. Die van den *Driemanspolder* werd afgekondigd in het B. P. B. onder n°. 666. Wel merkwaardig is het, dat, terwijl van toen af de grensscheiding tusschen den *Driemanspolder* eener — en de polders van *Nootdorp* en van *Pijnacker* anderzijds liep over het *midden* der landscheiding, de

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42 vlg.
[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1866, blz. 37 vlg.
[3]) Zie Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1868, blz. 10 en 49.
[4]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1868, blz. 45, vlg.

›t dusver omschreven, tusschen den *Driemans-* en den *Tedinger-*
bleef gehandhaafd als te loopen langs de zuidelijke bermsloot dier
ç. Langs dit gedeelte ligt dus nog steeds eene smalle strook land-
›wel binnen den *Driemanspolder* als binnen *Delfland*. Bij de gelijk-
:telde wijziging van de reglementen van de polders van *Pijnacker*
dorp werd de bepaling opgenomen, dat de gronden der landschei-
van omslagen genieten. Toch betaalt de *Driemanspolder* polder-
Nootdorp wegens enkele andere eigendommen welke hij in dien
. Evenzoo betaalt hij *Delflands* sluisgeld voor de strooken zuide-
er landscheiding, welke hij in eigendom heeft.
ementswijziging van gansch anderen aard kwam in 1875 tot stand.
lderbestuur was aan de vergadering van stemgerechtigde Inge-
gesteld, om, ter verbetering van de waterloozing, in de plaats van
ken gang windmolens, een stoomgemaal te stichten en daarvoor
g van hoogstens *f* 50.000.—, aflosbaar binnen 35 jaar, aan te gaan.
ɔrstel was echter de voorwaarde verbonden, dat gedurende het voor
g bestemde tijdvak van 35 jaren, door de in den polder gelegen lagere
die bij de invoering der stoombemaling meer belang hadden dan de
or de stichting der nieuwe werken een bedrag van *f* 12.000.— als
age zou worden opgebracht van de in het geheel benoodigde *f* 50.000.—,
ns ten laste van den geheelen polder zouden komen. Volgens gedane
n, toch, liepen de landen in de kavels 28 tot en met 32, dat zijn
n tusschen de limietsloot tusschen *Zoetermeer* en *Stompwijk* en den
hen weg bijna zonder uitzondering geheel onder, wanneer het water
ɪter boven het polderpeil was gerezen, terwijl de landen gelegen in
21 tot en met 27, dat zijn die gelegen tusschen den *Middelweg* en
limietsloot, voor het grootste deel werden overstroomd, wanneer het
hoogte van 25 c.M. boven het polderpeil had bereikt. De overige
lervonden echter bij dergelijken waterstand geen den minsten overlast.
el door de stemgerechtigde Ingelanden met 536 tegen 194 stemmen
n zijnde, wendde zich het polderbestuur tot Gedeputeerde Staten
ek eene reglementswijziging te bevorderen, waarbij de aangenomen
evestigd werd. Het denkbeeld vond ingang zoowel bij Gedeputeerden
Staten, met dat gevolg, dat bij Statenbesluit van 13 Juli 1875
K [1]), goedgekeurd bij K. B. van 7 Augustus d.a.v. n°. 61 (B. P. B.
an het reglement een nieuw artikel werd toegevoegd, behelzende,
nde 35 achtereenvolgende jaren, aanvangende met 1 Januari na de
van het stoomgemaal, *gedeeltelijke* vrijdom van polderlasten wordt

'rov. Staten; Zomerverg. 1875, blz. 105.

1°. door de landen, gelegen in de kavels 1—20 en 33—34, tot een bedrag van *f* 2.50 per hectare 's jaars;

2°. door die, gelegen in de kavels 21—27 tot een bedrag van *f* 1.00 's jaars; of wel gelijke vrijdom als die sub. 1° vermeld, door storting in de polderkas eener som van *f* 28.20 per hectare in ééns; en

3°. door die, gelegen in de kavels 28—32 gelijke vrijdom als onder 1° vermeld, indien zij in de polderkas eene som in ééns stortten van *f* 47.— per hectare.

Deze stortingen moesten geschieden binnen eene maand na de afkondiging der reglementswijziging, tegen kwitantie vermeldende de perceelen, waarvoor die hadden plaats gehad.

Krachtens deze regeling, die in 1912 zal ophouden, werden in 1898—1902 de volgende omslagen geheven:

Jaar.	Volle omslag.		Vrijdom voor *f* 1.— per H. A.		Vrijdom voor *f* 2.50 per H. A.	
	Aantal omslag-plichtige H. A.	Omslag per H. A.	Aantal omslag-plichtige H. A.	Omslag per H. A.	Aantal omslag-plichtige H. A.	Omslag per H. A.
1898	80.81.01	*f* 10.50	87.78.53	*f* 9.50	785.86.70	*f* 8.—
1899	80.81.01	„ 15.—	87.78.53	„ 14.—	785.86.70	„ 12.50
1900	80.81.01	„ 10.—	87.78.53	„ 9.—	785.86.70	„ 7.50
1901	80.81.01	„ 10.—	87.78.53	„ 9.—	785.86.70	„ 7.50
1902	80.81.01	„ 9.—	87.78.53	„ 8.—	785.86.70	„ 6.50

Behalve de genoemde gedeeltelijke en slechts tijdelijk van kracht blijvende vrijdommen, zijn *steeds* en *geheel* vrij van polderlasten: de wegen bij het kadaster bekend; de landscheiding tusschen *Rijnland* en *Delfland*, de begraafplaats en gronden aan denzelfden eigenaar of dezelfde eigenaars toebehoorende, welke gezamenlijk eene oppervlakte van minder dan 2 aren bevatten.

Voor meerdere bijzonderheden omtrent de geschiedenis van den polder gedurende de eerste halve eeuw na zijne droogmaking zij verwezen naar de hierboven meermalen aangehaalde „Octroyen", waarin tal van gegevens te vinden zijn, en waaruit blijkt dat de polder in hoog aanzien stond. Dit hooge aanzien wordt mede bevestigd in den „Tegenwoordigen Staat", waarin verhaald wordt:

„Deeze Polder is niet alleen zeer aanzienlijk door deszelfs vrugtbaare Zaai- „en Weilanden, maar ook door de vermaaklijke Buitenplaatsen [1]) en schoone „Boerenwooningen aan den Rijweg van Gouda, Rotterdam, Gorinchem, Schoon-

[1]) Waaronder *Cromwijk* en *Meerzigt*.

ven en Oudewater naar den Haage, die ter langte van een uur gaans hier or heenen loopt." [1])

Ten bewijze dat het toenmalige bestuur het ernstig meende met zijne lk, halen wij hier nog aan een besluit, genomen in de vergadering van ijkgraaf en Heemraden van 21 November 1711: „Wijders geresolveerd dat eene Schuiten van Luiden buiten de Polder woonende, in de Polder sullen oogen werden gebragt, en dat de geene die in de Polder werden gevonden, oor de geene die deselve vind, aan stukken sullen werden gehouwen" [2]).

Maar dat daartegenover ook het vermaak en de aardsche genoegens bij de eeren niet onbekend waren, blijkt uit de volgende:

„Ordre op het drinken van des Polders Glas.

„De Heeren Dijkgraaf en Heemraden van de Driemanspolder, na voorgaande Resolutie mondeling onder den anderen genoomen, op heeden bekoomen hebbende seeker Pocaal of Glas, bijsondere relatie hebbende op deese Polder, soo ten opsigte van des selfs Constitutie als Regeeringe, met deese bijgevoegde spreuk;

„*Sex rapido cursu vigiles, tres ordine servant.*

„Soo is goetgevonden en verstaan, dat alle en ieder die uit het selve Glas sal koomen te drinken, gehouden sal zijn deese met sijn onderteekeninge neevens seeker vers of spreuk te confirmeeren en te approbeeren.

„Actum in Wilsveen den 11 October 1721.

„Was geteekent,

„Door de respective Heeren Dykgraaven, Heemraaden, Ingelanden, ende „verdere Officianten ende Bedienden, mitsgaaders genoodighde Gasten, „die den selven van tijd tot tijd hebben gedronken" [3]).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE DROOGGEMAAKTE GROOTE POLDER.

Gemeente: *Stompwijk.*

Maart 1904.

T. K. 440, 441. W. K. 's Grav. 3.

Den 12 Januari 1767 verleenden de Staten van Holland en Westfriesland 1 Schouten en Ambachtsbewaarders van *Zoetermeer*, *Stompwijk* en *Wilsveen* rooi tot het bedijken en droogmaken van landen der gemeene bepoldering de genoemde ambachten genaamd, onder *Zoetermeer*: de *Leijens*, de *Vier*

---

[1]) Tegenw. Staat. Deel Holland III, blz. 304.

[2]) Octroyen, t. a. p. blz. 243.

[3]) Octroyen, t. a. p. blz. 432.

Bonnen Langeland en den *Buitenweg* en onder *Stompwijk* en *Wilsveen*: de *Groote Polder*, te zamen groot omtrent 1290 Rijnlandsche morgen. Bij dit octrooi was tevens gevoegd een Reglement, bestaande uit 56 artikelen [1]). De te bedijken en droog te maken gronden bestonden uit verslagturfde plassen welke in hoofdzaak den bereids in 1614 drooggemaakten *Zoetermeerschen Meerpolder* aan de west-, zuid- en oostzijde omsloten en verder begrensd waren: ten noordwesten door de *Kees-Jan-Koenesloot* en de *Stompwijksche vaart*, langs wier zuidoostzijde de *Stompwijksche weg* liep, ten zuiden door den reeds in 1668 drooggemaakten *Driemanspolder*, ten oosten door den in 1762, kort te voren dus, drooggemaakten *Palensteinschen polder*, en ten noordoosten door de *Elleboogsche watering* en den *Noord-Aaschen vliet*. De geheele droogmaking was dus aan de west-, de noordwest- en de noordoostzijde begrensd door boezemwater; van den *Zoetermeerschen Meerpolder* was zij gescheiden door de ringvaart van dien polder, van den *Driemanspolder* door de *Molenvaart* en de *Voorwegswatering* en van den *Palensteinschen polder* door de *Leidsche-Walle-watering*. Deze vaarten behooren tot het z.g. *Binnenwater van Zoetermeer en Zegwaard*, dat onder een aan het slot dezer onderafdeeling te behandelen afzonderlijk bestuur staat, n.l. dat van de *Elleboogsche en Stompwijksche verlaten*, zoo genaamd naar de beide sluizen, eene aan de *Elleboogsche watering*, aan het noordelijk uiteinde van de *Leidsche-Walle-Watering*, en eene aan de *Stompwijksche vaart*, aan het westelijk uiteinde van de *Molenvaart*, waarmede het binnenwater met *Rijnland's* boezem in verbinding staat. Zij komen aan den zuidoostelijken hoek der geheele droogmaking, bij de dorpen *Zoetermeer* en *Zegwaard* bij elkander.

De ringvaart van den *Zoetermeerschen Meerpolder* staat met *Rijnland's* boezem in verbinding door het *Meersche verlaat* aan de *Kees-Jan-Koenensloot* en door eene duikersluis aan de samenkomst van de *Meer-* of *Buurwatering* met den *Noord-Aaschen vliet*. Ook het *Meersche verlaat* en de duikersluis staan onder beheer van een afzonderlijk bestuur, dat aan het slot dezer onderafdeeling afzonderlijk beschreven zal worden.

De droogmaking stond onder directie van den Schout en vier Heemraden wegens *Zoetermeer* en van den Schout en drie Heemraden wegens *Stompwijk*. De geoctroijeerde landen kwamen in 1771 droog. In het zuidwestelijke gedeelte der droogmakerij liep, in rechte lijn van de *Voorwegswatering* naar de ringvaart van den *Meerpolder*, van het zuidwesten naar het noordoosten eene scheidingsloot ter afscheiding der jurisdictiën van *Zoetermeer* en van *Stompwijk*. Deze scheidingsloot was aan weerskanten bekaad en verdeelde de droogmakerij in een *Stompwijksch* en in een *Zoetermeersch* gedeelte. Elk deel had zijne eigen bemaling en wel het *Stompwijksche* deel door een gang van drie windschepradmolens uitslaande op de *Stompwijksche vaart* en het *Zoetermeersche* deel

[1]) Groot Placaatb. v. Holl. en Zeel. Deel IX, blz. 1360.

r een gang van vier windschepradmolens uitslaande op den *Noord-Aaschen t.*

len 25 September 1775 sloten Schout en Ambachtsbewaarders van *Zoeter-r* eene overeenkomst met Schout en Ambachtsbewaarders van *Stompwijk Wilsveen*, waarbij, uit overweging, dat „de Gecombineerde Droogmakinge n Soetermeer en Stompwijk en Wilsveen, thans in die staat is, dat op eene èglijke en geschikte wijze daar van kan werden gemaakt eene Separatie, n de Beyde Districten, ten dien Effecte, dat voortaan Elk in den Zijne de ije beheeringe en bestuuringe over Elks Aandeel van de Droogmakinge kan bben en gebruyken," tot die afscheiding werd overgegaan. Deze overeen-nst werd goedgekeurd bij resolutie van Hoogheemraden van *Rijnland* van)ctober d.a.v. Zoo werd de gezamenlijke droogmaking gescheiden in twee len, waarvan het eene thans is de *Zoetermeersche of Nieuw Drooggemaakte ler* die hieronder afzonderlijk behandeld zal worden, en het andere de *oggemaakte Groote Polder*, waarmede wij ons alsnu onledig zullen houden. het contract van separatie werd ten opzichte van de scheidingsloot tus-n *Zoetermeer* en *Stompwijk* bepaald, dat deze steeds in stand zou moeten n. In het midden dier sloot, die aan weerszijden door den ringdijk was amd en dus geen afwatering had, zou een dam worden gelegd, en elk wee polders de bemaling van eene helft op zich nemen door middel van n de aangrenzende kade te steken duiker. Deze toestand is later echter llen, vermits de kade aan de zijde van *Stompwijk*, ook bekend als de *veensche weg*, nog slechts bestaat, en de scheidsloot geheel gemeen ligt het polderwater van den *Zoetermeerschen of Nieuw Drooggemaakten r*. De *Stompwijksche kade* wordt thans, ingevolge overeenkomst van 29 mber 1796 door den *Drooggemaakten Grooten polder* onderhouden. Nog n in het contract regelingen getroffen nopens het onderhoud van de *oogsche*, *Stompwijksche* en *Meersche* verlaten en van de aftapduikers van innenwater van *Zoetermeer* en *Zegwaard* op beide deelen der nu gescheiden rs; over een en ander zie men de beschrijving der besturen over rlaten.

Drooggemaakte Groote polder, zooals die nu bestaat, wordt rondom isd door een eigen ringdijk, welke slechts aan de zuidoostzijde, langs *Zoetermeerschen of Nieuw Drooggemaakten polder*, onder den naam van *veensche weg*, meer het karakter draagt van eene kade. Langs de zuid-jde keert de ringdijk het water uit de *Voorwegswatering* en de *Molenvaart*, de noordwestzijde dat uit de *Stompwijksche vaart*, langs de noordoost-lat uit de *Kees-Jan-Koenensloot* en langs de oostzijde dat uit de ringvaart n *Zoetermeerschen Meerpolder*. Binnen zijne grenzen is de totale kadastrale lakte des polders 488.66.91 H.A.

tegenwoordige polderkeur schrijft voor den ringdijk geene afmetingen In de artikelen 2 en 3 van het Reglement behoorende bij het octrooi

tot droogmaking van 1767 kwamen bepalingen voor omtrent de afmetingen waarop de dijken moesten worden gemaakt. Daaruit blijkt, dat de dijk langs de *Stompwijksche Vaart*, de *Kees-Jan-Koenensloot* en de ringvaart van den *Meerpolder* een aanleg moest hebben van 7 roeden (= 26.37 M.) „waarvan de „buiten doceering, breed agtien voeten, de kruin, twaalf voeten. en de binnen „doceering, vier en vijftig voeten breed moet zijn, alles tonnerond, en boven „de Lijn, de Kruin hoog boven de Schouwpeil van de Stompwijker Watering, „drie, en een halve voet, dat is, tien duim (= 0.26 M.) boven het Amsterdamsche Peil." De dijk langs de *Voorwegswatering* moest een hoogte hebben van 2 voeten (= 0.63 M.) boven het maaiveld, eene kruinsbreedte van 12 voeten (= 3.77 M.) en glooiingen van 3 op 1 met een binnenberm van 12 voeten. Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) had de dijk in 1870 de volgende hoogten:

langs de *Stompwijksche vaart* en de *Kees-Jan-Koenensloot*:	0.10 M. ÷ A.P.
langs de ringvaart van den *Meerpolder*:	1.05 „ ÷ „
langs den *Hoogeveenschen weg*:	2.90 „ ÷ „
langs de *Voorwegswatering*:	1.00 „ ÷ „

In 1877 werd een, ruim 3 H. A. groot, driehoekig plasje, begrepen tusschen den *Stompwijkschen weg*, de *Molenvaart* en den ringdijk van den polder, binnengedijkt en tot den polder gebracht. Aan de daartoe door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* den 23 Juni van dat jaar verleende vergunning, was o.m. de voorwaarde verbonden, dat de nieuwe dijk eene kruinshoogte moest hebben, van 0.50 M. ÷ A. P., eene breedte van 3.50 M., eene binnenglooiing breed 33.50 M., afdalende tot het maaiveld, eene buitenglooiing breed 1 M. en een buitenberm, breed 2 M. ter hoogte van 1.20 M. ÷ A. P.

Het onderhoud der dijken is, volgens de polderkeur, ten laste der eigenaars; noodig geachte verhoogingen of verzwaringen geschieden echter voor rekening van den polder.

De bemaling van den polder geschiedde vroeger door een gang van drie windschepradmolens met eene vlucht van 27.55 M., staande aan en uitslaande op de *Stompwijksche vaart*, ongeveer in het midden van den polder, niet ver van de herberg de *Schenkkan* tegenover de *Kniplaan*. In 1882 werd de windbemaling vervangen door eene stoomcentrifugaalbemaling staande ter plaatse van den vroegeren bovenmolen. Vergunning tot den aanleg werd verleend bij besluit der Vereenigde Vergadering van *Rijnland* van 2 Maart 1882 n°. XVII [2]).

Het stoomgemaal, genaamd „de Volharding", bestaat uit eene centrifugaalpomp met twee zuigbuizen en ééne afvoerbuis, gedreven door een horizontaal, direct werkend stoomwerktuig van 37 P.K met hooge drukking, condensatie en *Meyersche* expansie. Het werktuig wordt gevoed door een Lacanshire stoom-

[1]) Dl. II, blz. 280.

[2]) Not. V. V. v. *Rijnland* 1882, blz. 28.

werkende met 5 atmospheren overdruk en voorzien van twee binnen-
ıngen met 4 Gallowaybuizen in ieder. De ketel is lang 6.25 M. en heeft
iddellijn van 2.16 M. De middellijn der vuurgangen is 0.84 M.
nachinekamer is lang, binnenwerks, 7.00 M. en breed 6.25 M., het ketel-
lang 10.15 M. en breed 4.00 M. Beiden liggen boven den 17 M. langen
elke het polderwater leidt naar de verticaal naar boven loopende zuig-
der centrifugaalpomp. De vloer van dien toog, die aan de polderzijde
n is van 2 schotbalksponningen, ligt op 6.17^5 M. ÷ A. P.; de vloer
chinekamer is gelegen op 2.07^5 M. ÷. De afvoerbuis der pomp mondt
zontale richting uit in een gemetselden stortput, aan de buitenzijde voor-
n een paar wachtdeuren. Deze stortput loopt uit in een ongeveer 90 M.
voorboezem, welke aan zijne uitmonding in den *Stompwijkschen weg*
gd is; de brug is in onderhoud bij den polder.
emaling geschiedt tot een in de polderkeur voorgeschreven peil van
÷ A.P.
e hoofdwaterleidingen behooren drie tochten loopende van het zuid-
naar het noordoosten, waarvan de middelste, of *Groote tocht* de langste
en polder van de *Molenvaart* naar de *Kees-Jan-Koenensloot* over de
engte doorsnijdt, en drie tochten loopende in de richting van het zuidoosten
et noordwesten, waaronder de molentocht, toegang gevende tot het
maal.
nderhoud der tochten en verdere slooten is, op in de keur voorgeschreven
gen, ten laste van de aangrenzende eigenaars. Uitschieting van tochten
lt echter, indien noodig, ten koste van den polder voor de eene en
aangelande eigenaars voor de andere helft.
ve ten behoeve van verversching van stoepslooten door particuliere
, waaromtrent de keur voorschriften geeft, geschiedt waterinlating in
lder op zijne kosten door een inlaatduiker nabij het stoomgemaal.
ien ontvangt de polder een deel van het overtollige water uit het bin-
ter van *Zoetermeer* en *Zegwaard* door een duiker in den ringdijk langs
orwegswatering, in het kadastrale perceel *Zoetermeer* sectie D n°. 430.
uiker heeft eene, in de keur op de *Elleboogsche* en *Stompwijksche* ver-
oorgeschreven binnenwerksche wijdte van 0.23^5 M. en eene hoogte van
[. De bovenkant van den duikerbodem ligt ter hoogte van het Binnen-
eil, zijnde, volgens mededeeling van het Bestuur 1.52^5 M. ÷ A.P. De
is steeds geopend. Gelijke duiker, doch iets wijder, ligt in den dijk van
etermeerschen of Nieuw Drooggemaakten polder (zie bij dezen polder).
duikers staan onder keur van het Bestuur over de *Elleboogsche* en
ijksche verlaten. (Zie voorts de beschrijving van dat bestuur).
ens het reglement op het beheer en bestuur der genoemde verlaten draagt de
in de kosten van het beheer, met den *Zoetermeerschen of Nieuw*
emaakten en den *Palensteinschen polder* evenredig bij en wel voor

397.11.98 H.A. Evenzeer draagt de polder met den *Zoetermeerschen* of *Nieuw Drooggemaakten polder* evenredig bij in de kosten van beheer van het *Meersche* verlaat, en wel voor 489 Hectaren.

Volgens dien maatstaf was het aandeel, dat de polder in beide beheeren in de jaren 1898—1902 bijdroeg:

Jaar	Elleboogsche en Stompwijksche verlaat	Meersche verlaat
1898	*f* 198.56	*f* 24.45
1899	„ 99.28	„ 48.90
1900	„ 99.28	„ 244.50
1901	„ 119.13[5]	„ 244.50
1902	„ 198.56	„ 244.50

Tot de werken, die de polder onderhoudt behoort eene valbrug over de *Voorwegswatering* nabij *Wilsveen*. Ook draagt de polder bij in de kosten van onderhoud van den *Stompwijkschen weg*, onder beheer der gemeente *Stompwijk*. Van af dien weg leidt een verharde weg naar den *Zoetermeerschen Meerpolder*. Deze weg doorsnijdt het noordoostelijke puntje des polders evenwijdig met de *Kees-Jan-Koenensloot* en komt bij de herberg het *Blessepaard* op den *Stompwijkschen weg*. In den weg ligt een duiker over den *Grooten tocht*.

Het polderbestuur bestaat uit een Dijkgraaf en twee Heemraden.

De omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 telkens *f* 10 per H.A. en werd geheven over eene oppervlakte, afwisselende tusschen 467.50.71 en 467.52.06 H.A.

Het bijzonder reglement van den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 123). Een vroeger reglement werd den 3 October 1808 geapprobeerd door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland*.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1897.

DE ZOETERMEERSCHE OF NIEUW DROOGGEMAAKTE POLDER.

Gemeente: *Zoetermeer*.

Nov. 1904.

T. K. 440, 441, 460. W. K. 's Grav. 3.

Deze droogmakerij wordt begrensd:

aan de *noordoostzijde* door de *Elleboogsche wetering*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Zoetermeer* en *Zoeterwoude* en scheidende van den *Ouden gelderwoudschen polder*;

aan de *noordwestzijde*: eerst door den *Noord-Aaschen vliet*, tevens grensscheiding tusschen dezelfde gemeenten, scheidende van den *Geer- en Kleinen*

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg., 1858, blz. 42 vgl.

aardpolder; daarna door den hieronder te beschrijven *Zoetermeerschen polder* en daarvan gescheiden door de tot dezen behoorende ringsloot en lijk door den hierboven behandelenden *Drooggemaakten Grooten polder* van hij gescheiden wordt door de tot dezen behoorende waterkeering amd de *Hoogeveensche weg*;

n de *zuidzijde* door de van den *Driemanspolder* scheidende *Voorwegswatering*;

den *zuidoostelijken hoek* door de bebouwde kom van *Zoetermeer*, en

n de *oostzijde* door de *Leidsche-Walle-watering*, tevens grensscheiding chen de gemeenten *Zoetermeer* en *Zegwaard* en scheidende van den *steinschen polder*.

geheele polder beslaat eene oppervlakte van 684.20.50 H.A. en is, gelijk len *Drooggemaakten Grooten polder*, drooggemaakt krachtens octrooi van ten van Holland en Westfriesland van 24 Januari 1767 [1]. In 1775 werd gevolge contract van 25 September 1775, goedgekeurd door Hoogheemvan *Rijnland* den 9 October d.a.v., van den *Drooggemaakten Grooten* afgescheiden, en sedert vormt hij een op zich zelf staanden polder. ijzonderheden omtrent de droogmaking en de afscheiding zij overigens en naar de beschrijving van den *Drooggemaakten grooten polder* hierboven. ringsloot van den *Zoetermeerschen Meerpolder* heeft een lager peil dan *Rijn-* boezem, waarvan zij is afgesloten door het *Meersche Verlaat* aan de *Jan Koenensloot* en door een dam met duikersluis aan den *Noord-Aaschen* Het verlaat en de duikersluis met bijbehoorende werken staan onder van een afzonderlijk bestuur dat aan het slot dezer onderafdeeling deld wordt. In dat bestuur heeft de voorzitter van den *Zoetermeerschen euw Drooggemaakten* polder zitting, terwijl de polder in het onderhoud agt voor 682 H.A.; deswege werd in de jaren 1898—1902 resp. betaald 0, *f* 68.20, *f* 341.—, *f* 341.—, en *f* 341.—, overeenkomende met *f* 0.05, *f* 0.10, 0, *f* 0.50, en *f* 0.50 per H.A. De ringsloot zelf staat onder beheer en keur den *Zoetermeerschen Meerpolder*.

Voorwegswatering, het water genaamd het *Plasje* langs de noordwestzijde de bebouwde kom van *Zoetermeer* en de *Leidsche-Walle-watering* behootot het Binnenwater van *Zoetermeer* en *Zegwaard*, zijnde een complex van en liggende vaarten die eveneens een lager peil hebben dan *Rijnland's* em. Deze vaarten staan, met de twee sluizen waarmede zij met den boezem rbinding staan, n.l. het *Elleboogsche verlaat* in het noordelijk uiteinde e *Leidsche-Walle-watering* aan de *Elleboogsche watering* en het *Stompsche verlaat*, tegen den noordwestelijken hoek van den *Driemanspolder* le *Stompwijksche vaart* evenzeer onder beheer en toezicht van een afzonderlijk ur, dat mede aan het slot dezer onderafdeeling behandeld wordt. Ook in estuur heeft de voorzitter van den *Zoetermeerschen of Nieuw Droogge-*

Groot Placaatb. v. Holl. en Zeel.; Deel IX, blz. 1360.

maakten polder zitting, terwijl de polder in het onderhoud bijdraagt voor 512.15.39 H.A. Deswege werd in de jaren 1898—1902 betaald resp. *f* 256.08, *f* 128.04, *f* 128.04, *f* 153.04[5] en *f* 256.08, overeenkomende met *f* 0.50, *f* 0.25, *f* 0.25, *f* 0.30 en *f* 0.50 per H.A.

Van de waterkeeringen rond den polder wordt de scheidkade tusschen den polder en den *Drooggemaakten Grooten polder* ingevolge overeenkomst van 29 September 1796 door laatstgenoemden beheerd. De overige ringdijken worden door hun eigenaars onderhouden, doch van polderwege, zoo noodig, verhoogd en verzwaard. Zij moeten, volgens polderkeur, gehouden worden op zoodanige breedte en met zoodanige buiten en binnenglooiingen als door het Bestuur zal worden dienstig geacht, terwijl de kruinshoogte voor de boezemwaterkeerende [illegible] ld is op A.P. en voor de gedeelten langs de ringsloot van den [illegible] n *Meerpolder* en langs het Binnenwater van *Zoetermeer* [illegible] .25 M. boven het vaartpeil van dit Binnenwater, aa [illegible] en bout in het *Elleboogsche verlaat*, welke bout, [illegible] 1.52[5] M. -:- A.P.

De bemal [illegible] vr [illegible] ger plaats door een gang van vier windschepr [illegible] ns [illegible] ht in het noordelijk deel des polders. De bovenmol [illegible] t op den *Noord-Aaschen Vliet* onmiddellijk ten o [illegible] n [illegible] de ringsloot van den *Zoetermeerschen Meerpolder*. In [illegible] werd [illegible] wind [illegible] maal, dat geen voldoende capaciteit meer bezat, vervangen door eene stoombemaling, waartoe vergunning werd verleend door Gedeputeerde Staten bij besluit van 14 Mei 1877 n°. 40 en door de Vereenigde Vergadering van *Rijnland* bij besluit van 1 Maart 1877 n°. VIII [1]). Het stoomgemaal is geplaatst iets ten oosten van den vroegeren bovenmolen en slaat door een korten, ongeveer 50 M. langen voorboezem uit op den *Noord-Aaschen Vliet*. Deze voorboezem is omkaad, doch is aan zijn uitmonding afsluitbaar door een paar keerdeuren, aangebracht in eene uitwateringsbrug in den ringdijk. Deze brug is lang 2.50 M. en wijd in den dag 2.00 M; de muren reiken tot 0.16 M. -:- A.P. Het gemaal zelf bestaat uit een dubbel werkend werktuig ieder drijvende een centrifugaalpomp en gevoed door twee gemeenschappelijke Cornwall ketels, ieder lang 8.00 M. en met een binnenwerksche middellijn van 1.85 M. De horizontale werktuigen zijn in staat 44 M^3. water per minuut 5 M. hoog op te voeren. Zij zijn ondergebracht in een machinekamer lang en breed binnenwerks 11.25 en 6.18 M; het daarnaast zich bevindende ketelhuis is lang en breed binnenwerks 10.90 en 5.45 M. Op de eerste verdieping van het gebouw bevindt zich de machinistwoning. De gemetselde voor- en achterwaterloopen bevinden zich onder de machinekamer.

Het polderpeil is in de keur bepaald op 4.57 M. -:- A.P. Omtrent de afschei-

---

1) Not. V. V. van *Rijnland*; 1877, blz. 11.

met lagere en veranderlijke waterstanden zal straks meer worden
deeld.
older wordt van het zuiden naar het noorden over de volle lengte, op
er 680 M. ten westen van en evenwijdig met de *Leidsche-Walle-wate-*
orsneden door den *Broekweg*, een kunstweg die den *Voorweg* langs den
lijken dijk van den *Driemanspolder* verbindt met de *Elleboogsche wate-*
, langs deze, toegang geeft tot het paardenveer over den *Noord-Aaschen*
aar den *Geer- en kleinen Blankaardpolder*. Vanuit dien *Broekweg*, die
telijke grens vormt van het deel des polders van ouds genaamd het
and, schiet noordwestwaarts, tusschen de deelen van ouds genaamd de
wegspolder ten zuidwesten en *de Leyes* ten noordoosten, de *Zwaard-*
he weg op, die, met de *Meerbrug*, eene ophaalbrug over de ringsloot
n *Zoetermeerschen Meerpolder*, toegang geeft tot den *Langen Middelweg*
polder. De *Zwaardslootsche weg* en het ten zuiden daarvan gelegen
n den *Broekweg* vormen een deel van de verbinding te land van
eer over *Stompwijk* naar *Leiden*; zij staan onder beheer en zijn eigendom
gemeente *Zoetermeer*. In het onderhoud van het overige deel van den
eg draagt de polder sedert 1861 jaarlijks *f* 50.— bij.
older is verdeeld in 58 kavels. De 33 eerste kavels liggen in het zui-
eel, loopen in eene richting van zuid naar noord en zijn van west naar
orloopend genummerd; aan de noordzijde worden zij, behalve door den
langs de ringsloot van den *Zoetermeerschen Meerpolder*, begrensd door
aardslootschen weg en door eene in het verlengde van deze loopende
ot tusschen den *Broekweg* en den oostelijken dijk langs de *Leidsche-*
vatering. De 25 volgende kavels zijn van zuid naar noord doorloopend
erd van 34 tot en met 58 en loopen in eene richting van west naar
r de geheele breedte des polders.
waterleidingen zijn de volgende tochten:
e *Dwarstocht*, die het zuidelijk polderdeel van af de scheidkade met
ooggemaakten Grooten polder tot aan den oostelijken dijk aan de
—Walle-watering van west naar oost midden door de 33 eerste kavels
volle lengte doorsnijdt;
e *Groote tocht*, die het oostelijk polderdeel van af den zuidelijken dijk
Voorwegswatering tot aan den noordelijken dijk aan de *Elleboogsche*
g van zuid naar noord op het midden tusschen den *Broekweg* en de
e-Walle-watering, eerst in de lengte door kavel 31 en daarna dwars
e kavels 34 tot en met 57 over de volle lengte doorsnijdt;
de *Lange-* of *Leyestocht* beginnende aan den *Dwarstocht* in kavel 25
r de lengte van dien kavel noordwaarts loopende tot aan den *Zwaardsloot-*
weg, van daar noordoostwaarts door het deel genaamd *de Leyes* dwars
e kavels 35 tot en met 41 en eindelijk oostwaarts tusschen door de kavels
42, met eene brug in den *Broekweg* uitloopende in den *Grooten tocht*;

4°. de *Machinetocht* loopende van af den *Grooten tocht* tusschen door de kavels 53 en 54 westwaarts naar het stoomgemaal, en

5°. de *Kleine tocht* loopende van af den *Machinetocht*, ten westen van den *Broekweg*, noordwaarts, dwars door de kavels 54 tot en met 57.

Al deze tochten moeten voldoen aan in de keur voorgeschreven afmetingen en worden door de aangelande eigenaars onderhouden; het zoo noodig herschieten geschiedt echter voor rekening des polders. Het deel van den machinetocht ten westen van den *Broekweg* is eigendom des polders.

Ook de overige poldersslooten, als: de limietsloot loopende ten oosten langs de scheidkade met den *Drooggemaakten Grooten polder*, de tocht- of duiker-, de kavel-, de hein-, de berm- en de scheislooten moeten voldoen aan in de keur bepaalde afmetingen waarop door de aangrenzende eigenaars onderhouden moeten worden. Alleen het onderhoud der limietsloot is ten laste van de twee aangrenzende polders, ieder voor de helft, overeenkomstig het bepaalde in het contract van 29 September 1796.

Het westelijk polderdeel, bestaande uit de tien eerste kavels geheel, het noordwestelijk derde deel van kavel 11 tusschen den dijk langs de *Voorwegswatering* en den *Dwarstocht* en de gedeelten van kavels 11, 12 en 13 tusschen den *Dwarstocht* en den dijk langs de ringsloot van den *Zoetermeerschen Meerpolder*, ligt lager dan het overige en wordt dan ook genaamd *„het Lage gedeelte"*. Het wordt door een windschepradmolen met ijzeren roeden en houten as en scheprad op het hooge gedeelte afgemalen. Die molen, in onderhoud bij den polder, staat op den dam, waarmede de *Dwarstocht* in kavel 11 afgedamd is; hij heeft een vlucht van 18.30 M., een schepradmiddellijn van 3.84 M. en een schoepbreedte van 0.28 M. en maalt het water gemiddeld 0.35 M. hoog op. Voor die extra bemaling wordt door de landen, te zamen het *Lage gedeelte* uitmakende, ter oppervlakte van 122.24.17 H.A. van oudsher jaarlijks een buitengewone omslag van *f* 1.47 per H.A. aan den polder opgebracht. Het *Lage gedeelte* wordt van het overige deel afgescheiden gehouden door den dam in kavel 11 waarop de molen staat en door de dammen en omkadingen aanvangende in den dijksberm van kavel 11 aan de *Voorwegswatering* langs de noordwestelijke heinsloot van genoemden kavel tot aan den *Dwarstocht*, langs de zuidzijde van dien tocht tot aan den molen, van daar langs de noordzijde van den tocht tot aan de sloot tusschen kavels 13 en 14 en langs de westzijde van die sloot tot in den dijksberm aan de ringsloot van den *Zoetermeerschen Meerpolder*.

De dam in den tocht in kavel 11 wordt, evenals het dek van den voorwaterloop van den molen, op kosten van den polder gehouden op een hoogte van minstens 1.00 M. boven het polderpeil, terwijl de overige dammen en omkadingen van het *Lage gedeelte* door onderhoudsplichtigen, volgens de keur, moeten worden gehouden op eene zelfde minimumhoogte, met eene kruinsbreedte van mintens 0.21 M. en behoorlijke glooiingen ter beoordeeling van het bestuur.

in 1876 de vergadering van Stemgerechtigde Ingelanden besloot, ten de gebrekkige uitmaling van het polderwater afdoende te verbeteren, ıdbemaling te vervangen door een stoomgemaal, bleek het, dat de ‹e ligging der landen in den polder ten gevolge had, dat een aantal , met name in het zuidelijk deel van het z.g. *Hooge gedeelte* bij de ng der stoombemaling minder belang hadden, omdat die alleen in tige jaren overlast en nadeel van het water hadden, terwijl een ander es polders, met name het hierboven omschreven *Lage gedeelte* door de ng eener betere bemaling zeer zoude worden gebaat. Daarom was het ›eld geopperd, om gedurende 65 jaren — na welk tijdvak de aflossing ›ldleening ten behoeve van het te stichten stoomgemaal zou zijn afge- — aan de het hoogst gelegen landen een gedeeltelijken vrijdom toe te ı van de polderlasten tot *f* 4.25 per H.A. 's jaars, terwijl de landen van *ıge gedeelte*, welke reeds eene afzonderlijke bemaling bezaten waarvoor s de extra omslag van *f* 1.47 per H.A. wordt geheven, een vrijdom van per H.A. in de gewone polderlasten zouden genieten. Gelijken vrijdom van per H.A., eindelijk, zou nog zijn toe te kennen aan enkele landen in ordelijk polderdeel in de kavels 56, 57 en 58 welke bleken gunstiger te legen dan de van vrijdom uitgesloten gronden en dus minder dan deze te hadden aan invoering van een stoombemaling.

deze vrijdommen op wettige wijze te waarborgen, werd het oorspronkelijk ler reglement, dat was vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 119), ıtenbesluit van 21 November 1876 n°. XXXIV [2]), goedgekeurd bij K. B.) December d.a.v. n°. 17 (B. P. B. n°. 760) aangevuld [3]) met een nieuw 9 luidende:

lurende 65 achtereenvolgende jaren, aanvangende met 1° Januarij na de ing van een stoomgemaal, wordt gedeeltelijke vrijdom van polderlasten en:

door de landen, gelegen in kavels 14 tot en met 45 en die gedeelten „van kavels 11, 12 en 13, welke ter kadaster zijn aangewezen gemeente „*Zoetermeer* sectie C, n°s. 152, 153, 154, 159, 160, 161, 162, 167, 168, „170, 171, 176, 184, 189, 399 tot een bedrag van *f* 4.25 per hectare „'s jaars; en

door die, gelegen in kavels 1 tot en met 10, benevens in de gedeelten „van kavels 11, 12 en 13, ter kadaster aangewezen gemeente *Zoetermeer*

---

ot. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42, vlg.

ot. Prov. Staten; Herfstverg. 1876, blz. 91.

an de gelegenheid werd gebruik gemaakt om tevens eene misstelling in het hoofd van ement te herstellen, door het inschrift: „gemeenten *Zoetermeer* en *Stompwijk*" te vervangen ;emeente *Zoetermeer*." De polder, toch, strekt zich over de gemeente *Stompwijk* niet uit.

„sectie C, n°s. 143, 144, 145, 148, 149, 155, 156, 157, 158, 163, 164, „165, 166, 172, 173, 174, 175, 185, 186, 187, 188 en in kavels 56, 57 „en 58, ter kadaster aangewezen gemeente *Zoetermeer* sectie D, n°s. 121 „tot en met 136, 140, 141, 142, 514, 515 en 516 tot een bedrag van „*f* 2 per hectare 's jaars."

In aansluiting met die regeling der vrijdommen is thans ook de waterstaatstoestand van het z.g. hooge deel des polders in de polderkeur nader geregeld. Dit hooge gedeelte n.l. is, volgens die keur, in twee deelen gescheiden door een dam in den *Dwarstocht* in kavel 25, bij en ten zuidoosten van den *Langen-* of *Leyestocht*, door een dam in den *Grooten tocht* in kavel 41, bij en ten zuidwesten van den *L[illegible] of Leyestocht* tusschen kavels 41 en 42 en door schutten in de sloot tu[illegible]tgenoemde kavels aan den *Wallendijk* (langs de *Leidsche-Walle-wate*[illegible] in de sloot langs den *Zwaardslootschen weg* in het midden-derde [illegible] welke beide schutten, ter hoogte van 0.18^5 M. boven het [illegible] stortebedden of overlaten.

In de dammen, [illegible] *tocht* in kavels 34 en 41 worden duikers of buizen geho[illegible] Bestuur noodig oordeelt. De duiker of buis in laatstbedoelden dam is [illegible]oorzien van een schuif met ijzeren bout en slot.

In den *Grooten tocht* in kavel 46 wordt gehouden een beweegbare schuif, ten einde de daarachter gelegen landen zooveel doenlijk voor overlast van water te kunnen beveiligen.

Het Bestuur regelt de bemaling van den polder, zoowel van het hooge als van het lage gedeelte evenals het gebruik der bovenomschreven middelen tot het ophouden in- en doorlaten van water, zoodanig als in het belang des polders wordt dienstig geacht.

Alle in bovenomschreven regeling begrepen werken worden van polderwege onderhouden.

Waterinlating in den polder kan plaats hebben door een aantal inlaatduikers zoowel uit de *Elleboogsche watering* als uit het Binnenwater van *Zoetermeer* en *Zegwaard*, met name de *Voorwegs-* en de *Leidsche-Walle-watering*. Omtrent het gebruik dier inlaatduikers geeft de keur de noodige voorschriften. Bovendien ontvangt de polder, evenals de *Drooggemaakte Groote polder*, een deel van het overtollige water uit genoemd Binnenwater door een houten duiker of „stortebed" in den dijk langs de *Voorwegswatering*, onmiddellijk ten noordwesten van de brug over die watering in den *Broekweg*, toegang gevende tot de westelijke sloot langs dien weg. Deze duiker moet, zoowel volgens de keur van den polder als volgens die van het Bestuur over de door de *Elleboogsche* en *Stompwijksche* verlaten beschermde vaarten, met den bovenkant van den bodem liggen ter hoogte van het vaartpeil van die vaarten, zijnde 1.52^5 M. $\div$ A.P. en breed en hoog zijn resp. 0.32^5 en 0.13 M. binnenwerks; hij moet steeds geopend zijn. De duiker, vroeger een ambachtswerk van het Ambacht *Zoetermeer*, is thans bij den polder in onderhoud.

›olderkeur verbiedt het zonder schriftelijke vergunning van het Bestuur polder doen afloopen van water verkregen uit of door nortonpijpen of ›lijke inrichtingen, onverschillig of het afgevoerde water al of niet heeft l tot het verzamelen van gas. Aan het verleenen van zoodanige ver- g worden de door het Bestuur noodig geoordeelde voorwaarden ver- , waaronder ook begrepen kan zijn, het opleggen der verplichting aan ;enaar, om ten bate des polders jaarlijks eene tegemoetkoming te betalen e uitmaling van het op die wijze in den polder gebrachte water. Die etkoming bedraagt voor iedere pijp ten hoogste *f* 15.— per jaar.

de tot gemeenschap van het polderwater dienende bruggen en duikers *Broek-* en *Zwaardslootsche* wegen worden enkele door den polder zelf ›uden. Alle overige brugjes en duikers in den polder zijn gebonden aan eur gegeven voorschriften.

older keert jaarlijks aan de gemeente *Zoeterwoude* eene bijdrage van it in het onderhoud van de *Vrouwenbrug* over de *Meerburgerwatering* en ıchtens een in 1854 door het toenmalige Ambacht *Zoeterwoude* met eenige gesloten contract, waaromtrent meer is medegedeeld bij de beschrijving *Driemanspolder*.

Bestuur bestaat uit een Dijkgraaf en vier Heemraden.

het regime van het bovenvermelde art. 9 van het bijzonder reglement ı de jaren 1898—1902, behalve de extra-omslag van *f* 1.47 per H.A t *Lage gedeelte* (zie hierboven) de volle omslag betaald door 129.59.86 ı waren vrijgesteld, voor *f* 2.— per H.A., 136.50.67 en voor *f* 4.25 per 4.44.87 H.A., zoodat in het geheel betaald werd door 680.50.40 H.A. e omslag zelf bedroeg in genoemde jaren resp. *f* 15.25, *f* 15.25, *f* 14.25, en *f* 13.75 per H.A.

om van alle omslagen kent het reglement toe aan eigendommen ders.

olderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE ZOETERMEERSCHE MEERPOLDER.

Gemeenten: *Zoetermeer, Stompwijk.*

Nov. 1904.

T. K. 441. W. K. 's Grav. 3.

de noordwest-, west-, zuid- en oostzijde omgord door den *Droogge- n Grooten polder van Stompwijk* en door den hierboven beschreven *neerschen of Nieuw Drooggemaakten polder* en slechts langs de noord- ›egrensd door het boezemwater genaamd de *Buur-* of *Meerwatering*, n den *Noord-Aaschen vliet* en de *Kees-Jan-Koenensloot* ten zuiden van

den *Geer- en Kleinen Blankaardpolder* ligt in eene vrijwel ronde gedaante de *Zoetermeersche Meerpolder*, zijnde *Rijnland's* oudste droogmakerij.

In tegenstelling van alle andere droogmakerijen in de buurt is de *Zoetermeersche Meerpolder* niet ontstaan door vervening, doch is hij een drooggemaakte, eeuwen lang bestaan hebbende binnenlandsche plas. Op de kaart van BALTHASAR (1610—15) is die plas onder den naam van *het Zoetermeersche Meer* nog duidelijk te zien. Dat de polder inderdaad steeds vóór zijne droogmaking een plas is geweest wordt bevestigd in eene den 21 December 1674 door vier der oudste ingezetenen van *Zoetermeer* en *Zegwaard*, waarvan de jongste 74 en de oudste 93 jaren oud was, voor Schout en Schepenen van *Zoetermeer* afgelegde verklaring waarbij zij, ook op grond van hooren zeggen van hunne ouders en van „verscheijde andere seer oude luijden," verklaarden „waer en waerachtigh te wesen, dat de Soetermeersche Meerpolder gelegen „ten deele onder desen Ambachte van Soetermeer en ten deele onder Stomp„wijcq, altoos geweest is een poel en binnenlantsche meer, sonder te weten „waer deselve uijt gesprooten is, ofte dat deselve van jngesteecken Land soude „sijn voortgecomen" [1]). Onjuist mag dan ook worden genoemd de bewering in VAN DER AA [2]), dat het meer was ontstaan door de „gedurige uitmoeringen van den veengrond."

Toen dit meer, door de uitvening van den grond langs zijne westelijke, zuidelijke en oostelijke oevers, gevaar liep zich allengs te gaan vergrooten, (van droogmaking der omringende uitgeveende gronden was nog geen sprake) was men in het begin der 17de eeuw reeds het denkbeeld gaan overwegen, het te bedijken en droog te maken. Inderdaad verleenden de Staten van Holland en Westfriesland den 15 Maart 1614 tot die bedijking en droogmaking octrooi aan „Joncheer JACOB VAN WIJNGAERDEN ENDE RUIJBROECK, Ambachtsheer van „*Soetermeer*, mitsgaders Doctor EVERARDUS VORSTIUS Proffessor medicine ordi„naris d'universiteijt binne der Stadt *Leyden*, JOHAN PELLICORNE Coopman van „*Antwerpen* meede tot *Leijden* woonende, ende andere heure consorten" [3]). Bij dit octrooi waren aan de ondernemers vele gunstige voorrechten geschonken, waaronder dit, dat aan hen en hunne nakomelingen de eigen beheering van den te bedijken polder zou verblijven, met macht tot aanstelling van de noodige ambtenaren, welke met de ondernemers zoodanige keuren en ordonnantiën betreffende de dijkwerken zouden mogen maken als zij noodig zouden achten, met dien verstande nochtans, dat het oppergezag over de onderneming zou zijn en blijven bij Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland*.

Den 3 Juni 1614 werd het meer om te bedijken uitgegeven en reeds spoedig daarna was het droog, want den 1 Augustus 1616 had de verkaveling plaats

---

[1]) *Rijnland's* O.A. Loq^t. 101 n°. 2258.

[2]) Aardrijksk. Woordenb., Deel X, blz. 556.

[3]) *Rijnland's* O. A. Loq^t. 100 n°. 2218 en 101 n°. 2226.

ns door de ondernemers vastgestelde kavel-conditiën, zijnde eigenlijk een van reglement of keur over den inwendigen waterstaat en de administratie ande uit 25 artikelen. Deze kavel-conditiën werden nog geamplieerd den eptember 1623 en in 1633, welke ampliaties door Dijkgraaf en Hoograden van *Rijnland* werden goedgekeurd resp. den 3 April 1624 en den cember 1633. Volgens bedoelde conditiën bestaat de polder uit 30 kavels. s gezegd wordt de polder begrensd aan de noordzijde door de *Meeruurwatering*, een boezemwater dat hem van den *Geer- en Kleinen Blandpolder* scheidt, en overigens door een eigen ringsloot, die hem scheidt den *Drooggemaakten Grooten polder* onder *Stompwijk* en van den *Zoeeerschen of Nieuw Drooggemaakten polder*. Die ringsloot heeft een lager dan *Rijnland's* boezem, ligt echter geheel binnen de poldergrens en staat onder keur en toezicht van den polder. Zij wordt van *Rijnland's* boezem sloten door het *Meersche verlaat* aan de *Kees-Jan-Koenensloot* en door een met duiker aan den *Noord-Aaschen vliet* nabij het stoomgemaal van den *ermeerschen of Nieuw Drooggemaakten polder*. Zoowel het *Meersche verlaat* le duiker staan onder een afzonderlijk publiekrechtelijk bestuur, dat aan slot dezer onderafdeeling beschreven zal worden. De voorzitter van den *rmeerschen Meerpolder* heeft van rechtswege zitting in dat bestuur, terwijl *oetermeersche Meerpolder* zelf jaarlijks *f* 20.— in het onderhoud van verlaat uiker bijdraagt.

n driehoekig stukje op de ringsloot afwaterende gronden, begrepen tus- de *Kees-Jan-Koenensloot*, den ringdijk des polders en het uiteinde der loot zelve nabij het *Meersche verlaat* ligt buiten de poldergrens.

geheele polder beslaat thans eene oppervlakte van 538.87.05 H.A. Het ste, zuidelijke gedeelte ligt onder *Zoetermeer*, het kleinere, noordelijke r *Stompwijk*. De grenslijn tusschen beide gemeenten loopt eerst oostwaarts den straks te noemen *Middeltocht*. daarna noordwaarts langs den mede s te noemen *Middenweg*, vervolgens weder oostwaarts langs den evenzeer s te noemen *Noordtocht* en eindelijk weder noordwaarts ten westen langs molenerven tot in de *Meerwatering*.

hoofdbemaling des polders heeft plaats door een gang van drie windradmolens met ijzeren assen en roeden in het noordoostelijk deel. uitde op de *Meerwatering* [1]). De bovenmolen staat aan den ringdijk, de en- en ondermolens staan meer landwaarts in den polder; onderling zijn escheiden door bochtige, omkade tusschenboezems. De hoofdafmetingen zijn:

	ondermolen	middenmolen	bovenmolen
t der wieken	27.40 M.	27.10 M.	27.80 M.
ellijn scheprad	6.50 „	6.50 „	6.50 „
pbreedte	0.61 „	0.60 „	0.58 „

[1]) Een in 1871 gerezen denkbeeld om de windmolens door een stoomgemaal te vervangen, geen uitvoering (vgl. *Rijnland's* N. A. Loq[t]. 111 n°. 41).

Van af den ondermolen loopt de *Noordtocht* westwaarts door bijna den geheelen polder en een *eindelingstocht* een eind zuidwaarts tot aan den *Middeltocht*. Deze doorsnijdt den polder over zijne geheele lengte van west naar oost evenwijdig met den *Noordtocht*. Vanuit zijn oostelijk deel loopt een tweede *eindelingstocht* zuidwaarts tot aan den ringdijk, terwijl in dezen op zijne beurt weer uitloopt de vanaf den westelijken ringdijk evenwijdig met den *Middeltocht* oostwaarts loopende *Zuidtocht*.

Haaks op de *Noord-*, *Middel-* en *Zuidtochten* loopt ongeveer in het midden, van zuid naar noord, de *Lange Middenweg* dwars door den polder met bruggen over de drie tochten, terwijl langs de zuidzijde van den *Middeltocht* van af den *Langen Middenweg* oostwaarts tot aan den eindelingstocht die den Middel- met den *Zuidtocht* verbindt nog loopt de *Dwars-Middenweg*.

Nog loopt om den geheelen polder heen, langs den ringdijk een deels beharde polderweg.

De *Lange Middenweg* is bij de droogmaking, met de *Meerlaan* in den *Drooggemaakten grooten polder* gemaakt tot een rijweg ter verbinding van *Zoetermeer* en *Zegwaard* met *Stompwijk*. Voorheen werden beiden door den polder onderhouden. Thans heeft het onderhoud plaats door de gemeenten *Zoetermeer* en *Stompwijk* ieder voor zijn deel, doch draagt de polder jaarlijks in dat onderhoud bij aan eerstgenoemde gemeente *f* 75.— en aan laatstgenoemde gemeente *f* 50.— en zulks ingevolge contracten resp. den 13 en den 18 Maart 1867 gesloten.

De *Dwars-Middenweg* en de weg rondom den polder staan nog thans onder keur des polders en moeten door onderhoudsplichtigen onderhouden worden: eerstgenoemde op eene breedte van ten minste 7.54 M. en eene hoogte van ten minste 0.985 M. boven het straks te noemen polderpeil met eene rijbaan in het midden ter breedte van minstens 2.52 M., aan beide zijden behoorlijk glooiende; en laatstgenoemde op eene breedte van ten minste 2.84 M. en, voor zoover langs het buitenwater gelegen, op eene hoogte van 0.15 M. ÷ A.P. Beide wegen moeten volgens de keur met koolasch, fijne of geklopte puin of grint te allen tijde in berijdbaren toestand worden gehouden.

Het deel des polders, ter grootte van omstreeks 70 H.A., begrensd: ten noorden door de zuidzijde van den *Middeltocht*; ten oosten door den oostelijken ringdijk; ten zuiden eerst door de oostzijde van den eindelingstocht die uit den *Middeltocht* zuidwaarts opschiet en daarna door de noordzijde van den *Zuidtocht*, en ten westen door den *Langen Middenweg*, is het z.g. *lage deel* en heeft een lager peil dan het overige polderdeel. Het wordt van zuid naar noord doorsneden door genoemden eindelingstocht. Beide afgesneden deelen zijn rondom omkaad en onderling verbonden door een grondduiker onder door den eindelingstocht. Nabij dien grondduiker, aan de westzijde, staat een klein windmolentje dat het lage gedeelte kan bemalen en op den eindelingstocht uitslaat. Dit molentje is, krachtens de kavel-conditiën, van ouds in onderhoud bij den

Het water wordt daarheen geleid door den z.g. *Kleinen tocht*, die het ɜel van west naar oost doorsnijdt.

• het polderbestuur echter mededeelt wordt het molentje van het lage gedeelte de laatste jaren niet meer gebruikt en zou dus thans in den geheelen hetzelfde peil heerschen.

ens de polderkeur is het peil in den polder 5.10 M. ÷ A.P.

waterkeeringen rondom en in den polder moeten door hunne eigenaars ı onderhouden; verhooging en verzwaring van den ringdijk heeft echter door den polder. De keur schrijft de volgende afmetingen voor:

gdijk. Deze moet hebben:

langs het buiten- (lees: boezem-) water:

eene hoogte = A.P., eene kruinsbreedte van 2.00 M. en glooiingen niet steiler dan 3 op 1 aan de buiten- en 2 op 1 aan de binnenzijde;

overigens (dus langs de ringsloot):

eene hoogte van 1.00 M. boven den binnendorpel van het *Meersche verlaat* of 1.56 M. ÷ A.P., eene kruinsbreedte van 2.00 M. en glooiingen als sub 1°.

den langs de tusschenboezems. Deze moeten hebben eene hoogte van 15 M. boven de voorwaterloopen van de molens die op de boezems uitılen, eene breedte van 1.88 M. met eene tonrondte van 0.15 M. en wederdsche glooiingen niet steiler dan 3 op 1.

den om het lage gedeelte des polders. Deze moeten hebben eene hoogte n 0.88 M. boven het polderpeil, eene breedte van 0.50 M. en wederzijdsche ıoiingen niet steiler dan 3 op 1.

dammen in laatstgenoemde kade zijn, evenals de grondduiker onder en ug in den *Dwars-Middenweg* over den eindelingstocht, in onderhoud bij polder. In genoemde dammen liggen duikers, mede bij den polder derhoud.

inlaten van water kan behalve uit den boezem door openzetting le molenwachtdeuren, plaats hebben door een aantal duikers in den jk van uit de ringsloot, waarvan een in het westelijk uiteinde van *Middeltocht.* Voor het gebruik dier duikers geeft de keur de noodige ɔhriften.

ringsloot zelve wordt door onderhoudsplichtigen onderhouden op in de voorgeschreven afmetingen. Hetzelfde is het geval met de tusschenboezems, ɜn, kavel-, hein-, berm- en scheislooten. Het herschieten der tusschenboezems chten geschiedt echter, zoo noodig, door den polder.

gens de polderrekeningen betaalt de polder jaarlijks *f* 30.— aan de ente *Zoeterwoude* in het onderhoud van de *Zwetsluis* en wel ingevolge act van 23 September 1660. Deze *Zwetsluis*, gelegen in den *Hoogen ijk* over den voormolenboezem van den *Ouden Groenendijkschen- en polder*, was een vroeger ambachtswerk en is, bij de opheffing der

ambachten in *Rijnland* in 1870, overgedragen aan de gemeente, die haar nog thans onderhoudt [1]).

Nog draagt de polder aan dezelfde gemeente jaarlijks eene som bij van *f* 1.50 in het onderhoud van de *Vrouwenbrug* over de *Meerburgerwatering* en zulks ingevolge een in 1854 gesloten contract met het toenmalige Ambacht, waaromtrent men nader raadplege het deswege bij de beschrijving van den *Driemanspolder* hierboven medegedeelde. Naar diezelfde beschrijving zij verwezen ten opzichte van een den 26 Januari 1867 tusschen de besturen van den *Driemanspolder*, den *Zoetermeerschen of Nieuw Drooggemaakten polder* en den *Zoetermeerschen Meerpolder* gesloten contract nopens het gezamenlijk dragen door de drie polders van de schade door brand veroorzaakt aan de bemalingswerktuigen van een hunner. Deze overeenkomst vond, als ter plaatse is medegedeeld, in 1903 nog toepassing.

Het polderbestuur bestaat uit een Dijkgraaf en vier Heemraden; het zetelt te *Zoetermeer*.

De omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 5.—, *f* 5.—, *f f* 5.—, 4.50 en *f* 4.50 per H.A. en werd telkens geheven over 522.33.48 H.A.

Vrijdom van omslagen wordt in het bijzonder reglement toegekend aan eigendommen des polders.

Door 5.22.81 H.A., gelegen nabij de watermolens „en daardoor onderhevig aan vele inconveniënten [2])" wordt niet de gewone omslag, doch een vaste som van *f* 1.41 per H.A. 's jaars betaald. Dit heeft reeds sedert onheuglijke jaren aldus plaats. Vroeger was de oppervlakte, die op dezen voet bemalen werd 11 morgen 50 roeden en was de vaste bijdrage *f* 1.20 per morgen. In 1822 werd een en ander omgezet in 9.43.83 H.A. à *f* 1.41 per H.A, terwijl in 1859 de oppervlakte wegens gemis aan bewijs, door het polderbestuur werd teruggebracht tot 5.22.81 H.A.

Het bijzonder reglement voor den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [3]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 120.)

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

---

[1]) Het is ons niet gelukt de overeenkomst van 23 September 1660 op te sporen. De vraag is echter gewettigd, of de bedoelde bijdrage niet eigenlijk betreft de *Zwietersluis* in den *Weipoortschen Vliet*; bij deze, toch, kon de *Meerpolder* geacht worden belang te hebben, hetgeen van de *Zwetsluis* met minder grond gezegd kan worden; op oudere polderrekeningen wordt dan ook de *Zwietersluis* genoemd. Daar deze echter in 1870 in onderhoud bij *Rijnland* is overgegaan, zou, indien de onderstelling juist is, de betaling der bijdrage door den polder en de in ontvangstneming door de gemeente sedert 1870 ten onrechte hebben plaats gehad. De geraadpleegde stukken geven hieromtrent echter geen afdoend uitsluitsel.

[2]) M. v. T. op de polderbegrooting voor 1859.

[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858; blz. 42, vlg.

DE DROOGGEMAAKTE GEER- EN KLEINE BLANKAARDPOLDER.

Gemeenten: *Zoeterwoude, Stompwijk.*

Maart 1904.

T. K. 441. W. K. 's Grav. 3.

het begin der 17de eeuw [1]) lag aan den noordelijken oever van het, toen iet drooggemaakte *Soetermeerse Meer* eene partij boezemland begrepen en de *Ommedijksche watering* ten noordwesten, de *Noord-Aa* ten noorden n *Vliet*, thans de *Noord-Aasche vliet* ten oosten. Dit boezemland, bekend den naam van *de Geeren*, werd van het noordwesten naar het zuid- n nog doorsneden door de scheidsloot tusschen *Soeterwoude* en *Stompwijk* in het *Meer* uitliep.

dat in 1614 het *Zoetermeersche Meer* was drooggemaakt, schijnt ook dit mland spoedig te zijn ingepolderd, en wel het gedeelte onder *Zoeterwoude* at onder *Stompwijk* ieder afzonderlijk. Althans op de kaart van DOU van komen beide bepolderingen, ieder met een eigen molen uitslaande op de *edijksche watering*, reeds voor. Het deel onder *Zoeterwoude* had den naam *Geer-polder* en het deel onder *Stompwijk* dien van *Cleyne Blanckaert.* het drooggemaakte *Zoetermeersche meer* waren beide polders gescheiden het, thans onder den naam van *Meer-* of *Buurwatering* bekende, deel de ringvaart, dat met *Rijnland's* boezem gemeen bleef.

olgens een in het archief van den *Drooggemaakten Grooten* polder van *mpwijk* aanwezig contract van 18 Januari 1675 [2]), werd de *Kleine Blanckaert* dat jaar opgenomen in de generale bepoldering van *Stompwijk, Wilsveen, termeer* en *Zegwaard.*

ater schijnt er eene overeenkomst te zijn getroffen waarbij de afzonderlijke naling van den *Kleinen Blanckaert* werd opgeheven en het water van dien der, tegen eene jaarlijksche vergoeding van *f* 70.—, door middel van een mmunicatieduiker in de scheidkade (de limietsloot tusschen beide ambachten s vermoedelijk bereids reeds binnengedijkt) door den *Geerpolder* werd overge- nen. Van welken datum die overeenkomst was, is niet na te gaan; moedelijk werd zij tusschen 1746 en 1806 gesloten; althans op *Rijnland's* rt van 1746 komen *beide* molens nog voor, maar op eene opgave der lens in *Rijnland* in 1806 vervaardigd door F. W. CONRAD, en berustende *Rijnland's* archief wordt van de gecombineerde bemaling, echter zonder ere mededeelingen, reeds melding gemaakt.

oe het zij, in 1859 ontstond er tusschen beide polders over het beweerde

---

[1]) Zie de kaart van BALTHAZAR, 1610—15.

[2]) Zie Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1888; bijl. GG², blz. 5.

bemalingscontract, dat in ieder geval sedert onheuglijke tijden stilzwijgend was nageleefd, een hoogloopend geschil, dat, dank zij de bemiddeling van *Rijnland's* bestuur [1]) eindigde met een besluit van de gezamenlijke ingelanden, waarbij beide polders werden gecombineerd en onder één bestuur gebracht, met gelijke lasten. Een inmiddels ontworpen bijzonder reglement voor den *Geerpolder* alleen bleef dan ook buiten verdere behandeling, en maakte plaats voor een bijzonder reglement voor den *Geer- en Klein-Blankaartspolder* (gemeenten *Zoeterwoude* en *Stompwijk*) dat werd vastgesteld bij Statenbesluit van 2 November 1859 n°. II [2]), goedgekeurd bij K. B. van 9 December d.a.v. n°. 69 (B. P. B. n°. 373). Bij dat reglement was het bestuur opgedragen aan een Voorzitter en twee Leden, van welke laatste één moest worden benoemd uit stemgerechtigde Ingelanden van het gedeelte des polders genaamd *de Geer* en één uit stemgerechtigde Ingelanden van het gedeelte des polders genaamd de *Kleine Blankaart*. De bestuurleden moesten bovendien een grondbezit van 3 H.A. omslagplichtig land in den polder hebben.

De nu gecombineerde polder was intusschen sinds onheuglijke tijden geheel tot water verveend, zoodat hij grootendeels uit plassen bestond. Spoedig na de vereeniging werden dan ook plannen beraamd om dien onnutten plas, midden tusschen omringende droogmakerijen gelegen, te bedijken en door droogmaling tot vruchtbaar land te herscheppen. Door gecommitteerden uit de gezamenlijke ingelanden werden de plannen nader uitgewerkt.

De bemaling zou geschieden door stoom. De ringdijk zou eene lengte verkrijgen van ongeveer 5220 M; na de droogmaking zou men kunnen beschikken over ongeveer 135 H.A. verkoopbaar land. De kosten waren geraamd op *f* 80500.— of op *f* 633.— per H.A, welk cijfer, met bijvoeging van de noodzakelijke kosten van verkaveling, zwart maken enz., zou stijgen tot ongeveer *f* 1000.— per H.A. Dit hooge bedrag, voortspruitende uit de bijzondere gesteldheid van den door diepe boezemwateren omringden polder, die bovendien voorzien moest worden van een krachtig stoomgemaal, ten einde het water 5 M. hoog te kunnen opvoeren, was voor de ondernemers aanleiding, dat zij, alvorens concessie aan te vragen, aanzoek deden tot het verkrijgen zoowel van een provinciaal als van een rijkssubsidie. Beide werden verleend, waardoor het algemeen belang der droogmaking werd erkend: bij Statenbesluit van 11 November 1862 no VI [3]) werd aan de ondernemers eene bijdrage uit de provinciale fondsen toegekend van *f* 10650.— of *f* 75.— per H.A. berekend naar eene werkelijke oppervlakte van 142 H.A., terwijl op de staatsbegrooting voor 1865 een eerste termijn ad *f* 2663.— van een over vier jaren verdeeld rijkssubsidie tot gelijk bedrag werd uitgetrokken. Onmiddellijk daarna werd

---

[1]) *Rijnland's* N.A. Loq^t. 107, n°. 64 en 65.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1859, blz. 12 vgl.

[3]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1862 blz.; 146.

bij K. B. van 30 December 1864 n°. 65 aan J. GROENEWEGEN en P. J. A. BOONEKAMP in hunne hoedanigheid van Voorzitter en Secretaris van gecommitteerden uit de gezamenlijke Ingelanden, concessie verleend voor het bedijken en droogmaken van de plassen in hunnen polder, en zulks onder inachtneming van door den Minister van Binnenlandsche Zaken te stellen nadere voorwaarden. Deze voorwaarden werden daarop gesteld bij Ministerieele resolutie van 5 Januari 1865 n°. 172, 3de afdeeling; zij behelsden in hoofdzaak bepalingen omtrent de afmetingen van dijken en waterleidingen en omtrent de verdere kunstwerken; allen zouden worden aangelegd volgens een bij de voorwaarden gevoegd verkavelingsplan. Alle deze bepalingen zijn thans in de polderkeur geregeld en zullen hieronder nader behandeld worden.

Reeds vroeger, en wel bij missive van 21 Januari 1863 n°. 193, 3de afdeeling, was door den Minister van Binnenlandsche Zaken aan Gedeputeerde Staten te kennen gegeven, dat, bij concessiën tot bedijking en droogmaking, de Regeering alleen had vast te stellen de bepalingen, welke uitsluitend de *wijze van uitvoering* betroffen. Daarentegen behoorden alle verdere voorschriften — als: omtrent de inrichting van het Bestuur, de verplichtingen der Ingelanden jegens het Bestuur en onderling, de wijze van behandeling van zaken door de Ingelanden, enz. — te worden samengevat in een Reglement, door de Staten, onder Koninklijke goedkeuring, vast te stellen. Zoodanig Reglement, nu, waarnaar de ondernemers der droogmaking van de *Geer-* en *Kleine-Blankaartpolders* zich zouden hebben te gedragen, werd vastgesteld bij Statenbesluit van 11 Juli 1865 n°. XIII [1]) en goedgekeurd bij K. B. van 11 Augustus d.a.v. n°. 41. Het werd afgekondigd in het Provinciaal Blad van 1865 n°. 82.

Volgens dit Droogmakingsreglement is de naleving en handhaving der bepalingen van het bij K. B. van 30 December 1864 n°. 65 verleend octrooi en van dit reglement zelve, opgedragen aan het Bestuur van den Polder, zooals dit krachtens het Bijzonder polderreglement is of later zal zijn samengesteld. Dit bestuur en de verdere beambten genoten gedurende den tijd der droogmaking, die geacht werd te zijn voltooid zoodra de eerste oogst van de drooggemaakte landen zou zijn te gelde gemaakt, eene uit het droogmakingsbeheer te kwijten bezoldiging. Dit beheer, afzonderlijk gehouden van het eigenlijke polderbeheer, omvat alle baten en lasten der droogmaking en wordt in eene afzonderlijke, aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten onderworpen rekening en begrooting verantwoord. De kosten van drooghouding en die van het onderhoud der kunstwerken worden echter, na het tijdstip der voltooiing van de droogmaking in de gewone polderrekening verantwoord. In de droogmakingskosten wordt door middel van geldleening voorzien, tot wier betaling, met de renten, de droog te maken landen worden verbonden. Alle kosten en uitgaven der bedijking en droogmaking worden, na aftrek der baten,

---

1) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1865, blz. 34.

bundersgewijze omgeslagen over de gronden, welke binnen de droogmakerij zijn gelegen. Eenige met name genoemde perceelen dijkgrond zijn hiervan uitgezonderd. Deze droogmakingsomslag, geheven over 135.69.12 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 het aanzienlijke bedrag van *f* 31.50 per H.A.

De afzonderlijke droogmakingsrekening moet jaarlijks worden gedaan, tot dat de gedane geldleeningen geheel zijn afgelost.

Overigens bevat het Reglement nog eenige administratieve bepalingen, ook omtrent beslechting van geschillen.

Spoedig na de vaststelling van dit Reglement was het werk der droogmaking in vollen gang. Reeds in 1867 was het land bijna droog en in 1869 werd de eerste oogst te gelde gemaakt, waardoor tevens de buitengewone bezoldigingen der bestuursleden en verdere beambten ophielden. De gewone halve vrijdom van *Rijnland's* bundergeld werd voor den tijd van 20 jaren ingaande met 1869, bij besluit van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* den 4 Juli 1868 verleend; reeds bij besluit van 5 Mei tevoren n°. 57 werd door Gedeputeerde Staten gedurende 25 jaren, ingegaan met 1 Januari 1867, vrijdom verleend van verhoogde grondbelasting ingevolge de wet van 6 Juni 1840 (Staatsblad n°. 17.)

Nu de polder was geworden eene droogmakerij werden de bemoeiingen van het polderbestuur gewichtiger en omvangrijker, zoodat eene wijziging van het boven reeds genoemde, in 1859 vastgestelde bijzondere Reglement voor den polder noodig werd. Ook uit anderen hoofde werd door den nieuwen toestand wijziging der verschillende bepalingen in het oude reglement wenschelijk gemaakt. Dit had ten gevolge, dat de Staten bij besluit van 3 November 1870 n°. VIII [1]), goedgekeurd bij K.B. van 22 December d.a.v. n°. 8 (B. P. B. n°. 698) een geheel nieuw reglement vaststelden. De officieele naam werd nu *Drooggemaakte Geer- en Kleine Blankaardpolder.* Voor de bestuursleden werd de bezwarende gegoedheid van 3 H.A. omslagplichtig land afgeschaft; van de twee Leden, die voortaan den titel voerden van Poldermeesters, moest één benoemd worden uit stemgerechtigde Ingelanden onder *Zoeterwoude* en één uit stemgerechtigde Ingelanden onder *Stompwijk.* De bezoldigingen, schadeloosstellingen en kosten van huishoudelijk bestuur werden niet onaanzienlijk verhoogd.

De tegenwoordige polder, geheel omsloten door een eigen droogmakerijdijk, wordt begrensd: ten noordwesten door de *Ommedijksche watering,* hem scheidende van den *Zwet- en Grooten-Blankaartpolder*, ten noorden door de *Noord-Aa*, ten oosten en zuidoosten door den *Noord-Aaschen vliet*, die de afscheiding vormt met den *Nieuwen Gelderwoudschen polder* (zijnde een waterstaatkundig onderdeel van den *Ouden Gelderwoudschen polder*) en met den *Zoetermeerschen of Nieuw Drooggemaakten polder* (waarlangs hij tevens

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1870; blz. 29, vlg.

de grensscheiding uitmaakt tusschen de gemeenten *Zoeterwoude* en *Zoetermeer*); ten zuiden door de *Meer-* of *Buurwatering* (die over korten afstand die zelfde gemeentegrens blijft uitmaken), hem scheidende van den *Zoetermeerschen Meerpolder*. en ten zuidwesten door de *Kees-Jan-Koenensloot*. Alle genoemde wateren behooren tot *Rijnlands* boezem.

De geheele polder is groot 144.06.91 H.A., waarvan 89.50.65 H.A. in de gemeente *Zoeterwoude* en 54.56.26 H.A. in de gemeente *Stompwijk*. De gemeentegrens gaat van het noordnoordwesten naar het zuidzuidoosten in rechte lijn dwars door den polder en snijdt de na te noemen kavelperceelen met een scherpen hoek.

De ringdijk moet, volgens de polderkeur, voldoen aan de volgende afmetingen: kruinshoogte = A.P., kruinsbreedte 3 M., buitenglooiing minstens 3 op 1, binnenglooiing minstens 5 op 1 tot aan den binnenberm, welke, tot op een afstand van 15 M. uit den buitenwaterkant gemeten, niet lager mag zijn dan 1.50 M. ÷ A.P. Het onderhoud berust bij de eigenaren, doch noodige verhoogingen en verzwaringen worden voor rekening van den polder uitgevoerd.

De bemaling geschiedt door een stoomcentrifugaalgemaal staande aan en uitslaande op de *Ommedijksche watering* aan de westzijde des polders. Het werktuig heeft een vermogen van 25 P.K. en wordt gevoed door een ketel lang 5.50 M. met eene middellijn van 1.60 M. voorzien van twee vuurkanalen. De zuig- en afvoerbuizen der centrifugaalpomp hebben eene middellijn van 0.44 M.

Het stoomgemaal is, volgens art. 3 van *Rijnland's* Verordening op het Peilmalen (vastgesteld in 1899) seinmolen voor het maalpeil van *Rijnland's* boezem bezuiden den *Rijn* en wel voor den *Grooten polder* (*Zoeterwoude*), den *Oost- en Westbroekpolder*, den *Ouden Gelderwoudschen polder*, den *Drooggemaakten Gelderwoudschen polder*, den *Palensteinschen polder*, den *Driemanspolder*, den *Zoetermeerschen Meerpolder*, den *Zoetermeerschen of Nieuw Drooggemaakten polder*, den *Drooggemaakten Grooten polder* (*Stompwijk*), den *Zwetpolder*, den *Grooten Blankaartpolder* en den *Geer- en Kleinen Blankaartpolder*. De machinist ontvangt, als seingever, eene jaarlijksche bezoldiging uit *Rijnland's* kas van *f* 50.— [1]).

Het polderpeil is in de keur bepaald op 4.50 M. beneden *Rijnland's* maalpeil, d. i. op 4.77^5 M. ÷ A.P.

De polderkavels hebben eene richting noordwest-zuidoost, d. i. evenwijdig aan de *Kees-Jan-Koenensloot*. De *Groote tocht* loopt eerst, tusschen twee kavels door, van het stoomgemaal naar het midden van de polderbreedte, dus in zuidoostelijke richting, en daarna in oostelijke richting door het midden van den geheelen polder tot aan den na te noemen polderweg aan de oostzijde. In het verlengde van laatstgenoemd deel loopt in westelijke richting naar den dijk aan de *Kees-Jan-Koenensloot* de *Kleine tocht*, terwijl uit den *Grooten tocht*

---

[1]) Zie M. v. T. op *Rijnland's* begrooting, ad volgn^r. 126^c.

ongeveer in het midden der lengte, nog een *Tochtsloot* in zuidoostelijke richting loopt naar den zuidelijken polderrand. De *Groote tocht*, de *Kleine tocht* en de *Tochtsloot* zijn eigendom van den polder, doch worden, evenals de andere schei-, hein-, berm- en wegslooten op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden door de aangelanden.

Waterinlating geschiedt, wanneer de omstandigheden dit noodig maken, van polderwege door twee inlaatduikers, een aan de *Ommedijksche watering* en een aan den *Noord-Aaschen vliet*. Ook particulieren kunnen inlaatduikers hebben, mits voldoende aan de in de keur deswege gegeven voorschriften.

Rondom den geheelen polder loopt een grootendeels verharde rijweg, eigendom van en in onderhoud bij den polder. Deze weg loopt doorgaans langs de binnenbermsloot van den ringdijk; alleen aan de oost- en aan de zuidzijde is hij eenigen afstand daarvan verwijderd en onderhouden duikers de watergemeenschap van de buiten den weg gelegen gronden met den eigenlijken polder. Deze duikers, zoomede die tot afvoer van het water uit de binnenbermsloot, zijn mede in onderhoud bij den polder. Hetzelfde is het geval met de brug in den weg over den molentocht achter het stoomgemaal.

Behalve door eenige particuliere voetbruggen, z.g. hoofdelingen, over de *Meer-* of *Buurwatering* en door een paardenveer in den oosthoek des polders nabij de *Elleboogsche watering* wordt de gemeenschap te land naar den polder onderhouden door eene ophaalbrug over de noordoostelijke uitmonding van de *Ommedijksche watering*, in den noordhoek, door eene ophaalbrug over de *Kees-Jan-Koenensloot* nabij het *Meersche* verlaat in den westhoek en door eene voetbrug over de *Meer-* of *Buurwatering* aan de zuidzijde des polders.

Eerstgenoemde brug werd in 1883 door de gemeente *Zoeterwoude* gelegd ter vervanging van den tot dusver bestaan hebbenden *Zwarte Kwakel* en zulks ter verkrijging eener betere verbinding tusschen den polder en de kerkbuurt genaamd *Zuidbuurt* aan de *Zuidbuurtsche watering*. Voor het verbeteren van den rijweg van die brug naar de *Zuidbuurt* leverde de polder den benoodigden grond, en zulks ingevolge overeenkomst van 20 Februari 1883, goedgekeurd door Gedeputeerde Staten bij besluit van 20 Maart d.a.v. n°. 78.

De beide laatstgenoemde bruggen zijn bij den polder in onderhoud en werden in 1869 gelegd ter vervanging van oude kwakels. Deze kwakels waren ambachtswerken van *Stompwijk*. Den 5 November 1868 sloot het ambacht eene overeenkomst met den polder, waarbij deze zich verbond tot de vernieuwing en het onderhoud der bruggen en tot het eeuwigdurende onderhoud van een voetpad ter lengte van 1200 M. langs de *Ommedijksche watering* van af de ringsloot van den *Zoetermeerschen Meerpolder* tot aan de grenspaal tusschen *Stompwijk* en *Zoeterwoude*. Het ambacht keerde deswege aan den polder uit eene vergoeding van *f* 500.— in eens. De overeenkomst werd goedgekeurd bij besluit van Gedeputeerde Staten van 24 November 1868 n°. 50. De voorgenomen vernieuwing der bruggen maakte eene kleine wijziging noodig in de

bovenbehandelde voorwaarden gesteld bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 5 Januari 1865 n°. 172; deze wijziging werd gebracht bij beschikking van den Minister voornoemd van 6 October 1868 n°. 185 3de afdeeling). Voor de vernieuwing der brug over de *Kees-Jan-Koenensloot* ontving de polder eene tegemoetkoming van *f* 150.— uit *Rijnland's* kas.

De gewone omslag (niet te verwarren met den bovenbehandelden omslag voor de *droogmaking*) bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 10.—, *f* 10.—, *f* 10.50, *f* 11.50 en *f* 10.— per H.A. en werd telkens geheven over 137.63.25 H.A.

Het Bestuur zetelt te *Zoeterwoude*.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1896.

DE POLDER KLEIN STARREVAART.

Gemeente: *Stompwijk*.

Mei 1904.

T. K. 440. W. K. 's Grav. 3.

Dit kleine poldertje is ongereglementeerd; het *polder*land behoort slechts aan één eigenaar. Het heeft eene ongeveer driehoekige gedaante en wordt begrensd:

aan de noordwestzijde door den *Trekvliet* onmiddellijk ten noordoosten van de sluis aan den *Leidschendam*;

aan de noordoostzijde door de *Starrevaart*, het scheidende van den hieronder te behandelen *Starrevaart- en Damhouderpolder*, en

aan de zuidzijde door de *Stompwijksche vaart*, hier plaatselijk genoemd *Smidssloot*, die nabij den westelijken polderhoek, bij de *Smidsbrug* ten noorden van het dorp *Leidschendam*, in den *Trekvliet* uitmondt.

Het poldertje in den aanvang der 19de eeuw geheel verslagturfd zijnde, werd bij besluit van Gedeputeerden van het Departementaal Bestuur van Holland van 7 April 1807 n°. 28 aan zijne toenmalige eigenaars ANTHONY VAN RUMPT en ALLARDUS BURGERHOUD, op hun verzoek, octrooi verleend om het te mogen bedijken en droogmaken.

Die droogmaking kwam in 1810 gereed, en zoo werd het poldertje eene droogmakerij.

Het beslaat eene oppervlakte van 8.83.15 H.A. en wordt bemalen door een windpompmolentje van 24 voet (= 7.53^{5} M.) vlucht met houten as en wieken drijvende drie pompen en staande aan en uitslaande op de *Starrevaart*. Een molentocht, recht op den molen aanloopende, doorsnijdt den polder in de breedte van het zuidwesten naar het noordoosten.

Het polderpeil is, volgens de waterstaatskaart, 4.35 M. ÷ A.P.

De droogmakerij wordt rondom beschermd door een eigen ringdijk. Langs de noordwestzijde is die dijk verheeld met het jaagpad langs den *Trekvliet*, in

onderhoud bij de provincie Zuid-Holland; de huiserven van de *Jagersbuurt*, een complex woningen benoorden de *Smidsbrug*, liggen hier op de binnenglooiing van den dijk.

Volgens in Juli 1903 van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen had de ringdijk eene kruinshoogte van 0.19 tot 0.13 M. ÷ A.P. en eene kruinsbreedte van 0.20 tot 1.20 M.

Alle waterstaatswerken worden grootendeels door den eigenaar van het polderland onderhouden. De vrij talrijke eigenaren van perceelen dijkgrond verrichten nu en dan ook wel eens iets tot het onderhoud van den dijk. In de bemaling dragen zij echter niet bij; zij kunnen daartoe niet gedwongen worden bij gemis aan reglementeering van den polder.

Er is dan ook noch omslag noch keur.

DE GECOMBINEERDE STARREVAART- EN DAMHOUDERPOLDER.

Gemeente: *Stompwijk.*

Nov. 1904.

T.K. 440, 441. W.K. 's Grav. 3.

Deze droogmakerij wordt begrensd:

ten *noordwesten* door den *Trekvliet*;

ten *noordoosten* door een eigen ringdijk keerende de thans afgedamde *Knipsloot* welke scheidt van den hieronder te beschrijven *Gecombineerden Huiszitter- en Meeslouwerpolder*;

ten *zuidoosten* door de *Stompwijksche watering*, en

ten *zuidwesten* door de van den hierboven beschreven polder *Klein-Starrevaart* scheidende *Starrevaart* tegenover het stoomgemaal van den *Driemanspolder*.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van 421.34.02 H.A.

De ringdijk wordt voor rekening des polders verhoogd; de slenken en gaten moeten echter door de eigenaars worden gedicht. De keur schrijft voor de waterkeeringen geen afmetingen voor. Ook het octrooi voor droogmaking van den *Starrevaartspolder* (waarover straks) zwijgt over die afmetingen; het reglement behoorende bij het octrooi voor droogmaking van den *Damhouderpolder* (waarover eveneens straks) bepaalt dat de ringdijk onderhouden moet worden op eene kruinsbreedte van 12 voet (= 3.77 M.) en eene kruinshoogte van 3½ voet (= 1.10 M.) boven „de Schouwpeil van de Stompwijker watering."

Na den aanleg van het jaagpad langs den *Trekvliet*, vroeger in onderhoud bij de steden *Leiden* en *Delft*, thans bij de provincie *Zuid-Holland*, is dit jaagpad eigenlijke waterkeering, en de achtergelegen ringdijk slaper geworden. Het jaagpad had in Juli 1903 eene minste hoogte van 0.12 M. ÷ A.P. Volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen had de ringdijk des polders langs

ompwijksche watering en langs de *Starrevaart* in die zelfde maand eene shoogte van 0.27 à 0.07 M. ÷ A.P. en eene kruinsbreedte, voor zoover uin niet tevens dienst doet als weg, van 0 40 à 1.40 M.

droogmakerij wordt bemalen door een stoomcentrifugaalpompgemaal le in het zuidelijk polderdeel en uitslaande op de *Stompwijksche watering* ›maal werd, ter vervanging van het vroegere windgemaal, waarover straks in 1882 gesticht. Vergunning tot die stichting werd verleend door de nigde Vergadering van *Rijnland* bij besluit van 2 Maart 1882 n°. XVII [1]) or Gedeputeerde Staten bij besluit von 28 Februari t.v. n°. 8.

gemaal is ondergebracht in een gebouw bevattende een machinekamer '.00 en breed 6.25 M. binnenwerks aan de boezemzijde en een daarachter, e polderzijde geplaatst ketelhuis lang 4.00 en breed 10.15 M., eveneens ıwerks. Onder beiden door loopt de achterwaterloop, zijnde een overtoog, lang, met de vleugels, 17.00 M., wijd in den dag 3.00 M., liggende en bovenkant van den vloer op 5.88⁵ M. ÷ A.P. en met den top van welf op 2.67⁵ M. ÷ A.P.

gemaal zelf bestaat uit een horizontaal direct werkend stoomwerktuig, door een Lancashire ketel geschikt voor 5 atm. overdruk, en drijvende :entrifugaalpomp met een waaier van 2.00 M, middellijn. Het werktuig ›en vermogen van 32.4 tot 37.4 W. P. K. De zuiger heeft eene slaglengte 50 en eene middellijn van 0.48 M. De ketel heeft een verwarmd opperan ongeveer 56 M², eene lengte van 6.25 M. en eene middellijn van ; hij is voorzien van 2 binnenvuurgangen met eene middellijn ieder :4 M.

entrifugaalpomp heeft twee verticaal in den achterwaterloop afdalende zen, wijd ieder 0.46 M. en een ongeveer horizontaal loopende, in de *rijksche watering* uitloopende afvoerbuis wijd 0.68⁵ M.

kleinste, noordelijk deel des polders tegen de *Knipsloot* en den *Trekvliet* aat bekend onder den naam van *Hoog-Damhouder*; het heeft een hooger n het overige polderdeel en is, zooals straks zal worden medegedeeld, .tst drooggemaakt. Het is van het lagere deel afgescheiden door dammen, door den polder worden onderhouden. Een duiker in een dier dammen eenig in de keur geoorloofde gemeenschapsmiddel tusschen beide deelen. uit den *Trekvliet* kan in het *Hoog-Damhouder* water worden ingelaten en houten duiker liggende door het jaagpad en den ringdijk. Zoowel de luiker als de verbindingsduiker tusschen beide polderdeelen worden door older onderhouden en door het bestuur beheerd.

polderpeil is bepaald voor het gedeelte *Starrevaart-* en *Laag-Damhouder* over straks) op 4.60 M. ÷ A.P. en voor het gedeelte *Hoog-Damhouder* 10 M. ÷ A.P.

---

[1]) Not. V. V. v. *Rijnland*; 1882, blz. 28.

Hoofdwaterleidingen in den polder zijn de *Starrevaartsche tocht* loopende van af den ringdijk langs de *Starrevaart* noordoostwaarts door den geheelen polder, ongeveer in het midden der breedte tot aan den ringdijk langs de *Knipsloot*, en de van af dezen in het zuidelijk polderdeel zuidoostwaarts loopende *machinetocht*.

Deze *machinetocht* is eigendom des polders en wordt, evenals de *Starrevaartsche tocht* voor zijne rekening op diepte gehouden. Overigens is het onderhoud van alle kavel-, hein- of schei-, barm-, weer- en dwarsslooten en greppels ten laste van de aangrenzende eigenaars. Alle waterleidingen moeten voldoen aan in de keur voorgeschreven afmetingen.

Alle kavels staan haaks op den *Starrevaartschen tocht*.

Het polderbestuur bestaat thans uit een Dijkgraaf en twee Heemraden.

De omslag werd in de jaren 1898—1902 telkens geheven over 415.47.70 H.A. en bedroeg in de vier eerstgenoemde jaren *f* 12.— en in het laatstgenoemde jaar *f* 13.— per H.A.

Het bijzonder reglement kent vrijdom van omslagen toe aan: eigendommen van den polder; wateringen; openbare wegen en paden bij het kadaster bekend, en waterkeerende dijken en kaden.

Dit bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859, n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n°. 311). Eene wijziging, strekkende tot verhooging der jaarwedden van den secretaris en den penningmeester, werd nog vastgesteld bij besluit der Staten van 17 November 1896 n°. XXVI [2]), goedgekeurd bij K. B. van 10 December d.a.v. n°. 41 (B. P. B. n°. 1001).

De twee polders, waaruit de droogmakerij thans bestaat, moeten tusschen 1610 en 1626 zijn ontstaan. Op de kaart van BALTHASAR, toch, komen zij nog niet voor, doch wèl op eene op *Rijnland's* archief [3]) berustende kaart van eene in 1626 voorgenomen generale bepoldering van landen ten westen, zuiden en oosten van den bereids in 1614 drooggemaakten *Zoetermeerschen Meerpolder*. Het deel *Starrevaart* lag zuidelijk, het deel *Damhouder* noordelijk. De *Damhouderpolder* droeg echter den naam van *Duijvenvoorden's polder ofte Nieuwe polder* en de, toen nog open *Knipsloot* dien van *Corssen-vaert*.

In latere jaren waren de landen grootendeels tot plas verveend geraakt en kon aan droogmaking worden gedacht. De droogmaking van den geheelen, thans gecombineerden polder, had plaats in drie gedeelten. Het eerst kwam aan de beurt het deel *Starrevaart*. Tot het bedijken en droogmaken van dit deel verzochten Burgemeesters en Regeerders der stad *Leiden* den 22 October 1733 aan de Staten van Holland en Westfriesland octrooi [4]). Dit octrooi werd

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859; blz. 30, vgl.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1896; blz. 70.

[3]) Inventaris der Kaartboeken enz. Litt. M, n°. 14.

[4]) *Rijnland's* O. A. Loqt. 127, n°. 2614.

ɜnd den 3 Februari 1736 [1]. De onderneming, die reeds in hetzelfde ›id was, zou staan onder toezicht van Dijkgraaf en Hoogheemraden *ɩnd*, die dan ook den 21 Juli 1742 approbeerden een uit 22 artikelen eglement van beheering van den Drooggemaakten polder [2]. Volgens art. ; reglement moesten op kosten van den polder worden onderhouden: ; de molenboezems; de eindelingstocht achter den benedenmolen ɜn Middeltocht (thans *Starrevaartsche* tocht); de „Dijkagien rontom ', uitgezonderd de gaten door het vee gemaakt, die door de ingelanden ›esten worden gedicht, en eenige heinzels. Het bestuur was opge-n den Schout en drie Molenmeesters. De molens bestonden uit een drie windschepradmolens, staande achter elkander langs den noord-ɩ polderrand en uitslaande op den *Trekvliet.*

Mei 1758 verleenden de Staten van Holland en Westfriesland aan ɩ Ambachtsbewaarders van *Stompwijk* op hun verzoek octrooi [3]) edijken en droogmaken van het grootste gedeelte (d. i. het tegen-*Laag-Damhouder*) van den *Damhouderpolder* (de naam *Duijvenvoorden's e polder* was dus niet meer in zwang). Bij dit octrooi was gevoegd 9 artikelen bestaand reglement [4]), volgens hetwelk de droogmaking *Damhouderpolder* zou geschieden door het gemaal van den *Starre-ler*, waarna de twee polders zouden worden gecombineerd.

de droogmaking bleef aanvankelijk het deel, thans bekend als *Hoog-ɜr*. Dit deel werd van *Laag-Damhouder* afgescheiden door een bin-n langs het buitenwater beschermd door eene kade, een en ander ›orschriften in het reglement breedvoerig gegeven.

deel *Laag-Damhouder* werden aangesteld twee Poldermeesters die Schout en de drie Poldermeesters van *Starrevaart* de generale directie ecombineerde polders voerden.

ɜn halve eeuw later, eindelijk, werd ook het buitengedijkte of „heele" *Damhouder*, d.i. het tegenwoordige *Hoog-Damhouder,* ter grootte van ı 482 roeden (= ruim 31 H.A.) verveend en drooggemaakt. Om tot die en droogmaking te geraken werd den 10 October 1797 tusschen de ı dier buitengedijkte landen en Schout en Poldermeesters van den ɜakten polder een contract gesloten nopens het aanheelen van den buitendijk en het amoveeren van den binnendijk na de droogmaking. ɩct werd den 29 November 1797 door Dijkgraaf en Hoogheemraden van geapprobeerd, krachtens welke approbatie den 27 Januari 1798 een

Placcaatb. v. Holl. en Zeel. Deel VI, blz. 1520.

ɩnd's O. A. Loqt. 127 n°. 2606.

Placcaatb. v. Holl. en Zeel. Deel VIII, 1307.

ɜglement is niet in het Groot Placcaatboek afgedrukt, doch is te vinden in *Rijnland's* . 127, n°. 2606.

bedijkingsreglement werd gearresteerd [1]. Eene alteratie in dit reglement werd nog aangebracht den 22 Februari 1834, terwijl eindelijk den 6 April 1839 door Commissarissen-Hoogheemraden van *Rijnland* in het *Leidsche* kwartier toestemming werd verleend om den binnendijk tusschen *Hoog-* en *Laag-Damhouder* te slechten, waarna de thans bestaande waterstaatkundige toestand intrad. Als gezegd werd in 1882 nog het windgemaal aan den *Trekvliet* vervangen door een stoomgemaal aan de *Stompwijksche watering*.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE GECOMBINEERDE HUISZITTER- EN MEESLOUWERPOLDER.

Gemeente: *Stompwijk*.

Mei 1904.

T. K. 440, 441. W. K. 's Grav. 3.

Ten noordoosten van den *Gecombineerden Starrevaart- en Damhouderpolder*, hierboven beschreven, en daarvan afgescheiden door de thans afgedamde *Knipsloot*, lagen, begrepen tusschen den *Trekvliet* ten noordwesten, de *Weezen-* of *Weegsloot* ten noordoosten en de *Stompwijksche vaart* ten zuidoosten, in de eerste helft der 19[de] eeuw twee polders, onderling gescheiden door eene kade, welke evenwijdig liep met de *Knip-* en met de *Weezensloot*. Van deze twee polders was de *Campens-* of *Huiszitterspolder* de noordoostelijke en de *Kniplaens-* of *Meeslouwerpolder* de zuidwestelijke. Eerstgenoemde was groot ongeveer 127, laatstgenoemde ongeveer 77 H.A. Beiden hadden een eigen molen, door een voorboezem op den *Trekvliet* uitslaande. De bepoldering had plaats ingevolge vonnis van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* van 2 Juli 1627.

De landen binnen beide polders gelegen grootendeels uitgeveend zijnde, werd uit de gezamenlijke Ingelanden in 1832 eene Commissie benoemd, tot voorbereiding eener bedijking en droogmaking der gecombineerde gronden. Deze commissie verkreeg tot de bedijking en droogmaking concessie bij K. B. van 25 Mei 1847 n°. 115. Bij de concessie was een reglement gevoegd, dat echter, op verzoek der Commissie, werd gewijzigd en bij K. B. van 26 October 1850 n°. 28 werd vervangen door een ander. Dit laatste reglement bestond uit 21 artikelen.

De droogmaking had hierop plaats en werd in 1851 voltooid. Tengevolge van het bezwijken van een deel van den ringdijk liep de droogmakerij tweemaal kort na elkander, en wel den 17 September 1851 en den 12 December 1852 onder [2].

---

[1]) Vgl. *Rijnland's* O. A. Loqt. 127, n°. 2615.

[2]) Zie omtrent de door het Rijk, de Provincie en *Rijnland* verleende subsidiën tot leniging van de door die doorbraken ontstane schade de Not. der Prov. Staten; Herfstverg. 1851, blz. 83 en 225 en Zomerverg. 1853, blz. 88 en 103, zoomede *Rijnland's* N. A. Loqt. 109, n°. 51.

tijde van de voorgenomen bedijking liep de *Weezensloot*, die, als boezem-
thans slechts strekt van den *Trekvliet* tot de *Meerburgerwatering*,
twaarts nog door tot aan de *Stompwijksche Vaart*. Het gedeelte tusschen
rburgerwatering en de *Stompwijksche Vaart* werd echter, bij gelegenheid
droogmaking van de *Kleine Westeindsche Veen- en Droogmakerij* aan
ijden afgedamd en binnengedijkt en, als boezemwater, vervangen door
ns bestaande *Nieuwe Vaart* tusschen deze droogmakerij en den *Grooten*
ndschen polder. Voor die afdamming, waardoor de ringdijk van den
ter- en Meeslouwerpolder ter plaatse aan belangrijk minder zware
zou behoeven te voldoen, werd door dien polder eene vergoeding van
— aan de *Veen- en Droogmakerij* betaald en nam de polder tevens op
et onderhoud van de zuidwestelijke kade van den *Grooten Westeind-*
polder langs de noordoostzijde van de *Nieuwe Vaart*: deze kade is dan
g thans het eigendom van den *Huiszitter- en Meeslouwer polder*. Een
ler was geregeld in een den 19 Augustus 1852 tusschen de betrokken
n gesloten contract. Men raadplege voor meerdere bijzonderheden
chrijving van den *Polder de Kleine Westeindsche Veen- en Droogmakerij*
le die van den *Grooten Westeindschen polder*, beiden hierbeneden.
en zijne grenzen beslaat de polder thans eene oppervlakte van 208.90.21
Iiervan zijn echter 20.85.01 H.A. in het noordelijk polderdeel niet binnen
ogmakerij getrokken. Deze gronden, onverveend, vormen de z. g. heele of
den. Het bedijkingsreglement schrijft daaromtrent in hoofdzaak het
le voor:
Koelanden zullen door een binnendijk van de eigenlijke droogmakerij
den worden; zij zullen steeds met water op „Koelands waterpeil" of
de „Huiszittermolenpeil" gehouden worden (volgens de waterstaatskaart
peil 1.75 M. ÷ A.P.). Aan de buiten- (d. i. de Koelands-) zijde wordt
len binnendijk eene ringsloot gegraven. De Koelanden zullen op de
akerij afwateren door middel van een open duiker of „stortebedde",
n den dag 0.30 à 0.32 M., in den binnendijk te leggen, zoodanig dat
lerkant of de bodem gelegen is gelijk met het genoemde Koelandspeil.
terverversching zou een inlaatduiker geplaatst worden in de afdamming
n voormaligen voorboezem van den *Huiszitter-poldermolen*. Thans is die
echter gelegen aan de *Weezensloot*. Beide duikers zijn in onderhoud
n polder. De gronden in de heele landen gelegen betalen een vast
sch molengeld van *f* 3.50 per H.A. en zijn overigens van alle verdere
vrijgesteld; alleen zijn de eigenaars verplicht tot onderhoud der polder-
, ingevolge de keur. Indien de eigenaars van Koelanden, ingevolge daartoe
gen concessie, een deel dier landen mochten vervenen en droogmaken,
deel bij de overige droogmakerij worden ingelijfd en daartoe aan den
eene som in eens uitgekeerd worden van *f* 100.— per H.A. Na de
g worden die gronden dan behandeld op den voet der andere gronden

binnen de Droogmakerij. Concessie tot het op zoodanige wijze verveenen en droogmaken van 9.80.60 H.A. dier Koelanden werd bij K. B. van 8 April 1868 n°. 50 onder zekere voorwaarden verleend aan C. WOLFF te *Voorschoten*. Van die concessie werd slechts voor 1.50.60 H.A. gebruik gemaakt die in 1893 droog kwamen. Voor het overige werd bij K. B. van 19 Juni 1876 n°. 4 ontheffing der concessie verleend aan J. WOLFF, den zoon van C. WOLFF.

De buitenwaterkeering des polders wordt onderscheiden in eene *kade* langs de Koelanden (d. i. langs het noordelijk deel der poldergrens langs den *Trekvliet* en de *Weezensloot*) en in een *droogmakerijdijk* langs de geheele overige poldergrens. Langs den *Trekvliet* loopt *buiten* de polderwaterkeering en ook buiten de poldergrens het jaagpad. Het wordt van de waterkeering gescheiden door eene sloot, die, langs de Koelanden boezemsloot is.

De *droogmakerijdijk*, volgens het bedijkingsreglement *aangelegd* met eene kruinshoogte van 0.35 M. + A.P. en eene kruinsbreedte van 3.40 M., moet volgens datzelfde reglement *onderhouden* worden op eene kruinshoogte = A.P., eene kruinsbreedte van 2.00 M, eene binnenglooiing van 5 op 1 en eene buitenglooiing van 2 op 1. Dit onderhoud geschiedt, voor wat betreft de dwars- of hoefslageinden (d. i. langs den *Trekvliet* en de *Stompwijksche Vaart*) door de eigenaars en voor wat betreft de langseinden (d. i. langs de *Weezensloot* en de *Knipsloot*) voor rekening des polders. Deze bepalingen omtrent onderhoud en afmetingen zijn thans overgenomen in de polderkeur. Op den dijk langs de *Knipsloot* ligt de *Kniplaan* een verharde rijweg waarvan het onderhoud bij den polder berust, die echter de helft der kosten van de gemeente *Stompwijk* vergoed krijgt.

De *kade* langs de Koelanden moet onderhouden worden op eene kruinshoogte van minstens 0.10 M. ÷ A.P., eene kruinsbreedte van 1.00 M. en eene binnenglooiing van 3 op 1. Ook hier is het onderhoud der dwars- of hoefslageinden (d.i. langs den *Trekvliet*) ten laste der eigenaars en dat der langseinden (d.i. langs de *Weezensloot*) ten laste van den polder. Op dezelfde afmetingen als deze kade moeten ook onderhouden worden de kaden der droogmaking gelegen op huiserven langs de *Stompwijksche vaart*.

De keur schrijft nog voor dat de afdammingen van de *Weezen-* en van de *Knipsloot* door den polder onderhouden worden op de afmetingen als voor den droogmakerijdijk bepaald.

Mede ten laste van den polder is het onderhoud van den binnendijk, die de Koelanden van de droogmakerij scheidt. De keur schrijft hieromtrent niets voor, doch volgens het bedijkingsreglement moet die binnendijk onderhouden worden op eene kruinshoogte van minstens 0.40 M. ÷ A.P., eene kruinsbreedte van 2.50 M, eene binnenglooiing van 5 op 1 en eene buitenglooiing van 1 op 1 met een 0.75 M. breeden buitenberm ter hoogte van 0.80 M. ÷ A.P. (Koelands-maaiveld).

halve de genoemde waterkeeringen onderhoudt de polder ook nog eenige
ıels of draaihekken.

droogmakerij wordt bemalen door eene windvijzelmolen met ijzeren vijzel, ı en roeden, genaamd de *Meerburg*, staande aan den noordoostelijken ›rrand, ter plaatse waar de *Meerburgerwatering* noordoostwaarts uit de gebleven *Weezensloot* opschiet. De molen heeft eene vlucht van 28.60 M. ıijzel eene middellijn van 1.35 M, een spoed van 1.49 M. en eene ıg van 28°.

bemaling geschiedt tot een peil, dat in de keur is bepaald op 4.17 – A.P.

›t water wordt naar den molen gevoerd door een tocht die van de *Kniplaan* doostwaarts in rechte lijn op den molen aanloopt en dus den polder over eheele breedte doorsnijdt. Langs de zuidoostzijde van dien tocht loopt een ›rweg, genaamd de *Middenweg*. De schei- en heinslooten staan haaks op tocht en monden aan weerszijden daarin uit; die aan de zuidoostzijde en met duikers onder door den *Middenweg* gevoerd.

tocht en de *Middenweg* zijn eigendom des polders. De weg is bij hem, ıls de daarin gelegen duikers, ook in onderhoud. Het zoo noodig herten van den tocht geschiedt evenzeer voor polderrekening, doch het ›nhouden is, evenals het onderhoud der overige schei-, hein-, berm- en ooten, ten laste der aangelande eigenaars. Alle genoemde waterleidingen n voldoen aan in de keur voorgeschreven afmetingen.

le *Kniplaan* ligt, aan het zuidwestelijk uiteinde van den tocht, een duiker oor water uit de *Knipsloot* zoo noodig in den polder kan worden inge- Die duiker wordt door den polder onderhouden. Overigens kan ook door ıliere duikers water worden ingelaten, waaromtrent de keur de noodige :hriften geeft.

polderbestuur bestaat thans uit een Dijkgraaf en twee Heem-

gewone omslag in de droogmakerij, telkens geheven over 184.28.35 H.A. eg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 15.—, *f* 15.—, *f* 15.—, *f* 16.— en 50 per H.A.

jdom van omslagen is toegekend aan: eigendommen des polders, waten, openbare wegen en paden bij het kadaster bekend en waterkeerende ı en kaden.

t bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. . 317).

polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1896.

Not. Prov. Staten: Zomerverg. 1859, blz. 30, vgl.

DE POLDER DE KLEINE WESTEINDSCHE VEEN- EN DROOGMAKERIJ.

Gemeente: *Stompwijk.*

April 1904.

T.K. 441. W.K. 's Grav. 3.

Den 31 Juli 1852 sloten, na langdurige voorbereiding, een dertiental ingelanden van den toenmaligen *Westeindschen polder*, eigenaren van 78.12.75 H.A. grond, gelegen in het zuidwestelijk deel van dien polder. eene overeenkomst, waarbij zij verklaarden voornemens te zijn, hunne gronden te verveenen, en deswege eenige voorloopige bepalingen maakten. Deze overeenkomst was de kiem van het ontstaan van den in het hoofd dezes genoemden polder. De droog te maken gronden zouden van den *Westeindschen polder*, die — zooals bij de beschrijving van den volgenden polder blijken zal, — in 1641 ontstaan was door vereeniging van een achttal kleinere poldertjes, worden afgesneden door eene nieuw te graven vaart, die als boezemwater in de plaats zou treden van de af te dammen *Weezensloot* langs de zuidwestzijde der droogmakerij op de grens tusschen deze en den gecombineerden *Huiszitter- en Meeslouwerpolder*, hierboven beschreven.

Tot de vervening, bedijking en droogmaking der bedoelde gronden werd concessie verleend bij K.B. van 24 Januari 1853 n°. 46, bij welk besluit tevens gevoegd was een uit 29 artikelen bestaand Reglement van vervening. De concessie en het veenreglement werden op onderscheidene punten nog gewijzigd en aangevuld bij Koninklijke besluiten van 10 Januari 1857 n° 77, 25 Maart 1878 n°. 6, 10 December 1881 n°. 24 en 16 Juni 1882 n°. 8.

In art. 29 van het veenreglement was bepaald, dat een vanwege de Ingelanden te ontwerpen huishoudelijk polderreglement ter vaststelling, onder goedkeuring des Konings, zou worden aangeboden aan de Provinciale Staten. Dit polderreglement kwam spoedig daarop tot stand; het werd vastgesteld bij Statenbesluit van 11 November 1853 n°. I [1]), goedgekeurd bij K. B. van 24 November d.a.v. n°. 76 en afgekondigd in het Provinciaal Blad van 1853 n. 129. Het reglement, dat uit 45 artikelen bestond, werd echter niet lang daarna, onder het regime van het inmiddels tot stand gekomen Algemeen Polderreglement, vervangen door een uit slechts 8 artikelen bestaand bijzonder Reglement, dat werd vastgesteld bij Statenbesluit van 13 Juli 1858 n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 18 Augustus d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 158). Eene kleine wijziging, strekkende tot verlaging van de jaarwedden van den Secretaris en van den Penningmeester, mogelijk geworden doordat het droogmakingswerk

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1853, blz. 48 vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1858, blz. 42 vlg.

iddels geheel was voltooid en de omvang der werkzaamheden dier ambte-
n daarmede belangrijk was verminderd, werd nog vastgesteld bij Staten-
uit van 19 November 1895 n°. XXIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 11
mber d.a.v. n°. 16 (B. P. B. n°. 970).

voege als in de concessie, zooals die later nog is gewijzigd, werd voorge-
even, kwam de droogmakerij tot stand. Zij wordt thans begrensd: door
Meerburgerwatering aan de noordwestzijde, door de nieuw gegraven *Nieuwe
rt*, welke den polder afscheidt van het grootere, onverveende deel van den
teindschen polder — welk deel sedert, ter onderscheiding, den naam heeft
egen van *Grooten Westeindschen polder* — aan de noordoostzijde, door de
npwijksche vaart aan de zuidzijde, en door de, thans binnengedijkte
zensloot aan de zuidwestzijde. Deze *Weezensloot* ligt thans tusschen twee
n in, en wel die van de *Kleine Westeindsche droogmakerij* langs de noord-
- en die van den gecombineerden *Huiszitter- en Meeslouwerpolder* langs
uidwestzijde. Aan hare beide uiteinden, d.i. aan de *Meerburgerwatering* en
de *Stompwijksche vaart*, is zij afgedamd. Vóór de vervening was zij
emwater en moest de *Huiszitter- en Meeslouwerpolder*, die inmiddels evenzoo
drooggemaakt, aan de daarlangs loopende waterkeering zwaardere eischen
en en grootere zorg besteden dan na hare afdamming. In de overeenkomst
31 Juli 1852, hierboven reeds genoemd, was dan ook, op grond eener ver-
en overeenstemming, gestipuleerd, dat de *Huiszitter- en Meeslouwerpolder*
het Veenbestuur „voor de daarstelling van het nieuwe Kanaal, het effect
ende de Wezensloot gesloten blijft en alzoo vernietigd wordt" zou betalen
vergoeding in eens van *f* 2100.— en dat de polder tevens op zich zoude
en de kade langs de noordoostzijde van de nieuw te graven vaart, d.i dus
langs de tegenwoordige *Nieuwe Vaart* aan de zijde van den *Grooten West-
schen polder*, te onderhouden. Tengevolge dezer regeling is nog thans deze
eigendom van en in onderhoud bij den *Gecombineerden Huiszitter- en
slouwerpolder*. Deze aangelegenheid werd nader bevestigd in een contract,
19 Augustus 1852 tusschen de commissie tot droogmaking van de *Huis-
r- en Meeslouwerpolders* en het bestuur van den *Westeindschen polder*.
ten.

rder was in de overeenkomst van 31 Juli 1852 gestipuleerd — en die bepaling
overgenomen in art. 3 van het Veenreglement —, dat de Veen- en Droogma-
aan den afgesneden *Grooten Westeindschen polder*, als schadeloosstelling voor
niet meer heffen van molengelden, jaarlijks zou uitkeeren een bedrag
f 120.—, waartegen de Veen- en Droogmakerij van alle verdere „bijdragen
genaamd tot onderhoud van dat gedeelte des polders" (d. i. van den
ten Westeindschen polder) zou zijn ontslagen. Ook deze bijdrage wordt
thans steeds jaarlijks voldaan.

Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1895, blz. 101.

De geheele polder is thans groot 80.74.20 H.A. Gedurende het tijdperk der vervening, dat in art. 11 van het Veenreglement bepaald was op 30 jaren, geschiedde de polderbemaling door een windvijzelmolen van 16.27 M. vlucht, staande ongeveer op het midden van den noordoostelijken polderrand en uitslaande op de *Nieuwe Vaart* [1]).

Ingevolge art. 28 van dat veenreglement werd één jaar vóór het verstrijken van den dertigjarigen termijn voor natvening aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* ingezonden en door dezen bij besluit van 22 Maart 188[illegible] n°. 15 goedgekeurd een ontwerp van droogmaking en verkaveling. Naar dit ontwerp werd de droogmaking daarop uitgevoerd.

Van den waterkeerenden ringdijk worden de dijken langs de *Meerburgerwatering* en de *Stompwijksche vaart* door de eigenaars onderhouden op eene in de polderkeur voorgeschreven kruinsbreedte van 3.00 M. en kruinshoogte = A. P., terwijl de dijk langs de *Nieuwe vaart* en de kade langs de *Weezensloot* in onderhoud zijn bij den polder zelve; voor deze laatsten schrijft de keur geene afmetingen voor.

Volgens het verkavelingsplan moeten de dijken nà de droogmaking op de volgende maten worden onderhouden:

a. dijken langs de *Nieuwe vaart*, *Meerburgerwatering* en *Stompwijksche vaart:* kruinshoogte = A. P., kruinsbreedte 3.75 M., buitenglooiing 2 op 1; binnenglooiing 3 op 1.

b. kade langs de *Weezensloot:* kruinshoogte 1.35 M. ÷ A. P., kruinsbreedte 1.50 M. en wederzijdsche glooiingen van 2 op 1.

De aanleg der dijken had, op grond van de, later gewijzigde concessievoorwaarden voor wat betreft de boezemwaterkeerende dijken en op grond van een, door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* bij besluit van 11 December 1875 n°. 14 goedgekeurd, daarvan door het Veenbestuur opgemaakt ontwerp voor wat betreft de kade langs de *Weezensloot*, plaats op de navolgende afmetingen:

De boezemwaterkeerende dijken verkregen eene kruinsbreedte van 3.75 M., eene kruinshoogte van 0.60 M. + A. P. (plaatselijk, langs huiserven aan de *Stompwijksche vaart*, werd volstaan met eene hoogte = A. P., en langs het noordelijk deel der *Nieuwe vaart* met 0.20 M. + A. P.), eene buitenglooiing van 2 op 1, een buitenberm op de hoogte van 0.25 M. ÷ A. P. ter breedte van 1.00 M. (langs het noordelijk deel der *Nieuwe vaart* ter breedte van 3.00 M.) en eene binnenglooiing van 5 op 1 (langs het noordelijk deel der *Nieuwe vaart* van 6 op 1). Langs de *Nieuwe vaart* was bovendien ter hoogte van 1.00 M. ÷ A. P. een binnenberm gemaakt ter breedte van 2.50 à 6.00 M.

De kade langs de *Weezensloot* verkreeg eene kruinshoogte van 1.15 M.

---

[1]) Zie voor de afmetingen van dien molen GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II, blz. 290.

ι. P., eene kruinsbreedte van 1.50 M., eene buitenglooiing van 2 op 1 en : binnenglooiing van 3 op 1.

ɜ bemaling geschiedt door een centrifugaalgemaal, dat in 1882 gesticht l — tegelijkertijd werd de oude windvijzelmolen opgeruimd — staande en uitslaande op de *Nieuwe Vaart*, op ongeveer 500 M. benoordwesten *Stompwijksche Vaart*. De centrifugaalpomp heeft een waaiermiddellijn van M. en is voorzien van twee zuig- en van één afvoerbuis. De zuigbuizen n verticaal benedenwaarts in een gemetselden toog of achterwaterloop, gen onder het machinegebouw, en hebben eene middellijn van 0.40 M. hunne uitmonding en van 0.28 M. bij den pompwaaier. De afvoerbuis t eene lengte van ongeveer 20 M. en mondt, in horizontale richting uit en met een paar wachtdeuren voorzienen gemetselden stortput; zij heeft middellijn van 0.40⁵ M. bij den pompwaaier en van 0.60 M. aan haar nde, dat van eene zelfwerkende houten klep voorzien is.

ɜ toog heeft eene dagwijdte van 2.50 M. en een halfcirkelvormig gewelf, van de top ligt op 3.87⁵ M. ÷ A.P. De bodem ligt ter diepte van M. ÷ A.P.

ɔven den toog ligt de machinekamer met ketelhuis, lang en breed binnen-ιs resp. 9.40 en 6.70 M.

ɜ pomp wordt gedreven door een horizontaal stoomwerktuig met condensatie Meijersche expansie, van 16½ P.K. in nuttig effect, of in staat om 13.33 water per minuut 5.56 M. hoog op te voeren. Het wordt gevoed door een zontalen Cornwall-ketel, voorzien van één binnenvuurgang, waarin 4 Gal-ybuizen, en in staat met 5 atmospheer overdruk te werken. De hoofd-ɜtingen zijn:

lengte van den ketel	4.00 M.
middellijn van den ketel	1.80 „
middellijn van den vuurgang	0.90 „

ɜt polderpeil is in de keur bepaald op 4.50 M. ÷ A.P. Wanneer het r in den polder tot aan dat peil is gerezen, wordt het stoomgemaal in ing gebracht en gehouden tot dat het water weder is gedaald, in de nden Mei—September tot 0.10 M. en in de overige maanden tot 0.25 M. ɜr het peil. Zoodra de waterstand daarna nog 0.05 M. daalt, moet de ɜrstand door inlaten gebracht worden, des zomers op 0.05 en des winters).20 M. onder peil. Het bestuur is bevoegd om in tijden van buitengewone ιeid of droogte van deze bepalingen af te wijken.

ɜ strook langs de binnenzijde van den dijk langs de *Nieuwe Vaart*, van af stoomgemaal tot aan de *Meerburgerwatering*, ter breedte van 40 à 80 M., nimmer geveend worden en ligt dus hooger dan de overige droogmakerij-ιd; zij omvat de kadastrale perceelen gemeente *Stompwijk* sectie A nos. 566, 567, 568, 696, 697, 570, 571, 573, 574 en 575. Het stuk, kadastraal ımmerd n°. 572 mag door vervening één meter lager worden gemaakt,

dan de daarnaast gelegen perceelen nos. 567, 696 en 697. Omtrent den waterstand in de omringende slooten, die door in- en uitlaatduikers kan worden geregeld, bevat de polderkeur de noodige voorschriften.

De hoofdwaterleidingen in den polder worden gevormd door twee *dwarstochten*, onderling verbonden door een *langstocht*; de oostelijke dwarstocht of *voortocht* loopt recht op het stoomgemaal aan, de westelijke dwarstocht of *boventocht* loopt evenwijdig aan den oostelijken en is daarvan ongeveer 620 M. verwijderd.

Verder zijn aanwezig *scheidingsslooten* welke evenwijdig loopen aan den langstocht en òf onmiddellijk òf door duikers onder den na te noemen dwarsweg op de dwarstochten uitwateren.

Alle deze waterleidingen worden door de aangrenzende eigenaars op in de polderkeur voorgeschreven afmetingen onderhouden, ofschoon de dwarstochten en de langstocht eigendom zijn van den polder.

Eveneens eigendom van den polder, en ook, met de daarin gelegen bruggen en duikers, bij dezen in onderhoud zijn de twee polderwegen, als: de *dwarsweg* langs het geheele noordwestelijke boord van den *voortocht* en de daaruit zuidoostwaarts opschietende *langsweg*, die, door middel van eene valbrug over de *Stompwijksche vaart* toegang geeft tot den *Stompwijkschen weg*. Deze valbrug is particulier eigendom; de eigenaar heeft haar voor het verkeer naar den polder opengesteld, waartegen de polder de helft van het onderhoud op zich heeft genomen.

Behalve nog enkele andere in de polderkeur genoemde duikers onderhoudt en beheert de polder een tweetal duikers dienende zoowel om den waterstand in de *Weezensloot* te houden op een peil van 1.80 M. ÷ A. P. als om boezemwater in den polder in te laten. Een dier duikers is gelegen in den afsluitdam van de *Weezensloot* aan de *Stompwijksche vaart* en de andere in de polderkade langs de *Weezensloot*; deze laatste verbindt die sloot met den *voortocht*.

Het inlaten van water tot zuivering van stoepslooten is in de keur aan voorschriften gebonden.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De polderomslag, telkens geheven over 79.01.78 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 10.—, *f* 10.—, *f* 13.50, *f* 11.— en *f* 11.— per H.A.

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE GROOTE WESTEINDSCHE POLDER.

Gemeenten: *Zoeterwoude, Stompwijk.*

April 1904.

T. K. 422, 441. W. K. 's Grav. 3.

De *Groote Westeindsche polder* dankt zijn ontstaan aan een vonnis van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* van 16 November 1641 [1]), waarbij

[1]) *Rijnland's* O.A. Loqt. 91, no. 2094.

achttal, allen afzonderlijk bestaande en door *Rijnland's* boezemwater
ngde kleine poldertjes, die elk hunne eigen waterkeering en bemaling
len, werden samengevoegd binnen ééne omkading om door één molen te
len bemalen. De polder, aldus in het leven geroepen, werd begrensd
de *Meerburgerwatering* ten noordwesten, de *Lange Miening* en het
ertje van Zoeterwoude ten noordoosten, de *Korte Miening* en de *Stomp-
sche vaart* of *watering* ten zuidoosten en de *Weezensloot* ten zuidwesten.
was gelegen onder *Zoeterwoude* en *Stompwijk* en had den naam van
teindsche polder. Bij de vervening en daarop gevolgde droogmaking van
zuidwestelijk deel des polders in de jaren 1853—83 werd dit zuidwestelijke
onder den naam van de *Kleine Westeindsche Veen- en Droogmakerij*
ieven tot een afzonderlijken administratieven polder — die hierboven
hreven is — en van het overige deel losgemaakt en gescheiden door eene
w gegraven vaart tusschen de *Meerburgerwatering* en de *Stompwijksche
rt*, welke vaart, als boezemwater, in de plaats kwam van het deel der
zensloot, dat begrepen was tusschen die beide zelfde wateren en dat werd
damd. Van stonde aan verkreeg het noordoostelijke, verreweg grootere
des polders, ter onderscheiding van de Droogmakerij, den naam van
ooten Westeindschen polder.

eze *Groote Westeindsche polder* heeft thans een afzonderlijk bestaan en
aat eene oppervlakte van 489.05.89 H.A., waarvan 308.31.40 H.A. in de
eente *Zoeterwoude* en 181.74.49 H.A. in de gemeente *Stompwijk*. De grens-
tusschen beide gemeenten doorsnijdt den polder in rechte lijn van het
dwesten naar het zuidoosten, evenwijdig aan de *Nieuwe Vaart*.

e verhouding van den *Grooten Westeindschen polder* en de *Kleine West-
sche Veen- en Droogmakerij* onderling, werd geregeld bij art. 3 van het
het K. B. van 24 Januari 1853, houdende concessie tot droogmaking dezer
ste, behoorende reglement, waarbij is bepaald, dat de veen- en droog-
erij aan den *Grooten Westeindschen polder* jaarlijks moet uitkeeren eene
van *f* 120.—, waartegen de droogmakerij zou zijn ontslagen „van alle
agen hoegenaamd tot onderhoud" van den *Grooten* polder.

polder is rondom omsloten door eene eigen ringkade, die, volgens de
erkeur, in onderhoud is bij de eigenaren. De kade langs de *Nieuwe Vaart*
igendom van en in onderhoud bij den *Gecombineerden Huiszitter-
Meeslouwerpolder*. De aanleiding hiervan ligt in de overeenkomst van
uli 1852, waarbij de ingelanden van de tegenwoordige *Kleine Westeindsche
- en Droogmakerij* tot het gezamenlijk droogmaken hunner gronden besloten.
rt. 6 dier overeenkomst, werd, op grond eener na langdurig overleg
regen overeenstemming, dit onderhoud geregeld [1]).

olgens de polderkeur moeten de kaden eene kruinsbreedte hebben van

---

Zie verder de beschrijving van de *Kleine Westeindsche Veen- en Droogmakerij*, hierboven.

minstens 0.80 M., eene kruinshoogte van 0.09[5] M. ÷ A.P. en glooiingen van 2 op 1. Wij merken hier op, dat art. 4 van het veenreglement van de *Kleine Westeindsche Veen- en Droogmakerij* aan de kaden langs de nieuw gegraven *Nieuwe Vaart*, dus ook aan die langs de noordoostzijde dier vaart, zwaardere eischen stelt dan de tegenwoordige polderkeur, daar het voor die kaden voorschrijft eene kruinshoogte van 0.20 M. + A.P., eene kruinsbreedte van 1.25 M., eene buitenglooiing van 1 op 1 en eene binnenglooiing van 3 op 1, met een buitenberm van 1.00 M. breedte op de hoogte van 0.40 M. ÷ A.P.

De bemaling geschiedt door een windschepradmolen met ijzeren assen, roeden en scheprad, staande aan en uitslaande op de *Meerburgerwetering*, ongeveer in het midden van den noordwestelijken polderrand. De hoofdafmetingen zijn:

vlucht der wieken	27.50	M.
middellijn scheprad	6.00	„
breedte der schoepen	0.60	„
hartlijn wateras	0.50	„ + A. P.
bovenkant opleider	1.38	„ ÷ A. P.

De molenwerf is particulier eigendom; de polder heeft daarop echter recht van opstal.

Hij is, volgens art. 3 van *Rijnland's* verordening op het peilmalen, seinmolen voor het maalpeil en wel voor den *Bosch- en Gasthuispolder*, den *Rodenburger en Cronesteinschen polder*, den *Room- of Meerburgerpolder*, den *Kleinen Cronesteinschen of Knotterpolder*, den *Grooten Westeindschen polder*, den *Oostvlietpolder*, den *Hofpolder*, den *Zuidhoflandschen polder*, den *Binnenpolder (Voorschoten)*, den *Spekpolder*, den *Rietpolder*, den *Kleine Westeindsche Veen- en Droogmakerij-polder*, den *Starrenburgerpolder*, den *Gecombineerden Huiszitter- en Meeslouwerpolder*, den *Knippolder*, den *Oostboschpolder*, den *Gecombineerden Starrevaart- en Damhouderspolder*, den *Kleinen Starrevaartspolder* en den *Rietvinkpolder*.

Als seingever ontvangt de molenaar eene jaarlijksche bezoldiging uit *Rijnland's* kas van *f* 50.— [1]).

Het polderpeil is in de keur bepaald op 1.73 M. ÷ A.P.

In het noordoostelijk deel des polders, langs het z.g. *Watertje van Zoeterwoude*, ligt een deel van de bebouwde kom van het dorp van dienzelfden naam. Uit dit dorp loopt in ongeveer rechte, zuidwestelijke richting door den polder een weg, die, tot aan de grensscheiding tusschen de gemeente *Zoeterwoude* en *Stompwijk* bekend staat als de *Westeindsche* of *Gooweg* en bezuidwesten die grensscheiding, dus op grondgebied van *Stompwijk*, overgaat in een voetpad onder den naam van *Goopad*. Beiden, weg en pad, staan onder keur van den polder. De *weg* moet worden onderhouden met grint, puin of gebrande schelpen op eene kruinsbreedte van minstens 2.50 M. en het *pad* met gebrande

[1]) Zie M. v. T. Begrooting *Rijnland* ad volgn[r]. 126*c*.

lpen, puin of zand op eene kruinsbreedte van 0.60 M. Het *Goopad* is • den polder in onderhoud overgenomen bij besluit der stemgerechtigde ›landen van 24 October 1888 en de beide daarover gelegen bruggetjes bij uit van 24 Mei 1897. De *Gooweg* is met ingang van 1 Januari 1904, niet na eene lange lijdensgeschiedenis, bij besluit van stemgerechtigde Ingelen van 12 Augustus 1903 eveneens bij den polder in onderhoud gekomen; beide in dien weg gelegen bruggen waren reeds van oudsher bij hem in erhoud. Volgens vroegere polderkeuren rustte de onderhoudsplicht van den *weg*, die zeer oud is, en reeds op de kaart van BALTHASAR (1611—15) rkomt, op de aangelande eigenaars. In 1861 machtigden die aangelanden polderbestuur om den weg voor hunne rekening te maken en te onderden en de kosten daarvan jaarlijks bundersgewijze over de bij hen in ·uik zijnde bundertalen om te slaan. Nadat een denkbeeld, om den weg het pad geheel ten laste van den polder te doen nemen, geen verder ·lg had, werd in October 1874 door de stemgerechtigde Ingelanden een ger vastgesteld, die den onderhoudsplicht aanwees; het beheer bleef bestaan len voet als in 1861 bepaald. Eene in 1894 aangewende poging om den *veg* over te dragen aan de gemeente *Zoeterwoude* stuitte af op den onwil enkele der aangelanden om het eigendomsrecht van hun wegsvak aan gemeente af te staan. De toestand veranderde sindsdien niet tot 1897. 24 Mei van dat jaar namen de stemgerechtigde Ingelanden met 173 tegen stemmen het besluit, om den weg in onderhoud bij den polder over te ien. Dit besluit werd echter, op verzoek van eenige Ingelanden, bij breed otiveerd besluit van Gedeputeerde Staten van 5 October 1897 n°. 7 [1]) ıietigd, zoodat de zaak andermaal bleef zoo als zij was, totdat in Augustus ; andermaal het besluit genomen werd om den weg door den polder te overnemen. Tegen dit besluit is geen verzet meer aangeteekend.

› den *Gooweg* loopt, van uit de *Meerburgerwatering*, in eene richting dwest-zuidoost, de *Hofweg*, particulier eigendom. Deze *Hofweg* die zich, de overzijde der watering, nog uitstrekt tot aan den *Vliet* bij het *Leidsche uw*, en de grensscheiding uitmaakt tusschen de *Hof-* en *Oostvlietpolders*, vroeger in de *Meerburgerwatering* overbrugd door de *Hofwegsbrug*; deze ; werd echter in 1892 opgeruimd.

з hoofdwaterleidingen in den polder zijn: de beide slooten langs den *weg* en het *Goopad*; de daaruit evenwijdig aan en op korten afstand zuidtelijk van den *Hofweg* naar den molen opschietende molentocht; de evenig aan de *Nieuwe Vaart* loopende *Jan Dirksesloot*, die het zuidwestelijk des polders over de geheele breedte doorsnijdt, en eene in het noordelijk deel, uit de zuidwestelijke *Goowegsloot* naar de *Stompwijksche vaart*

———

Zie Prov. Verslag over 1897, blz. 94 en Prov. Blad, Beslissingen in geschillen van Bestuur, 5 van 1897.

voerende vaarsloot langs de zuidwestzijde van den *Stompwijkschen weg*, die het polderhoekje nabij het dorp *Zoeterwoude* doorsnijdt.

Deze waterleidingen en de verdere polderslooten worden op in de keur voorgeschreven afmetingen door de aangelande eigenaars onderhouden; alleen het schoonhouden van den molentocht is voor rekening van den polder.

Dáár, waar de vaarsloot langs den *Stompwijkschen weg* en de *Jan Dirksesloot* in de *Stompwijksche vaart* uitmonden onderhoudt de polder twee verlaten of schutsluizen; dat in de vaarsloot wordt in de wandeling genaamd het *Zoeterwoudsche* en dat in de *Jan Dirksesloot* het *Stompwijksche verlaat* (wel te onderscheiden van het *Stompijwksche verlaat* nabij den *Driemanspolder*, dat toegang geeft tot het Binnenwater van *Zoetermeer* en *Zegwaard*).

Het zijn beiden houten sluisjes van de volgende hoofdafmetingen [1]):

Verlaat.	Dagwijdte in M.	Schutlengte in M.	Bovenkant Slagdrempels in M. ÷ A. P.	Keerhoogte deuren in M. + A.P.
Zoeterwoudsche verlaat:	2.70	12.25	1.89 2.41	0.06 0.11
Stompwijksche verlaat:	2.65	12.75	2.38 2.43	0.06 0.13 ÷

Die beide sluizen werden gelegd naar aanleiding van het vonnis van Hoogheemraden van *Rijnland* van 16 November 1641, hierboven reeds genoemd, waarbij werd bepaald, dat de acht kleine tot één grooten polder te vereenigen poldertjes de bestaande vaartgemeenschap met het buitenwater zouden behouden. Op grond, dan ook, dat, tengevolge van die bepaling, de geheele poldergemeenschap, krachtens zijne inrichting, verplicht is, ten behoeve van eenige harer deelgenoten de beide verlaten te behouden, werd bij besluit van 6 Februari 1883 [2]) door Gedeputeerde Staten vernietigd een besluit van stemgerechtigde Ingelanden van den polder, om de beide sluisjes op te ruimen.

Verzoeken, na die vernietiging door het polderbestuur tot de Provinciale Staten gericht, om in het Bijzonder polderreglement eene bepaling op te nemen tot wijziging der waterschapsinrichting in dien zin dat de op den polder rustende verplichting tot het behouden der vaartgemeenschap, door middel der twee verlaten, tusschen het polder- en het boezemwater zou worden opgeheven, werden bij Statenbesluiten van 15 Juli 1884 n°. XX en van 21 Juli 1886 n°. IX [3]) afgewezen. Toch bleef de zaak nog niet rusten: noch op de begrooting voor 1886, noch op die voor 1887 werden door het polderbestuur gelden uitgetrokken voor het onderhoud en herstel van het *Stompwijksche* verlaat, dat

[1]) Alphabetische lijst van polders in *Rijnland*; blz. 35.

[2]) Zie Prov. Blad, Beslissingen in geschillen van Bestuur, n° 2 van 1883.

[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1884 en 1886, resp. blz. 65 en blz. 140.

iddels was afgedamd geworden; besluiten van Dijkgraaf en Hoogheemraden *Rijnland* om aan die begrootingen, zoomede aan de rekeningen derzelfde n hunne goedkeuring te onthouden werden door Gedeputeerden Staten andhaafd. Nadat een beroep. ingesteld tegen een besluit van dat college, rbij bevel werd gegeven het bedoelde verlaat te herstellen en daarna de mming op te ruimen, bij K. B. van 30 Juni 1889 niet-ontvankelijk werd claard, werd het verlaat eindelijk in 1889, niet dan na sommatie van eputeerde Staten, in behoorlijken staat gebracht.

eheel tot rust is de zaak echter eerst gekomen nadat bij K. B. van Augustus 1903 n°. 18 was gehandhaafd een besluit van Gedeputeerde Staten 1 December 1902 n°. 39 [1]) waarbij vernietigd werd een hernieuwd besluit stemgerechtigde Ingelanden d.d. 24 April 1902 tot sluiting voor den tijd één jaar, beginnende met 1 Mei 1902, van het *Zoeterwoudsche* verlaat einde te kunnen beoordeelen, of er aan dat verlaat wel behoefte bestaat, ntusschen staan beide verlaten onder keur des polders; zij worden gesloten ien en gesloten gehouden zoolang het polderwater 10 c.M. boven het derpeil is gestegen.

oowel door de verlaten als door het openzetten der wachtdeur van den len kan, zoo noodig, boezemwater in den polder worden ingelaten. Particue inlaatduikers ter verversching van stoepslooten moeten met een schuif top en een goedwerkend slot geloten zijn.

et polderbestuur bestaat uit een Dijkgraaf en vier Heemraden; twee der mraden moeten worden benoemd uit stemgerechtigde Ingelanden onder *terwoude*, en twee uit stemgerechtigde Ingelanden onder *Stompwijk*. Het uur zetelt te *Zoeterwoude*.

et aantal omslagplichtige H.A. en de omslag per H.A. bedroegen in de n 1898—1902 als volgt:

Jaar.	Aantal omslag-plichtige H.A.	Omslag per H.A.
1898	484.20.25	*f* 1.30
1899	484.20.27	„ 1.80
1900	484.05.33	„ 1.60
1901	484.05.33	„ 2.—
1902	484.05.33	„ 2.50

et bijzonder Polderreglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli n°. V [2]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. B. 309).

e polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

Zie Prov. Verslag over 1902, blz. 109 en Prov. Blad, Beslissingen in geschillen van ur, n°. 10 van 1902.

Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30, vlg.

DE RIETPOLDER.

Gemeente: *Stompwijk.*

Oct. 1904.

T. K. 422, 441. W. K. 's Grav. 3.

Deze polder wordt aan vier zijden ingesloten door boezemwater, als:

aan de *noordwestzijde* door de boezemsloot langs de zuidoostzijde van het provinciale jaagpad langs den *Trekvliet*;

aan de *zuidwestzijde* door de *Weegsloot*, scheidende van den *Gecombineerden Huiszitter- en Meeslouwerpolder*;

aan de *zuidoostzijde* door het zuidelijk uiteinde van de *Meerburgerwatering*, scheidende, voor het grootste deel, van de *Kleine Westeindsche Veen- en Droogmakerij* en voor een klein deel van den hierboven beschreven *Grooten Westeindschen polder*, en

aan de *noordoostzijde* door de *Bakkersloot* ook wel genaamd *Jan Bakkerssloot* scheidende van den hieronder te behandelen *Spekpolder*.

De polder beslaat eene oppervlakte van ongeveer 83 H.A.

De kaden rondom den polder moeten volgens de keur eene hoogte hebben van minstens 0.16 M. boven *Rijnland's* maalpeil, d.i. van minstens 0.11^5 M. ÷ A.P., en eene breedte, op maaiveldshoogte van minstens 2.00 en op de kruin van minstens 0.50 M. Zij zijn in onderhoud bij hunne respectieve eigenaren. Alleen de kade langs de *Bakkersloot* is in onderhoud bij den polder, krachtens overeenkomst den 22 November—1 December 1879 tusschen Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* en het polderbestuur gesloten. In die overeenkomst werd n.l. bepaald, dat de, tengevolge der van *Rijnland's* wege uitgevoerde verruiming der *Bakkersloot*, verplaatste polderkade langs deze tot en met 1902 nog door *Rijnland* en daarna door den polder zou worden onderhouden [1]).

De bemaling heeft plaats door een windschepradmolen met houten as en wieken staande aan den noordwestelijken polderrand en uitslaande op den *Trekvliet* door middel van eene jaagbrug in het jaagpad, in onderhoud bij de provincie *Zuid-Holland*. De molen heeft eene vlucht van 17.80 M., het scheprad eene middellijn van 4.70 M. en eene schoepbreedte van 0.32 M. De wateras ligt op 0.50 M. + A.P., de bovenkant van den opleider op 1.25 M. ÷ A.P. De molen staat kadastraal ten name van den polder; voor huur van de molenwerf wordt jaarlijks eene som van *f* 2.— in de polderrekening geleden.

Volgens opgaaf van het polderbestuur is het winterpeil 1.30 M. ÷ A.P.;

---

[1]) *Rijnland's* N. A Loqt. 109, n°. 127.

ıns de waterstaatskaart is de zomerstand 1.65 M. $\div$ A.P.; een polderpeil t in de keur niet genoemd.

molensloot, komende uit het zuidwesten en omstreeks in het midden des ›rs noordwestwaarts naar den molen ombuigende, is eigendom van den ›r doch wordt, evenals de overige scheislooten, door de aangelande aars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden.

ıterinlating heeft plaats van wege den polder, hetzij door openzetting ıolenwachtdeur, hetzij door een inlaatduiker. Voor het maken van nieuwe duikers of het gebruik maken van bestaande eischt de keur schriftelijke ımming van het Polderbestuur.

polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

omslag, telkens geheven over 82.81.85 H.A., bedroeg in de jaren 1898— resp. *f* 5.80, *f* 6.30, *f* 6.30, *f* 5.70 en *f* 9.— per H.A.

jdom van omslagen is toegekend aan de eigendommen des polders.

; bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 6 November n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 December d.a.v. n°. 62 (B. P. B. 38).

polderkeur werd laatstelijk in 1900 vastgesteld.

DE SPEKPOLDER.

Gemeente: *Stompwijk.*

Oct. 1904.

T. K. 422, 441. W. K. s'Grav. 3.

ɔk deze polder, die op de kaart van *Rijnland* van 1647 voor het eerst komt onder den naam van *Speckenpolder*, wordt aan alle zijden door :emwater omringd, als:

ın de *noordwestzijde* door de boezemsloot ten zuidoosten van het provinciale pad langs den *Trekvliet*;

ın de *zuidwestzijde* door de *Bakkersloot*, ook wel genaamd *Jan Bakkerssloot*, idende van den hierboven beschreven *Rietpolder*;

.n de *zuidoostzijde* door de *Meerburgerwatering*, scheidende van den *Grooten teindschen polder*, en

n de *noordoostzijde* door de *Vinkesloot*, tevens grensscheiding tusschen de eenten *Stompwijk* en *Zoeterwoude*, scheidende van den hieronder te behan- n *Hofpolder.*

ɜ polder beslaat eene oppervlakte van omstreeks 73 H.A.

ɜ kaden, volgens opgaaf van het polderbestuur bij den polder zelve in

---

Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1861; blz. 28, vlg.

onderhoud, hadden in Juli 1903 volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen eene kruinshoogte van 0.37 à 0.09 M. ÷ A.P. en eene kruinsbreedte van 0.15 à 0.95 M.

De bemaling geschiedt door een windschepradmolen met houten as en wieken staande in den polder en door een ongeveer 240 M. langen noordwestwaarts loopenden voorboezem uitslaande op den *Trekvliet*. De molen heeft een vlucht van 17.20 M. De middellijn van het scheprad bedraagt 4.20 M. en de breedte der schoepen 0.25 M. De wateras ligt op 0.32 M. + A.P. en de bovenkant van den opleider op 1.20 M. ÷ A.P. De molen staat kadastraal ten name van den polder; voor huur van de molenwerf wordt telkenjare een bedrag van *f* 2.50 in de polderrekening geleden.

De voorboezem is in het jaagpad overbrugd door eene provinciale jaagbrug.

De molenwatering voert van uit het zuidwesten en het noordoosten naar den molen en is, evenals de voorboezem, eigendom van en in onderhoud bij den polder. De overige polderslooten worden door hunne eigenaars onderhouden.

Het polderpeil is volgens verstrekte opgaaf 1.15 M. ÷ A.P.; de waterstaatskaart geeft een zomerstand aan 1.40 M. ÷ A.P. aan.

Waterinlating heeft plaats door openzetting der molenwachtdeur.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De omslag, telkens geheven over 72.55.33 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 8.32, *f* 4.74, *f* 6.05, *f* 4.76 en *f* 3.80 per H.A.

Vrijdom van omslagen is toegekend aan eigendommen van den polder.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 6 November 1861 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 December d. a. v. n°. 62 (B. P. B. n°. 499).

Er is geene polderkeur.

DE HOFPOLDER.

Gemeente: *Zoeterwoude.*

April 1904.

T. K. 422. W. K 's Grav. 3.

De *Hofpolder* wordt aan drie zijden omringd door boezemwater, en wel aan de noordwestzijde door den *Trekvliet* van den *Leidschendam* naar *Leiden*, aan de zuidwestzijde door de *Vinkesloot*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Zoeterwoude* en *Stompwijk*, hem afscheidende van den hierboven beschreven *Spekpolder*, en aan de zuidoostzijde door de *Meerburgerwatering*. Aan de noordoostzijde wordt de polder van den hieronder te behandelen

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1861, blz. 28, vlg.

tvlietpolder gescheiden door den *Hofweg*, een vroegere particuliere weg die, waterkeering, onder keur en schouw staat van den *Oostvlietpolder*.

e oppervlakte van den polder bedraagt ongeveer 130 H.A.

et jaagpad langs den *Trekvliet* ligt buiten de poldergrens; aan de binnene daarvan ligt eene sloot, die gemeen ligt met het boezemwater; binnen, . bezuidoosten langs die sloot loopt de eigenlijke polderkade.

e polderkaden moeten, volgens de keur, eene kruinshoogte hebben van 25 M. ÷ A.P., eene kruinsbreedte van 0.70 M. en glooiingen van 2 op 1. Die gs de *Vinkesloot* en ter wederzijden langs den na te noemen voorboezem van den len worden door den polder, alle overige door de eigenaars onderhouden.

e polder wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren scheprad, en roeden, staande ongeveer midden in den polder en door een langen rboezem uitslaande op den *Trekvliet*. De molen heeft eene vlucht van 75 M., het scheprad eene middellijn van 4.80 M.; de molenwerf is particulier endom, doch de polder heeft daarop recht van opstal.

Het polderpeil bedraagt, volgens de keur, 1.67 M. ÷ A.P.

De hoofdwaterleiding of Molenwatering doorsnijdt den polder van het zuidsten naar het noordoosten en strijkt langs den molen. Zij is, evenals de andere teringen en slooten in den polder, in onderhoud bij de aangelande eigenaars, zorg dragen, dat zij voldoen aan de in de keur voorgeschreven afmetingen. nlating van water geschiedt door, van wege of met goedkeuring van het lerbestuur door openzetting van de molenwachtdeur of wel van parlliere inlaatduikers die met een schuif of stop en met een goed werkend . gesloten moeten kunnen worden.

Met den aangrenzenden, hieronder te behandelen *Oostvlietpolder* bestaan tracten van 22 November 1889 en van 13 Mei 1899, waarbij overeengenen is elkander wederkeerig hulp te verleenen bij eventueele ongevallen een der twee molens. Aan den polder die hulp verleent wordt door den der die hulp ontvangt eene vergoeding uitgekeerd berekend tegen *f* 0.50 per voor den tijd dat de molen water uit den polder maalt, met dien vernde dat de betaling per uur geschiedt voor de helft van het aantal uren, ke de molen in het geheel gemalen heeft. Eventueele ongevallen aan den enden molen komen geheel voor rekening van den polder, wiens molen dit Verder is overeengekomen dat, wanneer de bemaling door den *Oostvlietter*molen geschiedt, in de dwarssloot vóór den duiker in den *Hofweg* een schut lam geplaatst zal worden, waarvan de bovenkant minstens gelijk staat met peil van den *Hofpolder*, en dat, bij stilstand van den molen, de duiker door molenaar van den *Oostvlietpolder* gesloten zal worden. De genoemde duiker in *Hofweg*, dienende tot watergemeenschap, alsmede nog een duiker in den *fpolder*, worden voor rekening van beide polders, ieder voor de helft, onderlden.

Het polderbestuur bestaat een Voorzitter en twee Leden.

De omslag, telkens geheven over 129.08.45 H.A., bedroeg in 1898 *f* 3.50 en in de jaren 1899—1902 telkens *f* 5.— per H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 n° V [1]), goedgekeurd bij K.B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n°. 326).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1899.

DE OOSTVLIETPOLDER.

Gemeente: *Zoeterwoude.*

April 1904.

T. K. 422. W. K. 's Grav. 3.

Deze polder grenst langs de zuidwestzijde aan den hierboven behandelden *Hofpolder*, alwaar de voormalige *Hofweg* de waterkeering uitmaakt. Aan de drie overige zijden wordt hij door boezemwater ingesloten, als: aan de noordwestzijde door den *Trekvliet* van af de *Delftsche schouw* bij den voormaligen *Hofweg* tot aan de *Lammebrug*; aan de noordoostzijde door de *Vrouwevaart* en aan de zuidoostzijde door de *Meerburgerwatering*. Langs de *Vrouwevaart* loopt de *Vrouwenweg* van *Leiden* naar *Zoeterwoude*; hij is over de *Meerburgerwatering*, aan den oosthoek des polders, overbrugd door de z.g. *Vrouwenbrug*. Ook langs den *Trekvliet* loopt een verharde grindweg, *Vlietweg* genaamd, die echter enkele perceelen aan zijne buitenzijde houdt. Voor zoover hij onmiddellijk langs den Trekvliet loopt vormt hij, evenals de *Vrouwenweg* de polderwaterkeering. Niet ver bezuidwesten de *Lammebrug* springt eene tusschen leikaden ingesloten vaarsloot vanuit den *Trekvliet* een eindje in den polder in; zij is in den *Vlietweg* overbrugd.

Binnen zijne grenzen is de polder groot ongeveer 145 H.A.

De polderwaterkeeringen worden door de eigenaars onderhouden; slechts de kaden langs den na te noemen voormolenboezem zijn in onderhoud bij den polder.

Volgens de keur moeten de kaden langs de *Meerburgerwatering* eene kruinsbreedte hebben van minstens 0.80 M., eene kruinshoogte van 0.18 M. boven het maalpeil of van 0.09⁵ M. ÷ A.P. en glooiingen van 2½ op 1. De overige kaden moeten eene breedte hebben van 0.70 M. op de kruin, eene hoogte van 0.15 M. boven het maalpeil of van 0.12⁵ M. ÷ A.P. en glooiingen van 2 op 1. De *Vrouwen-* en de *Vlietweg* moeten, als waterkeering, eene kruinshoogte hebben van 0.12⁵ M. ÷ A.P., terwijl de voormalige *Hofweg* of, zooals hij in de keur genoemd wordt, de *landscheiding* eene hoogte moet hebben van 0.60 M. boven het na te noemen zomerpeil des polders.

De bemaling heeft plaats door een windschepradmolen met ijzeren scheprad en bovenas, ééne ijzeren en éénе houten roede, staande in het polderlichaam en door een ongeveer 250 M. langen voorboezem uitslaande op den *Trekvliet*.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30, vlg.

oorboezem is eigendom van den polder en bij dezen in onderhoud; hij den *Vlietweg* overbrugd. De molenwerf is particulier eigendom, doch de r heeft daarop recht van opstal.

hoofdafmetingen van den molen zijn:

vlucht der wieken	21.40	M.
middellijn scheprad	5.25	„
breedte der schoepen	0.45	„
hartlijn wateras	0.33	„ + A. P.
bovenkant opleider	1.22	„ ÷ „ „

; zomerpeil van den polder is in de keur bepaald op 1.72 M. ÷ A.P. hoofdwaterleiding doorsnijdt, met vele bochten, den polder van het zuid-ı naar het noordoosten en strijkt langs den molen. Zij wordt, evenals ıdere polderslooten, op in de keur voorgeschreven afmetingen door de ande eigenaars onderhouden.

;erinlating geschiedt, zoo noodig, door of van wege of met goedkeuring ɜt polderbestuur door openzetting der wachtdeur van den molen of wel ɔarticuliere inlaatduikers. Deze laatsten moeten met eene schuif of stop t een goed werkend slot gesloten zijn.

den aangrenzenden *Hofpolder* bestaan contracten van 22 November 1889 ı 13 Mei 1899, waarbij overeengekomen is elkander, bij eventueele llen aan een der molens, hulp te verleenen. Men zie het daaromtrent ɜdeelde bij de beschrijving van den *Hofpolder*, hierboven.

polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

ɔmslag werd in de jaren 1898—1902 resp. geheven over 142.77.00, 97, 143.09.41, 143.09.41 en 143.09.41 H.A. en bedroeg in die jaren resp. *f* 3.—, *f* 3.—, *f* 5.— en *f* 3.— per H.A.

›older is zeer oud; op de kaart van BALTHASAR (1611—15) komt hij reeds ıder den naam van *Vlietpolder*; later wordt hij ook *Vlietspolder* genoemd·

bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d. a. v. n°. 51 (B. P. B. n°. 325). polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1896.

DE KLEINE CRONESTEINSCHE OF KNOTTERPOLDER.

Gemeente: *Zoeterwoude.*

Mei 1904.

T. K. 422. W. K. 's Grav. 3.

ɛe polder wordt begrensd:

ı de noordwestzijde door de *Roomburgerwatering*, van de *Lammebrug* tot

Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30 vlg.

aan de *Malle-* of *Mollesloot*, hem scheidende van den *Rodenburger en Cronesteinschen polder*;

aan de noordoostzijde door de bochtige *Malle-* of *Mollesloot*, hem scheidende van den *Room-* of *Meerburgerpolder*;

aan de zuidoostzijde door de *Meerburgerwatering*, van af de *Mallesloot* tot aan de *Vrouwenvaart*, hem scheidende van den *Grooten polder*, en

aan de zuidwestzijde door de *Vrouwenvaart*, hem scheidende van den hierboven behandelden *Oostvlietpolder*.

De polder is, krachtens consent van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* van 19 September 1626, ontstaan door combinatie en vereeniging van vier kleine poldertjes „gelegen achter den Huyse van *Cronensteijn* tusschen „de *Vrouwensloot* en *Meerburgerwateringe*, in den ambachte van *Zoeterwoude*, „bij name *Knotters* poldertgen, 't poldertgen van PANHUYS en cum socijs „'t *Wezen* poldertgen en 't *Hoy* poldertgen." Later werd de polder nog vergroot; zoo werden krachtens consent van 1 October 1658 drie morgen bij den polder ingenomen, terwijl bij consent van 19 September 1665 de inlijving volgde van de gronden rondom het aloude huis *Cronesteijn*, waaraan de polder zijn naam ontleent, liggende aan de *Roomburgerwatering*.

Thans beslaat de polder binnen zijne grenzen eene oppervlakte van 120.53.74 H.A.

De kaden rondom den polder zijn verhoefslaagd. Het eerste hoefslagboek werd geapprobeerd door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* den 3 October 1628. Latere hoefslagboeken werden vastgesteld den 12 September 1820 en den 15 November 1862. Laatstelijk werd het hoefslagboek opnieuw herzien en vastgesteld den 16 October 1890. Het wijst eene lengte kade aan van 5625 M. met welker onderhoud bezwaard zijn 119.59.44 H.A., verdeeld over 15 hoefslagen. Van de verhoefslaging is echter uitgezonderd een kadevak in onderhoud bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, als opvolgster van de spoorweg-maatschappij *Leiden—Woerden*. Bij den aanleg van deze spoorweglijn werd nl. het oostelijke hoekje van den polder doorsneden en de *Mallesloot* ter plaatse verlegd. Het vakje kade langs die verlegde *Mallesloot*, nu, is, krachtens verklaring van de spoorweg-maatschappij dd. 11 Juni 1878, geregistreerd te *'s-Gravenhage* denzelfden dag, voortdurend ten laste dier Maatschappij genomen.

Volgens de polderkeur moeten de kaden eene hoogte hebben van 0.11 M. ∸ A.P. eene kruinsbreedte van 0.80 M. en glooiingen van 2 op 1.

De bemaling geschiedt door een windschepradmolen met ijzeren scheprad, houten bovenas en houten roeden, staande in het zuidwestelijk deel des polders en door een ongeveer 280 M. langen voorboezem uitslaande op de *Vrouwenvaart*. De molen, *Knottermolen* genaamd, heeft eene vlucht van 18.20 M. De middellijn van het scheprad bedraagt 4.50 M., de breedte der schoepen 0.34 M. De hartlijn der wateras ligt op 0.20 M. + A.P., de bovenkant van den opleider op 1.37 M. ∸ A.P. De molenwerf is particulier eigendom; de polder heeft daar-

echter recht van opstal. Het onderhoud van den voorboezem is ten laste den polder.
et zomerpeil van den polder is 1.70 M. ÷ A.P. Volgens de keur is het uur echter bevoegd in tijden van droogte den stand van het water in den er boven dat peil te houden.
lating van water geschiedt zoo noodig òf van polderwege door openzetting de molenwachtdeur òf door middel van een particulieren inlaatduiker, ce de *Roomburgerwatering* verbindt met de grachten van *Cronestein*, en die 1824 gelegd is ter vervanging van een vroeger bestaan hebbend verlaatje. die grachten geven weder twee andere duikers toegang tot den eigenlijken er; de eene bij het kadastrale perceel gemeente *Zoeterwoude* sectie A n°. 2611 le andere tusschen de kadastrale perceelen sectie A n°s 4673 en 4677. De atduiker en de eerstgenoemde verbindingsduiker zijn, volgens de polderkeur, nderhoud bij den eigenaar der perceelen sectie A n°s 714, 715, 717 en 2075 en met 2079, zijnde de boomgaard van *Cronestein*. Laatstgenoemde veringsduiker, die, volgens de keur strekt „tot aanvoer van water naar den sloten noordwestelijken hoek des polders," is gelegd in 1894 en is in onderl bij den eigenaar of de eigenaars der „landen in dien hoek gelegen." Het uur is bevoegd, voor het gebruik der genoemde duikers regels te stellen. oofdwaterleiding is de *Knotter-* of *Molenwatering* die den polder van west oost in kronkelenden loop doorsnijdt en enkele zijtakjes heeft. Het onderl dezer waterleiding is, evenals dat der overige schei- en gewone slooten, laste der aangrenzende eigenaars, ieder voor de helft. De afmetingen zijn le keur voorgeschreven.
et polderbestuur bestaat uit een Schout en twee Molenmeesters.
e polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3.—, *f* 3.50, *f* 3.50, – en *f* 3.20 per H.A. en werd telkens geheven over 120.23.64 H.A.
et bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 V. [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n°. 327). e polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1902.

DE ROOM- OF MEERBURGERPOLDER.

Gemeente: *Zoeterwoude.*

NOV. 1904.

T. K. 422. W. K. 's Grav. 3.

en noordoosten van den hierboven behandelden *Kleinen Cronesteinschen-Knotterpolder*, en daarvan afgescheiden door de bochtige *Malle-* of *Molle-* ligt de *Room-* of *Meerburgerpolder*, die overigens begrensd wordt:

1) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30, vlg.

aan de *zuidoostzijde* door de *Meerburgerwatering*, scheidende van den *Grooten polder*;

aan de *noordoostzijde* door den *Hoogen Rijndijk*, scheidende van eene strook oeverland langs den *Rijn*;

aan de *noordzijde* door hooge boezem-, doorgaans moesgronden tegenover *Leiderdorp*, en

aan de *noordwestzijde* door de *Roomburgerwatering*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Zoeterwoude* en *Leiden*, scheidende van den hieronder te beschrijven *Rodenburger- en Cronesteinschen polder*.

De administratieve poldergrens aan de noordzijde wordt grootendeels gevormd door de *Roomburger-* of *Besjeslaan*, die, hoezeer zelf juist buiten die grens gelegen en particulier eigendom zijnde, sedert onheuglijke jaren door en op kosten van den polder behard wordt; op den eigendom van den weg rust dan ook de erfdienstbaarheid van weg ten behoeve van de ingelanden des polders [1]. Ten *westen* van die *Besjeslaan* liggen enkele perceelen grond die, hoewel buiten de poldergrens gelegen, bij den polder toch in bemaling zijn opgenomen en daarop afwateren door middel van een grondduiker onder door eene boezemsloot die, ten oosten van de *Besjeslaan*, een eindweegs van uit de bermsloot langs den *Hoogen Rijndijk* in den polder inspringt. Het bemalen dier gronden is vermoedelijk een gevolg van eene vroegere overeenkomst, waarbij tevens schijnt bepaald te zijn, dat die landen daarvoor in de polderlasten zouden bijdragen. Verwikkelingen hierover ontstaan deden in 1876 het denkbeeld rijzen, genoemde gronden bij reglementswijziging alsnog binnen de poldergrens te brengen [2]; dit denkbeeld werd echter niet verwezenlijkt [3].

De geheele polder beslaat, met inbegrip van bovengenoemde perceelen bewesten de *Besjeslaan*, eene oppervlakte van omstreeks 100 H.A. Hij werd gesticht krachtens consent van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* van 15 Mei 1632, waarbij gevoegd was een uit 24 artikelen bestaand reglement [4].

De boezemwaterkeerende kaden worden, ingevolge de keur, door den polder onderhouden op eene kruinshoogte van 0.12^5 ÷ A.P., eene breedte op het maaiveld van 3.10 en op de kruin van 0.85 M. en glooiingen van 1¼ op 1.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen staande in het zuidelijk deel des polders aan de *Meerburgerwatering*, waarop hij uitslaat. De molen heeft een vlucht van 16.00 Meter, een schepradmiddellijn van 4.00 M. en eene schoepbreedte van 0.27 M. De molenwerf is particulier eigendom en wordt door den polder gehuurd.

Het zomerpeil is in de keur bepaald op 1.58 M. ÷ A.P.

---

[1] *Rijnland's* N. A. Loqt. 107, n°. 29.

[2] Vgl. Besluit Gedeputeerde Staten van 18 Juli 1876, n°. 33.

[3] *Rijnland's* N. A. Loqt. 107, n°. 114.

[4] *Rijnland's* O. A. Loqt. 90, n°. 2055. GEVERS VAN ENDEGEEST (Deel II, blz. 301), doet dit consent ten onrechte slaan op den *Rodenburger- en Cronesteinschen polder*.

Waterinlating geschiedt door een inlaatduiker aan de *Roomburgerwatering.* Voor het gebruik van particuliere inlaatduikers geeft de keur voorschriften; zij moeten tusschen 1 November en 1 April gesloten blijven.

Hoofdwaterleiding is de *Molenwetering*, die den polder van het zuidwesten naar het noordoosten doorsnijdt en een zuidoostwaarts loopenden zijtak heeft, die naar den molen voert. Zij wordt, evenals de overige polderslooten op in de keur voorgeschreven afmetingen door de aangelande eigenaars onderhouden.

Het zuidwestelijk polderdeel wordt, op korten afstand benoordoosten langs de *Mallesloot*, van het noordwesten naar het zuidoosten doorsneden door de spoorweglijn *Leiden—Woerden*; de noodige doorlaatmiddelen onderhouden de watergemeenschap.

Eene brug in de *Besjeslaan* is in onderhoud bij den polder.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De polderomslag, telkens geheven over 99.61.03 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 5.—, *f* 4.—, *f* 3.—, *f* 7,— en *f* 6.— per H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n°. 328). De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE RODENBURGER EN CRONESTEINSCHE POLDER.

Gemeenten: *Leiden* [2]), *Zoeterwoude* [2]).

Oct. 1904.

T. K. 422. W. K. 's Grav. 1, 's Grav. 3.

Deze polder is de laatste van de zesde poldergroep. Hij wordt begrensd:

aan de *zuidoostzijde* door de *Roomburgerwatering* (met uitsluiting van eene kleine partij boezemland) van af de *Lammebrug* tot aan den *Hoogen Rijndijk*;

aan de *westzijde* door den *Zoeterwoudschen weg*, scheidende van eene strook boezemland ten oosten van den *Trekvliet;*

aan de *noordzijde* door moes- en bouwgronden ten zuiden van den *Zoeterwoudschen singel* te *Leiden*, en

aan de *noordoostzijde* door den *Hoogen Rijndijk*.

Door de *Philosofen-* of *Stadsmolensloot*, eene boezemsloot welke de *Zoeterwoudsche Singelgracht* te *Leiden* verbindt met de *Roomburgerwatering*, wordt de polder in twee deelen gesneden. Het noordoostelijke deel is de *Rodenburgerpolder*, vroeger [3]) ook genaamd de *Roomburgerpolder* (niet te verwarren

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30, vlg.

[2]) Het reglement vermeldt slechts de gemeente *Zoeterwoude*. Intusschen is het grootste deel des polders ingevolge de wet van 13 Juli 1896 (Stbl. n°. 107) overgegaan naar de gemeente *Leiden*.

[3]) Zie b.v. de kaart van KROS van 1855.

met den tegenwoordigen *Room- of Meerburgerpolder*); het zuidelijke deel is de *Cronesteinsche polder* (niet te verwarren met den *Kleinen Cronesteinschen of Knotterpolder*). Beide deelen zijn met een bij den polder in onderhoud zijnden houten grondduiker onder door de *Stadsmolensloot* verbonden. Het deel *Cronestein* wordt van noordwest naar zuidoost doorsneden door den spoorweg *Leiden—Woerden*, die tevens de grensscheiding vormt tusschen de gemeenten *Leiden* ten noordoosten en *Zoeterwoude* ten zuidwesten.

Het deel *Rodenburgerpolder*, geheel in de gemeente *Leiden* gelegen, beslaat eene oppervlakte van 63.21.77 H.A. en het deel *Cronesteinsche polder* eene oppervlakte van 84.40.86 H.A., waarvan 44.41.26 H.A. onder *Leiden* en 39.99.60 H.A. onder *Zoeterwoude*. In het geheel is de polder dus groot 147.62.63 H.A., waarvan 107.63.03 H.A. onder *Leiden* en 39.99.60 H.A. onder *Zoeterwoude*.

De boezemwaterkeerende kaden moeten volgens de polderkeur door de eigenaars onderhouden worden op eene kruinshoogte van minsten 0.12[5] ÷ A.P. bij eene kruinsbreedte van minstens 0.80 M. en glooiingen van 2 op 1.

De bemaling heeft plaats door een windschepradmolen met ijzeren assen, roeden en scheprad, staande in het zuidelijk hoekje van het deel *Rodenburgerpolder* en uitslaande op de *Roomburgerwatering*. De molen heeft eene vlucht van 18.20 M., het scheprad eene middellijn van 3.75 M. en eene schoepbreedte van 0.38 M.; de hartlijn der wateras ligt op 0.15 M. + A.P. en de bovenkant van den opleider op 1.06 M. ÷ A.P.

Het polderpeil is in de keur bepaald als gelegen zijnde op 1.52 M. ÷ A.P. Volgens van *Rijnland's* wege verrichte opneming ligt dit peil echter op 1.15 M. ÷ A.P.

Waterinlating geschiedt, zoo noodig, door of van wege het Bestuur hetzij door openzetting der molenwachtdeur, hetzij door een bij den polder in onderhoud zijnden inlaatduiker aan de *Rodenburgerlaan*.

Deze particuliere laan doorsnijdt den polder van af den spoorweg eerst noordoostwaarts, loopt een klein eind langs de *Roomburgerwatering* en buigt zich dan noordwest- en noordwaarts naar den Hoogen *Rijndijk* om. Drie duikers onder door de laan onderhouden de watergemeenschap, waarvan een in het deel *Cronestein*, tusschen den spoorweg en de *Stadsmolensloot*, en twee in het deel *Rodenburg*; van deze twee is de zuidelijkste, gelegen in het noordwestelijk uiteinde van de molenwetering, in onderhoud bij den polder.

Deze molenwetering verbindt de tochten aan weerszijden van de *Rodenburgerlaan*, evenwijdig met de *Stadsmolensloot*, met den molen. Zij is eigendom van den polder en wordt door dezen, evenals de tochten langs gezegde laan, schoon- en op wijdte gehouden. Het op diepte houden van de molenwetering en van de tochten langs de *Rodenburgerlaan* is, evenals het geheele onderhoud der overige polderslooten, ten laste van de aangrenzende eigenaren. Alle genoemde wateren moeten vol'oen aan de in de keur voorgeschreven afmetingen.

In den spoorweg *Leiden—Woerden* ligt eene doorlaatbrug.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden. Het zetelt te *Leiden.*

De polderomslag werd in de jaren 1898—1902 geheven resp. over 147.52.26, 147.52.16, 147.52.51, 147.52.16 en 147.52.16 H.A. en bedroeg in die jaren resp. *f* 3.—, *f* 2.30, *f* 2.60, *f* 4.— en *f* 3.— per H.A.

Het bijzonder reglement voor den polder werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Aug. d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n°. 323). Een vroeger reglement was vastgesteld geworden den 9 Juli 1819; het lichaam heette destijds nog: *de Kronesteinsche en Roomburger-polders* [2]).

Nadat door het Bestuur met het gemeentebestuur van *Leiden* eene overeenkomst was aangegaan, strekkende om een gedeelte van het z.g. *Raamland* of *Raamveld*, ter grootte van bijna 3 H.A., gelegen buiten de voormalige *Hoogewoerdsche poort*, in den polder te doen uitwateren, werden die gronden bij reglementswijziging, vastgesteld bij Statenbesluit van 13 November 1880 n°. III [3]), goedgekeurd bij K. B. van 12 December d.a.v. n°. 19 (B. P. B. n°. 811) binnen de poldergrens ingelijfd.

Door het veelvuldige bouwen van woningen in den polder, vooral langs den *Hoogen Rijndijk*, waren allengs een groot aantal kleine perceelen met een bijna even groot aantal ingelanden, die ieder slechts enkele centen in de polderlasten bijdragen, ontstaan. Ten gerieve der eigenaren van die kleine perceelen en ter vereenvoudiging in de polderadministratie werd door het Bestuur de wenschelijkheid betoogd, dat aan het Reglement eene bepaling zou worden toegevoegd, waarbij aan de bedoelde eigenaren de gelegenheid wordt gegeven, door afkoop vrijdom van polderomslagen voor de onderhavige perceeltjes te verkrijgen. Tegen het beginsel, in eene zoodanige regeling neergelegd, hadden de Staten echter overwegend bezwaar [4]), zoodat van eene reglementswijziging, waarin aan het verzoek van het polderbestuur zou worden voldaan, niets kwam.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1898 en werd in 1903 nog met eene politie-bepaling aangevuld.

---

1) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 30, vlg.

2) *Rijnland's* N. A. Loq^t. 107, n°. 9.

3) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1880, blz. 72.

4) Zie besluiten der Staten van 18 Juli 1899 n°. VIII (Not. Zomerverg. blz. 55) en van 17 Juli 1900 n°. XXIX (Not. Zomerverg. blz. 103).

Groep VII. *De polders malende op den Westvlietboezem; dat is bewesten den Trekvliet (XXII).*

DE BOSCH- EN GASTHUISPOLDER.

Gemeeenten: *Zoeterwoude, Leiden* [1]).

Febr. 1904.

T. K. 422. W. K. 's Grav. 1, 's Grav. 3.

Van de groep polders malende op den *Westvlietboezem* is de *Bosch- en Gasthuispolder* de meest noordoostelijke. Hij wordt in hoofdzaak ingesloten door den *Hoogen Rijndijk* ten noordwesten, de *Nieuwe Vaart* en den *Trekvliet* van *Leiden* naar *Delft* ten oosten, dienzelfden *Trekvliet* ten zuidoosten en den *Korten* of *Waddingervliet* en den straatweg van *Voorschoten* naar *de Vink* ten westen. Ten noorden en ten oosten liggen echter belangrijke partijen in den polder sterk inspringende boezemlanden buiten de poldergrens, waardoor die grens moeilijk te omschrijven valt. In het bijzonder Reglement is zij dan ook zeer vaag en onbestemd aangeduid. De officieele grenskaart, daarentegen, is zeer duidelijk en wordt daardoor vrijwel de eenige bron, waaruit de poldergrens met nauwkeurigheid kan worden nagegaan. Binnen de poldergrens liggen enkele boezemwateren, die den polder in eenige afzonderlijke stukken verdeelen, als:

1°. de *Korte* of *Waddingervliet*, die eerst langs het zuidelijk deel van den westelijken polderrand loopt, doch ongeveer op het midden van dien rand, na eerst den straatweg van *Voorschoten* naar *de Vink* tot op zeer korten afstand genaderd te zijn, daarvan weder afbuigt en van het hoofdlichaam des polders een langwerpig driehoekig stuk afsnijdt begrepen tusschen dien straatweg, den *Korten Vliet* zelve en den *Hoogen Rijndijk*; de watergemeenschap wordt onderhouden door een grondduiker onder door den *Korten Vliet*, in onderhoud bij den polder [2]);

2°. de *Boschhuizerwatering*, ook wel genaamd de *Steen-* of *Stinksloot*, die uit den *Korten Vliet* oostwaarts opschiet en van den polder eene kleine oppervlakte poldergrond afsnijdt, wiens eigenaar een grondduiker onder door de watering tot watergemeenschap met het polderwater onderhoudt;

3°. eene boezemsloot die, uit den *Trekvliet* komende, nabij den spoorweg

[1]) Bij de wet van 13 Juli 1896 (Staatsblad n°. 107) is een stukje in den oostelijken hoek des polders van *Zoeterwoude* afgenomen en bij *Leiden* ingelijfd; vandaar dat het bijzonber Reglement nog slechts de gemeente *Zoeterwoude* vermeldt.

[2]) Deze grondduiker werd in 1866, bij gelegenheid van de verruiming van den *Korten Vliet* door *Rijnland*, vernieuwd; *Rijnland* betaalde hiervan de helft. (GEVERS VAN ENDEGEEST; deel II, blz. 303).

Leiden-Woerden, die over kleine lengte binnen de poldergrens ligt, eene kleine partij polderland, thans gelegen onder de gemeente *Leiden*, aan de oostzijde des polders geheel omsluit; ook hier wordt de watergemeenschap onderhouden door een grondduiker, in onderhoud bij den eigenaar van het afgesneden land, onmiddellijk bezijden de spoorbaan. Volgens eene op de in *Rijnlands* archief aanwezige officieele grenskaart gestelde aanteekening, is die grondduiker in 1892 vernieuwd ter wijdte van 0.56 en ter hoogte van 0.41 M, met het bovenvlak op 1.46 M. $\div$ A.P. Bedoelde partij afgesneden polderland staat ook met het naastgelegen boezemland in verbinding en wel door een grondduikertje volgens eene aanteekening op dezelfde kaart wijd 0.50 en hoog 0.35 M. onder door de omringende boezemsloot, aan de westzijde;

4°. een uit den *Korten Vliet* oostwaarts opschietende, in den *Boschhuizerpolder* inspringende boezemsloot; deze vormde vroeger den molenboezem van dien polder (zie hierover later nader);

5°. eindelijk de *Fortuin-* of *Gasthuissloot*. Deze doorsnijdt den geheelen polder van het westen naar het oosten en verbindt den *Korten-* of *Waddingervliet* met den *Trekvliet*. Hij scheidt het noordelijke deel of den eigenlijken *Boschhuizerpolder* van het zuidelijke deel of den eigenlijken *Gasthuizerpolder*

De *Boschhuizer-* en de *Gasthuizerpolder* waren vroeger twee afzonderlijke polders. Laatstgenoemde is de oudste; hij komt op de kaart van BALTHASAR (1611—15) reeds voor, met een molen aan den zuidrand op den *Trekvliet*; die molen is later blijkbaar verplaatst; althans op de kaart van DOU (uitgave 1746) is hij aangeduid aan den noordrand, op de *Fortuinsloot*, toen nog *Wijde sloot* genaamd.

Van den *Boschhuizerpolder* zegt VAN DER AA [1]) dat de eigenaars der landerijen, die voorheen behoorden tot het adellijk huis BOSCHHUIZEN, omtrent 1664 oorbaar vonden, om deze gronden en die er naastgelegen waren in eenen polder te begrijpen, waarvoor zij met de regeering van *Leiden* eene overeenkomst sloten, om dien polder door den watermolen der stad te doen bemalen, terwijl zij van Hoogheemraden van *Rijnland* tot de inpoldering vergunning bekwamen. Het buitengoed *Boschhuizen* zelf lag echter buiten den polder.

Wat er van deze voorstelling waar is, hebben wij niet kunnen nagaan; het register op *Rijnland's* oud-archief geeft daaromtrent geene aanwijzing. Eene vergelijking van de kaart van BALTHASAR (1611—15) met die van DOU (uitgaven 1647, 1687 en 1746) leert, dat de polder en de *Boschhuizerwatering* n 1615 nog niet, doch in 1647 wel bestonden. Op de kaart van 1647 il. komt de polder voor onder den naam van *Gasthuyspolder* (ook de eigenijke Gasthuyspolder komt onder dien naam voor); de *Boschhuizerwatering* was egraven en droeg den naam van *Nieuwe Molensloot*; daarop stond een molen nder den naam van *Stads mole* (dit is dus vermoedelijk de molen der stad

[1]) Aardrijksk. Woordenboek. Deel II, blz. 621.

Leiden); de polder had echter zijn eigen molen, de *Gasthuys mole*, staande aan de hierboven sub 4° genoemde boezemsloot. Op de kaart van 1687 komt de Stads molen niet meer voor, wel echter een andere molen, ten westen daarvan aan dezelfde *Nieuwe molensloot*. Op de kaart van 1746, eindelijk, is de *Gasthuys mole* verdwenen, doch komt de *Stads mole* weer voor, evenals de genoemde andere molen aan de *Nieuwe molensloot* Voor het eerst draagt hier de polder den naam van „*Gasthuyspolder ofte Boshuyser.*"

Hoe het zij in 1800 brandde de molen van den *Boschhuizerpolder* af en sloten de ingelanden van dezen en van den *Gasthuispolder* den 20 September 1802 een contract, waarbij de beide polders vereenigd werden tot één gecombineerden *Bosch- en Gasthuispolder* onder bepaling dat:

1°. de bemaling zou geschieden door één nieuwen steenen molen, geplaatst in den *Boschhuizerpolder* aan de *Fortuinsloot*;

2°. de molen van den *Gasthuispolder* zou worden geamoveerd;

3°. de watergemeenschap tusschen beide deelen zou plaats hebben door een, bereids na den molenbrand gelegden grondduiker in de *Fortuinsloot*;

4°. de omslagen voortaan gelijkelijk morgen-morgensgelijk zouden worden gedragen;

5°. het bestuur en beheer over den polder zou plaats hebben door den Schout, als van ouds, en vier Molenmeesters, twee uit elk deel, volgens een bij het contract gevoegd Reglement van 15 artikelen.

Dit contract en het daarbij gevoegde reglement werden door Hoogheemraden van *Rijnland* goedgekeurd den 24 Maart 1807 [1]).

Later schijnt in de samenstelling van het bestuur nog verandering te zijn gekomen; althans bij de invoering van het tegenwoordige bijzondere reglement in 1859 (waarover later) bestond dat bestuur uit een Hoofd en drie Molenmeesters [2]).

De gecombineerde polder bestaat nog thans op vrijwel denzelfden voet als in 1807 werd vastgesteld. De geheele oppervlakte bedraagt ruim 212 H.A.

De kaden worden door de eigenaars onderhouden op de volgende, in de keur bepaalde minimum-afmetingen: kruinshoogte 0.16 M. boven maalpeil of 0.11^5 M. ∸ A.P.; kruinsbreedte 0.75 M.; breedte op het maaiveld 3.00 M.

Langs de oost- en zuidoostzijde van den voormaligen *Gasthuispolder* wordt de polderkade voor het grootste gedeelte gevormd door het, bij de provincie Zuid-Holland in onderhoud behoorende jaagpad langs den *Trekvliet*. Dit jaagpad is weder voor een goed doel, voornamelijk van de *Fortuinsloot* tot den hoek bij de *Lamme Brug*, in 1890—91, bij gelegenheid van de vaartverbetering *Rijn—Schie* (bestek n°. 5) geheel vernieuwd met eene kruinsbreedte van 4.00 M., eene kruinshoogte van 0.50 M. + A.P., eene buitenglooiing tot A.P. van 2½ op 1, van daar tot 0.60 M. ∸ A.P. van 1½ op 1 en van daar tot den bodem van

[1]) *Rijnlands* N, A. Lognet 107, n°. 9.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, bijlage 18, blz. 2.

len *Vliet* van 2 op 1; op 0.60 M. ÷ A.P. is een berm gemaakt, breed 0.90 M.; de binnenglooiing verkreeg eene helling 1½ op 1. Het buitenbeloop is verdedigd door steenglooiing tegen eene voetschoeiing.

De bemaling van den gecombineerden polder geschiedt door een windscheppradmolen staande op het midden van den zuidelijken rand van den vroegeren *Boschhuizerpolder* en uitslaande op de *Fortuinsloot* ter plaatse waar hij, ingevolge bovenbehandeld contract, omstreeks 1807 gebouwd werd. De molenwerf is particulier eigendom; de polder heeft haar in erfpacht voor *f* 9.45 's jaars. De molen heeft ijzeren assen en houten wieken; de hoofdafmetingen zijn:

vlucht der wieken.	20.10	M.
middellijn scheprad	4.22	„
breedte der schoepen	0.36	„
hart wateras.	0.39	„ + A.P.
bovenkant opleider	0.96	„ ÷ „ „

Het zomerpeil van den polder is in de keur bepaald op 1.37 M. ÷ A.P.; het winterpeil is, volgens verstrekte opgaaf van het polderbestuur 1.29 M. ÷ A.P.

De hoofdmolentocht doorsnijdt den geheelen polder van het noorden naar het zuiden en wordt onder door de *Fortuinsloot* heengevoerd met den grondduiker, die, na den brand van den *Boschhuizermolen* in 1800, nabij den tegenwoordigen poldermolen daarin gelegd is. Deze grondduiker is, evenals een kwakel bij denzelfden molen over dezelfde sloot, in onderhoud bij den polder.

De molentocht en de scheislooten in den polder worden door de aangelanden op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden.

Behalve door het openzetten der wachtdeur vóór het scheprad, kan waterinlating plaats hebben door twee bij den polder in onderhoud zijnde inlaatduikers; daarvan staat één aan den *Korten Vliet* in den voormaligen *Gasthuispolder* en één aan den voormaligen thans als boezemsloot van uit dien vliet inspringenden molenboezem van den vroegeren *Boschhuizerpolder*.

Het bestuur bestaat thans uit een Voorzitter en twee Leden; het zetelt te *Zoeterwoude*.

Het aantal belastbare H.A. bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. 212.47.35, 212.47.35, 212.47.35, 212.52.15 en 212.52.15 en de omslag per H.A. resp. *f* 2.80, *f* 2.10, *f* 3.30, *f* 3.30 en *f* 3.20.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 7 Juli 1859 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 5 Augustus d.a.v. n°. 51 (B. P. B. n°. 316).

De polderkeur werd laaatstelijk vastgesteld in 1900.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1859, blz. 80 vlg.

DE NOORD-HOFLANDSCHE POLDER.

Gemeenten: *Voorschoten, Zoeterwoude* [1]).

Sept. 1904.

T. K. 421, 422. W. K. 's-Grav. 1, 's Grav. 3.

De *Noord-Hoflandsche polder* ligt ten westen tegen den hierboven beschreven *Bosch- en Gasthuispolder* aan en wordt in hoofdzaak begrensd:

ten noorden, over korten afstand, nabij de *Vink*, door den *Hoogen Rijndijk*;

ten oosten eerst door de *Voorwatering*, daarna door den straatweg van *Voorschoten* naar de *Vink* en eindelijk door den *Korten* of *Waddingervliet* tot nabij den *Trekvliet*;

ten zuiden eerst door eene boezemsloot ten noorden van den *Hofweg*, zijnde de noordelijke grens van den *Zuid-Hoflandschen polder*, daarna door hooge boezemgronden ten noorden van *Voorschoten* tot nabij het huis *Adegeest*, vervolgens door eene boezemsloot welke van den *Oranjepolder* scheidt, daarna een eindweegs noordelijk door de *Voorwatering* en eindelijk weder westelijk door de *Klopperskade*, scheidende van den *Papenwegschen polder*, en

ten westen door de *Dobbewatering*, welke den polder scheidt van den *Papenwegschen* en van den *Stevenshofjespolder*, tot aan den *Hoogen Rijndijk*.

Binnen zijne grenzen, omtrent welker omschrijving dezelfde opmerking geldt als bij den *Bosch- en Gasthuispolder*, hierboven gemaakt, beslaat de polder eene oppervlakte, volgens opgaaf, van 201.42.84 H.A. Slechts eene kleine strook langs de oostelijke grens, ten westen van den straatweg van *Voorschoten* naar de *Vink* ligt in de gemeente *Zoeterwoude*.

De *Voorwatering* doorsnijdt den polder van het zuidwesten naar het noordoosten en scheidt hem in een noordwestelijk en een zuidoostelijk deel. Het zuidoostelijk deel wordt op zijne beurt door eene uit de *Voorwatering* zuidoostwaarts opschietende boezemvaarsloot gesplitst in één noordoostelijk en een zuidwestelijk stuk. De poldermolen staat in laatstgemeld stuk aan de *Voorwatering*, waarop hij uitslaat. Zoowel van het noordwesten als van het zuidoosten voeren molentochten het polderwater naar den molen aan. Die van het noordwesten komt uit het nooorwestelijk polderdeel en wordt met een grondduiker naast den molen onder door de *Voorwatering* heen geleid. Die van het zuidwesten splitst zich ongeveer in het midden van het zuidoostelijk polderdeel in een zuidwestelijken en een noordoostelijken tak. De noordoostelijke tak voert ook het water aan uit het stuk ten noordoosten van de genoemde boezemsloot waaronder het met een grondduiker door geleid wordt.

Het noordwestelijke polderdeel wordt over zijne geheele lengte van af de

[1]) Het Bijzonder Reglement vermeldt ten onrechte slechts de gemeente *Voorschoten*.

Klopperskade noordnoordoostwaarts tot aan den *Hoogen Rijndijk* doorsneden door den spoorweg van *'s-Gravenhage* naar *Leiden*. Een duiker onderhoudt de watergemeenschap.

Het meest zuidoostelijke polderhoekje wordt nog doorsneden door den straatweg van *Voorschoten* naar de *Vink*. Een duiker onder dien weg onderhoudt ook hier de watergemeenschap.

De polderkaden moeten volgens de keur door de eigenaren of onderhoudsplichtigen onderhouden worden op eene hoogte van minstens 0.11 M. ÷ A. P. en op eene breedte op maaiveldshoogte van minstens 2.00 M. en in de kruin van minstens 0.75 M.

De bemaling heeft plaats door een windschepradmolen met ijzeren as en houten roeden; deze molen is particulier eigendom en wordt door den polder gehuurd. De vlucht der wieken bedraagt 21.15 M. Het scheprad heeft eene middellijn van 4.90 M. en eene schoepbreedte van 0.30 M. De hartlijn der wateras ligt op 0.85 M. + A.P. en de bovenkant van den opleider op 0.60 M. ÷ A.P.

Het polderpeil is niet in de keur vastgesteld. Het bedraagt volgens de waterstaatskaart 1.30 M. ÷ A P., doch volgens opgaaf van het polderbestuur 0.85 M. ÷ A.P.

Waterinlating kan plaats hebben door een duiker uit eene boezemsloot in het zuidelijk polderdeel nabij de hofstede *Adegeest*; tot die inlating is schriftelijke toestemming van het polderbestuur noodig.

De molen- en scheislooten moeten allen door de eigenaars onderhouden worden op in de keur voorgeschreven afmetingen.

Het Polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden; het zetelt te *Voorschoten*.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3.—, *f* 3.—, *f* 2.50, *f* 3.50 en *f* 3.— per H.A. en werd telkens geheven over 194.95.35 H.A.

Vrijdom van omslagen is toegekend aan wegen en paden bij het kadaster bekend, aan landen die, ofschoon in den ring van den polder gelegen, daarop niet afwateren en aan eigendommen des polders.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n°. VIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Juli d.a.v. n°. 10 (B. P. B. n°. 445). Een vroeger reglement was door het polderbestuur gearresteerd den 24 Augustus 1842 [2]). Eene wijziging, volgens de toelichting strekkende tot verbetering der grensomschrijving, werd nog vastgesteld bij Statenbesluit van 21 Juli 1886 n°. V[c] [3]), goedgekeurd bij K. B. van 27 Augustus d.a.v. n°. 13 (B. P. B. n°. 874). Ook na die wijziging is de grensomschrijving echter nog zeer gebrekkig gebleven.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861, blz. 20, vlg.

[2]) *Rijnland's* N. A. Loqt. 122, n°. 14.

[3]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1886, blz. 131, vlg.

Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) werd de polder gesticht in 1664. Inderdaad werden den 29 Mei 1663 de *Adegeester-* en de *Jacob Cornelispoldertjes* gecombineerd [2]). Op de kaart van *Rijnland* van 1687 komen dan ook voor het eerst twee polders voor op den grond waar thans de *Noord-Hoflandsche polder* ligt, n.l. de *Veltpolder* in het noorden en de *Noort Hoff Lants off Adegeester polder* in het zuiden. Later werden deze twee namen gecombineerd; het reglement van 1842 spreekt van de *Noord-Hoflandsche- en Veldpolders*. Eerst bij het tegenwoordige reglement is de naam *Veldpolder* verdwenen.

De polderkeur werd laatstelijk in 1900 vastgesteld.

DE ZUID-HOFLANDSCHE POLDER.

Gemeente: *Voorschoten.*

Nov. 1904.

T. K. 422. W. K. 's Grav. 3.

Deze polder wordt begrensd:

aan de *noordoostzijde* door den *Hofweg*, ook genaamd *Weddelaan*, een kunstweg die den straatweg van *Voorschoten* naar *de Vink* verbindt met het veer over den *Trekvliet* bij het *Commissarishuis* en eene communicatie vormt met de gemeente *Zoeterwoude*, die den weg ook beheert; de weg scheidt den polder van den zuidoostelijken uitlooper van den hierboven beschreven *Noord-Hoflandschen polder*;

aan de *zuidoostzijde* door den *Trekvliet*;

aan de *zuidwestzijde* door den *Binnenpolder*, hieronder te behandelen, waarvan hij gescheiden wordt door eene eigen waterkeering genaamd de *Klopperskade*, en

aan de *noordwestzijde* door boezemgronden gelegen bezuidoosten den straatweg van *Voorschoten* naar *de Vink*.

De polder beslaat volgens opgaaf eene oppervlakte van 45.95.64 H.A. [3]). Hij wordt van uit den *Trekvliet* doorsneden door drie boezemvaarslooten, die noordwestwaarts opschieten en den polder in vier deelen scheiden; een dier vaarslooten ligt in het noordoostelijk polderdeel; de twee andere liggen, op korten afstand van elkaar, in het zuidwestelijk deel. Het deel tusschen eerstgenoemde en de noordoostelijkste van de twee laatstgenoemde vaarslooten is het grootste, hierin staat ook de molen op particulieren grond, waarop de polder recht van opstal heeft, aan den *Trekvliet*, waarop hij uitslaat. Het is een wind-

---

[1]) Deel II, blz. 303.

[2]) *Rijnland's* O. A. Loqt. 138, n°. 2737.

[3]) Deze opgaaf is echter waarschijnlijk foutief, aangezien het aantal *omslagplichtige* H.A. grooter is.

ıepradmolen van 16 M. vlucht met ijzeren as en houten roeden. Het ıeprad heeft een middellijn van 4.06 en een schoepbreedte van 0.22 M. wateras ligt op A.P., de bovenkant van den opleider op 1.21 M. ÷ A.P. polder betaalt jaarlijks *f* 2.50 voor huur van het molenerf.

De polderkaden worden door hunne eigenaars onderhouden en moeten gens de polderkeur een hoogte hebben van minstens 0.11 M. ÷ P. en eene breedte op het maaiveld van minstens 2.00 en op de kruin n 0.75 M.

Hoofdwaterleidingen zijn de molensloot, die den polder ongeveer in het midden breedte van het zuidwesten naar het noordoosten, met grondduikers lerdoor de drie boezemvaarten, doorsnijdt en de uit deze zuidoostwaarts rende zijtak naar den molen. Zij worden, evenals de overige polderschei-oten, door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afme-gen onderhouden.

Het peil is in de keur niet bepaald; volgens opgaaf van het polderbestuur het op 1.55 M. ÷ A.P.; volgens de waterstaatskaart is het zomerpeil 5 M. ÷ A.P.

Waterinlating geschiedt zoo noodig door openzetting van de molenwacht-ır. De keur verbiedt het zonder schriftelijke toestemming van het Bestuur gen of gebruiken van particuliere inlaatduikers.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 8.—, *f* 6.50, *f* 6.50, *f* 7.50 *f* 7.50 per H.A. en werd in twee eerstgenoemde jaren geheven over 49.06.12 in de drie laatstgenoemde over 49.06.29 H.A.

Vrijdom van omslagen kent het bijzonder reglement toe aan wegen en paden het kadaster bekend en aan boezemlanden die, ofschoon in den polder egen, daarop niet afwateren.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 6 November 1 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 11 December d.a.v. n°. 62 (B. P. B. 490). Eene wijziging werd vastgesteld bij Statenbesluit van 14 November 4 n°. X [2]), goedgekeurd bij K. B. van 8 December d.a.v. n°. 14 (B. P. B. 862); zij strekte tot eenige verhooging der jaarwedden van den Voorzitter van de beide bestuursleden [3]).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1861; blz. 28, vlg.

Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1884; blz. 55

Opmerkelijk is, dat in het eerste reglement, met name in het B. P. B. n°. 490, de jaar de van den Voorzitter oningevuld is gelaten; waarschijnlijk eene drukfout.

DE BINNENPOLDER.

Gemeente: *Voorschoten.*

Jan. 1904.

T. K. 421, 422, 441. W. K. 's Grav. 3.

Ten zuidwesten van den *Zuid-Hoflandschen polder* ligt langs den *Trekvliet* de *Binnenpolder*. Evenals de *Zuid-Hoflandsche*, wordt de *Binnenpolder* ten noordwesten begrensd door boezemlanden gelegen ten oosten van den straatweg van *Voorburg* naar de *Vink* en van de bebouwde kom der gemeente *Voorschoten*. Enkele buiten de poldergrens gelegen einden sloot komen uit dat boezemland in den polder en liggen gemeen met het polderwater; die slooten zijn aan de boveneinden door dammen afgesloten van *Rijnlands* boezemwater. Van het noordwesten naar het zuidoosten wordt de polder over de geheele breedte doorsneden door een viertal boezemslooten, die in den *Trekvliet* uitkomen; twee daarvan zijn bekend als de *Kerksloot* en de *Vinkesloot*. Ook langs de zuidwestzijde des polders loopt zulk eene sloot, die den polder scheidt van den *Starrenburgerpolder*, welke hieronder beschreven wordt; de poldergrens loopt over haar midden.

Terwijl de polder aan de noordoostzijde beschermd wordt door de tot den *Zuid-Hoflandschen polder* behoorende *Klopperskade*, heeft hij langs den *Trekvliet* en langs de daarin uitmondende boezemslooten eigen polderkaden, die volgens de polderkeur door de eigenaren gemaakt en onderhouden moeten worden op eene kruinshoogte van minstens 0.41 M. ÷ A.P., eene kruinsbreedte van minstens 0.75 M. en eene hoogte op het maaiveld van minstens 2.00 M.

De totale grootte des polders is 63.60.97 H.A.

De bemaling geschiedt door een windschepradmolen met ijzeren as en houten roeden. De vlucht der wieken bedraagt 16.20 M., de middellijn van het scheprad 4.35 M. en de breedte der schoepen 0.23 M. De bovenkant der wateras ligt op 0.30 M. + A.P., die van den opleider op 1.25 M. ÷ A.P. De molen staat ongeveer in het midden der zuidoostelijke grens en slaat uit op den *Trekvliet*. De molenwerf is particulier eigendom, doch de polder heeft daarop recht van opstal. De kosten van onderhoud en de bediening van den molen zijn ongeveer de eenige uitgaven, die de polder voor openbare werken te zijnen laste heeft.

Het polderpeil, in de keur niet bepaald, bedraagt volgens opgave van het bestuur 1.20 M. ÷ A.P.; volgens de waterstaatskaart is het zomerpeil 1.35 M. ÷ A.P.

Zoowel van het noorden als van het zuiden voert een molensloot naar den molen. Deze molenslooten worden, evenals de andere waterleidingen in den polder, door de aangrenzende eigenaren onderhouden op in de keur voorge-

:hreven afmetingen. Zij worden onder de boezemslooten, die den polder oorsnijden, doorgevoerd door middel van grondduikers, waarvan de afmetingen .oor het bestuur worden bepaald (art. 10 der keur).

Waterinlating geschiedt, zoo noodig, uit den *Trekvliet* door opening der wachtdeur van den molen.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 7.—, *f* 5.—, *f* 5.—, *f* 5.50 en *f* 5.— per H.A. en werd telkens geheven over 60.59.80 H.A.

Wegen en paden en boezemlanden die, ofschoon binnen de poldergrens gelegen, op den polder niet afwateren, genieten vrijdom van omslag.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 6 November 1861 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 December d.a.v. n°. 62 (B. P. B. n°. 491).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE STARRENBURGERPOLDER.

Gemeente: *Voorschoten.*

Nov. 1904.

T. K. 421, 422, 440, 441. W. K. 's Grav. 3.

Van den hierboven beschreven *Binnenpolder* aan de noordoostzijde gescheiden door eene uit den *Trekvliet* noordwestwaarts opschietende boezemvaarsloot, wordt de *Starrenburgerpolder* aan de zuidoostzijde begrensd door dien *Trekvliet*, aan de zuidwestzijde door de van den hieronder te behandelen *Knippolder* scheidende *Horstsloot*, eene boezemvaarsloot die eveneens uit den *Trekvliet* noordwestwaarts opschiet, en aan de noordwestzijde door hooge boezemgronden langs de zuidoostzijde van den straatweg van *Voorburg* naar *de Vink.*

In den noordhoek liggen enkele perceelen buiten de poldergrens, die echter toch op den polder afwateren.

Uit den *Trekvliet* schieten nog drie boezemslooten noordwestwaarts in den polder en doorsnijden hem over de volle breedte. Twee dergelijke boezemslooten zijn in den lateren tijd afgedamd geworden en behooren dus thans tot het polderwater. De watergemeenschap tusschen de vier door genoemde boezemslooten afgesneden polderdeelen wordt onderhouden door grondduikers in den molentocht, die, met een aantal bochten, den polder over de geheele lengte van het noordoosten naar het zuidwesten doorsnijdt. Aan de zuidwestzijde van de tweede boezemsloot, gerekend van af het noordoosten, en dus in het derde

[1]) Not. Prov. Staten, Herfstverg. 1861, blz. 28.

polderstuk, staat de op die sloot uitslaande poldermolen zijnde een windschepradmolen met houten as en wieken. De molen heeft eene vlucht van 16 Meter; het scheprad heeft eene middellijn van 4.20 en eene schoepbreedte van 0.26 M.; de hartlijn der wateras ligt op 0.32 M. + A.P., de bovenkant van den opleider op 1.20 ÷ A.P. De molenwerf is particulier eigendomen wordt door den polder gehuurd.

De geheele polder is groot ongeveer 55 H.A.

De boezenwaterkeerende kaden worden door de aangelande eigenaars onderhouden en hadden, volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen, in Juli 1904 eene kruinshoogte van 0.27 M. ÷ A.P. tot A.P. en eene kruinsbreedte van 0.45 tot 0.90 M.

Het polderpeil is volgens opgaaf van het Bestuur 1.18 M. ÷ A.P. Waterinlating heeft, zoo noodig, plaats door de molenwachtdeur.

De polderslooten worden door de aangelande eigenaars onderhouden.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 7.40, *f* 5.90, *f* 7.30, *f* 7.60 en *f* 5.— per H.A. en werd in die jaren steeds geheven over 53.34.82 H.A.

Het reglement kent vrijdom van omslagen toe aan wegen en paden bij het kadaster bekend en aan boezemlanden die, ofschoon in den ring van den polder gelegen, daarop niet afwateren.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 6 November 1861 n°. III [1]), goedgekeurd bij K.B. van 18 December d.a.v. n°. 62 (B. P. B. n°. 492).

Hoewel het reglement voorschrijft dat zoowel de rekeningen als de begrootingen met bijbehoorende stukken aan Dijkgraaf en aan Hoogheemraden van *Rijnland* ter goedkeuring moeten worden ingezonden, is sedert 1886 door het College in de inzending van de rekening alléén berust.

Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [2]) is de polder van hoogen ouderdom; op de oude kaarten komt hij echter als zoodanig niet voor.

Eene keur is tot dusver niet vastgesteld.

DE KNIPPOLDER.

Gemeente: *Voorschoten.*

Mei 1904.

T. K. 440. W. K. 's Grav. 3.

De *Knippolder* wordt begrensd:

aan de noordoostzijde door de *Horstsloot*, die hem scheidt van den bovenbehandelden *Starrenburgerpolder*;

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1861; blz. 28, vlg.

[2]) Deel II, blz. 307.

an de zuidoostzijde door den *Trekvliet* van den *Leidschendam* naar *Leiden*;
an de zuidwestzijde door eene in den *Trekvliet* uitloopende boezemsloot, ens grensscheiding tusschen de gemeenten *Voorschoten* en *Veur*, hem eidende van den *Oostboschpolder*, hieronder te beschrijven, en
an de noordwestzijde door de hooge boezemgronden bezuidoosten den aatweg van *Voorburg* naar de *Vink*.

3innen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van ongeveer 25 A. Hij wordt door twee boezemvaarslooten, die hem van het noordwesten ar het zuidoosten doorsnijden en in den *Trekvliet* uitmonden, in drie deelen deeld. Een dier vaarslooten is de *Duivenvoordsche wetering* of *Veenvliet*, rende naar de waterpartij van het huis *Duivenvoorde*.

De watergemeenschap tusschen de drie deelen wordt onderhouden door ndduikers onder door de vaarslooten in de hoofdwaterleiding of tocht die geheelen polder over de lengte, van het zuidwesten naar het noordoosten, ; eenige bochten, doorsnijdt. Van uit dien tocht voert een molentocht, het middenste deel, zuidoostwaarts naar den molen, die door een korten rboezem op den *Trekvliet* uitslaat. Deze windschepradmolen heeft houten en wieken; zijne vlucht is 14.54 M. Het scheprad heeft eene middellijn . 3.80 en eene schoepbreedte van 0.20 M. De hartlijn der wateras ligt 0.26 M. + A.P. en de bovenkant van den opleider op 1.25 ÷ A.P. De lenwerf is particulier eigendom; de polder heeft daarop recht van opstal. Het winterpeil ligt, volgens opgaaf van den Vertegenwoordiger, op 1.10 M. A.P.; het zomerpeil is volgens de waterstaatskaart 1.35 M. ÷ A.P.

Waterinlating kan, zoo noodig, geschieden door openzetting van de molenchtdeur.

'egen het boezemwater wordt de polder beschermd door kaden, die door de naren voor gezamenlijke rekening onderhouden worden. Volgens van *Rijnl's* wege verrichte opmetingen hadden die kaden in Juli 1903 eene kruinsgte van 0.35 tot 0.15 M. ÷ A.P. en eene kruinsbreedte van 0.30 tot 1.50 M. sommige plaatsen waren de kaden dus lager dan *Rijnland's* maalpeil; het in de bedoeling, dat deze gedeelten door de eigenaars zouden worden hoogd.

et noordelijk deel des polders wordt van het noordwesten naar het zuidn doorsneden door de *Kniplaan*, een binnenweg, eigendom van de gemeente *pwijk*, liggende in het verlengde van de *Kniplaan* langs de *Knipsloot*, chen den *Huiszitter- en Meeslouwer-* en den *Starrevaart- en Damhouderer*. Een voetveer over den *Trekvliet* onderhoudt de gemeenschap.

n den polder zijn slechts twee Stemgerechtigde Ingelanden. Het bijzonder ement bepaalt dan ook, dat zoolang het stemrecht door niet meer dan Ingelanden kan worden uitgeoefend, deze gezamenlijk het Bestuur uitken en uit hun midden een Vertegenwoordiger kiezen.

De polderomslag, telkens geheven over 24.87.51 H.A., bedroeg in de jaren

1898—1902 resp. *f* 9.55, *f* 7.—, *f* 12.50, *f* 20.90 en *f* 9.20 per H.A. Vrijdom van omslagen is toegekend aan wegen en paden bij het kadaster bekend en aan boezemlanden die, ofschoon binnen den ring van den polder gelegen, daarop niet afwateren.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 6 November 1861 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 December d.a.v. n°. 62 (B. P. B. n°. 493).

De polder heeft geene keur.

DE OOSTBOSCHPOLDER.

Gemeente: *Veur.*

Sept. 1904.

T.K. 440. W.K. 's Grav. 3.

De *Oostboschpolder*, zoo genaamd naar de hofstede *Oostbosch* wier gronden het grootste deel des polders innemen, wordt begrensd:

ten zuidoosten door den *Trekvliet* van den *Leidschendam* naar *Leiden*;

ten noordoosten door eene daaruit noordwestwaarts opschietende boezemvaarsloot tusschen de hofsteden *Oostbosch* en *Haagwijk*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Veur* en *Voorschoten* en scheidende van den hierboven beschreven *Knippolder*;

ten noordwesten door den straatweg van *Voorburg* naar de *Vink*, en

ten zuidwesten door eene boezemsloot loopende ten zuidwesten langs de perceelen gemeente *Veur*, sectie A n°s. 323, 324 en 326, en scheidende van boezemgronden benoorden *Veur*.

Binnen zijne grenzen beslaat de polder eene oppervlakte van ongeveer 35 H.A.

Vanuit den *Trekvliet* springen drie vaarslooten noordwestwaarts in den polder; grondduikers in de polderslooten onderhouden de watergemeenschap tusschen de vier aldus afgescheiden polderdeelen.

De boezemwaterkeerende kaden worden door de ingelanden onderhouden. Volgens in Juli 1903 van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen hadden deze een kruinshoogte afwisselende tusschen 0.37 M ÷ A.P. (op één enkele plaats) en A.P. en een kruinsbreedte van 0.25 tot 1.20 M.

De bemaling heeft plaats door een windwipschepradmolen staande ongeveer in het midden van den zuidoostelijken polderrand en uitslaande op den *Trekvliet*. De molen is particulier eigendom doch wordt door den polder gehuurd en onderhouden; hij heeft eene vlucht van 14.10 M., terwijl het scheprad eene middellijn heeft van 3.51 en eene schoepbreedte van 0.17 M. [2]).

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1861, blz. 28, vgl.

[2]) GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II, blz. 309.

gens mededeeling van den Vertegenwoordiger bestaat er in den polder geen t peil; de waterstaatskaart geeft een zomerstand aan van 1.05 M. -:- A.P. polderslooten worden door de aangelande eigenaars onderhouden. Er zijn ne inlaatduikers.

'en zoowel in 1813 als in 1829 gerezen denkbeeld, om den watermolen op ruimen en de bemaling tegen eene jaarlijksche bijdrage te doen plaats ben door den molen van den *Knippolder* [1]), kwam niet tot verwezenlijking.

)olang het stemrecht door niet meer dan zes Ingelanden kan worden eoefend, maken deze gezamenlijk het Bestuur uit en kiezen uit hun den een Vertegenwoordiger.

e polderomslag, telkens geheven over 33.95.61 H.A., bedroeg in de jaren 3—1902 resp. *f* 8.—, *f* 7.—, *f* 12.—, *f* 7.— en *f* 8.50 per H.A.

rijdom van omslagen is toegekend aan wegen en paden bij het kadaster end en aan boezemlanden die, ofschoon in den ring van den polder gen, daarop niet afwateren.

[et bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 6 November 1 n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 18 December d.a.v. n°. 62 (B. P. B. 497). Eene wijziging, strekkende tot verbetering der grensomschrijving, 'd nog vastgesteld bij Statenbesluit van 21 Juli 1886 n°. V[a] [3]), goedgekeurd K. B. van 27 Augustus d.a.v. n°. 13 (B. P. B. n°. 872).

)e polder heeft geene keur.

DE POLDER RIETVINK.

Gemeente: *Veur.*

Oct. 1904.

T.K. 440. W.K. 's Grav. 3.

)it poldertje ligt geheel geïsoleerd van andere polders. Aan de zuidoost- e begrensd door den *Trekvliet* en aan de zuidwestzijde, langs zijne smalle e door de *Damlaan* of landscheiding tusschen *Rijnland* en *Delfland*, wordt poldertje aan de noordwest- en noordoostzijde ingesloten door boezem- den onder *Veur*, ten zuidoosten liggende van den straatweg van *Voorburg* .r *de Vink* en, deels, door dien straatweg zelve. Een boezemvaart, genaamd *akenboschsloot*, tusschen den *Trekvliet* en genoemden straatweg vormt de

---

Rijnland's N. A. Loqt. 124, n°. 2.

Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1861, blz. 28, vgl.

Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1886, blz. 131, vgl.

noordelijke grens. Eenige perceelen onmiddellijk langs den *Trekviet* liggen buiten de reglementaire grenzen.

Vier van uit den *Trekvliet* noordwestwaarts opschietende vaarslooten, deels door kaden, deels door hooge gronden ingesloten, verdeelen den polder in vijf deelen. De drie noordelijke slooten dragen de namen van *Pottensloot*, *Kerksloot* en *Romolensloot*. Grondduikers onderdoor die vaarten onderhouden de watergemeenschap tusschen de afgesneden deelen. In het zuidwestelijkste deel ligt binnen de grens het terrein van een zaagmolen, genaamd *Windlust*, welk terrein echter afwatert op eene van uit den *Trekvliet* naar dien molen voerende kleine vaarsloot en dus op den boezem. Eene laan van uit den straatweg voert zuidoostwaarts naar dien molen en doorsnijdt den polder over de volle breedte.

De geheele oppervlakte bedraagt volgens het bijzonder reglement 34.19.72 H.A. Waarschijnlijk is de polder echter grooter, althans de omslag werd in de jaren. 1898—1902 geheven over 36.87.31 H.A.; hij bedroeg in die jaren resp. *f* 5.29, *f* 4.88⁵, *f* 6.22⁵, *f* 5.— en *f* 6.14 per H.A.

De boezemwaterkeerende kaden, voor zoover aanwezig, hadden, volgens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen, in Juli 1903 eene kruinshoogte van 0.26 tot 0.02 M. ÷ A.P. bij eene kruinsbreedte van 0.40 à 1.50 M. Zij worden, evenals de polderslooten, door de aangrenzende eigenaars onderhouden.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen staande aan den zuidoostelijken polderrand, tusschen de *Kerk-* en de *Romolensloot* en uitslaande op den *Trekvliet*. De molen, die op particulieren grond staat, waarop de polder recht van opstal heeft en voor welks gebruik hij huur betaalt, heeft een vlucht van 14.55 M. en een schepradmiddellijn van 3.66 M. bij eene schoepbreedte van 0.18 M. [1]). Volgens de waterstaatskaart is het zomerpeil 1.00 M. ÷ A.P.

Waterinlating kan plaats hebben door een inlaatduiker.

Het polderstuur bestaat uit een Voorzitter en twee Molenmeesters.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 11 Juli 1860 n°. VIII [2]), goedgekeurd bij K.B. van 6 September d.a.v. n°. 71 (B. P. B. n°. 404).

Vrijdom van omslagen is toegekend aan eigendommen van den polder en aan wateringen (lees: boezemvaarten) bij het kadaster bekend.

Ofschoon het bijzonder reglement voorschrijft dat zoowel de begrootingen als de rekeningen met de bijbehoorende stukken aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* ter goedkeuring moeten worden ingezonden, heeft sinds jaren die inzending slechts plaats met de rekeningen en met de kohieren van omslag over het *afgeloopen* jaar. Hierin is tot dusver steeds stilzwijgend berust.

De polder heeft geene keur.

---

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 310.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1860; blz. 46, vlg.

DE ORANJEPOLDER.

Gemeente: *Voorschoten.*

Oct. 1904.

T.K. 421, 422, 440. W.K. 's Grav. 3.

De *Oranjepolder* ligt ten zuidwesten van den *Noord-Hoflandschen polder*, waarvan hij gescheiden wordt door eene in de *Voorwatering* uitloopende boezemsleot.

Ten zuidoosten wordt hij begrensd door boezemgronden liggende ten noordwesten van den straatweg van *Voorburg* over *Voorschoten* naar de *Vink*, tusschen de hofstede *Adegeest* benoorden en de *Horstlaan* bezuiden het dorp *Voorschoten.* Ten zuiden wordt de grens gevormd eerst door eene boezemsloot loopende benoorden langs de *Horstlaan* en daarna door de *Achterwatering*, beiden scheidende van den *Duivenvoordschen-Veenzijdschen polder*, hieronder te behandelen. Ten noordwesten scheidt de *Dobbewatering* den polder eerst, tot aan de *Rozenburgerlaan*, van denzelfden *Duivenvoordschen-Veenzijdschen polder* en daarna van den *Papenwegschen polder*, terwijl ten noorden eene kade tusschen de *Dobbe-* en *Voorwateringen* evenzeer van den *Papenwegschen polder* scheidt. Benoordwesten de *Rozenburgerlaan* ligt echter ten zuidoosten der *Dobbewatering* een perceel grond, dat niet tot den *Oranjepolder* behoort, doch door middel van een grondduiker onder door die *Dobbewatering*, deel uitmaakt van den *Papenwegschen polder.*

De polder beslaat eene oppervlakte van ruim 165 H.A. Hij werd omstreeks 1674 gesticht [1]), doch was toen vermoedelijk niet zoo uitgestrekt als thans; althans volgens eene op *Rijnland's* archief aanwezige kaart [2]), vermoedelijk door Dou geteekend, omvatte hij destijds niet het deel bezuiden de laan van *Rozenburg.* Het *Huis te Lips*, later *Huis te Wijngaarden*, thans afgebroken, lag evenals het huis te *Rozenburg* in den polder. De *Wijngaarderlaan*, thans voetpad van het dorp naar het station *Voorschoten*, herinnert nog heden aan dat voormalige Huis, terwijl ook de *Rozenburgerlaan* nog bestaat en den polder over de breedte doorsnijdt. Iets ten zuiden van de *Wijngaarderlaan* loopt nog de *Papenweg*, zijnde de straatweg van (*Wassenaar*—) *den Deyl* naar *Voorschoten*, dwars door den polder van het westnoordwesten naar het oostzuidoosten.

Eindelijk wordt de polder over de geheele lengte, van het zuidwesten naar het noordoosten, op korten afstand bezuidoosten de *Dobbewatering* doorsneden door den spoorweg *'s Gravenhage—Leiden.* Een klein perceel grond in den zuidwestelijken polderhoek, begrepen tusschen de *Dobbewatering* ten noord-

---

[1]) *Rijnland's* O. A. Loqt. 138, n°. 2737.

[2]) Invent. der kaarten enz. Litt. M, n°. 23.

westen en den spoorweg met daarlangs loopende *Achterwatering* ten zuidoosten watert op den polder af door middel van een gronddüikertje onder den spoorweg en *Achterwatering* door. In het noordelijke deel onderhoudt een duiker onder den spoorweg de watergemeenschap tusschen de door dezen afgesneden polderdeelen. Het station *Voorschoten* ligt in den polder.

De polderkaden moeten, volgens de keur, door de eigenaars of onderhoudsplichtigen onderhouden worden op eene hoogte van minstens 0.16 M. boven *Rijnland's* maalpeil of van 0.11^5 $\div$ A.P. en moeten minstens breed zijn op maaiveldshoogte 2.00 en op de kruin 0.75 M.

De bemaling heeft plaats door een windschepradmolen met ijzeren as en houten wieken, staande aan den noordelijken polderrand en uitslaande op de *Voorwatering*. De molen heeft een vlucht van 19.06 M. en het scheprad een middellijn van 3.66 en een schoepbreedte van 0.30 M. De hartlijn der wateras ligt op 0.31 M. + A.P. en de bovenkant van den opleider op 0.82 M. $\div$ A.P. De molenwerf is particulier eigendom en wordt door den polder gehuurd.

Het polderpeil wordt in de keur niet bepaald; de hoogten worden genomen ten opzichte van den vloer van den achterwaterloop des molens, welke gerekend wordt te liggen op 1.72^5 M. $\div$ A.P. Volgens opgave ligt het winterpeil in den polder op 0.76 M. $\div$ A.P. De waterstaatskaart geeft als zomerpeil 0.80 M. $\div$ A.P. aan.

Hoofdwaterleiding is het bij de inpoldering afgedamde deel der *Voorwatering*, thans vaker *Molensloot* genoemd, die den polder over de volle lengte van af de *Horstlaan* noordoostwaarts tot den molen doorsnijdt, met duikers onder de *Rozenburger-* en *Wijngaarderlanen* en eene brug in den *Papenweg*. Zij moet evenals de overige polderslooten, door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden worden.

Voor het leggen van nieuwe en het gebruiken van bestaande inlaatduikers is schriftelijke vergunning van het bestuur noodig. Volgens opgaaf zijn thans vijf inlaatduikers aanwezig, waarvan één bij den molen, één bij de *Rozenburger-* en één bij de *Wijngaarderlaan*. Ook door openzetting van de molenwachtdeur wordt wel eens water ingelaten.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 2.40, *f* 2.70, *f* 3.–, *f* 2.50 en *f* 4.10 per H.A. Hij werd telkens geheven over 165.21.50 H.A.

Vrijdom van omslagen is toegekend aan wegen en paden bij het kadaster bekend, aan landen die, ofschoon in den polder gelegen, daarop niet afwateren en aan eigendommen des polders.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 6 November 1861 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 18 December d.a.v. n°. 62 (B. P. B. n°. 489). Een vroeger reglement werd door het polderbestuur gearresteerd den 24 Aug. 1842 [2]).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1861, blz. 28, vlg.

[2]) *Rijnland's* N. A. Loqt. 122, n°. 14.

DE DUIVENVOORDSCHE VEENZIJDSCHE POLDER.

Gemeenten: *Wassenaar, Voorschoten, Veur.*

Maart 1904.

T. K. 421, 440. W. K. 's Grav. 3.

De *Duivenvoordsche Veenzijdsche polder* is in 1878 ontstaan door vereeniging en onder éene bemaling brenging van een viertal aan elkander grenzende polders, welke voorheen ieder op zich zelf stonden en eene eigen bemaling hadden.

Deze vier polders vormden het grootste gedeelte van het ter weerszijden langs de, ongeveer evenwijdig aan elkander loopende *Veen-* en *Dobbewateringen* gelegen polderland, begrepen tusschen de boezemlanden langs de straatwegen *'s Gravenhage—Haagsche Schouw* en *Rijswijk—Voorburg—Leidschendam—Voorschoten—de Vink—(Leiden)* ten noordwesten en zuidoosten, den *Papeweg* van *Wassenaar* naar *Voorschoten* ten noordoosten en de landscheiding tusschen *Rijn-* en *Delfland* ten zuidwesten. Het waren:

de *Veenzijdsche polder* onder *Wassenaar*,

de *Raaphorsterpolder* onder *Wassenaar*,

de *Duivenvoordsche polder* onder *Voorschoten* en *Veur*, en

de *Fluitpolder* onder *Veur*.

Wij zullen eerst van die vier vroegere polders ieder afzonderlijk het een en ander mededeelen, om daarna van den gecombineerden polder eene beschrijving te geven.

1°. *De Veenzijdsche polder.*

Deze lag onder de gemeente *Wassenaar* en was de meest westelijke van de vier vereenigde polders. Hij was in hoofdzaak begrensd aan de zuidwestzijde door de landscheiding tusschen *Rijnland* en *Delfland*; aan de noordwestzijde door den voet der hooge duin- en boezemgronden van *Wassenaar*, waarover de straatweg *'s Gravenhage—Haagsche Schouw* loopt, aan de noordoostzijde door de *Horstlaan*, welke dien straatweg verbindt met den weg *Rijswijk—Voorschoten—de Vink* en daarbij het buitengoed *ter Horst* doorsnijdt (bezuidwesten de *Veenwatering* lag echter ook een klein deel van den polder ten noordoosten van die *Horstlaan*), en aan de zuidoostzijde door de *Schenkwatering*, loopende in het midden tusschen en evenwijdig aan de *Veen-* en *Dobbewateringen*. Deze *Schenkwatering*, die tevens de grenssloot is tusschen de gemeente *Wassenaar* eener- en de gemeenten *Veur* en *Voorschoten* anderzijds, is polderwater en behoorde vóór de combinatie tot den *Veenzijdschen polder*.

De polder wordt doorsneden door de *Veenwatering*, boezemwater van *Rijn-*

land, waaraan hij waarschijnlijk zijn naam ontleent [1]). Uit die *Veenwatering* ontspringen een aantal vaarsloten, voornamelijk noordwestwaarts voerende naar de geestgronden en zanderijen, maar ook enkele zuidoostwaarts loopende. De *Veenwatering* en alle die vaarslooten zijn omkaad.

De polder werd, op een zomerpeil van 0.89 M. ÷ A.P., bemalen door een schepradwindmolen met eene vlucht van 19.70 M., staande in het midden des polders aan en ten zuidoosten van de *Veenwatering* en daarop uitslaande. Het water werd naar den molen toegevoerd hoofdzakelijk door een kronkelenden molentocht in het noordwestelijke deel des polders welke ongeveer evenwijdig liep met de *Veenwatering* en door grondduikers onder door de vaarsloten gevoerd werd. Vanuit dien molentocht voerde een hoofdmolentocht in zuidoostelijke richting, met een grondduiker onder door de *Veenwatering*, naar den molen. In het verlengde daarvan lag voorts de tocht, die het water van het zuidoostelijke polderdeel, met name ook van de *Schenkwatering* aanvoerde. In het geheel lagen er 11 grondduikers in de tochten tot onderhoud der watergemeenschap. Waterinlating kon geschieden door een viertal duikers uit de *Veenwatering*, een in het noordelijk deel, een bij den molen en twee nabij eene vaarsloot toegang gevende tot het buitengoed *Persijn* in het zuidelijk deel des polders.

De kaden waren in onderhoud bij hunne eigenaars en moesten, volgens eene in 1864 vastgestelde keur, eene hoogte hebben van 2 palm boven zomerpeil [2]).

Het bijzonder reglement des polders was vastgesteld bij Statenbesluit van 4 November 1858 n°. IV [3]), goedgekeurd bij K.B. van 27 November d.a.v. n°. 61 (B. P. B. n°. 254). Eene wijziging, strekkende om te doen uitkomen, dat de zuidwestelijke grens, in overeenstemming met de grens tusschen *Rijnland* en *Delfland*, liep over het *midden* der landscheiding, werd nog vastgesteld bij Statenbesluit van 4 November 1868 n°. XVII [4]), goedgekeurd bij K.B. van 7 Januari 1869 n°. 3 (B. P. B. n°. 670). Men zie voor de aanleiding dier wijziging het daaromtrent medegedeelde bij de beschrijving van den *Driemanspolder*.

Het polderbestuur bestond uit een Voorzitter en twee Leden.

De polder had eene oppervlakte van ongeveer 387 H.A.

2°. *De Raaphorsterpolder*.

Deze polder omvatte de poldergronden behoorende tot en gelegen om het buitengoed *Raaphorst*, voormaals eigendom van Z. K. H. Prins FREDERIK DER NEDERLANDEN en thans van H. M. de Koningin. De polder was begrensd door

---

[1]) Aan de landscheiding lag vroeger in die *Veenwatering* het z.g. *Schoftgebint*.

[2]) GEVERS VAN ENDEGEEST. Deel II blz. 314—315. Bedoeld zal waarschijnlijk zijn: 2 palmen boven *boezem*peil.

[3]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1858, blz. 23, vlg.

[4]) Not. Prov. Staten Herfstverg. 1868, blz. 45, vlg.

de *Horstlaan* ten zuidwesten, de *Veenwatering* ten zuidoosten, den *Papeweg*, die hem van den *Zuidwijkschen* polder scheidde ten noordoosten en de hooge gronden van *Wassenaar* ten noordwesten. Door de *Horstlaan* was hij dus gescheiden van den *Veenzijdschen* polder.

De bemaling geschiedde door een windschepradmolen met eene vlucht van 13.77 M. staande aan de zuidoostelijke grens en uitslaande op de *Veenwatering*. De molentocht liep met grondduikers onder door een tweetal boezemvaarten, welke uit de *Veenwatering* noordwestwaarts opschieten en toegang geven naar het Huis *Raaphorst* en naar de *Horstwoning*, ten westen daarvan gelegen. Eerstgenoemde vaart omsluit een deel van de onmiddellijk ten oosten van het huis gelegen gronden. Deze gronden maakten vroeger deel uit van den polder, waarop zij, mede door een grondduiker onder dezelfde vaart, afwaterden. Thans liggen zij buiten de poldergrens. Een duiker aan de zuidoostzijde gaf gelegenheid tot waterinlating uit de *Veenwatering* [1]). De polder was groot ongeveer 79 H.A.

Een bijzonder reglement, houdende alleen de grensomschrijving en de bepaling, dat, zoolang de polder aan één eigenaar of aan meerdere eigenaars in onverdeelden eigendom bleeft toebehooren, art. 7 van het A. P. R. toepasselijk bleef, en de eigenaar of eigenaars mitsdien een Vertegenwoordiger aan Gedeputeerde Staten moesten opgeven, werd vastgesteld bij Statenbesluit van 9 Juli 1862 n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 8 September d.a.v. n°. 84 (B. P. B. n°. 514).

3°. *De Duivenvoordsche Polder.*

De *Duivenvoordsche polder* gelegen onder de gemeenten *Voorschoten* en *Veur*, behoorde, met den na te behandelen *Fluitpolder*, die ten zuidwesten tegen hem aansloot, tot het gebied van de *Dobbewatering*, die hem van het zuidwesten naar het noordoosten doorsneed. Langs de noordwestzijde was hij van den *Veenzijdschen polder* gescheiden door eene eigene kade, loopende langs den zuidoostelijken oever van de *Schenkwatering* en van den *Raaphorsterpolder* door het verlengde dier kade tot aan de *Rozenburgerlaan*. Aan de noordoostzijde was hij eerst door deze laan, tot aan de *Dobbewatering*, gescheiden van den *Papenwegschen polder* en daarna door eigen kaden, loopende langs boezemvaartslooten en de hierboven reeds genoemde *Horstlaan*, van den *Oranjepolder*. Langs de zuidoostzijde werd de grens, administratief, gevormd door den straatweg van *Voorburg* naar de *Vink*, doch waterstaatkundig door de ten noordwesten van dien weg gelegen hooge boezemgronden. Ten zuidwesten, eindelijk, werd de polder begrensd door de noordoostelijke kade van den

---

[1]) GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 314—317. (Enkele aldaar vermelde opgaven zijn onjuist).

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1862, blz. 50 vlg.

Fluitpolder. Binnen zijne grenzen had de polder een omslagplichtige oppervlakte van ongeveer 300 H.A.

Ongeveer in het midden ligt het aloude buitengoed *Duivenvoorde*.

Van uit de *Dobbewatering* schieten, vooral zuidoostwaarts, een aantal boezemvaarslooten op, die, evenals de *Dobbewatering* zelve, tusschen kaden zijn ingesloten en den polder in een even groot aantal deelen verdeelen, tusschen welke de watergemeenschap door gronddduikers wordt onderhouden.

Evenwijdig aan en op korten afstand ten noordwesten van de *Dobbewatering* loopt de spoorweg van *'s-Gravenhage* naar *Leiden* over de volle lengte door den polder; ook hier onderhouden duikers en bruggen de watergemeenschap; regelen daaromtrent werden gesteld in het den 2 September 1842 tusschen den toenmaligen eigenaar van *Duivenvoorde*, Jhr. N. J. STEENGRACHT VAN DUIVENVOORDE en den Raad van Administratie der Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij gesloten contract tot afstand van grond voor den spoorweg-aanleg. Bij die gelegenheid werd tevens aan de *Dobbewatering* over korten afstand nabij het kasteel, eene andere richting gegeven.

De polder werd door een windschepradmolen met eene vlucht van 16.90 M. bemalen. Die molen stond ongeveer in het midden des polders, niet ver van het kasteel, aan de *Dobbewatering*, waarop hij uitsloeg: het zomerpeil was 1.06 M. ÷ A.P. Twee inlaatduikers lagen ten noorden des polders. De kaden hadden eene hoogte van 0.35 à 0.10 M. ÷ A.P. en werden door de eigenaars onderhouden [1]).

De polder werd vroeger bestuurd naar een den 24 Augustus 1842 vastgesteld Reglement. Het bestuur bestond uit den Burgemeester van *Voorschoten* en drie Poldermeesters. Volgens dit reglement moesten de kaden eene hoogte hebben van 0.16 M. boven het maalpeil van *Rijnland's* boezem, of van 0.11^5 ÷ A.P. en vereischten de nieuw te leggen duikers in de molenslooten eene wijdte van 1 M. in het vierkant.

Een nieuw bijzonder reglement, vereischt door de invoering van het A. P. R. werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 Juli 1861 n°. VIII [2]), goedgekeurd bij K. B. van 25 Augustus d.a.v. n°. 10 (B. P. B. n°. 444). Volgens dat reglement, waarin de poldergrenzen vrij vaag waren omschreven, bestond het bestuur nadien uit een Voorzitter en twee Leden. Art. 8 hield eene bepaling in, dat, zoolang de landen door meerdere molens afgescheiden van elkander werden bemalen, voor het onderhoud van elk gemaal een afzonderlijke omslag zou geschieden. De beteekenis van deze bepaling hebben wij niet kunnen nagaan; reeds op de kaart van KROS (1855) komt in den *Duivenvoordschen polder* slechts één molen voor; hiermede in overeenstemming is ook de beschrijving bij GEVERS VAN ENDEGEEST, terwijl ook de toenmalige polderrekeningen nergens van meerdere molens of omslagen gewagen.

---

[1]) Vgl. GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II blz. 308—311.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1861, blz. 20 vlg.

4°. *De Fluitpolder.*

De *Fluitpolder*, ter grootte van ongeveer 81 H.A, gelegen in de gemeente *Veur*, had eene rechthoekige gedaante en sloot aan de noordoostzijde, daarvan oor eene eigen kade gescheiden, aan den *Duivenvoordschen polder* aan. Aan e noordwestzijde werd hij, mede door eene eigen kade, gescheiden van de *Schenkwatering* en den *Veenzijdschen polder*; aan de zuidwestzijde vormde venzeer eene eigen kade de grensscheiding met den thans nog bestaanden *Rijdepolder*, die hierbeneden behandeld zal worden; aan de zuidoostzijde, indelijk, werd hij begrensd door de hooge boezemgronden benoordwesten den traatweg *Voorburg — de Vink.* Niet ver van den zuidoostelijken rand liep de *Dobbewatering* van het zuidwesten naar het noordoosten over de geheele lengte oor den polder, daarvan door wederzijdschen kaden afgescheiden. Een grondluiker onderhield de watergemeenschap tusschen beide deelen. Ook de spoorweg van *'s Gravenhage* naar *Leiden* doorsneed den polder op eenigen afstand benoordwesten en ongeveer evenwijdig aan de *Dobbewatering*; een duiker onderhield hier eveneens de gemeenschap van het polderwater.

De kaden hadden eene hoogte van 0.45 à 0.10 M. ÷ A.P. en werden door de aangelanden onderhouden. De bemaling geschiedde tot een zomerpeil van 0.85 M. ÷ A.P. door een windschepradmolen van 15.96 M. vlucht, staande aan en uitslaande op de *Dobbewatering*. In het noordwestelijk deel lag een inlaatduiker [1]).

Het bestuur bestond uit een Voorzitter en twee Leden.

Een bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 6 November 1861 n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 18 December d.a.v. n°. 62 (B. P. B. n°. 496).

De vier polders, waarvan hierboven eene korte beschrijving is gegeven, stonden, als gezegd is, ieder op zich zelf. In 1877 werden echter ingrijpende verbeteringen in den geheelen waterstraatstoestand voorbereid. Waren de polders reeds vroeger elkander meer dan eens onderling te hulp gekomen door het over en weer overnemen van water, wanneer een hunner te veel bezwaard was [3]), in het vroege voorjaar van 1877 kwamen de Ingelanden van de *Duivenvoordsche-*, *Veenzijdsche-* en *Fluitpolders* benevens de gevolmachtigde van Z. K. H. Prins FREDERIK DER NEDERLANDEN als eigenaar van den *Raaphorsterpolder* overeen, om voor gemeenschappelijke rekening een stoomgemaal te stichten ter bemaling dier vier polders gezamelijk.

Bij de ter goedkeuring inzending der daartoe betrekkelijke overeenkomst aan Gedeputeerde Staten — welke goedkeuring plaats had bij besluit van 6

---

1) Vgl. GEVERS VAN ENDEGEEST, Deel II blz. 310—313.

2) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1861, blz. 28, vlg.

3) Zie *Rijnland's* N.A. Loq[t]. 54 n°. 11 en Loq[t]. 135 n°. 14.

Maart 1877 n°. 14 —, werd tevens het verlangen uitgedrukt, dat aan de Staten een voorstel zou worden gedaan om de vier polders tot één polder te vereenigen. Dit verlangen vond een gereed oor zoowel bij Gedeputeerde als bij Provinciale Staten, zoodat bij besluit der Staten van 20 November 1877 n°. XXI [1]), goedgekeurd bij K. B. van 20 December d.a.v. n°. 22, werd overgegaan tot intrekking der bijzondere reglementen voor de vier polders en tot vaststelling van een bijzonder reglement voor den gecombineerden polder, die den naam kreeg van *Duivenvoordsche-Veenzijdsche polder*. Dit reglement werd afgekondigd in het B. P. B. onder n°. 769.

De grenzen van den nieuwen polder komen, hoezeer met eenige wijzigingen, in hoofdzaak overeen met die der vier vroegere polders; zij zijn in art. 1 van het reglement zeer nauwkeurig omschreven. De tegenwoordige polder heeft eene oppervlakte van 933.92.93 H.A., waarvan 497.99.39 H.A. in de gemeente *Wassenaar*, 220.67.19 H.A. in de gemeente *Voorschoten* en 215.26.35 H.A. in de gemeente *Veur*.

Het nieuwe stoomgemaal, zijnde een schepradmolen gedreven door een horizontaal stoomwerktuig van 17 waterpaardekracht met condensatie, staat ongeveer ter plaatse van den vroegeren windmolen van den *Duivenvoordschen polder*, in het midden des polders en slaat uit op de *Dobbewatering*. Het werktuig heeft eene slaglengte van 1.20 M. en een stoomcylinder wijd 0.45 M. Het wordt gevoed door een Cornwall-ketel van 45 M². verwarmd oppervlak, lang 6.10 en wijd 1.90 M., met stookbuizen wijd 0.70 M. De beweging van de werkas wordt door 2 kamwielen van 26 en 108 kammen op het scheprad overgebracht. Dit laatste, in 1900 vernieuwd, heeft een middellijn van 5.68 M. en is voorzien van 18, 1.05 M. breede schoepen, van het systeem H. PAUL. De wateras ligt op 1.57 M. boven het zomerpeil, d. i. op 0.87 M. + A.P. De opvoerhoogte is 0.70 M. Vergunning tot den aanleg werd verleend bij besluit der Vereenigde Vergadering van *Rijnland* van 28 April 1877 n°. XI [2]).

De waterleidingen van de vier vereenigde polders zijn, bij het in gebruik nemen van het stoomgemaal, met elkander in verbinding gebracht; overigens is de hierboven beschreven toestand met grondduikers onder door de boezemvaarten en slooten nog steeds vrijwel onveranderd aanwezig. Alle waterleidingen worden door de aangelande eigenaars onderhouden volgens in de polderkeur gegeven voorschriften.

Het zomerpeil van den polder is volgens opgave van het polderbestuur 0.70 M. ÷ A.P. [3]); in de keur wordt het niet vastgesteld. Volgens van *Rijnland's* wege in 1879—82 verrichte opnemingen was het destijds 1.00 M. ÷ A.P., terwijl de waterstaatskaart den polder nog verdeelt in twee waterstaatkundige deelen:

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1877, blz. 127, vlg.

[2]) Not. V. V. v. *Rijnland*, 1877, blz. 112.

[3]) Waarschijnlijk is hier bedoeld 0.70 M. onder *maalpeil*.

het hoogere, noordwestelijke deel of de vroegere *Veenzijdsche* en *Raaphorsterpolders* met een zomerpeil van 0.86 M. ÷ A.P. en het lagere, zuidoostelijke deel of de vroegere *Duivenvoordsche* en *Fluitpolders*, met een zomerpeil van 1.00 M. ÷ A.P.

Bij de invoering der stoombemaling zijn de windmolens der vier vroegere polders vervallen. Wel schrijft art. 8 van het bijzonder reglement voor, dat de *Raaphorstermolen* in eigendom en onderhoud zou blijven bij Z. K. H. PRINS WILLEM FREDERIK KAREL der Nederlanden of zijne rechtverkrijgenden, waaruit schijnt te mogen worden opgemaakt, dat het plan bestond dien molen, althans voorloopig nog te behouden [1]), doch ook deze molen is thans verdwenen.

Waterinlating kan, evenals vroeger, in den geheelen polder plaats hebben door houten inlaatduikers uit de *Veen-* en *Dobbewateringen*.

De polderkaden worden nog steeds onderhouden door de aangelande eigenaren. Zij moeten, volgens de keur, eene hoogte hebben van minstens 0.20 M. boven *Rijnland's* peil (bedoeld wordt natuurlijk het maalpeil), d.i. van 0.07^5 M. ÷ A.P. bij eene kruinsbreedte van ten minste 0.75 M.; op maaiveldshoogte moet de breedte 2.00 M. zijn.

Het polderbestuur bestaat thans uit een Voorzitter en zes Leden, waarvan twee worden gekozen uit de ingelanden van den vroegeren *Veenzijdschen*, twee uit die van den vroegeren *Duivenvoordschen*, één uit die van den vroegeren *Raaphorster* en één uit die van den vroegeren *Fluitpolder*. Het zetelt te *Voorschoten*.

Behalve het stoomgemaal onderhoudt de polder nog eenige bruggen, duikers en hekken. De werf waarop het stoomgemaal staat is particulier eigendom, doch aan den polder in erfpacht uitgegeven.

Volgens *Rijnland's* verordening op het peilmalen is het stoomgemaal een hoofdseinmolen voor het aangeven van het bereiken van het maalpeil. De machinist geeft het sein op een bij het gemaal aanwezigen seinpaal en zulks voor den *Duivenvoordschen Veenzijdschen* en voor den *Zijdepolder*. Hij ontvangt daarvoor eene jaarlijksche bezoldiging van f 50.— uit *Rijnland's* kas [2]).

De polderomslag, telkens geheven over 898.32.52 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 7.—, *f* 7.—, *f* 7.80, *f* 8.25 en *f* 6.50 per H.A. Vrijdom van omslagen is toegekend aan:

a. openbare wegen en paden als zoodanig op den legger vermeld;

b. algemeene en bijzondere begraafplaatsen; en

c. eigendommen van den polder of gronden welke hij in erfpacht heeft.

Van het volgens art. 1 van het bijzonder reglement begrensde territoir des polders is uitgezonderd het binnen die grenzen gelegen boezemwater van *Rijnland*.

---

[1]) Noch uit de Memorie van Toelichting tot het bijzonder reglement noch uit de verdere officieele stukken blijkt iets omtrent de beteekenis dier bepaling.

[2]) Zie M. v. T. op de begrooting v. *Rijnland* ad volgn^r. 126^c.

De Zijdepolder.

Gemeente: *Veur.*

Nov. 1904.

T. K. 440. W. K. 's Grav. 3.

Deze polder heeft eene ongeveer vierkante gedaante, beslaande ee vlakte van bijna 140 H.A. Hij wordt begrensd:

aan de *noordwestzijde* door de tot den *Duivenvoordschen Vee* *polder* behoorende, bij *Ter Horst* afgedamde *Schenkwatering*, teve scheiding tusschen de gemeenten *Veur* en *Wassenaar*;

aan de *noordoostzijde* door de zuidwestelijke kade van den vo *Fluitpolder*, thans deel uitmakende van den *Duivenvoordschen Vee* *polder* en door de boezemgronden behoorende tot de bouwhoeve *A*

aan de *zuidoostzijde* door den *Achterweg* te *Veur*, waarvan het zu uiteinde tevens de grensscheiding vormt tusschen *Rijnland* en *Delfl*

aan de *zuidwestzijde* door het midden der landscheiding tusschen en *Delfland*, genaamd de *Zijde*, waaraan ook de polder zijn naam

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren as staande in het noordoostelijk polderdeel. De molen slaat uit op de *tering* die, komende uit den vroegeren *Fluitpolder*, welken zij door eindweegs, tusschen kaden ingesloten, in den polder dringt. Bezuid molen is de *Dobbewatering* afgedamd en doet zij, tot aan de lar doorloopende, dienst als molentocht; zij is eigendom van en in ond den polder. De molen zelf heeft een vlucht van 19.10 M. Het ijze rad heeft een middellijn van 3.88 en een schoepbreedte van 0.35 M. ligt op 0.31 M. + A.P., de bovenkant van den opleider op 1.17

Het polderpeil, in de keur niet bepaald, is, volgens opgaaf van het Bestuur, 6 M. ÷ A.P.; volgens de waterstaatskaart is het zomerpeil 1.00 ÷ A.P.
Behalve de molentocht worden alle polderslooten door de aangelande eigears onderhouden; allen moeten voldoen aan in de keur voorgeschreven netingen.
Waterinlating heeft, uit de *Dobbewatering*, van polderwege plaats door een iten inlaatduiker, bij den polder in onderhoud.
De polderkaden, bij hunne eigenaars in onderhoud, moeten volgens de keur e hoogte hebben van minstens 0.11[5] M. ÷ A. P., zijnde 0.16 M. boven *nland's* maalpeil, en eene breedte op maaiveldshoogte van minstens 1.50 M. op de kruin van minstens 0.50 M.
Het noordwestelijk polderdeel wordt, ongeveer evenwijdig met de *Schenk-tering*, van zuidwest naar noordwest doorsneden door den spoorweg *'s Gra-hage—Leiden*; een doorlaatbrug onderdoor onderhoudt de watergemeenschap.
Bij consenten, den 28 December 1726 en den 2 Augustus 1727 resp. door kgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* en van *Delfland* verleend, werd gunning verleend om, door middel van een duiker in de landscheiding, ter uit *Delfland* te brengen in de hofstede *Overdam*, in den polder gelegen, s dit water niet in den *Zijdepolder* verder werd afgelaten. In 1866 beklaagden n ingelanden van den polder over misbruik dier consenten, hetgeen tengee had, dat door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* den 19 Januari 7, met intrekking van het oude consent van 1726, eene nieuwe vergunning die waterinlating uit *Delfland* aan den toenmaligen eigenaar der bouwhoeve d verleend, onder voorwaarden, die het misbruiken voortaan buitensloten [1]).
Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.
De omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 4.—, *f* 5.—, *f* 4.—, *f* 4.50 *f* 4.50 per H.A. en werd in de drie eerstgenoemde jaren geheven over .10.34 en in de twee laatstgenoemde over 136.78.45 H.A.
Vrijdom van omslagen is toegekend aan:
wegen en paden bij het kadaster bekend;
eigendommen van den polder; en
landen, die, ofschoon binnen de grenzen van den polder gelegen, daarop t afwateren.
Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 6 November 1 n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 18 December d.a.v. n°. 62 (B. P. n°. 495).
Eene wijziging, strekkende tot verbeterde omschrijving der grenzen langs landscheiding tusschen *Rijnland* en *Delfland* werd, gelijktijdig met die van

---

[1]) vgl. *Rijnland's* N. A., Loq[t]. 124 n°. 14 en Register der consenten van *Rijnland* 1867, volgn[r]. 6.
[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1861; blz. 28, vlg.

17 andere polder in *Rijn-*, *Delf-* en *Schieland* gelegen, vastgesteld bij besluit der Staten van 4 November 1868 n°. XVII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 7 Januari 1869 n°. 3 (B. P. B. n°. 672). Voor de aanleidende oorzaak dier wijziging wordt verwezen naar de beschrijving van den *Driemanspolder*, hierboven.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE PAPENWEGSCHE POLDER.

Gemeenten: *Voorschoten, Wassenaar.*

Oct. 1904.

T. K. 421, 422. W. K. 's Grav. 3.

Het hoofdlichaam van dezen polder is begrepen tusschen: de *Veenwatering*, scheidende van den hieronder te behandelen *Zuidwijkschen polder* en van den tot den *Duivenvoordschen Veenzijdschen polder* behoorenden *Raaphorsterpolder* ten noordwesten; de *Dobbewatering*, scheidende van den *Oranje-* en van den *Noord-Hoflandschen polder* ten zuidoosten; eene dwarsvaart, welke beide voorgaanden verbindt, voor een deel loopende langs de noordoostzijde van de *Rozenburgerlaan* en scheidende van den *Duivenvoordschen-Veenzijdschen polder* en van een blokje boezemgrond genaamd *Stalpershout* ten zuidwesten, en den *Nieuwen weg* en eene eigen kade beiden scheidende van den *Stevenshofjespolder* ten noordoosten.

Behalve dit hoofdlichaam omvat de polder nog twee blokken gronden ten zuidoosten van de *Dobbewatering*.

Het grootste, noordelijke blok wordt begrensd: ten noordoosten door de tot den *Noord-Hoflandschen polder* behoorende en daarvan scheidende *Klopperskade*; ten zuidoosten door de *Voorwatering* scheidende van den *Noord-Hoflandschen* en van den *Oranjepolder*, en ten zuidwesten door eene mede van laatstgenoemden polder scheidende kade. Het blok wordt nog door de *Oranjewatering*, die de *Dobbe-* met de *Voorwatering* verbindt, in twee zeer ongelijke deelen gesneden. De gemeenschap tusschen het kleine, zuidwestelijke met het groote, noordoostelijke deel wordt onderhouden door een grondduiker onder de *Oranjewatering* door, en die tusschen laatstgenoemd deel en het hoofdlichaam des polders door een grondduiker onder door de *Dobbewatering*.

Het kleinere, zuidelijke blok heeft eene vierkante gedaante en wordt omsloten door de *Dobbewatering* ten noordwesten, de vaarsloot benoordoosten langs de *Rozenburgerlaan* ten zuidwesten en boezemslooten scheidende van den *Oranjepolder* ten zuidoosten en noordoosten. Een grondduiker onder door de

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1868, blz. 45, vlg.

bewatering onderhoudt ook hier de watergemeenschap met het hoofdlichaam. ›ide genoemde blokken worden van het zuidwesten naar het noordoosten sneden door den spoorweg *'s Gravenhage—Leiden*; duikers onder dezen onderhouden de watergemeenschap.

ɜt zuidelijk deel van het hoofdlichaam des polders wordt van het zuidoosten · het noordwesten doorsneden door den *Papenweg*, waaraan de polder naam ontleent, zijnde de straatweg van *Voorschoten* over *den Deyl* naar ›*senaar*. Duikers onder dien weg in de twee na te noemen molenslooten ›n doorgang aan het polderwater. De weg is in beheer bij eene Commissie.

ɜ geheele polder beslaat eene oppervlakte van ongeveer 290 H.A. Hij is 1626 gesticht; het origineele contract tusschen de gemeene ingelanden gen aan de noordzijde van het dorp *Voorschoten* omtrent den *Papenweg* 'effende die stichting of bepoldering, gesloten den 7 Januari 1626, berust in archief der gemeente *Voorschoten*.

e boezemwaterkeerende kaden moeten door de eigenaars, ingevolge de ·, onderhouden worden op eene kruinshoogte van minstens 0.16 boven *land's* maalpeil of 0.11[5] M. ÷ A.P. en eene breedte op het maaiveld van stens 2.00 M. en op de kruin van minstens 0.75 M.

› bemaling heeft plaats door een windschepradmolen met ijzeren as en houten en staande aan de *Dobbewatering* in het noordelijk deel van het hoofderlichaam, nabij den grondduiker van het noordelijkste der twee hierboven hreven blokken. De molen, die op particulieren grond staat, waarop de er recht van opstal heeft, heeft eene vlucht van 22.50 M.; het scheprad t eene middellijn van 4.44 M. en eene schoepbreedte van 0.40 M.; de lijn der wateras ligt op 0.47 M. + A.P. en de bovenkant van den opleider ..00 M. ÷ A.P.

et peil is in de keur niet bepaald; volgens de waterstaatskaart is het zomer-1.15 M. ÷ A.P. en volgens verstrekte opgaven het winterpeil 1.26 M. ÷ A.P.

e hoofdwaterleidingen bestaan hoofdzakelijk uit twee molenslooten die, ɜveer evenwijdig aan elkander, het hoofdlichaam des polders van zuidwest r noordoost doorsnijden en uit een drietal dwarsslooten die deze in het 'delijk polderdeel verbinden en toegang geven tot den molen. De noord-;elijkste der twee molenslooten vormt tevens de grensscheiding tusschen ;emeenten *Voorschoten* ten zuidoosten en *Wassenaar* ten noordoosten.

le genoemde waterleidingen moeten, evenals de overige polderslooten, door ıangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderlen worden.

'aterinlating kan, behalve door openzetting van de molenwachtdeur, plaats ›en door een drietal inlaatduikers, waarvan twee aan den *Papenweg*. r het gebruik dier duikers wordt schriftelijke toestemming van het polderuur vereischt.

e *Nieuweweg* aan de noordelijke grens des polders, tegen den *Stevens-*

hofjespolder, is mede-eigendom van den polder. De *Nieuwewegsbrug* in dien weg over de *Veenwatering* is een vroeger ambachtswerk van het voormalige Ambacht *Wassenaar en Zuidijwk*. Bij de opheffing der ambachten in *Rijnland* werd de brug door *Rijnland* met betaling van *f* 650.— in beheer en onderhoud overgedragen aan den polder [1]), die op dien grond nog steeds met het onderhoud belast is.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden; het zetelt te *Voorschoten*.

De omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3.35, *f* 2.30, *f* 2.80, *f* 2.50 en *f* 2.20 per H.A.; hij werd telkens geheven over 280.29.02 H.A.

Vrij van omslagen zijn: wegen en paden bij het kadaster bekend, en landen die, ofschoon in den ring van den polder gelegen, daarop niet afwateren.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 6 November 1861 n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 18 December d.a.v. n°. 62 (B. P. B. n°. 494). Een vroeger reglement, waarbij het bestuur was opgedragen aan den Burgemeester van het Ambacht van *Voorschoten* en aan drie Poldermeesters, werd door dat bestuur zelf gearresteerd den 24 Augustus 1842 [3]).

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE ZUIDWIJKSCHE POLDER.

Gemeente: *Wassenaar*.

Nov. 1904.

T. K. 421. W. K. 's Grav. 3.

Deze polder behoort slechts aan weinige eigenaars.

Hij wordt begrensd:

aan de *zuidoostzijde* door de *Veenwatering*, scheidende van den hierboven beschreven *Papenwegschen polder*;

aan den *noordoostzijde* door den *Stevenshofjespolder* en daarvan gescheiden door den onder keur van dezen staanden *Nieuwen weg*;

aan de *noordwestzijde* door hooge boezemgronden langs den rijksstraatweg van *'s Gravenhage* naar het *Haagsche Schouw*, grootendeels gevormd door de gronden van het oude *Huis te Zuidwijk*, waaraan de polder zijn naam ontleent, en

aan de *zuidwestzijde* door het deel *Raaphorst* van den *Duivenvoordschen-*

---

1) Zie Not. V. V. van *Rijnland*, 1871, blz. 14.

2) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1861, blz. 28 vlg.

3) *Rijnland's* N.A. Loq^t 122 n°. 14.

ızijdschen polder en daarvan gescheiden door den *Papenweg* of straatweg *den Deyl* naar *Voorschoten.*

e polder, die eene oppervlakte van omstreeks 73 H.A. beslaat, wordt over geheele breedte door een tweetal van uit de *Veenwatering* noordwestwaarts hietende boezemvaarslooten doorsneden, waarvan de meest noordooste- toegang geeft tot de gronden van het *Huis te Zuidwijk.* Gronddukers er door die vaarsloten in de *Molenwatering*, die den polder over zijne eele lengte van zuidwest naar noordoost met eenige bochten doorsnijdt, erhouden de watergemeenschap.

e boezemwaterkeerende kaden worden door hunne eigenaars onderhouden. gens van *Rijnland's* wege verrichte opmetingen hadden zij in Juni 1903 kruinshoogte van 0.29 à 0.14 M. ÷ A.P. en eene kruinsbreedte van à 0.90 M.

e bemaling heeft plaats door een windschepradmolen met houten as en en staande ongeveer in het midden van den zuidoostelijken polderrand, chen de beide inspringende boezemvaarslooten in, aan de *Veenwatering*, op hij uitslaat. De molen heeft een vlucht van 14.32 M., het scheprad middellijn van 3.50 en eene schoepbreedte van 0.21 M. De bovenkant den opleider ligt op 0.66 M. ÷ A.P. en de hartlijn der wateras op 0.22 + A.P.

en watergang verbindt de molenwatering met den molen. Alle waterleidingen den door de aangelande eigenaars onderhouden.

et peil des polders is niet bepaald; volgens de waterstaatskaart is de erstand 0.90 M. ÷ A.P. Waterinlating kan plaats hebben door openzetting molenwachtdeur en door een inlaatduiker aan den *Nieuwen weg.*

et zuidwestelijk deel des polders wordt nog van het zuidoosten naar het dwesten doorsneden door de *Zandhorstlaan*, een particuliere zandweg van uit den *Papenwegschen polder* toegang geeft tot de hofstede *Zand-* aan den rijksstraatweg. Een duiker ligt onder dien weg in de *Molen- ring.*

gemeene uitgaven worden over de eigenaars der polderlanden omgeslagen el over eene gezamenlijke oppervlakte, die in 1904 bedroeg 72.69.86 H.A. mslag per H.A. bedroeg in de jaren 1898 tot en met 1901 telkens *f* 5.— 1902 *f* 4.—.

oeger schijnen de bruikers der landen twee molenmeesters te hebben ewezen, die den polder bestuurden [1]); thans wordt de administratie erd door een Vertegenwoordiger.

polder is ongereglementeerd en heeft dus ook geene keur.

GEVERS VAN ENDEGEEST; Deel II, blz. 316.

DE STEVENSHOFJESPOLDER.

Gemeenten: *Wassenaar, Voorschoten* [1]).

Nov. 1904.

T. K. 421, 422. W. K. 's Grav. 1, 's Grav. 3.

Deze polder wordt begrensd:

ten *noordoosten* door den straatweg langs den *Hoogen Rijndijk* vanaf het *Haagsche Schouw* zuidoostwaarts tot aan de *Dobbewatering*, scheidende van eene strook oeverlanden langs den *Rijn*;

ten *zuidoosten* eerst door de *Dobbewatering*, tot dáár waar zij zuidwaarts ombuigt, scheidende van den *Noord-Hoflandschen polder* en daarna door de kade of waterkeering van den *Papenwegschen polder*;

ten *zuidwesten* door den *Nieuwen weg*, een binnenweg scheidende eerst van den *Papenwegschen* en daarna van den hierboven beschreven *Zuidwijkschen polder*; en

ten *noordwesten* door den rijksstraatweg van *'s Gravenhage* naar het *Haagsche Schouw*, scheidende eerst van boezemgronden genaamd het *Maaldrift* tot aan den *Maaldriftschen weg* en daarna van den *Ommedijkschen polder* behoorende tot den *Wassenaarschen* boezem. Nochtans behooren twee perceelen benoordwesten genoemden rijksstraatweg, tegen de zuidwestzijde van den *Maaldriftschen weg* aangelegen, tot den polder.

De polder die eene oppervlakte beslaat van omstreeks 150 H.A. wordt van het zuidwesten naar het noordoosten ongeveer middendoor gedeeld door de *Veenwatering*.

Van uit die *Veenwatering* schieten noordwestwaarts drie en zuidoostwaarts twee boezemslooten een eindweegs den polder in. De noordoostelijke der noordwestwaarts opschietende slooten is de *Doleindsloot*, die hier tevens de grensscheiding vormt tusschen de gemeenten *Voorschoten* ten noordoosten en *Wassenaar* ten zuidwesten. Onder deze en de volgende boezemsloot liggen grondduikers tot gemeenschap van het polderwater. De zuidwestelijke der noordwestwaarts opschietende slooten loopt een eindwegs ten noordoosten langs den *Nieuwen weg*.

Van de zuidoostwaarts opschietende slooten ligt de zuidwestelijke in het verlengde van en draagt ook den naam van de *Doleindsloot*. Tusschen deze en de noordoostelijke sloot, die den naam draagt van de *Lijmsloot* liggen langs de *Veenwatering* eenige perceelen die op deze, en dus niet op den polder afwateren.

Ook van uit de *Dobbewatering* springen een tweetal korte boezemwatertjes

[1]) Het reglement vermeldt ten onrechte slechts de gemeente *Wassenaar*.

een eindje noordwestwaarts den polder in; een daarvan loopt ten zuidwesten langs den straatweg langs den *Hoogen Rijndijk*.

Alle inspringende boezemslootjes zijn omkaad.

De watergemeenschap tusschen beide door de *Veenwatering* afgesneden polderdeelen wordt onderhouden door een grondduiker nabij den straks te noemen molen.

De boezemwaterkeerende kaden moeten volgens de keur door de eigenaars worden onderhouden op eene kruinshoogte van 0.07^5 M. ÷ A.P., eene kruinsbreedte van 0.50 M. en met „bekwame" glooiingen. De eigenaars van niet aan kaden liggende landen worden opgenomen in den hoefslag tot onderhoud van den *Nieuwen weg*, die onder keur des polders staat, schoon hij juist buiten zijne grenzen ligt.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren as en houten wieken, staande op grondgebied der gemeente *Wassenaar* ongeveer in het midden des polders aan den zuidoostelijken rand van de *Veenwatering* en op deze uitslaande. De vlucht der wieken bedraagt 19.70. Het scheprad heeft eene middellijn van 3.95 en eene schoepbreedte van 0.25 M.

Volgens *Rijnland's* in 1899 vastgestelde verordening op het peilmalen is de molen seinmolen voor bereikt maalpeil voor den *Oranjepolder*, den *Zuidwijkschen polder*, den *Papenwegschen polder*, den *Noordhoflandschen polder* en den *Stevenshofjespolder* zelven. Voor het seingeven geniet de molenaar uit *Rijnland's* kas een jaarlijksche bezoldiging van *f* 50.— [1]).

Aan weerszijden der *Veenwatering* leiden zoowel uit het noordoosten als uit het zuidwesten molenslooten naar den molen. Deze zijn voor een deel in onderhoud bij den polder, doch overigens, evenals alle andere polderslooten, bij de aangelande eigenaars. Allen moeten voldoen aan in de keur voorgeschreven afmetingen.

Een peil is in de polderkeur niet bepaald; volgens de waterstaatskaart is het zomerpeil 1.05 M. ÷ A.P.

Waterinlating kan, behalve door openzetting van de molenwachtdeur, plaats hebben door twee inlaatduikers, één aan den straatweg bij het *Haagsche schouw* en één aan den *Nieuwen weg*. Omtrent het gebruik der inlaatduikers geeft de keur eenige voorschriften.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden; het zetelt te *Wassenaar*.

De omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3.50, *f* 3.—, *f* 3.—, *f* 2.50 en *f* 2.50 per H.A. en werd in die jaren telkens geheven over 149.99.45 H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 November 1858 n°. IV [2]), goedgekeurd bij K. B. van 27 November d.a.v. n°. 61 (B. P. B. n°. 256).

---

1) Zie M. v. T. op *Rijnland's* begrooting, ad volgnr 126c.

2) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1858; blz. 23, vlg.

Volgens een zoowel in *Rijnland's* archief [1]) als in het archief der gemeente *Voorschoten* aanwezig stuk werd de polder den 28 Juni 1674 gesticht door het sluiten van een accoord met Reglement van Combinatie tusschen den *St. Stevenspoortjespolder*, benevens de landen van den *Nieuwen weg* tot den *Rijn* alsmede nog 13 morgen gelegen langs den *Rijndijk* bezuiden de *Veenwatering*.

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

Groep VIII. *De polders malende op den Wassenaarschen boezem (XXIII).*

DE OMMEDIJKSCHE POLDER.

Gemeenten: *Voorschoten*, *Wassenaar*.

Sept. 1904.

T. K. 421, 422. W. K. 's Grav. 1.

De polders malende op den *Wassenaarschen boezem* zijn:
de *Ommedijksche polder*;
de *Oostdorper- en Huisterweerpolder*;
de *Gecombineerde Ruygelaansche- en Zonneveldspolder*, en
eene inpoldering in *het Broek* te *Valkenburg*.

Van deze is de *Ommedijksche polder* de meest oostelijke. Hij wordt begrensd:

ten noordwesten door de *Wassenaarsche watering* of *Groote Zijl*, die hem grootendeels scheidt van den *Gecombineerden Ruygelaanschen en Zonneveldspolder*;

ten noordoosten door den *Hoogen Rijndijk*;

ten zuidoosten door den rijksstraatweg van *'s Gravenhage* naar het *Haagsche Schouw*, scheidende van den tot de vorige poldergroep behoorenden *Stevenshofjespolder*, en

ten zuidwesten eerst door den *Maaldriftschen weg*, scheidende van boezemgronden genaamd *Maatdrift* of *Maaldrift* en daarna door den *Hoogeboomschen weg*, scheidende van den *Oostdorper- en Huisterweerpolder*.

De polder is groot ongeveer 185 H.A. waarvan het noordelijk deel gelegen is in de gemeente *Voorschoten* en het zuidelijke deel in de gemeente *Wassenaar*. De gemeentegrensscheiding wordt gevormd door de *Doleindsloot*.

Van het zuidwesten naar het noordoosten wordt de polder in twee ongeveer even breede stukken verdeeld door de tot den *Wassenaarschen boezem* behoorende *Korte Watering*, die met eene sluis in den *Hoogen Rijndijk* uitmondt in den *Rijn*. Een stukje van de *Doleindsloot* benoordwesten die *Korte Watering*, ter lengte van ongeveer 220 M., is eveneens boezemwater en

---

[1]) *Rijnland's* O. A. Loqt. 146, n°. 2823.

dient tot voorboezem van den na te noemen poldermolen. Het overige deel van de *Doleindsloot* is afgedamd en behoort tot het polderwater.

Eigenlijke polderkaden bevinden zich slechts langs de *Wassenaarsche watering* en aan weerszijden langs de langs *Korte watering* en langs den voorboezem van den molen. Deze kaden moeten volgens de polderkeur door de eigenaars of onderhoudplichtigen onderhouden worden op eene hoogte van minstens 0.16 M. boven *Rijnland's* maalpeil, d. i. van minstens 0.11[5] ÷ A.P. en op eene breedte op maaiveldshoogte van minstens 2.00 en op de kruin van minstens 0.75 M.

De polder wordt bemalen door een windschepradmolen met ijzeren as en houten wieken staande aan de *Doleindsloot* op grondgebied der gemeente *Wassenaar* in het noordwestelijk polderdeel en uitslaande op de *Korte watering*. De molen, die door zijne Hooge Eigenaresse, H. K. H. de Prinses VON WIED aan den polder verhuurd en bij dezen in onderhoud is, heeft een vlucht van 19.70 M. Het scheprad heeft een middellijn van 4.40 M. en een schoepbreedte van 0.26 M. De hartlijn der wateras ligt op 0.48[5] M. + A.P. en de bovenkant van den opleider op 0.90 M ÷ A.P.

Een polderpeil is in de keur niet bepaald. Volgens de waterstaatskaart is het zomerpeil, en volgens verstrekte opgave van het Bestuur het winterpeil 1.00 M. ÷ A.P.

De hoofdwaterleiding of *Molensloot* doorsnijdt het noordwestelijk polderdeel van het zuidwesten naar het noordoosten en strijkt langs den molen. Een zijtak op *Wassenaarsch* grondgebied komt uit het zuidwestelijk deel en wordt met een grondduiker onder door de *Korte watering* gevoerd. Alle slooten in den polder moeten door de aangelande eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden worden.

Waterinlating kan, behalve door openzetting van de wachtdeur van den molen, plaats hebben door twee inlaatduikers, waarvan een aan de oostzijde der *Korte watering*. Tot het openen dier duikers is schriftelijke toestemming van het Bestuur noodig.

Het Polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden. Het zetelt te *Voorschoten*.

De polderomslag werd in de jaren 1898—1902 telkens geheven over 181.91.12 H.A. en bedroeg in die jaren resp. *f* 3.10, *f* 3.—, *f* 3.50, *f* 3.50 en *f* 3.— per H.A.

Vrijdom van omslagen is toegekend aan:

wegen en paden bij het kadaster bekend;

boezemlanden die, ofschoon in den ring van den polder gelegen, daarop niet afwateren, en

eigendommen van den Polder.

Ter vervanging van een den 24 Augustus 1842 door het Polderbestuur gearresteerd Reglement van Bestuur [1]), werd bij Statenbesluit van 4 Juli 1861

---

[1]) *Rijnland's* N. A. Loq' 122 n°. 14.

n°. VIII [1]) goedgekeurd bij K.B. van 25 Augustus d.a.v. n°. 10 (B. P. B. n°. 446) een nieuw bijzonder reglement voor den Polder vastgesteld.

Eene wijziging, strekkende tot verbetering der grensomschrijving, werd nog vastgesteld bij Statenbesluit van 16 November 1886 n°. VI[a 2]), goedgekeurd bij K.B. van 13 December d.a.v. n°. 34 (B. P. B. n°. 877).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE OOSTDORPER- EN HUISTERWEERPOLDER.

Gemeente: *Wassenaar.*

Sept. 1904.

T. K. 421. W. K. 's Grav. 1, 's Grav. 3.

Deze polder bestaat uit gronden welke zich ten zuidwesten van den *Hoogeboomschen weg* langs beide oevers van de *Zijl* of *Wassenaarsche watering*, zuidwestwaarts uitstrekken tot bezuiden het dorp *Wassenaar* en benoordwesten de hoogere gronden genaamd de *Fortificatie*. Aan de noordwestzijde worden de poldergronden begrensd door eene strook boezemlanden bezuidoosten den *Oostdorperweg* en den *Wassenaarschen Schouwweg* en aan de zuidoostzijde door eene strook boezemlanden ten noordwesten van den rijksstraatweg van *'s Gravenhage* naar het *Haagsche Schouw*. De weg genaamd *Kerkdam*, welke dien straatweg nabij *den Deijl* verbindt met het dorp *Wassenaar*, doorsnijdt het zuidwestelijk polderdeel van het zuidoosten naar het noordwesten. Een gedeelte van de gronden van het Huis *de Pauw*, ten zuiden van dien *Kerkdam* ligt binnen den polder.

Het deel des polders ten noordwesten van de *Wassenaarsche watering* vormde vroeger den *Oostdorperpolder* en had eene oppervlakte van ruim 135 H.A.; het deel ten zuidoosten dier watering, ter grootte van ongeveer 75 H.A., was de *Huis-ter-Weerpolder*, zoo genaamd naar het overigens buiten den polder gelegen, nabijzijnde *Huis ter Weer*. Beide polders stonden op zich zelf en hadden een eigen op de *Wassenaarsche watering* uitslaanden molen. Toen in 1815 de molen van den *Huis-ter-Weerpolder* afbrandde, rees bij de voornaamste eigenaren diens polders het denkbeeld om geen nieuwen molen meer op te richten, maar den polder door middel van een grondduiker onderdoor de *Wassenaarsche watering* in verbinding te brengen met den *Oostdorperpolder* en beide polders te combineeren. Tot die combinatie werd dan ook door Hoogheemraden van *Rijnland* den 1 October 1815 toestemming verleend, waarna zij werd bewerkstelligd. De aanlegkosten van den grondduiker werden gedragen

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerg. 1861; blz. 20, vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1886; blz. 30.

de ingelanden van den *Huis-ter-Weerpolder* alleen, doch het onderhoud komen ten laste der twee gecombineerde polders in wier lasten beiden taan morgen morgensgelijk zouden bijdragen [1]).

aldus gecombineerde polder beslaat thans eene oppervlakte van 213.51.41 H.A. halve de bovenbedoelde grondduiker, die zich bevindt ongeveer in het en van het deel des polders benoorden den *Kerkdam*, is er nog een duiker onder door de *Wassenaarsche watering* ter verbinding van het en den polder gelegen deel der gronden van het huis *de Pauw* met het r van den voormaligen *Oostdorperpolder* bezuiden den *Kerkdam*.

nuit de *Wassenaarsche watering* en ongeveer haaks daarop schieten een al boezemvaarslooten links en rechts den polder in en wel een zestal dwestwaarts in den voormaligen *Oostdorperpolder* (waarvan eene vaarsloot zuidwesten langs den *Kerkdam* de zuidelijkste is) en een viertal zuidoost-ts in den voormaligen *Huis-ter-Weerpolder*.

e boezemwaterkeerende kaden langs de *Wassenaarsche watering* en de uit ontspringende wederzijdsche vaarslooten zijn in onderhoud bij hunne naars. Zij moeten volgens de polderkeur eene hoogte hebben van 5 M $\div$ A.P. of 0.20 M. boven het maalpeil, eene kruinsbreedte van 0.50 M. voorzien zijn van bekwame glooiingen.

e polder wordt bemalen door een windschepradmolen staande nabij den 1815 gelegden grondduiker aan den noordwestelijken oever der *Wasse-rsche watering*, en op deze uitslaande. De molen is particulier eigendom n wordt door den polder gehuurd en onderhouden. Volgens GEVERS VAN EGEEST [2]) zijn de hoofdafmetingen:

vlucht der wieken	21.91 M.
middellijn scheprad	3.61 „
breedte der schoepen	0.26 „

owel de *Oostdorper-* als de *Huis-ter-Weerpolder* worden over de geheele te, dus ongeveer evenwijdig met de *Wassenaarsche watering*, doorsneden door met eenige bochten loopende hoofdmolensloot, van waaruit, haaks op ne richting, toevoerslooten naar den molen voeren. De hoofdmolen-ten worden onder door de boezemvaarslooten heengeleid door middel van ndduikers. Behalve de twee reeds genoemde grondduikers onder door de sschenaarsche watering*, zijn er aldus zes grondduikers in den *Oostdorper-* vier in den *Huis-ter-Weerpolder*. Zoowel de molen- als de overige pol-looten worden door de aangelanden op in de keur voorgeschreven afme-en onderhouden.

et polderpeil wordt in de keur niet met cijfers bepaald. Volgens de water-tskaart is de zomerstand 0.80 M. $\div$ A.P.

Rijnland's N.A. Loqᵗ. 135, n°. 8.

Deel II, blz. 320.

Waterinlating heeft plaats door duikers, waarvan de sleutels berusten bij het bestuur en mag niet geschieden dan met diens toestemming. Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) zijn er vier zulke inlaatduikers, als een bij het Huis *de Pauw*, een aan de *Dorpsvaart* langs den *Kerkdam*, een aan de *Wassenaarsche watering* kort bij de *Hoogeboomsche brug* en een aan de vaarsloot naar het Huis *ter Weer*.

Het polderbestuur bestaat uit een Voorzitter en twee Leden.

De omslag, telkens geheven over 213.49.36 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 2.50, *f* 2.50, *f* 3.75, *f* 2.— en *f* 2.50 per H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 November 1858 n°. IV [2]), goedgekeurd bij K.B. van 27 November d.a.v. n°. 61 (B. P. B. n°. 255).

De polderkeur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

DE GECOMBINEERDE RUIJGELAANSCHE EN ZONNEVELDSPOLDER.

Gemeenten: *Wassenaar, Valkenburg.*

Nov. 1904.

T. K. 401, 421. W. K. 's Grav. 1.

De *Gecombineerde Ruijgelaansche en Zonneveldspolder* heeft, vooral in het noordoostelijk deel, eene zeer grillige gedaante. Hij wordt in hoofdzaak begrensd:

ten *noordwesten* door de *Groote* of *Dijkwatering* en daartegen langs het zuidelijk deel beschermd door den kunstweg van *Wassenaar* naar *Katwijk*;

ten *zuidwesten* door dien zelfden kunstweg, die hier den naam van *Schulpweg* draagt;

ten *zuidoosten* eerst door hooge boezemgronden achter *Oostdorp*, daarna door de *Kaswatering*, vervolgens door een stukje van de zg. *Ruigelaan*, van den *Oostdorperweg* en van den *Hoogeboomschen weg*, scheidende van de *Oostdorper- en Huisterweerpolder*, en eindelijk door de *Groote Zijl-* of *Wassenaarsche watering*, scheidende van den *Ommedijkschen polder*, met uitsluiting van eene partij gronden bewesten die watering die buiten de poldergrens liggen doch, als straks zal worden meegedeeld, grootendeels toch bij den polder in bemaling zijn; en

ten *noordoosten* door hooge boezemgronden genaamd *de Broek* bezuidwesten *Valkenburg* en daarvan door eene zeer grillige grenslijn afgescheiden.

Een partij gronden binnen den polderomtrek, in het noordoostelijk polderdeel aan weerszijden van de *Kaswatering*, die dat deel doorsnijdt, gelegen, watert rechtstreeks op die watering af en behoort ook niet tot den polder.

De grensscheidiug tusschen de gemeenten *Wassenaar* ten zuidwesten en

[1]) Deel II, blz. 320.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1858; blz. 23, vlg.

cenburg ten noordoosten doorsnijdt den polder met vele bochten van het noord-
;en naar het zuidoosten. Het grootere, onder *Wassenaar* gelegen zuid-
:elijke deel is de voormalige *Ruygelaansche polder* ook wel genaamd
'*gelaense Brouckpolder*, aldus genaamd naar de *Ruigelaan*, een kunstweg
hem van het noordwesten naar het zuidoosten doorsnijdt. Het kleinere
er *Valkenburg* gelegen noordoostelijke deel is de *Zonneveldspolder*, zoo
ıamd naar het huis *Zonneveld* dat daarin gelegen is.

olgens VAN DER AA [1]) is de gecombineerde polder een „dijkaadje" die in
1 bedijkt werd. De geheele oppervlakte bedraagt, binnen de grenzen, om-
ıeks 305 H.A. In bemaling opgenomen en polderlasten betalende zijn echter
ongeveer 12 H.A. buiten de poldergrens gelegen gronden langs de noord-
ıtzijde ven de *Wassenaarsche watering*. Die opneming had plaats in 1881,
noedelijk volgens een gesloten contract, waarvan ons de inhoud echter
bekend is. Genoemde perceelen werden grootendeels reeds in 1868 inge-
lerd en loosden hun water door een afzonderlijk staartmolentje op den
zem. Vergunning tot die inpoldering werd destijds verleend aan MR. A.
M. PIT te *'s Gravenhage* bij besluit der Vereenigde Vergadering van *Rijnland*
5 Maart 1868 n°. XVI [2]).

e boezemwaterkeerende kaden moeten volgens de polderkeur door de
grenzende eigenaars onderhouden worden op een kruinshoogte van 0.07[5]
÷ A.P., eene kruinsbeede van 0.50 M. en met „bekwame" glooiingen.

ehalve door de *Kaswatering* wordt de polder, in het noordoostelijk deel,
door enkele boezemslooten doorsneden, waaronder de *Broeksloot* die de *Kas-
ering* met de *Groote watering* verbindt, en eene boezemsloot die van uit
Kaswatering langs *Torenvliet* naar den *Rijn* gaat. Een vijftal grondduikers
erhouden de watergemeenschap tusschen de door genoemde boezemwateren
sneden deelen, als: drie onderdoor de *Kaswatering*, waarvan een nabij den
ks te noemen molen, een in de *Broeksloot* en een in de vaart langs
envliet.

e bemaling van den polder heeft plaats door een windschepradmolen
ıde op grondgebied van *Wassenaar* onmiddellijk bij de grensscheiding
Valkenburg, op den noordwestelijken oever van de *Kaswatering,* waarop
ıitslaat. De molen is particulier eigendom doch is bij den polder in huur.
is, volgens *Rijnland's* laatstelijk in 1899 vastgestelde verordening op het
nalen, seinmolen voor het bereikte maalpeil op den *Wassenaarschen boezem-*
wel voor den *Oostdorper- en Huisterweerpolder*, den *Ommedijkschen
ler* en den *Ruygelaanschen en Zonneveldspolder* zelve. Als seingever geniet
molenaar uit *Rijnland's* kas eene bezolding van *f* 50.— 's jaars [3]).

Aardrijksk. Woorendb. Deel IX, bl. 751.

Not. V. V. v. *Rijnland*; 1868, blz. 43.

Vgl. M. v. T. op Begrooting van *Rijnland*; volgn[r]. 126*c*.

Volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [1]) heeft de molen een vlucht van 22.90 M en het scheprad een middellijn van 4.03 en een schoepbreedte van 0.34 M.

De hoofd- of molenwateringen worden hoofdzakelijk gevormd door de grenssloot tusschen de gemeenten *Wassenaar* en *Valkenburg* zuidoostwaarts tot den molen, de daarin uitmondende molenwatering komende uit het zuidwestelijke polderdeel en de molenwatering in het polderdeel bezuidoosten de *Kaswatering* naar den grondduiker bij den molen.

Alle tochten en zijslooten moeten door de aangrenzende eigenaars op in de keur voorgeschreven afmetingen onderhouden worden. Slechts een gedeelte molensloot van af de *Broeksloot* tot de grenssloot wordt voor rekening des polders onderhouden.

Het zomerpeil, niet in de keur bepaald, ligt volgens de waterstaatskaart op 0.90 M. $\div$ A.P.

Waterinlating, waarvoor de keur eenige voorschriften geeft, kan, volgens GEVERS VAN ENDEGEEST [2]) plaats hebben door vier inlaatduikers, als: een aan de *Broeksloot*, een aan de *Kaswatering*, een aan de *Zijlwatering* en een aan de *Groote watering*.

De *Ruijgelaansche brug* in de *Ruijgelaan* over de *Kaswatering* was vroeger in onderhoud bij het ambacht *Wassenaar en Zuidwijk* doch werd in 1871, na de opheffing der ambachten in *Rijnland*, in beheer en onderhoud overgedragen aan den polder, waarvoor *Rijnland* aan den polder een kapitaal in eens uitkeerde van *f* 800.— [3]). De *Ruijgelaan* zelf stond vroeger onder schouw van den polder [4]); de tegenwoordige keur bepaalt daaromtrent echter niets.

Het bestuur van den polder was vroeger opgedragen aan den Burgemeester van een der Ambachten *Wassenaar* en *Valkenburg* om beurten en aan vier Poldermeesters. Thans bestaat het uit een Voorzitter en twee Leden; het zetelt te *Wassenaar*.

De omslag, telkens geheven over 315.57.86 H.A., bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 2.50, *f* 1.50, *f* 1.50, *f* 1.25 en *f* 2.— per H.A.

Het bijzonder reglement werd vastgesteld bij Statenbesluit van 4 November 1858 n°. IV [5]), goedgekeurd bij K.B. van 27 November d.a.v. n°. 61 (B. P. B. n°. 257). Een vroeger Reglement van Bestuur werd door Hoogheemraden van *Rijnland* goedgekeurd den 28 November 1835.

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

---

[1]) Deel II, blz. 322.

[2]) Deel II, blz. 322.

[3]) Zie Not. V. V. van *Rijnland* 1871; blz. 41, vlg.

[4]) Vgl. art. 22 van het straks te noemen reglement van 1835.

[5]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1858, blz. 23, vlg.

INPOLDERING IN HET BROEK TE VALKENBURG.

Gemeente: *Valkenburg.*

Nov. 1904.

T. K. 421. W. K. 's Grav. 1.

enoordoosten den *Ruygelaanschen en Zonneveldspolder*, hierboven beschreven n onder *Valkenburg* hooge boezemgronden genaamd *het Broek* of *de Broek.* gronden worden van den polder gescheiden door de z.g. *Broeksloot*, eene emsloot welke de *Groote Watering* verbindt met de *Kaswatering.*
.n die gronden lagen het laagst eenige perceelen langs genoemde *Broek-* en wel de toenmalige kadastrale perceelen gemeente *Valkenburg* n°s. 579, 581, 582 en 583, te zamen groot 7.15.10 H.A. Deze perceelen lagen geleld op 0.17 M. ÷ A.P.
diens verzoek werd door de Vereenigde Vergadering van *Rijnland* bij it van 28 November 1872 n°. XIII [1]) aan den eigenaar Mr. A. N. M. PIT *Gravenhage* vergunning verleend, om de bedoelde perceelen te omkaden e bemalen en zulks tegen betaling aan *Rijnland* in eens af van een bedrag *f* 5.— per H.A. ingepolderd land.
inpoldering had hierop plaats en de bemaling heeft plaats door een tmolentje staande aan en uitslaande op de *Broeksloot.* Het poldertje, aldus aan, is uiteraard niet gereglementeerd.

C. Waterschappen welke geen polders zijn.

BESTUUR OVER DEN OMRINGDIJK VAN DEN DROOGGEMAAKTEN NOORDPLAS.

Sept. 1904.

T. K. 441, 442, 460, 461. W. K. 's Grav. 3, Utr. 3.

et deel *Achterof* van de polders *Achterof en de Putte*, de *Polder genaamd azerswoudsche Droogmakerij* met inbegrip van den *Butter-* of *Boterpolder*, *Benthuizer en Benthorner Noord- en Zuidpolder* en de *Drooggemaakte erwoudsche polder* hebben, gelijk bij de beschrijving dier polders is uitezet, een gemeenschappelijken omringdijk (eigenlijk heeft de *Butterpolder* op zich zelf staanden ringdijk; deze wordt evenwel toch in den hierbeen omringdijk begrepen).
noemde polders vormden in het einde der 17de eeuw uitgestrekte, aaneenten veenplassen, welke gelegen waren onder de ambachten van *Hazers-*

[1]) Not. V. V. van *Rijnland*; 1872, blz. 428, vgl.

woude, *Benthuizen*, *Noord-Waddinxveen*, *Hoogeveen*, *Zoeterwoude* en *Benthorn*. Men had reeds spoedig voornemens opgevat, om die plassen te bedijken en droog te maken. Een daartoe aan Schouten en Ambachtsbewaarders der vijf eerstgenoemde ambachten den 30 Juli 1700 door de Staten van Holland en Westvriesland verleend octrooi [1]) kwam evenwel niet tot uitvoering, evenmin als eenige latere plannen. Eerst omstreeks het midden der 18de eeuw nam de zaak een vasten vorm aan, met dat gevolg, dat den 12 Mei 1759 door de Staten van Holland en Westvriesland voornoemd, nu aan Schouten en ambachtsbewaarders van alle zes de betrokken ambachten een hernieuwd octrooi werd verleend onder vaststelling tevens van een Reglement dat tot richtsnoer voor de bedijkers zou moeten strekken [2]). Dit reglement bestond uit 74 artikelen; bovendien waren door elk van de ambachten eenige „Particuliere Artikelen", hunne bijzondere belangen rakende, opgesteld, welke, door de overige concessionarissen goedgekeurd, achter het reglement waren gevoegd.

Onder het octrooi waren ook begrepen de thans tot den *Polder genaamd de Hazerswoudsche Droogmakerij* behoorenden *Butter-* of *Boterpolder* en het tegenwoordige deel genaamd *de Putte* van de polders *Achterof en de Putte*. Beide deelen werden echter afzonderlijk en onafhankelijk van de eigenlijke *Noordplassen* drooggemaakt. Terwijl de droogmaking van dezen reeds in 1765 voltooid was, volgde die van den *Butterpolder* eerst in 1814 en die van de *Putte*, nog ruim eene halve eeuw later, in 1872.

De droogmaking van de *Putte* zou, reeds krachtens art. 4 van bovengenoemd reglement, geschieden ten bate en schade van het ambacht *Noord-Waddinxveen* alléén en dus geheel buiten de combinatie blijven. Zij blijft hier dan ook verder buiten beschouwing, terwijl voor meerdere bijzonderheden haar betreffende verwezen wordt naar de beschrijving van de polders *Achterof en de Putte* en van den *Voorofschen polder* (onder *Waddinxveen* en *Boskoop*).

Het octrooi en het reglement gingen uit van het beginsel, dat de gemeenschappelijke omdijking en droogmaling geschieden zou voor gezamenlijke kosten, doch dat na volbrachte droogmaking ieder ambacht het beheer zou behouden over zijne eigene molens, uitwateringen en verdere werken. Slechts de ringdijk bleef onder administratie der gemeenschap. Ten opzichte der eigene werken en hun beheer werd tusschen de besturen der betrokken ambachten den 2 Januari 1766 gesloten een contract van separatie, waaop den 8 Februari d.a.v. door Commissarissen Hoogheemraden van *Rijnland* werd verleend willige condemnatie. Dit contract bepaalde o. m.:

---

[1]) Groot-Placaatb. v. Holl. en Zeel.; Deel IV, blz. 1395.

[2]) Groot-Placaatb. v. Holl. en Zeel.; Deel VIII, blz. 1308. Het octrooi met het reglement benevens de later te noemen condemnatie op het contract van Separatie van 2 Januari 1766 zijn afzonderlijk in 1821 in druk verschenen bij D. DU MORTIER EN ZOON, te *Leiden*.

dat de geheele Omringdijk, zooals die in het octrooi en in het reglement was beschreven — dus met inbegrip van dien van den eerst later drooggemaakten *Butterpolder* — zou zijn en blijven onder de beheering en bestiering van de vijf Schouten en de Heemraden van *Hazerswoude*, *Benthuizen*, *Noord-Waddinxveen*, *Hoogeveen* en *Zoeterwoude*, welke over die dijken zoodanig gezag zouden voeren als hun bij octrooi en reglement was verleend, hebbende de gemachtigden wegens *Benthorn* van die beheering en bestiering gerenuncieerd, daar *Benthorn* in bemaling werd overgenomen door *Benthuizen*;

dat de kosten van de dijkagie „zoo van extraördinaire verhooging, als van „het ordinaire onderhoud van de voorsz. Dijken" zouden moeten worden omgeslagen en gedragen ingevolge het reglement, „zullende die van *Benthuizen* moeten contribuéren in de respective Omslagen voor het Ambacht „van *Benthorn*" (het reglement schreef voor dat ieder ambacht in de kosten morgensgewijs zou bijdragen „met zoo veel Morgentalen, als bij meting zal „blijken effectief onder ieder Ambacht of District te zijn drooggemaakt");

dat voorts voor het overige alle binnengedijkte landen en de eigendom van de dijken daaraan behoorende, zouden zijn en blijven buiten eenig gezag, bewind of administratie van „de generale Regering der Schouten en Heemraden „van de voorsz. vijf Ambachten, blijvende alleenlijk het drijven der Schouwen „over de Dijken gemeen;" en

dat „de beheering, bestiering, het bewind en de administratie van de voorsz. „Landen, met alles wat daartoe behoort, zoo in het maken, hermaken, repa„reren, veranderen en vermeerderen van alle de Molens, het schieten en her„schieten van Togten en Slooten, en generaallijk van alle Werken hoe ook genaamd" zou staan aan de „respective Schouten, Heemraden en Secretarissen „van ieder Ambacht of District waaronder die gelegen zijn, of waartoe die „behooren, voor zoo verre daaromtrent, hierna in dit Contract geene veran„dering of alteratie gemaakt wordt."

Dergelijke veranderingen of alteraties werden nu op de volgende punten gemaakt:

1°. *Benthorn* ging, als gezegd, in bemaling over bij *Benthuizen*;

2°. hetzelfde geschiedde met *Hoogeveen* (thans opgenomen in de gemeente *Benthuizen*), dat in bemaling overging bij *Hazerswoude*;

3°. *Hazerswoude* zou in bemaling nog overnemen het 5de of westelijke blok van *Noord-Waddinxveen* (hieraan kwam eerst in 1882 een einde; zie de beschrijving van den polder *Achterof en de Putte*); en

4°. *Benthuizen* en *Zoeterwoude* zouden „provisioneel" te zamen blijven malen, behoudende echter ieder zijne particuliere directie en kosten (art. 10 van het contract). Bij nader contract van 15 Augustus 1787, geapprobeerd door Hoogheemraden van *Rijnland* den 4 October 1788 [1]) werd de gezamenlijke

---

[1]) *Rijnland's* O. A. Loqt. 24, n°. 925.

bemaling echter opgeheven met bepaling dat voortaan *Benthuizen* en *Zoeterwoude* ieder zijne eigene molens zouden hebben.

Zoo waren binnen de gemeenschappelijke omdijking vier *Afdeelingen of Districten* ontstaan, nl. *Noord-waddinxveen, Hazerswoude* met *Hoogeveen, Benthuizen* met *Benthorn*, en *Zoeterwoude*. Deze afdeelingen ontwikkelden zich later tot de vier in den aanhef dezer beschrijving genoemde afzonderlijke *Polders*, welke dus thans te zamen uitmaken den z.g. *Drooggemaakten Noordplas*.

Over den bedoelden gemeenschappelijken Omringdijk was aldus in het leven geroepen een afzonderlijk Bestuur, bestaande uit de gezamenlijke besturen der vier daarbinnen gelegen polders. Dit Bestuur steunde hoofdzakelijk op het octrooi van 1759 en op het contract van separatie van 1766.

Toen nu den 11 Juli 1844 door de Provinciale Staten een bij K. B. van 4 Mei 1846 n°. 69 (P. B. van 1846 n°. 56) goedgekeurd Reglement was vastgesteld „houdende algemeene beginselen of grondslagen, naar welke de bestaande „Reglementen van de Dijks- en Polderbesturen in de Provincie Zuid-Holland „gewijzigd of de nieuw daar te stellen Reglementen ingerigt zullen worden" [1], werd door den Burgemeester van *Hazerswoude* in zijne betrekking van tijdelijk President van het bestuur der droogmakerij van den *Generalen Noordplas* de vraag gesteld of voor die droogmakerij overeenkomstig dit Reglement al dan niet een nieuw Reglement behoorde te worden „geformeerd." Op die vraag werd door Gedeputeerde Staten bij hun besluit van 13 Juli 1847 n° 47 te verstaan gegeven dat, vermits het beheer over den ringdijk niet geacht kan worden „zich over een op zich zelve bestaand *Waterschap* uit te strekken" er voor dat beheer geen reglement zou behoeven gemaakt te worden, maar dat het hun raadzaam voorkwam de besturen der gedeelten van den *Noordplas* onder de verschillende Ambachten gelegen opmerkzaam te maken dat bij het opmaken der nieuwe of het herzien der bestaande reglementen gezorgd zou moeten worden „dat de gewilde bepalingen voor het zamenstellen van een „beheer over den *Ringdijk* en daaraan verbonden verpligtingen geregeld" werden.

Het beheer over den Omringdijk bleef dus op den ouden voet voortbestaan, totdat in 1862 door K. VAN DER TORREN c.s., grondeigenaars in den drooggemaakten *Noordplas*, aan de Staten der provincie het verzoek werd gericht een reglement van beheer voor den generalen omring van dien *Noordplas* vast te stellen [2]). Dit verzoek werd aan Gedeputeerde Staten om advies gerenvoyeerd, met dat gevolg dat zij, het gegronde daarvan erkennende, in de herfstvergadering van 1863 een voorstel ter tafel brachten om tot bedoelde

---

[1]) Dit reglement is door de invoering van het A. P. R. in 1856 vervallen.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1862, blz. 25.

reglementeering over te gaan. Bij Statenbesluit van 10 November 1863 n°. XII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 8 December d.a.v. n°. 109 (B. P. B. n°. 627) werd dan ook vastgesteld een *Reglement voor de gemeenschappelijke belangen der Polders, genaamd:*

1°. *De Hazerswoudsche Droogmakerij* (gemeenten *Hazerswoude* en *Benthuizen*);

2°. *Achterofschen-* of *Drooggemaakten Polder* [2]) (gemeente *Noord-Waddinxveen*);

3°. *Benthuizer Noord-* en *Zuidpolder* met den *Benthornerpolder* (gemeente *Benthuizen*); en

4°. *Drooggemaakten Gelderwoudschen Polder* (gemeente *Zoeterwoude*);

te zamen uitmakende *den Drooggemaakten Noordplas.*

Volgens dit Reglement bestaat er ten dienste der voornoemde polders een *gemeenschappelijke Omringdijk,* waarvan de grenzen nader worden omschreven [3]).

Het onderhoud van dien *Omringdyk* op de bestaande of nader te bepalen afmetingen wordt gedragen door de genoemde Polders bundersgewijze, overeenkomstig het aantal bunders van elken Polder. Dienovereenkomstig werd in de jaren 1898—1902 een omslag geheven van resp. *f* 0.35, *f* 0.40, *f* 0.35, *f* 0.35 en *f* 0.35 per H.A., waarin werden omgeslagen:

de *Hazerswoudsche Droogmakerij* voor	1853.88.54	H.A.
de *polder Achterof* voor	698.61.69	„
de *Benthuizer- en Benthorner Noord- en*		
Zuidpolder voor	615.48.00	„
de *Drooggemaakte Gelderwoudsche polder* voor . .	264.89.80	„
te zamen	3432.88.03	H.A.

Vrijdom van omslagen is toegekend aan openbare wegen en paden bij het kadaster bekend, alsmede aan de gronden van de Landscheiding tusschen *Rijnland* en *Schieland* en dier berm tot het midden der bermsloot, terwijl die bermsloot zelf door den Polder (lees: het Bestuur van den Omringdijk) moet worden onderhouden.

Het beheer berust bij de gezamenlijke polderbesturen [4]); het onmiddellijk

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1863; blz. 47.

[2]) Sedert geworden: *de Polders Achterof en de Putte.*

[3]) Eene wijziging in die grensomschrijving werd nog aangebracht bij Statenbesluit van 4 November 1868 n°. XVII (Not. Herfstverg., blz. 45, vlg.), goedgekeurd bij K. B. van Januari 1869 n°. 3 (B. P. B. n°. 673). Zie voor de aanleiding dier wijziging het daaromrent medegedeelde bij de beschrijving van den *Driemanspolder.*

[4]) De *Benthuizerpolder,* onreglementeerd zijnde, heeft geen eigenlijk *bestuur.* Zijn eigenaars vaardigen echter een Vertegenwoordiger in het Bestuur van den *Omringdijk* af.

besturen, onder de benaming van het *Bestuur over den Omringdijk van den Drooggemaakten Noordplas.* Een lid van dat bestuur wordt door de leden der polderbesturen tot Algemeen Voorzitter benoemd. Ook benoemen zij uit de secretarissen en penningmeesters der betrokken polders een Secretaris en een Penningmeester. Op gelijke wijze worden de overige beambten en bedienden uit een dubbeltal, op voordracht van het Dagelijksch Bestuur, benoemd. Slechts toezicht en het dagelijksch bestuur is opgedragen aan de Voorzitters dier de leden van het Dagelijksch Bestuur, de Secretaris en de Penningmeester genieten eene in het reglement vastgestelde bezoldiging. Die der beambten en bedienden wordt, op voordracht van het Dagelijksch Bestuur, door de Polderbesturen vastgesteld. Het Bestuur zetelt te *Hazerswoude.*

Op het Bestuur over den Omringdijk zijn voorts de bepalingen van het A. P. R. van toepassing verklaard, met dien verstande, dat de rechten en verplichtingen daarin aan het college van Gecommitteerde Ingelanden opgelegd en toegekend, zijn opgedragen aan de leden der betrokken Polderbesturen.

Bij het in werking treden van het Reglement zijn alle bepalingen van Bestuur zonder eenige uitzondering, voorkomende in de „Algemeene of Bijzondere Regle„menten, Octrooijen en Privilegien, Keuren of Bijzondere Overeenkomsten," welke met het Reglement in strijd zijn, van rechtswege vervallen verklaard.

Behalve den omringdijk zelve, eenige daarop geplaatste hekken en de bermsloot langs de landscheiding, onderhoudt de administratie nog:

den *Noordeindschen weg* op den oostelijken dijk van *Achterof*, van af *Noord-Waddinxveen* noordwaarts tot aan den *Zijdeweg* naar *Boskoop*, voor twee derden. Het overige één derde is ten laste van het deel de *Putte* van de polders *Achterof en de Putte* (zie voor meerdere bijzonderheden de beschrijving dier Polders); en

de *Kleikadesloot*, liggende binnen de grenzen van de polders *Achterof en de Putte* doch behoorende tot het polderwater van den *Voorofschen polder*, van af het dorp *Noord-Waddinxveen* oostwaarts op, ten zuiden langs den zuidelijken dijk van *Achterof* en ten noorden langs de tot den *Zuidplaspolder* in *Schieland* behoorende *Kleikade*, tot aan den *Donderdam*, benevens een inlaatduiker nabij dezen *Donderdam* uit die sloot door den omringdijk naar het zuidwestelijk deel van *Achterof*. Het onderhoud dier werken berust op de artt. 10 en 11 van de „Particuliere Artikelen bij die van Noord-Waddingsveen opgegeven" en geplaatst achter het geoctroyeerde reglement van 1759.

Gebruik makende van zijn recht, is door het Bestuur van den Omringdijk eene *keur* op dien dijk vastgesteld, waarin, behalve voorschriften omtrent de afmetingen (waaromtrent naar de beschrijving der betrokken polders wordt verwezen) nog een aantal verbods- en politiebepalingen zijn opgenomen. Deze keur werd laatstelijk in 1897 vastgesteld en in 1903 op enkele punten gewijzigd en aangevuld.

HET BESTUUR VAN DE ELLEBOOGSCHE EN STOMPWIJKSCHE VERLATEN, ONDER ZEGWAART EN STOMPWIJK, EN DE DOOR BEIDE VERLATEN BESCHERMDE VAARTEN MET DE KUNSTWERKEN TOT AFVOER VAN WATER.

Gemeenten: *Zegwaard. Stompwijk, Zoetermeer.*

Dec. 1904.

T. K. 440, 441, 460. W. K. 's Grav. 3.

Bij het ontstaan der droogmakerijen, welke de dorpen *Hazerswoude*, *nthuizen*, *Zegwaard* en *Zoetermeer* aan alle zijden thans omringen, was zening te houden:
1°. met de behoefte voor de bebouwde kommen dier dorpen aan scheepartverbindingen met *Rijnland's* boezem;
2°. met de omstandigheid, dat de voor die scheepvaart te bestemmen teren geen waterstand duldden zoo laag als die der droogmakerijen, wijl dan vaar voor zakken, scheuren of invallen der bestaande huizen en gebouwen ı zijn te duchten, en
3°. met de omstandigheid, dat de waterstand in bedoelde vaarten aan den deren kant ook niet zoo hoog mocht zijn als *Rijnland's* boezem, wijl zulks kosten voor den aanleg en de instandhouding der langs gelegen droogkerijdijken te hoog zou doen opvoeren.

Een en ander had ten gevolge, dat tusschen door de droogmakerijen vaarten paard bleven, die eensdeels het boezemwater in verbinding brachten met bebouwde kommen der genoemde dorpen, waartoe zij aan hunne daartoe schikte uiteinden van sluizen en verlaten voorzien waren, en anderdeels ekten tot ringslooten der droogmakerijen zelven, waarlangs producten en dere waren voor die droogmakerijen bestemd, gemakkelijk konden worden ngevoerd.

Zoo ontstonden eenige z.g. *Binnenwateren*, en wel:
1°. dat van *Hazerswoude*,
2°. dat van *Benthuizen*,
3°. dat van *Zoetermeer* en *Zegwaard*, en
4°. de ringsloot van den *Zoetermeerschen Meerpolder*.

Het beheer over die wateren en over de daartoe behoorende kunstwerken s uiteenloopend van aard en ontwikkelde zich dan ook op verschillende wijze. Zoo behoort het *Binnenwater van Hazerswoude* thans geheel tot den *nbachtspolder*; het draagt het karakter van een *polder*, wijl de waterstand, tegenstelling met de andere binnenwateren, door bemaling op peil gehouden ırdt. Men zie overigens hieromtrent de beschrijving van den *Ambachtspolder*. Het *Binnenwater van Benthuizen* is, evenals dat van *Hazerswoude*, ontstaan

bij de droogmaking van den *Noordplas*. Bij het octrooi tot die droogmaking en bij de daaruit voortgevloeide latere contracten van separatie zijn omtrent het beheer van dat Binnenwater, dat met een verlaat aan de *Elleboogsche watering* van den boezem is afgesloten, de noodige regelingen getroffen. Nog steeds heeft het beheer op den voet dier regelingen plaats zonder dat later, met name onder de werking der grondwet van 1848, de Provinciale Staten zich geroepen hebben gevoeld, daaromtrent nadere regels te stellen. Wij verwijzen ter zake naar het medegedeelde bij de beschrijvingen van den *Benthuizer en Benthorner Noord- en Zuid-* en van den *Drooggemaakten Gelderwoudschen polder*.

Wat nu de ontwikkeling betreft van het beheer over het *Binnenwater van Zoetermeer en Zegwaard* zal hieronder blijken, dat dit zich, evenals dat over de werken die de ringsloot van den *Zoetermeerschen Meerpolder* van *Rijnland's* boezem afsluiten, en waarover hierbeneden eene afzonderlijke behandeling zal volgen, in 1869 heeft opgelost in eene reglementeering, onder goedkeuring des Konings, door de Provinciale Staten.

Niet lang nadat in 1615 het *Zoetermeersche Meer* was drooggemaakt, werden de landen ten westen, zuiden en oosten daarvan vereenigd tot een gemeenschappelijke bepoldering, die van den boezem werd afgesloten door vier verlaten, als: één aan de *Stompwijksche vaart*, ter plaatse waar thans het stoomgemaal van den *Driemanspolder* staat, één aan de *Kees-Jan-Koenensloot*, waar thans het *Meersche verlaat* ligt, één aan den *Noord-Aaschen vliet*, waar thans de afdamming met duiker in het noordoostelijk uiteinde van de ringsloot van den *Zoetermeerschen Meerpolder* ligt, en één aan de *Elleboogsche watering*, het z.g. *Elleboogsche verlaat*, dat nog bestaat.

Binnen die bepoldering lagen, naast elkander, de dorpen *Zoetermeer* en *Zegwaard*. Van uit die dorpen liep noordwaarts, tot aan het *Elleboogsche verlaat*, de *Leidsche-Walle-watering* en zuidwaarts, tot aan de grenzen van *Delfland*, de *Delfsche-Walle-watering*. Van uit deze liep westwaarts, door den tegenwoordigen *Driemanspolder*, de *Groenewechs-watering* en in het verlengde daarvan, tot aan het verlaat aan de *Stompwijksche vaart*, de *Starrevaart*; beiden vormden den hoofdscheepvaartweg of „ordinaris deurvaart" voor *Zoetermeer* en *Zegwaard*.

Van uit de *Starrevaart* liep noordoostwaarts de *Ommedijksche watering*, die bij den *Zoetermeerschen Meerpolder* overging in de westelijke ringsloot van dien polder, welke aan haar noordwestelijk uiteinde door het *Meersche-* of *Twee-Ambachten verlaat* was afgesloten; deze tak van de ringsloot droeg evenzeer den naam *Ommedijksche watering*, die zich, ook benoordoosten het *Meersche verlaat* nog thans, onder denzelfden naam, als boezemwater, verder uitstrekt tot aan de *Zuidbuurtsche watering*.

Van uit de *Ommedijksche watering* liep, tusschen de *Starrevaart* en de *Groenewechs-watering* ten zuiden en de oostelijke ringsloot van den *Zoeter-*

en Meerpolder ten noorden, oostwaarts, langs den *Voorwech* naar *eer*, de *Voorwechs-watering*, die zich bij den *Broekweg* noordwaarts ezen omboog en overging in de *Broeck-Meer-watering*.

ze vaarten waren onderling nog verbonden door een aantal verbindings- van minder beteekenis, als de scheisloot tusschen *Zoetermeer* en *ijk* met *Wilsveen*, de *Jan Scheeren-sloot*, de *Ambachtsvaert*, de *Swaert-* nz. [1]).

zen toestand kwam de eerste ingrijpende wijziging bij de droogmaking n *Driemanspolder* in 1668. Zooals bij de beschrijving van dien polder is deeld, werden toen de *Groenewechs-watering* en de *Starrevaart* in de aking getrokken en werd, ten behoeve der scheepvaart naar *Zoetermeer waard*, de vaart tusschen die dorpen en den *Broeckweg* verbreed, en de *ijksche watering* door eene nieuwe vaart ter plaatse van de vroegere en *Stompwijckse laen*, ten noorden langs den *Driemanspolder*, met de *jksche vaart* in verbinding gebracht. Het oude verlaat aan de *Starrevaart* pgeruimd en verplaatst naar het westelijk uiteinde der nieuw gegraven welke thans de *Molenvaart* heet. Dit nieuwe verlaat, gelegd ingevolge t van Hoogheemraden van *Rijnland* van 5 November 1672 [2]), is het oordige z.g. *Drieambachten-* of *Stompwijksche verlaat*. De hoofdver- te water met *Zoetermeer* en *Zegwaard* was sedert dus verlegd en liep t het nieuwe verlaat zuidoostwaarts langs de *Molenvaart*, verder over afstand noordoostwaarts langs de *Ommedijksche watering* en eindelijk arts langs de *Voorwegs-watering* tot aan de bebouwde kom der twee dorpen.

weede ingrijpende wijziging ontstond, een kleine eeuw later, bij de aking van den *Palensteinschen polder* in 1760—62, toen langs diens n oostzijde een ringsloot werd aangelegd, welke hem van den bereids 0 drooggemaakten, thans tot *Schieland* behoorenden *Binnenwegschen* scheidde en bij het dorp *Zegwaard* verbonden werd en dus gemeen lag t dorpswater. Zoo ontstond de *Schinkelvaart* ten zuiden en de vaart en langs den *Zegwaardschen weg* ten oosten van den *Palensteinschen*

ierde ingrijpende verandering, eindelijk, was het gevolg van de gelijk- droogmaking, in 1768—71, van de tegenwoordige *Drooggemaakte Groote termeersche of Nieuw Drooggemaakte polders*. Was bij de droogmaking n *Palensteinschen polder* het gebied van het binnenwater niet onbelangrijk ɔt, thans had eene zeer aanmerkelijke verkleining plaats. De *Ommedijk- atering*, toch. tusschen de *Voorwegswatering* en de ringsloot van den *neerschen Meerpolder*, werd, evenals de *Broek-Meer-watering*, binnen de droogmaking getrokken en gedempt, waardoor tevens de ringsloot

---

gl. de kaart van Dou van 1647.

ctroyen, enz. *Driemanspolder*; 1737; blz. 52.

van den *Zoetermeerschen Meerpolder* geïsoleerd en van het binnenwater van *Zoetermeer* en *Zegwaard* afgescheiden werd.

Zoo kwam het binnenwater ongeveer in zijne tegenwoordige gedaante. Het bestaat dus thans uit:

1°. eene vaart, die de naast elkaar liggende twee dorpen geheel omgeeft;

2°. de *Leidsche-Walle-watering*, tevens grensscheiding tusschen de gemeenten *Zoetermeer* ten westen en *Zegwaard* ten oosten, die uit die vaarten noordwaarts opschiet en, tusschen door den *Zoetermeerschen- of Nieuw Drooggemaakten polder* ten westen en den *Palensteinschen polder* ten oosten uitloopt in het *Elleboogsche verlaat* aan het oostelijk uiteinde van de *Elleboogsche watering*;

3°. de *Schinkelvaart*, van uit het dorp zuidoostwaarts opschietende, en zich bij *den Hoorn* noordwaarts ombuigende, overgaande in de Vaart langs den *Zegwaardschen weg*, tusschen door den *Palensteinschen polder* ten noorden en westen en den *Binnenwegschen polder* ten zuiden en oosten (de oostelijke helft van de vaart langs den *Zegwaarschen weg* ligt binnen de grenzen van *Schieland*);

4°. de *Delftsche-Walle-Watering*, tevens grensscheiding tusschen *Rijnland* en de gemeente *Zoetermeer* ten noordwesten en *Schieland* en de gemeente *Zegwaard* ten zuidoosten, van uit het dorp zuidwestwaarts opschietende tot aan het zuidoostelijke hoekje van den *Driemanspolder* en tusschen dezen ten noordwesten en den *Binnenwegschen polder* ten zuidoosten doorloopende; en

5°. de *Voorwegswatering*, van uit het dorp westwaarts loopende en bij het gehucht *Wilsveen* overgaande in de *Molenvaart*, tot aan het *Stompwijksche Verlaat* aan de *Stompwijksche vaart*, en scheidende den *Driemanspolder* ten zuiden van den *Zoetermoerschen of Nieuw Drooggemaakten* en den *Drooggemaakten Grooten polder* ten noorden.

Het onderhoud van de *Elleboogsche* en *Stompwijksche* verlaten berustte van ouds bij de drie bij die werken belang hebbende Ambachten van Zoetermeer, *Zegwaard* en *Stompwijk* met *Wilsveen*; de kosten werden door die ambachten omgeslagen over een evenredig aantal morgens, terwijl bovendien in het onderhoud van het *Stompwijksche* verlaat door den *Driemanspolder f* 5.— 's jaars werd bijgedragen. Deze bijdrage is waarschijnlijk een uitvloeisel van eene uitspraak, den 17 September 1672 door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* gegeven in een geschil tusschen de generale bepoldering van de drie ambachten eener- en de bedijkers van den *Driemanspolder* anderzijds [1]).

De regeling van het onderhoud der verlaten bestond reeds in 1775; althans in het den 9 October van dat jaar door Hoogheemraden van *Rijnland* geapprobeerde contract van scheiding tusschen den *Drooggemaakten Grooten polder* en den *Zoetermeerschen of Nieuw Drooggemaakten polder* [2]) werd in art. 4 bepaald:

---

[1]) Octroyen enz. *Driemanspolder*; blz. 47.

[2]) *Rijnland's* O. A. Loqt. 100, n°. 2220; zie ook de beschrijving der twee genoemde polders.

)e andere Verlaten, Namentlijk het Stompwijkse en Elleboogse verlaat....
ȷven voor gemeene Rekening van de drie Respective ambagten van Soeter-
ıer. Zegwaart en Stompwijk en Wilsveen om op den voet als van ouds
.rlijks de kosten daaraan vallende, bij Onderlinge Liquidatie vereffent en
ldaan te werden."

ıok de loozing van het overtollige water uit het Binnenwater op de twee
ɒgmakerijen werd in dit contract geregeld; art. 5 luidde n.l.:

Belangende de duykers in de Ringdijk voorszien met stortebedden, de Eene
legen onder Soetermeer in Een kil of wijk aan de vaart Langs de voorweg,
de andere onder Stompwijk en wilsveen aan de vaart in Wilsveen;
lke Stortebedden Evenredig van wijtte naar Rato van Yders mergentalen
ı deze Droogmaking, en op Eguale hoogte van het Peyl zijn gelegt, en
:onstitueert, en dienen Om het overtollige water van de Respective vaarten
Yders gedeelte droogmaking successivelijk in te nemen,
leselve Stortebedden zijn alleen bij Provisie en zonder consequentie alzoo
egt, onder Reserve van het regt het welk de contractanten in dezen Een-
ˀig sustineren te hebben tegens naastgelege Polders, die mede het gebruyk
ı de Resp^{e} vaarten zijn hebbende, om in de overneming van 't overtollige
.ter ·Uyt dezelve vaarten, pro Rato derzelver mergentalen te Participeren.
zelve Duykers en Stortebedden zullen bij Yder in den Zyne, Zoo lange door
Contractanten in dezen wederzijds goedgevonden werd, dezelve aldaar,
constitueert als voren te laten blijven, moeten werden onderhouden voor
rticuliere Rekening." '

log steeds heeft de loozing van het overtollige water op dien voet plaats;
daarin laten deelnemen door andere polders bleek dus niet mogelijk. Elk
twee polders onderhoudt zijne aftapduiker. Deze duikers werden bij de
ındeling der polders zelven reeds beschreven. Wij komen bij de behande-
van de tegenwoordige keur op de verlaten en de door hen beschermde
·ten daarop nog terug.

venals de verlaten aan weerszijden van de ringsloot van den *Zoetermeer-*
:n Meerpolder waren dus de *Elleboogsche* en *Stompwijksche verlaten* met
verdere tot het *Binnenwater* van *Zoetermeer* en *Zegwaard* behoorende wer-
, werken van belang voor en daarom staande onder gemeenschappelijk be-
· van verschillende Ambachten.

ı 1780 verzochten Schouten, Ambachtsbewaarders en Molenmeesters van
:waard, *Zoetermeer*, *Stompwijk* en *Wilsveen* aan Hoogheemraden van *Rijnland*
ˀobatie op een reglement voor het doorvaren der twee verlaten met
ˀaan verbonden heffing van schutgelden. Die heffing werd hun echter
ɘigerd en door Hoogheemraden voornoemd den 19 Februari 1780 zelf-
dig een keur op de doorvaart der sluizen vastgesteld [1]).

---

1) *Rijnland's* O.A. Loq^{t}. 95 n°. 2142.

Toen nu krachtens art. 195 (nu 196) van *Rijnland's* reglement de Vereenigde Vergadering van het Hoogheemraadschap zich onledig hield met het ontwerpen van een voorstel aan de Staten van Noord- en van Zuid-Holland „omtrent „de... in *Rijnland* aanwezige waterschappen, genaamd ambachten," bleek reeds spoedig de moeilijkheid, welke de eigenaardige positie van de verlaten en vaarten bovenbedoeld meebracht, om deswege eene geschikte regeling te treffen. Konden de ambachtswerken in het algemeen, toch, gevoeglijk elk voor zich worden overgedragen aan één bijzondere corporatie, met de verlaten was dit niet het geval. In het eerste ontwerp eener provinciale verordening dat door de daartoe benoemde commissie uit de Vereenigde Vergadering nopens de ambachten werd geconcipieerd, werden twee afzonderlijke artikelen (23 en 24) gewijd het eerste aan de *Elleboogsche* en *Stompwijksche* verlaten en de door deze verlaten beschermde vaarten en het tweede aan het *Meersche* verlaat en den duiker aan het noordoostelijk uiteinde van de ringsloot van den *Zoetermeerschen Meerpolder* [1]). Die artikelen werden volgenderwijze toegelicht [2]):

„Art. 23. De hier genoemde verlaten bestaan ten behoeve van de communi„catie te water met de kommen der gemeenten Soetermeer en Zegwaart. Als „van gemeente-belang zouden zij mitsdien geacht kunnen worden onder het „beheer van de besturen dier gemeenten te moeten worden gebragt. Dit „schijnt evenwel ten eenemale onaannemelijk, omdat bij het gebruik, dat van „die verlaten en de daartusschen gelegen vaart of vaarten gemaakt wordt, en „dier onderhoud, het waterstaatsbelang der drie in dit art. genoemde polders, „(n.l. de *Zoetermeersche of Nieuw Drooggemaakte*, de *Drooggemaakte Groote* „en de *Palensteinsche* polder), langs of tusschen welke die vaart of vaarten „loopt of loopen, in hooge mate is betrokken, en dat waterstaatsbelang niet „aan de gemeentebesturen kan worden prijs gegeven. Evenmin kan dat beheer „aan *een* der daarbij belanghebbende polderbesturen worden opgedragen, „zoowel omdat een en ander buiten hun territoir gelegen is, als omdat allen „daarbij gelijkelijk belang hebben.

„Men verlangt daarom voor die verlaten en daartusschen gelegen vaart of „vaarten een nieuw bestuur in het leven te roepen.

„Diens samenstelling volgens *a* (van het ontwerp) waarborgt de waarneming „der belangen van elk der drie polders. Het zal voorts hoogst onkostbaar zijn.

„Volgens *b* en *c* (van het ontwerp) blijven de kosten gedragen door dezelfde „landen, welke ze vroeger droegen en in dezelfde verhouding. In dat opzigt „wordt dus bestendigd wat nog is.

„Art. 24. Bij het gebruik van het genoemde verlaat en duiker en dier „onderhoud is het waterstaatsbelang der drie in dit artikel genoemde polders „(n.l. de *Zoetermeersche of Nieuw Drooggemaakte*, de *Drooggemaakte Groote*

---

[1]) Not. V. V. v. *Rijnland*; 1862; blz. 24, vlg.

[2]) Not. V. V. v. *Rijnland*; 1862; blz. 19—20.

n de *Zoetermeersche Meerpolder*) in hooge mate betrokken. Het beheer schijnt uitsdien opgedragen te moeten worden aan een nieuw bestuur, zamengesteld op dezelfde wijze als art. 23 aangeeft.

„Ook hier blijven volgens *b* en *c* (van het ontwerp) de kosten gedragen door zelfde landen, die ze vroeger droegen en in de dezelfde verhouding."

De aldus geformuleerde ontwerpen waren de kiem voor de thans bestaande geling. Het zou ons te ver voeren, de lijdensgeschiedenis van de opheffing r ambachten hier ter plaatse op den voet te volgen. Genoeg zij het te verelden, dat toen de Staten van *Zuid-* en *Noord-Holland* in hunne herfstrgaderingen van 1869 overgingen tot de definitieve opheffing der ambachten *Rijnland*, de Staten van *Zuid-Holland* afzonderlijk regels stelden omtrent t beheer der hierboven bedoelde werken. Bij Statenbesluit van 23 November 39 n°. VII [1], goedgekeurd bij K. B. van 28 December d.a.v. n° 10 (afgendigd in het P. B. van 1870 n°. 3), werden twee reglementen vastgesteld, n.l.:

1°. een *Reglement op het beheer en bestuur van de Elleboogsche en Stompjksche verlaten, onder Zegwaart en Stompwijk, en de door beide verlaten schermde vaarten met de kunstwerken tot afvoer van water*, en

2°. een *Reglement op het beheer en bestuur van het Meersche verlaat onder mpwijk, en den duiker, met de beschoeijing aan het begin der ringsloot n den Zoetermeerschen Meerpolder bij den bovenmolen* [2]) *van den Zoetererschen of Nieuw Drooggemaakten polder, onder Zoetermeer.*

Omtrent het sub. 2°. genoemde reglement volgen hierbeneden afzonderlijke dedeelingen. Volgens het sub 1°. genoemde reglement bestaat thans het stuur over de in diens titel genoemde werken uit de Voorzitters der Besturen n den *Zoetermeerschen of Nieuw Drooggemaakten Polder* onder *Zoetermeer*, n *Drooggemaakten Grooten Polder* onder *Stompwijk* en den *Palensteinschen der* onder *Zegwaard* en een lid uit ieder der gemeentebesturen van *Zoetermeer Zegwaard*, door de Raden der gemeenten aan te wijzen.

Het Bestuur kiest zich uit zijn midden een Voorzitter en uit de Secretasen of Penningmeesters der drie polders een Secretaris-Penningmeester. n diensttijd is 3 jaren; de aftredenden zijn herkiesbaar.

De kosten van onderhoud en beheer worden gedragen door de drie hierder genoemde Polders, en wel door elk hunner voor zulk aandeel als de derlinge (op de van ouds bestaande regeling gebaseerde) verhouding der eronder uitgedrukte hectaren aangeeft, als:

door den *Zoetermeerschen of Nieuw Drooggemaakten polder* voor 512.15.39 H.A.,
door den *Drooggemaakten Grooten polder* 397.11.98 H.A. en
door den *Palensteinschen polder* voor 354.82.60 H.A.

Het Bestuur treedt, als opvolger van het Ambacht *Zoetermeer* in het beheer

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1869; blz. 87, vlg.

[2]) Thans stoomgemaal.

der werken, in de rechten van het Ambacht tegen den *Driemanspolder* op de vaste, hierboven reeds genoemde geldelijke bijdrage van *f* 5.— 's jaars in het onderhoud van het *Stompwijksche* verlaat.

Jaarlijks worden de rekening over het afgeloopen en de begrooting over het loopende jaar [1]) vastgesteld door de daartoe vooruit opgeroepen vergadering van ingelanden van de drie belanghebbende polders, die op deze vergadering hun stemrecht mondeling uitoefenen krachtens de in die polders geldende lijsten der stemgerechtigde ingelanden en op gelijken voet als bij de artt. 23, 24 en 25 van het A. P. R. wordt aangegeven; de meerderheid der tegenwoordige stemmen beslist en bij de staking van stemmen de Voorzitter. De vaststelling moet plaats hebben vóór half April.

Elk der drie polders brengt jaarlijks op zijne begrooting als post van uitgaaf zijn aandeel in hetgeen tot dekking der begrooting wordt gevorderd en keert dat aandeel vóór den 1 April uit aan het Bestuur.

Wanneer een polderbestuur in gebreke blijft den invorderbaar verklaarden omslag binnen den bepaalden tijd te storten, wordt het verschuldigde verhaald in de navolgende orde:

op de polderplichtige landen voor zoover niet door quitantiën blijkt van de betaling van den omslag aan het polderbestuur;

op de goederen van het betrokken polderbestuur;

op de goederen van den polder, met uitzondering van hetgeen strekt tot waterkeering of waterloozing.

Het Bestuur is, met inachtneming van het voorgeschrevene in de artt. 76 tot en met 79 van A.P.R., bevoegd, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, bij keur regelen te stellen voor het onderhoud door de daartoe verplichten van de vaart of vaarten gelegen tusschen de beide verlaten en daartoe behoorende werken, alsmede verdere politie-bepalingen te maken, welke in het belang dier vaart of vaarten, verlaten en verdere werken gevorderd worden.

Het Bestuur waakt door schouw „als anderzins" voor de nakoming dier keuren. Elk zijner leden is bevoegd tegen de overtreders proces-verbaal op te maken.

Overigens zijn, ten aanzien van het toezicht van Gedeputeerde Staten en bij verschil over datgene, wat bij het Reglement niet is geregeld, de bepalingen van het A.P.R. van toepassing verklaard.

Krachtens de bevoegdheid, hem in het reglement gegeven, werd door het Bestuur laatstelijk in 1900 eene keur vastgesteld. In die keur zijn de eerste 4 artikelen gewijd aan het gebruik der verlaten zelven, de volgende 20 artikelen aan het onderhoud der vaarten en aan dat der daarover of daarlangs gelegen bruggen, hoofden, duikers, stoepen en soortgelijke werken; de daarop volgende

---

[1]) Deze rekening en begrooting zijn *niet* onderworpen aan de goedkeuring van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* en worden hun dan ook *niet* toegezonden.

Van de twee verlaten zelven is het *Elleboogsche* van hout en het *Stompwijksche* van steen. Hunne hoofdafmetingen zijn [1]):

	Dagwijdte.	Schutlengte.	Slagdrempeldiepte.	Keerhoogte der deuren.
Elleboogsche verlaat	2.95 M.	16.00 M.	2.27 M. ÷ A. P. 2.75 „ ÷ „ „	0.03 M. + A. P.
Stompwijksche verlaat	3.15 „	17.50 „	2.28 „ ÷ „ „ 2.65 „ ÷ „ „	0.02 „ + „ „ 0.07 „ + „ „

De over de betrokken polders geheven omslag, in de boven aangegeven verhouding, bedroeg voor de dienstjaren 1898—1902 resp. *f* 0.25, *f* 0.25, *f* 0.30, *f* 0.50 en *f* 0.40 per H.A. Hij wordt in de rekeningen der polders steeds in het volgende dienstjaar in uitgaaf gebracht.

HET BESTUUR VAN HET MEERSCHE VERLAAT ONDER STOMPWIJK, EN DEN DUIKER, MET DE BESCHOEIJING AAN HET BEGIN DER RINGSLOOT VAN DEN ZOETERMEERSCHEN MEERPOLDER BIJ DEN BOVENMOLEN [2]) VAN DEN ZOETERMEERSCHEN OF NIEUW DROOGGEMAAKTEN POLDER, ONDER ZOETERMEER.

Gemeenten: *Stompwijk*, *Zoetermeer*.

Dec. 1904.

T. K. 441. W. K. 's Grav. 3.

Zooals bij de beschrijving van het bestuur van de *Elleboogsche* en *Stompwijksche* verlaten hierboven is medegedeeld, waren bij de generale inpoldering van de landen gelegen onder *Stompwijk*, *Zoetermeer* en *Zegwaard*, na de droogmaking in 1615 van het *Zoetermeerschen Meer*, vier verlaten gesticht tot verbinding van *Rijnland's* boezem met de binnen de inpoldering gelegen vaarten en wateren.

Van die verlaten lag er één aan het noordwestelijk uiteinde der ringsloot van den *Zoetermeerschen Meerpolder*, ter plaatse meer bekend onder den naam van *Ommedijksche watering*, aan de *Kees-Jan-Koenensloot* en één aan het noordoostelijk uiteinde dier ringsloot aan den *Noord-Aaschen vliet*.

De ringsloot zelve lag dus nog gemeen met de wateren van de generale bepoldering, zich uitstrekkende tot de dorpen *Zoetermeer* en *Zegwaard*.

Toen echter in 1768—71 de landen onder *Stompwijk* en *Zoetermeer*, binnen die inpoldering gelegen, werden bedijkt en drooggemaakt, werd de ringsloot van den *Zoetermeerschen Meerpolder* van de naar *Zoetermeer* en *Zegwaard*

---

[1]) Alphabetische lijst der polders in *Rijnland*; blz. 35.

[2]) Thans stoomgemaal.

de vaarten afgescheiden en, ook aan de overzijde van den *Meerpolder*,)ten door den ringdijk der nieuwe droogmaking.

ls den 4 Juli 1760 werd tusschen Dijkgraaf en Hoofd-Ingelanden van *oetermeerschen Meerpolder* en de Ambachten van *Zoetermeer* en *Stomp-* ıls ondernemers der droogmaking, een accoord getroffen, krachtens het- le twee verlaten door de genoemde Ambachten zouden worden vernieuwd. t accoord kwam tevens eene bepaling voor, behelzende, dat de *Zoeter- he Meerpolder* het overtollige water uit de ringsloot in den polder zou afvloeien door middel van een duiker of stortebed.

verlaten bleven sedert voor gemeene rekening der twee ambachten, ij het ambacht van *Zoetermeer*, waarschijnlijk ingevolge eene uitspraak 17 September 1672 door Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* ın in een gerezen geschil tusschen de generale bepoldering eener- en dijkers van den *Driemanspolder* anderzijds [1]), door den *Driemans-* ' werd bijgestaan door eene vaste jaarlijksche bijdrage van *f* 15.— Eene iging van het gemeenschappelijk onderhoud der twee verlaten vindt men . 4 van het den 9 October 1775 door Hoogheemraden van *Rijnland* ge- ɔeerde contract van scheiding van den *Zoetermeerschen of Nieuw Droog- kten polder* en den *Drooggemaakten Grooten polder*, zijnde resp. het *meersche* en het *Stompwijksche* deel der droogmakerij [2]). In dit artikel , toch, omtrent dit onderhoud gezegd:

verlaten aan weder Enden van de Ringsloot van de Soetermeerse meer- ır blijven als tot heden voor gemeene Rekeninge van Soetermeer en pwijk en Wilsveen, om jaarlijks de kosten daar aan vallende onderling ꞁiquidatie vereffent en voldaan te werden, gerekent over de gantsche ȝmaking en dus over de hier voor gemelte mergentalen van Yders ct, namentlijk wegens Soetermeer over 801 Mergen 257 Roeden en ns Stompwijk en Wilsveen over 562 Mergen 392 Roeden."

een nieuw accoord, den 2 Januari 1786 ten overstaan van Commissarissen eemraden van *Rijnland* gesloten tusschen Dijkgraaf en Hoofd-Ingelanden len *Zoetermeerschen Meerpolder* eener- en Schout en Ambachts- rders van *Zoetermeer* mitsgaders Schout en Heemraden van *Stompwijk 'ilsveen* anderzijds [3]) werd overeengekomen dat het westelijke der ıerlaten, dus dat onder *Stompwijk* aan de *Kees-Jan-Koenensloot*, door de polders onder *Zoetermeer* en *Stompwijk* wederom zou worden vernieuwd, t dit nieuwe verlaat, met het andere, op den ouden voet door hen zou n onderhouden, waarvoor echter door den *Zoetermeerschen Meerpolder* u af aan jaarlijks *f* 40.— zou worden bijgedragen. Het oude contract van

---

'ctrooijen, enz. *Driemanspolder*, 1737; blz. 47.

'ijnland's O.A. Loq'. 100 n°. 2220.

'ijnland's O.A. Loq'. 127 n°. 2619.

4 Juli 1760 bleef echter overigens van waarde, voor zoover daarin door het latere geen verandering was gebracht.

Was het westelijke der twee verlaten aldus vernieuwd, het oostelijke geraakte allengs in een staat van verval, daar het onderhoud hoogst gebrekkig plaats had. Besognes deswege tusschen het bestuur van den *Zoetermeerschen Meerpolder* eener- en de besturen der twee Ambachten anderzijds gevoerd, leidden eindelijk tot eene willige condemnatie op 2 October 1797 door Hoogheemraden van *Rijnland* uitgesproken op een hernieuwd tusschen partijen gesloten accoord [1]. Volgens dit accoord zou het oude verlaat aan den *Noord-Aaschen Vliet* door de twee Ambachten worden geamoveerd en zou de ringsloot ter plaatse worden afgedamd. In de afdamming zou verder worden gelegd een bekwamen duiker ter breedte van $2\frac{1}{2}$ voet (= 0.78⁵ M.) en ter hoogte van 2 voet (= 0.63 M.) Deze duiker, gesloten met een slot, zou van wege het bestuur van den *Meerpolder* worden geopend, zoo vaak versch water in de ringsloot zou moeten worden ingelaten.

Dam en duiker zouden voorts evenals het verlaat aan de *Kees-Jan-Koenensloot* door de twee Ambachten te eeuwigen dage worden onderhouden.

De jaarlijksche bijdrage van *f* 40.—, door den *Zoetermeerschen Meerpolder* ingevolge het contract van 1786 op te brengen, eindelijk, werd van nu af aan teruggebracht op *f* 20.—.

Zoo bestonden dus de werken, welke door de twee Ambachten van *Zoetermeer* en *Stompwijk* op den boven omschreven voet waren te onderhouden, uit:

1°. het verlaat aan de *Kees-Jan-Koenensloot*, ook genaamd het *Meersche-* of *Twee-Ambachtsverlaat*, en

2°. den dam met daarin gelegen duiker aan den *Noord-Aaschen Vliet*.

Wij hebben bij de beschrijving van het Bestuur over de *Elleboogsche* en *Stompwijksche* verlaten, hierboven, gezien hoe, tengevolge van de opheffing der Ambachten in *Rijnland*, de Provinciale Staten bij hun besluit van 23 November 1869 n°. VII [2], goedgekeurd bij K. B. van 28 December d.a.v. no. 10 (afgekondigd in het P. B. van 1870, n°. 3) omtrent het beheer dier werken een afzonderlijke regeling troffen, door vast te stellen een *Reglement op het beheer en bestuur van het Meersche verlaat onder Stompwijk, en den duiker, met de beschoeijing aan het begin der Ringsloot van den Zoetermeerschen Meerpolder bij den bovenmolen* [3] *van den Zoetermeerschen of Nieuw Drooggemaakten Polder, onder Zoetermeer.*

Volgens dit Reglement bestaat het Bestuur van de bedoelde werken uit de Voorzitters der besturen van den *Zoetermeerschen of Nieuw Drooggemaakten polder*, van den *Drooggemaakten Grooten polder* en van den *Zoetermeerschen Meerpolder*.

[1] Te vinden in *Rijnland's* N.A. Loq[t]. 111 n°. 33.
[2] Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1869, blz. 87 vlg.
[3] Thans stoomgemaal.

:t bestuur kiest zich uit zijn midden een Voorzitter en uit de Secretarissen enningmeesters der drie polders een Secretaris-Penningmeester. Hun dienst-is 3 jaren. De aftredenden zijn herkiesbaar.

: kosten van onderhoud en beheer worden gedragen door de twee hier-:r genoemde polders, en wel door elk hunner voor zulk aandeel, als de :rlinge verhouding der hieronder uitgedrukte hectaren aangeeft, als:

»or den *Zoetermeerschen of Nieuw Drooggemaakten polder* voor 682 hectaren reenkomende met het oude getal van ruim 801 morgen) en

or den *Drooggemaakten Grooten polder* voor 489 hectaren (die oppervlakte aagt ongeveer 11 hectaren meer dan de oppervlakte vroeger in de oude uitgedrukt door 562 morgen 392 roeden; waaraan dit verschil te danken ons onbekend).

t Bestuur, als opvolger van het ambacht *Zoetermeer* in het beheer der t reglement bedoelde werken, treedt in de rechten van dit ambacht tegen *»etermeersche Meer-* [1]) en *Driemanspolders* op vaste geldelijke bijdragen in nderhoud dier werken.

e bijdragen bedragen nog thans voor eerstgenoemden polder *f* 20.— en laatstgenoemden *f* 15.— 's jaars.

trent het doen der rekening en begrooting [2]), het invorderen der om-ı en het verhalen van in gebreke gebleven stortingen zijn volkomen luidende bepalingen gesteld als in het Reglement op de *Elleboogsche* en *»wijksche* verlaten c.a., hierboven behandeld, naar welke behandeling ter verwezen wordt.

ɜwel ook aan dit Bestuur in het Reglement de bevoegdheid is toegekend, ı nachtneming der voorschriften in de artt. 76 tot en met 79 van het . R. gegeven en onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten bij keur ɜ-bepalingen te maken tot beveiliging van de onder zijn beheer staande werken is tot dusver van die bevoegdheid nog geen gebruik gemaakt.

:rigens zijn ook hier, ten aanzien van het toezicht van Gedeputeerde ı en, bij geschil over datgene wat bij het Reglement niet is geregeld, de ngen van het A. P. B. toepasselijk verklaard.

omslag, over het hierboven vermelde aantal hectaren van de twee be-ɜn polders geheven, bedroeg in de dienstjaren 1898—1902 resp. *f* 0.10, *f* 0.50, ', *f* 0.50 en *f* 0.25 per H.A. Hij werd telkens in de rekening van het ıde jaar bij elken polder in uitgaaf uitgetrokken.

Meersche verlaat is van hout; het heeft een dagwijdte van 2.85 M., een

---

[1]) p de bijdragen van den *Zoetermeerschen Meerpolder* hadden zoowel het ambacht *Zoeter-* ı het ambacht *Stompwijk* gezamenlijk recht.

[2]) ok hier zijn rekening en begrooting *niet* onderworpen aan de goedkeuring van Dijkgraaf gheemraden van *Rijnland* en worden dan ook aan dit college *niet* toegezonden.

schutlengte van 12.25 M., slagdrempels diep 2.39 en 2.45 M. ÷ A.P. en deuren keerende tot 0.12 M. + en 0.15 M. ÷ A.P. [1]).

De *Ringsloot* zelve, door verlaat en duiker beschermd, ligt in haar geheel binnen de administratieve grenzen van den *Zoetermeerschen Meerpolder*, is diens eigendom en staat ook onder diens keur. Volgens de laatstelijk in 1900 vastgestelde keur van dien polder moet zij door onderhoudsplichtigen worden gehouden op een wijdte van 5.65 M. ter hoogte van het aangrenzende maaiveld en op een diepte van 0.10 M. beneden den binnendorpel van het *Meersche* verlaat. Het overtollige water wordt door een aantal inlaatduikers in den ringdijk op den *Zoetermeerschen Meerpolder* afgetapt. Een klein driehoekje grond, begrensd door de *Kees-Jan-Koenensloot* ten noordoosten, het noordoostelijk uiteinde van de ringsloot (dus onmiddellijk bezuidwesten het *Meersche* verlaat) ten noordwesten en den noordelijken ringdijk van den *Zoetermeerschen Meerpolder* ten zuiden, ligt buiten de grenzen diens polders en watert rechtstreeks op de ringsloot af.

DE POLDER DE ZANDSLOOT.

Gemeenten: *Voorhout*, *Sassenheim*, *Warmond*.

Nov. 1904.

T. K. 383, 402. W. K. 's Grav. 1.

De *Zandsloot* is eene boezemvaart, welke zich van *Piet-Gijzenbrug* aan de *Trekvaart* van *Leiden* naar *Haarlem* in hoofdzakelijk zuidoostelijke richting uitstrekt tot in het *Norremeer* te *Warmond*. Aanvankelijk loopt zij zuidoostwaarts tusschen door den *Berg- en Daalpolder* ten noordoosten en den *Boekhorstpolder* ten zuidwesten, buigt zich dan een eindweegs noordoostwaarts om langs de noordwestzijde van den *Voorhouterweg*, kruist dien weg met de *Bultbrug*, loopt vervolgens met een zuidwaartsche bocht om den *Drechsberg*, waarbij zij de *Teylingerlaan* met eene brug kruist, volgt een eind zuidwestwaarts de noordwestelijke grens van den *Mottigerpolder* en buigt zich aan den westelijken hoek van dien polder, nabij de *Engelsche* of *Klokkenmakersbrug* in den *Engelschen weg* zuidoostwaarts om, om tusschen de *Mottiger-*, *Floris-Schouten-Vrouwen-* en *Kooipolders* ten noordoosten en de *Luizenmarkt-*, *Roode Molen-*, *Warmonderdam- en Alkemader-* en *Vereenigde Hof-*, *Groot- en Klein- Hemmeerpolders* ten zuidwesten, uit te loopen in het *Norremeer*.

Bij de goede bevaarbaarheid en dus het deugdelijk onderhoud dier *Zandsloot* hadden, en hebben nog belang de afgezande bollengronden, welke voorheen

---

[1]) Alphabetische lijst der polders in *Rijnland*; blz. 35. Volgens de keur van den *Zoetermeerschen Meerpolder* van 1900 (zie artt. 5 sub b en 23) ligt de binnendorpel op 1.56 M. ÷ A.P.; dit is blijkbaar onjuist.

nden het binnenduin om den *Drechsberg* en in hoofdzaak ingesloten 'den door den *Voorhouter-* en den *Loosterweg* ten noordwesten, den *uwen Duinweg* nabij *Akervoort* ten noordoosten, de noordwestelijke grenzen de *Beek-* en *Mottigerpolders* ten zuidoosten en den *Engelschen* of *Schuwweg* ;s de noordzijde van den *Luizenmarktpolder* ten zuiden, zoomede de smalle ɔk bollengrond, welke tusschen den *Luizenmarktpolder* ten noordwesten len *Roode Molenpolder* ten zuidoosten inligt.

:oeger behoorden bijna alle deze gronden aan één eigenaar, die zich met onderhoud van het vaarwater belastte en voor de instandhouding der ·over liggende kunstwerken zorgde, welke, overeenkomstig de leggers der en en voetpaden, ten laste waren van de contribuabelen aan de *Zandsloot.* eigenaar ontving zeer geringe bijdragen van enkele belanghebbenden.

ij gemis aan eenig wettig bestuur was het echter, vooral nadat bedoelde ıden, na afgezand te zijn, in meerdere handen kwamen, ondoenlijk om de erhoudskosten over de „contribuabelen" om te slaan en in te vorderen. rom werden, op verzoek van eenige der Ingelanden, de belanghebbende ıden vereenigd tot een publiekrechtelijk lichaam, dat den eenigszins ıerlingen naam verkreeg van *Polder de Zandsloot*; zonderling, wijl de lificatie van *Polder* kwalijk past voor een lichaam dat slechts te zorgen 't voor de goede instandhouding van een vaarwater, en dus met een nlijken polder niets gemeen heeft. Voor dien polder nu werd bij Staten- ıit van 11 November 1862 n°. VIII [1], goedgekeurd bij K. B. van 28 ember d.a.v. n°. 18 (B. P. B. n°. 604) een bijzonder reglement vastgesteld. ;ens dit reglement omvat de polder de hierboven reeds omschreven belang- ɔende boezemgronden benevens de *Zandsloot* zelve vanaf de *Bultbrug* tot het *Norremeer.* Deze *Zandsloot*, die zich uitstrekt over de gemeenten *rhout*, *Sassenheim* en *Warmond*, is ter oppervlakte van 5.62.60 H.A., rvan 2.56.80 H.A. onder *Voorhout*, 1.16.60 H.A. onder *Sassenheim* en .20 H.A. onder *Warmond*, eigendom des polders en als zoodanig vrij van lagen. De binnen de grenzen liggende boezemgronden, allen onder *Voorhout*, aan eene oppervlakte van 143.99.64 H.A., zoodat de geheele polder eene ɜrvlakte heeft van 149.62.24 H.A.

et Bestuur is opgedragen aan een Voorzitter en twee Leden. Het zetelt te *rhout* en maakte reeds in 1864 eene keur op het onderhoud en de reiniging *Zandsloot.*

ver de *Zandsloot*, voor zoover binnen de grenzen des polders gelegen, en, volgens het *Register der Bruggen en Kunstwerken in Boezemwateren Rijnland* [2], de navolgende bruggen:

en houten draaibrug onder *Warmond*;

Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1862, blz. 150.

Blz. 70.

de *Oude Postbrug* in den rijksstraatweg van *'s Gravenhage* naar *Haarlem* te *Sassenheim*, een vaste steenen brug;

de *Kooibrug* in de *Kooilaan* komende uit de tot den polder behoorende bollengronden tusschen de *Roode Molen-* en de *Luizenmarktpolders*, eveneens een vaste steenen brug;

de *Engelsshe* of *Klokkenmakersbrug* in den *Engelschen* of *Schuwweg*, een steenen welfbrug, vroeger ambachtswerk, thans in onderhoud bij de gemeente *Voorhout*;

een houten basculebrug ongeveer 170 M. benoorden de voorgaande;

een houten hoofdeling, ongeveer 300 M. ten noordoosten der voorgaande;

een houten draaibrug, ongeveer 110 M. ten noordoosten der voorgaande;

een houten hoofdeling, ongeveer 160 M. bezuiden de navolgende, en

een vaste steenen brug in de *Teylingerlaan*.

De *Kooibrug* was steeds in onderhoud bij de contribuabelen in de *Zandsloot*, de brug in de *Teylingerlaan* nabij den *Drechsberg* behoorde vroeger, met de duingronden, aan één eigenaar; na den verkoop dier gronden werd zij echter verwaarloosd, uit gemis van bepaalde onderhoudsplichtigen. Dit had ten gevolge, dat bij Statenbesluit van 3 November 1870 n°. VIII [1]), goedgekeurd bij K. B. van 22 December d.a.v. n°. 8 (B. P. B. n°. 697), het reglement, — behalve eene andere wijziging strekkende tot verhooging der jaarwedden van de bestuursleden, van den secretaris en van den penningmeester — werd aangevuld met een bepaling, luidende:

„De Polder is belast met het beheer en op diepte houden der *Zandloot* [2]), „alsmede met het beheer en onderhoud van de *Kooibrug* en van de brug over „de *Zandsloot* nabij den *Drechsberg* (*Teylingerlaan*), behoudens verhaal der kosten op hen, die daartoe verplicht zijn."

Op grond der laatste woorden dier bepalingen is sedert, doch steeds tevergeefs, getracht geworden de onderhoudskosten van de brug in de *Teylingerlaan* gerestitueerd te krijgen van de eigenaars, die naar de meening van het bestuur. het onderhoud te hunnen laste zouden hebben. In 1898 is de brug, van polderwege, geheel vernieuwd.

Behalve de *Zandsloot* en de twee genoemde bruggen onderhoudt de polder nog den *Zandslootweg*, een kunstweg loopende van af den rijksstraatweg te *Sassenheim* langs den noordoostelijken oever der *Zandsloot* tot de *Engelsche brug*, benevens de in dien weg gelegen steenen welfbrug over de *Mottigervaart* op de grenzen van *Sassenheim* en *Voorhout*. Weg en brug waren vroeger ambachtswerken van de ambachten *Sassenhem* en *Voorhout*, doch werden bij besluit der Vereenigde Vergadering van *Rijnland* van 16 December 1870 n°. VII [3])

---

[1]) Not. Prov. Staten; Herfstverg., 1870, blz. 29, vlg.

[2]) Lees: de *Zandsloot* ten *zuiden* van de *Bultbrug*.

[3]) Not. V. V. van *Rijnland*; 1870, blz. 474.

eene vergoeding van *f* 2000.— ineens, in beheer en onderhoud overge en aan den polder.

ı 1870 werd het bijzonder reglement nog tweemaal gewijzigd, en wel bij ›nbesluiten van 22 Juli 1896 n°. V [1]), goedgekeurd bij K. B. van 13 Augustus . n°. 18 (B. P. B. n°. 981) en van 21 November 1899 n°. XXV [2]), goedged bij K.B. van 13 December d.a.v. n°. 35 (B. P. B. n°. 1057). De eerste ging strekte tot opneming van eene tot dusver ontbroken hebbende bepaling, ·bij de begrootingen en de rekeningen met bijbehoorende stukken onder-)en worden aan de goedgekeuring van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *land*; de tweede wijziging strekte tot hernieuwde verhooging der jaar- len van de leden van het Bestuur en van den Secretaris en den penmeester.

ɜ omslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 1.—, *f* 1.50, *f* 2.—, *f* 1.50 1.50 per H.A. en werd in die jaren telkens geheven over 143.09.74 H.A.

: laatstelijk in 1900 vastgestelde keur behelst alleen een aantal politie- lingen nopens het gebruik en de verzekering van den goeden staat van *'andsloot.*

DE ZANDERIJPOLDER.

Gemeente: *Hillegom.*

Nov. 1904.

T. K. 364. W. K. Hilleg. 2.

: *Zanderijpolder* heeft eene ongeveer soortgelijke taak als de hierboven ıreven *polder de Zandsloot.*

n noordwesten van het dorp *Hillegom* en ten noorden van de *Hillegom-eek* lagen weleer binnenduinen, bekend onder den naam van het *Asselerduin.* duinen werden in 1735 in ontginning genomen en allengs afgezand. toe werd van uit de *Hillegommerbeek* iets benoordwesten het dorp eene loostwaarts loopende zanderijvaart, en van uit deze, langs den vroegeren *ıweg*, nu *Wilhelminalaan*, eene tweede, noordwestwaarts loopende ge- :n. Aan weerszijden van eerstgenoemde en ten noorden van laatstgenoemde ıkkelde zich in den loop der jaren eene aanzienlijke afzanderij, waarop ; bloembollencultuur plaats heeft. De verschillende eigenaars der aldus ıltuur gebrachte perceelen gevoelden eene behoefte in een goed toezicht ɜ verschillende langs hunne gronden loopende vaarten. Zij vroegen daarom ›niging hunner gronden aan tot een publiekrechtelijk lichaam, dat den hier vrij zonderlingen naam verkreeg van *de Zanderijpolder*. Bij Staten-

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1896, blz. 163, vlg.

[2]) Not. Prov. Staten; Herfstverg. 1899; blz. 74.

besluit van 15 Juli 1868 n°. III [1]), goedgekeurd bij K. B. van 3 September d.a.v. n°. 17 (B. P. B. n°. 659), werd voor den polder een bijzonder reglement vastgesteld, waarbij het bestuur werd opgedragen aan een Voorzitter en twee Leden. Bij Statenbesluit van 22 Juli 1896 n°. III [2]), goedgekeurd bij K. B. van 13 Augustus d.a.v. n°. 18 (B. P. B. no. 975) werd nog eene wijziging aangebracht, strekkende tot verhooging der jaarwedden van den Secretaris en van den Penningmeester.

De tegenwoordige polder omvat binnen zijne grenzen in hoofdzaak de gronden ingesloten door: de *Nieuwe Hillegommerbeek* ten zuiden, de *Zanderijlaan* ten noordwesten langs de bebouwde kom van *Hillegom* en over korten afstand langs den rijksstraatweg van *'s Gravenhage* naar *Haarlem*, ten oosten; de voormalige *Zanderijlaan*, nu *Stationsweg* met inbegrip van een smalle strook gronden langs de noordzijde van dien weg, ten noorden en den *Loosterweg* van af het station *Hillegom* tot de *Hippelenbrug* over de *Hillegommerbeek* ten westen. De geheele oppervlakte binnen zijne grenzen is 85.35.86 H.A.

Ten laste van den polder zelf worden onderhouden de twee hoofdvaarten in de zanderij die, als boven gezegd, het eerst gegraven werden, benevens de *Molenbrug* over de noordoostwaarts loopende hoofdvaart in de *Wilhelminalaan*. Deze *Molenbrug*, in 1731 gebouwd, werd in 1902 gerestaureerd en verlaagd.

Aan het toezicht en de schouw van het bestuur zijn volgens de keur onderworpen alle vaarten, slooten, bruggen, wegen, paden, heggen en wallen — voor zoover deze heggen staan langs publieke wegen, paden en vaarten — riolen en duikers in den polder.

De vaarten en slooten moeten voldoen aan in de keur voorgeschreven afmetingen, waarbij de waterspiegel geacht wordt te liggen op 0.60 M. ÷ A.P., zijnde een lage boezemwaterstand. Voor zoover niet bij den polder in onderhoud, worden zij onderhouden door de aangelande eigenaars.

De bruggen, wegen, riolen en duikers moeten in goeden staat van onderhoud verkeeren, terwijl paden, heggen en wallen van onkruid gezuiverd moeten zijn. Instuivingen moeten door dengene van wiens land het zand afgestoven is, worden opgeruimd.

De polderomslag bedroeg in de jaren 1898—1902 resp. *f* 3.50, *f* 3.50, *f* 1.50, *f* 1.— en *f* 2.— per H.A. en werd in die jaren resp. geheven over 77.26.88, 77.38.02, 77.38.02, 77.38.02 en 77.38.22 H.A.

Vrijdom van omslagen kent het reglement toe aan openbare begraafplaatsen en aan wegen en voetpaden bij het kadaster bekend.

De keur werd laatstelijk vastgesteld in 1900.

---

[1]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1868, blz. 59.

[2]) Not. Prov. Staten; Zomerverg. 1896; blz. 160 vlg.

Alphabetisch Register.

. . . . 109
. . . . 109
ɜen (Drooggemaakte polde Westzijde te). . . 229
ı de Putte (polders) . 488
(polder) 259
e Kanaal 110
. . . . 328
·, Hertogs- en Blijvers- (Drooggemaakte). . . 319
ɔolder (Warmonder-) 352
. . . . 10
older. 607
(Nieuwe) 99
sche Veer te Gouda s aan het). . . . 44, 45
r (Oude Groenendijksche 576
. . . . 67
. . . . 364
Delf- of Generale polder 572
en Benthorner Noord-ɔolder 566
Daal (polder). . . . 359
er (*Voorschoten*). . . 706
er (*Zwammerdam*) . . 551
te Gouda . . . 44, 45
ɔlder. 321
older (Drooggemaakte Kleine) 661
older (Zwet- en Groote) 617
ıl (polder). 461

Bloemendaalsche sluis. 37
Bloklandsche en Korteraarsche polder (Vereenigde) 214
Bodegraven (Sluis te). 87
Boekhorst (polder). 357
Boezempolder (Inlaatduiker) . . 84
Bonte Kriel (polder de). . . . 380
Bosch- en Gasthuispolder . . . 698
Boschhuizersluis 60
Boschpolder 311
Boterhuis (polder). 306
Boterpolder 585, 588
Broek en Simontjes (polder) . . 338
Broek te Valkenburg (Inpoldering in het). 737
Broekvelden en Vettenbroek (polder). 545
Brug met Drijfdeuren 31
Buurterpolder 330
Cronesteinsche of Knotterpolder (Kleine) 691
Cronesteinsche polder (Rodenburger en) 695
Damme (Sluis in) 78
Dampolder 551
Delf- of Generale polder (Bent- en) 572
Dobben (Sluis van) 79
Dobbewateringsluis 58
Does 109
Doespolder 262
Doespolder (Huis Ter) 261
Donkere sluis te Gouda . . . 44, 45
Drecht. 109

Driemanspolder 631
Drooggemaakte Akkersloot-, Hertogs- en Blijverspolders . . . 319
Drooggemaakte Geer- en Kleine Blankaardpolder 661
Drooggemaakte Gelderwoudsche polder 623
Drooggemaakte Groote polder . . 643
Drooggemaakten Noordplas (Bestuur over den Omringdijk van den) 737
Drooggemaakte polder aan de Westzijde te Aarlanderveen . . . 229
Drooggemaakte Veender- en Lijkerpolder 273
Drijfdeuren (Brug met) 31
Duivenvoordsche Veenzijdsche polder 715
Duivenvoordsche polder 717
Duinen in Rijnland 26
Elleboogsche en Stompwijksche verlaten c. a. (Bestuur van de) 743
Elsbroekerpolder 390
Elsgeert (Polder) 347, 430
Filosofensluis 64
Floris-Schouten-Vrouwenpolder . 367
Fluitpolder 719
Frederikspolder 327
Gecombineerde Huiszitter- en Meeslouwerpolder 672
Gecombineerde Ruijgelaansche en Zonneveldspolder 734
Gecombineerde Starrevaart- en Dambouderpolder 668
Gecombineerde Veenpolder (Tempelpolder) 456
Geer- en Kleine Blankaardpolder (Drooggemaakte) 661
Gelderwoudsche polder (Drooggemaakte) 623
Gelderwoudsche polder (Oude) . . 621
Gemeenewegsche polder 604
Generale polder (Bent- en Delf- of) 572
Gnephoek (polder) 246
Googerpolder 292
Gouda (Binnensluis) 44, 45
Gouda (Donkere sluis) 44,
Gouda (Havensluis) . . . . .
Gouda (Inlaatduiker voor het oostelijk deel der stad) . . . . .
Gouda (Inlaatduiker voor het westelijk deel der stad) . . . .
Gouda (Keersluis aan het Amsterdamsche veer) 44,
Gouda (Volmolens te) . . . .
Gouwe 110, 1
Gouwe (Vereenigde polder aan de Oostzijde van de) . . . . .
Gouweboezem 1
Gouwe Keersluis . . . . . .
Gouwe Schutsluis . . . . . .
Griet- en Vriesekoopsche polder . 1
Groenendijk (polder Nieuw-) . .
Groenendijksche en Barrepolder (Oude) . . . .
Groenendijksche sluis (Nieuw-) .
Groenendijksche sluis (Oud-) . .
Groote Blankaartpolder (Zwet- en)
Groote en Kleine Stadspolder (Slach- of) . . . .
Groote Heilige-Geestpolder . . .
Groote-, Kleine- en Kalkovensche polders . . . .
Groote Looster (Inpoldering de) .
Groote polder . . . .
Groote polder (Drooggemaakte) .
Groote Wateringsluis . . . . .
Groote Westeindsche polder . .
Groote Zilkerpolder . . . . .
Haarlemmermeerpolder (Ringvaart van den) . . . . . .
Haarlemmerpoldertje . . . 289,
Haarlemmertrekvaart . . . 107,
Halfweg (Sluis op) . . . . .
Hanepraaisluis . . . .
Havensluis te Gouda . . . . .
Hazerswoudsche boezem . . . .
Hazerswoudsche Droogmakerij (polder genaamd de) . . . . .
Heilige-Geestpolder (Groote) . .
Heilige-Geestpolder (Kleine) . .

ering 108
der. 371
der (Vereenigde Hof-, Klein-) 347
· en Klein-Hemmeer- ereenigde) 347
polder (Noord-) . . 702
polder (Zuid-). . . 704
. . . . 688
he polder. 255
dsche polder. . . . 248
dijk. 6, 48
che polder 409
che sluis 68
(polder) 434
che polder. 324
polder 562
r. 280
. . . . 72
. . . . 31
r 417
iis van) 78
oespolder 261
en Meeslouwerpolder neerde) 672
r voor het oostelijk deel Gouda. 46
r voor het westelijk deel Gouda 41
er 315
he polders (Groote-, en 175
. . . . 301
n (polder) 429
r de) 288
e. 288
luizen te). 31
e Uitwatering . . . 117
anen (polder). . . . 559
er 425
uepoelpolder 337
nkaardpolder (Drooggе- Geer- en 661
nesteinsche of Knotter- 691

Kleine Droogmakerij (polder De). 601
Kleine Heilige-Geestpolder . . . 150
Kleine Wateringsluis. 55
Kleine Westeindsche Veen- en Droogmakerij (polder de) . . 676
Klein Starrevaart (polder) . . . 667
Klinkenbergerpolder 345
Knippolder 708
Knotterpolder (Kleine Cronesteinsche- of) 691
Kogjespolder (Tuinder- of). . . 332
Kooipolder (*Warmond*) 370
Kooipolder (*Woubrugge*). 258
Koppelsluis 66
Korteraarsche polder (Vereenigde Bloklandsche en) 214
Korte Wateringsluis 57
Kortstekerpolder 234
Laag-Boskoop (polder) 501
Lagenwaardsche en Bruimadesche polder 252
Lageveensche polder 361
Lakerpolder 333
Langerodersluis. 72
Leendert den Boerspolder . . . 300
Leiden naar Haarlem (Trekvaart van) 107, 138
Leidschendam (Sluis). . 100, 134 vgl.
Lisserbroek-, Meer- en Duinpolder. 385
Lisserpoelpolder. 377
Lodewijkssluis 70
Looster (Inpoldering de Groote) . 364
Luizenmarktpolder. 356
Mallegatsluis 40
Marendijk (polder) 419
Meerburgerpolder (Room- of) . . 693
Meerburgersluis. 66
Meer- en Duinpolder (Lisserbroek-,) 385
Meerpolder (Zoetermeersche) . . 655
Meersche verlaat c.a. (Bestuur van het). 752
Middelburg (polder) 448
Molensluis (*Leiden*) 64
Molensluis van Rijnenburg . . . 71
Molensluis (Zuidzijder) 80

Morsebel (polder) 433
Mottigerpolder 366
Munnikkenpolder 304
Neksluis 63
Nesse (polder) 505
Nieuw Drooggemaakte polder (Zoetermeersche of) 648
Nieuwe Trekvaart (Keersluis in de) 61
Nieuwe Vaart 109
Nieuw-Groenendijk (polder) . . 583
Nieuw Groenendijksche Sluis . . 69
Nieuwkoop (polder) 187
Nieuwkoop en Noorden (polder) 203
Noordeind- en Geerpolder . . . 160
Noord-Hoflandsche polder . . . 702
Noordplas (Bestuur over den Omringdijk van den Drooggemaakten) 737
Noordveen" (polder „Het) . . . 297
Noordzijderpolder 413
Nijverheid (Sluis van) 77
Oegstgeest (afsluitbare boezem of omringing van) 104
Oegstgeesterkanaal. 110
Ommedijksche polder. 730
Omringdijk van den Drooggemaakten Noordplas (Bestuur over den) 737
Oostboschpolder 710
Oostbuursche polder 594
Oostdorper- en Huisterweerpolder 732
Oosteinderpolder 402
Oost- en Westbroekpolder . . . 613
Oost en Westgeer (polder) . . . 599
Oosthoek (Sluis van) 73
Oostvaartsluis 71
Oostvlietpolder 690
Oostzijde van de Gouwe (Vereenigde polder aan de) . . . 441
Oude Gelderwoudsche polder . . 621
Oranjepolder 713
Oude Groenendijksche en Barrepolder 576
Oudendijk (polder). 236
Oudenhof (polder) 427
Oude Wetering (Observatorium te) 9

Oud- groenendijksche sluis . . . 6
Oukoop en Negenviertel (Keersluis voor den molen van den polder) 8
Oukoop en Negen- Viertel (polder) 51
Overveerpolder 42
Paddegat. 10
Palensteinsche polder. 62
Papensluis 7
Papenwegsche polder. 72
Pesthuispolder 42
Piespolder 32
Plaspolder 24
Polders in Rijnland 9, 1
Prinsendijk 7, 8
Raaphorsterpolder 71
Reeuwijk (polder) 52
Reeuwijkssluis 7
Rietpolder 68
Rietveld (polder) (*Alphen*). . . 50
Rietveld (polder) (*Hazerswoude*) . 59
Rietvink (polder) 71
Rodenburger en Cronesteinsche polder 6
Roode Molenpolder 3
Roode polder 3
Roomburgersluis . . . . . .
Room- of Meerburgerpolder . . 6
Rooversbroekpolder. 3
Rotterdam naar Amsterdam (Waterweg van) 1
Ruijgelaansche en Zonneveldspolder (Gecombineerde) 7
Rijn 105, 1
Rijn-Schie (Vaart) 1
Rijndijk Hooge. 6,
Rijnegomsche sluis . . . . .
Rijnenburg (Molensluis van) . .
Rijnenburgersluis . . . . . .
Rijnenburgerpolder. 5
Rijneveld (polder) 4
Rijnland ; Algemeene Waterstaat.
Rijnland ; Ambachten. . . . .
Rijnland ; Bestuur . . . . . .
Rijnland ; Boezem 7,
Rijnland ; Bundergeld. . . . .

d ; Duinen 26
d ; Geschiedenis 13
d ; Grenzen. 3
d ; Omslag 11
d ; Onderhoudswerken . . 8
d ; Oppervlakte 5
d ; Overzicht 3
d ; Polders 9, 18
d ; Verveningen en ontgronen 9
d ; Vrijdommen 11
d ; Waarborggelden . . . 9
d ; Waterkeeringen . . 5, 6, 26
erwoudsche polder . . . 152
Jansepolder . . . 588, 592
polder 351
luis (*Leiden*) 65
of Groote en Kleine Stadsr 341
(afsluitbare boezem van) . 103
jk (polder) 468
te Katwijk 31
rpolder 565
Dammerdijk 6
lder 687
eghaven te Leiden (Draaiover de) 61
. . . . 108
lder (Slach- of Groote en e). 341
burgerpolder 707
aart (polder Klein) . . . 667
aart- en Damhouderpolder mbineerde). 668
polder) 555
sluis 77
polder) 524
hofjespolder 728
a. Willens (Hoogdijksbestuur 38, 39
ijksche verlaten c.a. (Bestuur de Elleboogsche en) . . . 743
polder 456
sluis 99
lietsluis 56
Trekvaart van Leiden naar Haarlem 138
Trekvliet van Leiden naar den Leidschendam 111, 134
Tuinder- of Kogjespolder . . . 322
Uiteindsche Droogmakerij . . . 181
Uiteindsche- en Middelpolder . . 181
Vaart Rijn-Schie 134
Valkenburg (Inpoldering in het Broek te) 737
Veender- en Lijkerpolder (Drooggemaakte). 273
Veender- en Lijkerpolder buiten bedijking 281
Veenderpolder 264
Veenpolder (Tempelpolder) (Gecombineerde) 456
Veenwateringsluis 57
Veenzijdsche polder 715
Veenzijdsche polder (Duivenvoorsche) 715
Veerpolder 336
Vennipperpolder 393
Vereenigde Bloklandsche en Korteraarsche polder 214
Vereenigde Hof- Groot- en Klein-Hemmeerpolder 347
Vereenigde polder aan de Oostzijde van de Gouwe 444
Vierambacht (polder). 167
Vinkeveld (polder het) 416
Vlietboezem 111
Vlietpolder 250
Volmolens te Gouda 42
Voorhofpolder 344
Voorofsche-polder (*Boskoop* en *Waddinxveen*) 480
Voorofsche polder (*Woubrugge*) 263
Voorwateringsluis 58
Vosse- en Weerlanerpolder. . . 395
Vroonwateren (de) 138
Vrouwgeest (polder) 244
Vrouwe-Vennepolder 314
Vuilebrassluis 37, 39
Waddingerduiker 59

Waddingersluis 60
Warmonderdam- en Alkemaderpolder 352
Warmonder Leede. 108
Wassenaarsche boezem 111
Wassenaarsche polder 156
Wassenaarsche sluis 56
Wassenaarsche watering . . . 111
Wateringsluis (Groote) 55
Wateringsluis (Kleine) 55
Wateringsluis (Korte) 57
Waterloos (polder) 317
Waterweg van Rotterdam naar Amsterdam 119
Weeshuissluis 73
Weipoortsche sluis 67
Werklust (Sluis van). 73
Westeindsche polder (Groote) . . 680
Westeindsche Veen- en Droogmakerij (polder de Kleine) . . . 676
Westvaartsluis 69
Westzijde te Aarlanderveen (Drooggemaakte polder aan de). . . 229
Wierickerdijk. 7, 80
Willens (polder) 476
Wittelust (Sluis van). 78
Woerden 12
Wijde Aa 109
IJsseldijk 33
Zanderijpolder 759
Zandsloot (polder de). 756
Zemelpolder 382
Zilkerpolder (Groote). 405
Zoetermeersche Meerpolder . . . 655
Zoetermeersche of Nieuw Drooggemaakte polder 648
Zuid- en Noordeinderpolder . . 220
Zuid-Hoflandsche polder. . . . 704
Zuidwijksche polder 726
Zuidzijder- en Boezempolder . . 510
Zuidzijder Molensluis. 80
Zwanburgerpolder 334
Zweilanderpolder 312
Zwet- en Groote Blankaartpolder 617
Zwetterpolder 411
Zwietersluis 67
Zijdepolder 722
Zijllaan- en Meyepolder. . . . 302
Zijl- of Wassenaarsche watering (Groote) 11

Drukfouten, Verbeteringen en Aanvullingen.

19, regel 15 van boven staat: *Veenpolder;* lees: *Veenderpolder.*
27, laatste regel staat: 44430 Meter, lees: 42930 Meter.
28, eerste regel staat: 18570 Meter; lees: 17070 Meter.

142. *Griet- en Vriesekoopsche polder.*
p blz. 143 vermelde schutsluis is in 1905 geamoveerd en vervangen n duiker.
p blz. 144 vermelde *Bilderdammerlaan* is sedert opnieuw aan andere en overgegaan.
nderhoud van den rijweg genoemd op blz. 144, 3de alinea van onderen, ten laste van den polder gekomen krachtens besluit van stemgerechgelanden van 29 Maart 1904. In het onderhoud draagt de gemeente *en* jaarlijks f 100.— bij ingevolge overeenkomst van 19 Juli 1904, eurd door Gedeputeerde Staten den 16 Augustus d.a.v.

03. *Polder Nieuwkoop en Noorden.*
reglementswijziging werd nog vastgesteld bij Statenbesluit van 24 October edgekeurd bij K. B. van 29 November d.a.v. n°. 37 (B. P. B. n°. 1119).

21. *Blaauwe polder.*
olen (blz. 323) is sedert vernieuwd, waardoor de vlucht der wieken r is geworden.
wakel vermeld op blz. 324, regel 2 van boven is bij den aanleg van den van de *Rijpwetering* naar *Hoogmade* opgeruimd.

347. *Vereenigde Hof- Groot- en Klein-Hemmeerpolder.*
348, regel 10 van onderen staat 5.96.10 H.A.; lees: 7.52.90 H.A.

393. *Vennipperpolder.*
394, regel 10 en 9 van onderen staat: „tot nabij", lees: „waarvan t aan."
e reglementswijziging werd nog vastgesteld bij Statenbesluit van 18 Juli goedgekeurd bij K. B. van 15 Augustus d.a.v. n°. 36.(B. P. B. n°. 1130).

Blz. 429. *Polder Kamphuizen.*

Eene reglementswijziging werd vastgesteld bij Statenbesluit van 24 October 1905, goedgekeurd bij K. B. van 29 November d.a.v. n°. 37 (B. P. B. n°. 1117).

Blz. 559. *Polder Kerk en Zanen.*

De windbemaling is in 1906 vervangen door stoombemaling. Het nieuwe stoomgemaal is gesticht op de plaats van den vroegeren *Klein-Zanenmolen* en slaat uit op de *Gouwe.*

Blz. 601. *Polder De Kleine Droogmakerij.*

Blz. 602, regel 15 van boven staat: K.B. van 20 Januari 1846 n°. 110; lees: K.B. van 20 Januari 1846 no 100.

Blz. 604 *Gemeenewegsche polder.*

Blz. 606, regel 9 van onder staat: K. B. van 20 Januari 1846 n°. 110; lees: K.B. van 20 Januari 1846 no 100.

Blz. 631. *Driemanspolder.*

Blz. 655. *Zoetermeersche Meerpolder.* De overeenkomst van 26 Januari 1867, bedoeld op blz. 638 en op blz. 655 is bij overeenkomst van 9 Juni 1903 met ingang van 1 Juli d.a.v. ontbonden verklaard.

Blz. 676 *Polder de Kleine Westeindsche Veen- en Droogmakerij.*

Volgens mededeeling van het Bestuur dalen de zuigbuizen van het stoomgemaal, vermeld op blz. 679, niet af in een gemetselden toog, doch in een houten bak, gelegen naast het machinegebouw, terwijl de afvoerbuis een lengte heeft, niet van 20, doch van 13 Meter.

Blz. 691. *Kleine Cronesteinsche of Knotterpolder.*

Blz. 693, regel 6 en 7 van boven te lezen: »Inlating van water geschiedt uitsluitend door een inlaatduiker.

Blz. 698. *Bosch- en Gasthuispolder.*

De poldergrens is gewijzigd bij Statenbesluit van 24 October 1905, goedgekeurd bij K.B. van 20 December d.a.v. no. 26 (B. P. B. no. 1122). In verband daarmede is de omslagplichtige oppervlakte, volgens mededeeling van het Bestuur, thans teruggebracht tot 207.18.75 H.A.

Blz. 707. *Starrenburgerpolder.*

Eene keur voor den polder is in 1900 vastgesteld. De voornaamste bepalingen zijn de volgende:

Het polderpeil is 1.20 M ÷ A.P.

De tochten of molenslooten, schei- en heinslooten moeten door de aangelande eigenaars op voorgeschreven afmetingen onderhouden worden. Het *verdiepen* van den tocht is, zoo noodig, ten laste van den polder.

De kaden moeten door de eigenaars of onderhoudsplichtigen onderhouden worden op een kruinshoogte van minstens 0.11 M. ÷ A.P., een kruinsbreedte van minstens 0.75 M. en een binnenglooiing van 3 op 1.

Het leggen van nieuwe inlaatduikers en het inlaten van water in den polder is onderworpen aan de schriftelijke toestemming van het polderbestuur.

Blz. 711. *Polder Rietvink.*

In 1905 is het bovengedeelte van den windmolen afgebroken en het overblijvende gedeelte ingericht als machinekamer voor een petroleum-motor van ongeveer 13 P.K.

Blz. 730. *Ommedijksche Polder.*

De molen is eigendom van den polder; slechts de molenwerf is eigendom van H.K.H. de Prinses *von Wied*; de polder heeft dien grond echter in erfpacht.

De zetel van het Bestuur is niet te *Voorschoten* doch te *Wassenaar.*

Blz. 732. *Oostdorper- en Huisterweerpolder.*

De molen is eigendom van den polder; slechts de molenwerf is particulier eigendom; de polder heeft dien grond echter in erfpacht.

De op blz. 734 vermelde inlaatduiker bij het Huis *de Pauw* bestaat niet meer.

Blz. 734. *Gecombineerde Ruijgelaansche en Zonneveldspolder.*

De molen is eigendom van den polder; slechts de molenwerf is particulier eigendom; de polder heeft dien grond echter in erfpacht.

De op blz. 736 vermelde inlaatduiker aan de *Zijlwatering* bestaat niet meer.

BIJLAGE.

STAAT VERMELDENDE DE BEZOLDIGINGEN DER BESTUURSLEDEN ZOOMEDE DE IN DE BIJZONDERE REGLEMENTEN VASTGESTELDE HUISHOUDELIJKE BESTUURSKOSTEN VAN DE POLDERS IN RIJNLAND.

NAAM VAN DEN POLDER.	Vereischt grondbezit voor benoembaarheid tot Bestuurslid.	B… den Voorzitter.	
Aarlanderveen (Drooggemaakte polder aan de Westzijde te). *Zie bij D.*			
Achterof en de Putte (Polders)	—	*f* 100.—	*f*
Achthoven (Polder)	—	„ 30.—	„
Aderpolder	—	—	
Akkersloot-, Hertogs- en Blijverspolders (Drooggemaakte). *Zie bij D.*			
Ambachtspolder	—	„ 10.—	„
Barrepolder (Oude Groenendijksche en). *Zie bij O.*			
Beekpolder	—	„ 10.—	„
Bent- en Delf- of Generale Polder	—	„ 15.—	„
Benthuizer en Benthorner Noord- en Zuidpolder . .			
Berg- en Daal (Polder)	—	„ 12.—	„
Binnenpolder (Voorschoten).	—	„ 6.—	„
Binnenpolder (Zwammerdam)	—	„ 35.—	„
Blaauwe polder	—	„ 15.—	„
Blankaardpolder (Drooggemaakte Geer- en Kleine). *Zie bij D.*			
Blankaartpolder (Zwet- en Groote). *Zie bij Z.*			
Bloemendaal (Polder)	—	„ 180.—	„
Bloklandsche en Korteraarsche polder (Vereenigde). *Zie bij V.*			
Boekhorst (Polder)	—	„ 30.—	„
Bonte Kriel (Polder de)	—	—	
Bosch- en Gasthuispolder	—	„ 15.—	„
Boschpolder.	—	„ 15.—	„
Boterhuis (Polder)	—	„ 21.—	„
Broek te Valkenburg (Inpoldering in het)			
Broek- en Simontjespolder	5 H.A.	„ 15.—	„
Broekvelden en Vettenbroek (Polder)	—	„ 50.—[1]	„
Buurterpolder	—	—	
Cronesteinsche of Knotterpolder (Kleine). *Zie bij „Klein".*			
Cronesteinsche polder (Rodenburger en). *Zie bij R.*			
Delf- of Generale polder (Bent- en). *Zie bij B*			
Doespolder	—	„ 10.—	„
Doespolder (Huis-Ter-). *Zie bij H.*			

…meester.	Hoogste Bedrag van in rekening te brengen: Huis-houdelijke Bestuurs-kosten.	Schrijf- en Kantoorbehoeften: van den Secretaris.	Schrijf- en Kantoorbehoeften: van den Penningm.	Som bedoeld bij art. 48 van het A. P. R.	AANMERKINGEN.
.—	*f* 80.—	*f* 10.—	*f* 10.—	*f* 200.—	
.—	„ 40.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
–	—	—	—	—	Art. 7. A. P. R. toepasselijk.
.—	„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
.—	„ 5.—	„ 2.50	„ 2.50	„ 50.—	
.—	„ 20.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
					Ongereglementeerd.
.—	„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
.—	„ 6.—	„ 3.—	„ 3.—	„ 50.—	
.—	„ 20.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
.–	„ 25—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
.—	„ 100.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 100 —	
.—	„ 20.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
–	—	—	—	—	Art. 7 A. R. P. toepasselijk.
.—	„ 15.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
.—	„ 20.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
.—	„ 20.—	„ 5 —	„ 5 —	„ 50.—	
					Ongereglementeerd.
—	„ 20.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
.—[1])	„ 25.—	„ 10.—	„ 5.—	„ 50.—	[1]) Gedurende de eerste twee jaren na de invoering van het Bijz. Regl. waren deze bedragen, krachtens art 5, al. 2, verhoogd resp. met *f* 125.—, *f* 20.—, *f* 10.— en *f* 110.—.
–	—	—	—	—	Art. 7 A. P. R. toepasselijk.
—	„ 10 —	„ 3.—	„ 3.—	„ 50 —	[1]) Oogluikend gebracht op *f* 5.—.

NAAM VAN DEN POLDER.	Vereischt grondbezit voor benoembaarheid tot Bestuurslid.	BEZOLD den Voorzitter.	de Bestuursleden.
Driemanspolder	10 H.A.	*f* 40.—	*f* 20.—
Drooggemaakte Akkersloot-, Hertogs- en Blijverspolders .	—	„ 15.—	„ 6 —
Drooggemaakte Geer- en Kleine Blankaardpolder . .	—	„ 40.—	„ 20 —
Drooggemaakte Gelderwoudsche polder	3 H.A.	„ 28.—	„ 14.—
Drooggemaakte Groote polder	5 H.A.	„ 50 —	„ 25.—
Drooggemaakten Noordplas (Bestuur over den Omringdijk van den). *Zie bij O.*			
Drooggemaakte polder aan de Westzijde te Aarlanderveen	2 H.A.	„ 50.—	„ 15.—
Drooggemaakte Veender- en Lijkerpolder	—	„ 54.—	„ 12.50
Duivennoordsche Veenzijdsche polder	—	„ 80.—	„ 15.—
Elleboogsche en Stompwijksche Verlaten c. a. (Bestuur van de)	—	„ 10.—	„ 8.—
Elsbroekerpolder	—	„ 20.—	„ 10.—
Elsgeest (Polder).	—	„ 25.—	„ 12.—
Floris-Schouten-Vrouwenpolder	—	„ 15 —	„ 10.—
Frederikspolder	—	—	—
Gecombineerde Huiszitter- en Meeslouwerpolder . .	4 H.A.	„ 20.—	„ 10.—
Gecombineerde Ruygelaansche en Zonneveldspolder . .	—	„ 25.—	„ 15.—
Gecombineerde Starrevaart- en Damhouderpolder . .	4 H.A.	„ 25.—	„ 15 —
Gecombineerde Veenpolder. *Zie Tempelpolder* . . .			
Geer- en Kleine Blankaardpolder (Drooggemaakte). *Zie bij D.*			
Gelderwoudsche polder (Drooggemaakte). *Zie bij D.*			
Gelderwoudsche polder (Oude). *Zie bij O.*			
Gemeenewegsche polder	—	„ 16.—	„ 8.—
Generale polder (Bent- en Delf- of). *Zie bij B.*			
Gnephoek (Polder)	3 H.A.	„ 25.—	„ 12.—
Googerpolder	—	„ 28.—	„ 8.—
Gouwe (Vereenigde polder aan de oostzijde van de). *Zie bij V.*			
Griet- en Vriesekoopsche polder.	5 H.A.	„ 30.—	„ 15.—
Groenendijk (Polder Nieuw-). *Zie bij N.*			
Groenendijksche en Barrepolder (Oude). *Zie bij O.*			
Groote Blankaartpolder (Zwet- en). *Zie bij Z.*			
Groote en Kleine Stadspolder (Slach- of). *Zie bij Sl.*			
Groote Heilige Geestpolder	2 H.A.	„ 10.—	„ 5 —
Groote- Kleine- en Kalkovensche polder	5 H.A.	„ 50 —	„ 25.
Groote Looster (Inpoldering de)			
Groote polder	—	„ 20.—	„ 10.—

meester.	Hoogste Bedrag van in rekening te brengen			Som bedoeld bij art. 48 van het A. P. R.	AANMERKINGEN.
	Huis-houdelijke Bestuurs-kosten.	Schrijf- en Kantoorbehoeften			
		van den Secretaris.	van den Penningm.		
—	f 80.—	f 20.—	f 20.—	f 100.—	
—	„ 20.—	„ 6.—	„ 6.—	„ 50.—	
—	„ 20.—	„ 7.50	„ 7.50	„ 50.—	
—	„ 30 —	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
—	„ 30.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
—	„ 40.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
—	„ 30.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
—	„ 40.—	„ 20.—	„ 20.—	„ 200.—	
	„ 5.—	f 7.—		—	
—	„ 20.—	f 5.—	f 5.—	„ 50 —	
—	„ 40.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
—	„ 20.—	„ 5.—	„ 5 —	„ 50.—	
	„ 5.—	—	—	—	Art. 7 A. P. R. toepasselijk
—	„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
—	„ 20.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
—	„ 40.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
—	„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
—	„ 20.—	„ 6.—	„ 6.—	„ 50.—	
—	„ 15.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
—	„ 50.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
—	„ 15.—	„ 3.—	„ 3.—	„ 50.—	
—	„ 20 —	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	Ongereglementeerd.
—	„ 40.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	

NAAM VAN DEN POLDER.	Vereischt grondbezit voor benoembaarheid tot Bestuurslid.	BEZOLD	
		den Voorzitter.	de Bestuursleden.
Groote polder (Drooggemaakte). *Zie bij D.*			
Groote Westeindsche polder.	5 H.A.	*f* 40.—	*f* 20.—
Groote Zilkerpolder	2 H.A.	„ 24.—[1])	„ 10.—[1])
Hazerswoudsche Droogmakerij (Polder genaamd de) .	10 H.A.	„ 125.—	„ 75.—
Heilige-Geestpolder (Groote). *Zie bij G.*			
Heilige-Geestpolder (Kleine). *Zie bij K.*			
Hellegatspolder	—	—	—
Hemmeerpolder (Vereenigde Hof-, Groot- en Klein-). *Zie bij V.*			
Hof-, Groot- en Klein-Hemmeerpolder (Vereenigde). *Zie bij V.*			
Hoflandsche polder (Noord-). *Zie bij N.*			
Hoflandsche polder (Zuid-). *Zie bij Z.*			
Hofpolder	—	„ 15.—	„ 5.—
Hondsdijksche polder	5 H.A.	„ 14.—	„ 7.—
Hoogenwaardsche polder	—	„ 12.—	„ 6.—
Hoogeveensche polder	2 H.A.	„ 20.—	„ 20.—
Hoogeweg (Polder)	4 H.A.	„ 15.—	„ 10.—
Hoogmadesche polder	—	—	—
Hoornpolder.			
Hoornsche polder.	—	„ 16.—	„ 8.—
Hornespolder	—	„ 6.—	„ 4.50
Huis-Ter-Doespolder			
Huiszitter- en Meeslouwerpolder (Gecombineerde). *Zie bij G.*			
Kaagerpolder	—	„ 10.—	„ 4.—
Kalkovensche polder (Groote-, Kleine- en). *Zie bij G.*			
Kalkpolder.	—	„ 8.—	„ 1.50
Kamphuizen (Polder)	—	„ 10.—	„ 3.—
Kerk en Zanen (Polder)	5 H.A.	„ 70.—	„ 15.—
Kikkerpolder	—	—	—
Klaas Hennepoelpolder			
Kleine Blankaardpolder (Drooggemaakte Geer- en). *Zie bij D.*			
Kleine Cronesteinsche of Knotterpolder	—	„ 5.—	„ 2.—
Kleine Droogmakerij (Polder de).	—	„ 10.—	„ 5.—
Kleine Heilige-Geestpolder	—	—	—
Kleine Westeindsche Veen- en Droogmakerij (Polder de) .	—	„ 15.—	„ 10.—
Kleine Starrevaart (Polder).			
Klinkenbergerpolder	—	„ 10.50	„ 4.—
Knippolder	—	—	—

den Penning-meester.	Hoogste Bedrag van in rekening te brengen: Huis-houdelijke Bestuurs-kosten.	Schrijf- en Kantoor-behoeften van den Secretaris.	Schrijf- en Kantoor-behoeften van den Penningm.	Som bedoeld bij art. 48 van het A. P. R.	AANMERKINGEN.
f 20.—	f 30.—	f 10 —	f 10.—	f 50.—	
„ 30.—¹)	„ 40.—¹)	„ 20.—¹)	„ 20.—¹)	„ 50.—	¹) Zie de beschrijving van den polder.
„ 150.—	„ 100.—	„ 25.—	„ 25 —	„ 100.—	
—	—	—	—	—	Art. 7. A. P. R. toepasselijk.
„ 10.—	„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
„ 20.—	„ 25.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50 —	
„ 12.—	„ 20 —	„ 5.—	„ 5.—	„ 50 —	
„ 20.—	„ 15.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50. —	
„ 15 —	„ 15.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50 —	
—	—	—	—	—	Art. 7. A. P. R. toepasselijk.
					Ongereglementeerd.
„ 12.—	„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
„ 5.—	„ 5.—	„ 2.50	„ 2.50	„ 30 —	
					Ongereglementeerd.
„ 8.—	„ 10.—	„ 3 —	„ 3.—	„ 50 —	
„ 4.—	„ 5.—	„ 3.—	„ 3.—	„ 50 —	
„ 7.—	„ 15.—	„ 4.—	„ 4.—	„ 50.—	
„ 50.—	„ 25 —	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
—	—	—	—	—	Art. 7. A. P. R. toepasselijk.
					Ongereglementeerd.
„ 10.—	„ 10.—	„ 3.—	„ 3.—	„ 50.—	
„ 10.—	„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50 —	
—	—	—	—	—	Art. 7. A. P. R. toepasselijk.
„ 12.50	„ 20.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50 —	
					Ongereglementeerd.
„ 8.—	„ 15.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50 —	
—	—	—	—	—	Art. 7. A. P. R. toepasselijk.

NAAM VAN DEN POLDER.	Vereischt grondbezit voor benoembaarheid tot Bestuurslid.	BEZOL[illegible] den Voorzitter.	de Bestuursleden.
Knotterpolder (Kleine Cronesteinsche- of). *Zie bij Klein*			
Kogjespolder (Tuinder- of). *Zie bij T.*			
Kooipolder (*Warmond*):			
bij niet toepasselijkheid art. 7 A. P. R.	—	*f* 10.—	*f* 5.—
bij toepasselijkheid „ „ „ „ „	—	—	—
Kooipolder (*Woubrugge*)	—	—	—
Korteraarsche polder (Vereenigde Bloklandsche en). *Zie bij V.*			
Kortstekerpolder	2 H.A.	„ 20.—	„ 10.—
Laag-Boskoop (Polder)	2 H.A.	„ 24.—	„ 12.—
Lagenwaardsche en Bruimadesche polder	5 H.A.	„ 16.—	„ 8.—
Lageveensche polder:			
bij niet toepasselijkheid art. 7 A. P. R.	—	„ 20 —	„ 10.—
bij toepasselijkheid „ „ „ „ „	—	—	—
Lakerpolder.	—	—	—
Leendert den Boerspolder			
Lisserbroek-, Meer- en Duinpolder.	—	„ 20.—	„ 10 —
Lisserpoelpolder	4 H.A.	„ 28.—	„ 17.—
Looster (Inpoldering de Groote). *Zie bij G.*			
Luizenmarktpolder	—	„ 20 —	„ 10 —
Marendijk (Polder)	—	„ 15 —	„ 5 —
Meerburgerpolder (Room- of). *Zie bij R.*			
Meer- en Duinpolder (Lisserbroek-,) *Zie bij L.*			
Meersche verlaat c.a. (Bestuur van het)	—	„ 8.—	„ 6.—
Middelburg (Polder)	2 H.A.	„ 50.—	„ 20 —
Morsebel (Polder)	—	„ 8 —	„ 4.—
Mottigerpolder	—	„ 10.—	„ 5.—
Munnikkenpolder.	—	„ 20 —	„ 10.—
Nesse (Polder)	2 H.A.	„ 25 —	„ 16 —
Nieuw Drooggemaakte polder (Zoetermeersche of). *Zie bij Z.*			
Nieuw-Groenendijk (Polder).	—	„ 18.—	„ 9 —
Nieuwkoop (Polder)	15 H.A.	„ 150 —	„ 50.—
Nieuwkoop en Noorden (Polder)	5 H.A.	„ 80.—	„ 40 —
Noordeind- en Geerpolder	5 H.A.	„ 35.—	„ 10 —
Noord-Hoflandsche polder	—	„ 24.—	„ 12.—
Noordplas (Bestuur over den Omringdijk van den Drooggemaakten). *Zie bij O.*			
Noordveen" (Polder „Het)			
Noordzijderpolder.	3 H.A.	„ 25.—	„ 20.—

den Penning-meester.	Hoogste Bedrag van in rekening te brengen: Huis-houdelijke Bestuurs-kosten.	Hoogste Bedrag van in rekening te brengen: Schrijf- en Kantoor-behoeften van den Secretaris.	Hoogste Bedrag van in rekening te brengen: Schrijf- en Kantoor-behoeften van den Penningm.	Som bedoeld bij art. 48 van het A. P. R.	AANMERKINGEN.
f 5.—	*f* 8.—	*f* 2.50	*f* 2.50	*f* 50 —	
—	—	—	—	„ 50.—	
—	—	—	—	—	Art. 7 A. P. R. toepasselijk.
„ 18 —	„ 25 —	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
„ 30 —	„ 20.—	„ 10.—	„ 5 —	„ 50 —	
„ 25 —	„ 25.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
„ 15.—	„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
—	—	—	—	„ 50.—	
—	—	—	—	—	Art. 7 A. P. R. toepasselijk.
					Ongereglementeerd.
„ 25.—	„ 30.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50 —	
„ 23.—	„ 40.—	„ 10.—	„ 10 —	„ 150.—	
„ 17.50	„ 15.—	„ 6.—	„ 6.—	„ 50.—	
„ 10 —	„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
20 —	„ 3.—	*f* 5 —		—	
„ 75.—	„ 60.—	„ 5.—	„ 5 —	„ 50.—	
„ 6 —	„ 5.—	„ 2 50	„ 2.50	„ 50.—	
„ 8.—	„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
„ 15.—	„ 20.—	„ 5 —	„ 5.—	„ 50.—	
„ 23.—	„ 12.—	—	—	„ 50 —	
„ 14.—	„ 10 —	„ 5.—	„ 5 —	„ 50.—	
„ 300.—	„ 100.—	„ 25.—	„ 25.—	„ 100.—	
„ 80.—	„ 40.—	„ 10 —	„ 10 —	„ 50 —	
„ 35.—	„ 20.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
„ 18 —	„ 40.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
—	„ 5 —	„ 3.—	„ 3.—	„ 50.—	Art. 7 A. P. R. toepasselijk.
„ 25 —	„ 25.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50,—	

NAAM VAN DEN POLDER.	Vereischt grondbezit voor benoembaarheid tot Bestuurslid.	BEZOL	
		den Voorzitter.	de Bestuursleden.
Ommedijksche polder.	—	*f* 20.–	*f* 10–
Omringdijk van den Drooggemaakten Noordplas (Bestuur van den)	—	„ 100.—	„ 50.–
Oostboschpolder	—	—	–
Oostbuursche polder	—	—	–
Oostdorper- en Huisterweerpolder	—	„ 21.–	„ 10.–
Oosteinderpolder	—	„ 10.—	„ 5.–
Oost- en Westbroekpolder	—	„ 30.–	„ 10.—
Oost- en Westgeer (Polder)	—	„ 20.—	„ 10.—
Oostvlietpolder	—	„ 6.—	„ 4.10
Oostzijde van de Gouwe (Vereenigde polder aan de) *Zie bij V.*			
Oranjepolder	—	„ 16.–	„ 8.–
Oude Gelderwoudsche polder:			
bij niet toepasselijkheid Art. 7 A. P. R.	—	„ 8—	„ 4.—
bij toepasselijkheid „ „ „ „ „	—		
Oude Groenendijksche en Barrepolder.	—	„ 15.—	„ 10.—
Oudendijk (Polder)	5 H.A.	„ 40.—	„ 20.–
Oudenhof (Polder)	3 H.A.	„ 15.—	„ 3.–
Oukoop en Negen-Viertel (Polder)	—	„ 25.—	„ 12.50
Overveerpolder			
Palensteinsche polder	5 H.A	„ 30.—	„ 15.—
Papenwegsche polder	—	„ 30.—	„ 15.—
Pesthuispolder:			
bij niet toepasselijkheid Art. 7 A. P. R.	—	„ 10.–	„ 4.–
bij toepasselijkheid „ „ „ „ „	—		
Piespolder	—	—	–
Reeuwijk (Polder):			
ten laste van den polder	5 H.A.	„ 125 –	„ 4[illegible]
„ „ „ de veenderij		„ 20.—	„ [illegible]
Rietpolder	—	„ 8.–	„ [illegible]
Rietveld (Polder) (*Alphen*)	2 H.A.	„ 20.–	„ [illegible]
Rietveld (Polder) (*Hazerswoude*)	5 H.A.	„ 25.–	„ [illegible]
Rietvink (Polder)	—	„ 3.–	„ [illegible]
Rodenburger- en Cronesteinsche polder	—	„ 12.—	„ [illegible]
Roode Molenpolder	—	„ 10.—	„ [illegible]
Roode polder	—	„ 20.—	„ [illegible]
Room- of Meerburgerpolder	—	„ 10.—	„ [illegible]
Rooversbroekpolder	—	„ 30.–	„ [illegible]

Hoogste Bedrag van in rekening te brengen			Som bedoeld bij art. 48 van het A. P. R.	AANMERKINGEN.
Huishoudelijke Bestuurskosten.	Schrijf- en Kantoorbehoeften			
	van den Secretaris.	van den Penningm.		
f 20.—	*f* 5.—	*f* 5.—	*f* 50.—	
„ 100.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 150.—	1) Voor de leden van het *Dagelijksch Bestuur*.
—	—	—	—	Art. 7 A. P. R. toepasselijk.
—	*f* 10.—		„ 50 —	Art. 7 A. P. R. toepasselijk.
„ 20.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50 —	
„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
„ 20.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50 —	
„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50 —	
„ 5.—	„ 3.—	„ 3.—	„ 50.—	
„ 5.—	„ 5.—[1]	—	„ 50.—	1) Voor den Vertegenwoordiger.
„ 20 —	„ 5.—	„ 5.—	„ 50 —	
„ 40.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
„ 20.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
„ 20.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
				Ongereglementeerd.
„ 60.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
—	—	—	„ 50.—	
—	—	—	—	Art. 7 A. P. R. toepasselijk.
„ 100.—	„ 30.—	„ 15.—	} „ 100.—	
„ 50.—	„ 5.—	„ 5.—		
„ 6.—	„ 3.—	„ 3 —	„ 50.—	
„ 10.—	„ 3 —	„ 3.—	„ 50.—	
„ 40.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
„ 5.—	„ 2.50	„ 2 50	„ 25.—	
„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
„ 15.—	„ 5.—	„ 5 —	„ 50.—	
„ 20.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
„ 40.—	„ 12.50	„ 12.50	„ 200.—	

NAAM VAN DEN POLDER.	Vereischt grondbezit voor benoembaarheid tot Bestuurslid.	BEZOLD	
		den Voorzitter.	de Bestuursleden.
Ruijgelaansche en Zonneveldspolder (Gecombineerde) *Zie bij G*			
Rijnenburgerpolder	—	*f* 20.—	*f* 10.—
Rijneveld (Polder)	4 H.A.	„ 50.—	„ 20.—
Rijnsaterwoudsche polder:			
bij niet toepasselijkheid art. 7 A. P. R.	—	„ 10.—	„ 5.—
bij toepasselijkheid „ „ „ „ „	—		
Simonspolder [1])	—	„ 6.—	„ 3.—
Slach- of Groote en Kleine Stadspolder	—	„ 13.—	„ 6.—
Sluipwijk (Polder)	5 H.A.	„ 76.—	„ 50.—
Spekpolder	—	„ 8.—	„ 4.—
Stadspolder (Slach- of Groote en Kleine) *Zie bij Sl.*			
Starrenburgerpolder	—	„ 5.—	„ 2.50
Starrevaart (Polder Klein-) *Zie bij K.*			
Starrevaart- en Damhouderpolder (Gecombineerde) *Zie bij G.*			
Steekt (Polder)	6 H.A.	„ 30.—	„ 15.—
Stein (Polder)	5 H.A.	„ 40.—	„ 25.—
Stevenshofjespolder	—	„ 15.—	„ 8.—
Stompwijksche Verlaten c.a. (Bestuur van de Elleboogsche en) *Zie bij E.*			
Tempelpolder (vroeger Gecombineerde Veenpolder)	5 H.A.	„ 40.—	„ 20.—
Tuinder- of Kogjespolder	—	—	—
Uiteindsche- en Middelpolder en de daarin gelegen Uiteindsche Droogmakerij	5 H.A.	„ 20.—	„ 10.—
Valkenburg (Inpoldering in het Broek te) *Zie bij B.*			
Veender- en Lijkerpolder (Drooggemaakte) *Zie bij D.*			
Veender- en Lijkerpolder buiten de bedijking	—	„ 50.—	„ 25.—
Veenderpolder	—	„ 20.—	„ 10.—
Veenpolder (Gecombineerde) *Zie Tempelpolder.*			
Veenzijdsche polder (Duivenvoordsche) *Zie bij D.*			
Veerpolder [1])	—	„ 2.—	„ 2.—
Vennipperpolder	—	„ 10.—	„ 5.—

den Penning-meester.	Hoogste Bedrag van in rekening te brengen: Huis-houdelijke Bestuurs-kosten.	Schrijf- en Kantoor-behoeften: van den Secretaris.	Schrijf- en Kantoor-behoeften: van den Penningm.	Som bedoeld bij art. 48 van het A. P. R.	AANMERKINGEN.
f 15.—	f 10.—	f 5.—	f 5.—	f 50.—	
„ 40.—	„ 25.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
„ 15 —	„ 10.—	„ 2.50	„ 2.50	„ 30.—	
	„ 5.—	„ 5.—[1]	—	„ 30.—	[1]) Voor den Vertegenwoordiger.
„ 4.—	„ 6 —	„ 3.—	„ 3.—	„ 50 —	Sedert jaren wordt de polder, die slechts drie eigenaars heeft, beheerd door een Vertegenwoordiger; deze geniet sedert 1891 geen bezoldiging.
„ 10.—	„ 20.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50 —	
„ 50.—	„ 40.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50 —	
„ 6.—	„ 6.—	„ 3.—	„ 3.—	„ 50.—	
„ 4.—	„ 6.—	„ 3.—	„ 3 —	„ 50.—	
„ 45.—	„ 15.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
„ 40.—	„ 25.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50 —	
„ 12.—	„ 20.—	„ 5.—	„ 5 —	„ 50 —	
„ 50.—	„ 60.—	„ 10 —	„ 5.—	„ 50.—	
—	—	—	—	—	Art. 7 A. P. R. toepasselijk.
„ 15.—	„ 20.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
„ 50.—	„ 50 —	„ 10.—	„ 10.—	„ 100 —	
„ 15 —	„ 40.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
„ 4 —	„ 8.—	„ 4 —	„ 4.—	„ 50 —	[1]) In 1899 is het geval, bedoeld in art. 7 A. P. R. aanwezig geweest; sedert wordt de polder beheerd door een Vertegenwoordiger, voor wien een som van f 4.— als bezoldiging in de rekening geleden wordt.
„ 15.—	„ 20.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	

NAAM VAN DEN POLDER.	Vereischt grondbezit voor benoembaarheid tot Bestuurslid.	BEZOLDI	
		den Voorzitter.	de Bestuursleden.
Vereenigde Bloklandsche en Korteraarsche polder	—	f 25.—	„ 15.—
Vereenigde Hof- Groot- en Klein-Hemmeerpolder.	—	„ 10.—	„ 5.—
Vereenigde polder aan de oostzijde van de Gouwe	4 H A.	„ 80 —	„ 20.—
Vierambacht (Polder)	10 H.A	„ 100.—	„ 50.—
Vinkeveld (Polder het)	—	„ 6.—	„ 3.—
Vlietpolder	—	„ 20.—	„ 6.—
Voorhofpolder:			
bij niet toepasselijkheid art. 7 A. P. R.	—	„ 3.—	„ 2.—
bij toepasselijkheid „ „ „ „ „	—		
Voorofsche polder (*Boskoop en Waddinxveen*)	—	„ 40.—	„ 20,—
Voorofsche polder (*Woubrugge*)	—	„ 4.—	„ 2.—
Vosse- en Weerlanerpolder:			
ten laste van den Polder	1 H.A.	„ 20.—	„ 10.—
„ „ „ de Veenderij		„ 40.—	„ 10.—
Vrouwe-Vennepolder	—	„ 10.—	„ 5.—
Vrouwgeest (Polder)	4 H.A.	„ 15 —	„ 8.—
Warmonderdam en Alkemaderpolder	—	„ 8.—	„ 4.—
Wassenaarsche polder	—	„ 60.—	„ 25 —
Waterloos (Polder)	—	„ 15.—	„ 8.—
Westeindsche polder (Groote) *Zie bij G.*			
Westeindsche Veen- en Droogmakerij (Polder de Kleine). *Zie bij K.*			
Westzijde te Aarlanderveen (Drooggemaakte polder aan de). *Zie bij D.*			
Willens (Polder)	—	„ 30.—	„ 20.—
Zanderijpolder	—	„ 10.—	„ 5.—
Zandsloot (Polder de)	—	„ 15.—	„ 7.50
Zemelpolder:			
bij niet toepasselijkheid art. 7 A. P. R.	—	„ 15.—	„ 3.—
bij toepasselijkheid „ „ „ „ „	—		
Zilkerpolder (Groote). *Zie bij G.*			
Zoetermeersche Meerpolder	5 H.A.	„ 24 —	„ 18.—
Zoetermeersche of Nieuw Drooggemaakte polder.	5 H.A.	„ 40 —	„ 20.—
Zuid- en Noordeinderpolder.	2 H.A.	„ 75 —	„ 25.—
Zuid-Hoflandsche polder	—	„ 6.—	„ 4.—
Zuidwijksche polder			
Zuidzijder- en Boezempolder	5 H.A.	„ 35.—	„ 18.—
Zwanburgerpolder	—	„ 24.—	„ 12.—

Hoogste Bedrag van in rekening te brengen			Som bedoeld bij art. 48 van het A. P. R.	AANMERKINGEN.
Huis-houdelijke Bestuurs-kosten.	Schrijf- en Kantoor-behoeften			
	van den Secretaris.	van den Penningm.		
f 25.—	*f* 15.—	*f* 15.—	*f* 75.—	
„ 5.—	„ 3.—	„ 3.—	„ 50.—	
„ 60.—	„ 20.—	„ 20 —	„ 50.—	
„ 100.—	„ 20.—	„ 20.—	„ 100.—	
„ 6.—	„ 5.—	„ 5 —	„ 50.—	
„ 20.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
„ 10 —	„ 2.50	„ 2 50	„ 50.—	
„ 5.—	„ 5.—[1])	—	„ 50.—	[1]) Voor den Vertegenwoordiger.
„ 40.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
„ 5.—	„ 2.—	„ 2.—	„ 50.—	
„ 20.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
„ 40.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 100.—	
„ 20.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
„ 20.—	„ 6.—	„ 6 —	„ 50.—	
„ 6.—	„ 3.—	„ 3.—	„ 50 —	
„ 50.—	„ 15.—	„ 15.—	„ 100.—	
„ 20 —	„ 6.—	„ 6.—	„ 50.—	
„ 15.—	„ 10.—	„ 10 —	„ 50.—	
„ 6.—	„ 2.—	„ 2.—	„ 50.—	
„ 6.—	„ 2.—	„ 2.—	„ 50 —	
„ 10.—	„ 3.—	„ 3.—	„ 50.—	
„ 5.—	„ 6.—[1])	—	„ 50.—	[1]) Voor den Vertegenwoordiger.
„ 40.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50.—	
„ 40.—	„ 10.—	„ 10.—	„ 50 —	
„ 60 —	„ 20.—	„ 20.—	„ 50.—	
„ 6.—	„ 3.—	„ 3.—	„ 50.—	
				Ongereglementeerd.
„ 18 —	„ 12.—	„ 12.—	„ 100.—	
„ 20.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	

NAAM VAN DEN POLDER.	Vereischt grondbezit voor benoembaarheid tot Bestuurslid.	BEZOLDI[NG] den Voorzitter.	de Bestuursleden.
Zweilanderpolder	—	f 10.50	f 4.—
Zwet- en Groote Blankaartpolder	—	„ 14.—	„ 7.—
Zwetterpolder	2 H.A.	„ 15.—	„ 10.—
Zijdepolder	—	„ 10.—	„ 5.—
Zijllaan- en Meijepolder	—	„ 15.—	„ 8.—

		Hoogste Bedrag van in rekening te brengen				
			Schrijf- en Kantoorbehoeften			
	den Penningmeester.	Huishoudelijke Bestuurskosten.	van den Secretaris.	van den Penningm.	Som bedoeld bij art. 48 van het A. P. R.	AANMERKINGEN.
—	f 8.—	f 8.—	f 5.—	f 5.—	f 50.—	
—	„ 15.—	„ 15.—	„ 5.—	„ 5 —	„ 50.—	
—	„ 15.—	„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
—	„ 10.—	„ 10.—	„ 5.—	„ 5.—	„ 50.—	
—	„ 12.—	„ 20.—	„ 5.—	„ 5 —	„ 50.—	

NAAM VAN DEN POLDER.	Vereischt grondbezit voor benoembaarheid tot Bestuurslid.	BEZOL[DIGING] den Voorzitter.	de Bestuursleden.
Zweilanderpolder	—	f 10.50	f 4.—
Zwet- en Groote Blankaartpolder	—	„ 14.—	„ 7.—
Zwetterpolder	2 H.A.	„ 15.—	„ 10.—
Zijdepolder	—	„ 10.—	„ 5.—
Zijllaan- en Meijepolder	—	„ 15.—	„ 8.—

3 - 1947